UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01659440 0

6882

Anno dñice incarnationis Millesimo · Centesimo · Sexagesimo ·
diuina propiciante clementia cognoscens ministros ecclie que est se
dedicata nocte dieq; in di laudib; iugiter insudare. 7 tantorum di athl
mei celebritas memorie apud illos posset haberi in scla sine fine. Vnd
dno Blasio meo occurrente ac fauente desiderio frm pthomiris Stephani
suscepi. At ego ne frs meos in xpo dilectissimos gratuito m̄ fruitate conce
ione p mea. regniq; mei incolomitate ac stabilitate. vnaq; p germanorum
quicqd illis pauciorum uidelicet aui mei primi regis boemorum Vratizlai. ac pri
putare. Hec non & omnium principu morauiensium. ea sic se haberi & gaude
Et ne hoc posteros latere queat sub testimonio scripture meo signo munite
patru scripta repuunt sunt hec. Kyseleuici. Rochin. bauin. Vgezd. In boem
omni tributo 7 consuetudine sicut ante soluebat dne sue. Data est 7 silua que
Nakel ea conditione. ut qui eam inhabitare debebant. cu tributo bo Step
tib; seu sub qualibet necessitate laborantib; non aliud qua quod prefatus pat
a. Llobici. Bezmirov. Obedcouici. Bunouici. Talalci. Vstin ad. iii. aratra. Stic
ii. a. Sirouici ad unu. a. bneuotine ad unu. a. Vnatici. scdm m consuetudin
stabilitate sua. Otto dux iunior dedit duas uillas Rusca. Vrezouici p. anni
denarius. De uia uo que ducit ad polonia iuxta ciuitate Gradek. vi. d
Vidoma. 7 nomen alterius Tecalec. Et multa familia habetur. Hec au
& harum psonarum. Danielis pragensis epi. Johis morauiensis epi.
rauiensium. & Gezonis abbis de monte syon. Petri abbis de Breunov.
abbis de Selcov. Deocari abbis de Lutomizlo. Hugonis abbis de Podela
Pauli decani. Jeronimi magistri. Petri prepositi Bolezlauensis. Jurette
lonis pincerne regis. Voizlai agasonis. Drisizlai urbis prefecti. pelre
Ad hec quoq; ut hec mea predicta confirmatio rata 7 fixa in ppetuu pe
subscribi uolui. Igitur ego Daniel di gra sce pragensis ecclie. xiii. epc. c

Nejstarší listina domá
Originál

xi. Concurrentium. V. Indictionis. viii. Ego Wladizlaus dei gratia secundus rex boem
lomucz edificata in nomine sancte et individue trinitatis. Et in honore beati prothomartiris Ste
rationum particeps cupiens fieri corde et animo humiliter cepi excogitare qua ratio
is dei inspirante gratia. ac institutione amonitus canonica venerabili eidem ecclesie abba
bus me subdidi. Atque ut eorum orationum particeps sine fine fierem. devotus munus comunu
aliquo modo aggravare videar. in signum hoc sacratissimi pacti inter nos habitum. In re
eorum tam Teobaldi quam heinrici. Nec non filii mei friderici. meorumque remissione pecca
ducis moraviensium senioris ottonis. et prudens discretio ad usum in nomine domini studuit
laudo. Insuper et regie potestatis auctoritate. ac consensu omnium primatum boemie confirm
quequaque ratum esse comendo. Villarum autem nomina que in obsequio eorum in perpe
nominantur Vlipi. Preterea data est curia que nominatur Wlobren. cum suis adiacentibus villis
iuxta Lubocrca. In boemia due ville quas dedit rex primus Wratizlaus ecclesie Vgerzco. Sedamir.
decimas solvant. Ceteris vero ad imperium ducis bella exercentibus. sive usque. hee autem parente sp
bonum villerum faciant. Vgezd. Lasane. Lubos. Popowici. Selechowici. Sadlowici. Bradcane. I
a ad unum aratrum. Sarowici ad unum aratrum. Celcici ad unum aratrum. Prisli ad unum aratrum. Subsici ad unum aratrum. Topola
Wacezlaus dux moravie pro remedio anime patrui sui Ottonis dedit villam Kyjow. cum ei
sue Svatave. Datus est etiam de Olzava vi. denarius. Et de ponte Brazlave civitati
is. Et de moneta decimus denarius. Data sunt et duo vivaria piscium. Nomen vi
ta quicumque cognoscant fideles sub testamento domini nostri ihesu christi. et totius ecclesie. N
di ducis boemorum. et Heinrici germani regis. Friderici filii regis. Cunradi principis
de insula. Silvestri abbatis de zazaua. Wilhelmi abbatis de Wilhelmov. Godescalc
lochonis de opatowicih. Hadei abbatis de Trebetih. Nec non Odelrici prepositi pragensi
ilis. Albti prepositi zachensis. et Hemoi camerarii regis. Cocchan dapiferi regis. Ve
ognevi prefecti Satcensis. Heinrici wissengratensis prefecti. et omnium primatum boemie.
tat. ex canonica et apostolica auctoritate maledictione in huius decreti mei prevaricatores
Iohannes sancte Olomucensis ecclesie. viiii. episcopus tali decreto bannum apponimus. ut si quis temer

z r. 1160, vydaná králem Vladislavem I.

majetku musea král. českého.

17

Grosman a Svoboda v P

PÍSEMNICTVÍ ČESKÉ

SLOVEM I OBRAZEM.

PÍSEMNICTVÍ ČESKÉ

SLOVEM I OBRAZEM

OD NEJDÁVNĚJŠÍCH DOB AŽ PO NAŠE ČASY.

NAPSAL

VÁCLAV FLAJŠHANS.

SE 48 PŘÍLOHAMI A 453 VYOBRAZENÍMI, PODPISY A RUKOPISY.

V PRAZE.

NAKLADATELÉ GROSMAN A SVOBODA KNIHKUPCI.

1901.

LIBRARY
APR 19 1968
UNIVERSITY OF TORONTO
PG
5001
F5

VEŠKERA PRÁVA VYHRAZENA.

TISKEM DRA ED. GRÉGRA V PRAZE.

OBSAH.

Strana

Předmluva . . . . . VII.—IX.

DÍL PRVÝ.

I. Doba nejstarší. Od příchodu Čechů do Čech až po vymření Přemyslovců. (Se 4 přílohami a 13 obrázky.) . . . . . 1—27
1. Období pohanské. (Století VI.—IX.) 1
2. Boj cizích písemnictví o nás u nás. (Rok 800—1100.) 6
3. Vláda latiny. (Od roku 1100—1306.) 14

II. Doba stará. Od vymření Přemyslovců až do nastoupení Habsburků. (S 15 přílohami a 77 obrázky.) . . . . . 28—288
1. Předchůdcové zlatého období. (R. 1306—1346.) 28
2. Zlaté období za Karla IV. (R. 1346—1378.) 72
3. Počátky písemnictví národního. (R. 1378—1419.) 125
4. Květ písemnictví národního. (R. 1419—1458.) 212
5. Rozklad staré doby prvky novými. (R. 1458—1526.) 256

DÍL DRUHÝ.

I. Doba nová. Od nastoupení Habsburků do vypuzení češtiny ze škol i úřadův. (S 19 přílohami a 136 obrázky a autografy.) . . . . . 289—579
1. Vzkvétání písemnictví českého v novověku (R. 1526—1576.) 289
2. Zlatý věk Rudolfův. (R. 1576—1620.) 340
3. Úpadek jazyka i písemnictví. (R. 1620—1705.) 402
4. Vláda němčiny. (R. 1705—1774.) 471
5. Vzkříšení jazyka i písemnictví. (R. 1774—1815.) 481
6. Období předbřeznové. (R. 1815—1848.) 514

II. Doba nejnovější. Od počátku ústavního života moderního až po naše dni. (S 10 přílohami a 227 obrázky a autografy.) . . . . . 580—740
1. První květ. (R. 1848—1879.) 580
2. Naše dni. (R. 1879—1900.) 693

Ukazatel . . . . . 741—767

Dějiny písemnictví českého mají neštěstí; pověděl tak Jaroslav Vlček málem před desíti lety — a slova jeho mají podnes platnost nezten-čenou. První, kdo v širokých rozměrech počal dějiny našeho písemnictví vědecky vzdělávati, byl veliký zakladatel vědeckého bádání o něm, Josef DOBROVSKÝ. — Kletba každé veliké práce, že zůstává kusou, nezůstala ani ušetřena jeho Dějinám. Druhé jejich vydání (stran 408+12 z r. 1818) došlo pouze do r. 1526, pokračování nikdy nevyšlo.

Josef JUNGMANN, vida nesmírné obtíže této práce, omezil si thema na seznamenání všech českých knih — a naplnil r. 1825 pouhým seznamem titulů 705 stran; a přece doplnění celého díla později a jeho vydání se již nedožil — r. 1849– 1851 vydal celé dílo, doplněné do r. 1846 W. W. TOMEK. Práce nesmírná, důležitosti největší — ale arci jen nepatrný zlomek celých Dějin literatury české. O výtah z díla Jungmannova spolu s pokusem stručné charakteristiky autorův i děl pokusil se r. 1858 A. V. ŠEMBERA; práce jeho, pracná a důkladná, přece není a nechce býti Dějinami, nechce vykládati pragmaticky ani odůvodňovati.

Teprve r. 1866 podnikl K. SABINA práci takovou v rozměrech širokých a se zřetelem ke všem požadavkům literarní historie novější. Ale podnik jeho (948 stran) žalostně ztroskotal — došed asi do XVI. století, zoufal nad dokonáním a jak tak dílo skončil, shrnuv stručně, co se mu zdálo ještě důležito, ze století XVII.

Podnik Sabinův na dlouho odstrašil od úplného popsání dějin literatury naší; nastalo nové omezování thematu a dělení práce. Z těch nejdůležitější a největší byla práce Josefa JIREČKA (1875—1876). Tento sestavil abecedně pod názvem ‚Rukověť k dějinám literatury české' (str. 882+XII) životopisy všech spisovatelů českých do XVIII. stol. spolu se soupisem všech jejich prací; jest to vzácný doplněk Jungmannovy bibliografie, stala se nezbytnou příručnicí každého českého literarního historika, ale již forma její arci všeliký výklad historický vylučuje a odmítá.

K. TIEFTRUNK (1874, 3. vydání 1885 — probírá však literaturu jen do r. 1881) omezil si látku zase jinak; všímaje si hlavně jen jednotlivých směrů literarních nepouští se do podrobností — ale na konec i jeho hojnost literatury, ačkoliv činil jen výběr, zdolala, další vydání hledí po způsobu Šemberově index osamostatniti a novou literaturu vůbec vyloučiti.

Jiným způsobem pokusil se omeziti thema Fr. BAČKOVSKÝ 1886; obral si thematem jen »Zevrubné dějiny písemnictví českého doby nové« (933 stran), ale práce jeho, ač thematu značně omezeného, skončila jako Sabinova; zoufaje nad dokončením, přerval náhle výklad uprostřed, doplniv zhruba literaturu do r. 1848.

Teprve Jaroslav VLČEK r. 1892 pokusil se zase o nový, úplný výklad dějin literatury české; o obtížích celého podniku věděl velmi dobře — vždyť roku 1886 uvázl podobný jeho podnik vlastní hned při prvém sešitu. Ale podnikl práci s úmyslem omezovati a vybírati — leč po desítileté téměř práci dílo jeho zůstává torsem; vyšlo dosud (str. 860) pouze líčení doby staré do polovice XVI. století a líčení věku XVIII. a části XIX.; největší část díla zůstává tedy nezpracována.

Tyto všechny příklady ukazují, že nezdar podniků dosavadních leží patrně ve věci samé. A to se vskutku jeví při pohledu na práci. Neboť není dosud žádných téměř monografií, není vědeckých zpracování jednotlivých oborů, na něž by — i třeba populární — výklad dějin se mohl založiti. Historik literární český musí prováděti všechno sám — památky nalézati, zkoumati, oceňovati a vykládati a to při rozsáhlosti látky jednotlivci, jinak zaměstnanému, není možno.

Tato úvaha vedla k tomu, thema dané omeziti ještě jinak. Všeobecná potřeba a touha po znalosti literatury domácí, která nyní téměř šestnáct let již nemá žádné knihy k ukojení, žádala dílo v brzku a úplné. To při přísných požadavcích na historika literarního kladených možno nebylo; autor také historik literarní není. Zdálo se však možno, předvésti hlavní autory a hlavní jejich práce v obrazech; zdálo se možno, vybrati hlavní data o jejich životě a hlavní místa z jejich děl, doplniti tato jednotlivá data stručným náčrtem pásma ostatní literatury a hlavních událostí dějinných, ji určujících.

Proto kniha přítomná nechce popisovati dějin našeho písemnictví v jejich nesmírné komplikovanosti, vzájemné závislosti a příčinnosti; nýbrž ona představuje pouze písemnictví české slovem i obrazem, to jest podává hlavní data o životech autorů i o jejich knihách, pokud možná obrazem nebo výňatkem. Všechno ostatní musí odkázati teprve budoucím dějinám literarním.

Z té příčiny kniha přítomná šíří se hlavně o koryfejích a vůdcích; výpis hlavních děl držen jest jaksi nad míru, ostatní literatura jest zpracována v měřítku zmenšeném, někdy vůbec vynechána. Z té příčiny i literatura posledního desítiletí jest probrána jen velmi stručně, někde jen pouhý výčet jmen, druhdy snad i mnoho vynecháno. Jest těžko autoru filologu, který stojí ve víru a kvasu dnešního života, určiti, kteří autoři a která díla přetrvají, co jest zlato a co jen pozlátko. Není tedy v knize snad úmyslnosti — látka sama svou nehotovostí vymykala se ještě sítím ‚Písemnictví‘.

Kniha má zajisté mnoho nedostatků — jest první práce úplná toho druhu u nás a tím se již vykládá vše. Užil jsem prací všech svých předchůdců a děkuji jim za vše, co jsem od nich přejal; bohužel, jen velmi málo jsem mohl čerpati z literatury Vlčkovy — chyba ta v příštích vydáních se snad nahradí. Kromě toho zbývá mi poděkovati přemnohým laskavým příznivcům celého díla, mezi nimiž na prvním místě stojí III. třída České Akademie, jež značně přispěla štědrou podporou k dokonání celé práce, dále knihovnám veřejným, zejména knihovně Musea království Českého, jež ochotně poskytovaly přístup i k nejdražším památkám literarním, v nich uchovávaným. Tu zase na prvním místě musím jmenovati pana Adolfa PATERU, bibliothekáře Musejního, jenž se vzácnou ochotou a neumdlévající laskavostí vyhovoval i nejobtížnějším mým požadavkům.

5. listopadu 1901.

V. Flajšhans.

DÍL PRVÝ.

Stkvostné desky lekcionáře XIII. století.

Rukopis majetkem kláštera strahovského. 22.

Grosman a Svoboda v Praze.

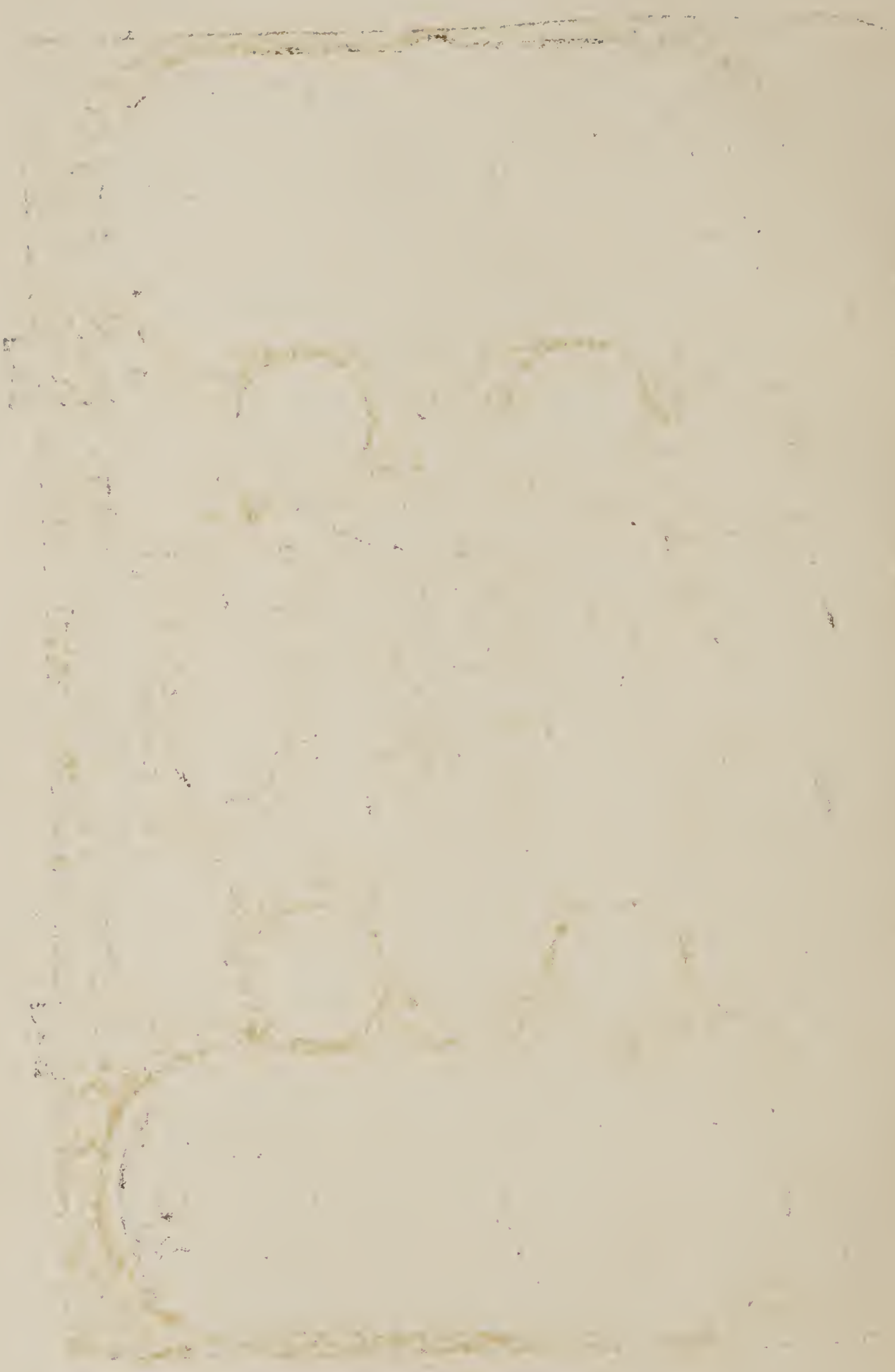

I. DOBA NEJSTARŠÍ.

[Od příchodu Čechů do Čech až do vymření Přemyslovců.]

1. OBDOBÍ POHANSKÉ.

(Století VI.—IX.)

Začáteční písmeno z pařížského rukopisu Štítného.

nejstarší době našich dějin vypráví svorné a staré lidové podání, jak praotec náš **Čech**, zůstaviv bratra Lecha s čeledí jeho v rozlehlých rovinách nadvislanských, postoupil s kmenem svým do úrodných niv vltavských, jak s hory Řípu prohlížel budoucí vlast svého plemene, jak družina jeho, ctíc vděčně památku svého vůdce, přezvala se potom **Čechy**, jak vzdělávala panenskou půdu potem svým, a jak této svaté země hájili potomkové jeho vlastní krví proti četným nepřátelům.

Pověst podrobnější vypravuje, že Čechové přišli z národa srbského, krajiny zakarpatské, a pozdější letopisci kladli událost tuto obyčejně do konce pátého století po Kristu.

Srbové byl nejstarší společný název všech větví onoho velikého národa, jejž nyní nazýváme slovanským. Všechny kmeny slovanské tvořily kdysi jeden národ, jenž

spolu s bratrskými Litvany byl nejblíže příbuzen velikému národu germanskému. Spolu s nimi sídlili na širých rovinách vnitroevropských a zůstali tak dlouho zahaleni zraku dějepisu, který všímal si dříve v popředí vystupujících ostatních jejich přímořských příbuzných, Indů s Iránci, Řekův a Italů s Kelty. Všichni tito národové, společným názvem zvaní Ariové, jsou členové jediné veliké rodiny národův indoevropských, mají společné prvky jazykové i vzdělanostní i jejich dějiny. Kdy asi z původních sídel Ariové se rozešli do svých pozdějších vlastí, není nám známo; avšak od prvopočátku nalézáme kmeny slovanské vždy v sousedství kmenů germanských. Starý společný název kmenů slovanských, Srbové, zůstal jen u dvou větví a za jméno společné během dob usadilo se jméno jednoho oddělení těchto kmenů — Slované. Název tento s živým vědomím příbuznosti kmenové držel se u jednotlivých větví až dlouho do doby historické.

Jednotlivé veliké větve slovanské (jsou to nyní hlavně větev srbsko-chorvatská, slovinská a bulharská na jihu, větev ruská na východě, česká a polská se zbytky Srbů lužických na západě) nelišily se od sebe v V—IX. století po Kristu ani jazykem ani vzděláním značně; a zase na druhé straně rozkládaly se dále samy v přehojné kmeny menší s hojnými opět osobitnými zvláštnostmi. Ještě kolem r. 900 mohli se Slované na vzájem dorozumívati (kdežto dnes Srb lužický a Bulhar makedonský si vůbec nerozumějí a Rus a Čech jen s obtížemi) a bylo možno nejen pojiti různé kmeny nynější v jednotné státní celky, ale i zároveň vytvořiti z jejich nářečí jednotný spisovný jazyk.

Doba, ležící před pátým stoletím po Kr., je tedy doba slovanská; v té době splývají všeliké dějiny naše (jazykové, vzdělanostní a j.) s dějinami ostatního Slovanstva; od pátého století teprve počíná se nejstarší doba našich vlastních dějin. Dějiny tyto však po čtyři sta následujících let kryje hluboká tma mlčení; teprve od IX. století osvěcuje světlo křesťanství nejen ducha a vzdělanost, nýbrž i dějiny našich předků.

Pověsti národní jmenují několik jmen, zejména moudrou dceru Krokovu kněžnu Libuši, sídlící na Libušíně (tak jako její sestra Kazi na Kazíně a Teta na Tetíně) a manžela jejího Přemysla, »oráče ze Stadic«, zakladatele Prahy; zmiňují se o boji dívčím, za kteréhož proti Děvínu, hradu divek vedených Vlastou a Šárkou, které padl v oběť udatný Čstirad, vystaven soupeř Prahy na druhém břehu Vltavy strmý Chvrasten (později nazvaný Vyšegrad); o nástupcích Přemyslových na stolci pražském Nezamyslovi, Mnatovi, Vojnovi, Uněslavovi a Křesomyslovi, dále o Neklanovi a jeho boji s knížetem Lučanů, hrdým Vlastislavem, který vystavěl u hory Medvěz pevný hrad Vlastislav, avšak na Tursku podlehl hrdinnému Tyrovi, veliteli Pražanův; a konečně o Gostivítovi. Domysl dějepisců spojuje pak nejisté zprávy kronikářů o Samovi s Krokem pověsti. Tolik je však jisto, že již v té době značně sesílela moc Pražanů, jak též nazýváni Čechové mezi Ohří, Labem, Mží a Vltavou usedlí. Také již Slované čeští v té době zaujali a vzdělali pomalu veškerou svou pozdější vlast a sváděli boje s kolísavým štěstím se sousedními Němci. Rovněž je jisto, že mnoho ze společného majetku jazykového a vzdělanostního, který s sebou přinesli z pravlasti slovanské, se valně změnilo: jednak některá jeho částka upadla v zapomenutí, jednak přibylo mnoho nových částí, buď odjinud přejatých anebo na základě starém vyrostlých.

Jazyk tehdejších našich pohanských praotců jevil mnohem více podob s ostatními bratry slovanskými, nejvíce s polským, nejblíže sousedícím (a srbským v Lužici), ale měl také již (zejména na konci tohoto období)

mnohé podstatné zvláštnosti, kterými se od nich odděloval. A dělil se na mnohá nářečí, podle četných drobných kmenů Netolicův, Chrvatů, Lučanů, Zličanů, Sedlčanů, Pšovanů, Dúdlebův a j. v nynějších Čechách, Golasicův, Lachů a j. na Moravě a hlavně Slováků na Slovensku. Zejména nářečí slovenská v Uhrách brzo dala se při svém vývoji cestou zvláštní a kdežto nářečí česká a moravská ponenáhlu byla měněna a tažena za nářečími jednotlivých hradův a měst, sídel moci knížecí, zůstávala nářečí slovenská většinou rozdrobena a odchylná od ostatních. A tak již v nejstarší době představují se nám dvě haluze větve české — (západo)česká a slovenská. Vědomí kmenové příbuznosti slovanské však dává vznikati zvláštnímu názvu český, Čech teprve ve XII. a XIII. stol. Proti nynějšímu rozsahu zabíral jazyk český v oněch dobách nejenom celé nynější Čechy (bez Chebska a Loketska, ale za to s Kladskem) a Moravu (k té počítáno i Holasovsko, nyn. Opavsko), ale i Vitorazsko v Dolních Rakousích a prostupoval v četných osadách jistě až k Dunaji nejen v obojích Rakousích, ale i v Bavorsku. Tyto hranice pak v dobách své síly překračoval na sever, kde sousedil se Srby lužickými i na východ, kde sousedil s Poláky. Ale ustoupil nejenom z těchto dobytých území, když sousedé jeho sesíleli, nýbrž i ze své vlastní oblasti měrou úžasnou za doby národního úpadku v XVII—XVIII. století.

Změny, jimiž liší se od ostatní slovanštiny, jsou jednak společné s polštinou (*c* za původní *-tj-* v slovích jako vrácen a pod., *t*, *d* v slovích jako ve*d*l, ple*t*l atd.) a vůbec západní slovanštinou, jednak vlastní jen nářečím českým (jako skupiny jisté s hláskou *r*, *l* n. př. *mr*tvý, m*r*ak atd. nebo stahování slabik jako stál, tvé atd.), jednak konečně různé v nářečích západních českých a ve východních slovenských (n. př. původní *dj* ve slově jako narozený atp. změněno nejprve v *dz* v slovenštině: narodzený, ale v nářečích českých změněno ještě dále v *z*: narozený; podobně začátečné *la-*, *ra-* v slovích raste, lani zůstalo ve slovenštině, ale v češtině změněno ještě dále v *ro- lo-*: roste, loni). Odchylky tyto množily se od těch dob čím dále tím více.

Nejdůležitějším činitelem — a to v dějinách nejen jazyka, nýbrž i naší vzdělanosti — bylo tehdy sousedství naše s Němci, jak nazývají Slované vůbec své germanské sousedy. Boj otců našich s drsnými válečníky německými jevil se všude; v jazyce našem vznikaly jisté zvláštnosti vlivem nářečí bavorských a saských, zatlačovány slovanské vazby i slova německými a hojné názvy předmětů vzdělanostních, původně z Říma pocházející, přicházely k nám prostřednictvím německým. A čím silnější bývali sousední panovníci němečtí, tím častěji a hustěji překračovala vojska německá hranice původního našeho území; nejhojněji konečně, když Němci za Karla Velikého a jeho nástupců přejali již myšlénku velikého křesťanského císařství římsko-německého, když ke kupci, jehož chránil v případě potřeby meč soukmenovcův, přidružil se apoštol učení Kristova, jenž vedle péče o blaho věčné a duševní záhy začal se starati i o časné potřeby svých novoobrácenců.

1*

Některá slova německá, zejména jména místní, přejali otcové naši od zbytků germanských, které nalezli zde při svém příchodu a které poslovanily se docela. Jména Říp, Viltava, Morava; Ogra, Isara, Rába atd. mají na sobě pečeť germanskou, ano k r. 630 připomínají se i jména osad Vogastisburc a Kanburc v území slovanském.

Vzdělanost původní, kterou si naši předkové ze společné vlasti přinesli, můžeme dosti dobře poznávati ze společného i nyní, po dlouhých staletích, názvosloví. Otcové naši bydlili v pevných sídlech, vzdělávali půdu a mýtili lesy, znali sousední země a národy, měli své zvyky a řády právní (ovšem i náboženské), vyráběli si oděv, nářadí, zbraně i šperky, znali počítati nejméně do tisíce, rozdělovali čas roční i denní, měli hojnost názvů místních i osobních a vruby nebo zářezy poznamenávali si čísla. Měli-li také své písmo, snad podobné runám germanským, nelze povědĕti.

Jména sídel jednotlivých, obecně nazývaných ves, město, grad, gradec, bývala udílena dle místní polohy nebo dle zaměstnání či původu obyvatelův; ze jmen národů nejdůležitější byly názvy sousedů slovanských Polsko a Polané, Srbové a Srbsko a j., z jiných pak Němci a Vlaši, Plavci a Obři (= Avaři), Pečeňatici a j. Rozeznávajíce pravdu a krivdu řídili se zákony a právem; rozeznávajíce pět ročních časů (přidávali k podzimku podjesen, nynější »babí léto«) napravovali občas kalendář třináctým měsícem, nazývaným grudnec, ačkoli sic názvy měsíců v nynější platnosti až dosti pozdě se ustálily; rok, god počínali 25. prosincem. Svá božstva, jež jmenovali jen názvy obecnými bog, běs, veles, zmek, poludnica, mora atp., k nimž později od Němců přibyl škrietek a vasrman, uctívali obětmi i modlitvami; některé osoby, vědia vlkodlaci, měly moc a vědomost nadpřirozenou; jiní, věšči, zaklínači, gadači, lekovníci a j., prostředkovali tam, kde bylo potřebí důkladnější znalosti náboženské, mezi bohy a věřícími.

Lidové podání doby tehdejší, mnohem hojnější nežli později, plynulo jednak prosou a to buď prostou, jako pověsti národní (o Čechovi) a místní (o Přemyslovi, Luboši, Vlastě, Tyrovi . .), které s oblibou vyprávěli starci malým vnukům svým, pohádky a báje, jejichž nit pomalu se táhla při večerních přástkách žen a dětí, anebo umělejší, zvláštní vazbou vět a slov se od všední mluvy odlišující, jako přísloví a pořekadla, obsahující moudrost lidovou hlavně obsahu právního, a říkadla a lekování, obsahující nejvíce podání náboženské — jednak veršem nerýmovaným, kterým — v neurčitém počtu slabik a taktů — pěl jinoch o svých příhodách válečných a skutcích hrdinských, a kterým, obyčejně čtyřtaktovým, zvonila při pracích polních škádlivá píseň milostná, již zpívala mládež původně k tanci. Týmž rozměrem řídil se i hoch v říkadle, dle něhož si píšťaličku otloukal, i drobnější děti, které rychlým počítáním při hrách vylučovaly ze sebe jednotlivce. Zvyky výroční měly ovšem již své ustálené zpěvy a říkadla, týmž stálým způsobem naříkali i pozůstalí nad mrtvolami svých milých.

Z tohoto celého lidového podání nemáme zachováno n i c; o některých plodech nynější lidové poesie, jako o slovenské písni »M o r e n a, M o r e n a ..« můžeme se domnívati, že sahají do dob prastarých, o jiných, jako n. př. o písni »P r o č, k a l i n a, v s t r u z ě s t o j í š,« svědčí nám stará tradice 500letá i veliké rozšíření místní, že asi sahá také do dob prastarých, ale to vše jsou pouhé domněnky.

V e r š č t y ř t a k t o v ý (obyčejně osmislabičný) zachoval se dosud v básnictví lidovém; a to v nejstarší podobě nerýmované v říkadlech a rozehrách dětských; v milostných písních však přijal v dobách pozdějších cizí ozdobu rýmovou. Naproti tomu v o l n ý v e r š (s neurčitým počtem taktů) písní junáckých (válečných atp.) vyhynul u nás úplně, ačkoliv ještě ve XII. století se připomíná, že věrný panoš spícího pána vzbudil »písní válečnou,« že »ve zpěvech jejich» (totiž českých bojovníků z r. 1158) »zaznívá obléhání Milána« atd. S těmito junáckými písněmi zahynuly u nás i první počátky národních básní výpravných. Jejich místo vyplnila prostomluva pověstí.

Pohřeb praotce Čecha dle starého dřevorytu v Hájkově kronice.

— 313. —

Slovanští věrozvěstové dle ruské ikony.

2. BOJ CIZÍCH PÍSEMNICTVÍ O NÁS U NÁS.

(R. 800—1100.)

Křesťanstvím padá první svit na naše dějiny vnější i vnitřní — a křesťanstvím v polovici IX. století počínají i dějiny našeho jazyka pod písemnictvím zatím cizím, které bojuje u nás o své výhradné panství. Křesťanstvím změnil se nejenom pronikavě celý myšlénkový svět starých našich předků, křesťanstvím uvedeny k nám také vlivy čtyř cizích jazykův a písemností a boj jejich mezi sebou vyplňuje u nás dobu asi dvou set let.

Můžeme s jistotou se domýšleti, že již od počátku devátého století, od dob velikého hromitele národů, Karla Franckého, který několikrát vojensky se utkal s našimi slovanskými předky, chodívali do krajin našich němečtí missionáři hlásat nám učení Kristovo. A tak v míru i ve válce připjaty Čechy a Morava k Německu, stojícím tehdy pod vlivem vzdělanosti latinské, římské. »Dějiny české vůbec hlavně na sporu s Německem se zakládají« pravil PALACKÝ — a tohoto sporování máme v devátém století jistě první počátky. Tito Němci nepřinášeli k nám ovšem vzdělanosti své, nýbrž latinskou, římskou. A předkové naši, kteří v hraničných průsmycích těly svými bránili vojům Karlovým vstupovati do země, když utichl třesk zbraní, s podivením sice, ale přece pohostinsky přijímali u sebe bradaté a bosé německé missionáře, kteří divně lámali slovanský jazyk, jemuž se

poněkud v dolním Polabí naučili, kteří vyprávěli o umučeném před 800 lety v dálné Judaei Synu Božím a kteří modlili se mu a obětovali mu v jazyku sobě i jim cizím. A tito missionáři usazovali se uprostřed těchto mírných a zvědavých pohanů, někdy i s manželkami a celou rodinou, učili své vyznavače hrubým překladům »modlitby Páně,« vykládali jim »desatero« a ukazovali jim knihy, písmo. Byli to první průkopníci osvěty západní.

R. 845 přijalo v Řezně křest již čtrnáct předních mužů českých i se svou čeledí, zajisté velice hojnou, devět let před tím byl již v Nitře vysvěcen první kostel slovanský — a Čechy počítány již jako církevní oddíl okrsku biskupství Řezenského. A také začali si králové němečtí osobiti právo nad panovníky českými, kteří bohužel vlastní nesvorností starali se o to, aby ho mohli hojně užívati. A od té doby vyskytují se již v německých kronikářích jednotlivá jména česká — letopisy Fuldské na př. připomínají k r. 805 vůdce českého »nomine Lechonem,« k roku 872 jmenují pět českých vůdců: »Zwentislau, Witislau, Heriman, Spoitimar, Moyslau,« k nimž přistupuje vévoda zemský Goriwei; ano jiný kronikář zná již i jazyk slovanský, vykládá k r. 864, že byl Rostislav obležen »v jakéms městě, jež jazykem onoho kmene sluje Dowina, to jest dívka.« Z těchto hrubých zápisků, dvakrát pokažených, jednak tím, že písař-Němec dobře neslyšel oněch jmén (nerozuměje jim) a jednak zase jich dobře nenapsal (neuměje označiti hlásek odchylných), poznáváme přece Svętoslava, Borivoje, Spytiměra, Vitoslava, Vojslava, vidíme, že již tehdy dávali si Čechové jména německá: Herrmann, že vůdce slul Lech, že hrad Děvín měl jméno od slova děva a to že značilo dívku atd. Tato jména plynou pak čím dále tím hojněji: vystupují pak knížata Vratislav, Svętoplk, Vęceslav, Boleslav . . . . a z trosek těchto můžeme poznávati dosti mnoho o jazyku našem a jeho změnách v této době.

A změny jeho v IX. století byly asi tak pronikavé a veliké, jako o tisíc let později. Jaká propast dělí od sebe básně Thamovy a Vrchlického v tvaru i myšlénkově, taková propast počínala se rozvírati mezi jazykem a podáním pohanským naproti křesťanskému. Staré obyčeje, písně a říkadla vymírají, na místo nich nastupují neumělé překlady a napodobení cizího, latinského a německého. Veliký počet starých slov se starými věcmi hyne — nepálí se již trěby bohům, nestrojí se tryzny zemřelým . . ., zato vnikají do jazyka slova latinsko-německá: oplatek, kříž, mša, sobota, papež, žalm, diabel . . ., nebo slova domácí mění svůj význam: bog, ráj, nebe, duch . . .; tvoří se hojná slova dle vzorů cizích: sréda podle mittwoch, milosrdie podle misericordia, tvrdošíjný podle hartnäckig, trojica podle trinitas, anebo konečně slova cizí se jenom zvukem počeští: zweihnachten stává se vánocě, z buchfell bělpuch, z paganus pogan, z christianus krestjan. Výslovnost také ztrácí jemné rozdíly a přizpůsobuje se zvukům německým a latinským; ztrácejí se polosamohlásky, mizí nosovky z jazyka, trojí řady souhlásek se snižují na dvě . . .; staré tvary hynou, skladba nabývá podoby s latinskou a německou — čeština se pomalu evropeisuje.

Místo symbolických písní a pohanských říkadel učí se Čechové volati krlešu, pozdravovati se ráno dobrojtro, modliti se páteř a kredu (tak slul starým Čechům Otčenáš a Věřím v Boha), odříkávati desatero a zpovědní říkadla — prvotiny to písemnictví náboženského, zatím jen ovšem v ústním podání.

Tolik asi naučili němečtí missionáři naše praotce, když prozíravý Rostislav, kníže moravský, nehodlaje dopřáti Němcům takto práva na naše země, obrátil se r. 862 k řeckému císaři Michalovi s prosbou, aby mu poslal křesťanské věrozvěsty slovanské. A císař prosbě jeho vyhověl; učený filosof Konstantin, který již před sedmi lety byl sestavil zvláštní písmo pro zvuky slovanské a nadšený umělec Methodios, oba missionáři již osvědčení, kteří divoké Bulhary a sveřepé Chazary sklonili pod sladké jho učení Kristova a v okolí svého rodiště Soluně dosti se byli s jazykem slovanským seznámili, vydali se na novou missijní cestu a roku následujícího počali blahodárné a bohulibé dílo své v širých rovinách naddunajských.

Jejich působení bylo nejdůležitější dobou v dějinách veškerého Slovanstva a tudíž také Slovanů českých. Tehdy ještě všechny kmeny, nejrůznějších jinak jmen, nazývaly svůj jazyk společným jménem — slovanským (język słověnský), všechny byly hotovy přijmouti s Kristovou naukou spolu i veškeré vzdělání, kterého taková hojnost byla v Cařihradě, všechny přijmouti totéž písmo a všechny ustaviti se aspoň církevně společně. Tehdy byl možný všeslovanský jazyk, tehdy mohla se ustaviti veliká Slavie — ale vpád Maďarů, vlivy německé a domácí nesvornost všecko pokazily a zlomky Slovanů vyvíjely se potom rozbité svou cestou.

Blahodárné působení obou bratří mělo ovšem daleko mocnější výsledky než působení německých missionářů. Kdežto toto působení bylo omezeno nejvíce jen na pohraniční pruh bavorský a rakouský a pro nevhodnost (jazykovou) věrozvěstů jen těžko pronikalo do vnitř Čech a Moravy, podmaňovali si oba slovanští apoštolé svým slovanským jazykem celé širé oblasti vnitrozemské. A nespokojovali se pouhým náboženstvím, jako nejvíce kněží němečtí, nýbrž učili své učeníky také čtení a písmu, malbě a řezbářství, stavitelství a hudbě. Církevní umění rostlo a vzmáhalo se utěšeně ze štěpů byzantinských. U nich nebylo v pozadí lačné Německo, které země německými missionáři na víru Kristovu obrácené pokládalo za svůj majetek, naopak, oba bratří, ač Řekové, úplně se podřizovali a podrobovali autoritě svaté stolice římské. Svatí bratří také nikde se nestavěli proti cizímu působení; naopak, prvotiny křesťanství latinskoněmeckého, které u svých učeníků poznali, přejali beze všeho (— říkává se těmto prvotinám pannonismy: názvosloví křesťanské, překlad otčenáše atd.) a stavěli na nich dále.

Svatí bratří přinesli k nám písemnictví řecké, které ovšem valného působení nemělo, a písemnictví slovanské, bulharské. Neboť makedonským jedním nářečím (tehdy jen nepatrně od slovanštiny české odlišným) kázali slovanští učitelé a psali své knihy. Oni stvořili teprve v zemích našich písemnictví — jiného sice nářečí, ale přece slovanské. Byly to hlavně překlady bible a některých knih bohoslužebných (obřadu latinského, nikoli řeckého), které vznikly na území Veliké Moravy, v oblasti nářečí slovenského. I jejich učeníci v písemnictví pokračovali a tak se staly země naše

střediskem vzdělanosti nové, slovanské (na základech řeckých), která odtud šířila se na všechny strany světa slovanského — k Polákům i Rusům, k Slovincům i Chorvatům.

Pro písemnictví slovanské vynalezl Konstantin zvláštní písmo, nazývané obyčejně hlaholicí; má dvojí tvar, starší kulatý, mladší hranatý. Ukázka staršího:

tvorъca	zakonu	otъ	učenika	kupiša	pravъdъnago	i	êko	bezakonikъ
ⱅⰲⱁⱃⱏⱌⰰ	ⰸⰰⰽⱁⱀⱆ	ⱁⱅⱏ	ⱆⱍⰵⱀⰻⰽⰰ	ⰽⱆⱂⰻⱎⰰ	ⱂⱃⰰⰲⱏⰴⱏⱀⰰⰳⱁ	ⰻ	ⱑⰽⱁ	ⰱⰵⰸⰰⰽⱁⱀⰻⰽⱏ
Tvůrce	zákona	od	učeníka	koupili	spravedlivého	a	jako	zločince

i	pilatovi	na	sudišči	postaviša	vъpъjuce	raspъni
ⰻ	ⱂⰻⰾⰰⱅⱁⰲⰻ	ⱀⰰ	ⱄⱆⰴⰻⱋⰻ	ⱂⱁⱄⱅⰰⰲⰻⱎⰰ	ⰲⱏⱂⱏⱓⱌⰵ	ⱃⰰⱄⱂⱏⱀⰻ
ho	Pilátovi	v	soudnici	postavili,	volajíce:	»Ukřižuj!«

[Úryvek z hlaholských zlomků pražských, chovaných nyní v knihovně kapitulní; vъpъjuce je čechismus místo stslov. vъpъjąšte, podobně sudišči m. sądišti a t. d.]

Avšak vedle hranaté hlaholice, nazývané také bukvicí, vznikla později v X. století druhá slovanská abeceda nebo (jak dle jmen prvních dvou písmen obyčejně sluje) azbuka dle vzoru řeckého, pro kterou ustálilo se jméno cyrillice, a kteráž až dosud v obnovených způsobech je výhradním písmem Slovanů pravoslavných, kdežto hlaholice jen skromně živoří v mešních knihách dalmatských a chorvatských. Někdy v X století dostala se snad také do našich zemí, ale tou dobou zavládala u nás již pevně latinka. Ukázkou stůj zde cyrilské znění otčenáše:

ОТЬЧЕ НАШЬ ИЖЕ ѤСИ НА НЕБЕСЕХЪ ДА СВѦТИТЬ СѦ ИМѦ ТВОѤ ДА ПРИДЕТЬ ЦАРЬСТВИѤ
otьče našь iže jesi na nebesechъ da svętitь sę imę tvoje da pridetь carьstvije

ТВОѤ ДА БѪДЕТЬ ВОЛѤ ТВОѤ ѢКО НА НЕБЕСИ И НА ЗЕМЛИ ХЛѢБЪ НАШЬ НАСѪЩЬНЪИ
tvoje da bądetь volja tvoja jako na nebesi i na zemli chlêbъ našь nasąštьnyj

ДАЖДЬ НАМЪ ДЬНЬСЬ И ОСТАВИ НАМЪ ДЛЪГЪІ НАШѦ ѢКО И МЪІ ОСТАВЛѤѤМЪ ДЛЪЖЬНИКОМЪ
daždь namъ dьnьsь i ostavi namъ dlъgy našę jako i my ostavljajemъ dlъžьnikomъ

НАШИМЪ И НЕВЪВЕДИ НАСЪ ВЪ НАПАСТЬ НЪ ИЗБАВИ НЪІ ОТЪ НЕПРИѢЗНИ
našimъ i nevъvedi nasъ vъ napastь nъ izbavi ny otъ neprijazni.

Památkami, které hlaholštinou kulatou na slovenské oblasti našeho jazyka vznikly, jsou předně tak zvané zlomky kyjevské z XI. století a pozdější o něco zlomky pražské, psané slovanštinou bulharskou, které obsahují také mnohé tvary české — písař bulharský nemohl se ubrániti vlivu živé řeči. Kromě toho shledávají se i v jiných památkách, později cyrilským písmem přepsaných, zejména evangeliích i žaltáři, jejichž překlad právem Konstantinovi se přičítá, podobné čechismy, které ukazují,

Mladší tvar Cyrillovy azbuky, hlaholice hranatá, zdomácněla u nás až za dob Karla IV., kde ji užívali mniši emauští k přepisování staročeských památek. Snímek mladšího tvaru:

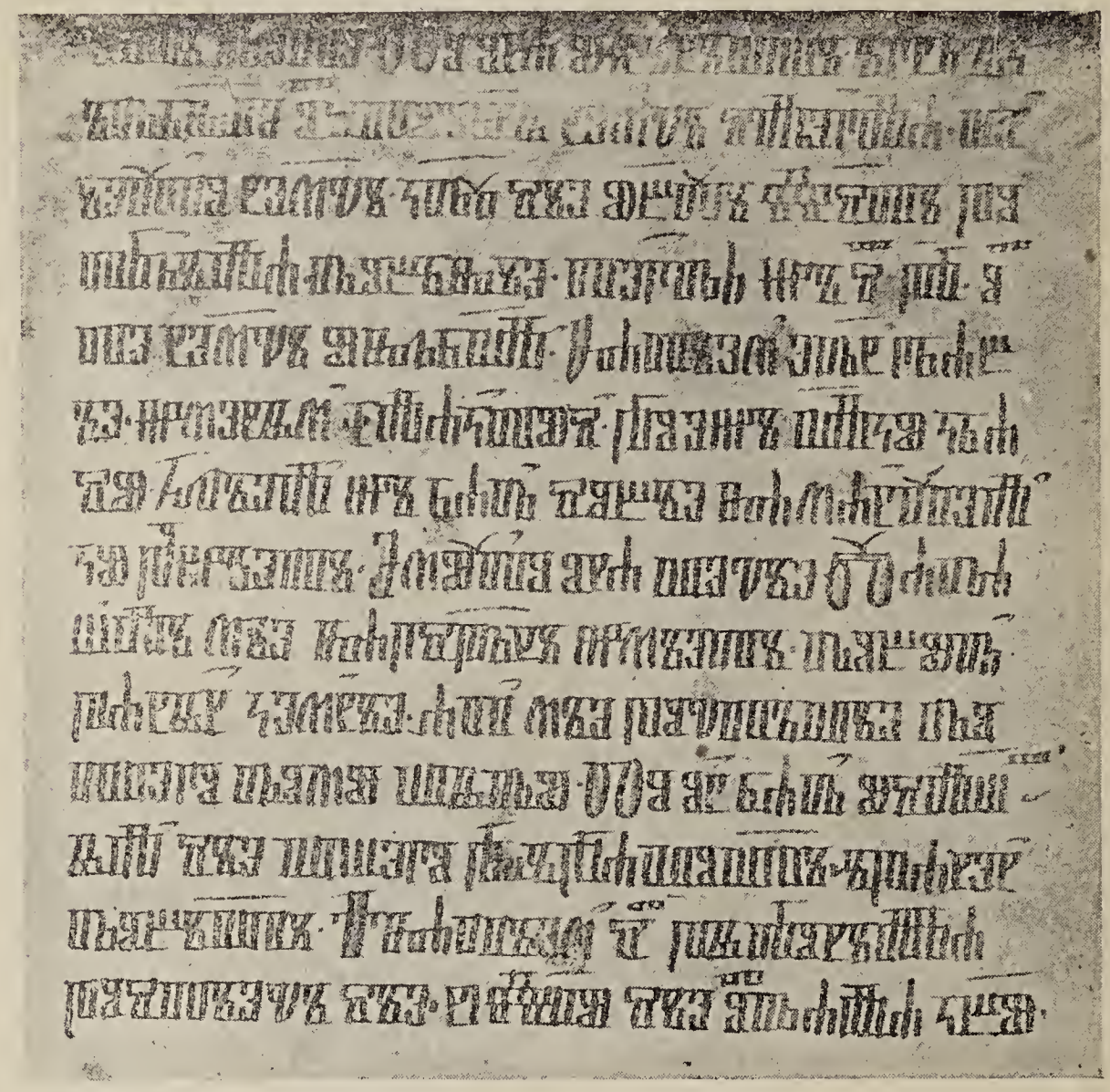

Zlomek staročeského passionalu XIV. stol. v Museu; čti:

své lože. To ona učinivši. ihned jak
idrzeve otstudené nemoci slehla v n-
iežto nemoci. kdiž sie uboži milosti po-
tvidila. dobrzie. tehda ji svati petr ot
te nemoci uzdravil. Zatiem jeden hrab-
ie, jmeném flaktus, pro jeji veliku kra-
su chtiel ji rad sobie za manžel-
ku pojieti. Emužto ona vecie Žadaš-
li mie za hospodini jmieti, dobuď
panén ke mnie, ať mie poctivie do
tveho domu védu. To on rad uslišav,
jal sie všeho przipravovati i panen
dobivati. A zatiem Svata Pétronilla
postieci sie na modlitvu sie otdala kbohu

že vznikly na oblasti jazyka českého. A takovými též tvary promíšena jest staroruská legenda o sv. Václavu, vzniklá někdy v 2. polovici X. století na půdě české a doplněná později takovýmtéž prologem. Původních českých spisů, některým slovanským tím písmem psaných, však není.

Kromě těchto čechismů a osobních i místních jmen v památkách staroslovenských na české půdě vzniklých jsou ovšem i názvy těch osob a míst v památkách čistě staroslovanských, ruských a bulharských; jsou dále některé zápisky jmen osob a míst v památkách hebrejských, řeckých a arabských z X—XIII. století; ale tyto všechny nemají té důležitosti, jako zmíněné již zlomky kyjevské a pražské a pak záznamy latinkou.

Latinka, vnější znak osvěty západní a církve římské, překročila v X. století již hranice české a po krátkém boji s hlaholicí kulatou opanovala úplně. Neboť i za největšího rozkvětu církve slovanské v Čechách a na Moravě, za doby kolem r. 880, kdy od arcibiskupa Methoda přijal křest kníže český Borivoj i jeho choť, pozdější sv. Ludmila, (bratr jeho Konstantin zemřel již r. 869 v Římě, vstoupiv 50 dní před smrtí do kláštera pode jménem Cyrill; na smrtelném loži napomínal ještě Methoda krásnými slovy: »Hle, bratře, posavad jsme dvoje spřežení byli, oba touž brázdu táhnouce, nyní já na líše padaje, končím věk svůj. Ty však setrvej v díle spasitelném a nedej se láskou k domovu zavésti, abys je opustil«) — i za té doby byla a šířila se v Čechách latinka. Svatý Václav učil se knihám slovanským i latinským; evangelium a epištoly čtly se i na dvoře Svatoplukově latinsky a staroslovensky; a když po smrti Methodově 885 nastal úpadek církve staroslovenské, dovršený potom pádem Veliké Moravy, ovládla v Čechách latinka úplně. Čechy samy beztoho stále náležely a byly počítány k biskupství řezenskému; a když r. 895 uchýlili se Spytihněv a Vratislav opět do Řezna o pomoc německou a tím na novo onu odvislost spečetili, byli i dnové církve slovanské a hlaholské azbuky u nás sečteni. Horlivým působením Boleslava II. zařízeno pak 973 v Praze latinské biskupství, s výslovným zákazem papežovým »ale nikoli podle obřadu nebo sekty národa bulharského nebo ruského, či jazyka slovanského,« jehož druhý správce, svatý Vojtěch, obřadu a řeči latinské zjednal brzy platnost výhradnou.

Jen některé trosky přežily tuto krásnou dobu slovanského písemnictví u nás; tu sluší uvésti na prvním místě milý prchavý zjev kláštera sázavského. Tento, r. 1032 Uoldrichem založený, ale teprve 1039 Bracislavem I. dostavený, jediný a poslední útulek mnichů slovanských v Čechách, byl slavný zejména svými opaty sv. Prokopem, který v mládí svém učil se písemnictví slovanskému na Vyšehradě, a Božetěchem, který vyznamenal se jako výborný umělec. Byl to klášter obřadu latinského, s bohoslužebným jazykem slovanským; ale přece od dob papežského základního listu biskupství Pražského lpělo na nich podezření »sekty bulharské« a není divu, že pobožný Spytigněv r. 1055, rozmrzen i neustálými rozmíškami mnichů mezi sebou, je vyhnal do Uher. Povolal je sice Vratislav 1061 nazpět, ano domáhal se 1079 i u papeže rozšíření slovanského obřadu na celou zemi; ale veliký Řehoř VII. zakázal 2. ledna 1080 »autoritou sv. Petra,

aby se nedálo to, co se nemoudře vyžaduje« a přikázal, »aby k slávě Boha všemohoucího této ničemné pošetilosti vší silou odporoval.« A tak není divu, že r. 1096 opětné rozmíšky mnichů přivedly poslední a konečné jejich zapuzení. Třetího ledna 1097 obdrželi již tento klášter mniši latinští a knihy jazyka slovanského »zničeny vesměs a zkaženy.«

Trvalejší byla však památka jazyková: několik veršů prastaré písně »Hospodine, pomiluj ny.« Bylo to původně pět veršů staroslovenských:

»Gospodi, pomiluj ny,
Jesu Christe, pomiluj ny,
ty spase všego mira
spasi ny, i uslyši,
Gospodi, glasy naše.
Krlešu, krlešu, krlešu.«

Obsahovaly slovanské rozvedení řeckého zvolání »*Κύριε, ἐλέησον*«, ke kterému bylo přidáno totéž zvolání řecké v poslovaněné formě již starší (od německých missionářů). Byly to verše staroslovenské, snad s některými čechismy (všego m. vsego, naše m. našę), velice oblíbené v lidu; zpívaly se dle všeho již při volbě prvního biskupa r. 973 a jejich obliba přiměla druhého biskupa k tomu, že přidal k nim — po stu letech prvého původu — závěrek český:

»daj nám všěm, Gospodine,
žizn i mír v zemi!«

Od sklonku X. stol. pak tato staroslovansko-staročeská píseň, již pak pobožné podání připsalo doplniteli nazývajíc ji »svatovojtěškou«, zaznívala při všech slavných příležitostech, zpívána v dómě metropolitním i nadána odpustky, vodila v XII., XIII. a XIV. století vojska česká do boje, r. 1368 byla již vykládána učenými bohoslovci jazykově a literarně, v XV. století bývala válečnou hymnou českých pánů »pod jednou« — v XVII. stol. zpívávali ji arcibiskupové pražští s pobožným lidem v chrámě a ještě dodnes je v našich svatyních živým pomníkem krásné doby cyrillomethodějské. Je zároveň nejstarší památkou (ačkoli plný její záznam máme teprve ze XIV. stol.) naší slovesnosti, ve způsobě ovšem již několikráte obnovované.

Volání naší písně »Gospodi, pomiluj ny« vniklo s obřadem slovanským také do Ruska; a podle naší písně složena taktéž nerýmovaná nejstarší polská píseň chrámová »Bogarodzica dziewica«, kterou zbožné podání rovněž připisuje svatému Vojtěchu.

V této písni jeví se tedy sloučen obřad latinský s obřadem řeckým, jazyk český se staroslovanským v jeden celek; avšak již v polovici X. století začínalo se u nás ujímati písemnictví nové, cizí — latinské. Máme z té doby již zachovány nápisy na mincích, v úpravě latinské přec důležité stopy češtiny cizím písmem na domácí půdě od synů domácích. Zaznívají nám z nich jména knížat a minc-

Mince Boleslavova.

Mince Břetislavova.

mistrů, míst a měst: Vęceslav, Praga, Mělník, Myslęta . . . . a spolu s hojněji pak se vyskytujícími jmény v listinách císařských a bullách papežských, s názvy u kronikářů i letopisců německých začínají již vytvářeti začátečnický sice a nemotorný, ale přece pokročilý pravopis pro česká jména v cizím jazyce.

Boj čtyř jazyků končí se tedy kolem r. 1100 výhradným vítězstvím jazyka a písma latinského; připravuje se všechno k tomu, aby také již Čechové vystoupili ve světě literarním, zatím ovšem jen se škraboškou latinskou.

Azbuky slovanské.

аꙁъ	боукы	вѣдѣ	глаголь	добро	есть	живѣте	ѕѣло	ꙁемлꙗ
ⰰ	ⰱ	ⰲ	ⰳ	ⰴ	ⰵ	ⰶ	ⰷ	ⰸ
a	b	v	g	d	e	ž	dz	z
иже	и	дѣрвь	како	люд	ѥ	мыслите	нашь	онъ	покой
ⰹ	ⰺ	ⰻ	ⰼ	ⰽ	ⰾ	ⰿ	ⱀ	ⱁ	ⱂ
i	i	dj, j,	k	l	m	n	o	p
рьци	слово	твръдо	оукъ	фрътъ	хѣръ	ѡтъ	ци	чръвь
ⱃ	ⱄ	ⱅ	ⱆ	ⱇ	ⱈ	ⱉ	ⱊ	ⱋ
r	s	t	u	f	ch	ó	c	č
ша	ща	ѥръ	ѥры	ѥрь	ѣть	юсъ	ѧсъ	ѫсъ	ѩсъ
ⱌ	ⱍ	ⱎ	ⱏ	ⱐ	ⱑ	ⱒ	ⱓ	ⱔ	ⱕ
š	št (šč)	ъ	y	ь	ê	ju	ę	ą	ję
ѭсъ	ѳита	ѵжица							
ⱖ	ⱗ	ⱘ							
ją	th	y							

Prostřední řádka obsahuje azbuku hlaholskou, pod ní příslušné znaky latinky; nad ní vysázena slovanská jmena těch písmen cyrillicí (začáteční písmena jich dávají azbuku cyrillskou, vyjma písmeny ъ [= polovičnímu krátkému y], y a ь [= polovičnímu krátkému i], kde hlásky ty jsou na konci jmena. Hláska ę vyslovuje se jako e n v slově s k l e n k a, hláska ą jako o n v slově s p o n k a.

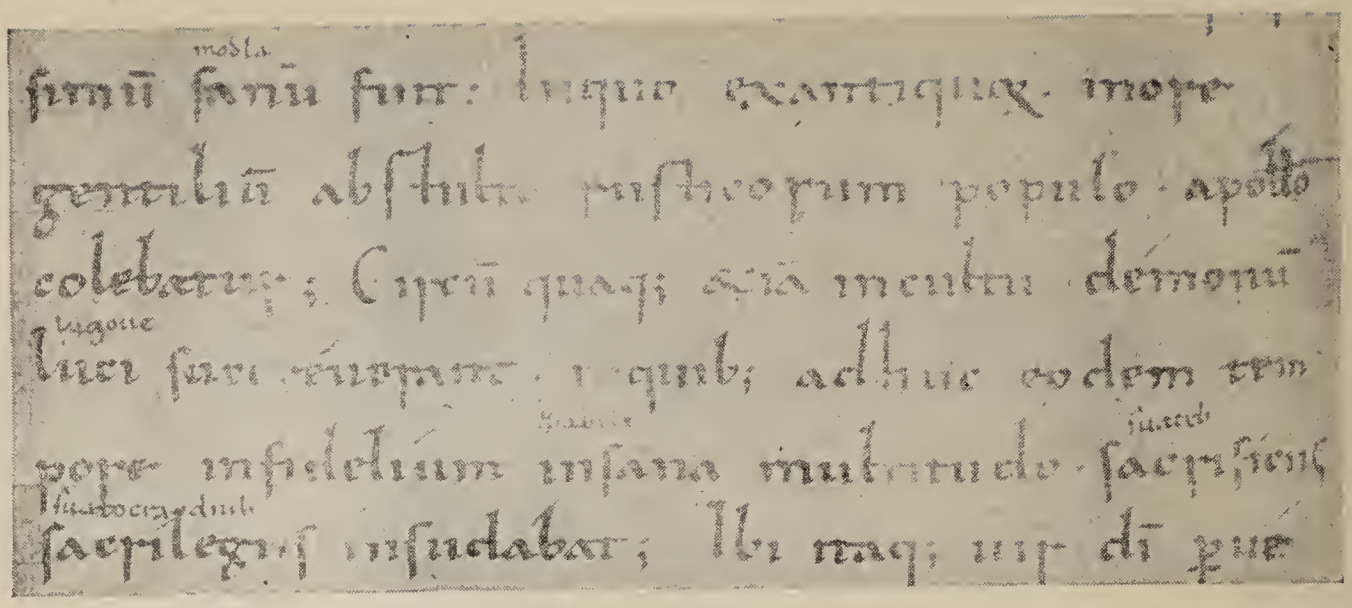

Snímek přípisků svatořehořských.

3. VLÁDA LATINY.

(Od r. 1100—1306.)

Na přechodu od doby slovanské k době latinské významné místo zaujímá klášter sázavský, zrušený konečně Břetislavem II. Klášter ten byl nejenom střediskem umělecké práce malířské a sochařské, ale i práce literarní. A tu je zajímavo, že plody jeho literární byly také již — latinské.

Důkaz toho je v krásném rukopise zvaném Vyšehradském, jednom z nejkrásnějších rukopisů středověkých u nás, o němž je domnění, že je prací slavného opata Božetěcha; a taktéž se zdá, že *přípisky svatořehořské* náležejí původem svým do tohoto kláštera.

»**Kodex vyšehradský**«, latinský rukopis XI. stol., skvostně miniaturami ozdobený, připisuje Božetěchovi znalec tehdejšího umění, mnsgr. Lehner.

»**Přípisky svatořehořské**«, nejstarší české vazby a věty, zachovány jsou v rukopise kapitulní knihovny, jejž učenec Lindner klade do XI—XII. století. Přípisky ty, nesoucí na sobě ráz dávné starožitnosti a malé umělosti písařovy, jsou tu kratší tu delší, namnoze již nečitelné a jsou velezajímavou míchanicí slov českých a staroslovenských, ve které oba jazyky takřka nerozeznatelně splývají. Ukázka připojená na začátku hlavy obsahuje česká slova: modla, lugové, svateb svatokrádných.

Jiného původu, výhradně již náležejícího církvi římské, jsou přípisky v zápisníku biskupa pražského XII. století, obyčejně nazývaného *homiliářem opatovickým*. Přípisky tyto povstaly sice z největší části až ve století XIII.,

původce sám však připsal si jedno slovíčko české do svých výkladů náboženských, které nám ukazují ještě vážné zbytky pohanství v dobách tehdejších.

»**Homiliář Opatovický**,« tak se obyčejně tato příručnice biskupská nazývá, je bohatým zdrojem pro dějiny vzdělanostní tehdejší doby Čech. Pisatel jeho stěžuje si, že mnozí »v této zemi« vzývaji rozmanité běsy a majíce toliko jméno křesťanské, horší jsou nežli pohané, že ctí řeky a hory atd. A také přípisky jeho vynikají důležitostí svou jazykovou: zejména nejstarší onen zápisek: i s nesmírným ze století XII. ještě pocházející.

A tak kdežto veškeren ostatní život veřejný — jednání sněmovní, řízení soudní, dvorní zábavy — jevil se jazykem domácím, anebo, v kruzích vyšších, také německy, ovládla v církvi a tím i v písemnictví úplně latina. Od XII. století zjevují se již v Čechách latinské zápisky biskupů, latinské letopisy a dějepisy, latinské listiny a nekrology — ano i latinské básně a písně. Píší tak ovšem již Čechové, kteří pomalu přivykli tomuto jazyku a nepohodlnému jeho písmu — a latina jejich je mnohdy taková, že jí pouze Čech porozumí; píší ovšem s vlasteneckou snahou a zanícenou duší — a zejména se obracejí proti svým německým učitelům latiny, asi tak jako kolem počátku našeho století vlastenecké písemnictví jevilo se nejprve německy.

Otcem tohoto písemnictví a zároveň našeho dějepisu je ctihodný děkan KOSMAS. Tento Polák původem — praděd jeho byl v poutech od Břetislava I. přivlečen do Čech v zajetí z Polska — upřímný Čech smýšlením a zároveň horlivý Slovan, zkušený i zcestovalý kněz pražské kapituly začal po smrti milované své choti Božetěchy (synem jejich byl známý později olomoucký biskup Zdík) psáti pomalu a obezřetně českou kroniku od stavění věže Babylonské až po svou dobu. Po dvou letech pracoval na každé z tří knih své »kroniky české« a věnoval ji nedlouhý čas před svou smrtí, dokonav knihu třetí, († 1125) zvláštním prologem mělnickému proboštu Šebířovi. Rozeznával pečlivě báječné podání starců, prameny cizí a svou vlastní zkušenost. On první ve středověké Evropě vynikal takto dějepisnou kritikou; ačkoli nedá se upříti, že někde při líčení starých dob vedli ho více Ovid a Vergil, Boëthius a Horác, jejichž pilná četba se v jeho díle jeví, než suché listiny a prosté pověsti, přece má dílo jeho pro nás cenu nesmírnou. Ačkoli nedovedl potlačiti svou nechuť k některým nemilým osobám, jako Vršovcům a Vratislavovi, přec úmyslně nekřivdí nikomu; ačkoli bez falešného studu vypráví někdy trochu příliš otevřeně a naturalisticky, není přece nikde pozorovati zálibu ve smyslnosti. A ačkoli liboval si v starých klassicích i novějším leoninském veršování (složil také sám takovou legendu o sv. Vojtěchu), přece zůstává věrným synem svého národa. A to nejenom jazykově, když vykládá »l ú k a latinsky slove p r a t u m« nebo »podle chrastí dostal Vyšehrad jméno »C h v r a s t e n« či »P ř e m y s l znamená latinsky p ř e m ý š l e j í c í« atd., nýbrž i určitým vědomím plemenným.

Ukázka jeho slavného díla promluví lépe [přidané oba snímky jeho kroniky vzaty z rukopisu musejního; ukázka začíná 13. řádkem prvního snímku]:

»Bracizlaus . . . perpendit innatam Theutonicis superbiam et quod semper tumido fastu habeant despectui Sclavos et eorum linguam. Sed quanto fit semper difficilis aditus ad amorem, tanto amanti filius Veneris ignem incutit validiorem. Fluctuat mens iuvenis igne succensa Veneris velut ignibus aestuat Aetna. Et hanc apostropham euphonisat secum:

»Aut ego coniugio fungar egregio,
aut ego ludibrio mergar perpetuo,
fieri non poterit, ut mea non fuerit
Iuditha, nobilibus edita natalibus,
virgo spectabilis, multum amabilis,
solis luce clarior, vita mihi carior;
vivat ut superstes, laus Deo sit perpes«.

[Úryvek tento z I. knihy jeho kroniky vypravuje, že Břetislav chtěje unésti Juditu: »uvažoval vrozenou pýchu Teutonům a že vždy v nadutém opovržení mají Slovany a jejich jazyk. Ale čím stává se nesnadnějším přístup k lásce, tím syn Venušin silnější žár vrhá v milence. Bouří se mysl jinochova žárem Venušiným zapálená jako plápolá ohněm Aetna. A tuto promluvu sám sobě hlaholí: »Buď budu požívati manželství výtečného anebo na věky budu na posměch; nemůže se státi, aby nebyla mou Judita, zrozená ze vznešených rodičů, panna přesličná, příliš láskyhodná, nad sluneční světlo jasnější, nad život mi dražší; aby dlouho žila, budiž chvála Bohu na věky«. — Rýmy latinského originalu v českém převodě jsou vypuštěny].

Kronika Kosmova šíří se pak tou dobou mezi vzdělanci a dochází hojné obliby. O tom svědčí nejenom hojnost jejích rukopisů, ale i její pokračovatelé: kanovník vyšehradský (první pokračovatel, do r. 1142), mnich sázavský a opatovský (doplnili dobu následující až do roku 1163) dopřádali písmo dějů od roku 1125 až na své doby; taktéž činili i zkušený státník Vincentius, pravá ruka svého vévody a krále Vladislava II. (1140—1167) a později také jeho suveréna Fridricha Barbarossy a Jarloch, opat milevský (1167 až 1198), kteříž oba poslední slohem Kosmovým vylíčili jednak hrdinné činy Čechů před Milánem, jednak různice knížat domácích na konci XII. století. Ano v první polovici XIII. století byl pojat opis kro-

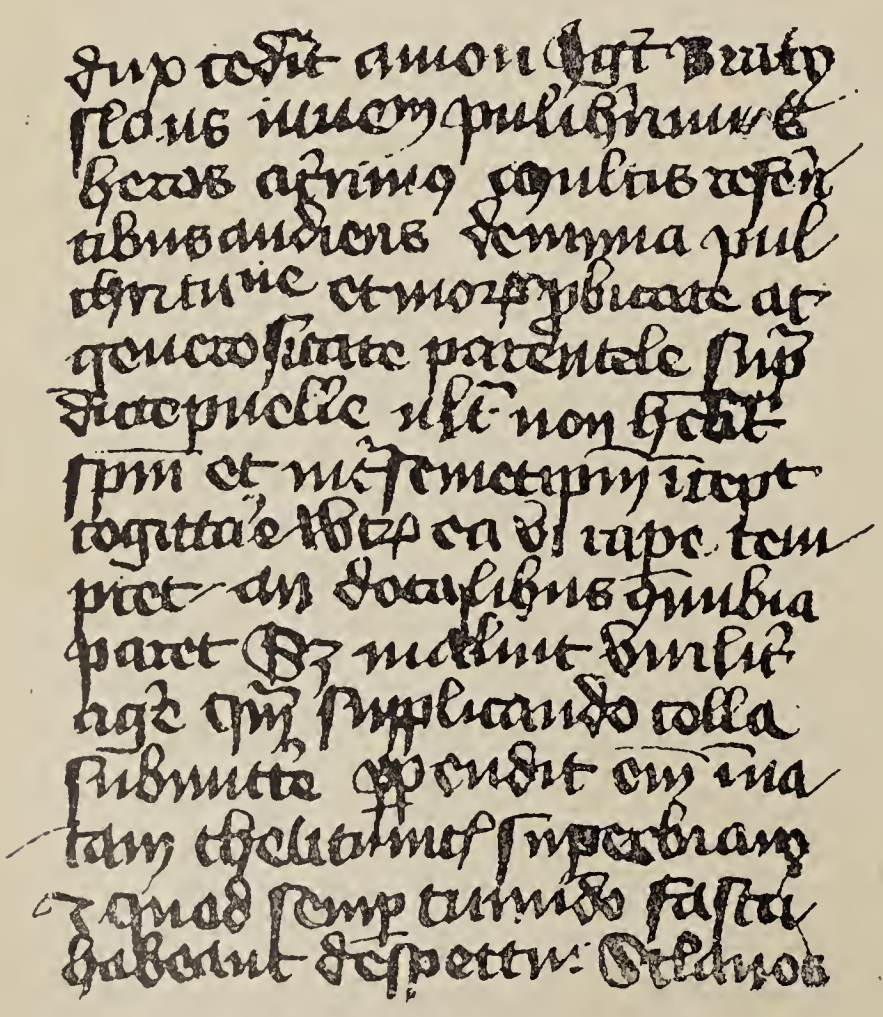

I. část snímku Kosmovy kroniky, rukopisu musejního XIV. stol.

niky Kosmovy i do nesmírného rukopisu, vzniklého v klášteře Podlažickém, proslulého již ve XIV. století jako největší kniha na světě, často půjčovaného a zastavovaného a konečně Švédy 1648 do Štokholmu odneseného. Tento slavný CODEX GIGANTEUS, jak je znám milovníkům knih nebo LIBER PERGRANDIS, jak mu říkali středověcí mniši, divíce se jeho rozměrům (obsahuje přes 300 silných listů pergamenových, z výší téměř jednoho metru a zšíří přes půl metru) je znám v české literatuře více pod jménem NEKROLOGU PODLAŽICKÉHO. Obsahuje mimo kroniku Kosmovu a mnoho jiných kusů také seznam zemřelých osob (= nekrolog), na něž klášter vzpomíná; a v tom ovšem několik set českých jmen, která opět jsou důležitým pramenem ku poznání jazyka. Asi o sto let starší je NEKROLOG OLOMÚCKÝ, taktéž v jednom latinském rukopise štokholmském zachovaný, který věnoval biskup Zdík kathedrale olomucké; pozdější o něco je NEKROLOG OPATOVICKÝ.

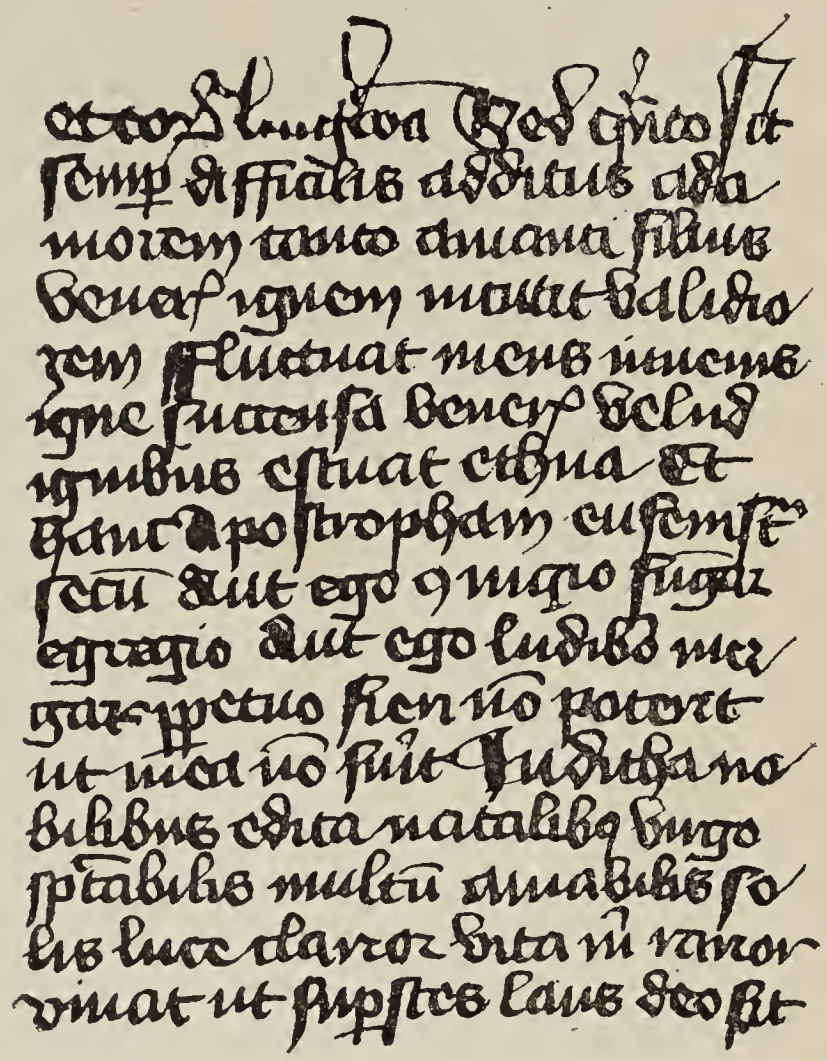

II. část snímku Kosmovy kroniky dle rukop. musejního. 16.

Dalšími pokračovateli kroniky Kosmovy byli dva kanovníci pražští v 2. polovici XIII. století, jejichž zápisky sebrány však teprve v století XIV., v době té, kdy psal již neznámý skladatel kroniky Dalimilovy a kdy již začínala se dějepisná literatura bohatě rozvíjeti všemi jazyky v Čechách známými.

Kronikou Kosmovou, jejíž nejstarší rukopis je nám dochován z polovice XII. století, začíná se řada domácích spisů jazykem latinským. Mimo zmíněné již nekrology klášterní zmíniti se jest zejména o veřejných písemnostech. LISTINY panovníkův i soukromníkův obsahují v této době na sta jmen českých, vlastních i obecných, ze kterých dala by se sestaviti již málem mluvnice i slovník češtiny této doby. Nejstarší listiny zachovány jsou nám bohužel jen v pozdějších přepisech; tak na př. břevnovská, vydaná 993, vyšehradská 1088, litoměřická asi r. 1057 atd. Čechy a Morava nemají z X—XI. století žádného originalu; k nejstarším originalům náleží vladislavská z r. 1160, přiložená ve věrném snímku.

Listina tato, v otisku dosti čitelném přiložená (příl. č. 1.), obsahuje velikou řadu důležitých českých názvů: v ř. 11. u lípy, v ř. 12. Nedamír, ř. 14. Újezd, Lažané, Luboš, Popovici, Želechovici, Sadlovici, Gradčané atd.

Podobně důležita je mnohými českými jmeny listina Litoměřická, dochovaná nám však až v pozdějších redakcích z XII—XIII. stol.; k nejstaršímu textu přidán je český závěrek, obsahující prastaré dvě české věty: Pavel dal iest plosskovicih zemu, Wlah dal iest doleass zemu Bogu i ssvatemu scepanu ssed·vema dussnicoma Bogucea a ssedlęav, čti asi: »Pavel dal jest Ploškovicích zemju; Vlach dal jest Doljás [= v Dolanech] zemju Bogu i svaté mu Ščepánu se dvěma dušníkoma [dušník = člověk, věnovaný klášteru k službě pánem za spásu duše tohoto] Bogučeja [druhé jméno nesrozumitelné]«.

A takových listin, psaných buď Čechy nebo i cizinci, přibývá v nynějším období víc a více; jazyky národní — čeština a němčina — dostaly se do listin (nejdříve soukromých) teprve v XIV. století.

Vedle listin ovládla latina také v rozličných *písemnostech jednacích.* Ačkoliv ústní jednání veřejné bylo české a užívalo jazyka tak rozvinutého a bohatého, že názvů jeho českých užíváno i v souvislosti latinské, přece snesení sněmovní, smlouvy státní, zápisy do desk zemských činěny jazykem latinským. Teprve ve XIV. a XV. století proklestily si jazyky národní cestu i do těchto zápisův.

A tak v těchto dvou stoletích ze skromných počátků původních vyrůstá u nás mohutné latinské písemnictví, jehož největší měrou účastní se sice synové Čech, avšak v němž berou podíl již také sousedé Němci. Německých řemeslníků, obchodníkův a vzdělanců přibývá u nás neustále a počet jejich a moc jejich stává se znenáhla našim otcům nebezpečnou, hlavně na konci tohoto období, kdy hojným zakládáním německých měst opatřují si králové čeští nové důchody, kdy panovníci z rodu Přemyslova otáčejí se německými dvořany a básníky, kdy po příkladu dvora oblibuje si vysoké panstvo a duchovenstvo nejenom německý mrav a kroj, ale i německou řeč a slovesnost. Ještě ke konci XI. století vyháněl Břetislav II. pohanské hadače i věštce a kácel posvátné háje, ještě na počátku XII. století naříkal Kosmas, že mnozí vesničané jako pohané ctí vodu, oheň, stromy, kameny; mnozí že obětují na vrších, jiní »modlám hluchým a němým, které si sami udělali«; ještě v XII. století mělo veškeré státní zřízení ráz převahou slovanský a jazyk český, třebas v písemnostech se odíval rouchem latinským, vládl ve všech vrstvách národa bez jakéhokoli soupeře: avšak ke konci doby této šířilo již přes 50 klášterů se svými školami vzdělanost novou, západní, se všemi jejími výstřelky a cizím jazykem latinským; ke konci této doby bylo již usazeno v pevných městech na tisíce hrdých Němců, z části na místech, kde dříve sídlili Čechové a odkud násilím byli vyháněni, aby uprázdnili tato místa novým přistěhovalcům — a tito Němci měli svá práva, svůj jazyk, svůj mrav a tupili a opovrhovali jazykem původních obyvatelův a vzdělavatelů země, majíce při tom při všem mocnou záštitu u dvora a šlechty; ke konci této doby pod vládnoucí,

Wafen iemer mere!
ez weinet milte und ere
den künic uz Behem lant!

Dem tode wil ich fluochen,
ſol man den künc niht ſuochen
und ſine gebende hant.

Man ſol den künc Otacher klagen:
ja, herre got, er iſt erſlagen;
ſin milte ſach man nie verzagen:
er was ein ſchilt in ſinen tagen
über alle criſtenheit.

Žalozpěv nejmenovaného pěvce německého nad smrtí Přemysla II. 1278. Česky: »O běda, běda! Štědrost a Čest oplakávají krále Českého. Klnu smrti, když není již možná nalézti krále a jeho štědré ruky. Oplakávejme krále; pane Bože, on je zabit; jeho štědrost nikdy ho neopustila; on byl štítem nad celým křesťanstvem«. [Překlad A. Krausův].

mezinárodní latinou rozvíjí se u nás již písemnictví německé. Básníci němečtí již na počátku XIII. století zaplavují Čechy; již u dvora Václava I. žije Reinmar von Zweter, Sigehêr a jiní; ještě horlivějším zastáncem a ochráncem potulných pěvců německých byl Přemysl II., německým jménem Ottaker; jeho štědrost slavili nejen Němci osadníci, ale i pěvci Fridrich von Sunburg, Tanhûser, Ulrich von dem Türlin, Heinrich Clûzenêre; tento hrdinný král byl tak velikým přítelem Němců, že dle pověsti chtěl krví českou skropiti Petřín a způsobiti, aby na pražském mostě nebylo viděti Čecha; a rovněž tak horlivým »ploditelem« Němců a dokonce sám německým básníkem byl předposlední Přemyslovec Václav II.; za něho složil Ulrich von Eschenbach v Čechách Alexandreidu a Willehalma, on obohatil Ludvíka von Medliz, jeho chválil Frauenlob; a za něho, po příkladu králově, byli již i čeští páni mecenáši německých básníků, obou Heinrichů von Vrîberc: pan Jan z Michalovic a Remunt z Lichtenburka a jiní. Básníci tito zahrnováni zlatem a přízní, přinášeli do země vzory německé a vedli své příznivce k témuž básnění. Na počátku vlády Lucemburků rozšířila se němčina tak v Čechách, že dle souvěkého letopisce mluvilo se ve všech téměř městech více německy než česky.

Avšak nesmírná zpupnost bohatých měšťáků německých a veliká nadutost a troufalost přivandrovalých pěvců německých budila ke konci tohoto období protitlak. Latina sama, jako společný jazyk učenců a kněží, užívaná stejně u oltáře i v učené knize náboženské synem domácím jako přistěhovalým Němcem, daleko nebyla v takové nenávisti a nepřízni, jako němčina; neubližovala prostě tolik češtině jako němčina. Ale němčina, která se třela všude do dvorních zábav i jednání veřejných, která cpala se i do listin a knih, která vynášela se nad opovržený jazyk domácí, která utiskovala a potlačovala násilím každé české slůvko — tato němčina stala se záhy v Čechách nenáviděnou u vlastenců domácích. Jak nenáviděná byla němčina u nás a jak zase s velkopanskou pýchou povrhovali němečtí básníci i měšťané a zněmčilí páni i preláti češtinou, toho jest zajímavým svědectvím okolnost ta, že máme sice na sta spisův a písemností, ve kterých latina s češtinou svorně se doplňují a pronikají, avšak ani jediné německo-české nebo česko-německé.

Z této doby vyskytují se také některé české názvy a jména u básníků německých; na př. Wernher der Gartenaere v pol. XIII. stol. vypráví v básni Helmbrecht, jak synek selský, dělaje, jakoby německy zapomněl:

źem vater sprach er: »dêû sal« [otci pravil: »Pozdrav Bůh«]
zuo der muoter sprach er sâ [matce pravil takto česky:]
bêheimisch: »dobraytrâ« [= stč. dobro-j'tro.]

V dřívější o něco době setkali se naši praotcové na výpravě své křižové také s Řeky a vzpomínají jich pak dějepisci byzantinští.

A tímto nátlakem a nátiskem nenáviděné němčiny budí se pak protitlak. Nesměle ze začátku odvažuje se jazyk český do knih a spisů latinských, jen v postranních poznámkách a mezířádkových přípiscích zjevuje se česká duše pisatelova, ale silnější a silnější troufalosti německé staví se české slovo a česká věta vždy směleji a statečněji. V této době přechází teprve řeč dosud jen mluvená do spisův a knih; tato doba je kolébkou českého písemnictví ve vyšším toho slova smyslu; bohužel však pisatelé první nevšímali si vymírajícího již tou dobou a hynoucího národního podání.

Tyto české **přípisky,** počínající asi rokem 1100, množí se čím dále tím více. Do nejrozmanitějších knih, do Čech přinesených, zapisoval si majitel Čech buď poznámky soukromé nebo ulehčoval si nadpisováním českých slůvek porozumění latinskému textu anebo konečně učil se na překladech mezířádkových samostatnému tvoření literarnímu.

Z poznámek soukromých jmenovati sluší poznámky v zápisníku ALBERTA BOHEMA a PŘÍPISKY t. ř. SVATOJIRSKÉ, zachované na okrajích choralní knihy jeptišek svatojirských: obojí ze třináctého století.

Přípisek svatojirský rkp. univ. knih.

Poznámky v zápisníku Alberta Bohema, bojovného Jihočecha ve službách papežských v Německu, mají patrně úmysl zatajiti nepovolanému čtenáři jeho zápisníku místo, kde svůj majetek ukryl, přípisky svatojiřské pak označují ženský úsudek některé jeptišky o známých mniších; jak dle připojené ukázky zřejmo, vymalovala si majitelka (červeně) mnichovu hlavičku a k ní připojila případný soud; text našeho přípisku [jsou celkem tři; poznámky Albertovy celkem čtyři] zní novočesky: »Brhel, socius Viti [latinsky; = druh Vítův], černý jako zmek«. Druhé dva posudky jsou rovněž tak stručné a lichotivé.

Z nadpisovaných vysvětlivek důležité jsou svým stářím některé přípisky v latinském rukopise proroka JEREMIÁŠE v Olomouci, pak zmíněné již shora poznámky v homiliáři opatovickém, dále nadepsaná a vepsaná jednotlivá slůvka v slovníku MATER VERBORUM a konečně zčeštění některých názvů bylin v ROSTLINÁŘI olomuckém; taktéž ze XIII. století.

Tyto mezířádkové přípisky, nebo glossy, jsou roztroušeny jednotlivě i v listinách latinských a domácích letopisech; avšak z doby kolem r. 1200 (t. j. z konce

XII. a z počátku XIII., stol. nemáme bohužel zachovány žádné. V olomuckém rukopisu Jeremiáše je zachováno celkem 8 českých slovíček, v Rostlináři tamějším (oba v knihovně kapitulní) úhrnem 71 názvů; hojnější jsou meziřádkové ty přípisky v homiliáři opatovickém, (snímek jeho na konci období) a v Mater verborum, majetku knihovny musejní. V tomto posledním velikém rukopise, latinském »naučném slovníku,« bohatě vyzdobeném inicialkami a miniaturami [jeho inicialka *P* — je pojata na titul díla našeho] vyskytá se 339 slov českých mezi řádky i v řádcích, podle nichž na počátku našeho století vepsáno nových 950 slůvek, jimiž se našim praotcům připisovaly vzdělanost a bájeslovné názory starých Řekův a Římanův.

Meziřádkové překlady byly zajisté na konci XIII. stol. již velice hojné; avšak mimo žaltář t. zv. glossovaný, o němž níže bude vyloženo, zachoval se nám z té doby pouze překlad český TÚLCE svatého Bonaventury, vzniklý v bavorské oblasti jazyka českého. Tyto meziřádkové překlady, první pokusy samostatného tvoření, ovšem ještě na cizích berlích, stávají se záhy velice oblíbenou pomůckou vyučovací; a textů takových latinskočeských počítá se pak ve XIV. století síla veliká.

Túlec sv. Bonaventury, jednoho z vynikajících církevních spisovatelů XIII. století, jest zároveň důkazem, jak rychle se šířila k nám osvěta západní. Zmíněné již dříve přípisky a glossy ukazují, že u nás vykvetlo nejen v XII. a XIII. stol. samostatné písemnictví náboženské a dějepisné jazykem latinským, nýbrž i, že velice rychle k nám pronikala znamenitá díla sousední. Veliký slovník »Mater Verborum,« Bonaventurův »Túlec« dokazují již svými českými přípisky, že byly u nás známy; jiná díla, jako Marka Pola popis zemí východních, obyčejně »Million« nazývaný, Burchardův popis Palestiny, Jakuba de Vitriaco »Historie jerusalemská« — všecko spisy XIII. stol. —, dosud jsou u nás zachována v rukopisech, svědčících o tehdejší oblibě; Eugesippus věnoval dokonce svůj traktátec o svaté zemi biskupu Zdíkovi; jiných děl písemnictví latinského (dějepisných, básnických i náboženských) i francouzského a německého dokládají se často tehdejší i pozdější spisovatelé domácí. Již Kosmova znalost antického i souvěkého písemnictví krásného i naukového překvapuje; pozdější básníci osvědčují důkladnou znalost nejen ovšem bible, tohoto základu veškerého tehdejšího umění, nýbrž i bájek aesopských a velikých eposů i drobných básniček a písní souvěkých básníků francouzských a německých.

Rukopis »Túlce«, se staročeským překladem 15 »šípů« pravdy křesťanské na okraji listu, chová se nyní v král. knihovně mnichovské.

Od těchto jednotlivých a nesouvislých přípisků v textech latinských pokročilo písemnictví naše dále k **překladům** celých knih. Celé století XII. a jistě asi ještě první polovice XIII. minula, nežli čeští spisovatelé latinských textů a zároveň jejich vykladači zvykli si také na psaní české. Jednak pravopis zavaloval nesmírné obtíže, jednak tvrdý a nepoddajný jazyk. Čeština tehdejší, daleko bohatší, rozvitější a složitější nežli latina, avšak ještě na nižším stupni rozvoje slohového stojící, mnohem spíše poddávala se básníku nežli spisovateli naučnému. Spisovatel a překladatel naučný musil vytvářeti nesčetná nová slova pro pojmy a názvy latinské a tato mozolná a nevděčná práce nedocházela ani náležité podpory. Klášterní bratr, který snažil se převáděti posvátné spisy do jazyka ‚vulgarního' a ‚barbarského', který s neumdlévající láskou a zbožným zanícením robil a piloval své překlady, vydával se v nebezpečenství přísné důtky a do-

mluvy svého někdy německého opata a preláta. Ale konečně, některé části evangelií bylo nutno vykládati lidu po česku, žalmy zpívati dovolovala církev vždy, i za krvavých stíhání všech ‚kacířů' v dobách Albigenských a Valdenských a tak v druhé polovici XIII. století vznikly zajisté již překlady evangelistáře a žaltáře. Bohužel, překlady tyto se nám nezachovaly; jen pozdější jich opisy XIV. století, vyjma ovšem několik set slov, z původního překladu žaltáře vepsaných do t. zv. ŽALTÁŘE GLOSSOVANÉHO.

Evangelistářem rozumí se soubor všech evangelií nedělních a svátečních; tato nazývají se perikopami. Evangelistáře staroslovanské přinesli k nám zajisté již sv. Cyrill a Methoděj; avšak nezachoval se u nás žádný. Latinských evangelistářů zachovala se u nás hojnost, starých a krásně pracovaných; jeden z nejkrásnějších, z X.—XI. století, se skvostnými miniaturami a inicialkami, psaný částečně i na barevném pergameně zlatem, chová se v knihovně strahovské; jako ukázka skvostné jeho úpravy přiloženo jest vyobrazení nádherných a drahocenných jeho desk (příl. 3). České evangelistáře byly tehdy již dojista, ježto jednotlivá místa ze svatého »čtení« [tak nazývali předkové naši evangelium] mají již v nejstarších citátech znění souhlasné; avšak rukopisy zachované jsou až z doby pozdější. Žaltář rovněž takové měl asi osudy jako »čtení.« Přeložení jeho původní spadá asi do druhé polovice XIII. století; pozdější jeho opisy ze XIV. století ukazují totiž na stejný překlad; jak zlomky nejstarší, zvané obyčejně MUSEJNÍ, pocházející ze samého začátku XIV. století a chované v Museu, i pozdější (z 2. polovice XIV. století), zvané BRNĚNSKÝMI, chované taktéž v Museu — tak celé překlady z konce XIV. století, WITTENBERSKÝ, chovaný v seminarní knihovně tamtéž a PODĚBRADSKÝ, zvaný dle někdejších majitelův a chovaný nyní v knihovně Olešnické ve Slezsku: všecky tyto texty ukazují k témuž překladu a z tohoto, nám nezachovaného textu, učiněny jsou také přípisky jednotlivé, vyskytující se v t. zv. ŽALTÁŘI GLOSSOVANÉM z konce XIII. stol. (v knihovně Musejní; snímek jeho trojbarevný přiložen k 2. sešitu). Přípisky tyto nějaký méně dobrý latinář si vpisoval do svého latinského rukopisu k nesrozumitelným slovíčkům cizím. Překlad tento je, přes mnohé chyby začátečnické, dosti plynný a srozumitelný. Proklestil si cestu nejen do pozdějších převodů bible, nýbrž stal se i vítanou pomůckou překladateli žaltáře staropolského.

K přípiskům Žaltáře Glossovaného přeložil kdosi na počátku XIX. stol. celý žalm 109. a pokusil se i o překlad žalmu 145. Padělanost byla shledána palaeograficky bibliotekářem p. A. Paterou i chemickou komisí 1886; byla však na jevě i literarně; neboť, kdežto všecka ostatní slova tohoto textu obsahují překlad nejstarší, právě zmíněný, obyčejně nazývaný podle nejstaršího celého rukopisu Wittenberským, odchyluje se překlad zmíněných dvou žalmů velice nápadně od tohoto textu; srovnáním pak se žaltářem Klementinským, o němž níže bude vyloženo, vidí se, že padělatel držel se textu klementinského a měnil hlavně časy složené v jednoduché.

Podobně byl objeven Hankou 1828 zlomek latinského evangelia svatojanského z X. stol., nad nímž nadepsán domnèle prastarý překlad. Avšak tu poznal hned DOBROVSKÝ, že překlad ten vepsán až ve století XIX. Poznání jeho dotvrzeno, přes marné obrany PALACKÉHO a ŠAFAŘÍKA, M. HATTALY i J. GEBAUERA, 1886 zkouškou chemickou.

Středním jakýms členem mezi překladem a původním tvořením je mnichovský kalendář staročeský z této doby, zvaný obyčejně CISIOJANEM MNICHOVSKÝM.

Cisiojany sluly středověké kalendáře latinské, skládané šestiměry. V nich číslo slabiky značilo zároveň datum v měsíci, na něž svátek jmenovaného svatého nebo světice připadá. Za tím účelem nesměly názvy všech svátků zabírati ve 2 verších víc než 28—31 slabik, čehož docházeli skladatelé mnohdy jen násilným a barbarským osekáváním jmen. V mnichovském ‚Cisiojanu' jsou jen hrubé a neumělé stopy šestiměru; ukázkou dvouverší srpnové:

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 6. 10. 11. 12. 13. 14.
Petr tmu. Ščep. nalezen. Podjímá Laurenec oheň.

15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31.
Maria už na nebe. Dere Bartolo. Hlavu Jan otdal.

Slova »Petr (jednoslabičné, jako vždy ve staré češtině a jako dosud rusky) tmu« znamenají svátek »Petra v okovách« 1. srpna; slova následující »Ščep. nalezen« značí svátek 3. srpna »nalezení těla Štěpána mučeníka«; slova následující týkají se upečení sv. Vavřince na rožni (10. srpna). Podobně počátek následujícího verše označuje Nanebevzetí P. Marie (15. srpna), slova další týkají se odření za živa sv. Bartoloměje (24. srpna), slova konečná stětí sv. Jana Křtitele (29. srpna). Dni mezi jednotlivými svátky určovaly se dle těchto: tedy na př. 23. »ten den před sv. Bart.«, 12. (bylo-li sv. Vavřince v pondělí): »tu středu po sv. Vavřinci« atd. Tyto kalendáře, poněkud nemotorné, zdokonalovaly se časem čím dále tím více; ve XIV. a XV. století byly odívány již v dosti plynné verše; o jednom zmiňuje se 1376 Štítný a v XV. stol. je jich hojnost veliká. Rozměr jich byl asi přízvučný, ač prvotní jejich úprava byla náramně neumělá. Jeden cisiojan napsán v našem století i na staroměstský orloj.

A takovým způsobem postavila se pomalu slovesnost česká ke konci XIII. stol. na vlastní nohy; pobožný klášterník i drobný zeman venkovský začali napodobovati písemnictví cizí, latinské i německé, i tvořiti dále dle vzoru domácího básnictví. A jako vůbec bývá, i u nás nejprvé rozkvétalo básnictví. Básníci těchto prvních zpěvů církevních i nábožných skládání, vlasteneckých písní i prostých popěvků přijímali sice od západu umělý tvar — v té době vnikly k nám umělé slohy francouzských truvérů a německých minnesingrů, i ozdoby veršové, hlavně rým a to nejen do básnictví umělého nýbrž i do vnímavé duše pěvce lidového — a zajímavou látku, avšak básně jejich byly samostatné útvary, provanuté hrdým sebevědomím národním, odporem proti nepřátelům vlasti a nadšené svatým ohněm božského nadání. Verš těchto výtvorů zní jako nejkrásnější hudba, plný a zvučný je jejich rým, jazyk veskrze čistý a ušlechtilý, myšlénky krásné a hluboké. Ať tryská tehdy zpěv z mysli, vznícené nábožným nadšením, ať širokým tokem opěvá osudy Kristovy a jeho prvních učeníků — vždy uchvacuje a dojímá nás i nyní, po šesti již stoletích.

A na tento vysoký stupeň dokonalosti dospělo básnictví české v krátké poměrně době; což je zároveň důkazem, že chápali se tehdy péra vskutku jen básníci praví, jež tvůrčí jiskra vznítila. V této době byly ustanoveny již českému básnictví zákony na všechnu dobu pozdější, v té době vybroušen a vyhráněn český jazyk básnický, zjednána bohatá zásoba rýmů a ozdobných přívlastků básnických, vytvořen verš osmislabičný pro básnictví výpravné (po způsobu německém počítána za verš teprve dvojice

jich, spjatá rýmem sdruženým), zřídka jen přerývaný dvojverším sedmislabičným nebo trojverším osmislabičným, v té době již básnicky vysloveno veliké množství obecně platných myšlének a úvah, jimiž potom plní si pozdější básníci rozvláčná svá skládání.

Bohužel, z tohoto velkolepého květu českého básnictví zůstaly nám jen chudé zlomky některých písní duchovních a pozdější napodobení. Jen z těchto trosek a napodobenin — a i tyto napodobeniny zachovány nám potrhané a pořezané, na deskách a v deskách pozdějších rukopisův a tisků; ostatek zahynul ve válkách husitských a době pobělohorské —, jen z těchto zřícenin můžeme dnes poznávati nejskvělejší chrám svého starého básnictví.

Z *písní duchovních* sem náležejí píseň SVATOVÁCLAVSKÁ, dosud se ozývající, dále tak zvaná píseň OSTROVSKÁ, záhy zapomenutá, pak píseň t. ř. KUNHUTINA, ještě ve XIV. století oblíbená; a snad ještě některá jiná píseň nábožná, jen v pozdějším opise dochovaná; konečně jsou stopy, že v této době vykvetlo v Čechách již nějaké epos duchovní, UMUČENÍ KRISTA PÁNA, zabírající v sebe snad i osudy apoštolské, ale nám jen nejistě dochované.

Nejdříve zapsána byla z těchto písní OSTROVSKÁ, snad ještě na počátku druhé polovice XIII. století. Podle nějaké písně latinské povstala krátká tato píseň duchovní o »Slovu«, tělem učiněném a prostým svým tvarem řadí se mezi prvotiny našeho básnictví. V pozdější době byla umělejšími soupeřkami přivedena v úplné zapomenutí.

Obsahuje 4 slohy čtyrveršové, o týchž dvou rýmech (-enie, -áno) v celé písni; zachována v rukopise kapitulní knihovny pražské. První sloha zní:

»Slovo do světa stvorenie
u božství vzchováno,
jež pro Evino zhřešenie
na svět posláno.«

Mnohem více byla oblíbena píseň »Vítaj, králju všemohúcí«, již dle majitelky nejstaršího rukopisu nazýváme obyčejně písní **Kunhutinou.** Tato nadšená píseň o Božím Těle řadí se krásnou svou úpravou a zbožným citem k nejlepším plodům našeho starého básnictví duchovního a podává skvělé svědectví o básnickém nadání svého původce. Zpívána byla ještě ve XIV. století; nápěv její bohužel nám není dochován.

Zapsána ke konci XIII. stol. mezi jinými písněmi latinskými (začátek její otištěn v příl. 2.) v modlitbách abatyše svatojiřské Kunhuty, dcery Přemysla II. Obsahuje 38 sloh čtyrveršových (všecky 4 verše spjaty jedním rýmem), jež na začátku, uprostřed a na konci spojeny jsou po 2—3 slohách týmž rýmem. Zdá se býti veskrze původní, zaznamenána byla ještě dvakrát ve století XIV., avšak pro svůj přísně katolický názor o Těle Božím byla v XV. století vytlačena jinými písněmi, tehdejším názorům lépe přizpůsobenými.

Staršího ještě původu, než obě zmíněné, jest a daleko většího rozšíření došla **píseň svatováclavská,** ačkoliv první její záznamy máme teprve

z druhé polovice XIV. století. Tento »hymnus národa českého«, vytrysklý v nadšené chvíli z prsou úpřímného Čecha vlastence, uchvacující prostou a hluboce procítěnou úpravou slovesnou neméně než svým nádherným a dojemným nápěvem (nyní dosti změněným), zakládajícím se na dvou

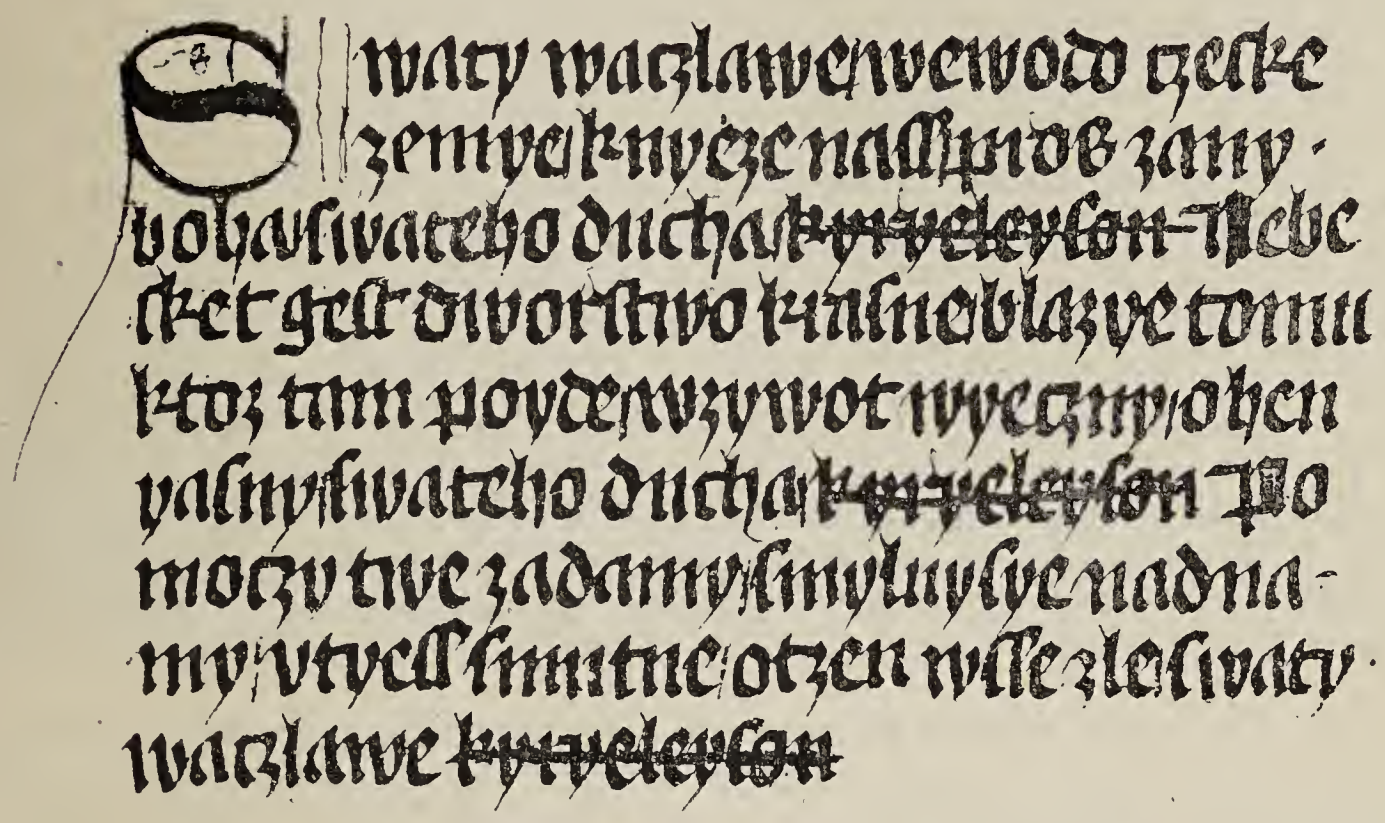

Píseň sv. Václava, z rukopisu univ. knihovny XVII. F. 30 ze XIV. stol.

motivech prastaré sekvence mnicha svatohavelského Notkera, nabyl obliby v národě našem nebývalé. Rozšířen již ve XIV. století plamennou prosbou, dotud srdce každého Čecha rozechvívající »nedaj zahynúti — nám ni budúcím«, zastínil záhy oblibou svou i prastarou píseň svatovojtěšskou. V pozdějších těžkých dobách národních pronikala nenávist k Němcům i do tohoto posvátného zpěvu církevního: místo: »utěš smutné, otveď vše zlé« zpíváno pak: »zažeň Němce, cizozemce«. Dle nápěvu jeho skládány četné jiné písně duchovní.

Již na konci XI. století platila nám památka sv. Václava za největší národní svátek; proto zdá se, že tato píseň složena již záhy; pro vysoké stáří její mluví i první její uvedení k r. 1368, kdy se nazývá »písní ode dávna obvyklou;« dávnověkost její dosvědčuje i prostá její úprava slovesná, pohrdající ještě rýmem, avšak ozdobená již assonancí, i její nápěv, při veškerém svém bohatství a pokroku proti písni svatovojtěšské, přece pečeť dávnověkosti na sobě nesoucí. Ze XIII. století tedy jistě pochází ačkoli nezdá se, že až z konce jeho. Původně obsahovala jen tyto tři slohy:

Svatý Václave,
vévodo české země,
kněže náš,
pros za ny Boha,
svatého Ducha.
Kyrie eleison.

Nebeské jest dvorstvo krásné;
blazě tomu, ktož tam pójde;
v život věčný,
oheň jasný,
Svatého Ducha.
Kyrie eleison.

Pomoci Tvé žádámy:
smiluj sě nad námi;
utěš smutné,
otžeň vše zlé,
svatý Václave!
Kyrie eleison.

Ostatní slohy přibývaly k ní pomalu v dobách pozdějších. (Podobně rostla také zmíněná již shora polská svatovojtěšská »Bogarodzica«; původně 2slohová, obsahovala již 1408 třináct sloh). Záhy nadána odpustky, stala se rovněž písní válečnou strany »pod jednou«, a zpívána od králův i císařů rozléhá se dosud v chrámech našich a jímá dosud čarovnou svou krásou každé srdce české.

Není pochybnosti, že takových písní duchovních, původních sekvencí a tropů, bylo v té době již více; ale jednoduchá úprava jejich podlehla umělejším písním pozdějším.

Sekvencí nazýváno rozvedení slov »alleluia«, jako je na př. v písni »Narodil se Kristus Pán«; tropem rozvedení slov »kyrie eleison« jako je v písni »Hospodine, pomiluj ny«. A bývají do této doby kladeny písně »Vítaj, milý Jezu Kriste« (dvojí), «Buoh všemohúcí«; »Jezu Kriste, ščedrý kněže« a j., ale znění těchto písní je pozdější.

Básnictví výpravné stvořilo ke konci XIII. stol. epos o **Umučení Krista Pána**; avšak epos toto není nám dochováno a jen ze souhlasných míst pozdějších legend téhož obsahu lze s jistotou usuzovati jeho jsoucnost. Podle krásné úpravy pozdějších následovníků, kteří vycvičili se a vzdělali na tomto eposu, soudíme rovněž tak bezpečně, že vynikalo i ušlechtilostí mluvy i vzornou úpravou verše a rýmu.

Dříve byly pokládány za staré básně výpravné a milostné XII.—XIII. století některé zlomky, objevené 1817—1819; zejména t. zv. Sněmy a Libušin soud (obě jinak od r. 1859 nazývané rukopisem Zelenohorským) a báseň Jelen, pak píseň pod Vyšehradem a Milostná píseň krále Václava. Avšak tři básně napřed uvedené shledány novověkým napodobením básní rukopisu t. zv. Kralodvorského (o něm v. níže), dvě pak poslední chemickou zkouškou rovněž uznány za plody nové. O rukopise t. zv. Zelenohorském DOBROVSKÝ vyslovil hned r. 1818, kdy se objevil, že pochází z doby nové a mínění své doložil přesvědčivými důkazy, na nichž ani pozdější obrany mnoho nezměnily. Rovněž tak ukázal první DOBROVSKÝ, že je i píseň Vyšehradská plodem XIX. století; k němu se připojil pak Šembera. Konečně o milostné písni krále Václava, která je novým českým překladem staré písně německé, ukázal

učenec HAUPT nový původ a shledání jeho potvrdila chemická komise r. 1857 také o písni »Jelen«, která na jejím rubu byla opsána. A tak obšírnější výklad o nich bude podán v době nové.

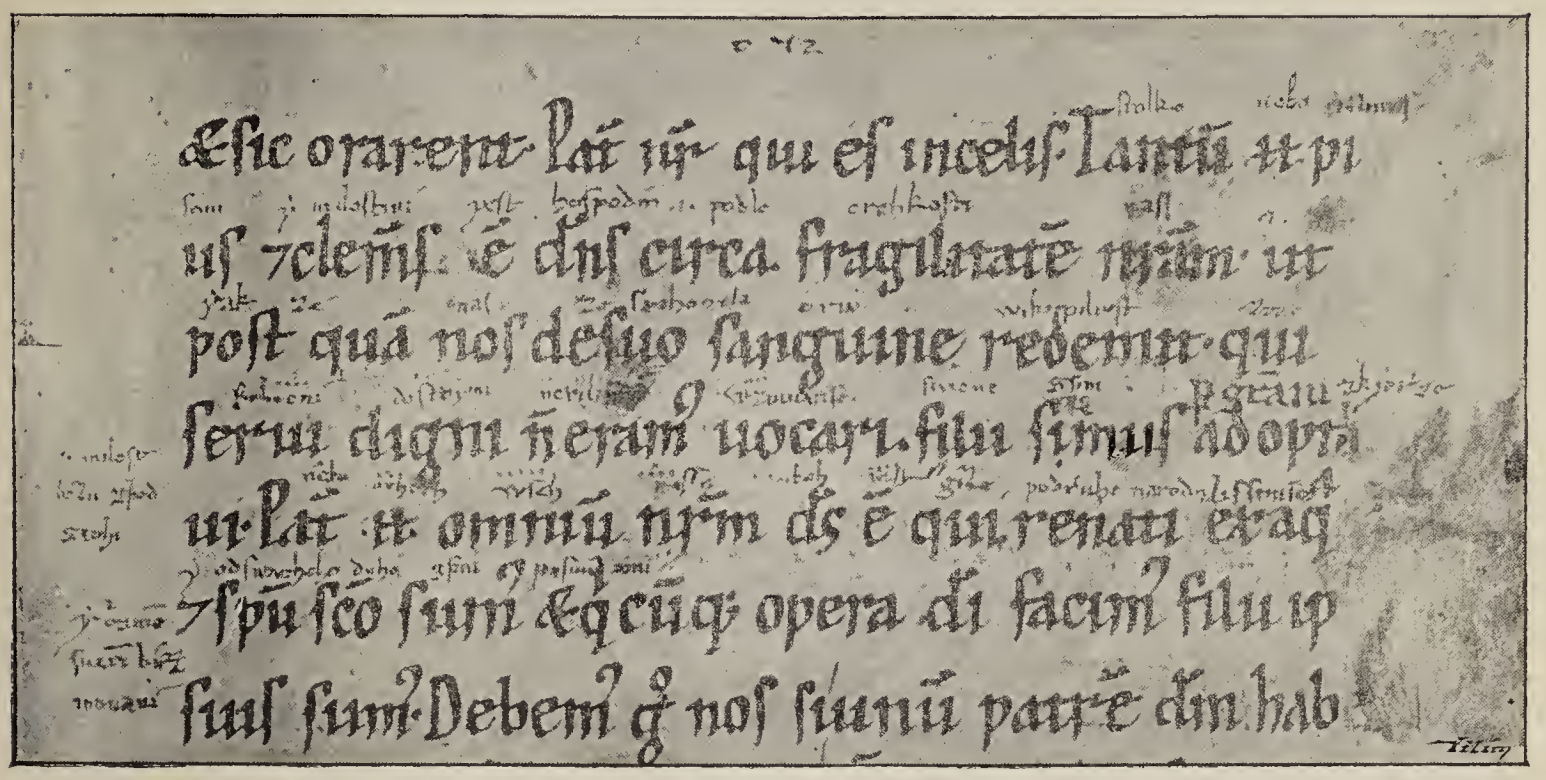

21.

Ukázka přípisků Homiliáře Opatovického, nyní v univ. knih. pražské. Přípisky, mnohde chemickými pomůckami nečitelné, obsahují tyto české věty [latinský text je výklad otčenáše]: »stolko, nebo: l'útostivý i milostivý jest Hospodin« — »podlé křehkosti našie« — »že, jakže nás ze svého těla krvjú vykúpil jest, ježe« — »robotní dóstojni nebyli smy vzývati sě; synové jsmy skrzě milost božú vzpodjěti. Nebo otec všech nás Bóh jest, jiže podruhé narodili smy sě z vody i od svatého ducha jsmy posvaceni i křížmem svatým biřmováni.« —

II. DOBA STARÁ.

[Od vymření Přemyslovců do nastoupení Habsburků.]

1. PŘEDCHŮDCOVÉ ZLATÉHO OBDOBÍ.

(1306—1346.)

Začáteční S z kodexu Vyšehradského, rukopisu XI. století, chovaného v univ. knih. pražské.

vymřením staroslavného rodu Přemyslova bylo již písemnictví české samostatným členem v rodině ostatního písemnictví evropského — nad smrtí posledního Přemyslovce zalkal již stejně český pěvec jako dříve básník německý pěl nad mrtvolou Otakarovou a mocnou obžalobou proti Němcům zrádným hřmí jeho vzpomínka posmrtná. Celý národ byl tehdy již v hrdém vědomí své vlastní síly a své příbuznosti s velikým národem slovanským — již nešťastný Přemysl II. připomínal před poslední svou výpravou válečnou Polákům »společný jazyk a původ, společnou krev, jako by z jedné a téže žíly se byla vyprýštila«, připomínal jim »nenasytnou hrabivost Němcův«, připomínal, že Čechové jsou Polákům »ochranné jakési

předhradí«, jež hájí proti Německu je, »od Němců tak nenáviděný národ« — a city celého národa vyjadřovali již důrazně hlasatelé jeho myšlének, pěvci a dějepisci. V té době již sbíral po hradech českých domácí pověsti neznámý původce kroniky Boleslavské, v té době chápal se již péra i drobný zeman i klášterník a kněz, v té době vniklo písemnictví již do národa našeho a zapouštělo v něm pevné kořeny.

Tiché poměrně doby panování Václava II. a okázalý lesk jeho dvora přinášely k nám prostřednictvím německých pěvců, které si i mladistvý Václav III. obliboval, látky cizí, romantické, jejichž hrdinové na dalném západě žili a rostli. Látky ty líbily se i domácím lidem; k básnictví duchovnímu — písním a eposům — přistupuje nyní již básnictví světské; varhany ustupují loutně, pěvec církevní zpěváku světskému. Panstvo chápe se také písemnictví, památky naše z věku tohoto již bohatým vnějškem svým, krásnými a nádhernými ozdobami prozrazují bohatství svých původcův, ano v době novější nazván byl jazyk doby tehdejší jazykem šlechtickým.

Kdežto však v dřívějších dobách mizí pod světovou latinou slovo Čech a čeština, nyní hlásí se hrdě Čech k slovu; v té době vystupuje mudřec prostonárodní, toužící psáti česky, vystupuje kronikář, spisující českou kroniku pro Čechy, ujímá se úcta slovanských svatých Cyrilla a Methoděje a českého světce a nepřítele Němců, sv. Prokopa, ano pobožný legendista vyčítá dokonce Jidášovi, zrádci Krista Pána, že byl nejspíše Němec.

Tato nenávist, která od Němců byla splácena měrou vrchovatou a přesutou a která za nedávných válek s Braniborci, hrabivými a ukrutnými, otrávila takřka krev veškerého našeho národa, toto záští proti Němcům nabylo krvavého rázu i mezi šlechtou nejvyšší. Když po smrti prvního Habsburka na trůně českém, šetrného a pořádného Rudolfa, jenž ani rok nezasedal na stolci, smrtí posledního Přemyslovce osiřelém, na valném sněmu panstva českého r. 1307 rozhodovalo se o volbě nového krále, tu ozývali se hlasové, navrhující volbu druhého Habsburka, Bedřicha, syna císaře německého Albrechta. Proti tomu zvedl se hlučný odpor »Nepotřebujeme krále cizáka« a když Dobeš z Bechyně, hlava strany rakouské, opovážil se stranu vlasteneckou překvačiti urážkou: »Jděte tedy do Stadic, tam snad mezi sedláky naleznete nějakého potomka Přemyslova a můžete ho oženiti s kněžnou Eliškou!« — tu vyskočil rozlícen mocný pán strany národní, Oldřich z Lichtenburka a proklál ho v plném sněmu po boku biskupově a před tváří královny Elišky. Tak daleko byly tehdy vášně rozníceny a tak daleko šla nenávist naše proti Němcům.

A tu není divu, že tato nenávist vnikala i do pobožných skládání mnicha-legendisty, že zněla i z veršů písně kněze-básníka, že takřka prolínala a napájela každý řádek kronikářův a že i pána-veršovce, opě-

vujícího činy Alexandrovy, pamatovala v Babyloně a v Persii na nenáviděné plemeno německé. Verš jejich došel tím spíše obliby — ústa od úst šířily se řádky kroniky Dalimilovy, v nesčetných opisech kolovaly asi výroky Alexandreidy a v té době prosákla tato nenávist i do **skládání národních**, do truchlivých písní nad skonem výtečných hrdin národních, do úsměšných popěvků lidových i do přísloví a pořekadel.

Z těchto lidových písní zachovaly se nám v pozdějších opisech mnohé úsměšné popěvky a vtipná přísloví a pořekadla, o nichž však není vždy možno určitě říci, z které doby asi pocházejí. O jedné písni národní, také ve dvou rukopisích Dalimilových zachované, víme s určitostí dobu. Je to »**nota od pana Viléma Zajiece**«, nářek nad smrtí pana Viléma Zajíce z Valdeka, padlého r. 1319. Truchlivý její tón dává tím více vyniknati národní nenávisti; jinak řadí se k nejlépe procítěným písním národním té doby. Básník počíná:

Želej, české pokolenie,
škody, jenž sě stala nenie! [= nyní]
Sšel [= zahynul] ctný pan Vilém z Valdeka,
přietel českého jazyka!

A v takových 22 čtyrveršových slohách naříká básník dále, že

»přěpadl sě meč země české,
jenž tupil hlavy němečské,
na vše strany Čechóv bráně.
Škoda Čechóm jest v tom páně!

Odpůrcům Valdekovým připomíná básník, že přijde čas, že by ho rádi z hrobu vyhrabali; vypočítává řadu druhých padlých hrdinů; ukazuje, že nyní Čechové jsou bez ochrany:

»donidž [= dokud] Zajieček křěpek [= silen] bieše [= byl],
na všěcky strany střěžieše [= střehl].«

Proto se Němci umluvili, polékli tenata tomu hrdinovi a zahubili ho; prosme za něho všichni Boha!

»Když dorostú Zajiečenci [= synové Zajícovi],
budú s nimi v hoři Němci [= bude Němcům od nich zle]
a najviece Bavořici,
ti nevěrní vražedlníci!«

Napomíná pak básník syny Zajícovy:

»Mysltež na to Zajiečkové!
Srdce mějte jako lvové!«

a k napomenutí svému přidává prosbu obecnou: prosme sv. Václava, sv. Vojtěcha a sv. Víta, aby synové Zajícovi také byli tak udatni jako jejich otec. Trojí slohou napomenutí své »Zajíčkům« ještě obnovuje:

»Nota od pana Viléma Zajíce.« Kronika Dalimilova.

»mstětež Viléma Zajiečka,
jenž uhase [= uhasl] jako sviečka:
proto sú sě v Čechách Švábi
rozdýmali [= vypínali, nadýmali] jako žáby.«

Nábožným vzdechnutím k Bohu píseň se končí.

Veškerá tato nenávist i uhněteného lidu i odstrkovaného panstva došla svého stělesnění a nejplnějšího výrazu v **kronice Dalimilově**. Nemáme v písemnictví českém díla, které by tak silným slovem hlásalo nenávist k Němcům, které by s takovou láskou a hrdostí znalo se k vlasti a řeči české, jako tyto prosté a jednoduché řádky kronikářovy.

Původce této kroniky, obyčejně po příkladu Hájkově (ačkoli nesprávně) Dalimilem nazývaný, měl dvojí cíl před očima, cíl dvojí, avšak tak se navzájem pronikající a doplňující, že nelze této dvojatosti téměř ani znamenati. Obral si za úlohu »svázati vše české skutky v jedno«; hledal totiž úplné české kroniky, avšak nenalezl; kroniky »břevnovská,« »pražská,« »opatovická,« »vyšehradská« málo se mu líbily i držel se nejvíce kroniky »Boleslavské« (t. j. Kosmy); z ní pak sestavil děje země české úplně, avšak s určitým záměrem: »aby sě mohl každý k svému jazyku viece snažiti;« ano, prosí, aby někdo lepší kroniku jeho »pro našie země čest i pro našich nepřátel lest« opravil. Vede ho k spisování jednak snaha čistě dějepravná, jednak však vlastenectví:

jáz sě v tom sám dobřě znaji [= znám],
žeť o svém jazyčě [= o svůj národ] velmi tbaji [= dbám]:
to mě jest k tomu vzbudilo
i mě k úsilí [= k práci] připudilo.

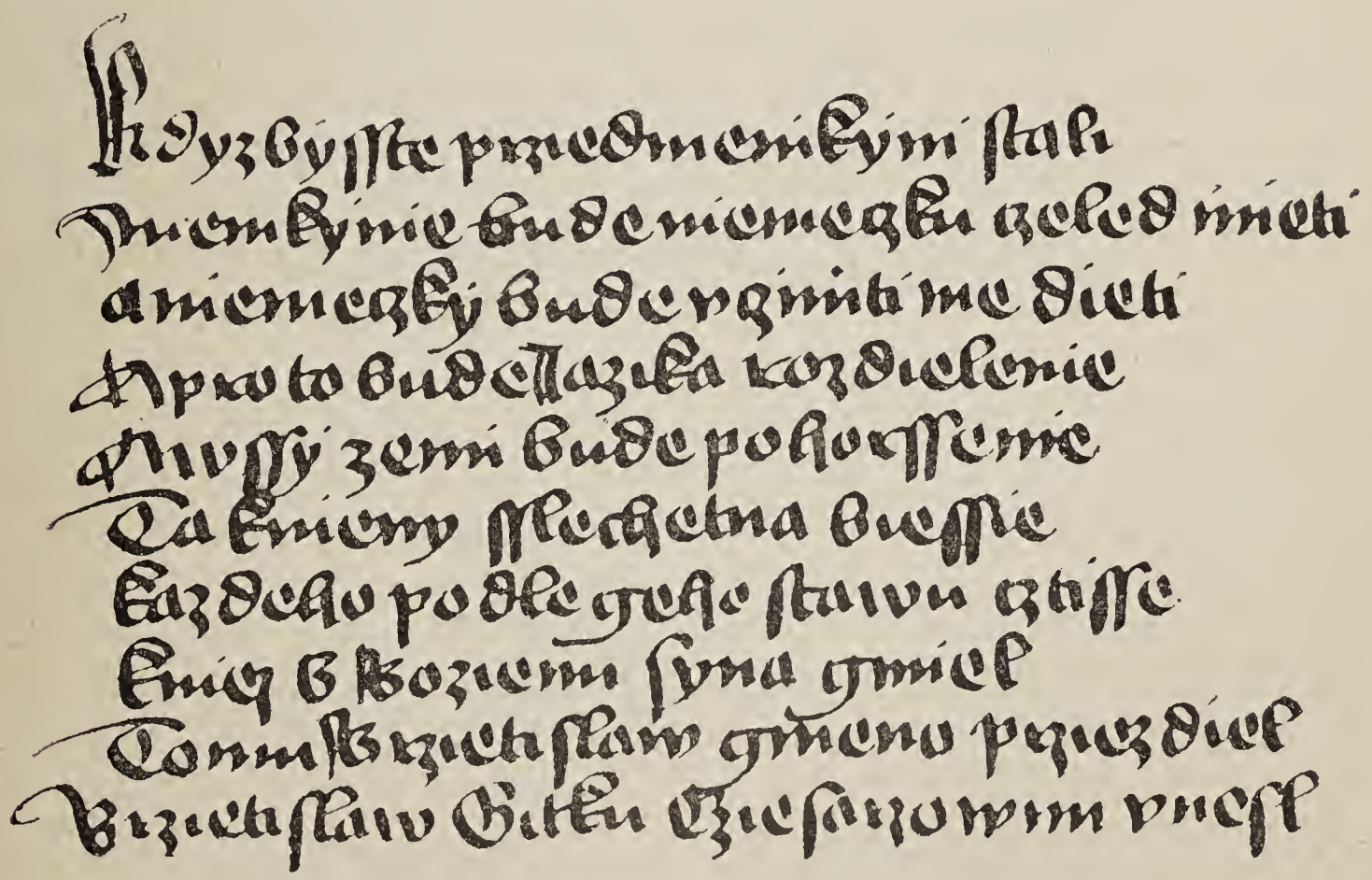

I. snímek kroniky Dalimilovy dle rukopisu musejního.

A tato vlastenecká snaha jeho práce jeví se jako magnet dvěma póly; nezměrnou a upřímnou láskou k vlastnímu národu i jazyku a zuřivou, vášnivou nenávistí proti Němcům. V upřímné lásce k národu a snaze po slávě vlasti vyjadřuje se někdy až dojemně úchvatně, zapřísahaje ústy svých hrdin národ svůj k svornosti, snášelivosti, lásce k domovině a úctě k dějinám; a zase nenávist jeho sálá plamenem proti škůdcům vlasti a národa, verš jeho zní jako polnice, volající do boje veškeren národ český proti těmto hrabivým a zpupným cizozemcům. »Nikdy již nedostoupila ná-

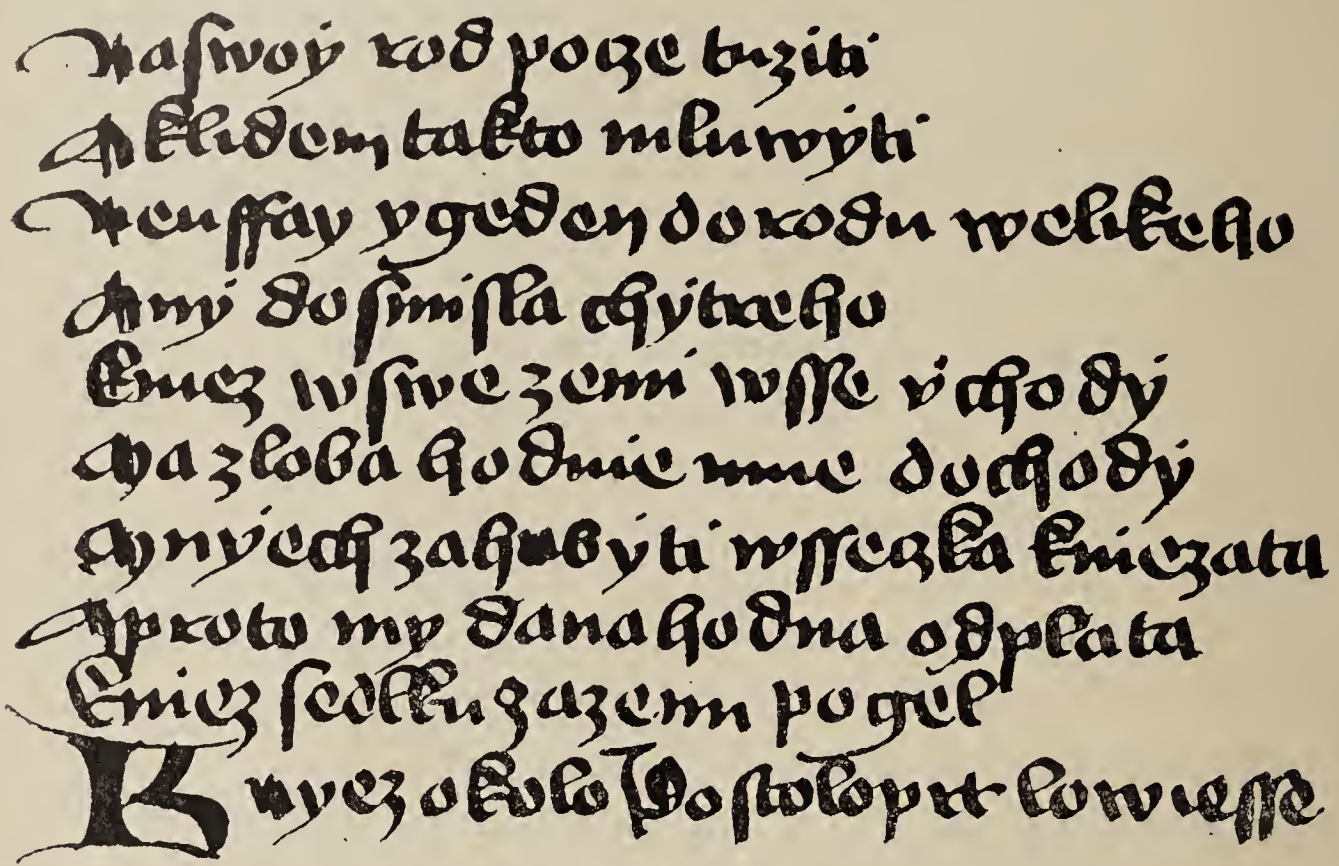

II. snímek kroniky Dalimilovy z rukopisu Musejního.

rodní nenávist Čechů proti Němcům« praví o něm velice případně DOBROVSKÝ »stupně tak vysokého, jak ji zde líčí básník. Velicí a udatní jsou jeho hrdinové, čeští páni a rytíři, když vyhánějí Němce ze své vlasti; malí a malomocní králové, když popřávají sluchu rádcům německým. Prudká a urputná je jeho hana Němců, které pokládá za odpovědné nepřátely české slávy, českého národa a českého jazyka a kteří jsou mu původci veškerého neštěstí«.

A s toho stanoviska hlavně seskupil děje národa Českého v Čechách i na Moravě »od Babylonské věže« až do nastoupení krále Jana r. 1310. Tam, kde ho opouští kronika Kosmova (od r. 1125) pomáhá si buď pověstmi nebo vlastní obrazotvorností, až do té doby, kde sám byl již života veřejného účasten (za vladaření Otty Braniborského, 1279—1283) Kroniku svou psal kolem r. 1320, tedy již jako stařec, klademe-li narození jeho dle vší pravděpodobnosti asi do r. 1250—1260. Byl původu šlechtického, nejspíše ze severovýchodních Čech, dobře znám s předními rody panskými českými, na jejichž hradech sbíral pověsti místní i rodové; v posledním čase žil nejspíše v Praze a pohnutých prvních let vlády Jana Lucembur-

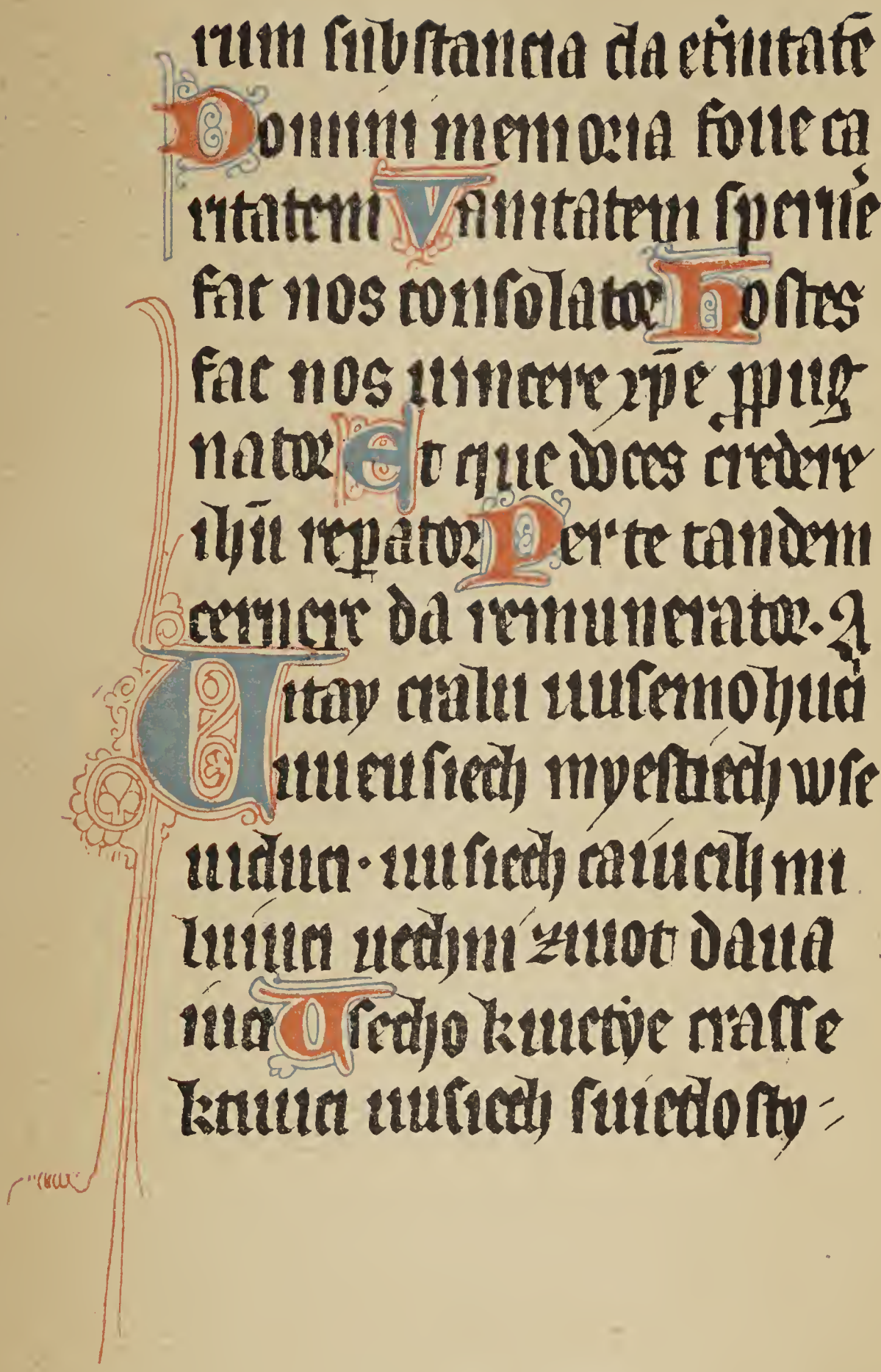

Začátek „Písně o Božím Těle.“

Z rukopisu někdy abatyše svatojirské Kunhuty z XIII. stol., nyní v univ. knihovně pražské, sign. VII. G. 17d. První polovice stránky, až po inicialku *U* je latinská, pak teprve začíná česká píseň. 24.

Psáno:	Čti:
Uitay cralu uuſemohuci	Vítaj, králju všemohúcí,
uueuſiech myeſtiech wſeuiduci	ve všech miestiech vše vidúcí,
uuſiech caiucíh miluiuci	všech kajúcích milujúcí,
uechni ziuot dauaiuci	věčný život dávajúcí;
Vſecho kuietye craſſe ktuuci	všeho kvietie kráše ktvúcí,
uuſech ſuietloſty . . .	všech světlostí [viece stvúcí] . . .

ského byl svědkem očitým, ač již asi jen trpným. V těch těžkých dobách pak skládal svou kroniku, jako antický Řek »miluje své přátely a nenávidě svých nepřátel.« V té pozdější době nashromáždil si také asi zásobu oněch vědomostí literárních, o nichž kronika jeho tak příznivě svědčí. Mimo důkladnou znalost bible a českého písemnictví souvěkého (o tom svědčí zejména jeho básnická úprava, kterou je z největší části povinen básníkům legend a Alexandreidy) viděti v díle jeho znalost i klassických, francouzských a německých pověstí a cizích letopisů. Rýmované dvojverší, libovolného počtu slabik (6—16 v jednom verši), kterého po způsobu tehdejších německých »reimchroniken« užil, nečiní ovšem dílo jeho ještě básní a také nikoli některý krásnější obraz nebo obrat, jejž osvojil si z pilné četby Kosmovy a českých básníkův. Za to všude jeví se v díle jeho mužný duch, který neváhá vytýkati králům svým lakotu i lenost, když toho zasluhují, pánům hrdost i [illegible] rodákům opičení se po cizích mravech i nemravech.

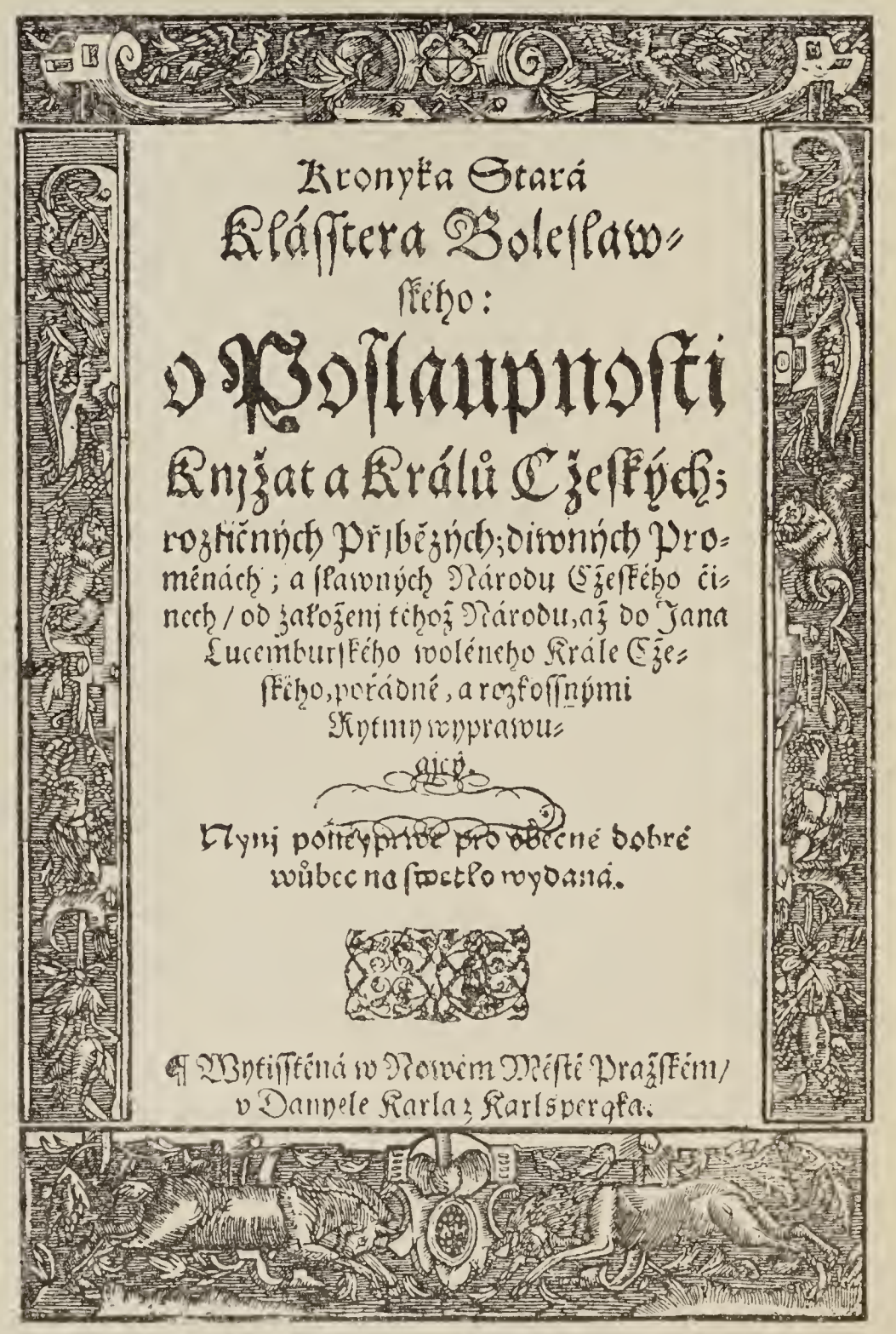
Kronyka Stará
Kláſſtera Boleſlawſkého:
o Poſlaupnoſti
Knjžat a Králů Cžeſkých;
rozličných Přjběžných; diwných Proměnách; a ſlawných Národu Cžeſkého činech / od zakoženj téhož Národu, až do Jana Lucemburſkého wolénehо Krále Cžeſkého, pořádné, a rozkoſſnými Rytmy wypraweného.
Nynj poněkud pro obecné dobré wůbec na ſwetlo wydaná.
Wytiſſtěná w Nowém Městě Pražſkém/ v Danyele Karla z Karlsperka.

Titulní list Ješínova vydání z r. 1620.

Nenávist k Němcům jeví se jednak vypravováním posměšných historek (na př. o Zbyhněvovi, který jako opevňovatel hradu pražského kázal abatyši svatojirské, Němkyni, zbořiti pec, řka:

»Němkyně v tejto peci
nebudú dnes mazancóv péci«

a byv uražen hrdou její odpovědí, kázal ji později »vsaditi na kolesě« a nechal ji »v bavorském lesě,« nebo o udatném rytíři Němci, který strachy z knížete českého »stál užas sě jako osel« a z něhož, když k němu kníže český přistoupil blíže, »strachy duše vystúpi« [= vystoupila] atd.), jednak schvalováním a pochvalnými zmínkami o knížatech, kteří Němce potlačovali (z těch nejvíce je slaven Soběslav II.; ten

»kteréhož Němce uzřieše [= uzřel],
k sobě přivésti kázáše [= kázal]
a nos jemu uřězáše, [= uřezal]
řka: Němče, po světu nesledi [= nesliď],
v svej zemi mezi svými sedi:
po dobré's [= pro dobro] ot svých nevyšel . . .«

a kdo mu přinesl štít německých nosův, dostal 100 hřiven; kronikář počínání to schvaluje ústy »múdrého,« který to mu měl za dobré, řka: »Dobrý svój jazyk plodí – nevěrný o svém jazyku nerodí« atd.) jednak konečně prostým povzbuzováním a výstrahami, jež s oblibou klade do úst oblíbeným svým hrdinům: toho druhu jest i napomenutí Oldřicha pánům českým (část jeho podána ve snímku na str. 31. z rukopisu t. ř. Zebererova z r. 1459, chovaného nyní v Českém Museu).

Oldřich totiž pánům českým, kárajícím ho z toho, že si vzal za choť »sedlskú dievku« Boženu, vytýká nejprve prázdnou domýšlivost, neboť: »vyšli smy všicni z otcě jednoho« a dodává:

»Radějši sě chci smíti (= smáti) s s e d l k ú č e s k ú,
nežli ženú mieti k r á l o v n u n ě m e c k ú.
[V ř e ť k a ž d é m u s r d c e p o j a z y k u s v é m u
a p r o t o N ě m k y n ě m é n ě b u d e p ř i e t i l j u d u m é m u]
Páni, neviete dobra svého,
porokujíc mi [= kárajíce mne] z manželstva mého:
kde byšte řečníky [= právní zástupce] brali,
když byšte před Němkyní stáli?
Němkyně bude německú čeled mieti
a německy bude učiti [v rukopise omylem u č i n i t i] mé děti:
a proto bude jazyka rozdělenie
a vší zemi bude pohoršenie.«

[Další vyprávění snímku: »ta knění šlechetná bieše (= byla) — každého podle jeho stavu ctíše (= ctila) — kněz s Boženú syna jměl — tomu Břetislav jmeno přezděl« podává dosti dobrý obraz o jeho rýmování, poslední řádek je nadpisem kapitoly XLII: »Břetislav Jitku ciesařovnu unesl.«] V některých pozdějších textech a tiscích bývají místa zvláště Němcům odporná všelijak upravována; také text snímku vynechává dva významné verše, kteréž jsou proto uzávorkovány.

A podobným způsobem jeví se také láska k vlasti a rodu panovničímu. Ačkoli poslední Přemyslovci těžce hřešili proti svému národu, přec nad mrtvolou jejich kronikář zapomíná neshod a lituje nešťastných — i Přemysla II., který vyrostl sice jako »róže prostřed lúky«, ale svým »plozením« Němců byl jeden z největších škůdců domácího lidu, i Václava II., taktéž německými rádci oblouzeného, i Václava III. Z pohrobních veršů, s nimiž laskavý čtenář srovnej následující na str. 48. verše legendy o Jidáši, nad mrtvolou jeho vane hluboký, upřímný žal:

»Ach Durynku, zlý člověče,
co si spáchal, nevěrníče!
Což to milé dietě učinilo?
Snad to, že tě dary velmi dařilo?
Proto-liť jej bylo zabiti,
takú zemju osiřiti?
Snad tvému jazyku [= národu] to jest přirozeno,
že druhé knieže*) v Čechách ot vás jest zahubeno? —
O nevěrných tuto viece bylo by mluviti,
ale Bohu jě porúčiem súditi;
Boží súd nalezne i tajného:
snad již jest osúdil jeho smrti vinného.

A ještě hlubším citem a z duše spisovateli plynou četná ona místa, ve kterých vybízí pány české k lásce »obce«, ve kterých je nabádá, aby hledali předně »jmene dobrého«, kde připomíná, že »obec jest každého ohrada — ktož ju tupí, minulať jej rada«, kde vybízí rodáky: »češte své, ač i krastavo [= drsné, nehezké] — nedaj v své cuzozemcu, česká hlavo« . . . Proto, s vlasteneckého stanoviska mocného státu a silného rodu panovnického, jest odpůrcem Vršovicův, schvaluje, že Kochan za své pikle byl potrestán (kapit. XL.) vyřezáním jazyka, vyloupáním očí a vyvláčením střev za živa; při tom trestu prý Kochan (dle druhého snímku, str. 32):

»na svój rod poče [= počal] túžiti [= naříkati]
a k lidem takto mluviti:
»Neúfaj i jeden [= nespolehej nikdo] do rodu velikého
ani do smysla chytrého.
Kněz [= kníže] v své zemi vše uchodí,
má zloba hodně mne dochodí [= spravedlivě na mne přichází].
Mniech zahubiti [= domníval jsem se, že zahubím] všecka knížata
a proto mi dána hodná odplata.«

V snímku následuje nadpis kapitoly XLI. »Kněz sedlku za ženu pojel« a první verš její »kněz [totiž Oldřich] okolo Postoloprt lovieše (= lovil)«, kdež uviděl Boženu, kterouž pak pojal za manželku; vzniklou nevoli pánů českých konejší slovy, uvedenými již shora (podává je snímek první).

*) Vztahuje se ke kap. XXI., kde Dalimil vypráví, jak mladého syna Vlastislava, knížete luckého, rovněž zavraždil zištný Durynk, daný mu od Neklana vítěze za vychovatele.

Krátce řečeno: myšlénkám, které celým národem hýbaly na počátku čtrnáctého století, a tehdejšímu názoru na staré naše dějiny i na současný věk dává kronika Dalimilova výraz nejplnější a nejupřímnější. Srostla také proto s celým národem — nikdy nebyla zapomenuta, skoro každý český spisovatel znal ji a vážil si jí, zachována v hojných rukopisech, tištěna častokrát, doplňována a prodlužována, napodobena i citována mnohokrát a mnohokrát. Přeložena do latiny i — což ještě divnější — do němčiny a to dvakrát, veršem nedlouho po složení, prosou o sto let později První její lidové vydání r. 1620, ačkoli vydavatel Pavel Ješín mnoho Němcům odporného seškrtal, konfiskováno (ze šesti zachovaných exemplářů jeden jest v Museum, jehož titulní list podává snímek na str. 33.) a jen v opisích kolovalo mezi horlivými milovníky české slávy, druhé její vydání 1786 proměněno formou, třetí vydání, Hankou chystané, 1838 zakázáno censurou — a teprve rok 1848 dopřál kronice naší v rouše starém nového života.

Sepsána byla kronika mezi r. 1308—1314 ve 106 kapitolách; později (ale ještě před r. 1322) dodal spisovatel ještě 4 kapitoly o letech 1315—1318. Prvních 63 hlav psáno dle místních a národních pověstí, při čemž vůdcem mu byla kronika Kosmova; choulostivější místa z Kosmy, jenž vyprávěl někdy trochu příliš otevřeně, kronikář náš vynechal; hl. 64.—80. psány hlavně dle pověstí erbovních a rodových; od hl. 81. píše již dle vlastní zkušenosti a v této části je také neocenitelným pokladem pro dějepisce a to hlavně vzdělanostního.

Rukopisů zachováno (valnou většinou necelých) celkem čtrnáct a víme asi o dvaceti ztracených; nejstarší ze zlomků jsou zlomky t. ř. Hanušovy, nejstarší z velikých je rukopis Cambridgeský (obsahuje kroniku skoro celou); tiskem vydána desetkrát, nejlépe J. Jirečkem s různočteními všech rukopisů, obojím překladem německým a dobrým úvodem r. 1882 v »Pramenech dějin českých«; z toho velikého vydání otištěn pak pouhý text pro širší obecenstvo v »Památkách staré literatury české.« Text kroniky byl proložen v XV. století mnohými dodavky, místa proti Němcům zostřena a rozhojněna, průběhem další doby pak přepracován a rozvodněn až k nepoznání téměř; z toho vzal si pak Hanka podnět, aby i verše nejstarších rukopisů »v nejdávnější čtení navrátil«, zkracuje a zase rozhojňuje všecky verše na 8 slabik; avšak nálezy novějšími se shledalo, že jeho počínání bylo neoprávněné.

Překlad do latiny byl záhy již učiněn, ale ztratil se; v XVIII. stol. přeložena kronika opětně do latiny od P. Remigia Maschata; německý překlad rýmovaný v tomto období ještě vzniklý, učiněn na základě překladu latinského; neznámý původce jeho sbásnil pak tím způsobem i některé jiné udalosti; nenávist kroniky proti Němcům omezuje jen proti Němcům z říše, Němců domácích se ujímá; podle volnějších zpracování českých XV. stol. pořízen je kolem roku 1440 druhý překlad německý prosou, zachovaný ve třech rukopisech; oba vydány častokrát.

Doplňky pozdější pojaty jednak do textu kroniky, jednak vyskytují se jako zvláštní přídavky. Jsou to dvě kapitoly o králi Janovi, skládání o Přemyslu II. a Závišovi, o bitvě u Kreščaku; také bývá přidávána žalostná píseň národní o panu Zajíci, shora zmíněná, která však i pěknou a jinou úpravou i národním původem značně se od těchto přídatků liší. Tyto přídavky zvláště rostly a množily se v dobách války husitské a nepokojných let následujících. Vznikla tehdy, jak již zmíněno, i zvláštní přepracování celé kroniky, v nichž výtky Němcům byly zostřeny; tehdy vznikl dokonce i výbor všech

protiněmeckých výroků Dalimilových, sestavený za tím účelem po smrti císaře Zikmunda, aby odvrátil Čechy od volby krále Němce, tehdy vyrostl i nový Dalimil, Prokop, písař novoměstský, z jehož »nové kroniky« docela slohem a duchem Dalimilovým složené, zachovaly se nám jen trosky, jemuž se také přičítají podobná skládání »o naháčích«, »o sektě táborské«, »o válce s Uhry« atd. Některá z těchto skládání jsou z části prosaická, z části veršovaná. Skládání taková spisována ještě i v XVI. stol. »o hře flus v Čechách« 1512, »o Vilému z Kounic«, ano ke konci XVI. stol. zlatoděj Budek složil ve způsobě Dalimila »proroctví Libušino« a oklamal jím Paprockého, který vzal toto nemotorné skládání jakožto nález XIII. stol. do svého Diadochu.

Původcem kroniky byl nejspíše jakýs zeman z východních Čech, dílo své nazval ‚Kronikou českou'; pozdější spisovatelé neporozuměvše úvodu udělali z ní ‚kroniku boleslavskou'; Hájek teprve, jehož kronika záhy u přísných katolíků Dalimila vytlačila, uvádí mezi svými prameny »Dalimila Mezeřického, kanovníka kostela Boleslavského,« jemuž pak historikové XVII. století, zejména Balbín, »kroniku Boleslavskou« připsali. DOBROVSKÝ ukázal sice, jak věci v pravdě se mají, ale proto přece z pohodlí užíváme pro jejího spisovatele jména Hájkova, nazývajíce ji Dalimilovou.

Kronikou Dalimilovou vtištěn je ráz celému tomuto období, ve kterém dle jména vládl v Čechách Jan Lucemburský, vskutku však nesváry a různice až do těch dob, kdy pevnou rukou uchopil se žezla Otec vlasti. A přece tato doba, plná z počátku neustálých bojů a svárů domácích, klidnější teprve od r. 1333, kdy již místodržiteloval Karel, ač návraty otcovy často jeho blahodárnou činnost rušívaly, jest dobou rozkvětu českého básnictví, jest dobou usilovné práce literární, překladové i původní. Písemnictví české rozvíjí se nyní, v nepříznivých dobách, za hluku zbraní a bojů s Němectvím, v nejrozmanitějších větvích a začíná vynikati i nad písemnictví latinské, stále u nás horlivě pěstované, daleko za sebou ovšem zanechávajíc domácí písemnictví německé, které vůbec valnou většinou u nás spokojovalo se zbytky bohatého písemnictví německého v Říši. V této době dokonán také přechod, který v XIII. stol. bral své počátky, od původního slovanského řádu k řádům západnickým, feudalním — přechod ten vedl pak v následcích svých k ujařmení a porobení lidu selského — a dokonal se také postup národního sebevědomí, opřeného o základy slovanské. V této době vyrostly nejkrásnější výpravné básně staročeské, nám dochované a kdyby bylo i písemnictví naučné týmž způsobem pokračovalo; mohli bychom nazvati vůbec celou dobu Lucemburskou dobou zlatou, kdežto nyní název ten přísluší právem pouze době Karlově. Bohužel, jména původcův ani sběratelů těchto básní nejsou nám dochována — a ani jediné větší dílo básnické není nám dochováno celé: nastalé spory náboženské zatlačily veškeré toto básnictví do pozadí, horliví zastánci nových nauk vázali díla novější do těchto skvostů básnických a na nás zůstaly jen chatrné zbytky a proužky.

Za nejskvělejší plod tohoto básnictví bývají obyčejně pokládány básně t. ř. **rukopisu Kralodvorského**. Podle písma kladen jest do l. 1320—1340 a obsahuje celkem 5 básní výpravných, 3 písně hrdinské a 6 písní milost-

ných; kromě toho zachován je konec jakés básně výpravné a začátek akés písně milostné. Malý jest jen tento svazeček: 14 lístků pergamenových (a ze dvou zbývají ještě jen nepatrné proužky), avšak řadí se k nejskvělejším výtvorům českého básnictví od dob nejstarších až po Máchu, pronikl jako žádná jiná česká báseň do všech evropských a jiných jazyků, měl největší vliv na celé české umění slovesné i výtvarné, rozplamenil celé vrstvy národa k boji za právo a slávu vlasti, dožil se nesčetných vydání lidových i školních, učených i nádherných, ale byl také již záhy po objevení předmětem sporů vědeckých, které teprve v budoucnosti dospějí náležitého rozřešení.

Básně této sbírky, častěji prostě ‚Rukopisem' jmenované, napsáním svým jistě nejsou starší r. 1320; taktéž je dnes již jisto, že básně i písně hrdinské jsou plodem básnictví umělého, nikoliv lidového; že skladatel jich měl vysoké vzdělání knižné; šest písní milostných však zdá se býti útvorem lidovým a zasahá nejspíše původem do severovýchodních Čech. Sbírka naše (zachována z ní pouze 27. kapitola knihy třetí, z 26. konec, 28. začátek; o knihách ostatních neznámo nic) povstala později a jsou stopy, že opisovatel na mnohých místech text porušil a pokazil. Básníci těchto zpěvů vynikali rovněž láskou k vlasti, ačkoliv poněkud abstraktní, jako nenávistí k Němcům, ačkoliv mnohde skrytou a zahalenou; co se o jejich věku udává, neobstojí před přísnou kritikou; rozbor jednotlivých básní ukazuje namnoze stejnou školu, neli stejného původce.

Z první básně zachovány nám jen kousky posledních 20 veršů, z nichž se vidí, že závěrek popisoval vítězný boj; druhá, obyčejně **‚Oldřichem'** nazývaná, v rukopise podle všeho »o pobití Polanóv i vyhnání jich z Prahy« nadepsaná, měla asi 210 veršů, z nichž nám zachováno 60 celých, ze 2 po větším kousku, z ostatních po několika písmenech; vypravuje desítislabičným veršem trochejským boj Oldřicha a Jaromíra s Boleslavem Chrabrým, smlouvu jejich s Výhoněm Dubem, noční schůzi v lese před Prahou (tu líčí se také jitro před Prahou krásnými verši, často uváděnými a moderní romantická líčení připomínajícími:

»Na vrše, kdě stáchu pokraj lesa:
aj, vša Praha mlčie v jutřniem spaní,
Vltava sě kúřie v raniej páře,
za Prahú sě promodrujú vrši,
za vrchy vzchod šedý projasňuje;«)

líčí pak náhlé přepadení Poláků v Praze a skvělé vítězství nad nimi, jakož i opětné nastoupení Jaromírovo nad vší zemí. Třetí píseň hrdinská, obyčejně **Beneš** zvaná, v rukopise »o pobití Sasíkóv« nadepsaná, opěvuje v 19 slohách čtyrveršových (sloha ta shledává se také v soudobé písni o sv. Dorotě jako rozměr předpěvu) pobití Sasíků shluklým lidem selským

pod vůdcovstvím Beneše Hermanova; doba děje bývá různě určována a taktéž místo. Čtvrtá, nejkrásnější a největší báseň výpravná celého rukopisu, **Jaroslav** (vlastně »o velikých bojech křesťan s Tatary«), počíná se krásným ohlášením:

»Zvěstuju vám pověst (= vyprávění) veleslavnú
o velikých pótkách, ljútých bojech.
Nastojte, i veš svój um sbierajte,
nastojte, i naddivno (= přepodivno) vám sluchu!

Vypráví pak dále, jak krásná Kublajevna, cestující po západních zemích, zabita ‚Němci'; Kublaj ‚chám' potom vytrhne s vojskem pomstit jí; v první bitvě dobude slavného vítězství nad křesťany, jež mu ‚hadači, hvězdáři a kúzelníci' předpověděli; Tataři tím vítězstvím podmaní širou Rus, »starý Kyjev i Novýhrad prostran;« křesťané postaví čtyři voje, avšak Uhři jsou poraženi, země jich jest popleněna a Tataři dobudou i Polska. Křesťané žalmickými modlitbami prosí o pomoc Boží. Odtud přechází se k bojům na Moravě u Olomouce. Hrdinové křesťanští ohradí se na chlumu Hostajnově, »na němž máti Božia divy tvoří«. Rekovný Vněslav při zuřivých útocích Tatarů padne, Věstoň radí vzdáti se Tatarům, ježto není vody; zmahá se beznadějnost »trapnějie shynúti žízňú meča!« »v porobě nám bude vody dosti« — tak se ozývají hlasy zoufalých. Vratislav však vyzývá a pohne lid k důvěře v pomoc Boží:

»mrzkost jest poroba Hospodinu,
hřiech u porobu chtiec dáti šíju«

(opis má ‚samochtiec'); modlí se tedy před kaplí Matky Boží znovu (opět podobné krásné žalmické modlitby jako dříve), nastane bouře, pramen horský se rozvodní a přicházejí Čechové pod Jaroslavem na pomoc; tento v souboji zabije velitele Tatarů Kublajevice. Tataři jsou předěšeni a prchají s bojiště. »I by prosta Haná Tatar vrahóv« zavírá se 289. veršem prostě tato velkolepá báseň, rovněž 10slabičným veršem složená. Pátá báseň, **Čestmír** (v rukopise »o vícestvie nad Vlaslavem«), dochována je nám ve stavu valně porušeném; zdá se, že je splynulinou nějaké písně hrdinské, podobné Beneši (první polovice) a jakési hrdinské básně (polovice druhá). Píseň hrdinská (verše udávají se podle vydání Prusíkova, jež vyšlo s krásnými obrazy Manesovými) obsahovala ve slohách 6—12veršových (vv. 1— 190) vyprávění o zpupnosti Vlaslavově, vybízejícího v boj Neklana; ten pošle v boj Čstmíra, který dobude nejprve pevného hradu Kruvojova a osvobodí zajatého Vojmíra s dcerou; Vojmír na poděkování obětuje bohům kravici červenou; konec této písně hrdinské, zdá se, činily 4 verše, nyní až po v. 245. se vyskytující; boj na Tursku s Vlaslavem, válečnou lest Čstmírovu, souboj obou vojevůdců a smrt Vlaslavovu líčí pak dále

báseň hrdinská, psaná známým již 10slabičným trochejem od v. 191.—245. Čtyři verše nyní závěrečné náležely, dle všeho, původně k písni.

Tímto splynutím dvou různých skládání, písně »o dobytí hradu Kruvojova« a básně »o vícestvie nad Vlaslavem«, jež lze ještě dosti dobře pozorovati, stalo se ovšem, že mnoho nyní nedosti souvisí a není dosti uhlazeno na venek. Opisovačskou chybou vynechán v písni po v. 168. celý verš (= 148.), ve v. 137. vynecháno sě, ve v. 182. psáno voji m. vojni atd. a protkána píseň verši 10slabičnými; stavba sloh není nám proto nyní již jasna; podobně zase v básni hrdinské rozšířeny vv. 232—233 nevhodnými přídatky (v ljútú sěč a dolóv), taktéž v. 238. (slovem teče) atd. a na konec přidány zmíněné již čtyři verše (ve vydání Prusíkově obsahuje celé skládání 249 vv., z nichž však 200. a 201. jsou nesprávně rozdělené části jednoho verše). Verš na př. 231. zní: »i vyskoči Vlaslav protiv Čsmíru« — čekáme tedy souběžně ve v. 232 opět desítislabičný: »i vyrazi Čsmír protiv Vlaslavu« — avšak opisovatel přidal slova »v ljútú sěč«, kterými se nejen ruší počet slabik a souběžnost s veršem předchozím, nýbrž i ztrácí spojení s veršem následujícím, který obvyklým ve sborníku našem způsobem pokračuje »Vlaslav strašno po zemi sě koti« atd. (Věrný snímek barevný celé strany 14. s přilehlým jedním proužkem podává příl. č. 5. Obsahuje konec Jaroslava a od začátečního **N** pak báseň Čestmír. Text obou básní najde laskavý čtenář buď ve školních vydáních Kořínkově (s obrázky Scheiwlovými) a Jirečkově, nebo v nádherných vydáních Zákrejsově (s obrazy Alšovými) či Prusíkově (s obrazy Manesovými).

Šestá báseň, **Ludiše** (v rukopise »o slavném sědání«), vypisuje dosti jednotvárným způsobem klaní na hradě knížete Zálabského, v němž ze zápasů vyjde trojí vítěz Lubor, odměněný od dcery knížecí Ludiše dubovým věncem. Báseň ve 136 osmislabičných, ve staročeském básnictví již od XIII. stol. tak oblíbených verších obráží také nechuť proti Němcům: kníže hosti upozorňuje: »v míře válku múdru ždáti (= moudrý má očekávati): veždy nám súsědé Němci.« Verše tyto, jakož vůbec všecky verše celého sborníku jsou bez rýmu, kteráž ozdoba jest však nahrazena hojně alliterací a assonancí. Jedna z nejkrásnějších jest báseň sedmá, v rukopise nazvaná »o velikém pobití«, obyčejně však **Záboj**. Záhadná jest nejenom svým dějem, líčícím, jak Záboj svolal věrné druhy se Slavojem v noci do lesní tišiny, nadchl je k boji, třetího dne pak vytrhl se Slavojem do boje proti Ludieku, veliteli cizích vojsk. Po krutém souboji celodenním padne Ludiek mlatem Zábojovým, dva dni a dvě noci trvá stíhání poražených vojsk, jež končí děkovnou obětí bohům. Děj tento předpokládá dle PALACKÉHO takové utlačení a porobení Čech Němci, že nemáme před bitvou bělohorskou o něm žádné stopy ve svých dějinách; v celé básni není jediného jména místního, tak že veškeré pokusy děj básně nějak umístiti naprosto selhávají; dvoudenní netržité stíhání »vrahů« přes řeky a hory po všech vlastech nedá se vůbec vyložiti než ohromným nadsazováním básnickým. K těmto záhadám věcným přistupují záhady další: báseň počíná 18 desítislabičnými verši, pokračuje volným rozměrem, neli dokonce básnickou prósou, od verše 180. pak až do konce skládána jest umělými slohami, často porušenými (dle počítání Prusíkova obsahuje celkem 260 veršů); jak si různé ty tvary vyložiti, není ještě známo; každý vydavatel dosud jinak rozděloval.

Jak obtížné jest rozdělování veršů v části od v. 19.—180., ukazují na př. vv. 152.—155.; obyčejně bývají přepisovány:

I máše Záboj mečem,
kus ščíta vrahu otrazi:
i tasi Ludiek,
meč sě smeče po koženiem ščítě.

Toto je přepis držící se rukopisného podání; avšak chod verše žádá opravu; můžeme opraviti buď verš 154. dle 152. a čísti pak (podle: i máše Záboj mečem): i tasi Ludiek meč; meč sě smeče atd. anebo v. 152. dle 154. a 155. a čísti: I máše Záboj, mečem kus ščíta vrahu otrazi .... v obou případech dostáváme správnější chod veršový a shodu zamýšlenou; ale bohužel není žádná oprava jistá.

Báseň osmá, v rukop. začínající 28. kapit. třetí knihy »o piesniech,« nazývaná **Zbyhoň**, líčí krásným srovnáním mládce a holuba, jak jinoch udatný osvobodil svou družku ze zajetí vilného Zbyhoně, kteréhož zabije. Při tom osvobozena i holubice, holubu rovněž Zbyhoněm uchvácená. Obsahuje 53 verše 12slabičné, byla patrně písní hrdinskou.

Píseň tato je také valně porušená; verš 17. zní nyní:
»a otnese ach u hrad, u hrad, u tvrdý«
což je tvrdé a neobratné; dle souběžného verše 6. vidí se, že má zníti:
»i otnese u hrad, ach a u hrad tvrdý;«
podobně porušen je chod verše i ve v. 18., 28. a j., jen že zde není možno již s jistotou verš napraviti.

Báseň devátá obsahuje krásnou píseň milostnou: »**Kytice**«, původně z 6 sloh 3veršových sestávající (nyní 2 verše chybí); shoduje se dosti s jednou, dosud zachovanou, písní národní; báseň desátá taktéž milostná píseň »**Jahody**«, původně z 10 sloh 4veršových složená, k níž opisovatel přidělal nemotorně 2 verše po první sloze. V básni jedenácté, slující obyčejně **Jelen**, máme píseň hrdinskou, podobnou ‚Zbyhoni' a ‚Beneši', jednu z nejkrásnějších básní celého našeho písemnictví; opisovačem také porušeno; verš poslední patří za verš 24. V prvé části vypráví básník v pěti 4veršových slohách o udatném hrdinovi (souběžně opět s jelenem, jako ve ‚Zbyhoni') a jeho smrti zákeřnou rukou vrahovou; verš 21. »Aj, tu leže!« (= padl) uvádí část druhou, složenou ze 2 sloh 4veršových, objímajících dvě slohy 3veršové, líčící krásnými slovy žal lidí i přírody nad padlým hrdinou. Obsahuje celkem 35 veršů volného rozměru. Báseň dvanáctá, nazývaná »**Růže**«, 16veršová krásná píseň milostná, jeví tak veliké a významné rozdíly a různosti obsahové, že vyskytá se domnění, že i naše píseň sestává ze dvou básní vlastně (v. 1.—5. a 6.—16.), jež jen vinou písařovou nejsou od sebe odděleny. Báseň třináctá, zvaná »**Žezhulice**«, je milostný popěvek (3 slohy čtyrveršové); báseň čtrnáctá, nazývaná »**Opuščená**«, truchlivá píseň dívčí siroty, obsahovala patrně 4 slohy

čtyrveršové, z nichž však scházejí poslední dva verše; patnáctá báseň »**Skřivánek**«, truchlí týmž asi způsobem ve 4 slohách čtyrveršových nad ztrátou milého; z písně poslední nezůstal než začátek prvého verše.

Takový jest obsah vzácného tohoto sborníku, jenž vedle vysoké ceny básnické vyniká také ušlechtilým a jemným citem vlasteneckým. Obojího nemáme sourodých příkladů v ostatním básnictví starém: citem pro přírodu, smyslem pro souměrnou úpravnost, stručným a plným výrazem myšlének odrážejí se písně naše jasně, jako den a noc podle ŠAFAŘÍKA, od ostatního nám zachovaného básnictví staročeského. Rovněž zjemnělý a produševnělý cit vlastenecký liší se velice nápadně od ducha Dalimilova, básníků legend nebo pěvcův Alexandreidy: v básních rukopisu Kralodvorského hrdé vědomí české vůbec neproniká; není v nich téměř ani slůvka »Čech« »český«, které s urputnou hrdostí a vyzývavě nosili na odiv básníci ostatní; taktéž ona hrozná nenávist Němců jeví se zde jaksi přečištěna a překapána; ani jednou se nevyskytá slovo »německý«, které nabylo tak opovržlivého významu v Čechách soudobých a i výroky ostatní, kde mluví se o ‚Němcích' a ‚cuzích', o ‚vrazích' atd. jeví spíše trpné záští nežli činorodou nenávist, která ovládala tehdy mysli v Čechách. V celém sborníku jeví se také vysoká vzdělanost knižní i výborná škola básnická, odchylná však od vzdělanosti a od škol tehdejších; rovněž tak velice uchyluje se řeč i sloh, slovník i pravopis básní těchto od ostatních soudobých.

Tím vším se vysvětluje, že již záhy vyskytly se hlasy, které popíraly pravost tohoto sborníka, které tvrdily, že tyto odchylky, jež vesměs dobře pak daly by se vysvětliti původem novým, nutno vyložiti jako důkaz padělanosti, že rukopis Kralodvorský nenáleží do doby 1306—1346, nýbrž do let 1813—1817. Spor o pravost RK. (jak se stručně sborník náš označuje) vleče se v našem písemnictví od nejstarších dob až na naše dni, pochybnosti zachvacují čím dále tím širší kruhy vzdělanstva, ale spor dosud rozřešen není uspokojivě a konečně.

RK. nalezen byl, což dokázáno později přísežnými výpověďmi soudními, 16. září 1817 v Dvoře Králové nad Labem Václavem Hankou. Prvně oznámil jej DOBROVSKÝ 1818, vytknuv hned — což opakováno později častokrát — že slova luna, chrabrost, jarota, tuča, vterý, tvary dřevesa, nedozírám, če jsou jinak nedoložena a že básně ty »předčí vše, co se dosud starých básní nalezlo;« ano později žádal dokonce přísného zkoumání, v čemž KOPITAR šel ještě dále, pokládaje jej již 1829 za padělek.

Mínění toto šířilo se nejprve soukromí, až veřejně vysloveny první pochybnost dosti nesměle 1858 v anonymních feuilletonech časopisu »Tagesbote«, jejichž původce ukazoval na Hanku, jako padělatele; avšak po provedeném přelíčení redaktor odsouzen. 1860 vedl zase důkaz padělanosti ve Vídni FEIFALIK, neukazuje padělatele, jehož důkazy v německém vzdělanstvu nabyly rozšíření největšího. 1879 vystoupil s »Filologickým důkazem« padělanosti a původství Hankova v Brně A. VAŠEK, k němuž připojil se A. V. ŠEMBERA, jenž z počátku pokládal za původce A. Svobodu, pak též

Hanku. Proti všem těmto odpůrcům psány hojné obrany — PALACKÝM, J. JIREČKEM a j. — a 1880 zkoumán rukopis paleograficky, při čemž shledány některé stopy Hankových oprav v starém textu. 1886 obnovili boj v Praze J. GEBAUER a T. G. MASARYK s četnými společníky; výtky jejich zavdaly podnět ke zkoušce chemické, při níž shledáno, že rukopis chová se ve všem jako památky staré. Pátrání, začatá po prvním útoku 1859 a do nedávna trvavší, po osudech ostatních zbytků našeho sborníku, neměla podstatného výsledku.

Hlavní námitky odpůrců jsou asi tyto: se stanoviska chemického a paleografického není vážných námitek; se stanoviska dějepisného zdá se, že básně RK. představují nám nejmladší podobu dějů, jež popisují a je prý jisto, že z důvodů pro pravost neobstojí žádný; se stanoviska vzdělanostního jeví se rozmanité odpory proti jiným pramenům; se stanoviska zeměpisného je prý v nich místopis novější, zejména v písních (hrdinských i milostných); se stanoviska jazykového jeví se naprosto odchylné od známého dosud jazyka staročeského, mají hojně novotvarů a některé stopy nářečí moravských; se stanoviska literárního jsou prý shody věcné pouze s památkami staročeskými, objevenými před r. 1817 a jiné pouze s některými spisy a památkami novočeskými. Mezi těmito všemi námitkami jsou nejtěžší ty námitky jazykové a literární, které ukazují zvláštní shodu s památkami novými, před rokem 1817 vydanými.

Jazykových odchylek jest v RK. asi na 2000; některé uvedl již DOBROVSKÝ (v. shora), jiné VAŠEK a ŠEMBERA: říkalo se na př. staroč. jako od matka-matčin také od vévoda-vévodin, dle toho je v RK. správně: »volánie pastušino« od pastucha, ale nedoložené a nesprávné jest adj. »krajiny Neklaniny« m. Neklanovy od Neklan (k Neklanin musilo by býti základní slovo ‚Neklana'); správně se říkalo staročesky: ščít jest črn (v přísudku, jako nč. já jsem bos) a správně tedy je v RK. řečeno: (slunéčko) ty si žalostívo; ale neříkalo se a neříká se: bos chlapec, místo bosý a nesprávně proto je řečeno v RK.: ščít črn místo črný ščít. Několik nových námitek připojil 1886 J. GEBAUER, shledání jeho je však velice neúplné: doplniti se dá na př.: říkalo se stč. sice mi, ti, ale jen sobě; v RK. vyskytá se tedy nesprávně několikrát vedle sobě také si, obvyklé až kolem r. 1600; stč. říkalo se čirý — (čirá noc, čiré pole) a široký — z toho neporozuměním stalo se nč. širý a toto vyskytá se v RK.; podle něm. darauf vyskytá se v XVI. stol. načež — a toto nové načež nalezáme v RK.; staročesky říkalo se »muž ot mužě«, »dóm ot domu« začež nč. máme odchylkou dle němčiny »od muže k muži« — což vyskytá se též v RK.; atd. atd. Ovšem mnoho jazykových námitek bylo již vyvráceno, některé odchylky doloženy, ukázáno ke vlivům nářečním a skrovné znalosti našich památek; ale (pokračují odpůrcové:) takovéto odchylky a novotvary vyskytají se v RK. sice po stech, avšak ony nejsou kamenem úrazu; hlavní jsou některá nesprávná slova, utvořená (prý) krátce před 1817 a vyskytající se v RK.: Svoboda 1814 utvořil slovo bratř, Hanka slovo chyža (m. chýše), Dobrovský sloveso zvěsti (m. zvěděti), Klicpera jméno Zbyhoň — atd. — všecko slova (prý) jinak nedoložená před tou dobou a vyskytají se všecka v RK. Z nich nejdůležitější jsou čtyři slova, v nichž jeví se shoda RK. s písní Vyšehradskou (srov. str. 26.): mutný, pochládeček, cuzí (= Němec) a drahá (= milka): nevyskytají se v písemnictví českém nikde jinde, nežli v této písni (padělané r. 1816, objevené na počátku r. 1817) a — v RK. Všechna čtyři jsou (prý) buď nesprávně utvořena nebo obdařena nesprávným významem.

Rovněž takové jsou důvody literární: mnohé verše RK. shodují se doslovně s verši jiných památek buď staročeských, ale známých před r. 1817 anebo novočeských. Bývá tak vytýkáno, že výjev jeden Jaroslava shoduje se s Millionem, z něho že dva verše shodují se doslovně: v Millioně totiž přeloženo latinské: ut indicarent, qualem eventum proelium futurum esset habiturum »aby pověděli uhodnúce, kerakej

by konec jejich boj měl vzieti« — v Jaroslavu taktéž řečeno: aby zvěstovali uhodnúce, kteraký by konec boj jměl vzieti;« rukopis Milliona Hanka znal: podobně shoduje se chybný verš Jaroslava: »otstúpi naděja vše křesťany« se správným veršem Alexandreidy: »otstúpi ho vše naděje« (v Alexandreidě, kterou taktéž Hanka znal před vydáním, je ještě více shod) . . . . a takových shod je mnoho; zase však tyto shody nejsou hlavním úrazem, nýbrž shody s plody novověkými: v Jaroslavu líčí se krutý boj, dlouho trvající, tak urputný »až noc temná konec bojem sdieše (=učinila)« a v Prvotinách 7. května 1815 vypráví se o bitvě u Drážďan: »i nastaltě boj tuhý, jemuž jen temná noc konec učiniti mohla«; v Ludiši líčí se ověnčení Lubora: »Ludiše mu věnec zstavi, z dubového věnec listie« — a Jungmann překládá 1805 francouzské: »tantôt je lui mettais sur la tête une couronne de ces mauves bleues« z Chateaubriandovy Ataly (dle drážďanského vyd. Waltherova, 1803, str. 36) takto: »vstavím jí na hlavu věnec ze slezu modrého« atd., nejdůležitější pak opět shoda s Písní Vyšehradskou: v RK. pěje milenka, že, kdyby měla péro a posla skřivánka »ty by s niem tam letial [kde je miláček] — podobně v písni Vyšehradské dí milenec, že kdyby byl slavíčkem »rúče bych tamo lecial« (kde je milenka). Celý děj a postup děje je podobný v jedné vložce Klicperova »Blaníka« složeného prý 1813 (se Zbyhoněm), v Kytici (s písní českou), v Růži (s písněmi ruskými) atd., celý duch nesmělého vlastenectví z dob svaté alliance shoduje (prý) se s duchem básní RKho, celý sloh i romantické jeho zabarvení. I umístiti se dají dobře děje tyto: o Svobodově znalosti Navarovska svědčí (prý) jména Hrubá Skála, Chlum, Rovňa, Lom (pro starou dobu nedosvědčená) v básni Beneš, o Hankově znalosti K. Dvora svědčí jména Miletínský, knížecí lesy, Hrádek v písních; taktéž neznalost Moravy (chybné jméno a neznalost hory Hostýna, jenž zaměněn se Sv. Kopečkem) jest (prý) u Svobody přirozená (neviděl jí nikdy).

Podobně dějepisné výklady Hankovy jsou (prý) na závadu: »dvě děvy« v Jaroslavu vztahují se k místní pověsti, nedávné; jméno »Veston« je prý anglický rytíř, o němž kterás kronika v této souvislosti vypráví — začátek Jaroslava vykládá se německým překladem polské pověsti »Tartarfürstin«, tehdy známým atd. atd. A k tomu přistupuje na konec ta okolnost, že Hanka skutečně falšoval, t. j. vyráběl staročeské památky a »nalézal« je jakožto pravé — usvědčen je skoro určitě ve příčině evangelia svatojanského (v. str. 22.), k němu vedou stopy ve příčině padělaných přípisků Žaltáře Glossovaného a Mater Verborum (v. str. 21.—22.). Jest ovšem dosvědčeno soudně (končívají odpůrci), že Hanka RK. nalezl — avšak tím o RK. samém nic není dokázáno; jest ovšem mnoho námitek již vyvráceno, ale zbývá stále spousta nevyvrácených a k nim přibývají stále nové a nové.

Vyvrácení těchto všech námitek nepodjal se posud nikdo; obrana prof. M. HATTALY, třicet let slibovaná, dosud nevyšla; taktéž nikoliv obrana prof. VOBORNÍKA již dvě léta slíbená a dokud námitky tyto vyvráceny nebudou, zůstává RK. památkou spornou; avšak nesmí se zapomínati, že ani souběžná místa nerozhodují (neboť na př. v Niebelungách a v Homéru je řada míst souhlasných) ani shody s Písní Vyšehradskou (můžeť býti dán výklad — jako již byl podán — že RK. znám byl určitému kruhu vlastenců již před nalezením), nýbrž rozhoduje pouze ocenění souhrnné těchto (ovšem vážných) okolností přitěžujících spolu s okolnostmi příznivými. Takové jsou na prvním a hlavním místě vysoká básnická cena těchto výtvorů: kdo tvrdí, že básně ty jsou padělány, musí ukázati, kdo je padělal a jak byly možny padělky. K této otázce nebyla dosud dána odpověď: jedni myslili, že Hanka, druzí Svoboda, třetí Linda, jiní Jungmann, jiní A. Marek — a jiní konečně jmenují ještě jiná jména.

Jde tu hlavně o větší básně výpravné — o básních milostných netřeba mnoho mluviti. A tu zbývají vážně jen tři jména: Jungmann, Svoboda a Hanka. O Svobodovi

svědčí vzájemná dopiska s Hankou, že není původcem, totéž dokazuje o Jungmannovi dopiska s Markem, nehledě ani k jiným okolnostem. Zbývá tedy jediný Hanka, který vskutku při svém výslechu ani jednou neudal, že RK. jest památka stará a který vždy se jím tak chlubíval: ale ani prof. GEBAUER a MASARYK neodvažují se míti jeho za skladatele; se strany prof. GEBAUERA jest to však jednání nesprávné, neboť, odkazují-li vskutku ty četné odchylky jen a jen k Hankovi, jimiž je text takřka prosycen, pak nemohl RK. býti nikým jiným navržen, proveden a sbásněn než Hankou samotným. Neboť jen původce sám může jazykem tak vládnouti, jak vskutku autor RKho jazykem vládne. Tato nehoráznost však, pokládati Hanku za padělatele Jelena, Záboje a Jaroslava, je zrovna tak veliká, ano ještě větší, nežli mysliti si RK. dílem stol. XIV., věku Danteova a Petrarkova. Před tou nemožností. aby Hanka byl původcem RKho, ustoupil nejen anonymus Tagesbota, nýbrž i Feifalik a Šembera i Gebauer a Masaryk; jediný A. Vašek domyslil důsledně původství Hankovo — avšak, jak praveno, odpor tohoto výsledku s ostatními našimi znalostmi je tak veliký a nesrovnatelný, že otázka RKho zůstane ještě dlouho nevyřízena. Obě mínění mají své oprávnění, ale také své nedostatky: klademe-li RK. do století XIV., což je ještě stále snadnější domněnka, nutno vyložiti ony odchylky (částečně — ve příčině jazyka — se o to pokusil spisovatel) a vyvrátiti věcné námitky; klade-li se však do století XIX., nutno ukázati, jak je to možno, že Hanka tak krásné básně složil — nesložil-li jich však, kdo je tedy složil. V této příčině nebylo vykonáno téměř nic — a *otázka RKho je tedy stále otázkou nerozhodnutou.*

Někteří z odpůrců hledí si důkaz usnadniti tím, že cenu básní RKho uměle snižují a tupí, jiní opět ulehčují si práci volením slabších sice důkazů, ale za to tím silnějších slov. Obojí jednání jest nepěkné — básně RKho zůstanou vždy jednou z ozdob českého Parnassu a tupení i snižování jich svědčí jen výmluvně o slabosti dosavadních důkazů.

Jinak básně RKho neměly na stol. XIV. vlivu žádného, stojí v době této úplně osamělé; písemnictví české vstoupilo úplně v službu rytířství, jež za vlády Jana Lucemburského tak se v Čechách rozšířilo; mimo překlady Písma (v té době vznikly asi již překlady celého Nového Zákona, ze Starého Zákona překlady Proroků a knih Mojžíšových, jakož i opravovány staré překlady evangeliáře a žaltáře) a snad některých modliteb nebylo v té době téměř prosy naučné a kvetlo jen básnictví (k němuž kronika Dalimilova náleží ovšem jenom svou zevnější úpravou).

Básnictví pak v této době dostupuje svého vrcholu před stoletím XIX.; objímá obě široká pole básnictví duchovního i světského ve všech jejich směrech, písních i eposech, dramatech i satirách a přejímajíc veškerou krásnou úpravu i způsoby básnictví doby předchozí, cvičíc se na básních starších, jednodušších a skrovnějších, přejímá také z ciziny látky zrovna oblíbené i jejich umělou úpravu. V básnictví světském je předmětem básní výpravných hlavně život rytířský s jeho boji a dobrodružstvími na moři i na zemi, jenž přenáší se i do dob klassických, předmětem básní milostných zase služba »paním«, tehdy velmi oblíbená. V básnictví duchovním pak jeví se vedle oslavy Krista a jeho prvních učeníků hlavně úcta Panny Marie, jež hodí se nejenom knězi spisovateli, nýbrž i rytíři básníku.

Z básnictví duchovního nejstarší je **kruh legend,** týkající se umučení Páně a života i smrti jeho prvních apoštolů.

Malé takové epos bylo již ke konci minulého století; v prvém desítiletí století XIV. na jeho základech vyrostlo epos legendární nové, veliké, **o Umučení Krista Pána**, jež nám dochováno ve dvou zlomcích.

Epos naše vyniká krásným a čistým jazykem, plným a zvučným rýmem i ušlechtilými myšlénkami a uměleckým tvarem. Začínalo asi vjezdem Krista Pána do Jeruzaléma a končilo ukřižováním; bylo to tedy zpracování pašijí podle evangelia sv. Matouše. Podobné eposy byly v Německu i ve Francii, avšak dílo naše je beze vší pochyby původní.

Ukázkou místo, kde básník líčí pokoru Pána, jenž vjíždí na oslíku do Jeruzalema, ačkoli:

vše by bylo jmu hotovo,
by byl řekl jediné slovo!
Čili j' (= jest) nemohl jmieti koně,
jenžby pošel (= kráčel), uzdú zvoně,
ana drahými cětkami
zproložena i gemmami? . . . .
Či nemohl té moci jmieti,
by byl chtěl zástupně (= s velikým zástupem) jěti,
majě mnoho ljuda s sobú,
se všiu královskú ozdobú?
pod nachem, v zlatéj koroně,
drže sceptr (= žezlo, vyslov jednoslabičně), sedě na tróně
podlé mocných králóv nrava (= způsobu),
jakž sě pro světskú čest stává,
ež (= že) ni střiebro ani zlato
bývá (= nebývá) dráho vložiť na to?

Máme zachovány z celé básně bohužel jen zlomky, obsahující nádherné líčení vjezdu Krista Pána do Jeruzalema a rozjímání pobožná o něm; jeden delší (68 veršů) zachoval r. 1392 Štítný ve svých »řečech svátečních« ke Květné neděli; spisovatele nazývá »jednoho starého skladače rýmem knih českých«; zdá se však, že zlomek jeho vzat je vlastně ze dvou různých míst básně; druhý pramen naší básně je několik zlomků, které objevil Dominik Kynský, v nichž zachováno celkem 61 veršů (někdy necelých), v kterých zachován kus textu předchozího onomu, jejž zachoval Štítný, část pak (3+8 veršů) doplňuje se se zlomkem Štítného; ostatek líčí osudy Páně u Heroda a u Pilata, jakož i odsouzení. Poměr závěrku obou zlomků k sobě není dosud náležitě vyšetřen.

U Štítného zachovány jsou nám tedy dle všeho úryvky dva; z rukopisu druhdy Kynského (nyní ztraceného) jen dva listy pořezané, které obsahovaly asi 360 veršů; krom toho zdá se, že chybělo jistě ještě po listu, tak že celé epos možno páčiti na 700 veršů. Zbytky nám známé podávají ovšem jen nedokonalý obraz o krásném díle celém.

Lépe se nám zachovalo epos **o skutcích apoštolských**, z něhož nejlépe zachována trojice legend, nazývaných společným jmenem »zlomky dějepravné«, čili podrobněji dva zbytky legendy o JIDÁŠI a po listu z legendy o PILATU a o SV. DUCHU. Všechny tři legendy byly asi částí kruhu legend, zabývajících se osudy prvých učeníků Kristových. K nim druží se dva zlomky legendy o APOŠTOLÍCH (méně důležitých)

a zlomek legendy o PANNĚ MARII. Všecky tyto zlomky byly nejspíše dílem jednoho básníka, který vzdělal se na legendách období dřívějšího a složeny byly, podle narážky v legendě o Jidáši, r. 1306, v brzku po zavraždění Václava III. Dochovány jsou vesměs zlomkovitě, nejobšírněji legenda o Jidáši, v rukopisech téměř soudobých a jsou nám vrcholem staročeského básnictví. Ušlechtilá a silná řeč, správný a plynný verš, plný a zvučný rým, vybraný a případný slovník vyznačují tento kruh legend velice příznivě proti kruhům pozdějším. Básník kruhu tohoto rozhojnil a dovršil zručnost veršovnickou legend období předchozího, vybrousil a vyhránil nejen verš a rým do nejjemnějších hran, nýbrž staral se i o pravopis, složitý a těžkopádný sice, ale přesný a zřetelný, jenž proti jednoduchému a nezřetelnému pravopisu památek dřívějších značí pokrok veliký. Pozdější básníci pravopis tento zjednodušili sice, ale tím také pokazili.

Pravopis uspořádati pro zvuky české na základě latinky byla věc velice obtížná; z ukázek připojených čtenář poznal (v. ukázku z přípisků homiliáře Opatovického, nebo jmen na listině z r. 1160 či z písně Kunhutiny), že písmeno nebo spřežení jedno označovalo hlásek několik: že ſ v slovech »**my**e**ſ**ti**ech** w**ſ**eu**iduci**« znamená (v. příl. č. 2) poprvé *s*, po druhé *š*; že *ch* v slově »*uu**ſie***ch« znamená *ch*, v slově »*u**ſe***cho« však *h* a v slově »*ue***ch***ui*« konečně *č*. Tento sice jednoduchý (poněvadž čtenář sám musí uhodnouti, jak je mu čísti) a tím pohodlný, ale nezřetelný pravopis opravil básník našich legend tak, že různé hlásky označoval různými skupeninami písmen; hláska *s* u něho označena písmeny *zz*, hláska *š* písmeny ſſ, hláska *č* písmeny *chz*, hláska *c* písmeny *cz*, hláska *ch* písmeny *ch* atd. — pravopis sice trochu nepohodlný, ale velice zřetelný a přesný. Svědčí zároveň o velikém důmyslu původcově a jest také znakem jeho praktické mysli. Sluje dle spřežek pravopisem *spřežkovým*, byl přijat do veškerých českých písemností, ačkoli byl záhy od pohodlných písařů kažen a v různých podobách ovládl potom na dlouho písemnictví nejen české, nýbrž i lužické, slovinské, chorvatské a polské a ve zvláštním vyrovnání s pravopisem Husovým žije dosud v polštině.

Poměrně nejméně ztratilo se z **legendy o Jidáši**. Dva její zlomky, musejní a drkolenský, obsahují na 300 (z části kusých) veršů, v nichž obsažena jest největší část děje, jejž básník na základě latinské »Zlaté legendy« Jakuba z Voraggia sosnoval. Počátek, jenž vyprávěl asi o narození Jidášově v Jeruzalemě z matky Ciboreje a otce Rubena a o zlém snu matčině jehož příčinou byl vsazen do koše a puštěn po moři, až připlul k ostrovu Škariotis, není nám zachován; zlomek drkolenský počíná hned, jak malý Jidáš vydáván od neplodné královny za vlastní dítě, jak rostl, až také královně narodil se vlastní syn. Tohoto Jidáš bil a týral, až královna jednou v rozhořčení Jidáše trpce pokárala a zjevila mu, že je vlastně nalezenec. Jidáš rozlícen a dychtě po pomstě, lichocením přiměl bratra (nevlastního, pravého dědice země Škariotis) k procházce podél moře; při té procházce ho utopil a pak prchl po moři do Palestiny. Básník tohoto hrozného činu užívá ke krásné úvaze, připjaté k jedné z bajek Aesopových. Člověk kdysi — vypráví básník — nalezl v zimě skřehlého hada, vzal ho domů, ošetřoval, ale — [věrný snímek, začátek zlomku musejního, na str. 49.]:

-- had, sě rozhněvav v svéj chlípě (= bujnosti),
pusti sě naň, velmi sípě;
nemoh samomu nic sdieti (= udělati),
zjědovi (= uštkl) jmu jeho děti. — —
Vzplaka otec, vzkvieli (= zakvílela) matka.
Viz-že každý, kak jest vrátka
seho (= tohoto) světa čest hi chvála!
kak jest na mále postála (= trvala)
čáka (= naděje) Škariotcké vlasti!
Znamenajmy při tom zvlasti (= zvláště),
jež se stalo v Čechách nenie (= nyní),
gdež přívuzných králóv nenie:
počnúc ot Přěmysla krále,
kak ho (= jeho) syn, kak vnuk na mále
sě jsú sbyli na sem (= tomto) světě!
Poslední (= Václav III.) byl ješče dietě;
počen (= počav) sě ščedr hi udaten,
a jsa svým ľudem postaten (= mocen) —
všakž (= přece) nemohl toho užiti,
musil u mladých dnech sníti (= zahynouti);
kakž koli byl všem povolil,
všakž nevinně svú krev prolil:
vše pro tě, proradné plémě (= Němci),
pusty sú nejedny (= mnohé) země.
Zrado, vědě (= vím), ž' níc nemineš,
všakž sama potom oplyneš (= zbohatneš). —
Takéž mohu řéci Judě (= Jidáši):
vědie všeho světa ljudie,
kak je stlal svú věc z daleka,
vždy sě horším horšímž peka (= staraje se)
ke ztrátě duši na věky.
Přěbyl (= přešel) moře, země, řěky,
bera sě k Jerusalemju,
odňadž pošel, v tuže zemju,
gdež Herodes byl cti zbaven;
a Pilát v niej sa postaven,
držal vše vlasti (= krajiny) okolnie,
vlada všiem Židovstvem volně (= dle vůle),
majě moc (= hojně) pomoci silné.
A zlý k zlému jako přilne;
neb což jest podobno k čemu,
to vždy jako (= takřka) přilnc k němu.

K témuž chcju tu řěč přivésti:
Judáš, člověk všie přělesti (= ošemetnosti),
prvé cěstujě (= v cestě) nepřěsta,
jeliže (= až) sě dobra města
(přibrav sě k němu při noci) —
a Pilát tu ve všiej moci.
Zlý sě se zlým brzo spřěže,
rovný k rovnému sě tieže (= táhl):
neb sen hi (= i) on byl posošen (= schopný)
k zlému, jakž na rukú, nošen.
Takž, jakž náhle v řěči bysta,
oba sobě sě sliubista (= zalíbili).
Hi by Judáš mocen dvoru,
vlada všiu jeho komorú,
majě střěpňu (= péči) o všem statcě;
jakž hi povědě (= povím) na krátcě:
by jeho všjú věcjú vlada,
jakžto dvoru, tak poklada.
Mezi tiem sě to pak uda,
ž' vyněde (= vyjel) Pilát hi Juda
s mnohém ljudí krátit chvíle;
a tdy již ovoce včile (= právě)
na ščěpiech v krokot dospělo (= dozrálo),
jakž k tomu svój čas již mělo.
Kakž pak jest v tu dobu lacno,
všakž jest pro novinu vzácno —
nebo všeliká novina
ljubší (= milejší) jest, nežli věc jiná —
doňadž (= pokud) ščěpóv neotřasú.
Přihodi sě toho času:
včě (= počal) Pilát na ščěpy zřieti —
jakžto když sě chce co sdieti (= státi),
to sě veždy někak sklade —
ta jmu žádost na mysl vzpade,
jiežto snad nejmieval v rocě;
vzchotě (= zachtělo) sě jemu ovocě.
Hi rozkáza Judě ssiesti (= sesednouti s koně),
řka: »Jdi, kaž jablek natřiesti!«
Netaže jmu řéci brže (= sotva to řekl),
až sě Judáš přěs zed vrže (= vrhl),
vňuž (= jako) ten, jenž má mysl vysokú,
a hospodě (= pánu) slúží k óku . . .

Snímek Žaltáře glossovaného. Rukopis z XIII. stol. v Museu království Českého. 22.

k Adzzie rozhnyewaw wstwey chlipie
p uzzry zzie nan welmi zzipie
m e moh zzamomu nyz zzadyeny
g zzedowi zmu zeho dyeny
w zplaca oczcz wzbuieli matka
w izae kaady kak iezt wratka
z zeho zzwieca chczzt hi chwala
t ak iezt na male pozztala
c hzaka sscznioczzke wlazzny
z naanenaymy przitom zwlazzty
i ch zzie zztalo wchzzechach nemye
o bes przewuzmych kralow nemye
p odzzmug ac przemyzzla krale
t ak ho czzyn kak wmek na male
z pey zzu zzbyle nazzem zzwierye
p ozzledny byl gesche dyecye
p oczzen zzie sschnedr hi udaen
a y zza zzwym ludem pozztawen
w ssaks nemohl toho uzzry
o uzil umladych dnech zzmyey
t aks koli byl wssem powoli
w ssaks ne wmnye zzwu krew proli
w sse proye prowadne plemie
p uzzchy zzu ne zzedny zzemie
n ado wiedye smyez ne minesz
w ssaks zzama potom ophynesz
t akes mohu rzeczi yudye
wiedye wssego zzwieca ludye
t ak ie zzylal zzwon wiecz z dalecza
w ssdy zzie horsszim horsszims zzeca
t ezcznye dussi na wieky
p rzebyl morze zemie rzieky
z ara zzie kherusalemu
o d nads possel wruse zemu
c des herodes byl chzzory zbawen
a pilat wmyey czza pozztawen
d yrzal wssie wlazzny okolnye
w lada wssem zzdowztnem wolnye
c zase mog pomogi zzilne
a zly kzlemu iako przilne
n ebi czos iezzt podobno kchzemu
t e wssdy iako przilne kmemu

kremus chczzu tu rzieczy przimeczy
iudas chzlowiek wssze przielezzy
pirwe czezzrugie ne przezzyta
lube zzie dobra miezzta
przebraw zzie knemu przi nozzi
a pilat tu wewssiey moczi
zly zzie zze zlym byrzo zzprzyede
kowny krowniemu zzie yede
neb zzen hi on byl pozzossen
kzlemu iaks na ruku nossen
t aks iaks nahle wrzedzi bysta
oba zzobie zzie zzlubista
hi by yudas moczen dworu
wlada wssu zzeho komoru
o dzie zzwrzepnyu wssem zzolrzie
iaks hi powiedye na kratzie
by zzeho wssu wieczu wlada
yaksto dwory tak podada
oczzi tyem zzie to pak ida
zwynyede pilat hi yuda
zmohiem kidy krzyt chwile
a tey ius wwocze wchzile
na sschzepnech wkrotoe dozzpielo
a aks kromu zzwoy chzaz ius mielo
t aks pak iezzt wrudobnu laczno
w ssaks iezzt pro nowinu wzaczno
neds wsselika nowina
lubsk iezzt nebli wiecz zzina
d onads sschziepow ne otwarzzu
przihody zzie toho chzazzu
wchzie pilat na sschziepy zwiczy
iaksto z dyo zzie chcze czo zdyeny
t o zzie wieby myelak zzklade
t ay zmu sadozt na myzl wzpade
zieste zinad ney zmiewal wwagie
wziachorye zzie iemu owacze
n rozkaza yudye zziezzy
rzekay by kas yablek natrzieczzy
ne mey zmu rzeczi byrse
a s zzie yudas przez zzed wyrze
wmnyus ten iens ma myzl wyzzeku
a hozzpodye zzlubi koku

A tak, jako byl příčinou záhuby země Škariotis, což básníku r. 1306—1307 vynutilo bolný vzdech o soudobé záhubě slavného rodu Přemyslova, jež je dílem »nevěrného plemene«, podobně byl nyní Jidáš dále příčinou záhuby vlastního otce. Neboť zahrada, do níž přes zeď ku pláni Pilátovu Jidáš vskočil, je zahrada Rubenova; otec jí sám hájí, avšak jest od Jidáše proboden. Když o tom zví Pilát, těší Jidáše s úšklebkem: »Nic nevadí. Umřeli ‚chlap', dostaneš ženu bohatou.« A tak se i stane; Jidáš pojme Ciboreu, vlastní matku za manželku, čehož básník užívá k mravoučnému napomenutí:

Viz, kak co gda příde k čemu,
jehož (= čehož) sě člověk nedomní (= nenadá),
ten čúš (= totiž), jenž na sě nepomní,
ani tbá (= a nedbá) milosti Božie,
chvátajě, kak moha sbožie (= bohatství)
všecko na ztrátu svéj duši.

Manželka matka, vidouc jeho neustálou lakotu, nemůže často spáti a pláče v noci; při takové příležitosti jedné rozvine se rozmluva (ostatek v našich zlomcích již nedochován), jež osvětlí hloubi hříchů Jidášových. On pak z pokání opustí matku-manželku, přidruží se ke Kristu, ale nesmírná jeho lakota zavede ho i mezi učeníky Spasitelovými k největšímu zločinu — zradě Krista Pána. Popisovalali báseň naše i smrt Jidášovu, není dosti jisto.

Látka naší básně vzata je sice ze »zlaté legendy« — v té podobě, jak se jevila ke konci XIII. století — ale básník počínal si skutečně obratně; velice vhodně jsou vpletena krásná přirovnání, docela vhodně druží se k ostatnímu vzpomínka na Václava III. a také mravokárná napomenutí, jimiž po vkusu doby oplývají tehdejší skládání, jsou zcela na místě. O způsobu, jakým básník svou látku zpracoval a pojal, jak vplétá vložky, jak obratně vládne jazykem i slovem, jak krásný jest jeho verš i rým, o tom o všem dobře poučuje předchozí ukázka vv. 110—193 našich zbytků.

Zachovány nám dva zlomky: Musejní, nalezený Hankou 1829, list pergam. (přední jeho strana připojena na snímku), obsahuje 172 vv. (v. 110—281); Drkolenský, nalezený A. Paterou 1886, obsahuje 109 veršů (necelých a mezerovitých) a končí se tam, kde Musejní začíná. Oba zlomky, nejsou-li prvopisy, pocházejí jistě ještě z prvního desítiletí XIV. stol. Podle látky zdá se, že báseň celá obsahovala kolem 500 veršů.

Menší kus jest nám zachován z legendy **o Pilatu**; ve čtyřech nesouvislých kusech zachován nám patrně počátek básně. Líčí se v něm, jak v zemi, kde jest město Mohuč, nazvané dle řeky Mohanu a potoku Číha, žil král Atus, jemuž, když se vracel z lovu, zjevilo se ve hvězdách že bude míti syna, za něhož stane se mnoho divů, zemětřesení a zatmění slunce i měsíce. A král zavítá do osamělé chýše, uzří v ní krásnou dívku Pilu a přenocuje s ní. Po devíti měsících narodí se mu vskutku syn, jemuž dle svého jmena Atus a jmena matky Pila dá jmeno Pilát. Ostatek básně

líčil snad další osudy Pilatovy a zejména jeho kruté potrestání císařem Tiberiem, o němž ve středověku tolik bájí kolovalo, avšak není nám dochován.

Zachován jen list v Museu se 104 verši, bez začátku a konce, také uprostřed mezerovitý. Úprava básnická je tatáž, jako v legendě o Jidáši; obě jistě činily společnou část celku. Nalezena, jakož i následující, taktéž Hankou 1829.

Ještě hůře zachován jest třetí »zlomek dějepravný«, obyčejně nazývaný legendou o »**seslání sv. Ducha**«. Kdežto legendy o Jidáši a o Pilátu činily snad první část eposu o skutcích apoštolských, připínajíce se dosti dobře k eposu o »Umučení«, činil zlomek tento spolu s následujícími dvěma zlomky »o apoštolích« nejspíše část druhou, líčící seslání Ducha Sv. a rozptýlení apoštolů po celém světě. Zbytek náš líčí hlavně údiv pohanů nad darem jazyků a řeč sv. Petra; ostatek — těžce srozumitelný — vykládá v trojím stupni o rozličném zjevování sv. Ducha.

Trojí stupeň při výkladu byl v tehdejších legendách velice oblíben; také v pozdějších dobách se toto roztrojení často ukazuje. Zlomek náš obsahuje 102 verše (bez konce a bez začátku), avšak největší část jich jest kusá a mnoho veršů lze jen těžko doplniti. Bude zde proto potřebí dalšího zkoumání.

Oba zlomky legendy **o apoštolích** druží se docela přirozeně k legendě o seslání sv. Ducha; zlomek Dobrovského, vyprávěje o neřestech Nerových, končí začátkem legendy o sv. Jakubu větším, zlomek Šafaříkův počíná koncem legendy o sv. Janu evang., obsahuje dále legendy o sv. Matyáši, Markovi a Filippovi a končí začátkem legendy o sv. Petru. Oba zlomky jsou téhož rázu, jako všecky dotud uvedené; ve zlomku Dobrovského nalézáme obvyklé tehdy odvozování slov (Laterán prý tolik, co latens rana = »tajná žába po latinu«; Seneka jest prý latinské se neca = sám sě sěka), v legendě o sv. Marku zlomku druhého věnuje báseň dvanáct veršů Benátkám, jež si ho vzaly za patrona.

Zlomek Dobrovského, nalezený Durichem ve dvorní knihovně vídeňské, kdež se dosud chová, obsahuje 76 veršů ve čtyřech nesouvislých sloupcích; zlomek druhý, darovaný Šafaříkovi, nyní v Museu, obsahuje 156 veršů. Pracovány byly taktéž podle »zlaté legendy,« velice obratně a stručně.

Konečně zdá se býti částí téhož eposu, avšak těžko místem určitelnou, zlomek legendy **o Panně Marii**. Vypravuje, jak sv. Joachim, dvacet let nemaje dítek se sv. Annou, odešel na poušť, kde pobývá pět měsíců. Zarmoucená choť teskní po zmizelém manželu a uzří v zahradě své hnízdo vrabčí, plné mláďat. To jí opět připomene její neplodnost i lká vroucí modlitbou k Bohu, aby jí taktéž plodu uštědřil. Ostatek legendy, která patrně vyprávěla dále o návratu Joachimově a narození Panny Marie, není nám dochován. Spracována je v ní látka apokryfního evangelia o mládí P. Marie.

Kromě čtyř evangelií sv. Matouše, Marka, Lukáše a Jana, nazývaných kanonickými, vznikla v prvních osmi stoletích po Kr. četná jiná vyprávění, doplňující evangelia kanonická vyprávěním na př. příhod Kristových v mládí (o němž evangelia kanonická, mimo vyprávění o dvanáctiletém Spasiteli v chrámě, nic nevypravují), rodu Panny Marie, trestu Jidášova atd. Taková evangelia nazývají se apokryfní, od církve byla sice zamítána, ale vyhovovala velice zvědavosti středověkého obecenstva, byly podle nich psány důkladné životopisy Spasitelovy a byla vítanou látkou básníkům duchovním. Bývala připisována předním apoštolům, sv. Petru, Tomáši, Jakubu . . . , aby nabyla takto větší hodnověrnosti. Dle takového »Jakubova« evangelia vznikla naše báseň, z níž zachován jest nám jen zlomek 78 veršů v knihovně kapitulní.

Tento kruh legend nejstarších, jejž činily zmíněné dva eposy o skutcích apoštolských a o Umučení, eposy dosti rozsáhlé a obšírné (takové byly i v Němcích velice oblíbeny), zachován jest nám jen v uvedených nepatrných zbytcích. Čistotou jazyka, správným veršem, zvučným rýmem a duchem básnickým vyniká nad veškeré plody pozdější, které dle těchto vzorů nyní hojně vyrůstaly.

Docela v tomto směru, jenže již nikoli s týmž uměním, pohybuje se **kruh legend mladších.** Tyto pozdější legendy jsou nám již dochovány celé, bývají rozvláčné a příliš zevrubné a máme zachován již také celý sborník jich, nazývaný obyčejně »Hradeckým«; z jiného staršího sborníku zachovány jen trosky.

Do této skupiny náleží řada legend, velice se od sebe různících i obsahem i úpravou i zběhlostí básnickou. Nejvíce se přibližuje starým legendám zlomek *legendy* **o sv. Alexiovi**, obsahující hlavně krásný žalozpěv matky sv. Alexia nad zemřelým synem, dále staré zbytky onoho prvotného sborníka, obsahující zlomky veršů z legend o **Adamu a Evě**, pak o sv. **Jiří** (veršem), konečně zlomek legendy o sv. **Anselmu** (prosou; snad rozpuštění veršované legendy). Větší ještě cenu mají celé nám zachované delší legendy, známé obyčejně pod jmenem *Rajhradské* legendy »**o božiem Umučení,**« dvojí legenda o sv. **Anselmu** (veršem i prosou), později úplně dochovaná, hojně dochovaná a velice oblíbená legenda **o desíti tisících rytířích**. V těchto legendách jeví se ještě snaha po správnosti rýmu a rovnoměrnosti verše; avšak obšírné legendy z konce tohoto období, zachované jednak ve sborníku Hradeckém, jako legendy **o sv. Prokopu, Marie Magdalena, Umučení Páně**, nebo **sv. Máří s nebes chvála, Ježíšovo mládí** (zachované teprve později celé) a j. nehledí si již ani vnější úpravy.

Ve všech těchto legendách lze stopovati nenáhlý a pomalý úpadek starého našeho básnictví duchovního, zvláště ke konci tohoto období. Co nedostává se básníkům ve vzdělání a duchu básnickém, nahrazují obšírnými pobožnými úvahami, rozvláčným opakováním a nevkusným moralisováním. Vlastenecký duch básníkův jejich jeví se hlavně v legendě o sv. **Prokopu**, která s oblibou obšírně vypravuje »o dědicěvi slovenském, jenž sě v Čechách narodil« a se zvláštní pochoutkou obšírně líčí, jak tento v pravdě

národní světec vypudil z kláštera svého Němce, kteří strachy a hrůzou skákali do Prahy »jako kozlové.« Zajímavo jest, že básník, vybíraje nejvhodnější nadávku Němcům, dává sv. Prokopu takto mluviti: »Nevěrní sokové, Vy jste otkuds hanební Uhrové;« ještě silnější jest nenávist Němců u skladatele **Anselma.** Tato původně latinská »rozmluva Panny Marie se sv. Anselmem«, vypravující hojně podrobností o umučení Páně, byla v Čechách hojně oblíbena. Tak jako máme dosvědčeno epos o Umučení již pro počátek našeho básnictví a jako máme v tomto období takových legendárních eposů několik (z nejstaršího shora uvedené dva zlomky, pozdější o něco Rajhradské celé a taktéž celé vypravování v ruk. Hradeckém), podobně hojně bylo oblíbeno toto rozmluvné vyprávění o Umučení. Anselmus zpracován česky zajisté nejprve veršem (někdy kolem r. 1320) podobně jako v německém písemnictví, avšak tohoto spracování zachován mimo některé zlomky staré jen pozdější opis v rukopise t. zv. svatovítském; později zpracován také prosou, čehož máme mimo starý zbytek několik pozdějších opisů. České veršované spracování latinské rozmluvy bylo snad dvojí a trojí; ve zmíněném textu celém jeví se horlivý Čech v urputných verších:

»Judáš byl taký lakomec —
něteří (= někteří) tomu chtěli, by byl Němec —
těch peněz, jakž byl zazřěl (= shlédl), tak jich žádal,
jinak jich nemoha mieti, svého Boha za ně prodal.«

Jinde zase, jako v leg. o Alexiovi a Rajhradském Umučení, jeví se dětinná mysl skladatelova, upřímně a prostodušně litujícího útrap Spasitelových nebo dojímavě líčícího nářek a žal svých hrdin. Avšak umělecké hloubky, vkusné úpravy a vybrané mluvy ubývá v těchto plodech čím dále tím více a postupem času klesají na pouhé rýmovačky, těžící téměř celou úpravu slovesnou ze svých lepších předchůdců, utápějící obsah v nekonečných opakováních a nudných rozjímáních. Pobídky k modlitbě, k úctě kněží a světců, k pokání za hříchy opakují se do únavy, časté hrozby trestem pekelným a přísností Boží otupují taktéž čtenáře a jen tu a tam drobný obrázek čisté lidskosti nám připomíná, že čteme vlastně básně. Všechny bez rozdílu téměř drží se latinských předloh, hlavně zmíněné již »zlaté legendy« nebo jiných, ve středověku tak oblíbených a hojných legend a jsou tak věrným odleskem i své doby i svých původů.

Legenda o sv. ALEXIOVI chová se v zemském archivu moravském; obsahuje 103 verše patrně z konce básně; z legend o ADAMOVI a o sv. JIŘÍ zůstalo jen po několika (a to ještě mnohdy necelých) verších; taktéž málo zůstalo z prosaické legendy o ANSELMOVI: vesměs jen proužky v knihovně kapitulní.

Rajhradská legenda O BOŽÍM UMUČENÍ, jejíž spisovatel nejraději se dokládá proroctví Davidových a sv. Jana evang., má 404 verše; oznamovací její začátek

(»Slyšte všickni tato slova,
jenž sú krále Davidova,
toho proroka svatého,
z nichž nám přemnoho dobrého
svaté písmo ctně vykládá.
O těch mój hlúpý smysl (= rozum) skládá.
Daj bóh všěm tak jě slyšěti,
slyšiec v srdcju obdržěti,
všěm hřiechóm na rozhřěšenie
a dušici na spasenie.«)

opakuje se pak často v legendách pozdějších.

ANSELMUS složen jest dle latinského »dialogus beatae Mariae et Anselmi de passione Domini« z XII. stol., připisovaného obyčejně sv. Anselmovi Kanterburskému. Úplné její veršované zpracování obsahuje v rukopise Svatovítském asi 700 veršů, starší zbytky jsou však nepatrné. Cena této básně je praskrovná. Přiměřeně rozsáhlá je legenda prosaická, jež zachována sice několikrát v pozdějších opisech, ale jejíž starší zbytky jsou rovněž skrovné.

Legenda o DESÍTI TISÍCÍCH RYTÍŘÍCH blíží se spolu s legendou o sv. Alexiu básnickou svou cenou ještě nejvíce kruhu legend z počátku tohoto období. Máme zachován paterý pozdější text, podávající několikeré spracování. Obsahovala přes 400 veršů a pisatel její, který mučeníkům rytířským dává také takto se modliti:

»budeli kto naše umučenie
v svém domu jmieti na stěně
mastí (= barvou) neb črnidlem psáno
aneb z dřěva vyřězáno,
neb snad z kamene vyryto
něb na knihách v skříni skryto,
rač býti (— totiž Bože —) stráž toho domu
vždy od ohně i od hromu« —

jsa patrně dílem svým úplně spokojen, složil k němu ještě asi 100veršovou báseň další »o dvojim vítězství« (nad hříšným tělem a nad zlým světem), kteráž pak vyskytá se v rukopisech společně s legendou. Oblíbena byla ještě v XVI. století.

HRADECKÝ RUKOPIS sluje sborník, chovaný v knihovně Lobkovické v Praze, jenž mimo SATIRY, BAJKU O LIŠCE A DŽBÁNU, BOHATCE, DESATERO a některé modlitby (o čemž o všem níže bude vyloženo) obsahuje několik velikých legend a podobných skládání nábožných. Z nich na prvém místě stojí legenda O SV. PROKOPU, složená na základě několika legend jiných, obsahující přes 1100 veršů (z nichž však několik nyní ztraceno), MÁŘÍ MAGDALENA, vypisující rozvláčně v 1000 verších příběhy její po z mrtvých vstání Páně, UMUČENÍ PÁNĚ, vypisující jeho pašije v půlsedma stu verších, a podobná nábožná skládání o PLÁČI SV. MÁŘIE, líčící žal P. Marie ve 400 verších a RADOSTI SV. MÁŘIE, vypisující v 555 verších devět těchto radostí (později snad vznikla k ní báseň SEDM RADOSTI SV. MÁŘIE). Podobně rozvláčná a obšírná skládání jsou další »básně«: JEŽÍŠOVO MLÁDÍ, obsahující v pozdějším opise přes 1000 veršů, z nichž ve starších zlomcích zachováno jen asi 400; toto skládání, taktéž podle evang. »sv. Tomáše« složené, jako většina podobných prací, obráží dětinnou mysl skladatelovu líčením velikých zázraků zrovna tak jako dětinskou zálibu v malichernostech, když se vypráví, jak Ježíšek věsí hrnky na paprslky sluneční, jak hádá se

s mistry o písmenky a pod.; SV. MAŘIE S NEBES CHVÁLA vypráví nám ústy LEVŠTÉNA nebo LEVŠTEJNSKÉHO ve 450 verších mezi jiným také o narození Panny Marie týmž asi způsobem, jako shora zmíněná stará legenda o P. Marii. Rukopis (mezerovitý) její chová se v knihovně kapitulní.

Výpravné básnictví světské vykazuje v této době zpracování slavného díla středověkého o činech Alexandrových, »ALEXANDREIS«. Francouzský básník Filip Gualther složil ke konci XII. století na základě středověkých dějin i pověstí o Alexandrovi po vzoru Vergilově v desíti zpěvích velkolepou hrdinskou báseň latinskou, kteráž nabyla záhy značné obliby, vykládána ve školách i překládána do jazyků národních. Také u nás v Čechách ke konci minulého období spracoval tuto báseň, podle poznámkového opisu, jenž mu byl objednán až ze Solnohradska, Ulrich von Eschenbach, nejprve pro Přemysla II. a po jeho smrti pro syna jeho Václava II. Opis poznámkový koloval po Čechách, dostal se do rukou také českému jakémus pánu, horlivému vlastenci a čtenáři starých českých legend a on spracoval báseň Gualtherovu dle něho po česku. Zdá se, dle všeho, že báseň vznikla někdy kolem r. 1310 a krásnou úpravou, obratným spracováním i básnickým duchem náleží mezi přední plody staročeského básnictví.

však sě tiem nic neustraše:
»*Co sú*« *vece* »řěči vaše,
kterú mi dáváte vinu?
Každá věc jmá čstnú příčinu:
že sě o tomto hněváte,
málo řěči múdrých znáte.
Mistři, ti to vám pověděie,
jižto hvězdy zřiece vědie,
že, jakž sě který čas mění,
měsiec jest v jiném vidění.«
*Tak promluv*iv Alexander —
tehdy přída Aristander,
mistr v chytrosti veliký,
»*Slyš to,*« *vece* »*vás všeliký:*
Chceli v tom pravdu vzvěděti,
jáz vám ju chcu pověděti:
*vy pak druh dr*uhu poviete,
*jakžto ju o*de mne vzviete«.

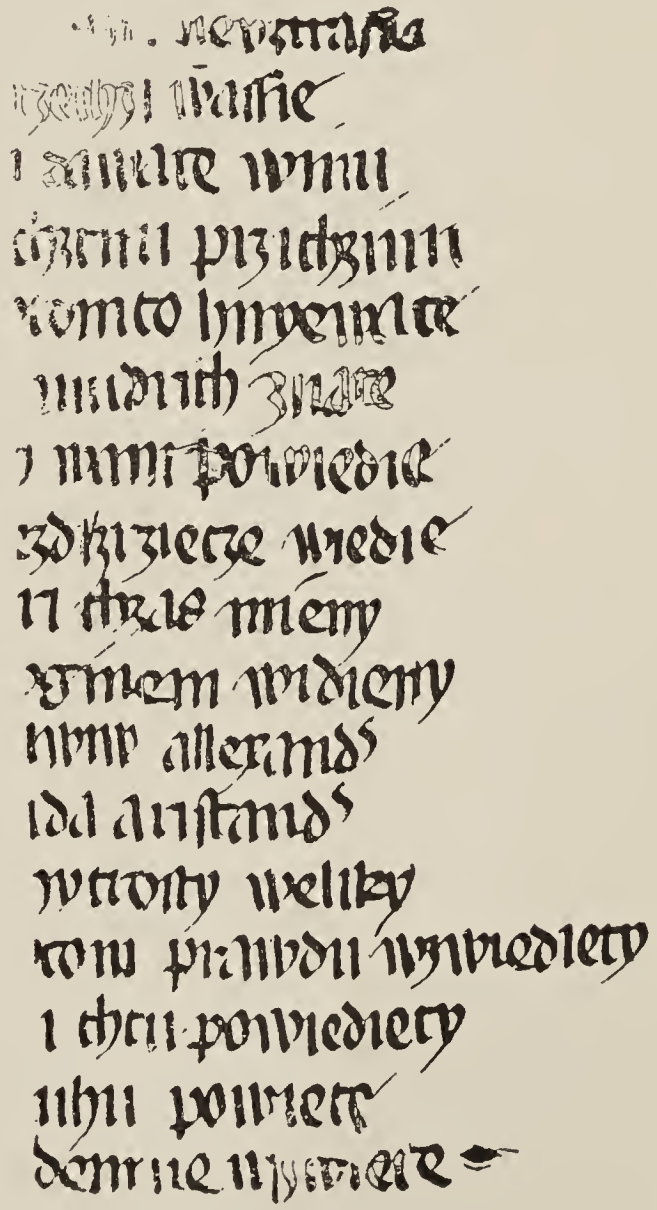

I. snímek Alexandreidy dle zlomku t. zv. Hradeckého, chovaného v Museu. Část vytištěná *ležatě* doplněna jest jednak dle rukopisu Svatovítského, jednak dle vydání Hattalova, jednak dle souběžných míst téhož zlomku.

Básník české Alexandreidy nepřekládal pouze, nýbrž spracovával, upravoval. Zejména vkládal hojné narážky na poměry současné, šířil se se zálibou o látkách, které mu byly jinak povědomy a oblíbeny (o válce trojanské, o věži Babylonské, o korunovaci královské). Četba bible a legend proniká všude v jeho básni, rovněž tak jemný takt a vkus; táž mravní přísnost, která vedla Dalimila k tomu, že vyhýbal se choulostivým místům Kosmovy kroniky, týž opatrný zřetel na obecenstvo, který Dalimila varoval před všemi klassickými narážkami českého Herodota, táž snaha po věcnosti a stručnosti vede i našeho básníka: také on vyhýbá se mravně závadným místům svého originálu, také on nemilosrdně vyhlazuje všechna antická božstva a veškeré narážky bájeslovné, jimiž učený Gualther svou báseň byl vyšperkoval, také on hledí si krátkosti a stručnosti. Že při tom zase obšírně se zmiňuje o věcech, jež jeho vkusu lahodí, že protkává svou báseň mravoučnými napomenutími a rozjímáními, že věnuje trpkou a dušenou vzpomínku poměrům národním — to zjednávalo mu naopak oblibu a rozšíření v celém českém světě tehdejším. Báseň jeho líbila se tak, že něco později podnikl i druhé její spracování, delší ještě a volnější, k němuž po vzoru Dalimilově připojil v předmluvě svou obranu proti pomluvačům.

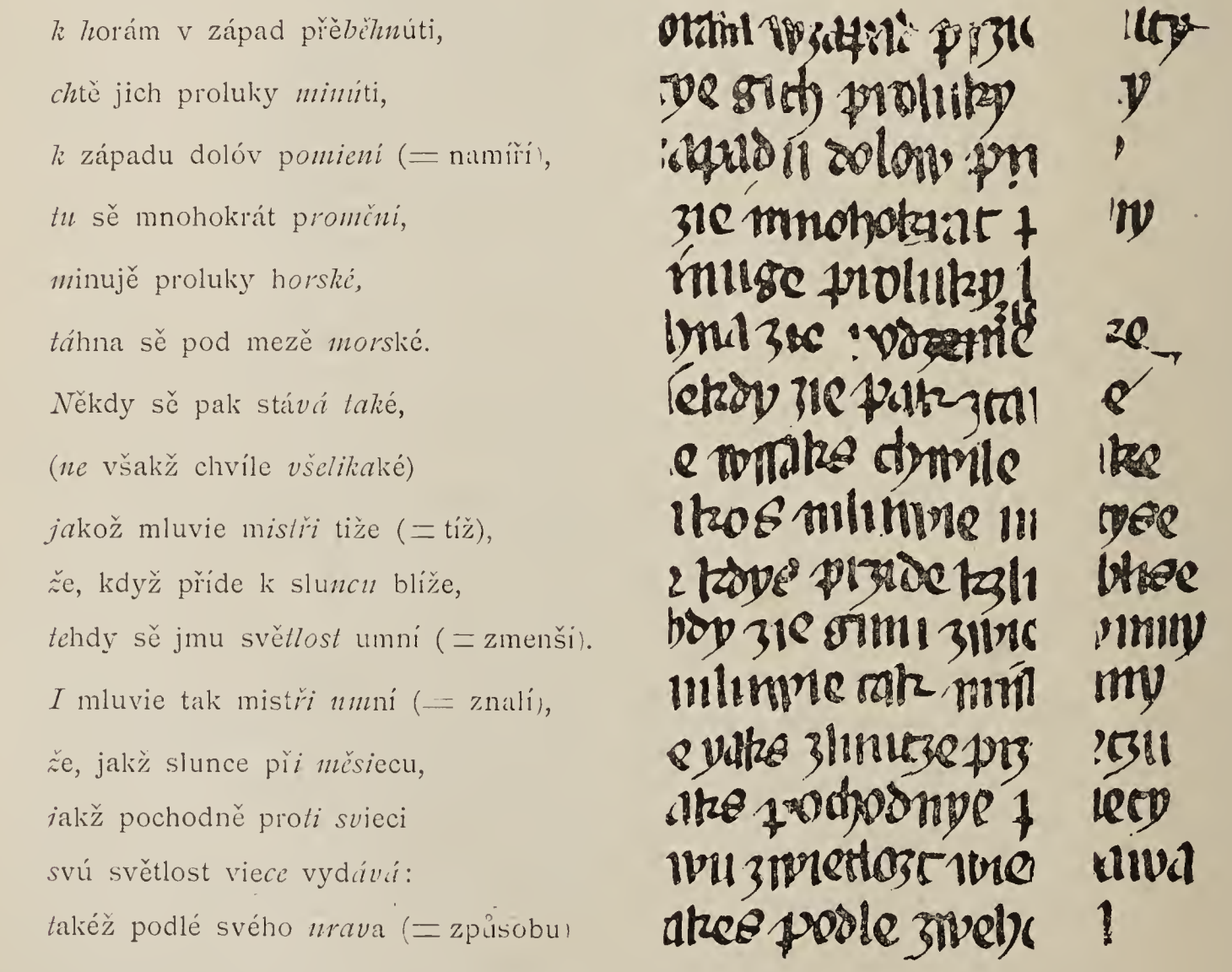

*k h*orám v západ přě*běhn*úti,
*ch*tě jich proluky *minú*ti,
k západu dolóv p*omieni* (= namíří),
tu sě mnohokrát p*roměni*,
*mi*nujě proluky h*orské*,
*tá*hna sě pod mezě *mors*ké.
*N*ěkdy sě pak stá*vá ta*ké,
(*ne* však*ž* chvíle *všelika*ké)
*ja*kož mluvie m*istři* tiže (= tíž),
že, když příde k slu*ncu* blíže,
*te*hdy sě jmu svě*tlost* umní (= zmenší).
I mluvie tak mist*ři u*mní (= znalí),
že, jakž slunce při *měsi*ecu,
*ja*kž pochodně pro*ti sv*ieci
*s*vú světlost vie*ce* vyd*ává*:
*t*akéž podlé svého *urava* (= způsobu)

II. snímek Alexandreidy dle zlomku t. ř. Hradeckého, chovaného v Museu. Upraven tak, jako první (v rukopise protilehlý); jest dobře na nich viděti, jak jsou pořezané a troskovité.

Skladatel, nebo lépe snad řečeno, upravovatel Alexandreidy byl vskutku básníkem; v té době nebylo ještě básnictví duchovní kleslo na pouhé rymovačky, jakými se jeví veliké legendy sborníku Hradeckého, v té době sice již byli jen následovníci velikých oněch básníků z doby kolem r. 1300, ale byly zde ještě jejich skvělé vzory a působily. Rým Alexandreidy, zvláště v starším spracování, zní ještě čistě a plně, verš pravidelně osmislabičný protkán je vhodně popisnými dvojveršími sedmislabičnými a naučnými trojveršími osmislabičnými.

Skladatelem básně jest patrně nějaký mocný pán; o tom svědčí nejen zjemnělý jeho vkus a takt, jenž projevuje nespokojenost s vládcem země jen lehounkými narážkami, nýbrž i čistě odborná mluva rytířská a hrdé přezírání »chlapů« (= sedláků), jež možno bylo pozorovati již u Dalimila a u skladatele legendy o Jidáši. Avšak tato rodová výlučnost a hrdá v sebe uzavřenost skladatelova jeví se také krásnými rysy: vším nízkým a sprostým pohrdaje, varuje se lži a podskoku a maje vznešené i pevné zásady mravní, jevě útrpnost i s nepřátely Alexandrovými (ačkoliv je jinak nazývá ‚pohany' a ‚Saraceny'), zůstává všude upřímným Čechem a láska k národu a k zemi rodné proniká z veršů jeho častokrát. To jeví se zvláště při líčení pobytu Alexandrova v Babyloně, kde si básník přeje, aby takový muž, jako Alexander, »byl českým králem«; tehdy by se nejen křesťanství znamenitě rozšířilo, ale

»hi to by sě státi mohlo
— ač (= jestli že) by to co už pomohlo —
že Němci, již sú zde hostie,
chtie doždati (= dočkati se), by na mostě
Pražě (= v Praze), jehož (= čehož) Bóh snad nechá,
nebylo viděti Čecha:
hi (= i) mohlo by sě brž (= spíše) státi,
by (— že by) jich bylo nevídati!«

A jako Dalimil kladl za cíl nejvyšší »dobré jméno«, tak nejvyšší metou je skladateli našemu »čest«; častokrát to vyjadřuje, i v oblíbeném svém trojverší dí:

»trn sě z mladu ostře pučí,
sám sě vnadí (= učí) ščenec (= štěně) rúčí (= rychlý)
šlechta sě vždy ke cti lučí (= směřuje).«

Obsah známe bohužel jen nedokonale; zachovány jsou totiž jen části celé skladby. Úvod, obsahem připomínající Dalimila, úpravou báseň Brûna z Schônbecka, ohrazuje se proti pomluvačům; pak vypráví se o narození Alexandrově, jeho osiření, moudrých radách Aristotelových a prvních jeho činech válečných proti Thebám a Athenám; pak výprava proti Persii, bitvy u Granika a Issu, pokoření Egypta a Lybie, Tyru, Sidona, Damašku i Gazy;

z části této, vypisující také, jak Alexander vypravil se dále za Dariem, vzat jest obsah našich snímků. Nastane totiž náhle zatmění měsíce, Řekové se poděsí, ale Alexander těší je nejprve sám, pak učenec Aristander (řeči jejich obsahují snímky), jenž vyvrací mylné názory (ovšem staročeské), jakoby měsíc jedly čarodějnice. Vojsko uvěří a táhne dále; v části nyní ztracené bylo zajisté vyprávěno o tažení Alexandrově do bitvy k Arbélům, jež se v zlomku zase zachovaném popisuje obšírně; výsledek její a tažení do Babylona opět schází v našich textech, za to jest zachováno líčení slavností v Babyloně; část další, dobytí Sus a příchod k hlavnímu městu Uxiů, opět ztracena, část o útoku na ně zas zachována a takovým mezerovitým způsobem pokračuje báseň naše až k tažení do Indie a vítězství nad Porem, do 117. verše IX. knihy Gualtherovy; ostatek knihy, líčící výpravu Alexandrovu na Ocean, jakož i kniha desátá, líčící jeho smrt, je nám ztracen naprosto, ačkoliv není pochyby, že spracován byl i tento závěr a ačkoliv se i to dá souditi, že velkolepého závěru básně — smrti největšího hrdiny v květu mládí — užil básník náš zajisté k narážkám na svou dobu.

Oblíbena byla báseň naše — a to vším právem — velice; byla hojně čtena — Smil Flaška se jí dokládá — přepracovávána, ano oblibou její vznikl u nás i překlad prosaického románu o Alexandrovi, o němž bude řeč ještě níže. Starší spracování vyniká básnickým duchem nad redakci mladší, ačkoliv i tato ještě velmi příznivě svědčí o svém původci.

V sedmi rukopisech máme zachováno celkem asi 4000 veršů; avšak z těch jest mnoho shodných. Největší, ale nejmladší rukopis, Svatovítský, v němž nám zachováno spracování prvých tří knih Gualtherových, shoduje se látkou se 493 verši zlomku nejstaršího, Jindřicho-Hradeckého i se 108 verši, zachovanými v zlomku Vídeňském: tak že pro sestavení obsahu zbývají nám jen zlomek Budějovický, jenž ve 342 mezerovitých verších podává konec knihy IV. a začátky knihy V. a VI.; zlomek zvaný Budějovicko-Musejní (346 veršů) obsahuje konec VI. a začátek VII. (začátek VI. a konec VII. podává zlomek Musejní ve 124 troskovitých verších) a konečně zlomkovité kousky veršů (118) zbytku Šafaříkova obsahují výjevy z knihy IX. Celkem zachovány jsou asi $^2/_5$ celé básně a i tyto ve dvou různých spracováních.

Vydávána byla Alexandreis častokrát; nejlepší vydání jsou věrné otisky HATTALY a PATERY z r. 1881 a upravené vydání PRUSÍKOVO z r. 1894; starší vydání nemívají ovšem zlomků nověji objevených.

Vedle této skvělé práce podle latiny zdá se, že vznikaly tehdy již také básně, beroucí si látku z kruhu pověstí německých, ne-li pouhé překlady velikých básní německých. Avšak skrovné zbytky, které se nám z tohoto sborníka světských básní výpravných zachovaly, nedopouštějí ještě bezpečného úsudku.

Je nám totiž zachováno několik proužků v univ. knihovně pražské, na nichž vyskytají se trosky básní epických tu hojnější tu skrovnější; avšak otázka jejich původu zůstává stále ještě nerozřešena.

Básnictví milostné opět v největší části jest obsahu *náboženského*. Ale sborníky písní a hymnů duchovních máme zachovány teprve z doby o něco mladší. Není však pochyby, že na konci našeho období byla již písní církevních veliká hojnost: i Karel jako místodržící i biskupové a později arcibiskupové pražští byli horlivými pěstovateli zpěvu posvátného. Hojné již kláštery pořizovaly si vedle kancionálů latinských také zpěvníky

Veliký sál knihovny strahovské.

české, hudba počínala rozkvétati utěšeně zároveň s malířstvím, sochařstvím, stavitelstvím i uměleckým průmyslem; knihy mešní i zpěvní ozdobovány nejen krásnými deskami a stříbrným i zlatým kováním a sponkami, nýbrž i uměleckými drobnomalbami a skvostnými inicialkami. Klášterní knihovny naplňovaly se vybranými a hojnými svazky básnictví duchovního a v něm ovšem písně církevní měly největší zastoupení.

Bohužel, nejstarší tyto sborníky se nám nezachovaly. Podle všeho původem sem náleží duchovní písně: »Vstaň jest této chvíle« (přeložená později do latiny), »Vítaj, milý Jezu Kriste, vítaj, synu panny čisté« (překlad z latiny, trojím nápěvem opatřený),

»Vítaj, milý Jezu Kriste, jenž sě vtělil v panně čisté« (překlad z latiny, nápěv nejspíše z písně národní), známá píseň vánoční »Narodil sě Kristus Pán« (taktéž překlad z latiny), píseň velkonoční »Buoh všemohúcí« (snad také z latiny; končí se ještě starým závěrkem: »Kyrie eleison«), konečně i píseň »Jezu Kriste, štědrý kněže« (nejspíše též z latiny; končí se rovněž zvoláním »kyrie eleison«). Vynikají vesměs umělými, 4 až 8 veršovými slohami a prostým, nehledaným výrazem slovním. Vedle nich držely se ovšem stále ještě staré písně století minulých, také bylo jich jistě mnohem více, než nyní máme zachováno. Veškeré tyto písně byly později přepracovány a opravovány — odtud pak mylně bývají přičítány rozmnožovatelům a opravovatelům, mezi nimiž jest i M. J. Hus.

O básnictví milostném světském, ač bylo ovšem jistě a ač skládány dle jeho nápěvů písně duchovní, nemáme zpráv, nemůžeme proto se o něm šířiti. Jakousi ukázkou žertovných tehdejších popěvků může býti následující níže posměšná píseň, vložená do hry »Mastičkáře.«

Dramatické básnictví staročeské vyvinulo se, jako středověké drama vůbec, ze slavností, *misterii*, velikonočních. Tyto slavnosti představovaly několika osobami události po vzkříšení Páně a byly původně bohoslužebným obřadem církevním. Obsahovaly původně jen výjevy vážné: zpěv tří Marií u hrobu Kristova, zjevení se Spasitele Marii Magdaleně atd.; z těchto vážných her vyvinula se také u nás dramata vážná anebo rozplynuly se v nářky a žalozpěvy: avšak texty jich zachovány nám až z doby následující a tam bude také proto o nich řeč obšírnější. Avšak záhy se do těchto dramat přimísil živel směšný; části vážné zůstávaly stále latinské (antifony a sekvence), avšak rozměr jejich menší se stále a stále, živel světský a směšný, v jazyce národním, nabývá větší a větší převahy, až konečně tyto hry stávají se již v chrámech nesnesitelnými a nemožnými, jsou z nich vyloučeny a na místo nich nastupují v kostelích hry pašijové.

Takovým šprýmovným výjevem zabývala se také staročeská fraška, obyčejně »Mastičkářem« zvaná. Líčí se v ní, jak jakýs mastičkář, který s pomocníky svými Rubínem a Pustrpalkem prodává a doporučuje masti nejen shromážděnému obecenstvu, nýbrž i třem Mariím, které přicházejí nakoupit mastí k pomazání těla Spasitelova; aby jim dokázal sílu a moc svých léktvarů, provádí nestydatý pokus na synu žida Abrahama, což přiměje tři Marie ke koupi masti. Pro laciný prodej má pak mastičkář — mistr Severin — hádku se ženou, která má hned doplněk v další hádce obou pomocníků, Rubína a Pustrpalka.

Báseň jest — po způsobu tehdejším — makaronská; části české střídají se totiž s částmi latinskými; tu a tam jest i některá větička německá. Poznámky divadelní (o vystoupení osob, předepsaném ději atd.) jsou jen latinské, části vážné většinou. Píseň vložená má ráz písně národní, avšak složena jest patrně básníkem, školsky vzdělaným; jest taktéž makaronská.

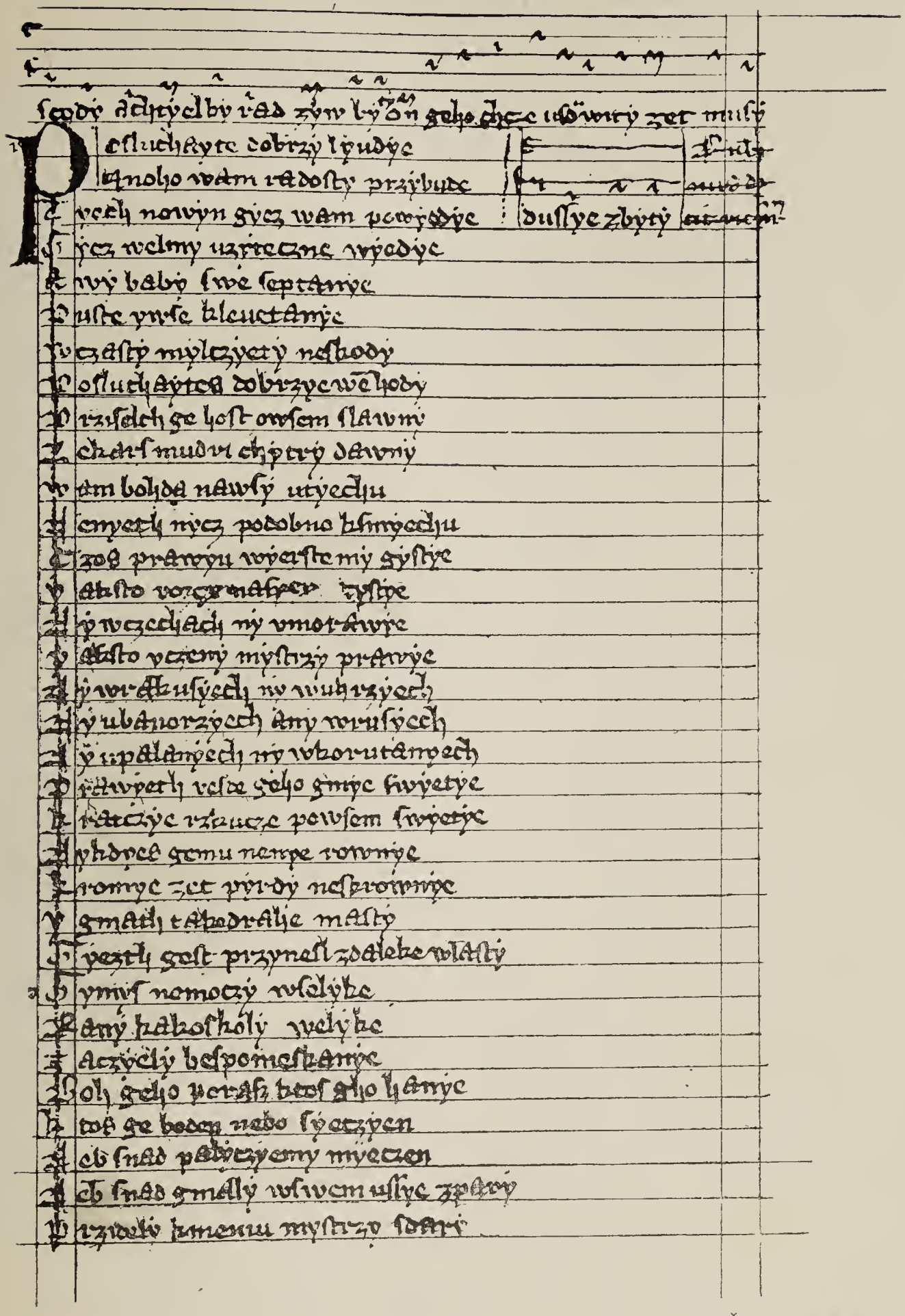

Snímek »Mastičkáře,« rukopisu XIV. stol. v Museu království Českého.

(Obšírnější zpráva o celém tomto básnictví dramatickém podána jest níže při výkladu o jednotlivých textech zachovaných, jež jsou vesměs z doby pozdější, ačkoli latinské ty slavnosti zvláštního českého rázu byly u nás již v XIII. stol. a ačkoli živel český pronikl do nich bezpečně již v našem období; zde podává se pouze přehled, jak básník děj shora zmíněný upravil.)

Rubín přibíhaje nabízí se mistrovi za sluhu; na otázky Severinovy odpovídá, že sluje Rubín, pochází z Benátek, za mzdu chce »hrnec kyselicě a tři nové lžícě.« Ukáže mistru místo pro krám s mastmi a pěje posměšnou píseň makaronskou (poslední verš její podává již snímek str. 61, jenž obsahuje z dramatu našeho v. 31—67):

»Seď (= hle) vem (= vám) přišel mistr Ipokras (= skrouceno z Hippokrates)
de gratia divina (= z milosti boží),
nenieť horšieho v tento čas
in arte medicina (= v umění lékařském);
komu která nemoc škodí
a chtěl by rád živ býti,
on jeho chce uzdraviti (= uzdraví),
žeť musí duše zbýti (= o duši přijíti .«

Způsobem, známým již z legend, upozorňuje Rubín posluchače: »Poslúchajte, dobří ljudie« na sebe, napomíná baby, aby »své šeptánie i vše klevetánie« pustily a vykládá žertovným nadsazováním o svém mistru. Není mu rovně »v Čechách, ni u Moravě, (jakžto učení mistři pravie), ni v Rakúsiech, ni v Uhřiech, ni u Bavořiech ani v Rusiech, ni u Polaniech, ni v Korutaniech« a po obhroublém vtipu vychvaluje i jeho masti. Vyzve konečně obecenstvo: »a vy, páni, chcete-li dobří býti, možete jej kyji bíti.« Zaběhne do obecenstva, mistr Severin volá ho dvakrát německy (»wo pystu?«) — patrně pro větší obveselení obecenstva — a Rubín mu po dvakrát odsekne necudným vtipem. Na třetí volání odpovídá taktéž šprýmem. Výjev ten (trojí volání s touž odpovědí) se opakuje; pak ve čtyřech čtyřveršových slohách smiřují se pán s pomocníkem (jedno čtyřverší vzato je z trojverší Alexandreidy). Pak opakuje se zas hořejší výjev trojího volání; mistr nařizuje vyložiti masti na krám; Rubín je vychvaluje; na žádost mistrovu vypočítává jednu po druhé; při každé nějaký vtip, většinou necudný a neslušný; z nejnevinnějších jsou na př.:

»Toto ti je, mistře, puška (= skřínka) čtvrtá,
tať pohřiechu jako neboziezem vrtá;
a u pátéj měl sem tři svrčky a pól čtvrta komára —
tu je snědla onano baba stará.«

Vybízí pak druha Pustrpalka, aby masti upravil a odběhne zas mezi obecenstvo. Zas se opakuje výjev hořejší, a zas ve čtyřech čtyrveršových slohách se vtipně domlouvají. Pak vyzve mastičkář Rubína, aby šel ke třem paním masti hledajícím a přivedl je ke krámu. Rubín zdvořile tři Marie pozdraví a uvede ke krámu. Tři Marie pak střídajíce se, vyprávějí zpěvem latinsko-českým o smrti Kristově a potřebě mastí ku pohřbu (zpěvy jejich vynikají hlubokým citem a dojemným, dětinně prostým výrazem; n. př.:

»Jako sě ovčičky rozbiehajú,
kdyžto pastušky nejmajú,
takéž my bez mistra svého
Jesu Krista nebeského,
ješto nás často utěšoval
a mnoho nemocných uzdravoval«)

Aby spíše koupily, dává mastičkář předvésti žida Abrahama; již v žalozpěvu tří Marií bylo vytčeno Židům, že ukřižovali Krista Pána, výjev nynější hoví patrně tomuto vkusu nižších vrstev mnohem silněji. Abraham totiž, nesa mrtvého Izáka, žádá, aby ho mistr Severin vzkřísil, slibuje mu nejprve »tři hřiby a pól sýra,« pak »mnoho zlata.« Syna šprýmovně vychvaluje:

»předivné bieše děťátko:
ano [= onoť] bielý chleb jědieše [= jedlo]
a o rženém [= žitný] nerodieše [= nechtělo]
a když na kamna vsedieše, [= vsedlo]
tehdy vidieše, co sě prostřed jistby dějieše [= dělo].
Také dobrú vášňu [= mrav] jmějieše:
když pivo uzřieše, na vodu oka neprodřieše [= neotevřelo].«

Severin chce za uléčení tři hřivny zlata a dceru Meču, Abraham vše slíbí a mistr Severín nábožným říkáním a necudnými posuňky vzkřísí Isáka; ten rovněž tak necudným způsobem děkuje za vzkříšení. Pak mastičkář vychvaluje dryáčnicky třem Mariím jednotlivé masti, hlavně líčidla. Marie líčidla zamítají, zjevují svůj žal, žádají o »mast s myrrú a s thymiánem, s kadidlem a s balšánem«; mastičkář ji jim za dvě hřivny zlata prodá. Manželka jeho kárá ho za takovou láci; osopuje se sprostě na tři Marie a chce tři hřivny zlata. Mastičkář okřikuje ji, že je opilá, vyhrožuje bitím a bije ji. Žena naříká a uteče od něho. Druhý pomocník Pustrpalk dává se do hádky s Rubínem o svou urozenost; vykládá, že jeho strýcové Koba a Soba hokynaří: »a protoť velikú čest jmáta (= mají).« Rubín, nadav mu »žebráků chudých«, vykládá (šprýmovně) o svém rodu, nemnoho lepším, dodávaje:

»Fy, kde bych sě stavil,
bych tobě veš svój rod vypravil:
tebe bych všie cti zbavil
a sebe bych za jednu planú hnilicu nepopravil.«

Vyhrožuje mu konečně také výpraskem. Mastičkář třem Mariím se z těchto trapných výjevů omlouvá a — ostatek dramatu není nám zachován.

Zlomek rukopisu »Mastičkáře,« tak se obyčejně nazývá po příkladu prvního vydavatele Hanky tento zbytek velikonoční hry, chová se v knihovně Musea království Českého. Pochybnosti, které vzbudil rukopis Kralodvorský (v. o nich str. 42—43),

zmocnily se také A. V. ŠEMBERY ve příčině Mastičkáře; zkouška chemická r. 1836 ukázala, rovněž jako o rukopise Kralodvorském, že zlomek ten chová se ve všem jako památky staré; o obranu ve příčině jazykových námitek pokusil se 1880 J. GEBAUER, ale úplně se podařila A. PATEROVI, který 1887 nalezl shodný zlomek mladšího rukopisu našeho textu (v. níže.)

»Mastičkář« pracován jest podle všeho dle nějaké předlohy; snad latinské, snad německé; text zachovaný jest pouze opisem a to dosti nedbalým; podle počítání rukopisného obsahuje celkem 431 veršů. Úplně vydán ještě nebyl, ježto necudná jeho místa netroufal si nikdo dosud uveřejniti. Podobné hry německé a latinské nejsou však o nic slušnější a uhlazenější.

Píšící
mnich středověký
podle nástropní malby
v malém sále knihovny strahovské.

Všecky tyto tři druhy básnictví daleko však předčilo hojností plodů básnictví tendenční. Toto bylo oblíbeným polem tehdejšího mnicha spisovatele i kazatele mravokárce; s oblibou vplétal spisovatel jednotlivá napomenutí do duchovních básní výpravných, pravidelně téměř užívá skladatel řečí svých reků a hrdinů k poučením a výkladům, vypočteným na čtoucí obecenstvo a každého téměř oddílu dějového užívá k zastávce, jež věnována jest malé úvaze. Nábožné smýšlení jeví se v těchto vplétaných úvahách zejmena vybídnutím k dobrému životu, hrozbou tresty pekelnými a slibem nebeských radostí.

Avšak vedle této náchylnosti poučovací a mravokárné vedla k básnictví tendenčnímu druhá náchylnost středověku: veršovací. Starý mnich a kněz spisovatel všecko zveršoval, aby si tak věc spíše pamatoval; zveršovány nejenom bible a mluvnice, nýbrž i slovníky a herbáře, kalendáře i proroctví Ke zveršovaným takto knihám dělány zase veršované obsahy a z těchto veršovaných obsahů dělána zase několikaveršová jádra, jež v kapesní jakési úpravě podávala paměti vítanou oporu. Tak záhy již zveršovánou nás Desatero božích přikázání — na rozdíl od veliké básně naučné zváno obyčejně DESATEREM MALÝM —, zveršován u nás kalendář — o CISIOJANU MNICHOVSKÉM byla řeč již na sr. 26. —, zveršováno jistě

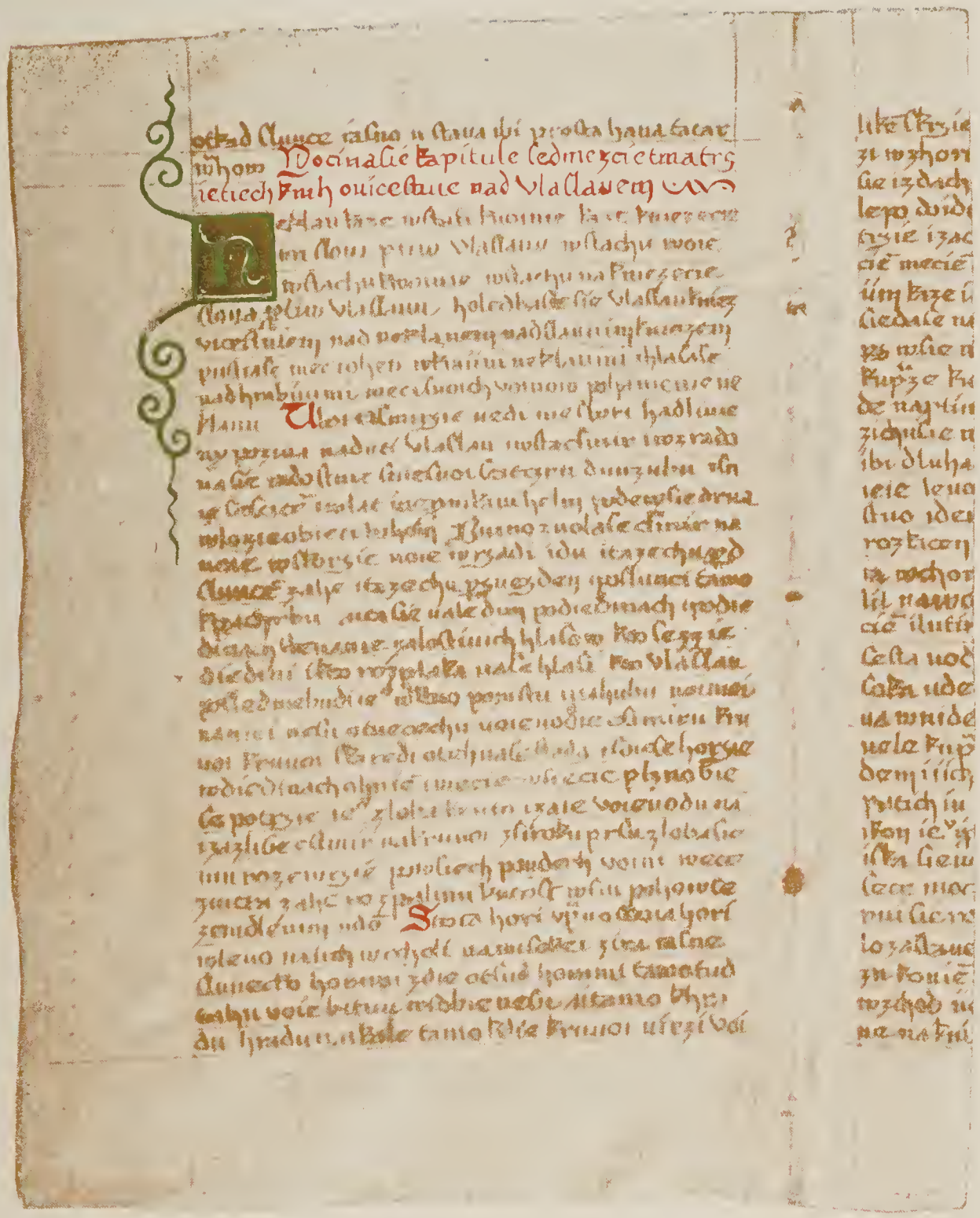

Snímek 3. a 14. strany Rukopisu královdvorského

dle originálu v Museu království Českého.

Z třetí stránky zbývá jen úzký proužek, obsahující zlomky veršů básně »Boleslav«, na čtrnácté straně obsaženy poslední dva verše »Jaroslava«, od inicialky *N* pak prvních 57 veršů básně »Čestmír«.

také evangelium, ač zbytky jeho zachovány nejsou, zveršovány slovníky i mluvnice, zveršovány modlitby i litanie — a tím vším byla takřka sama sebou dána příležitost k básním naučným a káravým i menším i ve velikých rozměrech provedeným.

Největší z těch básní jest t. zv. VELIKÉ DESATERO, nebo, jak obyčejně prostě v rukopisech tato veliká, na 1200 veršů počítající báseň slove, Desatero kázanie Božie. Složena nejspíše někdy v druhém desítiletí století čtrnáctého nějakým horlivým knězem, zachována nám úplně ve sborníku Hradeckém a v několika jiných zlomcích, jež jeví text již částečně přepracovaný. Úvod 34veršový vypráví o původu Desatera i o Mojžíšovi a pak následují pořadem za sebou znění každého přikázání, výklad jeho a hříchy, jež se proti němu páší.

Básník díla našeho měl patrně před sebou nějaký vzor cizí, latinský nejspíše, avšak počíná si dosti samostatně; naučení svá prokládá příklady a povídkami čerpanými jednak z písemnictví středověkého, hlavně z t. zv. ‚Gest Romanorum', jednak ze souvěkého života. Tam, kde básník čerpá své příklady ze života souvěkého, nešetří nikterak slov; živými barvami maluje neřesti svého věku (s našeho stanoviska někdy až příliš přísně, jako n. př. když hrozí peklem tanečníkům, nebo když vypráví rozhořčeně, jak jistá »svodnicě« »horší nežli vražednicě« přiměla vdovu k tomu, aby se provdala za jinocha, ji milujícího), zejména hříchy proti sedmému a desátému přikázání. »Zloději« jsou dle něho: »zlá kniežata i zlé hrabie — vévody i zlé lankrabie — vládyky, kupci i chlapstvo — biskupi, mniši, žákovstvo — zlé jeptišky, křižovníci — a k tomu zlí kanovníci — panošicě i vladaři — (vyvření [= vypuštění] z pekla ohaři) — všichni cuzie otjímají« . . . .»zlodějiť jsú« »ke všem črtóm spěše [= rychle]« chtí; »před těmi nic neostane — ni kněz, ni mnich, ani vdova — by jměli andělská slova.« Někde jeho horlivost mravokárná přepínáním přílišným podává nám čtení dosti kratochvilné: loupežník na př. zpovídaje se dí: »desět sem kostelóv vybil — kněží oblúpil i přěbil — kradl sem přieliš i přěbíjal — žehl sem, svú rukú vybíjal — byl sem ke všiej zlosti čilý« . . . pokání si přeje, avšak vrátiti nechce nic »musil bych s dětmi žebrati« »nemohuť sě nic postiti, — ani na kterú púť jíti: — na jutřní vstáti nemohu a páteřev [= otčenášů] nerad pěji — a jiných modlitv neuměji . . .« Nevadí to však zpovědníku: tento vykládaje loupežníku: »my jsmy bratřie velmi chudí — nám jinak nic nepřichodí« vyžádá si od něho hřivnu na oděv a: »zbavuji tě hřiechu toho, což si kdy učinil, všeho«. Nebo když o hříších proti desátému přikázání zavírá celé dílo takto:

»V starém zákoně ten bieše
obyčej: kdož nedržieše
čsně v čistotě ložě svého,
ukamenováchu takého:

a po našem hřiechu nynie
v některém kraji kamenie
nemohl by tolik shledati,
by chtěl vše kamenovati.«

Kromě těchto mimovolně zábavných historek koření spisovatel náš dílo své také úmyslně žertovnými anekdotami: o krejčím podvodném, který zvyklý vždy sukna ukrádati krade i část sukna ženě na plášť určeného, o knězi lakomém, který zloděje za šilink rozhřeší všech hříchů, avšak v zápětí na to jest od něho o koně okraden, za kterýž nový hřích velikomyslný zloděj mu dává druhý šilink atd. Že spisovatel byl kromě mravokárce také řádným Čechem, svědčí jeho vzpomínka na »krále českého« ve v. 985—990.

Desatero Veliké zachováno nám celé v sborníku Hradeckém, kde jest k němu připojeno také Desatero Malé; mladší zlomky chovají se v knihovně klementinské a kapitulní (zde skoro úplné); ze staršího rukopisu zachovány dva pergamenové listy v Museu. Krom toho zachován jeden zlomek klementinský z mladšího přepracování. Vydáno bylo několikrát.

Desatero Malé, třicítiveršové, je zbytkem staršího ještě období, kdy v ústním podání kolovala církevní nařízení a kdy pro lepší paměť uvedeno také ‚Desatero' do veršů. Bohužel, zapsáno je máme teprve později ve sborníku Hradeckém, který pochází až z konce našeho období a při t. zv. Žaltáři Wittenberském, pocházejícím až z konce období následujícího. Jiné modlitby veršované byly zajisté hojné; byl zveršován jistě »Otčenáš« (páteř staročesky podle prvních slov: »Pater noster« latinského znění), ačkoli zachováno nám toto zveršování až v daleko pozdějším opise petrohradské knihovny, zveršováno dále »Zdráv as«, zachované (124 vv.) v rukopise Hradeckém i při petrohradském zveršování Otčenáše a j., zveršováno vzdechnutí k sv. Janu apoštolu (40 vv.) taktéž v sborníku Hradeckém atp.

Podobně jako veršované modlitby byla oblíbena nábožná rozjímání jiná; z těch u nás se rozšířilo velice allegorické skládání latinské, známé pod jmenem »Visio Philiberti«, o hádání nebo SPORU DUŠE S TĚLEM. Nám tato hádka, ostrými slovy vedená, konečně pak vynořivšími se čerty v neprospěch obou rozřešená, méně se líbí; ale zbožným našim praotcům velmi se zamlouvalo živé líčení hrůz pekelných, vypisování osudů těla v hrobě, vyčítavé urážky jeho od duše — a tak máme zachován tento »spor« v trojím zpracování. Avšak kdežto první dva zpracovatelé celkem se drželi dosti upjatě svého latinského textu, zpracovatel třetí látku svou pojal samostatně, zpracoval ji nejen velice umělou formou, nýbrž důvtipně a značně rozšířil: nechav na konec tělo v hlínu se rozpadnouti, dává duši vážiti čerty; tu ujímá se jí P. Maria, duše postavena před nebeské soudce Pravdu, Milosrdenství a Pokoj; soudce poslední pak vymáhá duši milost u Spasitele. Pojetí a zpracování toto, třebas někde příliš hovící vkusu doby nízkou mluvou čertů, přece je velice příznivým svědectvím o skladateli, báseň česká vyniká pak nad všechny podobné soudobé v písemnictvích jiných.

Bohužel všecka tři zpracování jsou nám zachována jen v nedbalých a pozdních opisech a nebyla dosud řádně vydána. Zpracování první, věrně se držící latinského textu i ve všech podrobnostech, a druhé, hledící na daném základě přece již si volněji počínati, pocházejí asi z konce našeho období, avšak jsou zachována teprve v opise XV. stol. v knihovně kapitulní. Zpracování třetí, v perg. ruk. klementinském XIV. stol. zachované, pochází asi z třetího desítiletí věku čtrnáctého, avšak z umělé a krásné jeho stavby, původně asi na 1000 veršů počítající, zbyly nám vinou opisovatelovou málem více než trosky. Toto zpracování nabylo veliké obliby a podle něho vznikly později básně Pravda, Řeč kmetě starého a jinocha mladého i j., o nichž viz v období následujícím.

Týmž rázem, jako »spor duše s tělem« neslo se i skládání »o nebezpečném času smrti«, obyčejně nazývané »**O smrtedlnosti**«. Zdá se, že skladatel jeho měl na zřeteli nějaký překlad »sporu«, ačkoli jinak báseň jest dosti samostatná. V 75 čtyrveršových slohách šíří se o neustavičnosti lidského života, jistotě a hrůze smrti; sběrateli sborníka Hradeckého báseň tato se tak zalíbila, že ve slohu jejím přidal po prvních 12 slohách oblíbený svůj příklad, »o bohatci«, lakomém a bezbožném, jehož také smrt přemohla; příklad svůj rozpředl na 74 sloh a dále pokračovati ve skládání původním ho již omrzelo.

Čtyrverší naše skládána způsobem dosti prostým; ukázkou na př. (vv. 145. až 161.) sloha 31—34.

»Vie (— totiž smrt) vše země i vše vlasti
vie vše lesy i vše chrasti;
nikomu jie nelzě zkrásti,
kdež přemuože, neklaď masti.
Vie vše města i vše hrady,
vše kláštery i osady;
utéci jie nelzě kady,
dobře jie jest známo všady:
V Uhřiech, v Němcích, u Moravě,
v Čechách, u Polás [= v Polsku], v Žitavě
obecno jie jest vše právě —
kdež zavítá, nelzě zdravie.
Po všech zemiech mezi městy
schodila jest všechny cesty
i vše stezky sú jie zvěsty (= známy);
tak jest chytra: sám to věz ty!

Báseň naše zachována ve třech rukopisech vesměs pozdějších a všelijak porušených a doplňovaných, kromě nich pak jako prvá část (v. 1—48 ze 344) »Bohatce«, jak se také tento začátek rozšířeného zpracování nazývá, v rukopise Hradeckém. Že příklad rozmařilého člověka před smrtí byl tehdy dosti oblíben, svědčí i to, že téhož příkladu — avšak prosou — užil k vylíčení hrůz smrti i Štítný ve svých ‚knihách šesterých', ovšem daleko obšírněji a umělečtěji.

A takových kárávých a výstražných veršování bylo v této době skládáno a překládáno jistě ještě více; ale dochovány jsou nám vesměs až v pozdějších opisech, z nichž dobu prvotního napsání nelze již najisto určiti; proto obšírnější výklad o nich následuje v době Karlově.

Avšak nejenom vážným slovem kněze kazatele dála se náprava mravních nedostatků; nemalou úlohu při mravní nápravě mělo i žertovné slovo světského zpěváka, z něhož pak vyrostly obšírnější satiry, jež skládány kněžími i rytíři. Nebyla ovšem působnost takového šprýmaře valně vděčná;

kdežto vážnému a vždy více všeobecnému pokárání kazatelovu neupíral nikdo oprávnění, proti šprýmovnému posměšku, často osobnímu, zvedala se nevole otevřeněji a na Horách Kutných vtipkář takový v této době ubit. Na nás se dochovaly z tohoto období **Satiry o řemeslnících** v často již zmíněném sborníku Hradeckém.

Nejdelší satira věnována je ševcům; skladatel, patrně táž osoba se skladatelem t. zv. Bohatce a Desatera Kázaní, příkladem opět ukazuje jejich krčmování a kostkaření; »švec divoce přebývá« »mnozí naň blátem vzkydají« »přěhubené jeho bydlo! mohl by raději žváti [= žvýkati] mýdlo — než tak hanebně bydliti, ničs dobrého neužiti« (160 vv.); peklem hrozí skladatel nespravedlivým a úplatky beroucím konšelům (88 vv.) rovněž tak, jako nepoctivým a šidícím sladovníkům (54 vv.); kovářům vytýká podobně, jako již ve Velikém Desateru, že zlodějům kují paklíče a dále, že špatně kovají: spisovatel »chtěl by za právo nalézti«, aby se hřebík, koni špatně vražený do kopyta, »zasě vyňal — i vrazil mu v jeho nohu — aby koval rozhlédaje (= opatrně)« (64 vv.); podobný trest přeje špatným lazebníkům; když by koho pořezal při holení »by jmu ten dobrý políček dal«; kdyby se chybil při pouštění žilou, »bych jmu pěstí zuby vybil« — pak — »snadť by púščal rozhlédaje« (v. 54); o mnoho lepší nejsou ani řezníci a ‚jelitníci' (60 vv.) ani pekaři (62 vv.): všichni šidí, prodávajíce špatné zboží za dobré a všichni přijdou do pekla, nepolepší-li se. Živá a barvitá líčení jednotlivých hříchů dodávají, podobně jako v Desateru, těmto satirám také veliké ceny pro dějiny naší vzdělanosti.

Příklady brali si mravokární kazatelé i ostatní básníci nejen ze své zkušenosti a z bohaté sbírky středověké, zvané »Gesta Romanorum«, nýbrž i z bajek aesopských. Znalost bajek aesopských jeví se nejenom u skladatele Alexandreidy a Dalimila, nýbrž i u skladatele Jidáše a Tkadlečka: zdá se, že bylo také u nás již staré přeložení těchto bajek, ovšem podle té podoby, jakou měly ve středověku.

Bajky aesopské zpracovány byly ve středověku podle sbírky Phaedrovy dvakrát: poprve v X. století prosou, kteréž zpracování známo jest pode jmenem ‚Romulus', podruhé veršem ve stol. XII., jež zove se ‚Anonymem'. ‚Anonymus' převáděn hojně do jazyků národních, také do němčiny; z něho učiněn český překlad, zachovaný v rukopise t. zv. Baworowském; překlad tento, ač opis je teprve z r. 1472, je velmi starý, snad z našeho období, ale věc ta není dosud vyšetřena náležitě, pročež jest o něm obšírnější zpráva v období následujícím.

Z tohoto období zachovala se nám samostatně jen **bajka o lišce a čbánu** v rukopise Hradeckém; nebyl dosud pro ni nalezen vzor a zdá se býti původní prací skladatele ‚Desatera'; obšírnější bajky uvádí Dalimil o žabách, jež si volily krále, skladatel Jidáše o nevděčném hadu, Tkadleček o vlku, který se postil atp. — neznámo, zda-li z četby latinské či české. Bajka však uvedená zpracováním i obsahem hlásí se za původní, ačkoliv trpí podobnou rozvláčností, jako ostatní práce našeho skladatele.

Vypravuje ve stu skoro verších, jak liška nalezla džbán a nutíc jej k chůzi, přivázala si jej k ocasu. Nejsouc s ním spokojena, vylezla na roubení studně a hrozila, že

jej utopí; když ani tu se jí nepokořil, hodila jej do studně, avšak džbán za.iv se vodou, přitáhl i lišku k sobě a tak »ot čbána z hlíny slepeného — zbyla (= pozbyla) liška života svého«.

Prosa naučná v době této zachována jest skrovně; jsou to hlavně překlady Písma a některé zápisy právnické.

Z **překladů písma** dokončen byl již v této době překlad »pentateuchu« t. j. pěti knih Mojžíšových, dále se zdá, že přeloženi také »Proroci« a byl zajisté již překlad celého Nového zákona, vyjma asi »Zjevení sv. Jana«. Kromě toho opravovány staré překlady evangeliáře a žaltáře, z nichž však mimo některé zlomky zachován jen t. ř. ŽALTÁŘ KLEMENTINSKÝ.

ŽALTÁŘEM KLEMENTINSKÝM nazýváme krásný pergamenový rukopis nějakého benediktinského kláštera, nyní v universitní knihovně pražské chovaný, jenž obsahuje první úplný překlad všech 150 žalmů s příslušnými ‚kantiky' (zpěvy ze Starého a Nového Zákona), modlitbami i litaniemi. Překlad jeho jest samostatný, jiný nežli onen nejstarší, podle prvního celého textu Wittenberským nazývaný (v. o něm str. 22), hrubě začátečnický, ale jazykově velice důležitý. I on měl své následovníky; v universitní knihovně nalezeny ještě jiné zlomky téhož textu a téhož asi věku, obyčejně TRUHLÁŘOVÝMI nazývané (podle nálezce, kustoda Jos. Truháře), v musejní knihovně pak se chovají pozdější o něco zlomky SVATO-TOMÁŠSKÉ, pět listů obsahující. Také text Wittenberský, jak již shora vyloženo, má z našeho období doklady: dva lístky t. zv. ŽALTÁŘE MUSEJNÍHO a dva zbytky ŽALTÁŘE BRNĚNSKÉHO.

Mnohem nepatrnější jsou však zbytky překladů Nového Zákona: jsou to hlavně dva lístky z překladu evangelií v Museu; ukázkou tehdejšího překladu podává se zde staročeské znění Otčenáše (překlad jeho jest ovšem prastarý a málo poměrně změněn; srovnej s ním text staroslovenský na str. 9.), z ev. Mat. kap. 6. v. 9—13.

Otcze naſs, genz gſy w nebeſyech; oſwyet ſye gmye twe; przyd kralewſtwye twe; bud wola twa yakoz w neby y w zemy. Chleb naſs wezdayſſy day nam dnes; y odpuſt nam dluhy naſſye yako y my odpuſczyemy dluznykom naſſym; y nevwod nas v pokuſſenye, ale zbaw ny ot zleho. Amen.

Text otištěn z rukopisu univ. knihovny XVII. F 30 ze XIV. stol.

Podobně málo jest nám zachováno z překladů starozákonních; jeden zlomek v knihovně univ. z překladu první knihy Mojžíšovy, pozdější v Museu z překladu 1. a 4. kn. Ukázkou textu podává se zde staročeské »Desatero« (2. kn. Mojžíšova, kap. 20, v. 3—17.)

Nebudeſs myety bohow ginych.
Newezmeſs gmene boha tweho nadarmo.
Pomny, aby den ſwateczny ſwyetyl.
Czty otcze ſweho y materz ſwu.
Nezabyeſs.

Neſeſmylnys.
Nepokrades.
Nepromluwis proti blizznemu ſwemu krzyweho ſwyedecztwie.
Nepozadas domu blyzznyeho ſweho any zeny geho.
Nepozadas wieci blyznyeho ſweho.

Text vzat z rukopisu univ. knihovny IX. B. 3. z XV. stol.

K těmto překladům písma náleží obsahem také překlad apokryfu jednoho, zvaný obecně »**List s nebe seslaný**«, vlastním názvem »vidění sv. Pavla«. Apokryf tento, v rukopisech nazývaný »epištola od božieho syna a od svaté neděle«, splátán jest vlastně ze dvou částí; z domnělého listu s nebe, kážícího světiti neděli a z putování sv. Pavla a sv. Michala peklem, kteříž oba svatí zjednají trápeným duším v neděli polehčení. Zvláště bavila středověké obecenstvo tato pouť peklem, jež znenáhla pohlcovala všechen zájem a zpracována častokrát.

List s nebe zachován ve dvou rukopisech pozdějších, tištěn často pro lid; avšak staršího znění jest nám zachován v tomto období jen pergamenový list na Strahově. Spojení obou vyprávění jest provedeno již v něm. Skladatel (nazývá se sám Petrem, biskupem »v městě Galatan«) prvé části takto v českém překladě zaručuje se ke konci za božský původ listu (dle nejstaršího zlomku): »Jáz Petr přísahaju skrzě moc Božiu a Jezu Krista, syna jeho a skrzě Svatú Trojicu a skrzě čtyři evangelisty a skrzě jedennáct prorokóv a dvadcět (!) apoštolóv a svatú Mářiu, matku Božiu a skrzě svatost všěch svatých, že tato epištola nenie psána rukú ljudskú, ale poslána jest od Boha sedmého tróna.« Vybízí hrozbami k svěcení neděle, uvádí pro to 13 důvodů, slibuje blaho pobožným. Část druhá, líčící pouť Michala archanděla i Pavla apoštola peklem, líčí hrozné muky pekelné a končí tím, jak na prosbu obou dostaly duše »odpočinutie u mukách v sobotu od poledne až u pondělí do slunce vzchoda.« Tento nedělní odpočinek vedl pak ke splynutí obou textů. Ostatně i pouť peklem dostala se dle apokryfu toho ve známost listem s nebe seslaným. V dobách pozdějších zpracována látka tato ještě několikrát a bude o ní řeč ještě níže.

Právnické písemnictví mělo rovněž v této době své počátky; z této doby pocházejí nejstarší zbytky desk zemských, důležitého zařízení zemského, psané ovšem jen latinsky, avšak přesycené slovy a větami českými; do této doby náleží původem první zápis zvykového práva českého KNIHA ROŽMBERSKÁ, do této doby latinsko-české formule přísežní atp. — avšak rukopisy všech těchto textů pocházejí až z doby Karlovy a tak výklad obšírnější podán jest tam.

Desky zemské v Praze, zápisy to původně o soudech zemských a pak i o spojených s nimi sněmích, vzaly svůj vznik asi za Přemysla II. Za krále Jana nabyly již důležitosti nemalé, kteráž rostla století od století; bývaly v ně kladeny zápisy o sněmovních usneseních, zemských výsadách, změnách pozemkového majetku atd. a nesmírnou jejich důležitost ocenili i naši sousedé, kteří si dle jejich vzoru zařizovali

rovněž knihy pozemkové. Bohužel, čeština stala se úřední řečí v nich v Čechách až r. 1495. a r, 1541 vyhořely úplně. Zbytky některé z našeho období sebrali a vydali archiváři DVORSKÝ a EMLER.

Malý sál knihovny kláštera strahovského.

2. ZLATÉ OBDOBÍ ZA KARLA ČTVRTÉHO.

(R. 1346—1378.)

A protož, když přijedechom do Čech, nenalezli sme ani otce ani mateře ani bratra ani sestry ani kterého známého — a řeči české ovšem zapomenuli biechom, jížto potom sme se znova naučili, tak že sme mluvili i rozuměli jakožto jiný Čech . . . A my sme nalezli království tak opuštěné . . . tak že neměli sme kde bydliti, jedno v domiech městských jako jiný měštěnín . . . A spatřivši obec ctných mužóv z Čech, že sme pošli z starého kmene králóv Českých, milovali sú nás . . . a prospěch jmějieše království ode dne ke dni.

VLASTNÍ ŽIVOTOPIS KARLŮV.

nejnepříznivější době uchopil se mladistvý princ z rodu Lucemburského, syn poslední Přemyslovny, žezla, v době, kdy byla klesla moc i vážnost královská úplně, kdy vládly jen rozbroje a nesváry domácí, kdy zela nejen propast mezi králem a zemí, šlechtou a městy, kněžstvem i lidem, nýbrž kde nebylo ani státního majetku ani veřejné bezpečnosti. A z této země, hynoucí a upadající, rozjitřené k tomu ještě sporem odvěkým kmene slovanského s kmenem germanským, učinil Karel za krátko království, jemuž nebylo rovně v Evropě, rozmnožil je zeměmi vedlejšími na nejsilnější zemi svaté Římské říše, naplnil státní pokladnu, učinil neodvislým státoprávně i církevně, povýšil universitou na první zemi střední Evropy, stvořil velikou Prahu, pojistil jménu svému paměť nehynoucí a tak právem již o pohřbu nazván »Otcem vlasti.«

Když zadívá se Čech do milé té tváře svého panovníka (prvního určitého obrazu českého panovníka vůbec) zdá se mu, že ani jinak býti nemůže: to že je vskutku tvář dobrého, starostlivého otce: ten dobrácký výraz a stálý úsměv široké té tváře, ta k předu nachýlená malá postava — to vše jest vskutku laskavý otec. Avšak za tím dobráckým úsměvem skrývá se také bystrý důmysl a opatrná prohlédavost; to oko, které zdánlivě si hledí jen svého řezbářství (jímž Karel i při slavných slyšeních se bavíval) — to oko proniká hluboko srdce a ledví přítomných, ta pravice, která tak klidně drží to žezlo císařské, dovede mávati také hrdinně mečem — ten jednoduchý, prostý řezbář na trůně jest zároveň předním učencem své doby, výtečným dvořanem, hladkým diplomatem, výbor-

Začáteční V z bible strahovské XV. stol.

ným spisovatelem, zaníceným přítelem Mus, dokonalým znatelem pěti tehdejších vzdělaných jazyků — a při tom při všem prvním Čechem a upřímným Slovanem; bohužel však také vskutku otcem rodiny příliš laskavým a příliš milujícím.

»Václav« nazván byl první syn poslední Přemyslovny na křtu dne 30. května 1316; »meč země České«, pan Vilém Zajíc z Valdeka, choval nemluvně v loktech svých, v nesvárech však i v žaláři děcko vzrůstalo, oddáleno do krásné Francie, kde s jazykem rodným pozbylo i jména — Karlem nazván jinoch při biřmování — a přece zůstala v něm ta láska k zemi rodné a k jazyku v pravdě mateřskému, zahřívala nejprve tichým plaménkem za jeho často přerušovaného místodržitelství v Čechách až do r. 1342, kdy si na otci vymohl větší volnost ve svém jednání, stoupala v následujících čtyřech letech víc a více a vyzařovala útulným teplem po celá další třicet dvě léta jeho požehnané vlády. Jím uvedena k nám přímo vzdělanost francouzská a italská, kterou do té doby většinou přinášeli k nám Němci; jím vymaněny konečně r. 1344 Čechy z područí mohučských knížat církevních zřízením pražského arcibiskupství (Karel musil před tím kardinálům odpřísáhnouti, že jazyk český jest slovanský a od německého skutečně rozdílný), na bojišti kreščackém takřka pojal již myšlénku doplniti tuto neodvislost církevní také neodvislostí vědeckou — po dlouhém jednání založena r. 1348 v Praze universita, jež obsazena nejvíce professory Čechy a měla účelem »aby věrní synové domácí měli doma stůl hojný prostřený a nemuseli v cizích zemích věd a umění se dožebrávati«, r. 1347 uvedl opět do Čech po 350 letech mnichy slovanské, vykázal jim v Praze klášter na Slovanech a otevřel tak pole působení vzdělanosti jihoslovanské (krásným dopisem ukazoval srbskému caru Štěpánu Dušanu 1355, jak řízením Božím oni oba, bratři Slované, stávají se králi a panovníky svých odvěkých nepřátel — car Dušan totiž tou dobou sahal vítězně po koruně řecké; v dopise tom nazývá jazyk slovanský »vznešeným« »šlechetným« »ušlechtilým«), styky pak s dvorem anglickým a polským navázáno i upevněno působení také těchto vlivů, tak že tehdy v pravdě Praha byla ohniskem, kde sbíhaly se paprsky veškeré vzdělanosti evropské. Avšak Karel nejen že vymanil duši českou z područí cizího, že uvedl ji přímo v bezprostřední styk s oněmi vzdělanostmi, jejichž nositeli tak rádi se stavívali u nás Němci, on naopak nesl české působení do ciziny. On ustanovil ve zlaté bulle, že synové kurfirstů jsou povinni učiti se jazyku slovanskému, on ustanovil v Ingelheimě mnichy české, v Cáchách českého duchovního, donutil radu Starého Města pražského, tehdy, jako v městech skoro vesměs z většiny německou k tomu, aby úřadovala s Čechy po česku, vystavěl Nové Město Pražské hlavně pro Čechy, přiměl sněm k ustanovení, aby nebyli v Čechách ustanovováni rychtáři češtiny neznalí, s horoucí láskou nazýval v císařských listinách jazyk slovanský »líbezným« »vzácným«, hrdě hlásil se k svému původu českému, dcera jeho nesla do Anglie

český evangeliář, poslední jeho manželka měla na svých lžicích české nápisy, staral se horlivě o dějiny české i české překlady svých spisů latinských . . . Za něho opanoval jazyk a písemnictví české obě Lužice, Slovensko i Polsko, za něho upevnilo se vědomí kmenové příbuznosti národa Českého a Polského — byl vskutku upřímný Čech a věrný Slovan nejen smýšlením, ale i skutkem.

Avšak mírný Karel, ponechávaje mateřskému svému jazyku úplně volné pole, měl přec jako císař německý určité povinnosti k jazyku němec-

Soudobé poprsí Karla Čtvrtého.

ckému; nevytiskoval ho tedy z míst, jež byl zaujal, ponechával mu jeho dosavadní místo v městských knihách i listinách veřejných, dával po starém zvyku i zakládaným místům a městům jména německá, dovolil, aby první jeho manželka cvičila se více v němčině než v češtině, udělil rovnoprávně po hlasu stejně dvěma německým jako dvěma slovanským národům na universitě: pokládaje patrně ve své prozíravosti tyto bašty němčiny za přežitky staré doby, jež novému soupeři brzo samy podlehnou. Vskutku, pole, jež Karel češtině otevřel, bylo pro ni ještě příliš široké, musila teprv do těch velikých šatů vyrůsti, jimiž ji obmyslil a neměl zajisté pochyby, že zmohutní-li jazyk a písemnictví české dále, přizpůsobí si opět šat sám. A tak se i stalo: r. 1370., tedy ke konci jeho vlády, vnikla čeština již i do listin soukromých, po 25 letech pak i do listin královských — němčina jí nezadržela, ustoupila jí všude.

Bohužel neměl Karel v národě našem dosti mužů, kteří by osvětnou jeho činnost byli nesli dále — jsa Augustem i Maecenatem, neměl Vergilův, Horatiův a Liviův ; ačkoli, jindy tak šetrný a hospodárný, nešetřil zlata ani stříbra při podpoře písemnictví i umění, ačkoliv zřizoval nákladné knihovny i kláštery, přec nevyrůstali mu z jeho lidí důstojní jeho mužové. Karel i v písemnictví stojí tu sám, vynikaje nade všechny své vrstevníky.

Nejpřednější ze spolupracovníků Karlových byl »pravý Athéňan«, jak ho nazýval Petrarka, první arcibiskup pražský, Arnošt z Pardubic;

Obraz Arnošta z Pardubic dle rytiny pozdější.

vysokou krásnou postavou vynikal nad Karla samého, vzděláním mu jen málo ustupuje; čtrnáct let studoval na universitách italských, nashromáždil si nejen hojnost vědomostí, nýbrž i zpřísnil a upevnil své mravní zásady. On rovněž jako Karel staral se horlivě o rozšíření práv češtiny a o písemnictví i zpěv posvátný; dbaje řádně i kázně církevní, nezapomínal ani na zpěv církevní ani na četbu klášterní — a tak duchovní písemnictví za něho utěšeně rozkvétalo. Vedle Arnošta možná dále jmenovati přísného Milíče, výborného lékaře Albíka z Uničova, učeného Vojtěcha Rankova z Ježova, slavného Matěje z Janova, otce české filosofie Tómu ze Štítného, prostého Pulkavu a mnoho jiných výtečných Čechů, z nichž však většina psala latinsky. U dvoru císařova dleli však učenci a umělci i cizích národů. Francouz Matiáš z Arrasu rovněž tak jako Vlach Petrarka, Cola di

Rienzi zrovna tak jako Konrád z Waldhaus; zde v Čechách čtena nejprve severně od Alp báseň Dantova, zde známy byly veškeré plody německé i francouzské romantiky, zde zdvihaly se chrámy a kláštery cizími i domácími staviteli budované; Praha stávala se (a měla se státi dle úmyslu Karlova) druhou Paříží.

V té době jest u nás zlatý věk nejen písemnictví latinského, jehož jazyk zůstával stále ještě jazykem učenců a spisovatelů, nejen písemnictví německého, jež však, jako pak již na vždy, zůstává daleko za písemnictvím naším, nýbrž i písemnictví a jazyka českého. Ona zuřivá nenávist Němců, jaké tak hluboké stopy nalézáme v písemnictví doby předchozí, a která vycházela ze zápasu na život a na smrt mezi oběma jazyky, ustupuje nyní chladnému odporu a tichému opovržení. Čeština zabírá pomalu a vítězně všechna místa, kde dříve vládla němčina, není již vytiskována a potlačována, nemá si nač stěžovati. Dosud ovšem zůstává a dále se táhne kmenová nenávist, ještě na konci Karlova žití vrčeli a reptali němečtí mistři proti českému mudrci, který psal česky o věcech jim vyhrazených; avšak ze slov Štítného nevane již vztek utlačovaného, nýbrž tichý odpor vítěze k přemoženým. Čeština podmaňuje si Polsko, Lužice a Slovensko; stává se tam jazykem panským i spisovným; knihy české udávají ráz těmto písemnictvím; teprve ke konci XV. stol. odvíjí se samostatné polské písemnictví, teprve v XVI. stol. písemnictví lužické, teprve v XVIII. stol. písemnictví slovenské. Nejdůležitější ovšem je získání Polska; nositelem těchto styků byl hlavně Krakov. Poláci tvořili v Praze na universitě zvláštní národ polský, přednášky Husovy, Štěknovy . . . horlivě čteny a opisovány v Polsku, z Prahy byli první professoři nově založené university Krakovské, ruku v ruce bojovaly české pluky s Poláky proti Němcům pod Dubrovnou i jinde, k vítězství nad Němci blahopřál králi Polskému i M. J. Hus, a právě tento professor universitní a miláček národa zastal se bratří Poláků, křivě narčených německým professorem z kacířství, tak jako zas polští páni a polský doktor vytrvali při něm ve sboru kostnickém až do upálení. Takto láskou a krví byla spečetěna vzájemnost českopolská, která pak v následujícím věku povýšila dvě polská knížata dobrovolnou volbou na osiřelý trůn český, která zanechala stopy viditelné ve stech rukopisů a tisků českopolských a polskočeských, která stvořila i oboujazyčné spisovatele a uchystala útulek pronásledované Jednotě Bratrské — i ona jest dědictvím doby Karlovy.

Vedle tohoto rozsahu zeměpisného zabíralo však písemnictví české za Karla také veškeré obory naukové a básnické. Ačkoli již v době předchozí básnictví bylo horlivě pěstováno a dospělo na vrchol svůj, přec i tato doba čestně vyplňuje veškeré obory básnické, ano, plody její vynikají nad konec doby předešlé, z úpadku vzniká druhý květ; zvláště bohato je písemnictví překladové; téměř všecky veliké básně německé a latinské převedeny v té době do češtiny. Avšak ještě větší jest rozvoj prósy, pí-

semnictví naukového: vzniká u nás hojné písemnictví dějepisné i zeměpisné, náboženské i filosofické; překlady předních děl evropského písemnictví následují rychle za originaly; přední kazatelé a mravokárci užívají již s oblibou jazyka českého, Písmo je přetlumočeno již celé — a přec není stopy ještě té výlučné jednostrannosti, jaká pak v písemnictví českém ovládla. Doba Karlova slove právem dobou zlatou; třebas u nás nevyrostl ani Petrarka ani Dante, může písemnictví české hojností a pěknou úpravou svých plodů postaviti se směle po bok ostatním písemnictvím evropským, z nichž zase žádné nemůže se Štítným pochlubiti.

V básnictví výpravném má tentokráte již značnou převahu živel světský; nicméně ani básnictví duchovní nezůstává pozadu. Také zde opět zaujímají přední místo legendy. Avšak z úpadku, jaký nastal ke konci doby předchozí, v myšlénkách i ve formě, kde mnohdy jen hrubý rým upomíná čtenáře, že čte vlastně báseň,povzneslo se za Karla básnictví naše k novému rozkvětu.

Vzorným příkladem legend z doby Karlovy je tak zv. VĚTŠÍ LEGENDA **o sv. Kateřině.** Úctu sv. Kateřiny zavedl u nás Karel sám, děkuje jí za vítězství dobyté nad Vlachy 25. listopadu 1336 u San Felice. Úctu tu prokazoval nejen chrámy a kaplemi (z nichž zejména je slavena kaple sv. Kateřiny na Karlštejně), nýbrž i literarně. Jeho zajisté působením se stalo, že o této světici, dosti odlehlé našim názorům, vzrostly nejen hojné legendy latinské i německé, nýbrž i dvě veliké legendy české, z nichž legenda kratší, menší zove se dle původního naleziště také BRNĚNSKÁ, legenda pak delší, větší týmž způsobem ŠTOKHOLMSKÁ.

Větší legenda o sv. Kateřině je vlastně již celé legendární epos i rozsahem (obsahujeť přes půl čtvrta tisíce veršů) i obsahem. Vypravuje nejprve obšírným způsobem rod sv. Kateřiny, smrt otce jejího Kosta, její mládí a učenost i krásu; připojuje k tomu pak námluvy císařova syna, jež Kateřina zamítne: »dnes sě zapřísahaji muže nikdy nepojieti«. Matka obrátí se ke křesťanskému poustevníku o radu; jeho přispěním však a zázrakem Kristovým stane se Kateřina křesťankou a nevěstou Kristovou: obdrží od Krista také »prsten nebeského zlata«. Po smrti matky oddá se ještě více nábožnému životu. Přes jedenáct set veršů obsahuje tento úvod k vlastní legendě. Vlastní legenda vypráví dále, jak »pohanský« císař Maxencius nutí v Alexandrii obětovati modlám. Kateřina vytýká císaři modloslužebnictví a rozpřádá se mezi nimi hádka, filosofickou středověkou učeností naplněná, již zavírá Kateřina slovy:

»slúžíš diablóm, již tě cěle
i s duší u peklo vsadie:
a tiť za otplatu dadie
oheň, bolest nepořádnú;

neb jiným ničímž nevládnú
než tiem, v němžto přebývají:
toť za otplatu dávají
všem, již jim slúžie, i s Tobú.«

Císař, bledý hněvem, vezme radu s rádci a dá zatím Kateřinu do vězení. Sezváno pak padesát mudrců, aby ji přehádali; Kateřina posilněna k hádání Michalem »andělským hrabětem«. Hrdě a směle vede si učená světice při hádání: pro lásku Kristovu zamítla všecky lidské chytrosti; i všecka »dokonánie filosofova, mistrstvie Aristotilosova sem zavrhla vše za pleci«; vykládá mistrům učeně o Kristu, světu, člověku; dokládá se i proroctví Sibyllina, Davidova, Jeremiášova a Izaiášova — a když dovyložila, tehdy mistři:

»všichni zahanbeni stáchu
i omámeni tak hlúpě,
ež jich každý jako v slúpě
oči postaviv hledieše.
V tomž tak žádný nevědieše
ani umějieše znova
tomu najmenšieho slova
otpovědieti ni řéci,
než těch všech sě poče vléci

jazyk«; císař se sice rozzlobí »ó přehanební chlapi!« »co stojíte jako trupci — oslnuvše i zdřevěněvše — ohlechše i oněměvše — slova řéci neumějíc — ani plačíc ni sě smějíc — jedno'ž bledete [= breptáte] prokysle« avšak mistři upřímně vyznávají, že jsou přemoženi, přiznávají se k víře křesťanské a spečeťují svou víru smrtí mučenickou. Sv. Kateřina pak ukrutně bičována — dle zvyku tehdejšího skladatel obšírně popisuje, jak v šesti barvách pod biči trpělo její tělo; snesla to, neboť

»drahé Izaldy napitie
bieše jí dříve zavdáno
než ve snách by dokonáno
jejie slúbenie s Tristramem«

a pak vsazena bez pokrmu do tmavého žaláře na 12 dní. Tam ji navštíví z útrpnosti císařovna s Porfyriem, předním dvořanem císařovým. Uzří, že ji v žaláři ošetřují andělé i obrátí se taktéž na křesťanství; Kateřina prorokuje císařovně smrt mučenickou. Porfyrius pak druhý den obrátí přes 200 rytířů. Císař hrozí Kateřině novými mukami: dá vystavěti čtyři kola, jež proti sobě řezala a byla »nabita železných hřebóv« jejichž ostří byla tak břitká »jakožto u břitev Tater, Saracenuov, Litev«; Kateřina však pomodlí se a anděl s nebes hromem zničí toto mučidlo, s ním zároveň na 4000 pohanů. Tím zázrakem povzbuzena císařovna plísní svého manžela:

»O lítý ohaři — ne mój muži, ale črte, — převzteklý pekelný chrte! — všech hněvóv plamenná záři — i co chceš, hubená tváři — bojovati . . . proti Bohu!« Z rozkazu císařova pak hrozně umučena; tělo její pohřbí Porfyrius. A na zítří vyzná se i Porfyr z křesťanství a když rozlícený císař dá ho souditi své radě, všichni rádcové přidají se k Porfyriovi — císař dá všecky postínati a těla jich metati psům. Druhý den pak vedena na popravu i sv. Kateřina. Před smrtí modlí se (podobným způsobem, jako v legendě o 10.000 rytířích, v. str. 54.) k Bohu, aby popřál ctitelům jejím ochrany; hlas z nebe jí to přislíbí. Když je sťata, teče ze šíje místo krve »mléko bělúcie« na znamení panenské čistoty a tělo odnesou andělé na horu Sinai, kdež podnes z jejího hrobu vytéká svatý olej.

Tato větší legenda napsána někdy na začátku druhé polovice XIV. stol., avšak není nám zachován než jediný chatrný opis z doby kolem r. 1400, jenž učiněn byl kdesi na Moravě, pak byl majetkem nějaké české knihovny, 1648 zavezen Švédy do Štokholma, kdež jej 1850 objevil dr. PEČÍRKA; odtud vrácen 1878 do Brna, kdež se chová v moravském zemském archivu. Za dřívějších let bývala pokládána za perlu staročeského písemnictví, avšak i dnes ještě s oblibou bývá uváděna jako vzor staročeské legendy, k čemuž přispívá hlavně to, že je zachována celá. Jinak nedá se popříti, že duch básnický proti legendám starším je již dosti slabší, ačkoliv stále si hledí aspoň správné úpravy formalní, zejména pak propracování že trpí velikou rozvláčností a přiliš jest obtíženo nemístnou učeností.

Pramenem byly spisovateli jejímu legendy latinské i německé, z českých básní znal jistě Alexandreidu i starší legendy; poměr k legendě menší, následující, není dosud náležitě vyšetřen. Vydána K. J. ERBENEM 1860.

MENŠÍ LEGENDA vypravuje obšírněji hlavně umučení sv. Kateřiny; ostatek odbyt většinou stručně; rozsahem byla sotva delší nežli pětina větší. Provedena jest však nikoli dvojverším, nýbrž čtyrverším od rýmaře dosti chatrného.

Rýmař tento sám se ke konci legendy jmenuje; když vypráví o oleji, tekoucím z kostí sv. Kateřiny, jenž mnoho nemocných uzdravuje, dodává:

»Jakub, ješto [= který] všecko složil,
ač je co hřiechóv unořil [= učinil-li který hřích],
daj Bóh, by těchto slov požil,
kdaž umře, by opět ožil.«

Těch závěrečných prosebných sloh je připojeno 7; z jiných vidí se, že byl slepý, neboť dí:

»Jakub, jenžto všecko skládal,
by (= kdyby) vrabovým (= vrabčím) okem hládal (= viděl),
málo by na světě strádal
i pomoci by nežádal. —

Proto, ž' viděti nemóže,
uslyši mě, světlá Róže;
ktož mně toliko spomóže,
daj jemu svú milost, Bože!«

Patrno ze všeho, že tento JAKUB byl slepý kněz, takové legendy skládající; od něho pochází i legenda o sv. JIŘÍ, níže uvedená a spolu s LEVŠTÉNEM, skladatelem »sv. Mářie s nebes chvály« (v. o něm str. 55.), jest nejstarším dle jména známým básníkem českým z první polovice XIV. stol. Možná, že je s LEVŠTÉNEM totožný, avšak šetření v té příčině nebyla dosud vykonána žádná.

Podle domnění jiných jest Jakub jméno skladatele latinské legendy, rovněž tak jméno Levštén; avšak toto domnění není dosti pravděpodobné.

Menší legenda o sv. Kateřině nalezena byla ve sborníku skoro soudobém ze začátku druhé polovice XIV. stol. v Brně; sborník ten (vlastně jen konec jeho, obsahující také legendu o sv. Jiří a o sv. Markétě) chová se nyní v knihovně Musejní. Jiný zlomek několikaveršový o něco pozdější, avšak přec starší text doplňující, nalezen v Petrohradě. Legenda o sv. Kateřině vnikla později i do básnictví prostonárodního.

Kromě sv. Kateřiny byl Karel IV. velikým ctitelem a horlivým šiřitelem úcty k svatým domácím, českým: zejména k sv. Václavu, sv. Ludmile, sv. Prokopu a sv. Vojtěchu. Zde budiž ještě doloženo, že za něho rozšířila se u nás znova úcta světců slovanských, hlavně obou našich apoštolů, Cyrilla a Methoda a zdomácnělého u nás svatého kralevice chorvatského Ivana. Všech těchto světců životy shledány, sebrány a vydány u nás jeho hlavně přičiněním, jsou však prosaické a bude proto širší o tom výklad níže.

Vedle těchto svých svatých patronů a patronek ctil však Karel velice i jiné světce a světice. Nejznámější je úcta jeho k sv. Jiří, o níž svědčí drahocenná umělecká socha tohoto světce z roku 1373. pocházející na hradě Pražském. Není divno, že z doby jeho zachováno nám také několik legend o sv. Jiří, z nichž nejlépe nám zachována legenda BRNĚNSKÁ.

BRNĚNSKÁ LEGENDA **o sv. Jiří** jeví podobného asi skladatele, jako menší legenda o sv. Kateřině. V 700 asi verších vypráví o příhodách tohoto hrdinného knížete kapadockého za krále Daciana, jeho boji se saní (v čemž uchyluje se od své latinské předlohy), jeho mukách (kdež leccos připomíná legendu Kateřinskou), jeho zázracích a slavné smrti. Ukázka textu v příloze č. 7. podává na pravé straně dvoulistí kus ze začátku, na levé kus z konce. Obsah asi tento:

Vyzvav k pozornosti, vypráví skladatel o pohanském králi Dacianovi, jenž rozkázal, aby se každý klaněl modle jeho Apollonovi. Sv. Jiří, vydav se k němu na cestu, vysvobodí u města Dafet královu dceru po krutém boji od sani, začež král s 12.000 lidmi přijme křest. Na dvoře Dacianově klaní se modlám králů 72 a lidí »bez čísla«; sv. Jiří vytýká králi ostře

Počátek „RADY OTCE SYNOVI“ od Smila Flašky z Pardubic
dle rukopisu Musejního z 15. století.

modloslužebnictví; je mučen; anděl ho utěší, že třikrát zemře a třikrát z mrtvých vstane. Král zjedná mudrce Anastasia, aby Jiřího přemluvil a zázraky překonal; když však sv. Jiří jed od mistra Anastasia smíchaný bez úhony vypije, obrátí se Anastasius sám na křesťanství a jest za to sťat. Král pak dá udělati strašné kolo mosazné s železnými pilami; sv. Jiří modlí se k Hospodinu, aby pro své umučení (vv. 214—263) —

a všech sbožných vykúpenie
Adamova pokolenie,
i pro tvé vzkřiešenie,
divné na nebe vstúpenie —
(— tys všěch svatých osviecenie
a všěch smutných utěšenie —)
uslyš svého sluhu nenie, (= nyní)
bych potupil Apolonie!«
Káza jej král v kola vsaditi
a trudně jej mučiti.
V devět čiestí jeho tělo
roztěchu, věřtež za cělo (= jistě)
a strhali s masem žíly
s jeho kostí ostré pily.
Vece král: »Nenie v tom dosti,
zavrzte v jezero kosti!«
Tehdy král Dacian zvola
řka: »Slyšte tato slova:
žeť nenie Boha jiného
kromě Apolonie mého!«
Domóv král s veselú útrobú
jíde, pojem (= vzav) dvadcět králóv s sobú.
S poledne vietr vztrže [= strhl] sě v ten čas,
s nebes přijíde Boží hlas,
skrzě trúbu Michalovi
kazuje archanjelovi:
»Ať vždy chválí tvorce svého,
že mimoň nenie jiného!«
Když jej svatý Michal vzkřiesi,
tehdy do města pospěši,
svého Jezu Krista chvále.
Tu nadjíde všěchny krále
řka: »Proč tupíte Boha svého,
Jezu Krista laskavého?«
Král jeho: »Kto jsi?« potáza,
Juří: »Jehož ty mučiti káza« (= jsi kázal).
— »Pověz mi, jak si ožil?« —
— »Bóh u mé tělo duši vložil.« —
Král vece: »Podobný k němu jest«
druhý vece: »Stien jeho jest.«
Tehdy zavola velikým hlasem:
»Sluha Boží Juří já jsem!«
Tehdy mistr Antoní uvěři v ty divy:
»Boží mocí vstali živí.«
Tehdy uvěři v Jezu Krista,
jehož měla dievka čistá.
Což jich tu k pravéj vieře přišlo,
tisíc dvě stě čtyřidceti by jich v číslo.
Hned tu král da svój hněv znáti,
káza jim hlavy [stínati].

Pak dal král pohanský sv. Jiří mučiti ohněm, avšak anděl oheň uhasí; taktéž se stane s dýmem i vsazen jest Jiří do žaláře. Král Manencius, rouhaje se, žádá Jiřího, aby stoly nesly ovoce; když tak učiní dá jej král »na tré roztieti — a potom v pánvi rozvařiti — pak káza dól vykopati — tam jeho kosti vmetati.« Opět mocí Boží sv. Jiří vstane z mrtvých; učiní nové zázraky před králem — vzkřísí z mrtvých staré již umrlce (jeden z nich, Jobinus, 300 let byl již v pekle), učiní, že se suchý kůl před domem zelená atd.; král káže roztíti ho na devět dílů, odnésti a zakopati na hoře Feres; vstane z mrtvých po třetí a ty, kteří ho zakopávali, obrátí na křesťanství; král dá je postínati a láká Jiřího k pohanství sliby. Sv. Jiří vyžádá si, aby mohl k pohanství se přiznati a mluviti před královnou. Avšak místo toho obrátí královnu ke křesťanství a ráno, když král zasedne k soudu, sv. Jiří vyzná se, že jest křesťanem; rozkáže bohu Apollonovi, aby se před něho postavil a kárá ho, že svádí lid pohanský: na konec pak mu praví (v. 572—621):

»[Jdiž do pekla], donidž [= dokud] súdu
nenavrátíš všemu lidu,
jichžto jsi duše oblúdil,
Božie milosti osúdil.«
V tom času jej země pozřě,
tu své muky věčně uzřě.
Jiří, všed v chrám Apollonóv,
což tu bieše [= bylo] jiných bohóv,
vše zváza jako ohařě
i posla do věčného hořě.
Když to uzřěchu pohani,
že jich bohové zvázáni,
ihned Juřie popadechu,
před král jej vedechu;
počě mu král na vieru mluviti:
»Slíbils mému bohu slúžiti:
modl [= modli] sě jemu, bohu mému
ač chceš déle zdraví svému!«
»Králi, ukaž mi jej, boha svého,
staneť sě jemu čest jeho.«
Král naň počě hněviv býti,
káza jej v žalář vsaditi.
Králová vece: »Co činíš?
Svatého člověka viníš!«
»Poněs [= snad jsi] také smysl [= rozum] ztratila?
zda's sě po něm obrátila?«
»Neb vědě [= vím], že mi jest sníti [= zahynouti]
a tam věky věkóm býti.
Já už věřím v Jezu Krista,
jehož jměla dievka čistá.«
Král sě tiem velmi smútil,
seděl, jak by jej zatrutil [= zničil],
počě na ni velmi upiti [= naříkati]
a velmi ji káza bíti.
Potom ji před město mčechu [= vedli]
a ihned jiej hlavu stěchu [= sťali].
Vece: »Přiveďte mi Juřie k súdu,
na odivu [= podívanou] všemu lidu!«
— řka — »južť déle nechci hověti,
všie mé túhy nad tebú pomstiti.«
Káza jej vésti na popravu,
aby jemu stěli hlavu.
Počě na popravcích žádati,
by mu chtěli chvíli dáti,
by poručil duši Bohu
a zprostřěl modlitvu mnohú;
vece: »Bože všeho stvořenie,
z ničse všeho učiněnie,
nebě, hvězdy, slunce, moře,
země [ráj i pekelné hoře —],
uslyš mě! dej těm kteříž mne ctí, dobré a zbav je zlého« (prosba obšírnější, podobná jako v legendě o Desíti tisících rytířích a menší i větší Svatokateřinské). Hlas s nebe to přislíbí a když Jiří sťat, oheň s nebe srazí 72 králů pohanských do pekla. Křesťané tělo pochovají a skladatel prosí zase, aby křesťané na něho pamatovali. Jak z obou ukázek a z podrobného obsahu patrno, báseň dosti rozvláčná a suchopárná.

Zachována nám celá v rukopise někdy Brněnském, nyní Musejním. Kromě této naší legendy kolovala ještě jiná zpracování (o starších zlomcích v. str. 53), méně důležitá. Konečně pak rýmy rozpuštěny a báseň převedena v prósu.

Skladatelem básně byl opět nejspíše onen Jakub (Levštén?), o němž již shora byla řeč; spracována byla dle legendy latinské prosaické, rovněž jako následující leg. o sv. Markétě a menší Kateřinská; možná, že skladatel legendy latinské i přepracovate český byli touž osobou, jakož se myslí i o Pulkavovi, že stejně složil latinskou kroniku jakož i český překlad.

Zajímavé jest, že legenda naše skládána je sice dvojverším, avšak že skladatel (Jakub) z počátku chtěl patrně užiti čtyřverší, jako v leg. menší Kateřinské; ale brzy těch čtyrverší nechal (na začátku jsou jen 2) a jen ještě ve v. 210—221 mu 3 čtyřverší vyklouzla (dvě z nich obsahuje také naše ukázka).

Ostatní legendy tohoto období vypočítávati bylo by již zbytečno; skoro všechny mají tentýž obsah a touž formu, skoro všechny unavují dnešního

čtenáře zbytečným opakováním; z větších stůjtež zde ještě legendy o SV. MARKÉTĚ, dále LVOVSKÁ o SV. DOROTĚ, SUMMA neboli jinak Roudnické »Pravení o božím umučení« atd.

LEGENDA O SV. MARKÉTĚ činila spolu s menší legendou Sv.kateřinskou a o sv. Jiří rukopisný sborník duchovní, z něhož nám dochovány některé trosky, jež nalezl v Brně 1886 A. PATERA, jež však nyní chovají se v Museu království českého.

LVOVSKÁ LEGENDA o sv. Dorotě nevyniká nijak nad prostřednost ostatních legend; chová se v sborníku modliteb v univers. knihovně lvovské; opis její oplývá mnohými známkami nářečními. Příběh sv. Doroty byl vůbec v stč. básnictví velmi oblíben; v. níže při »legendě pražské«.

SUMMA, neboli »Pravenie o božiem umučenie i jeho svaté krve prolitie« jest zachována v rukopise Roudnickém; je to více již pobožné rozjímání než legenda; jazyk a forma jeho je dosti úpravná, velikostí řadí se k největším zachovaným. Počítá totiž na 3000 veršů.

Výpravné básnictví světské však předčí rozsahem ještě daleko tyto dlouhé a rozvláčné legendy, tisíce veršů počítají eposy romantické, tehdy u nás zdomácnělé, bohužel však jsou tyto básně vesměs překlady z němčiny a to velmi chatrné. Celá řada velikých básní německých má u nás svůj odraz; byla hojně čtena — Tristrama dokládá se na př. skladatel větší legendy o sv. Kateřině (v. str. 76), vnikla pak do nejširších vrstev ve způsobě »kronik« — ale vlastní ceny nemají básně tyto veliké.

Vzorem těchto staročeských převodů je převod Tristana. Tato krásná báje bretonská vypráví o mladém Tristanu, jenž nepoznán vstoupí do služby k ujci svému Markovi (jeť synem sestry jeho Blankeflory; vychován byl panošem Kurvenalem), králi kornvalskému; když ujec jeho jest ohrožován králem Moroltem, dá se pasovati na rytíře a podnikne s ním souboj, ve kterém Morolt jest smrtelně raněn, Tristan těžce; Morolt na své rány zemře, dříve než ho krásná Izalda, jeho sestřenka, proslulá v umění lékařském může vyléčiti; Tristan odpluje k léčení do »Irlantu«, kdež ho Izalda, neznajíc, vskutku z ran vyléčí. Když se vrátí k ujci, chce ho míti Mark synem a nástupcem; však páni naléhají, aby se Mark oženil a dal vládu vlastnímu synu; ten, hledě se tomu vymknouti, zpozoruje, jak dvě vlaštovice, rvoucí se nad ním, upustí krásný, dlouhý vlas; oznámí pánům tedy, že si vezme jen dívku, jíž tento vlas náleží. Tristan vydá se té dívky hledat, loď jeho zahnána opět k Irlantu, tam zabije draka Sarpanta a nabude nároků na ruku Izaldinu, v níž pozná však dívku pro Marka vyhledávanou; král dá mu Izaldu pro jeho strýce, královna pak dá komorné Brangeneně milostný nápoj pro Izaldu a Marka; kdož toho nápoje okusí, čtyři léta se milují; kdyby se v tom čase den neviděli, mají z toho nemoc, kdyby týden, smrt. Omylem napijí se Tristan a Izalda toho nápoje a vadnou láskou; Brangenena s Kurvenalem postará se o to, aby láska jejich došla ukojení

a když má býti svatba Izaldy s králem, oklame při svatbě Marka Brangenenou, a jako choť Markova miluje ještě dále Tristana. Láska jejich je zpozorována záletným Maridem; mezi jinými příhodami prozradí Markovi vyzvědač Maridův Melot, že se scházejí oba milenci pod lipou, dávajíce si znamení k schůzce tříškami po vodě pouštěnými. Mark s Melotem ukryjí se na lípě, avšak oba milenci, poznavše jejich stíny, oklamou je líčenou řečí; král opět jim důvěřuje, avšak vzbuzeno opět podezření; posypána země moukou — poprve sice Tristan přeskočí ji s lože svého ke králové, při tom však rána stará se mu otevře a krvácí; když nastane pak pokřik, nemůže se již vrátiti skokem a šlépěje ho zradí. Oba milenci odsouzeni pak na smrt. Když veden Tristan na popravu, vyprosí si, aby se směl v kapli pomodliti; vylomí tam však okno, vskočí do řeky pod kaplí a pomocí přátel svých prchne; když ho biřicové stíhají, osvobodí ještě Izaldu. Král dá oba vyhledávati, chce dáti psíka Tristanova oběsiti, avšak panoš k tomu určený slituje se a psík najde svého pána. Po dvě leta bydlí Tristan s Izaldou v pustém lese; spávají spolu, avšak mezi nimi bývá meč; tu je kdysi překvapí Mark, vezme meč Tristanův a dá mezi ně meč svůj, svou rukavici pak vloží na Izaldu. Milenci probudivše se uleknou se a prchnou dále do lesa. Když pak pomine čtvrtý rok a poněkud zmírnila se láska obou, k radě zpovědníkově vrátí Tristan Izaldu králi a odejde do cizích zemí. Dostane také za manželku jinou Izaldu, jasnorukou, avšak nehledí si jí a láska k Izaldě krásné proniká i nyní v řadě dobrodružství. Při jednom zabit je švakr jeho Kaedin, on sám těžce raněn kopím nálepovým; pošle tedy Kurvenala ke krásné Izaldě, aby ho přijela vyléčit; přiveze-li Izaldu, má rozvinouti plachty bílé. Avšak manželka jeho, Izalda jasnoruká, když vskutku krásná Izalda přijíždí, oznamuje ze žárlivosti, že plachty jsou černé — a tu Tristan hořem zemře. Na rakvi jeho zemře i krásná Izalda i psík Utant. Tu přijede i král Mark, jemuž bylo řečeno, že Izalda uprchla s Tristanem, a jemuž zarmoucený Kurvenal vyloží, jakým způsobem nešťastná láska obou milenců vznikla; král dá jim odpuštění, odveze obě mrtvoly do svého království, pohřbí je v nádherných rovích mramorových a vstoupí sám do kláštera. Brangenena zříká se rovněž světa, Kurvenal pak ujímá se vlády po Markovi.

Tato báje (podána jest zde její podoba dle básně české) jímala mysli středověké obzvláštní silou; duše vnímavé opájela takřka vůně lásky, jíž báje tato dýše; básníci francouzští i angličtí, němečtí i čeští zabývali se s oblibou osudy nešťastných milenců, výtvarníci němečtí i francouzští volili si za látku výjevy její jednotlivé a ještě umělce našich dob nadchla tato látka k dílům mistrovským. Zlatovlasá Izalda i rekovný Tristan, věrná Brangenena i dobrácký Mark, selanka lesního života i dojemná smrt obou milenců — — vše to zůstane na dlouho vzácným odkazem starých bájí romantických veškerému lidstvu.

Bohužel, jak již dotčeno, nezrodil se za Karla naší báji ani Chrestien de Troyes ani Gottfried Strassburský; naopak, báseň česká zůstává daleko

za svými vzory. Veškerá nádherná romantická líčení jsou v básni naší setřena, děj místy popleten a místo hudby veršů zaznívá nám z básně naší jen rýmovaná prósa. A přec báseň se líbila; neboť podobně jako v Němcích nedokončil Gottfried Strassburský své básně, nýbrž teprve jeho pokračovatel Heinrich von Freiberg, podobně v Čechách nějaký neznámý překladatel nedokonal práce své a dílo jeho přec dokončil překladatel jiný.

Pramenem totiž byla prvnímu překladateli báseň Eilharta von Oberge z r. asi 1175; avšak z této básně spracoval první skladatel jen asi 2000 veršů, nechav dílo nedokončeno; proto přece dílo jeho má pro písemnictví německé dosti značnou důležitost, neboť original díla Eilhartova se ztratil a báseň česká nahrazuje takto ztracenou báseň německou. Tato část je překládána doslovně. Část druhá, ostatek básně, pochází od skladatele jiného, který dílo nedokončené doplnil, avšak nespokojil se básní Eilhartovou, nýbrž vzal na pomoc i báseň Gotfridovu, dokončenou Heinrichem von Freiberg. Báseň tuto dokonal Heinrich von Freiberg v Čechách kolem r. 1300 na žádost pana Remunta z Lichtenburka (v. str. 19); dílo jeho drží se sice také z větší části Eilharta, avšak jsou přece různé neshody, jež český doplňovatel snažil se vyrovnávati i svými vlastními přídavky. Celá byla báseň již někdy na sklonku vlády Karlovy. Rukopisy jsou zachovány však jen pozdní; strahovský z r. 1449 a štokholmský (nyní v zemském archivu moravském) z r. 1483, oba velmi vadné. Vady jejich rozmnožil ještě vydavatel HANKA 1820, jehož vydání znešvařilo a popletlo text básně skoro k nepoznání.

Básní podobných bylo, jak již uvedeno, více z rozmanitých okruhů bájí, jež tehdy v Evropě kvetly. Rozeznáváme hlavně kruh bájí antických, kruh bájí germanských a kruh bretonský.

Z kruhu bretonského kromě Tristana (jejž český veršovec pokřtil na Tristrama) známa byla u nás pověst druhá ještě, o **Tandariáši a Floribelle**. Kdežto báje o Tristanovi dojímá mohutným závěrem tragickým, působí Tandariáš spíše žertovně a vesele, když vypráví o lásce jeho k Floribelle, jak časněji a časněji vstával, aby jí mohl podržeti ráno umyvadlo, nebo opáčně o lásce Floribelly, jak majíc milence trestati za smrt bratrovu zbije ho — stéblem. Laškovný tón nalézá plné oprávnění ve smírném a uspokojivém zakončení.

Pramenem skladateli Tandariáše byla německá práce pozdějšího básníka Pleiera z XIII. stol.; avšak spracování jeho je dosti volné, ačkoli nijak snad lepší, nežli Tristram.

Báseň sama zachována nám ve třech rukopisech pozdějších, vesměs z XV. stol.; ve dvou dříve známých a v sborníku Baworowském, o němž bude řeč níže. V tomto sborníku připojil opisovatel ke 2000 svých veršů pobožné vzdechnutí:

»Dajž jim (t. Tand. a Flor.) Bože z své milosti,
aby dosáhli nebeské radosti,
tu, kdež zbožní přebývají,
jenž bez smutku sě kochají.

Bohdajž bychme se tam všichni shledal
a pánu Bohu se dostali,
tento mrzký svět opustili
a pánu Bohu čest a chválu vzdávali.«

Báseň vydána dle rukopisu Štokholmského (nyní Brněnského) V. HANKOU 1821.

Středem bájí těchto byl stolový kruh krále Artuše; báje o něm a o Merlínu, o sv. Grálu a Parcivalovi . . . naplňovaly písemnictví středověká plody nejkrásnějšími.

Kruh bájí germanských dochován na nás hojněji; již v prvním období byla zmínka o sborníku klementinském, jenž asi obsahuje trosky některých básní takových, již Dalimil dokládá se Dětřicha Berúnského, do nejširších vrstev lidových vniklo jméno koně Dětřichova — Šemíka; není tedy divno, že zachováno nám z toho okruhu básní několik. Básně tyto — zpracování vlastně textů německých ne mnoho lepší nežli zpracování již zmíněná — prosákly do lidového podání, tištěny častokrát a putovaly ve stoletích pozdějších do Polska a na Rus.

Nejdříve snad zdomácněla u nás **Růžová zahrada větší** (der grosse Rosengarten), vlastní oslava síly Dětřicha Bernského (tak slul v pověsti známý vůdce Ostrogothů Theoderich), jenž přemůže i »rohového« Siegfrida. Avšak ze zpracování zachovány nám jen zlomky.

Zlomky tyto jsou dosti nepatrné; větší zlomek jmenuje několik jmen a chová se v knih. kapitulní; menší obsahuje několik kusů veršů. Oba zlomky pocházejí již z druhé polovice XIV. stol.

Lépe přál osud **Menší růžové zahradě**, nebo, jak dle hrdiny — trpaslíka Laurina — slove, LAURINOVI. Všech jejích 2000 veršů, opět z největší části oslavě Dětřichově věnovaných a divným jeho zápasům s pidimužíky, zachováno nám ve sborníku Baworowském.

Sborník Baworowský nazývá se obsáhlý rukopis český z r. 1472 chovaný v knihovně hr. Baworowského ve Lvově, jenž obsahuje kromě zmíněného již Tandariáše a Laurina (v rukopise slove vlastně Laurin »o Jetřichovi Berúnském«) také Ezopa, Arnošta, Bruncvíka a Apollona; největši to sborník básní světských. Báseň naše drží se dosti přísně své předlohy a hledí si aspoň souměrnosti verše mnohem více a mnohem lépe nežli básně předchozí.

Nejdelší z nich byla báseň **o Arnoštovi.** Držíc se celkem dosti úzkostlivě svého německého originálu vypráví báseň tato v 6000 skoro verších o nejnemožnějších příhodách a dobrodružstvích Arnoštových (byl dle našeho překladatele syn kněžny »řecké« Adličky, pozdější císařovny), jeho vítězstvích nad nepřáteli a slávě u dvora císařského. Básník v předmluvě, podobně jako skladatel Alexandreidy, ohrazuje se proti pomluvačům a na Alexandreidu shledává se v díle jeho vůbec mnoho vzpomínek.

Arnošt (»Herzog Ernst«) zachován ve sborníku Baworowském a vydán objevitelem BRÜCKNEREM; řeč jeho vyniká ještě ze všech dosud uvedených básní nejvíce; zdá se proto býti také ze všech nejstarší. Avšak rozšíření jeho nebylo asi veliké. Otázka, jak souvisí s Alexandreidou, na jejíž verše často nás překlad upomíná, není dosud rozřešena.

Do kruhu těchto pověstí náležejí dále ještě vyprávění o **rohovém Siegfriedu**, známé z pozdějších otisků, kronika o **Štilfridu a Bruncvíku**, v pozdějších zpracováních hojně rozšířená a j., jichž původ však možná

také hledati až v období následujícím (rukopisy jejich zachovány vesměs pozdější), kde také o nich bude vyloženo. Totéž platí i o látkách antických, vyjímaje ovšem Alexandreis, o níž byla řeč již shora (str. 55 nn.)

Ukázkou umělosti těchto výpravných básníků stůj zde počátek Tandariáše:

»Byl jeden král, ten slul Artuš,
toho míle každý posluš:
ten byl tak dobrý i tak mocný,
ke vší pravdě všem spomocný;
mnoho králóv veň slušalo
a mnohé knieže v službě stálo;
ten jest měl obyčej ten, že v rok každý volal jest dvór;
tuť jest vydal rozličný zbor:
vždy sě na letnice počal
a ve dvú nedělí se skonal;
co z křesťanstva najvíce kde bylo
dobrých druhóv, tu musilo
všichni při tom dvoře býti . . .

Básnictví milostné má za Karla vskutku dobu zlatou. S rozvojem jiných uměn kráčel ruku v ruce i rozvoj hudby. Tak jako vyrostla u nás zvláštní škola malířská, také v českých rukopisech čestně zastoupená, zrovna tak byla u nás zvláštním směrem pěstována hudba a zpěv. Tím vysvětlujeme si, proč takové množství a tak krásných písní duchovních z této doby se na nás dochovalo.

Duchovní písně vyskytají se u nás buď jednotlivě v jiných sbornících anebo již ve zvláštních kancionalech, buď spolu s latinskými (nikoli však s německými) nebo o sobě. Nejoblíbenější byly sekvence nebo (jak také jinak sluly) prózy rorátní; velice však oblíbeny byly i duchovní písně ostatní.

Vnější jejich úprava řídila se většinou dle latinských vzorů; největší část jich povstala z poznámkových písní latinských; mezi jednotlivá slova textu latinského vepisovány totiž překlady jejich a tak vyrůstaly české překlady v hojnosti. Nápěv ovšem zůstával týž jako při latinských ano i mnoho původních českých písní zpíváno dle cizích nápěvů; avšak již záhy se vyskytají písně duchovní dle vzorů básnictví domácího, bývá u nich připisován začáteční verš písně národní, na jejíž notu se zpívají a tak tyto zápisky se stávají důležitým pramenem pro poznání starých písní lidových.

Umělé formy přijalo básnictví české od vzorů cizích, francouzských a německých. Rozeznáváme hlavně dvojí jeho úpravu: jednodušší, lidovou a složitější, uměleckou.

Lidové tvary spokojovaly se tím, že pojily verše (obyčejně čtyrtaktové, jak již bylo vyloženo na str. 4.—5.) rýmem (který vnikl do našeho

básnictví již v XIII. stol.; v. str. 23.) v slohy několikařádkové; původní tvar byl asi trojřádkový, t. j. dva verše první spjaty rýmem sdruženým, verš poslední opakoval se ve všech slohách jako refrain (příkladem píseň prostonárodní níže uvedená); později místo tohoto jednotvárného zakončení rýmován refrain jeden s následujícím druhým (dalším krokem, splynutím obou sloh, vznikla tak sloha 6veršová); na př.:

»Stáše matka žalostieci
podlé kříže a slzieci
kdyžto syn její visieše!
Jehožto duše lkající
zamúcenú a bolející
meč ostrý prošel bieše.

Ó kterak smutna i žalostiva
byla jest ta požehnaná
matka jednorozeného!
Kterak lkáše i želéše
matka jeho, když vidieše
muky syna jediného....

(Text sestrojen dle rukopisův univ. knih. XVII. F. 30. a XVII. A. 18. z XIV. stol. Týmž veršem složena i píseň »Zavítaj, Duše svatý«).

Poněvadž pak, vzhledem k latinskému šestiměru s dvojím rýmem, byl náš verš krátký, spojovány později dva verše v jeden a tak z trojveršové sloky vznikla sloha pětiveršová (vlastně zas trojveršová, se dvěma dlouhými verši a třetím refrainem) (v. níže píseň národní); nejčastěji však se vyskytá a nejvíce byla oblíbena sloha čtyrveršová, jež měla jednak rým jen jeden (příkladem »píseň Kunhutina« v. příl. č. 2.) nebo jednak rýmy dva (v. »píseň Ostrovskou« str. 24.); jak vidno, všechny tyto tvary sloh vyskytují se v básnictví duchovním se stejnou zálibou jako v básnictví prostonárodním.

Tvary umělecké byly hlavně dva: sloha trojčlenná, jedna z nejoblíbenějších a lajch. Sloha trojčlenná, jak již jméno ukazuje, měla tři části: skládala se ze tří oddílů, z nichž první dva, sobě se ve všem rovnající, slovou v rukopisech dohromady verš, nyní však obyčejně (první a druhou) štolou; část třetí pak dopěv, v rukopisech repetice; sloha tato v jednodušší úpravě vnikla hojně do básnictví lidového; zde podává se příkladem začátek písně o sv. Dorotě (t. zv. legenda pražská; v. níže):

V. (= versus)	»Ó Doroto, panno čistá, tvoj hod ctí cierkev svatá, nebs ty dievka výborná, Bohem zvolená.	(Štola první)
	Tvé krásy i tvé čisťoty nemóž žádný vypsati, jimižs ty ozdobena, Kristem snúbena.	(Štola druhá)
*R.*⁰ (= repetitio)	Radující sě s chotem svým spomoziž nám tam smutným k věčné radosti.	(Dopěv)

Naproti tomu lajchů, básní dvojdílných, nemáme příkladu v básnictví duchovním, pročež jest o nich výklad při básnictví světském.

Tyto umělé formy vnikaly do básnictví našeho již na konci XIII. stol.; již tu máme uměle stavenou píseň Kunhutinu, v dalším období pak strofou trojčlennou skládal básník jednoho ‚Sporu duše s tělem' — avšak pravým vrcholem a zlatou dobou těchto umělých forem je právě doba Karlova. Bohužel, řeč těchto plodů nebývá vždy básnická, rýmy bývají velice chatrné a původ skoro všecky tyto duchovní písně mají v latinských kanticích, tak jako skoro veškerý zpěv vyvinul se z choralu svatořehořského.

Písně duchovní z tohoto období zachoval nám sborník jeden pražské universitní knihovny, (počtem 16) zvaný obyčejně MODLITBY, jiné dochovány v pozdějších opisích. Nejdůležitější z nich byla píseň k sv. Dorotě, o níž níže, dále píseň »Ó Maria, róže stkvúcie«, napodobená podle písně Kunhutiny i myšlénkami i úpravou, píseň »Ó přeslavná matko Božie«, rovněž čtyrveršovou slohou skládaná, jež přešla i do polštiny, píseň »Navštěv nás, Kriste žádúcí«, jedna z nejkrásnějších písní duchovních, jíž však přepracování Husovo ublížilo tolik, že byla arcibiskupem r. 1409. zakázána, vánoční píseň »Nastal nám den veselý«, přeložená z latiny, rovněž tak jako »Stáše matka žalostieci«, jež potom často předělávána i novým nápěvem opatřena; píseň »Jedniem hIasem« však jest původní slovy i nápěvem, ale dochována teprve v pozdním opise, podobně jako rovněž původní »Veselýť nám den nastal«; několikrát je zapsána také píseň »Zdráva matko přežádúcie«, obyčejně nazývaná »Hvězdou mořskou« a j. a j.

Písně duchovní jsou čím dále tím hojnější; přispívala k tomu horlivá péče Karlova a jeho nástupců o zpěv cirkevní nadacemi pro kostelní pěvce, o nějž v nedlouhé na to době začaly se již starati i spolky zpěváků. Avšak obsahem ani formou slovesnou nevynikají příliš, ukázka překladu slavné písně latinské »Stabat mater« shora položená poučuje o jejich úpravě dostatečně. V MODLITBÁCH vyskytují se skoro všecky písně zde a shora uvedené; ukázka z nich je na str. 24.

Nejzajímavější z nich jest **píseň k sv. Dorotě.** Nazývána bývá také — nesprávně — »legendou pražskou«. Obsahuje ve způsobě oslovení sv. Doroty ve 12 slohách jedenáctiveršových (první z nich otištěna shora) vyprávění o jejím umučení; avšak skladatel nedovedl zachovati nadšený tón oslovení a upadá do suchého výkladu; máme zachovánu ji několikrát i s nápěvem.

Legendou pražskou slove píseň naše na rozdíl od legendy Lvovské (o níž v. shora); pochází asi ze začátku druhé polovice XIV. stol.; zapsána ve dvou rukopisech z konce XIV. stol. (t. ř. »svatovítském« a universitním) a třech rukopisech ze století XV. Je spracováním podobné pisně latinské, kdežto legenda Lvovská drží se více Passionalu.

Příběh sv. Doroty byl u nás velice oblíben; proklestil si cestu i do skládání lidových a nabyl podoby prostých dramat, jež v předvečer 6. února dosud po vlastech našich někde se vesnickou mládeží provozují. Písním lidovým zalíbil se zvláště výjev s písařem Theofilem, jenž si žádá posměšně od Doroty ovoce z ráje a obdržev je zázrakem, přijímá křesťanství.

Světské básnictví milostné zachováno nám hlavně v pozdějších opisech a to skoro výhradně jen plody umělé. Mnohé tyto umělé písně mají vskutku vysokou cenu uměleckou, avšak valná většina plodů těch psána jest v duchu lidovém. Hlavními skladateli těchto básní byli potulní žáci, vaganti, scolares, jak jim cizím slovem říkali.

Založením pražské university vzala totiž u nás počátek nejenom vážná a latinsky píšící třída učenců, nýbrž i veselá a jazyka národního užívající třída »žáků«, universitních studentů. Mnozí z nich byli ovšem již letití, někteří zajisté dosti bohatí; ale největší část učeníků Mus byla mladá, v květu jinošství; z chudého rodu sic, v mraze často a skrovné jen i suché kůrky chleba chroustající, avšak při tom bezstarostná a veselá, do svých školních sešitů rovnoprávně zapisujíc latinské citáty z Aristotela jako české vzdechy k milence a makaronské posměšky. Všemi kořeny tkvíc ještě v lidu byla tato universitní mládež i u sedláků dosti ráda viděna; třebas že každá její návštěva končila vtipnou žebrotou, nezarmoutila přece nikoho. Tito »žáci« vylévali své srdce brzy formou písní národních, brzy umělými formami západními, brzy štiplavě a žertovně, brzy tesklivě a zádumčivě. Jejich písně se líbily i lidu selskému, formy jejich byly s oblibou napodobovány a lehký onen rozpustilý úsměšek vagantský zdomácněl v básnictví lidovém tak, že ve sbírkách našich písní národních nacházíme jen malý počet písní truchlivých a že veselé popěvky vagantské připadají nám skoro po půl tisíciletí jako plody dnešního básnictví.

Píseň Závišova jest nejumělejším plodem tohoto básnictví vagantského. Nějaký Záviše, »smutný žák«, lká nejumělejší slohou veškerého českého básnictví po své milence; báseň svou naplňuje sice scholastickou učeností, avšak proto přece báseň jeho dýše jemným citem, ačkoli jinak vznětlivá mysl studentská se v ní nezapře.

Píseň tato jest jeden z málo příkladů lajchu; báseň totiž, jejíž slohy, majíce nápěv i rozměr různý a několikerý, přece jeví dva díly, slula Francouzům lais, Němcům leich; ježto skládání jejich bylo dosti obtížné a ježto u nás vlastní básnictví dvorské se nevyvinulo, máme jen málo jistých případů této formy básnické. Z nich píseň Závišova je nejkrásnější a ježto jest sloha její nejumělejší z veškerého písemnictví českého, podává se zde ukázkou její sloha první. Každá sloha dělí se ve dva díly, jež mají uvnitř podobnou dvojdílnou stavbu veršovou a jež se zavírají 8 slabičným veršem refrainovým.

»Jižť mne vše radost ostává, A. I. a
jižť mé vše útěchy stanú,
srdceť v túžebnéj krvi (— vyslov jednoslabičně —) plavá, A. I. b
to vše pro mú paní žádnú [= milovanou]
Svýma zraky skrzě očko A. II. a
silněť střielé v mé srdéčko,
bydlímť u plamennéj túže;
mój život v túhách nemáhá [= stůně], A. II. b
to vše jejie krása drahá
k tomuť mě silně připúzie.
Srdce bolí B. I. a
silně ve krvi plavajě [= plovouc)
i žádajě,
žádná, tvéj milosti, ač [= jestliže] sě móže státi:
jázť nikoli B. I. b
živ nebudu na dlúzě
v téj túže,
ač [= jestliže] sě, žádná, neráčíš smilovati.
Túhať mě po niej, kdyžť na ni vzpomanu, B. II. a
div, žeť hned nezplanu,
omdlejě v túhách stanu:
ják pro ni u méj mladosti žalostívě zahynu.
Toť mé nesčěstie, že byvše v radosti B. II. b
i mám smutka dosti
od nevěrné milosti:
ach, žalosti! chodím smutný vzdychajě pro mú nevinu.
Jižť mé zpievanie B. III. a
přěstane nynie,
pyčtež [= litujte] mne panny i všechny panie
že mi jest zahynúti pro milovánie.
Slunéčko vzchodí, B. III. b
zářě vychodí,
má zmilitká v mém srdéčku vévodí;
silněť mi na mé mysli uškodí,
ač sě, žádná, nesmiluje. C.

Všech těchto 35 uměle sestavených veršů činí první slohu; celá báseň má slohy tři, jichž refrain je podobný poslednímu verši (refrainu) slohy prvé.

Zachována jest nám ve třech rukopisech; nejstarší mnichovský (ze XIV. stol., obsahuje jen první slohu; druhé dva (třeboňský a olomucký, oba z XV. stol.) obsahují píseň celou, ale ve všech rukopisech je čtení dosti porušené.

Vedle lajchů skládali ovšem vaganti také trojčlennou slohou hojnost básní i slohami jednoduššími dle vzoru a v duchu písní národních. Zvláštností jejich byly písně makaronské — latinsko-české; jednu takovou makaronskou, trojčlennou slohou složenou, poznali jsme již v »Mastičkáři« (str. 62); jiné takové makaronské, složené slohou šestiřádkovou (nebo, počítáme-li dva krátké verše za jeden dlouhý, čtyřřádkovou) stůj zde začátek:

Carmen praestet deus celi, v němžto by byl rozum cělý
describendi varia,
quae suevimus saepe radi, jedli bychom často rádi,
sed desunt cibaria.
Non dolore sine gravi, nemámeť ižádné krávy,
neque volatilia;
in reprobum sensum dati nechtieť nám nic darmo dáti,
quare agunt talia.

Z pětiveršových sloh stůjtež zde ukázkou první 2 slohy básně »Mistr Lepič«:

»Slýchalli kto práv při vieře — také divy ot (=o) hrnčieře
jakož tento — múdrý, jenžto
nazývá sě Lepič (věz to!)
Slepil velmi malú latku — dal z nie dosti všemu sňatku (= sboru)
anjelskému — i rajskému
vedlé toho i zemskému.

Formalní rozmanitost nelze tedy písním jejich upírati; kromě toho hleděli si i rozmanitosti obsahové. Vedle prostých písní náladových a posměšných skládali i písně taneční i svítáníčka, jak nazvány česky básně, v nichž líčí se stráž nad milenci spolu se do rána bavícími nebo ranní jejich od sebe loučení; cizím názvem sluly alby. Také prosté básně, určené jen ke čtení, máme již: epištoly, listy milence milce, říkadla atp.

Mimo píseň Závišovu však z hojného toho básnictví vynikají formou jen asi Smrt (báseň podobného obsahu, asi jako »o smrtedlnosti« v. již shora), dále dvě souběžné básně »Řeč jinocha mladého« a »Řeč kmetě starého« — složené vesměs slohou trojčlennou.

Rukopisně tyto hojné básně vagantské jsou zachovány hlavně ve dvou sbornících třeboňských z XV. století; mnohde nelze rozeznati, jsouli písně a popěvky ty národní nebo umělé. Sbírali je a vydávali FEIFALIK, J. JIREČEK a Č. ZÍBRT. Některé veršované průpovědi znějí nám docela novočesky; na př.:

»Kdož sě večer opie,
ten ať to dobře vie.
ten pí ráno opět
budeť črstev jako květ.
Slušíť tomu poraditi,
klínem klín vyraziti.

Kto miluje nevěda,
raději miluj nedvěda;
a kto miluje v naději,
bývaj doma raději.

Plody prostonárodní dochovány jsou taktéž jen v textech pozdějších; sem bývá často počítána »píseň o bitvě u Kreščaku,« která

však je nám dochována teprve v XVI. stol.; avšak zdá se, že báseň tato, ostatně necelá, jest jen jeden z doplňků kroniky Dalimilovy, jako jiné mnohé (srv. str. 36.—37); rovněž »píseň o Štemberkovi« zdá se býti mladší a jest o ní řeč níže.

Cele však ráz národní a doby Karlovy nese na sobě píseň »Ztratilať sem milého.« Na důkaz toho a zároveň ukázkou slohy trojřádkové podává se zde začátek její:

»Ztratilať sem milého,
v tom srdci jediného:
jměj sě dobře, srdéčko!«
»Ztratilalis milého,
hledaj sobě jiného,
jměj sě dobřě, srdéčko!
Kdyžto nelzě jinak zdieti,
musíme sě dobře mieti,
jměj sě dobře, srdéčko!«

Básnictví tendenční může se v této době vykázati již básníkem samostatným, prozíravým a vzdělaným, prvním básníkem, jehož osudy životní známe s jistotou. Je to pan **Smil Flaška** z Pardubic a na Rychmburce, člen jednoty panské proti králi Václavovi IV., synovec arcibiskupa Arnošta, nejvyšší písař zemský a skladatel dvou velikých básní naučných.

Prvním básníkem známým je vlastně LEVŠTÉN (v. str. 58) nebo (slepý) JAKUB (v. str. 82), nebylyli osoby obě totožné, avšak, nehledě k tomu, že dle některých jsou to skladatelé latinští a ne čeští, o životě není nám víc známo, než co lze vybrati z jejich skládání; naproti tomu máme sice o Smilovi zpráv dosti, ale za to bývá pochybnost o jeho dílech.

Pan Smil Flaška narodil se někdy před r. 1350; na pražské universitě dosáhl stupně bakalářského; po otci Vilému, bratru arcibiskupa Arnošta, přejal 1390 panství Pardubice, Rychmburk a Staré; 1395 vstoupil v jednotu panskou proti Václavu IV., dostalo se mu pak smlouvou s králem následujícího roku nejvyššího písařství; při dalších bouřích proti panovníkovi a jeho straně padl v boji s Kutnou Horou 13. srpna 1403.

První jeho báseň jest **Rada otce synovi.** Tato báseň naučná, k níž daly mu podnět rozmanité básně německé podobného obsahu, vypočítává dosti suchým způsobem hlavní povinnosti dobrého syna rytířského. Úcta k paním a upřímná zbožnost zaujímají mezi nimi místo přední; složena jest v 644 verších osmislabičných, přerývaných jen někde dvojverším sedmislabičným.

Rada otce synovi zachována v několika rukopisech, v jednom musejním společně s Novou Radou; ukázku jejího začátku dle tohoto rukopisu podává příloha č. 6; nejlepší však rukopis jest Petrohradský z r. 1404. Jiné rukopisy jsou zlomkovité. Vydána několikrát. Že jest dílem Smilovým, dosvědčují jednak mnohé vnitřní i vnější shody s Novou Radou, jednak zmínka Lupáčova v XVI. stol., který píše, že složil: »radu jinošskou jazykem obecným a veršem, naplněnou překrásnými sentencemi a úvahami.

Obrázek krále lva dle rukopisu Musejního Nové Rady z pol. XV. stol.

Daleko obsáhlejší jest však **Nová Rada,** rovněž dle německých vzorů složená, přeložená do němčiny i do latiny. Počítajíc 2000 veršů (osmislabičných s přerývkami dvojverší sedmislabičných) vykládá dosti prostě, jak mladý král lev, nastupuje na trůn, přivolá si na poradu své poddané, čtvernožce přímo, ptáky však pod vůdcovstvím orlovým. Zvířata střídajíce se radí, poslední labuť; většinou podle své přirozenosti, někdy však také dle domnělých vlastností, jaké jim připisovaly středověké fysiology (v. níže). Labutí radou báseň se zavírá.

Na prvni pohled jest patrno, že báseň psána jest na poměry české a pro mladého krále českého; bylo to patrno nejen opisovači staršího rukopisu musejního, který vypodobnil lva jako znak království Českého a orla jako znak markrabství Moravského (viz obrázky), bylo to patrno nejen jejímu přepracovateli, Janu Dubraviovi, jenž r. 1520 podobným způsobem složil báseň latinskou »Theriobulia« pro mladistvého krále Ludvíka, bylo to patrno nejen všem dosavadním vykladačům, nýbrž vyplývá tak jasně a zřejmě z díla samého, že nemůže o tom býti sporu. Avšak vzhledem k rukopisnému vročení (oba celé rukopisy datují složení do r. 1394 nebo 1395) naskytují se tu přece obtíže. Neboť jediná osoba, které mohla Smilova báseň býti věnována, byl Václav IV.; avšak věnovati radu panovníkovi, dvacet let již skoro vládnoucímu, nezdá se býti dosti pravděpodobné.

Spor ten mezi patrným účelem celého spisu a mezi datováním rukopisu odklízen byl všelijak; jedni myslí, že Nová Rada vznikla ke konci vlády Karlovy, r. 1378, pro mladého Václava a že opisovatel přejal datum rukopisu pozdějšího, jiní zase, že Smil pojal plán díla svého někdy kolem r. 1378, že však byl něčím při provedení díla svého zdržen. Zachována nám ve dvou rukopisech musejních a zlomku třeboňském; do němčiny přeložena WENZIGEM, latinsky spracoval ji zmíněný již DUBRAVIUS r. 1520; vydána tiskem 1876 J. GEBAUEREM jako první číslo »Památek staré literatury české.« Dokládá se jí také Kornel ze Všehrd ve svých Knihách devaterých.

V obou pracích Smilových proniká týž směr poučovací a káravý, jaký viděli jsme v době starší u skladatele Desatera; jen že ovšem Smil nehrozí tak často tresty pekelnými, a nelíčí tak drasticky jako zmíněný skladatel. Vzdělání v obou spisech jeví se dosti vysoké; Smil zná nejen příbuzného směru spisy cizí — německou radu otcovu

Obrázek orla dle téhož rukopisu Musejního z pol. XV. stol.

»Der Winsbeke« — i rozmanité »rady zvířat« a fysiology, nýbrž i Písmo dosti důkladně a starou Alexandreidu; znal-li bajky aesopské z originalu či českého překladu, nelze již s jistotou povědĕti. Avšak básníkem v pravém slova smyslu nebyl; i zpracovatel Ezopa, o němž níže vyloženo, vyniká nad něho vysoce obratností formovou i vytříbeným jazykem; rýmy bývají většinou plané, mravná naučení bývají někdy dosti nevhodně umístěna.

Rady a myšlénky, jež v obou básních přednáší, jsou celkem úplně přiměřeny tehdejším názorům. Mnohdy přechází do titěrností, jinde není dosti rigorosní, ačkoli na jednotlivé nepořádky v zemi má ostré oko. Mocný pán v díle jeho jeví se jen poskrovnu, mnohem častěji viděti z díla jeho jen prostředního rýmaře. Zdá se proto, že oba spisy pocházejí z mladších let.

Kromě obou Rad připisují se mu ještě jiné básně, avšak neprávem. Za to dosti je pravděpodobno, že pochází od něho první sbírka přísloví českých. O té bude zmínka níže.

Ukázku ‚Rady otcovy' podává příl. č. 6.; z Nové Rady stůjte zde (vv. 1325—1350):

Tetřev radí.

Tetřev podlé svého řádu
také vyda králi radu
a řka: »Králi, tobě razi,
chcešli býti bez přiekazy,
nebývajž tu, kdež jest lidno,
ale vždy, kdež jest úklidno (= ticho):
v skáli, v horách, ne u poli,
tu budeš živ po své vóli,
prostřed lesóv, ne na kraji
tuť sě tebe nedoptají.«

Pes radí.

Jeden pes tu také bieše,
ten všech psóv slovo mluvieše
a řka: »Králi, radím tobě,
měj své věrné vždy při sobě,
najviec, kdež jsi pohostinu,
ať sě tvoji k tobě vinú,
jenž o tvé dobré pečiji;
a cožkolivěk učijí,
úklad nebo který skutek,
proňž by tobě přišel smutek,
svú to snažností uhradie,
tomuť dojíti nedadie.
A když spíš na svém pokoji,
ať jsú věrní stráže tvoji
veždy tudiež vedlé tebe:
tak budeš bezpečen sebe.

Básně Smilovy zpracovány hlavně na základě německých pramenů; také Nová Rada zpracována podle pramenů, které podávala německá báje zvířecká. Kde souvisí s písemnictvím bájkovým, jsou to jen volné narážky. Avšak bylo již svrchu vyloženo, že rovněž bylo u nás oblíbeno skládání bajek a sem náleží veliká skladba staročeského EZOPA.

Ezop zachován je nám ve sborníku Baworowském; jeden z pěkných příkladů, jak obratně si dovedli staří zpracovatelé počínati. Obsahuje ve 3240 verších překlad bajek aezopských, tak jak ve zpracování XII. stol. byly ve středověku oblíbeny.

Bajky Aesopovy původní totiž, ani jejich latinské zpracování Phaedrovo, nebyly středověku známy. Nýbrž pramenem středověkého tohoto básnictví bylo prosaické zpracování Phaedra ve 4 knihách z X. stol., známé pode jmenem Romulus; z jeho 83 bajek neznámý veršotepec XII. stol. zpracoval ve 489 dvojverších 60 bajek, jež rozdělil na 3 knihy. Toto veršované zpracování Romula bylo zváno obyčejně Anonymem a vyskytovalo se velice často spolu s Romulem v knihovnách středověkých. Z nějakého takového Anonyma (avšak s připojeným Romulem) vznikl staročeský Ezop, jenž však v XV. stol. vytlačen prozaickým překladem Romula. Kdysi po r. 1470 vydal totiž Němec Steinhöwel text latinských bajek s německým překladem ‚Romula‘; z tohoto německého překladu učiněn pak překlad český a tištěn někdy na sklonku XV. stol.; pozdější hojné otisky pořizovány dle nového vzdání Steinhöwla od Brandta r. 1508. S těmito prosaickými překlady pozdějšími staročeský Ezop nesouvisí.

Překlad staročeského Ezopa jest velice obratný a dílo dobrého spisovatele. Překládá svého Anonyma (s pomocí Romula) dosti volně, veršem uhlazeným a řečí velmi správnou; ačkoli někde, nešetře dosti umělecké dokonalosti, moralisuje již na začátku bajky, přece se snaží, aby podával věc co možná jasně a názorně. V písemnictví českém i cizím je dobře obeznalý a kořistí z něho velice obratně. Velice vhodně přidává rozmanité narážky a uvádí i zavírá báseň svou pessimistickým výkladem o zkáze a porušení mravním tohoto světa. Dle některých narážek byl stavu panského a horlivý Čech, jak patrno na př. z vv. 565—568:

takéž Němci činie nám,
když je zmek přinese k nám,
žeť Čechy z domu vysazují
a sami sě v ně uvazují;

nebo z vv. 2185—2190; překládaje totiž při bajce o netopýru latinské dvojverší:

»Linquit aves, quae sumit »avis« de vespere nomen,
nec timet oppositi castra iuvare chori«

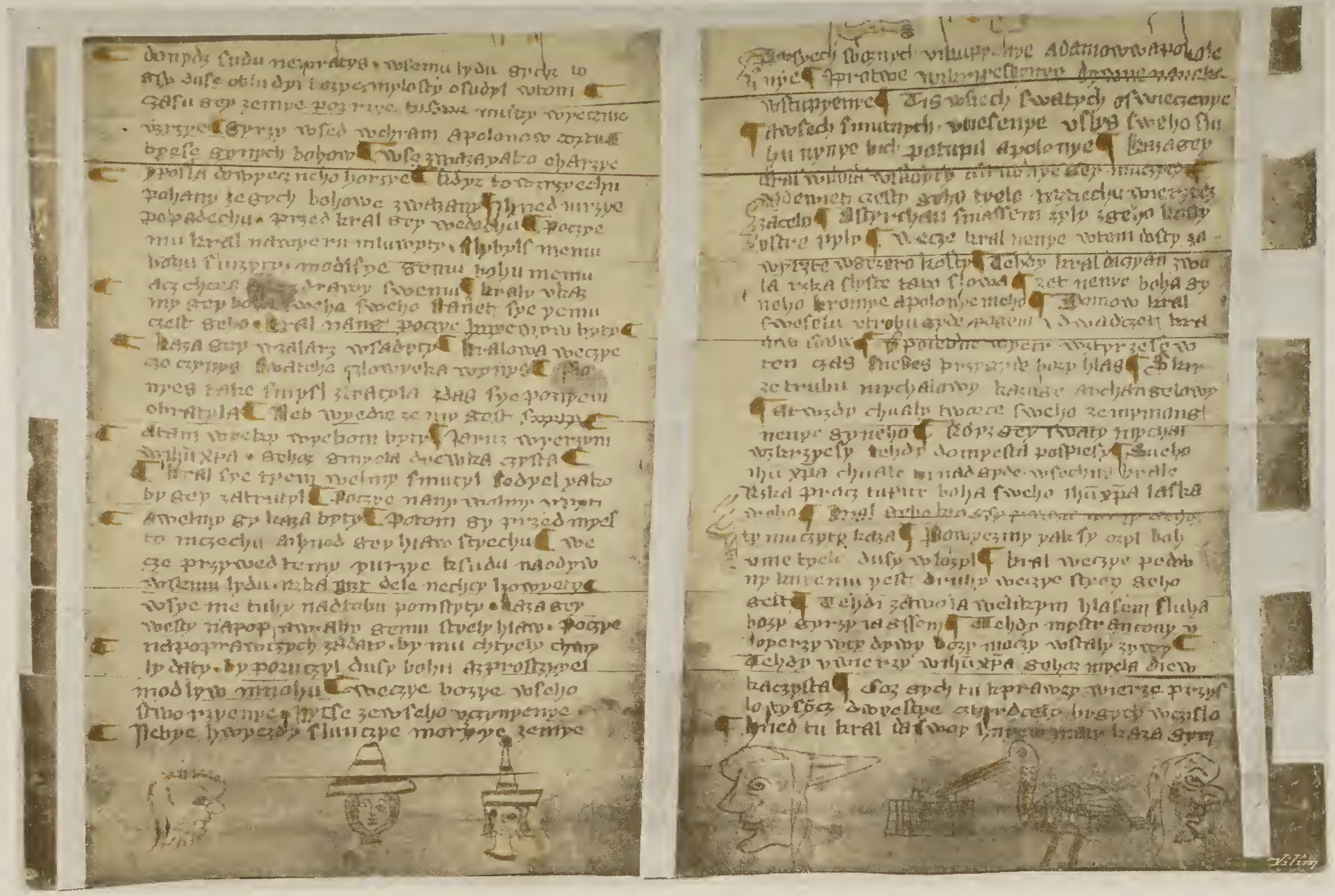

Snímek legendy o sv. Jiří.

Zlomek rukopisu XIV. stol., majetek knihovny Musea království Českého.

80.

Grosman a Svoboda v Praze.

dí takto s průhlednou narážkou:

»netopýř ptactvo potupě,
k protivnie straně přistúpě,
poče jim pomoc slibovati,
věrně s nimi v boji státi;
cizozemcóm pomoc činí
tupě zemany bez viny«

A tak dílem našeho zpracovatele může se písemnictví naše směle postaviti po bok soudobým francouzským, italským a německým převodům Ezopa.

Největší váhu má jeho samostatný úvod a závěr; v úvodě vypráví totiž ve 188 verších pessimisticky o boji ctností s neřestmi; látky podobné známy byly ve středověku ze spracování Prudentiova, Alanova nebo sv. Bernarda; avšak kdežto všude spisovatelé jiní pojímali vše se stanoviska duchovního, náboženského, pojal spisovatel náš látku svou světsky a právnicky: Lakomství, Křivda, Násilí, Lest, Nevěra, Zloba... přepadnou Ctnost s Pravdou, Vierou, Šlechetností atd. a zapudí ji s pole do tvrdých hradů. Již v prvních verších je pessimistický názor spisovatelův zřejmý:

Platno nenie juž pravenie
neb již tak poslušno nenie,
jakož za dávného věka,
kdež skládanie byla dieka.
Již lidé jiného nedbají,
jedne bohatství hledají,
jenž jest ctným nravóm potupa
a do pekla náhlá sstupa;
již ten, kdo má peněz dosti,
ten jesti dóstojen ctnosti.
Lakomstvie již Ctnost pobilo
a ji v svú moc porobilo —

a tento pochmurný názor proniká ještě ostřeji na konci díla, kde latinské skládání končí optimisticky: »ius superat vires« (= právo přemáhá moc), což básník náš sice svědomitě přetlumočí, ale hned dodává 16 veršů, ve kterých odkazuje k svému úvodu a trpce dokládá, že je tomu právě naopak.

Zachován jest nám překlad ten jen ve sborníku Baworowském, v opise z r. 1472. Původ jeho sahá jistě však do století XIV., jenže není dosud rozřešeno, máli se hledati v posledních letech Jana Lucemburského či v prvních letech vlády Karlovy. Taktéž poměr k Alexandreidě není dosud náležitě vyšetřen.

Původně byl text náš zajisté spojen s latinským; dosud zbyla jednotlivá latinská dvojverší mezi verši českými; překlad je dosti obšírný — proti 978 šestiměrům lat. originalu obsahuje asi 3000 osmislabičných veršů; rozdělen byl původně zajisté na 3 knihy, nyní však vinou opisovačovou jsou označeny jen knihy dvě. Vydán byl objevitelem celého rukopisu BRÜCKNEREM.

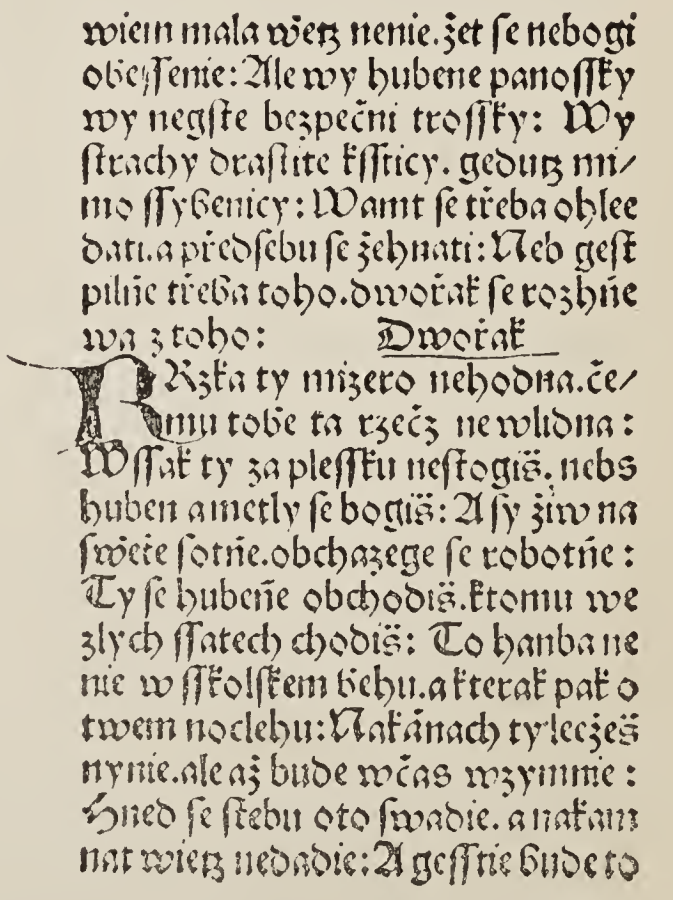
wiem mala wetz nenie. žet se nebogi
obessenie: Ale wy hubene panossky
wy negste bezpečni trossky: Wy
strachy drastite ksstícy. gedutz mi-
mo ssybenicy: Wamt se třeba ohlee
dati. a předsebu se žehnati: Neb gest
pilňe třeba toho. dwořak se rozhňe
wa z toho: Dwořak
Rzka ty mizero nehodna. če-
mu tobe ta rzečz ne wlidna:
Wssak ty za plessku nestogiš. nebs
huben a metly se bogiš: A sy žiw na
swěte sotňe. obchazege se robotňe:
Ty se hubeňe obchodiš. ktomu we
zlych ssatech chodiš: To hanba ne
nie w sskolskem behu. a kterak pak o
twem noclehu: Nakánach ty leežeš
nynie. ale až bude wčas wzymnie:
Hned se stebu oto swadie. a nakam
nat wietz nedadie: A gesstie bude to

Snímek prvotisku »Podkoní a žák.«

98 a 259

K těmto velikým skládáním a přeprącováním mravoučným druží se řada menších. Nejzajímavější z nich a nejcharakterističtější pro celou dobu je satira PODKONÍ A ŽÁK.

»**Podkoní**«, jak také zkráceně tento »svár« se nazývá, jest vtipná a obratná satira, odkrývající zdánlivou chloubou vlastního stavu všecky jeho vady a nedostatky. V 500 verších vypráví básník, patrně podle suchého humoru nějaký žák, jak při pivě sešel se se dvěma hosty;

»z těch jeden bieše člověk mladý,
nejmejiěše známě brady,
na němž sukně šerá umlená
a k tomu kukla zelená;
ta také zedraná bieše (byla)
Mošnu na hrdle jmějieše
v níž by vložil, cožť mu třeba,
mním že knihy, také chleba.
Dešťky jmějieše u pasu,
jakž jej viděch při tom času;
i jinú k tomu přípravú
vše bieše školskú postavú.
Druhý, ten sě starší zdáše,
sedě, vždy brádku súkáše,
na němž kabátec úzký, krátký
a dosti zedrané šátky.
Okasalý tak bě (= byl) dvorně,
k tomuť bieše obut v škorně;
tyť biechu (= byly) drahně povetšely,
avšak okolo děr cěly,
skrzě něž viděti nohy.
Také bieše upal (= připjal) ostrohy,
točenku jmajě na hlavě.
Takž, jakž já jej sezřech právě,«

zdál se spisovateli »dvořákem (= podkoním). Ten vychloubá se svým stavem, až popudí žáka k odporu a chvále stavu žákovského, jež ovšem vypočítává jen jeho nouzi a chudobu, s šibalským však posměškem a veselím. Podkoní rozhněván týmž způsobem odpovídá, avšak jeho hněv vede žáka k tomu, že při své haně bydla dvořanského vykládá mu veselou historku, jak ani čert nechtěl býti podkoním (»třepačkou«); kdežto žáci obyčejným trestům nejsou podrobeni, jen soudu duchovnímu, podkoní musí se báti šibenice, jak praví žák (v. snímek z prvotisku, od v. 280 a nn):

»viem, malá věc nenie:
žeť se neboji oběšenie.
Ale vy, hubené [= bídné] panošky,
vy nejste bezpečni trošky;
vy strachy drástíte [= ježíte] kštici,
jedúc mimo šibenici.
Vámť sě třeba ohlédati
a před sebú sě žehnati:
neb jest pilně třeba toho!«
Dvořák sě rozhněva z toho,
Dvořák
řka: »Ty mizero nehodná,
čemu tobě ta řeč nevlídná?
Však ty za plešku [= babku] nestojíš,
nebs huben a metly sě bojíš
a jsi živ na světě sotně [= sotva],
obcházeje se robotně [= živě se pracně].
Ty sě hubeně obchodíš,
k tomu ve zlých šatech chodíš:
to hanba nenie v školském běhu?
A kterak pak o tvém noclehu:
na kamnách ty léžeš [lehneš] nynie,
ale až bude v čas v zimě,
hned sě s tebú o to svadie
a na kamnať viec nedadie.
A ještě bude to[bě blaze] . . .

když ti dají lehnouti na podlaze.« Tak podkoní haní žáky a vychloubá se dále svým bydlem: spí si pěkně v slámě (někdy v hnoji), chodí si čistě, sedláci se ho bojí, není bit od pána (leda omylem »po hlavici neb za vrch nebo po líci«), naopak, dostává od pána nové šaty (sotva že je pán roz-

trhá); a jakmile pán zaplatí dluhy, udělá z něho střelce. Proto nechť žák nemluví, neboť žákům je přisouzena stálá psota. Žák rozlícen odpovídá pak přímo, vychloubaje se, že může býti i biskupem, kdežto »ty hubená satrapa — čím chceš lepší býti chlapa na každý den hnój kydaje?« Až žák ve zlatém rouše bude »v kostele — a ty stojíš jako tele — v svém zedraném rúše.« Proto nechť podkoní jde raději do služby selské; tak aspoň ujde šibenici. Podkoní vrhne se nyní na žáka; nadává mu: »nežli dočakáš pleše, budeš ty utopen v měše [= pytli] . . . . spieš ty ještě budeš katem — nežli kněžem neb prelátem — neb najviec biřici, kati — vše bývají literáti«, nastane rvačka »pohlavci suší — pleskají okolo uší« — a spisovatel, nechtě se tomu dívati, jde domů: »toť jest krčemná příhoda — neb sě pivo pie, ne voda;« krátkým doslovem, aby každý raději zůstal doma, báseň se končí.

Jako v zrcadle vystupují v básni této před námi společenské poměry tehdejší; psota panské čeledi i bída chudých žáků, moc vysokého duchovenstva i utištění lidu selského — vše to kresleno sice se šibeničním humorem, ale věrně a barvitě. Ačkoliv je patrno, že nižší stavy neměly ani za Karla na růžích ustláno, nejeví přec žádná osoba se svým stavem nespokojenost, hraničící se zoufalstvím, jak vidíme o sto let později. Ani žák ani podkoní na svou bídu si nenaříkají, jsou docela svým stavem spokojeni a pevně doufají v skvělejší budoucnost. Avšak ani stav selský, utištěný sice, není přece ještě zotročen; pobožná i dobromyslná sedlka má pro žebravé žáky vždy ještě nějaké vejce za svaté obrázky; opatrný sedlák — tak, jak ho ještě nyní líčí píseň národní — má v úctě sice služebníka panského (říká podkonímu »Vítaj, paniče!«), ale kde může, vyhne se mu a dává dobrý pozor na své slepice. Rovněž pán, zadlužený sic, ale hrdý, nepočíná si k svým poddaným ukrutně neb nelidsky — a drobné tyto obrázky z tehdejší společnosti, zachycené v hospodě při dobrém pivu, nezakrývajíce stinných jejích stránek nezarmucují nikoho líčením nezměrné bídy a zoufalé nouze. Naopak, obě hlavní figurky básně mají v sobě notnou dávku hrdosti a samolibosti.

Celá báseň je zpracována velice obratně a s rozkošným humorem; proti satirám skladatele Desatera (v. str. 68) vyniká ryze českým duchem, čistě lidským pojetím společenských nedostatků, a živými kontrasty. Skladatelem byl patrně nějaký žák a báseň je zcela původní.

Zachována ve dvou rukopisech (klementinském z r. 1409 a musejním z r. 1459) a tištěna již r. 1498 (z tohoto prvotisku podána ukázka na str. 97.); přepracována také latinsky. Poněvadž v obou rukopisech vyskytá se spolu s díly Smilovými, byla připisována ještě s jinými básněmi jemu; než rozbor básně ukazuje jasně, že domnění toto je mylné. WENZIG přeložil ji 1855 do němčiny.

Latinských básní příbuzného obsahu byla veliká síla; avšak báseň naše je původní. Co do času skládání bývají pronášena různá mínění; ale nejvíce se podobá pravdě, že složena někdy na sklonku vlády Karla IV.

Podobného rázu a zajisté podobného původu je jiný »svár«, **Svár vody s vínem**. Ale báseň tato není již původní, povstala na základě skládání latinského. Po obšírném úvodě vypráví skladatel, jak mistr jakýs, opiv se vínem, ve snu viděl vodu s vínem prudce se hádati o přednost; když se probudil, požádaly ho obě strany za rozhodnutí; mistr šalomounsky rozhodne, obou že je světu potřebí a končí hlubokou pravdou:

»ktož chce viece vody píti,
snad nemá vína čím platiti:
protož poručtaž toto spolu Bohu —
ať lidé pijí, což koli mohú!«

Skladatel básně této užívá hojně příležitosti k narážkám na jednotlivé vady své doby, zejmena na opilství; zná se dobře v starých legendáeh, Písmě i soudobém básnictví vagantském; zpracována dle latinského vzoru, jichž tehdy bylo mnoho pro velikou oblibu této látky, snad Philibertova.

Báseň zachována pouze v jednom rukopise musejním zároveň s díly Smilovými; přičítána taktéž Smilovi, rovněž neprávem; spíše by se mohlo říci, že je prací skladatele ‚Podkoního.'

Taktéž překladem z latiny jest **Alan**, učené skládání XII. století. Proti skládání římského básníka IV. století Claudiana, líčícímu cestu do pekel, složil ve XII. stol. slavný cisterciák flanderský Alan z Rysselu, cestu do nebes, nazvav ji Antiklaudianem. V tomto Alanově Antiklaudianu vypisuje se, jak »Světoplozě« (jakási tvořivá síla země), vidouc mravní porušení lidstva, vyšle ze společné rady ctností do nebes orodovat k Bohu »Věhlasnost« s podkoním »Rozumem«. »Věhlasnost« uvedena před Boha »Milosrdenstvím« a s pomocí jeho (přes odpor »Pravdy« [= spravedlnosti]) dosáhne od Boha toho, že vyšle Syna svého na spásu lidstva. Báseň celá je přesycena středověkou učeností o zemi a oběžnicích, zjevech pozemských i nebeských, o kůrech andělských a dřevu kříže, že vlastní děj lze jen velice obtížně sledovati.

Báseň latinská, obratnými šestiměry skládaná, pro tuto učenost byla mezi středověkým vzdělanstvem dosti oblíbena; v jednom jejím opisu XV. stol. v pražské knihovně universitní připojeny jsou k ní české poznámky. Avšak většině čtenářstva byla příliš obšírná a proto učiněn k ní kolem r. 1300 prosaický výtah, jenž znenáhla zatlačil báseň původní. A dle tohoto prosaického výtahu složena i báseň staročeská, v 1500 verších dosti suchopárně tlumočící našemu obecenstvu učenost Alanovu. Zpracovatel staročeský doplňoval učenost Alanovu ještě svými, odjinud čerpanými drobty, ne k velikému prospěchu svého díla. Úpravou jest báseň rovněž chatrná. Zachována v rukopise t. zv. svatovítském (v. str. 101), ale v podobě dosti porušené.

Mnohem obratněji pořízen jest překlad »**průpovědí Katonových**«. Někdy kolem r. 300 po Kr. vyskytá se již tato sbírka latinských mravoučných průpovědí pode jmenem Katonovým v písemnictví středověkém.

Těší se podobné oblibě jako Ezop; pronikají do všech písemnictví evropských a ještě v XVIII. století bývaly postrachem žáků gymnasijních. Na nich učívala se mládež mravouce a mluvnici, jich dokládali se učitelé i kněží; není divno tedy, že i u nás se hojně rozšířily.

Prvotně byl překlad zajisté jen mezířádkový; nějaký v latině slabší žák nadpisoval si překlad jejich do své knížky latinské — a takové mezířádkové překlady (ač nezachovány) byly zajisté již v období předchozím — ale záhy zmocnila se i našich čtenářů touha po samostatném převodu a tak vzniklo obratné přetlumočení veršované (za latinská dvojverší naskytají se »dlouhá« trojverší t. j. šest krátkých veršů osmislabičných, spjatých rýmem sdruženým). Nejstarší jeho opis jest v sborníku svatovítském.

Svatovítský rukopis sluje sborník kapitulní knihovny z druhé polovice XIV. stol. pocházející, jenž obsahuje kromě zmíněných již Alana, Smrtedlnosti, Anselma a Katona také SEDM RADOSTÍ P. Marie v 900 verších (srovn. str. 54) a NANEBEVZETÍ P. Marie (v 500 verších; také ještě ve 2 rukopisech pozdějších), legendární skladby malé ceny a konečně některé drobnější kusy, jako zmíněné již: Píseň k sv. Dorotě, Hvězda mořská, Zdráva Maria a pak báseň o 27 blázních, o 5 studnicích (hříchů), VZÝVÁNÍ P. MARIE (dosti oblíbený chvalozpěv, 142 vv. počítající) a VZDECHNUTÍ K P. MARII (v 71 vv.); prosou pak Modlitbu k P. Marii, kázání sv. Augustina proti hádání a Slovníček latinsko-český; a v XV. stol. přivázáno ještě Vidění sv. Brigitty a O mastech celistivých a hojících. Celý tento sborník vydán od A. PATERY 1886.

Vedle tohoto obratného tlumočení vyskytají se ovšem ještě stále tlumočení otrocká, mezířádková, v XVI. století pak vznikají nové samostatné překlady JANA MANTUANA PLZEŇSKÉHO z r. 1520, pozdější pak PAVLA VORLIČNÉHO, jež v XVII. stol. vytlačeny opět překladem J. A. KOMENSKÉHO, kterýž ještě v XVIII. stol. býval připojován k českým mluvnicím jako ukázka českého veršování. Všecky tyto pozdější překlady jsou ovšem samostatné, překlad KOMENSKÉHO proveden na př. vzornými klassickými dvojveršími — i nemají souvislosti s tímto staročeským zpracováním.

České skládání spracovalo text latinský, rozdělený na 4 knihy, asi v tisíci verších, a to, jak již připomenuto, dvojverší latinská v dlouhých trojverších, 44 předběžných rad latinského úvodu v krátkých dvojverších. Krom toho připojen v českém zpracování úvod (chvála Katona) a závěr. Spracování je velmi obratné, skladatel zná Alexandreidu i Písmo a jeví velikou příbuznost se zpracovatelem Ezopa.

Zachováno kromě sborníku svatovítského ještě v šesti rukopisech XV. stol., z nichž nejstaršímu z r. 1409 (v univ. knih. pražské) chybí počátek. Mezířádkové překlady otrocké zachovány jsou ve třech jiných rukopisech XV. století a mají původ docela samostatný, jsouce určeny jen k potřebě majitelově.

Vydán byl »Kato« několikrát, v našem století nejdříve 1808 dle rukopisu Neuberského DOBROVSKÝM v Slavíně, naposledy 1886 PATEROU ve vydání rukopisu svatovítského. Ukázkou podává se zde překlad dvojverší posledních se závěrem:

(IV., 48:) »Cum tibi contingat studio cognoscere multa,
Fac discas multa, vita nil discere velle.«

Když budeš skrzě učenie mieti mnoho rozeznánie,
Uč sě, viece nepřestávaj ani učenie ostávaj;
Styď sě, nechtě sě učiti, ač [= jestli] chceš nad jiné předjíti.

»Miraris, nudis verbis me scribere versus?
Hos brevitas fecit sensus coniungere binos.«

Div sě každý slovóm sprostným, kak sem dosud smyslem prostým
Ve dvú verší jeden smysl napsal těchto knih rozmysl;
Tomuť jest také znamenie mého smysla ukrácenie. —

Ale já z smysla marného i promluvenie krupého [= hrubého].
Tři sem ze dvú verší činil, tiem sem českú řeč uvinil,
Že jsem z latinského smyslu prodlil [= rozvlekl] českého úmyslu.
Jestli něco přičiněno, také něco umenšeno,
Však jest málo proměněno, jakž latině učiněno;
A pakli kto mój smysl hanie, že promění mé skládanie,
Móžli lépe opraviti, chci jej nad sě rád chváliti.

Kromě těchto velikých, původních i přeložených skládání mravoučných a mravokárných, kolovala ještě mnohá skládání kratší; není však o nich všude jisto, náležíli již do doby této. Proto činí se zde zmínka jen o čtyřech drobnějších.

»**Smrt**« (připomenutá již shora, na str. 92), popisující rovněž tak tuto nepřítelkyni lidskou jako starší skládání »O smrtedlnosti« (v. str. 67.), složena prostou slohou trojčlennou od nějakého žáka v 80 verších. Ani úpravou ani obsahem zvlášť nevyniká.

Zachována v rukopise t. zv. Lobkovickém z prvé polovice XV. stol. Rukopis ten obsahuje totiž kromě Pulkavovy kroniky vzadu připsány SMRT, PRAVDU, PRAŽSKOU PŘÍHODU (báseň o událostech r 1427) a ŘEČ JINOCHA MLADÉHO i ŘEČ KMETĚ STARÉHO (jeden z nejumělejších plodů vagantských). Obsahuje celkem 20 sloh čtyrveršových, spjatých však po dvou rýmem posledního verše a končí se nábožným vzdechnutím k Panně Marii.

»**Pravda**« (připomenutá na str. 67.) naříká velice umělou slohou trojčlennou (dvě takové šestiveršové slohy — všech sloh jest v básni 20 — spjaty vždy rýmem posledního verše) nad útisky »Pravdy« (= spravedlnosti) v tehdejším světě. Nenalézá nikde útulku, ani u kněží nikoli. Úprava básně i řeč její připomínají jeden »Spor duše s tělem« a zdá se, že s oběma »Řečmi« (jinocha a kmetě) pochází od téhož skladatele; také znalost »Smrti« a »Smrtedlnosti« dá se v básni této postihnouti. Dosti dobře osvětlují její úpravu čtyři slohy následující (v. 85—108):

Od papežě až do krále
níže toho, blíže, dále —
veždeť [= všude] jest pravdy na mále:
  i u kněžě
  bez peniezě
nečekaj smilovánie.

Jedináť smrt rovně měří,
bez peněz každému věří,
tak šarlatu, jako šeři;
  cožť procění,
  nepromění,
dáť sě na pravé leženie.

Ten sě peněz neostudil [= neštítil],
nevěru, zlost, křivdu vzbudil,
tělo i duši ochudil:
  ktož jej ztratí,
  vždyť jej platí,
nikdiež jemu miesta nenie.

Tuť sě nehodie šantroci [= úskoky]
ani přátelské pomoci;
tak jsú položeni roci
  bohatému
  i chudému
jíti na postavenie.

Zachována rovněž v rukopise Lobkovickém a byla patrně písní, jako skládání předchozí i následující; avšak nápěv nám nezachován. Vydána několikráte, posledně K. NOVÁKEM ve zvláštním vydání r. 1890. V pozdější době báseň naše přepracována a narážky její, mířené na klesající mravy vyššího duchovenstva na sklonku vlády Karlovy, přenášejí se pak na kněžstvo římské.

Méně obratně provedena jest satira »**O sedmimezcietma blázniech.**« Nějaký kněz, slyšev, že prý jest paterý druh bláznů, dokazuje, že tomu tak není. A vypočítává ve 150 verších *26* druhů bláznů; blázen jest u něho bohatec, pyšný, veselý, neustavičný atd. Skládání celé jest velice nedbalé, takže podobá se kázání s citáty z písma; skladatel nedbá ani počtu slabik ani správnosti rýmu a na dvacátého sedmého blázna vůbec zapomněl.

Zachována v rukopise svatovítském. Někteří se domýšleli, že skladatel 27ým bláznem míní vtipně buď sebe nebo čtenáře; ale všecko nasvědčuje tomu, že nedbalý skladatel prostě 27. blázna zapomněl. Proti satirám skladatele Desatera jest náš kněz jen pouhý hudlař; taktéž proti skladateli ‚Podkoního.'

Z jiných satir zachován jen list pergam. se satirou proti »přebojníkům a vražedlníkům,« nejspíše také od nějakého duchovního pocházející.

Konečně ještě možno zde uvésti skládání »**O pěti studniciech.**« Pět pramenů hříchů jsou dle našeho skladatele: »človečie srdce,« »bohacstvie«, »chudoba,« »soba zlá a tovařištvo necné« a »obyčej«; skladatel, znalý Písma a Katonových průpovědí, provedl své dílo zrovna tak (ne)obratně jako skladatel 27 bláznů i jest možná s ním totožný.

Skládání o »pěti studniciech« zachováno rovněž ve sborníku svatovítském a obsahuje 147 veršů velice nedbalých.

Staročeské drama (srv. již str. 60—64.) vyvinulo se také u nás, jako v západní Evropě vůbec, z církevních obřadů velikonočních. V knihách obřadních církve katolické shledáváme na jitřní hodu velikonočního již před desátým stoletím rozmluvný zpěv (z 16. kapitoly evangelia sv. Marka vzatý) žen k hrobu Kristovu spěchajících a anděla, jeho vzkříšení oznamujícího. Původně verše tyto zpívaly dva sbory, brzy však slova při-

dělena jednotlivým osobám, rozhojněna vhodně a tak vznikl první výjev dramatický, t. zv. výjev tří Marií. K tomuto výjevu evang. Markova, líčícímu příchod, rozmluvu a odchod tří Marií, přibyl brzy výjev druhý, vzatý z evangelia sv. Jana, jak apoštolé Petr a Jan běželi se přesvědčit k hrobu o vzkříšení Páně; výjev tento nazývá se apoštolský. Mezi oba tyto výjevy vsunut konečně třetí, taktéž z evangelia sv. Jana čerpaný, o zjevení Kristově v podobě zahradníka sv. Máří Magdalské, zvaný obyčejně Magdaleninym. A všecky tyto tři výjevy, jimiž děj vyvrcholen, byly částí bohoslužby církve katolické, zpívány a provozovány v chrámech a nazývány společným jmenem »officia« neboli »slavnosti velikonoční.«

Tento první stupeň dramatu středověkého, »slavnosti velikonoční«, zdomácněl ovšem i u nás; ke konci XIII. stol. měl již zvláštní domácí úpravu a na počátku XIV. století začala se družiti k latině také čeština; byla určena hlavně pro lid v kostele shromážděný, aby celé slavnosti lépe rozuměl. České vložky nebyly zpívány, nýbrž odříkávány; latinským názvem sluly rykmy. Celá slavnost měla ráz ovšem naskrze vážný a důstojný, překlad latinských zpěvů byl velice obratný a pečlivý a slavnosti tyto latinsko-české držely se v chrámích až do XVII. století.

Části tohoto původního překladu přešly také do velikonočních her (odtud také vzaty nábožné zpěvy tří Marií v »Mastičkáři«, o nichž v. str. 62—63), avšak zpracování samo zachováno nám až v opisech z konce XIV. století. Větší a úplnější, ale mladší opis nazývá se obyčejně »**Hrob boží**«, pochází z posledních let XIV. stol. a obsahuje všechny tři výjevy; opis starší vynechává výjev apoštolský.

Obě tyto slavnosti velikonoční zachovány v rukopisech knihovny universitní pražské (nebo klementinské); ačkoli pocházejí ze stejného pramene, liší se dosti značně, jakož vůbec tyto slavnosti (rovněž i hry a plankty) měněny libovolně podle místní potřeby. Skladateli jich byli zajisté duchovní.

»Hrob Boží,« jak nazývá se opis úplnější, postoupil v počešťování celé slavnosti nejdále; kdežto pravidlem zčešťovány jen »rykmy,« t. j. části pouze odříkávané, recitativy, zčeštěny v »Hrobu Božím« i nábožné zpěvy latinské. Ostatně otázka souvislosti obou slavností není ještě dořešena.

Druhým stupněm při vývoji středověkého dramatu byly »velikonoční hry«, »ludi« názvem latinským. Liší se od »slavností« živlem světským, tu vážnějším tu hrubším, který stlačuje zbožnou vážnost prvotních slavností na míru menší a menší, až konečně »hry« tyto stávají se zcela světáckými fraškami s některými vložkami pobožných písní, tak že jest církev nucena je z chrámův úplně vyhostiti. Živel světský vnikl do »slavností« tehdy, když vzrostly na vrcholu svého vývoje tak, že v menších městech kněžstvo nestačilo obsaditi veškeré úlohy a musilo přibírati osoby světské. Když založením university rozmohl se stav žákovský, byli při-

bíráni k tomu účelu hlavně vaganti a jimi pronikla pak do vážných církevních slavností ona nevázanost a fraškovitost v jazyku národním (i v jazyku latinském). Děj rozhojňován víc a více, ovšem stále spíše výjevy směšnými než vážnými; rozhojňování toto dálo se hlavně dvojím směrem.

V jednom směru držely se »hry« úplně jádra »slavností« se vzpomenutými třemi výjevy; předně k výjevu tří Marií přirostl výjev s »mastičkářem«, od něhož tři Marie nakupují mastí, aby pomazaly tělo Spasitelovo; výjev s »mastičkářem« zalíbil se vagantům tak, že brzy mu přidali pomocníka (Rubína), tomuto přidali učeníka (Pustrpalka) — v některých hrách německých jsou učeníci, dva Pusterbalk a Lasterbalk — dále ženu, jí zase služku, takže počet osob a rozsah tohoto výjevu rostl jako lavina; a k výjevům apoštolskému a Magdaleninu přidány pak výjevy (na místech evangelií sv. Lukáše a sv. Jana se zakládající) o nevěřícím Tomáši a chůzi učeníků do Emaus, a ovšem i výjevy základní samy sesprostačeny a sníženy. Apoštolé běží na př. k hrobu Páně o závod, Petr kulhá a nestačí Janovi, nevěřící Tomáš nazývá oba učeníky »chodcové dva, ježto sú hovada pravá«, Kristus ve výjevu Magdalenině užívá (jako zahradník) výhrůžky: »zlámu o hlavu tento rýč« atp. A tento úpadek a toto klesnutí událo se velice rychle, již v prvé polovici XIV. stol., avšak rovněž tak rychle zase zaniklo, když činnost předních kazatelů doby Karlovy vzbudila v širších vrstvách opravné hnutí mravní.

Stará hra taková (vlastně jen její zlomek) zachována v rukopise Musejním z první polovice XIV. století (pod názvem »Mastičkář« ; jak zlomek ten souvisel s ostatním dějem, není známo. Širší výklad o tom zlomku shora, str. 62—63.

Mladší hry, původu dosti starého, zapsány teprve ve stol. XVI. v klementinském jednom sborníku; ještě Šimon Lomnický na konci XVI. stol. skládal podobná dramata podle vzorů starších.

Ve směru druhém rozšířeny pak »slavnosti«, obsahující původně jen zvěstování apoštolů a Marií o vzkříšení, dvěma výjevy vážnými, představujícími jednak Kristovo z mrtvých vstání podle hymnů církevních (výjev vzkříšení), jednak jeho sestoupení do pekel podle apokryfního evangelia Nikodemova (výjev pekelný). Oba výjevy prosyceny hned vložkami šprýmovnými a fraškovými, které svou hrubostí daleko ještě předčí výjevy shora zmíněné; výjev vzkříšení rozšířen na př. vystoupením Piláta s vojskem, poradou židů a žádostí jejich za vojenskou stráž hrobovou, vysláním stráže a její noční zábavou; pak jejím útěkem od hrobu, hněvem oklamaných židů a vystoupením Pilatovým; a výjev pekelný takřka vybízel skladatele, aby svému vtipu popustili uzdu líčením nejrozmanitějších výstupů ďábelských, při nichž téměř žádný stav se neobešel bez štulců a narážek. Hry tohoto směru rozplývaly se skoro do nekonečna, výjevy bylo zde možno téměř libovolně rozpřádati — avšak zapsánu máme hru (z našeho období pocházející) pouze jednu a to až

v XVI. století. I takovéto hry skládal později Šimon Lomnický, ovšem ne k veliké slávě svého jmena.

Jediná báseň dramatická tohoto způsobu, nejlepší ještě z úplných a nejslušnější, zachována ve sborníku klementinském z poč. XVI. stol. V rukopise slove: »o Kristovu z mrtvých vstáni i o jeho oslavení.« Obratné její složení jeví se z následujícího obsahu: Po prologu hlasatelově vyzývá Luciper ďábly, aby přivlekli hříšníky:

»běžtež rúče [= rychle] na vše strany
mezi židy i pohany,
mezi pány a sedláky:
než nechoďte mezi žáky;
jak se vberú v naši říši,
všechnať nám rodina vzpyší [= zpyšní].«

Rozkaz vykonají »purkrabí« Luciperův Šatan, svůdce řeholníků »Vrbata,« únosce bab Astaroch a j. Zatím vystupují na jeviště Pilát s »rytíři« a židé. Kajfáš jménem jich žádá za ochranu hrobu Kristova, což za dobrý plat se stane. Pak střehou »rytíři,« hrajíce v kostky, hrobu, ale anděl Michael je zažene a Kristus vstane z mrtvých. Kajfáš se velice hněvá, když to od rytířů uslyší, ale konečně chce je podplatiti, aby mlčeli. Výjevem v pekle, kde Kristus osvobozuje Adama a kajícího lotra, drama se zavírá.

Původní skladatel byl patrně asi nějaký žák, ačkoli drama samo je psáno již poměrně dosti slušně a nezávadně.

Třetím stupněm vývoje byly pak hry pašijové. Z těchto ‚her' velikonočních oblíbilo si širší obecenstvo záhy dramata a když byly ‚hry' vypuzeny z chrámů, mohly se tím volněji rozvíjeti bez ohledu k obřadům církevním. I provozovány pak hry, jejichž obsah nevázal se již prostými udalostmi při smrti Kristově a po ní, ani se neomezovaly již jen na týden velikonoční, nýbrž braly sobě za látku celý život Spasitelův (v němž ovšem hlavně vábil děj Umučení), provozovaly se v dobu libovolnou a obyčejně na tržištích městských. Bohatě rozkvetly tyto pašijové hry v Německu, kdež se až dosud ve velikém zdokonalení dochovaly. Podle okolností mívaly části jen vážné anebo spolu se směšnými — obojího máme některé zlomky staré, kteréž zárodky však pokračující reformací u nás byly udušeny. Mimo zlomek kapitulní je to hlavně **»Mastičkář Drkolenský«.**

Zlomek kapitulní z doby kolem r. 1400, nyní však ztracený, obsahuje ve 140 verších zakončení celé hry pašijové. Skladatel byl rovněž nějaký žák, ale opis je velice nesprávný. V témž zlomku byl krom toho začátek jiné hry »na neděli květnou;« podobně jako v následujícím Mastičkáři Drkolenském obsažen jest také zlomek hry »o nanebevstoupení.«

»Mastičkář Drkolenský« zove se malý zbytek veliké hry pašijové, jenž obsahuje kromě dvou výjevů pekelných (v prvním, asi 100 veršů, líčí se svádění Marie Magdaleny ďábly, v druhém, 33veršovém, vstoupení Páně do pekel) hlavně výjev s mastičkářem (asi 200veršový), podobný jako v Mastičkáři Musejním, shora již uvedeném, avšak mnohem ještě

hrubší a necudnější, tak že jest nejsprostším výplodem celého tehdejšího básnictví vagantského.

Zlomek ten, pocházející z posledních let vlády Karlovy, nalezl 1887 p. knihovník PATERA v Drkolně, odtud jeho jméno. O částech jeho a vzájemné jich souvislosti není dosud úplné jasnosti. Avšak jisto jest, že skladatel výjevu »Mastičkáře« znal text takový, jaký nám dochován ve zlomku Musejním a že některých jeho veršů užil doslovně. Takové opisování děl dřívějších bylo ve středověku vůbec zvykem všeobecným.

Staročeské básnictví dramatické prošlo tedy rovněž tak všemi třemi stupni, jako básnictví národů románských, avšak počátky a zárodky tyto, z nichž by bylo mohlo vzrůsti také původní drama české, byly udušeny vzniklou záhy reformací a neobratné křísení starých dramat v XVI. stol. utrakvisty a Šimonem Lomnickým bylo již jen marné galvanisování mrtvoly.

K básnictví dramatickému počítají se také **Pláče P. Marie** nebo Plankty, jak jim říkáno latinsky. Ve hrách ani v slavnostech velikonočních neměla totiž žalost Matky Boží nad smrtí synovou náležitého místa; i věnovány nářkům těm zvláštní zpěvy kostelní, jež byly buď monologické (když totiž naříkala P. Marie sama) nebo dialogické (rozmluvné, když naříkala spolu s apoštolem Janem) anebo konečně ve vlastním slova smyslu dramatické (když k ní a k Janovi připojily se ještě osoby další — Kristus, Marie Magdalská a Marie, matka Janova). Bývaly také nejprve latinské, pak latinsko-české, konečně jen české.

V písemnictví našem máme (mimo text rukopisu Hradeckého, o němž byla již zmínka na str. 54) dva **Plankty,** jeden zachován v rukopise t. zv. MODLITEB, druhý v jiném rukopise klementinském ze sklonku XIV. stol. Oba jsou velice porouchány pozdějšími opisovači a vznikly překladem nebo upravením z textů latinských.

Pláč sv. Máří e v rukopise Hradeckém je neobratné a těžkopádné skládání, v němž sice vystupují tři osoby (Kristus, Jan a P. Maria), ale proto přece není rozmluvou, nýbrž spíše jen nábožné rozjímání a naříkání. Skladatel jeho znal »Píseň Kunhutinu« a doporučoval své skládání »na každý pátek s nábožensťvím čísti nebo poslúchati«

Plankt nebo žaloščenie Matky Božie u Veliký Pátek, zachovaný v rukopise MODLITEB, je splátán ze dvou planktů samostatných, z nichž jeden vynikal velice umělou a pěknou úpravou. Čtyři verše skladatel planktu druhého vzal ze skládání o Umučení, zachovaného v rukopise Hradeckém [v. str. 53—54]. Splynutím obou vzrostl text MODLITEB na 200 veršů, z nichž prvních 16 je latinských.

Plankt Klementinský konečně, zachovaný v jiném rukopise Klementinském z konce XIV. století, přimyká se umělou úpravou k svému latinskému vzoru a pokud lze z velice porušeného opisu souditi, je snad jediným příkladem lajchu v básnictví duchovním (v. str. 90). Jinak zdá se, že pochází ze samého sklonku vlády Karlovy.

Viděli jsme právě, že v době Karlově byl zlatý věk staročeského básnictví milostného, básnictví výpravného a dramatického věk stříbrný; ačkoli básně milostné a výpravné nemohou se silou básnickou a vzornou

řečí rovnati plodům z období předešlého, přec nahrazují plody básnictví milostného tento nedostatek umělou úpravou, plody básnictví výpravného pak vynikají při vší své nepůvodnosti svou rozsáhlostí nad veškeré básně celého českého písemnictví. Na devět tisíc veršů počítá Tristram, nejdelší báseň česká vůbec, na šest tisíc veršů Arnošt, na půlčtvrta tisíce veršů větší legenda sv. Kateřinská, přes tři tisíce veršů Ezop . . . — prostá tato hmotná práce vzbuzuje již v nás úctu; doba Karlova jistě pracovala, třebas výsledky té práce nestály snad všude s její velikostí v náležitém poměru.

Ještě usilovnější byla práce na poli prosy naučné. Kdežto doby předešlé mohou se vykázati jen překlady písemnictví duchovního a zápisy zvykového práva, těžkými a neobratnými — vykazuje doba Karlova nejen překladatelskou činnost všestrannou, nýbrž i nejrůznější práce původní a to čím dále tím samostatnější a rázovitější. Vývoj prósy vyžaduje vůbec dlouhého cviku: minul již dávno první i druhý květ českého básnictví, nežli se přihlásila k slovu také česká prósa původní a bylo potřebí třicítileté práce Štítného, ahy mohla čeština chlubiti se prostou a lahodnou formou Husovou.

Prosa náboženská hledí si ovšem, jako ode dávna, překladu **Písma.** Za Karla dospělo konečně stoleté téměř snažení cíle; na konci jeho vlády dokonán již překlad všech knih Písma svatého, zatím sice v různých a oddělených sbornících, ale již brzy potom za Václava IV. sbírány tyto roztroušené překlady ve veliké svody celkové.

Vedle úplných překladů všech knih biblických vyskytují se ovšem stále ještě samostatné překlady evangeliáře a žaltáře. Karlova dcera Anna přinesla s sebou do Anglie evangeliář trojím jazykem — česky, latinsky, německy; Karel sám s oblibou zabýval se čtením a výkladem evangelií, na jeho rozkaz nejspíše vzniklo zpracování »Života Krista Pána« (v. o něm níže) — avšak zachováno máme z toho ze všeho kromě několika zlomků hlavně ŽALTÁŘ WITTENBERSKÝ a ŽALTÁŘ KAPITULNÍ.

ŽALTÁŘ WITTENBERSKÝ (v. o jeho překladu str. 22) podává jen opis starého textu; obsahuje všech 150 žalmů (mimo 91; za to má 94. přeložen dvakrát) a příslušné zpěvy a modlitby. Vydán byl prof. J. GEBAUEREM 1880.

ŽALTÁŘ KAPITULNÍ, obsahující překlad odchylný od textu klementinského (v. str. 69) i witenberského, překlad neobyčejně obratný a plynný, je na ten čas založen a z knihovny kapitulní, kde se do nedávna choval, zmizel. Pochází spolu s Wittenberským asi z posledních let vlády Karlovy.

ZLOMKY drobnější máme zachovány nejenom ze Žaltáře, jichž celé přepisy jsou dosti hojné, nýbrž i z evangelií a z knih starozákonních, jichž úplný text do r. 1378 zachován není žádný. Avšak z hojných citatů ve staročeských památkách dal by se skoro celý evangeliář z této doby sestaviti. Literární cena zlomků těch (chovají se v knihovně universitní i musejní) je celkem nepatrná.

K překladům Písma původem náleží ŽIVOT KRISTA PÁNA, jenž pěkným způsobem vypravuje o životě Spasitelově podle spisu sv. Bonaventury. Původcem jeho byl nějaký dominikán, jenž dílo své psal na rozkaz nejspíše samého Karla IV., jak o tom připojená ukázka svědčí výmluvněji.

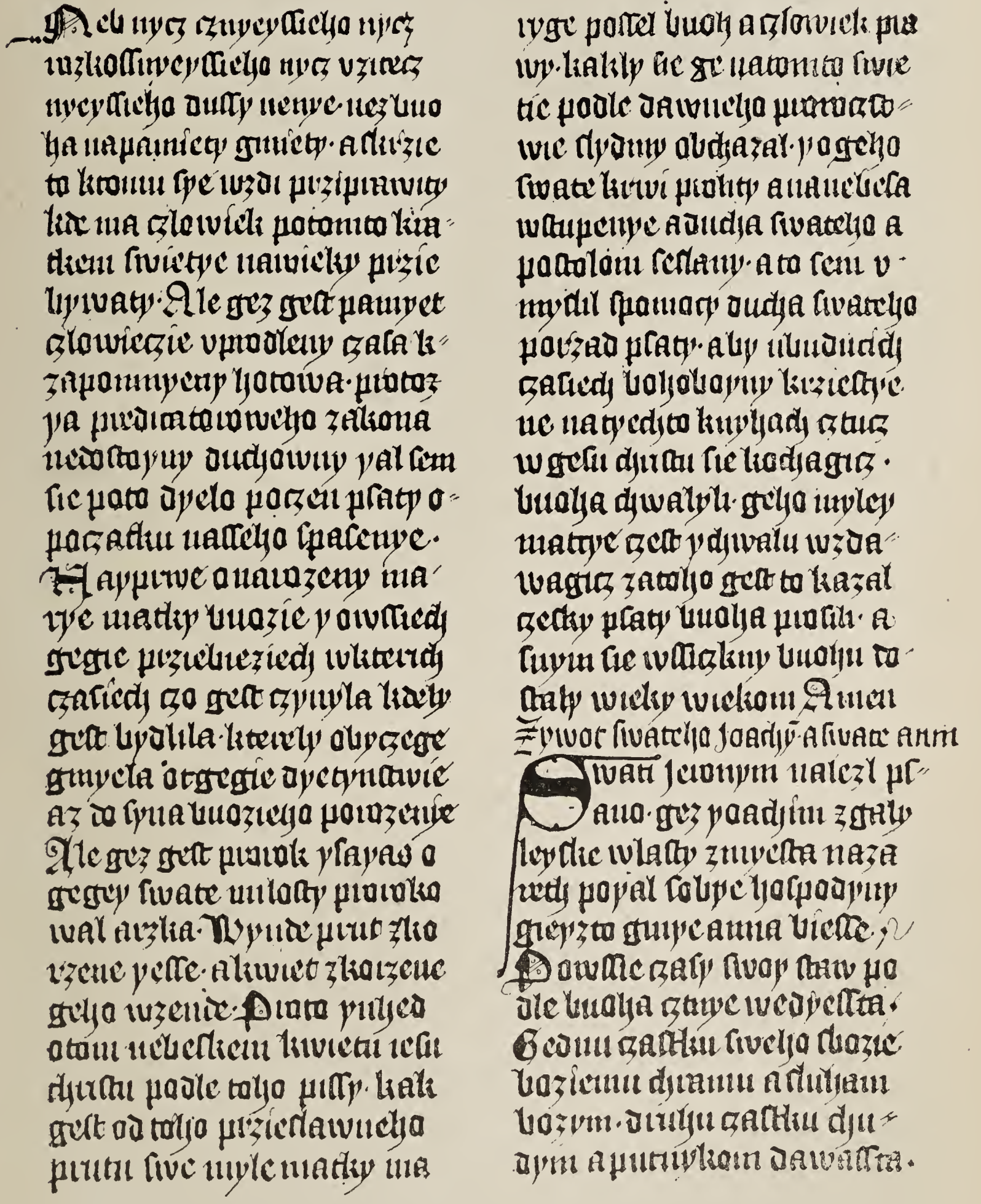

Snimek strany »Života Krista Pána«
podle nejstaršího rukopisu univ. knihovny ze XIV. stol. (Sign. XVII. A 9).

.... Neb nic cnějšieho, nic
rozkošnějšieho, nic užitečnějšieho duši nenie, než Buoha na paměti jmieti a skrzě to k tomu sě vždy připraviti, kde má člowěk po tomto krátkém světě na věky přěbývati. Ale jež [= protože] jest pamět člowěčie u prodlení časa k zapomnění hotova, protož já, predikatorového zákona [= řádu] nedóstojný duchovní, jal sem sě po to dielo, počen [= počav] psáti o počátku našeho spasenie.
Najprvé o narození Marie, matky Buožie i o všěch jejie přieběziech, v kterých časiech co jest činila, kdeli jest bydlila, kteréli obyčeje jměla ot jejie dětinstvie až do syna Buožieho porozenie.
Ale jež jest prorok Isaiáš o jejéj svaté milosti prorokoval a řka: »Vynde prut z kořene Jesse a květ z kořene jeho vzende«, proto inhed [= hned] o tom nebeském květu Jezu Kristu podlé toho píši: Jak jest od toho přěslavného prutu své milé matky Marije pošel Buoh a člowěk pravý; kakli sě je na tomto světě podlé dávného proročstvie s lidmi obcházal; i o jeho svaté krvi prolití a na nebesa vstúpenie a Ducha Svatého apoštolóm seslání. A to sem umyslil s pomocí Ducha Svatého pořád psáti, aby u budúcích časiech bohobojní křěstěné na těchto knihách čtúc, v Jezu Kristu sě kochajíc, Buoha chválili, jeho miléj matcě čest i chválu vzdávajíc, za toho, ješt(o) to kázal česky psáti, Buoha prosili a s ním sě všickni Buohu dostali věky věkóm. Amen.
Život svatého Joachym a svaté Anny.
Svatý Jeronym nalezl psáno, jež [= že] Joachym z Galilejské vlasti, z města Nazareth, pojal sobě hospodyni, jiejžto jmě [= jméno] Anna bieše [= bylo]. Po všě časy svój stav podlé Buoha ctně vediešta [= vedli]. Jednu částku svého sbožie [= jmění] Božiemu chrámu a sluhám Božím, druhú částku chudým a pútníkóm dávášta [= dávali]

Přepis předchozího snímku Života Krista Pána.

Ačkoli dílo našeho dominikána není naskrze původní, držíc se silně Bonaventurových »Meditationes vitae Christi«, předce není nikterak otrockým nebo nechutným překladem. Zpracovatel díla našeho seškrtal práci Bonaventurovu skoro na polovici, vynechávaje veškerá mystická a scholastická rozjímání, na něž Bonaventura kladl váhu hlavní, hledí si hlavně prostého vyprávění dějového (poslední třetina díla je již vůbec pracována bez ohledu k Bonaventurovi), jež mnohde doplňuje a rozhojňuje z vlastní četby Písma. Také apokryfního evangelia Nikodemova a českého Passionalu všímá si s prospěchem, ano znal patrně i nějaká česká zveršování nábožná, z nichž některé verše uvádí, která nám jsou nyní neznámá. Při pilné a důkladné práci své neuvaroval se některých poklesků, avšak celkem dílo jeho je velice pěkná památka české prósy z druhé polovice XIV. stol., řeč je všude obratná, stručná a správná a řadí se k nejlepším dílům doby Karlovy.

Skladatel díla v úvodě (z něhož je vybrán snímek) sám se jmenuje: »predikatorového zákona nedóstojný duchovní;« o tom tedy není sporu; avšak narážka další na »toho, ješto to psáti kázal« bývá vykládána různě, ačkoli výklad na Karla IV. je zaručen jasným zněním rukopisu jiného.

Zachováno jest dílo toto v krásném rukopise pergamenovém z druhé polovice XIV. stol. v knihovně universitní, kdež také zlomek pozdější: ještě pozdější papírový v knihovně roudnické, starší zlomek perg. v Museu.

Vedle tohoto vzorného spisu chovají se v univ. knih. pražské opisy dvou skladeb podobných jiných; avšak úpravou i řečí jsou tyto spisky velmi chatrné. Nebyly dosud vydány ani ony ani »Život Krista Pána« sám.

Že Karel IV. staral se kromě úplného sebrání zpráv evangelických také o výklad jednotlivých »čtení«, dá se očekávati s jistotou. Karel IV. byl horlivý a hloubavý čtenář bible, zejména evangelií; z těchto nejvíce ho jímalo svou dojemnou prostotou **evangelium sv. Matouše,** jehož krásná podobenství jsou nejdrahocennějším odkazem prvních křesťanských století veškerému lidstvu. Karel však nespokojoval se pouhým čtením a přemýšlením, nýbrž myšlénky své o třech krásných podobenstvích Matoušových i sepsal a vložil do svého životopisu (v kap. 11, 12 a 13). Výklady ty tři činil Karel v nocích bezesných; výklad první (na podobenství o království nebeském a pokladu skrytém v poli) vznikl ve snu v Toušeni r. 1338; Karel vůbec znal písma a jejich výklady tak dokonale, jako mistr bohosloví; když mu byla bible čítána u lože, opravoval z paměti čtoucího kdekoli chybil. Ale nejenom miloval podobenství Matoušova; hloubavou jeho mysl vábila i mystická místa evangelia sv. Jana, jejichž výklad podává rovněž ve svém životopisu v první kapitole. Ano, pokusil se i v rozjímáních duchovních, sepsav jich několik (čím dále, tím kratších) na rozličná místa Písma.

Všecky tyto výklady sepsal Karel, jako vůbec veškeré své spisy, původně latinsky; ale není pochyby, že se postaral i sám o překlad všech těchto věcí do milého mu jazyka mateřského; také jemu a jeho zálibě v evang. sv. Matouše sluší děkovati, že zachován nám z posledních desítiletí století XIV. rukopisný sborník, zvaný obyčejně »**výklady na evangelium sv. Matouše**«, v němž mimo text a jeho výklady z rozličných otců církevních shledáváme i shora zmíněný výklad Karlův, na Toušeni vzniklý.

O životopise Karlově následuje níže výklad obšírnější.

Jeho rozjímání zachována latinsky hojněji než česky; český překlad obsahuje jen menší polovici latinského textu a zachován ve dvou rukopisech: v rukopise biskupské knihovny Litoměřické a v rukopise c. k. dvorní knihovny vídeňské. Jsou to vlastně kázání, nebo lépe řečeno, návrhy nebo náčrtky ke kázáním, v nichž poznamenán je hlavně sled myšlenek a citaty z Písma; úprava jejich zdá se nám proto dosti tvrdá a neurovnaná.

Výklady na evangelium sv. Matouše jsou z nejdůležitějších rukopisů staročeských vzhledem k jazyku; nejsou však úplné a překlady latinských výkladů jsou dosti neobratné; zdali tento spis povstal již za dob Karlových, není dosti jisto. Vydány dosud nebyly.

Jako si vážil Karel slova Božího, rovněž tak horlivě dbal o úctu svatých. Známa je jeho sběratelská touha po ostatcích světců a světic, známo je jeho nadšení pro rozličné obřady církevní — již shora byla řeč o tom, jak horlivě ctil zvláště svou ochrankyni sv. Kateřinu a jak staral se o úctu domácích svatých patronů.

Největší úctou lnul Karel k svému vlastnímu patronu a dědici země české, k sv. Václavu. Brzy po svém příchodu do Čech dal hrob jeho u sv. Víta ozdobiti dvanácti stříbrnými sochami apoštolů; sv. Václavu zasvětil i nový symbol moci a slávy Čech — korunu svatováclavskou; při stavbě chrámu sv. Víta dal zříditi s neslýchanou nádherou slavnou kapli svatováclavskou, z ryzího zlata dal mu v ní vystavěti hrob; na počest jeho a slavnou památku udíleno při korunovaci svatováclavské rytířství; na jeho památku dal Starou Boleslav 1351 znova opevniti; za touž příčinou činil i v cizině zbožná nadání; arcibiskup Jan udělil na píseň sv. Václavskou r. 1368 čtyřicetidenní odpustky . . . Karel konečně, vida že legendy o tomto jeho miláčkovi se nesrovnávají, podjal se sám práce, aby složil LEGENDU O SV. VÁCLAVU.

Legenda o sv. Václavu je nejmilejší dítko literární činnosti císařovy. Karel práci svou způsobil hlavně na základě latinské legendy Gumpoldovy (která složena někdy ke konci X. stol. na rozkaz císaře Otty II.) a podání kroniky Dalimilovy. Vznikla již za prvních dob vlády Karlovy, před r. 1353, pojata byla na rozkaz Karlův celá do kroniky Pulkavovy, větší část její také do staročeského Passionalu a zachována mnohokrát. Původně napsána byla také latinsky, avšak záhy, již na začátku 2. pol. XIV. stol., přeložena do češtiny.

Legenda Karlova o sv. Václavu zachována česky celá v kronice Pulkavově, přední její část (jdoucí až po ztrestání pomocníků bratrovraha Boleslava, vynechávající však přenesení těla sv. Václava a pozdější zázraky) pak v hojných rukopisech a tiscích staročeského Passionalu Proti obsáhlým legendám jiným je poměrně stručná, v latinském znění pojata byla do veliké sbírky životů svatých »Acta sanctorum,« v českém překladě vydána několikrát, naposled EMLEREM v jubilejním vydání spisů Karlových r. 1878.

Vedle úcty sv. Václava šířil Karel v Čechách i úctu k svatým slovanským, zejména k sv. IVANU, k sv. CYRILLU i METHODĚJI a k sv. PROKOPU. Všech těchto svatých za něho vznikly legendy latinské s překlady českými, avšak (mimo Passional, o němž viz níže) rukopisy jejich nám nezachovány. Úctu svatých slovanských šířil zvláště klášter »na Slovanech«, Karlem IV. založený, v němž písmem hlaholským připisovány duchovní památky staročeské (nač Karel věnoval klášteru zvláštní nadaci) a jemuž

Začátek „Besednich řečí“ Tomy ze Štitného. 135.

Podle rukopisu Budyšinského, majetku tamní knihovny Gersdorfské.

(Zinkografické desky propůjčeny Českou Akademií.)

Karel daroval také mnohé knihy bohoslužebné a obřadní staroslovanské i starochorvatské.

Legenda o sv. Ivanu byla kdysi v době Karlově sepsána latinsky i česky; avšak nám zachoval se jen pozdější překlad církevně slovanský, učiněný někde na Malé Rusi z originalu českého.

Rovněž tak vznikla za Karla IV. na Moravě legenda o sv. Cyrillu a Methoději, nám však nezachovaná a legenda o sv. Prokopu nově zpořádána. Na sv. Prokopa upomíná také zbožným podáním slavné **evangelium sázavské,** neboli remešské, jež vlastně do písemnictví našeho jen poněkud polovicí náleží, ale přece svými osudy může býti vhodnou ukázkou zajímavých osudů českých knih.

První díl jeho (16 listů napsán někdy v XI. stol. na Rusi jazykem staroslověnským, písmem cyrillským; ve XIV. stol. dostal se koupí do rukou Karlových a byla již rozšířena o něm pověst, že psán je rukou sv. Prokopa (odtud název evang. sázavské); Karel věnoval jej klášteru Emausskému (odtud mívá název evangelium emauzské), kdež r. 1395 hlaholicí vznikla část chorvatská (31 ll.), rovněž výklady na čtení sváteční obsahující. Zároveň připsáno (ovšem mylně), že část starší pochází od sv. Prokopa. V XV. stol. klášter vyloupen Husity a s některým jejich poselstvím, v Cařihradě vyjednávajícím o sjednocení církve české a řecké, dostal se celý rukopis do Cařihradu. Malíř Paleokappas jej 1546 donesl na koncilium Tridentské, kdež jej koupil kardinal-arcibiskup remešský, který pro skvostné jeho desky (od Karla zlatem, drahokamy a relikviemi vyzdobené) učinil z něho klenot korunovační, nerozuměje ani písmu ani jazyku, a přisahali naň (odtud francouzský název: texte du sacre) francouzští králové při korunovaci. Petr Veliký 1717 poznal sice, že část první je cyrilská, ale části druhé rovněž nepoznal. Když dostala ve Francii vrch revoluce, zmizel i tento posvátný rukopis, jeho desky, zlatem a drahými kameny vyzdobené, prodány vetešníkům, ale za napoleonské reakce text sám opět nalezen Rusem Turgeněvem v městské knihovně remešské (odtud Remešské). Slovanskými učenci poznán jeho původ a na náklad cara Mikuláše I. vydán tento text 1843 ve skvostné úpravě, jehož jeden exemplář chová nyní také Museum království českého.

Zajímavá pouť této staroslovansko-chorvatské knihy má v našem písemnictví několik obdobných příkladů; o pouti větší legendy sv. Kateřinské byla řeč již shora (v. str. 79), podobně nejstarší veliký rukopis Dalimila zavezen až do Anglie, kde se chová v Cambridgi, jiné knihy české, z Prahy Švédy odvlečené, zavezeny opět královnou Kristinou do Říma, krásný rukopis Štítného dostal se do národní knihovny Pařížské, rukopis Brigitty z r. 1419, taktéž práce Štítného, prodán Krameriem ke konci minulého století na Rus a chová se nyní v knihovně carské veřejné v Petrohradě . . . . . Žádné jiné písemnictví nemůže se pochlubiti knihami tak zcestovalými, jako naše české.

V klášteře emauzském pěstován také zvláštní druh písemnictví českého: totiž písmem hlaholským. Touto starou slovanskou abecedou, avšak v novějším upravení, opisovány nejenom bible a modlitby, nýbrž i dějiny všeobecné a životy svatých; ukázka »Passionalu« tím písmem opsaného, podána na str. 10.

Největší dílo náboženského písemnictví však, které za Karla a jeho asi působením vzniklo, jest staročeský **Passional**, obsahující sbírku životo-

pisů svatých. Kniha tato, veliká a přece hojně dochovaná, velice oblíbená a přece jen málo proměňovaná, je zvláštní zpracování ZLATÉ LEGENDY vlaského dominikána Jakuba z Voraggia.

Z nařízení Arnošta z Pardubic na podnět nejspíše samého Karla IV. přepracována ‚zlatá legenda', nejoblíbenější sbírka středověká, do češtiny tak, že životy svatých i v Čechách známých přeloženy ze ‚zlaté legendy' a místo životů světců u nás neznámých vřaděny překlady životů světců domácích: sv. Cyrilla a Methoděje, sv. Prokopa a j.; mezi životy světců domácích zařazena pak i (první svou částí) Karlova legenda o sv. Václavu.

Jacobus de Voragine, pozdější arcibiskup janovský, složil ‚zlatou legendu, (»Legenda aurea«) kolem r. 1270; dílo jeho rozšířilo se záhy po Evropě a již v prvním období starého našeho písemnictví naskytla se nám příležitost ukázati, jak oblíbena byla i u básníků staročeských.

Zpracování staročeské provedeno jest jazykem velmi obratným a přesným, pravopisem jednotným a určitým; Passional bývá pokládán za klassický vzor staročeské prósy z doby kolem r. 1350 a jazyk jeho bývá nazýván starou češtinou vzornou čili normalní; mluvnice i slovníky staročeské zabývají se proto s oblibou jazykem Passionalu a Passional má pro jazykozpytce českého asi takový význam, jako spisy Ciceronovy pro jazykozpytce latinského. Zachován v hojných rukopisích a je jedna z prvních knih českých, tiskem vyšlých.

Pravopis jeho jest zjednodušený pravopis památek nejstarších (v. str. 47), jest velmi přesný (ačkoliv již ne tak, jako pravopis památek nejstarších) a poučuje o něm dobře připojená ukázka z legendy o sv. Prokopu:

Potom cztwrtu nocz opat Nyemecz k gytrſny gdyeſſe. Ukaza ſie mu opiet ſwati Procop a rzka: „Nyemcze, procz ſi me rzieczy neprzygal, a ya tie przieznywie napomanul? Wiez to, ezt ſem ya ſynom mym duchownym u Hoſpodyna vproſil tohoto claſtera bydliſcze, ale ne tobie, Nyemcze, genzto ſi tuto neprawie wſſel. Acz tye knyezye tu mocz dal, ale yat gy tobie odgymagy y zapowiedagi po dneſny den". A to rzek ſwati Procop y poczye opata berlu bity prudcye. Tehda opat nycz nemeſkagie ke knyezyety ſ brzkoſty przygyew y poczye prawity, kak by ſie mu przihodylo.

(Text vzat z nejstarsího rukopisu musejního z počátku druhé polovice XIV. stol.)

Zachován jest v rukopisech několika celých a mnohých zlomcích. Nejstarší zlomkovitý rukopis pergamenový chová se v musejní knihovně pražské, jenž pochází ze zač. 2. pol. XIV. století a ke konci XIV. stol. byl odjinud doplněn na exemplář celý; věkem jemu nejblíže jsou zlomky Drkolenský, Nitranský, kapitulní a hlaholský (kus jeho otištěn na str. 10). Celé rukopisy nejstarší jsou jiný musejní z r. 1379 a klementinský (chovaný v univ. knih. pražské) z r. 1395. Ostatní rukopisy nejsou již tak důležity, za to však zajímavé jsou oba prvotisky, první z doby kolem r. 1480, druhý z r. asi 1495. Nověji vydán dosud úplně nebyl: nejstarší zlomek musejní vytiskl J. GEBAUER, začátek pozdějšího textu M. BLAŽEK.

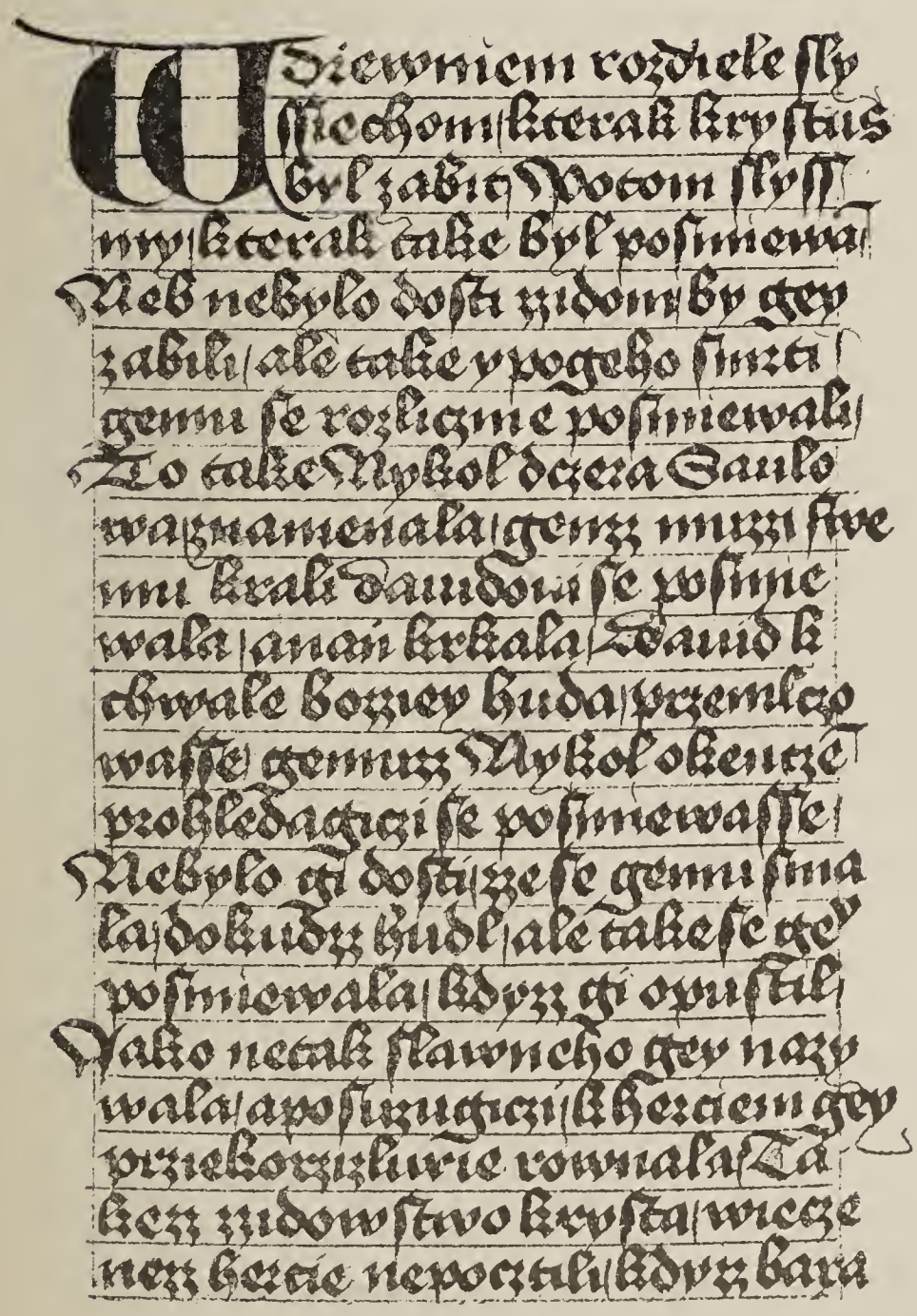

Snímek textu i obrázku »Zrcadla člověčieho spasenie« podle rukopisu musejního z XV. století.

Byl-li Passional určen hlavně kněžstvu arcidiecese pražské, obracelo se dílo jiné k nejširším vrstvám vzdělanstva laického, ačkoli drahotou svou vymykalo se obyčejně právě těm vrstvám, na něž hlavně bylo počítalo. ZRCADLO ČLOVĚČIEHO SPASENIE spolu s ZRCADLEM P. MARIE proniklo za vlády Karlovy i do Čech a rukopisy české mohou se pěknou úpravou postaviti po bok překladům francouzským, německým a holandským.

Neznámý jakýs skladatel latinský z doby okolo r. 1300 pojal totiž plán, znázorniti obrazy dějiny lidského spasení, počínajíc pádem pyšných andělů a končíc vykoupením Kristovým. K obrazům těm přidává výklad v hrubých dvojverších, složených barbarskou latinou, lehce však srozumitelných. Celé dílo, i se »zrcadlem P. Marie,« mívá obyčejně 45 kapitol se 192 obrázky. Tato názorná »biblická dějeprava« zalíbila se záhy velice, obrázky přemalovávány, text překládán a za Karla IV. pořízen i překlad český. Z původního textu zachovány jen některé listy, celý rukopis s překrásnými obrázky (majetek Musea království Českého) pochází teprve z XV. století.

Překlad český »Zrcadla« učiněn jest prósou, nemnohem lepší nežli jest řeč latinského originalu. Z rukopisu staršího (z třetí čtvrti XIV. stol.) zachováno jen 7 listů pergamenových, s obrázky dosti prostými; rukopis mladší, zachovaný skoro celý (vyříznuty pouze 4 listy) ve sborníku t. zv. Krumlovském v Museu, pocházejícím z doby před r. 1418, za to jest ozdoben drobnomalbami překrásnými, o nichž lépe mluví vedlejší ukázka.

Sborníkem Krumlovským nazýváme veliký rukopis musejní, jenž kromě Zrcadla obsahuje ještě t. zv. Ráj duše, dva traktáty sv. Bonaventury, Susonův Orloj věčné múdrosti a dle něho zpracovaný ŠTÍTNÉHO traktát o smrti mládence bujného konečně traktát »kterak má člověk znamenati své hřiechy,« z jehož desíti kapitol šestá jistě, desátá nejspíše jest prací HUSOVOU. —

Rovněž tak horlivě, jako o písemnictví náboženské, staral se Karel i o dějiny vlasti a o její práva. V obou směrech pracoval nejen sám vlastními spisy, nýbrž snažil se i vzbuzovati a podporovati pracovníky jiné a tak k próse náboženské připojila se záhy prósa dějepisná i právnická.

Dějepisné písemnictví má opět nejlepší plod z péra Karlova. Jest to VLASTNÍ ŽIVOTOPIS jeho, jenž sepsán sice původně latinsky, ale záhy přeložen, nejspíše jeho podnětem, do jazyka našeho. Jest to nejlepší dílo dějepisné v tomto období vzniklé, líčící nám se vzácnou nepodjatostí a naprosto spolehlivě mládí Karlovo do r. 1340. Spis tento vznikl někdy v pozdějších letech vlády Karlovy, když panovník stárnoucí chtěl svým nástupcům na poučenou postaviti zrcadlo svého života. Chtěl patrně dovésti dílo své až do r. 1346, kdy první doba jeho života zakončila se volbou za krále římského; ale došel pouze do r. 1340. A tento zlomek práce přijat úplně do kroniky Beneše Krabice z Weitmile, jemuž panovník postoupil i některé své zápisky k části závěrečné, jimiž se Beneš při další práci řídil. Avšak kromě něho svěřil panovník svůj životopis i ostatnímu obecenstvu a někdo ze čtenářů dovedl a dokonal pak jakžtakž práci samu až do r. 1346. V té podobě tedy, jak nyní životopis Karlův nám zachován, je pouhým zlomkem, rukou cizí a neumělou doplněným a dokončeným.

Překlad český těchto císařských pamětí vznikl velice záhy, ještě za života Karlova a to dvojí, v několika rukopisech dochovaný; překlad německý vznikl teprve v XV. stol. a zachován jest jen v rukopise jediném. Kdo byl překladatelem textu českého, není známo; možná, že překlad český pořídil Pulkava, níže vzpomenutý.

První část vypravuje osudy Karlovy od narození až do r. 1340 ve čtrnácti kapitolách; z nich však první dvě kapitoly díla obsahují pouze nábožný a mravoučný výklad nástupcům na trůně obojím (hlavně podle »čtení« sv. Jana); místo, položené úvodem k výkladu o tomto období, pochází z kap. VIII.; kapitoly XI. XII. a XIII. obsahují zmíněné již shora panovníkovy výklady na »čtení sv. Matúše,« takže vlastní životopis zabírá jen 9 kapitol. V této části, bezpečně práci císařově, vypráví Karel všude osobou první, patrně z paměti, příhody nejrůznější, v nichž mile se střídají historky jen podřízeného rázu, čistě osobní, s přehledným a jasným výkladem zapletených dějů tehdejších nepokojných let. Upřímná láska k vlasti, hluboká zbožnost ano i veliká náchylnost k mystice mluví k nám z každého téměř řádku císařova.

Část druhá v několika řádcích (kap. XV.) přechází k r. 1342 a příhody některé z r. 1342—1344 vyloženy ve 4 kapitolách, načež několika řádky kap. XX. zmiňuje se původce těchto hubených zpráv o zvolení Karlově za krále římského a dílo zavírá. Zde vypráví se o Karlu osobou třetí; spisovatel části této jest neznám.

Celé dílo zachováno v několika rukopisech latinských; část prvá (mimo úvodní kapit.) přejata do čtvrté knihy kroniky Beneše Krabice z Weitmile; ten užil také k další práci některých poznámek Karlových, takže pokračování jeho je pro dějepisce značně důležitější, než druhá část nynějšího vlastního životopisu; »výklad na čtení sv. Matúše« pak byl pojat, jak již také bylo dotčeno, do starého rukopisu těchto »čtení« v knihovně universitní. Ke konci XIV. stol měla však již práce Karlova podobu nynější, ačkoliv část první sestavena již asi kolem r. 1370.

Překlad český vznikl dvojí; první, držící se otrocky textu latinského, snad na sklonku vlády Karlovy; zachován však pouze v jediném rukopise brněnském (dříve Štokholmském) z XV. stol., odkud otištěn v jubilejním vydání spisů Karlových 1878 prof. EMLEREM; překlad druhý, pozdější, jazykem plynným a obratným složený s pomocí překladu prvního, zachován ve třech rukopisech, z nichž rukopis dvorní knihovny vídeňské ozdoben krásnými drobnomalbami, taktéž XV. stol.; tento otištěn v Pramenech dějin českých r. 1882; obnoveným jazykem vyšel však překlad druhý již r. 1555 v Olomouci od Ambrože z Ottersdorfu a r. 1791 péčí F. J. Tomsy s poznámkami Procházkovými. Překlad německý zachován v jediném rukopise z pol. XV. století.

Ukázkou stůj zde kus výkladu nástupcům (z kap. II.):

»Když pak kralovati budete po mně, pamatujte, že sem já kraloval před vámi a v prach navrácen sem a v hlínu červóv; takež vy padnete, jdúce jakžto stien a jakžto květ polský. Začstojí urozenie aneb všech věcí stok, jedno ač bude čisté svědomie s vierú pravu a s nadějí svatého vzkřiešenie ..... Nedajte v vás miesta hněvu, ale tichosti; neb tichost přemáhá zlost. Neroďte záviděti jeden druhému, ale lásku raděišče mějte mezi sebú; neb závist rodí nenávist a kdož nenávidí, nenie milován ..... Vzdržte sě vy od lenosti, aby vás netáhla těžkostí svú do hlubokosti pekelné. Protož vystřiehajte sě všelikého hřiechu v mladých letech; neb malý blud na počátce veliký bude na skonání .....

Ještě hůře však, nežli druhá část vlastního životopisu Karlova, dopadl pokus o sepsání úplného dějepisu českého, kterouž práci Karel svěřil PULKAVOVI Z RADENÍNA. —

Druhý pokračovatel kroniky Kosmovy (jak se nyní sbírka zápisů pražských kanovníků nazývá, v. str. 17) dovedl totiž dílo předchůdců až do r. 1283; odtud vycházely obyčejně práce nástupců, zejména práce dějepisců doby Karlovy. Psal sice i před tím dlouhověký PETR ŽITAVSKÝ, opat Zbraslavský, latinsky svou prosaicko-veršovanou kroniku nepokojných let 1294—1338; ale již jeho opisovatel, svatovítský kanovník a probošt FRANTIŠEK (žil v prvé polovici XIV. stol.) zřejmě se

hlásí za dalšího pokračovatele Kosmova a prodlužuje text v prvém zpracování, věnovaném biskupu Janu z Dražic, do r. 1342, v druhém, věnovaném samému Karlovi, do r. 1353. A u vlastních dějepisců dvora Karlova stala se záhy kronika Kosmova vzorem a pravidlem celého spisování dějepisného.

Karel sám měl v úmyslu sepsati anebo dáti sepsati úplnou kroniku českou; to mohlo se díti dvojako — buď prostým dovedením kroniky Kosmovy na doby tehdejší anebo novým zpracováním celé látky dějinné. Karel volil cestu poslednější; kronika Kosmova byla mu příliš obšírná, někde báječná; přál si příručnice dějepisné pro celý národ, stručné a věcné. Karel opatřil svému dvornímu dějepisci — PULKAVOVI — nejen veškeré staré předchůdce — ovšem i poctivého Dalimila — nýbrž i kroniky cizozemské (n. př. neznámou nyní kroniku nově získaných Branibor) a dvéře archivů státních a klášterních byly otevřeny pilnému tomuto svatojilskému školmistrovi; měl ve všem hojnou mravní i hmotnou podporu císařovu, kterýž byl sám nejhorlivějším spolupracovníkem; dílo nabylo na dlouhá léta veliké slávy váhou jména Karlova, jímž se chlubí již na začátku — ale cena jeho literární je stejně nepatrná jako cena dějepisná.

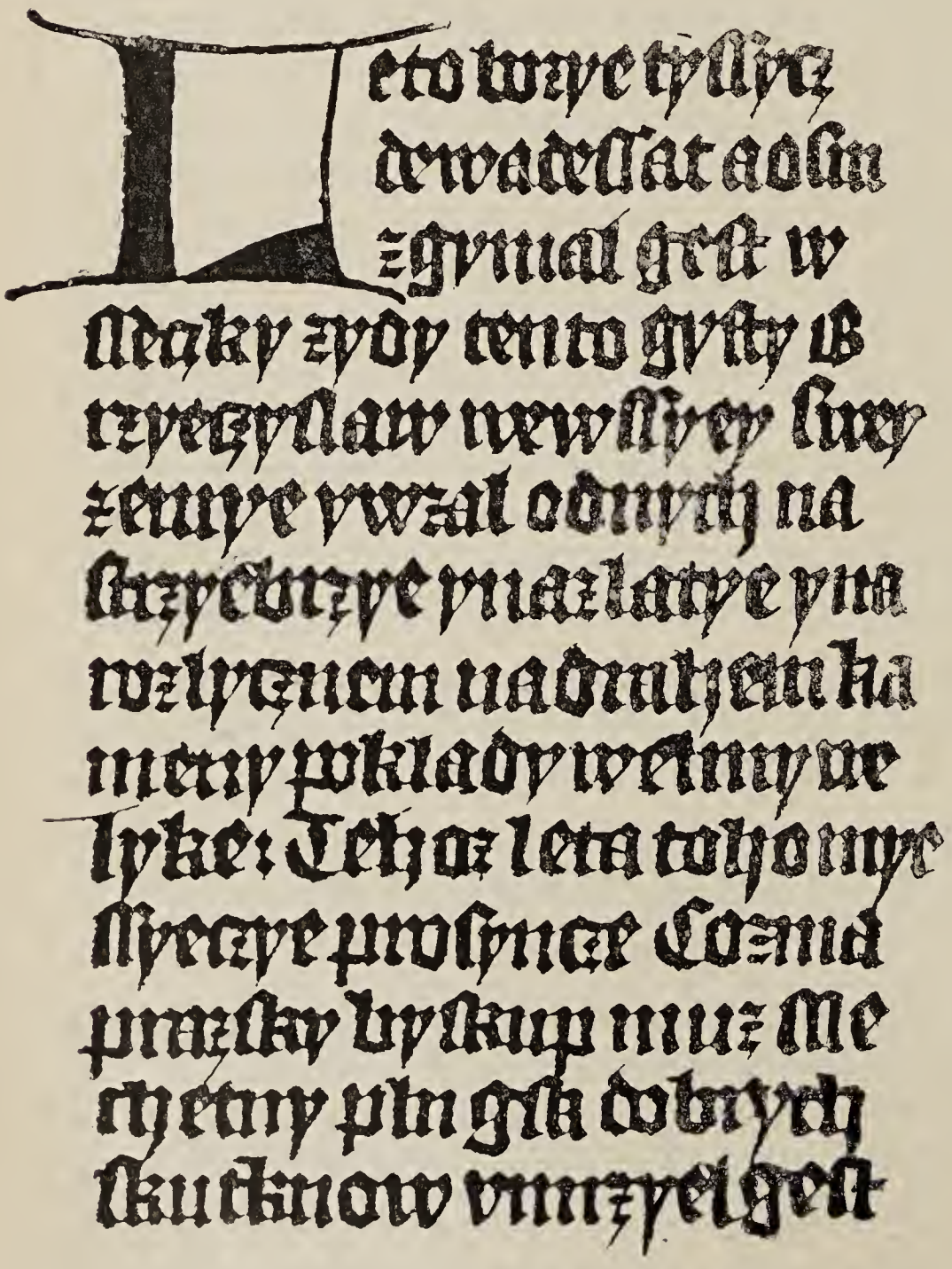

Snímek pergamenového listu z nejstaršího rukopisu kroniky Pulkavovy ze sklonku XIV. stol. Majetek Musea království Českého.

Začátek kroniky (ostatek úvodu je podle vzoru Dalimilova rýmovaný) zní takto: »Tato kronika jest od počátku české země i o všech kniežetech i králích, ješto sú spravovali svými časy. A takž pak k přikázaní slavného Karla Čtvrtého římského ciesaře ze všech kronik všech klášteruov, ježto shledány mohly býti, skrze Přibíka, syna Dluhojova z Tradenína, mistra školnieho od svatého Jiljie, řečeného Pulkava, v český hlahol z latinského, jakž najlépe mohlo býti, jest přeložena. I jest znamenati, že všecky věci básnivé a nepravé jsú opuštěny a což

pravého a jistého jest, položeno; neb ty všecky věci dřéřečený ciesař s velikú pilností v latinskú, velmi krásnú řěč shromazditi jest kázal.«

Spisovatel kroniky totiž nejenom že nehleděl si vyšších požadavků dějepisných (s Kosmou v této příčině srovnání nesnese), nýbrž ani vůle panovníkovy. Kronika jeho je příliš dlouhá a příliš suchopárná, než aby se byla mohla státi onou příručnicí, jakou si ji přál Karel; pro dějepisce je pro naprostou nekritičnost a kronikářskou neladnost téměř bezcenná. Proti soudobým spisům štítenským pak jeví velice neohrabaný a těžkopádný sloh a výrazivost. Jde od Babylonské věže až do r. 1330.

Rozeznává se však zpracování několikeré; první, v jedné knize, mělo sice jíti až za r. 1350, ale došlo jen do r. 1330; učiněno bylo někdy kolem r. 1370. Zatím však dostala se Karlovi do rukou kronika Vincenciova a Jarlochova (v. o nich str. 16) a pořízeno zpracování druhé po r. 1374, v němž děje let 1142—1198 vypravovány dle obou kronik zmíněných, ostatek vypravován obšírněji a kronika rozdělena na 2 knihy; I. do vymření Přemyslovců a II. dobu ostatní. Avšak přepracována pouze kniha první. Ježto Karel nabyl 1373 Braniborska, hleděl zjednati si i kroniku Braniborskou a zjednav si ji, dal v třetím zpracování připojiti dle postupu let udalosti braniborské. V posledním konečně zpracování vřaděny tyto udalosti braniborské do ostatního textu a dodána »druhá« kniha o udalostech let 1307—1330; avšak i tak zůstává dílo nedokončeno.

Za spisovatele originálu latinského (neboť původně kronika naše byla sepsána latinsky) i za překladatele bývá obyčejně pokládán svatojilský školmistr PULKAVA. Jemu bývá připisován i překlad vlastního životopisu Karlova do češtiny. Mínění tato však nejsou úplně jista, ačkoliv PULKAVA zajisté původcem některého textu jest.

»Přibík (nebo Přibislav), syn Dluhojův, z Radenína, příjmím PULKAVA« byl učený laik, dosáhl stupně doktorského, byl rektorem školy u kollegiatního chrámu sv. Jiljí v Praze 1373—1378, pak stal se farářem v Chudenicích a zemřel r. 1380. Dle tehdejšího zvyku asi farářství sám nezastával, nýbrž požíval pouze jeho příjmů, platě si zástupce.

Spory o původství textů latinského a českého mají základ v odporujících si tvrzeních rukopisů latinských a českých a nejsou dosud rozřešeny uspokojivě.

Překlad český učiněn je podle posledního zpracování kroniky, bývá často volně upravován [na př. vypráví o Albrechtovi, že »umyslil.. ještě věčší škodu Čechóm učiniti; ale zatiem pak hanebně byl zabit a tak jeho lidé... ke všem čertóm preč utekli«] a listiny, jež latinský text přináší celé, podává jen u výtahu.

Oblíbena byla kronika Pulkavova velice; nabyla záhy podobné slávy jako kronika Kosmova a v českém písemnictví udržela si svou váhu vedle kroniky Dalimilovy až do doby Hájkovy. Byla přeložena dvakrát do němčiny a vydána pětkrát tiskem.

Rukopisy českého překladu jsou dosti pozdní; nejstarší je zlomek musejní, jehož ukázka připojena, ze sklonku XIV. stol.; rovněž necelý je rukopis rajhradský

z doby kolem r. 1400; celé rukopisy nejstarší jsou starobrněnský z r. 1407 a lobkovický z r. 1426: pak jsou hojné jiné až do XVII. století. Tiskem vydán v jazyku novějším 1786 od PROCHÁZKY, 1893 pak věrně od J. GEBAUERA v Pramenech dějin českých. Že do kroniky je pojata i Karlova legenda o sv. Václavu, bylo již shora vyloženo.

Ostatní dějepisci doby Karlovy, vesměs jen latinští, vesměs chatrní, mohou býti jen stručně vyjmenováni; biskup Bisignanský JAN MARIGNOLA, slavný cestovatel v Číně a Indii, napsal na žádost Karlovu kroniku českou ve spojení s dějinami lidstva; Opatovický opat NEPLACH, zemřelý r. 1368, psal svou kroniku, jak sám úsměšně vtipkuje dí, »nepleše«; lepší je práce kanovníka svatovítského BENEŠE KRABICE Z WEITMILE (zemřel r. 1375), který prodlužoval kroniku Kosmovu od r. 1283 do 1374 ve čtyřech knihách; kronika OTY NOTÁŘE je nyní ztracena.

Není pochyby, že s rozkvétajícím takto písemnictvím dějepisným kvetlo i písemnictví zeměpisné a cestopisné; ano, lze usuzovati s jistou pravděpodobností, že na sklonku vlády Karlovy vznikl již překlad báječného MANDEVILLY, neli také již MILLIONA. Avšak poněvadž obě tato díla jsou nám dochována až v rukopisech pozdějších, jest o nich výklad v období následujícím.

Rovněž tak jako o dějiny vlasti staral se Karel i o zemské právo Hned po svém uznání králem římským spěchal, aby ustálil rozličné státo. právní poměry říše české. Neméně než třinácti majestáty upravil je v týž den 7. dubna 1348. Pokusil se také o zjednodušení a ustálení řízení soudního v Čechách; arcibiskup Arnošt zrušil »boží soudy«, ‚ordalie', jimiž dříve dokazována vina a nevina; vynutil na stavích, že přistoupili na jednoduchou formu soudní přísahy, takže nemusil se žalovaný obávati přísahati (kdyžby byl totiž se zmátl — a na to počítajíce, ukládali obyčejně žalobcové přísahy dlouhé a spletité — ztratil při) a dal taktéž první psaný zákoník, zvaný MAIESTAS CAROLINA.

Až do té doby vládlo v Čechách totiž právo zvykové; výrok pánů, na soudě zasedajících, byl právem nejvyšším a posledním; jednání dálo se veřejně a ústně, bez advokátů, bez odvolávání se na kterékoliv zákony: »nález panský« byl vrch práva. Řízení soudní — od nejstarších dob dosud slovanské řády i český jazyk zachovávající — zakládalo se na živém právním citu lidu a nebylo tedy sporu o výklad jednotlivých paragrafů zákonních; ovšem dlouhým prodlením ustálily se některé složité a spletité zvyklosti, jejichž maličké opomenutí prohrávalo rozepři. Soudcové vázáni pouze svým svědomím rozhodovali leckdy různě o téže při, což zvláště za Karla již se jevilo nápadným, ježto rozsudky byly delší čas zapisovány do desk zemských. Ostatně leckdy ani soudcové někdy neznali všech zvyklostí právních — tak spletité byly již formality ony.

Pro takovou praktickou potřebu, aby byla rukojetí soudního řádu, vznikla již v době předchozí **Kniha rožmberská,** nejstarší památka české

prósy původní a zároveň jeden z nejdůležitějších pramenů slovanského práva vůbec. Je to výklad právních zvyků českých, avšak necelý. Staré podání připisuje ji »starému pánu z Rožmberka« (odtud jméno), nejspíše nejvyššímu komorníkovi království Českého, panu Petru z Rožmberka, jenž zemřel r. 1347. Složení její padá spíše blíže k začátku XIV. stol. nežli k jeho polovici, jak ukazuje jazyk její, veskrze starožitný a forma, těžká a neohebná.

Slovanské právo v zemích našich drželo se velice houževnatě; kniha rožmberská jeví překvapující shody s jinými zákonníky slovanskými, ač ovšem sama zákonné moci neměla, jsouc jen soukromou rukojetí. Nicméně požívala veliké vážnosti. Celá asi nebyla nikdy; v našich rukopisech mívá asi 300 §§ v XIX. hlavách, z nichž prvých 10 učí o »póhonu«, v 11. obsah následujícího, kdež se vypočítává 37 kusů, avšak v 12.—19. je pouze kusův 8. Možná, že smrt spisovateli překazila dokončení.

Zachována asi ve 20 rukopisech, z nichž nejstarší z r. 1360 chová se v Museu. Vydána častokrát, nejlépe od V. BRANDLA 1872.

Tyto formalní obtíže a zároveň nejednotnost při právních nálezích měla odstraniti MAIESTAS CAROLINA, tak jako byl již r. 1347 pevným, psaným ŘÁDEM KORUNOVÁNÍ Karel ustanovil po vzoru francouzském zvyklosti a modlitby při korunovaci krále a královny.

ŘÁD KORUNOVÁNI napsán původně latinsky, přeložen však již záhy do češtiny: otištěn taktéž EMLEREM v jubilejním vydání spisů Karlových. MAIESTAS CAROLINA předložena sněmu česky i latinsky, avšak české rukopisy jsou až pozdější.

Avšak tichým odporem panstva, které si nechtělo dáti vzíti volnost »panského nálezu,« nevázanou nijakou literou zákona, Maiestas Carolina nenabyla nikdy právní platnosti; a Karel vida, že tichý ten odpor má oporu v živém právním vědomí celého lidu, r. 1355 zákon tento zase odvolal a tak zůstalo v Čechách právo zvykové výhradným pánem až do XVI. století. Teprve zřízením Vladislavským obdrželo království České svůj psaný zákonník.

Kruh odborných těchto věd uzavírá filosofie, zatím ovšem víc mystická a mravoučná, než metafysická. V našem období vznikl již sborník traktatů mystických, nazývaný obyčejně **Ráj duše.** Slavný tento spis, věnovaný úplně praktické nauce mravní, jejž sepsal ALBERT VELIKÝ, známý učitel a světlo církve středověké († 1280), činí asi $^2/_3$ celého sborníku; ostatek vyplňuje překlad mystického spisku Bonaventurova »Požár lásky« a nábožné rozjímání o modlitbě. Sborník těchto traktatů (s rozmanitým v různých rukopisech pořádkem jednotlivých oddílů) prozrazuje ještě původce nevycvičeného a neumělého; zejména překlad latinských výrazů filosofických činí mu nesmírné obtíže a je snad jeden z prvních plodů vysokého učení pražského.

Zachován jest v pěti rukopisech pozdějších, z nichž nejstarší jest rukopis klementinský z r. 1383. Původ některých traktatů není dosud vypátrán; vydán náš sborník však ještě nebyl. Ukázkou tvrdého a neobratného slohu podává se zde (podle rukopisu klementinského XVII. A 19) část z kapitoly

»O samém o sobě bytí. [= De solitudine].

Pravé samému o sobě bytie jest, když člověk svój smysl a svój život otejme ote všěch svěckých věcí, svěckých činóv, svěcké rozkoši, všeho svěckého stvořenie, a když člověk vši svú žádost, vši svú vóli, vše své náboženstvie obrátie u Bóh. Neb tak jest učinil Mojžieš, když jest šel k Bohu nahoru i byl tam čtyřidcěti dní a čtyřidcěti nocí, a tam byl jest tak osviecen, že sú židé nemohli na jeho oblíčěj hlédati. A to jest měl ot Božieho poznánie a ot jeho mluvy. A protož Bóh praví skrzě svatého proroka k nábožnéj duši: »Chci ji vésti na púšči a tu chci sám mluviti k jejému srdci.« Púšči túto miení Kristus všelikých věcí světských ot sebe vzdálenie a ot světského stvořenie. A kto je na té púšči, s tiem Bóh mluví a tohoť osvietí jako Mojžiešě. K samobytedlnému bytí na púšči móž ny přichýliti příklad Jezukristóv, jenž byl sám na púšči, sám ot lidí nahoru modlit sě chodil« . . . .

V posledních pěti letech vlády Karlovy vystupuje ovšem již ve filosofii české starý náš mudřec — TÓMA ZE ŠTÍTNÉHO; a nejkrásnější jeho rukopis, chlouba jak české písemnosti tak také českého umění, pochází právě z r. 1376; avšak proto přece celá jeho činnost náleží již do období následujícího — a tam jest tedy o něm výklad obšírnější.

A tak vidíme za Karla kvésti a košatěti strom českého písemnictví co nejbujněji; není pochybnosti, že kvetla vedle prosy vědecké také prosa zábavná: že snad leckterý z románků, uvedených v následujícím období, náleží původem vlastně době Karlově — avšak opět není dosti starých rukopisů a pouhé domněnky mnoho nepomáhají.

Dále možno uvésti, že na sklonku doby Karlovy vnikla čeština již do kancelářských písemností; máme **první listiny české** z doby Karlovy, tři z doby jeho vlády ještě, dvacet z doby nejblíže následující. Ačkoli nemají písemnosti tyto zřetele jiného než praktický, jsou přece důležity jako další pokrok a postup jazyka českého, nehledě k tomu, že přesným určením času a místa jsou důležitými pevnými body při určování památek ostatních.

Nejstarší česká listina pochází od Pešla Neumburgera ze dne 27. prosince *1370* (nebo, podle počtu staročeského, který počínal rok 25. prosincem, 137*1*); druhá pak od Tómy ze Štítného ze dne 8. října 1373 (chovaná v univ. knihovně pražské); třetí od soukeníků Rychnovských ze dne 3. července 1378. Do roku 1390 počítá se těchto soukromých listin (listy královské jsou pozdější) již přes dvacet.

Snad v této době, možná též, že až v době následující, vznikla první **sbírka českých přísloví,** připisovaná panu Smilovi Flaškovi z Pardubic.

Je to první sbírka přísloví v nových písemnictvích evropských vůbec a obsahuje nejen přísloví, nýbrž i některé průpovědi.

Zachována je v rukopise Třeboňském XV. století, kdež ji opsal kněz Oldřich Kříž z Telče. Přísloví a pořekadel obsahuje celkem 239. Začíná významně příslovím: »Pán peniez všady jest, to počátek jest.«

Panu Flaškovi připisuje ji opisovatel sám; avšak v dílech Smilových tvrzení opisovatelovo nenachází náležité opory; proto bylo i domnění (snad mylné), že Flaška sběratel je jiný než pan Smil z Pardubic.

Konečně nutno se zmíniti ještě o příručních knihách školských a učebních, jimiž byly tou dobou hlavně mluvnice a slovníky.

Mluvnice učily buď pouhou naukou — a památky takové z těch dob zachovány nemáme, anebo cvikem v rozmluvách a takovou památkou jsou rozmluvy připojené k slovníčku Bohemář, zvané obyčejně DIALOGI BOHEMARII.

Slovníky pak byly několikeré: nejoblíbenější uspořádání bylo věcné, podle látek. Slovníky takové latinské byly sestavovány již ve XII. století, čeští pracovníci nenamáhali se příliš a přejímali hotové slovníky latinské přidávajíce jenom významy české.

Nejstarší takové slovníky (vesměs až z 2. pol. století XIV. pocházející) jsou Slovníček svatovítský, Bohemarius minor, Anonymus a Nomenklator: poslední tři vesměs v knihovně universitní.

Slovníček svatovítský, obsahující asi 700 slov, je v témž rukopise svatovítském, o němž byla již několikrát řeč. Bohemarius minor (= Bohemář menší) slove slovníček jiný na rozdíl od Bohemáře většího (Bohemarius maior), níže uvedeného. Nomenklator obsahuje asi 1000 slov, srovnaných podle materialu. Anonymus asi 500 slov, srovnaných abecedně.

Umělejší úpravu — a snadnější pro paměť — měly slovníky veršované, jež později se rozkládaly v prosu. Z nich možná zde uvésti BOHEMÁŘ a SLOVNÍK PREŠPURSKÝ. Oba v latinských verších, mnohdy ovšem barbarských, podávají česká slovíčka, taktéž podle věcí srovnaná svým žákům.

BOHEMÁŘ (větší) obsahuje mezi 889 šestiměry také asi 200 slov, která se mu nepodařilo zrýmovati; psán jest knězem Martinem ze Strážnice, nejisto, zdali roku 1369 či 1379. Jest jeden z nejstarších příkladů nářečí východních; spolu s DIALOGI BOHEMARII činí nerozlučný celek.

SLOVNÍK PREŠPURSKÝ, jeden z největších slovníků své doby, obsahuje ve 2534 šestiměrech přes 8000 slov; pozdější jeho opisy, slovníky RAJHRADSKÝ (dříve

omylem ROZKOCHANÝM nazývaný, TRIALOG a DICTIONNARIUS, ztratily již formu veršovou. Slovník Prešpurský jest ostatně sám již jen pozdním opisem originálu z r. asi 1372—1375, ke kterému přispívali přední učenci a mužové čeští.

Obrázek nebe podle Štítného knih naučení křesťanského. Pergamenový rukopis z r. 1376 v c. k. univ. knihovně pražské.

435.

3. POČÁTKY PÍSEMNICTVÍ NÁRODNÍHO.

(R. 1378—1419.)

Začáteční *B* ze Štítného knih šesterých z r. 1376.

130.

rzy poměrně ovládlo písemnictví české po tuhém boji s němčinou veškeré obory, jež mu byly před sto lety ještě nedostupným cílem — ze skromných počátků překladu žaltáře vyrostly královsky vypravené sborníky biblické, z několika nesmělých českých přípisků, těžkých a neobratných, rozvinula se prosa Štítného, z několikaveršových písní tisíciveršové eposy, jest vzděláván dějepis, zeměpis, filosofie, právnictví . . . po česku . . . ve stu letech z hořčičného semínka vyrůstá mohutný strom.

Ale všecky tyto plody mají na sobě přece z největší části pečeť cizí, jsou to buď (a v básnictví skoro výhradně) překlady a přepracování, anebo jen napodobení a odlesky vzorů cizích.

Byla to řevnivost hlavně a žárlivost národní, která českému pánu nejprvé tiskla péro do ruky — hleděl rozmanité ty pěvce a básníky německé odstraniti skládáním básní českých o týchž předmětech a o týchž látkách, jimiž se plody jejich obíraly; týmž způsobem — vzhledem k latině — postupoval i mnich a kněz, týmž způsobem i rytíř a zeman. Nejčeštější dílo období prvého, kronika Dalimilova, při veškeré národní tendenci a při všem vlasteneckém nadšení, je přec vytvořeno v rouše cizím, podle cizích vzorů — německých ‚reimchroniken‘; když přirovnává pány české k ‚Rulantovi‘ ‚Dětřichu Berúnskému‘, jsou to vzpomínky z četby německé. Podobně rýsuje se nám i spisovatelská postava kněze Jakuba

i pana Smila Flašky, předních spisovatelův období následujícího — jen hluboko pod povrchem lze shledati vlastní stopy Čecha původce, jen s velikou obtíží pozorují se stopy, že původcové těch básní znali duši českého lidu, svého národa.

Pomalu pronikaly jen vzdělanost a písemnictví z hořejších vrstev národa do vrstev lidových. Bylo již vyloženo, že v tomto prvním století českého písemnictví pronikla s díly básnickými také do duše lidové podstatná vlastnost význačná — nenávist a odpor k Němcům. Není pochybnosti, že původně jí nebylo; že však stálými ústrky pyšných pěvcův i zpupných měšťáků německých, chráněných většinou dvorem, panstvem i vyšším kněžstvem, vkrádala se do duše české hořkost a nenávist, která došla plamenného výrazu ve verších básníkův období prvého. Verše jejich šly ústa od úst, prosákly do nejnižších vrstev lidových a otrávily takořka tím směrem veškerý český národ. Odpor a nenávist proti Němcům znárodněly — viděti to nejen z podání a písní národních (»nota od p. Viléma Zajiece« byla shora již uvedena), nýbrž i z národního mudrosloví (přísloví jako »tehdy Němec Čechu přěje, až sě had na ledu shřěje« uvádí již Hus) a z národního přírodozpytu (byliny a živočichové nemilí, odporní dostali již v těchto dobách název »německý«). A není pochyby, že mnohé výrazy a verše, nyní úplně ráz národní na sobě nesoucí, jsou plodem neznámého literata těchto dob, jenž v nich vskutku vyjádřil to, co tehdy hýbalo myslí českou.

Ale vedle této nenávisti k Němcům, nově nabyté a v nové vlasti vzrostlé, měl národ náš ještě tužby a cíle své, slovanské. Cosi tichého a hloubavého, náklonnost k dumání i zároveň tuhá vytrvalost a důslednost myšlení, touha po dobru a pravdě, která vyznačuje Slovana jak proti Řekům i Římanům, tak proti Germanům a Keltům a spíše připomíná na Indy a Peršany, jeví se také u nás Čechů. Jest dosti podivno, že Slované nebyli již v starověku hlasateli náboženství, ale není podivno, že snažili se co nejsprávněji a nejpřesněji žíti podle zákona Kristova, jakmile podařilo se jejich obrácení. I v tom jeví se vytrvalost a — jak často Němci vytýkali — »tvrdošíjnost a tvrdohlavost« slovanská, že raději zahynuly celé kmeny slovanské, než by ustoupily násilím přinášenému křesťanství, kdežto hlasatelé mírní a pokojní nalézali vskutku pole nejúrodnější. Možná, že snad ještě lépe byl by se líbil praotcům našim buddhismus; ale že ze všech tehdejších náboženství mysli našich předků nejvíce vyhovovalo čisté křesťanství, o tom nemůže býti pochybnosti. Ani nejisté a nesjednocené pohanství vlastní a jiných sousedů, ani přísné a zamračené náboženství židovské, ani konečně urputný a složitý islam nemohly u Slovanů soupeřiti s křesťanstvím a brzy již měli Slované státi se prvními mučeníky čistého, aspoň čistšího, křesťanství, podobně jako Valdenští a Albigenští.

Tato snaha po pravdě a dobru měla sice již před dobou Karlovou mnoho četných stoupenců a následovníků; již flagellanti XIII. století,

Valdenští v prvé polovici XIV. století obraceli za sebou zástupy Čechů, kteří pak mřeli jako »kacíři« — avšak teprve rozšířením písemnictví mezi lid a vytvořením spisovného jazyka dostalo se národu prostředku k obecnému dorozumívání a teprve vlastní universitou odchováni byli mu synové, kteří dovedli kvas cizích myšlének přizpůsobiti touhám vlastního národa a v národním jazyce pak rozšířiti mezi veškerým lidem českým.

Počátky toho hnutí padají již do šedesátých let čtrnáctého století. Veliká moc církve přivodila zároveň její úpadek; čím skvělejší a bohatší život vedlo četné a hojné kněžstvo tehdejší, tím méně všímalo si zákona Božího, tím více libovalo si v rozkošech a neřestech všelikých. Mnohoobročnictví stávalo se pravidlem; špatný a nemravný život vysokých hodnostářů i venkovských farářů dával veřejné pohoršení; kupčení s církevními úřady i obřady budilo hlubokou nevoli v obecném lidu; roztržka v hlavě církevní (»sedmdesátileté babylonské zajetí« v Avignoně) odvracela vyšší, vzdělanější vrstvy; Karel sám byl naplněn myšlénkami opravnými. Bylo ještě stále domnění, že opravou se vystačí; ovšem opravou důkladnou, opravou v hlavě i v údech.

Prvním hlasatelem těchto myšlének, cizích sice, pokud se týče prvního původu, obecných však, pokud se týče jejich oprávnění, byl u nás slavný Čech, mistr Vojtěch z Ježova (Adalbertus Ranconis), doktor university pařížské († 1388). Byl horlivým příznivcem Štítného, přísným karatelem neřestí vyššího i nižšího kněžstva a jeho působením, ač ovšem jen latinským, asi se stalo, že Karel povolal 1358 do Prahy uchvacujícího kazatele, Němce Konráda Waldhausera († 1369), jenž brzy přenesl myšlénky své v široké vrstvy Němců i Čechů pražských. Jeho kázáním vzbuzen byl nadšený žák Čech, JAN MILÍČ, pravý předchůdce Husův a duchovní otec Štítného. On se slovanskou důsledností a vytrvalostí provedl myšlenky Waldhauserovy, odřekl se všeho bohatství, úřadův i prebend, rozdával svůj majetek mezi chudé a s neohroženou přímostí tepal a káral nešvary veškerého duchovenstva. Obžalován u papeže a »ohňová slova« jeho zmlkla navždy v Avignoně r. 1374. S ním však nezahynuly jeho myšlénky, kvas zde již zůstal a nesl hojné ovoce.

Vojtěch Raňkův z Ježova psal latinsky, hlavně spis jeho proti tehdejším panským zlořádům o »odúmrtech.« Z jeho řečí je zvláště slavná pohrobní řeč nad mrtvolou Karlovou, ve které již nazval Karla »otcem vlasti.«

Konrad Waldhauser kázal německy, psal také latinsky. Veliké obliby došla mezi studentstvem jeho »Postilla studentium sanctae Universitatis Pragensis super evangelia dominica.«

JAN MILÍČ z Kroměříže, arcijáhen a kanovník svatovítský, kázával v Praze třemi jazyky, diktovával několika písařům své nábožné výklady a hlavně v kostele sv. Jiljí na Starém Městě míval nesmírné množství posluchačů. R. 1373 obrátil k mravnému a starokřesťanskému životu celý nevěstčinec v Praze, pro jehož obyvatelky zřídil dům čistoty »Jerusalém«, sbíral almužnu a staral se o jejich nový, spořádaný život. Sám

žil po způsobu starověkých asketů; ve své horlivosti nešetřil ani Karla ani Arnošta (a jeho nástupce Očka z Vlašimě), nazývaje císaře i arcibiskupa Antikristy. Žebravé řády mnišské, zejména dominikáni, ztrácely jeho kázáním almužnu; obžalovali ho proto u papeže dvakrát; 1367 byl v Římě vězněn, ale mocná ochrana Karlova ho zachovala vlasti; 1374 zemřel, háje se, v Avignoně. O působení jeho svědčí mimo uvedené již obrácení »Benátek« (tak byl nazýván tento neplech hříchů) nadšené líčení Štítného a Raňkovo i známé historicky případy, že bohaté měštky pražské skládaly se sebe své zlato a drahokamy, aby mohly žíti kajícně a dávati almužnu.

Bohužel, českého od Milíče není nám zachováno nic; české spisy, jemu obyčejně přičítané, nepocházejí od něho a jsou původu pozdějšího. Kázání jeho, sepsaná německy i česky, byla známa ještě kolem r. 1400, avšak nezachovala se. Postilla jeho jest latinská a domnění, že by byla česká, zakládá se na omylu s překladem postilly Waldhauserovy. Rovněž jen mylně připisovaly se mu od XVI. století »knížky o zarmouceních velikých církve svaté i každé duše věrné,« jež mají původcem, jak jasně ukázáno KLICMANEM, mistra Jana z Příbramě.

Čtvrtý v řadě těchto velikých předchůdcův Husových, ačkoli nejméně lidový, je nejučenější Čech tehdejší, MATĚJ Z JANOVA. Jím vyvrcholilo se opravné hnutí církevní v theorii; on přes svůj titul kanovnický zůstal chud; jen některými kázáními vystupoval veřejně, jinak spokojuje se svým působením jako zpovědník při dómu svatovítském. Spisy své hojné sebral ve veliký celek: »o pravidlech starého i nového zákona,« v němž směle se dotýkaje vad a zlořádů církevních položil již hlavní váhu nikoliv na tradici a otce církevní, nýbrž na Písmo. On byl první a nejpřednější myslitel středověký, jenž vědomě zlomil u sebe s dosavadní tradicí, jenž pojal z bible idei starokřesťanskou a jenž učil, že pozdější přídatky lidské pominou a zůstane jen slovo a ustanovení Boží. Byl donucen také odvolati — dne 18. října 1389 (spolu s kněžími Jakubem a Ondřejem) ve slavném sezení synodálním v chrámě svatovítském a na půl léta složen se svého úřadu zpovědnického. Odvolal — ale srdce jeho zůstalo nezměněno; veliké dílo jeho, právě zmíněné, dokonáno v témž duchu r. 1392, dvě leta před jeho smrtí a toto působilo i po smrti jeho na oba největší následovníky — Štítného i Husa.

Matěj z Janova, jeden z největších učenců a nejhlubších myslitelův evropských byl synem českého rytíře Václava z Janova, studoval nejprve na universitě pražské kdež byl nejohnivějším stoupencem Milíčovým, pak spolu s pozdějším arcibiskupem Janem z Jenštejna po šest let na universitě pařižské, kdež stal se i mistrem, takže nazýván odtud v Čechách krátce »mistrem pařižským«; od r. 1380 byl zpovědníkem svatovítským, v kterémžto úřadě i zemřel v nejlepším věku 30. prosince 1394 (nebo, dle staročeského počtu, *1395*). Veliké dílo jeho latinské dosud nevydáno; česky psal zajisté, neboť roku 1392 přinucen od vikářů arcibiskupských, aby předložil k posudku své nově sepsané dvě knihy české — avšak obě ztraceny.

Dílo (lat.) »o pravidlech starého i nového zákona« mělo 5 knih, rozdělených v několik traktátů; kniha první psána byla ještě před r. 1388, předmluva k dílu celému r. 1392, při čemž i kniha první místy přepracována. Šestý traktát knihy třetí (»de abominatione in loco sancto«) býval připisován M. Janu Husovi. Celé dílo jeho nezachováno nikde; avšak z částí jednotlivých, porůznu zachovaných, dalo by se ještě sestaviti úplné.

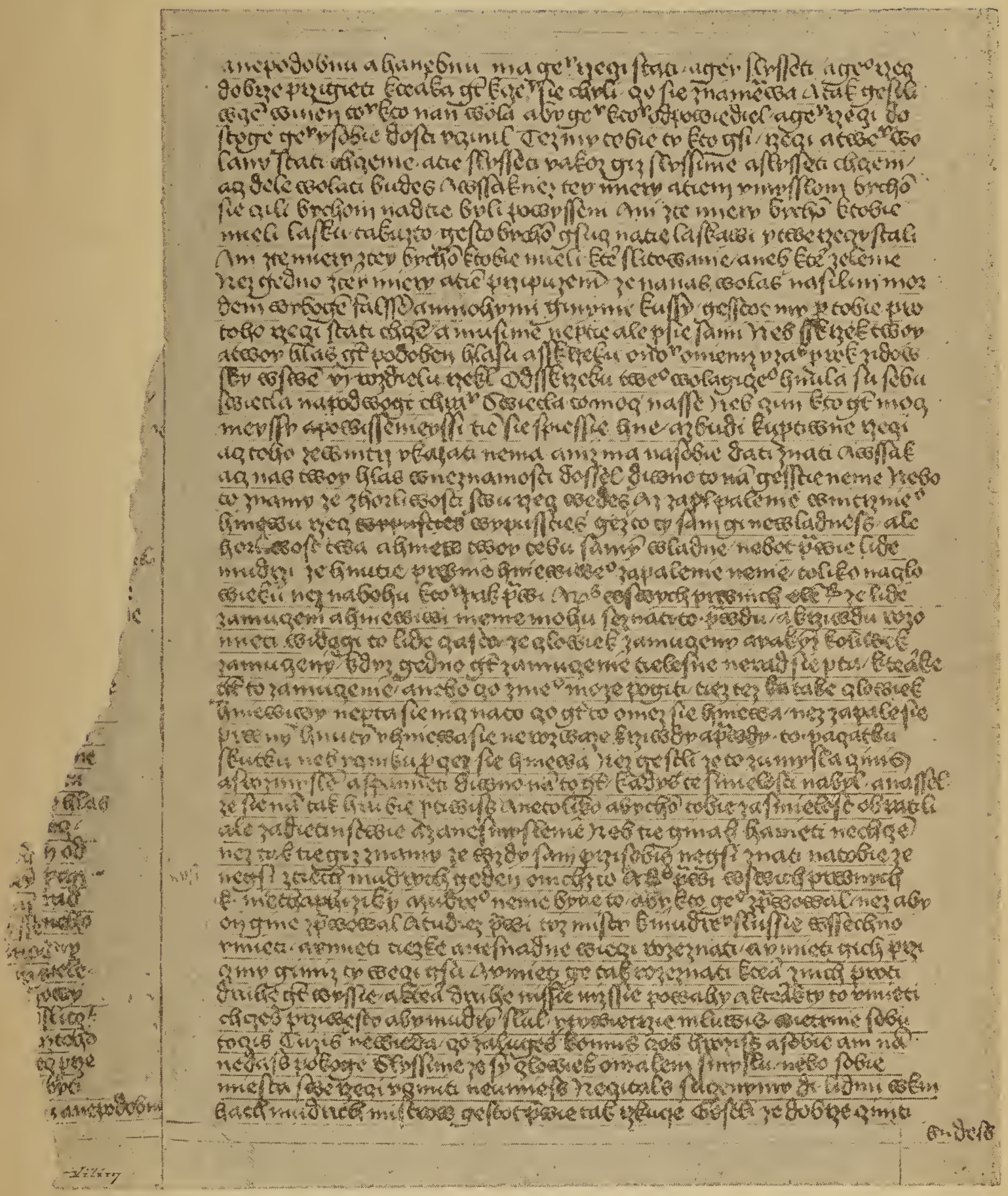

Začátek Tkadlečka.

Dle rukopisu Strahovskeho ze stol. XV.; viděti lze na snímku, jak první listy vytrhány.

Avšak jakkoliv ohromné bylo působení živého slova Milíčova mezi poslouchajícím pražským lidem, jakkoli rozsáhlý byl vliv latinských knih Matěje z Janova na učené vrstvy tehdejší, přece půdu snahám Husovým v národě upravily hlavně nesčetné ty drobné spisky a hojné folianty nábožného vladyky **Tomáše ze Štítného**. On zdokonalil a uzpůsobil teprve jazyk národní pro nové pojmy filosofické a bohoslovné, on svými spisy v jazyce mateřském vychoval teprve obecenstvo pro drobné ty traktaty i veliké svazky Husovy — on je pravý předchůdce Husův i co se týče činnosti spisovatelské.

O stavu, v jakém byla česká prósa filosofická před ním, v. výklad na str. 121—122 (o »Ráji duše«). Štítný sám byl toliko předchůdcem Husovým, nikoliv dovršením staršího proudu opravného. Spokojuje se totiž jen opravami stávajícího řádu, drží se přísně dosavadních ustanovení, poddává se na opravení »církvi i škole,« učencům-bohoslovům i mistrům universitním, v pozdních letech ještě opravuje podle církevních rozhodnutí své traktaty a celkem vzato rozšiřuje jen v národě učenost knižní, které nabyl buď na universitě anebo z vlastní hojné četby.

O životě a rodinných jeho poměrech víme skoro výhradně jen tolik, co ze spisů jeho lze usouditi a vybrati; spisy jeho, hojné a rozmanité, pak poznáváme většinou podle rázovitého jeho slohu a obsahu. Není skoro již v starší době našeho písemnictví spisovatele, jenž by tak ostře vtiskoval pečeť svou svým spisům jako Štítný — a této rázovitosti děkujeme z největší části za poznání jeho dítek duchovních.

Štítné za našich dob.

Náš Tomáš narodil se kolem r. 1330 na malé tvrzce venkovské, Štítném v jižních Čechách. Rodiče jeho, dosti zbožní, přenesli nejen zbožnost svou na své děti (Štítný měl i sestry), nýbrž i staročeské ctnosti, upřímnost a pravdymilovnost, lásku k vlasti a oddanost k rodu panovničímu. V rodině žila i ovdovělá bába, zbožná rovněž, jako vlastní matka Tomášova — odtud zůstala v srdci Štítného ona hluboká zbožnost, jež tak proniká všechny jeho spisy. Když dorostl, odebral se, záhy asi po založení jejím, na pražskou universitu, kde oblíbil si hlavně některé spisy mystické i mravoučné; vedle toho byl horlivým posluchačem a ctitelem Vojtěcha Raňkova, Milíče i Waldhausera.

Rod Štítného patřil podle erbu (připojeného k začátečnímu B na str. 125) k chudším větvím Benešovicův, nejspíše k vladykám Dubským. Tvrz na Štítném byla asi docela nepatrná a náleželo k ní kromě dvoru poplužního ještě polovice vesnice (Štítného; druhá polovice náležela nejspíše ke Kamenici) a platy nějaké v Žirovnici a v Čiměři. Všech důchodů měl asi $23^1/_2$ kopy gr. (= 258 zl. r. č.), na ty doby příjem dosti slušný, ač musil z něho vydržovati obě sestry.

Štítné, odkud se psával, leží severně Jindřichova Hradce blíže Počátek, nedaleko zemských hranic; že by se byl zde narodil, není sice jisto, ale velmi pravděpodobno; s větší jistotou lze tak tvrditi o sestře jeho Peltratě.

Pobytem v Praze seznámil se nejen se spisy vědeckými, nýbrž důkladně i s Písmem, pak ovšem také s latinou i němčinou, jichž znalost teprve otvírala vzdělanost západoevropskou, a přirozeně i s písemnictvím domácím. Na fakultě artistské (= nynější filosofické) zabýval se svými studiemi spíše jako přítel věd nežli studující z povolání — a tak ani žádného učeného stupně nedošel. Láska k vědám ho neopustila, ani když vrátil se z Prahy do rodné vsi a po zemřelých rodičích spolu se sestrami ujal se hospodářství. Ano, ačkoliv se oženil a měl několik dítek, i odtud zajížděl do Prahy; a když po smrti manželčině vybyl své sestry, zřekl se konečně venkova r. 1381 na dobro, usídliv se na stálo v Praze a oddávaje se již výhradně jen svému oblíbenému spisování.

Stupně učeného nedosáhl Štítný žádného; ani bakalářství ani mistrství. Rovněž se podobá, že nevšímal si a neúčastnil se bujného a nevázaného života žákovského, jak nám jej líčí »Podkoní a žák« nebo Hus v jednotlivých svých narážkách. Ale v latině vyznal se velmi dobře, jak hojné jeho překlady svědčí výmluvně; taktéž staré písemnictví české znal, jak svědčí mimo jiné i úryvek ze staré legendy o Umučení, zachovaný v jeho řečech svátečních (v. snímekstr. 137; o legendě samé v. str. 46.) Na universitě »ztrávil prvá léta své mladosti,« t. j. někdy mezi lety 1350 – 1360.

Spolu se sestrami (jmenují se tři, Dorota, Anna a Peltrata) žil Štítný nedílně až do r. 1373; tohoto roku sestře Dorotě, vdané za Odolena z Chlumu, oddělil plat v Žirovnici českou listinou (jednou z nejstarších, v. str. 122), touž dobou také Peltratě plat v Čiměři. R. 1381 pak všecek majetek svůj ostatní pronajal na věčné časy Zbyňkovi z Kamenice, vymíniv si roční důchod 14 kop do smrti. (Po smrti Zbyňkově r. 1389 měl však mnohé nepříjemnosti; ve Štítné uvázali se markrabí Jošt a Prokop, neplatíce Štítnému úroku, jejž Štítný právem vymáhal; r. 1391 prohlášeno dokonce Štttné za odúmrť královskou a právo Štítného k platu uznáno teprve r. 1394.)

Ženat byl Štítný asi jen krátko; z manželství vzešlo pět dítek, z nichž však do pozdějších let zůstaly jen dvě: syn Jan a dcera Anežka. Manželka Štítného zemřela asi již kolem r. 1370, zanechavši manželu dítky vesměs v útlém věku; z dítek jedno zemřelo již před r. 1376, neboť na inicialce rukopisu z tohoto roku (v. str. 125) vyobrazen již jen s dítkami čtyřmi, další zemřelo kolem r. 1380 (v inicialce »Řečí Besedních« vyobrazeny jen tři; v. příl. č. 8), mezi r. 1380—1390 zemřelo třetí dítko, krátce před smrtí Štítného zemřel mu i syn Jan, tak že přežila ho jen dcera Anežka, jež se připomíná ještě r. 1409.

Všechny spisy Štítného jsou psány určitým osobám: jeho dětem, poslední výhradně dceři Anežce. Pečlivý a starostlivý otec, vzpomínaje, ja-

kého sám zažil šťastného dětství, stará se o poučení i výstrahu svým milým dětem; k tomu cíli jednak překládá spisy latinské, jednak »ze své hlavy« skládá a spisuje. Jednotlivá díla svá i sborníky jejich přepracovává pak i pro širší vrstvy lidu českého a v krátkosti šíří se jeho díla v hojných opisech po veškerém národě, kypříce a upravujíce půdu pro následující zanedlouho díla Husova.

Nejstarší prací byl malý sborník z doby před rokem 1374, obsahující zpracování dvou cizích traktátů: »Knížky bosáka Davida **o sedmi vstupních**« a »knížky sv. Augustina **o bojování hřiechóv s šlechetnostmi,**« k nimž připojil drobný spisek: »**o korábu Noemově.**« Již tyto tři spisky, vzdělavatelné a nábožné, složil Štítný svým dětem, řka v úvodě: »tyto knihy vám sem zpořiedil, mé dietky, ne sám jich skládav.« Nedlouho potom, zajisté ještě před r. 1376, přeložil opět ze sv. Bonaventury jiné »knížky« »rozmlúvanie duše s svědomím,« známější obyčejně pode jménem »Zrcadlo sv. Augustina.« Záhy však počal spojovati a zpracovávati »knížky« své ve větší celky, »knihy,« které nejprve způsobil dvoje: jedny »z své hlavy,« druhé »učiněné někým jiným latině, vyložil česky.« Sborníků těch máme pak zachovaných šest.

»Knížky bosáka Davida« vypočítávají tyto »vstupně duchovnieho stavu:« »1. plápolivé nábožentstvie, 2. úsilé a utrpenie, 3. duchovnie utěšenie, 4. pokušenie, 5. proti pokušení lékařstvie, 6. skutci šlechetnosti, 7. múdrost pravá.« Spisek tento se sice dosti rozšířil, ale Štítnému, ačkoliv překlad jeho není otrocký, nýbrž velmi volný, se již záhy znelíbil a v »pátých knížkách« prvého svého sborníku již podal, výslovně se odvolávaje na svou starší práci, zcela nové zpracování o témž předmětu. A tak zachován pouze v jediném rukopise, zvaném Vyšehradském, univ. knihovny z r. 1396.

»Knížky sv. Augustina o bojování hřiechóv s šlechetnostmi« jsou naopak zase z nejmilejších knížek Štítného. Původní text zachován ve zmíněném právě rukopise Vyšehradském z r. 1396 a v mladším o něco rukopise jednom (kdysi štokholmském, nyní) brněnském (v témž, ve kterém zachována větší legenda o sv. Kateřině; v. str. 79). Druhé zpracování učinil Štítný ve způsobě rozmluvy a připojil k svým »řečem besedním« (v obou jejich rukopisech) v letech 1375—1390, v letech pak následujících spracoval traktat tento po třetí a toto zpracování pojal kolem r. 1400 do svých pozdějších »knih naučení křesťanského,« v jejichž třech rukopisech (musejním, sázavském a jesuitském) se vyskytá.

»O korábu Noemově« zachováno také jen ve zmíněném již rukopise Vyšehradském z r. 1396, opsaném od Václava z Pořiečie; týž Václav z Pořiečie opsal 1398 v jiném rukopise univ. knihovny i následující »Rozmlúvanie duše s svědomím« (připisuje se neprávem sv. Augustinu). »Rozmlúvanie« je překlad »Soliloquií« sv. Bonaventury a zachováno také v rukopise Krumlovském (v. str. 116.)

Bývají také Štítnému připisovány ještě dva jiné překlady ze sv. Augustina, »Soliloquia« (Samomluvenie) a »Speculum« (Zrcadlo), avšak neprávem.

Sborníky štítenské, obsahující pravidlem celou řadu traktatů, rozdělené buď na jednotlivé knihy neb na postupující kapitoly, známe dosud tyto: 1. universitní, vydaný r. 1851 K. J. Erbenem na oslavu 500letého trvání university, přeskvostný, z r. 1376., nazývaný obyčejně »knížky šestery;« jeho pozdějším opisem je sborník

9*

2. Jindřichohradecký, chovaný rovněž v knihovně universitní a opsaný měšťany Jindř.-Hradeckými, M. Čapkem 1454 a Vávrou z Jivjan 1492; třetí zpracování těchto knížek, velmi rozdílné, pouze pro dceru Anežku, obsahuje sborník 3. Opatovický, z kláštera Opatovického pocházející, nyní v Museu chovaný, z počátku XV. stol; traktaty prvního a druhého zpracování sborníky 4. Jesuitský, chovaný v knihovně universitní, z r. 1463 — a 5. Sázavský, chovaný v knihovně musejní (kdysi náležel klášteru sv. Prokopa na Sázavě) z r. 1465; druhé zpracování pro veškeru veřejnost konečně obsahuje 6. sborník musejní, složený r. 1400, opsaný r. 1450 a vydaný A. J. Vrťátkem 1873 na oslavu stoletých narozenin Jungmannových.

Již kolem r. 1374 zabýval se Štítný upravováním traktátů mravoučných a náboženských v jeden celek; plodem, nám posud zachovaným, této jeho práce jsou **»Knížky šestery o obecných věcech křesťanských,«** v nichž dětem svým podle přikázání Božího ukazuje všecky povinnosti křesťanské a podává soustavný návod k správnému životu, hledě jim přikázání a naučení církevní, dosud jen v latinských spisech přednášená, vykládati co možná jasně a srozumitelně po česku.

»Knížky šestery« nejsou sice prvním svodem Štítného vůbec; pocházejíť z r. 1376 a jsou stopy sborníka staršího asi o dvě léta; avšak tento se nám nezachoval. Již dřívějšími svými drobnými pracemi i tímto starším sborníkem vzbudil si Štítný řadu nepřátel, cechovních učencův universitních, z nichž jedni jenom nechtěli, aby Štítný, nemistr, psal o těchto učených věcech neučeným, druzí však vůbec si nepřáli, aby byly podobné knihy spisovány po česku. Proti těm svým nepřátelům, kteří až do smrti ho stíhali, brání se Štítný dvojí »přiemluvou« a zvláštním přípisem mistru Vojtěchu Raňkovu (v. str. 127). Důvody jeho opakují se pak ve všech zpracováních a jest až dojemno čísti tyto prosté řádky českého písmáka; prostý syn církve, milující a věřící, předstupuje před obecenstvo, poddávaje se již napřed soudu učenějších. K Vojtěchovi z Ježova obrací se takto:

»Hrozného rozumu a odivné paměti mistru, mistru Albrechtovi, jenž jest prvý z Čechóv v svatém písmě mistrovstvie došel pařížského, T. z Štítného pravé poslušenstvie ve všem, což slušie k naučení křesťanské pravdy! Vida blesk světla a pravdy svatého písma, a nad to dále rozuměje, nežli mým mdlým zrakem viděti mohu, jež z tebe velice svietí (neb jest to jisté, žeby nikakež matně ti největší mistři tebe nebyli sobě vzěli k tovařiši a k mistru křesťanstvie všeho): rád bych se přiblížil k němu s tiem, což sem česky kladl v těchto knihách, prvním úmyslem pro své děti a potom všem, ktož by kdy kterým se z nich slovem upamatovali k dobrému. Aniž toho mohu přieti, že j' mi to nepracno bylo, ale velmi kratochvilno; neb sem nejednú, klada je, odpočinul od rozličného rozbroje mysli.... I řku, že bych se rád s nimi přiblížil k světlu, aby světlo [— totiž mistr Vojtěch —] okázalo, jest-li v nich světlo; a pakli

by co v nich tmy bylo, aby světlem byla temnost odehnána..... A dobře j' podobné, aby tvój přirozený jazyk tiem tebe užil a měl tvú památku, donidž najdál tyto knihy tráti [= trvati] budú«

Dítkám vykládá, že pro ně hlavně skládá své spisy; že »mnozí by rádi české knihy zatratili a tož jen dobré;« ale jemu nezdá se »by zlé bylo psáti Čechóm české knihy, jimiž by mohli mieti viery křesťanské a dobrých vášní naučenie.« A proto od své dobré práce neustoupí, třebas ho haněli, jako Jeronyma, Augustina a Řehoře; a v písmě psáno, jak sv. Pavel, sbíraje po ztroskotání lodi tříštky na oheň, uštknut byl hadem — avšak beze škody; »a protož, nechžť mě had i uštne, a já sbierám tyto třieštky k dobrému ohni, abych se i s vámi shřiel; ufaji u Bóh, že se zhojím, jakož sú se zhojili i jiní.« O práci své vykládá toto:

»I psalť sem vám knihy dvoje: tyto prvé sám klada z své hlavy, jakž mi se j' zdálo podobné, což sem kde četl nebo slýchal na kázání aneb od učených aneb se mohl sám domysliti, ješto j' přístupno k tomu úmyslu, o němž sem psal; ale druhé, ty sem hotovo sebrané, aneb učiněné někým jiným latině, vyložil česky a kteréť sú, tamť sem to napsal. Ale tyto prvé rozdělil sem v šestery knížky: Prvé jsú o vieře, o naději a o milosti. Druhé o pannách, o vdovách a o manželích. Třetie o hospodářovi, o hospodyni a o čeledi. Čtvrté, kak devět řádóv lidských nesú podobenstvie devieti kóróv andělských. Páté, kak nás črt láká. Šesté, čím se očištijem toho, že hřešíme. A pakliť přičiním sedmé i osmé, takéť tu budú.« (Vše vydáno ERBENEM 1851 s doplňky dle sborníku Jindř.-Hrad.) Knihami druhými, přeloženými z cizích prací, myslí Štítný sborník podobný asi jako Vyšehradský z r. 1396, v němž totiž byly obsaženy překlady ze sv. Bonaventury, z bosáka Davida, o korábu atd. Sborník ten nám nezachován. Ke knihám prvním, zachovaným ve zmíněném již několikrát rukopise universitním z r. 1376 a ve sborníku t. zv. Jindřichohradeckém, přičinil Štítný vskutku »knížky sedmé i osmé:« a to ke kn. I. (»o vieře, naději a milosti«) připojil »výklad viery« (t. j. apoštolského vyznání víry) a »výklad na páteř« (Otčenáš); k těmto připojil ještě později »výklad na Zdráva Maria« (překlad ten vyskytá se ve sborníku Jindřichohradeckém) — to jaksi knížky sedmé; (podobně jest připojen v pozdějším sborníku Jindřichohradeckém ke kn. IV. traktátec: »o trojiem stavu onoho světa«); ke kn. V. (»kak nás črt láká«) pak rovněž připojil »ostnec svědomie« (částečné zpracování spisku »o sedmi vstupních«) — knížky osmé; ke knížkám šestým pak připojeno jest, jako ke knížkám prvým-dvě »přiemluvy,« opět »dokonánie knih těchto,« myšlénkami shodné s oběma předmluvami. (V rukop. Jindřichohradeckém připojeno ještě ke kn. IX. »o rozličné svěcenině« a závěť Štítného).

Obšírné tyto knížky jsou pracovány, jak ostatně Štítný sám pověděl, s láskou k věci i s láskou k čtenářům; o všech poměrech životních podává tu dětem svým naučení jednak podle písma, jednak podle slavných »doktorův« a učenců církevních; své vlastní mínění pronáší vždy skromně a opatrně. A výtky, které činí tu králi (Karlu), vybírajícímu nesmírnou daň na zakoupení cizích zemí, tu pánům, křivě loupícím a odírajícím poddané, tu duchovním a »zákonníkům« (= klášterníkům), lakomým a líným, tu zase ženám, marnivým a lehkomyslným — bývají sice ostré a přísné, ale

přece drží se úplně v mezích církevních, jako Milíč i Waldhauser. Jediný jaksi odpor proti dosavadnímu zvyku je Štítného snaha psáti česky, kteréž se ujímá častokrát a horlivě. Křesťan v něm nepotlačil Čecha; třebas viděl, že on vskutku odchyluje se od ostatních kazatelů církevních, když o věcech učených píše česky (nečinili tak ani Vojtěch Raňkův, ani Milíč, ani Matěj z Janova), třebas trpěl ústrky a urážky, Štítný se zvláštní pevností a vytrvalostí trvá při svém názoru, že není zlé, psáti dobré české knihy a v tomto směru je v díle jeho mnoho narážek, někdy štiplavých a peprných.

»Knížky šestery« složil »ze své hlavy;« tomu ovšem nesmíme rozuměti do slova; mnoho v práci jeho je z pramene cizího; bylo již pověděno, že »ostnec svědomí« je částečným zpracováním knih bosáka Davida; rovněž »výklad na páteř« (a »na zdráva Maria«) jsou zpracováním textu latinského; taktéž pěkný příklad v kn. VI. (»o smrti mládence bujného«) jest

Nynější zbytky tvrze Štítného.

jen zpracování části »Susonova Orloje věčné moudrosti« (zachováno i samostatně v rukopise Krumlovském, v. str. 116.) atd. — avšak zpořádání jednotlivých těch traktátů v jeden svazek a nutně z toho vyplývající zpracování každého traktátu za tímto zvláštním účelem je vskutku samostatnou prací Štítného, nehledě ani k tomu, že ze suchých latinských traktatů staly se perem Štítného živé a barvité drobnomalby.

Ukázkou textu (obrázky dva ze vzácného rukopisu universitního jsou podány na str. 124—125) podává se zde první »přiemluva«:

Bvoh moy przikazal my gako y kazdemu otczy, abych wedl was, me dyetky, w geho czeſtach a ſkazal gey wam. Tot ſwyedczie ſtareho zakona knyhy. Protoz tyem my geſt chutnyege bylo pſaty wam tyto knyhy, aby czoz nynye ſnad pro ſwu mladoſt nemozete rozumyety any zdrzety w pamyety, czoz bych wam prawyl, potom, kdyzt ſnad vmru, aby cztly w nych a porozumyewagycz,

czot myenye. A take aby mohli sſebu vzytecznye pomluwaty o tom, czoz k ſpaſeny ſluſſie aneb y ſ tyemy, ſ kym ſye budete obyeraty, aby mohlo kratyty chwily cztucz w nych, a zwlaſſtye w ſwatky doma we wſy, kdez any kazanye bywa any neſſpora."

»Naučení křesťanské« — tak asi byl původní název »knížek šesterých,« který přichází ještě v posledním přepracování, kde vzrostly již na 15 knih; avšak čím více Štítný si obliboval hloubání učené a poučné spisování, tím více poznával, že duchu lidskému třeba jest kromě potřeb všedního života také poučení o hlubších záhadách filosofických — o Bohu, o světě, o duši a nebi atd. Tak se mu pak zdálo, že »knížky šestery« jsou jen naučení o obecných věcech křesťanských — a uznal za dobré, podati ještě poučení o hlubších věcech, s nimiž se čím dále tím více seznamoval na svých déle a déle trvajících pojíždkách do Prahy. A tak kolem r. 1380 vzniklo jeho dílo nejdokonalejší »řeči besední.«

»Řeči besední« zachovány ve dvou rukopisech ve dvojím zpracování; první zpracování v první části (pergamenové) rukopisu Budyšínského (snímek první strany jeho, představující Štítného z doby kolem r. 1380, je v příloze č. 8.), chovaného v Gersdorfské knihovně v Budyšíně, druhé zpracování pak v rukopise Pařížském (začáteční *O* z něho na str. 1.), chovaném v tamní »knihovně národní«, a v druhé (papírové) části rukopisu Budyšínského. V obou rozděleno jest skládání asi na 60 kapitol a připojen na konci traktat sv. Augustina »o bojování hřiechóv s šlechetnostmi« jako kapitoly závěrečné; krom toho užil v obou také svého přepracování Bonaventurova traktátu »Rozmlúvanie duše s svědomím.« Řeči Besední podle rukopisu Budyšínského vydány M. HATTALOU 1897 péčí České Akademie; rukopis Pařížský pak nákladem společnosti musejní pečlivě opsán a opis ten chová se v Museu království Českého.

»**Řeči besední**,« neboli, jak by spíše mohly slouti, »knihy troje o hlubších věcech křesťanských,« jsou vyvrcholením spisovatelských snah Tomášových. Kdežto v »knihách naučení křesťanského« zabýval se pouze praktickým upotřebením křesťanských nauk, mluví zde o záhadách nejvyšších formou velice pečlivou a umělou. Veškera nauka vykládá se totiž rozmluvou mezi otcem a dětmi (»toto psanie tiem obyčejem pójde, jako by děti otce tázaly o poznání Boha a o křesťanské pravdě a otec jim odpoviedá a spravuje je o tom, o čem jeho tieží děti«) a provedení je rovněž tak dokonalé, jako výběr důvodů a tvrzení filosofických, jež Štítný vesměs béře z filosofie scholastické a to ze směru realistického.

Scholastická filosofie ve středověku byla »služkou« theologie; nešlo jí o to, co jest pravda (neboť pravda veškera dána jest již Písmem a nemůže býti nic pravdou, co vskutku Písmu odporuje), nýbrž o to, jak možno pravdy ty dané pochopiti a dokázati. Víra je věc hlavní, důkaz a pochopení věcí vedlejší — a toto stanovisko u Štítného je vytčeno častokrát a velmi důrazně.

Realisté sluli v středověku zastanci učení takového filosofického (příbuzného Platonovi), kteří učili, že pojmy obecné vskutku jsou a trvají věcně, hmotně; naproti nim tvrdili nominalisté, že pojmy obecné jsou jen názvy obecné jednotlivých skutečných věcí zvláštních. Štítný v »Řečech besedních« je realistou, ačkoliv jinak hádkám o tyto obecné pojmy mnoho důležitosti nepřikládá.

Ani toto veliké dílo není ve všem původní, jak již shora vyloženo; také nemůže se Štítný rovnati současným »světlům církve«; avšak žádné jiné písemnictví národní nemůže se vykázati dílem tak pěkně propracovaným a v pravdě lidovým. Třebas Štítný poměrně málo přidává ze svého k naukám cizím — a vlastní jeho vývody mnohdy trpívají neurčitostí — jest dílo jeho chloubou našeho písemnictví v každém směru.

Náš Tomáš i v tomto hlavním spise zůstává věren svým zásadám; v předmluvě již dotýká: »svá myšlenie těch drahých chvílí, aby jich nepamět nevzdvihla [= nezrušila], písmem tvrdím, úfaje do Božieho milosrdie, ež v té pravdě . . . učiní mě sstála až do konce . . . Protož vždy řku: k u o p r a v e n í k o s t e l n i e m u p o d d á v á m s ě (ale ne, by lecktos chtěl mě súditi a mé řeči, jinak je bera, než já mienim).« Výklad o Bohu spíše upomíná na mystická rozjímání svatého Augustina, než na chladnou filosofii Aristotelovu; vybroušenou a lehkou poměrně mluvu filosofie středověké převádí s velikými jen obtížemi do češtiny; častěji rozpovídává se po způsobu stařeckém o věcech, s látkou přísně nesouvisejících; až dojemně působí na nynějšího čtenáře důkaz, že dovoleno jest myšlénky křesťanské rozumem rozebírati a v nich se kochati (někteří zamítali totiž taková rozjímání jako zbytečná: »dostiť jest věřiti sprostně«), všímati si všemohoucnosti Boží ve zřízení všehomíra (Štítný ovšem drží se staré soustavy o zemi stojící), v kráse přírody atd., když přece několikrát se opakuje: »jakož vždy řiekám: »Což slyšíte neb čtete, ješto nemóžte tomu rozuměti, d o p l ň t e v ě r ú« nebo »a což jest nad náš rozum, věrú doplňme: n e b n e v ě ř í m e - l i, n e s r o z o m i e m e; ale viera pravá dovede nás, že to tak, jakož jest, opatříme« atd. Štítný ani zde nevystupuje nikde jako opravovatel a napravovatel církve, nýbrž jako vykladač jejího učení a šiřitel v lidu obecném.

Kdežto v »knížkách šesterých« hleděl si více praktické potřeby, správného života, zde nese se k přemýšlení a hloubání; měl-li již pro prvé své práce nepřátelství učených a protivenství, vzbudily mu knihy tyto odpor jistě ještě hojnější. »Hrdí a pyšní« mistři neradi viděli jeho prostá rozumování a tak zdá se, že Štítný na nějaký čas v rozumování o těchto hlubších věcech ustal, pak vskutku, podniknuv jaksi opravené vydání těchto »řečí besedních,« od těchto hloubání ustoupil a věnoval se cele jen svým oblíbeným naučením pro obecné potřeby křesťanské.

Mezi tou dobou — po r. 1381 — Štítný usadil se na stálo v Praze; měl neustálé styky s universitou a církevními učenci; kolem r. 1390 zdá se, že učinil již poslední pořízení; po r. 1394, kdy mu po dlouhém sporu Štítné přiřčeno, zdá se, že snad si koupil tvrz Chotěmice na Kouřimsku. Před r. 1400 zbyla mu již jen jediná dcera Anežka, která oddala se úplně životu nábožnému, jako otec; zemřel někdy v polovici r. 1401, ježto Anežka již 20. října téhož roku stala se majetnicí polovice domu vedle kaple Betlemské. Anežka zemřela někdy kolem r. 1414.

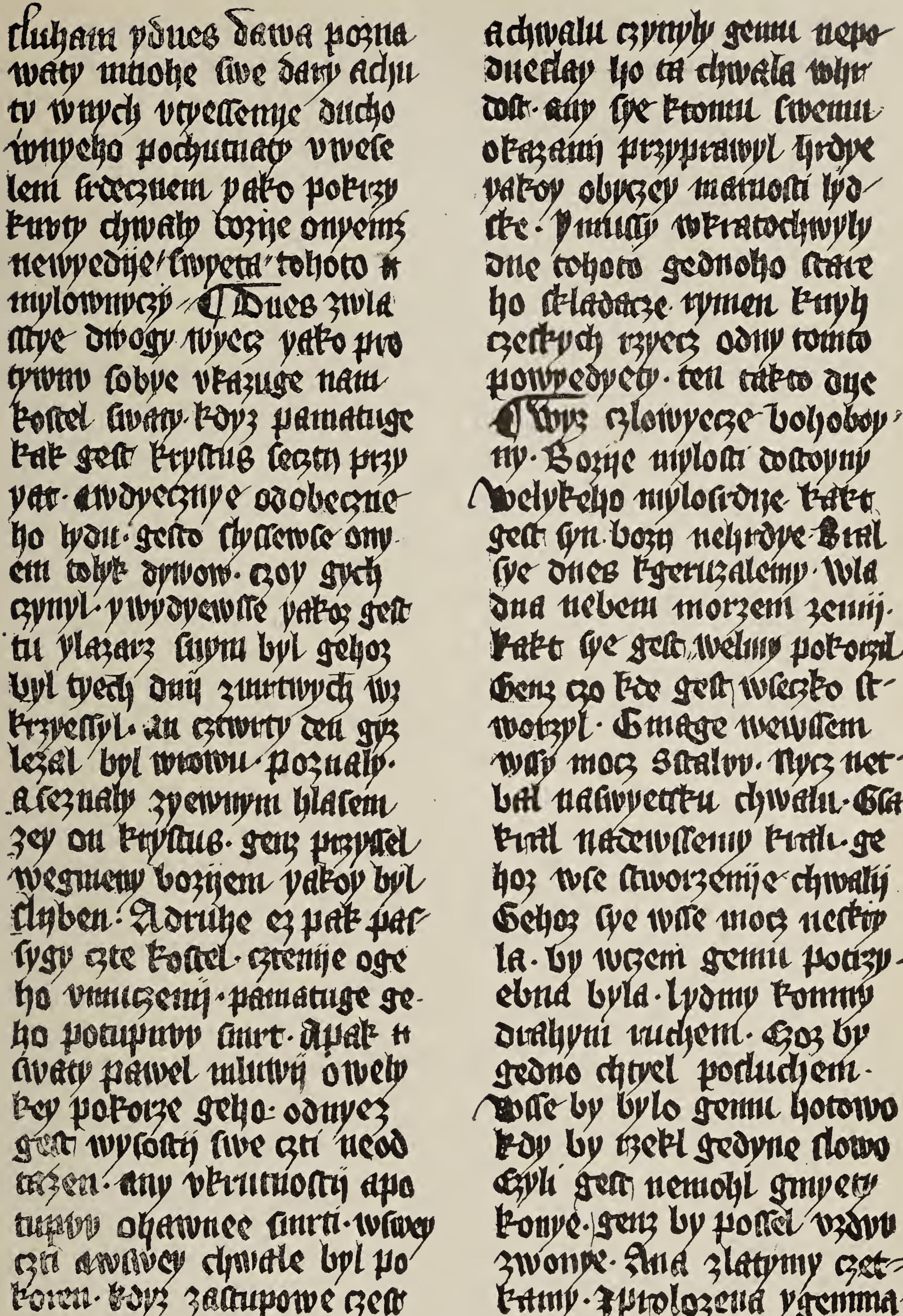
sluhaem pdnes dawa pozna
waty mnohe swe dary a dju
tv wnych vtyessenye ducho
wnyeho pochutnaty v wese
lem srdecznem yako pokrzy
kuvty chwaly bozije onyemz
newyedije swyeta tohoto k
mylowniczy ¶ Dnes zwla
stye dwogy wyecz yako pro
tywnu sobye vkazuge nam
kostel swaty kdyz pamatuge
kak gest krystus seszel przy
yat a wdyecznye obbeczne
ho lydu gesto slyssewse ony
em tolyk dywow czoz gych
czynyl y wydyewsse yakoz gest
tu y lazarz swym byl gehoz
byl tyech dny zmrtwych wz
kryessyl a u cztwrty den gyz
lezal byl w hrobu poznaly
a seznaly zyewnym hlasem
zey on krystus genz przyssel
wegmeny bozijem yakoz byl
slyben A druhe cz pak pas
sygy czte kostel cztenije oge
ho vmuczenij pamatuge ge
ho potupnu smrt A pak y
swaty pawel mluwij o wely
key pokorze geho od nyez
gest wysosty swe czti neod
trzen any vkrutnosty apo
tupnu ohawnee smrti w swey
czti a w swey chwale byl po
koren kdyz zastupowe czest
a chwalu czynyly gemu nepo
dnessly lyo ta chwala wlyr
dost any sye k tomu swemu
okazanij przypprawyl hrdye
yakoz obyczey marnosti lyd
ske Y mnuczy w kratochwyly
dne tohoto gednoho stare
ho skladacze rymen knyh
czeskych rzyecz od ny tomto
powyedyety ten takto dye
¶ Wyz czlowyecze bohoboy
ny Bozije mylosti dostoyny
welykeho mylosrdije kak
gest syn bozy nehrdye kral
sye dnes k geruzalemy wla
dna nebem morzem zemij
kakt sye gest welmy pokorzil
Genz czo kde gest wsezko st
worzyl Gmage w ewssem
wssy moc Sstalwy Nycz net
bral nawyetssu chwalu Gla
kral nadewssemy krali ge
hoz wse stworzenije chwalij
Gehoz sye wsse moc nestkyp
la by wczem gemu potrzy
ebna byla lydmy komny
drahymi ruchem Coz by
gedno chtyel posluchem
wsse by bylo gemu hotowo
kdy by rzekl gedyne slowo
Cyli gest nemohl gmyety
konye genz by possel vzdwu
zwonye Ani zlatymy czet
kamy y przyolozena y gemma

Ukázka ze Štítného Řečí nedělních a svátečních. (Rukopis univ. knihovny XVII. C. 15. z r. 1392).

Příklad Milíčovy Postilly vedl ho k podobnému sepsání: »**Řeči nedělní a sváteční.**« Milíč vůbec měl na Štítného vliv nesmírný; v »knížkách šesterých« několikrát s obdivem a nadšením se ho dokládá: »Milíč jest učil lid Boží vóli u pravdě a v jednotě křesťanské viery, nic sě s svatým písmem neděle;« ano v pozdějším jich zpracování (v rukopise musejním), kde vůbec jeví se již jakási tesklivost po tomto znamenitém kazateli, dí (vypravuje o sv. Pavlu, jak měl mnoho dětí duchovních): »aniť je byl kněz Milíč bez nich: byť nebyl on, snadť by i těch všech knih nebylo, kteréť sem já psal;« nebo tamtéž jinde dí o Waldhauserovi a Milíčovi: »jenž sta v Praze byla ctná, věrná a statečná kazatele slova Božieho, jeden Němcóm a druhý Čechóm; že mluvili proti tomu, že v svatých staviech nesvatě bydlé, mnozí řečmi hrdými a nepravými jako hromem proti nim bili« atd. A tak Milíčova kázání vedla ho k tomu, že sepsal rovněž takové výklady na neděle a svátky; i v nich poklonil se slavnému tomuto kazateli, svému duchovnímu otci, řka: »ó s kakú žádostí kázáše jednú šlechetný Milíč u sv. Jiljie v Praze slovo toto! Toť plápoláše silný duch z něho v Boží milosti; mnoho j' tu vydal ohňových slov!« Výklady Štítného drží se hlavně praktických naučení mravních a pobožných rozjímání o Písmě sv. — byly jich silné dva díly, avšak nám zachovány oba díly pouze necelé.

»Řeči nedělni a sváteční na celý rok« složeny r. 1392; mimo vlastní výklady kazatelské obsahují i »výklad na Zdráva Maria,« jenž činí vlastně (VII. knížky anebo) částku novějšího zpracování »knih šesterých.« ‚Druhých knížek' z téhož spisu dokládá se Štítný v těchto řečech výslovně.

Tyto řeči nedělní a sváteční byly původně ve dvou svazcích; dokládá se toho tak Štítný sám a uvádí jinde místa z druhé polovice jejich; avšak nám jsou zachovány oba jen necelé, v jednom svazku univ. knihovny. Úryvek, napřed otištěný, obsahuje řeč na květnou neděli a zároveň počátek staré legendy o Umučení, jíž se Štítný za tou příčinou dokládá, a o níž bylo vyloženo již na str. 46 (posledních 5 veršů jejích jest tam také otištěno na počátku výňatku). Vydány dosud nebyly.

Ve svých »Řečech nedělních a svátečních« vrátil se již Štítný konečně a s jasným vědomím na pole sobě vlastní. Jen některá vedlejší díla překladatelská ještě ho z dráhy jeho odchylovala, avšak nikdy ne na dlouho. Vždy s oblibou uchyloval se zas ke svým knížkám prostonárodním a vzdělavatelným, čím dál tím více mizí cizí obsah jednotlivých traktátů v přepracováních a doplňcích jeho, čím dál tím více stává se z něho horlitel za správné a mravné žití, jemuž se oddává také jeho dcera Anežka s ním až do smrti. Pro ni hlavně — a pro širší obecenstvo příbuzného směru ducha — vzdělává nyní svazek za svazkem svých prací. Avšak místo hloubání a uvažování filosofického oddává se již zcela jen praktickým naučením a ke konci života jest u něho pozorovati již silnou zálibu v mysticismu a náboženském vytržení.

Z vedlejších jeho spisků překladových sluší jmenovati nejprve »Knížky Hugovy O připravení srdce«; je to jen skrovný výtah ze spisu (lat.)

Hugova téhož jména a Štítný výtah ten učinil podle staršího českého překladu úplného, jenž nám zachován v rukopise Musejním a Olomuckém. Avšak výtah Štítného jest velice skrovný (asi $^1/_{15}$ původního textu) a byl pojat jím již do sborníků Sázavského, Jesuitského i Musejního (sem jako kn. XV., kap. 198—205).

Druhý podobný překlad z Roberta Holkota: Výklad na knihy múdrosti; překlad ten učiněn opět způsobem štítenským: »ale nemiením', bych jeho řeč latinskú chtěl česky klásti: než z jeho knih bera naučenie, mluviti chci perem, což mi Bóh dá, některé nechaje, co j' on tam mluvil, a snad někdy i odjinud bera něco.» Traktát tento zachován (nedopsaný) pouze ve sborníku Opatovickém.

Třetí překlad, rovněž jen ve sborníku Opatovickém zachovaný, jsou »kniežky Rikhardovy: o stavu člověka vnitřnieho«; Štítný omlouvá se, že spisek tento překládá sice pozdě (oba právě jmenované překlady jsou až z r. 1400—1401), ale »tiem' jest to nahrazeno, žeť sem to pilnějie učinil, s dobrým rozmyslem, nežliť bych byl v kvapky to učinil a chytaje jen, abych toho odbyl.«

Kromě toho máme, ze starší doby ještě, zachován zajímavý překlad spisku Jakuba de Cessolis: »kniežky o šašiech,« ve kterém není ovšem položena hlavní váha na praktické poučení ve hře, nýbrž na mravná naučení, jaká z figurek šachových, jejich tahů a konečného odložení odvoditi lze. Spisek ten rozdělil Štítný na tři části; mnoho shod zejména s ‚knihami naučení křesťanského' nabízí se tu zpracovateli samo sebou, když mluví o králi, o popech (= nynějších střelcích; o figurce té dí na př.: »i byl jest ten kámen udělán počestný kmet, an sedě čte na knihách; ale nynie ke knězi podobno činie to kamenie. A ta dva rohy mieníta ruce k Bohu vyzdviženie, neb kněžie tak zdvíhají ruce, za lid prosiec Boha« atd.), o rytieřích, o rošich, o osmi »pieščiech« 1. (prý značí) »oráče«, 2. »kováře neb tesaře«, 3. »písaře«, 4. »kupce,« 5. »apatekáře«. 6. »hospodáře, ješto hosti chovají«, 7. »obecné městské služebníky,« 8. »těkače, špehéře a lotry« atd. Překlad tento objevil v dvorní knihovně vídeňské F. MENČÍK a též vydal r. 1880 v Památkách staré literatury české. Ukázkou stůj zde závěrek díla:

„Slušie sě i tomu podiviti, co jest to, že v šachy hravše sespú [= sesypou] je v pytlík naposledy. To nám přivodí ku paměti, žej sě nám všem též stane. Jsú zde na světě králi, kniežata, páni, mladí, starí, malí i velicí, si i oni právě jako šachové po šachovnici rozsázeni, oni v tomto dóstojenství a onen v tomto, až najposléz smrt vše sběře jako v pytlík. Král, ješto zde s kuěžnú neb s královú počestně sedal, neb králová s králem, kdes jich miesto s kým v pytlíku bude . . . . Vidíme dobrotu i spravedlivost i moc Boží, vidíme, an jakožto z pytlíka vynímaje šachy sázie po šachovnici, onoho tamto a onoho tamto, onoho takto a onoho takto a jedinéť je opět sběře jako v pytlík. Služmež jemu, dokudž čas máme, každý v svém stavu, nebo nevieme, v skuořeli [= brzolil] v pytlíku budem s tiem sě rozlúčiec, co jest zde na světě a to vezmúc s sebú, což zde budem zaslúžili.“

»Knížky o obecných věcech křesťanských« zůstávaly již jedinou a milou prací Štítnému až do smrti. Piloval je a přepracovával, zkracoval a rozhojňoval (několik sborníků přechodních jistě se nám ztratilo) — a ve sborníku Musejním, původně z r. 1400 pocházejícím, máme konečné upravení životního díla jeho pro celou veřejnost. V patnácti knihách (rozdělených na 261 kapitol) podává mudrc český nejzralejší svůj plod svým

rodákům. V předmluvě vykládá, že psal dříve jen svým dětem; avšak, protože: »nejednú sem odpočinul od rozbroje mysli a od tesknosti, píše a klada ty knihy: i mámť z toho naději, žeť budú někdy i n ě k o m u j i n é m u k u t ě š e n í; nebť i to viem, že sv. Augustin, mluvě o tom, že je knih mnoho, die: ‚Viděl si to, Hospodine, že ti lesové budú své jeleny mieti, v nichž by sě pásli, v nichž by odpočívali, tvá slova v svých srdciech přežívajíc.‘ Aj, toť mě je vzbudilo, že tak rád píši.« A v následujících patnácti knihách podává pak naučení, jak se v něm za dlouhá léta jeho zkušenosti ustálila a vytříbila; nemluví k nám, jak přirozeno, však horlivý a zanícený správce společnosti v hlavě a v údech, nýbrž skromný, nábožný a laskavý stařeček (Štítný byl tou dobou již 70letý), který s tímto světem již účty uzavřel a jen sobě a lidem podobně smýšlejícím ukazuje jednak vnitřní radost ze skutků dobrých, jednak — a čím dál tím žádostivěji — upíná již zrak svůj do nebes, kde čeká odplatu dokonalou a blaho nesmírné.

Z původního zpracování »knih šesterých« nezůstal v »knihách patnácterých« ovšem kámen na kameni; i traktaty, které jsou obsahem stejné, joou formalně úplně přepracovány. Krom toho Štítný nečinil již rozdílu, jako při knihách šesterých, mezi překlady a knihami původními, nýbrž pojal tyto překlady (z nichž některé dříve uveřejnil v »knihách druhých, ne z své hlavy«) do díla souborného. Z těch překladů, jež dříve samým plánem z práce byly vyloučeny, činí kn. IX. »knížky sv. Augustina, kterak bojují hřiechové proti šlechetnostem« (v. shora, str. 131), kn. X. »knížky o sedmi dařiech ducha svatého,« kn. XI. »knížky Hugovy o připravení srdce« (v. str. 138), kn. XII. »knížky (sv. Bonaventury) o sedmi chodbách blažené věčnosti,« kn. XIII. »čtenie o osmeru blahoslavenství« a kn. XIV. traktáty »O desateru božiem přikázaní« a »o dvanácti radách.« Nová zpracování starších knížek šesterých jsou: kn. I. »o třech staviech« (= kn. II. v knížkách šesterých), kn. II. »o manželství« (jednak = kn. III. v kn. šesterých, jednak pozdějšímu přídavku »o manželéch« k této části původního textu ve sborníku Jindřichohradeckém), kn. III. »o devieti staviech lidských, podobných k devieti anjelským koróm« (= kn. IV. v knížkách šesterých; krom toho však obsahuje text knížek patnácterých ještě ke konci úvahu »o třech staviech onoho světa,« podle přídavku ve sborníku Jindřichohrad. v. str. 133.) a dvě kapitoly (79. 80) »o očistcových mukách« a »o nebeské radosti« podle závěrku kn. VI. v knihách šesterých. Skoro již jinou podobu mají zde kn. VI. »o šlechetnostech, jenž slovú Summa virtutum (= kn. I. v knihách šesterých) a kn. XV. »o sedmeře svátosti kostelnie« (= kn. VI. v knihách šesterých). K této knize VI. »o třech křesťanských šlechetnostech« (= víra, naděje a láska) přirozeně se připojuje nově kn. VII.: »o jiných čtyřech šlechetnostech, jenž slovú virtutes cardinales« a kn. VIII. »o těch sedmi šlechetnostech, jenž sú proti sedmi hlavním hřiechóm«; a rovněž tak je pochopitelno, že k těmto trojím knížkám »o šlechetnostech« (tak Štítný důsledně užívá toho slova misto nynějšího ctnost) připojil dvě knihy o hříších: a to kn. IV. »knížky o hřiešiech, jenž slovú summa viciorum« a kn. V.: »o čtveru zlém« (překlad knížek Rikhardových).

Toto dílo zachováno jest hlavně ve sborníku t. zv. Musejním (a podle něho vydáno VRŤÁTKEM 1873); sborník t. zv. Jesuitský (v univ. knihovně) z r. 1463 obsahuje knihy IV—XV. dle tohoto zpracování, avšak knihu I—III. obsahuje podle textu »knížek šesterých« (pozdějšího tak, jak je v rukopise Jindřichohradeckém) — tedy z nich knihu II., III. a IV. Podobně je složen sborník t. zv. Sázavský z r. 1465 (chovaný v Museu): obsahuje rovněž knihu IV—XV. podle zpracování »knih patnácterých,« avšak k tomu obsahuje z nejstaršího zpracování »knih šesterých«kn. I.—V. a k těm konečně ještě dvojí

opis traktátu »o trojiem stavu onohu světa,« jenž, jak vyloženo na str. 133, rozhojňuje (mimo jiné) pozdější zpracování knih šesterých. Patrno tedy, že knihy IV.—XV. (kap. 81.—261.) líbily se více ve zpracování pozdějším, knihy pak I—III. (kap. 1.—80.) více ve zpracování starším (tam ovšem jsou to knihy II.—IV.).

Ukázkou, jak asi béře se v knihách těchto, stůj zde konec úvodu ke knížkám »Rikhardovým« (kn. V., kap. 109.):

»*Slyštež, kakť to vtipně a podobně Richardus béře k duchovniemu rozumu. Tohoť já neodmlúvám* [— týče se totiž výkladu o čtyřech zvěřech proroctví Danielova —], *by tím na světě něco tělesného Buoh tomu proroku nebyl ukázal. Né* [= naopak] *mámť za to, že tím malým rózkem miení zvláště Antikrista a Pána Boha tím starým na Sióně* [— tu viděti stopy nauky Milíčovy —], *jemuž množstvie andělóv slúží a stojí při něm, jenž zruší všecku moc světskú a věčného života ustaví časy. Ale mílo mi jest bylo, podívati se tomu, kak je to přepodobně vyložil ten Rikhardus k tomu úmyslu duchovně, jakož uslyšíte.*«

Jiná ukázka z kn. IX. kap. 183 (sv. Augustina o boji hříchů s šlechetnostmi; přichází, jak již vyloženo na str. 131, u Štítného v několikerém zpracování):

»Takéť to móž smilstvo slúti, když kto smílí [= zamiluje] sobě a v žádost vezme líbé věci tohoto světa a jako řka: »A co móž libějšieho býti, než to což je zde na světě? Aj, kakť je krásně a divně nebe svět obklíčilo! O, kak jest pochotno [= milo], dívati sě řádu světa a slyšeti o něm ono i ono! Ano dobro živu býti jen pro noviny! A kterak je krásné sluneční světlo, kak sě divně měsiec mění, večas [= brzy] roste, večas jeho ubývá; ve všech hvězdách divný jich způsob, divný jich běh; a počesie, večas letnie, večas zimnie, večas jernie, večas podzimnie a každé má své kratochvíle! A co je v kvietí utěšenie, co v ovoci, v lukách, v hájích, v dúbravách, v čirých polích, v potociech, v řekách! Onde tráva rostúc jako hemže, onde valmo valí sě obilé rosta, onde kmen vinný tak krásně okolo sebe své púštie jabřadky [= ratolesti]! A co je pak utěšenie v ptačstvu, v jich zpievaní, v jich krásném peří! Co je útěchy (= radosti] v loviech s sokoly, s jastřáby, s krahujci; v honu s ohaři, s vyžlaty, s chrty; v běhu koňském, v skociech jeleních! A malá-li je útěcha v hudbě, v píštbě, v hlasiech zpievanie? A kdo vše počte, co je pak libosti v kráse ženské, v jich přípravách a v milém tovařistvi? — Ale múdrost, ještoto vše zná a tak váží každú věc, jakož jest která, die v srdci člověku: »A móžli kto na světě mieti to vše — a jest-li co, by k tomu nebylo hořkosti přimiešeno?« Pomním jednoho starého, nosieše rým německý: »Dřéve mějiech mysl a nemějiech sbožie [= bohatství]: a již mám sbožie a nemám mysli.« A tak, máli kto jedno, nemá druhého a kdyby na světě to vše mohl mieti, ještě by na světě ve všem nalezl nedostatek . . . . . Protož, líbíliť sě krása, slušnost, řád: é, nemeškaj sě za tiem, co je zde, ale toho hledaj, by všel do nebeského královstvie onoho světa, kdež jest plnost a věčnost dobrého všeho a dobrého nejlepšieho . . .«

A takové tiché zříkání se radostí světských a touha po věčném dobru táhne se celým dílem Štítného; vždy víc a více oddává se mysticismu a zabírá se ponenáhlu hloub a hloub do vidění a snů, hlavně pak obírá se zázračnými zjeveními sv. Brigitty.

Brigitta, světice švédská (1302—1373), měla po smrti svého muže mnohá zjevení Krista, P. Marie, Boha Otce a j.; žila velice zbožně a odříkajíc se rozkoší světských; zemřela v Římě, den své smrti znajíc napřed. Za svatou prohlášena již r. 1391. Zjevení svá popsala švédsky, do latiny přeložil je mistr Remundus.

Štítný seznámil se s jejími viděními prostřednictvím mistra Matouše krakovského někdy nedlouho před r. 1400; a r. 1399—1400, sestavuje své ‚knížky patnáctery,' již dokládá se jí jako Milíče (kn. III., kap. 58): »toť jest, že mistři nepíší rádi knih takových, nechtiec, by je jiní něčím ohyzdili. Ale řekl Kristus: »Budú-li tito mlčeti, kamenie bude volati!« A tak Brigita bába, Milíč nemistr psali knihy, aniť je ten chtěl učený slúti, kterýž je psal knihy tyto.«

V tom směru podniká také 1401 nové přepracování všech svých knížek a všech svých jiných překladů pro dceru Anežku v šesti svazcích; avšak od tohoto díla odtahovala ho stále touha po knihách Brigittiných a Štítný, nedokonav ani svazku prvého obírá se překladem zjevení sv. Brigitty a teprve, když dokonal dvojí vzdělání tohoto překladu, vrací se k práci rozdělané, avšak pilnému pracovníku béře smrt péro z ruky a dílo končí se větou nedokončenou.

Šest svazků slibuje Štítný dceři v předmluvě: »takť mám za to, že by měla ode mne dobrých šest svazkóv knih i s tiemto prvním«; není nám však dosti snadno je vypočítati. První, jak Štítný sám naznačuje, byl přepracování knih patnácterých, druhý a třetí, jak taktéž Štítný naznačuje, byly by »řeči nedělni a sváteční«; čtvrtý by bylo tvořilo nové zpracování »řečí besedních«; pátý a šestý jsou obsahem nejisté: snad měly obsahovati jednak »zjevení sv. Brigitty« jednak ostatní překlady (Hugo, sv. Augustin, Cessolis atd.).

Sborník Opatovický obsahuje poslední toto přepracování knih patnácterých; Štítný upravuje znovu dílo své nedávné pro miláčka svého, drahou Anežku. Jediná ona s ním vytrvala až do pozdního stáří, ona jediná je ještě jediným poutem, které ho víže k zemi; jí odkazuje veškerý svůj stateček, jí odkazuje také veškeré své milé knihy, na kterých s takovou láskou lpěl. Štítný přál si, aby díla jeho byla psána pěkně »na pergaméně;« Anežka, majíc rovné zalíbení v životě nábožném, vážila si knih otcových zajisté také tak — a tím si vysvětlujeme, že máme spisy Štítného zachovány všecky, v nejrozmanitějších zpracováních.

Sborníkem Opatovickým slove rukopis, chovaný v Museu, z počátku XV. stol. Je to veliký svazek a obsahuje, vesměs v přepracováních, z »knih patnácterých« kn. IV—VIII., X., XIII—XV.; pak přídavky některé z »knih šesterých«: kn. II., III. a zmíněný již přídavek ke kn. IV. (v rukop. Jindř. Hrad. »o třech staviech onoho světa«), k němuž zde Štítný přidal další pojednáníčko: »o třech jerarchách nebeských«, konečně traktaty nově přeložené »o (dřevu) múdrosti», (zmíněné) »o stavu člověka vnitřnieho« z Richarda a z Holkota: »výklad na knihy múdrosti« (tento nedokončený).

Ve spisování tohoto sborníka byl Štítný zdržen, jak již řečeno, překladem **zjevení sv. Brigitty.** Pro milou svou Anežku podnikl tuto práci obvyklým svým způsobem; avšak nevyhověla duchu jeho tak, jak ji poprvé vykonal, nýbrž učinil ještě druhý volnější překlad — a dílo to je poslední

úplná práce Štítného, kterou zanechal svému národu. Tak jako duch Komenského opájel se vidinami Poňatovské, tak libovala si mysl Štítného v těchto podivných zázracích Brigittiných a překlad jeho Brigitty nabyl největšího rozšíření ze všech jeho spisů.

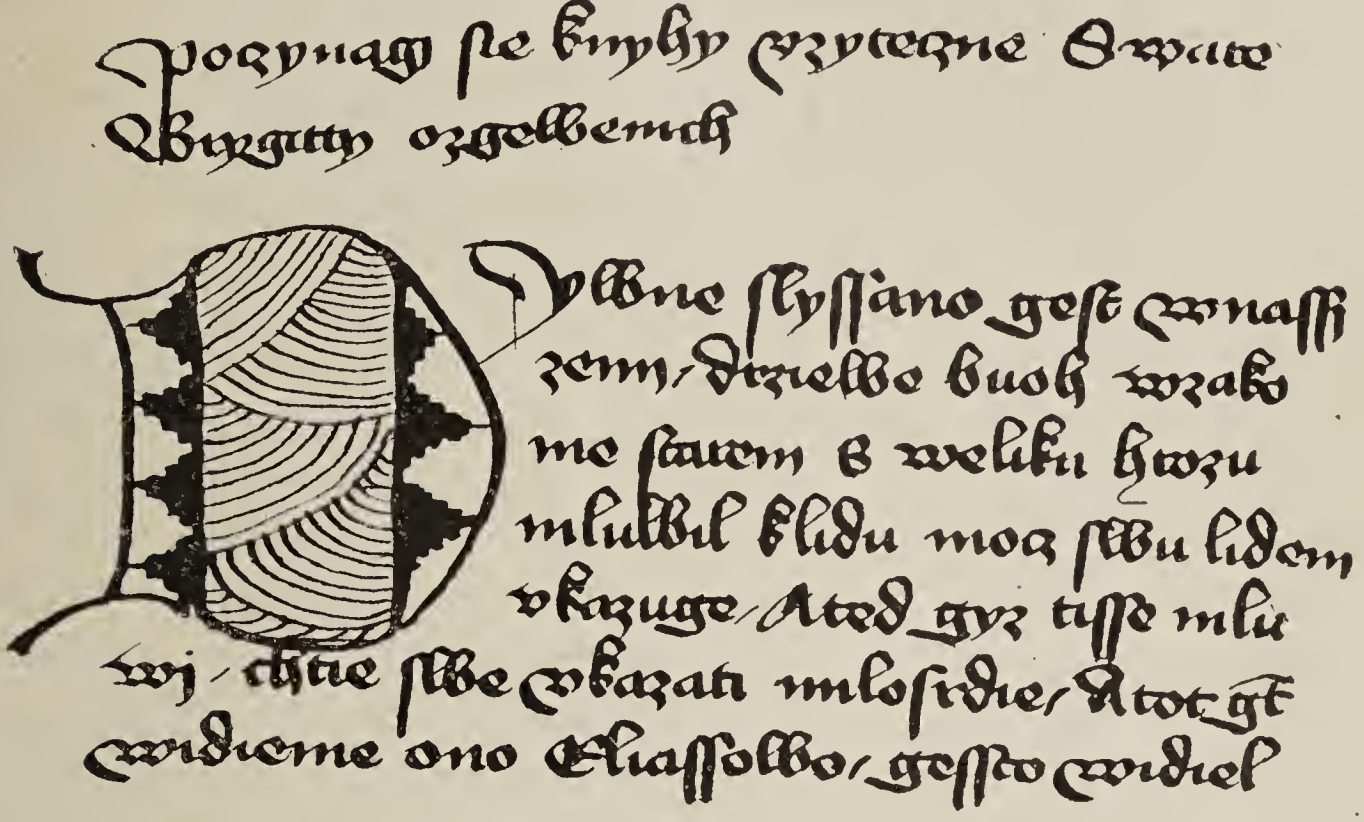

Začátek zjevení sv. Brigitty. 142.
(Podle rukopisu univ. knihovny pražské sign. XVII. F 1).

Překlad zjevení Brigittiných zachován v pěti rukopisech, z nichž nejstarší perg. (z r. 1419) znova objevil v Petrohradě spisovatel; dle jednoho rukopisu pražské univ. knihovny podán zde snímek textu. Od Štítného překladu liší se menší zlomky překladu jiného: zjevení o narození Páně je totiž obsaženo též v rukopise svatovítském (v. str. 79), zjevení o mukách Páně v jiném rukopise univ. knihovny z r. 1551 a konečně »modlitby sv. Brigitty«, rovněž v rukopise jednom univ. knihovny zachované a několikráte v XVII. a XVIII. stol. tištěné. Není však pochybnosti, že jen oblibou překladu Štítného vznikly tyto nové převody částí jednotlivých.

Práce Štítného béře se známým již směrem; vybírá a upravuje podle své potřeby. Z 8 knih lat. překladu vybírá hlavně z I.—IV. a pak z VIII.; a když byl ty vybrané kapitoly přeložil, podnikl práci novou, překlad svůj opravil, nově spořádal a rozdělil v 5 knih o 128 kapitolách. Vydán dosud nebyl.

Sborník Opatovický, jeden z největších foliantů štítenských (obsahuje 423 ll. po dvou sloupcích textu), dosud nevydán; čtenář však jistý obraz jeho obsahu může si učiniti podle starších částí jeho, vydaných (v starších redakcích) ERBENEM a VRŤÁTKEM; knížka o »dřevu múdrosti« otištěna v Časopise českého Musea 1841.

Celkem ze Štítného vydáno sice již dosti (dva sborníky celé, kromě toho překlad »knížek o šašiech« a »Řeči besední«), ale schází dosud velmi mnoho. O rozbor filosofie Štítenské pokusili se I. J. HANUŠ a J. DASTICH; o literarní ocenění K. J. ERBEN, J. JUNGMANN a J. HANUŠ; o rukopisech »knih XV.« pojednal nejlépe K. J. ČERNÝ. Ale to vše jsou dosud jen začátky.

To jest asi všecka literární činnost Štítného, téměř 30letá. Za těch 30 let složil a přeložil přes 30 drobných traktátků, podnikl nejméně čtvero zpracování jich ve veliké sborníky (sborník prvotní, knížky šestery, pozdější jejich redakce, knížky patnáctery) — při práci o pátém zemřel — sepsal dva svazky řečí nedělních a svátečních, uspořádal dvojí text Řečí besedních, přepracoval dvě větší díla cizí — Zjevení sv. Brigitty a Knížky o šaších: zajisté úctyhodná práce na poli našeho písemnictví, kteréž se podjal tento jihočeský venkovan. Štítný byl pravý »přítel knih« v nejušlechtilejším toho slova smyslu; jako pilná včelka přenášel květy písemnictví cizích do jazyka rodného, zpracovávaje, piluje a brouse neustále jednotlivá svá dílka pro potřebu obecnou. »Kostelu [= církvi] a škole pražské« poddává se stále »k opravení;« je věřící a poslušný syn církve, nikoliv učený mistr nebo přísný bohoslovec. Ačkoli pokusil se i o řešení záhad nejvyšších, přec těžisko své činnosti hledá v navádění svých milých k správnému a bohulibému životu. Duše jeho byla bez hořkosti a odporu, jaký zmocňuje se reformátorů při pohledu na neřesti souvěké; barvy jeho líčení nejsou nanášeny ani černě ani křiklavě. Na dně všech jeho traktatů dřímá soucit s trpícím lidstvem a milovanými krajany, on zná pro slabosti lidské jen chladící lék, nikoliv pálící železo.

A proto, když přišla doba železa, nevyzpytatelné řízení osudu Štítného odvolalo: zmírá v témž roce, kdy vstupuje do popředí mužná postava Husova; spisy jeho zpráchnivěly v té půdě, kterou kypřily pro Husa — na písemnictví stol. XV., XVI.—XVIII. nemá Štítný již vůbec vlivu, ba zdá se, že ani veliký Hus spisů jeho neznal, ačkoliv bral se týmž směrem a touže cestou. Teprv nynější doba objevuje pomalu, krok za krokem, díla a práci tohoto upřímného Čecha, dobrého člověka a milujícího křesťana.

Opisy spisů jeho kolovaly sice po Čechách ještě v XV. stol. (v. při jednotlivých sbornících); ale v písemnictví soudobém, které zná Flašku i Dalimila, není stop po znalosti Štítného. Br. JAFET v XVI. stol. a BALBÍN v XVII. stol. znali jeden rukopis, DOBROVSKÝ v XVIII. druhý; teprve od let 40tých našeho století odkrývají PALACKÝ, JUNGMANN a ČELAKOVSKÝ hlavní díla Štítného — překlady, řeči nedělní, řeči besední, čtyři sborníky a teprve v JIREČKOVĚ rukověti 1876 jeví se Štítný v písemnictví českém tak, jak mu náleží. Ovšem práce ještě daleko není ukončena.

Jakousi hrou osudu již najala si sama dcera Štítného po smrti otcově polovici domu vedle kaple Betlemské. Tato stala se vskutku Betlemem české reformace a přesídlením Anežky ze Štítného do jejího sousedství nastává jaksi viditelné přešinutí těžiska ze spisů Štítného do kázání Husových.

Kapli Betlemskou, dítko rovněž ducha Milíčova jako spisy Štítného, založil 24. května 1391 Hanuš z Milheimu spolu s Křížem kramářem. Když zahynulo totiž po smrti Milíčově 1374 založení jeho Jerusalem (v. str. 128), tu nadšení jeho »synové duchovní« těžce pohřešovali místa, kde by se kázalo slovo Boží v jeho duchu a v jazyce českém. Za tím právě účelem založili oba zmínění mužové kapli Betlemskou,

De excidio Troje

J

Bellu Trojanu

Aczkoli dawne wieczy no
wy wzdy zapadagi. Ale
wssak niektere wieczy dawne daw
no gsu pominuly. Kterezto
swu welikosti duostoyny gsu
wzdy ziwugie pamieti. Ze
ani gich wetchost slepym vkry
tim muoz zahladiti. Ani
minuleho czasu wetcha leta
vsnulu mlczedliwosti zawrzie-
ti. Neb trwagi w nich drziewe
dalych wieczy welebnosti vsta-
wicznie zpominame. Kdyzto predkow k potomnim rzecz
bywa wiernym pismem poslana. A dawnych o kla
dazow wierna popsanie kterazto swym zachowanim
minule wieczy iakozto przitomne przeymie okazugi
A muzow statecznych kterezto dluhy swieta wiek
dawno skrze smrt pohltil. bedliwym knih czitanim ziwe
obrazy duchom nassim oznamuge. Protoz Troy-
ského Miesta zrussenie nenie hodne by ktereho dlu
heho czasu wieku wetchosti bylo zahlazeno. Nez aby
vstawicznym zpominanim kwetlo namysli lidske. A
mnohych pisarzow ruka wiernym pismem ge popsala
Mnozy take o kladazi teto przihody stalu prawdu
obyczegem herczowym wmluwnu podobenstwie gsu
przetrwali. Takze gsu ohledany neprawdy. Ale
wymysslene basnie sepsawsse. Mezyninzto zaswych

Snímek prvního listu

KRONIKY TROJANSKÉ

podle prvotisku z r. 1468 v knihovně Musejní.

201a259

k níž ještě téhož roku položil základní kámen Jan z Jenštejna a kaple nazvána jménem sv. Mlaďátek. Nadání stanovilo vskutku, aby v kapli každý den zasvěcený konali správcové její dvojí kázání české a kazatele k této kapli aby navrhovali tři nejstarší mistři kolleje Karlovy národa českého v učení Pražském. Prvního kazatele jmenoval pak k návrhu mistrů Jan z Milheima, druhého Kříž kramář. Již r. 1391 vystupují dva slavní kazatelé Betlemští: Jan Protiva z Nové vsi, učený později odpůrce Husův, a Jan Štěkna, později oblíbenec polské královny Hedviky.

Kaple Betlemská dle staré rytiny.

JAN PROTIVA byl výborný kazatel a sám také původně skládal některé české spisy; ještě Chelčický se ho dokládá; nám však nejsou zachovány; v Betlémě kázal 1391—1396, od r. 1407 pak stál příkře proti Husovi; špehoval ho na kázáních a Hus kdysi, vykládaje choulostivé místo o rozdílu mezi zákonem Božím a nálezky lidskými, zvolal naň: »Napiš to, kuklíku [— byť totiž zahalen v kukli, aby nebyl poznán —] a nes na onu stranu!« [t. j. arcibiskupovi]. Ještě r. 1414 svědčil proti Husovi.

JAN ŠTĚKNA, kazatel výtečný »jako trouba zvučná« dle slov Husových, již od r. 1376 mistr svobodných umění, rozešel se také s Husem od r. 1406. Přízní královny Hedviky nabyl později bohatých příjmů.

A tak zřízeno bylo ohnisko pro opravné hnutí náboženské v zemi — símě Milíče a Matěje z Janova mohlo býti odtud rozséváno v srdcích lidu českého, jehož mysli právě kypřily hojné spisy Štítného; není pochyby — jak ostatně skutek Anežčin dokazuje — že Štítný sám i s dcerou horlivým byl posluchačem kázání betlemských. Ovšem — Milíče mu Protiva ani Štěkna nenahrazovali a zrovna v ten čas, kdy přijíti měl větší nežli Milíč, zemřel Štítný a jen dcera jeho viděla onoho zaslíbeného Páně — a zároveň s ním také zemřela. Ještě rok před smrtí zviklal Viklef názory Štítného — i na něho dolehla ještě mocná vlna duševního příboje z Anglie, která pak u nás rozlila se jako povodeň.

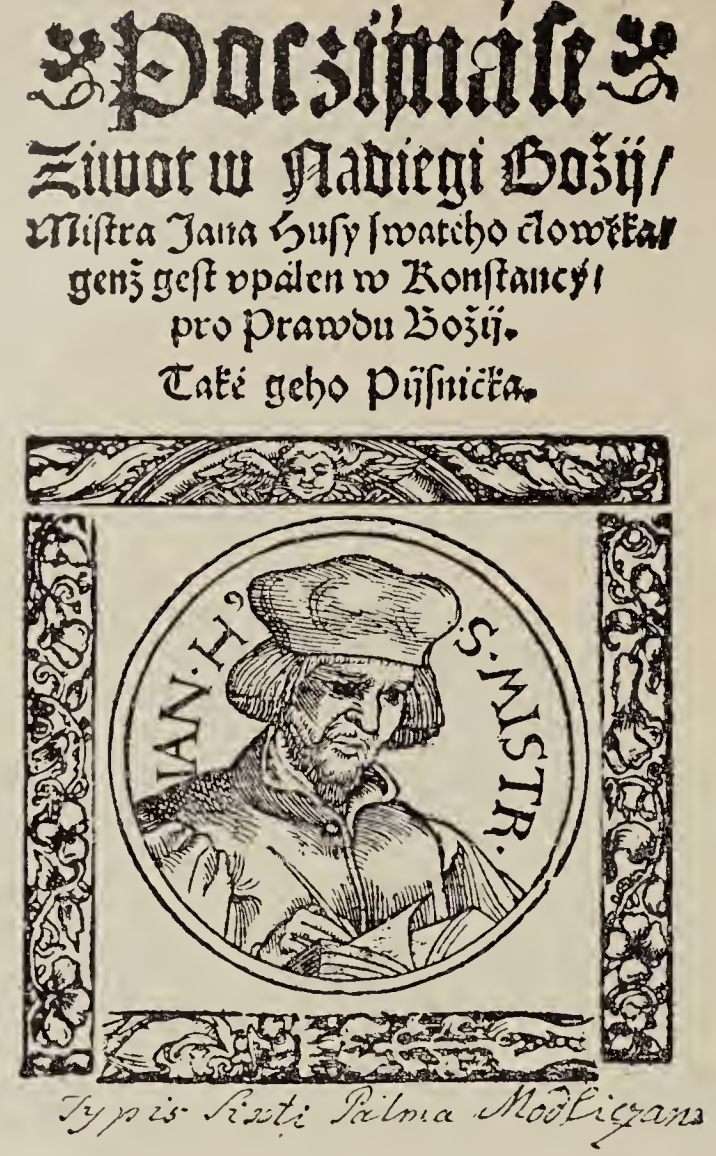

Snímek titulu lidové knížky z r. 1597 o M. Janu Husovi.

JAN Z WYCLEFFA nebo krátce WIKLIF (narozený 1324) podobným způsobem asi jako Matěj z Janova u nás hieděl v téže asi době určitě odlišiti od sebe původní zásady církevní a tehdejší jejich dějinný útvar. Tento poslední zavrhuje naprosto. Učení své, podobně jako Hus, přednášel i v drobných traktátech jazykem národním i v učených svazcích latinských. Z větších jeho latinských spisů je důležitý t. zv. Trialogus a Dialogus. Učení jeho naráželo v církvi na odpor hlavně ve příčině t. zv. praedestinace a transsubstanciace, dále pak ve příčině stežejné zásady jeho, že totiž Písmo, Zákon Boží jest nad veškeré nálezky lidské. Podobně jako Matěj z Janova (v. str. 128) složen 1382 s universitní stolice v Oxfordě a pouze mocnou ochranou šlechty a měšťanstva mohl klidně zemříti v Lutterworthu 1384 (podobně jako M. z Janova i on zemřel v posledních dnech prosince, tak že dle současníků † 1385).

Praedestinace ve smyslu Viklifově vyskytá se již u sv. Augustina. Dle ní »církev jest veškerenstvo vyvolených«, t. j. lidí, milostí Boží již napřed určených (lat. praedestinati) k spasení; všickni tito spravedliví jsou údové skutečného těla Kristova, jsou praví křesťané a hlavou jejich je Kristus (ne papež). Kdežto ti, o kterých Boží vševědoucnost ví (lat. praescii), že k věčnému spasení určeni nejsou, jsou jen údy zdánlivého těla Kristova, jsou jen jménem křesťané, ve skutečnosti údové Antikrista a jejich hlavou Antikrist. Pravá církev je tedy duchovní, řídí se dle křesťanského života (jehož zákonníkem je Písmo), a zevní příslušnost k církvi zdejší (ani úřady církevní) nerozhodují nic o příslušnosti k pravé církvi Kristově.

Transsubstanciace (doslovně = přepodstatnění) jest otázka o změně chleba a vína při svátosti oltářní v tělo a krev Kristovu. Kdežto v praedestinaci Hus

úplně držel se Viklifa, zde od něho se odchyluje a drží se platného učení církevního. Dle Viklifa totiž při svátosti oltářní přítomen je sice Kristus skutečně, ale jen duchovně, svátostně, podstatou však trvá v nebesích, tak jako i chléb a víno zůstává podstatou chlebem a vínem; avšak Hus pokládaje toto učení za bludné, držel se mínění církevního, že po kněžském posvěcení zmizí skutečně podstata chleba a vína, a že zůstanou jen její příznaky.

Filosofické knihy Viklifovy byly známy na pražské universitě již od r. 1381 a nenacházely valného odporu; Viklif byl realista, jako většina českých mistrů; proto jeho kniha »De universalibus realibus« stala se dokonce i učebnicí universitní. Theologické spisy přinesl však teprve 1398 do Prahy Jeronym z Oxfordu, kde studoval — a proti »Trialogu« a »Dialogu« vznikal záhy odpor, a Hus sám několikrát vyložil, že všech jeho učení nedrží.

V takových dobách stává se téhož r. 1401, kdy Štítný napsal poslední své dílo a zemřel, děkanem university pražské mladý mistr svobodných umění, který téhož roku napsal první svoje dílo. A po půlletém děkanování ujímá se kazatelství v kapli betlemské a tím již vstupuje do ohniska veškerých snah opravných celého svého národa. Je to mistr JAN HUS.

Rodný domek Husův v Husinci.

JAN z Husince (když dostoupil stupňů učených, kratčeji Husem nazvaný), z jihočeského městečka rodilý, přišel v letech osmdesátých do škol pražských. Syn chudých venkovských rodičů vedl zde málo záviděníhodný život chudého žáka, nemnoho se asi lišící od známého líčení veselého žáka v »Podkoním.« I on, jak sám vypisuje, jedl chlebem hrách a pak i chléb snědl; a »když sem byl žákem a zpieval sem s jinými vigilie, tak sme

zpievali, jedne abychme odbyli: neb jiní sú penieze brali;« »dokudž sem byl mladý v letech i v rozumu, také sem byl z té rubriky bláznivé« .... tak píše sám o svých mladých letech později. Zdá se, že mezi ostatními valně nevynikal, ačkoli nebyl ani mnohem horší ostatních. Z učitelů svých později ještě vzpomínal na Vojtěcha Raňkova (»jasným řečníkem« ho nazývá; v. str. 127) a Jana Štěknu, známého betlemského kazatele.

Zprávy o životě Husově plynou od r. 1400 dosti hojně a zejména od r. 1409 můžeme sestaviti téměř celé kalendarium jeho života, avšak o době před r. 1400 to neplatí a nemáme o ní mnoho zpráv bezpečných.

Narození Husovo klade se obyčejně na 6. červenec 1369; ale není ani den, ani měsíc, ani rok úplně bezpečen; spíše se zdá, že se narodil o nějaký rok dříve.

Rodičové jeho byli patrně chudí a měli kromě něho ještě jiné děti; pozdější pověsti i v této příčině vědí více, nežli lze zjistiti.

Mládí jeho v Praze řízeno bylo myšlénkou, vstoupiti do stavu duchovního, ač nemyslil, jak sám o sobě pravil, na nic jiného při tom nežli na dobré a bezstarostné bydlo. Že se živil nuzně ministrováním, vypravuje rovněž sám.

R. 1393 povýšen byl za bakaláře svobodných umění, roku následujícího za bakaláře bohosloví; mistrem svobodných umění stal se r. 1396 (mistrem bohosloví se již nestal). Že byl mezi ostatními mistry národa českého vážen a oblíben, svědčí udílení různých čestných úřadů: již roku 1398 jmenován od národa českého universitním zkušebním komisařem pro uchazeče o bakalářství, 1400 vysvěcen na kněžství, 1401 zvolen na fakultě filosofické děkanem a roku následujícího rektorem university. Až do té doby asi žil jako ostatní; pobožně věře chodil na pouti i účastnil se odpustků, liboval si v krásném rouchu, rád si pohodoval a, jak sám na sebe žaluje, velice si oblíbil hru v šachy.

Na studiích ještě seznámil se se spisy Viklifovými filosofickými; znal je již od r. 1389; kromě nich zabýval se hlavně spisy otců církevních i sv. Augustina, Řehoře, Basila a hlavně sv. Bernarda. Rozhodný vliv však mělo na něho poznání spisů Viklifových, jež r. 1398 sám opsal; opis tento, chovaný nyní v stockholmské knihovně královské, jeví některé přípisky české, asi Husa samého, v nichž dosud je patrný ohromný účinek jich na mladého mistra. »Viklef! Viklef! Nejednomu ty hlavu zvikleš!« zní jeden z přípisků jako smutná předzvěst, kdežto slovy: »Tuto dadie Aristotilesovi v roh« prozrazuje se bujná spokojenost čtenářova s naukou Viklifovou. Bohoslovné spisy Viklifovy poznal až teprve asi r. 1402. Spisů svých domácích předchůdců, zejmena M. z Janova a Štítného, skoro neznal.

R. 1393 bylo v Čechách »milostivé léto«; po příkladu jiných vykonal tehdy také Hus pouť po kostelích a zpověď na Vyšehradě; aby dosáhl vzácného odpustku, dal za něj poslední své čtyři groše, tak že zůstal pak o suchém chlebě.

Avšak v této době chystá se již pomalu obrat v jeho vnitřním životě; počíná se nejprve tím, že Hus uvědomuje si přísné povinnosti kazatelovy, již v prvním roce svého kněžství, ještě více však, když dostalo se mu kazatelství v kapli Betlemské (1402). Tento zvrat myšlének dokonán byl po-

znáním spisů Viklifových, jež sice nic podstatně nového nepřinášely — u Husa lze stopovati jednotlivé ty myšlénky již od r. 1399 — ale formulujíce je jasně a určitě uvedly je v pevnou soustavu, jež si podmanila myšlénky Husovy na dobro a na vždycky.

V prvním čase po svém vysvěcení kázával Hus na faře svatomichalské na Starém Městě Pražském; tam také bývaly na faře rozhovory, jichž se účastnil i Kříž kramář, tehdy konšel staroměstský; a když nástupce Protivův v kazatelství betlemském, horlivý Štěpán Kolínský, úřadu svého r. 1402 se vzdal a národ český navrhl za kazatele tehdejšího děkana Husa, byla volba ta Kříži kramáři jistě velevítanou. Kollegou-kazatelem byl mu stále Jan Štěkna.

Kromě něho účastnili se tehdejšího hnutí opravného v církvi Mikuláš z Litomyšle a Stanislav ze Znojma, dříve učitelé jeho, pak kollegové na fakultě artistské, dále učený a dobročinný hvězdář M. Křišťan z Prachatic, konečně jeho přátelé a vrstevníci — na prvním místě důvěrný přítel jeho z mladosti Štěpán z Pálče, téhož dne s ním promovaný za mistra Marek z Hradce, ohnivý Jakub (nebo, pro malou postavu přezděný, Jakoubek) ze Stříbra a j..

V té době také postavil se Hus upřímně na stranu národní; učení Viklifovo a opravné hnutí mravní dělilo tehdy jasně od sebe obě strany národní, jež do té doby dosti dobře se snášely od dob Karlových; z Němců nikdo nebyl přívržencem tohoto směru opravného; mistři, kněží a studující němečtí stavěli se naopak příkře proti němu a první výbuch nastal opět zpupností Němců: farář Týnský zakazoval 1399 zpívati českou píseň o vzkříšení »Buoh všemohúcí,« němečtí členové university přidali se 1400 proti králi Václavovi ke straně Ruprechta falckého a r. 1401 znamenala vojska míšenská, ku Praze postupující, cestu svou nelidskými ukrutnostmi. Uchvácen byl Hus tím tak, že posluchačům svým na kázání pravil ohnivá slova: »*Čechové jsou bídnější než psi nebo hadi, protože pes hájí své lože, na němž leží a kdyby jiný pes ho chtěl odehnati, bojoval by s ním a had taktéž: ale nás Němci utiskují a zabírají úřady v Čechách — a my mlčíme. Čechové v království Českém*“ — a tu zajisté hlas kazatelův zněl jako hrom — „*podle všech zákonův, ano podle zákona Božího a přirozené povahy věcí mají býti* **první** *v úřadech v království Českém, jakož i Frankové v království Franckém a Němci v zemích svých, aby Čech dovedl říditi podřízené své a Němec Němce; ale jaký prospěch z toho, že Čech neznající řeč Německou, je v Němcích knězem nebo biskupem? Zajisté tolik bude platen, jako stádu pes němý, nemohoucí štěkati: a tak i nám Čechům jest platen Němec. A tak věda, že jest to proti zákonu Božímu i pravidlům, tvrdím, že jest to* **nezákonné.**«

Kázání Husova byla zajisté česká i latinská; latinská z té doby se nezachovala; česká zachována tři (na posvěcení kostela a na sv. Trojici) z doby 1402 až 1407 v rukopise kláštera Wilheringského: objevil je a vydal A. PATERA 1890 ve Věstníku královské učené společnosti; později tato kázání Hus zcela přepracoval a přijal do své Postilly: pro toto přepracování domnívá se K. NOVÁK, že nejsou prací Husovou.

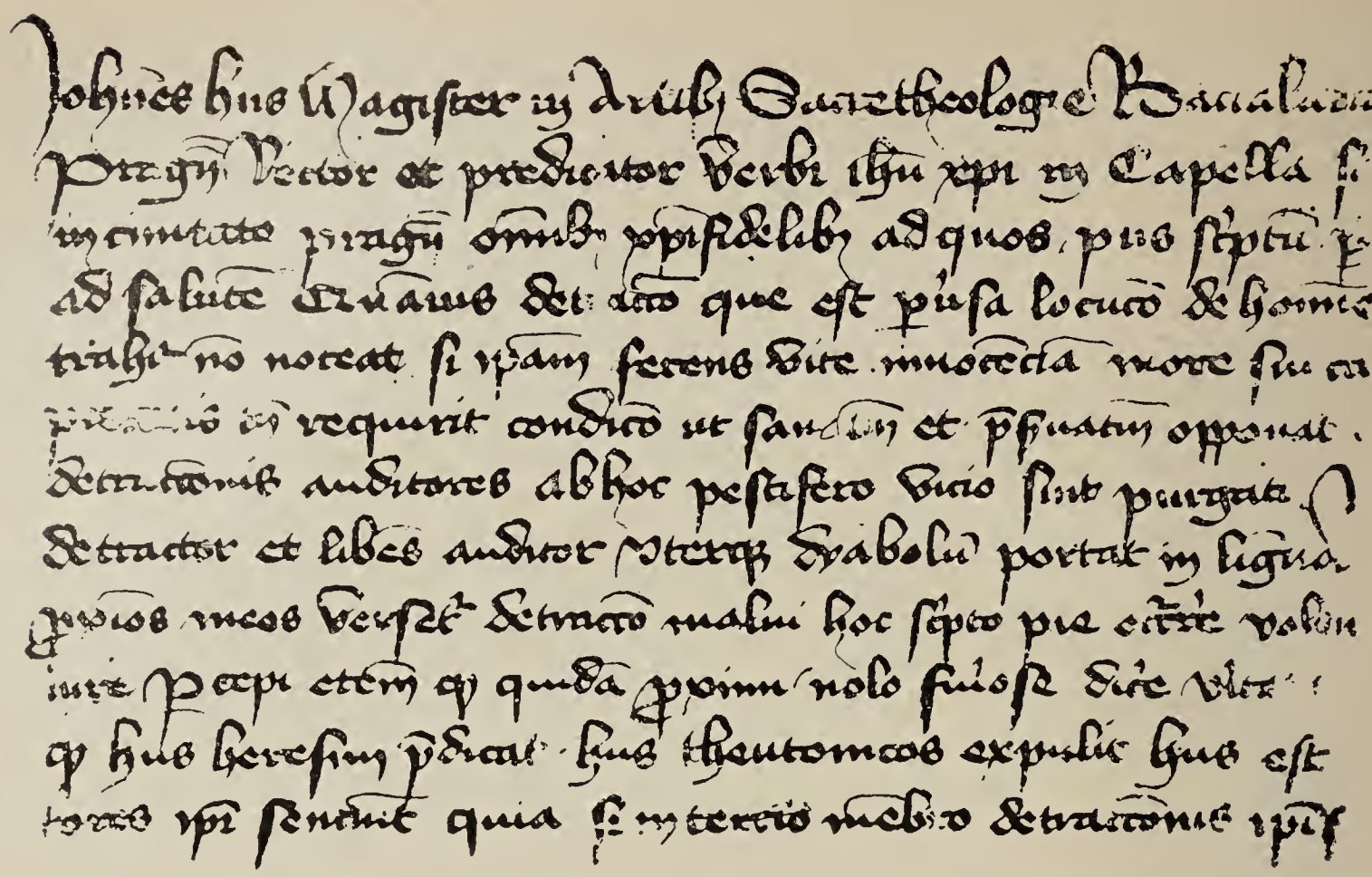

Zlomek vlastnoručního listu Husova, veřejně vydaného v říjnu 1409.
(Dle původní listiny, potrhané a porušené, v majetku Musea království Českého).

Přepis latinský:

Johannes Hus, Magister in Artibus, Sacre theologie Baccalarius ....
Pragensis Rector et predicator verbi Jesu Christi in Capella sa ....
in civitate Pragensi, omnibus Christi fidelibus, ad quos presens scriptum per ....
ad salutem. Quamvis detraccio, que est perversa locucio de homine ....
trahitur, non noceat, si ipsam ferens vite innocenciam more sui ca ....
pietatis tamen requirit condicio, ut sanativum et preservativum opponatur ....
detraccionis auditores ab hoc pestifero vicio sint purgati. N ....
detractor et libens auditor uterque diabolum portat in lingua ....
proximos meos versetur detraccio, malui hoc scripto pie occurrere, volen ....
iure. Percepi enim, quod quidam proximi, nolo furiose dicere, veritatis ....
quod Hus heresim predicat, Hus Theutonicos expulit, Hus est ....
tores ipsi sentiunt, quia si in tertio membro detraccionis ipsi s ....

Překlad český (v závorkách doplněno asi utržené):

»Jan Hus, Mistr v uměních, svatého bohosloví bakalář, [university]
Pražské rektor a kazatel slova Ježíše Krista v kapli s[vatých Mladátek]
v městě Pražském, všem Kristovým věrným, k nimž tento list do[jde,]
ke spasení. Ačkoli pomluva, jež jest převrácené mluvení o člověku [, jenž jest po-]
mlouván, neškodí, kdybych—snášeje ji — neúhonnost života dle svého zvyku za[chovával],
přece vymáhá řád zbožnosti, aby lék a ochrana byla dána [a tak by aspoň]
posluchačové pomluvy od této morové neřesti byli očištěni. N[eboť i sám]
pomluvač i ochotný posluchač, oba ďábla nosí na jazyku. [A protože skrze]
mé nejbližší roznáší se pomluva, chtěl jsem raději tímto psaním zbožně odporovati ...
právem. Doslechl jsem zajisté, že někteří nejbližší, nechci hněvivě říci, pravdy [ne-
přátelé, tvrdí]
že Hus kacířství hlásá, Hus Němce vyhnal, Hus jest ... [Tu pomlu-]
vači sami poznávají, že, jestliže v třetím článku pomluvy sami ....

Latinské traktaty jeho z této doby jsou: »de corpore Christi in sacramento altaris« (= o tělu Kristově ve svátosti oltářní), první snad vůbec spisek Husův, pocházející z r. 1400—1401; traktát tento, přísně pravověrný, Hus rozšířil a přepracoval v nejbližších letech pod kratším titulem: »de corpore Christi« (= o těle Kristově). (O písních jeho, českých i lat., níže.)

Na universitě pak spečetěna roztržka poprvé a slavnostně 28. května 1403. Téhož dne na požádání administrátorův arcibiskupství k udání Němce Jana Hübnera (jenž shledal v knihách Viklefových, mimo 24 kusův již sborem Londýnským odsouzených, dalších 21 článků závadných) svolal rektor universitní, Němec Walther Harraser, bezprostřední nástupce Husův v rektorátě, schůzi mistrů, aby se o těch 45 kusích vyslovila. Mnozí prohlašovali že články tyto jsou sfalšovány a Hus doložil, že takoví falšovatelé knih jsou hodnější upálení než falšovatelé šafránu, Berlín a Vlaška, kteří právě před tím pro tento zločin byli v Praze upáleni. A Štěpán Páleč hodil dokonce na stůl knihy Viklefovy a pravil: »Ať vstane kdokoliv a mluví proti jednomu slovu z té knihy: já chci hájiti;« ještě důrazněji bránil všech 45 artikulů Stanislav ze Znojma: ale většinou hlasů usnesli se mistři němečtí, aby přednášení a obhajování sporných článků na universitě se zakázalo. Takovým způsobem postavila se již tehdy universita na stranu odpůrců Husových.

Ale štěstí přálo mladému prorektoru: ztrátu přízně university hojně vyvážila téhož roku 1403 nabytá přízeň dvora královského, arcibiskupa, a což nejhlavnější — národa českého.

Král Václav sám neměl ovšem valného smyslu pro hádky náboženské a také nikoli pro požadavky národa českého na pražské universitě, který vida se nyní Němci (majícími tři hlasy podle počtu národů) utiskován a znásilňován, hledal již stále jen východu uspokojivého z trapných a nedůstojných poměrů; naopak — králi byly veškeré tyto různice a třenice — i národní i náboženské — proti mysli, sám míval německé rádce a dal si pro sebe a pro královnu napsati skvostnou německou bibli, jež sice svědčí příznivě o veliké umělosti písařů i malířů, avšak (podle výběru obrázků) málo lichotivě o vkusu a mravní hodnotě králově. Ale hlavně Husovi přála králová Žofie, jež prý dojížděla na jeho kázání do Betléma a učinila ho svým kaplanem, ano snad i zpovědníkem, pak někteří čeští páni a milcové králové — a tak když tato strana nabyla u dvora vrchu, býval Hus rovněž v přízni královně.

Arcibiskup Zbyněk, člen starého českého rodu Zajíců z Hasenburka, byl sice dobrý Čech i znamenitý vojín: ale až do svého nastoupení na trůn arcibiskupský na konci r. 1403 méně se zabýval bohoslovím i církví, jakož i učenými uměními vůbec. Maje však pevnou vůli, staviti zlořády a vykořeňovati pověry, jmenoval oba přátele, Husa i Stanislava ze Znojma, synodalními kazateli, vybízel Husa, aby mu oznamoval všeliké nepořádky

Začátek Husovy Postilly.
(Ukázka nejstaršího rukopisu musejního z r. 1414.)

a nešvary v církvi a chránil Husa skutečně i řídil se jeho radou po několik let.

Lid český pak zbožňoval svého miláčka; doby Milíčovy zdály se vraceti zpět; po tisících hrnuli se posluchači do kaple Betlemské, hlava na hlavě stáli tu stáli tu vedle sebe usedlí měšťané i dvorské panstvo, pobožné ženy i svědomití duchovní; dvéře příbytku Husova se netrhly prosebníky, kteří vyžadovali si podrobnějšího naučení duchovního; natlačen byl zajisté chrám sv. Havla studujícími akademiky i lidem obecným, když Hus po starém zvyku mluvil 5. prosince 1404 ve výroční památku Karla IV.; a když 23. října 1405 mluvil Hus v slavném sezení synodalním před arcibiskupem, kanovníky a nesčíslným množstvím kněžstva, ostře a důtklivě, nešetře ovšem papeže a biskupů, ale ani sebe a malých duchovních, vystoupil po něm generalní vikář Adam z Nežetic na kazatelnu a schválil shromážděnému duchovenstvu jeho napomenutí. Nejednou pak lid svého kazatele chránil mocí od stíhání a ubránil.

Z kázání českých této další doby (mimo jmenovaná již tři VILHERINGSKÁ) není zachováno nic; možná ovšem, že některých užil při zpracování Postilly r. 1413., avšak s jistotou nelze nic říci.

Kázání latinských zachováno však několik; jsou zachována 3 synodalní kázání z r. 1405—1407; 28 kratších promluvení k lidu; 6 kázání po mších; a zmíněná v textu výroční řeč o Karlu IV. z r. 1404: myšlénky v této řeči, na Štítného upomínající, vracejí se ještě v českých spisech jeho pozdějších. O císaři Karlovi dí:

„Co by řekl nejslavnější vladař, císař a král český Karel, jehož dnes památka se slaví, jenž byl církve ochránce, míru obnovitel, kněžstva přítel, světlo knížat, živitel chudých, stavitel basilik a slavné naší university zakladatel? Zajisté, kdyby pohřben jsa ještě mluviti mohl, řekl by: „Marnost nad marnost a všechno je marnost!“

Šest písní nábožných konečně, jež pode jmenem jeho přicházejí v kancionalech bratrských, složil nebo upravil vlastně Hus zajisté již v první době betlemské pro své posluchače; byly již 1406 a 1409 synodami zakazovány. Hus na jednom místě své Postilly uvádí tři písně: Vstalť jest bóh z mrtvých, pak Jezu Kriste, štědrý kněže a konečně: Navštěv nás, Kriste žádúcí; dále jsou známy od něho písně: »Králi slavný, Kriste dobrý,« pak »Ježíš Kristus, božská múdrost« a »Živý chlebe, kterýžs' z sebe.« Bylo již shora vyloženo (str. 89), že píseň »Navštěv nás, Kriste žádúcí« vyskytá se již v staročeských Modlitbách; Hus ji pouze předělal a rozšířil třemi posledními slohami svého přepracování písně »Jezu Kriste, ščedrý kněže«; taktéž již shora bylo vyloženo (str. 60) o písni »Jezu Kriste, ščedrý kněže«, při níž však vzdělání Husovo bylo daleko pronikavější, jenž ze staré (19 slohové) písně podržel skoro jenom začátek.

Další písně: »Králi slavný, Kriste dobrý« (tato pokládána dříve za modlitbu prosaickou) a »Živý chlebe, kterýž's z sebe« jsou překladem a přepracováním starších písní latinských; totéž se podobá i o písni: »Vstalť jeșt Bóh z mrtvých svú moci«. Jediná píseň původní jest »Ježíš Kristus, božská múdrost«, jejíž latinský text (»Deus Christus nostra salus«) jistě pochází od Husa; avšak o českém textu nelze říci s jistotou, že pochází od Husa; zdá se pozdější, jakož i překlad německý. Ukázkou jich uvádí se zde první sloha písně »Živý chlebe« česky i latinsky (dle domnění Blahoslavova pochází i latinský text této písně od Husa:

Vivus panis Angelorum,	Živý chlebe, kterýž's z sebe
vitam praebens delectorum,	život zpuosobil vzvoleným
tu es spes desperatorum.	tělem na kříži mučeným.

Vedle těchto šesti starých skládal Hus ještě pozdější písně nábožné; také v Kostnici, ale již méně známé a důležité. Tyto staré písně však přešly do pozdějších kancionálův utrakvistských i bratrských, ale bývají tak změněny formou slovní i hudební, že nelze mnohdy je ani poznati. Sloha uvedená zní na př. 1564 již:

»Živý chlebe, ctný andělský — Ježíši, Pane nebeský — Tys spasení duší lidských«.

Kromě českých a zmíněných již dvou latinských složil také ještě písně jiné latinské; jmenují se na př. »Jesu, salvator optime», »O utrpení Páně« atd. Tyto latinské písně jsou starší nežli písně české, snad ještě z konce XIV. stol.

Jinak však ani nejstarší písně Husovy nevynikají ani krásnou formou ani zvláštní básnickou silou: básnictví české tou dobou již bylo odkvetlo a v tom nečinil ani Hus výminky.

A Hus této mocné ochrany i veliké přízně také dobře užíval; z prvních jeho úředních jednání byl smělý čin proti poutnickému místu Wilsnaku. Tam totiž (v dolním Polabí blíže Wittenberga) choval se domnělý ostatek krve Kristovy. Až ze Skandinavie a Sedmihradska, a ovšem i z Čech a z Moravy putovaly nepřehledné davy poutníků k zázračné té krvi a dály se divy nesčetné. Na naléhání Husovo ustanovil arcibiskup Zbyněk zvláštní trojčlennou komisi, aby zázraky na českých poutnících byly vyšetřeny a byl do ní jmenován Hus. Komise vyšetřila a shledala podvod, arcibiskup nařídil na provincialním koncilu 1405 zákaz těchto poutí do Wilsnaku pod trestem klatby a Hus brzo potom, nejspíše ku přání arcibiskupovu, toto nařízení odůvodnil vědecky a mravně-nábožensky ospravedlnil zvláštním spisem latinským: o krvi Kristově.

»De omni sanguine Christi glorificato« (= o veškeré krvi Kristově oslavené) sluje spisek ten, z r. asi 1405—1406 pocházející. Dle Husa oslaveno a povýšeno po z mrtvých vstání Spasitelově nejen tělo Kristovo, nýbrž i všecka jeho krev; z jeho krve tudíž nic nezůstalo na zemi; pouze v svátosti oltářní jsou neviditelně tělo a krev Kristova přítomny. Určitě popíral, varoval před tím, že by kde se mohla chovati krev Spasitelova, vousy Kristovy, mléko Panny Marie: to vše jest podvod; a dodal — slova velice památná a důležitá — »že důkazem jest malé víry, třeba-li lidem vždy ještě zázraků«. Spis ten došel schválení university i arcibiskupa.

Tak odmítnuv klam i podvod hned na počátku své úřední činnosti, staral se Hus i jinak o své české posluchače betlemské. Když spisoval již své písně, jimiž zvučela za krátko celá Praha i když zaznamenával si myšlénky ke svým českým kázáním, pozoroval stejně jako ostatní těžkopádnost a nepraktičnost českého pravopisu i české abecedy. Za jeho doby většinou každý psal podle svého pohodlí, nebylo jednoty ani ustáleného vzoru. Hus všiml si — nejspíše v klášteře na Slovanech — slovanských azbuk, viděl, jak pohodlné a zřetelné jest písmo i pravopis, sám bystře pozoroval mluvu nejen rodného kraje, nýbrž i pražskou a jinou, ano měl i jemný cit pro pozorování svých vlastních mluvidel. A výsledkem toho byl 1403 traktát o českém pravopise, svědčící jak o bystrém pozorování tak i o hlubokém přemýšlení, jehož zásadami spravuje se v podstatě pravopis náš posud.

O pravopise českém před dobou Husovou v. str. 47. a 114.; za doby T. Štítného, poněvadž písemnictví zasahovalo do kruhů širších a širších, počato již s odlišováním samohlásek dlouhých a krátkých methodou dvojí: pro *í* volena písmena *ý*, pro ostatní hlásky zavedeno zdvojování: *é* = *ee*, *á* = *aa* atd. Odlišení pak hlásek *č* a *ž* (ostatní celkem bylo již možno dobře provésti) provázeno připojováním písmene *z*: tedy *z*adaa (= zadá) a *zz*aadaa (= žádá); *cz*alta (= calta) a *czz*asto (= často). Ale nebylo v tom ani důslednosti ani pravidelnosti.

Hus, hodlaje provésti zásady dvě: *piš, jak slyšíš* a další *piš jednoduše a srozumitelně*, sestavil napřed abecedu. Tu zřídil po způsobu staroslovanském tak, že každá hláska (vyjma ch) měla se značiti jedním písmenem a každé toto písmeno dostalo své jméno. Aby však příliš neobtížil zavedení nové své abecedy, podržel písmeny latinské

a změnil (pro hlásky odchylné) toliko jejich podobu jednak tečkami (»nabodeníčky krátkými«), jednak tenkými čárkami (»nabodeníčky dlúhými«); označoval pak tečkami a čárkami hlásky od latinských odchylné, tedy samohlásky dlouhé, souhlásky měkké č, š, ž, ř a tvrdé ł. Abeceda jeho zněla:

a	*b*	*c*	*ċ*	*d*	*ḋ*	*e*	*f*	*g*	*h*	*i*
A	bude	celé	ċeledi	dáno	diedictvíe;	ej	farář,	genż	hospodin	ili
y	*k*	*l*	*l̇*	*m*	*n*	*ṅ*	*o*	*p*	*r*	*ṙ*
y	král	lidí	l̇ákán	mnoho	nás	ṅekdy	on	pokoy	rád	ṙádem
ſ	*ẛ*	*t*	*ṫ*	*u*	*v*	*w*	*x*	*z*	*ż*	*ch*
ſlúžil	ẛlechetný	tak	ṫeleſtný	ukázaw	velikoſt	wſobie	xił	za ny	żivoṫem	chṫe,

genż geſt konec y počátek požehnaný na vieky.

Text Husovy abecedy podle dvou rukopisů pozdějších.

Teprve Bratří místo teček dosadili nynější háčky a také čárky zkrátili a ohnuli. Jak viděti, pravopis Husův liší se od našeho ještě dosti, jednak tím, že nechává tehdejší platnost písmeně *g* (před *e*, *i* čte ji jako *j*, jinde místo *j* užívá *y*) a že rozeznává mezi *v* a *w* (učil psáti *w* »gedné tu kde neńe po ńem ſamohlas: *w*lk, dá*w*no, da*w* etc.«), jednak tím, že spojku *i* píše *y* a hlásku *ě* spřežkou *ie* »kdež nalezneš nad i krátké nabodeńíčko, má ſpieẛne to ſlovo ṙčeno býti, yako takto: míeſto, latíńe civitas; a kde dlúhé, že to ſlovo s prodlúżeńím má ṙčeno býti, jako takto: mieſto, latíńe civitas; a kde dlúhé, že to ſlovo s prodlúżeńím má ṙčeno býti, jako takto: mieſto, latíńe locus . .«), dále že označuje měkkost v slabice di, ti, ńi atd. Ale přece zásady jeho jsou celkem velmi jednoduché, velmi důležité je zejmena rozlišování *i* a *y* a zásada jeho zvítězila ve všech vědeckých pravopisech novějších: odchylné hlásky označovati ne spřežkami, nýbrž značkami nad písmeny. Značky ty slovou rozlišovací, diakritické a podle toho celý pravopis Husův nazývá se *pravopisem diakritickým*.

Výhradného panství nenabyl však v té formě, jak jej Hus přednesl, nikdy; ani vlastní jeho písaři se jím úplně neřídili ani pozdější jeho stoupenci; poměrně velice dokonale proveden jest pravopis ten v nejstarší (Musejní) Postille; ale laskavý čtenář snadno pozná ze snímku jejího a ze snímku mladšího (v. str. 152 a zde , kolik je tam proti němu odchylek.

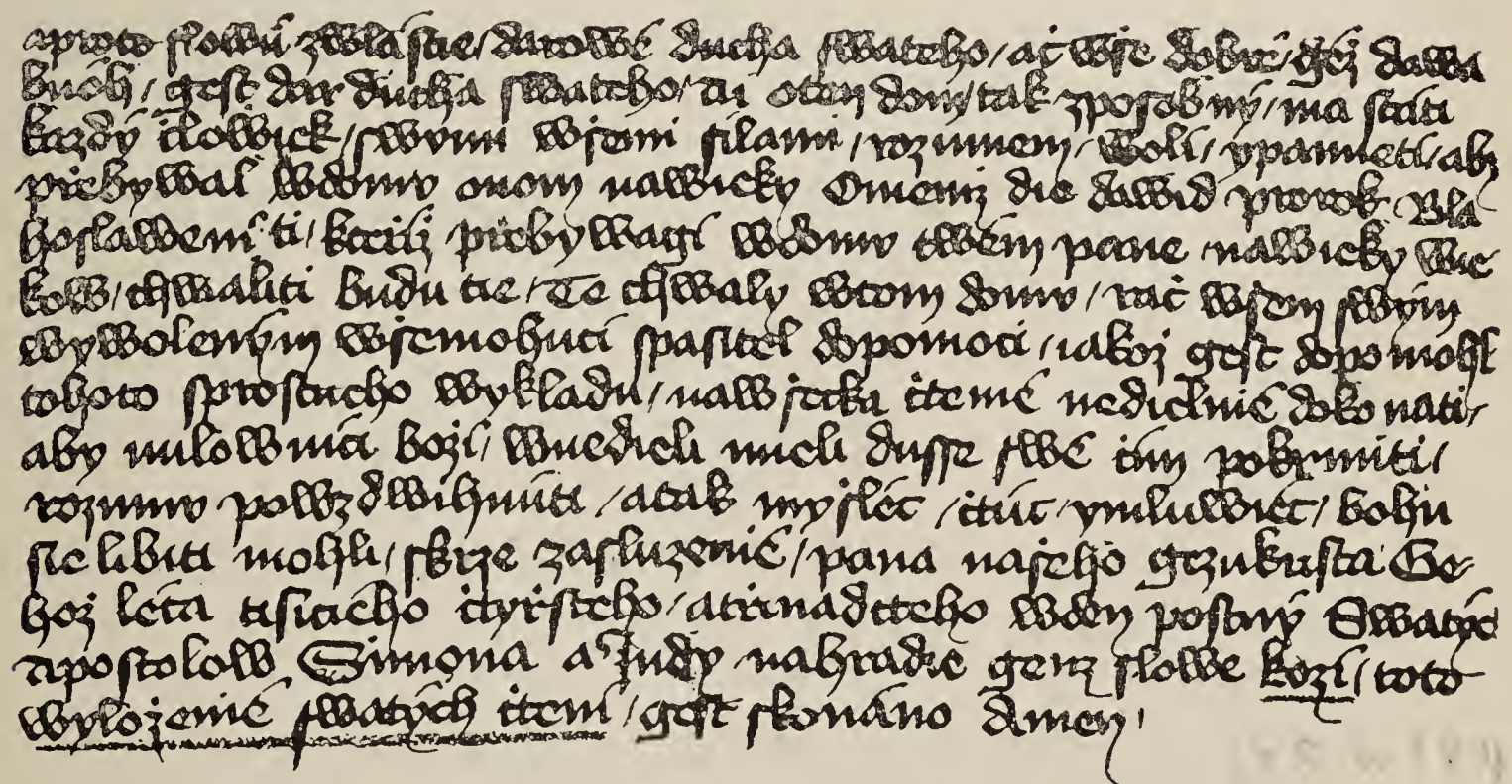

Závěrek Husovy Postilly dle rukopisu Klementinského.

A tímto pravopisem zjednodušeným a pohodlným jal se po způsobu Štítného překládati nejprve rozmanité traktaty, jejichž překládáním vyškolil se teprve náležitě pro původní své pozdější hojné traktaty a větší díla. Je velice zajímavo všimnouti si, že Hus takřka nezná svých domácích předchůdců, ačkoli starší písemnictví — povídku o Alexandrovi, legendy o Jidáši a j. — jistě znal. Je nám téměř nepochopitelno, že není u něho stopy po znalosti spisů Štítného, ačkoli dcera tohoto bydlila vedle kaple betlemské a skoro neuvěřitelno, že i stopy spisů Matěje z Janova jsou jenom velmi slabé. A přece díla tato zkypřila mu půdu, připravila srdce: bez nich nebyl by nikdy mohl se domoci toho porozumění v lidu a v národě, jaké vskutku nalezl. Neposlední měrou přispěly k tomu také tyto drobné traktáty, jichž překládáním v prvních klidnějších letech se bavíval.

Nápadnou tu okolnost, že Hus práce domácích svých předchůdců téměř nezná, dobře vyložiti nelze; podobá se pravdě, že snad je sice znal — spisy Matěje z Janova i Tómy ze Štítného — že však myšlénky jejich, pokud se mu zamlouvaly, nalezl nejlépe a sobě nejpříhodněji vysloveny u Viklifa (srov. co na str. 146 vyloženo o shodách M. z Janova s Viklifem) a tak že spokojoval se jejich posledním, sobě nejmilejším projádřením — a dále tím, že Hus často necituje jména původců uváděných myšlének, jež oděl svou vlastní formou slohovou tak, že vypátrání původce je velmi obtížné. Jako u Štítného jen obtížně rozeznává se majetek cizí a práce vlastní, tak také u Husa — ovšem ve spisech českých; ve spisech latinských drží se celkem dosti slohové úpravy své doby.

Rozřešiti otázku latinských a českých spisů Husových, je věc dosti obtížná. Jak bylo již u písní vyloženo, není mnohdy jisto, pokud a kterého textu Hus jest původcem. Traktátů téhož obsahu, zachovaných česky i latinsky, máme hojně. U některých je velmi pravděpodobno, že český překlad je prací cizí, ne Husovou, ačkoli pod jménem Husovým se dosti často i uvádějí; jindy možná, že tomu naopak: že text český přeložen později do latiny; u jiných máme dosvědčeno sepsání obojím jazykem. Kdežto však u Štítného můžeme s dosti velikou jistotou povědĕti, že máme zachovány veškeré jeho spisy (a to některé v několikerém zpracování), schází nám zde tato jistota: Hus neuvádí své spisy nikde podrobně a první seznam jeho děl máme ze XVI. stol., v němž leccos je uvedeno, co nyní nemáme a zase leccos schází, co musíme připsati Husovi.

Z nejstarších prací Husových, asi z let 1406—1410, pochází malý traktátek: **Výklad piesničiek Šalomúnových**, kde po způsobu slovních vykladačů středověkých vykládá nadšenou tu píseň hebrejskou docela scholasticky. Sloh je tu ještě těžký, jazyk dosti neobratný.

Výklad piesničiek Šalomúnových v osmi kapitolách zachován v pěkném rukopise musejním z r. 1448; »Písně písní« dokládá se Hus ještě několikráte ve spisech jiných.

Traktát **o sedmi smrtedlných hřiešiech** upomíná sice titulem na podobné traktáty Štítného, ale je přece provedením různý; zdá se býti rovněž přeložen z latiny, avšak není dosud známo, z kterého textu.

O sedmi smrtedlných hřiešiech zachováno v rukopise Krumlovském (v. str. 116) mezi členy traktátu »kterak má člověk znamenati své hřiechy«;

(jako kap. 6.); vydáno pak tiskem při Postille z roku 1563. Sedm těch hříchů jest: »p ý c h a, kořen a počátek a královna všech hřiechóv, z á v i s t, h n ě v, l e n o s t, l a k o m s t v í, l a k o t a a s m i l s t v o«. Traktáty podobného obsahu psal Hus i latinské: »De tribus hostibus hominis et septem peccatis mortalibus« a »De septem peccatis mortalibus«, kterýž poslední jest jen chatrný výtah z textu českého. Nověji vydán — a to platí také o všech dosud uvedených i o všech příště uváděných, není-li opak připomenut, českých spisech, vyjma tři písně — v souborném vydání českých spisů Husových od K. J. ERBENA, v Praze, 1864—1868 ve 3 dílech.

Kromě tohoto traktatu zdá se, že i kap. 10. téhož pojednání kterak má člověk znamenati své hřiechy) »O d e s a t e r u b o ž i e m p ř i k á z a n í« pochází od Husa, ježto thema to bylo Husovi oblíbeno, nepochází-li vůbec celé toto pojednání, ačkoli jinak dosti nedbalé a nepropracované, z mladších let Husových.

O zrcadle menším člověka hřiešného, rovněž maličkém, ale pěkně propracovaném traktátu, však není dosud jisto, napsal-li je Hus původně latinsky nebo česky. Naproti tomu o pozdějším »**Zrcadle větším**« je jisto, že je pouhý překlad ze sv. Augustina.

»Z r c a d l o m e n š í«, zachované v rukopise Klementinském z r. 1469, skládá se ze dvou oddílů: v prvním vypravuje se o poznání sebe, v druhém o potupení světa. Proti tomu zdá se »Z r c a d l o v ě t š í«, zachované kromě téhož rukopisu Klementinského z r. 1469 také v rukopise Musejním z r. 1413, býti původu pozdějšího. K prvnímu nalezen byl original latinský a není jisto, je-li Hus jen překladatelem či původcem i překladatelem spolu. Text druhý však jistě není původní, neboť je jen pouhým, místy ovšem rozšířeným, přetlumočením textu latinského. Tištěno v Ml. Boleslavi 1547.

(»Z r c a d l a s v. A u g u s t i n a« máme ve stč. zachován překlad ještě starší v rukopisech klementinském a mikulovském, jenž bývá připisován Štítnému, ale neprávem; překlad je doslovný a takových Štítný nemiloval; v. shora.)

»**Devět kusóv zlatých**« pochází rovněž z doby starší a zdá se býti zpracováno podle textu cizího. ‚Kusové zlatí' jsou tyto poznatky: 1. »Ktož dá jeden haléř pro Bóh za života, ten viece P. Boha uctí a své duši viece prospěje, než kdyby dal po smrti tolik zlata, což by se jeho mezi zemí a nebem mohlo obdržeti. 2. »Ktož jedno slovo protivné strpí, ten viece Pána Boha uctí a své duši viece prospěje, nežli by tolik metel o svůj hřbet zbil, co by jich mohlo v najvěčšiem lese zruosti.« 3. »Ktož sě najmenšiemu pokoří, ten viece Pána Boha uctí a své duši viece prospěje, než by od jednoho konce až do druhého konce světa putoval a v každé šlepěji svú krev prolil.« 4. »Ktož dá Bohu všemi svými údy vlásti, ten viece Pána Boha uctí a své duši viece prospěje, nežli by všechen svět pro Bóh na hlavě schodil.« 5. »Ktož jednu slzu za své hřiechy unoří, ten viece Pána Boha uctí a své duši viece prospěje, nežli by po smrti tolik plakal, až by jemu z očí dvě řece tekly.« 6. »Ktož sobě Pána Boha nade všecko stvořenie dráže váží a jemu sě všechen poddává, ten viece Pána Boha uctí a své duši viece prospěje, nežli by za něho matka Božie se všemi svatými prosila.« 7. »Ktož nižádného bláznivě nesúdí, ten viece Pána Boha uctí a své duši viece prospěje, nežli by byl jako svatý Vavřinec na roště pečen.«

8. »Ktož milosrdenstvie kterému člověku učiní pro Buoh, ten viece Pána Boha uctí a své duši viece prospěje, nežli by byl do třetieho nebe vtržen, jako sv. Pavel.« 9. »Ktož sě vóli Božie neprotiví, ten viece Pána Boha Boha uctí a své duši viece prospěje, nežli by všechen svět, kdyby jeho byl, pro Bóh dal.« Ke každému kusu připojeno stručné odůvodnění.

Rukopisně zachován tento traktátec v národní knihovně Pařížské a v Mikulovské; krom toto tištěn při Postille Norimberské z r. 1563. Uveden širší úryvek, aby bylo zřejmo, jak neohybný ještě je v starší době Husův jazyk a jak ještě dosti neobratně si počíná slohově; srovnáním s uvedenými níže výňatky z Postilly vystupuje rozdíl ještě jasněji.

Co zatím Husova obliba v lidu jeho kázáními a těmito malými traktátky rostla, vznikal proti němu ponenáhlu větší a větší odpor v duchovenstvu a kněžstvu, který konečně strhl i arcibiskupa i vlastní přátele Husovy. 18. října 1407 kázal naposledy v synodě shromážděnému kněžstvu: vytýkal mu nemravný život, nemírné vymáhání poplatkův od chudých atd.; a zapomínaje, že duchovenstvo v synodě, za přítomnosti svých představených a mezi sebou ovšem výtky snese a snésti musí, kázal o těchto neřestech nehodných kněží (jichž byla tehdy síla nesmírná) také veřejně v kapli Betlemské. A tu došla stížnost pražského a arcidiecesního duchovenstva na Husa, Hus hájil se sice, ale marně: r. 1408 složen s úřadu kazatele synodalního.

Hájení podnikl jednak soukromým výkladem arcibiskupovi, jednak latinským spiskem: »Quaestio de arguendo clero in concione« (= »Otázka o kárání kněžstva na kázání«). V tomto dovolává se Spasitele, který rovněž veřejně káral chyby kněžstva a jehož kárání čte se čtyřmi jazyky v církvi: hebrejsky, syrsky, latinsky a řecky; možná tedy kárati i česky a německy. Nekárá z ješitnosti a nenávisti, nýbrž z lásky k zákonu Božímu.

Tím byl překročen vrchol slávy Husovy v tehdejší společnosti úřední a církevní. Krok za krokem je nyní Hus již tlačen ku předu, neubírá se již cestou volně, jako dosud, vytlačován jest nejprve z vyšších okruhů duchovenských, pak z nižších, konečně z církve vůbec — a tlačen jest k lidu, jejž dosud tak miloval a s láskou pěstoval, nevěda ovšem, že tento bude hlavním a nejsilnějším jeho útočištěm.

Protivníci jeho obrátili se hned k dalším dvěma pákám jeho obliby: ke kapli betlemské a k učení Viklifovu. Proti kapli betlemské zůstalo zatím při pouhých slovech, neboť Kříž kramář dovedl obratně 14. května 1408 vymoci si v Římě potvrzení svého založení a tak věc odložena; avšak téhož dne, co papež v Římě bullou chránil kapli betlemskou, donucen v Praze na dvoře arcibiskupském Matěj z Knína k slavnému odvolání kacířských článků Viklifových. A pod dojmem tohoto odsudku sešel se národ český university Karlovy 20. května téhož roku, v němž Hus sám radil, aby bylo přijato usnesení podobné, jaké dříve byla učinila již veškera universita.

Jednohlasně stalo se uzavření, aby řečení artikulové od žádného člena národa českého nebyli držáni ani hájeni »ve smyslích jich kacířských nebo bludných nebo pohoršlivých« a ustanoveno dále, aby žádný student nečetl knih Viklifových: Dialogus, Trialogus a traktát o svátosti oltářní — vše pod vypověděním ze sboru národa českého. Ani Hus, ani nikdo jiný z přátel jeho neodvážil se usnesení tomuto protiviti.

Usnesení národa českého v kolleji Karlově bylo opatrné a diplomatické; přídavkem »ve smyslích jich kacířských nebo bludných nebo pohoršlivých« dána byla ovšem možnost hájiti jich přece a jich vykladač mohl se brániti, že neučí »ve smyslích kacířských« nýbrž ve smysle církevním. To vycítili ovšem i odpůrcové Husovi — a třebas formalně usnesení úplně shodovalo se s požadavky arcibiskupovými, přec bylo jasno, že to byl jen hnilý mír, že roztržka zalepena papírovým osvědčením avšak nepřeklenuta.

Již 16. června téhož roku na synodě řádné zakázal přísně arcibiskup další šíření učení Viklifova o transsubstanciaci (kteréhož ovšem Hus nedržel) a rozkázal, aby každý doktor, mistr, bakalář, student, kněz... svůj exemplář knih Viklifových, má-li jaký, u něho složil k prozkoumání. Uposlechli skoro všichni — Hus osobně a poznamenal ironicky, aby mu arcibiskup, najde-li v nich co bludného, oznámil; on že ten blud oznámí před celou obcí.

Avšak zatím nabyla vrch u dvora královského strana Husova. Král Václav pokoušel se totiž odkliditi dvojpapeží, v církvi tehdy vládnoucí (zároveň s dvojcísařstvím) a vstoupil proto ve vyjednávání s dvorem francouzským. Poslové navrhovali odmítnutí obou a zvolení třetího nového, král chýlil se k tomu a přál si slyšeti zdání pražské university. Mistři němečtí tomu však odporovali (jakož jsme již viděli, že pouze mistři čeští přáli hnutí opravnému) a král, který nedávno ještě na Husa zle se rozzlobil, tak že Hus až na lože byl uvržen nemocí z rozčilení, obratným jednáním Jeronyma Pražského byl přiveden konečně k tomu, že zjednal mistrům českým většinu v universitě slavným dekretem kutnohorským ze dne 18. ledna 1409.

Dvojpapeží, které trvalo následkem t. zv. zajetí Avignonského, chýlilo se tou dobou k neočekávanému konci. Římský Řehoř XII. i avignonský Benedikt XIII. nabízeli se, že složí trojí svou korunu, když tak učiní oba stejně. Oba to ovšem učinili jen na oko a protahovali věc; ale za zády jejich shodly se pojednou oba sbory kardinalské, odtrhly se od jejich poslušenství a ohlásily na 25. března 1409 obecný koncil v Pise, na němž měl býti zjednán pořádek nejen v hlavě, ale i v údech. Žádali pak kardinalové ode všech panovníků křesťanských — a také od krále Václava — aby na ten čas zachovali neutralitu, to jest, nedrželi se žádného z obou papežů.

Mistr Jeronym Pražský, neznámého rodu, mladší přítel Husův, vynikal nad něho i postavou (silnou s krásnou tváří, vroubenou černým dlouhým vousem — byl totiž laik, nepřijav žádného svěcení) i učeností. Studoval v Oxfordě i v Paříži, byl

mistrem pařížským, pražským, kolínským i heidelberským. R. 1403 byl v Jerusalemě, později ve Vídni i v Krakově, v Budíně a na Litvě — všude roznášeje nejen slávu svého jména, ale zároveň i nauku Viklifovu. K Viklifovi přilnul v Oxfordě celou duší; vlastnoručně si opsal jeho Dialogus a Trialogus, v jeho pražském příbytku skvěla se podobizna Viklifova mezi obrazy slavných filosofů, které si dal malovati. S Husem byl v důvěrném přátelství již od r. 1401.

Dekret kutnohorský prohlašoval rektoru a vší obci učení pražského za neslušné, *že sobě národ německý, nemající práva obyvatelského v zemi české, osobil tři hlasy, národ český pak, spravedlivý dědic této země, že neměl dosud než jeden hlas; pročež král nařizuje, aby napotom národ český ve všech radách, soudech, zkouškách a jakémkoli jiném řízení požíval tří hlasů, týmž řádem jako národ francouzský v Paříži a druzí národové v Lombardii a v Italii ve svých učeních.*

Karel IV. udělil r. 1348 k volbám univ. po hlasu stejně slovanským národům českému a polskému, jako německým bavorskému a saskému. Zakládaje pak kolej Karlovu (příbytek mistrům universitním) uvedl do ní nejprve šest mistrů, tři z Čechů, tři z ostatních národů. Avšak příslušníci národa polského byli většinou Němci (hlavně z poněmčilého Slezska) a tak nabyli Němci celkem tří hlasů proti jednomu českému; toho poměru chtěli užiti i při obsazování míst v kollejích (starší Karlově i novější Václavově) a již r. 1384 došlo ke sporům a po zakročení arcibiskupově přistoupili konečně 1385 Němci na smír, aby v obojí kolleji bylo po pěti a pěti místech necháno Čechům, šesté a dvanácté pak ponecháno Němcům. Na poměru hlasů však nezměněno ničeho, až konečně vzrůstající národní vědomí i učence universitní, pro latinu rodného jazyka zapomínající, donutilo starati se i v té věci o nápravu, jejímž hlavním fedrovatelem v té věci u krále byl Hus — a okolnosti politické, jichž výhodně užila vlastenecká družina králova i universitní zástupcové Ondřej z Broda a Jeronym, si tento slavný dekret vymohly.

»A když mne navštívil M. Jan Eliášův [— jeden z deputace universitní ke králi do Hor]« vypráví později o této památné události Hus sám »spolu s Ondřejem z Broda a oba když stáli u mého lůžka, já, leže těžkou nemocí sklíčen, zeptal jsem se jich: »Zdaž by bylo spravedlivo, abychom my měli tři hlasy?« A tu oba řekli: ‚Ó kéž by to Bůh dal! Nikdy se nedostaneme k tomu!‘ já však jsem řekl: »Hle, právě přišel posel od krále s listem universitě; hle, zde máte opis, čtěte jej!‘ A přečetše jej a zaradovavše se, chválili jej. A řekl jsem jim: »Hle, já jsem jaksi na pokraji smrti: zemru-li, tedy prosím, stůjte za svobodu a spravedlnost našeho národa!«

26. ledna byl rozkaz králův ohlášen universitě a když činili Němci a jejich profesoři a mistři všeliké průtahy a odklady, svolal král 9. května téhož roku valné shromáždění universitní, na němž z moci královy jmenován kaplan krále Václava Zdeněk z Labouně, upřímný Čech, rektorem university a taktéž dosazeni ostatní hodnostáři universitní z Čechů, načež 16. května téhož památného roku 1409 vystěhovali se němečtí mistři, bakaláři a studenti, rozprodavše své věci, v počtu několika tisíc z Pralhy.

Postylla swaté paměti

Mistra Jaňa Husy Mučedlnij ka Božijho / na Euangelia / kteráž se čtau přes celý Rok we Dni Nedělnij / giž po druhé wytisstěná / y s Registrum / kterehožto prwé nebylo / znowu lépe zprawená / y bedliwěgij dělaná / neb Corygowaná.

K této Postylle přidaňé gsau Episstoly Nedělnij též s Wýklady na celý Rok / Mistra Jakobella Kněze a Kazatele Zákona Páně / Wěrného a milého Thowarysse téhož Mistra Jana Husy / Kteréž gsau gesstie nebyly Tisknuté / ale gdi nynij teprw na swiele gsau wydané.

Roku 1782. obé sau různo swázané.

Také přidán gest y Žiwot téhož Mistra Jana Husy / a k tomu některe Episstoly / kteréž gest z Konstancý gsa v Wězenij k Czechům psal.

Letha Páně 1564.

M. D. Lxiiij.

HUSOVA POSTILLA.

Snímek titulu druhého vydání tiskem z r. 1564.

184

Tak zvítězila spravedlivá věc národní vytrvalým usilováním Husovým, jenž tuto při národní vedl z počátku proti oběma mocem, církevní a státní i proti učeným zástupcům vědy, ke konci sice podporován mocí státní, avšak přece mohl počítati toto rozhodnutí za první své veliké vítězství. Do duše rozechvěn mluvil, ozdravěv z nemoci, k věrným svým v Betlémě o vystěhování Němců z Prahy, radostně plesaje nad tímto vítězstvím české věci a vyzývaje zároveň k díkůčinění vlasteneckým rádcům královým. A když vypršela lhůta králem jmenovaného rektora Zdeňka z Labouně, který ve shromáždění mistrů dal 27. září téhož roku vložiti rozkaz králův slavnostně do knihy statut universitních, tu vděčná universita, nyní přes latinský svůj mezinárodní nátěr upřímně česká, zvolila na zimní půlletí

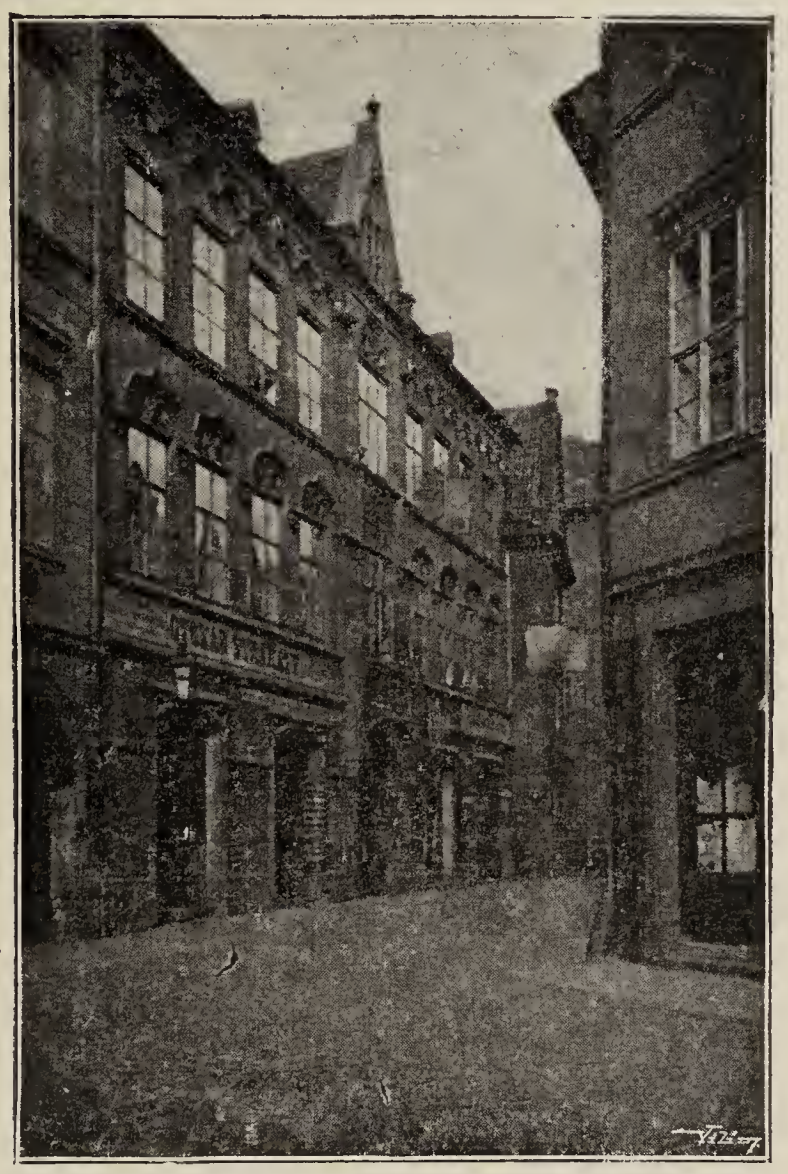

Nynější podoba bydliště Husova při kapli Betlemské.

1409—10 za svého prvního voleného rektora nejlepšího již tehdy syna národa — Jana z Husince. Ctíc Husa, poctila universita sebe: a souhlas veškerého národa provázel kazatele Betlemského na křeslo rektorské.

Avšak klid se již nevrátil; arcibiskup a moc církevní v boji neustala. Rozkazu Václavova, aby zřekl se Řehoře XII., arcibiskup neuposlechl, naopak — na počátku roku 1409 vydal na Prahu interdikt. Hus ne-

uznával tento výkon za platný a když v jednom kázání mluvil proti arcibiskupovi, vyhrnul se podrážděný lid na ulici a shlukl se s výhrůžkami před domem arcibiskupovým. Ten uprchl z Prahy a vášeň lidu, jemuž král shovíval, obrátila se hroznou měrou proti rádcům a přívržencům arcibiskupovým v duchovenstvu. I tu však ještě nastoupil malý obrat. V červnu 1409 zvolen koncilem v Pise Alexander V., kterémuž po zbytečném a marném váhání se 2. září podrobil i pokořený arcibiskup; ale brzy dovedl si svými prostředníky zjednati u papeže Alexandra V. vrch nad svými odpůrci a již 20. prosince 1409 vydal papež bullu, ve které oběma přáním církevní moci v Čechách bylo úplně vyhověno: vznášel předně na arcibiskupa moc svou apoštolskou, aby zakázal hlásání bludných artikulův a měl si vyžádati knihy Viklifovy, aby »z očí věřících vzdáleny býti mohly« — a zakázal dále, ruše bullu svého předchůdce, vůbec kázati jinde mimo chrámy kathedralní, kollegiatní, farní nebo klášterní.

Zatím ostatní duchovenstvo pražské, majíc z části oporu v německém měšťanstvu staroměstském, které odchodem německých studentů ztratilo jednak řadu veselých a milých společníků, jednak hmotný zisk, stěžovalo si u arcibiskupa opětně na Husa, připojujíc k starším již obviněním zejmena také tu výtku, že prý vyhnal Němce z Prahy. Hus bránil se veřejným listem latinským — ovšem marně.

Veřejný list Husův, jeden z málo kusů jeho, nám vlastnoručně dochovaných, pochází patrně z první doby jeho rektoratu; otištěn je z největší části (i s překladem) na str. 150.

Tu však 10. března 1410 přišla zmíněná bulla papežova (ze dne 20. prosince 1409) do Prahy. Arcibiskup zakročil nyní proti straně Husově se vší přísností a ostrostí, hrozil nejenom církevními tresty, nýbrž i ramenem světským, jakož také bulla se dovolávala vskutku pomoci krále Václava v této příčině.

Kdežto však Milíč i Štítný, Matěj z Janova i Hus sám (ještě před dvěma lety v. str. 159) dříve pokorně podrobili se nařízení vrchnosti církevní, Hus nyní, maje oporu v universitě i v lidu, u dvora i v měšťanstvu českém, odvážil se opříti rozkazu arcibiskupovu i bulle papežské a odvolal se od papeže nedobře zpraveného k papeži lépe zpravenému. Hus sice ve příčině Viklifových článků měl svědomí čisté, neboť — jak již několikrát ukázáno — učení o svátosti oltářní nedržel; ale ovšem kaple Betlemská byla bullou papežskou ohrožena a za ni a za své věrné Čechy, jimž tam kázal, odvážil se tohoto kroku. Tím však nebyl zdržen chod jednání církevního — 16. června na synodě nařídil arcibiskup spáliti knihy Viklifovy a zakázal kázati v Praze mimo uvedené čtvery kostely.

Den před tím však usnesla se universita na protestu proti chystanému již odsouzení spisů Viklifových a obrátila se ke králi, jenž přímluvou svou

vskutku arcibiskupa zdržel na měsíc od provedení nařízení synodních. Hus však, nespokojiv se tím, odvolal se opětně obšírným spisem k novému papeži. Bývalý prý námořní loupežník dosedl totiž po smrti Alexandra V. pode jmenem Jana XXIII. dne 17. května téhož roku na stolec papežský a oznámil to 1. června dle zvyku pražské universitě. Hus 25. června podává mu obšírný notářský spis spolu s mistrem Zdislavem ze Zvířetic, třemi bakaláři a třemi studenty učení Pražského, jakož i ve jménu všech ostatních mistrů i studentů, pánův i zemanů, kteří by se Husa v tomto směru drželi.

Latinské odvolání toto, velice obšírné (ve vydání Husových listů zabírá 14 stran), podal spolu s Husem Zdislav ze Zvířetic, mladý mistr, teprve 11. března téhož roku Husem samým promovovaný, nejstarší ze sedmi synů pana Viléma ze Zvířetic.

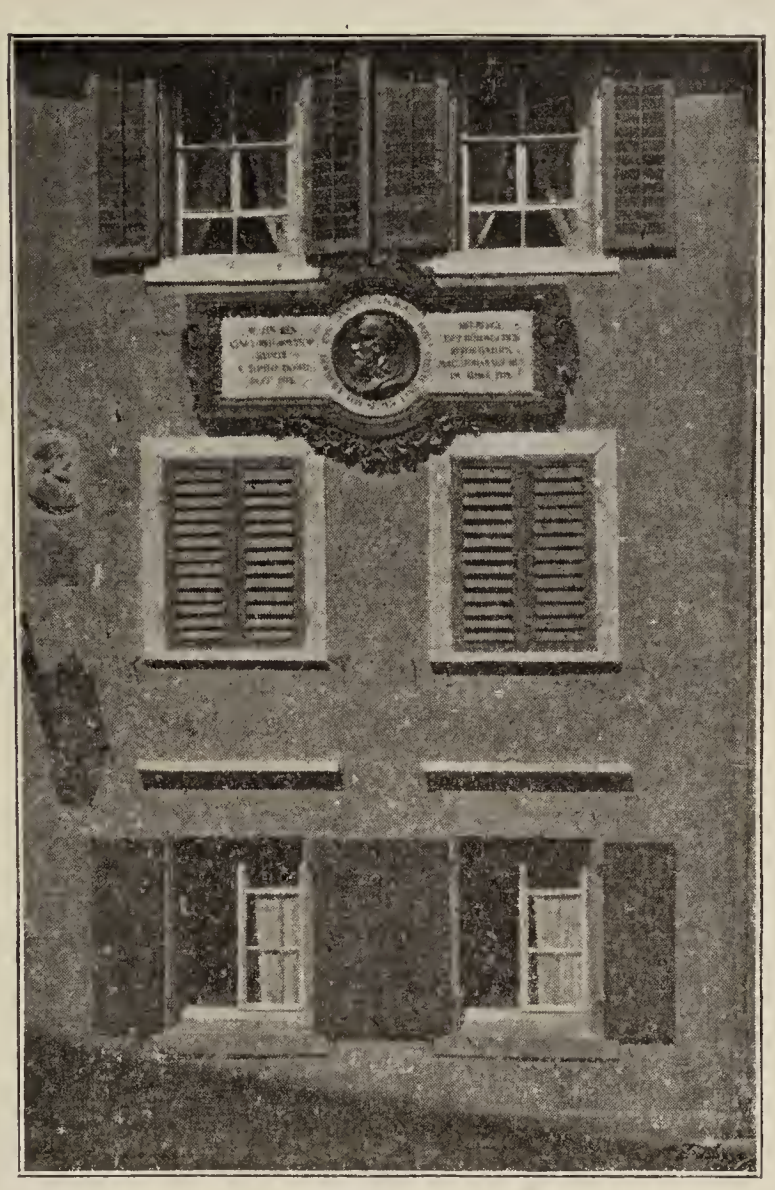

Bydliště Husovo v Kostnici nyní.

Odvolání bylo čteno a vyhlášeno v kapli Betlemské a Hus v něm jaksi stělesnil myšlénky své, na nichž před třemi dny při veřejném kázání s lidem v Betlémě se dohodl. Dne 22. června totiž — první neděli po vyhlášení zákazu arcibiskupova — vykládal proti bulle papežské, že dosud nebyl žádný Čech kacířem, že v tom čeští preláti papeže křivě zpravili: »Lhou« zvolali shromáždění posluchači. Oznamoval lidu dále, že odvolá

se, ježto nesouhlasí se spálením knih Viklifových — a když zeptal se, chce-li lid se ho držeti »Chceme! Přidržujeme se,« hlaholila odpověď prostorami kaple. A tu dodal s pohnutím, že nepřestane kázati, i kdyby měl býti vyhnán nebo zemříti ve vězení; neboť nastává prý doba jako za časů Mojžíšových opásati se mečem a hájiti zákon Boží. »Byla to slova, která nalezla ohlas ve všech třídách Pražského obyvatelstva a království českého« — dokládá významně k těmto slovům stařičký dějepisec náš Tomek.

Toto kázání ze dne 22. června, spolu s následujícím odvoláním, pobídlo arcibiskupa ke krokům důraznějším. Obžaloval Husa u papeže a dal 16. července na 200 knih Viklifových, namnoze skvostně vázaných, pod stráží ve svém domě slavně spáliti; a prchnuv před hněvem lidu do Roudnice, vydal dva dni na to klatbu na Husa a všechny tehdejší i budoucí jeho přívržence, kterou duchovenstvo pražské mělo každou neděli v chrámech slavnostně opakovati.

Tento krok arcibiskupův vzbouřil veškeré vrstvy pražské; v okamžení takřka ježila se Praha meči a blýskali se ulicemi oděnci; v chrámě sv. Víta musilo 41 kněží prchnouti před rozzuřeným lidem od oltářů, u sv. Štěpána šest ozbrojenců donutilo kazatele umlknouti... všechna tři města pražská zněla posměšnými písněmi na arcibiskupa, ve schůzích studentských bouřlivě vyhlašováno, že knih Viklifových ještě dost a že teprve nyní horlivě budou přepisovány. V několika dnech ovládla celou Prahu strana Husova — žádný z farářů neodvážil se kletbu proti Husovi dále ohlašovati. Král přibyl na chvat do Prahy a utlumil mocí, pohroziv trestem smrti výtržníkům, všeliké nepokoje, nařídil však zároveň arcibiskupu, aby majitele spálených knih odškodnil.

Písně pouliční přišly nyní v oblibu lidovou a od té doby až do nastoupení Ferdinandova, po celé století, zápaseno již nejen učeným foliantem a drobným traktatem, nýbrž i lehkonohým popěvkem lidovým. Skoro všechny tyto popěvky pouliční stojí na straně Husově; nejznámější z nich jsou veršíky: »Zajíc biskup abeceda — spálil knihy a nevěda — co jest v nich napsáno«.

Hus zatím, řídě se slovy svého odvolání »ve věcech, týkajících se spasení duše, sluší Boha poslouchati více nežli lidí,« nedávaje se odstrašiti nejtěžší touto zbraní církevní, jal se s přátely svými na universitě veřejně přednášeti a hájiti spisy Viklifovy. 27. července hájil spis »de Trinitate,« 28. Jakoubek »Dekalog,« 29. Simon z Tišňova a 31. Prokop z Plzně jiné traktaty, konečně 6. srpna známý Zdislav ze Zvířetic »de universalibus realibus.« Přednášky a hájení toto dálo se zajisté způsobem podobným asi jako ono kázání dne 22. července. Nadšení a přesvědčení lidu rostlo stejně s odhodlaným vystupováním Husa a jeho přátel, rovněž zase jako síla jeho a odhodlanost rostla souhlasem a věrou posluchačů.

Marně nyní potvrdil (25. srpna 1410) papež veškeré jednání arcibiskupovo a pohnal Husa před svůj soud, vyžaduje si podpory moci světské. V tom měsíci ve žhavé výhni plamenných slov Husových i nadšených jeho stoupenců stálo již dávno veškeré veřejné mínění pražské na straně Husově — od měšťana až ke králi. Výrok Husův, že slovo Boží nemá býti vázáno nijak, nýbrž že dle písma má býti kázáno na náměstích, na ulicích i na střechách, spolu se známými již slovy, že sluší více poslouchati Boha než lidí, prolnul již a prosákl každé srdce české. Král 12. září s rozhořčením odmítal od svého království [nařknutí z kacířství, královna dovolávala se ve svém dopise papeži přímo slov Husových o volném kázání evangelia, 16. září protestovalo Staré Město, 20. září Nové i Menší město, pak pánové z Kravař a j. Avšak papežský dvůr rozhodl ve smyslu arcibiskupově, jenž pak vydal ještě 24. září téhož roku stížení klatby na Husa, k čemuž odpověděli královští manželé opětnými důraznými dopisy papeži.

Hus tou dobou bojoval nejen živým slovem s kathedry universitní i s kazatelny betlemské (při jednom jeho kázání, na němž ohlašoval pozdrav církve anglické církvi české, bylo přítomno asi deset tisíc posluchačů), nýbrž i písmem. Traktaty i dopisy bránil nauk Viklifových i svého přesvědčení pevně a neochvějně: avšak všecky tyto spisy jeho jsou latinské.

Z traktatů uvésti sluší zde traktat jmenovaný »De libris haereticorum legendis« (»knihy kacířské čísti dlužno«), asi brzo po spálení knih Wiklifových složený, pak »defensio libri de Trinitate« (»obrana [Viklefovy] knihy o Trojici«), kterouž prý Hus 27. července 1410 četl na veřejné vzpomenuté v textu přednášce a konečně »replica contra occultum adversarium,« (»obrana proti skrytému protivníkovi« sepsaná 10. února 1411, v níž Hus vyvrací námitky, že nikdo nemá práva kněžím něco vytýkati atd.

Listů jeho zachováno asi sto; první z doby 1408—1412, jen latinské, jsou dosti řídké (asi 20) i nejisté datováním; pozdějších (1412—1415) asi 80 lze již lépe roztříditi i určiti: z těchto jest 20 českých. Skoro všecky české i latinské listy Husovy vydal na oslavu 500letých narozenin Husových PALACKÝ ve spise latinském: »Documenta Mag. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam ... illustrantia« 1869 (celkem 86 listů Husových; české přeložil do latiny J. KVÍČALA); všecky vesměs vydal nově Boh. MAREŠ 1891 péčí spolku »Comenium« (celkem 98; latinské přeložili do češtiny jednak vydavatel, jednak BUREŠ, KADLEC, KRSEK, NĚMEC a NEUDERT).

Z těch asi 20 starších latinských nejzajímavější jest list Husův králi Polskému z druhé polovice roku 1410. Toho roku totiž, 15. července, dobyla vojska polská (mezi nimiž byli i Čechové, dle pověsti také sám Žižka) skvělého vítězství v bitvě u Dubrovny nad spojeným vojskem německých křížáků: na 40.000 mrtvol bratří řádových i s velmistrem pokrývalo pole Grünwaldská a Hus, želeje jednak ohromné té ztráty životů lidských, ale zároveň se raduje nad vítězstvím bratří Poláků, píše králi mezi jiným: »(posel Vašeho Veličenstva) velikou v srdci mém radost způsobil, jíž ani péro vypsati, ani jazyk můj není s to vyjádřiti! ... Kde tedy jsou dva meče protivníků? Zajisté, těmi jsou potřeni, jimiž se pokoušeli zastrašiti pokorného! Ejhle, dva (meče) napřáhli dobrotivosti i pýchy a mnoho tisíc zničili nevčasně pokoření! Kde jsou meče,

koně vystrojené, obrněné, vyzbrojené, na něž spoléhali? Kde nesčíslné zlatníky nebo poklady? Všecko zmizelo . . .«

Rovněž dosti zajímavý jest list Angličanu Vitzeovi (jinak Wyche). Tento horlivý stoupenec Viklefův zaslal 8. září 1410 Husovi povzbuzující list; o něm zmínil se Hus v Betlemě a souhlasem posluchačů unášen, napsal nedlouho potom Vitzeovi odpověď; dle ní »král, královna, celý dvůr, panstvo i obecný lid jsou pro slovo Páně.« Již v ní také projevuje pevné odhodlání v díle svém setrvati až do smrti. Touž dobou psal mu podobné ujištění z Anglie náčelník Viklefistův anglických (sluli Lollardi) Jan OLDCASTLE, lord Cobham, který mu též opatřil hojné nové opisy knih Viklifových. Ušlechtilý tento anglický lord vyzývá také Husa k stálosti až do smrti — a vskutku zahynul rovněž na hranici, dvě léta po smrti Husově.

V té době snažil se snad Hus i o český překlad traktatů Viklifových. Dle staré zprávy překládal je společně s Jeronymem; avšak z překladu toho není nám zachováno nic. Taktéž jen omylem bývají do této doby kladeny některé české listy a a traktáty, o nichž následuje níže výklad podrobnější.

I opětné stížnosti královy i výklady Husova posla M. Jana z Jesenice vyzněly u dvora papežského na plano; když Hus nedostavil se osobně ke dvoru papežskému, vydána naň papežská kletba pro nestání a 15. března 1411 vyhlášena na rozkaz arcibiskupův ve veškerých téměř chrámech pražských. Když na to odvětila vláda královská pobráním statků církevních, vydal arcibiskup 2. května t. r. interdikt na celou Prahu. Vláda dokročila nyní s veškerým tlakem své moci na podřízené kněžstvo, dala odvézti poklady chrámové na Karlštejn, vymohla na soudě zemském přísné nálezy proti právomoci soudů duchovních .... všecko s nadšeným souhlasem strany národní. Arcibiskup donucen k ústupu — hvězda Husova zazářila ještě jednou vítězně.

6. července téhož roku uvolil se arcibiskup k smírnému vyrovnání s králem i se stranou Husovou. Interdikt zrušen, Hus v slavnostní schůzi university 1. září učinil úplné vyznání víry, osvědčil, že s arcibiskupem »nejdůstojnějším otcem v Kristu úplně jest vyrovnán,« vyznal, že byv předvolán, chtěl »pokorně se dostaviti,« ale nemohl »poněvadž o smrt mou bylo ukládáno jak v království tak mimo království především od Němců« a již v čele listu »vyznal povinnou poslušnost, již osvědčovati jest církvi Ježíše Krista a jejímu knězi.« List tento, opatřený pečetí universitní, doprovázel král Václav jistě zvláštním přímluvným listem k stolici papežské, kdežto arcibiskup Zbyněk 28. září téhož roku zemřel v Uhrách. Opět příznivé okolnosti odročily ještě na nějaký čas neodvratnou již srážku Husovu s nejvyšší autoritou církevní — odročily ale neodklidily.

Malou mezihrou v tomto druhém dějství velkolepého dramatu byla srážka Husova s anglickým doktorem Janem Stokesem. Ten přišel do Prahy s poselstvím anglickým ke králi Václavovi a vyjádřil se před mistry českými pohrdlivě o Viklifovi jakožto kacíři. Hus vyzval jej k veřejnému hádání a když Stokes vymkl se tomu vyzvání, hájil Hus nicméně 13. září Viklifa sám. Řeč tato, zachovaná pod názvem »Replica contra Anglicum Joannem Stokes, Wicleffi calumniatorem« (»Obrana proti Angli-

čanu Janu Stokesovi, pomluvači Viklifa«) hájí Viklifa větším dílem vlastními jeho slovy a výslovně prohlašuje, že Viklif není kacířem.

Že srážka nebyla zamezena nýbrž jen oddálena, svědčí veškeré další jednání Husa a jeho stoupenců. Již počátkem r. 1412 prohlašoval M. Jakoubek při hádání »de quolibet« (= »o čemkoli«), že papež je Antikristem; a nemnoho mírněji vyjádřil se 3. března 1412 o moci kněžské i papežské sám Hus ve veřejné listině.

Na stolec arcibiskupský nátlakem vládním dostal se slavný lékař Albík z Uničova, rodilý Němec, milec králův, vdovec, milovník peněz; teprve po nastoupení na stolec arcibiskupský dosáhl aspoň nižších svěcení. Zvolen již v říjnu 1411, v lednu 1412 papežem potvrzen, dosáhl teprve v červnu 1412 kněžství. Takový arcibiskup, výborný sice lékař, ale slabý bohoslovec, nemohl ovšem v těchto dobách vyhověti náležitě povinnostem svého úřadu a tak braly se věci spádem čím dále tím rychlejším.

Papež Jan XXIII., potřebuje totiž peněz do války proti apulskému králi Ladislavovi, ohlásil zvláštní bullou plné odpustky všem, kdož by buď zbraní nebo penězi mu pomáhali. Do Čech odpustky prodávat přijel jako papežský zřízenec Václav TIEM, děkan Pasovský, v květnu 1412 a kramařil s nimi nestoudně. Působilo to v Praze veřejné pohoršení a Hus odhodlal se nyní k nejkrajnějšímu odporu — vystoupiti proti samému papeži.

Učinil nejprve dotaz ve shromáždění universitním, slušno-li bully uposlechnouti. Mimo nadání však bohoslovecká fakulta, vedená Štěpánem PÁLČEM a Stanislavem ze Znojma, oběma dřívějšími přátely Husovými, dotaz ten odmítla, uvádějíc, že nesluší jí posuzovati bullu papežovu ani protiviti se rozkazům vládním, jimiž byla schválena. Hus však nicméně ohlásil na 7. června téhož roku veřejné hádání o této bulle papežské, pro něž již napřed kázáními připravoval své posluchače. Marně hleděli komisaři papežští vymoci od arcibiskupa zákaz veřejného tohoto hádání, marně zakazovala fakulta theologická všem bakalářům svým (tedy i Husovi) protiviti se bulle papežské — Hus prý se jen posmíval veřejně tomuto zákazu: určeného dne v pohnutém sezení universitním konalo se hádání, při němž Hus důvody hlavně Viklifovými brojil proti tomu, aby byly dávány papeži peníze na vylévání krve křesťanské, avšak plamennou řečí skoro celé shromáždění za sebou strhl přítel a pomocník jeho Jeronym, jehož po hádání i větší počet nadšeného studentstva doprovázel než Husa samého.

Řeč jeho z této schůze, vydaná později pod titulem: »Quaestio de indulgentiis sive de cruciata papae Joannis XXIII. fulminata contra Ladislaum, Apuliae regem« (= »Úvaha o odpustcích čili křižové výpravě papeže Jana XXIII. vyhlášené proti Ladislavovi, králi apulskému«), užívá nejenom důvodů, nýbrž namnoze i slov Viklifových. Když protivníci řeč tuto napadali, bránil ji Hus znovu spiskem: »Contra bullam papae Joannis XXIII., in qua erexit crucem adversus Ladislaum, regem Apuliae« (»Proti bulle papeže Jana XXIII., v níž vyhlásil kříž proti Ladislavovi, králi Apulskému.«)

Rozčilení, jaké se takovými hádáními a kázáními za krátko zmocnilo obyvatelstva Pražského, bylo nesmírné. Dály se četné pouliční a chrámové

projevy, čím dál tím ostřejší a potupnější, proti prodavačům odpustků zejmena M. Jeronymem obratně pořádané. Tyto projevy, často prudkými srážkami a velikými výtržnostmi provázené, potlačila konečně vláda; fakulta bohoslovecká žádala od Husa (jakožto pouhého bakaláře) spisek jeho proti bulle k opravení; když Hus neuposlechl, odsoudila znovu zmíněných již 45 článků Viklifových, přidavši k nim zavržení nových 6 článků, na přítomné události se vztahujících (n. př. blud jest, že nyní již kraluje Antikrist, blud jest, že papež nemá práva dávati odpustky těm, kdož mu pomáhají proti nepřátelům atd.). A žádala dále vládu, aby učení těmto artikulům bylo stíháno klatbou a aby některým nižším kněžím, lid štvoucím, bylo zakázáno kázati. Hus na to znova se ujal v kolleji Karlově některých článků Viklifových veřejnými přednáškami v universitě, jež potom vyšly jako zvláštní spisek.

Spisek ten pod názvem »Defensio quorundam articulorum Joannis Wicleff« (»Obrana některých článků Jana Wiklefa«) shrnuje hlavně tři přednášky: »De praedicatione et auditione verbi Dei« (»o kázání a slyšení slova Páně«), pak »de ablatione bonorum temporalium a clericis« (»o odnětí statků duchovním«) a »de decimis« (»o desátcích«). Všecky ovšem odporují výroku fakulty bohoslovecké.

Osm doktorů bohosloví, většinou bývalých přátel Husových (byli to zmínění již na str. 160 Jan Eliášův a Ondřej z Broda, pak zde zmínění Páleč a Stanislav ze Znojma, konečně méně známí Jan Hildissen, Heřman poustevník, Matěj mnich a Petr ze Znojma), podalo nyní obšírnou stížnost na Husa ke králi, pro kterouž král povolal k sobě sporné strany na Žebrák. 10. července 1412 naposled hleděli rádcové královi sporné strany porovnati; Hus nabízel se stále, že sporný svůj spisek vydá doktorům, podvolí-li se na vzájem trestu upálení; tito však dávali za sebe pouze jednoho. Nedošlo tedy k smíru — zatím však přiostřily se věci ještě týž den mnohem povážlivěji.

Štěpán z Pálče, horlivý dříve a upřímný přítel Husův, mistr od r. 1391, hájil ještě r. 1403 horlivě knih Viklifových (v. str. 151); avšak tou dobou se rozešel již s Husem na dobro, při čemž Hus pronesl památná slova: »Amicus Páleč, amica veritas, utrisque amicis existentibus sanctum est praehonorare veritatem« (= »přítel Páleč, přítelkyně pravda: a když oba jsou přátely, slušno více si vážiti pravdy«) — a od té doby náležel k nejbystřejším a nejurputnějším protivníkům Husovým.

Písemní obranu proti spisu osmi doktorů podnikl Hus až za rok; teprve 1413 vydal obšírný spis latinský (»refutatio scripti octo Doctorum theologiae = »vyvrácení spisu osmi doktorů bohosloví«), vyvracející v sedmnácti kapitolách námitky protivníků podrobně a důkladně.

Téhož dne strhly se totiž v Praze opětné výtržnosti proti odpustkům; mnoho lidí, odporujících jim a jinak odmlouvajících, zatčeno, někteří propuštěni po tělesném potrestání, avšak tři jinoši (Martin, Jan a Stašek) ponecháni na radnici staroměstské k trestu přísnějšímu. Lid se bouřil a Hus nazítří odebral se s mistry některými a zástupem lidstva (na 2000 osob)

na radnici, aby se za zajaté přimlouval. Bral všechnu vinu na sebe — on že jest původce tohoto brojení a tak i činu těchto tří jinochů, žádal, aby byl dříve sám trestán, než oni jinoši — a konšelé, většinou Němci, bojíce se rozčileného množství, slíbili vskutku, že nic se zatčeným nestane. Když Hus oznámil to lidu a odešel do příbytku svého v Betlémě, rozcházel se i lid; toho však použili konšelé němečtí a chtíce odstrašujícím příkladem uhroziti zástupy, dali zmíněné tři jinochy vyvésti na náměstí a tam stíti.

Ohromné rozdráždění zmocnilo se však nyní veškerého obyvatelstva. Hned po popravě před očima konšelů a stráže vzal zástup mrtvoly tří mučedníků a mladý M. Jan z Jičína, zpívaje velikým hlasem »Tito jsou svatí« vedl lid do kaple Betlemské, kde slavnostně těla jejich pohřbena. Veliké množství lidí při tom pozatýkáno, ale již druhý den (12. července) propuštěno, když kupily se davy před radnicí tou měrou a tak rozjitřené, že konšelé se neodvážili odporu proti lidu. V následujících na to dnech klesala rychle moc a váha úřadů před rozlícenými zástupy, tak že konšelé utekli se o pomoc ke králi. Prchlý král nařídil, aby dali všecko postínati (čeho ovšem konšelé se neodvážili), pravě, že dá na pomoc přivésti katy i odjinud a svolal, ku přání fakulty bohoslovecké, společnou schůzi universitní k odsouzení opětnému článků Viklifových na radnici, dav ji obsaditi vojskem. 16. července odsoudila tato schůze důrazně všech 51 předložených článků a vyhlásila klatbu i vypovězení ze země na ty, kdož drží a učí těmto článkům.

Hus v těchto bouřlivých událostech držel se stranou. Ano, ke všeobecnému překvapení, mlčel i 17. července na kázání o těchto událostech, prý zastrašen ostrým a důrazným vystoupením vlády. Viděl, že ztrativ již navždy přízeň fakulty bohoslovecké a domácí hierarchie, dostane se ještě do sporu s mocí vládní, která nemohla a nesměla ovšem trpěti vládu ulice. K tomu dostával již z Říma zprávy, že pře jeho, dlouho protahovaná a odkládaná, následkem pražských událostí rozřešena pro něho nepříznivě. To bylo přičiněním hlavně známého Michala de Causis, rodilého Němce, jinak pleticháře i podvodníka, který provedl nejprve při vyšetřujícím kardinalovi to, že zástupcové Husovi v Římě byli stíháni a konečně vypuzeni (již v březnu téhož roku), když pak došly zprávy o vystupování Husově proti odpustkům, vydáno již v červenci stížení (aggravatio) klatby na Husa, kdyby pak neuposlechl do 20 dní, měla nastoupiti reaggravatio (opětné stížení), dle níž měl býti prohlášen interdikt nad místem, kde by Hus pobýval a klatba nad každým, kdo by s ním obcoval a kdyby potom ve dvanácti dnech nedošel rozhřešení, aby veřejně všechno toto stížení klatby bylo ohlášeno a aby bylo na příbytek jeho hozeno třemi kameny na znamení věčného prokletí.

O tom o všem po útěku svých poslů z Říma uvažoval Hus, vida již jasně valící se bouři a vida také, že musí ztratiti i oporu u krále a jeho dvora, který nemohl se zřejmě dáti do boje s mocí papežskou. Přísná a

krutá opatření vládní ve prospěch poslů papežových nenechávala ostatně o tom žádné pochybnosti. Hus musil se nutně rozhodnouti a voliti mezi prostým lidem českým, který tak nadšeně šel za svým kazatelem a mezi mocnými tohoto světa. Bylo jisto, že musí nyní dojíti k přímému boji, třebas by ještě nějaký týden trvalo vyjednávání — Hus odhodlal se k boji, přiklonil se k lidu a vstoupil tak na dráhu, která vedla odtud přímo na hranici.

Hus v Kostnici. Podle souvěkeho zobrazení Oldřicha z Richenthalu v univ. knihovně pražské.

24. července 1412 vystoupil Hus na kazatelně již zcela otevřeně proti umučení tří mládenců a napomínal ohnivě své posluchačstvo, aby se žádnými mukami nedávalo odstrašiti od pravdy. A když v srpnu došlo rozhodnutí papežské do Prahy, odvolal se Hus »k Ježíši Kristu, nejvyššímu soudci« a neuposlechl ani tohoto nejpřísnějšího rozkazu papežského. A když — podle dalších nařízení papežských — pražští Němci ozbrojení

přitrhli 2. října před Betlém, aby Husa jali a Betlém zbořili, postavilo se stádce Husovo, ač neozbrojené, na odpor a zahnalo tyto oděnce; »věrní Čechové« stáli při Husovi vytrvale, přes to, že po celé Praze (mimo Vyšehrad) na základě interdiktu byly staveny služby Boží. Vznikaly neustálé třenice mezi Čechy a Němci, kteří hledali bezživotí Husova, pouliční nepokoje a šrůtky, kterým vláda učinila konečně přítrž tím, že dala Husovi pokyn, aby se z Prahy vzdálil. Někdy v polovici listopadu opustil Hus poprvé Prahu a pobýval až do Vánoc téhož roku na Kozím hrádku u Tábora.

Husovo latinské odvolání ke Kristu (pod názvem: »Appellatio M. Joannis Hus a sententiis pontificis Romani ad Jesum Christum, summum judicem« = »Odvolání M. Jana Husa od výroků papeže římského k Ježíši Kristu, nejvyššímu soudci«) docela stručně vykládá, jak osočen Michalem de Causis v Římě křivě, že pro nebezpečenství života nemůže se k stolici papežské dostaviti a dovolávajic se příkladu Spasitelova, sv. Jana Zlatoústého, biskupa pražského Ondřeje a lincolnského Roberta, kteří rovněž »nespravedlivě potlačení pokorně se odvolali,« obrací se »od papeže k nejvyššímu a nejspravedlivějšímu soudci, který ani strachem se netřese, ani láskou neschyluje, ani dary není nakláněn, ani falešnými svědky klamán.«

A v této době, plné vnitřních bojů, kdy zápasil nejen u dvora královského a na radnici městské, nejen na kazatelně a na universitě, nýbrž i svými plnomocníky u stolice Apoštolské a svými stoupenci na ulicích pražských, v této době horečné činnosti a usilovné práce, kdy vnášel a snášel již působení své čím dál tím hloub do širších a širších vrstev lidových . . . v této době vznikla jeho veliká myšlénka — stvořiti písemnictví pro tyto zástupy, které lačněly a žíznily po slovu Božím. On ustoupil vědomě a úmyslně od dosavadní zvyklosti spisovného jazyka; řeč spisovná, na základech XIII. století vytvořená, výbornými překlady doby Karlovy ustálená a Štítným mezi vzdělané vrstvy národní rozšířená, lišila se dosti silně od mluvy prostonárodní, prosáklé již silně cizomluvy i novotvary, zjednodušené ve skladbě i tvarech, oplývající však za to hojností slovníkové látky i vhodných rčení a výrazů. Jako si oblíbil Hus prostý lid, málo učený i neučený, oblíbil si i jeho mluvu; zavrhl směle starou mluvu spisovnou, tak dokonalou tvarově i skladebně a tak přec chudou slovníkově — vinou nesčetných překladů a zpracování textů cizích — a povýšiv, sám Jihočech, nejpokročilejší mluvu lidovou tehdejší, pražskou, za nářečí nového písemnictví, stal se tak tvůrcem nového spisovného jazyka. Jen v jednom nepoddal se řeči obecné: byl i v jazyce horlivý milovník svého národa a nepřítel Němců a tak byl zároveň prvním brusičem, káraje Pražany, že užívají mnoho slov německých místo dobrých českých.

Bohužel, spisy jeho české z této doby nelze všecky s jistotou určiti. Bývá do té doby kladen »Provázek třípramenný,« spisek jistě Husův a z r. 1411—1412 asi pocházející; ale není na jisto rozhodnuto, v jakém jazyce byl původně napsán. Do nedávna myslilo se, že český text jest originalem (není nám však zachován žádný rukopis, jen tisk z r. 1545), avšak nově nalezen původní text latinský a zdá se, že český překlad nepochází od původního spisovatele. Který text jest vlastně Husův, těžko rozhodnouti.

»Třípramenný« sluje »provázek« ten dle tří božských ctností, víry, naděje a lásky, jež táhnou člověka ke spasení. Myšlénka ta jeví se již v dopise Angličanu Richardovi, český překlad datován jest z r. 1412.

Rovněž nejisté jest jeho účastenství při překladu Písma. »Předmluva k bibli Šafhausské« (o ní viz níže) vykládající, že tato bible opravena dle starší latinské, bývá někdy vykládána příliš volně. Písmo bylo totiž, srovnej str. 108, přeloženo již před Husem úplně; Hus tohoto starého překladu také se dovolává ve své Postille, ač zastaralé jeho tvary upravuje; že by byl Hus podnikl úplnou revisi dle textu latinského, nepodobá se, spíše, že jen tu a tam upravil text český. Bylo také domnění, že upravil tu a tam výklady a text bible t. zv. Litoměřické (v. níže); ale i toto domnění jest klamné.

Jistě cizí jest asi český překlad jeho latinského »odvolání ke Kristu,« zachovaný v rukopise Boleslavském. Z doby asi prvního vyhnanství pochází jeho nejstarší české listy »list k pannám pospolu žijícím,« jenž obrací se k nábožným obyvatelkám domu vedle kaple Betlemské (také Anežka ze Štítného tam bydlila, v. str. 136) a »list k Plzeňským,« jenž vybízí k stálosti v zákoně Božím a lituje rozmíšek v obci.

Z této doby pochází největší a nejdůkladnější jeho český spis, dokončený v prvních dnech listopadu r. 1412, obšírný »**Výklad viery, desatera Božieho přikázanie a páteře,**« ve kterém Hus ještě sice pečlivě dbá učeného způsobu dokladů, uvozuje po straně nejrůznější knihy Písma i jejich církevní vykladače, ano i úzkostlivě si hledí náležitého utřídění a rozškatulkování látky — avšak již celým provedením a lehounkým slohem, hojně příslovími a verši proloženým, obrací se k celému lidu českému. Není kniha tato volný chod myšlének, jež mu se namanují při čtení spisů cizích, jak si v něm liboval Štítný: není v ní viděti onen spokojený klid a pohodlné přemítání rodinného pokojíka, které zrcadlí se ve spisech otce Anežčina; je to kniha zoufalá a bouřlivá, v níž plno je narážek na poměry soudobé, v níž mnohá místa takřka jsou jen zachycená kázání betlemská, kniha útočná a obranná, jedno z klassických děl našeho písemnictví.

»Výklad« zachován ve dvou rukopisech úplných (Budyšínském a Mikulovském, obou z polovice XV. stol.) a částečně ve dvou zlomcích Musejních. Jest nejobšírnější práce Husova (zabírá v Erbenově vydání skoro 400 stran) a obsahuje celkem 96 kapitol mimo »Zpravidlo.« Kap. 1—28. obsahuje »Výklad viery« t. j. apoštolského vyznání víry), v němž Hus, protože jest »knězem v naději od Boha poslaným« chce »krátce ty tři věci sprostným lidičkóm vyložiti« (tři věci: totiž věřiti — »Výklad viery« --, přikázání Boží plniti — »výklad Desatera« — a Bohu se modliti — »výklad páteře«); vykládá však dosti obšírně (kap. 1—25) 12 článků víry a proto přidává na konec (kap 26.) »menší výklad na vieru«, »že sprostnému těžko jest dlúhú řeč spamatovati, protož aby ten, ktož bude mieti knieżky, jiného rozuměti vieře naučil kratičce«; k tomu »menšímu výkladu« připojil ještě výklad stručný nicejského vyznání víry kap. 27. a 28.). Hlavní část díla (kap. 29.—79.) však zabírá obšírný výklad »Desatera Božího přikázánie,« v němž zvláště obšírně a podrobně vykládá se posledních pět přikázání; pro »sprostné« připojen jest opětně »výklad kratší» v poslední kapitole. Zbývající kapitoly (80—96) jsou věnovány »výkladu na páteř« (= otčenáš), jež probírají nejprve oslovení »Otče náš« .. a pak po jednotlivu sedm proseb. Závěrečná kapitola obsahuje opět »pro sprostné a neprázdné v práci krátký výklad.« Datován jest celý spis »léta tisícieho, čtyřstého dvanadstého před svatým Martinem« (= 9.—10. listopadu). K celému spisu připojil důkladné »zpravidlo« t. j. rejstřík abecední (velice podrobný, obsahujeť na 23 stran tisko-

vých; počíná »Adam na dřevě ztratil a Kristus získal« ... »Žráči slúžie tomu Bohu Bél«), k němuž zároveň podává poučení o způsobu citování knih biblických a o svém pravopise »nepsal sem obecným obyčejem, jenž sú vzěli Čechové a nedobře, protože latinskú abecedú chtie plně českú řeč psáti, ano nelze; ale psal sem jiným něco obyčejem i proto, abych uvedl jiné v ten obyčej i proto, že jest skrovnější.« Rejstříku celého (nejobšírnějšího v celém českém písemnictví) vykládá takto příčinu: »A že mieti mnoho peněz a nevěděti, kde ležie v komoře, bývá teskno hledati, když přijde potřeba, a mieti rybník veliký, z něhož nemóž člověk ryb prodati jinému, než aby sám lovil a pak nemieti ani sieti ani saku ani nevodu, bylo by dost těžké ryb k jiedlu dobývati; protož aby v těchto knihách, ktož je bude mieti, věděl, kde jako v komoře leží poklad duše a jako v halteříku ryba, aby ji ku požitku sobě i jinému popadl, připravil sem sieti, to věz zpravidlo neb ukazadlo, jenž tě zpraví neb ukáže« .... (vyloživ, že čísla vztahují se na kapitoly a písmeno na odstavce, dodává:) »protož prosím vás, písaři, kteří budete psáti, aby sietí těchto v dole psaných nezedrali; nebť by lovčí nepopadli, co by chtěli i až by sieti ztrhali.«

Jest veliký rozdíl mezi těmito Husovými ‚výklady' a ‚knížkami' Štítného; u Štítného klidná odevzdanost, u Husa boj a útok; na každé straně takřka vyzírá z těchto výkladův osoba a doba Husova; vlastní zkušenosti i cizí, záměry své i odpůrců vykládá přímo a horečně, barví živě a jasně — Antikrist je přítomen, sedí na stolici papežské, není doba míru, ale doba války a meče. Hrozná jsou až jeho líčení tehdejší kleslosti kněžské: ženy a peníze jsou jediným jejich cílem, kazatelé řádní největší jejich překážkou — proto nastává boj a zápas, ve kterém že milerád zahyne, Hus několikrát a výslovně osvědčuje. Spis není uvnitř vyrovnán a uhlazen; není dosti souměrně proveden; tu stojí dvoustránkový citát z Písma, jinde stránková historka z vlastního života, tu vloženo kázání, onde učené rozjímání právnicko-náboženské: vše nahrnuto chvatně, vášnivě, tou silnou a výraznou mluvou, kterou si byl právě vytvořil — ale každý řádek přece působí, jsou to slova z prvních dob apoštolských, těch prvních křesťanů, kteří ještě v tlamách šelem hlásali Krista a zamítali modly. Dosti klidně zní ještě (kap. V. D): »A hodné jest každému člověku, aby nic všetečně nedržel, ale poznaje pravdu Boží, pevně sě jie držel až do smrti, neb pravda konečně vysvobodí. Neb die Pán Ježíš: »Ostanete-li v mé řeči, věru moji učedlníci budete a vy poznáte pravdu a pravda osvobodí vás!« Protož, věrný křesťane, hledaj pravdy, slyš pravdu, uč sě pravdě, miluj pravdu, prav pravdu, drž pravdu, braň pravdy až do smrti . ..,« ale jaký oheň sálá již z těchto slov proti světským obrazům (kap. XXXV. H:) »Ale, pohřiechu! již lidé miesto Kristova umučenie malují Trojanské bojovánie; a miesto apoštolóv namaží kolcóv, a miesto obcovánie Krista malují život Najtharta a miesto svatých panen umučenie malují bláznivých panen frejovánie a naháčóv nepoctivých a mužóv divně a potvorně zpósobilých. A zvlášť u duchovních selhal bych, bych nevídal u kněží i mnichóv před stolem k očima na jeleních malovaných roziech obrazu panny krásné, s nadutými prsmi!« Při tom, čehož Štítný při své mírnosti se ostýchal, užívá slov silných nevybíraje; ze slabších jsou na př.: »nemařme naděje zlými skutky jako marně přieliš úfajíce a řkúc· »Však jest Buoh kozám

královstvie nebeského nestvořil ani sviniem!« Pravdu řkú, nebo kozy ty mlsné a svině smilné tam sě nehodie a tak sami sě odsúdiec mienie svým úfaním bláznivým tam přijíti. Haha! kozy, svině! nechte mlsenie, smilstvie a marné naděje, poňavadž diete, že kozám a sviniem nenie stvořeno nebeské královstvie!« (kap. XXXVI. E) nebo když o sobě dí: »Neměl bych měštěnínóv pominúti. Tiť proto mají břicha veliká neb žerú nesvětiece svátka. A pak, co mistři v svátek činie, jenž veliké přieliš hody strojie Mezi těmi, pohřiechu! hus jest v ctnostech oškubaná: neb jest také často sě na těch hodech přielišně krmila a chudých robotu žrala« atd.

Že z bohoslovné učenosti docela se nevyzul, svědčí na př. výklad jeho o »nezabiješ« (kap. XLV. F). Místo, aby řekl, že zabíjeti jest zakázáno naprosto, vždy a ve všech případech, hájí soudního souboje takto: »Panoše, rytieř neb jiný měl by radějie hanbu všeho světa trpěti, než z nařknutie sě bíti, zabiti; a měl by smlúvy hledati a když by nelze bylo zniknúti, tehdy milému Pánu Bohu sě poručiti a tak v pokoře pravdy Božie hájiti a dáli Bóh, onoho v lásce zabiti (!)«. Podobně hájí krádež z nuzné potřeby atd. Tu viděti, že ani Husův duch nedovedl hned se vymaniti ze všech předsudků svého mládí.

Mimo tyto drobnosti však vane z celého spisu vznešený zápal za evangelium Kristovo, zápal, který neleká se ani protivenství ani smrti, který nešetří ani sebe ani nejvyššího. Při tom při všem zůstává ovšem Hus všude upřímným Čechem; skoro týmiž slovy, jako později v Postille, naříká (kap. XCII., E) na »Němce s některými Čechy«, že chtěli zbořiti Betlém. Jako pravý křesťan praví sice známá slova (kap. XLIV, E): »Protož diem to k svému svědomí, že, bych znal cizozemcě odkudkolivěk v jeho ctnosti, an viece Boha miluje a o dobré stojí, než mój vlastní bratr, byl by mi milejší než bratr. A proto kněžie dobří Engliši jsú mi milejší než nestateční kněžie čeští a Němec dobrý milejší než bratr zlý«, ale zároveň dokládá (kap. XXXVIII. B): »měla by pokolenie německá, jenž jsú v Čechách, jíti před krále a přisáhnúti, aby jemu i zemi byli věrni: ale to sě stane až had na ledu sě shřeje!« (t. j. nikdy). Známa jsou také jeho slavná slova: »*Též by kniežata, páni, rytieři, vládyky, měšťané měli brániti, aby lidé jich nesmilnili . . . také mají sě postaviti, aby česká řeč nehynula; pojme-li Čech Němkyni, aby děti ihned sě* **česky** *učily a nedvojily řeči; neb řeči dvojenie jest hotové záviděnie, roztrženie, popuzenie a svár. Protož svaté paměti Karel císař, král Český, přikázal jest byl Pražanóm, aby děti své* **česky** *učili a na radném domu, jemuž německy říkají rathaus, aby česky mluvili a žalovali. A věrně, jakož Neemiáš slyšav ano dietky židovské mluvie odpolu azotsky a neuměji židovsky a proto je mrskal a bil: též* **nynie hodni by byli mrskánie Pražané i jiní Čechové, jenž mluvie odpoly česky a odpoly německy,** *řiekajíc tobolka za tobołka, liko za łýko, hantuch za ubrusec, šorc za zástěrku, knedlík za šišku, renlík za trénožku. pancieř za krunéř, hunškop za koňský náhlavek, marštale za komici, maz-*

haus za svrchní sieň, trepky za chódy, mantlík za pláštiek, hausknecht za domovní pacholek, forman za vozataj. A kto by mohl vše vypsati, co sú řeč českú již změtli? tak že kdy pravý Čech slyší, ani tak mluvie, nerozumie jim, co mluvie; a odtud pocházie hněv, závist, rozbroj, svárové a **české potupenie**«. (Kap. XL, R)

O svém vnitřním zápasení a konečném odhodlání k boji mluví na několika místech; o tom, jak byla tehdy Praha rozjitřena svědčí na př. jeho slova (kap. LXIII, B) »(Kristus) *die: »Nepřišel sem, abych pustil pokoj, ale meč; neb sem přišel, abych rozlúčil otcě od syna a máteř od dcery«. A to sě nynie děje, že v Praze otec proti synu a zasě, a dcera proti otci i mateři stojí; jedni rádi Božie slovo slyšie a druzí kaceřují a klnú, jakož to jest očitě svědomo. Ale ufám Bohu, že ti, kteříž vedlé slova Božieho stojie, dokoncě setrvají, kterýmž dá on ten dar, a protivníci také někteří přistúpie k pravdě; neb viem, že již mnozí, byvše protivní, jsú již vedlé pravdy. A také mnozí sú již pobĕhli . . . Aj, teď máš řeč zjevnú, že kteříž sú odstúpili od písma a od života apoštolského, že ti nebyli sú údové s apoštoly, ač sú byli mezi apoštoly; že sú byli praví Antikristové, to jest protivníci Kristovi a jsú zjevní jako lakomí svatokupci, pyšní, smilní, háncě, utrhači, obžerní;*« o kolísání Husově na př. (kap. LXI, G): »A já znám sě, že dokavad sem rozumu toho neměl, že často sem sě mútil pro smrt dobrého člověka, neb proti nechvíli reptal sem, jako bych chtěl lépe jednati než všemohúcí Bóh, jenž všechny věci z věčného umysla bez pochybenie zpravuje. Ale když sem srozuměl, že nic nemóž přetrhnúti zprávy Božie, tehdy sě již toho ostřiehám a ne tak již pečuji o budúcích věcech, kterak budú, maje za to, že což Bóh ráčí zpósobiti, to vždy bude; a což neráčí, aby bylo proti jeho zpravování, to nebude. Neb on die, že z ruky jeho nemóž nižádný co vytrhnúti. Né mám za to, že najmenší kuchtič to vyzná, že nemohl by husi upéci, když by pán Bóh nepřepustil jie péci, nébrž ani jie pércě najmenšieho vytrhnúti.«

Podobných výroků je ve »Výkladu plno; stůjtež zde ještě na př. (LXVI, C): »pak jest čtvrtá přiekaza . . . bázeň, pro níž člověk nesmie pravdy povědieti, a to aby přiezni neztratil neb pózitka tělestného, neb nebyl pohaněn neb uražen a ovšem aby nebyl umořen. A v té přiekaze jsú mnozí z kniežat, mnozí kněžie, mistři a kazatelé; a já pohřiechu! byl sem, že nesměl sem proti zjevné zlosti mluviti, bojě sě nemúdře póhonóv, kleteb, odsúzenie a smrti sě lekaje. Ale milosrdný spasitel, jenž mě připustil k svému úřadu, již mi dává smělost, abych sě již nestrachoval, ale již pravdu mluvil proti každému, jenž by byl proti zákonu Jezu Krista«; nebo (XLIX, A): »Týmž řádem věrný jeho následovník má bojovati a tak v lásce pokorně smrt trpěti; neb má viece milovati duši nepřietele, než své tělo, a tak varovati sě jeho zabitie, aby nedal jemu příčiny na věčné zatracenie. A tak já kněz mám učiniti a běda mně, neučinil-li bych, kdyby mi sě přihodilo; neb viem, že milým utrpěním zjiskal bych tělu svému mučedlničí korunu, ukrotil bych hněv nepřátel, dal bych dobrý příklad, jiných bych potvrdil v dobrém, a snad obživil bych trpením duši nepřietele, která by, jsúc mým bráněním a netrpělivostí popuzena, snad by byla zatracena. A tak já polože život svój za něho,

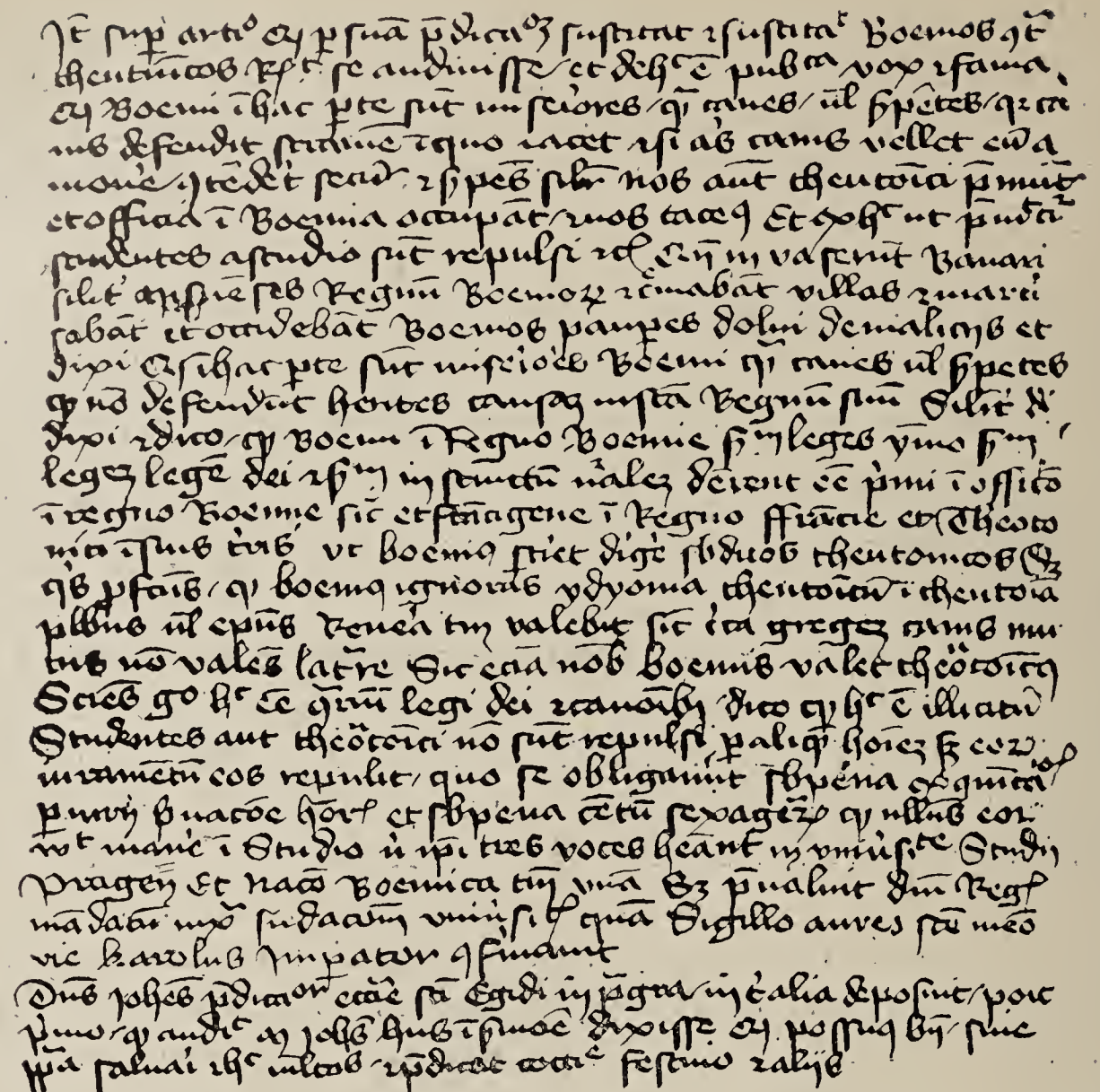

Ukázka textu latinského spisu Husova »Depositiones testium« dle rukopisu musejního.

jehož bych tak pokorně sě postavě a trpě, učinil bych ho sobě přietelem, prospěl bych i jemu i sobě, i vší cierkvi svaté mučedlnictvem slavným;« podobně píše v kap. XXXVI. J: »Tyto svaté a Krista Boha položiv před oči nechtěl sem poslúchati papeže Alexandra a kněze Sbynka arcibiskupa, abych nekázal slova Božieho; a věrní lidé, kteříž nedali sě odstrčiti od slova Božieho, jimž jest bylo sladcě chutnějše nežli protivné slovu Božieho přikázanie!« Rovněž na své nepřátely naráží v kap. XXIX C: »a tiemto písmem svrchupsaným jsú pohaněni kněžie, kteříž netoliko sami neumějí, nekáží, neučie, nepíší Božích kázání ani držie, ale bránie jiným i psáti i praviti, a nazývají ty bludné Viklefisty, kteříž je káží i píší v kostelích a v domiech: ale kteří píší oplzlé věci a ohavné, jenž k hřiechu mysl popúzějí, ty nazývají dobré lidi; neb i sami též píší, aby libost tělesnú měli; a v tom málo na Božie přikázánie pomněli!« V kap. XXXV. K (uved výrok sv. Jana Zlatoustého: »Kaká jest to spravedlnost zbohatiti mrtvé a lúpiti živé? krev nužných vzieti a Bohu obětovati?«) dává sv. Bernardu takto mluviti k sobě »Aj, teď slyšíš mého Jana tovařiše, jenž jest pro také řeči a pro jiné . . . od biskupóv dvakrát za kacieře potupen a sedm let od nich klet. Protož já, Bernart, pravi tobě — ty, jenž toto píšeš — aby téhož na sě míle čakal.« (A odpovídá sv. Bernardu takto:) »O milý Bernarde, cos' mi to trpkého navrže [= předložil]! Protož já nestatečný prosím tebe i tvého Jana tovařiše stále následovati, učiti tak jak vy. Buoh ať mi dá pomoc, abych sě nelekal, ale směle psal i kázal tu pravdu, kterúž vy ste psali: neb bez pomoci Božie mnozí protivníci velicí a ostří brzce by mě odhrozili od te[illegible]pravdy.«

A takovým vášnivým, silným, zapáleným slohem přednáší Hus zásady a nauky Kristovy; jak silně plá mysl jeho láskou k chudým a opovrženým,

WIKLIF, HUS A LUTHER.

Symbolické znázornění obou v XVI. věku podle obrázku v kancionale malostranském z r. 1572 v univ. knihovně.

279.

tak hrozně hoří i nenávistí proti pyšným hříšníkům, klamoucím a utlačujícím širé zástupy lidové. Kniha tato nevznikla v klidné komnatě uvažujícího a přemítajícího učence, ani na stolku dobromyslného stařečka, nikoliv; lze téměř stopovati jednotlivé ty chvíle hlubokého rozhořčení a zoufalého sklamání, kdy z duše tryskaly plamenné tyto obžaloby a stesky; hojná přirovnání a časté apostrofy mění celé kapitoly v kázání, jimiž vlastně tyto neklidné a horečné výklady jsou celou podstatou.

O způsobu výkladu a zpracování poučí lépe ukázka:

(Na levo otištěn týž text podle staršího kázání z r. 1409—1412, bezpochyby českého, ale nám jen latinsky zachovaného; na pravo text »výkladu« na o s m é přikázání [kap. LXII. B—E] dle rukopisu pergamenového v Budyšíně).

Et comparatur hoc peccatum dectractionis cani, porco et serpenti.

Cani comparatur propter duas proprietates. Sicut enim canis latrat nimis superflue, nunc ad hoc, nunc ad aliud: sic detractor nunc detrahit homini sancto, nunc operi iusto: et nullus communiter istorum offenditur, sed detractor. Item sicut canis lacerat sibi simile prostratum ab exteris: sic detractor mordet et lacerat a posteriori fratrem, quem audit ab aliis persecutum. Psalmus XXI. ‚Circumdederunt me canes multi.'

(Další provedení přirovnání, jakož i uvádění písma, v latinském textu kázání není; tento pokračuje hned takto:)

»A přirovnává písmo utrhače psu, svini a hadu.

Psu, že bez svého užitka a s svú škodú darmo často štěká, a že svój rod, kdy jiní psi počnú kúsati, kúsá, a že jako ohař ďáblóv, i stádo, i toho, jenž chce ho obrátiti k dobrému, jednak kúsá, jednak mu sě posmievá. A o těch psiech die Kristus skrze Davida: Obklíčili sú mě psi mnozí. A ve čtení die: Neroďte svatého dávati psóm. A svatý Jan v svém vzjevení ty psy žene z miesta cierkvi svaté řka: Ven psi jedovatí! O, co jest těch psóv kúsavých! Protož die svatý Jeremiáš: Každý maso bliežnieho svého jie. A svatý Řehoř na ono slovo svatého Job: Masa mého sě nasyťte, die: Ktož cizím utrháním sě pase, bez pochybenie cizím sě masem nasycuje. Protož věda svatý Pavel, že mnoho žravých psóv bude, řekl jest: Nekúsajte sebe; pakli sě kúsáte, vizte, a(ť) sebe neszžérete. Pohřiechu! nynie velmě sú sě psi kúsaví rozmnožili; a již tak jest v obyčej utrhánie vstúpilo, že již ho nemají za hřiech. Neb již kněžie, ještě chtiece sě obleci v mešné rúcho ke mši, a obláčiece sě. utrhají; bóh mi jest svědek, že sem sám to slýchal! A po mši k stolu sě sejdúc, prvé sě masa živého nažerú než vařeného. A které těžšie utrhánie, než bližnieho nazvati kacieřem? . . .

. . . A protož nemilostivějie žerú blížnieho než vařené maso; neb na maso nevzkřípie zuby jako na bližnieho. Protož

Secundo detractores comparantur porcis.

(*První shoda v lat. textu chybí.*)

Nam sicut porcus praelegit stercora, quantumcunque foetentia et dimittit florida redolentia: sic detractor dimittit flores virtutum bonae famae et fidei et praeligit actus extraordinarios foetentes et infamiam etc. Virtutes autem, fidem aut bonum hominis actum non affectat rimari, nec gaudet super bonum nec sibi sapiunt: quia instar porci delectatur in volutabro peccatorum et congaudet iniquitati etc. Secundo porcus primo foedat os, deficiente discretione odoris et indifferentes in quodlibet gustabile, quod volet tangere, inordinate os suum immergit.

Sic assuetus detractor de quocunque quod sibi in mentem venerit, sine discretione veritatis et famae, rostrum porcinum immergit et redolentiam virtutum inordinate consumit, quia praetendit se statum et intentionem cuiuscunque, qui in locutionem venerit, cognoscere. Et haec creditur una ratio, quare Deus ordinavit legionem daemonum petere, ut mittat eos in porcos Matth. VIII., ut sic Christianus cognosceret convenientiam membrorum diaboli id est detractorum et porcorum.

Tertio detractores comparantur serpentibus. Nam sicut serpens affectat mordere in abscondito, scilicet in umbra, nocte vel angulo: sic detractor mordet absentes, quos praesentes amare se simulat. Unde Eccl. 10. si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet, qui occulte detrahit. Secundo sicut serpens reptando tortuose incedit, sic detractor a laude personae detrahendo venenose incipit dicens analogice talem bonum, sed statim extorquet diffusius commentum mendacii . . .

die spravedlivý skrzě Davida: Škřípěli sú na mě svými zuby.

Druhé přirovnává písmo utrhače k svini. Prvé proto, že jakož svině jie svój plod, též utrhač žéře svój rod, i syna, i bratra, i otcě, a zvláště jako zteklý jie a kúsá sám sě. Protož brání pán Ježíš perel metati před ty svině. Perly jsú svatá naučenie, jichž nejsú ty svině hodny, neb jich nemilují. Druhé, proto jsú jako svině utrhači: neb jakož svině radějši(e) volí lajna, než jiné věci, jenž vonějí: též utrhač opustě všechny ctnostné skutky bližnieho, chopí sě zlých, a těmi sě i jiné krmí s chutí; a tak spolu smějí sě, když utrhají, jako svině chrochcí, když lajna požívají. A jakož svině párá hluboce v lajně pyskem: též utrhač, co móž nejhlúbe dosáhnúti hřiechu, párá svým jazykem. A jako svině nechajíc vody čisté, válé sě s libostí v blátě: též utrhač, opustě ctnosti čisté, válé sě v hřieše. A jakož svině najprvé pysk vstrčí v lajno: též přivyklý utrhač, kam přijde mezi lidi, najprvé žádost i jazyk vstrčí v blížnieho hřiechy z domněnie a někdy také že tak jest, ač on nemá utrhati. A že tací utrhači jsú svině ďáblovy, protož znamenitě tma, to jest šest tisícóv, šest set a šestdesát a šest ďáblóv, jenž je byl vyhnal pán Ježíš z člověka, prosili sú, aby je pustil v svině, jako die svatý Marek. Hybět (= běda!) těm sviniem a vepřóm tučným, toť je budú pařiti, páliti i vařiti.

Třetie, přirovnává písmo utrhače k hadu: neb jakož had chce uštnúti nevidomě: též on utrhnúti nezjevně. Protož had naléz Evu samu, jie pokusil. Druhé, jakož had leze křivě svíjeje sě: též utrhač od chvály člověka počne, řka, že jest člověk dobrý, a ihned vyrazí utrhánie, řka: Než . . . a tiem slovem »než« všichnu chválu prvú porazí . . .

(Ostatek kázání i začátek jest již odchylný více; zejména konec jest stručný, kdežto ve »Výkladu« obšírně o utrhačství dále se vykládá.)

Jak patrno, Hus hojně užil ve »výkladu« svých starších kázání, taktéž jsou stopy pilné četby Viklifa, Písma, starých legend i kroniky Dalimilovy. Že psáno v bojích a ruchu, svědčí dodatek kap. LXXXI: »něco sem tuto prodlil o milosrdenství .... že nižádný mi v tu dobu, když sem psal, nepřekazil« a dodatek ke kap. XCIII., kdež o svatokupectví zase opačně dí: »o tom jinde bude viece řeči« (čímž připravuje čtenáře na svůj pozdější traktat).

Zmínky zasluhují i přízvučné Husovy šestiměry, které se několikrát ve »Výkladu« vyskytují; aby spíše si mohli čtenáři některé nauky pamatovati, přeložil latinské hexametry šestiměrem přízvučným; na př.

buď mysl povýšná, nožě spolu a oči nízko; nebo:
druhdy věnec nese a panenstvie ztraceno v lesě atd.

Několik takových šestiměrů, dříve za časoměrné nebo za prósu pokládaných, zachováno i samostatně při »Jádru učení křesťanského« v rukopise vídeňském pod názvem »Mravné průpovědi«; n. př.:

»Žráti, hráti, kláti, frejovat(i) a mnoho žváti
zbraňuje Kristus, přikazuje svět, tělo, diabel.«

Avšak některé mívají o stopu více, Hus ani zde nejeví se básníkem.

Z téže asi doby pochází »**Dcerka**«, rovněž živě sepsaná a vybízející nejspíše sousedky Betléma (kdež také bydlila Anežka ze Štítného) k náboženému životu. Jest z nejcennějších traktátů Husových, ale ovšem »Výkladu« se nerovná.

Co v jejích 10 kapitolách jest obsaženo, vykládá Hus sám takto: »Slyš, dcerko, a přichyl ucho své a viz, žeť chci, aby poznala sě vědúc, k komu jsi podobna stvořena; druhé, aby poznala své svědomie; třetie, aby poznala nynějšieho života biedu; čtvrté, aby poznala zdejšieho přiebytka pokušenie; páté, aby poznala tři nepřietele (tělo, svět a diabla): šesté, aby právě sě kála; sedmé, aby dóstojenstvie duše vážila; osmé, aby k budúciemu súdu pilně hleděla; deváté, aby život věčný vážila; desáté, aby Pána Boha nade všechny věci nájviece milovala.« Odtud také druhý titul: »O poznání cěsty pravé k spasení.«

Zachována ve dvou rukopisech musejních a jednom mikulovském. Vydána Hankou 1825 a pak Erbenem v Sebraných spisech.

Kromě spisů českých, psaných již jazykem lidovým, dle něhož Hus i texty biblické opravoval, vznikly tou dobou i některé traktáty latinské, nám již méně důležité. Za to litovati jest ztráty spisku »O Antikristu«, který Hus složil česky i latinsky a jenž nám nezachován.

Latinské traktatky z té doby jsou asi tyto: »Quaestio de credere« (»Otázka o víře«), neveliký to spisek obranný, »Replica contra praedicatorem Plznensem« (»obrana proti kazateli Plzeňskému«), a j.

Peníz na paměť

Husovu ražený.

Knížky o Antikristu sepsal Hus dvoje; latinsky i česky; o latinském sepsání nemožno s jistotou říci, zdali ztraceno, neboť máme v Norimberském vydání z r. 1558 několik traktatů tohoto obsahu; avšak rovněž nelze říci, na který za zachovaných Hus naráží; český za to spis ztracen úplně, ačli nemyslí Hus svou narážkou (v Postille: »o té chytrosti (Antikristově) psal sem v jiných knihách i v českých i v latinských«) své »Výklady,« kdež ovšem jest hojně zmínek podobných.

V dobrovolném svém vyhnanství na hradě Kozím Hus dlouho nevytrval; nepokojila ho stále myšlénka, že uchýlil se od své zásady »poslouchati Boha více než lidí« a krom toho změna na stolci arcibiskupském, v posledních dnech r. 1412 zběhlá, naplňovala ho asi novými nadějemi. Albík totiž — po tehdejším obyčeji svatokupeckém — změnil arcibiskupství výnosné sice, ale stálé starosti a péče vyžadující, za bezstarostné obročnictví jiné — proboštství Vyšehradské. Konrad z Vechty, dotud biskup Olomucký, rovněž Němec, rovněž více člověk světský než kněz, jako Albík, uvázal se pak v arcibiskupství a svolal na 2. února 1413 synodu církevní původně do Českého Brodu, pak do Prahy.

Hrádek Kozí, nedaleko Měšic blíže nynějšího Tábora, náležel, spolu s Ústím tamtéž horlivému příznivci Husovu, panu Janu staršímu z Ústí Sezemova; Hus dlel střídavě na Ústí i na Kozím a byl tam celkem asi půldruhého léta, dojížděje čas od času do Prahy.

Ačkoliv ani tam neustal kázati a byl lidu velmi oblíben — sám o tom píše »velmi mne žádají v tom kraji, v němž sem kázal i v městech i ve vsech i na polích i na hradiech i pod hrady i v lesě pod lipú u hradu, jenž slove Kozí« —, přece vše ho táhlo do Prahy, a od vánoc 1412 až do Velikonoc 1413 pobýval v Praze, káže a spisuje svému milému lidu českému, z části veřejně a když proto služby Boží staveny, také tajně. V této době, kdy Hus proti vůli moci státní i církevní dlel v Praze, nejsa jist ani dne ani hodiny, ve stálém rozechvění, kdy některá moc proti němu zakročí, vznikl slavný traktat »**o svatokupectví**«, dokončený 2. února 1413.

»Tyto kniežky sem napsal, věda, že ani chvály ani milosti ani užitku tělesného od kněží lakomých i od druhých světských neobdržím; neb těch věcí od nich nežádám, ale od Boha odplaty a jich spasenie. A potkáli mě jich haněnie aneb trápenie, to sem před sě položil, že lépe jest pro pravdu smrt trpěti než pro pochlebenství časnú odplatu vzieti« — těmito trpkými a hořkými slovy zavírá svoje dílo, rovněž tak prostě a srdečně dokládaje: »upřiemo a sprostně sem řeč položil, zda bych co mohl svatokupectví poraziti a vypleti«. Vykládá nejprve o kacířství (= »učení bludné, neustupně

bráněné«), jež jest troje (= »odstúpenie, rúhanie a svatokupectvie«) a probírá hlavně poslední. Vyloživ, co jest svatokupectví (= »svaté věci kupovánie«) a jeho různé názvy i dějiny, prochází celou církevní společnost od papeže až do kaplana, ukazuje všude, jak tato rakovina hrozně prožírá celé těleso církevní, dokazuje nenáležitost toho hojnými doklady z Písma i z otců církevních, vybízí k nápravě a obratu, staví před oči příklad Kristův a zakončuje výklad těmito slovy (kap. X., N);

»*Protož po něm* [— *t. j. Kristu* —] *jděmy, jeho poslúchajmy, na něm vieru, naději, lásku i všechny dobré skutky zakládajmy, v něho jako v zrcadlo hleďmy a k němu všemi mocmi tiehněmy. A slyšme, žeť die:* »Jáť jsem cesta, pravda i život; cesta v příkladě, pravda v zaslíbení a život v odplacení«. *Cesta v příkladě, jíž kto jde, nezablúdí; pravda v zaslíbení, že, co jest slíbil, to naplní; a život v odplacení, že sám se dá u věčné radosti ku požívání. Jest také cesta, že vede k spasení; jest pravda, že v rozumu věrným svítí; a jest život věčný, v němž živi budú na věky v radosti všichni vyvolení. K tomu životu a tú cestú a pravdú chci jíti a jiné táhnúti!*«

Celý traktat rozdělen na 10 kapitol; kap. 1.—3. úvodem; 4. o papeži, 5. o biskupu, 6. o »zákonnících« (= mniších), 7. o farářích, 8. o světských, 9. o účastnících, 10. »kterak najlépe se ho vystřieci.« Dílo zakončeno místem právě uvedeným, k němuž přidán závěrek osobní, shora připomenutý, v němž je také datum (»léta 1413 na den jeho [— t. Krista —] v chrámě obětování od Panny Marie, od Simeona na ruce vzetí, kterémužto dni Čechové říkají Hromnice«). Pak přidáno opět »ukazadlo,« stručné, opět abecední.

Zachováno v rukopise Budyšínském z konce XV. stol. při »výkladech.«

»O svatokupectví« ohlášeno již ve ‚Výkladech' a psáno týmž způsobem jako »Výklady«. Týž způsob uvádění dokladů, týž způsob dokládání se přísloví a veršů, týž způsob přirovnání a živého líčení — i časem oba traktaty se k sobě připínají. Oba spisy tvoří spolu celek, při čemž »svatokupectví« je jen jaksi někde stručným zopakováním jinde širším provedením myšlének ve »Výkladech« jen nadhozených. A bojovný ráz vtištěn jest traktatu našemu ještě význačněji než »Výkladům«. Není již takřka pravé církve a pravé její vrchnosti; vládne Antikrist a živé, sytými barvami provedené obrazy líčí jeho vládu co nejčerněji. Vším vládne zlato, jemuž otročí železo i duch; za peníze lze všecko koupiti — i odpuštění hříchů nejhroznějších i trůn papežský. Místy připomíná líčení na některé kapitoly Apokalypse, dle jejichž blouznivých slov je líčena vláda Antikristova; věrným křesťanům nezbývá než potupná smrt anebo tajné vyznávání učení Kristova v komorách a zákoutích.

Obě tyto bojovné knihy na vzájem se doplňující, k nimž druží se ještě dva, tři menší traktatky, měly nesmírný vliv na své čtenářstvo a působily duševní převraty i u těch, kteří neslyšeli živého slova Husova. Kupčení se stolcem arcibiskupským mezi lidmi zcela světskými stálo tu

jako hrozný doklad slov Husových, tré papežů navzájem se potírajících, z nichž domácí vrchností uznávaný Jan XXIII. byl rozkřičen za námořního loupežníka, jako rudým plamenem osvětlovalo pravdu slov Husových, že jest zde již Antikrist, neboť viděna jest ohavnost spuštění na místě svatém — a k tomu nejpřísnější církevní kletba, uvalená na muže, o jehož vzorné mravní neúhonnosti svědčily nejen jeho spisy a výroky, nýbrž i spisy a výroky jeho nejurputnějších nepřátel . . . to vše připravovalo vnímavé prosté lidi pro tyto hněvem a rozhořčením mravním plápolající spisy Husovy. Zdálo se, že nastává doba, aby církev byla očištěna ohněm a železem, jako synové Izraelští ostrostí meče vyhubili hříšníky kananejské — a opět jen Hus sám mohl dovedl a tyto rozčilené a blouznící davy držeti na uzdě.

Menší traktáty některé, sem se hlásící, jsou předně »traktat o braní odmrtí,« kde Hus nějakému vladykovi, snad samému panu Janovi z Ústí podává stručné naučení »o nápadech odumrlých věcí.« Malý tento traktátek, dosti klidně psaný, pochází buď z doby před r. 1412 anebo z doby prvního jeho pobytu na Ústí, kdy klid a nerušené ticho venkova byly hojivým lékem jeho duši po horečném rozechvění pražském. Rozhodnutí je zde dosti nesnadné (totéž platí i o době sepsání »Dcerky.«)

Zachován v rukopisech vídeňském, třeboňském a olomuckém, vesměs z XV. stol.; tištěn při Postille 1563 a 1592, pak při Veleslavínově Hospodáři 1587.

Malý traktát »o almužně,« zachovaný v rukopise olomuckém, vetkal Hus skoro celý do traktatu »o svatokupectví«; za to dvojí traktátec »páteř dobrých lidí« (»otčenáš« dobrých) a »páteř zlých lidí« (»otčenáš zlých«), rovněž v témž rukopise zachovaný, asi v nynější své podobě od Husa nepochází, ačkoli některé myšlénky zdají se býti Husovy.

6. února téhož roku sešla se synoda, na níž mělo nastati jisté urovnání mezi oběma stranami: Hus zatím zdržel se v Praze na přání královo — avšak vyžádav si k tomu na kázání zvláštní svolení od lidu — všeho veřejného vystupování; avšak když synoda v ničem nepovolila, hlavně přičiněním biskupa Litomyšlského a když nálezem papežovým proklety v Římě 2. února (týž den, kdy v Praze dopsal »o svatokupectví«) všechny knihy Viklefovy vesměs a kněžstvo opět stavilo služby Boží, po druhé ustoupil Hus z Prahy koncem dubna na Táborsko.

Zatím král, jemuž se neustálé tyto různice protivily, dal zříditi zvláštní komisi ze 4 přívržencú Husových a 4 odpůrců, která měla přivésti ke konci nějaké společné osvědčení obou stran. Když na odpůrce Husovy komisaři královští doléhali důrazně, prchli všichni čtyři (Petr i Stanislav ze Znojma, Jan Eliášův i Páleč), načež rozlícený král vypověděl po velikonocích všecky čtyři ze zemí koruny české, pobral jim jejich úřady (jež dostali stoupenci Husovi) a dal je vyloučiti z university. Tím způsobem dosáhl sice král klidu v Praze, avšak strany rozvášněné pokračovaly v boji dále, odpůrcové mimo zemi, Hus živým slovem na kázáních k lidu

v Táborsku a hojnými drobnými i většími traktaty českými i latinskými písmem.

Hus sám a právní jeho přítel Jan z Jesenice učinili nejprv podání (k synodě 6. února) proti spisu obou doktorů, Stanislava a Pálče. Na tuto obranu vydali Stanislav i Páleč zvláštní traktaty, k nimž Hus na Kozím hrádku odpověděl hned v druhé části právě rozepsaného svého nejdůležitějšího spisu latinského »**De ecclesia**« (= »O církvi«) a dokonav toto dílo, zvláštními dvěma odpovědmi Pálči i Stanislavovi.

Traktát »de ecclesia,« z nejobšírnějších prací Husových (obsahuje 23 kapitol), je ve věci Husově zvláště důležitý. Na něm, na větách z něho vybraných, hlavně zakládalo se odsouzení Husa před sborem kostnickým a na něm opětně v novověku založili novější kritikové zejmena LOSERTH výtku, že Hus jako spisovatel za vše jest povinen Viklifovi. Do jisté míry bylo obojí obvinění správné; Hus drží se takřka slovně Viklifa a to v kap. I—IX. hlavně jeho spisu téhož názvu »de ecclesia,» v kap. X. a násl. zase traktatu »de Christo et eius adversario Antichristo« — a to nejen v myšlénkách, nýbrž i v postupu důkazu a vyvracení, v dokladech z Písma i otců církevních. Avšak od kap. XIX. zabývá se hlavně spisy svých obou odpůrců — tu tedy nelze mu vytýkati nepůvodnost: a ani v prvé části nelze mluviti správně o nesprávném se obohacování Husově cizím majetkem. Hus totiž nikde nevykládá tyto cizí výroky a odůvodnění za svůj majetek; byl by tím méně mohl tak činiti, ježto každý z odpůrců dobře věděl, že všecko to jsou myšlénky Viklifovy. Všechno učení tohoto spisu o praedestinaci a o pravé církvi (v. str. 146) byl jasný viklefismus a Hus z tohoto viklefismu nijak se nevymykal, proň byl i odsouzen: on jen dokazoval, že učení toto není nesprávné. A Husovo působení, třebas vědecky byl hlavní jeho spis latinský jen pouhým odleskem Viklifa, nespočívalo v těchto latinských hádáních, nýbrž v živém slově českém, které navádělo lid k stálému i mravnému životu evangelickému a ve vzorném životě, kterým sám předcházel; knihy české jsou hlavním podkladem pro soud o jeho celé činnosti a toho nesluší pouštěti se zřetele.

Rovněž obšírná jest jeho »Responsio ad scripta M. Stanislai de Znoyma« (»Odpověď ke spisům M. Stanislava ze Znojma«), kde ve 12 kapitolách poráží nynějšího protivníka staršími jeho výroky; ukazuje hlavně (opět příkladem Viklifovým), že není papež nejvyšší autoritou vždy a všude, nýbrž jen potud, pokud vede život svatý, že není podání církevní vždycky neomylné a že u věcech víry postačí úplně Písmo. Obsahu asi podobného, avšak kratší, jest »Responsio ad scripta Doctoris Theolog. M. Stephani Palecz« (= »odpověď ke spisům Doctora bohosloví M. Štěpána Pálče«): oběma odpovědmi i traktatem »de ecclesia« byli protivníci jen ještě více rozhořčeni i psali nové odpovědi, na něž Hus odpověděl nepřímo obranou na lonské spory na Žebráce »refutatio scripti octo doctorum Theologiae,« o němž byla zmínka již shora.

A opět, již v červnu, vrátil se do Prahy znovu; přinášel s sebou rozpracované tyto spisy s Kozího hrádku a zde, uvítán s radostí svým věrným lidem, ponořil se opět s celou horlivostí do nových bojův a půtek. Z června pochází latinský jeho traktát »de sex erroribus«, jejž dal nalepiti na stěnách kaple Betlemské a jejž 21. června zpracoval také v Betlémě po česku pod názvem »**o šesti bludích**«. »Tyto řeči psány sú krátčě proto, aby kněžie a žáci, kteréž jest Bóh zachoval od svatokupeckého kacieřstvie,

jeho sě velmi pilně ostřiehali; a kteréž jest tiem kacieřstvem zprznil diabel, právě převrhúce své svědomie aby sě káli, a obojí aby věčného zatracenie znikli.«

V šesti krátkých kapitolách, z nichž skoro polovici textu zaujímá v poslední kap. výklad o svatokupectví, »položil sem písmo svatých v Betlémě na stěně, aby sě lidé vystřiehli: prvý blud o stvoření, druhý o věření, třetí o hřiechóv odpúštění, čtvrtý o poslušenství, pátý o kletbě, šestý svatokupectvie«: stručné, ale opět bojovné vyložení myšlének Husových.

Zachován v 5 rukopisech, z nichž nejstarší musejní datován r. 1414, kamž také někteří tento traktát kladou.

Druhý den (22. června 1413) měl »kázání na den památky těla Božieho«, jež zabývá se hlavně přijímáním svátosti oltářní a v němž již lze shledati stopy, že zabýval se spisováním »Postilly«: několik dní na to (8. července 1413) předčítán v Betlemě jeho traktát »de ecclesia« a v posledních dnech svého pobytu kázal ještě několikrát, zdá se, že ještě 13. září »o člověku, který vstupoval do Jeruzaléma«. Brzy však potom, poněvadž kněží vždy stavili služby Boží, musil opět odejíti do Táborska, již navždy.

Obojí kázání máme dochována rukopisně a jeví se v nich jasné počátky vznikající právě Postilly; kromě kázání a spisů bojovných a obranných proti Pálči a Stanislavovi máme z této doby také několik dopisů Křišťanovi z Prachatic, tehdy rektoru university a obranný list za mistra Jeronyma k vídeňskému professoru Janu Sybortovi z 1. července t. r.

Na Kozím hrádku přistoupil pak v září a v říjnu ku provedení myšlénky, jež ho zajímala již od jara t. r., k sepsání »**Postilly**«, t. j. jak sám Hus překládá »vyloženie svatých čtení nedělních«. Hus totiž, »aby kněžského úřadu neopustil, času nezmařil, umienil sem pro chválu Boží, pro spasenie Čechóv věrných, kteří žádají vóli Boží poznati a plniti, čtenie nedělnie všecka kratičce s Boží pomocí vyložiti«. O způsobu pak, jak dílo své složil, dí dále: »a že nemají obecně čtení [— t. j. evangelií —] česky psaných a výklad ne tak sě brzy přijme bez založenie, protož chci vždy prvé čtenie položiti a potom výklad. I mámť úmysl, abych což mohu najlehčejie, vyložil k rozumu čtenie, ač ne ovšem [= docela] týmž obyčejem, jak káži«.

Obsahuje celkem 59 »čtení« [t. j. evangelií], ještě dle prvotního překladu písma, k nimž připojeny jsou vysvětlivky a poznámky; za každým čtením »výklad,« podaný podobně jako ve »Výkladu« jednak s učeným příborem citatů z Písma a svatých otců (hlavně sv. Augustina, Jana Zlatoustého a Bernarda); ke čtením nedělním (57) připojena jsou dvě čtení »na posvěcení kostela;« k celému spisu přidána jest předmluva (úryvek z ní právě uveden) a důkladné »ukazadlo,« týmž způsobem jako u »Výkladu.«

Ukázkou stůj zde výklad na Lukáše, kap. 5., v. 1. (čtení XXXVII, A):

»Kázal milostivý kazatel podlé jezera na břehu, a jsa tištěn od zástupóv, vstúpil jest v lodičku, »a sedě učil jest s lodičky zástupy«. V tom ukázal svú velikou pilnost našeho spasenie, a svobodu svatého kázanie, jenž i na púšti, i podlé jezera, zátoky, neb podlé moře, i na moři má mieti svobodu, když lidé chtie slyšeti. A proti tomu kněz Sbyněk, arcibiskup Pražský, s kanovníky byl jest kúpil bulu u papeže Alexandra Pátého, v níž jest přikazoval, aby slovo božie nikdež nebylo káząno, ani v kaplách od papežóv stvrzených, jedné u far a v klášteřiech, a v kanovnických kosteléch. A od té buly s boží pomocí odvolal sem sě k tomu papeži, an ihned po vydání buly umřěl, i s kancléřem. Potom odvolal sem sě k jeho náměstku, Janovi XXIII; u němž nenalez pomoci k vysvobození slova božieho, odvolal sem sě k Pánu Bohu, k Ježíšovi, velebnému a spravedlivému biskupu, aby ten mě súdil; a káži v městech, po hradiech, na polích i v lesě, a mohl-li bych kde podobně, kázal bych i na březě, i s lodie, jakož jest učinil spasitel nám dávaje příklad; neb die čtenie: „Zástupové valéchu sě k Ježíšovi, aby slyšeli slovo božie. A on stáše podlé jezera Genezaret“.

»Postilla« řadí se důstojně k »Výkladu« (spolu se »svatokupectvím«); i ona je psána týmž rozníceným apoštolem lásky k pravdě a k dobru jako »Výklad«; i v ní na každé téměř straně hřmí hlas kazatelův proti neřestem současným a s trpkostí vzpomíná rozmanitých svých ústrků a příkoří. I v ní vzpomíná, jak Němci chtěli pobořiti Betlém, i v ní, jak klatbou stíhán a štván, protože miluje pravdu, i v ní vypočítává hříchy papežův a biskupův — a činí to mnohem ještě ostřeji a jasněji. Kdežto »Výklad« jest mnohdy příliš obšírný a příliš rozčlánkován, dopřává volná forma kázání Husovi širého prostranství, aby ukázal, jak obrážejí se v jeho duši vznešené nauky Kristovy. Toto spojení právě — svatého slova Kristova s výkladem svatého mistra — dodávalo Postille v očích všech následníků Husových váhy největší z celé literární pozůstalosti Husovy; ona byla nejmilejší knížkou »věrného Čecha«, takořka pravým odkazem Husa svému národu.

I v ní jeví se, jako ve »Výkladu«, ostré a příkré kárání neřestí, odporných evangeliu; bohatství místo chudoby zahnízdilo se v církvi, Antikrist vládne místo Krista, kněží nevěrní klnou místo modlitby, ženy a peníze, peníze a ženy jsou nejvyšším cílem všech obročníkův a svatokupců. Hrozně zní slova jeho (čtení II.): »a protož jest věrným synóm dav v zemiech; neb i v Čechách i na Moravě, v Míšni i v Englantě, i jinde jest veliké súženie, jakož sem toho svědom; neb mordují, mučí i klnú věrnú kněží a do Říma nenie poč poslati, ano tu jest vrch všie Antikristovy zlosti, pýchy, lakomstvie, smilstvie, pokrytstvie i svatokupecstvie, takže od Říma až do Čech svatokupecstvie a lakomstvie sě vylilo. Neb prodávají a kupují arcibiskupstvie dráže, než mnohá v Čechách panstvie, a odpustky dávají v nájmu, jakož který Antikristóv posel móž utržiti, aby mohl viece na lidu sprostném vylúditi. A proto lidé schnú, jedni bojiece sě pravdy proti tomu bludu vy-

znati; druzí nevědiece pro rozdělenie kněžské v kázaní, čeho sě mají držeti; třetí majíce veliké tesknosti, že tak jiní blúdie; a čtvrtí trpiece haněnie, kaceřovánie i mordovánie a také pro veliké súženie pravdy Božie«.

Zachována jest »Postilla« ze všech spisů Husových nejlépe; po dvou rukopisech jejích chovají pražská universitní a musejní knihovna (snímek z nejstaršího musejního na str. 152, z mladšího o něco universitního, dříve mylně za vlastní rukopis Husův pokládaného, na str. 155.), krom toho po rukopise v Budyšíně a v Norimberce. Tištěna v Norimberce 1563 a 1592, v Praze 1564 (snímek titulu tohoto vydání v příl. č. 11) — nověji u Erbena; přeložena částečně i do němčiny; kritického i správného českého vydání však pořád ještě není. K tiskům bývají připojována některá jiná kázání Husova.

Ke spisování Postilly nedělní vedl Husa jistě příklad Viklifův a tak není divno, že v Postille shledává se dosti vzpomínek na spisy Viklifovy. Kromě toho užil Hus měrou nejrozsáhlejší svých starších kázání (v. str. 149), zejmena tří českých i také pozdějších latinských (v. str. 153); poměrně méně užil své starší latinské postilly sváteční. Ale všechny tyto různé prvky slily se živým a výrazným slohem Husovým v jediný celek a Postilla, nejslavnější dílo mistrovo, bylo až do nejnovějších dob pokládáno za dílo zcela původní a nové.

Latinská postilla sváteční, obsahující 70 kázání na dni sváteční, pochází ze starších ještě dob Husovy činnosti; kázání na posvěcení chrámu shoduje se v ní jednak s textem wilherinským jednak s textem postilly české; podobně jsou shody s jinými latinskými kázáními. Objevena kustodem J. TRUHLÁŘEM nedávno v knihovně universitní. Na Kozím hrádku Hus pak sestavoval si myšlénky své pro novou úplnou Postillu latinskou, nedělní i sváteční, jež dokončil 9. března 1414, avšak ku provedení jich již nedospěl. Tyto myšlénky zachovány nám v rukopise dvorní knihovny vídeňské.

Kázání wilherinská všechna tři (dvě na posvěcení kostela a jedno na sv. Trojici v. str. 149) pojal Hus do Postilly, ovšem přepracovav je a formalně uhladiv, mnohdy do slova; z jiných kázání nacházejí se jen různé stopy. Dokládá se tak svého staršího kázání na neděli 13. po sv. Trojici, jež otištěno při Postille norimberské, podobně otištěno tamtéž kázání na den památky Těla Božieho, kteréž měl 22. června 1413. Jiné starší kázání o umučení Pána našeho Ježíše Krista chová se dosud v rukopise (dříve štokholmském nyní) brněnském z XV. stol. Ostatně zkoumání o všech kázáních, i v obou Postillách sebraných i mimo ně se vyskytujících, dosud ještě nezačala. —

Kromě Postilly zpracoval v pozdější době svého pobytu na Kozím český traktátek »o manželství« podle nějakého vzoru latinského; jinak zabýval se poměrně málo v následujících dnech spisováním, hledě si více kázání a čtení spisů Viklifových, na něž spisy jeho od r. 1410 až do smrti měrou vždy větší a větší upomínají.

Traktát »o manželství« vznikl v zimě r. 1413—1414; zachován v rukopise dvorní knihovny vídeňské; v žaláři kostnickém zpracoval Hus toto thema znovu kratčeji latinsky a bylo odtud mylné domnění, že tento pozdější latinský text byl tomuto českému spisku základem.

Zatím však, co takto slovem i písmem hlásal na Táborsku myšlénky »pátého evangelisty (jak posměšně přezdíváno Viklifovi) — símě zde rozseté vydalo potom hojnou žeň v letech již nejblíže následujících — spěly již věci ke konci. V květnu 1414 upozorňoval slavný bohoslovec francouzský, kancléř pařížské university, JAN GERSON arcibiskupa na nebezpečná učení Viklifova, obsažená v Husově traktátu o církvi a radil domáhati se pomoci ramene světského, měsíc později touž žádost učinil papež na krále Václava samotného a konečně touž asi dobou vyzval Zikmund, bratr Václavův, král římský a uherský, Husa skrze prostředníky, aby se dostavil před obecný koncil církevní, svolaný na 1. listop. 1414 do Kostnice.

Hus v první polovici r. 1414 byl nucen uchýliti se z oblíbeného svého bydliště Kozího do městečka Ústí. Když totiž zemřel starý majetník Jan starší z Ústí a nad syny stal se poručníkem bratr jeho Oldřich, jenž Husovi nepřál, odebral se v červnu z Kozího do Ústí; tam 26. června dopsal svůj poslední krátký traktátek český »**Jádro učení křesťanského**«. Avšak i odtud byl nucen odejíti a odebral se na pozvání svého příznivce, pana Jindřicha Lefla z Lažan, 15. července přes Prahu na hrad jeho Krakovec za Rakovníkem. Ani tu však nesetrval dlouho, již 6. srpna shledáváme ho opět v Praze, ovšem jen na krátko a jaksi na rozloučenou.

»Jádro učení křesťanského,« zachované ve 4 rukopisech XV. století, jest vlastně jakýsi katechismus, jak již druhý titul: »Otázky a odpovědi pravého křesťana o božských mocech« ukazuje; krátká tato knížka určena hlavně pro žáky; dí Hus v závěrku: »Dajž ten milostivý spasitel tomu, ktož bude toto písmo krátké čísti, aby je spamatoval i, což jest dobrého, naplnil.« Máme zachován tento katechismus ještě v jiném sestavení, podobá se, že asi z téže doby (z první polovice r. 1414) pocházejícím, v rukopise dvorní knihovny vídeňské z r. 1414.

Toto neustálé putování a vypuzování Husovo přimělo nějakého neznámého »kněze kuchmistra« k tomu, že toto vyhánění Husovi vyčetl a doložil, že »Hus horší než který diabel«. Proti tomu nařčení bránil se Hus na Krakovci zvláštní obranou »**knížky proti knězi kuchmistrovi**«, v nichž ukazuje svědectvími starého i nového zákona: »že nejhorší člověk lepší jest než ďábel«.

Rukopis díla toho nám nezachován; jen tisk z r. 1509; v úvodě dí Hus: »toto sem psal já, mistr Jan Hus: ne aby jemu písmo bylo dáno, ktož mi jest vzkázal, že jsem horší než který ďábel; ale aby jemu bylo odpovědieno a přečteno k jeho naučení a pan Ctibor [— u něhož onen kněz byl kachtíkem —] aby sobě to psanie zachoval. Neb kněz snad by uzře zavrhl a tak má práce byla by darmo vynaložena;« vypráví pak o svém putování po Čechách, aby hlásal slovo Boží; o tom, že jedná tak jen podle zákona Božího, ukazuje, že kletba papežská nemůže mu škoditi, dokud se k ní nepřidruží kletba Boží. Konec spisku scházel již r. 1509, kdy byl prvně tištěn od Pavla z Meziříčí.

Vším tím byl Hus přiveden již koncem srpna k pevnému odhodlání, odejíti do Kostnice a tam se hájiti před shromážděným sněmem církevním.

Jaksi nadbytečně stavěl se svým plnomocníkem 27. srpna mimořádně synodě v Praze, dav den před tím latinsky, česky a německy vyhlásiti veřejně, že postaví se každému k odpovídání i před arcibiskupem i před koncilem; 30. srpna vydal mu pražský inkvisitor papežský svědectví, že nebylo naň shledáno žádné kacířství. Avšak v Praze již tou dobou neleželo těžisko jednání; odpůrcové jeho, zjednavše si svědectví proti němu od bývalých jeho přátel, neobrátili se s nimi již k arcibiskupu nýbrž ke sněmu církevnímu do Kostnice.

Než však odejel z Čech, umínil si »všem věrným a milým bratřím i sestrám v Pánu Ježíšovi, jenž sú Božie slovo skrze mě slýchali« »zejmena ohlásiti křivé svědectvie i svědky, jenž sú proti mě svědčili, jež mám všecky popsány i s jich svědectvími« — a tak vznikl před 10. říjnem jeho poslední doma sepsaný spis latinský »Depositiones testium« (= »výpovědi svědků«), odkaz domácím o učení a výrocích Husových.

Obsahuje doslovně výpovědi odpůrců, sebrané jednak z kázání, jednak z rozmluv a spisů Husových spolu s odpovědmi Husovými. Ukázka na str. 176 připojená obsahuje latinský text kázání z r. 1401 (znění jeho v. str. 149).

11. října 1414 vyjel Hus z Krakovce, maje za průvodčí od krále Václava přidané pány Václava z Dubé a Leštna, Jana řečeného Kepka z Chlumu a Jindřicha z Chlumu na Lacemboku, netaje si nikterak, že odchází na smrt. 3. listopadu dojel do Kostnice, kdež papež Jan XXIII. zrušil 9. listopadu kletby na něho vydané a Zikmund poslal mu bezpečný glejt. Ale popuzením Michala de Causis, Pálče a j. zvikláno brzy nestranné dosud mínění moci církevní, přes glejt Zikmundův a přes odpor průvodčích Hus 28. listopadu jat a 6. prosince uvržen do temného žaláře v klášteře Dominikánském, z něhož ho ani doléhání průvodčích ani zakročení Zikmundovo již nevyprostilo. Hus v žaláři se roznemohl zimnicí a strádal při tom i duševními útrapami, jsa i v nemoci vyslýchán a vyšetřován komisaři koncilu. Věrní přátelé čeští navštívili ho i v žaláři, panstvo moravské i pražská universita zvláštními listy usilovali o jeho vyproštění; marně. Zikmund již neměl dobré vůle; po útěku papeže z Kostnice maje klíče žalářní v rukou, odevzdal je biskupu kostnickému, jenž dal Husa odvézti 24. března 1415 na tvrz Gottlieben, kde připoután v noci ručními okovy ke zdi i ve dne nosil pouta na nohou. Roznemohl se opět a teprve dne 5. června převeden odtud do Kostnice do vězení v klášteře bosáků, v němž zůstal již až do smrti.

V žaláři Hus jednak zabýval se čtením Písma sv., jednak rozmanitým spisováním. Pro nás nejdůležitější jsou hojné jeho listy, české i latinské, v nichž Husova povaha vystupuje v nejkrásnějším světle; ukázkou připojen list od 10. června; poslední tři jsou z 29. června na rozloučenou oběma průvodčím i přátelům v Čechách. Kromě toho skládal v žaláři i písně, české i latinské; dále latinské obrany ke koncilu: obrana 39 článků, hlavně z traktatu »de ecclesia« vybraných, obrana proti 42 článkům Pálčovým atd.; konečně krátké traktatky latinské, složené k libosti strážců, některé jen výtahy z českých delších jako »de matrimonio« (o manželství), »explicatio sym-

Mistr Jan Hus, v naději sluha Boží, všem věrným Čechóm, jenž Pána Boha milují a budú milovati, žádost svú vzkazuje, aby Pán Buoh dal jim v svéj milosti přebývati i skonati a v radosti nebeskéj na věky přebývati. Amen.

Věrní a Bohu mili páni a panie, bohatí i chudí! Prosím vás a napomínám, abyste Pána Boha milovali, jeho slovo velebili a rádi slyšeli a plnili. Prosím vás, aby pravdu Boží, kteréž sem vám z Božieho zákona a řečí svatých psal a kázal, abyste drželi; prosím také, ačby kto ode mne slyšal na kázaní neb súkromě co proti pravdě Božie, aneb ačbych kde psal (jenž, nfám Bohu, toho nenie), aby toho nedržal. Prosím také, ačby kto vidal mé lehké obyčeje v mluvení neb v skutciech, aby se jich nedržal, ale aby za mě Boha prosil, aby mi Buoh ráčil odpustiti. Prosím, aby kněžie dobrých obyčejóv milovali a velebili, a je ctili, a zvláščě, jenž pracují v slově Božím. Prosím aby se varovali lstivých lidí a zvlášče kněží nehodných, o nichž die spasitel, že jsú v rúše ovčiem a vnitř vlci hltaví. Prosím, aby svéj chudině milostivě činili a pravě jie zpravovali. Prosím měščennov, aby své obchody právě vedli. Prosím řemeslníkóv, aby věrně své dielo vedli a jeho požívali. Prosím sluh, aby svým pánóm a paniem věrně slúžili. Prosím mistróv, aby jsúce dobře živi, své žáky věrně učilí, najprvé aby Boha milovali, pro jeho se chválu nčili a pro prospěch obce a pro své spasenie, ale ne pro lakomstvie, ani pro světské zvelebenie. Prosím studentóv i žákuov jiných, aby mistróv svých v dobrém poslúchali i následovali, a aby se pilně pro Boží chválu a pro spasenie své i jiných lidí nčili. Prosím všech spolu, aby pánóm Václavovi z Dubé odjinad z Leštna, panu Janovi z Chlumu, panu Jindřichovi z Plumlova, panu Vilémovi Zajiecovi, panu Myškovi a jiným pánóm z Čech i z Moravy, i věrným pánóm Polského královstvie děkovali a jich pilnosti vděčni byli, že oni jako Boží stateční obránce a pomocníci pravdy postavili sú se proti všemu sboru častokrál, dovodiece a odpoviedajiece k vysvobození mému, a zvlášče pan Václav z Dubé a pan Jan z Chlumu, jimž věřte, což budú praviti; neb sú byli v sboru, když sem já odpoviedal, po několiko dní. Oniť vědie, kteří Čechové a kterak mnohé a nehodné věci sú na mě vedli, kterak veškeu sbor proti mně křičal, kterak sem já odpoviedal, což sú na mně žádali. Prosím vás také, aby za JMt. Římského a Českého krále Pána Boha prosili, i za královú svú, i za pány, aby milý Pán Buoh s nimi přebýval v milosti nynie a potom v věčnéj radosti.

Psal sem list tento vám v žaláři v okovách, čakaje na zajtřie na smrť odsúzenie, maje plnú naději v Bohu, abych pravdy Boží neustupoval, *a bludóv, kteréž sú na mě křiví svědkové svědčili, abych se neodpřisahal. Klerak se mnú Pán Buoh milostivě činil a se mnú jest v divných pokušeních, poznáte, až se u Boha v radosti z jeho milosti shledáme. O mistru Jeronymovi, mém milém tovařišovi, nic neslyším, než že jest v těžkém vězení smrti čakaje, jako i já, a to pro svú vieru, již jest statečně Čechóm ukazoval; a Čechové naši nejukrutnější nepřátelé dali sú nás jiným nepřátelóm v moc a v vězení. Prosím, aby za ně Pána Boha prosili.*

Také prosím vás zvlášče, Pražané, aby na Betlém laskavi byli, dokud Pán Buoh popřeje, aby tu Božie slovo kázali. *Pro to miesto dábel se rozhněval a proti němu faráře a kanovníky vzbudil, spatřiv, že se jeho královstvie v tom mieste rušilo Ufárť Pánu Bohu, žeť to miesto zachová do své vóle, a učiní v učm prospěch větší skrze jiné, než skrze mne nestatečného učinil.* **Také prosím vás, abyste se milovali, dobrých násilím tlačiti nedali a pravdy každému přáli.**

Dán list v pondělí v noci před sv. Vítem, po dobrém anjelu [= 1415, 10. června.].

Rozluční list Husův z Kostnice.

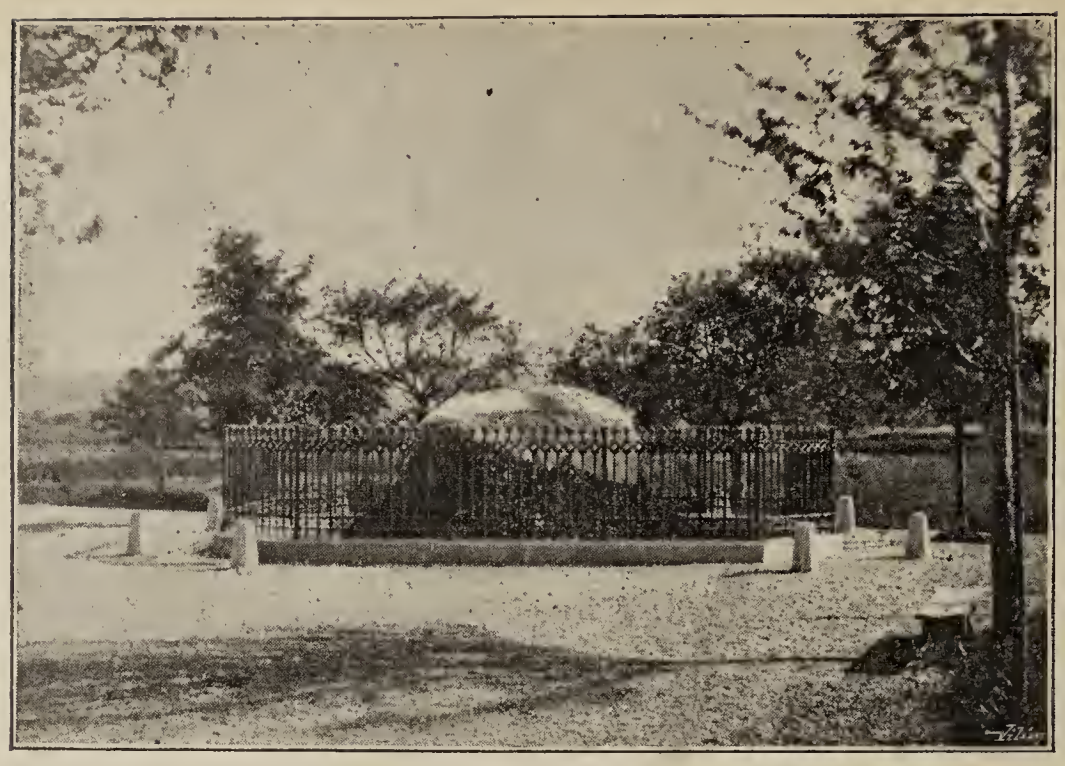

Balvan památný postavený na místě upálení Husova u Kostnice.

boli, decalogi, orationis dominicae« (výklad víry, desatera a otčenáše), »de tribus hostibus hominis et septem peccatis mortalibus« (o třech nepřátelích člověka a sedmi hříších smrtelných), jiné nové: »de sacramento corporis et sanguinis Domini« (o svátosti těla a krve Páně), »de peccato mortali« (o hříchu smrtelném) »de cognitione et dilectione Dei« (o poznání a milování Boha), »de poenitentia« (o pokání). I tyto poslední traktatky jeví silný vliv Viklifa, ačkoli Hus mimo bibli v žaláři jiných knih neměl.

Zatím pře Husova schylovala se již ke konci; sbor odsoudiv již 4. května 1415 opětně knihy Viklifovy a nařídiv vykopání a pohození kostí mrtvého reformatora, vyslovil tím již předem odsouzení Husovo, jehož hlavní traktát latinský »de ecclesia« jest vlastně z největší části duševním vlastnictvím Viklifovým. Ovšem mnoho v artikulech proti Husovi vedených bylo mylné, ale viklefistické smýšlení Husovo nebylo nikomu neznámo; Hus domáhal se veřejného slyšení, míně poučení; koncil poskytl míně podrobení a odvolání. Koncil zajisté, představuje a zastupuje církev veškeru, nemohl a nesměl vstupovati s Husem ve spor a dokazování o tom, co byl již před měsícem zavrhl; Hus pak, žádaje poučení a vyvrácení z Písma, neuznávaje moc koncilu ve věcech svědomí, nemohl zase odvolati na pouhý rozkaz koncilu a tak tři veřejná slyšení, 5. 7. a 8. června, uběhla bez prospěchu. Marně zasazovali se čeští průvodčí Husovi i polští páni Januš kališský a Záviše Černý opětně a opětně o jeho obranu; pan Jan z Chlumu neohroženě 7. června vyznal v koncilu, když pochybováno o pravdě slov Husových, jako by měl hojnost přívržencův v Čechách: »Jáť jsem chudý rytíř v zemi naší, ale chtěl bych ho hájiti rok, buď komu libo neb žel, že by ho nemohl dostati. A jsou jiní mocnější, kteří by ho hájili, pokud by chtěli, třebas proti oběma králům«.

A tak přiveden 6. července do plného shromáždění sboru za předsednictví Zikmunda, přečten mu pořad soudu, jímž odsouzen, zbaven kněžského důstojenství a veden odtud přes náměstí, kde se pálily jeho spisy,

na břeh Rýna, kde připoután ke kůlu a zapálena okolo něho hranice. Popel jeho sebrán a uvržen do Rýna, aby rodáci neměli naň žádných památek.

Dle pozdějších (nesprávných) pověstí prý Hus, vida babičku nesoucí ještě s namaháním otýpku klestí na hranici, zvolal: »O sancta simplicitas« a prorocky prý doložil: »Dnes upekou Hus, ale po stu letech vzlétne labuť, které nebudou moci upéci«

Husovi hranice, na níž dotrpěl člověk mravně nejčistší z celé tehdejší Kostnice, dobyla doma i později v cizině koruny mučenické. Až daleko do XVII. století slaven v Čechách 6. červenec jako svátek národního světce a mučeníka, třebas žádná zlatá schrána nechovala kosti velikého Mistra. Život jeho a spisy staly se vzorem každému synu národa: Nikoliv učenec nebo oprávce učení církevního vystupuje před námi — Hus v největší části svých viklefských odchylek od církevních dogmat nebyl si těch odchylek ani vědom, nejhrubší odchylku (ve příčině transsubstanciace) nedržel a zamítal — nýbrž třináctý apoštol Kristův, hlásající mravný život, »pokání, neboť přiblížilo se království nebeské«. S koncilem marně sporoval, neboť slova jeho namířena byla již k lidem novým, k církvi nové; on objevil novou zemi, nový svět těch lidí, kteří — potlačení a nízcí — následují Krista v životě, jichžto »království není z tohoto světa«. Proto postava Husova, nejen učící, že ve věcech svědomí sluší poslouchati jediné Boha, nýbrž — což jest daleko důležitější — dle této nauky po celý život až na hranici žijící, ozářená nejen láskou věrného národa k upřímnému synu, nejen nimbem neúhonného života, nýbrž i svatozáří hrdinské a mučenické smrti, stala se symbolem každého hrdiny myšlénkového: Francouz i Angličan, Němec i Švéd, středověký mnich i novověký myslitel stejně hluboce se uklánějí před touto velebnou postavou — Hus má význam nejen český, nýbrž i evropský a světový.

O osudech Husových v Kostnici zanechal nám nejlepší zprávy jeho žák a průvodčí Petr z MLADENOVIC; v Čechách v XV. a XVI. stol. spisy Husovy hojně opisovány a tištěny. V Evropě ostatní hlavně však slávu jeho rozšířila úcta Lutherova: Luther Husa si vážil velice, uznával, že je vlastně Husitou a tak se stalo, že v Norimberce vyšla hlavní díla Husova: 1558 latinská, Historia et Monumenta' etc. (kratčeji vůbec »Opera« = díla), ve dvou silných foliantech, 1563 pak česká Postilla s některými drobnějšími kousky. V XVII. a XVIII. stol. šířila se sláva Husova i na západ a na sever Evropy, zatím co v Čechách působením protireformačním vzpomínky na Husa násilím utlumovány i ničeny a knihy jeho páleny. Ale již na konci XVIII. stol. vzpomínky ty mocně oživovaly, DOBROVSKÝ chválil svobodomyslný spis Roykův o koncilu kostnickém, později pak PALACKÝ horlivě se uchopil práce o Husovi, v níž pokračoval TOMEK; K. J. ERBEN vydal 3 svazky jeho českých spisů, MAREŠ jeho listy 1891, K. NOVÁK zabývá se nyní zkoumáním jich po stránce jazykové, kdežto řada popularních spisů šíří památku Husovu v širokých vrstvách lidových. Avšak daleko ještě není vykonáno vše, čeho památka Husova žádá: není dosud jeho pomníku v Praze, není nového vydání ani českých ani latinských spisů, není popisu literarního působení Husova, není jeho ocenění se stránky národní. Hus svými spisy je zakladatelem našeho písemnictví národního, dluh našich spisovatelů je tedy tím větší a naléhavější. —

Zákon Boží stal se nyní hlavním těžiskem celého snažení národního, Písmo sv. základem a proto přirozeně množily se a rostly **překlady Písma.**

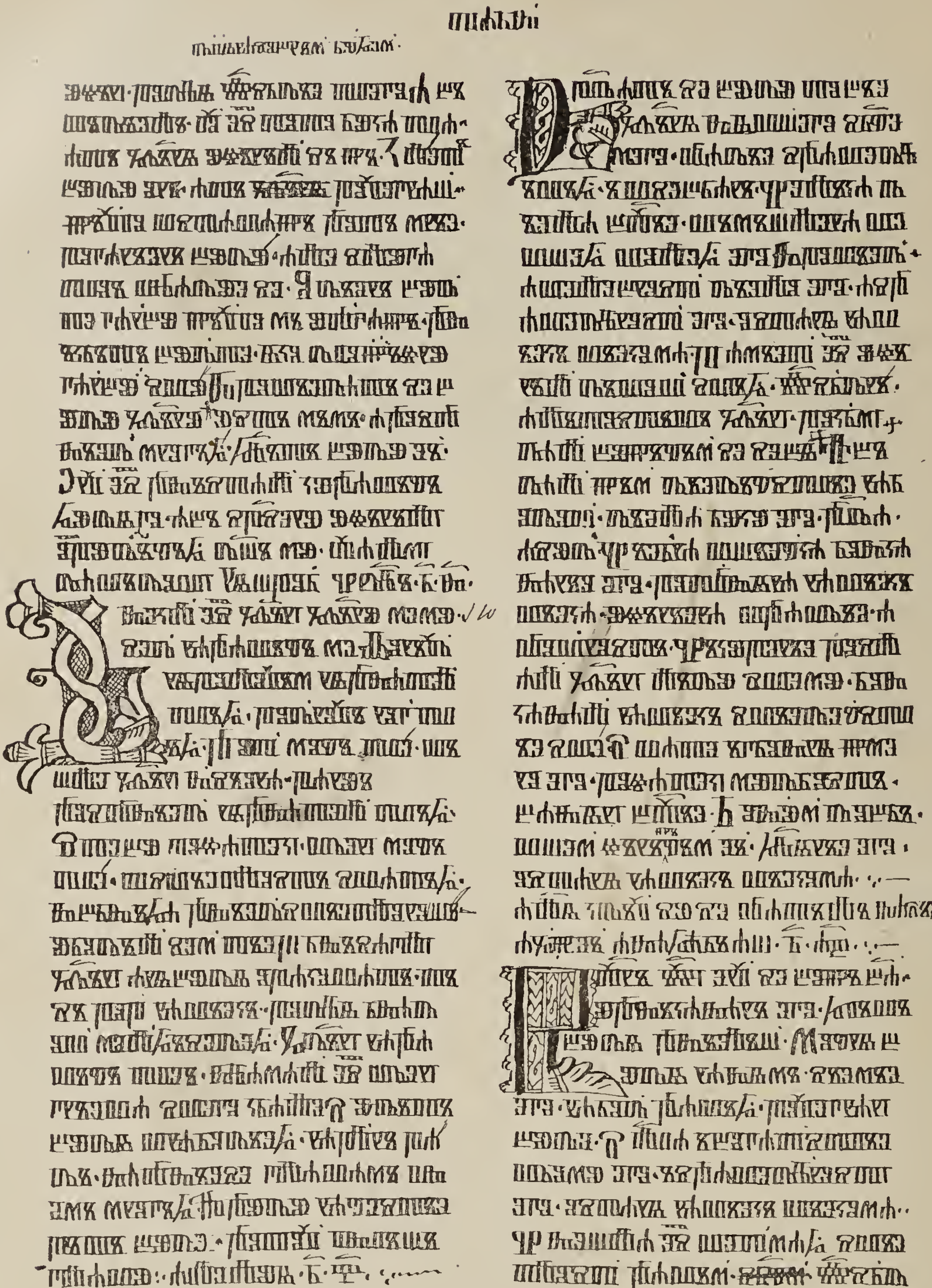

Snímek textu bible hlaholské z r. 1416 (žalm CVIII. v. 26. — ž. CXI. v. 4) v universitní knihovně pražské.

Přepis na straně vedlejší (193.).

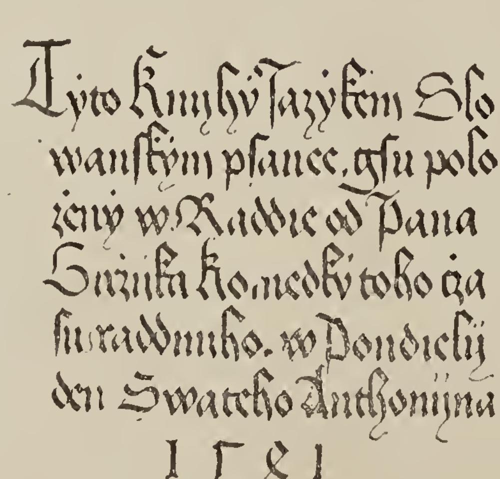

Připisek deskový, zde dole připojený, ukazuje, že bible tato 1541 přišla na novoměstskou radnici (darem) od pana Jiřího Komedky.

budu hospodynu prz
ielyss wustech mych·a
vprostrzed mnohymy
wzchwalym geho 6
enz przistupyl kupra
wyczi chudeho·aby s
pasenu vczynyl odsty
hagiczich dussy mv·
Chwala otczi Tento
zalm mluwil swaty duch skr
ze vsta dawidowa genz prawye
[illegible]
ma schowaty tedmi znamen
ny skrze czlowyeczstwye a boz
prwe znamenye gest narozen
nye druhe krzest Trzyetye umi
czenye Czwrte sunt Pate
pobrzebenye Seste zmrtwych
wstanye Sedme nanebessa
wstupenye

Tuto se poczyna me
sspor nedyelny

Rzekl
hos
po
dyn
hos
po
dy
nu memu·sed napra
wyczy mey Donyz ne
polozym neprzatel t
twych·podnozie noh
am twym Prue mo
czy twey wipust hos
podyne zsyona·wlaa
sty prostrzed neprza
tel twych Stebu po
czatek wden syly twu·
wypusty hospodyn
vblesku swatich zlo
zze przieddennyczy

Snímek textu „Žaltáře Poděbradského"

Rukopis z knihovny olešnické chová se nyní v Drážďanech.

(Zinkografické desky propůjčeny Českou Akademií.)

Grosmann a Svoboda v Praze

(Přepis hlaholského textu na straně vedlejší.)

(CVIII. 26.) . . . učiň podlé milosrdie tvého.
(27.) Aby | viděli, že jest toto ruka tvá | a ty, Hospodine, učinil si ji.
(28.) Kleti | budú oni *a* ty požehnáš; | jižto vstávají proti mně, | pohaněni budú; ale sluha | tvój *vzraduje se.*
(29.) Oděni buďte haňbú, jižto mi *utrhají;* přikryti buďte *jako* dvojičnú | hanbú svú.
(30.) Zpoviedati se budu Hospodinu *ústy mými:* a *prostřed* mnohých chváliti budu jej. |
(31.) *Jenž jest přístál* ku pravici | chudého, aby *spasenu* učinil ot | *pudících* duši mú.
(CIX.) Žalm | Davidóv; nešpor v neděli. 109. |
(1.) Řekl *jest* Hospodin *Hospodinu* mému | : seď na pravici mé,
(2.) *Doniž* | nepoložím nepřátel | tvých podnoží noh tvých.
(3.) Prut moci tvé vyšle *Hospodin* z Siona; *panuj* | *prostřed* nepřátel tvých. |
(4.) S tebú počátek *v den* moci | tvé v *světlosti* svatých; | z břicha před světlonoší urodil sem tě.
(5.) Přisáhl | Hospodin a nebude opakovati: ty | si *pop* na věky podle *řádóv* Melchisedech.
(6.) Hospodin na pravici tvéj: *zlámal jest* v den | hněvu svého krále.
(7.) Súditi | bude v národiech; naplní *pádý;* zatřěse *hlavami* v zemi mnohých.
(8.) Z *prúdu* na cestě | píti bude; protož *vzvýší* | *hlavu.*
(CX.) Alleluja. 110. |
(1.) Zpoviedati se budu tobě, | Hospodine, *ze* všeho srdce mého: v radě *spravedlivých* a v sebrání.
(2.) Veliká díela Božie: *vymyšlená* ve | všech vóléch jeho.
(3.) Zpověď | a velebnost dielo jeho a spravedlnost jeho ostane *na* věky *věkoma.*
(4.) Paměť *jest* učinil *divóv svých*: a milosrdný | a *litostivý* Hospodin; *pokrm* | dal *bojícím se sebe.*
(7.) Aby | dal jim dědictvie národóv: *diela* rukú jeho pravda | a súd.
(8.) Věrná všěcka *rozkázanie* jeho; potvrzena na věky | věk a učiněna v pravdě a | v *rovnosti.*
(9.) Vykúpenie poslal *Hospodin* lidu svému; *rozkázal na* věky svědectvie své.
(10.) Svaté i hrozné jmé|no jeho; počátek múdrosti | bázeň Božie.
(11.) Rozum dobrý | *všem* činijícím jej; *chválenie* jeho | ostane *na* věky *věkoma.* |
(CXI.) Alleluja, když sú se vrátili zasě | Aggěj a Zachariáš. 111. |
(1.) Blažený muž, jenž se bojí *Boha*; | u přikázaní *jeho chtíti* | *bude* přieliš.
(2.) Mocné bude na zemi *plémě* | jeho; národ pravých požehnán | bude.
(3.) *Sláva* i *bohatstvie* | domu jeho: i spravedlnost | jeho ostane *na* věky *věkoma.*
(4.) Vzešla jest ve tmách světlost pravým; milosrd[ný a milostivý a pravý . . .]

Text otištěn v přepise; místa *kursivou* vytištěná označují odchylky od textu žaltáře Klementinského (v. str. 69) (jehož text jest našemu překladu základem) odchylky, jež vznikly hlavně podle textu Wittenberského (v. str. 22. a 108), jehož překladatel náš užíval pomůckou. Text náš byl zase základem textu bible staropolské; ukázkou stůj zde staropolsky žalm CIX. podle žaltáře Florjanského ze XIV. stol.:

CIX. 1. Rzekł geſt goſpodzin goſpodnu memv: ſądz na prawyczy moyey. 2. Alyſz poloſzą neprziaczele twoye podnoſzek nog twogych. 3. Prąt mǒczy twoyey wypuſczy goſpodzyn z ſyon; panowacz bądze wpoſzrod neprzyyaczelow twych. 4. S tobą początek w dzeu moczy twoyey w ſwatloſczech ſwątych; przed ſwytanem wrodzył geſm ezą. 5. Przeſangił geſt goſrodzyn a ne bądze ſe kayacz; yeſ pop nawěky podług zakona melchiſedech. 6. Goſpodzyn na prawyczy twoyey, ſlomył geſt w dzeu gnewa ſwego krole. 7. Sądzyc bądze w narodzech albo w pokolenych y napelny vpadzena; zſtraſe glowy w ſzemy mnoglich. 8. Z ſtrumena na drodze pycz bądze, przeto powyſzy glową.

Palacký domnívá se, že celý svod biblí pořízen prací Matěje z Janova, mínění toho nelze však dokázati; rovněž nelze dokázati (v. str. 172) přímé účastenství Husovo při revisi staročeské bible; tolik však je jisto, že předně jeho působením vznikla potom oprava starého textu biblického hlavně pokud se týče starších tvarů jazykových; bibli tuto opravenou nazýváme pak recensi druhou a pochází z doby kolem r. 1420. (Ovšem naprosto určitě nelze všechny, nám zachované rukopisy z této doby, jedné nebo druhé recensi přikázati, některé činí jaksi přechod od rec. I. ke II.)

Bible však recense první obsahuje pouze svod překladů z doby Karlovy (v. str. 108.) ještě neopravený a nevyrovnaný (ukázka textu jejího zde předchází na str. 192—193.). Tuto recensi obsahuje hlavně 5 sborníků, namnoze skvostných a uměle pracovaných. Nejstarší z nich jest bible Leskovecká, také dráždanskou (podle místa kde se chová) nazývaná, z doby kolem r. 1410; k ní druží se stářím, nádherou a stkvostností nad ni vynikajíc, trojdílná bible Litoměřická starší neboli Slavatovská, jež chová se z části v biskupské knihovně litoměřické, z části v Třeboni, v níž ještě do nedávna byly shledávány stopy vlastní práce Husovy; pochází z r. 1411 až 1416. Bible tato jest — spolu s pozdější Boskovickou — nejskvostnější ukázkou české práce umělecké z počátku XV. stol. a dle slov Dobrovského nemusil by se ani král za ni styděti. Již jen prostší jest úprava bible hlaholské z r. 1416, chované v univ. knihovně pražské (v. ukázku zde) a nazývané také Emauzskou podle místa, kde vznikla, nad niž úpravou vynikají obě bible věkem následující: Olomucká, dvoudílná z r. 1417 a bible královny Kristiny, necelá, nazývaná také dle místa uschování biblí římskou, neboli Vatikanskou.

Inicialka *B* z bible Moskevské, t. zv. Lobkovské, z 2. pol. XV. stol.

Bible Vatikánská obsahuje jen Starý Zákon; za války třicítileté přišla do Švédska a odtud ji vzala královna Kristina, když se zřekla trůnu, s sebou do Říma, kde se chová posud.

Bible Leskovecká slove tak proto, ježto ve stol. XVI. náležela rodině Leskovecké; konec její vzat již z překladu druhé recense. Překlad Proroků shoduje s textem jich pražským, níže zmíněným.

Bible Slavatovská sluje tak podle svých majitelů prvních; napsána byla od písaře Matěje Jakubova z Prahy a knihy jednotlivé jdou v ní v tom pořádku, v jakém se jich písař mohl dopídíti, kdežto v ostatních biblích drží se písaři již pořádku bible latinské, církví schválené, t. zv. Vulgaty. Litoměřickou starší slove na rozdíl od mladší jednodílné z r. 1429, tamže chované.

Z bible hlaholské zachován, mimo zlomky, jen 2. díl. v universitní knihovně pražské (v. ukázku).

Text bible staročeské dosud nevydán.

K této recensi první (o recensi druhé v. v období následujícím) náleží také původem bible staropolská, jež jest jen zčeštěním překladu staročeského. Nejsamostatnější jest překlad žaltáře, jehož ukázku v. na str. 193.

Sbírka biblí strahovské knihovny.

Kromě celých sborníků biblických zachovány ještě v hojnosti jednotlivé knihy a části textů biblických; z těch náležejí sem hlavně žaltáře, evangeliáře, Proroci a Nové Zákony.

Žaltáře v této době vznikly dva; jsou to Žaltář Mikulovský, poměrně méně cenný a Žaltář Poděbradský z r. 1396, velice krásný (psán pro paní Alžbětu, manželku Jana z Kunštátu, odkudž jeho jméno) — ukázku jeho podává příl. č. 13.

Evangeliáře z konce XIV. stol. pocházející zachovány jsou dva: Seitenstettenský (v knihovně dolnorakouského kláštera Seitenstetten) a Vídeňský (oba vydal r. 1893 F. MENČÍK). Z XV. stol. již pochází asi rukopis evangeliáře Neuberský, známější pode jmenem »Čtenie zimního času,« Rokycanský, nyní ztracený a Pražský (v universitní knihovně, nazývaný také Třeboňským).

Proroci větší (Isaiáš, Jeremiáš a Daniel) zachováni ve dvojím rukopise; rukopis starší, z konce XIV. stol., v univ. knihovně pražské, rukopis (nemnoho) mladší v studijní knihovně olomucké, meziřádkový.

Nový Zákon z této doby zachován v rukopise t. zv. Tetovském (nyní v knihovně kláštera brněnských minoritů) a v rukopise mikulovském z r. 1406 (v knihovně kollegiatní kapituly), jenž představuje již text opravený.

Veškeré tyto texty biblické i celé sborníky v době následujících bojův a válek za Zákon Boží rozmnožovány a opisovány přehojně; avšak již nikoli tak pečlivě a nádherně (vyjma bibli Boskovskou, která vznikla asi před těmito válkami), jako tyto texty staré.

Knihy Písma a spisy Husovy nabyly v následujících letech takové váhy, že zatlačily téměř všechno jiné písemnictví, které za dob vlády Václava IV. bylo vstoupilo hlavně na dráhy praktické potřeby. Počet spisů jednotlivých vzrostl za Václava nesmírně, avšak jakost jejich poklesla; jsou to skoro vesměs překlady anebo přepracování z latiny — a, což pozoruhodno, také z němčiny.

Básnictví duchovní kleslo téměř úplně; vyskytají se sice ještě stále nové písně duchovní, taktéž opisují se a opravují staré legendy, ano vznikají i nová skládání, hlavně Marianská — ale to vše jest z největší části rýmovaná prosa. Ani cenou básnickou ani úpravou jazykovou díla tato nevynikají, takže můžeme zde o nich pomlčeti.

Sborník Lvovský, pocházející z prvních let XV. stol., obsahuje celou řadu takových veršovaných i prosaických modliteb a skládání; obsahem podobný jest mu i sborník Petrohradský, pocházející z doby kolem r. 1400; prvý chová se v knihovně jagellonské ve Lvově, druhý v carské knihovně v Petrohradě.

Kromě těchto sborníků zachovány nám některé překlady písní latinských a to jednak v textech latinsko-českých, t. zv. makaronských, jednak v textech latinských, česky vykládaných mezi řádky: glossovaných, jak se jim cizím slovem říkává. K textům prvním náleží t. zv. Sekvencionář z r. 1385. tlumočící v překladu mistra Konrada nářečím opavským latinské hymny slovo za slovem (začátek zní: »Nos my reddamus vzdávajmy grates dieky domino deo Pánu Bohu« atd.); zachován v témž rukopise jako Bohemář (v. str. 123). K textům druhým náležejí hlavně Hymnáře (dva zachovány v rukopisech pražské knihovny universitní), z jejichž meziřádkových přípisků sestavil P. J. ŠAFAŘÍK překlady dvou latinských hymnů.

Básnictví světské má nejkrásnější a nejzajímavější plody jen potud, pokud jest lidové. Umělé upadlo týmž způsobem, jako básnictví duchovní.

Z lidových plodů, ovšem jen písní, zachována výpravná píseň jen jediná; je to **píseň o Štemberkovi,** která svým krásným provedením a čistě lidovou řečí náleží mezi nejkrásnější plody českého písemnictví.

Počíná touto trojřádkovou slohou (v nichž [25] složena celá báseň)

»Račte poslúchati, co vám chci spievati,
co sě stalo dávno v městě Mělníku:
sebrali sě páni měštěné z Mělníku.«

Vypráví pak dále, jak ‚páni měštěné' z Mělníku oznámili mladému ‚panu Štemberkovi' nepřátelství; i odjel z města, rozloučiv se s ‚pěknou Aničkou' Mělnickou takto:

»Rač tě Buoh žehnati, má milá Anička!«
‚Žehnaj tě milý Bóh, mój milý Štemberku!
komužs mne poručil, přesmutnú dievčičku?‘

Když pak vyjel na pole, vyjeli za ním Mělničané; když chtěl na ně stříleti, slíbili, že mu nic neučiní ‚životu‘.

»A jeden sedláček ten oral v stráni,
a všecko poslúchal, co mluvie páni:
A hleďte, páni, byste mu zdržali!«

Ale páni smlouvu zruší, Štemberka ‚osekají‘ (t. utnou mu ruce i nohy) a odnesou na podívanou do města; Štemberk žalostně dokládá:

»A všeckoť já to mám pro pěknú Aničku,
ještoť mi jest dala perlovú tkaničku,
a za toť jí složím svú milú hlavičku!«

Básník končí slovy:

A protoť já pravím starému, mladému:
kto kolivěk vládne u poli sám sebú:
nedávaj sě žádný na takovú vieru!

Tato píseň výpravná jest nejkrásnější výtvor básnický tohoto období; svým pochmurným rázem upomíná na skotské ballady, svým dětinným pojímáním a nelíčenou soustrastí s rekem hlásí se přímo k lidu. Bohužel zachována nám jen ve formě velmi porušené v rukopise Třeboňském z XV. stol.

Písně lyrické světské jsou nyní velice hojné; zmínili jsme se již shora (str. 180), že v tomto období přistoupila k starším druhům písní ještě píseň pouliční, která bojovala stejně urputně za svou stranu jako dříve učený traktátec, a v následujícím období tato píseň zatlačila téměř ostatní úplně do pozadí.

Z těchto plodů lidových, nyní hojně dochovaných, stůj zde ukázkou po jedné z každého druhu; »svítaníčko« (v. str. 92) je na př. tato báseň:

»Přečekaje vše zlé stráže — pójdu k milé, hrdlo váže;
svój kóň pustím po dúbravě — sám s ní sadu rozmlúvaje.
Tiem spievaním tiem voláním — ubudich [= vzbudil jsem] tu krásnú paní;
když sě j' ze sna probudila — ke mně mile promluvila
a řkúc: »Brachku, čas jest vstáti, — skuoroť bude již svítati:
den sě blíží, ten já znaji: -- vše stráže vzhóru vstávají.«

Tato básnička zachována rovněž v rukopise Třeboňském; tam zachováno vůbec mnoho plodů této lyriky lidové. Pochází asi z doby okolo r. 1400.

Pouliční píseň n. př.:

1. Všichni poslúchajte
chválu Bohu vzdávajte:
žalujiť na ty Husy,
žeť nám vedú bludné kusy
v našiej dobréj vieře.

2. Žalujmyž božiej matcě,
žeť sě nám děje krátcě,
tupieť římskú stolici
řkúc: »Papež nemá té moci
neposlušného kléti«

3. Svatý Václave, kněže náš,
ty od Boha tu moc jmáš,
by sě ráčil smilovati,
Viklefy ven vyhnati,
činieť mnoho zlého.

4. Prosmyž Lidmily svaté,
ať sě přimluví také
před Bohem Otcem svatým,
ať těm Viklefóm klatým
nedá déle tráti.

Píseň velmi dlouhá, z r. asi 1417 pocházející; o popěvcích proti Zbyňkovi 1412 byla již shora řeč (str. 178). V době následující rozmnožily se měrou nesmírnou.

Z popěvků milostných n. př.:

‚Nemni, ale věz raději,
nemiluj cizích nadějí:
zvědúc, kto jest věrný tobě,
přej jmu, jako sama sobě:
daj a netbaj,
dobřěť bude a nezúfaj! nebo:

Milovánie bez vídanie
jakožto noc bez svítanie:
a vídanie bez mluvenie
jako role bez osenie.

Z popěvků posměšných:

Miluji tě, to věz,
miluješli mě, to mi také pověz!
»Paniče v červené nohavici!
Tváť jest milost pod lavicí:
než ty milost mú poznáš,
až utratíš, což kde máš!«
Atd.

Těchto písní a popěvků milostných zachovány nám celé sborníky: Třeboňský, již zmíněný, (dvojí, obojí) od Oldřicha Kříže z Telče, kněze v 2. pol. XV. stol., Vratislavský, Olomucký a j. Bývají to zápisníky studentské (v. str. 90), ale i hojný počet písní a popěvků v nich zapsaných jest zajisté jen malou částkou bujného humoru dob Václavových a rozčilených myslí z dob Husova působení a následujících. Z některých jiných zachovány nám jen počátky: pozdější pobožní skladatelé totiž (XV. a XVI. stol.) písní duchovních uvozují začátky některých písní světských za tím účelem v čele svých nových výtvorů duchovních, aby obecenstvo vědělo, jak je zpívati.

Některé zajímavější možno aspoň názvy zde uvésti: ‚Otep myrry mněť mój milý‘ jest krásná milostná píseň světská, podle ‚Písně písní‘ složená, v rukopise Vyšnobrodském zachovaná; ‚již jest zima přišla‘ je zase vesele-smutná píseň chudiny,

která podobným asi způsobem jako ‚Podkoní' líčí výhody a přednosti chudáků; ‚V Strachotíně hájku' popisuje zábavně zpěv ptáčků na jaře; píseň o zvycích sedláků ‚Chceteli poslúchati, co já vám budu spievati', píseň o chytrosti ženské ‚Střez sě toho každý člověk', o významu barev ‚Barvy všecky rostú na poli' atd.

Z makaronských písniček (srovn. na str. 92 uvedenou) připomenuty buďtež písničky: ‚Detrimentum pacior', a ‚Nos expertes fere labe'; kromě toho zachováno dosti mnoho průpovědí, tak že ve sbírce FEIFALIKOVĚ r. 1862 bylo uvedeno na 100 čísel tohoto milostného básnictví XIV. a XV. století. (Sbírka FEIFALIKOVA vyšla ve Zprávách o zasedáních císařské Akademie věd ve Vídni, třída filosof. histor. sv. XXXIX a doplňovali ji později J. JIREČEK a Č. ZÍBRT v Časopise Musea království českého.)

Jinak básnictví, pokud nevstoupilo do služeb stran, jeví se jen prosou jako **písemnictví zábavné.** Hlavně vnikl k nám v této době **román** a zabral pak na stálo již úlohu velikých básní výpravných.

Románem slula tehdy vůbec povídka zábavná, psaná jazykem národním. Jednotlivé ty povídky prostředkovalo mezi Východem a Západem písemnictví latinské; toto také k nám přineslo největší část těchto zábavných knížek; předkové naši říkali jim obyčejně »kroniky«.

Romány staročeské dělí se opět na dvojí druh — světské a duchovní. Z románů duchovních jsou skoro všecky přeloženy z latiny, pocházejí ze samého sklonku XIV. stol. a jsou to hlavně tyto:

Život Adamův obsahuje pěkným, jednoduchým slohem předně vypravění prvních 3 kapitol první knihy Mojžíšovy a přídavek apokryfní o smrti jeho, jenž prostou dětinnou myslí nabývá téměř rázu básnického.

Jest vlastně výtah ze Solferna (v. níže). Nejstarší rukopis jeho z r. 1400 chová se v knihovně p. rytíře z Neuberka. Pochází tedy asi z konce XIV. stol. a je nejstarší z těchto románků. Tištěn byl r. 1498 v Plzni.

Solfernus obsahuje, mimo přejatý sem ‚Život Adamův' spor pekelné říše s Hospodinem pro svržení padlých andělů s nebe. Pře provedena jest způsobem právnickým, v středověku velice oblíbeným; se strany Lucipera »pána hlubiny a správce vší obce pekelné« vede ji Solfernus »v právích doktor«.

Nejstarší rukopis jest Musejní, z doby asi 1430—1440. V jednom rukopise (universitním) připojena jest předmluva českého překladatele králi; nelze však určiti najisto, míníli se král Václav či Zikmund. Vydán byl tiskem 1553 prací Sixta z Ottersdorfa a Václava Hájka z Libočan v překladě novém, pak v Olomouci 1564 a častokrát jinde. V tiscích mívá nadpis: »Frigonia, doktora Jerusalemského, knihy rodu neb života Adamova.«

Belial podobným způsobem jako Solfernus líčí právní při pekla s Kristem pro vysvobození otců z předpeklí. Právnická úprava je zde ještě

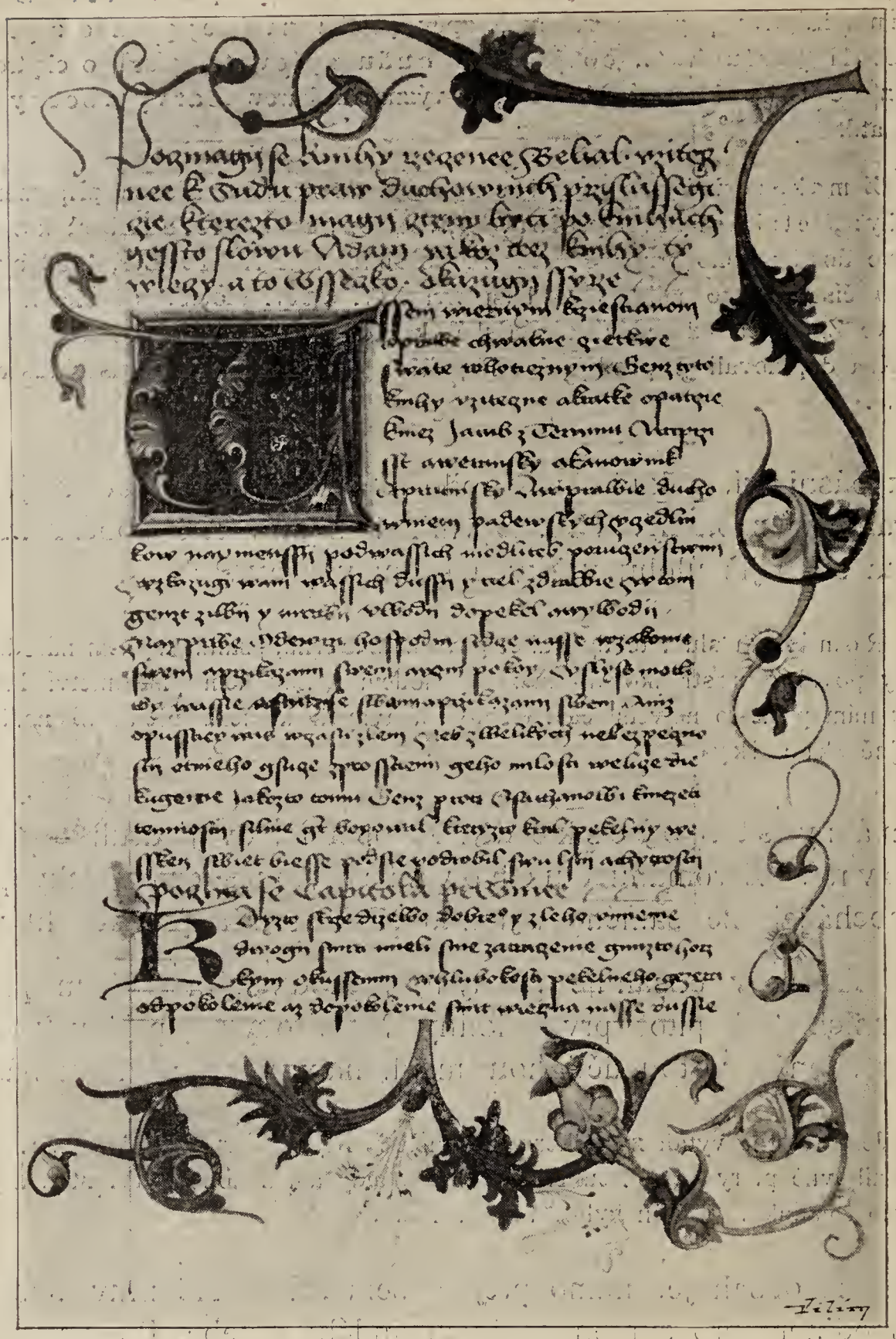

Snímek titulní strany Beliala dle rukopisu z r. 1450 knihovny musejní.

důkladnější a pilnější; většinou jsou zde poměry cizí upraveny dle poměrů staročeských a proto má český překlad také velikou důležitost pro dějiny českého práva. Za ďábly vede při »poručník Belial, u práviech učený«.

Přeložen, rovněž jako ostatní, z latiny; Jakub z Terama složil jej v třetí čtvrti XIV. stol. a již koncem XIV. stol. došla kniha tato schválení papežského a tím také rozšíření po celé Evropě. Spisovatel si přeje, aby dílo jeho bylo čteno po Solfernu a překladatel je nejspíše táž osoba, jako překladatel Solferna. Pochází taktéž z počátku XV. stol. Zachován v několika rukopisech; snímek první stránky nejstaršího rukopisu musejního z r. 1450 je připojen; tištěn dosud nebyl.

Barlaam jest asi ze všech těchto povídek svými osudy nejzajímavější. Kořeně původem svým až v báječné Indii popisoval odříkavý a kajícný život slavného kralevice Šakja-Muni, vůbec známého pod jménem Buddha. V řeckém zpracování této látky od Jana Damascenského změnil se Buddha v mladého kralevice Josafata, jejž moudrý poustevník Barlaam obrátí na víru křesťanskou. Osudy jeho líčí knížečka naše s takovou láskou a upřímností křesťanskou, že ovládla na dlouho literární vkus obecenstva a že razila dráhu četným překladům jiných podobných spisů kajícnických.

Nelze však s jistotou říci, kdy asi překlad vznikl. Spíše v druhém desítiletí XV. věku nebo později, nežli dříve. Rukopisy z 2. polovice XV. stol. v univ. knih. pražské. Tištěn r. 1504, 1514 a j. Překlad český učiněn z překladu latinského; přímo z řeckého textu Jana Damascenského pocházejí překlady jihoslovanské a ruské.

Podobných duchovních »kronik« známo ještě několik; dvojí románek: Život Josefa egyptského s knížkou o Asenet, spanilé kněžně egyptské, jeho manželce; obsahem příbuzné: Poručenství dvanácti patriarch. totiž synů Jakubových, jehož se dokládá již Štítný, knihy o příští Mesiáše atd.

Rukopisy těch kronik zachovány vesměs až z druhé polovice XV. stol. a v XVI. stol. tištěny často, ještě i v XVII. a XVIII.

Ze světských kronik největšího rozšíření došla slavná »**Historie Trojanská**«. Hrdinské činy Řeků v a Trojanů před Homerovým Iliem, moudré řeči starců a vojevůdců obou stran, láska Hektorova k Andromaše a k dítku, žalostný pád celé říše Priamovy, — to vše dojímalo hluboce mysli české a kronika naše vytlačila oblibou svou básně o Alexandrovi. Původně sepsána řecky, latinsky zpracoval látku tu Guido z Kolumny Messanské r. 1287 a pak nastoupila pout písemnictvími celé Evropy. Ke konci XIV. stol. přeložena velice obratně a krásnou češtinou do naší mateřštiny, 1411 na rozkaz Petra Zmrzlíka učiněn překlad nový, který však nedovedl starý vytlačiti, 1468 tištěna jakožto první český tisk a ještě v dobách nedávných (tištěna ještě 1843) bavívala lid náš svým květnatým a důkladným vypravováním.

Ukázkou textu začátek knih XX.:

„Když by zabit Hektor a do města vnesen, nasta pláč a kvielenie i nařiekanie ote vších obecně po všem dvoře králově a po všem městě, a tak veliké, jako by každý svého najmilejšieho přielele ztratil; nebrž nebieše na všem dvoře krále Priamově ani ve všem městě Trójanském, kto by syna svého nevydal za život Hektorov, by toho bohové popřieli. Ženy laké i panny po všem městě žalosl nevýmluvnú mají plačíce, kvieléce i nařiekajíce hlasy žalostivými a řkúce: »Již nebudeme mieli ižádného odpočívanie před našimi nepřátely, poňavadž jest náš hrdinský obránce zahynul, v němž sme všichni po boziech pevnú měli naději; za něhož sme bezpečně odpočívali, nebojiece sě našich vrahuov, by nás kdy mohli přemoci a dobýti, zlúpiti i v věčnú službu poarobili. Ale již toho zlého všickni čekáme.“ A v té žalosti trváchu mnoho dní. A tělo Hektorovo všickni králi, kniežata i lidé urození nesiechu na dvuor králuov, roztrhavše rúcho

na sobě a obvázavše hlavy své, žalostivě položichu. A když to uzřě král Priamus, neslýchanu žalostí přiběh i padl na tělo jeho a omdle náramnú žalostí; a za to všickni mniechu, že by měl umřieti pro přielišnú žalost i tesknost, vida toho mrtvého, jehož život viece nežli svój vlastní miláše a v němž všichnu svú naději pokládáše. Ale jiní králi i kniežata odjemše jej od těla, vedechu a takměř na poly mrtvého nesechu do jeho pokoje. Též i bratřie jeho neslýchaně biechu žalostivi, že všickni žádáchu s ním zemřieti nežli jeho, sobě bratra najmilejšieho, mrtva vidúc živi býti. Co pak dieme o té přectné mateři jeho, králové Hekubě, o jeho sestrách, totížto Polyxeně a Kassandře a co o jeho věrné manželce Andrometě? Kterakú sú ty všěcky i každá z nich žalost měly, jazyk by toho nemohl vymluviti, ani péro by to mohlo vypsati. Ale krátce diem: byla jest tu taková žalost, jako by každý žělel své smrti.“

Starší recense zachována v několika rukopisech, avšak většinou (mimo dva, Strahovský z r. 1437 a Lobkovický z r. 1441) až z 2. pol. XV. století pocházejících; mladší ve zlomcích současných. Tuto dal si, jak řečeno, upraviti pan Petr Zmrzlík ze Svojšína, nejvyšší mincmistr krále Václava. Starší recense pak přešla do překladů tištěných a opravována a obnovována častokrát. Rozdělení na 35 knih podrželi však všichni vydavatelé, z nichž nejzajímavější je (mimo starší) vydání Krameriovo z r. 1790 pro svou vlasteneckou předmluvu. Snímek první strany nejstaršího tisku z r. 1468 podává příl. č. 10.

Místo staré veršované Alexandreidy zaujala prosaická »**povídka o Alexandrovi**«, obyčejně nazývaná: »kniha o všech skutcích veľikého Alexandra«. Přeložena rovněž z latiny a přeplněna hojně báječnými událostmi, jež Alexandra potkávají na cestě do Indie, jak zvídá svůj osud od stromů slunečních, o hoře diamantové, o zabití basiliška atd. Oblíbena byla ještě v XVI. století.

Ze čtyř jejich rukopisů nejstarší jest klementinský z r. 1433; jiné jsou mladší. Tištěna již r. 1513 v Plzni. Obsahuje celkem 146 kapitol; jazyk jest dosti správný. Původním pramenem latinského originalu byl řecký román z druhého století po Kr., jenž býval připisován Kallisthenovi, průvodci a dějepisci Alexandra Velikého za tím účelem, aby se zdál hodnověrnějším.

Větší obliby došel však u nás román o **Apollonovi, králi tyrském.** Nebyl to pouze zapletený děj, s veškerou rafinovaností pozdních řeckých románů sestrojený (král Antioch vlastní dceru Tharsis si zamiluje; ženichům klade ukrutné hádanky; mladého kralevice Apollona, o ruku dcery se ucházejícího, z města vypudí, ten dlouho bloudí v cizině a po mnohých překážkách, konečně po smrti Antiochově vezme si Tharsis a stane se králem v Tyru), jenž zajímal a napínal mysli našich předků, nýbrž i četné hádanky (stč. »pohádky«), jež v této «kronice« jsou roztroušeny. Zachována ve třech rukopisech, 2. polovice XV. stol., tištěna pak přečasto v XVI., XVII. i XVIII. století; z českého zpracování učiněn překlad polský a odtud přešla i do ruštiny.

Ukázkou textu dvě hádanky:

Dům jeden vím:
uhodnešli, povím.
A ten dům vždy hlučí
a hospodář v něm mlčí;
a přijda muž bez koně
a nesa nit na lóně
jav hospodáře pryč jej vleče
a dům děrú pryč uteče.

(voda — ryba — rybář — síť)

Jsú čtyři sestřice,
jimž netřeba přeslice;
u sebe blízko stojí,
žádného se nebojí;
a pakli kam běží,
nikda k sobě nemluví;
jediné když jich nezlíčí,
tehdy velmi vysoko křičí.

(k o l a)

Český překlad učiněn zajisté z textu latinského, někdy již v VI.—IX. stol. vzniklého; ale není dosud určeno, z kterého (byloť jich více). Také bývala tato povídka připojována ke sbírce zvané »Gesta Romanorum,« ale v českém překladu jich není. Jinak oblíbena byla, jak zmíněno, velice; nověji však dosud nevydána; jenom bibliotekář VRŤÁTKO otiskl text nejstaršího rukopisu v Časopise Musea království Českého 1863.

Ostatní romány staročeské jsou původu pozdějšího; proto výklad o nich v období následujícím.

Z němčiny k nám přešly v této době hlavně Štilfríd, Bruncvík a Tkadleček. Všecky tři »kroniky« upraveny však tak, že na první pohled vypadají jako práce původní.

Štilfríd, obyčejně s následujícím Bruncvíkem v rukopisech a tiscích spolu přicházející pod titulem »Dvě kroniky,« zachoval ještě stopy staršího veršovaného textu. Vypisuje, jak kníže český Štilfríd, maje ve znaku kotel, chce nabyti zaň orla. Odebéře se na dvůr krále »Napulského« Astronoma a ve slavném souboji přemůže dvanáct reků krále »englického nebo mezopotanského, jmenem Filozofus«; obdrží za to znak »englický«: orla černého v zlatém poli a k tomu ještě ruku princezny neapolské Neomenie pro svého syna Bruncvíka. Začátek:

»V české zemi jeden pán a kníže bieše,
ten jmeno Štilfríd mějieše.

Ten byl mysli vysoké, nebo čte se o něm, že což jest umyslil, to i dokonal. Ten mějieše paní překrásnú, dceru krále Lambarského a její jméno Theodora, z nížto jmějíše syna, jemuž káza řiekati Bruncvík. Jednu chvíli je se Štilfríd s svú ženú raditi řka: »Paní milá! Věz, že naši starší dávali nám tuto radu, abychom kdež mohúc dobývali svému jazyku cti a jmene dobrého. A já sem umyslil, že mieni jeti a zase nepřijeti, bychť za to měl hrdlo dáti, leč své zemi a sobě cti věčšie dobudu; neb tento kotel, kterýž na svém ščítu nesu, velmi jest nemil a protož sem sobě umyslil: nebo orla přinesu na svém ščítě, neb i kotel ztratím.«

V boji Štilfríd vzývá pomoc »Václava svatého« a po bojich praví:

»za sbožie neprosím, než za čest svého jazyka českého
a syna mého Bruncvíka jediného.«

Bruncvík přirozeně pokračuje, kde přestává Štilfríd. Rozloučí se s chotí, aby dobyl lva do znaku zemského; na moři ztroskotá u hory »jakštýnové«, která k sobě vše zdáli 50 mil přitahuje; tam ve dvou letech hladem pomrou všichni (Bruncvík sezná se tam s mořskou pannou Evropou), Bruncvík však, zašit do kůže koňské od věrného Baláda, unesen nohem do jeho hnízda. Mladé

nohy pobije a bloudiv pustinami, pomůže lvu proti sani; lev pak zůstane u něho, živě ho tři léta. Pak vypraví se se lvem na moře, plují mimo svítící horu »karbunkulus«; pak přijdou na hrad »mořských potvor« v městě, kde král Olibrius, mající oči napřed a vzadu, a na ruce i na noze každé po 18 prstech, má poddané rohaté, jednooké, psohlavce atd.; chce Bruncvíka pustiti do Čech, dobude-li mu dcery Afriky, od draka Basiliška unesené. To Bruncvík po hrozných dobrodružstvích provede; když pak král nechce ho pustiti a dává mu Afriku za manželku, najde ve sklepě meč »Hlava dolů«, užije jeho moci u krále Olibria a všech poddaných a pluje domů se lvem; když na ostrově Tripatrita nutí jej k tanci ďáblové, opět pomůže kouzelný meč, taktéž u krále Astriola a národa »nevidomců». Vrátí se šťastně do Prahy a Kleofáše, za kterého nutil otec Astronomus manželku jeho se vdáti, opět kouzelný meč zahubí a lev roztrhá i se služby. Bruncvík pak přijme do znaku bílého lva v červeném poli, žije 45 let s chotí šťastně, má syna Ladislava, a když zemře, lev žalostí zahyne s ním.

Oběma těmto kronikám vzorem byla německá báseň Reinfrit von Bruncwîc. Bruncvík sám zachován v rukopise z r. 1472 t. zv. Baworowském, Štilfríd sám v rukopise Náchodském z r. 1487, Bruncvík se Štilfrídem v rukop. knihovny klementinské XVI. stol. a pak v nesčetných tiscích prostonárodních XVI—XIX. stol. Až dosud je na venkově ‚kronika o Bruncvíkovi' čtením velice oblíbeným.

Z českých textů učiněn byl »Bruncvíka« překlad ruský a maďarský; text staročeský vydal V. HANKA v Praze 1827, texty ruské J. POLÍVKA 1892; otisknuv i text rukopisu Baworowského.

Tkadleček dlouho byl pokládán za původní plod básnictví staročeského. Teprv důkladnějším zkoumáním shledalo se, že zpracován jest na základě skladby německé, avšak v Čechách složené. Obsahuje málo zajímavé a velmi rozvláčné hádání milence s Neštěstím, jež mu odňalo milenku. Žalobník-milenec dává nám uhodnouti, že se jmenuje Ludvík, že jest literátem, dvorským služebníkem v Hradci Králové; milenka jeho sluje Adlička, byla topičkou na knížecím dvoře a Neštěstí ho od ní odloučilo r. 1407. Spisovatel dokládá se i svého staršího díla »O milosti«, nám nyní neznámého.

Hádání samo jest dosti unavující, vyšperkováno středověkou učeností a jen tu a tam oživeno nějakou bajkou a prostonárodním příslovím. Také dosti vtipně dává i spisovatel dle svého literárního zaměstnání sobě přijmí Tkadleček (kteréž pak zůstalo celé skladbě) a své milence »Pernikářka« (ježto, kdykoliv co chtěla říci, vždy to »na své mysli sem i tam převálela«). Jinak sloh jest dosti plynný a obratný.

Tkadleček zpracován dle německé skladby »Ackermann von Böhmen« z r. 1399; avšak příliš rozvláčně a místy básník náš pokazil original. Zaměnil na př. Smrt německého originalu Neštěstím velmi neobratně, zapomněl na zakončení — české skládání končí se uprostřed hádky, kdežto německé rozhodnuto soudem Božím; rovněž zoufalý nářek vdovce s dětmi nad ztrátou manželky je mnohem přirozenější než nekonečné nářky milencovy. Skladba německá je také nepoměrně kratší.

Snímek první strany »Výkladu« pana Ondřeje z Dubé, dle nejstaršího rukopisu, chovaného v městském archivu pražském.

Zachován český Tkadleček v rukopise Strahovském z XV. stol. (snímek jeho začátku v příl. č. 9) a v novějším opise musejním: tiskem vydán ve dvou svazečcích od HANKY 1824 jako zvláštní díl Starobylých Skládání.

Prosa původní této doby má nejcennější památky v oboru právnickém. Po neobratných a těžkých počátcích knihy Rožmberské vyvinula se již koncem minulého období prósa právnická dosti slušně i v překladech právnických spisů vlády Karlovy i v listinách.

Vzorným však plodem staré naší prosy právnické jest Výklad na právo země české, jejž kolem r. 1400 složil pan **Ondřej z Dubé**. Tento ctihodný kmet, který přes čtyřicet let zasedal sám na soudě zemském jako nejvyšší sudí království, posílá knížku svou, příručnici českého práva stručnou, přesnou a jasnou, zvláštním přípisem Václavu IV., aby mu ukázal, jaké povinnosti má na sobě jako vladař.

Ondřej z Dubé, pán na Zlenicích (nad Sázavou u Komorního hrádku, synovec jeho Václav provázel 1414 Husa do Kostnice) byl od r. 1343—1394 nejvyšším sudím království. Místo jeho později obdržel Hynek Berka z Dubé; neboť Ondřej byl za všech různic a bouří panských věrným poddaným svého krále. Ve své nedobrovolné prázdni složil kolem r. 1400 na Zlenicích svůj »Výklad,« avšak jen první jeho část (v. níže) a věnoval zvláštním přípisem králi Václavovi IV. Zemřel r. 1412 ve vysokém věku.

Starší dějepisci, vzhledem k dlouhé době (ovšem s přestávkou 20letou 1363 až 1384) jeho úřadování, předpokládají dvojí osobu téhož jména, avšak neprávem.

Výklad, sepsaný kolem r. 1400, obsahuje úplné poučení o soudě zemském, řádu soudním a způsobu pře; proti knize Rožmberské má mluvu již neskonale vytříbenější a jasnější; formality různé byly se působením Karla již zjednodušily. Sepsán byl »aby ta ctná paměť starého práva a zemský řád s ním, starým člověkem neminula;« napsal pak to, co jednak »od svých předkův i od mnohých starých pánuov, ještos sú země České práva milovali, slýchal« jednak to, co »sám po mnoho let vedl a držal věrně.« Ondřej zavedl uvádění zápisů zemských desk, což zůstalo po něm již stálým zvykem knih právnických. Dílo jeho má kromě věnovacího přípisu Václavovi IV. 82 článků, po r. 1411 přidány někým čl. 83—123, doplňujíce různými poznámkami obsah předešlého. Úřední platnosti spisek jeho nenabyl, ale těšil se až po dobu Všehrdovu vážnosti veliké. Ukázka čl. 1—3 na snímku připojeném; ukázkou z přípisu stůj zde:

» . . . mním, že jest málo pánóv českých, by pomněli, co sú jich otcové měli za právo; a nepomniece ani vědúce, i vedú každý k své vóli své mysli i zámysly v těch úřadiech, nemilostivě groše dobývajíce, mimo [= proti] staré ustavenie. A skrze to koruna Česká na službě rytieřóv a panoší najviece, Ty na svém panství, obec duchovních i světských na cti i na zboží, chudí i sirotci na svém dědictví obmeškáni a právo České na svém řádu rušeni jsú. A na koho křik obecný než na Tě? na koho k Bohu žaloba než na Tě? o kom zlá paměť než o Tobě? Ty toho móžeš lehce odbýti: jedno [= jen] přijma naučenie učiniž svú snažnost, komuž úřady dáš anebo dals, a přísahu od nich přijímáš, přikaž, ať pravdu božskú vedú a v té pravdě i k té pravdě právo staré obyčejně vedúce, bez zámysla no-

vých práv, ať v tom groše nehledají mimo staré ustavenie a ještě v tom ustavení ať milost činie a stran ať nedržie, hotovi jsúce každému k jeho potřebě vždycky; neb za to berú a jmají« ... :

A podobným tónem dále krále navádí k spravedlnosti, milosrdenství, právu atp., kresle zároveň žalostný obraz o zvycích tehdejších úředníků. Jsou to leta nepokojná, bouří panských a rozbrojů domácích, ve kterých stařičký sudí zemský hovoří ke králi. Ten »groš« upomíná takřka na to »zlato« proti němuž horlí o málo později Hus; tím si i vysvětlíme, proč zrovna synovec ctihodného kmeta provázel Husa na hranici.

Výklad zachován ve dvaceti rukopisech; nejstarší chová se v městském archivu v Praze; vydán byl častokrát, posledně od Hermen. JIREČKA ve sbírce »Codex juris bohemici.«

Starší ještě, nežli »Výklad« páně Ondřejův, jest z doby Karlovy pocházející »**Řád práva zemského**«. Ukazuje rovněž jak vésti při obecnou i hrdelní; latinský povstal v době 1348—1355, ale český text zdá se býti pozdější.

Latinský název »Ordo judicii terrae.« Zachován spolu s českým překladem v hojných rukopisech právnických XV. století a vydán několikrát; od PALACKÉHO v Archivu Českém, od H. JIREČKA ve sbírce Codex juris bohemici a j. Zůstal rovněž jen knihou soukromou, nenabyv platnosti zákonné.

V této době konečně proniká čeština i do knih městských, které dlouho byly otevřeny jen němčině; vznikají překlady rozličných latinských listin výsadních i cizích zákoníků: tu zvláště třeba se zmíniti o překladech práv hornických, konšelských a manských, dále o překladech práv Magdeburských, o t. zv. Schwabenspieglu a t. zv. Sachsenspieglu. Překlady ty vznikaly teprve na sklonku vlády Václavovy, od lidí většinou málo k tomu povolaných.

Rukopisy jejich, hojné, jsou však zachovány až teprve pozdější, z 2. pol. XV. a XVI. stol.; proto širší zmínka o nich níže.

Sem konečně náležejí i hojné listiny královské i soukromé, dále četné písemnosti jednací, což však vše má již menší důležitost literární.

Dějepis i zeměpis v této době spokojuje se, mimo stručné a suché zápisy kronikářské, buď jazykem latinským nebo pouhými překlady. Vlastního velikého díla dějepisného z této doby není.

Kronikářem této doby nejznamenitějším, ovšem jen latinským, jest **M. Vavřinec z Březové**, jehož díla patří však většinou až do období následujícího. Z tohoto období jsou některé jeho překlady: snář, vzdělaný pro Václava IV., Kronika světa, sepsaná pro Václavova komorníka Jana z Eisenberka a Mandevilly cesta po světě; o tom o všem širší výklad níže.

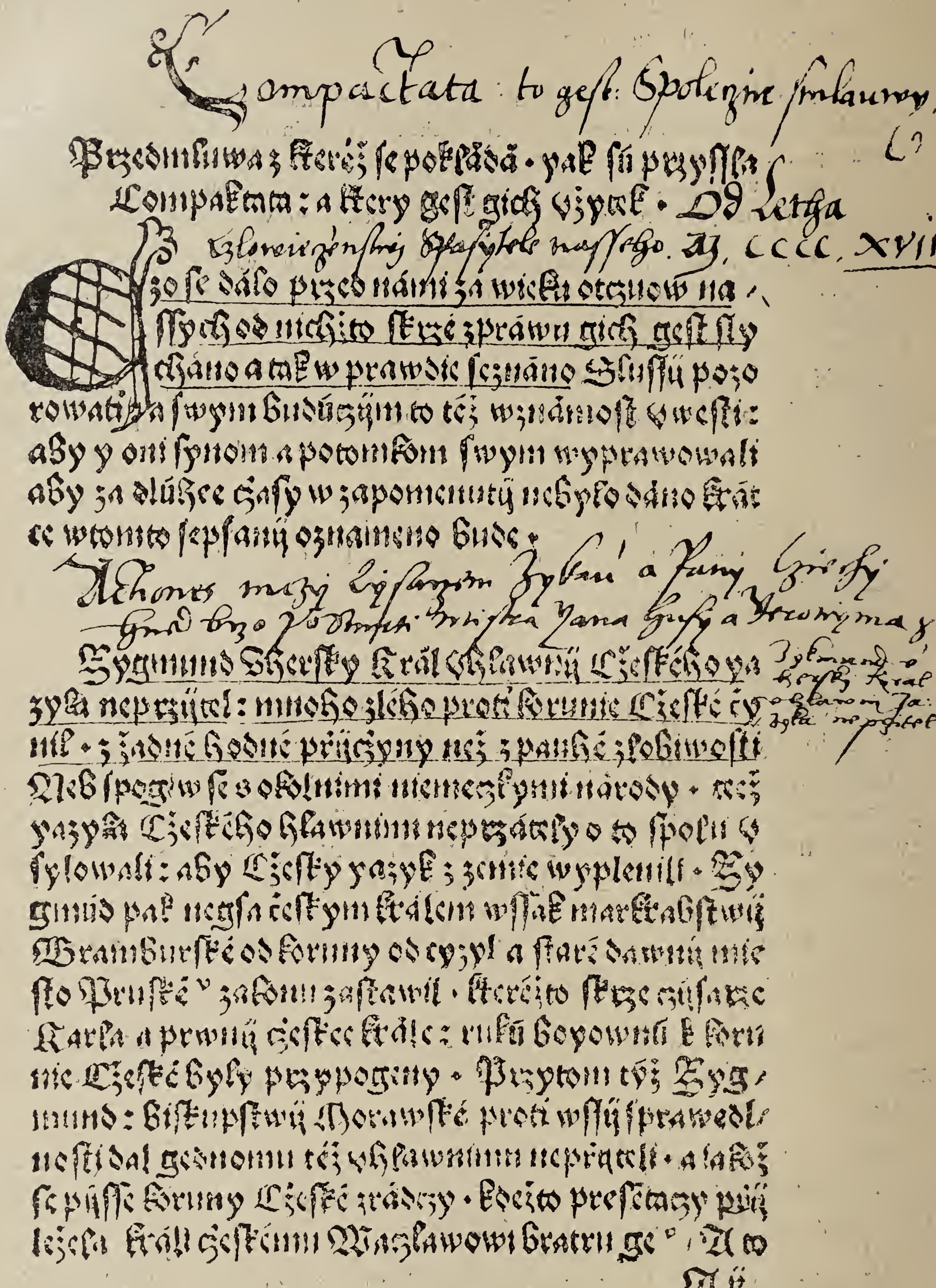

Compactata to gest: Spolecznie smlauwy.

Przedmluwa z kteréž se poklädä · yak sü przyssla Compaktata: a ktery gest gich vžytek · Od Letha Narozenij Spasytele nasseho. M. CCCC. XVII

Czo se däło przed nämi za wieku otczuow nassych od nichžto skrzé zpräwu gich gest slychäno a tak w prawdie sczmäno Slussü pozorowati y a swym budúczým to též wznämost vwesti: aby y oni synom a potomkom swym wyprawowali aby za dlúhee czasy w zapomenutý nebylo däno krätce wtomto sepsaný oznamено bude ·

Sygmund Uherský Kräl Zhlawný Czeského yazyka neprzyitel: mnoho zlého proti korunie Czeské czynil · z žadné hodné přyczyny než z panské zlobiwosti Neb spogiw se s okolnimi niemeczkymi närody · než yazyka Czeského zhlawnimi neprzätely o to spolu vsylowali: aby Czesky yazyk z zemie wyplenili · Sygmud pak negsa cesky m krälem wssak markrabstwij Brambursské od koruny od czyzyl a staré dawný miesto Pruské v zakonu zastawil · kteréžto skrze cziesarze Karla a prwný czeskee krälе: ruku boyowniu k korunie Czeské byly przypogeny · Przytom týž Sygmund: biskupstwý Morawské proti wssý sprawedlnosti dal gednomu též vzhlawnimu neprzyteli · a iakož se přissé koruny Czeské zrädczy · kdežto presetczy přijlezela kräli czeskému Waczlawowi bratru ge · A to

Až

Ukázka pozdějších kronik. S připisky XVI. stol.
Dle starého tisku v knihovně Musea království českého.

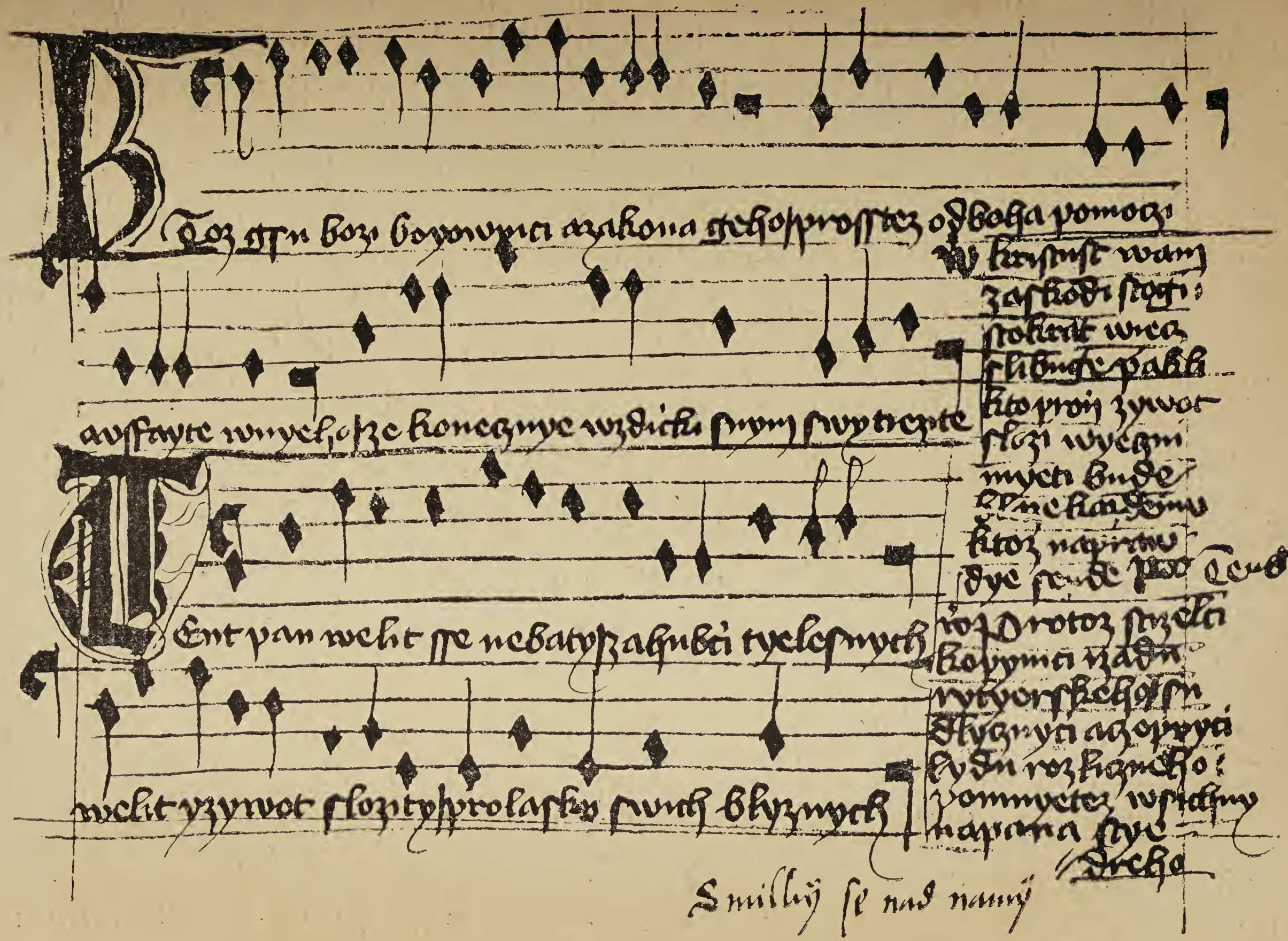

Píseň „Kdož jste boží bojovníci“ z kancionálu Jistebnického.

218a 257.

Druhým kronikářem-překladatelem jest **Beneš z Hořovic**, zpracovatel kroniky zvané Martiniani. Zpracování jeho není sice nejhorší, ale přece nevyniká ani jazykem ani původností.

Beneš z Hořovic, narozený někdy za Karla IV., nazývá se sám »rytířem Zámorským,« byl tedy snad v Palestině. R. 1409 seděl na Rabštejně, 1412 byl přítomen stínání tří mládenců v Praze a žil ještě r. 1420.

Martiniani (nebo, jak v textech obyčejně se píše, Martimiani) slove ta kronika, ježto nejvíce čerpal pro svůj překlad z díla Martina Polona. Tento ‚Martinus Polonus' (»Martin Polák«) kněz XIII—XIV. stol. hodlal popsati celé dějiny světové tím způsobem, že souřadně líčil činy papežů a císařů, nechávaje stejnoměrně pro každý rok řádku svého díla. Z něho vzal Beneš posloupnost papežskou; avšak dílo samo, ačkoli Beneš v předmluvě vykládá jinak, jest přepracováním německé kroniky štrasburské, kterou sepsal 1386 Jakub Twinger von Königshoven. Beneš, podobně jako spisovatel, ukončil dílo své smrtí Karlovou, o Václavu IV. psáti nechtě pro jeho prý pravdy nesnášelivost. Dílo své psal Beneš v posledním desítiletí XIV. věku.

Rukopis celý z r. 1400 chová se v knihovně p. rytíře z Neuberka. Necelý pozdější tamtéž. Tiskem vyšla r. 1488, kteryžto tisk, velice vzácný, bývá často uváděn latinsky: ‚Liber Caesarum' anebo ‚Cronica Paparum.'

Dílo Benešovo stalo se pak základem pozdějších kronikářských zápisků; kdosi jiný, snad Benešův příbuzný, pokračoval v díle jeho 1378—1440, k tomuto prodlužovateli připojili se jiní a za válek husitských i po nich vznikla tak celá řada zaznamenavatelů lidových, jejichž zprávy nazýváme »Starými Letopisy.« Jakým asi způsobem tyto pozdější přípisky psány a rozmnožovány, jakým duchem se nesly — o tom viz vedle snímek jedné takové lidové kroniky.

Zde také možno uvésti stručně dva překlady jiné: t. zv. Komestor a Lucidář.

Komestor, jazykem Benešovu podobným přeložený, jest středověká učebnice dějepisu, složená původně latinsky pod názvem Historia scholastica od Petra Comestora, učence XII. století. Přihlíží hlavně k dějinám biblickým a překladatel český není nám znám.

Zachován v rukopise z r. 1404 (Cerronském) v Brně, jiné rukopisy jsou tamtéž (v zemském archivu) a v pražské univ. knihovně. Tištěn nebyl.

Lucidář byl skromný pokus o všeobecný slovník naučný; obsahoval poučení o Bohu, o stvoření světa, o umučení Krista Pána, o zemi a nebi, o národech a náboženství atd. Sestaven byl původně dle latinských pramenů německy. Pro svou poučnost byl velice oblíben i český jeho převod, způsobený někdy kolem roku 1400, a držel se v lidu dlouho, až do našich dní. Z češtiny přešel i do chorvatštiny.

Rukopis nejstarší z XV. stol. chová se ve Fürstenberské knihovně na Křivoklátě, nejstarší tisk z r. 1498 nyní neznám; tisky XVI. XVII. XVIII. i XIX. stol. jsou velice hojné a ovšem již přepracované.

Ostatní spisky dějepisné a zeměpisné, jinak dosti hojné, zvláště pak v posledním pětiletí rostoucí a valem se množící, jsou vesměs buď překlady anebo díla tak chatrná, že možno zde o nich již pomlčeti.

Taktéž písemnictví ještě zbývající další — duchovní (pokud není Štítného nebo Husovo), filosofické, mluvnické i slovníkářské (vše zachováno většinou jen v opisech pozdějších) — nevykazuje v době této prací zvlášť pozoruhodných. O překladě »ž i v o t a s v. o t c ů (egyptských)«, jenž jediný vyniká nad úroveň tehdejší nedbalosti slohové, bude ještě níže zmínka, taktéž o překladu »ž i v o t a s t a r ý c h f i l o s o f ů« ; rozmanité knížky modlitební »modlitby«, »hodiny«, »hodinky« atp. jsou rovněž bez ceny literární; »k á z á n í d o l a n s k á« (zachovaná v rukopise knihovny Olomúcké z r. 1410—1416), jsou sice nejstarší česká kázání nám zachovaná, ale s Husovými, téměř současnými, se rovnati nemohou; totéž platí o životech rozličných svatých: sv. J e r o n y m a, F r a n t i š k a, A l ž b ě t y, A n a s t a z i e atd. atd. Rovněž spisy lékařské, alchymické, štěpařské a různé herbáře jsou zachovány až v rukopisech pozdějších. Ze všeho toho hojného, ale skoro bezcenného písemnictví naukového dlužno vzpomenouti dvou hlavně spisů: m a m m o t r e k t ů a H á j k o v a z ř í z e n í v o j e n s k é h o.

Mammotrektem nazývány (latinsko-české) slovníčky k bibli, jež týmž pořadím, jako bible, vykládaly různá slůvka biblická. Čím více obracely se mysli k Zákonu Božímu a čím méně ještě tehdy (kolem r. 1410) bylo celých kodexů českých, tím hojněji množily se tyto slovníčky, obsahující někdy 1000 a někdy přes 10.000 slůvek vyložených. Jakmile však bible se rozšířila česky a zvláště když vydána tiskem, staly se tyto slovníčky zbytečnými a zanikají úplně.

Jeden z nejstarších mammotrektů chová se v knihovně kapitulní; z hojných mammotrektův ostatních možno zde uvésti mammotrekt V í d e ň s k ý, z počátku XV. stol., obsahující přes 10.000 slov a mammotrekt P r a ž s k ý (univ. knihovny), z druhé polovice XV. stol., obsahující přes 13.000 slov, největší mammotrekt vůbec.

Splynutím mammotrektů a starších slovníků věcných a abecedních vznikaly pak veliké slovníky latinsko-české, jichž několik zachováno v XV. stol.; ze XIV. pochází veliký soubor několika slovníků t. zv. s l o v n í k V o d ň a n s k ý z r. 1389, chovaný nyní v knihovně musejní.

Zřízení vojenské, sepsané na rozkaz krále Václava IV. r. 1413 od pana H á j k a z H o d ě t í n a, jest nejstarší vojenský spis český a nabízí takřka velice zajímavé srovnání s málo jen pozdějším vojenským zřízením Žižkovým; jasně osvětluje váhu a význam spisu Žižkova a proto zaslouží si aspoň této vzpomínky.

Konečně závěrkem nutno uvésti překlad tak zvaných **Gesta Romanorum**. Tato středověká sbírka příběhův a rozprávek s připojenými namnoze

duchovními výklady náleží mezi knihy nejvíce oblíbené a milé středověkým čtenářům. Kněz i básník čerpali z ní souměrně a v prostonárodních zpracováních mění se povídky o římských císařích v pohádky o báječných princích a spanilých princeznách během nedlouhých dvou, tří století.

Latinské sbírky byly u nás známy záhy: již skladatel Desatera béře z gest své příklady (v. str. 65.—68.). Ze sbírky této přešlo k nám několik povídek samostatně, ostatní pak v takovém pořádku a počtu (114), jak to bylo v střední Evropě tehdy oblíbeno. Zvlášť k nám přišly kronika o Apollonovi (v. shora) a kronika o Jovinianovi (vyskytá se však i v překladě gest): tato o něco později. Celé sbírky zachovány máme ve třech rukopisech: Březnickém (nyní v Museu) z r. 1443, (druhý) Musejní z r. 1473 a Klementinský z téže asi doby. Kromě toho chová se rukopis jiného obsahu, taktéž mezi Gesta počítaný, v Olomucké knihovně studijní.

Vydal je velice pěkně dle všech tří rukopisů prof. dr. J. V. NOVÁK, 1895. nákladem České Akademie.

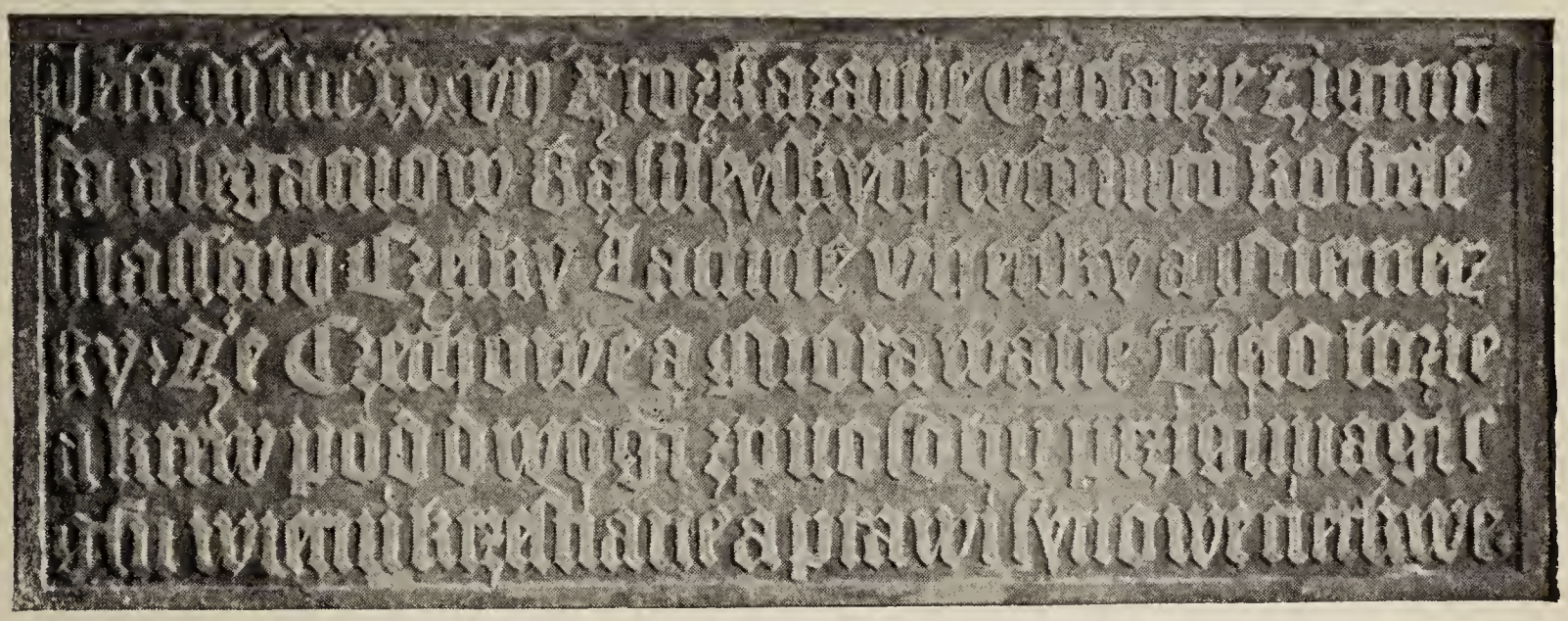

Kamenná deska s kompaktáty ze zrušeného kostela Božího Těla v Praze; nyní v Museu.

4. KVĚT PISEMNICTVI NÁRODNÍHO.

(R. 1419—1458.)

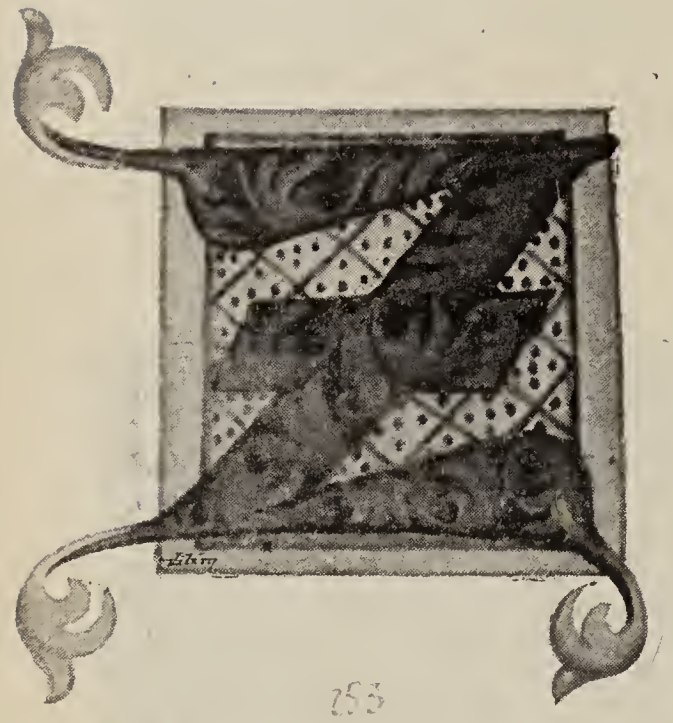

Začáteční Z z bible Dlabačovy v knihovně Strahovské z pol. XV. stol.

ákon Páně ovládl již při smrti Husově veškeré mysli české; před svým mučenickým skonem doporučil ještě Hus zvláštním listem věrným Čechům novotu, zavedenou již v listopadu 1414 M. Jakoubkem, novotu, která měla pak viditelně odděliti obojí stranu od sebe: přijímání pod obojí způsobou. Kalich a kříž stály nyni proti sobě a věci přiostřovaly se již tak, že nezbytné bylo jich rozhodnutí mečem.

Zdálo se sice — a tak myslil zajisté i sbor kostnický i král Zikmund — že smrtí Husovou, k níž přistoupila 30. května 1416 rovněž hrdinská smrť Jeronymova, zastaví se další postup věcí českých. Velikolepý protest panstva českého na valném sjezdu (sta pečetí pokrývá vzácný ten dokument, nyní v Edinburce chovaný) ze dne 2. září 1415 ukazoval sice stále ještě na cestu mírnou (páni hodlali na křivdy učiněné žalovati u budoucího papeže) ale další usnesení, na témž sjezdu sjednaná, ukazovala již budoucí odpor. Páni smluvili se dopustiti a hájiti svobodu kázání slova Božího, a zároveň ustanovili zakázati kněžstvu, aby nepřijímalo a nevykonávalo klateb z ciziny pro věci duchovní metaných. Spolek sjednán na šest let a zvolen výkonný výbor, aby usnesení jeho prováděl a další členy přibíral.

A nezůstalo jen při slovech. Když ke konci října téhož roku vyhlášen nad Prahou interdikt za příčinou M. Jana z Jesenice, přítele Husova, ozbrojené zástupy lidu pražského násilím zavedly kněze strany své do chrámů, klášterův a na fary, a vypudily odtamtud protivníky kalicha i zjednaly tak poprvé nerušeně průchod vůli lidové, aniž se moc církevní a státní opovážila překážeti. Porovnal sice v roce následujícím Václav ještě jednou jakž takž ‚kališníky‘ a ‚stranu pod jednou,‘ ale jen na krátko a netrvale. Již v únoru 1416 vyhlášen znovu interdikt na Prahu a Horníci, poštvaní kněžstvem pod jednou, ubili třináct zřízenců královych nelidským způsobem,

tak že jen velikými dary dovedl býti uchlácholen král, aby nevzal na nich hroznou pomstu, a ke konci téhož roku stavilo koncilium Kostnické působnost vysokého učení Pražského, ježto bylo chválilo Husa jako mučeníka.

A přec, co se dálo v Praze, bylo jen stínem toho, jak mysli vřely a byly rozčileny na venkově v těch krajích, kde byl kázal Hus. Jako ze země vyrůstaly zástupy těch utištěných a chudých, dříve násilím potlačovaných a dobrovolně šíji ve jho sklánějících, jako listí na jaře množily se každým dnem a šly ovšem den co den dále ve hloubání a zpytování Zákona Božího. Za přijímáním vína následovalo brzy podávání svátosti dětem; sotva že odklizeno učení církve o očistci, vyhazovány ihned obrazy z chrámů a potupovány ostatky svatých; nesvěcena sůl, oleje, vejce .. nezvoněno ..; dokud moc státní shovívala a dokud Praha brala se směrem mírnějším, bylo ještě možno mluviti o vrchnosti, o vládě, o králi: avšak bylo jisto, že tento zžírající oheň před těmito hranicemi se nezastaví.

Proniknutí úplné revoluce bylo uspíšeno zrázněním a ostatečněním Prahy. V tom měli zajisté účastenství nemalé uprchlíci cizokrajní, kteří pro víru svou jinde trpíce v Praze se osazovali. Byli to Němci — Petr a Mikuláš z Drážďan, byl to Angličan — Petr Payne, mistr university Oxfordské — a byli to hlavně Francouzi, dvaačtyřicet mužů s ženami a dětmi, vyznavači učení Valdenského, lidé tiší a skromní, avšak úplně nedbající veškerých vnějších znaků náboženství. Přišli do Prahy r. 1418 a již záhy jevily se stopy jejich působení v lidu pražském.

Mistři učení pražského koncem tohoto roku hleděli nyní sami staviti proud novot: zamítli základní zásadu všech novotářů, že jen to jest věřiti, co stojí v písmě. Již tehdy nazývali sebe a mírné stoupence učení Husova »bratřími;« a když král Václav, nucen sborem kostnickým a bratrem Zikmundem, nechtěl povoliti ani nejmenší míru požadavků a když pokoušel se dokonce zpáčiti vývoj věcí zpět, nastala vzpoura zřejmá, nejdříve v kraji a pak v Praze.

Již od počátku r. 1419 konány na venkově četné schůze lidu, nejvíce na jihu na rovině blíže Bechyně, nazvané nyní biblickým jménem Tábor. Na 40.000 »bratří a sester« sešlo se na příklad 22. července k pobožné takové schůzi a účastníci zavázali se životem svým hájiti Zákona Páně, při čemž obratní vůdcové zejména Mikuláš z Husi, starali se, aby slova nalezla také náležité provedení. A když podobné procesí s tělem Božím 30. července téhož roku vedl po ulicích pražských Jan z Želiva, zanícený a vášnivý řečník, dovolávající se v kázání slov Apokalypse proti nenáviděným konšelům novoměstským, nedávno teprve dosazeným — a když neopatrní konšelé bránili se kamením proti zástupům obklíčujícím radnici a žádajícím, jako před sedmi lety, vydání vězňů: tu rozlícené davy lidu

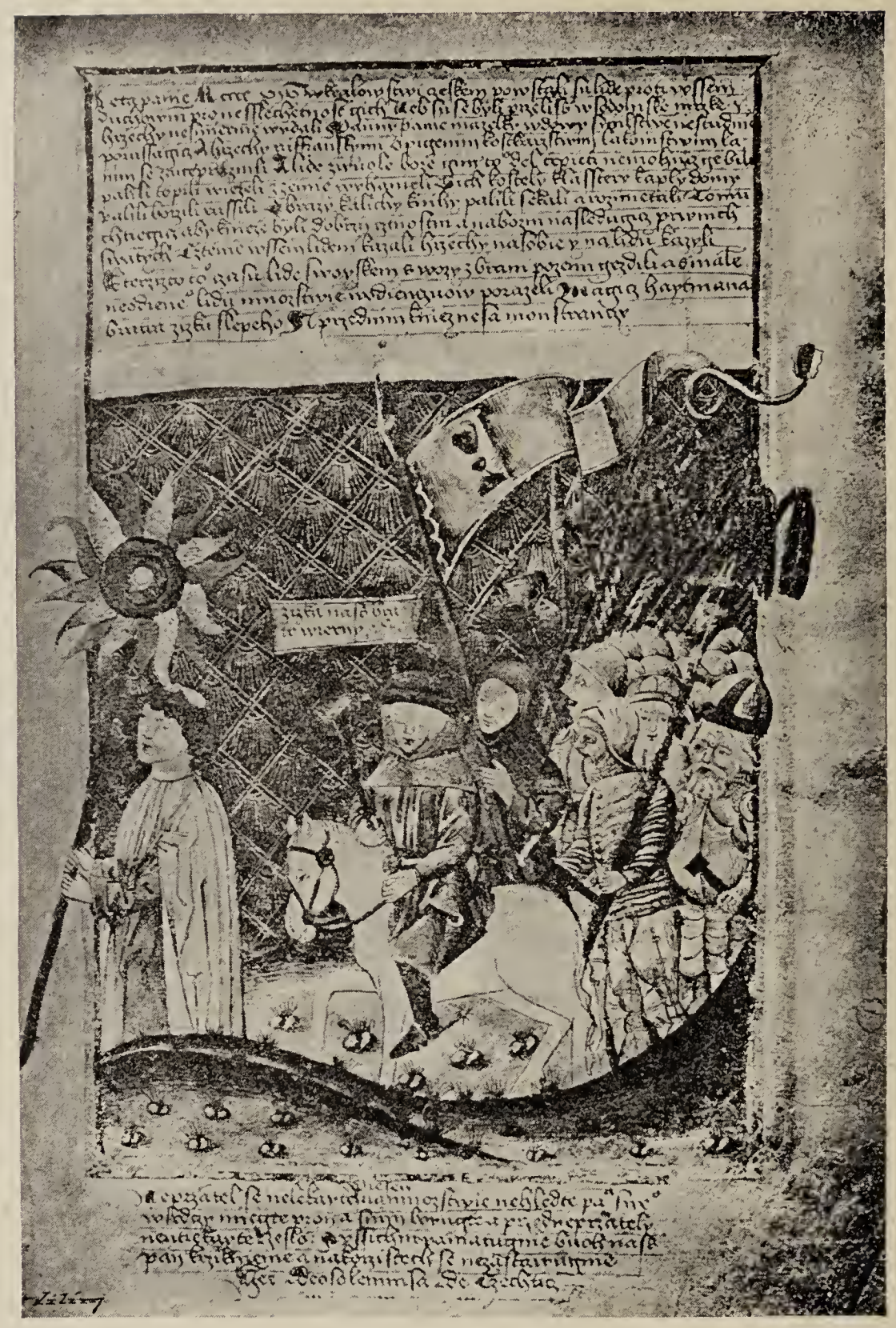

Vojsko Táborské s kněžem a Žižkou v čele.

(Pod obrázkem částečně text písně »Kdož jste boží bojovníci« a podpis písaře a malíře: Bohuslava z Čechtic).

Podle rukopisu Jenského z konce XV. století.

218.

ztekly útokem radnici a rozsápaly prý strašným způsobem deset předních konšelů. A tu vystupuje — při tomto překotném a hlomozném útoku na radnici — poprvé jako vůdce lidu před očima našima hrozná postava Žižkova.

Jan Žižka z Trocnova, nebohatý jihočeský zeman, velí zde ponejprv shluklým davům a vedení jeho je takové a tak ochotně poslouchají zástupové, že vojsko vládní — pan z Wartenberka přitrhl s jízdou počtem tří set mužů, aby rozprášil vzbouřence — musí bez výsledku ustoupiti.

Ulice zvítězila takto v celém království. Jak hrozně byl rozzuřen král Václav touto příhodou, vypravují kronikáři současní; raněn mrtvicí, zemřel již 16. srpna téhož roku. »Vládu« v zemi svěřil Zikmund ovdovělé Žofii, jež ovšem již daleko nestačila bouře ovládati.

Tábory lidu množily se nyní den co den a Praha opět a opět byla dějištěm událostí krvavých; ale přes to přese všecko měla v Praze stále ještě většinu strana míru, která doufala, že církev přijímání pod obojí dovolí po dobrém. Jejím předním zástupcem byla universita, která na žádost obecného lidu vydala nález, že válka jest přípustna jen v obraně a to ještě jen s několikerými výhradami. Mírná strana chtěla přijmouti Zikmunda za krále, dá-li »svobodu zákonu Božímu a slovu jeho« a slíbí-li, že cizozemců nepustí do úřadův »a zvláště aby po městech Němci nebyli sázeni na úřad, kdežby Čechové mohli a uměli vlásti a aby soudové a žaloby v jazyku českém po Čechách se dály a Čechové aby prvni hlasy všude po království a po městech měli,« Praha pak chtěla ještě »aby při mši aspoň evangelium a epištoly se česky předčítaly.«

Z těchto požadavků lze viděti, že hnutí myslí za zákon Boží bralo na sebe z původní mezinárodní své bezbarvosti již barvu českou, národní. Jméno české bylo tehdy v cizině pohanou a potupou: Čech a kacíř, »Viklef a Hus« stalo se názvem totožným; jakási nám nyní těžko pochopitelná hrdost národní těžce nesla tato příkoří »věrným křesťanům« činěná; splácejíc ovšem »mahometům a antikristům« (jak zváni starokatolíci) touž měrou a vidouc, že starokatolíci spolčují se s celým světem proti ní, tím více kladla strana kališná váhu na své smýšlení a cítění národní. A kamkoliv přivalila se vlna bouří husitských, tam všude smetla zároveň německé řády a zvyky, tam všude zároveň hlásáno slovo Páně česky a tam na dvě stě let nabyla čeština vlády výhradné.

Zdá se nám dosti podivno, že tyto ohromné převraty a boje neměly následkem ustavení republiky; že stále a stále vyhledáváno sjednání s králem a že bez krále vůbec si nikdy strany zemi nemyslily. Toho příčinou bylo to, že v zákoně Božím není nikde jasného příkladu tohoto zřízení státního a je zajímavo, že velice oblíbená četba spisovatelů latinských nedovedla ideu tuto do myslí vštípiti.

Jak praveno, strana mírná hledala stále pokoje s králem, hledala vyrovnání, hledala smíření s církví ostatní; dovedouc dělati revoluce, nepomýšlela na válku. Že ze vzpoury a jednotlivých revoluc stala se řádně vedená válka a že válka ta vedena se štěstím trvalým, toho zásluha přísluší zajisté nikoli Praze, nýbrž vůdcům zástupů venkovských, Mikuláši z Husi a hlavně Janu Žižkovi. Nebýti těchto mužů, byla by vláda rozličné pražské nepokoje týmž způsobem utlumila a udusila, jako r. 1412 po stětí tří mládenců; Praha vůbec nebyla k válce připravena.

Avšak tito vůdcové mají nejenom podstatnou část zásluhy v tom, že myslili na válku, že ji předvídali a že pečovali napřed, aby vítězství sklonilo se ku praporům českým — nýbrž nemalá zásluha jejich spočívá v tom, že dovedli blouznění chiliastické, při neustálých táborech a průvodech kvapem se rozšiřující, uvésti nepozorovaně do takových kolejí, že neochromovalo, ale pružilo a budilo síly národní.

Chiliasmem nazýváme učení, zakládající se na mylném výkladu některých míst evangelií a Apokalypse, které věští příchod tisícileté vlády Kristovy před posledním soudem a koncem světa. Chiliasté většinou oddávají se pouhému náboženskému vytržení, všecko vlastní jednání pokládajíce pro brzký příchod Syna člověka za zbytečné. Čas od času zjevoval se vždy v křesťanství: již první spisy církevní nesou na sobě zřejmé stopy chiliasmu a v Čechách r. 1419 za neslýchaných těch dosud bouří a schůzí šířil se jako oheň. Čím nadšenější a vytrženější duch, tím větší přitažlivost jeví na něho jistá místa Apokalypse a sv. Lukáše a Matouše; již u Husa shledáváme se se stopami takového blouznění; zásluha vůdců spočívá v tom, že spojili neplodné blouznění novozákonná s oněmi místy Starého Zákona (arci nesprávně), kde Hospodin Bůh nařizuje Vyvolenému národu (a již Hus nazývá národ český vyvoleným, zemi Českou svatou) vyhubiti ostrostí meče hříšníky kananejské. Hus ovšem ve příčině války a boje smýšlel asi podobně jako ostatní mistři Pražští; ale nikde nebránil bojům a násilnostem pouličním; proto mohli oba vůdcové, z nichž zejmena Žižka byl věrným stoupencem starého učení Husova, docela dobře odkazovati lid na slova a jednání Husova.

A Žižka podruhé sešikoval obec novoměstskou 25. října, když zatímní vláda dala vojskem obsaditi důležitější místa v Praze, k útoku na Vyšehrad, jehož dobyl; a když došla 4. listopadu do Prahy zpráva, že vojsko panské zbilo u Knína poutníky k táboru na 10. listopad do Prahy svolanému, a když Pražané chtěli z města jíti »prvním mučeníkům« na pomoc, tu opět Žižka, spolu s Mikulášem z Husi, uchopil se pevnou rukou vedení těchto bojechtivých zástupů a za hlaholu zvonů, hřímání děl a praskotu požáru dobyl s vojskem lidovým ještě na večer a v noci téhož dne Malé Strany. Královna hrůzou předěšená prchla z Prahy, lidem starším zdály se vyvstávati hrůzy soudného dne, ze všech krajů volal Čeněk z Wartenberka nová vojska na hrad, po čtyři dni zápaseno s obou stran se šílenou zuřivostí — v červáncích krve vzcházela jitřenka nové doby a v rudé záři požáru plálo světlo svobody.

Jan Žižka z Trocnova, chudý zeman jihočeský, dle podání r. 1360 narozený, měl mládí dosti bouřlivé a již jako chlapec snad při rvačce pozbyl jednoho oka. R. 1410 bojoval v bitvě u Tannenberka po boku polského vojska proti křižákům, pak vstoupil do služeb krále Václava a 30. července 1419 vystoupil na jeviště světové. Známa jsou další jeho vítězství a jednání; zemřel 11. října 1424 před Přibislaví.

Byl však také literarně činným; kromě písně táborské »Ktož jste boží bojovníci« (v. níže) máme od něho několik dopisů; list Bartošovi a Bernartovi z menšího Tábora ze 26. března 1423 podává ve věrném snímku příl. č. 15; konečně »řád vojenský« ze září r. 1423 podává pochvalné svědectví nejen o jeho vojenské zkušenosti, nýbrž — a v tom vysoce vyniká nad starší řád Hájkův — i o jeho organisatorské činnosti. Obsahuje řád ten nejen přísná vojenská i obecná pravidla, nýbrž také čtyři pražské

artikuly (v. níže) a provolání k všem »věrným Čechům,« v němž slibují hejtmané Táborští zásady tyto »držeti, plniti i mstíti« (mstíti pak nad neposlušnými takto: »trestati, bíti, honiti, mrskati, zabíjeti, stínati, věšeti, topiti, páliti... kteréž pomsty na zlé slušejí, nižádných osob nevynímajíce«) a to »pro vysvobození pravdy Zákona Božího, ku pomoci věrným cierkvi svaté a zvláště jazyka českého i slovenského.« (Řád ten zachován jen v opise musejním XVII. stol.).

Nejlepší životopis Žižkův sepsal nověji TOMEK; »literarní památky« otiskl všecky, z nichž pak »duch a povaha Žižkova« nejlépe vysvítá, H. TOMAN v Praze 1893 (spisek malý, ale výborný).

Není zde naším úkolem vyličovati další hrdinné činy Žižkovy a lidu pražského i venkovského. Až příliš doslovně vyplnila se prorocká slova evangelia »nepřišel sem pustiti pokoj, ale meč«, jichž 1412 užil o svém učení Hus. On, který tak často si přál a byl hotov k mučenické smrti, byl by viděl nyní, jak vyznavači učení jeho, vyznávajíce tou mučenickou smrt, týmž způsobem proklínajíce Antikrista s jeho pomocníky, kráčejí od vítězství k vítězství. Stráně vrchu Vítkova zbarvily se krví německých křižáků, pláně Pankrácké pokrývaly mrtvoly výkvětu panstva českého i moravského, vlny Sázavy uchvátily tisíce Uhrů-nepřátel Zákona Božího, a za nimi i přes ně rachotily vozy husitské, houkala děla a hřměla píseň »Kdož jste Boží bojovníci«. Strach a hrůzu šířilo v cizině jméno české a tíž bojovníci kovem odění, kteří na kopytech koňských chtěli roznésti Čechy před několika měsíci, prchali při pouhém zvuku té strašlivé písně.

Slavná tato píseň zní takto:

1. *Ktož jste Boží bojovníci a zákona jeho,*
prostež od Boha pomoci a doufejtež v ńcho,
že konečně s ním vždycky svítězíte.

2. *Tent Pán velí se nebáti záhubcí tělesných;*
velít i život složiti pro lásku bližních svých:
protož posilňte zmužile srdcí svých.

3. *Kristus vám za škody stojí, stokrát viec slibuje;*
pakli kto proň život složí, věčný mieti bude;
blaze každému, ktož na pravdě sende.

4. *Protož střelci, kopinníci řádu rytieřského,*
sudličníci a cepníci lidu rozličného,
pomněžež všichni na pána štědrého!

5. *Nepřátel se nelekajte, na množstvie nehledte,*
pána svého v srdci mějte, proň a s ním bojujte
a před nepřátely nentiekajte!

6. *Dávno Čechové řiekali a přísłovie měli,*
že podle dobrého pána dobrá jiezda bývá,
s nímž věrný sluha rytieřstvie dobývá.

7. Vy pakosty a drabanti, na duše pomněte,
pro lakomstvie a lúpeže životóv netraťte,
a na kořistech se nezastavujte!

8. Heslo všichni pamatujte, kteréž vám vydáno,
svých hauptmanóv pozorujte, retuj druh druhého;
hleďiž a drž se každý šiku svého!

9. A s tiem vesele křikněte, řkúc: „Na ně, hr na ně“!
Braň svú rukama chutnejte, »Bóh pán náš!« křikněte,
bíte, zabíte, žádného neživte!

Píseň tato zachována nám hojně; první verše její otištěny v příl. č. 14 z nejstaršího jejího rukopisu (kancionalu Jistebnického z 1. polovice XV. století); verše další jsou drobně psány pod obrázkem na str. 214 z rukopisu Jenského (z r. asi 1480) pak ve starším o něco rukopise Gotinském; dále v XVII. stol. zapsána u Dačického; tištěna již r. 1530 od té doby častokrát, nejnovější dobou ve zmíněném spise TOMANOVĚ.

Žižka posílá ji 11. září 1422 Domážlickým zvláštním dopisem; podobá se proto pravdě, že sám jest jejím skladatelem. Jeví se v ní nejen zcela ráz ducha Žižkova, ale i shody s jeho vojenským zřízením. V rukopise Jenském (v. obrázek, str. 214) jest sice jmenován pod ní Bohuslav (zlatiněno: Deosollemmisa) z Čechtic a tomuto Bohuslavu z Čechtic byla také některými literarními dějepisci připisována; ale domnění toto je klamné.

Slova písně »Ktož jste boží bojovníci« obsahují celou myšlénkovou povahu válek husitských. Oprávnění podávalo se samo sebou: proti svepřepým ukrutnostem, páchaným křižáky maďarskými i německými na lidech bezbranných, slabých ženách a nevinných dětech, ustupovaly theoretické hádky bohoslovné o pojmu slova »brániti« a o významu podstatného »meč« do pozadí. Hradby vozové a okované cepy byly jediným »důvodem«, který sbory křižácké uznávaly — po válce mohlo se zase dále uvažovati o Zákonu Božím a o království nebeském, které není s tohoto světa. Hus sám, jak jsme viděli, v bouřích pražských a ve výhni lidového nadšení netheoretisoval, nezadržoval davů a tito »bratří cepníci« byli právě nejvěrnější a nejnábožnější jeho posluchači.

Ale ne všichni Čechové byli ohlušeni rykem válečným a dusotem koní vojenských, ne všichni radovali se nad vítězstvími věci národní a Zákona Božího, tolikerou krví dobytými: celá řada lidí hloubala přes to dále o Zákoně Božím, myslila a domýšlela důsledně dále — a mezi těmito hloubavými duchy vystupuje do popředí osoba Petra Chelčického, spisovatele ryze národního a cele českého.

Petr Chelčický postavil se v té době na odpor všem těm »zabíječům«, kteří pro Zákon Páně a národ svůj hynuli na tolikerých bojištích, rozešel se nejen s Prahou, kde r. 1420 strhl za sebou vášnivý Jan Želivský opět celou obec, nýbrž i s Táborem, kde chladný a přísný Žižka dával »kacíře« páliti a topiti, uzavřel se ve vísce Chelčicích, kde snoval v zátiší

Rytina soudobá přidaná k Chelčického ~~[Štít víry z r. 1520.]~~ Postile
Hž od 259.

své plány o království Božím a urputně potíral všechny bojovné snahy tehdejšího hnutí národního.

O tomto výtečném mysliteli nemáme, rovně jako o Štítném, téměř žádných jiných zpráv, než které shledáváme ve spisech jeho vlastních. Vzorně všecky tyto a skrovne ostatní zprávy v nové době sebral a krásně i správně zpracoval Jar. GOLL, jehož práce jsou základem všeho dalšího bádání o Chelčickém.

Narozen někdy ke konci XIV. stol. znal Chelčický osobně asi Husa, jistě Jakoubka a ostatní přední osoby doby husitské. Ve sporech s kněžími Táborskými a Rokycanou tráví čas svůj až do polovice XV. století;

v době po skončení patnáctileté války husitské, přehlížeje hrůzy její a bídný stav celého království, vtěluje své myšlénky do svých velikých děl: Postilly a Síti víry. Někdy krátce před r. 1460 Chelčický umírá.

Podrobnější udaje nelze nám na základě nynějších skrovných dat určiti. Za rok narození bývá brán r. 1390, za rok úmrtí 1460; bývá také předpokládáno, že kolem r. 1410 se setkal s Husem. R. 1419—1420 byl v Praze svědkem všech bouřných událostí, vytýkal 1419 M. Jakoubkovi, že universita dovolila válku přes výslovný zákaz písma, r. 1420 po bitvě před Vyšehradem opět obviňoval před ním mistry pražské z mravního původství tak strašného krveprolévání. Pak uchýlil se nejspíše do Chelčic a tam, zajisté ještě za života Žižkova, měl několikeré hádání s táborskými kněžími Lukášem a Mikulášem z Pelhřimova (obecně zvaným Biskupem). Po r. 1434 složil Postillu, kolem r. 1440 Síť víry a v též asi době stýkal se s Rokycanou, když tento nepřízní Zikmundovou vypuzen z Prahy musil 1437—1448 pobývati na venkově. Kolem r. 1450 vznikly pak traktáty o Antikristu, šelmě atp. A ve spisování podobných traktatů a replik, listův a odpovědí pokračoval zajisté už do své smrti. R. 1460 byl již mrtev.

Vzdělání vyššího Chelčický nenabyl; vadila mu v tom chatrná znalost latiny, která mu také uzavírala přístup na universitu. Kromě toho zdá se, že nebyl příliš zámožný, aby si mohl opatřiti dosti knih. Znal spisy Husovy, hlavně jeho ‚Postillu‘, znal spisy Viklefovy, pokud lze souditi, zajisté v českém překladu nám nyní nedochovaném, znal konečně i spisy Matěje z Janova (opět lze souditi, že ony dva české, nám nyní nedochované v. str. 128.) — a ovšem znal spisy a mínění svých vrstevníků. Avšak toto všechno byly mu prameny podružné: hlavním pramenem jeho myšlének a jeho vzdělání bylo Písmo — a u výkladu jeho řídil se prostým rozumem; výklady otců církevních a jiných vykladačů ho nijak neodstrašovaly od myšlení samostatného.

Že neznal se dobře v latině, o tom svědčí jednak jeho spisy jednak pozdější podání. Protivnici jeho učení říkali mu posměšně »švec« a »doktor kopyt«; proto mínění starší, že by byl býval studoval na universitě, není dosti pravděpodobné.

Z Písma pojal také hlavní své myšlénky, na nichž neustupně stál již od r. 1419. Sám vykládá, že již tehdy ptal se M. Jakoubka: »odvolalli jest Bůh přikázaní svá: nezabiješ, nepokradeš, nepožádáš, neučiníš násilí bližnímu? A když jich neodvolal, neklamouli mistři a kněží lidu, omlúvajíce hříchy takové?« A docela důsledně viní i M. Husa, že taktéž otráven byl — podle rčení Apokalypse — v té příčině »vínem nevěstky veliké, jímž jest zapojila všecky národy«; a také správně nalézá (v. shora výklad), že »M. Hus sám od sebe, připravuje se k mučedlnictví, nevyvodil by běhův bojovných, kdyby neměl širokého o tom učení v doktořích.« M. Jakoubek ovšem odporoval, uznávaje, jako M. Hus, právo, aby panstvo světské mocí hájilo pravdy a tlačilo bezpráví; a Chelčický v témž pokojíku v Betlémě, kde sedával M. Hus, pravil neustupně: »když ta moc právě u víře stojí podle té tvé řeči, máliž zprávu v evangelium ke svým skutkům, k bojům a jiným ukrutenstvím?« »Řekl jest: ‚nic, ale staří svatí tak praví‘«

— odpověď docela ve smyslu Husově. A když dotíral naň 1420 tento urputný jihočeský sedlák, aby káral a trestal »ty zabíječe«, kteří na polích Pankráckých zvítězili, pravil Jakoubek: »jáť jim nemohu svědomí činiti z těch zabití, neb stav rytířský byl by potupen!« (Srov. shora psaní Husovo králi Polskému po bitvě Tannenberské.) A k té odpovědi dodává tvrdošíjný mravokárce: »Odkud to pije ten muž veliké tichosti, postavy posvátné? . . . Byl by se osupil na každého, kdožby v pátek snědl jelito sviní a teď nemůž z vylití krve člověčí svědomí činiti! Kdo jest jemu svědomie odjal?«

Přece však tytéž cizí myšlénky, které tehdy působily na nejlepší muže národa, dovedly si zjednati průchod i k Chelčickému. Nauka, která — zdá se — tak jasně byla vyložena v Písmě, nauka totiž o přepodstatnění, transsubstanciaci, tou dobou zakoušela několikero prudkých útoků. Ještě Štítného útoky nového učení zviklaly v jeho starých názorech — i na Štítného dolehl proud Viklifův; podezření, že není ve příčině transsubstanciace pravověrný, že drží se Viklifa (viz str. 146—147), těžce dolehlo i na Husa, ačkoliv Hus slavnostně několikráte ujišťoval, že se mu děje křivda — Chelčický učení Viklifovu o transsubstanciaci podlehl, kdežto radikalním Táborům se i toto učení zdálo zastaralé, zastávajíce se mínění, že Kristus není ve svátosti oltářní vůbec přítomen, že se děje jen na znamení poslední večeře. O tom, že kněží táborští se takto odchylují od učení obecného, zvěděl Petr na své samotě v Chelčicích, kam se byl nedávno z Prahy odstěhoval, a taktéž zvěděli i kněží táborští. Požádali o rozmluvu, již svým lapidárním slohem Chelčický zvěčnil ve své »Replice«.

»Nynie mním tři léta tomu jsú, jakž sta byla — píše asi 1424 Chelčický Biskupcovi — s knězem Lukášem u Vodňanech a tu sta po mě poslala. A tu sta mne tázala sediece na hrázi rybničné: ‚co já slyším o vás, kterak vy držíte o tělu Kristovu?‘ A jáť sem řekl, že slyším, ano pravie jedni že dobře držíte a druzí, že zle držíte. A tys řekl, žes proti tomu nikdy nebyl a že to držíš právě podlé čtenie a žes měl tu žádost i práci o to, aby odlúčil od té svátosti rozomy křivé a od lidí zamyšlené. A mnoho o to řeči bylo tu. A když si tak mluvil, mně se jesti to dobře líbilo.«

Ale když později, po druhé rozmluvě, poslal Biskupec své mínění Petrovi ústně a Petr poznal, dopídiv se i jiných jeho prací, že jinak mluví a jinak píše, napsal první svůj spis bojovný proti němu. A když vytýkal mu Biskupec lestné jednání, odpověděl Chelčický nejstarším (nám nyní zachovaným) spisem **Replika proti Mikuláši Biskupci Táborskému** z roku asi 1424; v ní evangelické názory Petrovy vynikají ostřeji a jasněji než kdy dříve.

Replika zachována v jediném pouze rukopise olomúckém soudobém; posledně vydána zároveň se Sítí víry od ANNENKOVA a JAGIĆE péčí Carské Akademie nauk v Petrohradě 1893 věrně dle rukopisu.

Zásady jeho osvětlují na př. slova: »skutkové (kněží) zjevni mohú býti lidu, aby nedbajíce toliko na jich slova, jimiž se ozdobují jako rúchem poctivým, hleděli, co se rodie z jich obcovánie a co rodí se v lidu z jich učenie: rostúliť cepové, palice a hromaždění zástupóv a strojenie vojen, po tomť má lid znáti, že sú takoví vlnobitie morské, jimžto búře temnosti schována jest na věky. Také já se chci mieti . . . k vám, aby netoliko k slovóm vašim hleděl . . . ale k ovoci vašich skutkóv«; rozluka s Tábory vyslovena jest určitě v závěrku: »totoť jest příčina mého psanie, že, poněvadž nemohu prostě mluviti s vámi o to, aspoň toto přečtěte, nebo sem Vás vždy viece miloval, než jiné kněžie. Protož viece jest mi vás žel než jiných a lidí sprostných velmi jest nám žel, že vy při té svátosti jiný rozum máte a lid obecný daleko od vás.«

A přísný tento mravokárce, sedě nyní stále doma a víc a více se zahloubávaje do čtení Písma, umínil si podobným způsobem jako Hus myšlénky své přednášeti širokému obecenstvu. Podobně jako Hus — ovšem nikoli nejsa knězem — budil živým slovem okolní své spoluobčany k správnému životu dle slov Toho, jenž řekl: »Já jsem cesta, pravda i život.« A jako Hus napsal 1434—1436 i pro ty, kteří ho byli vzdáleni, svou »**Postillu**«, výklad čtení nedělních.

Rukopisně nezachována; tiskem vyšla 1522 a 1532; nověji, v opraveném však jazyku, od Benj. KOŠUTA 1890 v Praze. Snímek titulní a závěrečné stránky prvního vydání podává příl. č. 16.

Hrozná doba, kterou prožil od těch dob, kdy poslouchal výklady v kapli betlemské až do r. 1434, kdy na polích lipanských jízda panská zdupala houfce Táborské, zrcadlí se podobně jako u mistra Betlemského v jeho spise. Ale kdežto u Husa jeví se zoufalá snaha, neváhající přinésti v oběť třebas vlastní život, přinésti spasení zástupům, zachrániti tyto davy hynoucí a prahnoucí po slovu Páně zároveň s pevnou důvěrou, že dílo se podaří, třebas v proudech krve věrných: a dle toho jest také vášnivý ten a burácející sloh — u Chelčického jeví se tvrdá povaha jihočeského zemana, který se zlobným úsměškem a bodavým sarkasmem spokojil a vžil se v postavení menšiny, nešetře nikoho, od krále a papeže až k sousedům a chudákům. Sloh jeho je jako z kamene utesán, pevný a ztvrdlý: rysy tvrdé vystupují tím ostřeji.

Obecnou ukázkou slohu stůj zde konec výkladu na neděli první po sv. Trojici:

„Ty věci z příčin potřebných pověděl jest Spasitel o bohatci a najviece to, že čehož se jest koli chytil v prosbě, v ničemž není uslyšán, ani sám za se, ani za bratří, aby tiem pekelníkóv naděje odjata byla vší věci. A ty prosby jeho rozličně mistři vykládají a zvláště v tomto rozumu, žeby,

boje se, by k němu nepřišli do pekla s těmi hřiechy, kteréž sú zde spolu činili, proto jich pokání rád byl, aby přijdúce tam, viece jemu muk nepřidali; nebo ten rozum jest: s kolika člověky zde kto hřeší, s tolika a pro toliko muky v pekle trpěti bude. Jiní z mistrnov řkú: Poněvadž bohatec zatracený měl jest slitovánie a péči o duše bratří svých, aby do pekla nepřišli, čím viece my živi máme péči mieti o dušech, které jsú v třetím pekle, v očistci, modléce se za ně na svatých mšech a na hodinách, jim mše zatrošujíce, a, by hanba nebylo řieci, zakupujíce, za ně se postíce? Počnětež tehdy vy, kněží roztyli, postiti se, ať vám sádlo ubude v břiše! Ale byť platilo dovoditi bohatcem takového milosrdenství dušem, kteréž jsú v třetím pekle, tehdy on pravěji nalézá cestu k slitování duší, nežli mistři, neb on zřiezeně prosí Abrahama, aby poslal Lazara k jeho bratřím, aby jich ponukl ku pokání, aby do pekla nepřišli. Pokánie jest Bohem vydané: ale tito zlí lidé, pustivše všecken svět širokú cestú, aby bez pokánie valem do pekla šel, i vymýšlejí jakás milosrdenství těm pekelníkóm, své tobolce neodporná, aby tak svět dokonce zklamali o duše i o statky.“

Ukázkou z předmluvy stůj zde toto:

»A že jest *lež a lest na kněžiech i na lidu,* to se ukazuje z toho, že sú opustili všecka přikázanie Božie a jsú zlořečeni před Bohem, toliko ústy svými velebiece Boha, ale srdce jich daleko jest od něho. Ale jakž sú koli těch čtení [= evangelií] *pokrytci a lidé duchovní* požívali k svému zisku tělesnému a k oklamání lidu, však [= přece] proto jsú věrným lidem k spasení ostavena, kteříž by je činiti chtěli... protož budeli vuole Božie . . ., budu o těch čteních něco psáti k úžitku těch, kteří sú poznali a milují pravdu.«

Jak veliký rozdíl mezi knihou Husovou a knihou Chelčického! Tam — u Husa — kniha bojovná, kniha člověka bojujícího ještě rovněž s sebou, jako se zlem a hříchem; kvas Wiclifův proniká celou knihu, vede k opravě, ale nedochází hotových výsledků a není důsledně, ostře a přímo provedených hran nových zásad a nového přesvědčení: zde — u Chelčického — kniha dogmatická, uklidněná, popel, pod kterým ovšem šlehají plameny; jednotlivé prvky splynuly a srovnaly se v jedno, jediná hrana všude vyrůstá, jediná barva všude proniká — je to »slovo Páně,« které »trvá na věky.«

Prvky, které přejal Chelčický do díla svého, jsou jednak viklefistické: Chelčický ovšem Viklifa z vlastního čtení znal málo, většinu knih jen od těch »ktož v nich čtú«; vyjádření jeho prozrazuje, že přejal tyto myšlénky prostřednictvím jiných, hlavně Husovým: i on jest proti

Przedmluwa:

KNieha tato Wtyto welmi zawedene a zassle
czasy: potrzebna gest: A obrdžala gest gme-
no: a neb Wytul Siet wiery: Kteraž sepsan a
složena gest od Muže ctneho a sslechetneho:
a wnadegi Božij Swateho: Ktomu dary paňe: a mu
drostij Ducha Swateho: bohatě naplňeneho: E menem
Petra z Chelczicz: Kteryžto Muž stkwiel se wnitř dary
Božimi za czasu Mistra Rokyczana: Mistru welmi
znamy: wczaste przietomnosti gey miewage: Kteryžto
Petr mnoho ginych rozlicznych: a welmi potrzebňe vži
tecznych Knih: z Zakona paňe sepsal, a zuosta wil gest
Vierkwi Swate kuprospiechu, proti Antykrystu a za
wedenie geho: A protož ktož koli w Knihach tiechto: cza
sto czitati: a wňe se nahledati budess: Wziecy musyss:
že wssemohucý Buoh a pan: nadprzedky nassimi nera
czil se zapomenuti: Ale že gest raczil wnich Ducha swe
ho Swateho složiti, a gim ge naplniti: Abý pi smoni
Swatym Zakona geho, podle Ducha pana Gežisse
rozumiegice: Ginym take potomnim pamatky tiech da
ruow sobie swierzenych pozuostawili: Acž Kniehy tehož
Muže Petra z Chelczicz naswietle tak zhusta až dosa
wad nebyly: To nezchazelo ginym: než Kňezstwem od
Antykrysta Papeže swedenym: Kterežto Kňezstwo sa
mi neprziekladňe a nesslechetňe mnozij žiwi gsucz, ne-
pezestawali gsu, a y podnes neprzestawagij: mnozij
Antýkžystowi Kňežij: Knih tehož Muže wyborneho, a
dary Božiemi naplňeneho: hyzditi lidu obecznemu blu
dnymi a kacierzskymi ge naziewati: A to pronicz gine-

Snímek první strany Chelčického Síti víry podle prvotisku z r. 1520 (výtisk musejní).

225 a 257

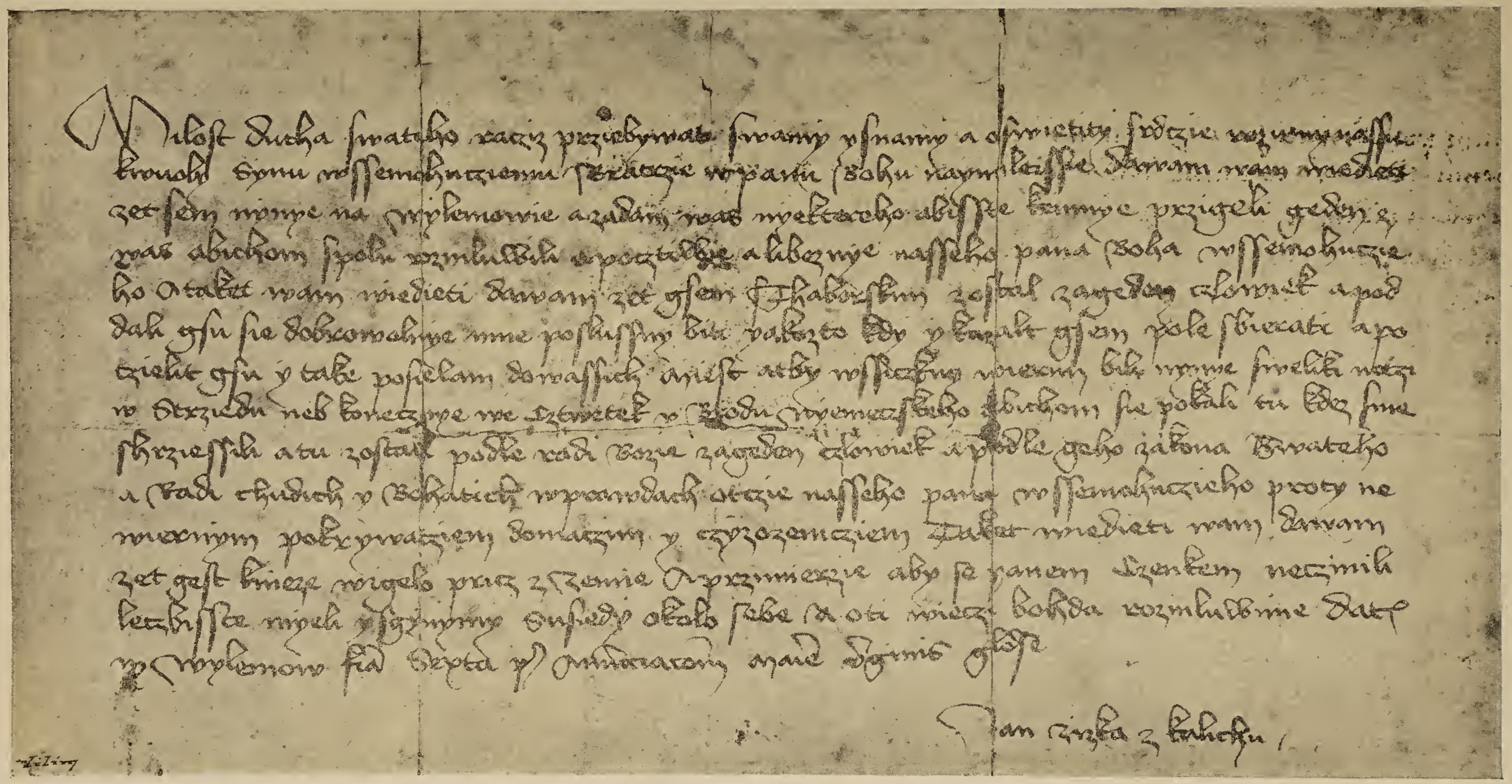

List Žižkův bratřím Bartošovi a Bernartovi r. 1423, 26. března.

Original majetkem musea král. Českého.

216.

nádheře a bohatství kněžskému, i jemu je papež Antikristem, i on zamítá odpustky, přílišnou poctu svatých . . ; další prvky jsou valdenské, jež Chelčický poznal asi v Praze od těch »chudých Páně«: zamítá očistec, odsuzuje život pánův atd., zavrhuje válku, přísahu, soudy . . .; některé názory jeho upomínají na učení sv. Františka: hlásání pokory, velebení chudoby, bratrství — ale prvky tyto pojí se v jednotný celek světovým názorem Chelčického, čerpaným a váženým z Písma a proneseny jsou také jejich důsledky s pravidelností a délkou oněch přímek mathematických, jež se ztrácejí v nekonečnu.

Z těch důsledků sluší uvésti zejmena jeho nenárodní stanovisko; naproti národnímu Husovi, Rokycanovi a j. stojí Chelčický na stanovisku nenárodním, nemá smyslu ani citu pro svůj národ; idealem je mu kommunistický život, jejž mylně hledal u starých křesťanů a jejž, ovšem na stanovisku národním, prováděli v praksi Táboři. Rovněž jako proti národnímu smýšlení jest i proti veškerému zákonodárství církevnímu, proti vzdělanosti, umění i vědám: Zákon Páně dostačí lidem úplně. Všechno ostatní je z ďábla a hříšné, papež i biskupové, kláštery i mistři universitní.

Kromě výkladů náboženských je však v Postille mnoho narážek na okolnosti a případy současné; výtky proti měšťanům, kněžím, pánům atd. jsou pronášeny mnohdy tak tvrdě a urážlivě, že jest až podivno, s jakou chladností a jak klidně jsou někdy vrhány na papír. Tyto tvrdé a hanlivé výrazy způsobily mu mnoho nepřátel.

Poměrně menší vzdělání jeho knižné vysvětluje, že mnoho pokládal za správné, o čem se ukazuje, že to byl výmysl. Užívá n. př. chybného textu bible, dokládá se (mylně) starých pověstí o původu Valdenských . . . a byla mu proto učiněna výtka, že klame úmyslně. Ale toho mu dokázati nelze.

Některé zajímavější ‚výklady' na ‚čtení' i ‚epištoly' Chelčický přepracoval obšírněji v malých traktatcích; tyto doplňují se s Postillou v mnohém; ale podstatně nauky jeho nerozšiřují. Jsou to zejména: »výklad na pašiji sv. Jana«, »řeč sv. Pavla o starém člověku«, (t. j. hříšném, jejž v sobě máme ‚zabiti' a umrtviti) »řeč ve dvacáté kap. sv. Matouše« (o dělnících na vinici najatých; t. j. lidech povolaných k spasení), atd.

Menší tyto spisy některé dle rukopisu olomuckého vydal ve dvou svazečcích Jos. KARÁSEK v Praze 1893—1894 (z téhož rukopisu vydal i ‚Repliku' u Annenkova-Jagiće (v. str. 221.)

Nejdůležitější však spis Chelčického, nejlepší a zároveň nejdůležitější plod celého písemnictví národního, jest slavná »Sieť viery«, vzniklá v letech nejblíže následujících (kolem r. 1440) po Postille. V ní ještě nejnověji shledal novověký ruský myslitel s úžasem podstatu všech svých záměrův a plánů reformatorských a v ní dostoupilo opravné hnutí českých myslí století XV. vrcholu.

Jediným pramenem téměř pro její znalost jest nyní tisk její z r. 1521, velice nedokonalý a místy chybný (ukázku v. na str. 224) péčí Chvala Dubánka na klášteře

Vilémovském. Novější dle něho — jeť již velice vzácný — pořídila carská akademie věd v Petrohradě 1893; vydání to počal J. ANNENKOV a po smrti jeho dokončil dvorní rada V. JAGIĆ, připojiv k němu obšírný úvod o životě a spisích Petra Chelčického. Bohužel, i toto vydání jest u nás málo rozšířeno a majíc všechny chyby prvotisku má ještě některé nové tiskové.

Název má toto dílo Chelčického od slov Petrových v evangeliu (Luk. V. 5.): »Mistře, přes celou noc pracovavše, nic jsme nepopadli; ale k slovu tvému rozestru síť!« A tato síť Petrova, jak se již v evangeliu trhala pro množství ryb, trhá se nyní a již od staletí tím, že vniklo do ní mnoho »zatracenců, kacířův a pohoršitelův«; hlavně pak ji protrhli císař a papež »dva velryby veliká« a tím způsobem dnes v síti Petrově zůstává málo jen skutečných křesťanů.

Tuto myšlénku provedl Chelčický ve dvou dílech (‚stranách'). ‚První strana' (prvních 95 kapitol díla) vykládá »kudy a kterak zavedení přišlo v cierkev . . .; kdo by chtěl pravého gruntu a základu, jenž jest Ježíš Kristus, dokopati se, musil by mnoho rumu . . . ven za město vyvézti«; částka pak druhá (zbývajících 51 kapitol) zavírá v sobě »kterak jsú povstaly a náramně se rozmnožily roty mnohotvárné rozličného učení . . . a ty . . . jsú veliká překážka pravému poznání u vieře Pána Ježíše, neb jsú ducha pýchy oblekly na se . . . .«

Celkem obsahuje knížka tato 236 ll. formátu asi takového, jako naše ukázka str. 224; zvláštní primitivní obrázek znázorňuje síť Petrovu s vyvolenými a dole ďábla, jak lapá papeže, císaře, kardinaly a jiné uprchlíky ze síti Petrovy.

Psána jest zase podobným způsobem jako Postilla; výroky jako II. 2: »a někteří kupují ty erby k své cti: bránu, vlčí aneb psí hlavu, neb řebřík anebo puol koně, aneb nože aneb jelito svinské neb nětco k tomu podobného« nebo II. 7.: »protož silní mnišie jako koňové někteří neměli by jiesti, ješto by mohli snáze dělati, než staří sedláci« atd. jsou ještě z mírnějších; Chelčický jinak psáti nedovede.

Ukázkou jeho postupu, rozboru a výkladu stůj zde závěrečná kapitola ‚strany první' (I. 95:)

„Ale z těchto věcí muož někto řieci, že já moc potupuji: nic toho neříkaj, ač chce-li. Nebo já ji nepotupuji, ale ctím ji, jakož na ni slušie: a řku, že jest dobra, tak jakož jie buoh dobře požívá; a jakož skrze ni provede, cožkoli on za dobré má: ale což v tom lidé zlí skrze ni zlého jednají a to chtí provésti, toho lidem nechválím. Protož mám tu moc za to, jakož jest křtěna, tak jie řiekám. Moc světská svět zpravuje a řiedí jej u věcech časných a zemských a tak jest světu potřebna jako silná ohrada, aby nepadl. Nebo ten svět nemohl by bez ní v své pevnosti a v prospěchu státi: to řku z příčiny mluvíce lidské. Ale jelikožto Buoh pán jest světa a mohl by jej bez té moci zpraviti i držeti, jakžby chtěl: ale založíce to, že on chce skrze moci zachovati ten svět, aby oni lidsky řiedili ten svět, jakožto úředníci jeho panství: protož majíce moc nad tiem světem mohú

jej krotiti a přikazovati snadně, když to, což vidie dobrého světu, řídí. Ale bylo-li by co řieci o křesťanech, byli-li by co šlechetnějšie a skrze vieru co zkaženějšie, krotčejšie než svět: nic. Nebo skutek svědčie, že sú opustili pána Boha: a učiněni sú svět poběhlý od Boha a svět jest je v se pojal a oni již jedno sú s světem. Neb cožkoli svět nalezne pravého marného k utěšení k rozkošem, k zbohacení, k zvelebení, k zablúzení, k rúhaní Bohu: to všecko křesťané jedním duchem s tiemto světem držie zjevně, bez hanby i bez svědomí. Protož úplně sú odstúpili od Boha a učiněni sú svět poběhlý a zlotřelý: nic na Boha nechtiece podati ani se v čem bohem zastaviti ani jeho v čem poctiti. A to, neřku jeden z nich, ale jeden z tisiece nesnadně nalezen bude, aby se nesmieřil podobně k světu a netáhl s ním jha v nepravostech jeho. Protož také neumenšeně ta moc světská potřebna jest té poběhlosti těch změtencuo, jakž jest potřebna mezi pohany: nebo neučiní viery dle nic lépe než pohané. Protož když svět odporný bohu, musí skrze meč moci světské kázaný býti, tak jakož na jich odpornost tvrdú slušie; ale kdyby zde byli praví křesťané, ještoboha milují a své bližnie jako se samy, tuť z milosti božie zle nečinie: těch jest nepotřebí puditi mocí k dobrotě, nebo sami se pravějí domyslé pravých skutkuo nežby jim moc přikazovala aneb je k nim pudila. Nebo mají známost boží v sobě, známost přikázaní jeho a mají milování boží v sobě i činí vuoli jeho z milosti a držie spravedlivost k lidem podle přikázaní božích tak, aby moc, jenž řiedí svět, nenalezla na nich snadně zlosti. Ale když zhyne viera a milost v lidech, ještomuož skrze lásku dělati pravé věci a učiniti na nich poctivost takovú, aby se líbili bohu i lidem, po ztracení takových daruov budú ustaveni ti lidé v takovém lotrovstvie, že jim ledva moc ukrutná stačí, aby v nějaké rovnosti zuostali, aby nemohli tolik zlí býti, jakoby na světe před lidmi chtěli býti. Protož viera od Boha dána jest k činění dobrých skutkuo a Bohu vzácných a užitečných všemu světu. A když odstúpí lidé od viery, ihned je popadne zlost tohoto světa a ihned meč musí řiediti cesty jejich. Nebo po ztracení viery neostává na lidech nic jiného než přestúpení: a přestúpení nebudeli opraveno pokáním, tehdy ihned v tu odpornost sahá meč. Ač jiný meč nebude sáhati každých přestúpení, ale pošle pán lotra v náhle s mečem zvláště odněkud, ještojeho isú nečekali, aby dral, lúpil, jímal, věsel, mordoval: že tak konečně Buoh nenechá nižádných přestúpení bez meče mstivého neb bez jiných pomst. Ale poněvadž ta moc světská pod věrú jest a přičtena vieře skrze křivý smysl písem, již Antikrist usmúbil jest ji sobě za chot a všecka moc jeho proti Kristovi a proti zvoleným jeho jest skrze tu moc světskú. A již Antikrist zkazil jest vieru skrze tu moc a nadělal z ní objedí ďáblových, aby již jediné znamení víry mrtva na lidech stála a jmena křivá. A všecko pohanství zjevně v zlých skutcích stojí na nich.“

Kapitola právě uvedená vytýká velmi důležitý rozdíl učení Chelčického proti naukám dosavadním; kdežto dosud většinou spokojovali se theologové uznáváním jediné říše pozemské, Kristovy, v níž zástupce Kristův, římský

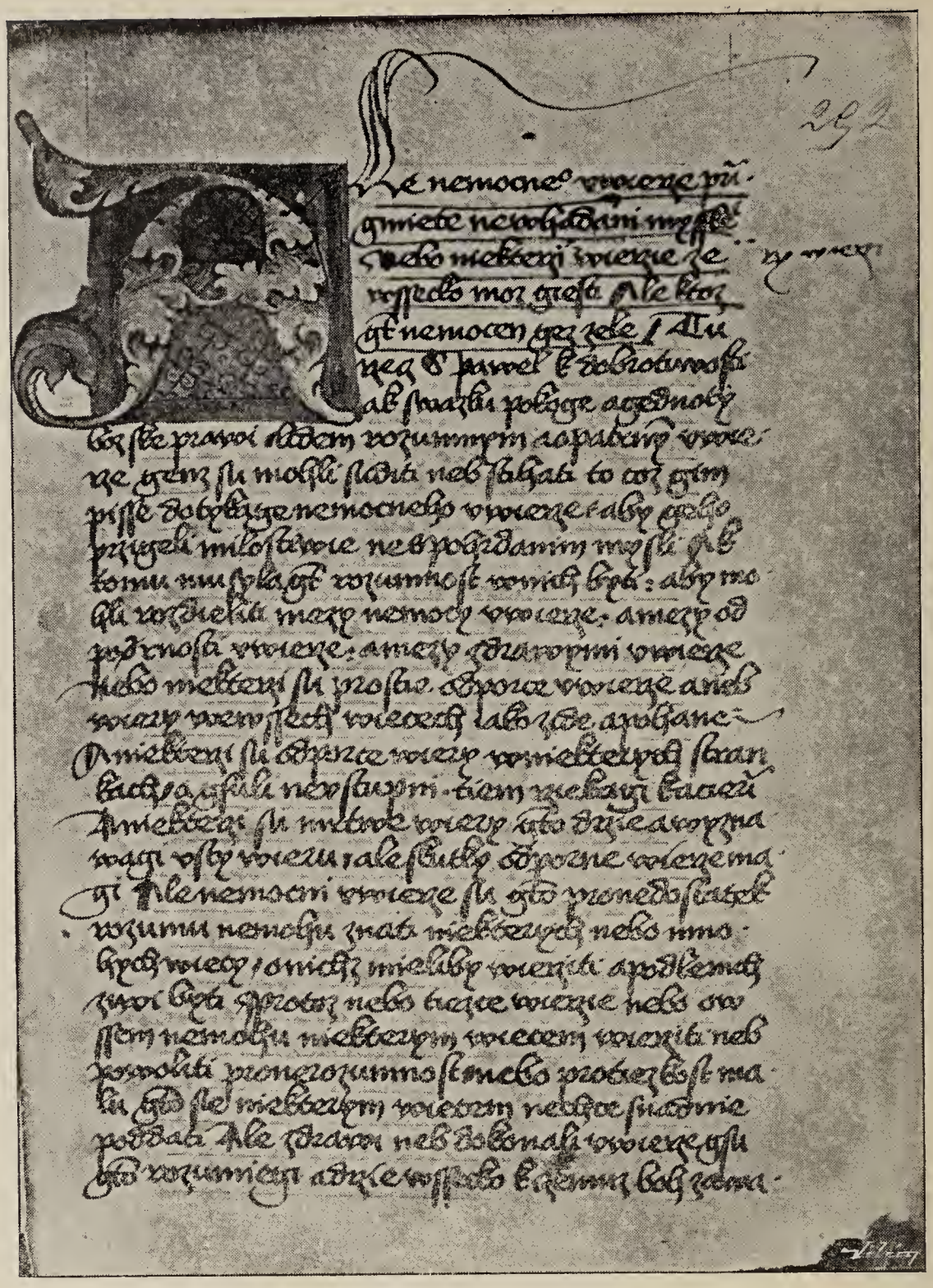

Snímek rukopisu Chelčického ve sborníku Pařížském.

papež, svěřil část moci své, římskému císaři — anebo uznávali dvojí mocnost a vrchnost, duchovní i světskou, obojí však na Kristu založenou — Chelčický neváhá ve smyslu novověkých theoretiků vyznati, že zřízení světské, zejmena státní, založeno jest na násilí a nikoli na slovu Božím.

A základní tu myšlénku provádí Chelčický tvrdě a přísně: i v minulosti, ukazuje v první části (podle Husa i Viklifa), jak za Konstantina vlit byl jed v církev Kristovu, tím, že dána papeži císařem moc světská, že naopak zase dostala moc světská stvrzení duchovní, tak že nyní obojí zřízení je zkaženo a porušeno — a provádí ji i v přítomnosti, ukazuje (hlavně v druhé části) jak proti Zákonu Božímu žijí jednotlivé »roty« — šlechta, bohatci, měšťané, sedláci, mniši, kněží... všude ukazuje, jak moc

a Zákon Boží vládnou nyní vedle sebe na světě: víra bez skutků, dobré činy konané zlými lidmi; lidé vyznávající víru Kristovu, modlící se, postící se, oběrující činí to dle nařízení vrchnosti duchovní se svolením moci světské a pak jdou. vraždí, zabíjejí, opíjejí se, rouhají... na rozkaz moci světské a se svolením vrchnosti duchovní. A tak síť Petrova je nyní téměř prázdna.

Jedinou spásou podle Chelčického jest život podle Zákona Kristova; třeba jest, jak hlásal kdysi Jan Křtitel, pokání, upřímného pokání za dřívější život hříšný i nedokonalý a pro život příští třeba jest zachovati přikázání Boží, dvojí ono Kristovo: milovati nejvýše Boha a »zřízeně« bližní.

Všecky námitky proti tomu důslednému zachování zákona Božího Chelčický vyvrací a zamítá s tvrdou důsledivostí novověkého ruského myslitele; boj a válka i za nejsvětější statky lidstva — za svobodu, vlast, víru, právo... jest mu jen zabíjením a vražděním; obchod a průmysl jest hříchem již od počátku, kořenem jeho zlý vynález váhy a míry; vědění a umění jen ruší, překrucuje a v zapomenutí uvádí Zákon Boží, jest nejen zbytečné ale i škodlivé... celá vzdělanost lidská zakládá se na pohanství a Antikristovi, veškeré rozdíly mezi lidmi jsou dílo ďábla a hříchu. A ještě více nežli láska k Zákonu Božímu proráží z díla jeho žhoucí nenávist k těmto »nálezkům lidským«; lze dobře viděti v ‚Síti víry', že vznikla a vyrostla tato nenávist k ‚Antikristovi' z téhož smýšlení, z téže zanícenosti myslí, jež vedla houfce Táborů do boje proti plukům křižáckým.

Chelčický ovšem nestojí na vrcholu vědeckého pojímání křesťanství; nezakládá, jak by bylo nutno, úvahy své na nejstarším původním textu evangelií a Písma; nemá náležitých dějepisných, bohoslovných a literarních vědomostí, aby mohl s určitostí oddělovati, srovnávati a vykládati evangelia uvnitř i mezi sebou i s ostatním textem Písma; nemá konečně ani širokého rozhledu po soudobé práci myšlénkové francouzské, anglické, vlaské... krátce, mínění jeho o křesťanství je čistě osobní, nepodává pouze věci samé, nýbrž odraz jich v duši spisovatelově: není to učení Kristovo, je to nauka Chelčického.

Ale tím větší důležitosti pro nás nabývá kniha jeho; je to kniha cele česká, cele slovanská, jak později vyrůstají souřadné s ní zjevy polské, ruské, bulharské... Z vášnivého a bojovného ruchu doby vysvětluje se její příkrost ano i zuřivost slovná, z nízké poměrně úrovně myšlénkové její zanícení a rozhorlení: avšak tyto věci jsou přec jen vedlejší. Hlavní důležitostí knihy zůstává přec její důsledné domyšlení a dovrcholení zásad evangelických, její snaha dle této základní myšlénky ustrojiti znovu celý svět a její přesvědčení, že pravé čisté křesťanství jest v světě jen menšinou a že nesmí a nemůže vstupovati v žádná vyrovnání a dohodnutí s vládnoucí mocí světskou. Kniha Chelčického je jediné české dílo, které vyrostlo

na domácím základě, se slovanskou zaníceností pro idealy dobra a pravdy spojovalo českou neustupnost i tvrdošíjnost a důsledně vybudovalo i vystavělo svůj zvláštní svět myšlénkový. Žádný z našich myslitelů nebyl tak samostatný a svérázný, tak důsledný a vyrovnaný, jako právě Chelčický.

Osoba Chelčického sama však se za reformatora nehodila; neměl oné výmluvnosti, jakou vynikali všichni oprávcové světa, neměl oné lásky a útrpnosti s nízkými a potlačenými, jaká dobývá srdcí, neměl onoho všepřemáhajícího přesvědčení, že dobrá věc naposled zvítězí a neměl konečně ani onoho zdravého názoru na svět, jenž počítaje se skutečností hledí si shody jen v hlavních věcech, dopouštěje odchylky ve věcech vedlejších. Kdežto Hus n. př. dobře vycházel s králem i panstvem, ačkoli měli zajisté dosti chyb podobných těm, proti nimž horlil u papežův, kardinalův a biskupů, nedovedl se Chelčický shodnouti ani s Tábory ani s Rokycanou, jichž život i nauka stály mu přec mnohem blíže, než na př. král Václav Husovi. Ačkoli Chelčický mezi svými krajany jistě aspoň 10 let své nauky šířil a to s volností neomezenou, neučinila přec nauka jeho do smrti jeho podstatných pokroků.

Podobného souborného a soustavného spisu o svém nazírání na Zákon Boží Chelčický již nesestavil; nauky své prováděl pak již jen jednotlivými spisky podrobnými, podobně jako některé myšlénky své Postilly prováděl obšírnějšími traktatky. Z těchto spisků, tu větších, tu menších, tu dřívějších tu pozdějších (zdá se, že všechny povstaly asi kolem r. 1450), lze uvésti aspoň tyto:

O šelmě a obrazu jejím jest sbírka traktatů, dochovaná nám jen ve stavu dosti porušeném. Měla původně asi úvod, pak traktat, zvaný »řeč a zpráva o těle Božím,« jenž přechodem 5kapitolovým souvisí s »traktatem o Antikristu,« k němuž se připojuje »řeč o základu zákonů lidských« ... celkem asi 60 kapitol. Co v této sbírce jest obsaženo, myšlénkově se neodchyluje příliš od zásad, vyložených v Postille a Síti víry.

Traktátů Chelčického máme zachovánu řadu mnohem delší; jsou to (mimo zmíněný již rukopis studijní knihovny olomucké, v němž se zejmena Replika Biskupci shledává i sborník traktátů o šelmě) hlavně tři rukopisy: kapituly svatovítské v Praze, arcibiskupské knihovny v Praze a národní knihovny Pařížské (nový opis tohoto v Museu království Českého v Praze; ukázka na str. 228.). Ale o mnohých traktátech, původ Chelčického nemáme dosvědčen výslovně; přisuzují se mu většinou podle slohu a věcných shod, někdy snad nejistě.

Rovněž nerozšiřuje valně známost učení jeho několik traktátů, také asi z desítiletí 1440—1450 pocházejících: jsou to traktáty »**Zpráva o svátostech**«, jež proti přísně pravověrnému v té příčině Husovi značně snižuje jejich počet, dále »**Výklad na druhou epišt. sv. Jana**«, přeplněný po zvyku doby narážkami a nájezdy na Antikrista i jeho stoupence, dosti suchý »**výklad na čtenie sv. Jana v první kap.**« a konečně některé jiné výklady na epištoly sv. Jana, obyčejně nadpisované: »**o rozeznání duchuov a o vočistci nejistém.**«

Jak patrno, Chelčický se zálibou se zabíral do hloubání ve spisech posledního evangelisty. Ostatně již »řeč o šelmě« hledí si hlavně výkladu XVII. kapitoly. Zjevení sv. Jana.

A jako na počátku svého Chelčického poustevnictví měl rozhovory a později literární boj s Biskupcem Táborským, podobně na konci svého života vešel ve styky, zprvu přátelské pak nepřátelské, s hlavou církve pražské — s mistrem Rokycanou.

Rokycana musil v dobách pozdějších, kdy Pražané mírnili se víc a více, opustiti Prahu a v letech 1437—1448 pobýval po venkově, užívaje pohostinství svých panských příznivců. A někdy na konec let čtyřicátých seznámil se i s Chelčickým a rozmlouvali spolu o Písmu a Zákonu Božím, o kněžství a panstvu světském. Možná, že dlouhé vyhnanství skličovalo náčelníka strany kališné, možná i, že jevily se mu v Chelčicích pod tvrdými slovy zarputilého sedláka poměry světové jinými než v Praze, středisku duševního i občanského ruchu v království; možná však i, že Chelčický zdvořilému, hladkému a vtipnému mistru mylně rozuměl: krátce, z rozmlouvání s ním měl Chelčický dojem, že se Rokycana s ním shoduje. Jaké však bylo jeho překvapení, když Rokycana sám po r. 1448, uveden byv zpět do Týna vítězným Jiřím, jenž vyhnal odtamtud M. Papúška, starokatolíkům věrně oddaného, i z kollejí universitních německé mistry a studenty, jednal zcela jinak, než jak si představoval Chelčický! Když nejen se bratřil a srovnával s mocí světskou, nýbrž i sám hleděl si osobiti podobnou moc vzhledem ke kněžstvu kališnému! Rozvinulo se mezi oběma dopisování — některé ty listy máme zachovány — které Chelčický, po obraně Rokycanově, skončil příkrou Replikou. V ní ukázal — podobně jako dříve Biskupci — že nemůže býti mezi oběma shody, odloučil se od svého bývalého přítele a žil pak již jen svým rodákům Chelčickým. Není pochyby, že napsal ještě leckterý traktat — možná, že i některý ze zmíněných již dříve — a kolem r. 1460 klidně zemřel.

Listy k Rokycanovi byly dříve mylně připisovány Rokycanovi samému; ukázka z jednoho následuje níže; z traktátů pozdějších, zdá se, byl i spis **o rotách**, nyní ztracený, známý nám jen ze zmínění a výtahu Jafetova, v němž Chelčický rozděluje tehdejší strany na čtveru: papežskou, kališnou, táborskou a nevěreckou všech odstínů. Ostatně časové seřazení všech spisků Chelčického daleko ještě není jisto.

Ukázkou pozdějších jeho bojovných spisků stůj zde výňatek jeho »**listu mistru Janovi**« podle rukopisu Pařížského; — Chelčický, mluvě proti zvykům církevním, dí:

„Než pak o těch sloviech, ješto die Viglef: „Pójčuje se, že má zachován býti obyčej kostelní hodný chvály“ tomu nerozumiem, který kostel mieníte: cierkev-li Římskú čili kostel kamenný? Jestli, že nazýváte kostelem cierkev Římskú, které ona má obyčcje hodné chvály, kteráž skrze přestúpenie zákona Božieho v hanbě Boha ostavuje, v posměch a v rúhanie ho poddává naj-

horším lidem, židóm i pohanóm, jsúci sama prokleta, i má obyčeje chvály hodné? To jedne [= jen] *od těch móž chválena býti v svých obyčejích, kto sú sỳnové její, ješto* [= kteří] *hanbu a šeredstvie jejie zakrývají. Pakli mieníte kostely kamenné, takéť málo obyčejóv chvály hodných v nich bývá, než najviece obyčejóv svatokupeckých a lží hustých k svedení lidu, někdy viece než ńa trhu. Protož pak mistr Jan Hus vypisuje na prvnie přikázanie mnoho nechvalebných obyčejóv, kteříž se v kostelích dějí a v jiných ohyzdách, die:* [— následuje místo z Husova Výkladu na desatero, kap. XXXV. g, pokračuje pak dále: —] *Protož, mátali* [máteli, vy dva; Rokycana totiž a Viklef] *s Viglefem takové šerky a zaneprázdněnie takové k úrazu slepým* [za] *obyčeje chvály hodné kostelnie, tehdyť jest Hus proti váma i proti chvále těch obyčejóv.“*

Chelčice.

Spisy Chelčického daly později, spolu s kázáními Rokycanovými, vznik Jednotě Bratrské a byly v ní hojně čítány a také tiskem vydávány. Síť víry vyšla 1521, Postilla 1522 (podruhé 1532), ‚O šelmě‘ také někdy tou dobou. Ale když v XVI. stol. Jednota čím dál tím víc se uchylovala od zásad Chelčického, zříkali se ho bratří čím dále tím více; Blahoslav dí o něm jen, že »není zlý Čech.« A tak pomalu nakupily se o něm domněnky nesprávné, jež první teprve odklízel F. PALACKÝ. Po něm postoupil, jak již zmíněno, nejdále ve zkoumání o Chelčickém prof. GOLL, jehož práce jsou do dnes základními kameny naší znalosti.

Zbývá ještě mnoho vykonati — menší traktaty jeho jsou mnohé ještě nevydány, některá vydání pak nevyhovují. Pak dále jest potřebí ustanoviti jeho prameny — tu mnoho se zasloužil probošt A. LENZ, jenž podal několik rozprav o jeho věrouce i mravouce, z nichž zejména je poučná: »Vzájemný poměr učení Petra Chelčického, starší Jednoty českých Bratří a Táborů k nauce Valdenských, Jana Husi a Jana Viklifa« 1895.— jakož i určiti věcný a časový poměr jednotlivých jeho spisů mezi sebou.

Pak teprve bude možná přikročiti k rozluštění některých záhad, jež dosud zbývají. Takovou je stále osoba mistra Jana PROTIVY; Chelčický dokládá se často tohoto mistra Protivy; znalci Chelčického (Palacký, J. Jireček, Goll a j.) pokládají ho za téhož M. Protivu, o němž vyloženo na str. 145.; jiní domnívají se, že to jméno smyšlené a že se skrývá pod ním Viklif.

Chelčický jest nám vyvrcholením opravných snah české reformace a zároveň nejvyšší stupeň domácího písemnictví, vyvíjejícího se tou dobou téměř docela bez vlivů cizích; vedle něho jest celá řada spisovatelů domácích, spisovatelství účastní se i ženy a cizinci, starci a jinoši, katolíci i kališníci; ze všech nich nejblíže k Chelčickému se staví významem mistr **Rokycana.**

Rodný domek Rokycanův.

Jan z městečka ROKYCAN r. 1397 rodilý, synek nezámožných rodičů podobně jako Hus, přilnul záhy k ideím mistra kostnického, jež tehdy hlásal v Praze M. Jakoubek. Vzdělal se na tehdejší universitě, pokud stálé spory a války dovolovaly, 1415 byl bakalářem, 1428 stal se mistrem svobodných umění a vystoupil brzy do popředí veřejného života pražského; vtip a výmluvnost jeho nabyly záhy vážnosti u strany vlastní, rozšiřovaly však strach a nenávist k němu u jeho protivníků. V paměti celého národa trvá jeho řeč ze 14. září 1424 k šedivému vůdci hroznych Táborů, kterou

zachránil Prahu ode zkázy, vtipy a žerty jeho z koncilu basilejského r. 1433 šířily se celou Evropou; slavná byla rovněž jeho kázání Týnská i různá hádání, kterých se s mistry pražskými horlivě účastnil. On byl hlavním původcem čtyř artikulů pražských, jemu hlavně náleží zásluha, že hnutí husitské na konec aspoň něco vymohlo od ostatního křesťanstva, dříve než se bylo vzájemně porazilo; on také ve výroční den Husův (6. července 1436) slavně zproštěn legaty koncilu klateb a sloužil první mši, při níž po Credo česky s kazatelny vyhlásil slavná kompaktata a poprvé podával se svolením koncilu pod obojí způsobou. V různých dobách dožil se různého stíhání; za dob bouřného ruchu táborského byl vyhlašován za zpátečníka, za dob pevnější vlády katolické zas za revolucionáře a ve svém vyhnanství 1436—1448, kdy pobýval brzy na Kunětické Hoře, brzy v Hradci Králové, brzy zas jinde, dosti mohl rozjímati o nestálosti lidských osudův. V té době seznámil se i s Petrem Chelčickým — a zase se rozešel. Konečně silná ruka Jiřího z Poděbrad uvedla ho do Prahy; za válečného ryku »Hr Kunštát, Hr Kunštát« dosedl opět na faru svou Týnskou; v prvních počátcích svého následujícího působení, prošed školou tak trpkou, odchoval si celou řadu věrných stoupenců, jimž doporučil čísti nejen své a své strany spisy, nýbrž i díla Chelčického. Když však sesílila od roku 1458 vláda Jiřího z Poděbrad, sílila opětně i moc a sebevědomí voleného arcibiskupa církve pod obojí, jak Rokycana nazýván. Stal se ‚velrybou‘ po slovech Chelčického a brzy proti svým vlastním příbuzným i dětem duchovním zaváděl stíhání a pronásledování, nejen mocí světskou, nýbrž i pastýřskými listy. Ruku v ruce šli při tom Rokycana s Jiřím — moc světská i duchovní spojily se opětně a kdyby byl býval živ ještě Chelčický, jistě že by byl užil proslulých slov z Viklefa k nám Husem přinesených, pak často a často i Chelčickým uváděných: »Dnes vlit jest jed v církev Kristovu« (slova ta pronesl prý anděl v den, kdy Konstantin obohatil první církev); a měsíc před smrtí Jiřího, 22. února 1471 vypustil i Rokycana velikého ducha svého. Pohřben v Týně se slávou velikou: po bitvě Bělohorské však, když s Týna svržena socha Jiřího, vybrány i jeho kosti a na hřbitově spáleny.

Svou osobou a jejími osudy náleží Rokycana dějinám; českému písemnictví náleží jen měrou menší, nepatrnější a i tu má ještě postavení své stíženo tím, že jda v duchu Husově přec nad něho nikde nevyniká ani myšlenkami ani úpravou slovesnou.

Jak různilo se mínění vrstevníků i starších dob o něm, tak různí se i novověcí jeho posuzovatelé. A přec nedá se popříti, že veden byl vždy a všude snahou jedinou — prospěti svému národu. Prospěch národa měl vždy a všude na mysli a kdy všecko kolem něho v trosky padalo, hleděl aspoň z těchto trosek zachrániti to, co zachrániti bylo možno. Hlas lidu, ve Starých Letopisech, prostince a správně ocenil ho takto: »(skrze něho) milý Buoh veliké a spasitedlné věci puosobil a zuostavil věrným Čechuom. Byl syn kováře chudého v předměstí Rokycanském. Báli se ho domácí

i okolní, král, králová i páni; neb on se bál milého Boha a byl pílen modliteb ve dne i v noci ihned z mladosti . . . Ten před svú smrtí pohleděv na kněží, kteříž nad ním stáli i řekl k nim: »Pomněte mě, milí bratří! Přijdeť čas, že vašimi hubami vláčeti budú po zemi, ale budeteli stálí v pravdách Kristových, potom bude kněz věrný tak vzácen a míl lidu, jako anjel Boží.«

Spisů jeho bylo hojně; avšak z největší části jsou nám ztraceny a víme o nich jen ze zmínek pozdějších spisovatelů, zejmena bratra Jafeta. O některých zase rukopisích ukázáno bezpečně anebo jest aspoň důvodné přesvědčení, že mu nenáleží. Hlavní řeči a kázání nám sice dochovány nejsou, hlavní však spisy jeho ano.

Nejdůležitější ze spisů jeho jest **Postilla** nedělní, zachovaná v mnohých rukopisech a vzniklá někdy v posledních 10—15 letech jeho života. Jako Postilla Husova i ona jest vlastně jen souborem kázání týnských, rovněž hlubokým citem národním proniknutých i láskou k chudým a nuzným. Dle všeho nesepsal ji Rokycana vlastnoručně, nýbrž buď diktoval ji sám jiným nebo pozorní posluchači kázání mistrova horlivě zaznamenávali — odtud vykládají se některé neshody v exemplářích.

Rukopisů jejích zachováno velice mnoho, mnohé pak ještě kolem r. 1800 byly známy, o nichž nyní nevíme. V univ. knihovně pražské chovají se 4 rukopisy, většinou ze XVII. stol., taktéž po rukopise chovají knihovna Musejní, ryt. z Neuberka a j. K nejstarším náležejí rukopis Stockholmský, nyní v Brně chovaný, z r. 1500 a rukopis křižovnický, z první polovice XVI. stol., jehož vnějšek ukazuje jasně a přehledně příloha naše číslo 17.

Ukázkou na př. z kázání na hod posvěcení:

»A pro buoh, nehleďte na to množství, na ty zástupy! Nebo vždycky od počátka v množství bylo pohanění a v malém počtu požehnání . . . Pomníte-li, jaká vojska bývala z Míšně i odjinud, chtíce zákon Boží zahladiti a vždy milý Buoh pomáhal, že málo bylo Čechův a velmi veliká vojska přemáhali. A pravili, že chtěli sedly českú zemi poklásti — papež byl kříž vydal na Čechy . . . Také, aby toho hleděl tu, kde máš dáti, aby snad nedal tu, ješto by Boha rozhněval, a nepřáteluom Božím špíže nedodal a jich posílil ve zlém. Jako těm štercéřóm druhým, ješto sau neřádně živi proti přikázaní božímu, nebo těm tulákuom zahálevým, silným, ješto se po pautech tkají, aby nedělali. Anebo těm, ježto se zjevně protiví pravdě a čtení sv., tupí, hanějí, kaceřují, v uočihledíce, rádi by to udusili. A Čechové, hovada hlaupá, slepá, vše to krmí, chovají, pychlí, ani je všemu světu hyzdí. Dopuštěníť jest to boží. Než pak aby hleděl, kde máš dáti a komu almužnu: i jest patera almužna milá a libá milému bohu. Jedna pomoci a vzdělávati kostely potřebné ke cti

a k chvále Boží a pro lidi k spasení. Druhá almužna jest libá milému Bohu, pomáhati těmi věcmi kostelními..... Třetí almužna jest kněžím chudým, nuzným, kteříž věrně pracují o spasení lidské a hledí slovem i skutky dáti dobrý příklad..... ne těm lotruom, kuběnářuom, svatokupcuom, o....cuom neřádným.... Čtvrtá almužna jest dáti těmto chudým, nuzným auduom Kristovým... Pátá almužna jest libá milému Bohu a veliké odplaty, ješto, kdež jest obec nuzna, chuda a člověk zvěda i pomůž jim, té vší obci...

Vydána dosud nebyla; jen jednotlivé ukázky tištěny v časopisech. Vůbec ze spisů Rokycanových ostatních (mimo drobnější traktaty) tištěn jen spis »O sedmi vášních a vadách, ješto hlavní hříchové slovou« 1807 od F. NOVOTNÉHO.

Postilla Rokycanova, jak z malé této ukázky vidno, béře se docela v šlépějích Husových. Proti Chelčickému vyniká živým citem národním a láskou k vlasti, poměrně mírnějším způsobem výrazu, ačkoliv ani ona (jako Husova) nevyhýbá se slovům silnějším. Lásku k chudým a poníženým, věrnost k Zákonu Božímu hlásá i ona velice důrazně; živá její řeč, třeba nerovnala se vášnivé mluvě Husově, táhla za sebou nesčetné stoupence a přívržence a Rokycana hlavně jí jest jedním z původců Jednoty Bratrské.

Naproti Postille ustupují ostatní díla a dílka Rokycanova do pozadí; některá známe jen ze zmínek jiných spisovatelů jako »knížky o sedmi svátostech« »traktát proti Hilariovu Lučišti pekelnému,« některá »kázání,« spis »proti šesti řečem mistrů poběhlých« z doby po r. 1448 atd. Ze zachovaných důležitější je »list proti Pikartóm« z r. 1461, a »slovníček latinsko-český.« Vesměs však dílka ani obsahem ani úpravou zvlášť nevynikající.

Stará podobizna M. Jana z Rokycan.

Vedle těchto dvou hlavních zástupců tohoto písemnictví v pravdě národního, zcela z duše české vytrysklého a idealy tehdejšími se obírajícího, vedle těchto dvou sloupů stojí ještě celá řada mužů z jiných stran, kteří podobným způsobem hájí a drží nauky své a zamítají i vyvracejí nauky odpůrců. Nikdy snad písemnictví české nebylo tak dílem celého národa, jako v dobách těchto.

Spolu s Rokycanou, v duchu a smyslu Husově, působil následník jeho v Praze, původce kalicha, známý **M. Jakoubek** ze Stříbra, zemřelý r. 1429, jeden z původců slavných čtyř artikulů pražských. Psal hlavně latinsky; české spisy jeho nejsou dosti jisté.

Artikule pražské, původně latině, německy a česky sepsané od mistrův učení Pražského r. 1420, nabyly záhy důležitosti nemalé jako stručný a krátký program celého hnutí opravného v Čechách. Ačkoli radikalnějším stranám zdálo se čtvero těch článků nepatrností, nelze přec popříti, že v celku vyjadřovaly asi míru toho, co Hus chtěl žádati od církve. Jemu, jakož vůbec i mistrům pražským, nezáleželo na věroučných a obřadných novotách tolik, jako hlavně na správném životu dle evangelia Kristova a na volnosti slova Páně; to pak ‚čtyři artikule' zaručovaly úplně. Pro ně bojováno pak na mnohých bojištích, o ně bojovali poslové čeští v Basileji i živým slovem — a je v podstatě povolil sbor Basilejský slavnými kompaktaty, jež předčítány poprvé čtyřmi jazyky v Jihlavě 1436. Ovšem, Čechové — a zajisté i M. Hus — přáli si původně jimi reformovati a opravovati celou církev; kdežto sbor povolil tyto čtyři články pouze Čechům samotným. Zněly pak (podle zápisu M. Vavřince z Březové) v jeho kronice husitské takto:

1. Nejprv: Aby slovo Boží po království Českém svobodně a bezpečně kázali, a bez překážky zřízeně od kněží bylo zvěstováno.

2. Druhé: Aby svátost těla Božího a krve Boží nejsvětějšího těla ukřižovaného Krista Pána pod způsobú chleba a vína všem věrným bez hříchu smrtedlného byla podávána.

3. Třetí: Aby panování světská nad bohactvím, zbožím časným proti přikázaní Kristovu úřadu svého ke škodě bylo odjímáno a odvrženo a to kněžstvo aby k řehole čtení svatého a k životu apoštolskému bylo přivedeno.

4. Čtvrté: Aby všickni hříchové smrtedlní a zvláště zjevní a jiné nezřízenosti Zákonu Božímu protivné v každém stavu byli zapovědieni a rušeni. Kdož je činí, hodni jsou smrti i ti, jimž povolují.

[Znění v r. 1421 v překladu z konce XV. století.]

Ze spisů českých, Jakoubkovi přičítaných, nejdůležitější jest ‚Postilla' čili ‚epištoly nedělní s výklady přes celý rok'. Jest jaksi doplňkem Husovy nedělní postilly na evangelia a byla vydána spolu s ní 1564 (v příl. č. 13). Avšak víme, že Postilla ta napsána původně r. 1414 latinsky; pochází-li i český překlad od Jakoubka, není dosti jisto. Ještě méně lze to tvrditi o ostatních spiscích, jež zajisté jsou sice Jakoubkovy, ale nejspíše původně napsány byly jazykem latinským.

Tito věrní stoupenci Husovi stáli asi uprostřed mezi stranou starokatolickou a stranou radikální; od nich pak na obě strany byla takřka celá duha mužů, od zarytých, strohých starokatolíků, kterým i opravy sněmu Kostnického zdály se přílišnými a kterým smír sboru Basilejského s Čechy byl dokonce hříchem velikým, spáchaným na staletých dějinách církevních — až do oněch Adamitů čili naháčů, kteří spolehše naprosto na jednotlivcův názor o Písmě, prováděli svůj výklad Písma i krvavými

vraždami i neřestnými vilnostmi. Avšak traktaty těchto výběžků krajních nám nezachovány: přísní doktoři starokatoličtí, Štěp. Páleč, Ondř. z Broda, Jan Eliášův a j. nesměli se vrátiti do Čech a hynuli pomalu ve vyhnanství, kdežto výstřelky radikalních sekt vyhubil mečem a ohněm hrozný mstitel Zákona Božího, Žižka sám. V ohni zahynuly spisy i **Martínka** (vlastně Martina Húsky, pro výmluvnost nazvaného Loquisem) kněze Táborského, jenž Žižkově hranici unikl jen smrtí na hranici arcibiskupově 21. srpna 1421, i **Petra Kániše,** jenž čtyři měsíce před Martínkem na rozkaz Žižkův byl upálen v Klokotech i se svými stoupenci: oba učením svým kladli základy bludům adamitským.

Z ostatních možno zde ještě uvésti hlavního zástupce učení táborského **Mikuláše** zvaného **Biskupcem,** (ježto byl prvním a posledním biskupem táborským), o jehož sporu s Chelčickým byla zmínka již na str. 220—221 a jenž r. 1459 zahynul v žaláři Jiříkově na Poděbradech, ačkoli mnich jakýsi romantickým způsobem chtěl ho ze žaláře zachrániti, jehož protichůdcem byl nejmírnější z mírných, **Jan z Příbramě** († 1448), jenž slabost svého řečnění a svého obnovného úsilí nahrazoval hrůzným líčením neřestí, jichž strany radikálnější se dopouštějí, blíže se tak dosti katolíkovi **Šimonu z Tišňova** (připomíná se 1395—1427), jenž z prvotního přítele Husova vrátil se na Moravě opět v lůno církve, — pak fanatického a fanatisujícího **Jana ze Želiva**, sťatého 1422 staroměstskými konšely, pobožného a mírného **Martina Lupáče,** oprávce bible . . . a j. a j.

Traktaty těchto mužů, jakkoli jsou velmi zajímavým obrazem duševní horečky, jaká se tehdy zmocnila celého národa, mají přece daleko nepatrnější cenu literarní než by se zdálo dle jejich velikého vlivu osobního. Jednak úprava jejich jest velmi chatrná, jednak myšlénky jejich spokojují se většinou jednostranným probíráním a rozbíráním myšlének Viklifových, Husových, Rokycanových neb Chelčického.

Nejznamenitější ze všech těch spisů je spis Příbramův: »**Knížky o zarmúceních velikých církve svaté i každé duše věrné,**« jenž dlouho býval mylně připisován Milíčovi (v. str. 128). Pérem daleko živějším a nenávistnějším ještě, nežli jest péro Chelčického, líčí hrozné útrapy, jež zavinili hlavně Táboři: »lid najhovadnější, poslední a najlitější, najrohatější, najzubatější, najmstivější, mordéřný, kacířný, násilný, ješto v něm není žádného milosrdenství ani rozumu.« A hrozné obrazy apokalyptické a evangelické — zatmění slunce, obrácení měsíce v krev, vylití číše hněvu na zemi, války a vraždění, pálení a loupení — to vše je nyní děsnou skutečností: »všecka církev tať se zatmí, obráti se v krev, to jest všecko ukrutenství a v krve vylévání a v hubení jedněch druhými, v násilé, v hněvy, v roztržení, v nenávist przení . . . slunce i měsíc, to jest všecka církev křesťanská, zkrvaví se, jedni skutečně tepúce a hubíce a druzí krve jiných žádajíce a na ně se zlostíce« . . . A jako předpověděno, že budou padati hvězdy s nebe, tak i učení mistři v hříchy ty upadnou: Příbram tu naráží na Petra Paynea, »Engliše«, s nímž míval dlouhé hádky. — Napsal je v době svého vyhnanství 1427—1429, nejstarší rkp. jest Mikulovský (necelý), tiskem vyšly péčí kněze Pavla Bydžovského a Brikcího z Zlicka 1542 v Praze. Rozděleny jsou na 28 kapitol, v nichž ještě zvláštní oddělení 83 stupňů řebříku Jakubova a 7 křižování Kristových. — Ostatních spisů zde není nutno uváděti; zabývají se vesměs jen bohoslovnými hádkami.

Mnozí z učenců a mistrů obou stran psali jen latinsky; na př. se strany katolické horliví a učení odpůrcové Husovi, Štěpán z Dolan, Mich. de Causis, mimo řadu jiných, se strany podobojí slavný společník Husův, M. Jeronym Pražský, jenž pomáhal sic Husovi při výkladu knih Viklifových, ale jinak českého nic nezanechal, zmíněný právě Petr Payne a j. a j.

Štěpán z Dolan připomíná také, že Husovy nauky ujímají se spisy zvláštními, českými, i ženy; které z nesčíslných traktátů těch míní, nelze nám nyní již určiti.

A jako se tímto způsobem celý národ účastnil písemnictví náboženského, psal i celý národ své **dějiny současné.** Stupňovaná hrdost národní jeví se i v nich, vědomí slovanské je v nich živé i určité, vyrůstají nejen drobné zápisky a větší kroniky, nýbrž i výtahy a pokračování historií starších.

První místo zabírají váhou a cenou svou t. zv. **Staré Letopisy.** Je to sbírka mnohých zápisků, většinou současných, od nejrůznějších původců, připojovaná obyčejně ke kronikám Beneše z Hořovic (v. str. 209) nebo Pulkavově (v. str. 118 nn.). Zápisky jdou rok od roku, měsíc po měsíci a vypravují nehledaně a prostě události současné. O duchu jejich svědčí jednak zpráva z r. 1471 (v. shora str. 234), jednak zprávy z r. 1415 a 1437, jež se zde proto kladou ukázkou:

I. (*BbL.*) *Léta božieho 1415, ten pátek po S. Bonifacii, ráno proměmilo se slunce a zatmělo.*

(*A—N*) *Potom téhož léta, třetí den po S. Prokopě, v ochtáb S. Petra a Pavla apoštolnov, upálen jest v Konstancii velebný kazatel mistr Jan Hus, jsa odsúzen a potupen skrze zbor Konstantský, pro některé artikule, kteréž jest v Praze a v Čechách kázal; k nimž jest odpoviedal a odpieral, tak daleko, dokudž jemu bylo dopuštěno. K některým se znal a k některým se prostě neznal, pravě, že sú jemu změnili, a že jest přidáno něco aneb ujato; a tak toho nechtěl ustúpiti, lečby jemu písmo bylo lepšie ukázáno. A tak pravie, že se jest jemu to stalo za gleitem krále Sigmunda Uherského. Král Václav s svými dvořany i s jinými mnohými lidmi urozenými, velmi se z toho rozhněval, a praviece, že se jest to jemu nemělo státi za takovým ubezpečenstvím, a ku potupě české koruně. A tak velikú zlobu vzeli proti kněžstvu, praviece, že jsú oni toho upálenie veliká příčina, skrze své svědectvie, kteréž sú proti němu vydali psané, a někteří tam osobně byli, jakožto Michal de Causis, farář od S. Vojtěcha z Smradař, a proto se do Čech nikdý nesměl vrátiti, a jiní mnozí. Kto pak o tom chce dále věděti, kterak sú s ním tam v Konstancii nakládali, ten čti život mistróv Husóv, kterýž jest sepsal mistr Petr z Mladějovic, jenž jest v ty časy byl v Konstancii, jsa písařem u pana Václava z Leštna nahoře psaného.*

II. (*. . GHLMN*). *Téhož léta, ve čtvrtek po božiem narození, páni, rytieřstvo, panoše i města byli v raddě, aby vyvolili pána do království*

Snímek »Starých Letopisů« podle rukopisu Krakovského z XV. století.

Tisk z r. 1522.

Knijha wýkla-
duow Spasytedlnych na
Cžtenie Nedielnij cželeho roku. W
ierneho a dobreho Muže a Cže-
cha Petra Chelssiczkeho: mi
lownika horliweho prawdy
pana Krysta: W kterych
cžto knihach mnoho
potrzebnych wyst
rah a trestanije
y vžitecžnych
naucženije
wprie
nie podle smyslu Zakona Božie polože gest

Snímek stránky titulní.

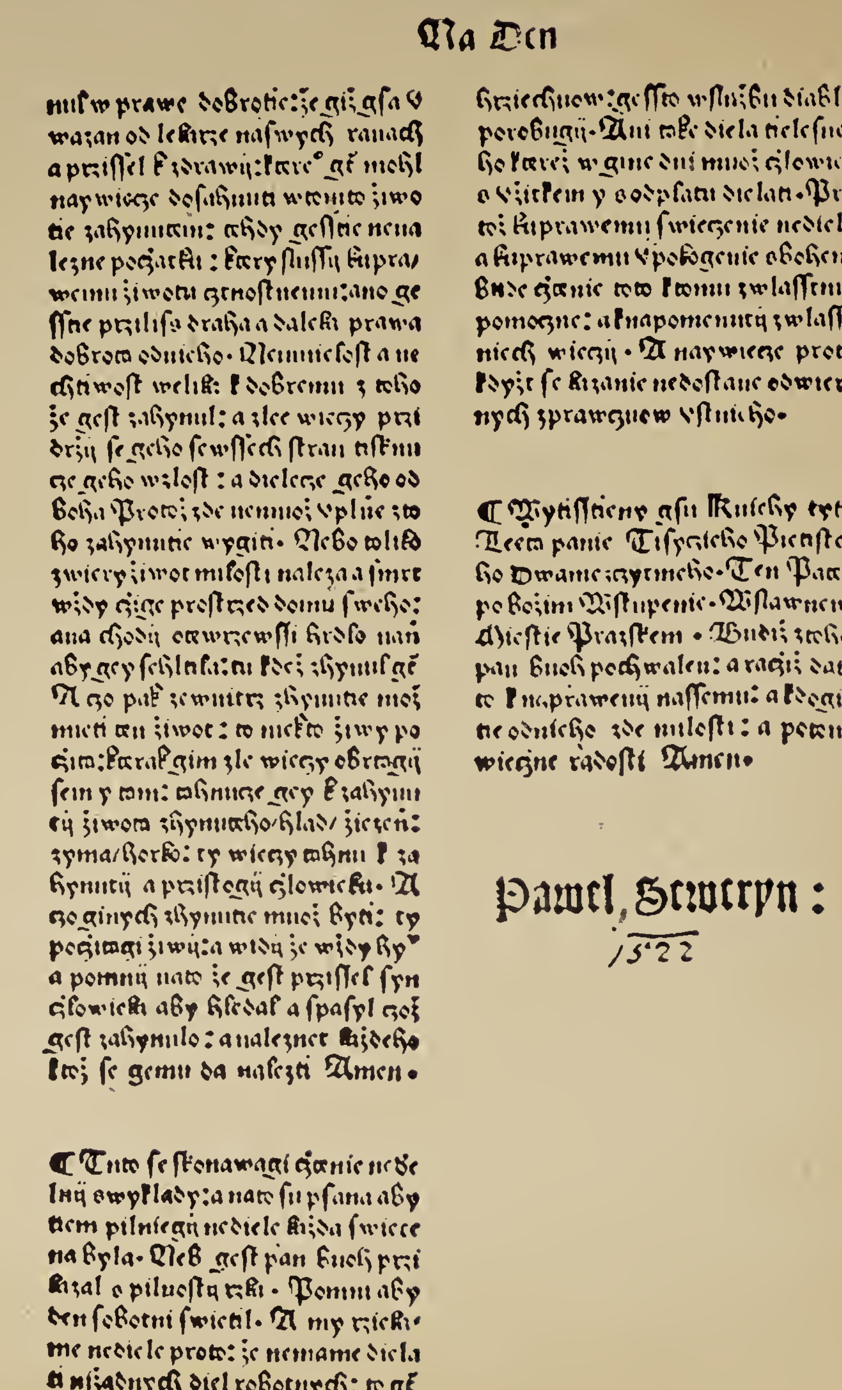

Na Den

mu w prawe dobrotie: že giž gsa v
wazan od lekarze nasswych ranach
a przissel k zdrawij: ktere gt mohl
naywiecze dosahnuti w tomto žiwo
tie zahynutim: kdy gesstie nena
lezne pocžatku: ktery slussij k upra/
wenij žiwotu cznostnemu: ano ge
sstie przilisse draha a daleka prawa
dobrota odnieho. Nemilost a ne
chtiwost weliká k dobremu z toho
že gest zahynul: a zlee wiecz przi
držij se geho sewssech stran tiskni
cze geho wzlost: a dielecze geho od
Boha. Proto: zde nenmož wplne zto
ho zahynutie wygiti. Nebo wlidé
zwiery žiwot milosti naleza a smrt
wždy cžije przistrzed domu sweho:
ana chodij otewrzewssi hrdlo nan
aby gey sehltati kdež zhynul gt
A czo pak zewnitrz zhynutie mož
mieti on žiwot: to nieko žiwy po
cžim: kterak gim zle wiecz obrzegij
sem y tam: tahnucze gey k zahynu
tij žiwota zhynuteho/hlad/ žiezeň:
zyma/horko: ty wieczy tahnu k za
hynutij a przistegij člowieku. A
tczo ginych zhynutie muož byti: ty
pozitegi žiwota wždy že wždy hy
a pomnij nato že gest przissel syn
člowieka aby hledal a spasyl czož
gest zahynulo: a naleznet každeho
kterž se gemu da naleziti Amen.

❡ Tuto se skonawagij cžtenie nedie
lnij wyklady: a nato su psana aby
tiem pilniegij nedicle každa swiece
na byla. Neb gest pan buoh przi
kazal o pilnosti tiej. Pomni aby
den sobotni swiecil. A my rzieká
me nedicle proto: že nemame diela
ti nižadnych diel robotnych: to gt

hrziechuow: gesstio wsluzbu diablu
porobugij. Ani take diela tielesne
ho kterež w gine dni muož člowiek
o vžitkem y o odplatu dielati. Pro
to: k uprawenij swieczenie nedicle
a k uprawenij v pokogenie obohem
bude cžtenie toto k tomu zwlasstnie
pomoczne: a k napomenutij zwlasst
niech wieczij. A naywiecze proto
když se kazanie nedostane odwiecz
nych zprawczuow vstnieho.

❡ Wytisstieny gsu Knihy tyto
Leta panie Tisyczieho Piet[i]ste
ho Dwamezcytmeho. Ten Patek
po božím Wstupenie. Wslawnem
Miestie Prazskem. Buditž zato
pan buoh pochwalen: a raczij dati
k napravenij nassemu: a k dogi
tie odnieho zde milosti: a potom
wieczne radosti Amen.

Pawel Seweryn:
1522

Snímek stránky závěrečné.

922 a 259

Českého. A jakžkoli byla ruoznice mezi nimi, sešli se na den S. Jana evangelisty do kolleje veliké, a srovnali se všickni spolu, že kněze Albrechta Rakúského za krále a pána vzieti mínú; a to druhé straně odporné oznámili, kteříž pracovali, aby král Polský Kazimír králem byl Českým. A to ti páni byli: pan Aleš Holický z Šternberka, pan Ptáček z Pirkšteina, pan Jiřík z Kustatu odjinud z Poděbrad, pan Petr Zvieřetický, Přibík Klenovský, a jiné rytieřstvo s nimi i Zmrzlíci, a měst hrazených královských XXIV. (KLM. Ti k tomu svoliti nechtěli, aby se v německú moc měli poddati, ježtoby to mohlo jíti k velikému zlému nynějšímu i budúcímu netoliko tomuto jazyku Českému, ale i všemu Slovanskému. Jakož jest vždycky shledáváno, i ve všech kronikách starých muož býti nalezeno, že sú Němci úhlavní nepřietelé jazyka Českého, Polského i všeho Slovanského vždycky byli a býti nepřestávají . . . .)

Tyto a podobné zápisy, od nejrozmanitějších původcův pocházející, přidávány jsou k rukopisům kroniky Pulkavovy a kroniky Beneše z Hořovic. Omylem byly kdysi připisovány LOUDOVI Z CHLUMČAN, avšak ukázalo se, že pocházejí od spisovatelův různých asi desíti. Zachovány asi v dvacíti rukopisích, jsou psány pravidelně prosou, někdy však i veršem a obsahují kromě zápisů vlastních i rozmanité výtahy ze spisů jiných; vyskytají se většinou při rukopisech kronik základních (t. j. Pulkavovy nebo Benešovy). Původcové jejich byli většinou lidé prostí, vypravují nejen co sami viděli, nýbrž i co slyšeli od jiných — ale veskrze upřímně a poctivě; jdou až do polovice XVI. stol.

Ukázkou jich je podána první strana tisku z r. 1513 (v. str. 208), dále snímek rukopisu nověji objeveného Krakovského XV. stol., s obrázkem Jiřího z Poděbrad; text obou výňatků podán dle vydání PALACKÉHO z r. 1829.

Vydány byly v lat. překladě od DOBNERA jen velice kuse; část jiná velice nedbale od ZIMMERMANNA r. 1819; konečně dle všech téměř tehdy známých rukopisů na radu DOBROVSKÉHO r. 1829 FR. PALACKÝM jako 3. díl »Scriptores rerum bohemicarum.« Palacký sestrojil text souhlasně dle stejných rukopisů; jednotlivé rukopisy označeny písmeny A—O (v. výňatky); n. př. písmě A značí rukopis kapituly pražské, b vyprávění hlavně o Hradecku v rukopise Děčínském, G a H dva rukopisy v knihovně kláštera křižovnického atd. Od té doby objeveno ještě několik jiných textů (mezi nimi též zmíněný krakovský) a nové vydání vyjde v Pramenech dějin českých.

Hrdé národní stanovisko »Starých Letopisů« — mnohdy ještě daleko ostřejší, než výňatky ukazují — zaujímají i zbytky některých kronik veršovaných. O kronice t. zv. Prokopově bude ještě níže řeč; z této doby pocházejí pak některé veršované kroniky o jednotlivých udalostech válek husitských a hlavně velmi zajímavé »Sebrání kronik.«

Z jednotlivých těch kronik veršovaných uvésti lze zejmena verše zvané »Počátkové husitství« »Bitva u Ústí 1426« »O zajetí Zikmunda Korybuta 1427,« »O sektě Táborské,« »O naháčích« atd.

»Sebrání kronik« učiněno po smrti Albrechtově r. 1439 za tím výslovným účelem, aby nebyl volen na království české žádný Němec; jsou to výňatky hlavně z kroniky Dalimilovy (v. str. 37), upravené a opravené.

K těmto vlasteneckým kronikám a zápisům druží se četné popisy »umučení« a životopisy Mistra Jana Husi a společníka jeho Jeronyma. Životopisy tyto zakládají se hlavně na obšírné zprávě latinské Petra z Mladenovic (v. str. 191), z níž učinil buď on sám anebo někdo z jeho přátel stručný výtah český. Tento výtah nabyl neobyčejné vážnosti, čítán v kostelích kališnických jako evangelium, předěláván, rozšiřován i tištěn častokrát.

Latinský životopis Mladenovicův psán jest již takovým slohem, aby zastupoval jaksi evangelium; všímá si, jako evangelia, hlavně pře a smrti Husovy, vypráví volně a klidně a připomíná hlavně to, co nepřátelé Husovi zlého byli mu učinili. Petr zapsal i to, že Hus odveden k druhému výslechu 7. června »hodinu po zatmění slunce,« i to, že Hus se usmál, když veden byl k hořícím svým knihám . . . a zapsal vše slovy biblickými a bez vášně tak, že právem dostal jmeno »evangelisty Husova.«

PETR z MLADENOVIC, koncem XIV. stol. narozený, byl sekretářem pana Jana z Chlumu v Kostnici a skoro všemu jednání přítomen osobně. Hus mu odkázal několik kop grošů a vážil si ho jako rodného bratra. 1416 stal se mistrem, 1426 děkanem fakulty filosofické, 1439 rektorem. Náležel k mírným kališníkům, byl podpůrcem Rokycanovým a zemřel 7. února 1451. Spis jeho hlavní »Relatio de M. J. Hus causa in concilio Constantiensi acta« jest latinský v 5 hlavách; bývá však v rukopisech rozšiřován mnohými spisy a listy Husovými.

Český výtah zachován v několika rukopisech a vydán tiskem (»Spis o utrpení M. Jana Husi«) 1533, 1600 a j. Nověji otištěn 1870 (ve spisku: »Duch Jana Husi« . . . str. LIV—LXXII.).

Kromě životopisu Mladenovicova byla i jiná sepsání, jež později často tištěna (snímek jedné takové pozdější knížky v. str. 160); a kromě životopisu Husova přibírán i život Jeronymův a přidáván překlad listu Poggia Florentinského jako epištola k evangeliu. Poggio totiž, očitý svědek všech událostí v Kostnici, napsal Florenťanu Niccolimu list 1416, v němž dává zprávu o smrti Jeronymově (přičítán mu i list o smrti Husově), užívaje namnoze výrazů nadšených: »znám to, že ani onen Mucius tak smělým úmyslem netrpěl jest upálenie jednoho audu, jako tento celého těla, ale ani Sokrates tak dobrovolně jed pil, jako tento oheň přijal.« A k tomuto evangeliu i epištole přistoupily konečně i knihy jiné: »Kronika o Janu Žižkovi« (vydaná spolu s pašijí Jeronymovou a epištolou Poggiovou dle rukopisu freiberského z XV. stol. Jar. GOLLEM 1878), »Kronika Táborská« a j. 142 232

Proti těmto plodům lidového dějepisectví vyniká sice důkladností a slohem dílo latinské učeného **M. Vavřince z Březové**, avšak díla jeho česká jsou mnohem slabší.

Latinských spisků jeho je zachováno několik: »výklad na 7 žalmů kajících,« »verše o vítězství u Domažlic,« hlavní a nejdůležitější však jest jeho »Kronika od r. 1414—1421,« kteráž, sepsána někdy na sklonku života M. Vavřince, vyniká důkladností a spolehlivostí; není dokonána a zdá se, že smrt překazila její ukončení. Přeložena již na konci XV. stol. (ukázku v. str. 237); lat. text její i s překladem vydal posledně prof. Jar. GOLL v Pramenech dějin českých (5. svazek) 1893.

M. Vavřinec, narozen asi 1370, dosáhl 1393 mistrství, měl některá beneficia duchovní, vstoupil však do služby dvorské u krále Václava IV.; za válek husitských žil v Praze jako mírný kališník a zemřel po r. 1436. Psal hlavně latinsky, česky jen na zakázku a dosti chatrně.

Česká díla jeho jsou:

Snář, čili »knihy snové« (jak sluje knížka tato v rukopise dříve stockholmském, nyní brněnském) anebo »Knihy snového vykládanie« (jak zove zase ji rukopis mikulovský), vykládá význam snů v 8 knihách; tištěn 1550, 1581. Jest jen překlad, dosti chatrný, z latiny. Psán ku přání a pro krále Václava ke konci XIV. stol.

»Kroniku světovou« začal psáti na požádání komorníka královského Jana z Riesenberka, nedospěl však dále než k druhé polovici 7. stol.; zachována (i ona jest jen překladem) v jediném rukopise universitní knihovny.

Cesty Mandevillovy, přeložené z němčiny, dočkaly se naproti tomu velikého rozšíření. Tento »Mandevilla« byl anglický rytíř, jenž cestoval 1320—1335 v Evropě i v Asii a cesty své anglicky popsal velmi nespolehlivě. Jeho výmysly líbily se velice a Vavřincův překlad zachován v mnohých rukopisích a tištěn od r. 1510 častokrát. Titul jich zní: »Tyto knihy pravie o jednom rytieři, jenž jest byl veliký lantfaréř nebo jezdilec, o němžto mnoho slýcháno jest; téměř celý svět zputoval a zjezdil. A pravie o mnoho divných věcech, o ostroviech a zemiech, kteréžto v moři ležie a o mnohých rozličných lidech a o jich bydlení a o přiebytku, a o jich věrách a o jich bohatství a tak o mnoho divných a dvorných věcech, kteréžto mnohému člověku, jenž jest nebýval daleko, těžky jsú k věření. Avšak jest to celá pravda, jakož jest on svýma očima spatřil anebo od jiných lidí slyšel.« Zajisté i tuto práci podnikl M. Vavřinec na zakázku (nevíme však čí), jakož i svou poslední, nám nezachovanou, překlad totiž privilegií Nového Města pražského z latiny do češtiny.

O životě Vavřincově víme poměrně málo; odtud mnohé starší omyly, z nichž sluší se zmíniti zvláště o tom, že býval chybně nazýván Březinou nebo Byziniem — následkem chybného čtení.

Daleko nepatrnější ještě, než činnost Vavřincova, jest česká činnost **Bartoška z Drahonic.** Byl dle všeho prostým manem Karlštejnským, horlivým katolíkem a účastnil se 1421 obrany Karlštejna; někdy kolem r. 1443 zemřel. A prostičké jest i jeho sepsání latinsko-české, jež s učenou a důkladnou historií latinskou Vavřincovou ovšem nesnese srovnání.

Svou kronikou latinskou popsal události 1419—1443; k této latinské práci připojil směsici zápisků, jež týká se látky nejvíce předchozí, z nichž některé jsou české; od r. 1310—1432. Pozdější opisovatel přípisky ty rozmnožil jinými do r. 1457. Vydána i s přípisky posledně též GOLLEM při kronice Vavřincově.

Že byl Bartošek, ačkoli katolík a královský, ačkoli man a člověk prostý, přec uvědomělý Čech, svědčí kratičký doslov nad králem Albrechtem: »jehož duše odpočívej v svatém pokoji, ježto byl dobrý, ačkoliv Němec.« —

A zrovna tak, jako lid sám psal své dějiny a oduševnil je svým hrdým a neustupným vědomím národním, zrovna tak hrdé sebevědomí a původ lidový obráží se, což velmi zajímavo, i v **právnictví.** Nás ovšem méně zajímají různé ty spisy právnické, ta práva císařská a Soběslavská, městská a manská, hornická a magdeburská, ten Schwabenspiegel a Sachsenspiegel . . . ale zajímavý jest přece duch těchto suchých právních předpisů a přísných trestních paragrafů.

Titulní list Ctibora Tovačovského: »Hádání Pravdy a Lži« podle tisku pražského z r. 1539.

247 a.t.d.
15 259

Práva Soběslavská na př. mají (docela podle Dalimila, v. str. 34) tento předpis:

»aby ižádný cizozemec v Pražském městě ani v Českém knieżetstvě žádným úředníkem nebyl učiněn pod uřezáním nosu;«

práva Starého Města pražského počínají takto:

»Najprvnější kus jest tento, že žádný Němec, kterýž by česky neuměl, nemá purgmistrem býti«; v §u 3. předpisují: »jmá býti dvanádcte konšelóv Čechóv a šest Němcóv, kteříž by česky uměli« atd.

Obojí tato sbírka práv podkládána dobám daleko starším; práva Soběslavská podkládána Soběslavovi II. »knížeti selskému,« práva Staroměstská pak Janu Lucemburskému. Ale celým svým obsahem ukazují, že vznikla v dobách husitských; viděti to i z toho, že Praha dle nich nabývá váhy největší v celé zemi, primator pražský za doby bezvládí dle nich zastupuje krále, svolává stavy k volbě; starší bylo sepsání Práv Soběslavských, jež pak potvrzena a rozšířena »Právy Staroměstskými.« Vážnost jich udržela se dlouho do XVII. století, zachována v hojných rukopisech a vydána několikrát.

Ctíbor podává Jiřímu své Hádání Pravdy a Lži.
Obrázek přidany k tisku z r. 1539.

‚Sachsenspiegel‘ čili ‚práva sasická‘ jakož i ‚Schwabenspiegel‘ (jehož první polovici činí t. zv. ‚práva císařská‘ a druhou polovici t. zv. ‚práva velikého města Pražského‘) a ‚práva majtpurská‘ (= Magdeburská) jsou ovšem vesměs překlady z němčiny pro potřebu měst, cizím právem nadaných.

Nejlepším spisem právnickým však z husitství vzešlým jest **kniha Tovačovská**, první soubor právních řádův a zvyklostí v markrabství Moravském. Stručně a správně podává jednotlivé právní zvyklosti, vykládá v předmluvě o příčině sepsání, zmiňuje se o nedávném zavedení do desk

zemských češtiny (místo latiny) a drží se přísně starých, mnohdy snad zastaralých již zařízení.

Sepsána v první části 1481, v druhé části 1486—1489; zachována v přemnohých rukopisech a vydána tiskem 1858 J. DEMUTHEM a 1868 V. BRANDLEM. Jest důležita nejen pro právníky, ale i pro dějepisce vzdělanosti, ježto věrně se v ní obráží stav Moravy v druhé pol. XV. století.

Původcem jejím (dle něhož i slove) jest slavný pán moravský, Ctibor TOVAČOVSKÝ Z CIMBURKA, jeden z nejmocnějších a nejřádnějších pánů moravských století XV. S Jiřím z Poděbrad a P. Chelčickým činí on trojici slavných mužů našeho národa, kteří takřka bez znalosti cizích spisů i jazyků vynikli vysoko nad ostatní své vrstevníky.

Pan Ctibor, nar. 1437, měl již z domova znalost práv a zřízení zemského; otec jeho Jan byl nejvyšším hejtmanem markrabství moravského; 1458 oženiv se přebýval na statku manželčině v Náměšti, 1464 po smrti otcově usídlil se na rodném Tovačově. Téhož roku vstoupil jako sudí dvorský do veřejné činnosti, v letech následujících vodil voje Jiříkovy, zvítězil 1467 u Pačkova nad Vratislavskými, roku následujícího byl však poražen. Nedlouho před smrtí Jiřího stal se nejvyšším hejtmanem markrabství a měl po smrti jeho největší zásluhy o zvolení Vladislava za krále českého. Vděčný Jagailovec přidal mu k nejvyššímu hejtmanství i nejvyšší kancléřství české a za příměří mezi Vladislavem a Matyášem Korvinem 1472—1477 byl takřka jediným pánem v Moravě; a když 1478 přiřčena Morava Matyáši, nezměnilo se mnoho v podstatě v jeho postavení; zůstával stále vrchním pánem v markrabství. Jeho působením v desky zemské a vůbec v řízení soudní na Moravě od r. 1480 uvedena čeština (ve Slezsku již od r. *1401* při soudu opavském, v Čechách teprve od r. 1495); sjezdy panské konány často u něho na Tovačově a sečkáváno, nebylli v zemi, s vyřízením důležitějších věcí až do jeho příchodu. Na vrcholu slávy a moci, v květu věku mužského překvapila ho 26. června 1494 smrt.

Tohoto výtečného pána, upřímného i horlivého přítele Poděbradova a věrného i rozhodného Čecha a kališníka vyznamenávala přísná nestrannost, tvrdá spravedlnost i láska k pravdě. Již byla zmínka o jeho knize Tovačovské, kterou sepsal »jak pamatuji a svědom jsem« k žádosti biskupa olomuckého Tasa, pánů z Lipého, Bozkovic, Pernštejna, Lichtenštejna, Lomnice, Kunštátu, Bítova, Valdštejna, Krajku, Šternberka, Vlašimě, Sovince, Lichtenburka, Dúbravice, Ludanic, Tvorkova, Miličína atd. atd. a není tedy divno, že přesný správný sloh i krátký, úsečný a břitký výklad vyznamenává také jeho listy. Dopisy jeho k biskupu Tasovi Olomuckému jsou vzorem jadrné staročeské mluvy listové.

Ukázkou úryvek listu ze dne 11. července 1467 z Přerova: Ctibor rozhorleně odmítá pomluvu Rokycany, jakoby Jiří mu dával přednost před Tasem a pokračuje rozhorleně:

„Také píšeš, že díl bezpravím jsi k tomu přinucen, pro zboží své. Co tvého jest zkaženo okolo Černéhory, nic nevím; a nevím, co jiného máš k tomu než pleš. Neb biskupství Olomucké jest krále Českého pána mého: a ty jsa kaplan jeho, proč jej křivě viníš? jeda a pije jeho, jako kaplan a man přísežný, proč se protiviti smíš? Pokládáš povinnost svou velikou,

kterouž jsi pánu bohu napřed zavázán. Chválím to, což by se podlé vůle boží měl, neb bůh dobrému chce: a nevím co chváliti o papeži, neb jeho dobrých skutkův nevidím, ani o nich slyším, než více z jeho listův slyším lstivých hanění, kleteb a ponoukaní k válce i ku prolévaní krve, nežli čeho dobrého. Neb on znamení kříže svatého, kterýmž jsme my vykoupeni k pokoji věčnému, k mordům požívati velí; **a kohož z Čechův a Moravanův zabijí, rozhřešení dává i hříchův prázdny činí, jako dítě po krstu očištěné.** *I zdá se mi podle boha, žeby to poslušenství zavrci měl. Neb víš, že žádný svatý za dobrého jest neumučen, než každý jest zlým nazván. Též i o mistru Rokycanu rozumím, že od vás jest zlým nazván, že na svém kázaní vysoce se velí bohu modliti a prositi za mír a pokoj, a boha poslouchati víc, nežli stvoření jeho mrzkého, jenž sobě moc božskou připisuje, a že od toho lidi odvodí, aby modloslužebenství nedáli. Daleko jeho neřád, kterýž ty píšeš býti, jest podobnější k následování svatých, nežli váš řád, kterýž vy vedete, svatokupčic a přikazujíc mordy a nátisky chudým lidem. A by též činil a k témuž ponoukal, snadby od vás dobrým nazván byl.* **Také zahyň to od pána mého a tvého, té jasné krve knížecí, aby takové poslušenství, jako ty, vedl toho krvolakého papeže a takový prolévač krve lidské, žhář a loupežník měl býti.** *A jsou ty řeči od tebe vymyšlené lži, by Jeho Jasnost královská kterým svým slibům a přísahám dosti nečinil; aniž jest ten člověk, by to směl říci a dovoditi v pravdě. Pakli ty kterého víš, pověz jej nám, uslyšíť odpověd místnou ode mne i od jiných; a sám uptaje se lépe, potom pravdu piš o pánech svých. Ne protoť píši, chtě se s tebou svářiti a v nelibost vjiti, ale abys se poznal, žes kněz z rodu pánův Boskovských a důstojenstvím i zbožím velikým od Jeho Milosti jsi obdařen; i želeji jest mi toho skutku, žes mi v přízni, než od koho jiného Protož se nehněvej, žeť chváliti nemohu tvého bláznovství, kteréž vedeš ku potupě urození svému. Neb všecka tvá vymyšlená i schytralá omluva nespomůže; aniž toho ohně v lůně vašem schovati můžete, který jste zažhli, by vás nespálil a na jevo nevyšel, aniž barva vaše tak misterná jest, by to smazala, co ste zašpinili; co ste na ložích šeptali, v ulicích volají. Pravíš, že což já se panem Dobešem v těch mírách počinati budu, ty zatím bohu sloužiti chceš. Úfám bohu, shledámli se s ním kde, že s ním též počinati budu a též jednati jako u Pačkova s lidmi biskupa Niského, a žeť pán všemohoucí týž div ukáže pro vaši křivdu, jako jest tu ukázal; a věř mi, kněže biskupe, žeť na to hotových chovati neminím, bych vaše platiti a u vás kupovati chtěl. Píšeš ku konci, kdož Jeho Milosti královské k té válce radil, odpust mu bůh, že ty tou krví vinen nejsi: zdá mi se, žes se zle umyl s Pilátem spolu, a žeť sou se skrze to ruce osypaly, žeť příškvrna zůstala; aneb si zle ubruscem setřel. Jáť za to pána boha prosím, aby těm všem čert hlavu strhl, kteří jsou křiví přísežníci a křiví slibci nad pány svými, aby dobří a věrní zůstanouc, u pokoji přebývati mohli.“*

Jako v zrcadle viděti z těchto listů duši i povahu páně Ctiborovu, ale ještě jasněji vysvítá její zanícenost pro pravdu a spravedlnost ze slavného jeho díla »**Hádání pravdy a lži** o kněžské zboží a panování jich,« které vyplynulo téhož roku z jeho péra, jako ony rozhorlené dopisy Tasovi.

Hádání Pravdy a Lži jest ve způsobu Beliala a Solferna (v. shora) líčená pře Pravdy a Lži se sestrami před soudnou stolicí sv. Ducha v Antiochii; soud ten Lež se sestrami ztratí. Rámec tedy není nikterak původní, ale za to tím důležitější jest obsah. V něm nabývá Ctibor příležitosti (a kde mu jí nezbylo, užil vydatně předmluv a doslovu, vyjádřiti své názory o době a její vadách, v něm příležitosti této také vhodně a formou biblickou užívá. O tom o všem lépe poučí obsah.

V první předmluvě vykládá spisovatel, že »každý přijal jest od Boha dary své« a . . »poněvadž každý darem svým povinován jest užitek lidem okázati, já pak znaje

se v těch věcech od pána boha zapomenutější než jiní, však z lásky k lidskému stvoření umínil sem hlubokost písem opustě, v přísloví Pravdy a Lži« knihy ty sepsati. Sepsal je »z jiných písem« a jen »z ječné mouky,« poněvadž prý »těžko se jest oslu v skocích jeleních rovnati;« ale přec doufá, že budou lidem k dobré kratochvíli. V druhé předmluvě, k níž připojen r. 1539 na str. 245 přiložený obrázek, věnuje dílo své králi Jiřímu: »já najhlúpější z služebníkóv tvých služebník,« pokusiv se »o dílo mistrovské jsa sprostný laik jazyka českého;« Jiří, tento »počtený s mudrci mudrc, pyšným protivník, poddaným obhájce, neposlušných skrotitel« ..., nechť dílo to vlídně přijme »věda vůli za skutek.« Třetí předmluva vysvětluje, na známá slova jak prý Konstantin vlil jed do církve (v. shora), že míní se v díle jen zlí duchovní, kdežto čtvrtá slova ona vysvětluje; zákon Kristův prý původně založen v chudobě, ale návodem ďáblovým Konstantin Silvestra obohatil: a tehdy zarmoucena jest Pravda. Následuje nyní ve 151 kapitolách vlastní kniha: Pravdu naříkající těší nejprve sestry Milosrdenství, Múdrost, Spravedlivost, Pokoj atd. Pravda jim vykládá, jak dobře zřídila celý svět, rozdělivši jej

Ukázka obrázků »Hádání Pravdy a Lži« dle tisku z r. 1539.

na tři stavy: duchovní, světský a robotný; robotný má pracovati »a ten stav sem poddala v ruce druhému stavu ... aby jej trestali z hříchu; a za tu zprávu způsobila sem, aby jim činže a poplatky platili;« stav světský čili rytířský má vládnouti stavem sedlským a hájiti stavu duchovního; ten pak zase má oba druhé stavy vésti k Bohu. Ten řád světa nyní Lží a jejími sestrami jest podvrácen. Všechny sestry odeberou se pak do nebes hledat práva. Sv. Trojice však, nemohouc pustiti Lež do nebes, ustanoví Pravdě soud v Antiochii, ježto tam prý byl sv. Petr (jehož nástupce Konstantin obohatil) biskupem a »nebyl žádný biskup římský;« předsednictví soudu převezme sv. Duch, sv. Jan Evangelista jako kancléř Boží soud otevírá. Pravda žaluje, Lež žádá za odklad, aby se poradila se sestrami. To jí soud povolí; sestra Lakomství radí jí, aby poslala i pro ostatní. Tyto však pošlí za sebe jen Smilství a Lakotu s pozváním, aby Lež sama pro ostatní přijela: tuto radu dá Lenost. Smilství a Lakota svůj vzkaz náležitě vyřídí, při čemž se velice rozlítí Lakomství »na tu bezectnú proklatú mrchu Lenost. Vím, že ta okúní

a peče u kamen sotva mluvíc. By nyní v slívy bylo, lehnúc pod dřevem prosila by slívy, aby jí vpadla v ústa... več to Bůh duši vstrčil...« I vydají se všecky čtyři na cestu, krátíce ji rozprávkami. Smilství vypráví, jak čtyři jednu milovali, Lakomství bajku o vlku a čápu, Lakota doplňuje ji bajkou o psech, kočkách a myších, Lež ji dokončuje, jak kdysi sama, od loupežníků do sudu uzavřená, vlkem byla vysvobozena. Když pak dojdou k sestrám ostatním, vykládá Lež, jak si počíná proti Pravdě: stavu robotnému přidala Závist a Nenávist, stavu panskému Pýchu, Hněv a Smilstvo, kněžskému Lakomství a Lakotu, sama pak spravuje všechny stavy; přeje si pak, aby byla povolána do rady sester ještě Chytrost. Listem, svědčícím »vzácné opatrnosti paní Chytrosti z Vlach« skutečně ji povolají »Pýcha, kněžna římská, Hněv, hraběnka Babylonská, Závist z Alexandrie Nenávist z Rakous, Lakomství, paní z Benátčan, Lakota z Denemarku, Smilstvo z Sodomy, Lenost z Polsky, Lež odevšad . .« Chytrost přišedši navrhne sebe samu za vyzvědače do nebes. Enoch a Eliáš, vrátní ráje, nechají ji však za dveřmi, dokud Michal,

Ukázka obrázků »Hádání Pravdy a Lži« dle tisku z r 1539.

probošt rajský, nepřinese rozhodnutí Boží; to dopadne záporně, a ona, postěžovavši si na příkoří, odebéře se do Antiochie, podá svůj list věřící kancléři Janovi a navrhne mu soudce. Vrátí se pak k sestrám a při kvasu jim své příhody vypoví. Obojí strana, Pravda i se sestrami v pokoře, Lež se sestrami u veliké nádheře, jedou do Antiochie. První z nepravostí jela Lež v svém houfu na koních a mezcích, pak Chytrost na slonu, Lenost na voze čtyřkolovém s postelí a polštáři, se čtyřmi komorníky, pod korouhví, na níž zobrazeni chrousti, pak Lakota, Lakomství, Nenávist, Závist, Smilstvo, Hněv a konečně Pýcha s korunou na hlavě, na koni draze ozdobeném, se zbrojenci a hudbou (v. obrázky). Na soudě sedí dvanáct apoštolů s předními patriarchy, Pravda se nábožně pokloní; pak sv. Jan počne soud. Lež mluví první, na ni doráží Pravda tak, že neřesti lají nejen na ni, ale i mezi sebou se pohádají. Vyžádají si lhůtu na rozmyšlenou do zítřka; uradí se v hospodě a opět Lež mluví proti Pravdě, která však ji zase přemůže; na opětnou obranu Lži odpoví Pravda řečí dlouhou a důkladnou a nastane spor čilejší — ale opět odloženo rozhodnutí do zítřka. Opět se chýlí vítězství k Pravdě a soudcové

rozkáží se stranám vzdáliti, že pronesou rozsudek. Neřesti ještě vysmívají se soudcům, rozsudek zní: »aby Lež s Hněvem i se sestrami boj oděnou rukou podstoupila k jich věčné zkáze a zahynutí.« Pravda z rozsudku děkuje, Lež jí vyhrožuje. V poslední kapitole dává závěrkem Ctibor rady králi Jiřímu, jací mají býti rádcové královští a jací jeho soudcové.

Některá místa, kde pan Ctibor zvláště horlivě kárá neřesti a dává jim se rouhati soudcům a ctnostem, jsou zvláště vtipná a působí na dnešního čtenáře dojmem právě opáčným; ukázkou toho a zároveň celého díla stůj zde charakteristika soudců:

„Petr, zjevný lhář . . . toho nedržel ale zapřel . . . každý rok jej po všem křesťanství v tom vyvolávají. Ondřej, to byl vrtílka, jednak u Jana Krtitele, jednak u Ježíše. Jakub a Jan kancléřík, ti nazí a sotva s ušima z zahrady utekli. Tomáš, toho sám pán jeho nevěřícím vyznal . . Bartoloměj, ten němý může položen býti, neb když v zákoně o něm zmínky není, by kde co mluvil, co má němé hovado svědčiti? Juda a Filip, ti jsú od Ježíše některú chvíli odstúpili . . Šimon a Juda menší, ti též o svém pánu pochybovali . . Matouš, to byl zjevný hříšník a dráč na mýtě. Matěj na zrádcovo místo vsazen . . Pavel . . vyobcovaný z obcí a z měst vypověděný nestúdně u praníře švihaný . . a mnoho jiných špin na sobě má . . Melchysedech, ten loupežníky ctil . . . otce a mateř jeho nevědí, čert ví, odkud byl. Abraham ten byl mordéř, David vražedlník, cizoložník . . Izaiáš ten se zbláznoval . . . kydán blátem jako lotr . . . . Daniel pro své lotrovství v jámu lvovú uvržen, Lukáš po rozprávkách čtení spisoval, málo při něm bývav . . . Jan Křtitel ohavnou smrtí sešel . . . i sluší velikým pánům v freji dáti pokoj i králům . . Job rúhač v slovu proti bohu žehral v hnoji sedě moha se červy rozlézti. Marek bez palce, nikdy Ježíše neviděv o něm směl jest psáti i svědčiti . . . “

Takový jest asi obsah a ton tohoto velikého díla Ctiborova, jež podobně jako Chelčického síť předkládá nám obraz světa i skutečný tehdejší i takový budoucí, jakým si jej pan Ctibor představoval. Dílo Ctiborovo — v duchu Husově, Rokycanově, Jiřího a proti Chelčickému — nechává starý svět při starém řádu, žádajíc pouze, aby každý svůj úřad a své místo vyplňoval podle nauky křesťanské. Pan Ctibor nemá ani tušení, že některá jeho zřízení odporují svou podstatou, svým pouhým trváním pravé nauce křesťanské, že není tu oprávnění ani příležitosti k těmto protikřesťanským zařízením. A jako nauka Chelčického je literarním stělesněním náboženského radikalismu, je kniha Ctiborova, právě jako království Jiřího a biskupování Rokycanovo stělesnění českého kališnictví. Ctibor stojí na témž poli jako církev katolická, třebas proti ní horlil co nejvíce.

Rovněž jako kniha Husova a Chelčického svědčí i kniha Ctiborova (v. ostatně jen ukázku připojenou) o hluboké a pronikavé znalosti bible; ale kdežto Chelčický pouze svým vlastním svérázným slohem látku z Písma probírá a vykládá, kdežto Hus podivuhodně vytvořil na základech biblických svůj nový sloh i jazyk — podléhá Ctibor biblické látce a řeči úplně;

obsáhlé své vyprávění podává namnoze týmiž slovy, dokazuje týmž způsobem, dokládá se proroků i čtení zrovna tak, jako Písmo. Kniha Ctiborova jsou prostě poznámky k bibli, téhož způsobu jako v bibli kralické, šířící se o zřízení státním, obecním i soukromém, zasazené v dosti slabý rámec soudního hádání.

Tímto rouchem biblickým však proniká přec dosti často prostonárodní jadrná řeč věku tehdejšího; lidová úsloví i přísloví, trefné výrazy a obhroublé někdy úsudky spisovatelovy koření dílo dosti živě, jemuž by se jinak výtka rozvláčnosti těžko dala uspořiti.

Jsouc výrazem kališnictví, zapadla knížka páně Ctiborova dosti brzy; v XVII. stol. vytlačil ji pak úplně Komenského Labyrint a jen některé bajky (v. v obsahu) přešly z ní do novověkých čítanek.

‚Hádání Pravdy' jest vlastně nejrozsáhlejší literární prací opravnou, jí hnutí opravné, tak jak vzniklo u nás na půdě církve katolické, došlo zakončení — ona jaksi viditelně uzavírá působení Husovo, jež nyní vystřídává kniha Chelčického.

A tak vidíme, jak národní toto hnutí opravné rozšířilo se a proniklo nejen do písemnictví bohoslovného, dějepisného a právnického, jak očistilo celou zemi, její města i vesnice, její úřady i školy, její knihy i desky, listiny i cedule od vlivů cizích a hlavně němčiny, jak odplavilo nejen německé měšťanstvo a panstvo, nýbrž i německou knihu a německý list — a jak zase naopak působila na naše předky mocně myšlénka slovanská, kterou mocně povzbudilo jednak dočasné osazení Slovenska panem Jiskrou z Brandýsa, jednak hojné účastenství českých rot vojenských ve válkách polských, jednak konečně vítězné tažení Husitů územím vymírajícího tehdy Slovanstva polabského a pomořského k moři Baltickému. Vědomí slovanské, které již za Karla bylo pustilo tak hojné a silné kořeny, zjevilo se i v praxi tím, že povolán na trůn český polsko-litevský kníže Zikmund Korybut, že se zvláštní zálibou užíváno souřadně a současně názvů český a slovanský a že konečně byla tu celá četa spisovatelů polskočeských. Neboť, kdežto malé větve slovenskou a lužicko-srbskou písemnictví české si úplně podmanilo na dlouhá století, písemnictví polské se silným vlivem českým bojovalo šťastně a po počátcích polskočeských koncem XV. stol. stojí již úplně samostatné písemnictví polské. Čeština trvá v Polsku sice ještě hluboko do XVI. stol., ale panství výhradného již nemá.

Takových rukopisův a tisků polskočeských zachována veliká hojnost; zabývají se z části také hnutím opravným, které i v Polsku hojně se ujímalo, které však horlivě tam potlačoval Čech Jeronym, vůbec zvaný Janem Silvanem († 1440. v Benátkách): jsou takové polskočeské modlitby, legendy, postilly, kroniky, dopisy . . . ceny literární sice malé, ale pro tyto styky vzdělanostní velmi důležité. Ukázkou textu takového podává se zde polskočeské »Věřím v Boha« z r. 1475:

»Viaře v Boga všechmogúciego, tvořitala ňebe i zemi e v Jezu Krista, syna jego jedinego, pána našego, jenž se počal duchem světým, porodil se od Marie děvice i mąčen pod Pilutovým sudim. Ukřižován umrl, pogřeben, vstúpil do pekla; třetí dan z mrtvých vstal; vstúpil na ňebesa, sedí na pravici Boga otce všechmogúciego, přijdze sandzic žievé i martvé.«

Ukázkou textu slovensko-českého formule zpovědní z doby kolem 1480:

»Najmilejší! Dľa oderžeňá odpuskóm klaknite na svá kolena, molvte za mnú obecnú spovet: ‚Já hřěšný (nebo já hřěšná) spovédám se Pánbuohu, milostivej Paně Marie, svatému Petru, svatému Pavlu, svatému Martinovi, patronovi tochto kostola i všeckým božím svatým i tobe, otče duchovní, na božím mésci [= místě] mojich všech hřéchóv.«

A rovněž tak silně, jak duch národní se projevil v těch třech oborech naukových, projevil se i v básnictví, tehdy ovšem hlavně jen tendenčním a pouličním.

Básnictví duchovní, pokud nehledělo si opisování starších legend a nového nezdařeného jich napodobování, nesl na sobě také jasně pečeť své doby. Přední mužové oprav skládají písně duchovní, vznikají písně o svatém Mistru Janu Husovi a Jeronymovi a rostou z těchto jednotlivých písní celé veliké zpěvníky neboli kancionaly.

Původcem býval, i novějších písní, často uváděn Jan Hus; kromě něho sluší uvésti ještě M. Lupáče, kněze Čapka, M. J. z Rokycan a j.; z kancionalu nejstarší jest kališnický kancional Jistebnický t. zv. starší, chovaný nyní v pražském Museu (ukázkou z něho podána píseň »Ktož jste Boží bojovníci« v příl. č. 14.). Jinak však veliké ceny umělecké ani zpěvníky ani písně samy nemají.

Básnictví světské zplodilo vedle nesčíslného množství písní pouličních, jež vzrůstaly a zanikaly každým dnem, také některá větší skládání tendenční, z nichž možno zde jmenovati tyto:

Největší z nich je skládání »**Václav Havel a Tábor**« z r. 1424, jež ve 1200 verších popisuje hádku Václava, starokatolíka s Táborem a Havlem »Vrtošem« (t. j. nevědoucím, až kam ve svých opravách jíti má; zástupce starokališníků) ve vypáleném kostele. Ústy Václavovými mluví spisovatel, jemuž je líto strastí a zádav, které Tábory se navalily na zemi českou, nešetří nejsilnějších slov odsouzení; »Vrtoch« na konec se odmlčí a Václav zavírá své skládání tímto rozsudkem proti Táboru: »Tvým tě mečem již porazím, | tvój blud tvú lží snadně pokazím: | neb vida, že zle činíš, nechceš tbáti, | musíš se za to v pekle káti«. Ukázkou:

Kéž jest vaše moc na Židy neb na pohany sáhla,
ješto se zjevně vieře a zákonu protivie;
žádný Žid z kalicha nepije, to z vás každý dobře vie!
jedno ste svú zemi zahubili, a kazili jazyk svuoj,
k zahlazení všech Čechuov vy svuoj vždy strojíte boj.
Již opuštěna v Čechách muohá dědina,

potom osadí ji cizozemská rodina;
když zahubíte a zemdlíte zemi Českú,
potom zvelebíte v zemi rotu německú,
a tak nás snadně z toho světa zhladie.

Hádání Prahy s Kutnou Horou jest naproti tomu dílo vlasteneckého kališníka, jenž byl nejspíše mistrem učení pražského a složil je za obléhání Vyšehradu r. 1420. Líčí se v něm hádka Prahy, vytýkající Kutné Hoře nevděk, s K. Horou, vytýkající Praze její novoty náboženské; spor, vedený v 27 kapitolách, rozhodne v 28. kapitole Kristus přímluvou oběma městům. K básni této připojil skladatel ještě ráznější »porok koruny České«, v němž kárá koruna česká pány české z korunování krále uherského a vybízí »ctné Čechy«:

»vstaňtež všickni proti němu, svému zhúbci zřetelnému,
vypuďte ho z této země, to německé zlostné plémě,
ať tam v Němcích s Němci kvasí, s Uhry, Rasy, svými Jasy!«

Obě tyto básně nevydány dosud úplně; zachovány jsou v rukopise budyšínském, kdež ještě jiné »žaloby české koruny« shledáváme. Kratších je hojnost ještě veliká.

Kromě těch posměšných, satirických atp. máme zachovány také některé písně dějepravné: »O bitvě u Ústí« 1426, »O zajetí Zigmunda Korybuta« 1427 atd.

O básnictví ostatním, pokud ještě může slouti básnictvím, bude zmínka ještě v následujícím období, při »Radě zvířat«, kterou někteří počítají ještě do období tohoto.

Písemnictví prosaické, zábavné i naukové, mimo zmíněné již tři obory, zabývá se hlavně biblí; jinak zároveň s úpadkem university klesají i nauky i plodnost zábavného písemnictví a shledáváme se téměř jen s překlady a to dosti chatrnými.

Bible, jak již bylo zmíněno, opravena kolem r. 1420 a hojně v této době opisována; avšak vlastní ceny literární již hojné tyto rukopisy nemají; krásou mezi nimi vynikají hlavně bible t. zv. Boskovská z doby kolem r. 1420 v knihovně olomúcké a bible t. zv. Bočkova z pol. XV. století, nyní v Brně.

Kromě těchto dvou biblí ukazuje naše kniha inicialky **Z** z bible t. zv. Dlabačovy (str. 212) a inicialku **V** z bible t. zv. Strahovské (str. 72) (obě asi z polovice XV. století v knihovně kláštera strahovského), dále inic. **B** z bible moskevské t. zv. Lobkovy (str. 194); některé bible chová knihovna musejní i universitní. V této poslední chová se i t. zv. bible táborské mlynářky, jejímž dle podání byla majetkem, i krásná bible kladrubská neboli Bořkova atd. atd.

Překlady jiné z duchovního písemnictví možno uvésti ještě tyto:

Životy sv. otců egyptských, přeložené z latiny, zachované v hojných rukopisech, z nichž nádherou vyniká jeden rukopis universitní knihovny ze 16. stol. (ozdoba jeho postranní zde připojena). Překlad možná je starší, snad ještě z období předešlého. »Život starých filosofů«, aneb »Mudrci«, taktéž překlad z latiny, ve 2 rukop. zachovaný; tištěn 1514 u Konáče z Hodíšťkova. Pak:

Lament otců svatých v temnostech, přeložený rovněž z latiny 1451, 9. června v 11 hodin dopoledne, jak si poznamenal překladatel Mikuláš KOMPATOR z KUMŠTATU; tento překlad tištěn často: 1571, 1574 .... a ještě 1774 v Jindř. Hradci.

Evangelium Nikodemovo (v 12 kap.), apokryfické, k němuž bývá přidáváno vypravování o Voluzianovi (8 kap.) nebo legenda o Pilatovi, hojně zachované, často vydávané tiskem, již 1. pol. XVI. stol., nově ještě Hankou atd.

K písemnictví duchovnímu náleží původem také překlad t. zv. **Jiříkova vidění**, jež seznamuje nás s mukami zatracenců v řadě vidění, jež má poutník uherský, rytíř Jiřík, dále překlad t. zv. **vidění sv. Pavla** (v. str. 70) a j., jež vesměs k nám přešly z písemnictví západních a v hojných tisících rozšířily se v následujících stoletích mezi lidem venkovským.

A rovněž tak hojného rozšíření mezi lidem nabyly překlady nových románů a románků; ke »kronikám«, vyčteným na str. 201 nn., přibyly překlady kroniky o věrné ženě t. zv. **Grizelda** (nebo: Valter a Krizelda) a její protivě, ženě zlé, **Brizelda** (nebo: rytíř Rudolf a Brizelidis), z nichž prvá »kronika« vypisuje rozmanitá zkoušení věrné ženy jejím chotěm a její konečné oslavení manželem, kdežto druhá postupuje opačně, dále kronika »Filipa Beroalda historie o nešťastné lásce dvou zamilovaných«: »**Gwiskarda a Sigismundy**« (vlastně Ghismondy); možná také, že již v této době vznikly překlady Genovefy, Melusiny aj., o nichž ještě níže bude vyloženo.

Ozdoba postranní ze »Životů sv. otců,« rukopisu XVI. stol. v knih. univ.

Grizelda v rukopisích i tiscích vyšla často; Brizelda zachována v rukopise křižovnickém z XV. stol.; obě »kroniky« vydal nověji dle rukopisů Jiří POLÍVKA, Dvě povídky, 1889. »Gwiškard« tištěn 1507, pak 1564 a snad i jindy. O »kronikách« ostatních těžko říci něco určitého, ježto starší tisky i rukopisy jejich nyní ztraceny.

Ostatní písemnictví naukové klesá níž a níže; kladou se do té doby překlady lékařských spisů »Jádra«, dále překlady »Ranných lékařství« t. zv. Rhazesa a Saliceta, pak rozmanité bylináře a alchymie; žili též v této době, jaksi ze starší, slavnější doby sem ještě přečnívajíce, slavní lékaři M. Křišťan z Prachatic († 1439), známý přítel Husův a původce dle domnění i překladů Rhazesa a Saliceta, M. Jan Šindel a j., ale o těch všech lépe bude vyloženo při křísící se vědě české v období následujícím.

Závěrkem možno se ještě zmíniti o překladu **Milliona** (v. str. 21), slavného Benátčana Marka Pavlova, jehož jediný rukopis asi z této doby pochází. Cestopis Markův je pravdivý celkem i velice zajímavý; a je důležitým svědectvím klesání vědecké úrovně v naší vlasti, že výborná tato kniha byla úplně zatlačena lživým Mandevillou, jenž dočkal se přemnohých vydání.

Rukopis Milliona jediný chová se v knihovně musejní; přeložen z latinského překladu Pipinova, jenž učiněn někdy na poč. XIV. stol. Vydán dosud nebyl; chystá však pečlivé vydání nákladem České Akademie prof. dr. J. V. PRÁŠEK.

Pamětní deska Rokycanova v Rokycanech.

5. ROZKLAD STARÉ DOBY PRVKY NOVYMI.

(R. 1458—1526.)

Inicialka M z Ctiborova Hádaní z r. 1539.

ečem i slovem uhájili si Čechové v krutých dobách nejen svobodu náboženskou, nýbrž i samostatnost národní, o kterou celá Evropa tehdy ukládala; celý národ takřka stál za svobodu slova Božího i za čest a slávu »jazyka českého i slovanského.« Vítězství klonilo se ku praporům českým; viditelným jeho svědectvím bylo povýšení dvou upřímných Čechů dobrovolnou volbou na místa nejvyšší: rozhodného a statečného Jiřího z Poděbrad na trůn královský a výmluvného i opatrného M. Jana z Rokycan na stolec arcibiskupský.

Ale tyto veliké úspěchy na poli národním a náboženském zaplatil národ český velikým úpadkem na poli věd a umění. ‚Mezi zbraní mlčí Músy‘ osvědčilo se i v Čechách; staroslavné učení Karlovo celá léta nekonalo zkoušek ani promocí, krásné chrámy a bohaté kláštery s velkolepými knihovnami propadaly plamenům, přísní horlivci Zákona Božího zamítali naprosto a úplně veškeré vědy a umění jako dílo ďábla. Čechy propadaly pomalu barbarství, úroveň vzdělání snižovala se hloub a hloub.

Písemnictví české za doby té rozložilo nejšíře své ratolesti a dokud působili ještě starší spisovatelé a učeníci Husovi, díla jejich mají i jistou uhlazenost vnější a náležité rozvíjení a spořádání myšlének. Ale čím více zaznívá po Čechách a na Moravě hluk zbraní, čím více umění a vědy upadají v zapomenutí a v opovržení, tím více klesá sloh a zmáhá se obhroublost a surovost i ve výrazu slovném. Spisy tehdejší vyjadřují věrně tehdejší stav myšlénkový, představy a řeč oněch drsných válečníků, jimž traktat psaný byl pouze jedním z důvodů. Nebylo vinou našich otců, klesalo-li písemnictví směrem tímto: Evropa vtiskla jim zbraň do rukou

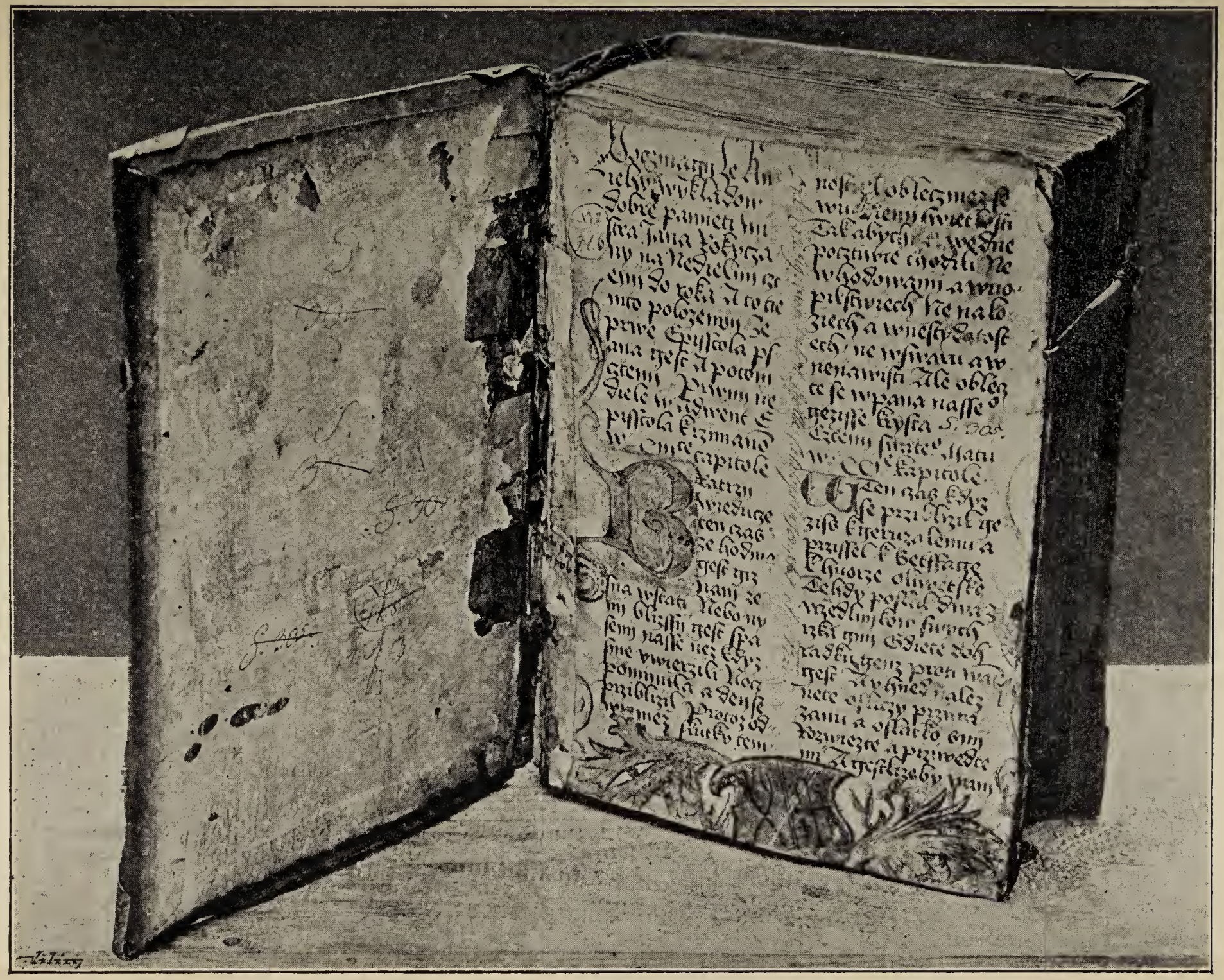

Postilla Rokycanova.

Rukopis knihovny křižovnické v Praze ze XVI. století.

235.

a nauka Chelčického, třebas šla důsledně nejdále a vyvrcholila směr opravný, byla by měla za následek jen úplné vyhubení celého našeho národa.

Ale za to účastnil se a rozuměl svému písemnictví celý národ; za to rozšířila se bible a »kronika« do nejodlehlejších vísek a dle známého výroku Eneáše Sylvia znaly ženy české lépe Písmo nežli kněží italští. A kdyby nešťastným sběhem okolností nebyl lid, k němuž s takovou láskou obraceli se Hus i Chelčický, k němuž spravedlnost hlásal i Rokycana a Ctibor, kdyby nebyl býval po válkách těch ujařmen a spoután vlastním panstvem, panstvem, které jednalo tak i proti vlastnímu prospěchu, kdyby pevnější vláda než obou Jagajlovců byla pečovala o rozkvět university a o hmotné zajištění duchovenstva . . . není pochyby, že by se byly rány dlouholetým váčením zasazené úplně zahojily a že by ze svého nenáhlého poklesnutí uměleckého bylo písemnictví naše znovu vyrostlo aspoň k výši doby Karlovy.

Ale právě tím, že národ náš, jako Slované ostatní spíše schopnější křivdu snášeti než činiti, spíše oddávati se náboženskému rozjímání než činně zasahovati v kolesa dějin, v tomto boji zvítězil a uhájil si volnost myšlení zbraní a násilím, pérem i železem, právě tím vnesena byla do života národního ona dvojakost, která tak vyznačuje následující dvě století, ono kolísání mezi bojem a vyjednáváním, mezi činem a přemítáním. Příliš hluboce se vryly v srdce národní ony nesčetné pokusy násilné, kterými Evropa po 60 let téměř dychtila Čechy zmoci a sehnouti pode jho Říma, nebylo zde tedy dosti důvěry ve smír, který byli Čechové s církví ujednali, nebylo důvěry ani ke kališnictví ani ke katolictví; a příliš brzy zase začala učení Chelčického a Bratří ze své původní přísnosti slevovati a dohodovati se s ostatními směry doby (a zase jen pomalu, příliš znenáhla), tak že nebylo důvěry ani k této nové víře. A právě v tomto konci XV. a počátku XVI. století počal se veliký onen obrod Evropy v novověku objevem nového světa na západě i na východě: podmaněním Ameriky a Indie nabylo lidstvo Evropy nezměrných zkušeností a vědomostí nových, k nimž touž dobou přibylo objevení světa starého humanismem, t. j. vzkříšením starého řeckého a římského umění slovesného i výtvarného, jenž sice zjevil se již ve století XIV., ale hlavního rozšíření, zvláště u nás, nabyl teprve po pádu Cařihradu r. 1453. Dva světy tak najednou, starý i nový, duchovní i hmotný, jevily svůj zdrcující vliv na pevně ustrojenou, ale na ně nepřipravenou soustavu středověkou a působení těchto dvou světů nabývalo netušené dříve rozšířenosti a obliby vynálezem knihtisku a vznikem reformace. Tisk rozšiřoval nyní myšlénky nové tisíckrát rychleji a důkladněji do všech konců světa, reformace německá a francouzská zjednávala novým myšlénkám právo domovské všude i přes odpor papežství a koncilů. V celé Evropě vítězí svoboda myšlení a proti středověké latině vítězně ujímají se i ve vědách a v uměních jazyky národní.

Latina zůstává ještě sice na dvě století jazykem učenců i vzdělanců, ale již jen druhým a k zahynutí odsouzeným.

V tomto příboji nových myšlének stará středověká soustava světová se sřítila v trosky, humanismus a věda novověká vyvlastnily takřka církev z jejího vládnoucího postavení se vzájemnou pomocí knihtisku a reformace velice brzy. Ovšem oba směry přivodily také netečnost a lhostejnost nejen k církvi, nýbrž i k náboženství; humanista rovněž si cenil Ježíše jako Apollona, P. Marie jako Diany, světců křesťanských jako filosofů starověkých, Husa i Jeronyma jako Sokrata a stoiků; a novověký učenec zpytuje tvar země i krajiny zámořské, zvířata i rostliny, tělo i vnitřnosti člověka činil to úmyslně i neúmyslně s opominutím bible a bez ohledu na Boha: jako byl humanismus nevěřící, byla věda bezbožná. Končili sice mnozí průkopníci těchto nových směrů na hranici, dvě století následující jsou vyplněna krvavými válkami za tyto nové myšlénky a zásady, konečně zvítězila snášelivost náboženská i vědecká.

A tento příboj a nával nových myšlének narážel za posledních desítiletí XV. věku i do našich krajin. Stálé spory a boje otců našich s Římem přivedly nejednoho humanistu k nám a nejednoho Čecha do Francie, Španěl, Portugal a Italie; sám papež-humanista Pius II., známější jménem Eneáše Sylvia, psal dějiny Čech, posel krále Jiřího Lev z Rožmitála prošel Evropou až na »konec světa« v Portugalsku: a přece měly tak nepatrný poměrně účinek. Sic knihtisk a reformace nabyly u nás rozšíření velikého; ale humanismus za celá staletí nezmohl se (nepočítaje působení latinské) než na tři překlady z řečtiny a nezúrodnil nijak ani básnictví ani vědu českou, t. j. česky pěstovanou a takřka rozběhl se v písku a nová věda měla jen několik pracovníků, kteří nestačili zvýšiti úroveň ostatního vzdělání. Nové tyto prvky myšlénkové sice přivodily rozklad starých domácích, ale nového českého písemnictví nestvořily.

Domácí prvky, které byly buď uzpůsobeny nebo zničeny zmíněnými prvky z ciziny přišlými, jsou dva: kališnictví a bratrství. Kališnictví rozložilo se v XVI. stol. samo sebou a splynulo buď s reformací, buď s bratrstvím, buď s katolictvím; zakládalo se hlavně na čtyřech artikulech (v str. 237) a když zřídily se nově a pevně Bratří, protestanti i církev katolická koncilem tridentským, musilo nutně zahynouti. Žádaloť jen opravy a když oprava byla vskutku provedena, ztratilo právo k jsoucnosti. O bratrství bude vyloženo ještě níže; i ono opravilo se několikrát a vešlo konečně v takový smír s vládnoucími směry myšlénkovými, že by ho byli staří jeho zakladatelé ani nepoznali.

A tak v období tomto bojem právě uvedených prvků nových, cizích i domácích nastává úplný rozklad celého duševního života českého; jen jeden směr vytrvává ve svých drahách starých, směr, který byl v předešlém období téměř vyhlazen — a to je katolictví.

Přehled tehdejšího rozčlenění Čech na katolíky a kališníky dobře znázorňuje celkem první mapa Čech Klaudianova (v. příl. č. 19.); připojené klíče znamenají města katolická, připojený kalich města kališnická. Poněvadž by jiné rozdělení látky nevytýkalo vhodně jednotlivé prvky důležité, vyloženo je předně o knihtisku, pak o humanismu, bratrství, kališnictví a konečně o katolictví a vědě novověké.

Knihtisk byl vynalezen sice již v polovici XV. stol.; do Čech dostal se však teprve ke konci let šedesátých a tu jsou ještě první data velice sporná. Avšak rozšířil se dosti záhy, tisklo se v několika tiskárnách, z nichž nejslavnější byly v Čechách plzeňská, pražská a kutnohorská, mimo Čechy pak norimberská a benátská. Nejstarší tisk český pochází z r. 1459, pak z r. 1468, 1475 atd.; první noviny tištěny 1515, první mapa 1517; nejvíce tištěna v té době bible. Do roku 1526 tištěno tak přes 100 knih; knihy tyto, roku 1459—1526 tištěné, nazývají se prvotisky (inkunabule).

Z r. 1459 je tisk listů Husových; mnozí však to vročení pokládají za omyl. Druhý tisk (plzeňský) je kronika Trojanská z r. 1468 (v příl. č. 10.); i toto datum někteří mají za omyl (kronika Trojanská vytištěna i r. 1488). Třetí je Nový Zákon z r. 1475, z r. 1478 jsou artikule sněmovní česky a latinsky, z r. 1480 pražská bible (nejstarší; prací Jana Pytlíka, Severina Kramáře, Jana od Čápů a Matěje od Bílého Lva«): datum její čtou někteří také 1488; 1488 Martiniani, z r. 1489 bible kutnohorská s dřevořezbami, 1495 Passional rovněž s dřevořezbami: z r. 1498 jest tisk Podkoního a žáka (v. str. 97); dále ještě má kniha naše ukázky z Všehrdova překladu sv. Jana Zlatoústého z r. 1501 (v. vedle), z vypsání o kompaktatech z r. 1513 (str. 208), ze ‚Síti víry' z r. 1521 (str. 224), z Chelčického Postilly z r. 1522 (příl. č. 16). Ukázkou řezeb starých jest podán obrázek z Chelčického Postilly 1522 (str. 219, kdež omylem uveden ze ‚Síti víry'), srovnej i obrázky z r. 1539 (na str. 244—245, 248—249) a z r. 1541 (v. str. 5, 288 a j.). Konečně příl. 19. podává první mapu země české z r. 1517 nebo 1518.

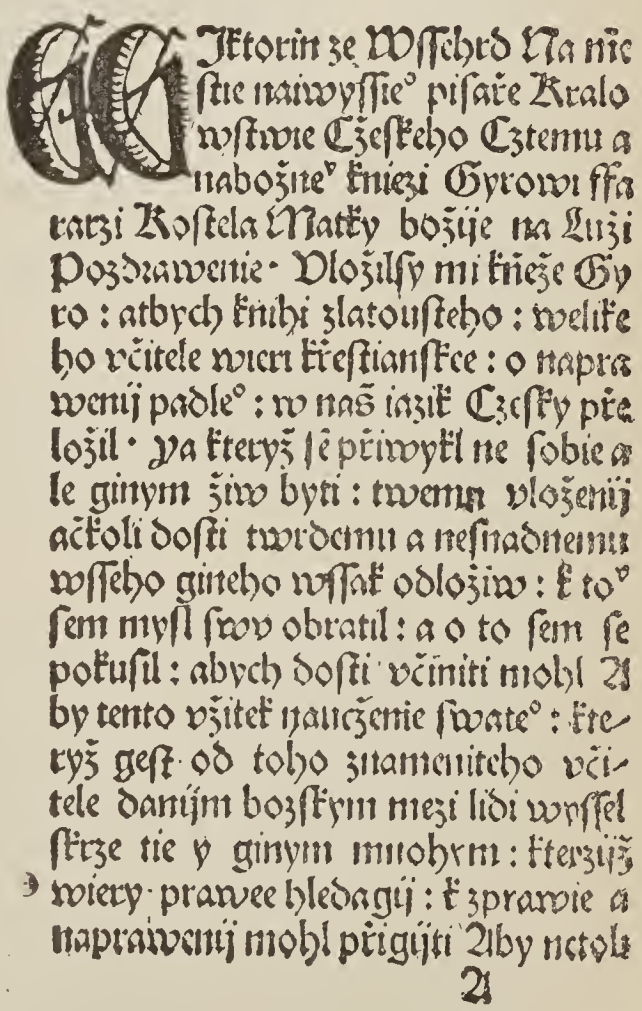
Sv. Jana Zlatoustého kn. o napravení padlého přelož. Všehrd. Tisk z r. 1501.

Vedle knihtisku psáno ovšem ještě a opisováno až hluboko do století XVI.; ale přece vlastní doba rukopisů končí se r. 1526 na dobro. Jen skvostné a veliké mešní a zpěvní knihy psány ještě i v XVI. a XVII. stol., poněvadž by tisk jejich byl býval příliš nákladný — jinak všude proniklo umění Guttenbergovo, jež svými výrobky zaplavilo v XVI. století veškeré příbytky selské i měšťanské. Nejhorlivěji tiskli Bratří, ačkoli musili svým tiskárnám dávati jména smyšlená nebo biblická.

Knihtisk stal se nejvěrnějším průvodčím a podpůrcem **humanismu,** který k nám po válkách husitských vnikl rovněž dosti záhy. Seznamuje národy evropské s uměním a vědou antickou, zvyšoval zároveň měřítko

jejich pro krásu a správnost, učil je vzájemné snášelivosti a úctě, ale otupoval také cit náboženský a národní. Humanisté většinou, vzdělávajíce jen rozum a ušlechťujíce mravy, méně hleděli povznášeti srdce a šířiti mravnost; vynikajíce nesmírným sebevědomím, s jakým zástupce nových směrů shlíží na pilné pracovníky starších dob, nešetřili slov výsměšných a urážlivých o lidech, stavích a národech, neznalých ještě nového evangelia. Zaměňovali sebe za mistry ony, jejichž výzkumy a básně roznášeli; nedovedouce sami většinou než chatrná napodobení oněch nesmrtelných děl Homerových, Sofokleových, Horatiových, hleděli přec s opovržením na spisy jazyka národního, držíce a zachovávajíce na venek přísné katolictví, rouhali se přec bez ostychu jako svobodní myslitelé XVIII. věku. Nelze ovšem popříti, že mezi nimi byli někteří lidé ušlechtilí a mravů bezúhonných; ale celkem bývali ‚barbarští' žáci jejich lepší nežli učitelé.

O jednom italském humanistovi byla již zmínka na str. 242: POGGIO (BRACCIOLINI) tak nestranně již usuzoval o »kacířích« sněmem kostnickým upalovaných; AENEAS SYLVIUS, z rodu Piccolomini, z předních humanistů své doby, vzdor hladkého státníka-preláta italského XV. věku (1405—1464), dosedl obratnými svými pletichami r. 1458 i na trůn papežský pod jmenem Pia II. Pobýval často v Čechách, zjednal si tu hojné ctitele i příznivce a napsal i dějiny Čech, což však nevadilo, aby kniha jeho později byla prohlášena za kacířskou a pálena nejoddanějšími sluhy papežskými, Jesuity. Že stali se humanisty jeho dřívější kollegové v kanceláři císařské (1443 vstoupil totiž Eneáš do služeb Fridricha III.), Jan TÚŠEK i Václav z BOCHOVA, není divno, rovněž ne, že k humanismu přilnuli známý biskup olomucký TAS (v. str. 246—247) a vyšehradský probošt Jan z RABŠTEJNA († 1473). Nejvýše z nich povznesl se svou latinskou) činností Rabštejn, jehož Dialogus (sepsaný 1469) je z nejkrásnějších a nejvlastenečtějších spisů tohoto humanistického písemnictví u nás. V překladě pojal jej skoro celý PALACKÝ do svých Dějin (přídavkem ke knize XV.)

Símě Eneášem zaseté klíčilo však přec jen pomalu; na universitě teprve r. 1465 M. ŘEHOŘ pražský začal vykládati díla Vergiliova a teprve BOHUSLAVEM HASIŠTEJNSKÝM Z LOBKOVIC (1460—1512) kolem r. 1500 dostupuje u nás hnutí humanistické svého vrcholu. Bohužel, hlavy nejlepší — i Bohuslav sám — obírají se jen napodobováním vzorů starých, hledí si především psaní listů, jež šperkují i ciceronskou latinou i trpkými nájezdy na protivníky a tak, jak praví dobře HANUŠ, jsou tyto četné a hojné plody latinské jen chladné mramorové náhrobky, pod nimiž rozdrceno dřímá srdce české.

Bohuslav, horlivý katolík, studoval v Italii, jejíž věčné jaro a smavé krajiny tanulo mu na mysli stále v Čechách, kde 1482 stal se proboštem vyšehradským a zároveň střediskem humanistického kroužku, jehož členy byli i Všehrd, Jan Šlechta a j. 31. prosince 1488 věnoval Všehrdovi proslavenou (lat.) »satiru sv. Václavu« na mravy Čechů. 1490—1491 proputoval Východ a břehy středozemního moře, 1494 znepřátelil se se Všehrdem a po marných pokusech hráti velikou úlohu ve světě uchýlil se na Hasištejn, kde uprostřed svých básní a dopisů, svých sbírek a knih klidně zemřel.

Spisů jeho bylo hojně, avšak vesměs jen latinské, z nichž některé zčeštil Řehoř Hrubý z Jelení. Bohuslav sice ho nazval za neumělé zčeštění svých básní »dvounohým

Bohuslav z Lobkovic
dle sochy Schwanthalerovy v Pantheonu musejním.

oslem,« ale zvláštním řízením osudu jeden z nejdůležitějších listů Bohuslavových zachován právě jen v překladu tohoto »oslíka.« Život jeho psán častěji; s výborem spisů K. VINAŘICKÝ, Pána Bohuslava Hasištejnského věk a spisy vybrané 1836, nejnověji pojednal v několika studiích o něm výborně Jos. TRUHLÁŘ.

Kolem Bohuslava kupil se pak kruh stejně smýšlejících humanistů českých velmi četný; Jan z Šellenberka, Jan Šlechta († 1525), Augustin Olomucký, Jan z Domaslavě, Racek Doubravský a j.; kolem r. 1494 však vyvíjí se v jednotném dotud táboře humanistickém roztržka, jíž zpečeťuje »druhé světlo« doby tehdejší, **Viktorin Kornel ze Všehrd.**

R. 1493 totiž několik kališníků pražských podalo papeži adresu důvěry, což se velice zalíbilo Bohuslavovi, tak že čin jejich zvláštní květnatou básní oslavil; na tuto báseň složil Všehrd výsměšnou báseň (latinskou) jinou, nemíně však Bohuslava uraziti.

Ale vznítil tím přec u něho hněv veliký, jehož zakončením byla úplná roztržka mezi dávnými přátely a dvojí kroužek spisovatelský humanistický — českolatinský a jen latinský.

Do té doby braly se snahy a směry našich humanistů za cílem jenom jediným; hleděli napodobovati staré vzory a třebas při tom si i hojně všímali vlasti a jejího duševního rozvoje, jejích dějin a jejího písemnictví, třebas i látky domácí činili předmětem svých básní a listů, přec daleko větší měrou dávali přednost látkám starým, antickým. Teprve touto roztržkou vzniká v Čechách směr, jenž pokládá humanismus jen za prostředek k cíli, hledí si úpravy slohové i nových myšlének jen potud, pokud by české písemnictví z nich mělo prospěch a třebas nerušeně vedle sebe trvaly z počátku oba směry (latiníci ovšem s hrůzou a opovržením pohlíželi na tyto nové knížky, pracně a neúpravně z počátku vyráběné), za několik let sesiluje směr národní, nabývá převahy a vzniklo konečně celé písemnictví české, jež staví na vzorech humanistických s čistým vědomím národním. Jsou to hlavně mimo Všehrda Hrubý, Konáč a Písecký.

Z pozdějších latinských humanistů sluší zde ještě uvésti proslulého mecenáše, HODĚJOVSKÉHO z Hodějova, jehož slavil celý pluk tehdejších básníků latinských a slavného Jana DUBRAVIA († 1553), biskupa olomuckého, jenž sepsal dle vzoru Flaškova (v. str. 94) »Theriobulia,« ‚radu zvířat' pro krále Ludvíka r. 1520 a veliké dějiny Čech, r. 1552 v Prostějově vydané. Ostatní možno zde již pominouti mlčením. Kromě nich bylo ještě mnoho jiných horlivců, nám již méně důležitých.

První místo mezi těmito národními humanisty zabírá VŠEHRD. Rozený Chrudiman, studuje a (po odbytých zkouškách) učí v Praze na universitě, obrací se však záhy na dráhu úřednickou, stává se místopísařem u desk zemských, ale byv donucen odstoupiti, žije s bohatou svou manželkou klidně až do smrti na Malé Straně, oddávaje se horlivě právnímu zastupování.

Narozen byl asi r. 1460; 1479 stal se bakalářem a 1483 stal se mistrem svobodných umění, do služby deskové vstoupil 1487, od r. 1492 měl čestný přídomek ze Všehrd (spolu s přítelem latiníkem Janem Šlechtou), 1493 až 1497 byl místopísařem desk zemských. S manželkou svou Apolenou sídlil pak na Malé Straně »v huti« až do smrti r. 1520. Podlehl moru, toho léta v Čechách zuřícímu.

Stará podobizna Dubraviova.

Z počátku psal a básnil jen latinsky; když rozešel se s Bohuslavem, obrátil se ke spisování českému a on otvírá řadu humanistů českých. První dílo jeho takové byl překlad ze sv. Jana Zlatoustého. »**Knihy o napravení padlého**«, r. 1495.

Knížka sv. Jana Zlatoustého napsána ovšem původně řecky; ale Všehrd i tuto práci i následující ještě

dvě jiné podnikl z překladu latinského. Naši humanisté vůbec velikou znalostí řečtiny nevynikali.

Překlad sám jest dosti kostrbatý a hranatý; Všehrd začíná jím nejen řadu českých spisovatelů dle vzorů latinských s vřelým národním uvědoměním, nýbrž i řadu českých spisovatelů latinících. Hledí toho, aby čeština plynula tak jako latina; aby vazby vět a pořádek slov byly pokud možno latinské »aby páchly sladkou vůní klassickou;« zvláštní péči on a pozdější jeho následovníci věnovali souvětím, jenž čím delší a čím složitější, tím více se líbila.

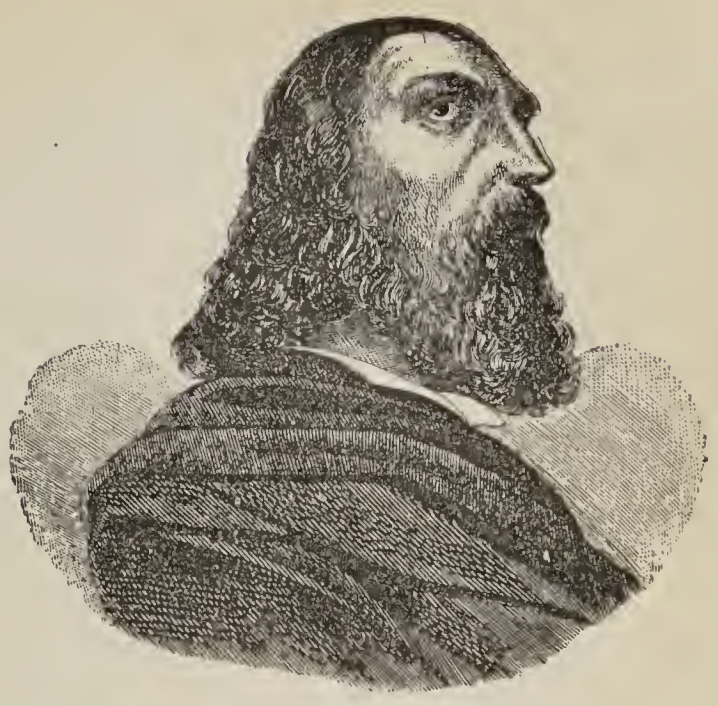

Stará podobizna Všehrdova.

Nás ovšem ani tak nezajímá překlad (jeví se v něm proti překladům Husa a Štítného přec jen úpadek) sám, jako vlastenecký přípis, kterým Všehrd knihu svou (přeložil ji pro kněze Jíru) do světa uváděl. Pro důležitost jeho klade se zde ukázkou (snímek jich v. na str. 259):

Ale nynie o vieře širšieho zanechám, k Zlatoustému se navrátím, kterýž ode mne nynie jest vyložen. Kteréhož sem i z té také příčiny rád vyložil, aby se jazyk náš český i tudy šířil šlechtil a rozmáhal. Neb nenie tak úzký ani tak nehladký, jakož se některým zdá. Hojnost a bohatstvie jeho z toho muož poznáno býti, že cožkoli řecky, cožkoli latině (o němčině nic nepravím) muož povědieno býti, to též i česky. A nenie knih těch žádných řecských ani latinských (lečbych se já, milosti jazyka svého pojat jsa, mýlil) aby v český obrácený býti nemohly. Co se pak hladkosti jeho dotýče, neviem, by tak výmluvně, tak lahodně, tak ozdobně jazykem českým všecko povědieno býti nemohlo, jako řeckým nebo latinským, bychom se toliko snažili a jedni mimo druhé chvátali, abychom jej vyzdvíhali; tudiež by jazyk český hojný, muohý, vytřený a sebe světlejší vidien býti mohl i pulérovanější. Němci, jichž jazyk tak drsnatý, tak dreptavý a tak nerozumný jest, že jeden s druhým mluvě, Němec s Němcem, sobě častokrát nerozumievají, avšak jej našemu na potupu šíře a trú, takže i latinská slova veň vtrušují, aby vždy jazyk jich byl dostatečnější a hojnější a čehož doma nemají, u súseduov ač dobře dalekých vypójčují. A již téměř všecky knihy pohanské i křesťanské z latinských, jeden jazyk druhým vykládajíc, německé sú učinili, kdež my snad ještě žádných nemámy. A tak skrze tu pilnost vykládanie a snažnost, skrze takovú milost, kterúž k jazyku svému mají, stalo se jest, že což v Čechách a v jiných národiech učení toliko čtú, tomu v Němcích i laici napořád svým jazykem čtúc rozumějí . . . To [vykládal totiž, že netřeba překládati slova za slovem] *sem já v těchto i v jiných knihách, kteréž sem ne jedny již vyložil, zachovával, za práci svú ne cti, na jmena rozšířenie, ne peněz, ne chválenie zde od lidí čekaje, ale užitku obecného toliko nynie a vděčnosti od dobrých a potom od Boha jakéž takéž odplaty. A srozumiemli tomu, žeť tato má práce příjemna bude, přičiním se k tomu, ať bych viece a viece*

v tom a zvlášť uprázdnímli se kdy od svých domácích i obecných roztržených zaměstnání, svým úsilím slúžil. Nechť jiní knihy nové latině píšíc skládají a římský jazyk, vody do moře přilévajíc, šíříe, ač i těch velmi málo u nás jest: já knihy a sepsánie starých a právě dobrých lidí v českú řeč překládaje, chudého chci raději obohatiti, nežli se k bohatému špatnými dárky a jemu nevděčnými lísaje pohrdán a potupen býti . . . [Doloživ se pak příkladů klassických a starých Čechů, zavírá takto:] *Já pak jiných nechaje o sobě nynie mluviti budu, z jiných se ne všetečně vytrhna, ačkoli také bych moh latině snad, tak jako jiní mně rovní psáti: ale věda, že jsem Čech, chci se latině učiti, ale česky i psáti i mluviti; aniž mi se zdá tak svú řeč přirozenú v nenávisti mieti, ačkoli někteří se za ni stydie a tak jie nemilovati, abych všeho, cožbych koli psáti chtěl, českým jazykem raději než latinským nepsal . . .*

Tištěn spisek ten 1495 a 1820; r. 1501 vyšel pak v rozmnoženém vydání, spolu s překlady ze sv. Cypriana o potupení světa a výkladu na Otčenáš. Prvý překlad věnoval panu Zdeňkovi z Postupic, druhý paní Johance z Krajku — oběma horlivým ochráncům Jednoty bratrské. Nověji oba spisky vydány ještě 1828.

Daleko však důležitější, nežli drobné tyto překlady, jest veliké jeho dílo souborné »**Knihy devatery**«. Jimi dvakrát sestavil a popsal, tak jako před ním pan Ctibor na Moravě knihou Tovačovskou, veškeré právní zvyky a zřízení království a zanechal jím znamenité svědectví i všestranné znalosti práv římských, německých a českých i veliké své lásky k domácím zřízením vlasti.

Měl jistě Všehrd hojně příležitosti za svého úřadu místopísařského nasbírati si zkušenosti i doklady deskové; a dostalo se mu, po r. 1497, i dosti prázdně k dílu, tak že možno bylo nadíti se díla dokonalého; ale třebas poměry vnější spisovatelovy — byl i dosti bohat — byly příznivé, přec společenský stav tehdejší zavaloval mu nesnáze téměř nepřekonatelné.

Koncem XV. století stala se totiž šlechta v Čechách stavem vládnoucím, když byl sněm z r. 1487 na vždy porobil stav seiský. Se střídavým štěstím opírala se moci šlechty, jež rostla tím víc, čím déle a častěji dlel král mimo zemi, města, v jich čele města pražská, jež začínala tehdy jeviti snahy sjednotiti se v Prahu velikou. Ježto drobná šlechta neustálými válkami přišla téměř na mizinu, octla se vrchní moc v rukách několika rodů panských, jež hleděly ji nejenom rozšířiti všemožně na úkor krále i měst, nýbrž zachovati ji i svým potomkům. Staré právo »nálezy panské«, zapsané v deskách zemských, ovšem nesvědčily těmto novým bezprávím; ale poněvadž (jak vyloženo str. 120) nebylo stanoveného práva a zákonné ústavy, měla nová rozhodnutí panská moc a přednost před starým právem zvykovým. Nesnáze a různice z toho vznikající budily touhu po konečném zákonném ustanovení na obou stranách, ale pravá bouře nevole se zvedla mezi městy když r. 1500 vyšla skutečně první ústava království »zřízení zemská«, jichž předním původcem byl Albrecht RENDL z AUŠAVY.

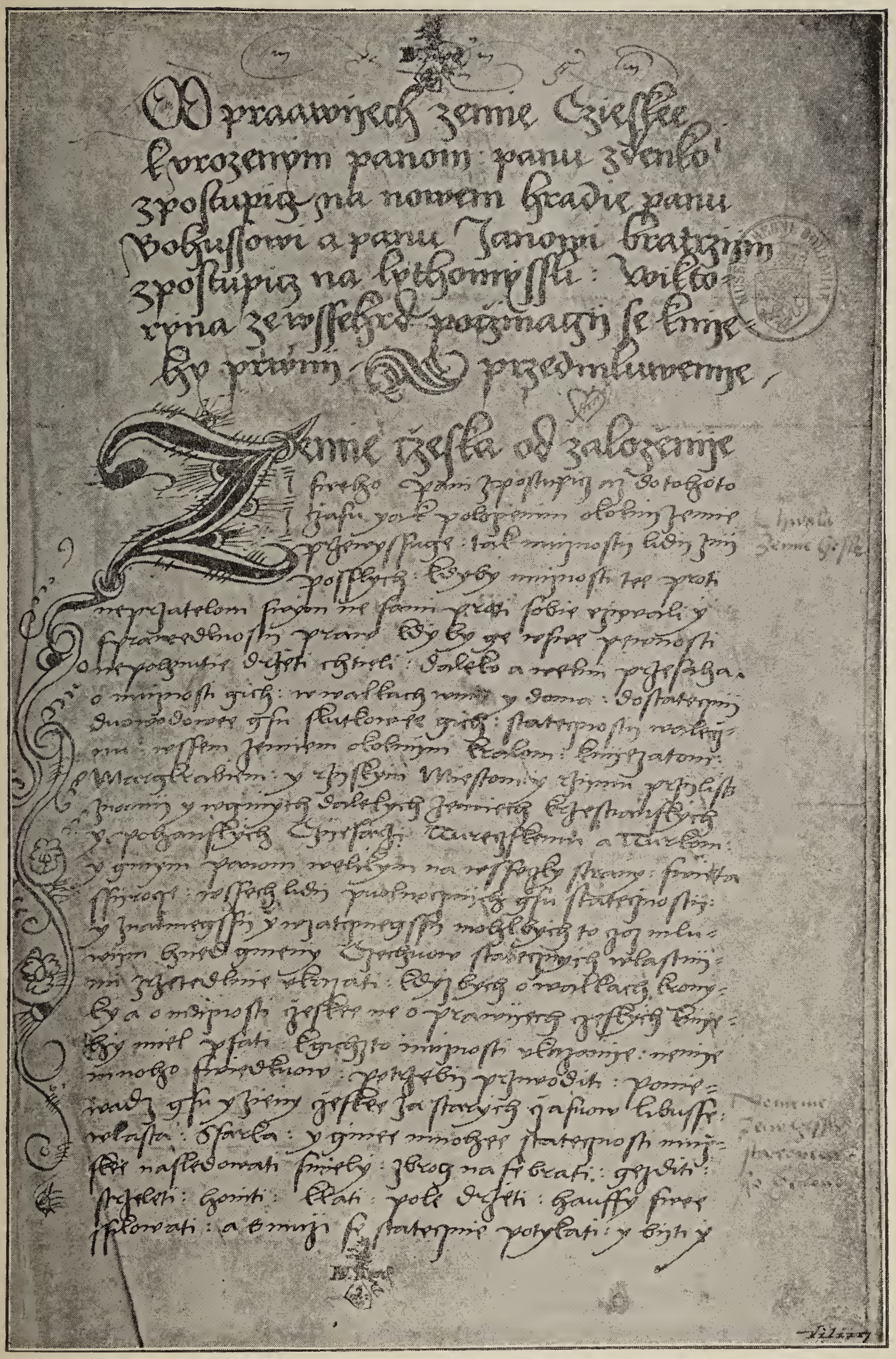

Rukopis musejní »Knih devateryých« ze XVI. stol. dle vydání prvního, věnovaného Kostkům z Postupic r. 1499.

Tento RENDL, jemuž Staří Letopisové na jméno přijíti nemohou, byl z nejobratnějších diplomatů této doby zkažené. Dvě věci jen vedly jeho dráhu: věrná služba králi a prospěch osobní. Stoje dříve dlouho v službách panstva a vydav k jeho libosti a prospěchu zmíněná právě »zemská zřízení,« přestoupil později do služeb měst a hlavně jeho horlivým působením vymohla si zase města na pánech »smlouvu svatováclavskou« r. 1517; a zase města opustil, drže se strany páně Lvovy, tak že r. 1522 zemřel nenáviděn a proklínán téměř všemi stavy. Zanechal jmění veliké a téměř do poslední doby těšil se přátelství pana Viléma z Pernštejna. Že práva »zrendloval,« udrželo se dlouho v paměti lidu; a práci jeho ocenil zmíněný již starý Letopisec zkrátka takto: »žádná by nebyla škoda, aby navozili na ten rendlík asi 4 vozy suchých drev a všecky ty nálezy i s ním spálili, aby se žádný o takovou věc nepokoušel.« Dosáhl všeho toho obratným vybíráním a opatrným sestavováním rozličných nálezův a výroků soudních, tak že na pohled vše se zdálo býti starým právem a zřízením; a výtečným organisatorským duchem, který uměl nejen ve jménu panstva jednati s králem směle a bez ostychu, nýbrž zase i v čele měst zříditi obranný spolek, jenž dovedl výbojné panstvo držeti v šachu. Co se pak týče nářků na něho se strany měst i panstva, nesmíme zapomínati, že jedni nebyli lepší druhých, že města rovněž jako stav panský byla většinou jen rejdištěm lidí ziskuchtivých a nepočestných, kteří obohacovali se obojí na úkor zotročeného stavu selského. Pro lidi poctivé nebylo již tehdy místa v národní společnosti; neřesti Rendlovy nebyly nikterak bez příkladu a že nebylo mínění o něm všude stejné, svědčí i to, že až do r. 1503 byl členem Jednoty Bratrské, jež teprve toho roku se ho zřekla, mylně (v tom byl Rendl vskutku nevinen) mu přičítajíc mandat Vladislavův, za jeho přítomnosti v Budíně proti nim vydaný, i to, že až do r. 1520 byl důvěrným přítelem p. Viléma z Pernštejna, jenž zřekl se ho proto, poněvadž Rendl chtěl vymáhati peníze, které byl králi půjčil, na jistcích a rukojmích královských, mezi nimiž byl právě pan Vilém sám.

A bouře měst, právě Rendlem později vedené, způsobily konečně památnou smlouvu svatováclavskou z r. 1517, o niž z panstva přičinili se hlavně pan Vilém z Pernštejna, Košátecký z Kolovrat a Adam z Jindřichova Hradce, v níž města se šlechtou vzájemně se o moc rozdělila, ačkoli jinak písmena smlouvy týkala se jen věcí vedlejších. Roku následujícího pak spojila se i města pražská v jedno — deset let trvala tato »veliká Praha«, až do vlády Ferdinandovy.

A v tomto zápase šlechtické strany se stranou městskou, kde vedle sebe stáli Bratří, katolíci i podobojí za zájmy stavovské, v tomto víru událostí psal a sestavoval městský synek i advokát své knihy devatery. Již dvě léta před tím, než se podařilo straně panské vyštvati jej z úřadu, sbíral si látku z desk, hledě si největší úplnosti a spolehlivosti. A když musil spojenému nátlaku úřednických humanistů i mocných pánů Jindřicha z Hradce a Půty Švihovského ustoupiti do prázdně nedobrovolné, ač kryli ho páni Kostkové z Postupic (bratří Zdeněk, Bohuše a Jan) a když rovnal zápisky a sepisoval své dílo (od r. 1495—1499), tu často přitlačil ostře péro a naříkal na »Herodesy« a »Faraony«, ukrutné a nespravedlivé. A vydávaje r. 1499 dílo své, věnoval je svým příznivcům, pánům Kostkům, s takovými přípisy a doslovy, že musil nezbytně očekávati nové bouře a ústrky. V díle svém však nejen úpravou jeho, třebas mnohdy jen zakrytě a pod podobenstvím, horlil proti pánům, nýbrž i věcně: sebral nálezy staré

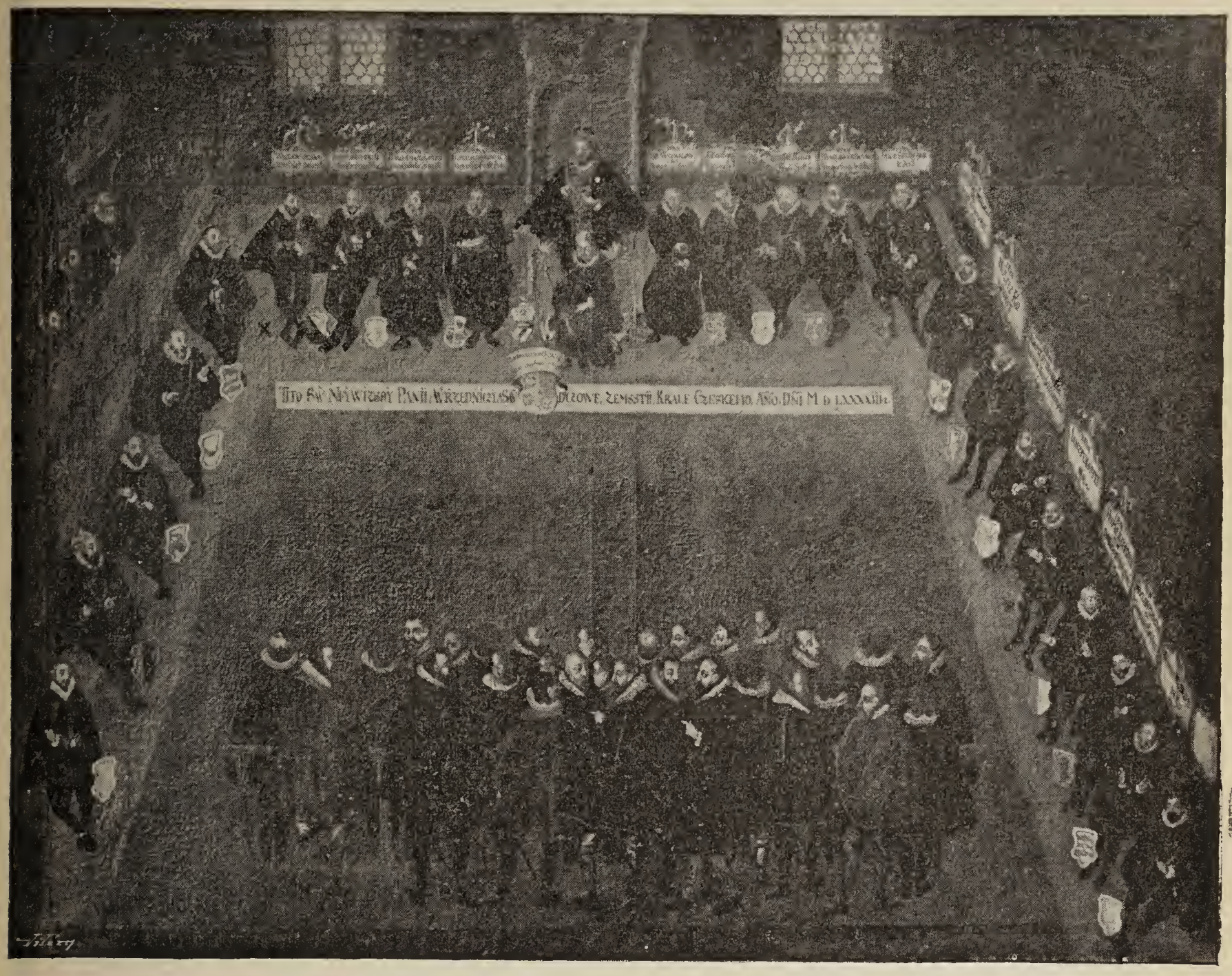

Starý obraz soudu zemského z r. 1593.

ad 264

a zápisy z desk, jimiž vyvracel již napřed chystané zřízení Rendlovo — a to právě mu udělalo nepřátel nejvíce. A sami páni Kostkové byli přec jen pány; vytýkali nenávistné výroky a důtklivě vybízeli k opravě; tím více ještě brojili a nutili páni ostatní a Všehrd, jako znatel římského práva, viděl, že odpor jeho nabývá proti uzákoněnému z r. 1500 zřízení zemskému povahy revoluční. I poddal se, ač s těžkým srdcem, vynechal nejen nepříjemné výpisy deskové a nálezy soudní (zejména starý nález o svobodě lidu selského musil padnouti), nýbrž i ony narážky bodavé a jedovaté proti panstvu českému — a uhladil i přepracoval vše ve smyslu nezávadném, dokonce i ve smyslu mandátu Vladislavova nazval Bratry »pikharty«. A toto nové, »opravené a pozměněné« vydání směl pak věnovati králi Vladislavovi r. 1508, po devíti letech dle známé rady Horaciovy dílo své dokonav.

Úplně na milost však dílo jeho přijato nebylo; městům nelíbilo se proto, že Všehrd výslovně prohlásil za jediné platné zpracování druhé, značně uhlazené a ubrou-

šené a tím bral možnost, aby bylo vydáno zpracování starší, panstvu pak i druhé opravené stále ještě připomínalo nebezpečné vydání první. Toto vydání první také vskutku zachováno v četnějších rukopisech, než vydání druhé (ukázkou z něho titulní list z rukopisu musejního ze XVI. stol.); zákonné platnosti a vydání tiskem dílo Všehrdovo ve starší době nedošlo. První vydání (velice chatrné) tiskem vyšlo 1841 prací V. HANKY, druhé 1874 prací Hermenegilda JIREČKA dvojí: větší s obšírným úvodem, menší jen text.

Starší vydání má titul širší: »o práviech, o súdiech i o dskách země české knihy devatery,« vydání z r. 1508 jen stručný: »knihy devatery o právích země české.« Kniha první vykládá, po předmluvě, o různých soudech země české, kniha druhá o soudu zemském, kniha třetí o půhonu, čtvrtá o dskách zemských, pátá o zástavách, šestá o právních rozdílech dětí, sedmá o rozličných způsobech vedení práva, osmá o různých dskách menších, devátá o zmatcích při soudě i dskách se vyskytujících.

Ukázkou stůjtež zde části závěru:

Učiněna jest ještě, a to za mého u desk bytie, ve všech dskách proměna, že se již dsky všecky česky píší, kteréž sú se od počátku vždycky latině psávaly; v tom se škody veliké nezná a užitku také, leč ten, abychom **jazyk svůj (poněvadž jsmy Čechové) i drželi i rozšiřovali,** *neb jsú toho i jiní národové všickni pilni: a německy se učíce, abychom česky i psali i mluvili a v obyčejích dobrých a českých trvajíce, abychom se v horšie neměnili . . .*

Chtěli sú však před časy nedávno minulými nejedni (a o to sú i na sněmiech obecniech nejední mluvili), aby každý spravedlnost svú sám doma choval a dsky aby v listy byly proměněny; též také aby se sami po krajiech súdili, súdu zemského i jiných nechajíce a tak což jest od předkuov a starých Čechuov pracně a pilně nalezeno i ustaveno, to aby v zapomenutie vešlo a v nic obráceno bylo; a z těžka by nebylo k tomu přišlo, by tomu záhy nebylo odepřieno . . .

A jistě k tomu přijde, jestliže spravedlnost v súdiech v nepravost pravda v lež, upřiemnost v lest, viera v nevěru a súd a právo spravedlivé v lakomstvie, v dary, v alafance, v spolky v přech obráceno bude. A budeli to, což jest od starých Čechóv tak mužných jako rozumných, tak dobrých jako statečných, k obraně všech vóbec a každého zvláště, chudého jako bohatého nalezeno, k zkáze všech dobrých a chudých najprvé, potom vdov i sirotkóv obracováno a bezprávníci v dobré obecné zle se velhúce, přikrytím dobroty a přísah svých všelikú lest, bezprávnosti, křivdy, nepravosti, úklady provoditi budú a tak lidi dobré, spravedlivé, užitečné lstivě kaziti budú: tehdy tudíž konec všemu učiněn bude a nebude na tuto zemi Turkóv žádných, žádných cizozemcóv, žádných nepřátel ani meče ani ohně potřebie, než všecko bude jmenem spravedlnosti a přikrytiem od domácích nepřátel, všech pohanov a cizozemcóv ukrutnějších, nenadále a nezřetedlně zkaženo, vykořeněno a v nic jich lstmi, úklady a falšemi obráceno . . .“

Leč nejen taková, otevřeně vlastenecká řeč zní z řádků Všehrdových, nýbrž i chladná, stručná slova právníkova, právníka, který zná se výborně jak v právu římském a německém tak i v domácím právě slovanském. Přehojné doklady z desk střídají s právnickými vývody, poučení podáváno co možná přesně i přehledně a tím stává se kniha Všehrdova vzornou památkou vědecké mluvy české z počátku XVI. století.

Všehrd hojně dokládá se klassikův, ale také písemnictví domácího: zná Dalimila, Smila Flašku, a ovšem i starých spisů právnických. Nadšená je chvála, jakou vzdává starému českému právu a téměř tragicky dojímá nás jeho velebení desk zemských, jež dle něho jsou pevnou zárukou a věčnou jistotou práv zemskýck i soukromých, vzpomeneme-li si, že nedlouho potom vyhořely úplně . . .

Zdá-li se nám v dobách těch Všehrd orlem, jemuž moc silnější ostříhala křídla, a jenž jen jednotlivými údery bil ještě o mříže klece své, následovník a přítel jeho Řehoř HRUBÝ z Jelení podobá se vlaštovce, jež ve stínu perutí orlových buduje své hnízdo. Pocházeje ze starého rodu pražského přilnul upřímnou láskou k nové osvětě humanistické a k jejím předním zástupcům v Čechách, přidržel se po roztržce směru Všehrdova a překládal ve svém skromném příbytku na radu a pobídku Všehrdovu staré klassiky i nové humanisty. Z počátku těžce a hranatě dospívá konečně jisté zručnosti překladatelské a dovedeme pochopiti radost upřímného přítele vlasti, když mohl rok před smrtí věnovati svou původní českou práci rodnému městu. Byla ovšem jen málo původní: Ciceronova slavná řeč o zákonu Maniliově byla mu vzorem a příkladem, ale přec baví láska všude patrná, s jakou toto své literární dítko pěstoval. Spisy své všecky připisoval Praze — a rukopisy jejich vesměs chová univ. knihovna zdejší. Zemřel r. 1514.

Ze 27 jeho překladů vydal Všehrd 1501 spolu se svými překlady knihy sv. Jana Zlatoústého, »že žádný nemůž uražen býti od jiného než sám od sebe« (vyšly i nověji tak, 1828); dále vyšly ve starší době ještě od něho 1501 »Fr. Petrarchy kniehy dvoje o lékařství proti štěstí a nestěstí« a 1551 »rozmlauvání o pravé maudrosti,« pak r. 1513 »J. A. Campana knihy, kterak má úřad spravován býti.« Jiné jeho spisy vyšly až v našem století: ve školních čítankách bývá často otiskováno jeho »napomenutí k Pražanům« z r. 1513, další překlady z Cicerona otiskl ROZUM ve »staročeské bibliotece« 1853, překlad »knih o statečnosti válečné« z J. J. Pontana vyšel 1819 v Hradci Král. a nejznámější jeho překlad vydal 1864 J. J. HANUŠ: »Chvála bláznovství« sepsaná Erasmem Rotterodamským. Překlad listu Bohuslava z Lobkovic, psaného Petrovi z Rožmberka (vydán 1818 v přepise a nejnověji 1893 J. TRUHLÁŘEM v »Listáři Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic« věrně dle rukopisu) a týkajícího se správy království, býval pokládán za původní práci českou Bohuslavovu, ovšem nesprávně. Ostatní jeho hojné a pilné překlady zůstávají ještě v rukopise.

A kdežto Řehoř Hrubý skromně pouze pérem svým šířil osvětu novou a přesazoval štěpy její do písemnictví domácího, uchopil se stoupenec týchž zásad humanistických Mikuláš KONÁČ tiskařského lisu, aby je šířil v tisících exemplářích mezi svými rodáky. Již r. 1507 založil si s Moravanem Wolfem tiskárnu, od r. 1512 měl tiskárnu sám, r. 1515 vytiskl první české noviny, roku následujícího obdařen na přímluvu svého příznivce, pana Jana Hodě-

jovského z Hodějova erbem a přídomkem »z Hodíštkova«, r. 1520 stal se dvorským místosudím, jímž zůstal až do r. 1542. Od té doby zároveň přenesl tiskárnu do nově koupeného domu a přestal ji vésti pod svým jmenem, pracoval také pomaleji a více si hleděl skládání původního.

Konáč (nebo též Konáček) přezval se na některých svých knihách neobratným překladem latinsky Finitor. Bylo tehdy zvykem, že humanisté jména svá buď opatřovali latinskými koncovkami anebo je překládali do latiny, aby již jmenem lišili se od ostatního zástupu. Tak na př. říkával si Hrubý z Jelení také Gelenius, Hanuš Hanušius atd.; Nebeský zval se Coelestinem, Knížka Codicillem, Berlička Scipionem atd. Později k svému přídomku Konáč byl i povýšen do stavu rytířského a jako »urozený pán« vystavěl si na břehu Vltavy pěkný dvorec se zahradou po způsobu starověkých básníků, nazvav jej Skrovnětínem. Za své knihtiskařské zaměstnání se nestyděl ani jako »urozený pán«: erb jeho ukazuje dva tiskařské balíky. Zemřel 3. dubna r. 1546.

Ukázka vyobrazení z Konáčova překladu Aen. Sylvia: Rokycana slouží mši pod obojí způsobou. 272

Konáč byl člověk prostý, prostší ještě nežli Řehoř Hrubý. Kdežto Hrubý přec nashromáždil si jisté vědomosti humanistické a literarní, třebas nebyl dosáhl žádného ze stupňův učených a představuje se nám jako Štítný počátkem věku XVI., knihám oddaný a jim žijící, Konáč stojí mezi českými humanisty na stupni nejnižším, překládaje, zpracovávaje a vydávaje díla, jež buď lehkostí obsahu a úpravy k tomu vybízejí anebo díla, jichž obecenstvo si žádá. On první přeložil kroniku Sylviovu, on vydal veliké dílo Husovo, on vydává první noviny, on překládá lehoučká vyprávění antická i květnaté listy humanistů, on konečně pouští se do literarního boje s Bratry i s Luterány. Jako věrný starokališník vyznání Husova a Rokycanova staví

se příkře proti domácím novotám i cizím novotářstvím a nad neřestmi věku povzdechl si nejen ve svých slohách sapfických, jimiž své knihy opatřoval, nýbrž i vlastními spisy dosti zajímavými.

Z menších spisků jeho jsou zajímavé překlady z Luciana: Charon a Palinurus, Terpsion a Pluto, vydané 1507.; dále »Filipa Beroalda« (historka Boccacciova, zpracovaná Steinhöwlem, v. str. 254 – 255) »o nešťastné lásce dvau zamilovaných« 1507, Pamfila mládence rozprávka o Serciapalletovi 1514, J. Lichtenbergra Proroctví na to slovo: A ty laiku dělaj, z Boccaccia Rozmlauvání a hadrování tří osob, totiž Štěstí s Chudobau a Neštěstím 1546 atd. Proti Bratřím sepsal a vydal: Dialogus, ve kterémž Čech s pikhartem rozmlúvá, že sú se Bratří valdenští všetečně oddělili 1515 a téhož

Ukázka vyobrazení z Konáčova překladu Aen. Sylvia:
Král Vladislav II. 772

roku O klanění velebné svátosti oltářní. O novinách jeho (»Sjezd císařské velebnosti v Vídni a nejjasnějších tří králuo JMtí«) z téhož roku byla již shora zmínka. Traktaty Husovy, slavný onen soubor Výkladů (v. str. 172—179), vydal r. 1520, proti Luteránům pak vytiskl: »List pro řád Pravdy z Časova a na Světlově« k novému roku 1522 a poslal »za dar nového léta králi J. Mti.« (Traktat ten nám nezachován, rovněž jako »Mravíštko,« jež pozdější spisovatelé velice chválili.)

Již z pouhé řady těch titulů viděti, jak plodný byl Konáč, i když ne skladatel aspoň překladatel a zpracovatel. Avšak také některá důležitější díla vyšla od něho. To jsou:

1. **Překlad Eneáše Sylvia.** Známý papež Pius II. sepsal s pomocí dvou Čechů (Jana Túška a M. Papúška) kroniku českou ovšem se stanoviska přísně katolického. Dílo jeho váhou jména spisovatelova nabylo největšího rozšíření v Evropě a přeloženo již 1487 do češtiny Martinem Húskou, jehož překlad v rukopise chová knihovna vatikanská. Konáč, o překladě

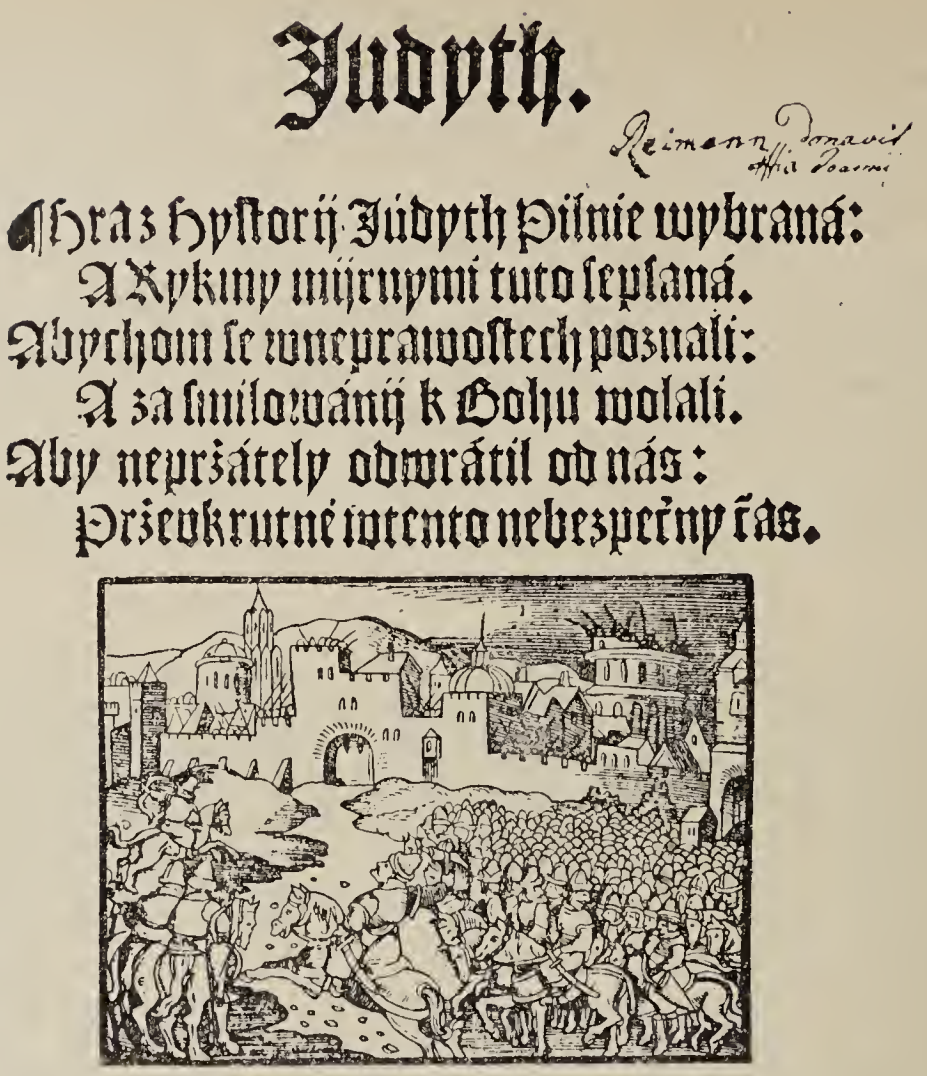
Judyth.

Hra z hystorij Judyth Pilnie wybraná:
A Rykmy mírnymi tuto seplaná.
Abychom se wneprawostech poznali:
A za smilowánij k Bohu wolali.
Aby nepřátely odwrátil od nás:
Přewokrutné wtento nebezpečny čas.

Léta Páně M D XL VII.

Titulní stránka Konáčovy Judith, z r. 1547.

Húskově nevěda, přeložil 1510 znovu, měně a opravuje text, katolický, jen v některých nepatrnostech a přidal také, mimo slohy sapfické, dva oddíly o králi Jiřím a o Vladislavovi. Na přepracování ve smyslu kališnickém síly jeho nestačily. Překlad je celkem dosti neobratný a tvrdostí svou již na konci XVI. stol. urážel.

Kroniku svou sepsal Aen. Sylvius latinsky 1458; tiskem vyšla 1475. České vydání Konáčovo, třebas že kniha pocházela od papeže, bylo zapovězeno a páleno po bitvě Bělohorské, tak že ho zachován jediný exemplář v knihovně Musejní (v. obrázky připojené; 39 jich tak Konáč připojil). Nové vydání učinil 1585 Veleslavín, jež pak otištěno 1817 Krameriem.

Byl-li Konáč špatným zpracovatelem kroniky (dosadilť na př. místo ‚arcikacíř' věrný syn církve, ale ostatek, nové změně odporující, nechal úplně beze změny) a velice neobratným překladatelem, ještě horším byl básníkem. Jím začíná se řada neumělých veršotepců, kteří počítají slabiky, nehledíce ani k jejich přízvuku ani k jejich délce, a kteří neporozuměním latinskému básnictví středověkému ničí také básnictví české. Jeho sapfické slohy (6 jich přidal v úvodě kroniky, 2 na závěrku) nemají ani básnického výrazu ani básnické úpravy — je to pokažená prósa. Konáč stojí ještě hluboko pod staročeskými rýmaři z konce 1. a 2. polovice XIV. století.

Kromě kroniky české přeložil Konáč a vydal 1516 i Sylviův »o štěstí divný i užitečný sen;« vybraný a procítěný výraz uhlazeného humanisty ztratil se v Konáčově překladě jako jemný pyl křídel motýlích pod drsnou rukou upracovaného rolníka.

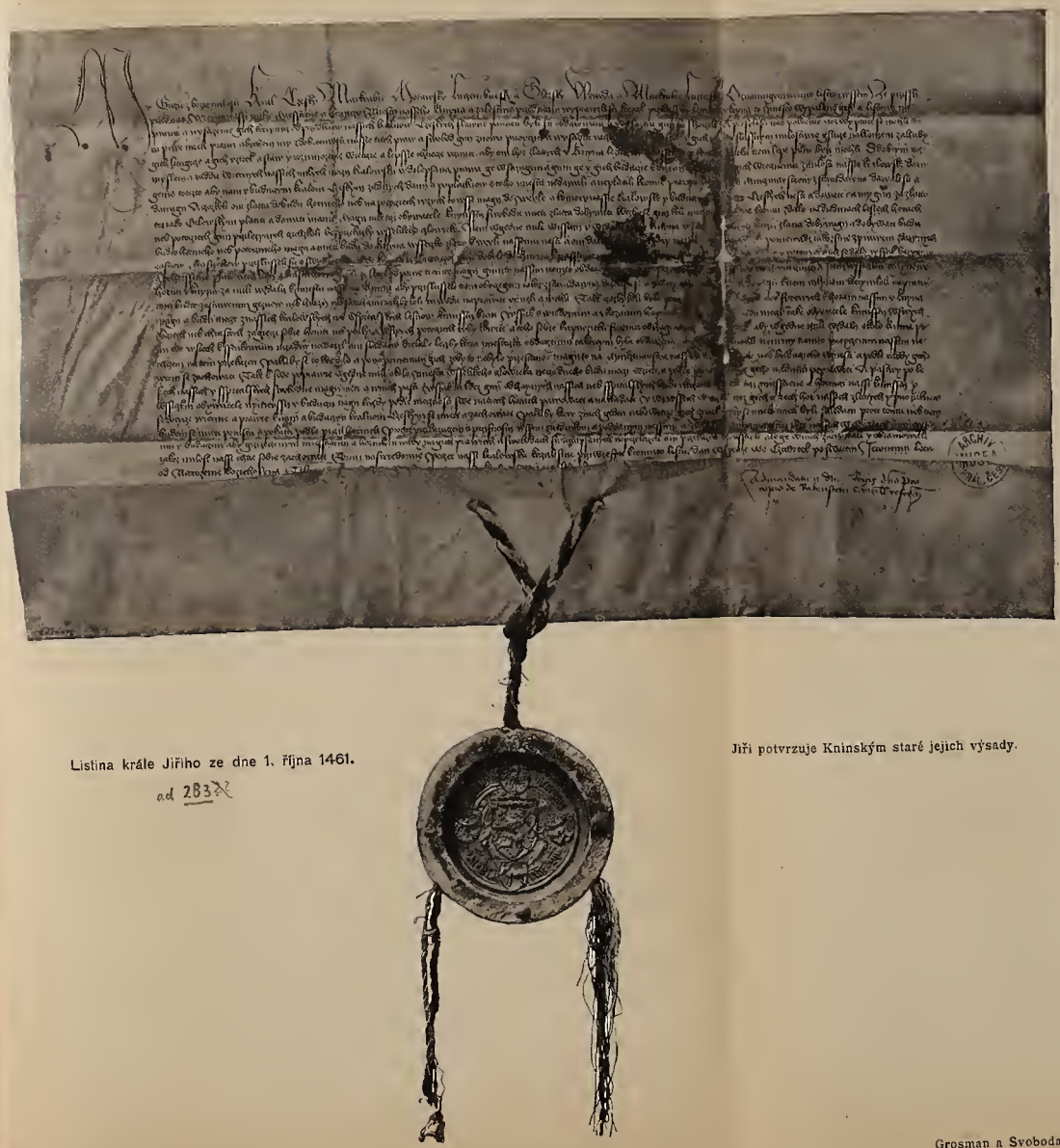

Listina krále Jiřího ze dne 1. října 1461.

ad 283

Jiří potvrzuje Kninským staré jejich výsady.

Grosman a Svoboda v Praze.

Ukázkou jeho sapfických sloh se podávají zde obě závěreční:

Ktož budeſs tzieſti tu Czeſku kronyku
Pamatuy ſneeſti, kdežby naſſel mylku,
Snes trpieliwie, pomiň dobrotiwie
A odpuſt mile
Wieku mlademu, mnohých nedoſtatkuo
A wtipu mdleemu, takee giných zmatkuo
Pomni kažды tžas, že ſam newſſeho znaaſs,
Prawimt Mikulaaſs.

2. **Judith**, školní divadelní hra starozákonní, přeložená z německé hry Greffovy (takové školní hry byly tehdy oblíbeny a doporučovány; v Čechách pěstoval je později řád jesuitský nejen pro vzdělání lidu nýbrž i pro výcvik v latině, v níž pravidlem skládány), psána podobným hrozným veršem jedenáctislabičným. Obsahem připíná se těsně k bibli, což způsobilo, že někde překlad je správnější, užívaje jazyka biblického.

Jinak tato divadelní hra literární ceny nemá. Důležitosti jí dodávají úvodní slova Konáčova, v nichž podobně jako dříve Všehrd a Písecký ukazuje, že nutno ‚jazyk přirozený' vzdělávati zvláště příkladem Němců (kteří tak činí ‚svým drsným švandrovným jazykem' a Poláků (kteří tisknou ‚tím hrubým a neohebným glagolem'). Vydána nákladem Jana Hodějovského z Hodějova 1547, kterého o to požádal synovec jeho Bohuslav, zároveň s nejslavnějším dílem Konáčovým, totiž

3. **Hořekováním**, jehož plný titul zní: »Kniha o hořekování a naříkání Spravedlivosti, královny a paní všech ctností.« Vyšlo až po smrti Konáčově, který však je dokončil již 1545 ve svém milém Skrovnětíně a uložil v něm své názory, jak se u něho ustálily za klidného celkem života.

Myšlénka skládání je táž, jako v básni Pravdě (v. str. 102—103), již Konáč patrně znal. Spravedlivost prochází všemi stavy světa: od nejvyššího biskupa jde ke kardinálům, od nich k biskupům, pak kanovníkům, farářům, mnichům — všude marně; obrací se k stavům světským; od panovníka k dvořanům, šlechtě, válečníkům, konšelům, úředníkům, řečníkům, písařům, oráčům ... řemeslníkům ... lékařům ... kupcům .. opět marně a marně prochází i stav manželský. Truchlivým rozjímáním o výsledku pouti končí Spravedlivost svou procházku světem.

Při provedení myšlénky zmíněné znal Konáč jistě i vzory cizí: Chválu bláznovství, nedávno Hrubým přeloženou i »Narrenschiff« Brandtův: ale přec pozorování uvedená jsou vlastní zkušenosti a úvahy Konáčovy. Ovšem Konáč neproniká hlubokým filosofickým zrakem tuto bídu a neštěstí lidstva; výslednicí jeho pouti jest jen bolný povzdech, proč se zlými musí strádati i dobří, povzdech, který dobře vyznačuje i Konáče i jeho dílo a vzdělání.

Mravokárná zpracování jsou od něho dvojí; z r. 1514 »Životové a mravná naučenie, mudrcuo přirozených a mužuov ctností osvícených, krátce vybraní« (v. str. 254) dle starých rukopisů vydaní a pak naučení, čerpaná z bajek a pověstí zvířecích, jsou to

4. a 5. **Čtverohranáč** a **Bajky Bidpajovy.** Ve středověku bylo totiž zvykem vkládati rozmanitá poučení do úst zvířatům; veršované takové rady, kde zvířata radí člověku dle své přirozené povahy, slují fysiology (jeden zachován také stč. z konce XIV. stol. v archivu třeboňském, srovnej i Smilovu Novou Radu, v. shora str. 94); umělejší sestavení má staročeská **Rada zvířat**, pocházející z poč. 2. pol. XV. století.

Rada zvířat (v. její ukázku na straně vedlejší) ve třech knihách podává veršované rady čtvernožců v kn. I., ptáků v II., hmyzu, plazů i ryb v kn. III. Kniha druhá z konce a kn. III. celá jsou asi přídatkem pozdějším, rovněž i prosaické povahopisy připojené v čele rad prvních dvou knih po obrázcích jejich jsou původu pozdějšího. Vydána 1528, 1578, 1628 a 1815 od DOBROVSKÉHO a THAMA; skladatel starší části veršované počínal si při svém zpracování dosti samostatně, jeví dobrosrdečnou a veselou tvářnost českého sedláka, kdežto původce části prosaické projevuje s větší sečtelostí vroucí zbožnost a lásku k chudým rolníkům i měšťanům. O její oblibě svědčí nejen hojná vydání, nýbrž i několik přepracování.

Vedle fysiologů byly oblíbeny i »apology«, čili **Čtverohranáč**, sepsaný v XV. stol. od Cyrilla, biskupa Guidenonského; jsou to 4 kn. výkladů o 4 hlavních cnostech a neřestech, propletené hojnými bajkami a rozpravami o zvířatech. Překlad první — slovensko-český — učiněn již v 2. pol. XV. stol.; Konáč 1515 přeložil je a vydal znovu, dosti kostrbatě.

Rukopisný text chová se v univ. knihovně pražské; latinský text původní má jméno vedle »Apologorum libri IV« (= 4 knihy apologů [= vyprávění]) i »Speculum sapientiae« (= »Zrcadlo moudrosti« jak přeložil Konáč) a «Quadripartitus apologeticus« (tento titul přeložen slovem Čtverohranáč).

Konečně ze staré doby stále táhla se obliba bajek. O staročeském i pozdějším překladu Ezopa byla již řeč na str. 96 (vyšel kolem 1488 tiskem); k němu přidružily se 1510 »Nové bajky smyšlené od Remicia, také Ezopovi připsané« a 1528 doplnil tyto sbírky překladem bajek Bidpajových Konáč pod titulem: »Pravidlo lidského života, jinak podobenstvie starých mudrcuo«, rovněž těžce přeložené, čímž se stalo, že znamenité jinak tyto bajky nedošly u nás náležitého rozšíření.

Bidpajovy bájky, u nás hlavně z vydání Klácelova (1846) a novějšího Valečkova známé, mají kořen svůj v Indii a zovou se také ‚Kalila a Dimna' podle jmen dvou šakalů, v prvé části rozhovor vedoucích a bajky přednášejících. Konáč učinil překlad z latiny, věnoval jej Krištofovi z Šidlovce, nejv. kancléři král. Polského; překlad jeho otištěn ještě 1600.

Tak bohatá a rozsáhlá byla činnost tohoto prvního velikého českého nakladatele, tiskaře, překladatele i spisovatele; jediný spisek naproti tomu zůstavil nám poslední z humanistů těch, který však opravňoval k nejlepším nadějím; je to překladatel řeči Isokratovy, Václav HLADIČ PÍSECKÝ (1482—1511), jehož nadějný život přetrhl mor v Benátkách, když před ním prchal z Bononie.

Přirozenj ptáka Noha.

Noh, ten pták gakož někteřj pjssj, a někteřj tomu odpjragj, gest welmi weliký, a přesylný, tak že sedláka wezme y s koněm a poletj s nim tak lehce, gako luňák s kuřetem. Kdyby to prawda byla, gistěby se ho člowěk welmi bál, obáwage se za žiwot tělesný, mage wětssj starost o tělo nežli o dussi...

Noh mluwj k člowěku:

Po chwjli pták Noh přiletj
Řka: pozdraw člowěče dětj,
Protoť sem se ti ohlásyl,
Aby ty se mne nestrassyl,
Wida mne ptáka welkého
A ne často wjdaného.
Gáť gsem Noh, přeweliký pták,
Orličin přesylný dwořák.
Nenj tak sylného ptáka,
Aby wzal s koněm sedláka,
Gako gá se oň pokusým,
Geg gak luňák kuře nosým.
Wynesu wzhůru y wola,
Nic mé sýle neodolá...
Bogjš se mne ptáka welkého,
Bog se raděg ďábla zlobiwého,
Genž gest wjc než gá sylněgssj,
Wezmeť on y tělo s dussj....

Člowěk odpowjdá.

Dobrý ptáku, sylný nohu,
Pro strach gá mluwit nemohu,
Beř se před se, tebe prosým,
Neb welmi se tebe děsým,
Chtělbys ty mi radu dáti,
Žebych neměl čjm worati.

Dřevoryt a text z vydání Dobrovského (a Thama) z r. 1815.

ad 27.4

M. Václav byl syn zámožné rodiny, v 26 letech byl již děkanem fakulty a universita, skleslá a schudlá, čekala od něho obrození a opravy; odejel 1509. do Italie na vzdělání, maje s sebou na vychování Zikmunda, syna Řehoře Hrubého z Jelení. Věrný kališník, popsal své Hádání, které měl o víru s jedním dominikánem, latinsky a poslal je Hrubému do Prahy, jenž je s velikou radostí zčeštil a uchoval v jednom svém sborníku. A věda, s jakou láskou visí Hrubý na svých překladech, poslal mu překlad řeči Isokratovy k Demonikovi, učiněný z řečtiny (»ješto toho před ním žádný z Čechuov neučinil nikdy« poznamenal si k tomu s radostí Hrubý) provázený vlasteneckým přípisem, z něhož zde podávají se ukázky:

»Václav Písecký Řehořovi Hrubému pozdravení vzkazuje. Není mne tajno, pane Řehoři, že i mnozí i rozličnί se ku přátelóm darové posílají, vedlé rozdílné lidí anebo chuti anebo povahy, někdy také možnosti i zaslúžení. Tak krále mohutným pánóm netoliko drahé šatstvo, ale i zámky znamenité za dar vídámy dávati, protože i vonino s to mohú snadně býti, a tito snad toho zaslúžili . . . . Já pak pochtěv k tobě, příteli mému, něco také za dar poslati, ani vedlé bohatství mého, kteréhož nemám, ani vedlé slušnosti, kteráž by k tobě příslušela, ne vedlé zaslúžení tvého, ale podle mé povahy tudíž i možnosti toto tobě, cožkoli jest, jakéžkoli jest, s vochotností aspoň a rád posílám. Ačkoli když sem prohlédal ne k mému toliko učení, ale i k té, kterúž ty máš, chuti, nemohl sem nic příhodnějšího nyní nad toto poslati. Neb poněvadž učení mé nyní v řečtině jest: tvé pak usilování již od dávných časuov jest při zvelebení a množení Českého jazyka, vidělo mi se dosti za slušné, abych tuto řeč Izokrata vonoho, u Řekuov v výmluvnosti velmi znamenitého a utěšeného, z jazyka řeckého nyní v česko přeloženú tobě jazyku českého milovníku a mstiteli oddal . . . Seznamenal jsem pak, že [—jazyk český —] netoliko latinské pomoci nepotřebuje (o němčině mlčím, s kterouž nic nemám činiti) ale poněkud ji vyvýšiti móže, tak někde jest náchylnější k lahodnosti řecké a klepotě nežli latinský, že při mnohých v mluvení ozdobách, při lepém slov skládání, kdež jazyk latinský řeckého aneb prostě nemuože, aneb s těžkostí aneb velmi nesnadně následuje: tu jazyk český touž lahodou a jednostejnú téměř krátkostí všecko vysloviti muože. Ačkoli znám, co jest již jazyk latinský v ozdobě a co český, ani mne tajno není, že tento pilností lidskou již jest ušlechtilejší, nežli náš český: ale mluvím o přirození a způsobu obojího jazyka, tak vo tom drže, že kdyby též pilnosti při okrašlování svého jazyka prvější Čechové byli všímali anebo nynější ještě toho hleděli jako někdy Římané, jazyk český . . . byl by nad latinský mnohem šťastnější i hojnější.

..... Mně pak dosti za práci bude, jestliže kdo z Čechuov toto, cožkoli jest, jakéžkoli jest, někdy aspoň přečte.

Zajisté list svědčící stejně příznivě o zasílateli jako o příjemci.

Proti humanismu, tak mohutně působivšímu — i když třeba ne všude příznivě — na rozvoj českého písemnictví, jsou výsledky působení Lutherova, a **reformace** vůbec, mnohem nepatrnější: kromě listů MATĚJE poustevníka z r. 1519 a 1525 máme z této doby jen některé překlady dra. SOBKA z r. 1520—1521: žeň velice chudá, pročež plné vylíčení celého ruchu lépe odkážeme do období následujícího.

Tím hojnější traktaty a odpovědi však vznikaly z **Jednoty Bratrské.** Bývalí posluchači Rokycanovi v Týně, jimž volený arcibiskup doporučil spisy Chelčického, hodlajíce vésti život vskutku prvokřesťanský, utvořili ji r. 1457 v Kunvaldě na panství Jiříkově; ustrojení a zařízení její provedl dále bratr ŘEHOŘ, příjmím Krajčí, prý sestřenec Rokycanův (srovn. str. 234—236), bývalý mnich a muž již vyzrálý, »patriarcha« Jednoty. Z počátku myslila mladá Jednota připojiti se k církvi jiné, řecké, arménské, valdenské .... zachovala-li se totiž ještě nějaká, která uchránila prvotní řády církevní — ale brzy sama stala se bodem pevným, okolo něhož usazovali se posluchači Chelčického — bratří Chelčičtí, dále zbytky Táborské (Tábor pokořen Jiřím 1452), bratří moravští a Vilémovští, konečně důležití a vlivní Valdenští. Ze všech těch součástek slila se činností Řehořovou jediná obec náboženská, jež hodlala prakticky provésti aspoň některé zásady učení Kristova: dobrovolná chudoba a hmotná práce kněží (první biskup jejich, br. Matěj, zvolený r. 1467, vysvěcen biskupem valdenským r. 1468), obecná přísnost mravní, sebezapírání, pokora a tuhá kázeň připomínají řeholi, z níž br. Řehoř vyšel, rozličné však dogmatické a obřadné novoty učení valdenské, které mělo při ustavení Jednoty vliv nesmírný. Docela v duchu starokřesťanském stavěl Řehoř své idealy, docela v tom duchu ještě na smrtelném loži varoval Jednotu před učeností bohoslovnou a vědou, docela v tom duchu snášel on i Bratří pronásledování, jež moc světská i církevní hned na počátku r. 1461 a 1468 proti nim vedla.

Br. Řehoř († 1474) bránil učení svého proti Rokycanovi sedmi listy, (4. a 6. zpracoval pak v samostatné traktaty) a pak asi dvaceti traktatky jinými, z nichž však žádný nevyniká cenou literární.

Ale původní přísné základy Jednoty začaly se viklati a kolísati, čím širší byl kruh, na nějž se rozšiřovala. Dvacet let po smrti Řehořově stoupenci jeho jsou v Jednotě jen »stránkou menší«, koncem našeho období již vymírají a pole opanovala »stránka větší«, vedená bratrem LUKÁŠEM, KRASONICKÝM a KLENOVSKÝM. Tato smířila se s mocí světskou, žádala pouze, aby příslušníci její, ať již mají povolání jakékoli, vykonávali je ve smyslu a po slovech evangelia. I bohatí a šlechtici, i vojáci a kupci jsou

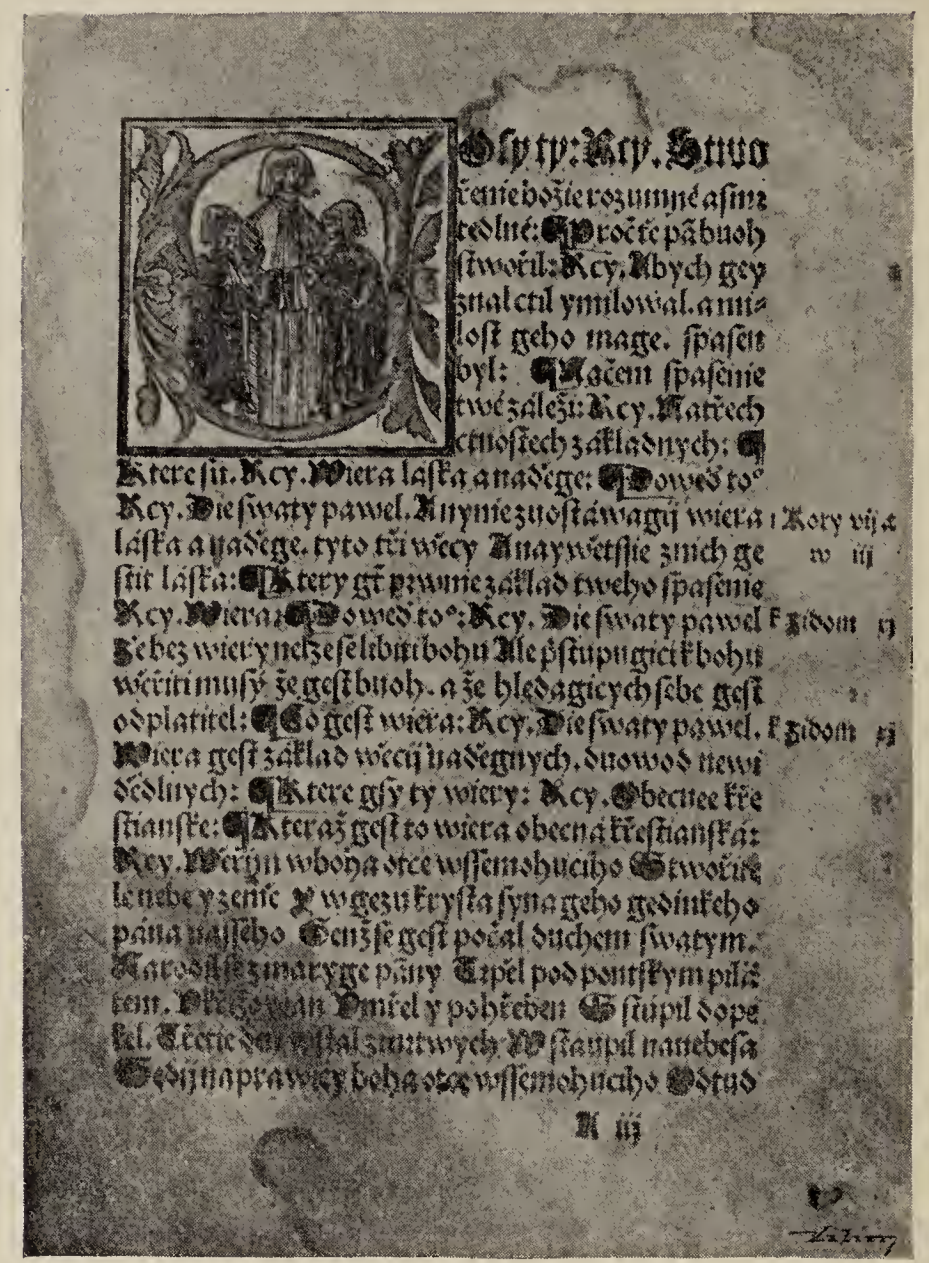

Titulní list prvního katechismu Jednoty Bratrské z r. 1505.

nyní Bratřími, kolem r. 1500 má Jednota nová přes 100.000 členů; rody panské a rytířské jsou jejími členy a ochránci, čtyři tiskárny od r. 1500 slouží věci »pikhartů« (jak je pokřtily mandáty královské, poslední ještě r. 1508 proti nim vydaný), písemnictví bratrské vykazuje největší počet spisů, vydávají bible i kancionaly, spisy útočné i obranné, Bratří navazují styky nejen na Východě, nýbrž i s Luterem a protestanty: kališnictví stává se zpátečnictvím a mizí docela. Místo kališníků zabírají nyní katolíci.

O bratru Lukáši a Krasonickém bude vyloženo ještě v období následujícím; tam patří celým svým působením. Br. KLENOVSKÝ však dlouho vítězství stránky širší, o něž měl hlavní zásluhu, nepřečkal: zemřel již r. 1498. Bývala mu dlouho připisována sbírka kratochvilných historek, kolujících pod jmenem PALEČKA, prý dvorního šaška krále Jiřího; ale mylně. Tyto historky tištěny byly v XVI. stol., pak 1610 a častěji nově; původce jejich byl současníkem krále Jiřího, ale Klenovský to nebyl.

Vydavatelská a tiskařská činnost Jednoty byla úžasná; tiskárny své jmenovali smyšlenými jmeny: na Karmeli (= v Mladé Boleslavi), na hoře Olivetské (= v Litomyšli) atd.; Nový Zákon vydali již 1505, kancionaly rovněž tak záhy.

Kancionály (= zpěvníky) byly u Bratří i u kališníků, kteříž obojí měli církev národní, potřebou neodbytnou; tištěny proto hojně, ale poněvadž zbožné mysli úprava jich tisková zdála se málo nádhernou, psány a malovány ještě stále; ukázkou nádherného takového kancionalu (kališnického) malostranského je příl. č. 12.

První bratrský kancional vydán r. 1501; druhé vydání z r. 1505 nese titul »Písně chval božích,« jež nejspíše pořízeno br. Lukášem, rovněž jako následující z r. 1519; o pozdějších bude řeč ještě níže. Kališnický kancional sestavil V. MIŘINSKÝ († 1492); vydán nejprve r. 1522, pak 1531 a j.

První léta mladé a obrozené Jednoty vyplněna jsou tuhým bojem za vlastní zabezpečení, vyvracením spisův odpůrcův i stran příznivějších, vydáváním a sbíráním pramenů pro dějiny církve vlastní a cizí (původní přísné spisy Řehořovy prohlášeny dokonce za apokryfní, podezřelé) i skládáním memorand, pamětních spisů králi a královně. Nebývalá v písemnictví naše činnost značí první Bratří: br. Řehoř přes 20, br. Lukáš na 70 spisků vydali; a poněvadž nezůstali nikdy odpověď dlužni a protivníci jejich daleko neměli takové čilosti jako oni, nese písemnictví pozdější doby čím dál tím víc ráz bratrský. Vlastní však literární cenu mají knihy jejich jen nepatrnou; úpravy slovesné hleděli málo a básnictví (mimo duchovní rýmovačky) ani vědy si v první době skoro nehleděli.

Důležité by bylo dílo br. Mart. KABÁTNÍKA († 1503), jenž r. 1491—1492 procestoval Východ. Cestu podnikli z uložení Jednoty na náklad Boh. Kostky z Postupic br. Mareš Kokovec, Kašpar, br. Lukáš a Kabátník, aby vyhledali prvotní církev křesťanskou. První odebral se na Rus, druzí dva do Řecka a Bulharska, Kabátník pak prošel M. Asii, Palestýnu a Egypt. Cíle svého ovšem nedošli. Cestopis jeho přes to by byl zajímavý, kdyby Kabátník byl býval jen poněkud k cestě připraven; avšak neuměl čísti ani psáti, dílo své diktoval sousedu Ad. Bakaláři a tím vzniklo mnoho chyb a nesprávností; Egypt je mu na př. městem; vyšlo tiskem 1539, 1542, 1577 a často; nejnovější vydáni od J. V. PRÁŠKA 1894. Bývá často mateno s prací kališníka Mart. BAKALÁŘE z r. 1490, vypisující cestu do Jeruzalema a s traktatem Norimberčanů Mikuláše a Jana »o zemi svaté,« jehož překlad vyšel v Plzni u Mik. BAKALÁŘE 1498.

Naproti Bratřím význam literarní **kališnictví** je čím dál tím nepatrnější. Rokycana a Ctibor, v této době ještě též působící, náleží přec celou svou podstatou době minulé; ducha vskutku velikého, cele stojícího ve službách kališnictví, doba tato nevykazuje. Všehrd (i Bohuslav) byli humanisty.

Nejlepší ještě a nejzajímavější prací je **Deník** JAROSLAVŮV. Král Jiří totiž r. 1464 vypravil Albrechta Kostku z Postupic ke dvoru francouzskému s posláním diplomatickým; v družině Kostkově byl i panoše JAROSLAV, jenž příhody této cesty vypsal stručným, ale pěkným a zábavným spiskem.

Malý tento, ale upřímně český a pěkně psaný spisek zůstal v rukopise; až roku 1827 vydal jej PALACKÝ v Časopise Musejním.

Mnohem větší cestu podnikl 1465—1467 pan LEV Z ROŽMITÁLA — přes Anglii a Francii až do Španěl i Portugal; cestu tu popsali z družiny jeho rytíř ŠAŠEK Z MEZIHOŘÍ česky a G. TETZEL německy; avšak cestopis ŠAŠKŮV nám v původním znění nezachován, pouze v překladě Olomouckého biskupa J. PAVLOVSKÉHO z r. 1577; proto zde se dále o něm nešíříme. Oba — Šašek i Jaroslav — ovšem nekonečně vynikají nad br. Kabátníka.

Věcně důležité jest i »**naučení králi Vladislavovi**, kterak se mají šikovati jízdní, pěší i vozy«, sepsané panem VÁCLAVEM VLČKEM Z ČENOVA. Bylo již vyloženo v době předešlé o vojenském řádu Žižkově, v době ještě starší o zřízení vojenském Hájkově; kniha Vlčkova starší tato díla doplňuje a dovršuje. Starý hejtman Poděbradův, vítěz nad Matyášem, uložil v knížce této své zkušenosti a předložil je r. 1490 králi Vladislavovi.

Zvlášť knížka Vlčkova nevyšla; poslední otisk její je ve »Výboru z literatury české« vydaném Maticí Českou, v díle II. 1868.

Mnohem rozsáhlejší a důležitější v dějinách veřejných, avšak málo cenná literárně je činnost M. Václava KORANDY. Náležel k nejhorlivějším zastancům kališnictví; jako posel krále Jiřího hájil kompaktata 1462 i v Římě, ovšem marně, před papežem a doma hojnými traktaty. Učil na universitě (byl jejím děkanem i rektorem několikrát) a měl na ní 1478 hádání s Bratřími o víře, s týmž úspěchem jako v Římě. Do sklonku svého dlouhého života působil literárně, hlavně obranně a útočně a zanechal po sobě obšírný »manualník« (»zápisník příruční«), do něhož si pilně zaznamenával svá uvažování.

Spisů jeho bojovných stůjte zde aspoň tyto názvy: »Psaní mistrů pražských proti Bratřím« 1475, »kniha na 10 artikulů« 1478 (rovněž proti Bratřím), »devatero příčin, že jest lépe přijímati pode dvojí nežli pod jednou« 1471 atd. Většinu svých traktatů a listů pojal do svého MANUALNÍKU, jejž podle rukopisu univ. knihovny pražské vydal J. TRUHLÁŘ 1888.

Narodil se asi r. 1424, 1458 stal se mistrem svob. umění, 1460 poprvé děkanem 1465 vystoupil s prvním svým spisem proti Hilariovi, 1471—1489 byl po smrti Rokycanově správcem konsistoře podobojí, 1513 byl po třetí rektorem a zemřel r. 1519, ve vysokém věku 95 let. O hrdosti národní svědčí slova jeho, proti papeži, zamítajícímu kompaktata, namířená: »bude-li pak, co podáno jest, přijato a dopuštěno, vieme bez pochybenie, že král i královstvie bude sě radovati a přijme s velikú vděčností; pakli nebude, možem toto pověděti, že Čechové vždycky stáli a ještě stojie.«

Konečně sem náleží nezdárný syn krále Jiřího, HYNEK Z PODĚBRAD, z nejhorších postav spisovatelských celého českého písemnictví. Otec 1463 vymohl mu u císaře vévodství Minsterberské, hrabství kladské a knížectví říšské, oženil jej 1471 s Kateřinou Saskou; úmluvou s bratry (dosud žili nedílně) 1472 obdržel ze statků českých Poděbrady a Kostomlaty; 1473 však přestoupil ke katolictví, což před zemí tajeno, jež ho téhož roku zvolila za jednoho ze čtyř správců zemských. Za syna však všecku

Rukopisný sál knihovny Musea království Českého.

správu vedla ovdovělá matka Johanna, kdežto Hynek, potřebuje nesmírně peněz, klonil se čím dál tím určitěji k úhlavnímu nepříteli Českému, Matyáši Korvínovi. Prodal mu r. 1476 za 20.000 dukátů Kolín, tak že Matyáš v Čechách samých mohl míti svou posádku a ještě do r. 1479 konal mu platné služby. Pak zase, po míru olomuckém 1478, přiklonil se k Vladislavovi, což ho stálo v roce 1489 celé otcovské dědictví, jež musil postoupiti Matyáši. Vřela v něm pomsta proti tomuto lstivému a násilnému Maďaru, ale jsa vysílen zhýralým životem na duchu i na těle, hynul v bolestech pomalu na Poděbradech, až — sotva čtyřicítiletý — zemřel 1492.

Bohuslav z Lobkovic píše o něm, že sice nebylo nad něho »nic znamenitějšího, nic výmluvnějšího, nic k jednání hotovějšího,« ale že všem se znelíbil »porušováním panen a cizoložstvími« a své nadání porušil »přílišným smilstvem.« (A Bohuslav sám nebyl příliš přísných zásad mravních!) Těmito slovy se vysvětlují i literarní plody Hynkovy, jež náleží k nejnemravnějším a nejnecudnějším dílům našeho písemnictví.

»Obohatil« českou slovesnost nejprve překladem jedenácti novel z BOCCACIA, při jejichž výběru rozhodovalo ovšem nikoliv umění, nýbrž oplzlost scén; pak volným zpracováním rozpustilých a kluzkých veršů jeptišky Klary Hätzlerovy (z r. 1470—1471) pod názvem: VERŠOVÉ O MILOVNÍKU a opět jiný kus s názvem MÁJOVÝ SEN. Obě básně chlípné a vilné, vydal V. HANKA 1823, spojiv je omylem v jednu (avšak z vy-

dání jeho censura vyřezala listy a dala nahraditi jinými nezávadnými.) Kromě nich sepsal Hynek ještě jiné, také allegorické básně, bez veliké ceny a významu.

Lepší veršovník, i formalně i obsahem, je PROKOP, písař novoměstský. Zámožný tento měšťan pražský dožil se vysokého stáří (po šedesát let se připomíná v listinách, viděl války husitské, žil za Václava, Zikmunda, Albrechta, Ladislava, Jiřího i Vladislava) a vzpomínky i tužby své uložil ve dvou dílech dějepisných, za Jiřího ve veršované kronice české, za Vladislava v prosaické kronice latinské. Česká nám však dochována jen zlomkovitě.

Latinská jeho »Chronica Novae civitatis Pragensis« pochází z r. 1476 a vydána HÖFLEREM 1856; česká veršovaná NOVÁ KRONIKA zachována jen zlomkovitě: 72 vv. z ní jest v rukopise mikulovském, pak bývají mu připisována také skládání »Král Přemysl a Záviše« (vydané DOBROVSKÝM v Časopise Musejním 1828), »O válce s Uhry 1468—1474« (vydané PALACKÝM ve Starých Letopisech), »O naháčích« a j. (srv. str. 36—37), zachovaná nejvíce v rukopise vyšehradském.

Duch jeho »Nové Kroniky«, pokud ovšem ze zachovaných zlomků lze souditi, jest dalimilovský, rozhodně protiněmecký, třebas i nikoliv čistě kališnický. Verše na př.:

»Zříš, jak Němci Čechuom přejí: — jich zlému se s pláčem smějí«

nebo:

(Přemysl II.) »jest české pány tupil — a je na jich statcích hubil,
i lučil těžce od sebe — cizozemcuom svěřiv sebe:
ež jich nemčl ku pomoci — v boji dal se tak přemoci«

znějí docela dalimilovsky a vydávají jasné svědectví o vlastenectví původcově.

Poměrně lepší, nežli tito spisovatelé umělí, byli skladatelé lidoví: jejich myšlénky jeví aspoň tu a tam nějaký básnický vzlet.

Z drobnějších skladeb vyniká tak PÁN RADY (sice prosaický, ale úpravy pěkné) jinak ŠTĚSTÍ (skladba allegorická, vyprávějící, jak mladý rytíř opustiv hospodáře Pravdu přijat za dvořana do hradu Štěstí, k své záhubě); tištěn 1505; dále překlad ze sv. BERNARDA »Boj duchovního Jerusalema s Babylonskými,« vypisující boj »měštěnína Jeruzalemského« s ďábly, v němž mu andělé pomohou; tištěn 1507 a j.; pak ZRCADLO MARNOTRATNOSTI, pěkným veršem vyličující osudy hýřícího mládence, tišť. 1515 a v Časopise Musejním 1872; skládání o Ctnosti atd. atd.

Konečně sluší uvésti píseň národní, jež i v těch dobách bojuje, vykládá, brání, útočí, škádlí . . . jako dříve. Některé vynikají i pěkným veršem; na př. píseň »Od narození Krista Ježíše — druhého puol tisíce dvacet let se píše,« složená Táborskými na pana Ladislava ze Šternberka, jehož oslovuje ke konci takto:

Ty semeno zrádné Zdeňkovo!
Mníš, že jest zhynulo plemeno Žižkovo,
kteréž jest v tíšině?
Jestliže se pohne, utečeš z Bechyně!

Hlavní však zásluhou, již dříve uvedenou, kališnictví bylo úplné očeštění Čech a Moravy; listiny královské i dopisy soukromé, desky zemské

(v. str. 246) i knihy městské, zpěv církevní i jazyk obřadní: to všecko zabrala vítězně čeština, právo její potvrzeno zápisy v deskách i sneseními sněmovními, čeština stala se za Jiřího a Vladislava jediným a výhradním jazykem státním i úředním.

Listy královské veřejné první máme teprve z poč. XV. stol.; ukázkou jich podává příl. č. 18. (omylem číslována 17.) list krále Jiřího Knínským (original majetkem archivu Musea král. Českého).

Z listů soukromých pěknou úpravou a krásnými myšlénkami nejvíce vynikají listy p. VILÉMA Z PERNŠTEJNA (1435—1522), dlouholetého nejvyššího hofmistra království a z nejřádnějsích šlechticů českých doby jagellonské. Rozumným hospodařením rozmnožil statky své tak, že měl nejrozsáhlejší majetek pozemkový v Čechách; jemu hlavně podařilo se ukliditi smlouvou svatováclavskou 1517 dlouholeté rozbroje mezi městy a panstvem, ač ovšem ne na dlouho. Listy jeho, králům i pánům adresované, jeví bystrý rozhled státnický i hluboké smýšlení vlastenecké; vydány PALACKÝM v Archivu Českém.

(Ukázkou listů soukromých otištěn jednak ve věrném snímku list Žižkův v příl. č. 15., jednak část listu Ctiborova v přepise na str. 246—247). Listů soukromých z této doby máme zachován ovšem počet veliký; vydány jsou z veliké části ve velikém díle PALACKÉHO, Archiv český (v díle tom pokračuje se i po jeho smrti) XVI silných svazků od r. 1840.

Zajímavé json svými původkyněmi listy panny MARTY Z BOZKOVIC a paní JOHANNY Z KRAJKU i KATEŘINY Z KOLOVRAT, kteréžto věrné dcery Jednoty v letech 1507—1512 obrátily se přímluvnými dopisy ke králi Vladislavovi za stíhané Bratří.

Že válkami husitskými a dalším postupem kališnictví pronikla čeština i do nápisů náhrobních, kostelních, zvonových, pečetních, na štíty a náčiní stolní, na dvéře i okna atd., jest samo srozumitelno a pochopitelno. Taktéž je docela přirozeno, že bylo nesmírné množství národních písní (mezi nimi zvláště hojně na čest B. mučeníků Husi a Jeronyma), modliteb, zápisů... To vše však ceny literární nemá.

A rovněž jen nepatrnou cenu mají překlady rozličných románků z němčiny k nám přicházejících (srovn. str. 254 - 255): »o trpělivé hraběnce z Brabantu, jmenem **Genovefě**« (jindy mívá titul: »o nevinně soužené sv. falchraběnce«, r. 1862 již 125krát tištěná), dále »o ctné a šlechetné panně **Melusině**,« již v XV. stol. tištěná, kronika »**o sedmi mudrcích**«, o »Peritonovi a Dionydovi« atd. atd.

Veškeré tyto kroniky pronikají pomalu mezi lid, ztrácejí se v něm a vyvěrají znovu ve způsobě pohádek a báchorek, jichž původ byl tak často příčinou mnohých sporův a rozjímání.

Vševládnoucímu na počátku našeho období kališnictví vznikají současně dva nepřátelé; viděli jsme již, jak Jednota Bratrská na konci období začíná vyvlastňovati takřka kališnictví u nižších vrstev národních a mezi střední třídou, hořejších pak deset tisíc zabírá pomalu, ale jistě **katolictví**. Šíří se ponenáhlu, ale jistě; pevně ukrutý a nepohnutý názor světový, opřený autoritou papežskou a mající v pozadí humanismus, působí mocně na mysli šlechty svými tisíciletými dějinami, zdvořilí a uhlazení italští preláti, s nimiž Čechové přicházejí do styků častějších a hojnějších, nabývají srovnáním se zdivočelým kněžstvem kališným i s kajícnicky zasmušilými du-

chovními bratrskými. Pomalu uchytává se kněžstvo římské zase půdy (celá řada měst beztoho i za válek zůstala katolická) a na konci našeho období shledáváme již v zemi početnou menšinu katolickou.

Přední ze zástupců literarních katolictví je pan **Jošt z Rožmberka** (1428—1467). Řádný pán tento stal se 1456 v obtížných dobách biskupem vratislavským a držel se z počátku věrně Jiřího, ano hleděl mu i pomoci ke koruně císařské. V nastalých rozbrojích stál z rozkazu na straně papežské (vojsko jeho porazil Ctibor 11. června 1467 u Pačkova), ale nedlouho před smrtí se s králem smířil, jakož vůbec stále hleděl konejšiti vášně na straně katolické, smlouvati a smiřovati. V písemnictví byl činným jen málo, ale jeho »**šprochy vajovské**« pojišťují mu v něm místo čestné.

Napsal kromě »listů králové Johanně« r. 1467 i »devět článků proti kalichu« a spis« o spravedlnosti a nespravedlnosti;« to však je menší váhy proti třináctí jeho šprochům vajovským (= Weidsprüche) z téže doby, kterýmiž duchaplnými aforismy vttpně krále napomíná. Koranda, jenž ve svém Manualníku nám spisy jeho zachoval, napsal k nim odpověď »třinádcte nešprochuov vajovských« velice slabou. 1. 9. 12. a 13. znějí takto:

1. Ježek má bodliny a svině štětiny; zlosyn najde zlosyny a dobrý uebude bez družiny. Kmen má větvie a větvie ratolesti a řetěz články. Snaduo splésti, těžko rozplésti, lehko smiesti [= zmásti], nesnadno rozděliti.

9. Múdrý zčestie na uezčestie nesadí, smluví se raději podobně než se svadí.

12. Kdež kněžie a žeuy šafují, obecně přemistrují; nebť jest staré přízlovie: Nebývej tu hostem, kdež pleš a vrkoč vládne mostem. A v této řeči bych sám sebe nechal, snad by se na mě někto rozhněval.

13. Ohuě nelze upáliti, vody utopiti a větru zadusiti a pravdě zahynúti.«

Kázání jeho, česká i latinská (německy dobře neuměl), zachována nejsou. Jemu duchem daleko se nerovnal Francouz MARINI, rodilý v Grenoblu, jenž 1460—1464 u Jiřího posloval, pak však se do Francie vrátil. Zanechal Jiříkovi »radu o zlepšení kupectví,« jež daleko neshoduje se s míněním vysokým, jaké o něm měli vrstevníci a jaké sám o sobě šířil.

Joštovi blízký důstojenstvím jest HILARIUS Litoměřický (1413—1469), bývalý kališník, jenž v Bononii se pokatoličil a vycvičil za nejurputnějšího protivníka kalicha. R. 1461 byl již dvojnásobným kanovníkem a správcem pražského arcibiskupství, rok potom hádal se s učitelem svým Rokycanou (tento zval ho odpadlíkem) a Korandou, psal proti nim bojovné traktaty á se zimničnou horlívostí jednal za války občanské proti Jiřímu. Nejurputnější je Traktát k Janu z Rožmberka proti králi Jiřímu.

Listy jeho vydány v Archivu Českém; některé traktaty latinské i české ztraceny, tak i »lučiště pekelné« (v. str. 236), na něž Rokycana odpověděl. Duchem však ani úpravou Joštovým se nerovnají.

Trojnásobně dokonce víru změnil dr. Pavel ŽIDEK, také Žid, Paulirinus a j. nazývaný. Nar. 1413 z rodičů židovských, od lidí, jimiž byl ukraden, přijal víru podobojí. Na universitě vídeňské stal se katolíkem a mistrem svobodných umění; k tomu přistoupil v Italii doktorat bohosloví a lékařství, v Řezně pak přijal i kněžství. Prostořekostí svou, vrátiv se domů, popudil na sebe universitu nejednou (lékařům nadával vražedlníků, »syllabikatorů« atd.) i kněžstvo podobojí. To ho připravilo nejen o biskupství, na něž si dělal laskominy, nýbrž i o kanovnictví pražské, jež byl již měl, ano vypudilo i do vyhnanství v Plzni, kdež začal spisovati velikou encyklopedii (jakýsi slovník naučný) latinskou. R. 1451 odešel odtamtud do Krakova, za rok do Vratislavě, kdež zrovna kázal Kapistran proti kacířským Čechům: na oko se mu klaněje, psal o něm zle do Čech, ale na neštěstí

Stará podobizna Židkova.

listy jeho dostaly se Vratislavským do rukou, kteří ho uvěznili: uniknuv z vězení do Prahy pokoušel se marně o smír s Rokycanou; odešed s nepořízenou do Krakova, uvězněn 1454 na cestě od Kapistrana, jehož mu zlý osud přivedl opět vstříc a toto vězení proměnil soud Krakovský v doživotní; avšak za rok jej na přímluvu kardinala-biskupa krakovského Zbihněva pustili. Vrátil se sice domů, ale těžce sepsaný jeho spis, přes 1000 bájek, byl mu tam ukraden. Pak živořil bídně v Plzni (se 12 zl. ročně) upíraje si mnohdy na chleba, aby si mohl koupiti knihy, jichž k napsání své velkolepé encyklopedie potřeboval. Až konečně Jiří se nad ním slitoval a choval prostořekého a dotěravého Žídka na svém dvoře, ačkoli ani tu příliš netloustl; sepsal k jeho žádosti, podobně jako Marini, »**Správovnu**« dílo o třech knihách na poučení nejen jeho, nýbrž i budoucích králů českých. Po smrti Jiřího stopa po něm zaniká na dobro.

Latinské jeho životní dílo, přehled grammatiky, logiky, rhetoriky, topografie, mathematiky, arithmetiky, astronomie, musiky, fysiky atd. atd. chová se v knihovně jagellonské v Krakově a činí ohromný kodex o 360 velikých pergamenových listech; má nadpis »Liber viginti artium« (kniha dvacíti umění).

»Správovna« jeho, králi Jiřímu podaná 1471, vykládá ve třech knihách různé rady. Přes všechen nelad a ohromné sebevědomí spisovatelovo, přes hojné zvláštnůstky dodává jí zajímavosti upřímné národní smýšlení, jež Žídek projevuje a bohatá zkušenost spisovatelova. Za starších dob byla odlučována od ní třetí kniha a uváděna zvlášť jako ‚všeobecná kronika', nesprávně.

Tištěna dosud nebyla. Rukopisy její chovají se v knihovně pražské kapituly svatovítské a v knihovně universitní.

Takovým způsobem katolictví nabývá v Čechách v druhé polovici XV. století půdy a šířením překladů spisů čistě katolických (tehdy přeloženo Tom. KEMPENSKÉHO Následování Krista Pána, později v hojných tiscích rozšířené, dále Život sv. Františka z Assisi atd.) zjednává do Čech přístup i novějším dílům katolickým. Panstvo katolické množí se pak kolem r. 1500 víc a víc, chápe se i péra; z nejlepších zástupců jeho jest JAN Z LOBKOVIC.

Jan z Lobkovic a na Hasištejně, bratr slavného humanisty (v. shora) (1450—1517), stál věrně na straně Jiřího, ač horlivý katolík. Pečlivě se oddávaje správě svých statků, měl přece kdy, procestovati 1493 Palestýnu a cestu svou popsati. Zanechal i »naučení synu Jaroslavovi«, jež došlo veliké obliby a za novější doby hojně tiskem vydáváno. Ze spisů jeho mluví ještě starý rytíř, málo sice prodchnutý klassickými vědomostmi, jak shledáváme u bratra, za to tím řádnější a poctivější, ačkoliv si zase i nemálo zakládal na svém panském stavu.

»Putování L. P. 1493 k božímu hrobu vykonané,« napsané 1505, chová se dosud v rukopise univ. knihovny z r. 1515. Pan Jan je bystrý pozorovatel a dobrý spisovatel; píše prostě a jasně, ale přec zajímavě a přehledně. Dílo jeho dosud nevydáno (obnoveným jazykem je otiskl Čelakovský 1834 v České Včele). »Zpráva a naučení synu Jaroslavovi« je krátké poučení otce synovi o nejdůležitějších povinnostech stavovských. Tištěna 1796, 1851 a j. Líbila se velice (original její chová knihovna roudnická) a dle ní vzniklo i titěrné naučení malého Ludvíčka z Pernštejna z r. 1520, jež dává dítko (dle spisovatele) rodičům v kolébce, jak je mají vychovávati.

A v těchto srážejících a tříštících se proudech světa starého se světem novým vzniká pomalu **nová věda,** berouc se krok za krokem v před, neohlížející se ani po katolictví, ani po kališnictví, ani po humanismu, ani po reformaci: se všemi zachovávajíc mír, stejně ctíc přesvědčení katolíka jako protestanta, žádá si jen jednoho: volné dráhy vědeckému zkoumání. I ona má své mučeníky, ačkoli její nositelé často své lepší přesvědčení nosili jen v prsou, nevyvolávajíce pronásledování vlád, ani štvaní zástupů. I z Čechů vyrůstá mladý takový klidný učenec, věrný sic víře otců, nehloubající o ní a nesdílející se o city své se zástupy, uniká do Basileje,

stýká se se všemi národy, zůstávaje stále upřímným synem vlasti: je to Zikmund z Jelení, známý vychovanec Píseckého a syn Řehoře Hrubého. Avšak hlavní činnost jeho padá do období následujícího a tam o něm bude vyloženo více.

Kromě něho vlast naše neskýtá však pravých zástupců vědy: bují v ní astrologie, alchymie, hádačství, mastičkářství atd.; některé spisy z těch odborů stůjte zde závěrkem.

V době válek husitských zastupoval českou vědu hlavně známý přítel Husův, M. KŘIŠŤAN Z PRACHATIC, dvakrát rektor učení pražského, farář u sv. Michala na Starém Městě pražském. Zabýval se nejen počtářstvím i hvězdářstvím po latinsku, a přírodopisem i lékařstvím po česku, ale i (dle domnění) překládáním z latiny do češtiny. Samostatného v jeho badání není mnoho; zejmena v lékařství podával hojně nauky cizích.

KŘIŠŤAN byl již 1388 bakalářem, 1389 mistrem svob. umění. Jsa přítelem Husovým, ač v bohosloví se spokojoval jen nejmenší měrou požadavků, ujímal se ho a v době svého prvního rektoratu (1412—1413) dopisovali si hojně. I v žaláři kostnickém navštívil Husa, jenž nad ním zaplakal a měl ho k rychlému odchodu. V bouřných dobách pozdějších stál na straně Korybutově a působením Rokycany z Prahy 1427 vypuzen; vrátil se však brzy a byl zvolen 11. června 1437 prvním správcem arcibiskupství, jímž byl až do své smrti 5. září 1439.

Latinské jeho spisy počtářské a hvězdářské jsou: ‚Algorithmus' a ‚Computus cyrometricalis'; ‚Herbář' napsán jest též latinsky, však připojeny české názvy bylin; hlavní však české dílo jeho jsou Lékařské kniehy zachované v rukopise univ. knihovny pražské, roudnickém a brněnském, tištěné 1544, 1553 a 1563 ve čtyřech dílech: v 1. podává dle nauk cizích léky na všechny nemoci od hlavy až k »patě« (postup ten byl tehdy oblíben), v 2. jest lékařství »ranné« (proti ranám), 3. obsahuje herbář a 4. knihy o planetách a 12 nebeských znameních. Ovšem lékařství různá jsou vlastně mastičkářství, hvězdářská část je vlastně hvězdopravectvím a vše přeplněno jest nejrůznějšími pověrami. Byly však (právě proto) velmi oblíbeny a i skladatelé jiných spisů dokládali se ho anebo hned vydávali spisy pod jeho jmenem, aby došly jistšího rozšíření.

Menší jest jeho ‚Replika na pranostiku', v níž vyvrací názory neznámého protivníka; za to tím důležitější jsou překlady RHAZESA a SALICETA (jsou to ranná lékařství v pěti knihách, obojí překlad jich vydali ERBEN a STANĚK v Praze 1864 [Rhazesa] a 1867 [Saliceta], podle rukopisů univ. knihovny pražské), jež mu také bývají přičítány. Rhazes (nebo Rhasis) byl perský lékař X. stol. a nauky jeho, podle výkladu montpellierského profesora Rogera, sepsány v XII.—XIII. stol.; Vilém Salicet pak své ranlékařství sepsal ke konci XIII. století. Překlady jejich staročeské mají pro nás cenu jen jazykovou.

Současník a kollega Křišťanův slavný M. Šindel, psal jen latinsky, taktéž později PAVEL Z ŽATCE a JAN Z BLOVIC (zemřeli na počátku XVI. stol.); třebas však i za pozdějšího znenáhlého křísení universitních studií o lékařství, hvězdářství atd. nepsáno od učených mistrů, v obecenstvu hojně byly rozšířeny prostonárodní knížky ze všech oborů přírodních věd.

Z lékařství sluší zde jmenovati t. zv. JÁDRO, v přehojných rukopisích zachované, obsahující výklad o lécích proti nemocem od hlavy až k patě; bývá rozšiřováno výklady o pouštění krve, herbáři, »o víně žženém« atd. Podobného rázu byl POKLAD CHUDÝCH, jen že mnohem stručnější; obojí jest překlad z latiny. V čas velikého moru r. 1520 vydala universita poučení o nemocech morních, takové též napsal M. JAN ČERNÝ. O knihách »ranného lékařství« byla již zmínka, podobně sepsal Mik. KLAUDIAN též naučení ženám těhotným 1519. Ze zvěrolékařství hojně rukopisně i tiskem zachována koňská lékařství, sepsaná »od mistra Albrechta, štolmistra, kováře a koníře císaře Bedřicha« v překladu velmi chatrném. Z hvězdářství (a hvězdopravectví) sluší uvésti kalendáře (tištěny již r. 1498) a minuce (kalendáře menší), jež obsahují poučení o pouštění krve a pranostiky (prognostiky) selské, verše to, jež poučují, co jest činiti v jednotlivých dnech a obdobích, pak hojné snáře. Dále sluší uvésti rozmanité alchymie, z nichž nejznámější jest alchymie t. zv. Antonie z Florencie, z r. 1475, rukopisně zachovaná v knihovně musejní, pak rozličné »štěpování,« jež vykládá o ušlechťování stromův ovocných i pláňat, k němuž bývají přidávána poučení o hospodářství a vinařství atd.

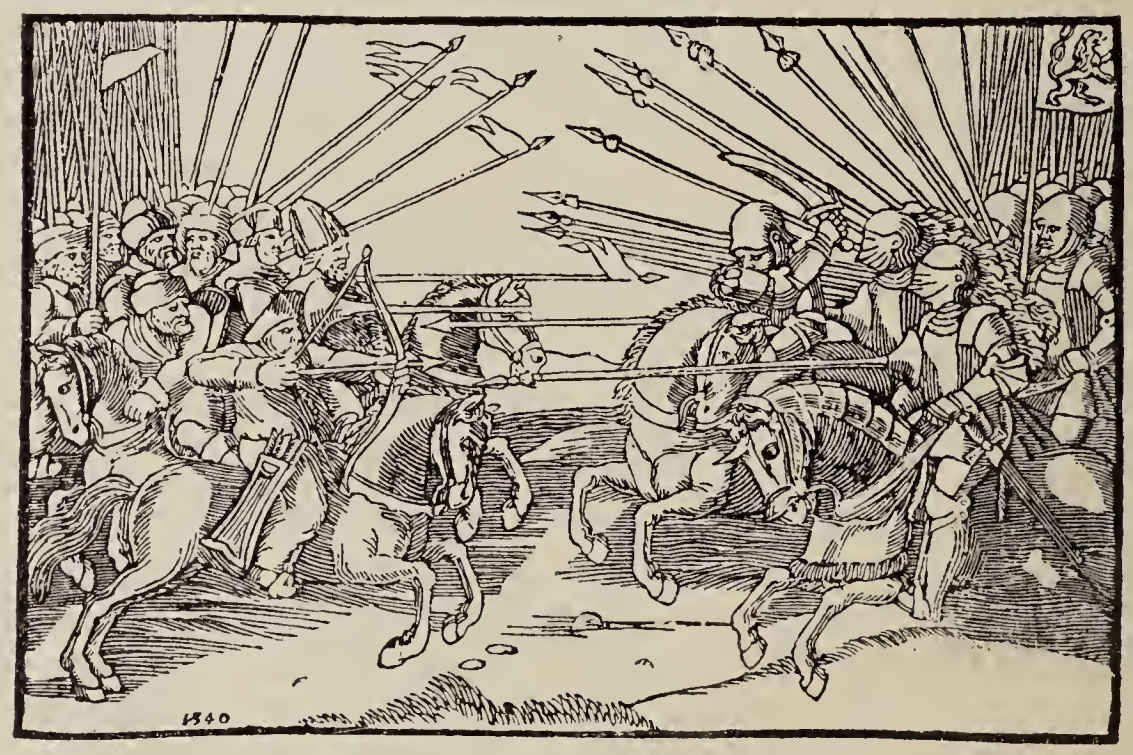

Zahynutí krále Ludvíka u Mohače r. 1526.
Obrázek z Hájkovy kroniky 1541.

13.
K25

Konec dílu I.

DIL DRUHY.

Ne

Vydaná Mik. Kla

apa Čech.

. 1517—1518 v Norimberku.

Grosman a Svoboda v Praze.

Groše Ferdinandovy.

294.

I. DOBA NOVÁ.

(Od nastoupení Habsburků do vypuzení češtiny ze škol i úřadův.)

1. VZKVÉTÁNÍ PÍSEMNICTVÍ ČESKÉHO V NOVOVĚKU.

(R. 1526 - 1576.)

Začáteční *L* 313.
z kroniky Hájkovy 1541.

éta 1526 dosedá rod Habsburský, v jehož říších slunce nezapadalo, na trůn český a tím počíná se písemnictví českému doba nová stejně jako v dějinách českých. Vláda rodu Habsburského pojistila Čechám vnější mír — panovník český nosil později stejně císařskou korunu německou jako svatoštěpánskou korunu uherskou, nebylo tedy již příležitosti k válkám s Uhry a s Říší, jež tak dlouho naplňovaly děje české. Mír měl následkem i rozvoj průmyslu a obchodu, jakož i bohatnutí středních i vyšších tříd národních v míře dříve nebývalé; bohatstvím zase nabývalo umění výtvarné i slovesné hojné podpory a velikého rozšíření, tak že bývá často doba, z této vyplynuvší, nazývána věkem zlatým.

Ale ačkoli hmotné poměry písemnictví českému za vlády prvních Habsburků přály a ačkoli přistupovaly k tomu prvky nové, v předešlém období vyložené, jež měly je zúrodňovati, přec písemnictví české neprospívá tou měrou, jak bychom očekávali a toho hlavní příčinou jest úpadek svobody mínění, jež v dobách dřívějších byla téměř neomezena a mnohdy snad i na škodu národní. Panovníci habsburští uchopili se pevnou rukou otěží vlády, stavové čeští boj svůj s mocí panovnickou hned v prvních letech nadobro prohráli a silná vláda královská netrpěla již oné svo-

body a volnosti mínění, jako dříve. Slovo mluvené, psané i tištěné musilo již mnohem opatrněji býti váženo a obraceno nežli dříve a proti Němcům i katolíkům nesměla česká a nekatolická většina vystupovati tak otevřeně jako dříve. R. 1556 uveden dokonce do Čech řád jezuitský, jehož působení jevilo se za nedlouho důrazně a vydatně.

Nejenom však, že spisovatelé čeští neměli již oné volnosti mínění jako dříve a že písemnictví národní musilo si ukládati pouta, jaké ohled na rod panovnický, věrně katolický a původem německý, sám již vynucoval, nýbrž i půda jazyka českého začala se úžiti. Z nejvyšších vrstev pomalu vytlačován, byl o sto let později stlačen k rovnoprávnosti s jazykem německým a o dalších sto — stopadesát let později úplně vytištěn z úřadův i škol. Počátky tohoto vytlačování z okruhů, v nichž byl do té doby bez odporu vládl, jeví se hned za vlády Ferdinandovy. Panovník zřídil si záhy, vedle ústavních úřadů jednotlivých svých zemí, úřady ústřední, společné zemím všem, hlavně finanční a vojenské, ovšem jen pro svou osobu a pro svou potřebu; a úřední řeč těchto ústředních úřadů byla přirozeně německá. A poněvadž úřady tyto, třebas neměly zákonného vlivu a moci v jednotlivých zemích samy o sobě, nýbrž jen skrze osobu panovníkovu, jehož zřízením byly, přec již pouhou svou jsoucností zaváděly ponenáhlu ale jistě dvojjazyčnost, napřed zemských a dvorských úředníků, pak i úřadů. Tímto způsobem se shora, od osoby panovníkovy, vycházela dvojjazyčnost, zprvu takřka neznatelně, avšak čím dále tím více se vzmahajíc; záhy byly nejvyšší vrstvy šlechty a úřednictva znalé němčiny, ano i zněmčilé.

Ferdinand I.

Že přece vliv ten neprojevil se hned a ne silou takovou, jak bychom čekali, toho příčinou byla jednak latina, jež stále držela ještě mocné postavení jako jazyk učenců, jednak španělština, která s rodem habsburským k nám pronikla jako jazyk dvorní a diplomatický, jednak konečně opatrnost a obratnost panovníkova, který dovedl moc svou proti stavům šířiti nejen pevně a stále, ale i s ustavičným zřetelem k měnícím se poměrům, tak že pravidelně každá srážka končila překvapující mnohdy porážkou odpůrců královských. Již r. 1528, aby zlomil moc Paškovu a spojení Starého a Nového Města pražského, ujal se, ač horlivý katolík, luteránů z Prahy vypovězených vedených Hlavsou, zlomil pomocí jich moc hrdého Paška i »velikou Prahu« zase rozloučil; a naopak později, r. 1543, když strana lute-

ránská zmohla se v Praze tak, že i kazatelé kaple betlemské a administratoři církve pod obojí byli nikoliv podobojí, nýbrž luteráni a když luteránský administrátor Jan Mystopol nechtěl 6. července téhož roku slaviti svátek M. Jana Husi, spoléhaje právě na záštitu královu — donutil jej Ferdinand zvláštním rozkazem zachovati staré obyčeje a druha Mitmánka, jenž kázal výtržně proti kališníkům i katolíkům, dal uvrhnouti do vězení na Křivoklátě. Že Ferdinand vymohl na nově svolaném koncilu tridentinském přijímání pod obojí a že na jeho rozkaz 1564 i jesuité v Praze podávali pod obojí způsobou, je známo obecně, jakož i diplomatické, opatrné a rázné zakročení jeho r. 1547, jímž nerozhodné stavy nejdřív rozdvojil a pak krutě potrestal.

Proti rázné a vypočítavé politice králově, jež řídíc se takto stále danými poměry a zároveň vykořisťujíc jich docela zjednala v neplných třicíti letech naprostou poslušnost a váhu rozkazům královským, byla Jednota Bratrská, jež na konci vlády Jagellonců byla se rozšířila široko a vysoko, takřka bez ochrany. Luteráni, skrývající se však na venek pod jménem zákonně uznané víry podobojí, i kališníci staří spojili se proti nim s jesuity i katolíky a přísné mandáty královské brzy donutily Jednotu, že přeložila své těžisko z Čech do Moravy, kde těšila se poměrně větší volnosti. Tím pak nabylo v Čechách nemalého rozšíření písemnictví katolické, jež působením jesuitů nabývá čím dále tím větší výbojnosti a odvahy.

V těch a takových poměrech bylo písemnictví české za doby Ferdinandovy; silný tlak pevné vlády pozoruje se v každé takřka knížce tehdejší a obráží se i v mínění prostého lidu velice jasně a zřetelně.

Ukázkou politických písní národních tehdejších stůj zde tato:

Kvílením vorlík lva zemdlil,
v jeho hnízdě když se zhnízdil,
lve, jak blikavé oči máš,
že mandáty se šáliti dáš!

Řád protržen i staré právo
v Čechách, spravedlnosti málo.
Svaté dsky priviligií
nazpátek po vlasku znějí.

Pán náš, ten je vertuje,
slova falešně formuje;
zdělal z nich veliké zmatky,
přišli jsme mnozí o statky.

Již vyslaužení otcovská
a mnohá svoboda zemská
nyní se odjímá zjevně.
Nač nám přišly naše berně?

Když pak v Čechách statky máme
a zápisných požíváme,
takto nás chytře litují
a mluvíc k nám pochlebují,

řkouc: »Nepřejemť, přišelsť oň sám,
výprosou jinému jest dán.«
Tak liška k slepici šepce:
»Kohauta varuj a hleď se!«

Veliký náklad na války,
nyní v Čechách hrubé zmatky;
klášterův mnohá nadání
nepostačí k bojování.

Vdovy mnohé i sirotci
zlaupeni jsou po svém otci.
Praha, Žatec, Litoměřice,
přišli mnozí o vinice.

Chomútov, také Tábor znají,
po Žižkovi statek mají,
mnohá panství i vesnice,
neřkuli na sta, než v tisíce.

V kraji Boleslavském páni
mnozí z předních zavázáni.
Ive, máš to vážiti těžce,
z tvé země zahnati tě chce.

Pravda má zamčeny ústa,
a spravedlnost nemá místa;
kata, smrti čeká na se,
ukovaná sedíc pláče.

Prolévá se krev nevinná,
naše svatá země hojná
posměch, pohanění nese,
jedem římským ztrávila se.

Takových písní lidových, truchlivých, výsměšných, žalobných, povzbuzujících a j. zachováno z pohnutých těch dob velice mnoho. Bohužel nebyly však dosud sebrány v jednotnou sbírku.

Mínění prostého lidu zastupuje rovněž výrazně **Kronika Bartošova**: Soused pražský BARTOLOMĚJ, známější v písemnictví našem pod jmenem BARTOŠE PÍSAŘE, plátenník a opisovatel knih, podává v ní dějiny pohnutých let 1524—1530 prostě a obšírně. Horlivý luterán, ctitel misionáře luteranského v Praze, br. MATĚJE poustevníka, vášnivý odpůrce »hlavatého« Paška a »psa« Cahery (administratora církve pod obojí), je příliš krátkozraký stranník, než aby poznal, že politika krále Ferdinanda měla zcela jiné vlastní pohnutky, když ujímala se vyhnanců pražských z r. 1525—1529, než-li náchylnost k nim a záštitu »pravdy a spravedlnosti.«

Br. MATĚJ POUSTEVNÍK (tak zvaný proto, že 6 let před svým vystoupením pobýval na poušti v horách blíže Boubína), rodem ze Žatce, kožešník povoláním, působil od r. 1519—1523 horlivě pro nauku Lutherovu slovem i písmem v Praze, zvláště horlivě napomínaje CAHERU, aby držel se pevně nauky Lutherovy. Když však CAHERA vrátil se zpět k církvi kališnické, uvěznil br. Matěje a 1526 z Prahy vypověděl (srovn. str. 277). Spojil se pak s Bratřími nejspíše a žil ještě 1542. Listy jeho (4 celkem) pojal jednak Bartoš do své kroniky, jednak je vydal při ní ERBEN 1850.

Ukázkou jeho kroniky stůj zde:

Hlava V.

v níž se pokládá, kterak král Paškovi úřady zodjímal a Hlavsovi je dal; o Kakasovi, že s mostu do řeky skočil, a o životu i zachování Paškovu, též o některých kněžích, že jsou vypovídáni.

A též při tom čase mistru Janovi Paškovi král také odjal úřad hofrichtéřství a zase mu nikda navrácen nebyl, kteréhož byl podržel jako úhoře za ocas velmi krátký čas několik nedělí nemnoho; a v Praze konšelství mu odjal, v kterémž držal první místo, a to při změnění a obnovení úřadu téhož konšelského. To pak oboje dal panu Janovi Hlavsovi z Libosslavě, měštěnínu Pražskému. A to obnovení se dálo, když král z zámku sjel na Staroměstskau radnici v sobotu před družebnau nedělí, to jest třetí den po svatém Řehoři, kdež jest všecku radu konšelskau měšťany Staréno i Nového měst Pražských pod jedno právo osadil na tu jednotu obau měst,

kteraužjsou se sami spojili před čtyrmi lety; a tak tím skutkem dopomohl jim té jednoty, jakoby je na nohy postavil, proti úmyslu a vůli pánův českých některých i jiných lidí, kteříž jim toho nepřáli, proto že prvé před lety svadili je a srotili jedny proti druhým, když téměř chtěli, a mnoho sobě pod tím dovedli. Ale již jest jim byla ta cesta zavřína, že pod takovou jednotau to spiknutí na své spolusausedy dále o nich psané i proti králi, pánu svému, jsau učinili, jakož potom toho všeho budu se dotýkati. A to obnovení stalo se skrze osobu královskau první od počátku kralování jeho i také od počátku jednoty dotčené; neb jsou se těch let předešlých sami radívali podlé dopuštění otce jeho krále Vladislava. A přísaha těm nadepsaným konšelům jest dána od pána pana Adama z Hradce, nejvyššího kancléře království Českého, blíž ke dvacáté hodině. A když se to dokonalo, král v radné světnici chvíli se zastavil a konfektův za svačinu požíval k velikému potěšení městu Pražskému. A potom hned v pondělí nejprv příští vyjel s královnau z Prahy o poledni, obrátiv se zase k Uherské zemi.

I toto můž k jiné paměti přidáno býti: když král nejprvé jel do Prahy příjezdem svým, a když již byl na mostě, tehdy saused jeden Pražský řemesla sedlářského, Matěj Kakas řečený, sám čtvrtý připraviv se s neckami, jakoby na koních seděli, skákali z bujnosti a bláznovství dobrovolně z mostu do řeky Vltavy. A král s královnau zastavil se se vším dvorstvem a díval se tomu. Protože nebylo čertova neštěstí doma, aby rytířský kus ukázali a ztopili se; avšak velmi špatný koláč za to vzali.

Z této ukázky, vybrané z prvé knihy kroniky Bartošovy, (celé dílo má čtyři knihy), dosti dobře vysvítá jeho živý a barvitý sloh, jeho prostý a nehluboký názor světový, jakož i jeho náboženské přesvědčení, cele lutheranské a přec blízké Bratřím i starým kališníkům. Dojemné jsou zvláště zprávy jeho o utrpení vlastním i stoupenců Hlavsových, důležité pak zejména hojné listiny a patrně věrně zachycené rozmluvy, jež Bartoš ve svém díle zachoval. Proto kniha Bartošova byla hojně čítána i opisována, opat LODORECKER pořídil z ní i latinský výtah (vydaný 1608 PONTANEM a později 1859 HÖFLEREM): tiskem vydána česky však teprve 1851 a 1863 K. J. ERBENEM. K vydání Erbenovu platné doplňky dle nověji objevených rukopisů podal A. REZEK.

Bartoš ve své kronice jeví pozorovatele z prosté vrstvy lidové, prostě věřící ve vítězství pravdy a spravedlnosti a tutéž víru a snahu předpokládající i u mocných tohoto světa. Že Hlavsa a strana jeho (i s Bartošem samým) byli jen nástrojem v rukou obratné a důrazné politiky královské, majíce platnost pouhých figurek šachovních, toho Bartoš si vědom nebyl a sklamání, jehož by byl neušel, se nedožil.

Zcela jinak jeví se ovšem doba těchto bojů a zápasů ve spise muže, jenž sám činně i trpně na předním místě se jich účastnil, jenž s rozsáhlou učeností spojoval i bystrý rozhled státnický a bohatou znalost řídících osob a poměrů, ve spise kancléře Sixta z Ottersdorfa (v. níže). Z něho poznáváme teprvé náležitě odhodlané a rázné jednání královo r. 1547 i důsledné vykořistění tohoto vítězství nad nerozhodnými stavy až do krajnosti. Král prý tehdy dokonce, na znamení tohoto vítězství »vorlíka nade lvem,«

dal raziti pražské groše, kde český lev vsazen za mříže (v. obraz na str. 289) a jen prosbami měst katolických bylo pak od tohoto viditelného znamení pokoření Čech upuštěno.

Nerozhodným vystupováním a konečnou porážkou stavů t. r. byla hlavně stižena Jednota Bratrská, jejíž biskup, JAN AUGUSTA, činně se účastnil celého jednání a přec váhavostí svou a strachem před rozhodným přetržením styků s králem ochromoval veškeré počínání. Jednota tou dobou, přes přísné mandaty královské, stála na vrcholu své moci v Čechách, zásluhou hlavně již shora uvedených (str. 277—278) br. LUKÁŠE a KRASONICKÉHO.

Br. LUKÁŠ (1460—1528), druhý zakladatel Jednoty, vůdce »stránky větší« v Jednotě, měl při nové organisaci její dosti ústrků i uvnitř i zvenčí. Sám znal výborně tehdejší církevní poměry světové; účastnil se 1491 výpravy na Východ s Kabátníkem (v. str. 279), pátraje hlavně na březích moře Egejského po církvi Jednotě příbuzné, 1498 poznal v Italii a ve Francii nauku Valdenských a viděl upálení Savonaroly ve Florencii, 1521 zapředl zase styky s Lutherem listy i zvláštními vyslanci: ale výsledkem jeho prací nebylo přimknutí k žádné církvi cizí, nýbrž jen pevné vybudování nauky bratrské na širších základech. Již v prvním svém spise »O bárce« (složeném 1492, vydaném v novém zpracování 1512, nyní ztraceném) jevil opravné své smýšlení: když po přemožení stránky užší mohl v »úzké radě« (vrchní správě Jednoty myšlénky své prováděti, vtělil je ve spisky dogmatické a vykládací: »Otázky dětinské« (katechismus) 1505, 1522 (i německy, pro Luthera), 1523, 1524, »Počet víry« (1504 podaný králi Vladislavovi, v jiné podobě 1507, 1515, 1517...) a hájil je hojnými spisky bojovnými proti staršim Bratřim, Lutherovi a jiným. Historický jest poslední spis jeho »O původu Jednoty Bratrské« z r. 1527; mimo to zanechal přes 100 písní nábožných, přejatých později do velikých kancionálů bratrských. Mnoho spisků jeho jest nyni jest ztraceno. V. o něm slova Blahoslavova na str. 305.

Br. Jan Augusta.

Spisky jeho jsou sice hojné, pro dějiny Jednoty veledůležité, avšak literarně, jakož vůbec starší díla bratrská, jen méně cenné. Mnohem menší jest literarní činnost br. Vavřince KRASONICKÉHO († 1532), věrného spolubojovníka Lukášova, jenž nové nauky bratrské hájil hlavně hojnými listy proti odpůrcům.

A právě této veliké moci mladé Jednoty užil v těchto dobách k politickým účelům Augusta. Vychován původně ve víře podobojí, přestoupil 1524 v Ml. Boleslavi k Jednotě a již po osmi letech byl jejím biskupem. Utvořil kolem sebe celou družinu, tělem duší mu oddanou, s níž počal Jednotě hledati kolbiště širší a volnější. 1535 podává konfessi bratrskou ve Vídni Ferdinandovi, roku následujícího zapřádá ve Wittemberku styky s Lutherem, 1538 skrze své vyslance i s Kalvinem ve Štrasburku, 1540 po způsobu římsko-katolickém s nebývalou okázalostí a leskem řídí synodu

boleslavskou, 1541 zjednává uznání Jednotě i u císaře Karla V. . . . . a tak všude vystupuje s náležitou okázalostí a leskem, jako hlava nové církve »apoštol Čechů,« jak ho nazval Luther. Při tom však bratrské učení béře pohromu — tu přibližuje je násilně k lutheránství, onde ke kališnictví; krom toho okázalé vystupování strhuje Augustu do všelijakých nesnází, z nichž dovede vyváznouti jen s velikou úhonou Jednoty Bratrské. Jednání jeho vynáší jí výčitku pokrytství. A král vyjádřil se o jeho vystupování 1547 krátce takto: »Čert v těch Pikartích vyskakuje. Nedávno se jeden Augustau císařem dělal.«

Křivoklát. 297.

Kolem sebe vytvořil si Augusta celou družinu spisovatelskou, z níž nejvíce vynikají br. Matěj ČERVENKA a br. Jakub BÍLEK. Br. ČERVENKA, zlatiněným jménem též Erythraeus, Erythacus atp. nazývaný, (1521—1569), pomocník Augustův ve starší době, později (od 1553) biskup Jednoty a její »drahý klínot« dle slov Blahoslavových, byl v poselství Augustově ve Štrasburku, v Řezně, v Královci a j., vedl jednání, jsa výborně znalý polštiny, s bratřími polskými a zanechal po sobě několik spisů dějepisných, z nichž nejdůležitější je »Poznamenání některých skutků Božích« atd. (dějiny Jednoty 1530—1545; rukopis v univ. knihovně pražské a strahovské), pak několik písní a konečně sbírku přísloví (tuto přejal ve výboru do své Grammatiky Blahoslav a doplnil). Avšak spisy jeho většinou bývaly od jiných přepracovány, ježto příliš mnoho mísil do češtiny tehdejší slova polská, staročeská a moravská.

Mnohem lépe vládl spisovným jazykem br. Jakub BÍLEK (1516—1581), dlouholetý důvěrník a tajemník Augustův. Sdílel s ním i žalář Křivoklátský, přestoupil 1561 ke kališnictví, aby vyvázl z vězení a mohl Augustovi tím lépe sloužiti (krok ten způsobil v Jednotě nesmírné rozhořčení) a po propuštění Augustově vrátil se opět do lůna Jednoty, zastávaje úřad kněžský. Jediný jeho spis věnován je Augustovi; dlouho byl tento »Život Jana Augusty« (vydán 1837 Jos. FRANTOU-ŠUMAVSKÝM a 1880 L. B. KAŠPAREM; do němčiny jej přeložil 1895 Jos. MÜLLER) připisován Blahoslavovi, z počátku celý, pak aspoň v první části: teprve později ukázalo se, že je celý dílem Bílkovým, ačkoli první část (do r. 1554) Blahoslav jistě aspoň přehlédl a zredigoval. (Ukázka jeho následuje níže).

Kromě nich měl mnoho ještě jiných horlivých stoupenců, ač nescházelo ani odpůrců, kteří nepřáli ani okázalému vystupování ani zápletkám politickým; z těch příčin vystoupil na př. z Jednoty Václav z Ludanic, vlastenecký pán moravský, z té příčiny

i br. Jan ROH Domažlický (latinsky CORNU, německy HORN nazývaný; † 1547) s pláčem přiznal se, že pochybil a ustoupil od pravé nauky bratrské (mimo písně a překlady některé zachováno od něho »Vydání počtu z víry«, vydané 1532 »na Karmelu« [v Ml. Boleslavi], 1536 v Litomyšli; tato veliká obrana víry bratrské vyšla i německy 1532 v Curychu, 1533 ve Wittemberku a latinsky 1538 tamtéž); taktéž opíral se mu Rohův služebník, br. Jan KALEF († 1588), m. Oldřich VELENSKÝ Z MNICHOVA (tiskař a překladatel v Bělé za doby Augustovy; hlavně převáděl spisy protipapežské v l. 1518 až 1538) a mnozí jiní.

Hnutí r. 1547 skončilo zajetím Augusty, jež provedl úkladně král. hejtman Šejnoch a popsal tajemník jeho Bílek takto:

»Tehdy Šeynoch té noci vyslal tři osoby tam za Slaupnici do toho lesa na místo jmenované: jednoho sauseda litomyšlského, Vincence, druhého forštmistra, třetího svého písaře, a jimi to místo tajně osadil, poručiv jim, když tu přijde Bratr Johannes, aby ho jali, též i Jakuba. Kteřížto připravivše se po sedlsku s kladními sekerami, a ručnice vzavše pod ty kaftany, i ukryli jsau se v tom lese porůznu nedaleko od toho místa jmenovaného. A když Jakub nejprvé ráno přišel (k tomu místu) uzřel toho Vincence tak po sedlsku připraveného v březíčku malém opodál od cesty, však ho hned nepoznal, a on také vida ho, šel pomalu k cestě blíže. A Jakub šel předce tau cestau, a ještě mu dal pozdravení, a on jemu ochotně poděkoval. Až byl naproti němu, tehdy on, totiž Vincenc, prchl k němu, a chytiv ho, volal na ty dva skryté: »Sem, sem!« A oni daleko nebyvše, hned tu přiběhli. Javše ho také, vedli ho do lesa na to místo jmenované a tu s ním čekali na Bratra Johannesa. A forštmistr vzav od něho váček se vším, cožkoli v něm měl, a zbraň jeho, šel na Litomyšl k Šeynochovi, aby mu tu novinu oznámil, že již Jakuba mají. A hned na to místo byl vyslán holomek místo něho k těm dvěma; takž tu všickni hlídali Jakuba. Bratr Johannes (nevěda o tom, co se již Jakubovi přihodilo), pak více než po pěti hodinách také přišel k tomu místu mezi ně, a oni jsau ho neznali; a on šel odtud zase, a že šel na tu stranu, kdež Vincenc na něho číhal, tu jest od něho vzat, ač ho byl od sebe pustil, neznaje ho, i zavolal ho zas a on se k němu navrátil. Takž se s ním vedl k Jakubovi a nemoha ho dlauho poznati, potom ho poznal divným způsobem, teprv ho potom jali opravdu. Onť jest divným způsobem v ruce jejich se dostal, může řečeno býti právě divem Božím, jakož jest to sám řekl: »Nevěřím, než že sám Bůh pauze mne v ruce vaše dal.« Všecka opatrnost ta, o níž se spolu snesli s Jakubem a smluvili, ačkoli dokonalá a dostatečná býti se viděla, však v té míře nic prospěti nemohla,

Nynější podoba bývalého sboru bratrského v Ml. Boleslavi.

neb ji Bůh nedal prospěti, ale tak to chtěl míti, aby se oni v ruce jich dostali. To jich jetí bylo léta 1548 na den sv. Marka, léta Bratra Johannesa čtyřicátého osmého, Jakubova pak třicátého druhého.«

A po r. 1547 tráví Augusta šestnáct let ve vězení na Křivoklátě (1548 až 1564) obíraje se horlivě spisováním písní nábožných a »Summovníka« (měl obsahovati poučení o novém řádu a zřízení Jednoty). Když však Jednota zřizuje se za jeho vězení znovu, volíc Červenku a Černého za nové biskupy, později i Blahoslava a br. Izraele, hrdý a vládychtivý Augusta je tím hluboce uražen a nastávají spory mezi nim a Jednotou, jež přiostřují se ještě více, když redaktoři kancionalu šamotulského 1561 nepřijímají nových jeho písní do velkolepého díla tohoto (i starší jeho písně přepracovali) a jež končí se k závěrku vyloučením Augusty z Jednoty, když téhož r. 1561 přiznal se k straně pod obojí. To však Augustu nezdrželo, aby se r. 1564, když byl propuštěn z vězení, jež mu poslední dobou ulehčovala pokud mohla spanilá velitelka Křivoklátu, slavená Filipina Welserova, ujal znovu okázale řízení Jednoty, svěcení sborů (t. j. modliteben) bratrských (obraz sboru Ml. Boleslavského připojen), tak že — pro uvarování většího pohoršení — Bratří se s ním musili smířiti. I potom způsobil mnoho těžkostí: usiloval, vyjednávaje s Martinem Mělnickým, administrátorem církve pod obojí, o sloučení Bratří, luteránů i kališníků v jednu církev, hodlaje ovšem státi se její hlavou, druhým Rokycanou. Konečně r. 1572 vysvobodila smrt jeho Bratří od těchto soužení.

Spisů jeho je dosti hojně; zvláště dobré byly jeho spisy a traktáty bojovné, jimiž pravidelně protivníky umlčoval. Nejstarší jeho dílo, z r. 1537, jest: »O závazcích křesťanských zákona Kristova« (vyd. 1540 v Litomyšli = »na hoře Olivetské«); potom následoval překlad z Luthera »Zrcadlo kněžské,« odpověď PETROVI Z ZÁSADÍ (ten totiž napadl Augustovo dílko: »O závazcích křesťanských«) z r. 1541, »Pře Jana Augusty a kněžstva kališného, od něho samého věrně a právě sepsaná« 1543 atd. V rukopise zůstal jeho »Summovník«, dvakrát přepracovaný a »Příčiny přiznání mého ke straně pod obojí.« Z kázání jeho (dle Blahoslava podobal prý se velice Lutherovi) zachována dvě; vyšla 1540 v Litomyšli. Ani jeho spisy úpravou slovesnou nevynikají.

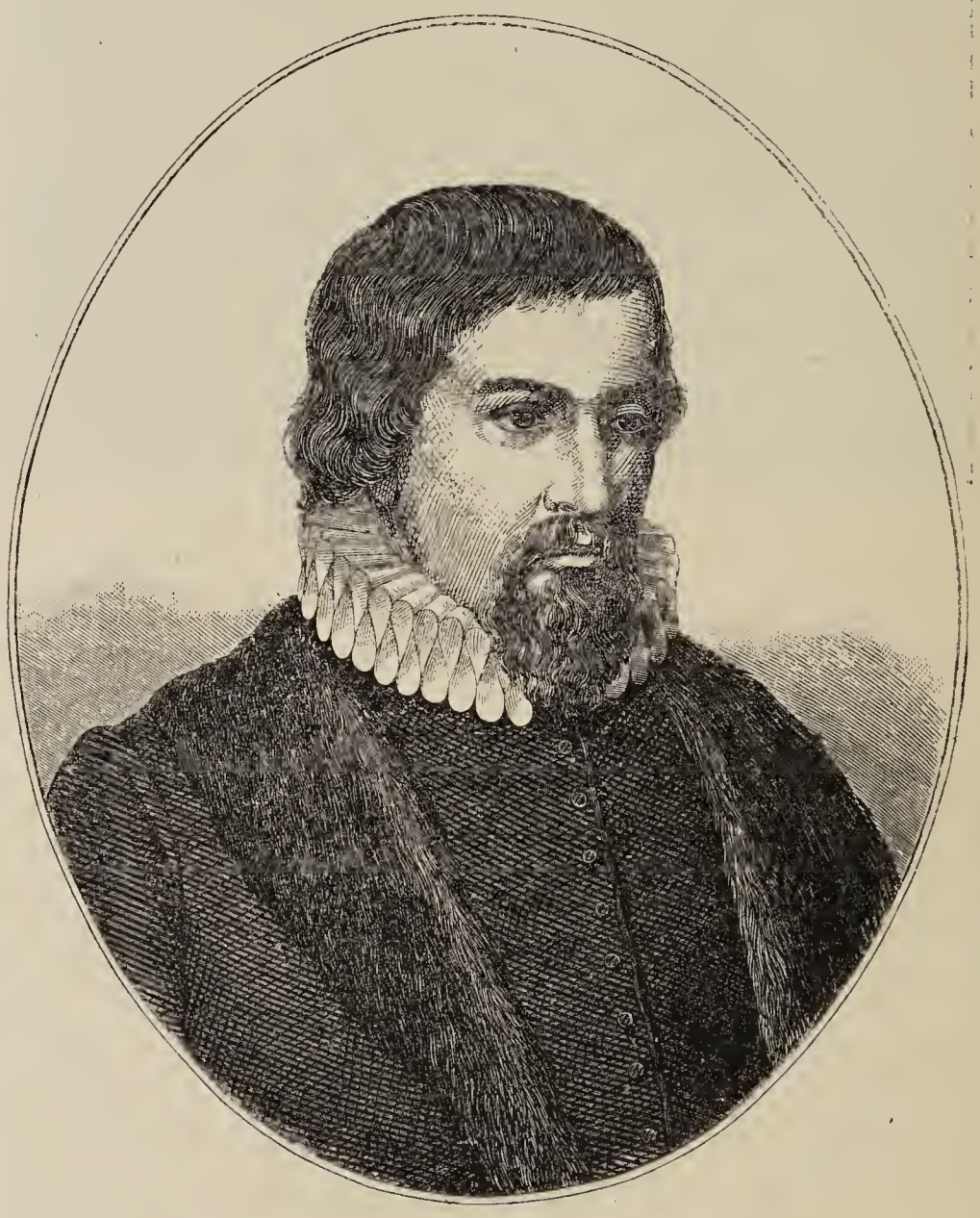

Bratr Jan Blahoslav.

Neopatrné jednání Augustovo mělo za následek zničení Jednoty v Čechách přísnými mandáty královskými z r. 1548. Množství věrných Bratří vystěhovalo se do Slezska a Pruska, těžisko Jednoty přeloženo na Moravu a v popředí její vystupuje nejlepší její muž té doby, br. **Jan Blahoslav.**

Jan Blažek, syn zámožné a vážené rodiny přerovské, nabyl svého vzdělání ve školách bratrských; a když Bratřím vyčítáno, že nehledí si vyššího vzdělání na universitách cizozemských, vyslán mladý Blažek (později se přezval BLAHOSLAVEM) na studie do Královce a do Basileje (1549), kdež se seznámil i se Zikmundem z Jelení. Avšak drsné podnebí

švýcarské donutilo ho vrátiti se do vlasti, kdež vyučoval na škole v Prostějově. Od r. 1552 pomáhal v Ml. Boleslavi br. Černému při spisování pamětí Jednoty a při veškerých jednáních, jež ochránce jejich, Arnošt Krajíř z Krajku, míval s vládou královskou pro nešetření mandátu o Bratřích.

Br. Jan ČERNÝ, latinsky také NIGRANUS († u vysokém věku 1565), zakladatel slavného »Archivu Bratrského,« byl z nejslavnějších kazatelů bratrských. Činnost jeho literarní byla jen nepatrná. Sluší však od něho dobře rozeznávati staršího br. Jana ČERNÉHO (zvaného latinsky NIGER), mistra v lékařství, bratra známého br. Lukáše (připomíná se v letech 1480—1520), jenž kromě činnosti lékařské zabýval se i spisováním; spisy jeho o nemocech mor ních (první z r. 1496, tištěn 1506, 1518, 1530, 1540, 1556, 1582, 1633 — druhý z r. 1520) byly vzpomenuty již shora str. 288; kromě nich vydal i herbář 1517 v Norimberce (tištěn i 1544 a 1554) a některé traktaty bohoslovné. Konečně ještě jiný Jan ČERNÝ, rodem z Jevíčka, přeložil 1556 z Jeronyma Braunschweigera »Knihy o pravém umění distillování aneb vod pálení« (vyšly v Olomouci 1559 a bývají mateny se spisem »o vodách pálených« vydaným při ‚herbáři' br. Jana Černého, doktora lékařství.

Tu seznámil se důkladně ze samých pramenů s dějinami Jednoty, čehož výsledkem byla obšírná HISTORIE bratrská, nám nedochovaná; pokračovati v ní bylo však Blahoslavovi překaženo posláním do Vidně k arciknížeti Maximilianovi, u něhož měl vymoci vlídnější nakládání s Jednotou. Pomocí evangelického kazatele Maxmilianova jednání jeho se celkem zdařilo a

MVSICA

to geſt Knjzka Zpěwá
kům/náležité zpráwy
w ſobě zawjragjcý.

Sepſaná Jazykem Ceſkým /k žádoſti
některých dobrých přátel. A wytiſtě-
ná nepprwé/ Leta Páně/1558. w
Hoſomaucy. Nynj znowu
pilně ſkorygowaná a wyti-
ſtěná.

přidány ſau Regule /a naučenj potře
bná Kantorům y pjſnj ſkláda
telům.

Žalm. 88.
Blahoſlawený geſt ten lid kterýž vmj ra
doſtně prozpěwowati. &c.

Žalm. 46.
Zpjwegte Bohu naſſemu zpjwegte
Zpjwegte vměle.

Snímek titulní strany Blahoslavovy Musiky z r. 1569.

300,201.34

Blahoslavovi svěřeno nové podobné poslání do Němec. R. 1557 zvolen biskupem, 1558 přenesl sídlo své do Ivančic a přistoupil k pracím literárním, jichž právě Jednota potřebovala. Synoda z r. 1555 vložila na něho spolu s br. J. ČERNÝM a AD. ŠTURMEM nové vydání kancionálu, při čemž lví podíl náležel jemu; tuto práci r. 1560 dokončil, načež r. 1561 v Šamotulách vyšel nejslavnější onen kancionál bratrský. Rovněž tak důležité bylo jeho přeložení Nového Zákona r. 1565 z řečtiny. Obě tyto velkolepé práce zapletly Blahoslava do sporů literarních a měly následkem spisky jiné, z nichž zejmena důležita je Musika z r. 1558. Avšak nejtužší boj na něho čekal s Augustou, proti jehož působení hlavně namířena proslulá Blahoslavova »filipika proti Misomusům.« Spory s Augustou kalily Blahoslavovi veškeru radost, jakou mohl míti ze zdárného působení Jednoty a jejího rozkvětu, k jakému aspoň na Moravě za vlády Maximilianovy byla vyrostla. Blahoslav již r. 1562 provedl, že v Ivančicích zřízena tiskárna bratrská (spisy její datovány »ex horto« nebo »ex insula hortensi«) tak tajně, že ani pán města o ničem nezvěděl. Vůbec jednání Blahoslavovo bylo tak opatrné a obezřelé, tak tiché a důrazné, že obyčejně veškeré své zámysly úplně uskutečňoval. Tím více ho roztrpčovaly a bolely tyto spory s Augustou, jichž konce se nedožil. Zemřel již 24. listopadu 1571 v Mor. Krumlově, krátce před tím dokonav »Grammatiku českou.«

Ze spisků jeho nejdůležitější jest

Grammatyka Česká

od kněze Beneſſe Optáta a od kněze Wáclawa Filomátesa, předeſſlých let wydaná a nynj od J. B. P. powyſwětlená, nemálo y naprawená a porozſſjřená.

Deklaracý (to geſt wyſwětlenj) na Grammatyku Čeſkau, wydanau od kněze Beneſſe Optáta etc.: a přitom y zpráwy některé, těm kteřjž Čeſkau řeč práwě, totiž wlaſtně a ozdobně, mluwiti y pſátj chtěgj, potřebné: Sepſané předeſſlých let, k žádoſti a ponaukanj dobrého přjtele. Nynj pak to wſſe znowu přehlédnuto geſt, pjlně zkorygowáno y doplněno a některým toliko k užjwánj wydáno: leta

1571.

Ukázkou následuje přehled spisů českých; o svých mluvě, dí Blahoslav:

Také by mi se zdálo (ač vidíli se komu soud můj v tom býti spravedlivý) že češtiny té v Novém Zákoně nedávno teď po dvakrát vydaném a v Evančicích vytištěném nemělby žádný dobrý Čech haněti. Také i ta knížka, jenž slove „Přídavkové k muzice," ano i Muzika zvláště poslednějšího tištění, zato mám že v sobě dobrou a snad i pěknou češtinu má. O jiných jí podobných mlčím, nechať skutek (kdež jest) pravdu vykládá.

Decere nam mihi videtur, ut de memetipso quam modestissime loquar, cum mihi sim bene conscius, quam et mihi sit curta supellex (= Neboť sluší, jak se mi zdá, abych o sobě co nejskromněji mluvil, ježto jsem si dobře svědom, jak nepatrný jest i můj majetek). *Víme, že sme všickni nedokonalí: a však jedni mimo druhé, více a méně.*

O knihách, které sepsali veteres, předkové naši, měl sem byl napřed povědíti; ale když se koli pravda poví, vše dobře. Mistr Jan Hus nemálo psal. A byť jest jistě za svého věku dobrý Čech. Kdožby uměl, mohlby knih jeho dobře užíti: odvrha však některé nepřípadné archaismy, jako Abychmy, UčiníMy, Přistoupímy. Němci nám řeč zmítli. Hlavizna: my říkáme kapitola. Někteří toho slova Svák (slovenské slovo za Tchán) místo toho Švagr užívají, sed hoc est rarum et prorsus puerile (= ale to je řídké a docela dětské). *Bijti, my píšeme Bíti. Totiž stará již z zvyku vyšlá mluvení a slova.*

Mistr Voldřich Velenský, homo nobilis (=šlechtic) *stavu rytířského, okolo Páně 1530. Na Benátkách za pana Fridricha z Donína byl, a v ten čas tu zprávcím byl B. J. Augusta, cuius hic fuit et auditor et antagonista. Huius nempe Huldrici nomen papistae in catalogo damnatorum scriptorum inter ficta nomina recensent* (= jehož tento byl i posluchač i odpůrce. Toho, totiž Oldřicha, jmeno papeženci v seznamu odsouzených spisů kladou mezi jména smyšlená) *domnívali se, že ten člověk toho jména nikdy na světě nebyl. Muž učený. Cožkoli psal, česky i latině, pěkně psal.*

Tolikéž i pan Viktorin ze Všehrd, kterýž z latiny do češtiny nemálo vykládal.

Též i pan Jan z Kunčic a na Zaječicích. Ten drahnau knihu mistra Matěje Paříšského o Antikristu z latiny do češtiny přeložil, dosti dobře a vlastně.

Celá grammatika dělí se na dvě části; v první Blahoslav opisuje a doplňuje první grammatiku českou: je to společná grammatika kn. BENEŠE OPTÁTA (nejprvé katolíka, pak luterana, konečně zase katolíka »jediného beránka mezi vlčaty papežského hnízda v Čechách« dle slov Blahoslavových, spisovatele několika kázaní), PETRA GZELA (oba učili asi 1530 - 1535 v Náměšti dítky p. Václava z Lomnice a tu společnou prací vydali grammatiku 1533 — vyšla i 1543, 1588 a 1643 — a »Isagogicon to jest

navedení každému, počínajícímu se učiti psáti« 1535; přeložili spolu i »Nový testament« podle vydání Erasma Roterodamského 1533) a VÁCLAVA PHILOMATESA (ten k Optátově a Gzelově »Orthographí« napsal druhý díl grammatiky »Etymologí«). V druhé části podává Blahoslav přídavky své v sedmi knihách »neb artikulech« 1. »o vlastnosti«, 2. »o metaphoře«, 3. »o příhodném užívání slov některých cizích jazykův«, 4. »o enallagí«, 5. »o některých figurách menších«, 6. »některá pěkná slova a ušlechtilého mluvení způsoby«, k nimž připojena úvaha o spisovatelích českých (první to jakýsi náčrtek dějin literarnich; v. ukázku), výbor přísloví Červenkových, »vybrané řeči«, »zlé fráse« a kritika žaltáře z r. 1562 a Augustova Summovníka; konečně v knize 7. »de synonymis, epithetis, dialectis, pronuntiatione« (tam jest i následující rozdělení »dialektů« »našeho jazyku«: »první a snad nejpřednější dialectus jest řeč česká« »druhý dialectus jest slovenský, k němuž se připojuje způsob mluvení Charvatů rozličných, kteříž od Uherské země až k Konstantinopoli, odtud až k Benátkám do Vlach, potom také toho díl jest v Africe za mořem, kteréž slove Mediterraneum« »třetí dialektus jest polská řeč, k níž téměř může přičítána býti slezská ... potom ruská, mazovetská, moskevská a nějaký díl Tatarů«).

Jak již z obsahu patrno, jest dílo Blahoslavovo (tiskem vydané teprve, avšak neúplně, spolu s ‚Muzikou' od J. JIREČKA a Ign. HRADILA ve Vídni r. 1857 podle rukopisu v Terezianu chovaného) vlastně Brusem jazyka českého a nikoli soustavnou mluvnicí. Tím však mu ceny neubývá. Jest to souhrn téměř dvacítiletého pilného pozorování živé mluvy lidové a důkladného čtení »starých biblí na pargaméně« i nových kancionalů a traktatů. Bohatost látky je takřka nesmírná; spolehlivost udajů vzorná (třebas někde v zařazení chybeno; v knize 7 podává jako ukázku slovenského jazyka z Benátek píseň maloruskou!) a kniha Blahoslavova je pro nás neocenitelné a nepřebrané skladiště vědomostí o jazyku a písemnictví českém XVI. století.

Největší a nejskvostnější prací jeho byl **kancional šamotulský**. Jím postavila si Jednota pomník nehynoucí a redakce jeho získala Blahoslavu slávu nejvyšší. Dílo toto jest nejskvostnějším dílem písemnictví českého z doby tehdejší, má i vnitřní cenu velikou a dlouhou řadou vydání šířilo zpěv a nauku bratrskou v zemích českých. 744 písní ve veliké, krásné foliové knize obsahuje tato práce Blahoslavova, v ní také poprve jeví se nové křídlo českého básnictví — prosodie časoměrná.

O starší činnosti vydavatelské v oboru kancionalů v. str. 279. Bratří zejména v té přičině se vyznamenávali. Kancionaly katolické starší známy jsou jen dva: z r. 1501 a 1529; rovněž málo je zpěvníků luteranských: z vydavatelův a spisovatelů jejich jsou hlavně známi Jan MUSOPHILUS ze Soběslavě (písně jeho vyšly 1568, 1585 a j.) a Jan ŠKORNĚ Z FRIMBURKA (písně jeho tištěny 1575, 1580, 1600). Za to hojně je kancionalů kališnických; o písních Miřínského byla již zmínka, nová vydání (1567, 1577) jeho kancionálů pořizoval horlivý a pilný JAN TÁBORSKÝ Z KLOKOTSKÉ HORY čili Z AHORNPERKA (1500—1572), známý oprávce staroměstského orloje pražského. Táborský nejen horlivě skládal písně církevní, nýbrž i zařídil si dílnu na opisování a malování velikých kancionalů a gradualů rukopisných, jež si u něho hojně objednávaly rozličné bratřiny literacké a pořádky řemeslnické. Z jeho dílny vyšel 1530 kancional chrudimský, 1557 čáslavský, 1558 žlutický (v dvorní knihovně vídeňské), 1561 českobrodský (v univ. knihovně pražské), 1568 rybařovský a mn. j., jež většinou ozdoboval slohami sapfickými, dosti neumělými, ale pravidelně v ozdobném akrostichu (= začáteční písmena veršů, dávajlcí nějaké jméno) jeho jméno hlásajícími. Kromě něho vydávali kancionaly kališné i někteří knihtiskaři utrakvističtí, tak JAN KANTOR v Praze, který od r. 1535—1573 knihtiskařiv, zřídil si později podobnou dílnu písařskou jako

Táborský, z níž vyšly 1576 gradual novoměstský, 1580 gradual lomnický atd., JAN GÜNTHER († 1569), v Norimberce tiskařství vyučený, později majitel tiskáren v Prostějově a v Olomouci, u něhož se vyučil slavný Jiří MELANTRICH ROŽĎALOVSKÝ Z AVENTINA (1511—1580), vydavatel bible »melantrišky« (v. níže), Herbáře Mathiolova (v. příl. č. 22) a j., v jehož řemesle pokračoval syn, Jiřík mladší z Aventina († 1586), u něhož 1584 vyšel také pěkný kancional kališnický a j. a j.

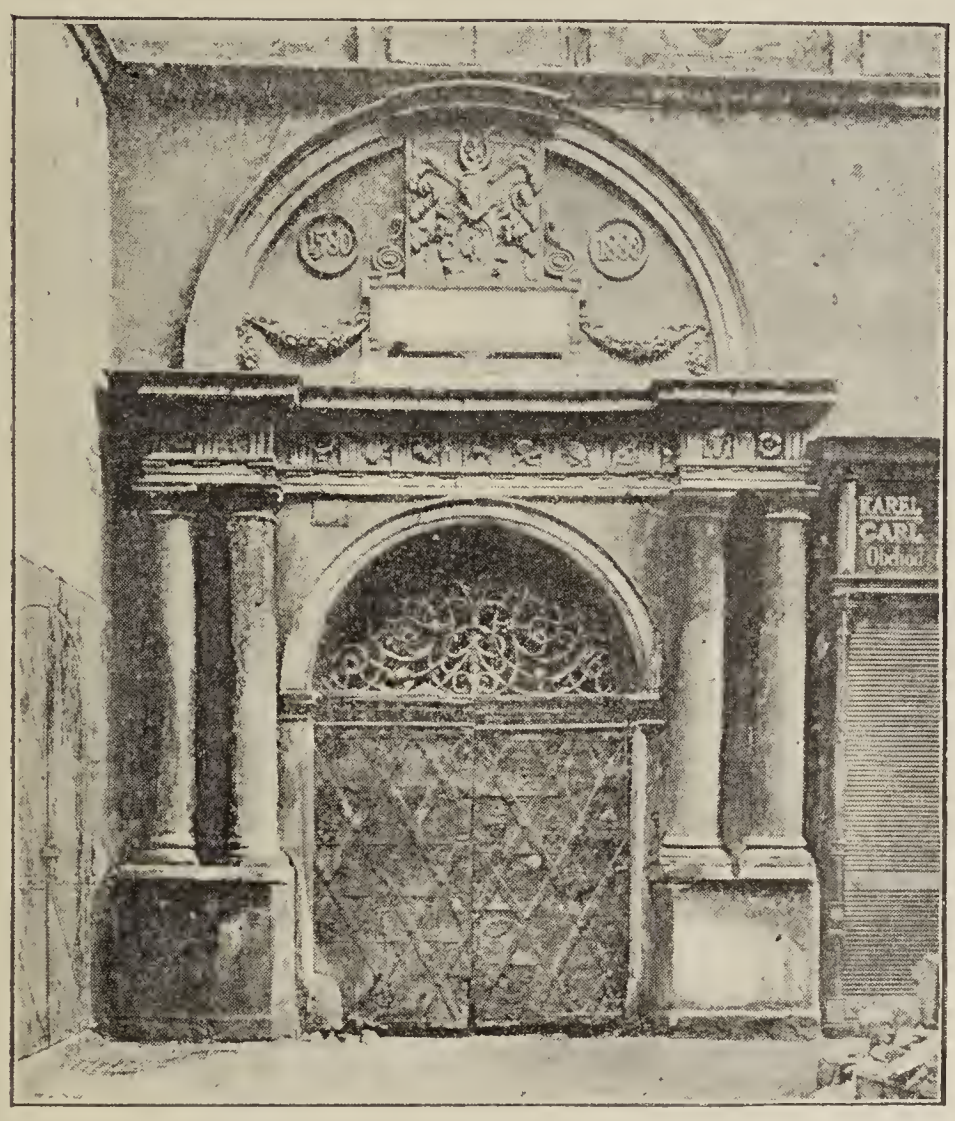

Průčelí domu Melantrichova v Praze.

Ale daleko nade všechny ostatní vynikají kancionaly bratrské. Starší vydání byla brzy nahrazována novými; již r. 1531 vidíme tak vydání nové, z r. 1541 je vydání Br. J. ROHA (v. o něm str. 301) a r. 1557 nařídila Jednota zase vydání nové. Tiskař Alexandr Aujezdský zařídil k tomu konci v Polsku tiskárnu pod ochranou pana Lukáše z Górki v Šamotulách a tam 7. června 1561 spatřila tato skvostná kniha světlo světa. Zalíbila se tak, že vydána ještě 1564 (v Evančicích), 1576 a 1581 (v Kralicích) vefoliu, r. 1583, 1594 a 1598 (v Kralicích) v kvartu — sedmera vydání dočkala se tedy v 37 letech, nepočítaje výbory, které z ní byly činěny. (Ukázku v příl. č. 24.). Tato veliká práce, ze které hojně kořistily potom zpěvníky katolické a kališnické a které ostatní strany nic podobného nedovedly po bok postaviti, vyvolala potom i hojné útoky. Blahoslav již r. 1564 musil díla svého brániti proti útokům bakaláře Martina Žateckého, a ještě r. 1582—1590 měli Bratří tuhou šarvátku o kancional s Václavem Šturmem, o níž v. doleji.

Skoro všechny písně, do něho přejaté, Blahoslav, pokud mohl a směl, přepracoval; mnoho jich vložil do něho sám (49 původních, 17 ze starých předělaných);

ukázkou jeho veršování a zároveň bratrského básnictví duchovního stůj zde začátek překladu žalmu V.:

Žalm V.

(Métrem saffickým i s rytmy v předních dvau verších. Může se zpívati jako: Chvály radostné nebeskému otci. J. XI. [Tak písmeny a číslicemi označovali totiž Bratří písně.])

Vččně nestihlau všeho moc mající,
všecko jasností zraku spatřující,
můj Bože, slyš má upění a mého
pláče tužebnost.

Nebť volám sevřín jsa mnohau bolestí,
hlas k tobě vzní můj s velikau truchlostí;
však's pak ochráncím tebe vzývajících,
králi velebný.

Jáť na tvau věrnau pomoc aj vyhlédám
stále, každého jitra když přivstávám,
jižli mau žádost vyslyšíš, chtě každé
šetřiti chvíle.

Jak patrno, Blahoslav zavádí v těchto písních dle vzoru latinského a řeckého do češtiny časomíru; o tom více vykládá ve své **Musice.** Tato vznikla hlavně proti starší Musice, složené od J. JOSQUINA (vyd. 1551 a 1561; podle novějšího mínění je jméno JOSQUIN pouze jméno přijaté br. SOLÍNA), a Blahoslav uložil v ní myšlénky, jež se v něm zrodily při sestavování kancionalu Šamotulského (vydána r. 1558; 1569 v rozmnoženém vydaní), z nichž nejdůležitější byla právě ta, jež založila u nás prosodii časoměrnou: »syllaby, aby se pod noty trefovaly a hladký činily nebo sladký zpěv, mají býti k dlauhým notám dlauhé a ke krátkým krátké syllaby«. Slovo Blahoslavovo bylo pak skladatelům bratrským zákonem a prosodie časoměrná byla jím do češtiny zavedena navždy. Nově vydal obojí Musiku O. Hostinský 1896.

Rovněž tak důležitá v následcích svých byla maličká knížečka Blahoslavova z r. 1565, obsahující **překlad Nového zákona.** Zvláštní latinská báseň slaví tento první překlad Písma svatého z původních jazyků: toto malé dílko stalo se základem velikého šestidílného překladu celého Písma — bible kralické.

O překladu tomto lépe bude vyloženo v souvislosti s výkladem o bibli Kralické.

Konečně sluší vzpomenouti ještě jeho veliké práce v **Archivu Bratrském.** Tam pilně zapisoval veškeré děje Jednoty, tam uložil zprávu o svých cestách do Vídně a do Němec, tam vložil i rozmanitá svá psaní příznivcům Jednoty, tam zachoval nám i svou slavnou »Filipiku proti misomusům.«

Kronyka Czeská

Cum gratia et Priuilegio Regie Maiestatis.

Hájkova Kronika. r. 1541.

List titulní.

312.

CCLXXIIII

ſſtij, a ginij wſſyckni zbauřyli ſe, a shromaždiwſſe ſe ſkrze Poſly do Krakowa, tu zwij le gednoſtagné, Wladiſlawa genž ſlúl Loktek, zaſe do Králowſtwij přygali, kteryž potom druhého Roku Gindřychowi w Slezſſtie činil welike ſſlody.

Leta Tiſyceho Trzi Steho Sſeſteho.

¶ Po Smrti Krále Wacſlawa toho Gmena, Krále druhého, genž byl Král Cžeſky Sſeſty Korunowany: Wacſlaw Syn geho, kteryž byl prwé Králem Vherſkym w Králowſtwij Cžeſkem, na mijſtie Otce ſwého Králowati počal, Leta wieku ſwého Sſeſtnacteho: Ten mladenetz byl welmi kraſne twařy, a wyborne poſtawy, geho z puoſobu a kraſnemu obličegi diwili ſe y ginij narodowé, a wymluwny byl welmi, Jazyk Latinſky, Rzeč Niemecku, Vherſku, y Cžeſku dobře vmiel, yak gednu tak druhau, k Lidé Duchownijm zwlaſſtnij miel laſku, Gindřycha Opata Sedleckeho, a Kunrada Opata Zbraſlawſkeho, nad giné milowal, a kterež Otetz geho milowal, on naty obwlaſſtnie laſkaw byl, Služby Božij nikda neobmeſſkal, Pánu Bohu ſe rad modlil, hodiny yako giny Kniez rzykal, tak yakž od ſwého otce to čyniti widal, Miloſrdny a miloſtiwy byl nad obyčeg, a wſſak newijm z yakych přičyn: Páni Nayznamenitiegſſy

Král Watzſlaw Hodiny rzykal.

kniemu žadne chuti nemieli, Raddy geho rozličnie gim ſem y tam haybali, niekteřij ge radili, aby to což mijti chtij Páni Zemſſtij čynil: Ginij radili, aby on ta wſſecka z Božij Králowſka, kteraž ſu ſobie Páni, za žywnoſti otce geho y po Smrti oſobili, gim odyal, a k ſwému obratil vžytku: Král owſſem yako mladenetz vpřimy, byl ſe na tom aby Zamky Králowſke Panúm z odgimal poſtawil, a s niekterymi to yako wtay ne radie zawřel, ale wſſak takowa rada Panuow tayna nebyla, kteřyž wijce ſe proti niemu z oſtřyli, Dne gednoho Král ſa w ſwém pokogi na Hradie Pražſkem, a chtie ſobie nieyaku kratochwil včyniti powolaw k ſobie toliko dwu Komornikuow, kazal ſobie přinéſti, niekolik Hrncuow, a poſtawil ge pořad na Lawicy, dawal gim gména Panſka, tak yakž ſu Páni Zemſſtij ſluli a wzaw kay bil ge pogednom, a rzka, A ty Pane (tak

Král bil Hrnce.

Hájkova kronika. 313.

Ukázka textu a obrázků.

Archivu Bratrského, vzácného naleziště zpráv o Jednotě, zachováno čtrnáct svazků, z nichž 13 chová se v Ochranově, čtrnáctý v pražském Museu. Sv. I.—VI. sestaven skoro celý od Blahoslava; sv. VIII. a IX. zredigoval.

»Filipika proti misomusům«, sepsaná v Evančicích 18. února 1567 (zachována v IX. svazku Archivu) má vlastní titul »Poznamenání saudu mého o těch slovích br. Lukášových, že nic nepsal, čehož by v Jednotě nevzal« — což se obrací proti Augustovi, jenž vyšed z žaláře, těchto slov br. Lukáše užíval k tomu, aby popudil sprostný lid bratrský proti zastancům vyššího vzdělání, k nimž na předním místě náležel Blahoslav. Blahoslav nejenom spisy svými na jevo dával vážnost a znalost vyššího vzdělání, ale i posílal schopné jinochy do ciziny, jako br. Enease a Cibulku do Wittemberka, Švorce z Semanína a Streyce do Tubink; tím více zabolely útoky Augustovy br. Blahoslava, že tento pokrok vybojoval jen nesmírným namáháním a nyní vše bylo Augustovým vystupováním opět ohroženo a tím si vysvětlíme i rozhořčený tón »filipiky«, která od té doby často bývá otiskována na důkaz Blahoslavovy síly řečnické; ukázkou stůj zde počátek:

„Jest a byl před lety některých dosti velikých mužův obyčej, na zlehčování starých učitelův připomínati br. **Lukáše** *svaté paměti jakés povědění, kterak jest měl o svých psaních říci: „Nic jsem nepsal, čehož bych v Jednotě nenašel.“ I vykládali oni sobě tak, že br.* **Lukáš** *nic nebral z doktorův církevních, ale to, což Jednota měla, když br. Lukáš k ní přistaupil, tomu že se naučil br.* **Lukáš** *a tak to psal etc. I já slyšel jsem to před rokem od br.* **Augusty** *připomínati. Jistě ti lidé, kteříž tak br. Lukáše vykládají, jeho slovům nesrozuměli a nerozumějí. Ó by br.* **Lukáš** *je slyšel, co by jim zle poděkoval! Kde jest sv. muž br.* **Vavřinec Krasonický**, *aby jim něco toho pověděl ústně a živě, což v svých knížkách napsal, čehož oni nebudau čísti, nemajíce kdy pro malátnost aneb mysl marností plnau! Ale když není těch, kteří by mohli říci něco užitečně, nechažť já tuto něco napíši krátce. to což mi nyní na mysli jest.*

Měla Jednota Bratrská za br. **Lukáše** *mnoho odpůrcův, proti nimž br.* **Lukáš** *psáti z poručení všech starších musil. A tak psáti, aby nezbaučil více, brány na Jednotu neotevřel, ale některého protivníka tak, jiného jinak k mlčení a tak k spokojení přivedl. Se vší pak takovau prací jak se některým ingratis cuculis* [= nevděčným kukačkám] *zachoval, víš. Byli i ti lidé, ještо se báli, že on zase do Říma a k doktorům etc. povede. I protož proti tomu bláznovému a falešnému o něm smýšlení takové řeči od něho musily mluveny býti, jakýmiž by někomu ústa zacpána býti mohla. A pravdu věrnau pravil br.* **Lukáš**, *že nic nepsal, než to, co v Jednotě našel: našel pravdu v podstatě i v službě etc., tu pravdu psal, tu ozdoboval, rozšiřoval, ratolesti její na všecky strany rozličně rozkládaje.*

Té pravdy, jakž nejlépe uměl a mohl a jakž ho Duch Páně naučil, zastával a obhajoval, jakož mocně tak i velmi opatrně. Ale kdož má oči, může dále pohleděti na toto, že byl br. **Lukáš** *mnoho let v školách žákem, až i gradum, stupeň neb úřad obyčejný prospívajícím v umění sedmeru žákům přijal, t. bakalářem v Praze v koleji učiněn, a jsa člověk pilný,*

nemenšil se v umění a aniž v samém umění se obíral, ale také mysl svau obrácenau k věcem křesťanským měl etc., knihy latinské starých církve učitelův, Augustina, Jeronyma, Cypriana a jiných, až i novějších doktorův čítal i dekretův povědom byl, dialektiku a rhetoriku uměl a v ní nemálo cvičený byl, čehož jistý a nepřemožený důvod jest spis jeho **o opětování křtu** *a druhý o* **pokloně**, *třetí proti* **Čížkovi** *tištěný větší.*

Jistě přehlaupý Latiník, přenedbalý čtenář a příliš nepovědomý učitelův církve starých i nových ten člověk by býti musil, kdoby, čta spisy br. **Lukáše**, *tomu jistotně bez mýlky neporozuměl, že jest byl br.* **Lukáš** *i učený člověk i doktorův starých i novějších velmi povědomý; neboť odkud definicí, odkud divisí, slova rozličná též i frases, ne Čechům ale Latiníkům obecná a srozumitedlná bral? Kdo z Latiníkův leč traupský slepec některý nevidí, co odkud z kterého doktora vzal, někdy i celé sentencí z slov latinských přelil . . .“*

Patrno, že Blahoslav, jinak klidný, rozvážný a opatrný, v rozčilení nešetřil silnějších výrazů.

Z drobnějších spisů Blahoslavových důležity jsou »**Vady kazatelů,**« ve čtyřech knihách hlavně Bratřím určené, »**evangelia** neb čtení svatá, kteráž slovou pašije,« rovněž pro sbory bratrské ustanovená, »**o rotě milovné**« a j. Některé jsou nyní ztracené.

Vady kazatelů (= »vitia contionatorum«) vydal česky podle rukopisu žitavského F. A. SLAVÍK 1876.

»Evangelia«, opatřená již notami pro zpěv, vyšla r. 1571 v Náměšti; »o rotě milovné« chová se dosud rukopisně v knihovně městské zhořelecké, majíc týž titul podruhé zpátkem psaný (»Anvolimator«), zvláštnůstka, která u Blahoslava i jinak se vyskytá. Podpisovalť se na příkl. nejen zlatiněle Makarius, nýbrž i Apterix (= Bezpero; dle jména matčina).

To jest asi v hrubých obrysích činnost tohoto sloupu Jednoty, »otce a vozataje lidu Páně« (jak ho nazval po smrti věrný jeho písař br. Orlík), muže, nad nějž XVI. století nevykazuje většího a jemuž žádná z ostatních stran nikoho ani zdáli nemůže postaviti po bok. Činnost jeho je positivní, hledí si práce víc než hádek; kdežto u všech jeho předchůdců shledáváme největší díl spisů dogmatických a bojovných, jsou tyto spisy u něho pouhým zlomkem bohatého jeho působení. Jeho překlad Nového Zákona, jeho vydání kancionalu Šamotulského, jeho grammatika pojišťují mu rovněž tak první místo mezi učenci tehdejšími, jako jeho filipika i zápisky archivní přední místo mezi spisovateli českými. Úprava slovesná jeho plodů jest vzorná (odečteme-li některé zvláštnůstky, jimiž i on hověl svému věku), myšlénky vždy jasně a přesně vyjadřovány — není ani mnohomluvný ani nejasný, ve kterémž obojím směru tak často jeho předchůdcové hřešili. On opatrně uvedl Jednotu s pole politického zase zpět do činnosti vnitřní a na

pole literární i umělecké: jím vtiskuje Jednota celému tomuto období pečeť svou a zásluhy jeho o písemnictví české uznali i jeho katoličtí odpůrci. On prvky humanistickými zúrodnil a osvěžil slovesnou úpravu plodů bratrských: jeho díla jsou díla klassická.

Br. ORLÍK, vlastně VAVŘINEC z Brandýsa n. Orlicí (1520—1589), byl dlouholetým písařem br. Blahoslava (narážkou na orla sv. Jana evangelisty nazval se pak dle tohoto zaměstnání Orlíkem) a sepsal ‚Nekrolog bratrský' (vlastním názvem: »V této knížce pokládá se šťastné životův a rozkošné zesnutí mnohých osob, kteříž v Jednotě Bratrské Pánu Bohu nad jiné slaužili v stupních vyšších«); dílo jeho vydáno Jos. FIEDLEREM 1860 ve Fontes rerum austriacarum podle rukopisu c. k. tajného archivu vídeňského.

Z nepatrností, jež slohu Blahoslavovu mohou se vytknouti, jest časté prokládání českého textu textem latinským (viz v ukázkách) a dále latinisující sloh a pořádek slov. To však pozorujeme téměř u všech humanistů doby tehdejší — Blahoslav stojí zde pod vlivem své doby.

Blahoslavem vrcholí působení Jednoty Bratrské, a žádná z ostatních stran se jí nerovná. Ač bychom si mohli mysliti, že působením svým nepřímo zjednávala půdu luteránům a podobojím, přec nicméně nejsilnější stranou literarní, po Jednotě, je nyní strana katolická, jejíž díla, třebas obsahem a úpravou s díly bratrskými srovnávati se nemohou, jsou v Čechách nejrozšířenější a nejčtenější. Její harcovníci literarní, třebas mnohdy života dosti pestrého, chápou se práce literarní obratně a s chutí, podpora vyšších vrstev je s nimi a tak nejoblíbenější lidu dílo vychází ze strany katolické — je to známá kronika Hájkova.

Ze starších harcovníků může býti uveden bosák JAN VODŇANSKÝ (zlatiněle AQUENSIS). Neklidný tento mnich řádu františkánského (do něhož vstoupil, zanechav kališnictví) hlásal na svých potulkách v Čechách i na Moravě všude katolictví a jízlivými hádkami i urputnými traktáty zjednal si brzo plno nepřátel, kteří tomuto »vlčatému trepníku« »bosáku tuláku« své peprné odpovědi posílali i do cel klášterních, do nichž se někdy uchyloval. Ale i tento světoběžný fanatik pracoval skutečně: svým neučeným bratřím řádovým složil důkladný slovník latinsko-český **Lactifer,** kterému později hana Veleslavínova uškodila víc, než zasluhoval.

O životě jeho víme poměrně málo; asi r. 1460 se narodil, 1480 stal se bakalářem a ještě 1529 žil, neboť z toho roku je jeho »věž Satanášova«.

Spisky bojovné psal české i latinské; z českých známy jsou: »Proti bludným a potupeným artikulóm pikhartským s kruntovnými duovody traktát« (z r. 1502, vydaný 1510), psaný proti ‚Lukáši antipapeži, rozmnožiteli sekty pikhartské'; dále »Traktát o početí přečistém a nepoškvrněném Panny Marie« z r. 1509; pak »Satanášova věž« z r. 1529, kde nejen Luthera ale i Turky a ‚Pikharty' obsypává nejhoršími urážkami.

Důležitější jest nám jeho ‚Lactifer', složený r. 1508, tištěný 1511 v Plzni, slovník latinskočeský zvaný tak (= »mlékonosný«) proto, že jím spisovatel hodlá nadojiti latinského mléka do naší řeči barbarské. Výklady jeho rozmanitých slov jsou druhdy

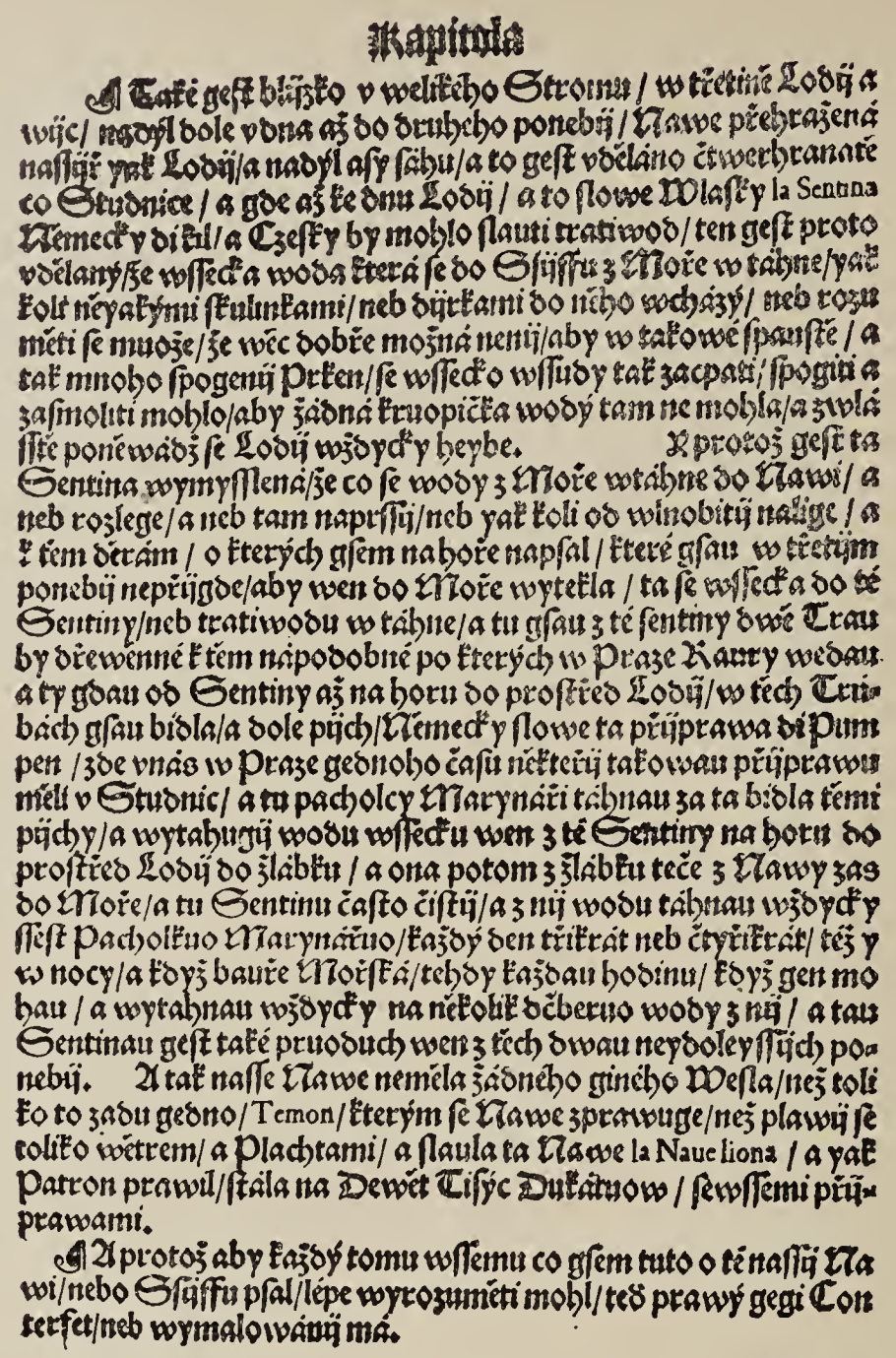

Kapitola

¶ Také gest blijzko v welikého Stromu / w třetině Lodij a wijc/ nadýl dole vdna až do druhého ponebij / Nawe přehražená nassijř yak Lodij/a nadýl asy sáhu/a to gest vděláno čtwerhranatě co Studnice / a gde až ke dnu Lodij / a to slowe Wlasky la Sentina Německy di kil/a Czesky by mohlo slauti tratiwod/ ten gest proto vdělaný/že wssecka woda která se do Ssijffu z Moře w táhne/yak koli něyakými skulinkami/neb dijrkami do něho wcházý/ neb rozuměti se muože/že wěc dobře možná nenij/aby w takowé spaustě / a tak mnoho spogenij Prken/se wssecko wssudy tak zacpati/spogiti a zasmoliti mohlo/aby žádná kruopička wodý tam ne mohla/a zwlásstě poněwádž se Lodij wždycky heybe. Y protož gest ta Sentina wymysslená/že co se wody z Moře wtáhne do Nawi/ a neb rozlege/a neb tam naprssij/neb yak koli od wlnobitij nalige / a k těm děrám / o kterých gsem na hoře napsal / které gsau w třetijm ponebij nepřijgde/aby wen do Moře wytekla / ta se wssecka do té Sentiny/neb tratiwodu w táhne/a tu gsau z té sentiny dwě Trauby dřewěnné k těm nápodobné po kterých w Praze Raury wedau a ty gdau od Sentiny až na horu do prostřed Lodij/w těch Trubách gsau bidla/a dole pijch/Německy slowe ta přijprawa di Pumpen /zde vnás w Praze gednoho času někteřij takowau přijprawu měli v Studnic/ a tu pacholcy Marynáři táhnau za ta bidla těmi pijchy/a wytahugij wodu wssecku wen z té Sentiny na horu do prostřed Lodij do žlábku / a ona potom z žlábku teče z Nawy zas do Moře/a tu Sentinu často čistij/a z nij wodu táhnau wždycky ssest Pacholkuo Marynářuo/každý den třikrát neb čtyřikrát/ též y w nocy/a když bauře Mořská/tehdy každau hodinu/ když gen mohau / a wytahnau wždycky na několik dčberuo wody z nij / a tau Sentinau gest také pruoduch wen z těch dwau neydoleyssijch ponebij. A tak nasse Nawe neměla žádného giného Wesla/než toliko to zadu gedno/Temon/kterým se Nawe zprawuge/než plawij se toliko wětrem/ a Plachtami/ a slaula ta Nawe la Naue liona / a yak Patron prawil/stála na Dewět Tisýc Dukátuow / sewssemi přijprawami.

¶ A protož aby každý tomu wssemu co gsem tuto o té nassij Nawi/nebo Ssijffu psal/lépe wyrozuměti mohl/teď prawý gegi Conterfet/neb wymalowánij má.

Prawý

Prefátova cesta do Palestiny. Ukázka textu.

dosti obšírné — ale i v nich se jeví cele tento potulný mnich, jeho pověrčivost i jeho hrubost proti nevěrcům a jinověrcům. Veleslavín nazval slovník ten »potvorou, i jmenem strašnou«: tak špatný však přece není.

Docela jinak rýsuje se na obzoru tehdejších krvavých sporů a nekrvavých hádek náboženských soused staroměstský Oldřich **Prefát** z Vlkanova, svého řemesla mechanik (1523—1565). Pocházeje z dobré rodiny pražské, vzdělal se v jazycích a v mathematice i astronomii a podnikl 1546—1547 cestu do sv. země přes Benátky. Vrátiv se, podnikl druhou cestu na západ a došel až do známého poutnického města španělského, Kompostelly. Pak usadil se v Praze a zabýval se klidně svým řemeslem. Jsa přísný katolík, je přec snášelivý a má i jistou kritickou mysl, která nevěří všemu, co pobožné podání mu ukazuje. Cestopis jeho čte se pěkně a ještě po staletích bavil potomky, pro jejichž paměť a »pro poctivost národa našeho českého« knihu svou složil.

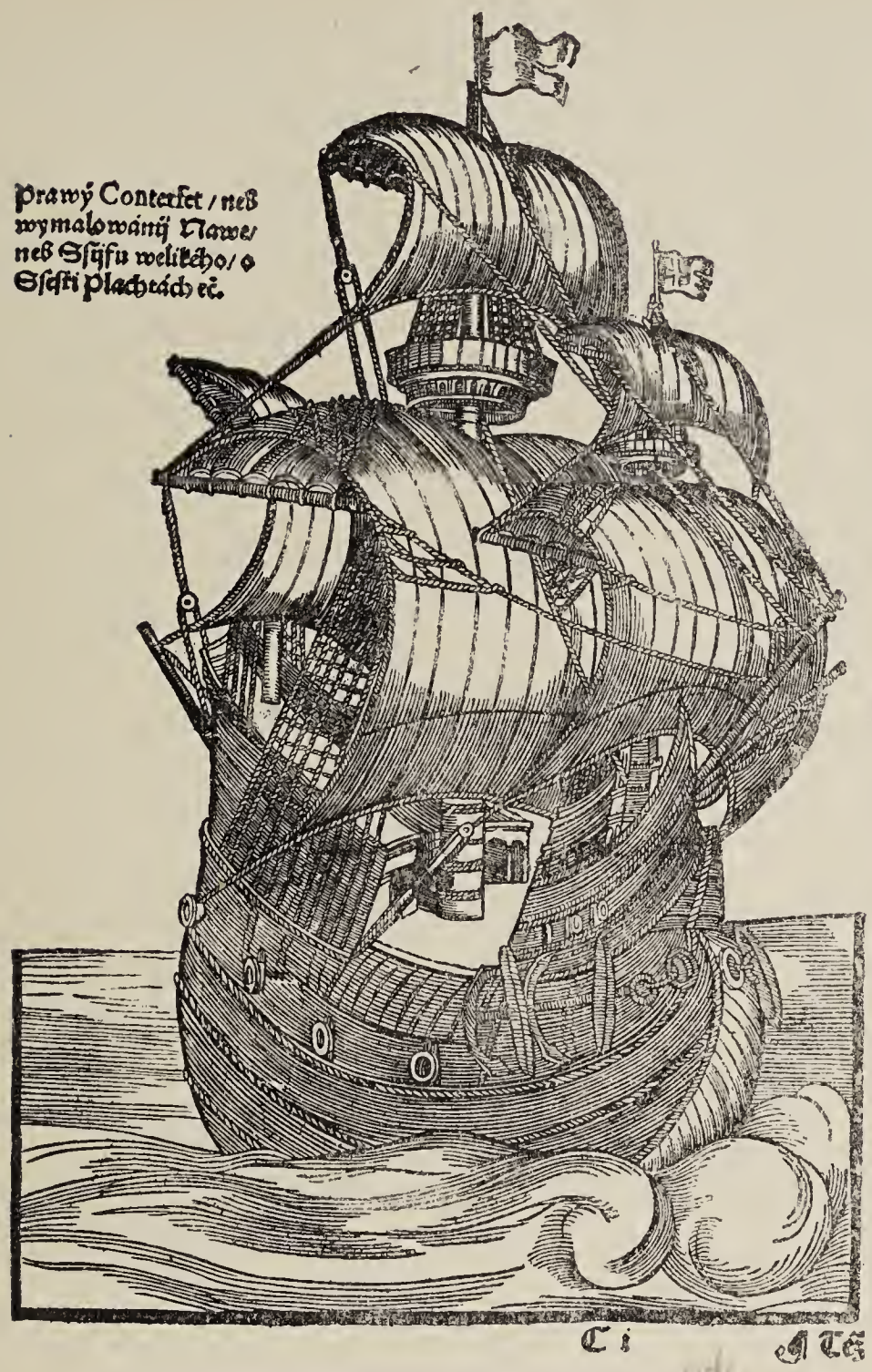

Prefátova cesta. Ukázka obrázků.

Jeho »Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny, to jest do krajiny někdy židovské, země svaté, do města Jeruzalema k božímu hrobu« vydána s obrazy 1563 (dedikována Václavu Zajíci z Hažmburka) a znovu od F. F. PROCHÁZKY 1786. Prefát popisuje názorně a prostě; nemá sice smyslu pro přírodu a historické upomínky, jak humanismus jej pomalu i u našich předků budil, ale přec dovede někde živě líčiti. Z líčení jeho nejznámější je líčení bouře mořské (kap. 80.), ač i líčení přepadení námořními lupiči, pohled na Jeruzalem a j. jsou dosti barvitě podána. Ukázkou:

»O bauři mořské veliké, kterak se přiní od počátku až do konce děje.

Kapitola LXXX.

A poněvadž časté bauře po této, a jako skuoro každého dne na moři sme mívali, než sme k Benátkám zase přistali: neb v zimě bylo, kterého času obyčejně větrové velicí vějí a ne-

stálí bývají; protož abych o nich vždycky znovu psáti nemusel, tuto o bauři mořské něco napíši pro ty, kteří žádostivi jsou o tom věděti a při tom nebývali, však rádi o takových věcech rozprávěti slyší.

Předkem věděti se má, že bauře mořská nebývá vždycky jednostejná; neb někdy menší, někdy větší, a časem veliká a ukrutná bývá: neb mnohokrát vítr toliko silný bývá, a moře proto nebude velmi bauřlivé; časem moře bude bouřlivé, a vítr nevelmi veliký, ač obyčejně rádo obé spolu bývá, vítr veliký a bauře na moři; a někdy zase také vítr z míry velmi veliký, moře bauřlivé, k tomu příval, blejskání s hřímáním pospolu bývá. Protož tuto o bauři mořské a zlé fortuoně veliké, kterak se při ní od počátku děje až do konce, krátce položím.

Nejprvé obyčejně, když bauře na moři býti má, vítr pomalu se tužiti a vlny neveliké na moři činiti počíná, které přelívajíc se, bílé pěny činí a nahoře se pění; k tomu rádo nebe z té strany, odkud vítr jde, se mračí, kalí a černými oblaky se povlačuje, a pomalu poprchati, blejskati a hřímati počíná; a v tom se to všecko čím dál tím víc a víc rozmáhá. Tuhned marynáři pacholci, vidauc, že bouře nastává, chutně plachty do návi doluo spauštějí a uvazují, díry v šífu zahrazují a zabíjejí a k bauři se strojí. A když pak v tom hrubě pršeti počne a příval se lije a vítr se rozmuože, to obé mořem pohne a jako z gruntu je vyzdvihne a zedme, tak že vlny k víře nepodobně velmi veliké se na moři dělají: neb jednak se voda rozstupuje a doluo ke dnu snižuje, a velmi hluboké rokle neb audolí v vodě dělá; jednak se vlny zas v hromadu srážejí, a co nějaké vrchy neb hory se nahoru k nebi vyzdvihují, a jedna vlna se s druhau potýkajíc, zhuoru vysoko stříká a kropí, a jedna přes druhau se přelívá; a z toho velmi veliký a hrozný zvuk, přelívání, šplechot a jekot po všem moři povstává a hejbá. Mezi mořem pak a nebem vítr velmi veliký a hrozný, co by všecko všudy svau prudkostí pobrati chtěl, fučí a zučí, a o provazy, kterými v návi stromové nataženi jsou, a jiné, se jako řežíc šustění strašlivé vydává. Nebe také nahoře toto obé přikrývající hruozy a strachu plné jest; neb oblaky hroznými a černými povlečené bývá a se zamračí, zakalí a zatmí, co by noc byla, že nerozeznáš, den-li je čili noc, a k tomu také přívalem, hřímáním a jako ustavičným blýskáním strašlivé jest. A tak člověk ten čas v šífu na moři jsa, se všech stran auzkostmi velikými, hrůzau a strachem obklíčený jest:

neb pohledíšli doluov na moře, na kterém jsi, to nepokojné, hněvivé, divoké a k tvému zahynutí hotové pod sebou vidíš; a pohledíšli nahoru k nebi, to tolikéž od oblakuo strašlivých, pršení deště a přívalu, hřímání a blýskání ustavičného ukrutné a hrozné vidíš; pohledíš-li pak mezi nebe a moře, tu od fučení a zvuku větru převelmi velikého strach a hruoza veliká jest. A tak pohleď kde chceš, obrať se kam chceš, všudy veliké nebezpečenství a smrť před sebou vidíš. K tomu pak ke všemu šíf neb nave, na které jsi, pod tebau na místě nestojí, než co nějaké pérko od vln jednak doluo, jednak nahoru se zmítá; a tak od vln jsauc zmítána, spojení prken a trámové se v ní svírají, stromové, na kterých plachty visí, se vším se třesau, viklí a chvěplí, a všecka nave tak praští a luští, nic jináč než co by se hned v drobné kusy polámati chtěla; také v ní truhly, v kterých zboží a jiné věci, co tuze přivázáno není, se převrací, a jedno k druhému se přiráží a nemalý hřmot a šramot v navi činí; neb skuoro nic na svém místě zuostati nemuože, aby sebau nahýbalo a se nezpřevracovalo a jedno o druhé netlauklo; nýbrž ani člověk pro to kolébání a sem i tam zmítaní v ní pevně státi nemuož, leč se něčeho drží: neb jda, ničeho se nedrže, potácí se sem i tam, co by byl vožralý.«

Rovněž tak skromný a tichý pracovník katolický byl Tomáš BAVOROVSKÝ, od roku 1546 farář v Plzni, pak kanovník pražský (při tom též kazatel při dvoře Viléma z Rožmberka na Krumlově) do r. 1561. Poněvadž mu v Praze nesvědčilo, vrátil se zase do Plzně, kdež 1562 zemřel.

Byl horlivý kazatel a jeden z málo tehdejších kněží, který také svých stranníků u víře a mocného panstva nešetřil. Byl nazván podle svého zápalu a neohroženosti českým Skargou: ovšem že slova jeho nezněla tak daleko a vysoko, jako slova tohoto jeho současníka. Proto přec kázaní jeho jednotlivá, i sbírka jejich úhrnná »Postilla«, důstojně se přiřazují ke kázaním Husovým, Chelčického, Rokycanovým . . a ještě v našem století líbila se našim kazatelům.

Z kázání jeho vydáno jest (třináete) kázaní o pokání (spolu s řečí na Boží hod), jež měl 1551 v postě v Plzni, r. 1552 u J. Straněnského; tato kázaní spolu s ‚Dvojím kázaním při slavnosti nové mše‘ z r. 1557 vydal znovu v Praze DITRICH 1820, 1822. Hlavní dílo jeho byla ‚Postilla česká‘ (na evangelia nedělní) 1557, stkvostně vypravená s mnohými dřevoryty, často čítaná; ještě 1822 vydal z ní J. DITRICH trojí kázaní. Týž DITRICH vydal téhož r. 1822 jeho ‚Zrcadlo věčného a blahoslaveného života‘ z r. 1561.

Ale hlavní a rázovitý představitel katolictví těchto dob je známý a spíše pověstný než proslulý **Václav Hájek z Libočan.** Jeho dílo, vadné až nad pomyšlení, stalo se na tři století oblíbenou knihou dějepisnou

našeho národa, přeloženo do němčiny i do latiny, největší dějezpyte[c] XVIII. století psal k němu poznámky: kniha jeho stala se autoritou nahoře i dole, ona unikla vítězně i nepřátelství kališníků i zlobě živlů i konečně rukám jesuitů po bitvě na Bílé Hoře, kteří sic ani knih papežových a spisův arcibiskupských nešetřili.

Kniez Warſlaw Hagek z Liboſan ſi.

Erb Hájkův přidaný k jeho kronice.

313

A přec, jak nízko mravně stál její původce a spisovatel! Rozený kališník přestoupil ke katolictví; 1524 byl již knězem a 1527 protekcí panskou stal se již děkanem na Karlštejně proti řádu církevnímu. Po několika soudních zápletkách 1533 rovněž panskou protekcí proti řádu církevnímu ustanoven administrátorem kostela vyšehradského, ale ještě téhož roku královským rozkazem ztratil obojí své důstojenství. Uchýlil se do kláštera sv. Tomáše, kde oddal se písemnictví; a tu vyhledali ho páni katoličtí a kališničtí, aby sepsal kroniku českou. Rozneslať se totiž zpráva, že uštěpačný Kuthen hodlá sepsati kroniku českou se stanoviska evangelického a tu bylo nutno, předejíti ho. Vymožena na králi a stavech všemožná podpora: tři písařové u desk zemských vypisovali Hájkovi důležité zprávy, purkrabí, král. hejtmani a městské rady podávali doklady, komise tří pánů prohlížela a škrtala, čeho bylo třeba a r. 1539 bylo již dílo hotovo. A dříve než mohli se v to vmísiti členové konsistoře podobojí, tištěno dílo u Jana Severina a Ondř. Kubše. V poslední chvíli ještě požár Malé Strany vážně ohrozil celé dílo, které konečně ke konci r. 1541 na světlo vydáno. Dílo zalíbilo se a Hájek odměněn 1544 proboštstvím staroboleslavským. Ale spory jeho se tím neskončily; měl zase roztržky s kapitulou svatovítskou

a tato na něho 1547 žalovala u krále. Tu hledal zase Hájek proboštství u Všech Svatých, vyhrazeného mistrům kollejním: ale konečně roku 1549 se přece kapitole pražské pokořil. R. 1553 zemřel v klášteře u sv. Anny, kdež i pochován.

»**Kronika česká**«, tak sluje toto slavné dílo Hájkovo (titulní list v příl. č. 20, ukázka textu příl. č. 21, obrázků str. 5, 288, 289), vypisuje dějiny české od počátku národa českého do r. 1527. Jest velice obšírná (obsahuje 528 listů foliových) a důkladná, slohem lehkým a prostým sepsaná, bohužel však příliš libovolně smýšlená a vytvářená. Hájek vypráví podrobně kdy, kterého roku, kterého měsíce a dne, se co stalo, dokládá se rozmanitých kronikářů domácích a cizích, zná osoby i jejich rodokmeny co nejurčitěji: jen škoda, že jsou to největším dílem výmysly a lži. Měla již před vydáním mnoho nesnází (korrektoři shora zmínění: nejv. sudí Jan z Lobkovic, místosudí Jan Hodějovský a Heřman Sedlecký z Dubu, mnoho škrtali, zejména »co se žižkovské a Mr. Jana Husi bauře« dotýče, tak že nazýván Hájek »castratus« (= vykleštěný); požárem 1541 mnoho z 1000 exx., v nichž vytištěna, shořelo a musily býti přední archy znova tištěny atd.), ale všechny vítězně překonala — utrpěla hned po vydání mnoho od kritiky, ale pak přece ovládla slova Veleslavínova z r. 1585: »Mnozí.. málo jí sobě vážili pro některé příčiny, totiž, žeby někde strany pod obojí dotýkal, mnohé bezpotřebné, časem i básnivé věci vměšoval. Ale nyní, když se již exemplářů nedostává a žádný po ta všecka léta se nevyjevil, ještoby něco lepšího a gruntovnějšího na světlo vynesl, nejedni by ji za dosti veliké peníze rádi koupili.« A tak kniha Hájkova stala se vzorem — dle ní psal Beckovský svou Poselkyni, v ní pokračoval 1688 jakýs duchovní K. Hradecký, z ní váženy i čerpány doklady až do Dobnera. Vydána teprve r. 1542 (ačkoli již s polou října 1541 dotištěna), ježto hlavní nakladatel Kalaš nechtěl Hájkovi ji zaplatiti; podruhé ve věrném napodobení r. 1819 nákladem Jana ryt. z Schönfeldů. J. Sandel přeložil ji do němčiny a překlad jeho vydán třikrát 1596, 1697, 1718; na latinský překlad věnoval v XVIII. stol. hr. Berka z Dubé a z Lipé, nejv. maršálek království Českého, horlivý ctitel Hájkův, značnou sumu peněz; v překlad uvázal se 1712 JEVINA, řeholním jmenem VICTORINUS a scta. Cruce o vydání jeho pečoval Gelasius DOBNER, opatřiv jej poznámkami, v nichž většinou vyvracelo se to, co v kronice tvrzeno; vydal ho však pouze 6 dílů 1761—1780, pokračování si omrzev. »Konec učinil lhaní« pověděl později o tomto jeho vydání F. F. Procházka.

Kromě kroniky vydal Hájek i »Knihu o ohni v Menším Městě Pražském« r. 1541 (pak ještě vyšla 1614, pak vydal znovu »Snář« V. z Březové (v. str. 242) 1550 a »Solferna« (v. str. 199) 1553, konečně přeložil z latiny Ant. de Rampigolis Zlatou bibli (1543), mravná naučení v jednotlivých kapitolách přehledně shrnutá.

Ukázkou textu kroniky:

Léta 1003.

Čechové aby naplnili žádost již slepého knížete svého Boleslava spolu sú se na Vyšehrad sebrali, a s povolením i rozkázáním téhož Boleslava, knížete svého, volili sú sobě za pána a knížete Jaromíra, syna Boleslavova, a posadivše jej na knížetské stolici, činili jemu poctivost. Času toho byli sú mezi Čechy Vršovci páni najznamenitější, a bohatstvím a rodem nad jiné vyvajšeni, neb sú byli od nějakého Vrše hraběte pošli, kterýž byl někdy mnohými před lety s knížety Charvatskými, totiž Čechem a Lechem,

bratry vlastními, do té zemi z Charvat přijel; a ten jistý hrabě na svém štítu zlaté vrše v modrém poli požíval. A když byl v České zemi rod jeho velmi se rozšířil a zmocnil, i nad jiné vyvajšil; neb mnoho tvrzí i některé hrady držali, velmi příliš důstojenství knížetského byli žádostivi, a vždycky den ode dne se spolu o to radili, aby někdo z nich zemi zpravoval, tady a tak chtíce knížetský rod všecken udusiti a zahladiti.

Přihodilo se dne jednoho letního, když dennice z hory vycházela, přijeli sú Vršovci na dvuor knížete svého velmi vesele, žádajíce Jaromíra knížete, aby se na projížďku a na lov vypravil, pravíce, že světlost dennice ten den jasný znamenává. Mládenec upřímý dal se namluviti, pojav svá dva myslivce, Hovoru a Hřivce, jel s Vršovci do lesuov až přes řeku, jenž Míza slove. Po odjetí pak knížete manželka jeho Střízka sama toliko na loži ležéci usnula. I viděla jest u vidění, an sv. Jan Křtitel před ní stojí, mluvě k ní: Rychle vstaň a pošli do Prahy, a rozkaž, ať padesát mužuov za knížetem bez meškání až do Heskova jedau, a odtud jim cesta až ke knížeti ukázána bude: neb tohoto dne veliká a hrozná osidla Jaromírovi jsú připravena. Střízka davši místo v svém srdci slovům muže svatého, bez meškání Pražany, aby knížete hledali, vypravila. Když sú se lovci po lesích rozjeli, Vršovci knížete velmi šetřili; a když na jedné hoře, kteráž Veliz slove, s ním se potkali, kuoň pod ním chytivše s koně jej strhli, a svlekše jej až do nahoty, ruce i nohy jemu svázali, kolé do země vbivše, kníže na hřbet položili, a k tomu kolí přivázavše na koně vsedali, a rozbíhajíce se, počali přes knížete skákati, v tom velikou a radostnou kratochvíl sobě zakládajíce. Jaromír nevěda, co by měl učiniti, k pánu bohu a k svatému Janu Křtiteli, kterémuž obzvláště mimo jiné svaté poctivost činíval, počal volati: Vršovci jemu se posmívajíce pravili: Ani Jan, ani buoh tebe z našich rukau již nemnož vysvoboditi! Když se pak té kratochvíle dosti napáchali, knížeti nohy rozvázavše, vzhuoru od země jej vyzdvihli.

V ten čas přiběhl náhodou myslivec jeden knížecí, jmenem Hovora, a uzřev knížete nahého, velmi se ulekl, a zabod svuoj kuoň pryč běžal, hledaje, mohl-li by jaký knížeti svému retuňk učiniti. I potkal se náhle s Pražany, ani koně své v jedné vsi zvázavše, po hustých lesích pěšky hledají knížete svého. I řekl jim: Rychle za mnou pospěšte, neb se pánu našemu zle děje; já na koni rychleji poběhnu, a na tuto mú trúbu loveckú trúbiti budu. V tom Vršovci kníže k jednomu dubu nahého přivázavše, k němu z lučišť jako k cíli stříleli. Ale on kníže viděl svatého Jana Křtitele, an před ním stojí a všecky šípy Vršovcův na svůj plášť béře, tak že žádná rána jich nic knížeti škoditi nemohla. Toť Hovora na svém koni ukáže se, a Vršovci chytivše jej, aby toho skutku jich na jevo nevynesl, Hřivcovi, knížecímu druhému myslivci (kterýž byl také k zahubení knížete Vršovcuom povolil) Hovoru věrného v moc dali, a aby jej tu před nimi na jednom dubu oběsil, rozkázali. Hovora prosil Vršovcuov za milost, a to v tom, že chce jich vuoli rád vyplniti, toliko aby jemu dopustili, třikrát aby mohl na

svú trúbu trúbiti. A oni zasmávše se, k tomu svolili. Když jest trúbil jednú, hned po trúbení haužev a smečka lyčená jemu na hrdlo vložena, a aby na dub vstúpil, rozkázali, aby svým trúbením nemeškal, jeho pobízeli. Po druhém trúbení počal kšaft činiti, a svému kmotru Hřivcovi své dítky poraučeje, musil hned vajše vstúpiti. Kochan hněvivě přistúpiv k němu, počal mluviti a řka: Kdes ty byl této hodiny? aby oznámil; neb sem já tě nedávno zazřel, a ty k nám přiběhl, a zase kuoň obrátiv pryč si běžal; neoznámíš-li a pravdy nepoviš, arcinešlechetníče! hned tuto mú střelu (lučiště natáhna) do tvého vstřelím srdce. Hovora dlúhými slovy vypravoval svú nevinu. Tu Hřivec kázal jemu po třetí trúbiti, a on velmi dlouho tím traubením prodlil, až jemu Hřivec trúbu z ruky vytrhl. Toť Hovora počal se sem i tam a tak na všecky strany ohlédati. V tom Pražané, slyšíce traubení, blízko se přiblížili, a rychle vyskočivše, Vršovce na různo rozrazili, a některé zjímali, jiné utíkajíce stíhali, a tak všech Vršovských tu třináct jali, Hřivce čtrnáctého, kterýž byl, jsa strachem poražen, doluov s dubu upadl a nohu zlámal, vésti jeho s sebú do Prahy nemohúce Hovorovi jej na tom dubu, na kterémž měl Hovora od Hřivce, svého kmotra, býti oběšen, oběsiti rozkázali.

Kochan pak, jenž byl té nešlechetnosti původ nejvěčší, vryl se pod jednu velikú skálu, a listím se přihrabav, tak se tu ukryl. Pražané velmi rychle počali se Hovory, kde by kníže byl, ptáti, a jest-li živ, že by rádi viděli. Hovora s nimi na jedno místo v lese běžev, kníže Jaromíra u dubu přivázaného ukázal. Když sú k němu všickni přišli, nahého a na poly mrtvého kníže sú uzřeli; neb jej byli k tomu dubu tuze smečkami přivázali a velmi ukrutně jej byly mouchy a hovadové uštípali. Odvázavše jej sú oblekli, a s velikú radostí s ním jeli do Prahy. Tu hned na té cestě kníže Hovorovi za tu věrnost a pomoc sliboval, a potom více skutkem vyplnil, vsi od svého dvora: Kublov, Braumy, Trubín a Hudlice, jemu darem dal. Když sú pak s knížetem do Prahy přijeli, klaněli se jemu všickni, a jako by se znovu na svět narodil, tak se radovali. Kníže Jaromír, aby dobrodiní nebyl nevděčen, kázal všudy biřicům provolati: aby všickni Hovoru ctili a jemu se klaněli; neb jej kníže i s jeho potomky za pána vyzdvihuje, prvního mezi jinými činí, tak aby on slul druhý po knížeti, a rod jeho tú chvalú aby se radoval až na věky. Nad to úřad lovcovství, kteréž prvé k Stebnu bylo, to jest Hovorovi a jeho rodu na věčnosť zapsáno. Po malém pak času kázal kníže svolati vládyky a zemany, oznamuje jim, kterak věrný Hovora byl těžce a nebezpečně svého hrdla pro zachování knížecího života považil, a při tom jich, kterak by ještě výše Hovoru i s jeho rodem mohl vyzdvihnouti, za radu žádal. A oni jemu radili, aby netoliko knížetskú milosti, ale i císařskú byl obdarován. Jaromír vedlé jich rady učinil, a posly své s Hovorú bez odtahův do Řezna na svuoj náklad poslal, Jindřicha toho jmena druhého císaře žádaje, aby on pro ten skutek a pro tu službu, kterúž učinil knížeti svému Hovora, jej svú milostí obdařil. Císař nový, jenž byl velmi milostivý, rád a vděčně to na žádost Jaromírovu učinil, a Hovorovo

pauství svú milostí a majestátem obdařil, jemu rozkázal, aby na svém štítu nosil dvě černé ostrvi na kříž přeložené, tak aby každá ostrev měla pět sukův, a to v zlatém poli; a to znamení on aby užíval i s svými budúcími až na věky, pro budúcí věčnú toho skutku paměť.

Mezi stranou katolickou a mezi Jednotou Bratrskou jako mezi dvěma žernovy kolísaly se dvě strany zbývající: zmírající strana kališnická a nově rostoucí i mohutnějící strana luteránská. Strana luteránská brzy navazuje styky s Bratřími, brzy skrývá se za kališníky; až konečně, když starokališníci téměř veskrze vrátili se ke katolictví a když uvedením jesuitů do Čech 1556 nabývá strana katolická nebývalé dotud odvahy a výbojnosti, spojili se luteráni s Bratřími, aby si vymohli svobodu víry. Doba byla tomu příznivá: Maximilian II., syn rázného Ferdinanda, sám evangelík smýšlením, shovívavý a rád všude po dobrém vycházející, byl dosti nakloněn i Bratřím i luteránům; a pokud mohlo se díti bez ublížení katolikům, rád vyhovoval. Taková žádost, se kterou i katolíci souhlasili, splněna luteránům i Bratřím r. 1567: k žádosti stavů zrušena kompaktata a zápis o nich z desk zemských vymazán. R. 1575 pak na místo nich nastoupila konfessí česká, o níž se luteráni usnesli a jíž jim Bratří pomáhali spolu dobývati: strana kališnická takto i viditelně mizí z Čech, proudy krve, které pro slavné čtyři články pražské vylity, tekly nadarmo. Jakýsi stud zmocnil se i samých vykonavatelů mandátů královských: tiše a bez hluku vymazána kompaktata z desk, tak tiše, jak shasíná svíce dohořívající.

A v těchto bojích a v těchto sporech válčících mezi sebou náboženských stran, kde jedni druhé kaceřují a kde na všech stranách jsou dosti řídké zjevy jako u bratří Blahoslav nebo u katolíků Prefát, roste a mohutní také česká věda. Ona přistupuje jako nový činitel k stranám rozvaděným; všem ukazuje hojnost práce, pro kterou třeba jest svornosti a míru; ponechávajíc každému jeho přesvědčení, kořistíc z vyrůstající za Maximiliana svobody náboženské i pro sebe, srovnává se stejně s katolíkem jako s lutheranem, s Bratrem jako s kališníkem; srovnává se dále stejně s Čechem jako s Němcem, se stranou vládní jako vlasteneckou. Nalézajíc ukojení sama v sobě, ustupuje ze soutěže, ve které utkávají se strany všechny téměř o hodnosti a důstojenství, o moc a peníze. Jí náleží budoucnost: proto nestará se o přítomnost.

První zástupce české vědy je slavný Zigmund HRUBÝ Z JELENÍ, čili latinským názvem **Gelenius**, jak ho tehdy obecně nazývali. Syn známého nám (v. str. 269) dobrého a upřímného Řehoře, vychovanec výborného (v. str. 276) Václava Píseckého, s nímž vypravil se 1509 do Italie, zůstal tam i po náhlé smrti učitelově. Řečtině, jíž učitel jeho s takovou láskou byl oddán, vyučil se úplně v Benátkách; stařičký vyhnanec řecký, Marek Musuros, jej v ní cvičil, Beroald a Camillo zase v Bologni dokonali jeho

další vzdělání latinské. A vzdělání knižní dovršil, podobně jako Bohuslav i Blahoslav, cestami na východ i na západ: poznal Italii a Řecko, poznal Francii i Německo, všude seznamuje se s učenci a všude kořistě pro své vzdělání. Když se vrátil do své domoviny, doplnil své vzdělání ještě studiem jazyků semitských u M. Aurogalla Chomutovského. Hleděl z hřivny své i vlasti prospívati, hleděl dosíci na universitě řecké stolice vyučovací, ale nezdařilo se mu. Za to pozval ho slavný Erasmus Rotterdamský do Basileje, aby tam knihtiskaři Frobeniovi redigoval vydávání starých klassiků. K nabídnutí tomu přistoupil s ochotou největší; měl nyní místo, kde mohl žíti jen svým oblíbeným vědám a zároveň prospívati veškerému lidstvu. I usadil se pevně v Basileji; marně pak ho k sobě zvali 1540 Pražané i Norimberští, byl již tam zapustil příliš pevné kořeny — tam uprostřed prací překvapila ho 1554 smrt, překlad rozdělaný zůstal nedokončen.

Ke svým vydáním přistupoval velice svědomitě; i z Prahy byl mu půjčen prostřednictvím Melanchthona (s tím se seznámil ve Wittemberku) z knihovny universitní rukopis Plinia staršího, kterého později vydal. Taktéž vydal Eutropia 1532, Aristofana 1537, Tertulliana 1550 a mn. j. Mnohé klassiky překládal z řečtiny do latiny; překládaje Justina zemřel. Vzácnou sbírku veškerých jeho vydání (od prof. A. TRUHLÁŘE) chová České Museum.

Ale ani vlasti se neodrodil; 1550 rozmlouval s ním Blahoslav a shledal, »že velmi dobře česky mluvil« (v. str. 298). Uměl i chorvatsky, neboť u něho Chorvaté přednášeli své zpěvy. Znalosti své slovanské i klassické spojil r. 1536 v Lexicon symphonum, jímž chtěl ukázati shodnost čtyř hlavních jazyků evropských: řečtiny, latiny, němčiny a slovanštiny. Třebas dílo jeho nebylo ve všem dokonalé, zaslouží přece zmínky jako první nesmělý pokus o srovnavací jazykozpyt evropský.

»Lexicon symphonum, quo quattuor linguarum Europae familiarum, graecae scilicet, latinae, germanicae et slavonicae concordia consonantiaque indicatur« (= »Slovník souhlasný, jímž se prokazuje shoda a souhlas čtyř jazyků evropských, totiž řečtiny, latiny, němčiny a slovanštiny«) vyšel v Basileji nejprve 1537, pak 1544 v rozmnoženém vydání. Obsahuje srovnání 292 slov ve všech čtyřech jazycích, 107 lat. něm. č., 65 lat. ř. č., 56 něm. ř. č., 263 lat. něm., 117 něm. ř., 352 ř. lat. Mnoho jest ovšem vadného, leccos sem nenáleží, i česká slova jsou někdy nesprávná: ale proto kvapného odsouzení nezasluhuje.

Ne tak počínali si ostatní zástupcové české vědy tehdejší: astrologie i alchymie zabírá jedněm volnost názoru, jiným zase zastírá zrak náboženské strannictví. Bavor, Rodovský, Šúd a jiní nevynikají nad prostřednost; výš vyniká pouze br. J. Černý (v. str. 299) a k výši Zikm. Hrubého vystupuje pouze dr. Tadeáš HÁJEK Z HÁJKU, chlouba české vědy XVI. století.

Bavor RODOVSKÝ Z HUSTIŘAN (1526—1592) jest u nás typický zástupce středověké astrologie a alchymie, kteráž ho přivedla úplně na mizinu. Pracoval v laboratořích

tehdejších mocných příznivcův alchymie, p. Viléma z Rožmberka, snad i císaře Rudolfa II. Pro pana Viléma 1574 přeložil i staročeský text »tajností Aristotelových«: »Secreta Aristotelis. Kniha lidskejch ctností a mnohejch naučení, kterak se králové, knížata i páni v svém panování opatrovati, jakým prostředkem poddané spravovati etc.« (v rukopise univ. knihovny pražské); překlad ten učinil dle svého udání z charvatštiny, vskutku však ze staré češtiny. V rukopise zůstala i jiná jeho alchymická knížka: »řeči starých filosofů,« rovněž ze staré češtiny přeložená, i »o požehnaném kameni filosofském, hraběte z Marka a z Tervic« 1578. Astrologií zabývá se jeho »Krátké sepsání o divné světlosti jedné hvězdy z hvězd, jenž slovau fixae« (vyd. 1574) a překlad spisu Ursina Plavenského »Nové praktiky dvě, první od l. 1580 až do l. 1600, druhá od l. 1580 až do l. 1588, v nichž se dokonale a jistotně oznamuje, co se v těch letech státi a vykonati má« (vyd. 1580). Potřebnější a užitečnější bylo jeho »Kuchařství, t. j. knížka o rozličných krmích...«, vyd. 1591 a pak ještě častěji. (Jiné vydání otištěno znovu péčí Č. ZÍBRTOVOU docela věrně podle starého tisku 1894).

M. Mikuláš ŠÚD Z SEMANÍNA, professor universitní, slavný své doby mathematik a astrolog, stojí ovšem výše nežli prostý Bavor Rodovský, ačkoli své astrologii věřil zrovna tak pevně jako tento. Znám je hlavně jako vydavatel pranostik a minucí (ukázka takové tehdejší minuce připojena v příl. č. 23), jež vydával od r. 1520—1557 každoročně (ještě před smrtí [† 23. dubna 1557 po svízelném životě] sestavil »almanach a pranostiku« na r. 1558, kterouž po smrti jeho vydal Š. Oks z Kolovsi) a jeho proroctví i předpovídání (vyšla 1542 i tiskem: »pranostika nová s divnými proroctvími od 1541 až do konce l. 1550«) těšila se takové oblibě i vážnosti, že od krále Ludvíka I. obdařen šlechtictvím, od Ferdinanda pak i stálým platem a výsadou na vydávání almanachův i titulářův. Vědeckého však vskutku díla nevydal.

Nar. 1525 v Praze, studoval mladý Hájek (latinsky zván NEMICUS) doma, ve Vídni, v Bologni i v Miláně; dosáhl mistrovství svobodných umění i doktorátu lékařství, přednášel i nějaký čas na universitě. Záhy obrátil se však k praktickému lékařství a zabýval se nejen účinnou pomocí trpícímu lidstvu, nýbrž i vědou i písemnictvím. R. 1566 účastnil se jako vojenský lékař polního tažení proti Turkům, začež povýšen do stavu vládyckého a jmenován protomedikem království Českého, 1572 stal se osobním lékařem císaře Maximiliana. Koncem r. 1581 začalo s ním jednání, aby byl lékařem krále dánského, avšak Hájek volil zůstati ve vlasti. V posledních letech seznámil se s Tychonem de Brahe, jemuž 1599 vymohl povolání k Rudolfovi II. Spolu pak zabývali se hvězdářstvím i mathematikou, avšak smrt již 1. září 1600 učinila konec jeho životu. Pochován v kapli betlemské.

Působení jeho vědecké bylo velice rozsáhlé; r. 1563 podjal se i díla, jež vydává chvalné svědectví o jeho vědecké pracovitosti: začal totiž se svými žáky měřiti a mapovati okolí pražské, maje v úmyslu rozšířiti práci svou na celé Čechy; ale vida, že není nikde se nadíti podpory hmotné, musil od práce té upustiti. Za to úplně se mu podařilo obohatiti písemnictví české překladem slavného **Herbáře Mathiolova,** nejslavnějšího díla tehdejšího písemnictví přírodopisného, na jehož vydání povolili stavové 1558 půltřetího sta kop grošů, ostatek pak nákladu uhradili císař, arciknížata a jednotliví zámožní páni a měšťané.

Ondř. MATHIOLI, slavný lékař tehdejší († 1577), osobní lékař arciknížete Ferdinanda, slavená autorita tehdejší v oboru lékařství, psal jen latinsky a vlasky. Jeho Herbář (snímek titulu a vnitřní strany v příl. č. 22) byl největší a nejslavnější dílo tehdejší doby; rozšířen v šesti jazycích a oblíben nesmírně. Po Hájkovi ještě vydal překlad Dan. Ad. z Veleslavína prací svou a Ad. HUBERA Z RIESENPACHU 1596.

Překlad Hájkův (ve fol. r. 1562 u Melantricha vyšlý) vydává chvalné svědectví i o jeho činnosti vědecké i o jeho vřelém citu vlasteneckém. S ohromnou prací musil mnohdy tvořiti významy nové a konal to rád »pro dobré a užitečné vlasti naší, . . . tudíž také i pro rozšíření a rozmnožení jazyku našeho českého;« a o svém vědeckém vyznání víry poučuje nás v předmluvě, kde za účel člověka vyhlašuje »rozhojňovati se častým a ustavičným cvičením . . . v umění svobodném a v ctnostech dobrých.« Lékař je mu největším dobrodincem lidstva, ježto zdraví je největší poklad člověka.

Dr. Tadeáš Hájek z Hájku.

A tyto své názory vědecké dovedl i platně zastávati a hájiti, když bylo potřebí. Jednou vidíme, jak píše ostrou obranu Bratří, sám kališník »konfesse české«, proti utrhačnému útoku jihlavského jakéhos kazatele, jindy zas vyhledává u arcibiskupa svého práva k boji vědeckému výborným listem latinským, jehož slova »buduli překonán důvody, ne však vášní a urážkami, milerád ustoupím od svého mínění z lásky k pravdě a ne menší radost budu pociťovati ze své porážky, než kdybych se ze zápasiště vrátil vítězem» mají až podnes platnost neztenčenou.

Leč ani Hájek, ačkoli vědomě bral se za cílem nejvyšším, nedovedl se úplně vymaniti z pout svého věku. I on vydával »výklady na proroctví« (1560) »o některých

znameních nebeských« (1580) a j. p.; i on věřil astrologii, pouštění krve atp. Vydával i pranostiky 1549—1570 a r. 1597 uložena mu Rudolfem II. přehlídka všech nových kalendářů, aby z nich vymýtil bludy stále se opakující.

Nástupce jeho universitní, MAREK BYDŽOVSKÝ Z FLORENTINA (1540—1612) (v. připojenou podobiznu), rovněž slavný hvězdář a mathematik, neměl již ani oné vědecké snaživosti ani lásky k domácímu písemnictví, jako Hájek. V posledních letech svého života zapletl se do sporů s universitou, což vzbudilo v mistrech akademie mrzutost, jež jeho památce škodila i po smrti. Kromě latinských spisů odborných zabýval se hlavně spisováním dějin; jeho děje Rudolfa II. (1575—1596) zůstaly však dosud v rukopise (pod titulem »Diarium sub Rudolpho rege«), kdežto jeho »Život císaře Maximiliana« vyšel v Praze 1589.

M. Marek Bydžovský z Florentina.

Proti nové vědě stavělo se zvláště příkře kališnictví, ačkoli již dohasínající. Právě že cítilo, jak půdy mu ubývá pod náporem katolictví, luteránství a Jednoty s jedné a nové vědy se strany druhé, snaží se udržeti různými prostředky při své dosavadní síle a moci. Na křesle Rokycanově a na kazatelně Husově nezasedají již mužové, kteří vlastní cenou, vzorným životem a plamenným slovem by dovedli za sebou táhnouti davy, jako velicí jejich předchůdcové; pomáhají si proto jiným způsobem, někdy dosti naivním.

Takovým způsobem brání kališnictví na př. Bohuslav **Bílejovský** z Malína, původce kališnické církevní kroniky české, ve vysokém věku

Minucí česká na r. 1598.

Minucý a Pranostyka
o Včenj Pražské wydaná od M.
Ondřege Mitýsko Lidoměřického k Létu Páně
M.D.XC.VIII Hrudnému.
um Consensu & Facultate superiorum.

List titulní
s podobiznou Rudolfa II.

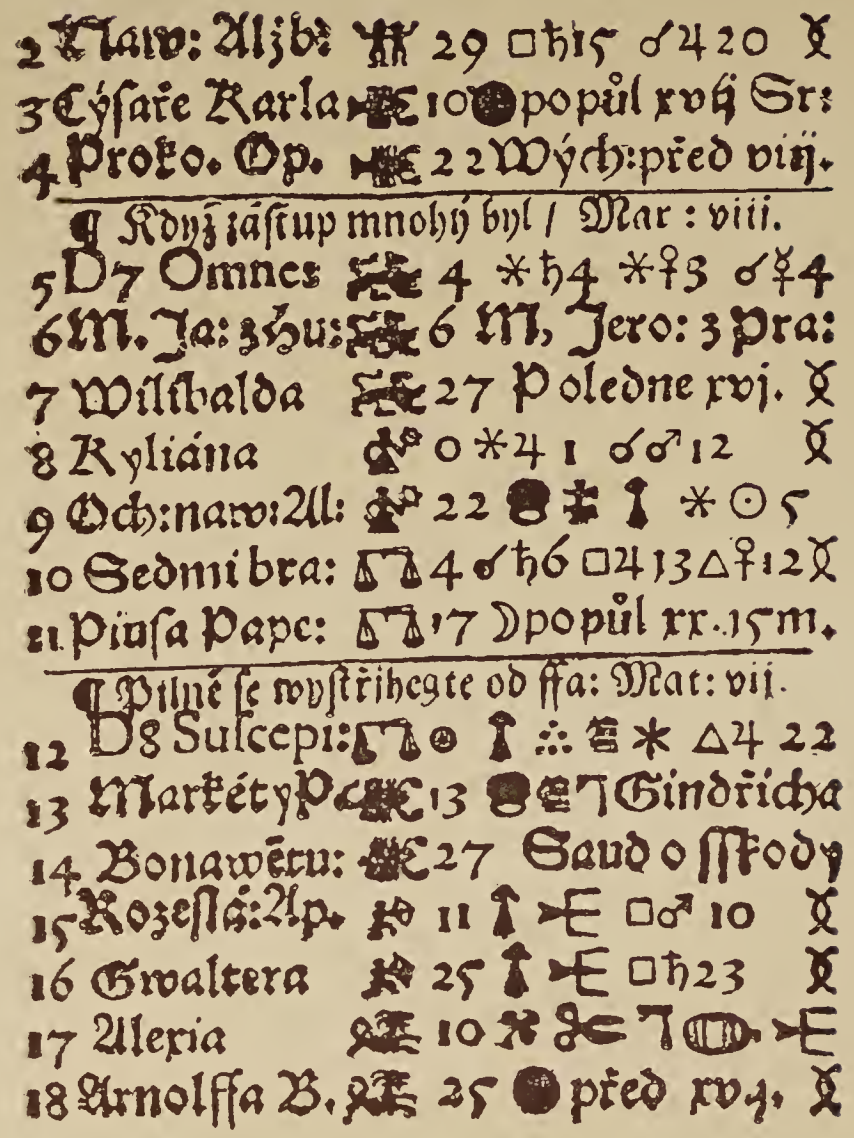
2 Naw: Alžb: 29 □♄15 ☌♃20
3 Cýsaře Karla 10 popůl xvij Sr:
4 Proko. Op. 22 Wých: před viij.
¶ Když zástup mnohý byl / Mar: viii.
5 D7 Omnes 4 ✱♄4 ✱♀3 ☌☿4
6 M. Ja: z Hu: 6 M. Jero: z Pra:
7 Wilibalda 27 Poledne xvj.
8 Kyliána 0 ✱♃1 ☌♂12
9 Och: naw: Al: 22 ✱☉5
10 Sedmi bra: 4 ☌♄6 □♃13 △♀12
11 Piusa Pape: 17 ☽ popůl xx. 15 m.
¶ Pilně se wystřihegte od ffa: Mat: vij.
12 D8 Suscepi: ✱ △♃22
13 Markéty P. 13 Gindřicha
14 Bonawětu: 27 Saud o sskody
15 Rozeslá: Ap. 11 □♂10
16 Gwaltera 25 □♄23
17 Alexia 10
18 Arnolffa B. 25 před xvj.

List textu na červenec
se svátkem M. J. Husi a Jeronyma.

Grosman a Svoboda v Praze.

List titulní.

Herbarz: ginak

Bylinář / welmi vžitečný / a Figůrami pěknymi y zřetedlnymi / podlé prawého a yako žiwého zrostu Bylin / ozdobeny / y také mnohymi a zkussenymi Lékarzstwijmi rozhogneny / gessto takowy nikdá w ziadnem Nazyku prwé wydán nebyl: od Doktora Petra Ondřege Matthiola Senenského / Nayjasniegssího Arcyknijžete Ferdynanda etc / předniho žiwotniho Lekaře / naypřw w Latinské Řeči sepsany / a giž pro Obecné dobré Obywateluow Králowstwij Cžeského / na Cžeskau Řeč / od Doktora Thadeásse Hágka z Hágku / přeložený / a wůbec wssechnem wydany.

Při koncy přidano kratke naučenij a zpráwa / o rozličném Distyllowánij a páleni Wod /

o několika Pyckami k takowému páleni náležitými / kterež netoliko Apatekářuom / ale y giným kteříž se w tom kochagij / dobře se trefiti budau moci.

Gest také trogij Index: Geden podlé gmén Latinských / Druhý podlé Cžeských / a třetij obzwlásstnij / podlé Nemocy a nedúhuow sebraný.

Wytisstieno w Starém Miestie Prazském v Girzijka Melantrycha z Awentynu.

Létha Páně /

M. D. LXII.

Ukázka textu a obrázků.

Knijha. LXXXIIII

O Fijku Kapitola LXXXIIII.

Ik počátku w Cžechách se nachází / leč odginad přinessený a wsazený / nebo žywy wcelm gest nezpilwy. Zymnijho času musegij gey v nás (kdož chce aby mu nezahynul) do Sklepu do snassetij / což aby příhodnégi činiti mohli / sadiwagij gey do Skopku / aneb do Dčberu / a tak gey snadno sem y tam přenássegij / z té příčiny v nás neniiž wysoko rosti. Naydéyme Owotce / kteréž Fijky slowau / wydawá /

Herbář Matthiolův

v překladě Tadeáše Hájka z Hájku.

Grosman a Svoboda v Praze.

věku r. 1555 v Praze jako farář u sv. Kříže zemřelý, jenž hájí kališnictví tím, že vkládá učení kališnické do prvních dob křesťanství v Čechách, tím způsobem spisuje politické dějiny české Martin **Kuthen** ze Šprinsberka, jenž v historii české — sám kališník — umlčuje Husa i Žižku a úzkostlivě se vyhýbá všemu, čím by na straně katolické mohl zavaditi — a týmž způsobem konečně, neobratnými traktaty i ošklivým udavačstvím, bojoval pro kališnictví jmenovec slavného Marka — Pavel **Bydžovský**, zvaný obyčejně Smetanou. K nim druží se četní kněží a mistři kališní menšího významu, kteří tu obratným překladem, tu neobratným sepsáním vlastním hájí dále ještě nauky Husovy — avšak marně.

»Kněze BOHUSLAVA BÍLEJOVSKÉHO z Hor Kuten odjinud z Malína« (1480—1555): »Kronika česká zpuosob víry křesťanské pod obojí zpuosobú těla a krve Pána Jezukrysta i také pod jednú v sobě obsahuje« (vyšla 1537 v Norimberce, znovu pak r. 1816 spolu s mapou Klaudianovou v Praze, péčí prof. DITRICHA) vykládá ve třech knihách historii kalicha v Čechách až do r. 1532. V knize první ukazuje, že přijímání pod obojí datuje se v Čechách již od dob Cyrilla a Methoděje, že kališníky byli Bořivoj i sv. Vojtěch, M. z Janova i Hus dávno před Jakoubkem; dokazuje to mnohdy klamem, častěji lží a výmyslem: v církevním dějepise je tak důstojným soupeřem Hájkovým. Totéž pozoruje se i v druhé knize, jednající »o nakažení kacířstvem utěšené církve české a o pojití Pikhartuo,« jimiž míní učení táborská a kdež s uspokojením vypravuje o bitvě lipanské; totéž konečně, jen ještě příkřeji a nevrleji, vyznívá i z knihy třetí »jak se ta rota pikhartská zase vyzdvihovati počala a nepřestává,« kdež horlivě jsou potíráni Bratří, proti nimž aby zakročilo, vyzývá na konec panstvo české. Kniha jeho, ač obsahuje výmysly někdy makavé, založila přece v Čechách později — a i v našem století mezi Rusy — celou školu, přijímající u Husa souvislost s křesťanstvím cyrillo-methodějským a teprve DOBROVSKÝ báchorky jeho navždy odklidil.

Krajan jeho, Kutnohorský rodák Martin KUTHEN, zprvu bakalář a informator šlechtických synků, s nimiž procestoval jižní i západní Evropu, usadil se později v Praze, dovedl si zjednati vtipem postrach u protivníků, literární činností latinskou i českou vážnost u příznivců, opatrným užíváním příležitostí rozmanitých (k nimž počítal nejen bohatou ženitbu, ale i plátennictví, ačkoli byl již od r. 1541 obdařen erbem a přídomkem »ze Šprinsberka«) konečně i značné jmění, tak že 29. března 1564 zemřel jako veliký boháč. Literárně působil latinsky (byl také člen básnického sdružení Hodějovského a pomáhal i arciknížeti Ferdinandovi robiti rozmanitá ‚carmina' a ‚poëmata'), hlavně při rozmanitých loyalních příležitostech — i česky; z českých jeho spisů máme

¶ Toho také roku w Pátek po swatém Mauřicij widijn gest Křijž čerwený s Hadem/a s Mečem krwawym prostřed nebe. Gistá znamenij wálek kteréž potom nastaly.

. o Žižkowi.

¶ Léta Páně M° CCCCxix°. Wneděli na den Swatého Abdona w Hodinu xiiij. Třinácte Konsselúw na Nowém městě Pražském z Rathúzu s metáno. proto že když ssli od swatého Sstěpána s procesý/ někteřij protiwnijcy němcy z Rathauzu hodili cyhlau na Kněze. Púwod smetánij těch Konsselú byl Jan Žižka. neb to se oněm prawij že když byl před tijm dwořenijnem Krále Wáclawa a geho milostnijk/ vslyssaw o smrti Mijstra Jana

Ukázka textu kroniky Kuthenovy.

zachován jediný: »kroniku o založení země české..« (1539 ponejprv v Praze; pak ještě r. 1585 od Veleslavíny spolu s kronikou Sylviovou překladu Konáčova vydaná, i r. 1817 od Krameriusa); v ní prvně sic podle klassiků vypráví o předslovanských obyvatelích Čech, ale jinak byl zbytečný poplach, jenž vydání jeho kroniky předcházel a jenž vedl i katolíky k vydání kroniky Hájkovy (v. str. 312). Kuthen píše tak, aby nikde nenarazil — dílo též podle toho vypadlo. (Dříve bývala mu připisována i kronika o Janu Žižkovi, kterou vydal 1564; ale prof. J. GOLL nalezl ve Freiberce rukopis její z XV. století; v. str. 242.)

Daleko hojnější, avšak přes to přec mnohem nepatrnější byla činnost kněze kališnického Pavla BYDŽOVSKÉHO, příjmím Smetany (1496—1559). Rovněž urputný kališník jako Bílejovský, upadl záhy do sporů s universitou a konsistoří, jež tou dobou klonily se k luteránství, přičiněním zejmena Mystopolovým. Kn. Pavel udal Mystopola u krále, jenž donutil Mystopola vrátiti se zpět ke kališnictví, začež Bydžovský slavil v kázáních Ferdinanda jako štít církve Boží v tomto království. A rovněž tak bedlivé oko měl na »pikharty«, zvláště když se smířil s obráceným později Mystopolem. Traktáty své psal z největší části na faře svatohavelské v Praze v letech 1537—1549; jsou to jednak původní ‚knihy o přijímání těla a krve Páně' 1539 (a j. podobného obsahu), jednak překlady (ze sv. Jana Zlatoústého), jednak otisky děl starších: Milíčových (vlastně Příbrama, v. str. 238), Jakoubkových a Husových. Některé své spisy vydával česky i německy — první příklad utrakvisty také jazykového.

Z menších spisovatelů kališnických může zde býti uveden Jan ČEŠKA, informator u Viléma z Pernštejna, později kazatel kaple betlemské a naposled děkan pardubský a regent Pernštejnský († ok. r. 1547). Přeložil pro své chovance »řeči hlubokých mudrců« t. j. výbor poučných a mravoučných míst z klassiků. Dílko jeho zachováno v několika rukopisech a tištěno 1529, 1572, 1579, 1786 a ještě 1844 od BEZDĚKY (s předmluvou ŠAFAŘÍKOVOU). Dále může býti jmenován gramatik Šimon HÁJEK, administrator konsistoře Matěj KORAMBUS († 1536), knihtiskař KOSOŘSKÝ a j.

Ze skutečných a významných pracovníků literarních hlásí se však k straně kališné pouze dva: v písemnictví naučném slavný SIXT Z OTTERSDORFA a v písemnictví zábavném LEANDER RVAČOVSKÝ, oba života velmi pohnutého a oba z nejlepších spisovatelů tohoto období.

Život **Sixta z Ottersdorfa** úzce spjat jest s tehdejšími bouřlivými dějinami. Pocházeje z Rakovníka, vzdělal se spolu s bratrem Ambrožem pečlivě doma i v cizině, seznámil se hlavně důkladně s řečtinou, takže i z ní přeložil 1534 do češtiny spis jakýs sv. Ignacia, nám nyní nezachovaný. Spolu s bratrem oddali se právnictví; oba vstoupili do služeb obce pražské, při čemž jim vybývalo tolik prázdně, že spolu přeložili 1540 Joviovu kroniku tureckou, kterou věnovali arciknížatům Ferdinandovi a Maximilianovi, což jim vyneslo titul »z Ottersdorfa«.

»Kroniky turecké« byly tehda velice hojné a velice oblíbeny. Stálé vojny s Turky, jichž se stavové berněmi a někteří spisovatelé čeští jako kněží, lékaři, vojáci i velitelé účastnili, budily zájem a zvědavost; zprvu ukájena krátkými »novinami« »o Turku a o Budínu« 1542, »o dvau potýkajících se, totiž Turku pohanu a husaři křesťanu« 1565, »o zámku Segetu« 1566, »krátká a jistotná zpráva veselého vítězství křesťanů na moři Adriatském« 1571, »noviny hrozné, kterak jest Amurathus císař turecký .... znamenitý panket v městě Constantinopoli učinil« 1579 atd., záhy pak přikročeno k pře-

kladům rozmanitých cizích kronik, tu více tu méně spolehlivých. Nejstarší je překlad ‚Pamětí Konstantinovicových', jež Srb Michal Konstantinovic, mezi janičary tureckými vychovaný, sepsal kolem r. 1500 v Polsku, vrátiv se mezi křesťany jako zajatec Matyáše Korvina. Z polštiny přeloženo záhy do češtiny, tiskem však vydáno teprv 1565 tiskařem Alexandrem Aujezdským, spolu s kronikou o Jiřím Škanderbegovi. Podobně přeložena dvakrát jiná kronika Đorđevićova; překlad z r. 1567 věnoval původce Bessus Sixtovi z Ottersdorfa, svému mecenáši, jiný překlad vydal 1576 JAN MIROTICKÝ; ještě u Veleslavíny setkáváme se s kronikami tureckými. Překlad bratří Ottersdorfů hověl tedy úplně potřebě časové.

Jinak mladší Ambrož postupoval rovněž v hodnostech i ve jmění, jako starší Sixt; zemřel r. 1559 jako vladyka a majitel několika statků moravských; avšak písemnictvím se již zabýval jen málo, vydav vlastní životopis Karlův 1555 s dřevořezbami (v. str. 117.) a zůstaviv v rukopise výklad na zřízení zemské moravské.

Kdežto bratr věnoval se skoro výhradně praktickému právnictví, Sixt vedle něho nezapomínal ani na písemnictví. Dva překlady, 1547 a 1549 věnované nejv. kancléři Hendrichovi z Plavna, zjednaly mu přízeň tohoto mocného hodnostáře zrovna tak, jako věnování Solferna v obnoveném překladě Hájkově (v. str. 199 a 313), jejž Sixt částečně zkrátil, částečně právnickým úvodem rozšířil, získalo mu 1553 přízeň p. Wolfa z Vřesovic, nejvyššího písaře. Do ‚melantrišky' přeložil 1549 z latiny třetí knihu Makkabejských, 1556 pak zrevidoval podle řečtiny celý její Nový Zákon. Ještě r. 1566 vydal Janu z Lobkovic jeho překlad z Erasma, ano i r. 1570 dal pořídit skvostný gradual, jejž chová nyní Britské Museum.

Ze všech spisů jeho nejdůležitější jsou však ‚Akta', v nichž uložil kus svého vlastního životopisu. Nabyv totiž svou ohnivou výmluvností i rozsáhlou znalostí právnickou veliké váhy v obci, býval volen do rady staroměstské i na sněmy, kdež býval důrazným a houževnatým zastáncem své obce. Byl sice již dříve upadl u krále v nemilost pro podezření z kacířství, a byl proto složen s rady; ale vše se zase urovnalo a 1546 stal se kancléřem. Leč právě tento úřad, ve kterém na něm spočívaly téměř všecky práce a jednání, spojená s nezdařenou revolucí stavovskou r. 1547, přivedl ho do žaláře, když byl odboj potlačen. Propuštěn sice po víc než dvouměsíční vazbě, ale veřejného života již za Ferdinanda účastniti se nemohl. Zabýval se tedy obchodem se sukny a teprve po smrti Ferdinandově stal se zase radou soudu purkrabského, měl 1575 účastenství při sdělávání konfesse české a zvolen i mezi defensory ze stavu městského. Zemřel 1583 u veliké oblibě spoluobčanů; na památku ražen peníz s jeho poprsím a heslem; Blahoslav nazývá ho nejlepším Čechem.

Jmění zůstavil dosti značné, o něž se rozdělilo devět jeho dětí: tři domy, krám a hojně svršků. Byl přítelem známého Bydžovského; že Bessus nazývá jej svým mecenášem, bylo již zmíněno.

A v nedobrovolné prázdni let padesátých vznikla právě jeho »Akta aneb knihy památné čili historie oněch dvau nepokojných let 1546 a 1547«;

jsou odpovědí na vládní »Akta těch všech věcí, které sau se mezi Ferdinandem králem a některými osobami z stavuov panského, rytířského a městského království českého leta tohoto sběhly«, v nichž přirozeně vylíčeno ono »spuntování« ve světle nejnepříznivějším. Sixt snažil se sice po právnicku suše seřaditi fakta, vykládaje v herodotovské předmluvě, že činí tak proto, aby s ním, jediným úplným znatelem té doby, vědomost o ní nevyhynula; a podává veškeré dokumenty, od písní pouličních až k mandatům královským, jichž se mohl dopíditi. Jen skrovné poznámky proplétají tu a tam tu spoustu materialu, zde snesenou; ale spisovatel neubránil se přece pohnutí a někdy kniha jeho je plamennou obžalobou i nesvorných jednotníků i ziskuchtivých rádců královych.

Kniha Sixtova je z nejvzácnějších dějepisných děl našeho písemnictví. Jako živé obrazy míhají se před námi v jasné záři vlastních výroků a písemností hlavní i vedlejší osoby dvou zápasících táborů. Panstvo a rytířstvo, spojené s městy, jednotící se až do těch hrdel a statků, vyzbrojující vojsko, mluvící hrdě s císařem i králem — před rozhodnutím: a zase zalézající a vytahující se ze závazků, vracející se a lísající se ke králi — po rozhodnutí; města, ve všem na pány spoléhající a ve všem od nich opuštěná — v čele jich Praha s lidem vznětlivým a bojovným, ženoucím dnes útokem na vojsko královské a zítra mlčky přihlížejícím, jak vůdcové jeho jsou rozstrkáváni po všech žalářích hradčanských: a proti této hlomozné a zdlouhavé, nerozhodné a nesvorné moci stavovské skrovná poměrně, ale hbitá a jednotná, důrazná a důsledná moc královská, jež brzy odkladem jednání brzy pohrůžkou vojskem zjednává si převahu a na konec zdrcuje úplně moc stavovskou a hrozně vykořisťuje její porážku. Tragika těch událostí, třebas logikou dějin vynucená, uchvacuje přec často mimovolně suchého kronikáře a sběratele dokument; ukázkou jeho poznámka o smrti královny Anny († 1546):

Tato někdy ctná a šlechetná paní a královna naše, pracujíci již k smrti po porodu a vidauci, že se s tímto světem rozděliti má, požádala, aby JMt. Ská k ní přijíti ráčil. Tu, jakž na ten čas o tom široká pověst šla, JMt Skú srdnatě i s pláčem žádala, aby Jana Opichu, jinak Pešinu z Maličína, z vězení, do kteréhož jest z rozkázání JMti Ské byl dán, protože přes pomezí táhnauti nechtěl, ráčil rozkázati zase vypustiti a takovau vinu všecku zase odpustiti i prominauti, tolikéž i jiným; prosíc i za to, aby JMt Ská k národu Českému svau milostí ráčil nachýlen býti, připomínajíc JMti Ské služby věrné, kteréž sau Čechové JMti Ské slavné paměti králi Vladislavovi, pau otci Její Mti a pánu svému činívali a kteréž až posavad VMti Ské činiti nepřestávají. A tak více se starati a pečovati ráčila o dobré budaucí národu Českého, než o své vlastní zdraví. A protož, Čechové! vězte, že ste ne paní, ale pravú matku svú ztratili: neb po smrti Její Mti v království Českém jako naopak všeckno se působilo a dálo. Amissa enim parente lugent filii [= pláčí synové, ztrativše matku].

Dílo Sixtovo tiskem nevyšlo; za Ferdinanda nebylo to vůbec možno a za pozdějších dob scházela časovost. Zachováno v rukopisech universitní a musejní knihovny pražské, v rukopise carské knihovny petrohradské a konečně (s proměnami) v Slavatově historickém spisování. Pouze rozmanité výňatky jsou pojaty do spisů dějepisných, tuto dobu osvětlujících. Přes to však byl spis Sixtův dobře znám a vysoce ceněn; Slavata hojně z něho kořistil.

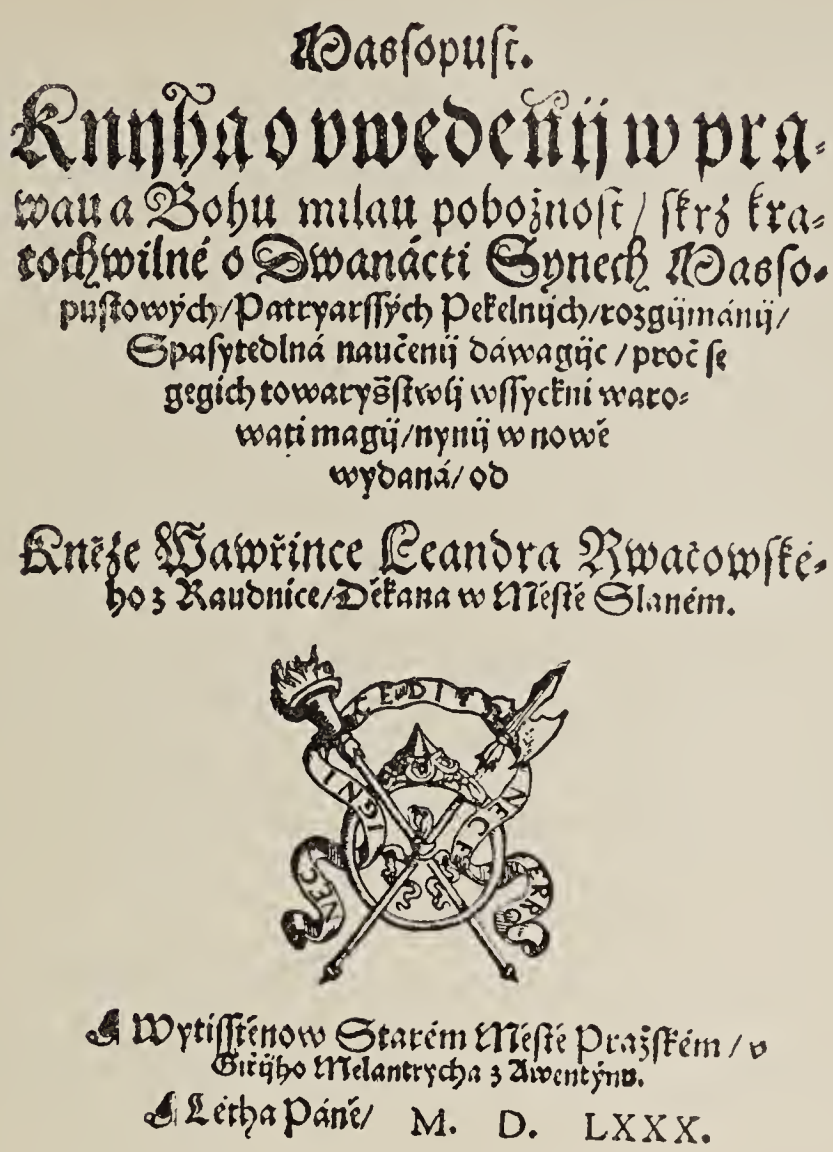

Masſopuſt.

Knyha o vwedenij w prawau a Bohu milau pobožnoſt / ſkrz kratochwilné o Dwanácti Synech Masſopuſtowých / Patryarſſých Pekelnijch / rozgijmánij / Spaſytedlná naučenij dáwagijc / proč ſe gegich towaryšſtwij wſſyckni warowati magij / nynij w nowě wydaná / od

Kněze Wawřince Leandra Rwačowſkého z Raudnice / Děkana w Měſtě Slaném.

Wytiſſtěnow Starém Měſtě Pražſkém / v Giřijho Melantrycha z Awentýnu.

Létha Páně / M. D. LXXX.

Titulní list ‚Masopustu' Rvačovského.

Rovněž tak čten a vážen byl druhý spis kališnický z této doby, slavný ‚Masopust' Vavřince L. Rvačovského. **Leander,** rodilý 1525 v Roudnici, vymohl si přídomek, jenž již jeho předkům náležel, teprve r. 1565 přímluvou Zdeňka Brtnického z Valdštejna, u něhož byl vychovatelem do r. 1569. Pak farářoval na mnohých farách kališnických na Moravě i v Čechách, nejdéle v Bohdánči. Měl mnohé mrzutosti s konsistoří nejspíše proto, že se oženil. Konečně vzat 1590 pod dohled do Prahy, od které doby zprávy o něm mizí.

‚Masopust' svůj složil na výstrahu mládeži, která béře zkázu z »ďábelských masopustních rozpustilostí«, čerpaje z bible a »rozličných historií církevních i světských«. Příčinou obecné zkázy světské je ďábel, od něhož pocházejí i radovánky masopustní. To je předmětem šesti artykulů spisu, z nichž v prvních třech vypisuje se původ, název a moc Masopustu, ve čtvrtém, hlavní a nejznámější části knihy, vypisuje se 12 synů Masopustových: Soběhrd, Lakomec, Nádherný, Vožralec, Vzteklík, Pochlebník, Závistník, Klevetník, Všetýčka, Lenoch, Darmotlach a Lhář; v artykulu pátém Masopust (po způsobu Solferna) soudí se s Quadragesimou (= půst), v šestém konečně vypisuje se smrt a pohřeb Masopusta.

Ukázkou textu:

„Masopust, jsa v krátkém času štěstím velikým podvižen, popnul výše a kaupil sobě erb pro svau i rodu svého poctivost a psal se »Pan Karnaval z Koblihovic“; neb se již za prvnější příjmení i obyčeje, v nichž zrostl, i za chudé přátely hanbil; neb obyčejně honores mutant mores, sed raro in meliores [= důstojenství mění mravy, ale zřídka v lepší]. *Tak tento, vida, že byl mezi jinými stavy na slovo vzat, a kam se obrátil, s vděčností přijímán, hned z toho počal býti pyšný a jinými pohrzeti a potřásati se nad mnohými, zvláště pak nad nějakým dobrým člověkem Quadragesimou, o němž všelijak úklady obmýšlel, kterak by ho z světa svedl, z příčiny té, že každého roku svým časem Karnavalovi v jeho kratochvílech překážku činil. Protož, jsa hněvem a pýchau popuzen, umínil se vypraviti do Říma a tam na téhož Quadragesimu žalovati i v nějakou lehkost i těžkost ho uvesti. Ale někteří z přátel jeho neradili mu k tomu, vědauce, že spíše sám sobě nějaký posměch a strach těžkosti uhoní, než aby tam měl Quadragesimu zlehčiti.*

Podnět k práci přišel Rvačovskému za jeho pobytu v Mor. Budějovicích, dílo samo vzniklo pak v Slaném 1579. Pro jadrné své líčení a názorné obrázky bylo velmi oblíbeno; Rvačovský ve dvanácti synech Masopustových podává živé líčení tehdejší

Ukázka obrázků Masopustu.

doby, hlavně její rozmařilosti a hýřivosti — a v té příčině je i důležitým pramenem mravopisu. Knížka o »Klevetníku« přešla do četby lidové a přetiskována ještě v XIX. století.

Kromě ‚Masopustu' vydal ještě 1577 »knížku zlatou«, 1585 »výklad modlitby Páně« a složil jednu píseň v kancionale Musophilově (v. str. 302) — vše již menší důležitosti.

V těchto dvou literarních zástupcích kališnictví vydalo nejlepší tou dobou své práce literarní; na konec období splývá s luterany v jedinou konfessí českou. Luteranství přišlo do Čech již záhy po prvním vystoupení Lutherově; německé spisy Lutherovy horlivě překládány — tu zvláště vynikl Burian SOBEK z Kornic — do češtiny, Jednota vyhledávala s ním styků a jen stěží unikla splynutí s církví luteranskou, do něhož někteří horlivější členové (br. J. Augusta a j.) ji takřka vháněli, traktátce a písně bratrské překládány do němčiny a zasílány Lutherovi — Luther sám mnohokrát příznivě se vyslovil o kališnictví i o bratrství, staral se o vydání a překlad spisů Husových a již v letech čtyřicátých měli tajní luteráni v kališnictví převahu. Literarně však mezi stranami ostatními nevynikají — mimo SOBKA a br. MATĚJE POUSTEVNÍKA, o nichž byla již dříve řeč (str. 277, 292), možno jmenovati jen ČERNOBÝLA; BRIKCÍ Z LICKA vrátil se na konci života zase k mírným kališníkům (zde výklad o něm následuje při humanismu níže) a BARTOŠ PÍSAŘ je spisovatel čistě prostonárodní.

BURIAN SOBEK Z KORNIC, doktor práv, připomínaný v l. 1520—1544, zčeštil mimo jiné Lutherův spis o volení služebníků církevních, jejž byl Luther k žádosti Caherově 1523 pro Pražany napsal. Největší z jeho překladů je však překlad Karionovy ‚Kroniky světa', vzniklý 1539 v Olomouci, tištěný 1531, 1584 a 1602; kronika obšírná ale suchopárná, a málo evangelická, přes to, že původní text její prohlížel sám Melanchthon. Při snahách lutherisujících byl Augustovi horlivým prostředníkem i pomocníkem.

Mik. ČERNOBÝL (latinsky ARTEMISIUS) (1495—1556) šířil v Žatci, jehož byl purkmistrem, myšlénky Lutherovy. Vysoce jsa vážen občanstvem a nesen jeho důvěrou pocítil i on 1547, když nechtěl krále a jeho »husaře« přijmouti do města, nemilost Ferdinandovu, jež však brzy zase pominula. Z jeho spisů zachována jen hospodářská naučení »Zpráva jednomu každému pánu velmi užitečná, kterak statek svůj i úředníky své říditi, spravovati i k nim dohlédati má;« měl při tom již předchůdce — Jan BRTVÍN Z PLOSKOVIC vydal již 1535 a 1540 podobnou rukověť hospodářskou: obojí rukověť, Brtvínovu i Černobýlovu, vydal pak r. 1587 Veleslavín. Podobná praktická naučení hospodářská spisoval později hospodárný pan JAN DOBŘENSKÝ Z DOBŘENIC NA DOBŘENICÍCH A BŘEZNICI († 1593), ale díla jeho (‚o řízení poddaných' ‚o dobytku koňském') zůstala v rukopise.

Za to bohatě rozkvetl a široko rozložil své větve na sklonku vlády Ferdinandovy humanismus; dvůr královský i arciknížecí byl mu otevřen, vedle Augustů byl i Mécén, pan JAN HODĚJOVSKÝ Z HODĚJOVA. Byl sice humanismus po smrti Bohuslavově upadl hmotně i myšlénkově; obnovení, které si slibovala universita od Píseckého, zkazil mor benátský, kdežto zase Zikm. Hrubému závist současníků nedopřála kathedry; teprve r. 1541 začal zase na universitě o klassicích čísti Matouš KOLÍN (čili

COLLINUS, jak se s oblibou latinsky zvával) — ale přízeň HODĚJOVSKÉHO, jenž od r. 1555 docela se věnoval prázdni a Musám, brzy vyvolala celé řady latinských básníkův a spisovatelů. A přízeň panovničí — císař Ferdinand sám byl odchovanec španělského humanismu — i arciknížecí (tu zejména dvůr uměnímilovného arcikníže te Ferdinanda vynikal štědrou přízní a okázalou láskou Mus) odměňovala nové humanisty i lesklými tituly a výnosnými úřady; umění a vědy pěstovala i nová akademie jesuitská, r. 1556 zřízená a nutící i strnulou akademii Karlovu k živější a vydatnější činnosti. Humanisticky vzdělaní Jesuité zušlechtili i dramatické hry, jež od počátku XVI. století také v Čechách nabyly nového rázu a značného zjemnění proti starším hrám velikonočním (v. str. 60 nn., 103 nn.), přivedli také slušnější tón a přesnější logiku do bojovných spisků náboženských — jisté zjemnění a ulahození stránky formalní v písemnictví českém, které pozorujeme od pol. stol. XVI. proti starší zdivočelosti a zhrubělosti formové, je tedy hlavním výsledkem nového humanismu, jemuž ani Jednota v Blahoslavu se neubránila. A císařský dvůr, na padesát let odtud pevně v Praze zase sídlící, dodává humanismu stálého lesku i nové posily.

A opět, jako v době starší, rozrůstá se tábor humanistů na dva oddíly: největší část oněch členů družiny Hodějovského básní latinsky — na půl sta jich zastoupeno ve čtyřech svazcích sbírky ‚Farragines poematum', kterou spolu s T. MITISEM (1523—1591; vydal jediný český spisek — a ten překlad z latiny: o dobytí Sigetu 1568) vydal hlava těchto latinských poetů, zmíněný již Matouš KOLLIN (1516—1566), od r. 1550 obdařený titulem »z Chotěřiny«. Všichni, ani Kollina nevyjímaje, i v latinském básnictví představují již jen úpadek, plody jejich nerovnají se ani básním Bohuslava z Lobkovic a básně jejich po několika málo letech zapadly úplně.

Z nich aspoň česky něco psal Jan CVRČEK z Rakovníka (1526—1600), čili, jak se po latinsku psával »Gryllus de Gryllowa« (přídomek tento obdržel 1571), měšťan a později primator svého rodiště. Z jeho rozmanitých spisů básnických zajímavá anebo spíše jenom zvláštní jsou veršování biblická; on zveršoval ‚Patriarchů čtyr životy, též propadnutí měst sodomských' (1587, 1597), ‚Starý Zákon' (1586), ‚Akta neb skutky Krista Pána' (1586, 1595), ‚Evangelia' (1595) atd. Jak se mu básnictví klassické podařilo sloučiti s obsahem biblickým a jaké asi bylo básnické nadání všech těchto ‚poetů' kruhu Hodějovského a ostatních, o tom postačí malá ukázka (vzatá z jeho Životů Patriarchů, o Josefu egyptském):

Slyšeli sme nyní Josefa ctnosti, jak snášel trápení v trpěnivosti.
Však mnohem větší jest dokázal ctnosti než zdrželivostí, trpělivostí!
Neb mnozí těžkosti mile snášeli, bohatství, rozkoši snésti neuměli.
Achilles statečný u Řekuov rek byl: Brisejdě k líbosti vojsko opustil.
Josef a Scipio, ti hodni chvály: jiní se v rozkoše, v peychu vydali.
Není v moci lidské v štěstí nepýchat, než kohož sám Pán Bůh ráčí zachovat.
Neb jak malíčko štěstí povyšuje člověka, hnedky jiné potupuje . . .

A nemnohem lepší jsou ostatní básně výpravné a milostné, z doby této pocházející.

Jan Gryll z Gryllova.

Z básnictví dramatického z tohoto období nemáme zachováno nic českého; starší hry z r. 1534, 1538, 1542, 1543 atd. jsou latinské, jednak původní, vážící látky z historie biblické aneb dějin domácích, jednak klassické — Plautovy, Terencovy a j. Původní českou dramatickou báseň, nám nezachovanou složil 1575 M. Aquila (komickou z historie o Tobiáši); rovněž nezachována starší hra »sv. Václav mučenník«, složená od M. Mikuláše Salia, která poprve provozována česky od žáků jesuitské kolleje 15. října 1567. Za to zachovala se nejstarší původní dram. hra česká, Pavla KYRMEZERSKÉHO »komedia česká o bohatci a Lazarovi« z r. 1566, jež ovšem básnickým zpracováním nevyniká příliš nad veršování Gryllova. (Výklad o tomto a jiných jeho dramatech v době následující.) Starší byly překlady: Konáčova Judith«, z němčiny přeložená, vyšlá spolu s jeho ‚Hrou pěkných průpovídek od Bokacia složenou' teprve po smrti jeho r. 1547 (v. str. 292), překlad z latiny »Tragedý nová Pamachius« 1546, ‚Komedia sedmi mudrců' 1558 atd.

Nebyl-li vliv humanismu příliš značný na zlepšení básnictví, byl tím větší vzhledem ku pěstění věd praktických. Sám Ferdinand staral se o to, aby lidu českému zjednána byla lepší strava duševní, hlavně zeměpisná a dějepisná; činíval často výčitky správci pražského arcibiskupství, Janu z Puchova (1543—1554), že Čechové opovrhují uměním a vědami a klesají v barbarství; byla již zmíněna podpora králova a arciknížat při vydání dvou velikých děl naučných této doby — kronika Hájkova (v. str. 312) a herbář Mathiolův (v. str. 318) jsou jejími viditelnými výsledky. Rovněž tak velkolepý rozkvět písemnictví právnického neposiední má příčinu v této upřímné snaze králově, jí konečně děkuje svůj vznik největší kniha staršího českého písemnictví, pověstná **Kosmografie česká.**

V rozmluvách s Janem z Puchova král přivedl řeč na obrovskou, právě tehdy 1544 německy vydanou, knihu Šeb. Münsterovu, popisující celý svět tehdy známý spolu s udaji historickými a mínil, že by se měla přeložiti do češtiny. Jan, nemoha sám se v tu práci uvázati, vybídl synovce svého, ZIKMUNDA Z PUCHOVA, aby se o tu práci pokusil; zatím vyšlo 1550 nové, obšírnější vydání latinské a toto jal se mladý Zikmund překládati, ač dle svých vlastních slov necítil k tomu dostatečné způsobilosti. Po čtyři léta ‚sbíral' a překládal; připojil k překladu díla Münsterova podle starožitných knih historii čtyř monarchií světových. Když dílo bylo hotovo, nastávaly starosti s nákladem potřebným na vytištění a s její censurou. Podobně jako u Hájka zřídil král pro knihu čtyři censory; hlavní náklad — 1200 kop grošů (asi 7000 korun) — vedl Jan z Puchova, vyžádav si i pomoci p. Joachima z Hradce a Viléma z Rožmberka a tak konečně 14. září 1554 dotištěna slavná tato kniha »prvé nikda tak pospolku v žádném jazyku

MDLIIII.

Kozmograffia Czeská:

To gest wypsánij/o položenij Kragin neb Zemij y Obyčegijch Národuow wsseho Swieta/ a Hystorygij podlé Počtu Leth naněm zběhlých/prwé nikdá tak pospolku w žádném Jazyku new·daná:

(:)

Cum Gratia & Priuilegio Sacre Regie Maiestatis.

Kosmografie česká. Snímek titulní stránky.

nevydaná«, obsahující přes devět set foliových listů. Věnována myšlénkovému původci, Ferdinandu I. a ozdobena mnohými rytinami a řezbami, mimo jiné též pěknou mapou Čech.

»Kosmografie« stala se pak na dlouho studnicí všelikého poučení zeměpisného i dějepisného; Zikmund vynasnažil se dosti, aby poučení to bylo důkladné a úplné, ale bohužel po vzoru Hájkově neštítil se ani báchorek a povídaček; rád vypráví historky dvojsmyslné a o krajinách dalekých vypráví zpravidla věci zázračné a přepodivné; také řeč celého spisu je dosti vadná a nízká. Celé dílo rozděleno (kromě dvou předmluv, z nichž v první vykládá Jan z Puchova, jak k práci té králem byl přiveden a v druhé Zikmund, jak dílo své provedl a vykonal) na dva díly, z nichž první, hlavně zeměpisný, je překlad z Münstera, druhý, hlavně historický, vlastní práce Zikmundova (dosti suchopárná a po způsobu středověkém vypravující dle čtyř monarchií světových). Nezapomíná ovšem vypsati důkladně Čechy a Prahu — dějin jejich však všiml si dosti povrchně a hledí při tom nesmírně zalichotiti se králi, což mu vyneslo později i rozmnožení titulu: psal se pak ‚z Löwenberka'.

Kromě ‚Kosmografie' zabýval se později Zigmund (nebo Zika, jak zkracováno slovo Zigmund) spolu s Lupáčem také spisováním »kroniky české a historie o rodech stavů koruny české«; ale nenalezl při tom podpory náležité a tak práce jejich s nimi pohřbena. Zemřel kolem r. 1584.

Prokop LUPÁČ Z HLAVÁČOVA byl rovněž jako Kollín, Tom. Mitis a j. členem sdružení Hodějovského, 1560 stal se mistrem svob. umění, 1566—1568 četl na universitě, odkud přešel 1568 za radního písaře do Domažlic. 1573 se bohatě oženil, složil písařství a zabýval se spisovatelstvím, hlavně latinským. Dle vzoru historického kalen-

Snímek závěrku Kosmografie.

dáře Eberlova sestavil podobný kalendařík pro Čechy: »Rerum bohemicarum ephemeris« (1584), jež obsahuje velice důležitý material dějepisný i literární pro starší dobu, ač jinak uspořádání není dosti vhodné. Česky spisoval se Zíkou z Puchova kroniku českou, jejímž snad zbytkem je »historie o císaři Karlu IV. vydaná 1584 (a 1848 od V. HANKY), ukázkou z ní (podobným asi suchoparným, kronikářským a učeným slohem vypravuje i Zíka sám) stůj zde text k r. 1348:

»Téhož léta (někteří z domácích kladau rok 1347, jiní jako němečtí kronikáři 1360; ale tento poslední rok snad má se rozuměti o pražské akademii, když se již vzdělala a své professory v hojném počtu měla) týž Václav Karel, zjednav listy od Klementa (ne od Urbana, jakž v Kuthenově kronice stojí položeno), toho jmena Šestého papeže, školu obecní, jenž latině stojí universitas aneb studium generale, a nyní císaře Karla IV., otce vlasti, kollej veliká se jmenuje, v Starém městě Pražském, netoliko pro rozšíření, zvelebení a oslavu, ale i pro dobré obecné a znamenitau platnost i půžitek všeho národu království Českého, založil jest a vyzdvihl, a to tím spuosobem, kterým mž universitas aneb učení v Frankreichu Pařížské, kdež se z mládí tento císař učil, ustanoveno, a to před lety 557 od císaře Karla Velikého, z ponuknutí a přičinění Alcuina a Claudia Clementa. Neb (jakž Hájek z starobylých kronik poznamenal) často říkával: »Musím, prej, Pražské učení (poněvadž před časy v Praze toliko particularis schola a neb studium particulare bylo) slavně vyzdvihnouti na spůsob učení Pařížského, v kterémž sem já se také umění liternímu učil; neb znám a toho sem skutečně skusil, že i v církvi i v obcech, a i v správě království velikej jest aužitek pocházející z naučení pobožnosti, maudrosti a ctnosti, kteréhož se ne jinde, než v školách a v takových místech nabývá a dochází.« Protož v též akademii nařídil jisté professores, to jest, obecní učitele philosophiae artiumque liberalium, theologiae, juris prudentiae et medicinae Jakož pak (pokud se i poznamenáno nachází) vůbecně tu tíž jest profitiroval a svým posluchačům vykládal knihy v umění lékařské, jsa tam řádně od vrchnosti povolán a za jednoho professora do též universitatem přijat, vysoce učený muž, mistr Baltazar z Domažlic, magister Balthasar de Tusta.

Nejvíce však rozkvetlo za Ferdinanda písemnictví právnické; za něho několikrát uzákoněny řádnými sneseními stavovskými zemské ústavy Čech, Moravy i Slezska, jež častokrát pak vydávány a tištěny. Zřízení Vladislavská z r. 1500 změněna v Čechách nejdříve r. 1530 (ukázku tit. listu v. v příl. č. 28, ukázku textu v. zde: počátek památné smlouvy svatováclavské, jež přijata i do zřízení Ferdinandova), zřízení moravské r. 1535 (zde otištěn

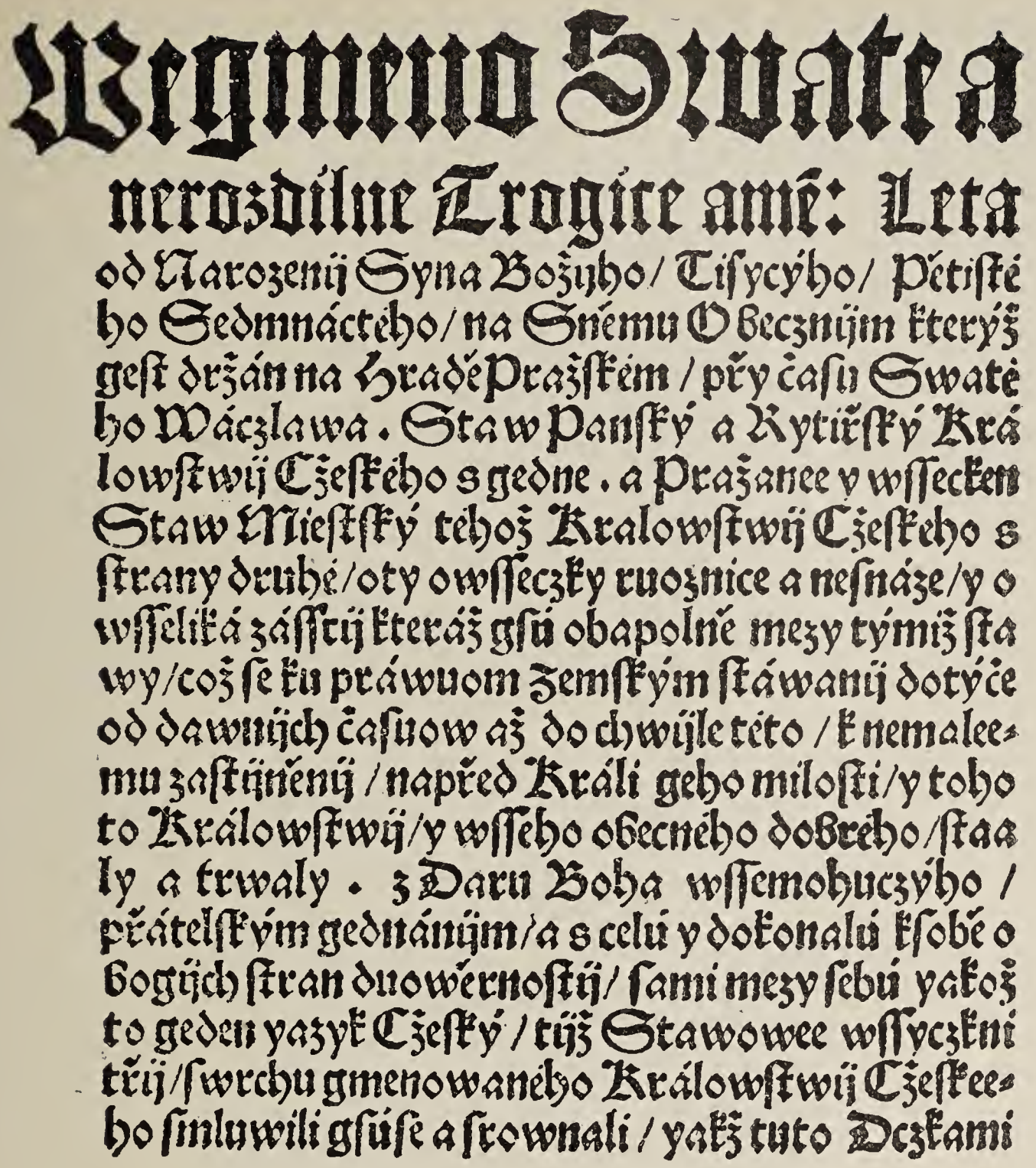
Wegmeno Swate a
nerozdilne Trogice amē: Leta
od Narozenij Syna Božyho/ Tisycýho/ Pětisté
ho Sedmnáctého/ na Sněmu Obecznijm kterýž
gest držán na Hradě Pražském / přy času Swatě
ho Wáczlawa. Staw Panský a Rytiřský Krá
lowstwij Czeského s gedne. a Pražanee y wssecken
Staw Miestský téhož Kralowstwij Czeského s
strany druhé/oty owsseczky ruoznice a nesnáze/y o
wsseliká zásstij kteráž gsú obapolně mezy týmiž sta
wy/což se ku práwuom Zemským stáwanij dotýče
od dawnijch časuow až do chwijle této / k nemalee-
mu zastijněnij / napřed Králi geho milosti/y toho
to Králowstwij/y wsseho obecného dobrého/staa
ly a trwaly. z Daru Boha wssemohuczýho /
přátelským gednánijm/a s celú y dokonalú ksobě o
bogijch stran duowěrnostij/ sami mezy sebú yakož
to geden yazyk Czeský / tijž Stawowee wssyczkni
třij/swrchu gmenowaného Králowstwij Czeskee-
ho smluwili gsúse a srownali / yakž tuto Dczkami

Zřízení Ferdinandovo z r. 1530; ukázka textu. 332.

list titulní dle vydání z r. 1545), opavské a ratibořské 1562 (těšínské až r. 1573 a 1592). Zemská zřízení tato vydávána několikrát — české vyšlo redakcí Humpolce z Prostiboře 1550 (na vydání jeho obdržel pan Humpolec od Ferdinanda 10letou výsadu za velikou práci, jakou s tím měl), redakcí Wolfa z Vřesovic 1564 a 1594; moravská ještě 1562, 1596 atd. A podobně jako zřízení zemská uzákoňována i práva městská: obojí v zemích našich tehdy platná — magdeburská i pražská. Soubor jich činěn česky i latinsky; nám důležity jsou sbírky české — a o ty první se zasloužil slavný právník **Brikcí z Zlicka.**

Kromě těch uzákoněných zřízení zemských zůstávaly stále ještě ve veliké vážnosti soukromé rukověti právní z dob minulých: dílo Všehrdovo pro Čechy, páně Ctiborova kniha Tovačovská pro Moravu měly pořád ještě význam nemalý. Ke knize Tovačovské přibyla na poč. XVI. stol. ještě na Moravě »kniha Drnovská«, sbírka ná-

lezů soudních, kterou někdy před r. 1535 učinil pan CTIBOR DRNOVSKÝ Z DRNOVIC († 1543), jeden ze členů komise sněmu znojemského, z jejichž porad vyšlo moravské zemské zřízení z r. 1535. Pan Ctibor byl obratný zástupce právní a nevšední znatel domácích řádův i zvyklostí. Podobný důkladný znatel práva městského v Čechách byl Vít OFTALMIUS († 1597), jenž psal bohužel jen latinsky.

Pan BRIKCÍ, rodilý Kouřiman (asi r. 1488 narozený), byl z počátku s Bartošem Písařem a j. zanícený přívrženec nového učení luteranského v Praze; trpěl proto i vyhnanství, jež trávil na Horách Kutných. Vrátiv se do Prahy změnil ponenáhlu své náboženské přesvědčení, oddal se horlivě právnictví a později i humanismu. 1529 dostal titul »z Licka« (správněji, jak Hájek také píše, z Zlicka, poněvadž dostal přídomek ten dle rodiště svého, starého kdysi území Zličanů) a postoupil i za písaře při soudu komorním. Poslední svá leta ztrávil v Čáslavi, kdež i pohřben.

Svým působením úředním i právnickým zjednal si nejen velikou vážnost v celém takřka království, nýbrž i značné jmění. Býval s oblibou od spoluobčanů pražských i čáslavských volen do rady i do rozličných poselství, jež jednala s králem a s pány.

První prací jeho byli »Tytulové stavů« z r. 1534, v nichž podává úplný soupis veškerých osob veřejně činných v zemích koruny české; před tím však již byl počal a r. 1536 vydal slavné své »Knihy městských

Zřízení moravské z r. 1545.

práv Starého Města Pražského a jiných měst království Českého, k témuž právu náležitých.« Dílo jeho podává soubor práva městského tehdy platného, avšak bohužel nikoli na základě vlastního studia, nýbrž na základě chatrných předloh cizích. Proto dílo jeho, na rychlo vydané a králi Ferdinandovi I a radě staroměstské věnované, zatlačeno později úplně dílem Koldínovým.

Tytulowee Stawů
Duchownijho/a Swietskeeho. Totiž Papeže, Czýsarze/
Králuow/Knijžat/Hrabat/Kardynaliw/Kurffirsstuow/Arcy-
biskupuow/Biskupuow/Opatů/Probosstů/Administratorů. eč.
Pannow/Rytijrzuo/Wládyk/Miest některých/kdo gse yak a od-
kud pijssti w Králowstwij Czeském/ w Markrabstwij Moraw-
ském/ w Knijžetstwij Slezském/ a czož gse gich shledati odginud
z giných przisediczých Zemij/natento czas mohlo. Tuto porzád po
Abecedie nagdess.

Brikcího z Zlicka: Tytulové stavů.
(Snímek stránky titulní s obrázkem desk zemských.)

Brikcí sám nazývá se jen »vykladačem práv«; ale kniha jeho je z části jen zběžný opis staršího textu, z části jen nové zpracování práce písaře kutnohorského, JINDŘICHA Z CHOCEMIC, jenž srovnal dva překlady české německých nálezů brněnských a jihlavských. Starší překlad učiněn byl již r. 1468 Vítem TASOVSKYM Z LIPOLTIC podle (německého) sestavení obojích nálezů ze XIV. století. Leč i při prohlížení práce Jindřichovy pomáhali Brikcímu Kutnohorští nástupci Jindřichovi, m. P. VODOLENSKÝ a Jan ŠATNÝ. Dílo vydáno v Litomyšli nákladem velikým (nový otisk pořídili 1880 bratři JIREČKOVÉ v Praze), ale bylo, pro rychlé přejímání cizích práv, příčinou rozmanitých neshod na sněmích, jež uklizeny teprve dílem Koldínovým.

Kromě právnictví zabýval se i překlady a vydáváním spisů starších. Z překladů jsou známy dvě sbírky »podobenství i múdrých odpovědí« o soudech a soudcích; jsou to »Naučení mudrcuov o spravování a saudech lidských« (1540) a »Regule . . . každému saudci náležité« (1541),

spolu s Pavlem Bydžovským vydal známé knížky Milíčovy (vlastně Příbramovy) 1542 a Hájkovi napsal předmluvu ke kronice.

Práce jeho nad prostřednost příliš nevynikají; hlavním dílem svým, jež mylně vydával za právo staroměstské, způsobil spíše zmatek nežli pevný řád a dokládání se Justiniana bylo jen kusé a nedůkladne. Města však v práci již neustala; za Maximiliana a za Rudolfa opětně domáhala se svého zákonníka, až konečně se podařilo schválení sněmovní a potvrzení královské vymoci právům Koldinovým. Této neunavné snaze doby po přesně stanoveném právu děkuje svůj vznik i starý překlad římských práv JUSTINIANOVÝCH, známějších pod jmenem »Instituce«, učiněný někdy v pol. XVI. st. a zachovaný v rukopise strahovském z r. 1562. Tato »Justiniana ciesaře ustanovenie a naučenie neb prvniech počátkuo práv městských knihy čtvery« vydal nákladem Právnické Jednoty spolu s latinským originálem 1867 Hermenegild JIREČEK.

Pokračovatelem, rozhojňovatelem a dovršitelem prací Brikcího stal se teprve později jiný člen básnické družiny Hodějovského, zámožný soused staropražský Pavel KRISTIAN (1530—1589), rodilý ze staré rodiny klatovské, od r. 1552 mistr svobodných umění, od r. 1557 povýšený na šlechtictví s přídomkem Z KOLDÍNA, 1557—1563 profesor na universitě, pak až do smrti kancléř staroměstský. V úřadě přistoupila naň povinnost, sestaviti městům pevný zákonník, kteréžto práce zhostil se s úspěchem a důkladností takovou, že dílo jeho nabylo platnosti zákonné 1579 a podrželo ji — od r. 1680 rozšířena i na Moravu — až do našeho století, kdy ustoupilo právu modernímu. Jsou to slavná jeho »práva městská království českého«, přehledně v 57 částí rozvržená, příslušnými doklady Instituc (spolu s dobrým překladem) opatřená, jež jsou vrcholem jasné a přesné právnické mluvy české. Obšírný text jejich uvedl v krátkou ‚summu‘, jež nabyla veliké obliby, tak že povzbuzen tím úspěchem podnikl Koldín takovétéž zpracování ‚zřízení zemského‘.

Koldínova ‚Práva městská‘ vyšla tiskem 1579, 1618, 1701, 1755; nové vydání učinil 1876 Jos. JIREČEK; německý jich překlad vydán 1720. Ještě více oblíbena byla krátká ‚Summa‘, zároveň s vydáním velikým vydaná 1579 a pak ještě 1582, 1583, 1691, 1700, 1725; německý překlad vydán 1607 a 1614. Výtah z velikého Ferdinandova zřízení zemského z r. 1550 (vyd. Voldř. z Prostiboře) vyšel péčí jeho r. 1583. Ukázkou textu podána větším písmem část ‚Práv‘ velikých, drobným ukázka ‚Summy‘:

»O původu a obeslaném.

I. Actor, to jest původ aneb žalobník slove obecně v právích ten, kterýž jiného aneb jiné před právo a saud pořádný, skrze obeslání, kteráž obyčejně obsílky slovau, připravuje, chtě na něm aneb na nich toho, což v své žalobě předložiti míní, prostředkem saudu pořádného dosáhnauti aneb se dosauditi.

Původ neb žalobník slove, který jiného neb jiné před právo obsílá, chtě na něm neb na nich něčeho dosáhnouti.

Kancional bratrský.

Vydání Kralického z r. 1576 list titulní. 303.

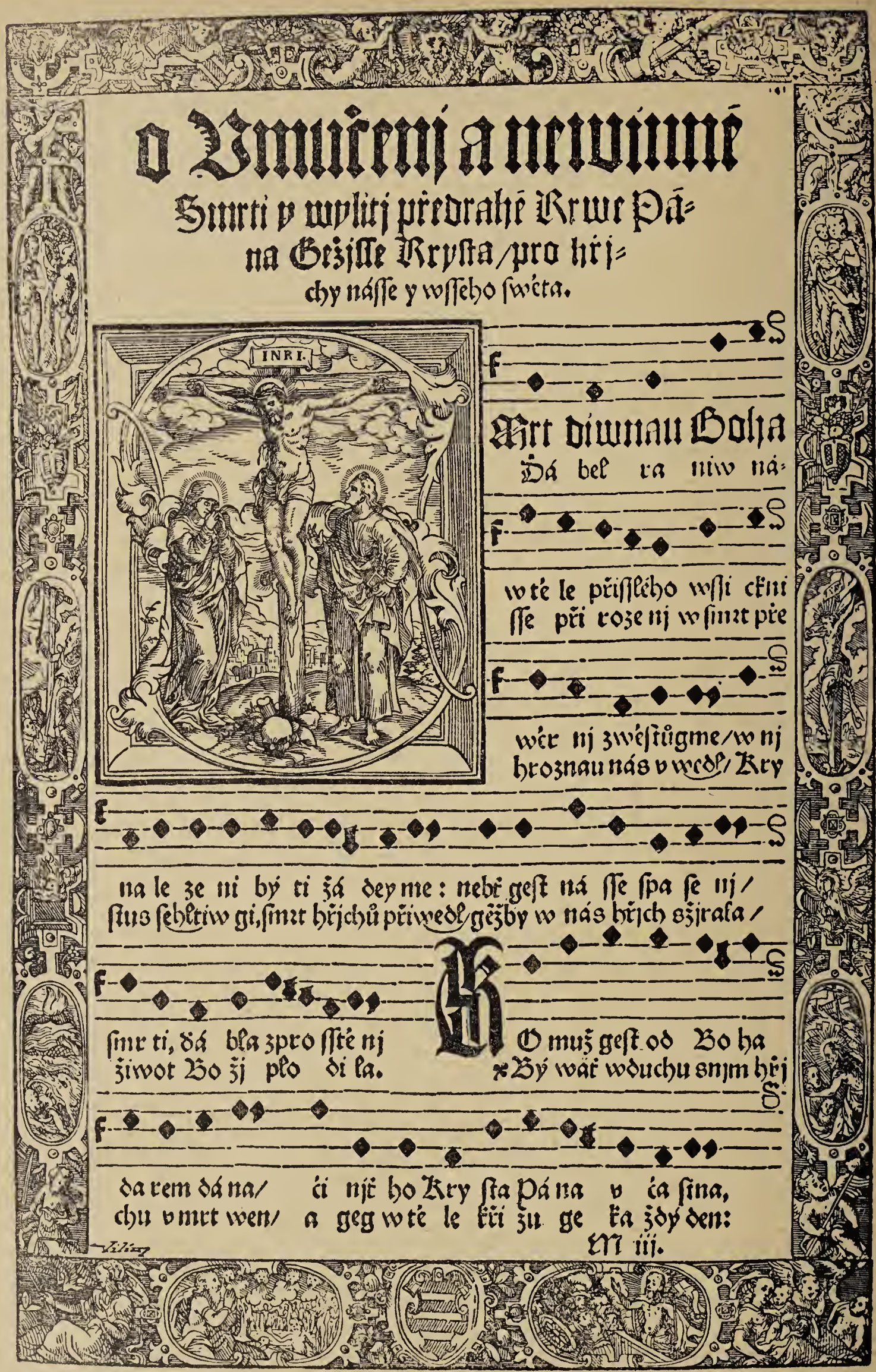

o Vmučenj a newinné
Smrti y wylitj předrahé Krwe Pá-
na Gežjsse Krysta/pro hřj-
chy násse y wsseho swéta.

INRI.

Mrt diwnau Boha
Dá bel ra niw ná-
wté le přisslého wssi ckni
sse při roze nj w smrt pře
wér nj zwéstůgme/w nj
hroznau nás v wedl/ Kry
na le ze ni bý ti žá dey me: nebť gest ná sse spa se nj/
stus sehltiw gi, smrt hřjchů přiwedl/ gežby w nás hřjch sžjrala/
smr ti, dá bla zpro ssté nj
žiwot Bo žj plo di la.
KO muž gest od Bo ha
Bý wáť wduchu snjm hřj
da rem dá na/ ći njť ho Kry sta Pá na v ća stna,
chu v mrt wen/ a geg w té le kři žu ge ka ždý den:
M iij.

Kancional bratrský.

Vydání Kralického z r. 1576 ukázka textu. 303.

II. Reus, obviněný, obžalovaný a obeslaný slove ten, od něhož a na němž od původa aneb žalobníka něčeho se žádá, aneb ten, kterýž z něčeho jistého před právem jest obviněn a obžalován. A krátce slove v právích obviněný ten, kterýž sebe cti, hrdla, statku svého aneb jakéžkoli jiné své spravedlnosti před původem a žalobníkem svým pořádem práva hájí a ochraňuje.

Obeslaný slove ten, na němž se od původu něco žádá, aneb kterýž své spravedlnosti pořádem práva hájí a ochraňuje.

III. Toto pak znáti každému náleží, že při všelikém saudu jednostejného a rovného práva jak žalobník tak i obžalovaný užiti má. A což při právu aneb saudu sluší původu, to též sluší a náleží obžalovanému. A zase, čehož se nepropůjčuje obžalovanému, toho také žalobník podle práva užiti nemůže.

Při všelikém soudu rovné buď právo původovi i obeslanému, tak že, co sluší a se propůjčuje jedné straně, to má slušeti i se propůjčovati i druhé straně.«

A podobně jako dějiny a právnictví, pěstovány horlivě kroužkem humanistickým a ve stínu přízně vládní i vědy přírodní. Sic široké vrstvy lidové stále ještě zabývají se rozmanitými ‚vypsáními potvory dítěte', ‚zprávou o jednom potvorném srnci' atd., stále ještě šíří se alchymie a oblíbeny jsou návody o pouštění krve a ochraně od moru (VELENSKÉHO z r. 1538, OŘECHOVSKÉHO 1552, Jana LITURGA 1557, Šeb. OKSA 1562 atd.) — ale vydávány jsou také překlady děl vědeckých, mezi nimiž první místo zaujímá slavný herbář Mathiolův (v. str. 318—319). Takové překlady jsou dále dra. Jordána z Klausenburku o vodách hojitelných a dra. Koppa z Rauenthalu Regiment zdraví; spisky drobnější mohou zde býti pominuty.

Dr. Jordán z Klausenburku (1539—1585), zemský lékař v markrabství moravském, dal knihu svou, dříve než vyšla latinsky 1586, »o vodách hojitedlných neb teplicech moravských« již roku 1580 v překladě ONDŘEJE ZBORSKÉHO vydati česky. V knize samé kromě popisu vod hojitelných jsou i různé zprávy zeměpisné a dějepisné; kniha zjednala původci pasování na rytířství. Překladatel vykládá v úvodě, podobně jako T. Hájek, o obtížích českého spisování přírodovědeckého.

Dr. Jan Kopp z Rauenthalu, životní lékař císaře Ferdinanda, sepsal na prospěch obyvatel království Českého v šesti rozmluvách »Gruntovní a dokonalý regiment aneb zprávu, jak jedenkaždý člověk ve všech věcech zdraví své z boží pomoci uměním vždycky opatrovati a mnoho těžkých nemocí i také nečasnú smrt předcházeti má a muože.« Učinil tak proto, že Čechové »u větší nestřídmosti a zbytečnosti živi jsú, nežli jiní národové« (což i Zikm. z Puchova a Leander Rvačovský potvrzují), a to »přirozeným svým jazykem německým.« Do češtiny přeložiti dal dílo své Hynkovi KRABICI Z WEITMILE (spolu s jiným nejmenovaným) a věnoval je r. 1536 zvláštní dedikací Ferdinandu I. Dlouho zůstávala jeho zdravotní pravidla v oblibě obecné.

Konečně překládána do češtiny i díla starých klassiků: největší je překlad Flavia Josefa od Vorličného, menší pak překlady Popelovy,

Straněnského a Rodovského; ale nejlepší plod veškeré činnosti překladatelské tehdejší je Blahoslavův překlad Nového Zákona, o němž bude níže obšírněji vyloženo.

Pavel VORLIČNÝ (AQUILINAS zlatiněle) z Hradce Králové, tudíž i HRADECKÝM nazývaný, člen družiny Hodějovského a horlivý utrakvista, zemřel u vysokém věku na své faře kyjovské na Moravě r. 1599. Nauky humanistické šířil zvláště v duchu archumanisty Erasma Roterodamského; podle jeho vydání zčeštil zajisté dvě oblíbené školní knížky: »Dicta Graeciae sapientum« (vyšla 1558 v Olomouci a od r. 1562 až 1599 v Praze jedenáctkrát, několikrát v slavné tiskárně Melantrichově; jsou to rozličné výroky řeckých mudrců, vybrané ze spisovatelů starších i mladších) a známá nám již ze starší doby ‚Katonova Disticha' (v. str. 101.; překlad Vorličného vyšel tiskem jedenáctkrát). Podobného cos obsahovaly jeho výtahy z komedií Terencových, jichž vydal s překladem českým i německým sbírku první 1550 v Prostějově, obsahující vzory »eleg. colloquiorum« (»uhlazených rozmluv«) a sbírku druhou téhož roku tamže, obsahující obecná pravidla životní (»regulae communes civilis vitae«); rovněž české lat. mluvnice Melanchthonovy 1567 vyplynulo z téže snahy. Nad tyto drobnější věci vynikl jeho veliký překlad z FLAVIA JOSEFA: »O válce židovské knihy sedmery« (1553 v Prostějově a ještě 1806, však jen částečně; kniha obsahuje na půltřetího sta listů foliových), jež věnoval p. Vojtěchovi z Pernštejna. Překlad jeho, jakž obyčejno bylo, učiněn jest nikoli z řeckého originalu, nýbrž z překladu latinského; jazyk jest dosti chatrný a jen mohutný obraz nezdařené vzpoury nešťastného národa a hrozné zkázy Jerusalema zjednal dílu Vorličného oblibu, jaké se zvláště v dobách dlouhých útrap lidu českého těšilo. Jako v zrcadle vystupovaly v díle Josefově vlastní osudy Čech před zraky světem bloudících vyhnanců i utlačenců ve vlasti a odtud si vyložíme, že ještě na počátku našeho století vydána evangelíky slovenskými v Levoči.

Kromě těchto překladů složil i ‚modlitby pobožné' 1589 a ‚konfessí' kněžstva moravského, která však tiskem nevyšla; také jest od něho ‚pranostika' na r. 1551.

Jan STRANĚNSKÝ, v druhé polovici XVI. stol. v Počátkách usedlý, oddal se výhradně spisovatelství a vydavatelství jako »svobodných umění milovník«. Překládal z latiny i z němčiny bez plánu a bez rozdílu; jsou od něho stejně překlady německých modliteb a postill evangelických i katolických (na př. Jana SPANGENBERSKÉHO Perla písma sv. 1545, Kázání pohřební 1559, Postilla 1546 a j., nebo HABERMANNOVÝCH Modliteb z r. 1573 atd.), jako zase překlady latinských humanistických traktátů a vydání klassiků (»Utrhání Lucianovo« 1561, ERASMA Roterodamského »O připravování k smrti a o rytíři křesťanském« 1570 atd.), konečně i vlastní spisky náboženské a praktické (»minuci« a »pranostiky« vydával od r. 1542 do 1583; zvláště byl oblíben »almanach duchovní« nebo, jak později nazýván, »pranostika křesťanská« 1542, 1555, 1560, 1581).

Mimo to uváděl do písemnictví mnohé jiné spisovatele, tak skoro všecka díla Tomáše Bavorovského (v. str. 311) a Tomáše REŠELA († 1562), jenž kromě několika sbírek kázání vydal i slovník latinsko-český a česko-latinský (1560, 1562).

Knížku Erasmovu ‚o připravování k smrti' lépe nežli Straněnský přeložil již před ním Jan POPEL Z LOBKOVIC (1490—1569), hospodárný šlechtic český i přítel písemnictví. Byl horlivý stranník královský a plnil řádně rozličné úkoly králem na sebe vznesené; byl censorem Kroniky Hájkovy i Kosmografie Münsterovy, r. 1547 byl král. komisařem v několika odbojných městech. Když v 2. polovici XVI. století stavové s novým pořádkem věcí se již smířili a byl zase klid v zemi, oddal se i s manželkou svou písemnictví. Váže si vysoce svého předka Bohuslava z Lobkovic, opatřil 1563 náklad na vydání některých jeho spisů latinských; překlad z Erasma vydal 1563 a 1564. Man-

želka jeho, paní Anna z Kolovrat, vydala 1562 starý překlad sv. Augustina Rukověti a věnovala ji zvláštním listem svému choti (překlad ten vydal ještě 1583 Veleslavín, věnovav jej synu jejich, Ladislavu mladšímu z Lobkovic).

O činnosti Rodovského byla zmínka již shora, v. str. 317—318.

V té době také vzmáhá se, hlavně působením nauky Lutherovy, u nás znovu písemnictví německé. Jsou již spisovatelé českoněmečtí, v. zmínky při Pavlu Bydžovském (str. 324) a Pavlu Vorličném (v. str. 338), a jsou také překladatelé z češtiny do němčiny; zejmena severní pomezí Čech dodávalo spisovatele německé i do Říše. Zajímavější jsou z nich K. Crinesius († 1629), jenž později stal se professorem hebrejštiny v cizině, a br. Mich. Weysz († 1534), správce zboru Lanškrounského, jenž na radu Lutherovu přeložil Rohovu obranu 1532 (v. str. 296) a kancional bratrský (vydán však až po jeho smrti 1535, 1544).

O písemnictví německém v Čechách vůbec, zvláště pak o době XVI. stol., pěkně jedná R. WOLKAN: Geschichte der deutschen Litteratur in Böhmen bis zum Ausgange des XVI. Jahrhunderts, 1894 (= Dějiny německého písemnictví v Čechách do sklonku XVI. století). Avšak přece písemnictví německé v Čechách ani v této době nemůže se rovnati písemnictví domácímu, ačkoli jazyk německý nabýval rozšíření nemalého a obliby u dvora i panstva a Ferdinand I. sám do smrti češtině se úplně nepřiučil.

Kr. Crinesius.

Doba Rudolfova podle reliefu na Museu království Českého.

2. ZLATY VĚK RUDOLFŮV.

(R. 1576—1620)

Začáteční *N* z bible Kralické.

astoupením Rudolfa II. na císařský trůn německý a na královské trůny český i uherský počíná se dlouhá doba míru a kvetoucího bla obytu, jež přeje i vědám, uměním a písemnictví. Bohu el Rudolf sám, byv vychován ve Španělsku, nevládl tol měrou jazykem českým jako před ním arciknížata Ferdinand a Maximilian (později císař), aby jeho dvůr byl mohl býti útulkem a záštitou českého písemnictví, a tak dvůr Rudolfův, jenž pro cizí umění a vědy byl vskutku dvorem Augustovým i Karlovým, pro umění a písemnictví české znamená jen velice málo a daleko ne tolik, jako před tím dvůr Hodějovského a Ferdinandův. Tím více

však dobývá si jazyk a písemnictví české rozšíření a půdy vlastní silou; rozkvět knihtisku zaplavuje takřka veškeré země české knihami jazyka rodného, jazyk český vládne v Polsku, kam jej přinášejí Čeští bratří, i za Rudolfa stíhaní a pronásledovaní; veškeré spisovatelstvo české nabývá vzácného pojítka velikolepými nakladatelstvími pražskými — mezi nimi na prvním místě tiskárnou Veleslavínovou — a jednotným spisovným jazykem, za nějž přijímá se jazyk bible Kralické. Veškeré obory prosy, zejmena lidově poučné, jsou vzdělávány po česku, starší plody písemnictví našeho vycházejí v nových, opravených vydáních, hojné školy šíří po venkově vzdělání knižné, na panských hradech a zámcích vznikají ohromné knihovny — písemnictví stává se denní potřebou celého národa.

Ale jeví se také tu již ony podzemní síly, které připravují a ohlašují úpadek nastávající. Hyne-li vládnoucí společnost česká v úpadku, jehož nelze zadržeti, odráží se přirozeně úpadek ten i v písemnictví; a povstávají zase rozbroje náboženské, vzniklé jednak oním »valchováním Písma«, proti němuž tolik horlil Ferdinand I. a jež poulevilo za vlády Maximilianovy, jednak vzrůstem nového pokolení katolického v Čechách, odchovaného jesuity, příkrého, nepovolného a nesnášelivého. Přílišným ceněním latinského veršování humanistického upadá české básnictví, matené nyní v rozvoji svém dvojím veršováním — časoměrným a přízvučným, úplně a úpadek jeho kazí i básnictví národní, jež až do té doby aspoň zachovalo se takřka neporušeno. Dvůr císařský měrou mnohem větší než dříve přispívá k poněmčování země, náčelníci šlechty neznají již jazyka domácího, luteranství přivádí sem německé kazatele, v Praze vznikají německé kostely — do života národního vžírá se již povážlivě dvojjazyčnost, která málo potom nabývá prvního uzákonění. Jazyk český němčí se, zejmena u spisovatelů neumělejších, úžasně: slovy jako šturm, kvalt, panket, truňk, mordovati, molestírovati atp. spisy české doby tehdejší se jen hemží — a písemnictví samo zabředá zase do nechutných sporů náboženských, ze kterých pomalu již vyrůstalo.

Jsou ovšem mužové, kteří pozorujíce tyto množící se známky zlověstné předvídají úpadek, snaží se varovati a staviti tento rozklad v prvky staré — ale hlas jejich zaniká a snahy jejich míjejí se s výsledkem. Z takových pokusů jest i památné usnesení sněmovní z r. 1615, králem Matyášem potvrzené, za nedlouho událostmi potomními úplně zrušené, které zjednávalo a vynucovalo jazyku českému výhradnou platnost v království Českém těmito slovy:

»I. Aby všickni ti, kteří z cizích zemí posud do království českého buď za obyvatele, aneb do měst za měšťany přijati jsou; děti své *ihned z mladosti jazyku českému povinni byli dáti učiti,* tak aby jsauce v Čechách rodilí a zrostlí, skutkem dokazovali, že Čechové jsau, poněvadž jeden národ od druhého ničím tak jako jazykem rozeznán býti nemůže.

II. A aby děti cizozemců do země posud přijatých větší příčinu k učení se jazyku českému měli: proto aby dědicové obojího pohlaví vyšších i nižších stavů, kteříž by jazykem českým dobře mluviti uměli, po smrti rodičů svých napřed před jinými v statcích pozemských dvojnásobně dědili a tak jim raději statkové pozemští zůstali; jiní pak, kteří by česky neuměli, aby na penězích neb jináč díly své přijíti a na tom přestati povinni byli.

III. Na potomní však a budaucí časy od zavření tohoto generálního sněmu, aby *žádný cizozemec, kterýž by jazyku českého neuměl a potřeby své v něm srozumitelně přednésti nemohl, do země za obyvatele ani do měst za měštěnína žádným způsobem přijímán nebyl*, nýbrž aby každý, kdož by chtěl býti přijat do tohoto království, nejprve jazyku českému naučiti se povinen byl a když by se naučil, tu teprvé aby se mu toho dostati mohlo a dříve nic; však s tou výminkau: aby *žádný takový vnově do země přijatý cizozemec ani děti jeho do třetího kolena na žádné úřady zemské neb městské i jiné, ani také do žádných saudův dosazován nebyl:* a to pak proto, že není možné cizozemcům tak rychle všech zvyklostí a obyčejův zemí svých, v nichž zrozeni jsau, odvyknauti, aby snad jsauce v nějakých povinnostech potřebováni, něco takového do země a dobrých pořádků našich nevtrušovali a právům království tohoto, podlé nichž sami obyvatelé království tohoto sauzeni býti mají, tak na spěch rozuměti a se naučiti; tak ovšem i proto, aby *starožitní Čechové, jakožto praví, vlastní a přirození vlasti naší milé synové před týmiž vnově do země přijatými cizozemci jako nějakými pastorky jejími větší podpory a odměny za věrné a platné služby králi a království činěné užiti mohli.* Ano i jiní, vidauce při dětech odměnu zaslaužilosti otcovské a nadějíce se téhož i při synech svých, tudy aby jako ponuknuti byli tím ochotněji v potřebách obecných se potřebovati dáti a nižádné péče a snažnosti k vzdělání obecného dobrého sobě nelenovati.

IV. Při sněmích, též při saudech vyšších na hradě Pražském, tak i ve všech městech a městečkách J. M. C. a Její M. králové, též panských, rytířských, městských a duchovních při právech nemá jinak mluveno, pře vedeny, slyšány, příčiny přijímány a sauzeny býti než to vše *jazykem českým*.

V. Tolikéž v těch farách, kostelích neb školách, v kterýchž jest před lety desíti slovo boží jazykem českým káząno bývalo a dítky témuž jazyku českému se vyučovaly, aby to nyní ještě i budaucně v tom předešlém dobrém způ-

sobu zůstávalo, a jiní cizího jazyku správcové školní, kněží a kazatelé, kteříž by česky neuměli a nekázali, tam uvozováni a usazováni nebyli, nově však vystavené kostely a školy v to nepotahujíc. *A jestliže by kde od těch nahoře jmenovaných desíti let tak nově na takové fary neb školy Němci dosazeni byli a cizím jazykem kázali, tehdy aby všickni do nejprv příštího sv. Jiří odtud vybyti a na místo takových kněží, kde pod jednau, tu od arcibiskupa, a kde pod obojí, tu od administratora, i také správcové školní Čechové dosazeni byli.* Pakli by se to od kterýchkoli kolatorů do toho času nestalo, tedy aby jedenkaždý z nich pokuty 1500 kop grošů českých propadl na ten způsob: jeden díl, který by to vyhledal, druhý k zemi a třetí do špitálu.

VI. A jakož *jistá zpráva se činí, že některé osoby* ze stavu i lidu obecného *mezi sebau se zavázaly, aby v životě společenském jazykem českým nemluvily, což na velké zlehčení jazyka českého směřuje; protož jsau se stavové o to s císařem snesli tak: když by obyvatel království Českého* **jazykem českým, uměje jej, mluviti nechtěl a jiné též od mluvení českého odvozoval, aby v zemi trpín nebyl,** nýbrž do půl léta ven ze země se vystěhovati povinen byl. A pokudž by toho neučinil, aby jako rušitel obecného dobrého dále žádných práv a svobod království Českého užívati nemohl.

VII. Poněvadž se vyhledalo, že v některých místech v království Českém, zvláště v městech Pražských, Německého národu lidé obcí německou se jmenují, ježto v témž království o žádné jiné obci mimo obec českou se neví a jak od J. M. C., tak ani od slavné a svaté paměti předkův J. M. králův Českých, nikdy vysazena ani dopuštěna nebyla a není, ani v zřízení zemském a v právech království Českého žádné zmínky o obci se nenachází: protož na tom jsau se všickni tři stavové snesli, aby toho na budaucí časy nebývalo *a nějaká obec nová v království tomto zvláštní německau se nejmenovala, pod pokutau výš položenau.*«

Rovněž tak brzy pozbyl platnosti slavný majestát Rudolfův ze dne 9. července 1609, jenž propůjčoval a dovoloval předně, »aby často dotčení sjednocení stavové pod obojí, jakž stav panský, rytířský, tak i Pražané, Horníci a jiná města s lidmi poddanými jich a summau všickni, kteří se koliv k dotčené konfessí české, někdy slavné a svaté paměti císaři Maximilianovi panu Otci našemu nejmilejšímu, při sněmu obecním L. P. 1575 podané . . . přiznali a přiznávají, žádného nevymiňujíce. tolikéž náboženství své křesťanské pod obojí podlé též konfessí a svého mezi sebau učiněného porovnání a sjednocení volně a svobodně všudy a na všelikém místě provozovati a vykonávati . . . . . mohli . . . . .

EPIŠTOLA
K FILEMONOVI
(svatého) Pavla apoštola.

PŘÍMLUVA ZA ONEZIMA.

I. *Titul epištoly této zdržující v sobě: Jedno:* Nápis: Kdo ji psal? Svatý Pavel, kterýž: 1. Pro naklonění k sobě Filemona o vězení svém zmínku činí. 2. Timotea pro ukázání toho, že se i on za Onezima přimlouvá, k sobě připojuje. *Druhé:* Komu jest psána? 1. Filomenovi, obyvateli neb raději služebníku církve v městě Kolosis. 2. Apfie, manželce Filemonově. 3. Archippovi, zprávci zboru Kolosenského, aby také i on za Onezima se přimlauval. 4. Čeládce Filemonově. *Třetí:* Pozdravení, v němž se ukazuje: 1. Čeho jim apoštol žádal? 2. Od koho? — II. Přístup epištoly, v němž apoštol k sobě nakloňuje a oblomuje Filemona: 1. Představováním jemu před oči své lásky k němu, kterauž pronášel díkůčiněním a modlitbau za něho. 2 Slavného svědectvi vydáváním jeho: Víře; lásce s ovocem jejím, v. 5. — III. Přimlauvání se podlé Onezima k Filemonovi, v němž: *Jedno:* Mocní se důvodové pokládají, že Filemon má Onezima na milost přijíti, poněvadž: 1 Povinen jest to každý kajícímu učiniti. 2. Moha svatý Pavel jemu rozkázati, prosí. 3. Ten Onezim, za něhož se přimluva děje, jest syn v čas žalostný získaný neb zplozený. 4. Tentýž Onezim

Pozdraviv některých svatých,
4. Filemonovu lásku a její ovoce schvaluje 10. a k němu za poběhlého Onezima, již Pánu získaného, velmi pilně se přimlauvá.

Pavel, vězeň Krista Ježíše a Timoteus bratr, Filemonovi milému a pomocníku našemu,

2. A Apfie, sestře milé a Archippovi, spolurytíři našemu i [1]církvi, kteráž jest v domě tvém;

3. *Milost vám a pokoj od Boha Otce našeho a Pána Jezukrista.
Řím. 1, 7.

4. *Díky činím Bohu svému, vždycky zmínku o tobě čině na svých modlitbách, *Efez. 1, 16.*

5. Slyše o lásce tvé a víře, kterauž máš ku Pánu Ježíšovi i ke všechněm svatým,

6. Aby[2] společnost víry tvé mocná byla ku poznání všeho toho[3], cožkoli dobrého jest v vás skrze Krista Ježíše,

7. Radost zajisté máme [4]velikau a potěšení z lásky tvé, že střeva svatých občerstvena sau[5] skrze tebe, bratře.

8. Protož ačkoli mnohou [6]směiost mám v Kristu rozkázati tobě, což by [7]náleželo;

9. Však pro lásku raději tebe prosím, jsa takový, totiž Pavel starý a nyní i *vězeň Ježíše Krista. *2 Tim. 1, 18.*

10. Prosímť pak tebe za syna svého, kteréhož sem *zplodil v vězení svém, †Onezima. **Viz 1 Kor. 4, 15. †Kolos. 4, 9.*

---

1) *zboru.* **2)** *t. víra tvá, kterauž spolu s námi máš, aby k spoluúčastníkům našim ovoce dobrých skutků nesla. Žid. 13, 16.* **3)** *t. aby skrze ovoce lásky poznáno býti mohlo, jak ste zbohatli u víře, lásce a ve všelijaké účinnosti, skrze Krista Ježíše.* **4)** *Ř. mnohau.* **5)** *t. že se tak ochotně ukázal k svatým, jich potěšil a je rozveselil.* **6)** *svobodu, právo.* **7)**

EP. S. PAVLA K FILEMONOVI.

ZAVÍRKA LISTU. bude již napotomní čas věrnější. 5. Apoštol jako svá střeva neb své srdce jej miluje, v. 12. 6. Byl by jej sám při sobě zdržel; ale pro zachování dobrého řádu učiniti toho nechtěl. *Druhé:* Pěkně to apoštol obé okračuje, čímž sobě Filemon k naplnění jeho žádosti mohl překážeti, t.: 1. Že Onezim zradil, což apoštol nejedněmi věcmi obměkčuje a omlauvá. 2. Že jakž se rozumí, ještě nětco i ukradl. — IV. Zavírka tohoto listu, v níž apoštol: 1. Smýšlení své o Filemonovi ukazuje. 2. Naději o svém z vězení vysvobození Filemonovi před oči staví, pročež sobě i hospodu připraviti poručí 3. Pozdravení vzkazuje, v. 23. 4. Modlitbu obyčejnau před Bohem rozprostírá.

11. Kterýž byl někdy tobě neužitečný, ale nyní tobě i mně velmi užitečný, jehožť sem odeslal.
12. Protož ty jej, totiž střeva má[8], přijmi,
13. Kteréhožto já chtěl sem byl při sobě zdržeti, aby mi posluhoval místo tebe v vězení, kteréž trpím pro evanjelium;
14. Ale bez [9]vědomí tvého nechtěl sem nic učiniti, aby [10]dobrý skutek tvůj nebyl [11]bezděčný, ale dobrovolný.
15. Ano snad proto byl odšel na chvíli, aby jej potom věčného měl;
16. Již ne jako [12]služebníka ale více než služebníka, totiž bratra milého, zvláště mně, a čím více tobě i podlé těla i v Pánu?
17. Protož [13]máš-li mne za tovaryše, přijmiž jej jako mne.
18. Jestližeť pak v čem ublížil aneb jest-liť co dlužen, to mně přičti.
19. Já Pavel psal jsem svau rukau, jáť [14]zaplatím; ať nedím tobě, že ty i sám sebe jsi mi dlužen.
20. Tak, bratře ať já užívu tebe v Pánu; [15]očerstviž střeva má v Pánu.
21. Jist jsa tvým poslušenstvím, napsal jsem tobě, věda, že i více nežli pravím, učiníš.
22. [16]A mezi tím připraviž mi také hospodu; neboť naději mám, že k modlitbám vašim budu vám [17]navrácen.
23. Pozdravují tě Epafras (spoluvězeň můj pro Krista Ježíše),
24. *Marek, Aristarchus, Démas a Lukáš, pomocnici moji.

Kol. 1, 7. Item 4, 12.

25. Milost Pána našeho Jezukrista budiž s Duchem vaším. Amen.

(List tento) k Filemonovi psán byl z Říma po Onezimovi služebníku.

povinné bylo. **8)** *t. jakožto mého vlastního a jako srdce mé.* **9)** *povolení, zdání.* **10)** *dobrodiní tvé.* **11)** *bezděky, z mušení, totiž když by, nemoha mně odepříti, musil mi ho k službě nechati a mého předsevzetí chtěj neb nechtěj potvrditi.* **12)** *podmaněného.* **13)** *jsau-li tvé věci mé a mé tvé.* **14)** *nahradím.* **15)** *rozvlažiž.* **16)** *Ř. spolu.* **17)** *Ř. darován.*

dle druhého vydání dílu šestého z r. 1601.

a kompaktaty již prvé na sněmu obecním L. 1567 minulými a z privilegium zemského i jinde vypuštěnými se spravovati povinni býti nemají, nejsau a nebudau« a kromě toho dával »všem třem stavům pod obojí k též konfessí se přiznávajícím konsistoř Pražskau dolejší v moc a v opatrování . . . i akademii Pražskau, od starodávna straně pod obojí náležející, . . . aby ji muži hodnými a učenými osazovali, dobré, chvalitebné řády nařizovali a nad tím obojím z prostředka svého jisté osoby za defensí naříditi mohli.« Majestát tento zjednával nejen úplnou rovnoprávnost náboženskou v Čechách (zejmena také Jednotě bratrské, k níž náležela aspoň třetina nově volených dvacíti čtyř defensorů a jejíž biskup Cyrus 4. prosince téhož roku uveden slavně za správce kaple betlemské), nýbrž i vracel do rukou stavů moc, které byli za Ferdinanda I. pozbyli, spolu s pevnými jejími zárukami. Od rozvahy a opatrnosti jejich nyní hlavně záviselo, aby Čechy majestátu z r. 1609 a usnesení z r. 1615 náležitě užily a vykořistily — bohužel ani tyto tak mocné ohrady a výsady úpadku vládnoucí společnosti již nezadržely.

Význačným plodem celého tohoto období je snaha o dokonalý překlad bible, která dochází svého cíle a vrcholu slavnou *biblí Kralickou.*

Již od nejstarších dob snažili se předkové naši uvésti k nám v úplném a věrném překladu veškeré knihy Písma sv. a již na poč. XV. stol. máme úplné svody biblických knih (o těch starších snahách v. str. 191—195 a 253), kteréž nově přehlédnuty teprve při prvním vydání tiskem r. 1480. Při tomto vydání (v. o něm str. 259) text opraven dle latinského originalu i obnoven jazykově a odtud přejímán do biblí v době následující tištěných (1489 Horská, 1506 Benátská atd.) až i do prvního vydání Melantrichova z r. 1549. Teprve v druhé polovici XVI. století podjali se Melantrich se Sixtem z Ottersdorfa nového přehlédnutí a nového opravení, začež slavnému tiskaři (v. o něm str. 303) vytýkáno, že bibli »zmelantrichoval«; text Melantrichův, krásné úpravy s hojnými obrázky, vyšel 1556, 1560, 1570, 1577 a 1613 a bývá nazýván obyčejně »melantriškou«. Ale vydání Melantrichovo tou dobou bylo vlastně již zastaralé; studia hebrejská i řecká byla tou dobou tak pokročila, že obecně se ozývalo přání, aby bylo Písmo přeloženo z originalních jazyků. A tak vskutku téměř současně s nimi přeložil učený Jan VARTOVSKÝ celý starý Zákon z hebrejštiny, kdežto Nový Zákon podle textu Erasmova řeckého vydán již Optátem 1533 (Sixt v ‚Melantrišce' užil jen někde nových čtení Erasmových) — scházel jen rázný počin ku provedení celého díla.

Jan VARTOVSKÝ, pražský měšťan, od r. 1529 Z VARTY jmenovaný, překládal nejdříve Nový Zákon z řečtiny; takový překlad evang. sv. Matouše podle textu Erasmova vydal 1532, věnovav jej králi Ferdinandovi. Pak s velikou prací přeložil celý Starý Zákon z hebrejštiny; dříve však, než dílo vydáno, zemřel 1559; o vydání pak ještě 1566 starali se pražští mistři, Blahoslav horlivě je k tomu vybízel — ale ani tenkrát dílo nevyšlo.

A práce té první ujal se na vyzvání Jednoty Blahoslav; k šestnácti tehdy již vydaným Novým Zákonům připojil 19. července 1564 překlad sedmnáctý, lepší předešlých, první z originalu řeckého učiněný. Zvláštní báseň slavila dílo jeho jako návrat k pramenům danajským (= řeckým), překlad jeho (a zvláště připojené k němu poznámky a výklady) zalíbil se Jednotě a již r. 1568 vydán po druhé s textem nezměněným, ale rozhojněnými poznámkami. Malou tuto knížku vypracoval br. Blahoslav »s velikau jistě prací a pilností tak, jakž najlépe mohl a uměl na ten čas« — o té vydává pochvalné svědectví jeho ‚Grammatika'.

Překládaje užíval nejen řeckého originalu (d e tehdejšího vydání Erasmova, podávajícího bohužel text velmi chatrný), dle něhož na 600 míst staršího překladu opravil, nýbrž i různých překladů latinských, něm. (Lutherova) a ovšem i českých (tištěných i rukopisných). Jazyk jest poněkud drsnější, než v jiných pracích Blahoslavových, hleděl' si totiž často věrnosti více nežli ‚plnosti' jazyka; některé takové nedostatky opravuje v poznámkách. Při tomto rovnání a pilování textu zrodily se hojné jazykové poznámky, které později daly vznik jeho Gramatice (v. str. 302—304). Ukázku textu jeho (pojatého později do šestidílky) v. zde str. 344—345.

A opatřiv takto Jednotě překlad Nového Zákona z originalu staral se i o vydání Zákona Starého dle textu původního v překladě Vartovského. Zemřel dříve, než se dočkal vyplnění své tužby; ve snahách těch pokračoval do r. 1577 rovněž marně nástupce jeho na stolci biskupském v Evančicích, br. Ondřej ŠTEFAN a pokusil se konečně, maje k ruce učené znatele hebrejštiny, M. Albrechta z Kaménka a br. Lukáše Helice, o podniknutí toto sám; ale dílo v samém počátku uvázlo na rok, ježto br. Štefan zemřel, M. Albrecht z Evančic na čas odejel a tiskárna byla stále v nebezpečenství.

Br. Ondřej ŠTĚPÁN (1528—1577), zprvu pomocník, brzy pak nástupce Blahoslavův v jeho jednáních s vládou i v podnicích literárních (díl X. Archivu bratrského redigoval a upravil nové vydání kancionalu šamotulského v Kralicích z r. 1576; v. příl. č. 24., 25.), sepsal samostatně t. zv. Postillu kralickou (‚Výkladové řečí Božích' 1575 ve dvou dílech).

M. Mikuláš ALBRECHT Z KAMÉNKA, slavný své doby znalec východních jazyků, vytrval při bibli Kralické po celou dobu jejího překládání až do r. 1594. Učil na školách bratrských, pak i na universitě pražské a zemřel r. 1617, zanechav učenou dceru Kateřinu Alžbětu. Kromě práce při šestidílce byl 1598 pomocen i Veleslavínovi, když vycházela ‚Sylva quadrilinguis' (v. níže). Naproti tomu br. Lukáš HELIC († asi 1613) pro nepokojnou povahu brzy překládání zbaven a přesazen do Fulneka za pomocníka br. Preisovi.

Teprve pomocníku a nástupci Štefanovu v úřadě biskupském, br. Eneasovi, podařilo se dílo tak důkladně založené a s takovou touhou očekávané přivésti ke konci. Br. Eneas zjednav nové spolupracovníky dal přenésti 1578 tiskárnu na místo bezpečnější do Králic pod mocnou ochranu Jana staršího ze Žerotína a zřídil redakční kancelář v Evančicích, kde dlel redaktor díla, br. Cibulka, jemuž příspěvky své posílali br. Jesen z Lipníka

i sám Eneas z Evančic. A redakce pracovala tak horlivě vedením neunavného Cibulky a tiskárna řízením výborného Zach. Solína tiskla tak rychle, že již r. 1579 zjevil se první svazek slavné bible Kralické, dílo dokonalé v každém ohledu.

Br. Jan ENEAS Boleslavský (1537—1594) měl hlavní péči o vydání bible kralické (kromě vedení Archivu Bratrského sv. XI.—XIII.), jejíhož vydání se také dožil; ne tak přál osud přednímu pomocníku Eneasovu v této těžké úloze, br. Isaiáši CIBULKOVI (zlatiněle Caepolla), duchovnímu správci kralickému, jenž s neunavnou pílí řídě vydávání díla dočkal se vytištění pouze prvých tří dílů, zemřev již r. 1582. U něho scházeli se překladatelé a práce své srovnávali. Nemalou zásluhu o rychlé a správné vydávání díla měl br. Zachariáš SOLÍN († 1596), jehož tisky (zejména malé vydání šestidílky z r. 1596) rovnají se nejlepším tiskům soudobým. Tiskárna sama asi byla táž která pracovala 1561 v Šamotulách a pak od 1563 v Evančicích; z tiskův jejich slavná jest právě šestidílka a kancional; r. 1622 přenesena z Králic do Lešna, a zbytky její z požáru Lešenského uchráněné, 1661 uchovány v Amsterdámě.

Z nejlepších spolupracovníků Cibulkových byli Pavel JESEN (zlatiněle GESSENIUS), duchovní správce v Lipníku, zemřelý r. 1594; bohužel však — a to platí i o ostatních překladatelích — nemáme podrobných zpráv o míře účastenství.

A tím prvým dílem, patery knihy Mojžíšovy obsahujícím, kladli Bratří čtenářstvu do rukou dílo vzácné důkladnosti. Znalost »vykladačů« jazyka i věci, dějin i zeměpisu, starožitností i bohosloví jest obsáhlá, mluva uhlazená a vytříbená; poznámky přizpůsobeny obratně i nejnižšímu čtenáři a kořeněny hojnými narážkami na poměry současné. A rychle za sebou následovaly nyní díl II. 1580 (obsahoval ostatní knihy dějepisné starozákonní) a díl III. 1582 (obsahoval knihu Job, žaltář, Přísloví, knihu Kazatele a Píseň písní), prací zmíněné již komise, již podporovali noví spolupracovníci, bratří Jan Kapita, Jan Efraim a Jiří Strejc, když tu dalšímu vydávání v polovici díla na pět let učinila přítrž smrt Cibulkova.

Br. Jan EFFRAIM (též Efrejm) správce zboru pražského († 1600), znám byl více dobromyslnou povahou nežli činností literární; tím známější jest touto činností Jiří STREYC (zlatiněle také Vetterus), rodilý Zábřežan, r. 1560 a 1561 v cizině vzdělávaný († 1599 v Židlochovicích). Míval rozličné nesnáze a spory s Jednotou, ježto nepodroboval se její kázni; přes to však byl u veliké vážnosti jako výborný kazatel a měl i pověst dovedného latinského básníka. Do textu šestidílky přeložil žalmy; později je přebásnil po způsobu kalvinském, aby mohly se zpívati a tato jeho práce dočkala se od r. 1587, kde vyšla poprvé, až do r. 1827, kdy vydána V. HANKOU, celkem třinácti vydání. Kromě toho týmž způsobem sepsal ‚Mravové aneb naučení potřebná dítkám, rytmy českými sepsaná‘ (1600) a, teprve po smrti jeho vyšlé, ‚knížky dvě: Zrcadlo po ctivé ženy a naučení manželům‘ 1613 a ‚knížky čtyři skladu velikého zboží maudrosti nebeské‘ 1617.

Konce díla rovněž jako Cibulka se nedočkal br. Jan KAPITA, člen úzké rady, zemřelý 31. prosince 1589. Kromě účasti v překladu bible Kralické zabýval se i spisováním ‚Postilly‘, vyšlé 1586 a 1615.

Ani toto prodlení neodstrašilo přece bratra Enease; znovu podjato se práce, 1587 vyšel díl IV. obsahující proroky starozákonní, rok potom

díl V., obsahující t. zv. apokryfy a nastalá opět přestávka zaviněna byla hlavně nejednotností, jak se zachovati ve příčině Nového zákona, již Blahoslavem vzorně přeloženého. Konečně ustanoveno, aby text jeho, jen málo změněný, byl přejat i do vydání velikého, ale poznámky aby byly rozhojněny a zpracovány podle ostatní bible, což provedl důkladně br. Jan NĚMČANSKÝ (1552—1598) a tak r. 1593 šestým svazkem toto velikolepé dílo ukončeno a dokonáno. První původce jeho a dva hlavní pracovníci za vydávání byli zemřeli.

Ukázku tit. listu podává příl. č. 26.; ukázka textu podána zde v nové formě na str. 344—345; ukázka vydání jednodílného v příl. č. 27. Neboť Bratří starali se, aby dílo to, velmi oblíbené a hojně čtené a kupované, bylo stále zdokonalováno; vydali tedy různá vydání. Ježto se původního, šestidílného textu snadno jednotlivé svazky ztrácely, vydali 1596 pouhý text v malém svazku se třemi rejstříky, připojenými br. AQUINEM-VODIČKOU; kniha tato je nejkrásnější tisk starší doby našeho písemnictví. Protože však byl tisk drobný (1152 stran velikého 8^0) a starším lidem čtení takové bylo obtížné, pořízeno vydání nové r. 1613 větším tiskem ve foliu, dle kteréhož vydání pořizovány pak hojné novější otisky: Halleské z r. 1722, 1745, 1766, Prešpurský 1787, Berlínský 1807 a j., nejnověji (od r. 1890) dle toho vydání otiskuje text známá »Britická i zahraniční biblická společnost« londýnská, bez apokryfů, kdežto dle vydání z r. 1579 počal 1894 ‚šestidílku' vydávati ve dvojím otisku knihkupec HORÁLEK.

Nový zákon s textem Blahoslavovým vydán ještě zvlášť o sobě 1596 a znovu br. Zachariášem Aristonem r. 1601; dle tohoto posledního vydání pak věrně otištěn nákladem spolku Komenského v Praze 1875. ‚Rozbor kralického Nového Zákona co do řeči a překladu' vydán 1876 (KARAFIATEM).

Slavná a známá jsou o bibli kralické slova posledního biskupa Jednoty Komenského, jenž v »Kšaftu« dává »umírající matce« mluviti takto: »Poněvadž Pán náš Písma svatá zpytovati poručil, odkazuji tobě za dědictví knihu Boží, biblí svatau, kteraužz synové moji z původních jazyků (kterýmiž je Bůh psáti byl poručil) do češtiny s pilností velikau (do patnácti let na té práci strávivše několik učených a věrných mužů) uvedli, a Pán Bůh tomu tak požehnal, že málo ještě jest národů, kteříž by tak pravdivě, vlastně i jasně svaté proroky a apoštoly v svém jazyku mluvící slyšeli. Přijmiž to tedy za svůj vlastní klenot, vlasti milá! a užívej toho k slávě Boží a svému dobrému a užitečnému vzdělání! A ač knihy této Boží exempláře popálili nepřátelé, kde které dostati mohli, že však milosrdenstvím toho Boha, který pořezané a spálené od bezbožného Joakima knihy Jeremiášovy psáti znovu kázal a potrhaný i popálený od Antiocha tyrana zákon Boží brzy potom, vzbudiv pobožného Ptolomea, v jazyk řecký uvésti a národům jiným v známost přivésti dal, i tobě kniha tato Boží dochována bude, důvěř se a nepochybuj!«

A tato slova Komenského naplnila se vrchovatě; za nejdražší klenot pokládali sobě ‚šestidílku' (jak důvěrně nazývána) čeští vyhnanci, kteří dle známé písně nic s sebou.

nevzali, jen bibli Kralickou a Labyrint světa; pálili a řezali nepřátelé tyto posvátné knihy Písma: a přec dochovala se nám a jest chloubou našeho umění knihtiskařského i vědy bohoslovné a zároveň vzorem a pravidlem spisovného našeho jazyka.

Kralická bible stala se také záhy vzorem spisovné mluvy; dle ní řídí se nejen spisovatelé bratrští: Matěj Martinius, Budovec z Budova, K. ze Žerotína, Komenský a j. (Budovec r. 1599 dal malou bibli z r. 1596 do vínku malému Fridriškovi, synovi K. ze Žerotína) . ., nýbrž i spisovatelé kališní, luteranští, katoličtí atd. Utrakvisté Kocín, Benedikti, Sixt, Palma, Vít Jakeš, Žalanský, Pešín, Václav Štefan, Plácel. (Veleslavín n. př. ještě 1587 dokládá se proroků ‚melantrišky' ale již 1588 právě vyšlého IV. a V. dílu šestidílky) dovolávají se jí stejně, jako její jazyk velebí a za vzor kladou katolíci Balbín, Štejer, Konstanc a j.

S jazykem šestidílky, až dosud ve příčině tvaroslovné a hláskoslovné vzorným, stal se na půltřetího století vzorným také pravopis, odtud obyčejně nazývaný bratrským. Je to jen zhoršený pravopis Husův a liší se od něho hlavně tím, že píše po *c*, *s*, *z* pravidelně *y*: tedy »cyzý sýla« = »cizí síla«. Teprve na počátku našeho století vrátili jsme se v této příčině zase k pravopisu Husovu.

Tímto ohromným dílem, na němž vzdělaly se a vyrostly nejen řady Bratří, nýbrž i utrakvistův a katolíků, dosahuje snažení po správném překladu Písem vrcholu; nad bibli Kralickou dosud naše překladatelství nepokročilo; tím výš vynikala ještě v době své, kdy i jazykem, rozsahem a úpravou tiskařskou daleko převyšovala všecky ostatní literarní plody současné. Skoro 50 let (1564—1613) trvá toto úsilí o dokonalý překlad Písem; celá řada spisovatelů dílem tím se zabývala a cvičila: Kralice staly se tak tiskárnou i biblí střediskem literarním, moravskou Prahou.

Takové též středisko, ovšem početně silnější, vytvořil v Praze slavný ‚arcitiskař', známý *M. Daniel Adam z Veleslavína*.

Narodil se ze staré rodiny pražské (původně z Veleslavína pocházející) 14. července 1546 v Praze (té také neopustil do smrti), vstoupil později na universitu, 1568 stal se bakalářem, 1569 mistrem svob. umění a jal se hned na universitě přednášeti dějiny po odešlém právě Prokopu Lupáči z Hlaváčova. V letech následujících přilnul horlivě k humanismu a vzdělal se výborně v jazyce a písemnictví latinském. R. 1576 však se bohatě oženi vzav si dceru slavného knihtiskaře Melantricha z Aventina (v. str. 303), a zabýval se pak již jen tiskařstvím a písemnictvím. 1578 vyšlo první jeho dílo »Kalendář historický«; tou dobou pak i počal se psáti »z Veleslavína«. Po smrti tchánově a švakrově připadl mu celý dům i závod Melantrichovský v majetek a neumornou činností jeho stal se pak brzy střediskem veškerého spisovatelstva českého: i s Bratřími udržoval Veleslavín styky dobré. V jeho síních tlačili se tehdejší poeti latinští i čeští vykladači, dva spisovatelé — Huber a Kocín — stále s ním vyráběli a upravovali překlady a díla populární, z lisů jeho tiskárny hrnula se kniha za

knihou a pravdivé slovo pověděl o něm později Balbín, řka, že vše, co za vlády Rudolfa II. v Čechách učeného a vědeckého spatřilo světlo světa, mělo Veleslavína buď původcem, buď překladatelem, buď pomocníkem aneb aspoň tiskařem. A při této horečné a rozsáhlé činnosti přec Veleslavín naprosto se vyhýbal vydávání spisů náboženských planých a hašteřivých, ač

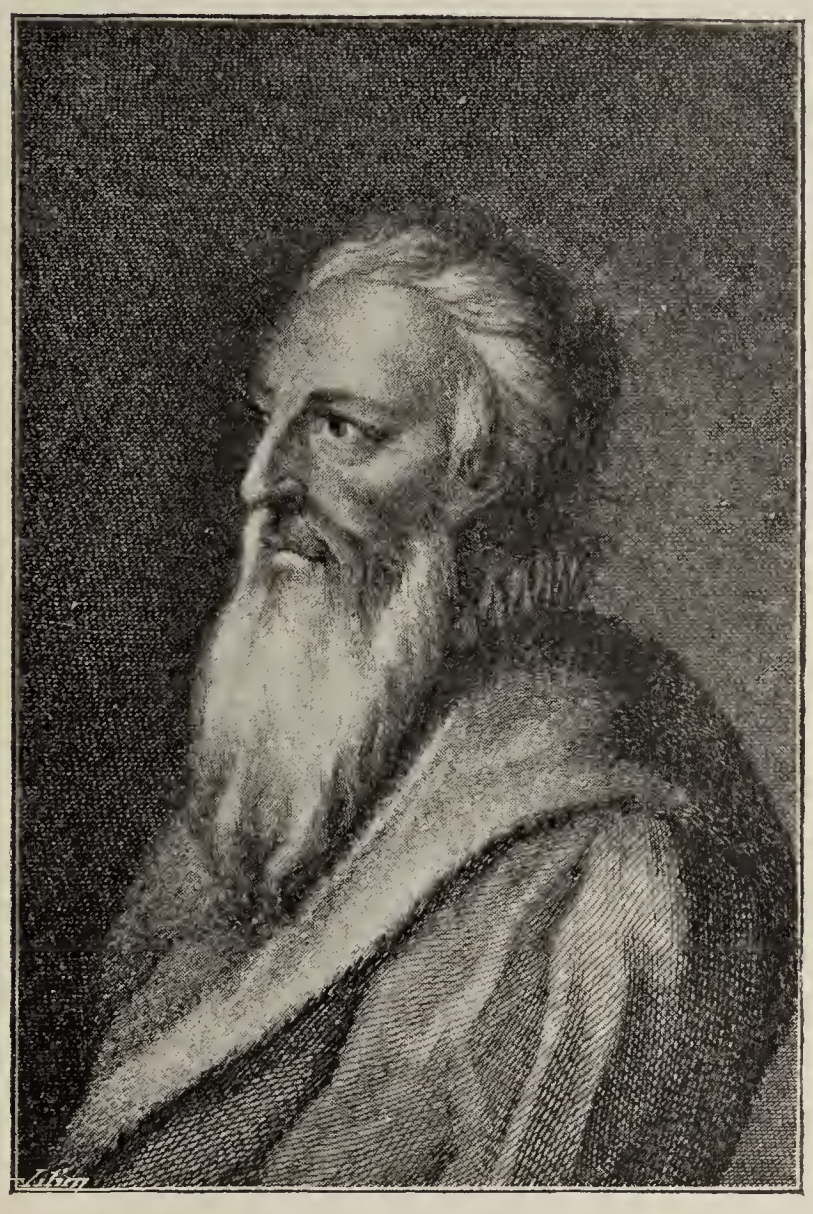

Daniel Adamus
de

mohl se z jejich tisku mnohdy nadíti užitku, a měl ještě kdy, v radě městské a na sněmě zastávati se jako tajný přítel Jednoty bratrské. V květu mužného věku a uprostřed pilné činnosti stihla M. Daniele smrt dne 18. října 1599; pět a třicet básníků slavilo památku jeho elegiemi.

Jmění zanechal dosti veliké; mívalť na vydání větších děl i slušné podpory; vše zdědil nedospělý tehdy ještě syn Adam Samuel, narozený 1592, horlivý účastník nešťastného povstání r. 1618—1620 a zapadlý na konec ve vyhnanství někde v Německu.

Zabýval se výhradně jen tiskařstvím; ze spisů jeho znám jest jediný — »Zpráva o potěšování nemocných« (1610), kterou však pouze dokončil; rozpracována byla již jeho otcem.

Veleslavín pracemi svými původními i překladatelskými nabyl největší váhy mezi ostatním spisovatelstvem českým. Vliv jeho byl veliký, ač ovšem týkal se spíše stránky formalní nežli obsahové; v něm stělesněna jest dobře tato Rudolfinská doba našeho písemnictví ve světlých i temných jejich stránkách. Formalní uhlazenost a umělost po vzoru latinském je heslem jeho i jeho doby — a se zálibou připomíná mnohdy Veleslavín tuto přednost svých prací a vzdělání naproti spisům starším, jichž vydal dosti v obnoveném a opraveném vydání. Mnohdy tato formalní uhlazenost záležela jen v tom, že prostý a jednoduchý sloh spisovatelův humanistický Veleslavín oděl lesklým rouchem rozsáhlých souvětí, zapleteného pořádku slov a hojných protikladův a synonym; jakož i tím, že promísil text rozmanitými latinskými floskulemi a citaty klassických básníkův i historiků. Jindy bývá však práce jeho vskutku ulahozením a záslužným opravením prací neumělých a nedbalých — jako n. př. jeho opravení kroniky Kuthenovy a Konáčovy. Tato formalní uhlazenost zakládá se sice a staví nejvíce na vzorech antických, jakož Veleslavín vůbec byl horlivý humanista, ale dovedla přec čerpati i z dobrých vzorů domácích, zejména spisů bratrských (o vlivu bible Kralické naň byla již zmínka shora), a tak zjednal si Veleslavína (přes to, že jeho pořádek slov bývá mnohdy nečeský a že se nedovedl uvarovati ani některých latinisujících vazeb) celkem správný takt a poměrnou čistotu mluvy, jaká se stala idealem ještě novějších našich buditelů. Jak mluva obecná byla tehdy prosáklá, zvláště v řeči městské, cizomluvy hlavně německými, o tom dávají nám přesné a smutné doklady hojné zápisy v knihách městských; a jak obecné tvary mluvy lidové hojně pronikaly i do azyka spisovného, o tom byla již zmínka při dílech tak velikolepých jako jsou Kronika Hájkova a Kosmografie Münsterova: a že v té době stavěl Veleslavín svou činností spisovatelům českým před oči vzory dobré, že bez váhání připojil se ke spisovné mluvě bratrské — to zůstává mu zásluhou velikou a nepomíjející.

Jinak prací samostatných a nových myšlének do písemnictví českého nepřinášel; málo jen poměrně psal děl samostatných — největší část jeho sebraných spisů by zabraly rozmanité předmluvy — a přes to, že měl rozsáhlé vzdělání a široký rozhled v tehdejším písemnictví domácím i cizím, přec omezoval se na ztlumočování a vydávání spisů lidových a obecně poučných. Nejmilejší mu byly práce takové, kde mechanickým seřaděním mohl podati svému národu příručně nějaké vědomosti a takovým pouze mechanickým seřaděním byly jeho práce slovníkářské (někdy až i česko-latinsko-řecko-německé) a dějepisné, jež nedostatky věcné, jaké v tomto nahodilém shrnutí se vyskytají, jistým čtenářům nahradily svým zvláštním praktickým prospěchem a užitkem. A že takových čtenářů bylo dosti, o tom svědčí nová vydání některých jeho takových velikých děl.

Z prací vlastních tohoto směru nejznamenitější a nejdůkladnější jest jeho »kalendář historický«, jejž podle cizích vzorů sestavil a udaji,

Bible Kralická.

Vydání šestidílného sv. VI. list titulní (druhý otisk z r. 1601).

349.

Ewangelium podlé sepsaný S. Lukáše.

Swatý Lukáš Ewangelista rodem byl z Antyochye Syrské†/a w lékařstwj snažnau prácy wedl/gakž ho y S. Pawel lékařem nazýwal.(Kol.4. d. 14.) A ten brzo po Krystowu wstaupenj gsa k wjře zýskán, na wetssjm djle při S. Pawlowi bywal/a s nim y po cestách pracowal.(2 Kor. 8. c.18. 19.) anobrž w těžkém geho pokussenj a wězenj w Řjmě,sám při něm zůstal. (2 Tym. 4. b. 11.)

Můžet pak Ewangelium geho na tyto dwa djly rozděleno býti Gedno, Na čas kterýž přeběhl prwe nežli Pan Krystus práce wřadu swého konati počal. A tu se wypisuge Jana Křtitele y Krystowo početj, narozenj,wychowanj/ a w Chrámě we diwanácti letech pozustánj. Což wssecko zawjrá se we dwau kapitolách přednjch. Druhé na čas Krystowých pracý, wsmrcenj, zmrtwých wstánj, y na nebesa wstaupenj. A to se opět dělj na tré, 1. Na wě

† Eusebius w knize 3. kap. 4. Geronym w předmluwě na tohoto Ewangelistu. Item w wýkladu, na 6. kap. Izaiášse proroka.

Bible Kralická.

Vydání v jednom dílu z r. 1596 ukázka textu.

349.

k dějinám domácím se táhnoucími, rozšířil a doplnil. Den za dnem, od 1. ledna do 31. prosince, táhnou se tu nejrozmanitější zprávy, chronologicky pod jednotlivými daty srovnané; když hledíme na podnik ten se stanoviska výkladného dějepisu, jest to ovšem jen pouhá směsice zpráv namnoze nestejně důležitých a mezi sebou naprosto nesouvislých. Ale spoluobčanům (spis Veleslavín dedikoval purgmistrům a radám Starého a Nového měst pražských) takový příručný spis se líbil a vyšel dvakrát tiskem

Poprvé vyšel r. 1578 pod titulem: »Kalendář hystorycký to jest krátké poznamenání všech dnuov jednoho každého měsíce přes celý rok, k nimžto přidány jsau některé pamětihodné Hystoriae o rozličných příhodách a proměnách jak národů jiných a zemí v světě, tak také a obzvláštně národu a království Českého z hodnověrných kronik od M. Danyele Adama Pražského s pilností sebraný a nyní v nově pro obecný užitek všech Čechuov vydaný a vytištěný v Starém Městě Pražském u Jiř. Melantricha z Aventinu a M. Dan. Adama Pražského«: po druhé pak rozmnožen rozsahově a obsahově r. 1590.

S jakým úmyslem asi svou knihu sestavoval, svědčí již samo datum předmluvy (»v den volení Jiřího z Poděbrad za krále českého,« 2. března) prvního vydání, pak tato místa z věnování a »předmluvy k pobožnému čtenáři.« Věnuje totiž dílo své Pražanům, dokládá: »neb zajisté vlast naše ani menší ani chatrnější není, nežli Athenae... tak tedy, co dobrého a chvalitebného a poctivého při nás jest, to od milé vlasti své máme. A co tomu odporného při nás jest, to se k nám skrze ztovaryšení a společenstvi s cyzými národy připlichtilo..... znajmež tedy povinnost svau a vlasti své, jakožto vděční a zdární synové, ku poctivosti a zvelebení služme, nevynášejíce toho, což by k potupě, hanbě a zkáze její bylo, ale což by se k vzdělání jejímu vztahovalo, o to se s pilností snažujíce.« A podobně dí dále v předmluvě: »Pán Buoh rač dáti, abychom v svattosti a ctnosti den ode dne prospívali a následujíce šlepějí statečných a věrných Bohu y vlasti předkův svých, čehož nám oni s krvavou pracý a s vynaložením životův svých dochovali, toho nezhoršovali, ale v lepším způsobu potomkům našim dodali.«

Největší však jeho spis historický jest **Politia historica**, čili »O Wrchnoſtech a ſprawcých swětſkých knihy Patery, wnichž ſe obſahugj mnohá užitečná naučenj, yakby ſe králowſtwj, knijžetstwij, země, obce y měſta buďto wčaſu pokoge aneb wálky pobožně ſſlechetně chwalitebně a užitečně řijditi a ſprawowati mohla: Sebraná z mnohých ſtarých y nowých Řžeckých, Latinských, Cžeſkých y Německých Hiſtorij a Spiſuow maudrých lidij o Správě Swětské.

Nynij pak wnowě ku poctiwoſti wſſech dobrých ctných a ſſlechetných Wrchnoſtij, Správcůw, Saudcůw, Panůw a Vřednijkuow zemſkých y měſtſkých ſlawného a dalece rozmnoženého Národu Slowanſkého z Yazyka Latinſkého a Německého w Cžeſký yakž neywlaſtněgi býti mohlo přeložená a wůbec wydaná pilnoſtij, pracý a nákladem M. Danyele Adama z Weleslawijna . . L. P. MDXXCIV«.

Knihu tuto Veleslavín upravil z německého Regentenbuchu Jiřího Lauterbecka spolu s Kocínem z Kocinétu, jehož působeni zdá se bylo při ni velmi značné, snad značnější, než Veleslavínovo. Text Lauterbeckův rozmnožen překlady, mnohdy velmi

obšírnými, různých kronik a historií (v kn. I. překlad Melanthonovy »historie o volení a korunování císaře Karla V.«, Münsterovy »o volení a přijímání knížete korytanského«, v kn. III. list Busbekův o Turcích, historie Melanthonova o dobytí Konstantinopole, v kn. IV. překlad Lykurgovy řeči proti Leokratovi, ke kn. V. pak připojen »traktát o tázání aneb právu útrpném.« Obsáhlý tento spis (732 stran fol.) věnoval úhrnkem Veleslavín nejv. úředníkům zemským; části jednotlivé mají ještě věnování další. Spis sám obsahuje 5 knih: kn. I., hlavně o římské ústavě jednající, a kn. II. »o ctnostech vládců« pocházejí asi cele překladem a rozmnožením od Veleslavíny; kn. III. »o boji a o správě válečné«, věnovaná p. »Vylémovi z Malovic, nejv. colmistru,« poněvadž na vydání díla nemalou sumou byl pomocen, pochází asi celá od Kocína z Kocinetu a hledí hlavně vzbuditi mysli do války proti Turkům; kn. IV. (»o regimentu a správě obcý«) a V. (»o saudcých«) je nejspíše práce společná obou, překlad z Lykurga pak prací zas jen Kocínovou.

Ukázkou stůj zde z kn. II. kap. XI.

(O dobrotivosti aneb milostivosti knížete aneb správce).

Gedna stará babka Filipowi Králi Macedonſkému, když ho za wyſlyſſenj w potřebě ſwé ponijženě proſyla a on gij odpowěděl, že nemá chwijle a prázdnosti takto powěděla: Poněwadž prý nemáſs kdy lidij ſlyſſeti, nemáſs také nad lidmi Králem býti. Kteréžto ženſké řeči tak ſe welice Král podiwil a vlekl, že potom netoliko tu Babku ale wſſecky giné ochotně a bedliwě wyſleychal. Kdyby ſe toho někdo w Czechách dopuſtil a takowé ſlowce třebas Weſkému Rychtáři řekl, hnedby bez miloſti do wězenij gijti aneb peněžitau pokutu dáti muſyl. Tak gſme ſe daleko od ſtarobylých chwalitebných obyčegůw wchylili. Protož také žádného proſpěchu a ſtěſtij nemáme: Poněwadž Wrchnoſti a Auřednijcy nad ſwau powinnoſtij ſe zapomijnagij a toliko ſwého wlaſtnijho zyſku a užitku s pilnoſtij hledij. O Spitihněwowi Knijžeti Czeſkém, kterýž s počátku Knijžetſtwij ſwého wſſecky Němce z Czech gednoho dne wypowěděl, podobný k tomu přijklad nacházyme w Kronyce Czeſké . . . (následuje známé vyprávění o Spytihněvovi a ženě chudé, která na něm do pole táhnoucím vynutila si spravedlnost).

Úmysl Veleslavínův vyniká zvláště z předmluvy kn. IV., věnované pánům purgmistrům a radám »tří slavných měst pražských«, »Hory Kutny, Žatce, Hradce Král., Litoměřic, Domažlic, Písku a Lúny.« Chce totiž »nějaký lepší regiment« a stavení »neřádů, odkudž se zrodilo přísloví, že města Pražská . . . samým neřádem stojí a jakž v nich řád býti počne, že ihned zahynauti musejí. Potvrzují toho někteří náši spoluměšťané, kteříž odjinud přišedše a městské právo sobě vyžebravše, vysoce vychvalují správu Panův Normberčanův a však praví, že raději bydleti budau v pražském neřádu, nežli v normberském řádu . . .« A proto hlavně pan Adam předkládá knihu svou české veřejnosti, nemaje žádných snah o nějaké nadpraví některého stavu, nýbrž přeje si lépe zemi zříditi a pak proti úhlavnímu nepříteli, Turku, se obrátiti. — A toto nebezpečenství turecké vedlo Veleslavína i k překladu Löwenklauovy »Kroniky nové o národu tureckém« 1594, společně s Kocínem, k níž připojeny, již z Politie známé, listy Busbekovy o Turcích.

Z historické činnosti Veleslavínovy sluší ještě uvésti obšírnou a důležitou jeho předmluvu ke »Kronikám dvěma o založení země české a prvních obyvatelích jejích, též o knížatech a králích českých i jejich činech« r. 1585 (nový otisk 1817). Veleslavín tu vydává Konáčův překlad kroniky Sylviovy a Kuthenovu kroniku v obno-

veném a opraveném rouše jazykovém; v úvodě podává historii a ocenění dosavadního českého dějepisectví. Vedle toho Veleslavín vydával překlady své i cizí: »Itinerarium s. scripturae to jest putování svatých na všecku biblí« 1592, přelož. z němčiny Jindř. Bautinga (věnováno K. z Žerotína); »Vypsání města Jeruzalema i předměstí jeho« 1592, přelož. z lat. Kr. Adrichomia; dále přítele a spolupracovníka svého Mat. HOZIA Vysokomýtského (1550—1589) »Kroniku moskevskou« 1590 (a r. 1602), přeloženou z lat. spisu A. Guagniniho; konečně opravil a doplnil Sobkův překlad Karionovy Kroniky světa 1584 (a 1602).

Méně samostatné, ale za to tím pracnější jsou Veleslavínovy práce slovnikářské; na základě většinou cizím shledává s dosti velikou opatrností a prací k nim látku domácí a od prostých sbírek jednotlivých rčení a vazeb pokračuje k velikým slovníkům čtyrjazyčným. Jeho veliká »Sylva« zůstávala až do Jungmannova slovníka hojným skladištěm českého materialu slovného.

Menší slovníky byly starší »Dictionarium latinum« 1579 (z Fabra) a »Elegantiarum Terentii et Plauti a G. Fabricio explicatio,« z r. 1589 latinsko-české; větší byl slovník věcný trojjazyčný: »Nomenclator omnium rerum propria nomina tribus linguis, latina, bohemica et germanica explicata continens« [= slovník obsahující vlastní jmena všech věcí vyložená třemi jazyky, latinsky, česky a německy), 1586; největší konečně čtyrjazyčná »Sylva quadrilinguis vocabulorum et phrasium bohemicae, latinae, graecae et germanicae linguae« (1598 a 1683), složená podle pětijazyčné Sylvy M. Helfrici Emmelii, abecední, doplněná zároveň slovníkem věcným »Nomenclator quadrilinguis«, obšírnějším a lépe srovnaným nežli starý trojjazyčný. »Sylvou« a »Nomenclatorem« slovnikářské úsilí dob tehdejších vyvrcholeno; formalně pokročil sice ještě dále 1606 P. LODEREKER, složiv slovník sedmijazyčný (latinský, vlaský, český, něm., atd. ale obsahem a rozsahem zůstává dílo jeho daleko za prací Veleslavínovou. Teprve pracemi Thamovými a Dobrovského počata činnost slovnikářská znovu, ale až dílem Jungmannovým nahrazena »Sylva« a »Nomenclator« úplně.

K tomu se druží konečně činnost vydavatelská v oboru náboženském a vzdělávacím; Veleslavín vydává jednak opravené staré překlady, jednak překládá sám anebo s jinými z latiny nebo z němčiny.

Starší překlady opravené vydal ze sv. Augustina: Soliloquia a Manuale, oba r. 1583; rovněž Isokratovo napomenutí k Demonikovi vydal znovu v překl. Píseckého, připojiv latinský překlad, 1586; sem konečně náleží i vydání Hospodáře Brtvínova a Černobýlova 1587. Překlady nové jsou z Petra Glasera: Čelední ďábel 1586, z J. L. Vivisa Valentiniho Navedení k maudrosti a Syrach s překl. Kazatele a Přísloví z téhož roku, z r. 1593 překlad Historie o křesťanském odjití s tohoto světa sv. Jeronyma, spolu s kázáním sv. Bernarda o umučení Páně a M. Mollerovými Soliloquiemi de passione Christi; z r. 1599 Výklad na žalm 91. spolu s kázáním sv. Cypriana o moru a modlitbami za šťastné vyjití z tohoto světa atp. Největší takový spis jest Štít víry pravé katolické a křesťanské, z latiny přeložený r. 1591 a Výklad na věřím Pána Boha z r. 1588 a 1592. O překladech Kocínových a Huberových následuje zmínka níže.

Rozsáhlá tato činnost Veleslavínova je nám zřejma nyní hlavně jen z velikých foliantů a kvartantů starých, které z tiskárny jeho na světlo vycházely; nového vydání díla jeho se nedočkala, vyjímaje některé články, jež putují po čítankách. Rozličné jeho předmluvy a jiné ukázky sebral J. V. ROZUM v II. a IV. sv. Staročeské biblioteky (1854 – 1855), k nimž životopis napsal dr. Fr. ČUPR.

K nejhorlivějším jeho spolupracovníkům náležel sám KOCÍN Z KOCINETU, rodilý Písečan (1543—1610), v Štrasburku u slavného Sturma vzdělaný, Pobyv i v Italii a ve Francii, vrátil se domů a obdržel již r. 1571 erb a přídavek »z Kocinétu«, r. 1578 pak stal se předním písařem rady malostranské. Pobývaje ještě v Štrasburku zabýval se vydáváním výkladů Sturmových k řeckým klassikům, v Čechách pak obrátil na sebe pozornost spiskem obranným »Prolusio scholastica politicae exercitationis« 1578, jímž vyvrátil mínění, že by se pro dlouhý pobyt v cizině nehodil ke správě úřadů a pak pracoval s Veleslavínem věrně o překladech rozmanitých až do jeho smrti.

Z překladů Kocínových byla zmíněna již účast jeho při »Politii historické« a při Löwenklauově »Kronice nové o národu tureckém.« Největší jeho díla jsou však překlady dvou kronik církevních: Kroniky Kassiodorovy a Eusebiovy, obojí r. 1594 u Veleslavíny vydané, přes 1000 stran fol. obsahující; Eusebiovu kroniku otiskl znovu J. KRBEC 1885. Menší jest jeho překlad »Providentia Dei. O řízení a opatrování božském« 1592 a 1603 vydaný, ale nejznámější jeho spisek jest krátká »Abeceda pobožné manželky,« vybraná z 22 veršů poslední kapitoly Přísloví Šalamounových, spolu s obšírnou »Ctí a nevinou pohlaví ženského,« provedenou ve způsobě rozmluvy mezi háncem (dokládajícím se Frankova spisu německého) a obráncem žen. Oba spisky vydal 1585 Veleslavín, připsav je paní Evě Flavinové z Pokratic, k malému potěšení druhé manželky Kocinovy. Vlastenecká mysl jeví se i v latinských jeho vydáních velice patrně, rovněž jemný cit pro právo a spravedlnost. »Abeceda« vydána nově 1823 A. HANYKÝŘEM.

Druhý spolupracovník Veleslavínův, jeho kmotr a zároveň s ním tajný posluchač Jednoty bratrské, slavný doktor Adam HUBER Meziříčský Z RYSENPACHU (1546—1613), proslul sic více svou činností opravnou na universitě pražské, kterou rozvinul od r. 1609, když byl volen mezi defensory, ale marně, nežli svou činností spisovatelskou, k níž ho vedl hlavně Veleslavín. Z té proslulo společné jejich dílo, nový překlad Herbáře Mathiolova.

Mimo Minucí na r. 1589 a Kalendáře na r. 1590 a 1591 vydával jen spisy lékařské. Byť se oddal zcela povolání lékařskému (v mladších letech byl i vychovatelem slavného později Václava Budovce z Budova a profesorem university), stal se po smrti Hájkově 1600 životním lékařem císaře Rudolfa II. a nashromáždil si rozšířenou praxí slušné jmění. Doktoratu filosofického i medicinského nabyl ve Witemberce.

Svému někdejšímu chovanci věnoval Regiment zdraví, přeložený z lat. Henr. Ranzovia 1587 (Veleslavín, vydávaje překlad kmotrův, připojil k němu veršovaný překlad naučení lékařských školy Salernské); výtah z něho vydán ještě F. F. PROCHÁZKOU 1786. Při překladu nového německého vydání Mathiolova Herbáře pomáhal mu i Veleslavín, jenž společnou práci, ozdobenou krásnými dřevoryty, i vydal r. 1596; poněvadž pak veliký ten foliant by byl lidem chudším příliš drahý, vydali napřed výtah z něho, pod titulem: »Apoteka domácí, v kteréž se zavírají a vypisují rozličná lékařství, snadná k přistrojení proti všelikým neduhům těla lidského i audů jeho od hlavy až do noh vnitřním i zevnitřním i také některým nedostatkům hovadským a jiným věcem k hospodářství náležejícím, z německého herbáře doktora Petra Ondřeje Mathiola sebraná a nyní v jazyku českém vůbec vydaná.« Tato Apotéka dočkala se veliké obliby; vydána 1595, 1602 i 1620.

Kromě Hubera a Kocína závod Veleslavínův udržoval čilé spojení s mnohými jinými spisovateli soudobými; o Hosiovi byla zmínka již shora, zde možno uvésti ještě překladatele V. PLÁCELA z ELBINKU a Abr. z GÜNTERRODU.

Br. Václav PLÁCAL (1556—1604), později Plácel nazvaný, rodilý z Král. Hradce, přední písař obce Hradecké, požíval v rodišti svém veliké vážnosti; přídomku »z Elbinku« nabyl r. 1582. Pro Veleslavína přeložil »Historii židovskou«, vydanou 1592 a 1610, z německého originalu od Václava z Kaliště a z Ottersfelda, prokuratora královského.

Po smrti Veleslavínově teprve s firmou jeho ve spojení vstoupil Abraham Z GÜNTERRODU nebo z RAUNŠTEINA († v Kopidlně 1609), jenž studuje 1590 ve Wittemberce spolu s br. Adamem FELINEM (Kocourkem, † 1598, synem jednoho z pomocníků Blaho-

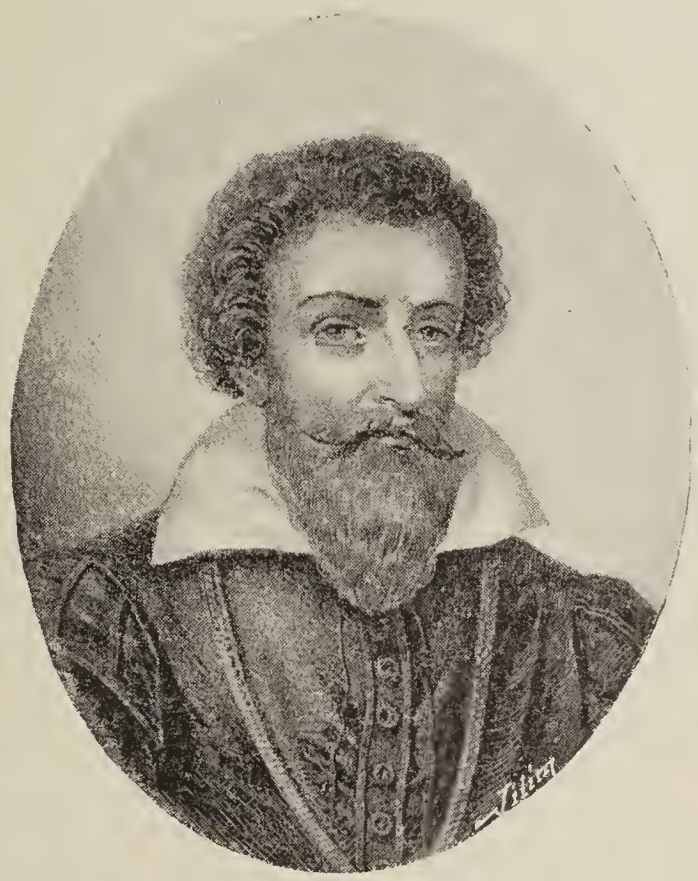

Šimon Lomnický.

vových v Ml. Boleslavi) přeložil první knihu Xenofontovy Kyropaedie z řečtiny. Dokončiv pak překlad sám věnoval jej příznivci svému Oldřichu Felixovi z Lobkovic, jenž zjednal arcibiskupské dovolení k tisku. Spolu s některými »přídavky k historii Xenofontově o životu Cyra I. monarchy perského« vyšla »Cyripaedia, hodnověrná starožitná historia... od Xenofonta, slavného rytíře a filosofa athenského...« r. 1605 u dědiců M. Adama (po druhé vydána 1808 dědici KRAMERIOVÝMI, po třetí ROZUMEM 1856—1857 jako díl V.—VII. Staroč. biblioteky).

A vedle tohoto mohutného střediska Veleslavínova byla v Praze celá řada tiskáren, jejichž majitelé kupili kolem sebe české spisovatelstvo tehdejší. S tiskárnou a závodem Veleslavínovým závodily veliké firmy DAČICKÉHO, J. NIGRINOVA a D. SEDLČANSKÉHO, k nimž družily se menší závody

JIČÍNSKÉHO (otce i syna), VALDŮ (Buriana i Oldřicha), KANTORA, OKSA, KOZLA a j., pozdější pak impresse ŠUMANOVSKÁ (tiskla 1588—1615), BOHUTSKÉHO (tiskla 1605—1620, hlavně věci úřední) PŠTROSOVA (tiskla 1594—1613), PARDUBSKÉHO, Z KARLSPERKA a j. a j.

Nevždy bývalo toto zaměstnání bez nebezpečenství; častěji vydavatelé za vytištění knih nepříjemných bývali pokutováni, věznění ano i stínáni. Nic nepomohla na př. závodům Sedlčanského a Dačického, které vydaly znovu konfiskovanou Postillu Zámrského, opatrnost, že tisk daly vykonati v Německu: Dačický v Lipsku a Sedlčanský v Drážďanech; majitelé byli přes to vězením potrestáni.

Kdežto závod Jiřího JAKOBAEA DAČICKÉHO od r. 1570—1618 tiskl rozmanité knížky náboženské a vzdělavatelné (přes protivenství a příkoří; 1579 vězněn na rozkaz arcibiskupův pro tisk knížek kacířských, 1602 pro vydání Postilly Zámrského, 1609 znovu obžalován), hlavně bratrské a kalvinské, zabýval se majitel staroměstské tiskárny později v dvorskou proměněné, Daniel SEDLČANSKÝ (tiskl 1588—1619, v rodině jeho zůstala tiskárna až do r. 1669) sám spisovatelstvím; on první dle nařízení císařského vydával »noviny pořádné celého měsíce září 1597« (od r. 1657 závod rozesílal noviny poštou) a mimo neznámou nyní kterous knížku náboženskou vydal 1608 i »Historii duchovní o Samsonovi v spůsob Tragedie sepsanou;« ale činnost jeho knihtiskařská hleděla rovněž hlavně jen k písemnictví náboženskému a prostonárodnímu. Ve směru Veleslavínově naproti tomu vedl tiskařství Jiří NIGRIN, hlavní nakladatel slavného tehdy Šimona Lomnického.

Jiří ČERNÝ, též ČERNOCH, později NIGRINUS a NIGRIN dle latinského zvyku tehdejšího zvaný, byl vyučen v tiskárně Jičínských, po r. 1572 zařídil si sám tiskárnu. 1590 dostal šlechtictví s přídomkem »z černého mostu« (von Schwarzprucken, de Nigro ponte). Sám nejsa literarně činný dovedl přece dobře stopovati rozvoj písemnictví a z tiskárny jeho vycházela mnohá důležitá kniha tehdejší: spisy Žalanského, Podolského a j.

Šimon LOMNICKY Z BUDČE (nar. 1552 v Lomnici nad Lužnicí) je rovněž tak význačná a zajímavá postava tehdejšího písemnictví, ovšem v jiném směru, jako jeho vrstevník, arcitiskař Veleslavín. Stranou všeho ruchu literarního žije nejprve v Kardašově Řečici, pak v Lomnici a dále na svém statečku v Ševětíně, zjednává si brzy obratnými dedikacemi svých veršů a rozprav hojnost příznivců mezi katolickou šlechtou a kněžstvem, nabývá 1594 i erbu a přídomku »z Budče« a teprve na sklonek života r. 1618 zapadá, požárem statečku svého donucen, do Prahy, kde překvačen událostmi válečnými a stržen do víru, jemuž nemohl odolati, ztrácí v něm nejprve své katolické přesvědčení, konečně jméno i život. R. 1622 stopa po něm zaniká nadobro.

Jeho spisků, vždy opatrně věnovaných mocným tohoto světa, je počet nepřehledný. Hledí krom svých věnování opatřiti spisy své ještě pochvalnými latinskými básničkami souvěkovců aneb synů svých a přidává na konec obyčejně nějaké písničky, později i své podobizny a heslo (»Sincere et libere«).

Tiskárny pražské. Jiří Nigrin, Dačický, Sedlčanský. Šimon Lomnický.

Ukázkou může býti věnování p. Vilému z Rožmberka, přidané ke Kup. střele.

Wijm Zahrádku vtěſſenau
Cžernym Leſem ohrazenau,
W té Zahrádce kráſná Růže,
W Zymě, w Letě kwýſti může.
K obwlaženij té Růžičky
Plyne woda pod nij wždycky,
K tomu w té zahradě máte
Při té Růži Rauno zlaté
Stogij v nij dwa Nedwědi,
Pilně gij oſtřihat hledij.
Sám Pa Bůh ke cti ſwé chwále
Oſtřihayž té Růže dále.

Rodinné jméno jeho bylo vlastně Žebrák, jež si pořečtil v Ptochaeus; odtud zvláště nabývala podpory báje vyprávěná o jeho konci. Školního vzdělání nabyl v Třeboni, v Krumlově a v jezuitské škole Jindřichohradecké; od 1574 učiteloval v Kardašově Řečici. Vydav r. 1580 »Písně nové na evangelia nedělní,« věnované p. Vilémovi z Rožmberka a téhož roku ještě u Nigrina »Píseň o důstojenství sv. stavu manželského,« věnovanou p. Petrovi z Rožmberka, zjednal si u vladaře domu rožmberského přízeň takovou, že již r. 1581 stal se písařem a správcem pivovaru v Lomnici 1585 vyženil dvorec v Ševětíně, nepřestávaje panu Vilémovi hojnými dedikacemi se odvděčovati: 1582 věnoval mu »Triumf neb komedie o vzkříšení Páně« (vyšla i 1617), 1586 »Knížku o sedmi hroznych ďábelských řetězích« (podruhé 1606), později i »Kupidovu střelu« a »Filosofský život.« Při tom nezapomínal ani jiných pánův a mocných: »Postní zvyk« věnoval 1589 p. Vilémovi z Rožmberka a panu Adamovi z Hradce, »Kroniku a historii Trajana císaře« panu Janu Makovskému z Makova, »Hádání neb rozepři mezi knězem a zemanem« věnoval 1588 Jiříkovi Homutovi z Harasova, regentu rožmberskému, »Instrukcí« v prvním vydání služebníkům a písařům rožmberským, v druhém vydání panu Janu Štefanu z Denína, »Lamentaci, t. j. píseň o křivdě a umučení P. J. Krista« věnoval 1590 prelatu třeboňskému V. Černohorskému atd. Později, po smrti p. Viléma z Rožmberka, věnoval díla svá p. Petru Vokovi z Rožmberka, jichž v klidném zátiší Ševětínském rodilo se čím dále tím více. Pan Šimon nebyl ovšem příliš starostlivý hospodář; péči o stateček zůstavoval ženě a dětem; sám raději účastnil se hostin ve dvorech šlechtických a klášterních; zkušenosti jeho labužnické a neutuchající veselý, mnohdy dosti obhroublý, žert doporučovaly ho všem stolovníkům. On ani ve verších svých nejeví se mravokárcem příliš přísným; ctitelem pohlaví ženského a přítelem vína se vyznává několikrát; své volné mravní zásady kryl svému svědomí svým jmenem; šimoněním nazýval opatrné vykořisťování lidí i okolností a verše »nevždycky mudrovat sluší; časem člověk ustoupiti musí i také zašimoniti a v liščí čubě choditi« vyplynuly mu docela ze srdce. Sám se svým životem byl ovšem úplně spokojen, i se svými verši; »poetou českým«, »českých písní skladatelem« s oblibou se nazývá.

Ze starší doby jeho činnosti větší jsou »**Kupidova střela**», v níž ze starých klassiků a ze sv. Písma shrnul příklady rozmanité na povzbuzení manželům pořádným a na výstrahu cizoložníkům, vydaná u Nigrina 1590 (a 1606), složená prostomluvou rovněž jako »**Filosofský život**«, jejž Nigrin vydal brzo za sebou dvakrát 1591 a 1595, konečně veršovaná »**Instrukcí mladému hospodáři**«, jež po dvojím vydání Nigrinově (1586 a 1597) dožila se ještě čtvera vydání v XVII. XVIII. a XIX. století.

»Kupidova střela aneb knížka užitečná, v níž se všeliká chlípnost a zlá bujnost těla zapovídá a potupuje, a při tom škoda i ohava i pokuta hanebného smilstva cizoložstva, kteréž se ach nastojte těchto let velmi velice rozmohlo a rozvodnilo, se

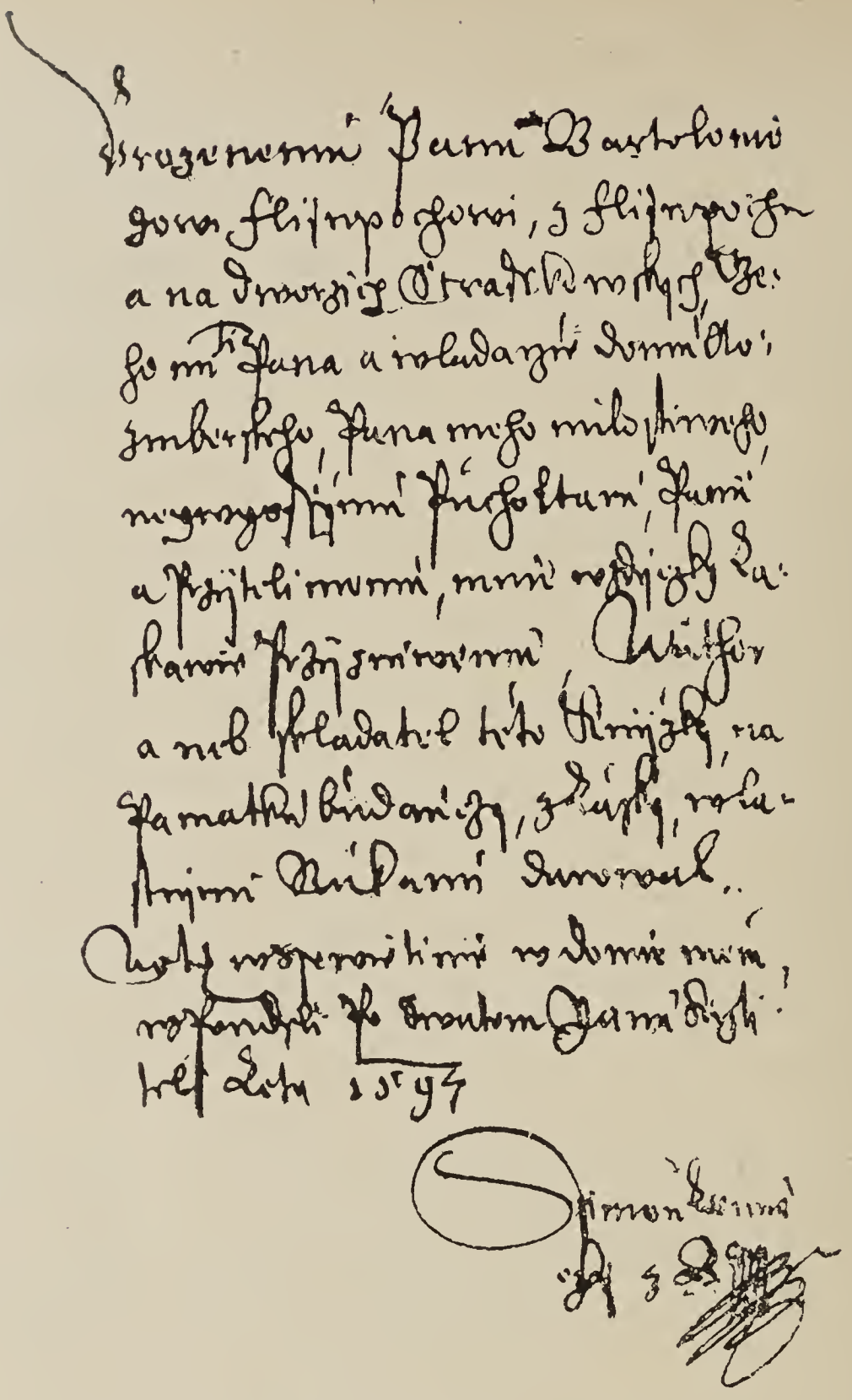

Vlastnoruční věnování Šimona Lomnického.

ukazuje. K pochvale svatého stavu manželského a k potupě rufianství hanebného aneb radějí k veystraze a napravení každého v hříších těla tápajícího,« doporučená Mitisem, vydaná »léta věku posledního, vedlé kalendáře napraveného,« je sbírka někdy zábavných, častěji nechutných, pravidelně kluzkých historek záletných; podobného rázu, ale ještě suchopárnější je jeho

Filozowſký žiwot aneb: Hyſtorycký ſpis o mrawiich a ſſlechetném Žiwotu a obcowánij Mudrců a filozoffů ſtarých pohanſkých, kteřijžto, ačkoli z ſlowa Božijho známoſti neměli, Awſſak ſſlechetně a mrawně žiwoty wedli a mnohé Sentencye pamětihodné po ſobě nám pozůſtawili a zanechali. Z hodnowěrných Latinſkých Hyſtorygi Summowně wybraný a netoliko proſtěgſſým ale y doſti mandrým k nawedenij dobrých mrawůw potřebny a užitečny (1. vyd. věnováno Vilémovi, druhé Petru Vokovi z Rožmberka), připsaný »čtenáři a Čechu věrnému,« obsahuje různé historky ze života »filosofů« Homera, Euripida, Hippokrata, Lykurga, Scipiona, Isokrata atd., hlavně na základě Diogena Laertského.

Věnování druhého vydání »Instrukce« Lomnického. 353

Z veršů jeho naučných stůj zde ukázka Instrukce:

Chceſſli zdrawij, čerſtwoſt mijti,
Hleď ſtřijdmě, ſkrownè žiw býti.
Nechť ginij Stůl hogný magij,
po Wlaſku krmè gijdagij.
Ty po Čžeſku mijrnè, ſkrownè,
Yak naſſý předkowé rownè.
Cybularum pečenarum
Salatu af geſt per parum

Wytři ſobě howězynau,
Ne wždycky oběd s Wyzynau
A tak když ſkrownĕ žiw budeſs
Wſſeliké Nemocy zbudeſs.
Zwlášſť zanech ſylného pitij,
Dna tě nebudau trapiti
Nebudeť třeba Lékaře,
Žiádného Apatykáře.

»Instrukcí mladému hospodáři,« jejíž výňatek tu předchází, dobyla si naproti tomu obliby svým praktickým obsahem. Naučení zde obsažená zahrnují všechny stavy lidské (vdovy i spisovatele, lakomce i kněží atd.) a všechny téměř případnosti životní; samolibě oznamuje v předmluvě druhého vydání (dedikace jeho p. Janu Štefanovi z Denína napřed připojena), že první vydání v desíti letech úplně se rozešlo; druhé vydání že jest opraveno a doplněno (k doplňkům užil starších Řečí hlubokých mudrců, z r. 1529 a 1579). Ke konci připojil »summu této knížky«, sebranou do písně (jež se zpívá jako: »ach Here Gott, mich treibt die Not«), sice příliš prosaické, ale praktické zrovna tak jako následující prosaické »naučení při stole.« Vydána ještě 1688, 1794, 1796 a 1861 (od dr. GABRIELA).

V posledních letech »věku posledního« (r. 1600 očekáván konec světa) a na počátku století XVII. Musa Lomnického oddala se skoro úplně do služby náboženství; největší jeho práce z těchto let pozdějších je **»Kancional«** vydaný Nigrinem r. 1595 ku potřebě katolíků, zatlačený později kancionalem Rozenplutovým; krom toho vycházely stále drobné jeho písně a básně příležitostní.

»Kancional aneb písně nové historické na dni obzvláštní sváteční« (vyšel ještě 1645 a 1808) věnoval arcibiskupu: p. Petru Vokovi, jehož předek Oldřich z Rožmberka byl znám s Piem II., věnoval proto téhož papeže »List poselací k tureckému císaři aneb traktát, v kterém se víra naše proti Turku obhajuje« (vyd. u Nigrina 1604) v překladu nehrubě obratném; k překladu přidává o nebezpečenství tureckém slova Veleslavínovy Politie a své povzdechnutí: »Pius II. seděl na papežské sv. Petra stolici toliko pět let, jedenáct měsíců a dvacet šest dní a Turek v své slepotě a ukrutném tyranství zůstává a trvá ještě podnes« a svou »Píseň o turecké ukrutnosti.« Pobožného obsahu jsou dále jeho překlad z latiny »Pohřeb Krista Pána aneb velmi bohomyslné, pobožné a žalostivé rozjímání o nevinném umučení Krista Ježíše Syna Božího« etc., vyšlý s hrubými dřevoryty u Nigrina 1605 spolu s »Lamentem aneb tužbou« na lidi, kteří neradi o tomto umučení rozjímají, a akrostichem, věnujícím dílo p. Karlovi Mrackému z Dubé; pak »Výklad prostý na nejsv. modlitbu Páně«, »Růženec«, »Rozmlauvání P. Krista s křesťanem« atd.

Mravokárná prostě jsou jeho skládání »Tanec aneb traktát skrovný o tanc bujného těla pachtování« z r. 1597, věnovaný p. Petru Vokovi a téměř celý otištěný nověji u Č. ZÍBRTA: »Jak se kdy v Čechách tancovalo«, dále jeho »Utrhačů jazyk aneb knížka krátká a prosté sepsání o škodlivém a tajném jedni druhých utrhání a jazykem neskroceným pomlauvání«, 1598 u Nigrina vydaná, panu Oldř. Felixovi z Lob-

kovic věnovaná (v úvodní básni přeje spisovatel čtenáři ke konci: »ty pak se měj dobře vždycky, žádámť já Šimon Lomnický«), v knížce samé výklad o dvanácti stupních trpělivosti, historka o pokutách utrhačů atd., pak »Pán světa« vyd. r. 1597 atd.

Příležitostná skládání konečně jsou »Věno manželské« k sňatku pana Jáchyma Oldř. z Hradce (1598), »Pohřební píseň« o témž pánu († 1604) a o císaři Rudolfu II. († 1612) atd.

Po smrti Rudolfově a Vokově, kteří oba byli mu příznivci velice laskavými, Lomnický ocitl se záhy v poměrech nejistých a kolotavých, v nichž nevěděl se kam připojiti. Když pak v dubnu r. 1618 mu vyhořel dvorec a Lomnický, přišed o všecko jmění, musil se dožebrávati pomoci sousedské, ustanovil se na tom, že se přestěhuje s rodinou do Prahy. A tu přišed v čas vlády vítězných stavů podobojích, musil — prý — »s vlky veyti« a opěval tedy zvláštními básněmi nejen stavy a nově voleného krále Fridricha Falckého, nýbrž také tupil poražené a vyhozené místodržící, Slavatu a Martinice. Když však se bitvou na Bílé Hoře sklonilo vítězství ke zbraním císařským »musil se časem spravovati a kam vítr vál, tam také plášť svůj pauštěti«. A tak opěval a velebil zase bitvu bělohorskou, ano i exekuci na náměstí staroměstském dne 21. června 1621; ale tato opětná změna mu byla již málo platna; synové jeho se sice uchytili ve službách nové vlády, ale Šimon sám žil v nouzi. Stateček jeho v oněch válkách hynul a pustnul a po smrti jeho (zemřel asi někdy po r. 1622 v úplném zapomenutí) syn Antonín Zbyhněv r. 1630 oblíbené sídlo otcovo prodal za 300 kop grošů.

Kromě modliteb »Cesta do nebe« r. 1621, dedik. Vilémovi Slavatovi, a překladu Eusebiova »Kšaftu sv. Jeronyma« z r. 1613, jsou od něho z této doby též knížky mravokárné dvě: »Peycha života aneb pobožná knížka proti všelijaké nádhernosti a peyše vnitřní i zevnitřní, kteráž se nyní náramně ve všecky stavy vkořenila, na neyveyš vzrostla a vystaupila« L. P. 1615. prosaická vykládání, p. Dekarovi z Rozenetu věnované, a »Tobolka zlatá proti hříchu lakomství etc.«, vydaná téhož roku a ještě 1791 od TOMSY. Ostatně jsou dílka jeho jen příležitostná; a to nepolitická, jako »o Jitčíně aneb o převelmi smutné a žalostivé příhodě, která se stala od zapáleného prachu v Jitčíně nad Cidlinau« z r. 1620, »píseň o divu, jenž se stal den sv. Havla 1620, že na vinici K. Slivenské nalezeny čtyři hroznové vína vlasatí aneb bradatí« z téhož roku, »mrtvé památka« z r. 1621 (píseň na † Kateřiny Pruškové), »naučení manželské« z r. 1622 (verše k svatbě p. Zikmunda Kropáče) atd., anebo politické, jako »o zrádcích vlasti« 1619 (o místodržících), »sedlské vítání aneb prostá a kratičká písnička o Fridrichovi, voleném králi českém« 1619, »písnička o šťastném příjezdu i korunování na království České Fridricha, voleného a již korunovaného krále českého« 1619, »novina pravdivá aneb píseň tužebná o zkáze a zplundrování země české a o slavném, vlastním Božím řízením vykonaném vítězství a porážce u Prahy bouřlivého a pronevěřilého lidu proti Pánu Bohu a Jeho Milosti císaři, králi a pánu nejj. Ferdinandovi II.« 1621, »Exekucí aneb vykonání veypovědi a ortele spravedlivého a hrozného nad rebelly« 1621 atd.

Verše Lomnického (srovnej přibrané ukázky) jsou jen chatrné rymovačky, slabé úpravou a nicotného, ba mnohdy nízkého obsahu a myšlének.

Ale takové je celé tehdejší básnictví; Lomnický sice nevyniká mezi těmito rýmaři zvlášť, ale také nezůstává za žádným pozadu. Veršovníci ostatní, jako Karolides, Jičínský, Mouřenín, Záhrobský a j. vydávají jen tytéž nechutné rymovačky, jako Lomnický sám.

Blažej JIČÍNSKÝ, zvaný Domina, vrstevník a soupeř Lomnického, skládal podobné písně historické a příležitostné, podobně je věnoval mocným pánům a paním, jako Šimon sám. Jiří KAREL čili CAROLIDES Z KARLSPERKA († 1612) vynikl sice v básnictví latinském vysoko nad Lomnického, korunován od Rudolfa i jmenován básníkem dvorským, zjednal si však také ostrými epigramy mnoho nepřátel; ale české jeho verše (jichž sbírku vydal 1606) jsou zrovna tak chatrné jako básně ostatních. Rovněž básnická činnost Tobiáše MAUŘENÍNA, vrstevníka Lomnického, po bitvě bělohorské v Němcích kdesi zaniklého (překládal a vydával hlavně spisky nábožné, zejmena z M. Mollera; z veršů jeho mimo dramata známo jest jen »Potěšitedlné rozjímání o dni posledním«) a verše staršího jich předchůdce Jana ZÁHROBSKÉHO Z TĚŠÍNU († po r. 1582), radního písaře Klatovského, nevynikají svou formou ani myšlénkami. Záhrobský složil tragedii ‚Heli', jež bývá čítána k lepším plodům tehdejší doby, r. 1582.

Poněkud lepší bylo prostonárodní básnictví, jež však proti starším dobám zase značně pokleslo. Prostonárodní básničky milostné, vzdechy milujících srdcí, veselé žerty a vtipy zapsané někdy na deskách, jindy mezi řádky a na okraji textů jiných jeví aspoň svěžest myšlének a jemný cit:

»Žádná radda ani rozum nepomůž,
Když koho věrná láska a milost přemůž«

nebo: »Buď jak buď, mému srdci nelze vodtud« atd.

Ale výpravná skládání o rozličných strašných událostech, o moru a Turcích, o zázracích a požárech, o vraždách a vítězstvích upadají a zanikají konečně v nechutné rozvláčnosti.

Dramatické básnictví vzmáhá se a roste za této doby; dramata školní i světská množí se, prostonárodní, původní i přeložená hrají se na rozmanitých jevištích a při slavnostních příležitostech. Dramatičtí skladatelé jako KYRMEZERSKÝ, ZÁHROBSKÝ a j. drží se věrně šlépějí tehdejšího dramatického básnictví latinského, které zabývá se jednak napodobováním dramat Plautových a Terentiových, jednak dramatisováním rozmanitých výjevů biblické dějepravy.

Pavel KYRMEZER(SKÝ, rodilý Slovák, písařil i farářoval několik let, 1575 stal se děkanem na panství pána z Kunovic a hodlaje se státi hlavou nekatolíků moravských, zabředl do boje s Bratřími, což způsobilo mu mnoho nesnází a útrap, až konečně se Bratřím pokořil a zemřel v opatrování jejich 1589 v Uh. Brodě. Mimo některé spisky duchovního obsahu skládal tragedie: »Komedie česká o bohatci a Lazarovi« 1566, »Komedie nová o vdově, kterúž Pán Bůh předivným způsobem skrze Elizea proroka od věřitele jejího vysvobodil, vzata ze čtvrté kapitoly čtvrtých knih Královských. Ku potěšení v těchto těžkých časích všechněm chudým vdovám i sirotkům« 1573 a »Tobiáš« 1581 (tato poslední je vlastně svatební báseň pro příznivce jeho, pana Arkleba z Kunovic).

Více ještě, nežli hry Kyrmezerského, oblíbeny byly hry Tobiáše MAUŘENÍNA, jichž vydal r. 1604 tré: »o desaterém věku života lidského«, »Historie o sedlském pacholku a o poběhlém židu« (přeložená z němčiny; nověji tuto hru otiskl Č. ZÍBRT ve svém spise: »Jak se kdy v Čechách tancovalo«) a »Vejstupný syn«; byly ještě později často přetiskovány.

Poněkud více vynikají ještě tragedie ZÁHROBSKÉHO »Traica historia vo knězi neb knížeti **Heli** a jeho synech« z r. 1582, dále díla Jiřího TESÁKA MOŠOVSKÉHO, rodilého Slováka, kněze evangelického, konečně faráře u sv. Haštala († 1617). Mimo některé náboženské traktátky a básničky sepsal r. 1603 (a 1604 vydal) »Komedii z knihy zákona Božího, jenž slove **Ruth**, sebranou.«

Naproti tomu dramata Šimona LOMNICKÉHO samého nevynikají téměř ničím; jeho starší díla jsou přepracování staročeských dramat velikonočních, což platí částečně i o »Tryumfu aneb komedii kratičké o přeslavném Syna Božího nad smrtí, peklem a ďáblem vítězství« z r. 1582, k němuž přidána byla »komedie neb hra kratičká, potěšitedlná a nová o radostném vzkříšení Krista Pána« (podruhé vydaná 1617). V té chápe se Lomnický zlozvyku i později často zneužívaného, vplétati do veršů českých k »obveselení« slova německá: »Přijdeli ať sem habartn — i také guttn drabantn — že budu míti tesákn — undr špicn halapartn.« —

Od jistých původců jsou dramata »Samson«, obšírná pětiaktová historie duchovní, vydaná 1608 závodem D. Sedlčanského, hra »o Zuzaně«, nám nedochovaná, »komedie o králi Šalamounovi«, r. 1571 vydaná atd.

Kromě toho školy jesuitské stále hrály svými žáky rozmanité hry duchovní, mravokárné a allegorické, z nichž však většinou máme zachovány jenom tituly. Školy jesuitské napodobovala pak utrakvistická akademie hrami českými i latinskými; mylně však bývala za českou pokládána Kampanova hra lat. Břetislav (a Judita) z r. 1604.

Lépe se dařily divadelní hry skladatelům prostonárodním a to zejména kusy veselé, mnohdy trochu obhroublé. Oblíbené byly zvláště »hry s Bachusem« nebo »Masopusty«, v nichž vystupoval Bachus se svou manželkou, žid, biskup, Turci, medvědář, baby atd. Z prostonárodních těch skládání sluší zde uvésti »Sedlský masopust« r. 1588 vydaný, pak »Polapená nevěra« z r. 1608, vkládaná jako mezihra do dramat větších, »hádání žebráku s kupcem«, přeložené z polštiny, tištěné r. 1573 a dvě hry Dačického, vážně sice myšlené ale nemotorně provedené, »Masopust« a »Ožralství jest zoumyslné nezdraví a bláznovství.«

Tyto »komedie« mívají aspoň dobrý vtip; některé z nich vydal r. 1876 znova Jos. JIREČEK v Památkách staré literatury české pod názvem: »Staročeské divadelní hry.« Herci bývali ochotníci venkovští sami, ale po bitvě bělohorské sesurověla dramata i herci tak, že byla vytlačena jednak divadlem loutkovým, jednak hrami jezuitskými.

»Polapená nevěra« představuje nevěrnou mladou ženu Dorotu, které manžel, starý kupec Jíra, odejde do Norimberka. Manželka, provázejíc ho za zády slovy: »Ba jdi, starej vlku, třebas za moře — však s tebou nemám než peklo a hoře,« zavolá si milence Asota k potěšení a když manžel náhle se vrátí, ukryje ho pod necky. Prozradí se, manžel ho vybije, ale uznává na konec sám, že manželství jejich není v »gleichu.« Ještě žertovnější je »hádání žebráků«, v němž žebráci Dyjudej, Pudivítr, Paterybousy, Pařichvost a j. hádají a urážejí se s kupcem; strana straně vyčítá její podvody

a šalby. Konečně rychtář mezi nimi činí rozsudek a kupci, s ortelem nespokojenému, radí písař, aby podruhé žebráků si nevšímal; neboť prý málo vydělá, hádá-li se s žebráky a déře-li se s nimi o mošnu.

Dramata Dačického vedou nás k básnictví tendenčnímu a naučnému, jehož nejlepším zástupcem je právě **Dačický** sám. Tento zámožný měšťan kutnohorský, který však prostopášností a bujností přišel o celé své jmění i zdraví, je zajímavou postavou českého měšťáka tehdejšího se všemi jeho vadami i přednostmi. Choval-li se vesničan Lomnický skromně a mnohdy i podlízavě, hledě se dobře míti na cizí útraty a stateček svůj množiti a »šimoniti«, pan Dačický v pitkách a bitkách nasazoval svou kůži i své jmění, z bujnosti hýřil v krčmách i sekal se s jinými, zpíval a skládal oplzlé písničky a verše, měl neustálé potahování se soudy a obcí — ale přesto přece nikdy pan Dačický nezrušil nikdy daného slova, neustoupil od ‚religionu evangelitského', nezapřel svého národa. Láska k rodné vlasti a národu i jazyku českému, široké vzdělání, usilovná činnost a úcta k dějinám rodiny i rodného města smiřují nás s mnohou stinnou stránkou tohoto kutnohorského pamětníkáře.

Pan Mikuláš DAČICKÝ Z HESLOVA nar. r. 1555 v Kutné Hoře; vychován byl doma; latině se učil, ač evangelík, v kladrubském klášteře a po smrti otcově záhy stal se samostatným hospodářem, avšak nehospodařil dobře. Mnoho mu přinesla i žena věnem, ale vše promrhal. Veřejného postavení nezastával žádného, leda že se r. 1594 vypravil proti Turkům, ale nedošel při tom ani k nepříteli. Od r. 1590 do 1610 byl ženat a začal na počátku svého manželství obírati se správou statků a pořádáním pamětí svých předků; ale brzy vrátil se k dřívějšímu způsobu života, zvláště když mu zemřela manželka, nepozůstavivši žádných dětí. Kolem r. 1620 přistoupil ke spisování vlastních pamětí a opisování svých básní do sborníku zvaného »Prostopravdou.« Viděl ještě hroznou zkázu země po bitvě bělohorské a zemřel 1626 u vysokém stáří.

Sbírku básní svých, většinou oplzlých, nazval »Prostopravdou«; pojal do ní své názory o tehdejší době a společnosti, o přátelích a o sobě. Jsa povahy silnější nežli Šimon Lomnický, tvořil básně rázovitější a jadrnější; ale poněvadž sbírka jeho zůstala rukopisem, známy jsou z ní jen některé veršované vzdechy pojaté do jeho »Pamětí«.

Rukopis »Prostopravdy« chová se v Museu království Českého; ukázka jeho veršování jest připojena níže k ukázce z jeho »Pamětí.« V »Prostopravdě« vystupuje Dačický v celé své pijácké a dobrosrdečné povaze; jako živý jeví se před námi rváč z krčmy u Mědínků, u Svobodů a j., oplzlé písničky upomínají na svůdce pohlaví ženského, jak jej výstižně líčí soudní zápisy Horské a nevázané popěvky připomínají stížnosti, že Dačický i ve vězení sedící »do čtyř, pěti i šesti hodin na noc pije, se ožírá, z vězení krčmu dělá a denně dvou tolarův i více za víno utratí.« Sebral svou knížku r. 1620 a připsal si na konec: »knížce této teď nedávno — Prostopravda jméno dáno.«

Kromě veršů Dačického jsou podobné popěvky, posměšky a písničky sepsány ještě jinými; o KAROLIDESOVI byla již zmínka (sem patří zvláště jeho překlad »Chlouby Podagry« 1597, přeložené z lat. Wil. Pirkheimera), o PAPROCKÉM bude zmínka níže. M. Viktorín MORÁVEK vydal 1620 žertovný popis spravedlivého sudího: »Bonus judex

to jest dobrý saudce«; prostonárodní jsou překlady hojných čtení a kronik německých: »o Enšpiglovi«, »o Fortunatovi«, »o Finettě jinak Popelce« »o nějakém velikém obru« (1587; »jeho hlava jest o dobrý díl větší nežli město Pardubice; datum v Smyšlenově za Rumplovem, v Štěbetově pod Klevetovem«), »doktora nezdvořilého Grobiána práva nepravá« atd.; sem konečně náleží i různá proroctví Sibylly, (desíti, dvanácti Sibyll), slepého mládence, Libuše atd.

Mnohem větší důležitosti nežli básně »Prostopravdy« mají však Dačického »**Paměti**« pro dějepisce, zejména vzdělanosti oněch truchlivých dob. Dačický shrnul a sepsal do jednoho svazku záznamy svých předků, kteří je zapisovali již od druhé polovice XV. století a doplnil svými vlastními »Pamětmi« z let 1575—1626. V »Pamětech«, do nichž věrně zaznamenává vše, co týkalo se rodiny, Kutné Hory a celé vlasti české, Dačický vystupuje jako horlivý vlastenec, přísný mravokárce a věrný syn ‚evangelitského religionu'. Jsou to po většině drobné obrázky, mnohdy v nepořádné směsici nakupené, ale velmi živé a barvité.

První začali tyto Paměti psáti páni z Práchňan; Bartoš starší z Práchňan zápisky ty založil, synové jeho Jan starší a Mikuláš pokračovali; po Mikuláši zapisovali syn Jan mladší z Práchňan a zeť Ondřej Dačický z Heslova; syn tohoto Mikuláš celé Paměti, dotud v rozličných kalendářích a zápisnících roztroušené, snesl a doplnil až do své smrti. Zachovaly se ve třech rukopisech (také v Museu), v nichž lze rozeznati patnáct oddělení; oddělení I.—XII. psali předchůdcové Dačického, poslední tři, nejobšírnější, Mikuláš sám. Vydány byly 1878 péčí dra. Ant. REZKA v Památkách staré literatury české a byly i jinak v hojných opisech známy našim buditelům.

Ukázkou stůj zde zápisek (spolu s úryvkem z Prostopravdy) z r. 1615:

»Když p. Václav Vchynský toho vždy následoval a vyhledával, aby jemu panství chlumetcké a kolínské, jež sobě od císaře Mathiáše darované jměl, dckami zemskými utvrzeno bylo a stavové k tomu povoliti se spečovali, i dal se do nějakých potupných řečí s pohrůžkami, kterýmiž na sebe víceji popudil. Nebo stavové vznesše to na JMCskau, za opatření právní proti němu žádali, některá přečinění jeho mu zpomínajíce a obnovujíce, až k tomu přivedeno, že jesti do arrestu vzat a na rathauz Starého Města praž. a odtaď do domu Hulianova v témž městě dán a varta mu nařízena a nadepsaná panství jemu jsau odňata; nebo i Chlumečtí obyvatelé těžce jej při JMCské obžalovali. K obvinění jeho pak právnímu osoby z stavuov a prokuratorové jsau nařízeni.

Sněm čes. generalní, obecní, jest na hradě praž. v přítomnosti JMCské, čes. a uh. krále Mathiáše dokonán a zavřín v sob. po pam. sv. Jeronyma, na kterémž po svolení berní velikých svolili se páni stavové dáti tomu Melicharovi

Podobizna a znak Mik. Dačického z Heslova.

Glöselovi, biskupu vídeňskému, sumy peněžité dvadceti isíc kop míš.; a to za nic, jen že prej o příměří s Turkem učiněné starost a péči jměl. Tak se chlubil a šacoval, jakoby to bez něho dovedeno býti nemohlo.

Na témž sněmu jest také nařízeno o zvelebení národu českého a jak by cyzozemcy do král. čes. přijímáni a osazováni býti jměli, též o zvelebení řeči české. Ale to žádné platnosti neneslo: nebo věc již jest zastaralá, obmeškaná a nenapraviteldná skrze vlastní nedbalost a nesvornost českau. *Nebo mnozý Čechové sami proti svým cyzý felrovali a sebe zlehčovali zle.*

O Bohemia

Předešle a za pohanstva
byla česká země pustá,
zůstávaje tak od dávna
lidského rozumu prázdna.

Když pak z osudu božského
od národu slovanského
skrze Čecha osazena
ve všem dobrém rozmnožena,

tu hned národové jiní
závistiví, nepřízniví,
oč prvé nikdy nestáli,
nestarali, nevzdělali,
zosobit usilovali
a do Čech se valně drali,
chtíce to Čechuom vydříti,
z cizí práce rozkoš jmíti
a svau vůli provoditi
o vše všudy připraviti.
A usilují posavád,
aby jen každý v Čechách vlád.
Čechové se jen dívají
a nic na vlast svau nedbají,
mnozí i napomahají,
tak k záhubě pospíchají.

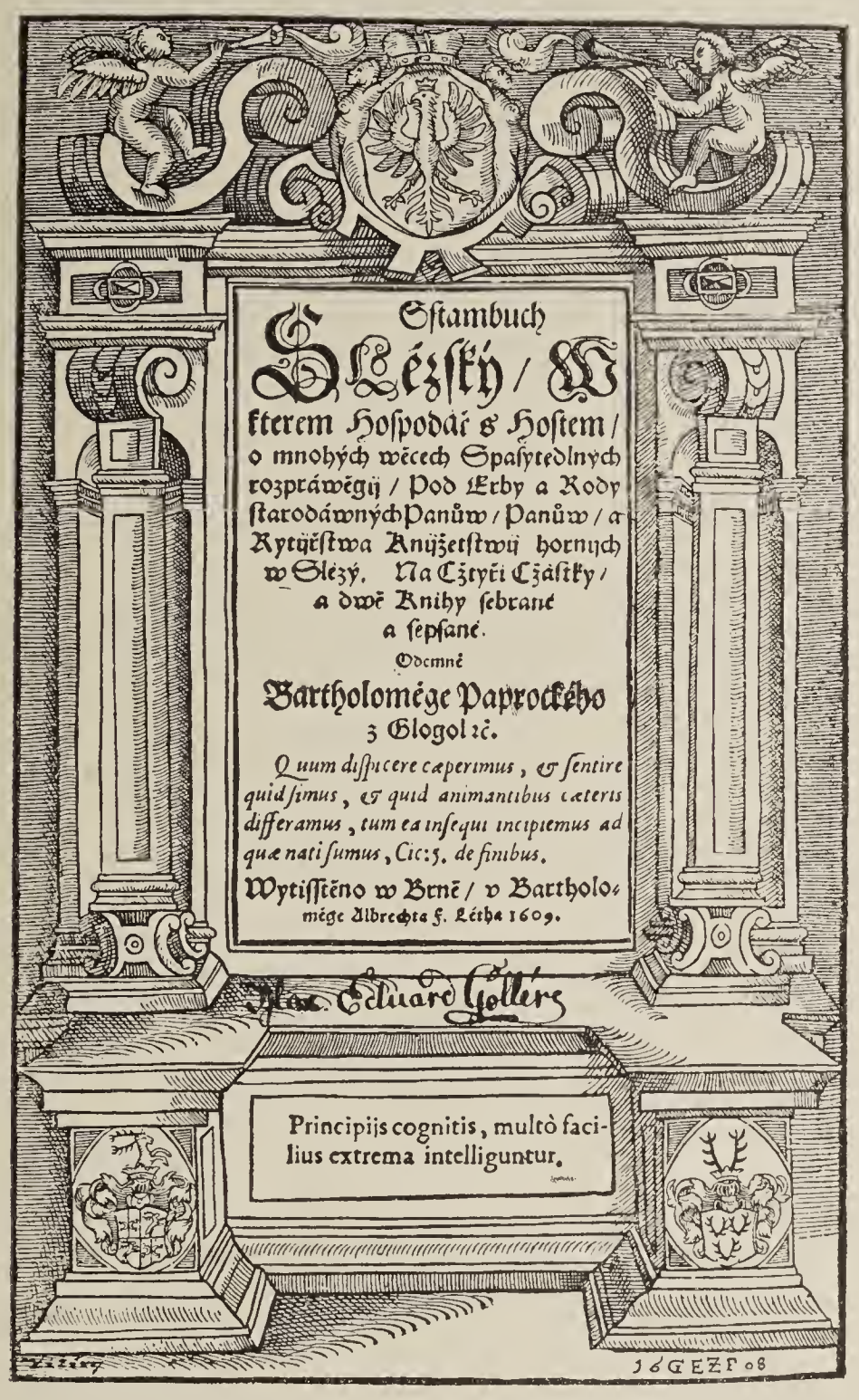

Snímek titulní strany Paprockého: Štambuchu slezského.

»Paměti« Dačického nemohou se ovšem rovnati historickým pracím mistra Dan. Adama (v. o nich shora), které jsou vrcholem písemnictví dějepisného doby tehdejší, nemají vyšších snah a cílů, ale úkolu, jejž si vytkly, vyhovují měrou dosti slušnou; co se týká rodiny Dačických a Kutné Hory, co důležitějšího dálo se ve vlasti české a v Říši, je pozna-

menáno téměř úplně a s názorností někdy až přílišnou. Osobní a soukromý ráz jejich proniká všude a veskrz.

Jiného docela rázu, ač podobné pohnutky, byla skládání **Václava Březana,** pilného a opatrného archiváře rožmberského, který nejprve na Krumlově, pak v Třeboni rovnal, spravoval a studoval největší tehdy knihovnu a největší dosud archiv český. Upřímně oddaný rodu svému a jemu příbuzným tento úředník panský sestavoval kroniky rodové, rodopisy a rodokmeny, opisoval pečlivě staré listiny, sepisoval krasopisně katalogy . . . a jeho památku dosud hlásají díla jeho a archiv třeboňský. Po r. 1618 zprávy o něm přestávají.

V. BŘEZAN pocházel ze mlýna v Březně u Postoloprt, přidal se k Jednotě, 1580 dlel v Kosmonosích, 1594 byl v Krumlově ve službách rožmberských, od r. 1596 řídil archiv a knihovnu (přes 11.000 svazků): 1601 po prodeji Krumlova přesídlil se do Třeboně a tam 1609 nově postavil celou knihovnu. 1604 začal sám spisovati (»o pánich z Říčan« je první jeho dílko) a pak oddával se svému spisování již tělem duší, tak že vedle velikého díla životního rok co rok nějaký malý spisek »dokonal a po druhé na čisto přepsal«; díla jeho tištěna však až za našich dob.

Největší jeho prací a dílem životním byla **kronika rosenberská,** kterou sepsal slohem dosti suchopárným na základě původních listinných pramenů, jež si i z dáli opatřoval. Dílo jeho mělo znamenitou pověst, bylo hojně hledáno — ale nám bohužel zůstaly z něho jen části, teprve v našem století otištěné.

»Monumenta Rosenbergica« anebo »Annales Rosenbergici«, jak tato obšírná jeho Kronika slove, obsahovala původně pět dílů, z nichž nám zachovány pouze poslední dva, z ostatních tří jen 2 archy makuláře. Díl 1.—3. obsahoval dějiny pětilisté Růže do r. 1545 a napsal je v letech 1602—1609; od r. 1610—1612 napsal život pana Viléma z Rosenberka (vydán MATICÍ ČESKOU r. 1847 dle rukopisu universitní knihovny) jako díl 4., dílem pak pátým a posledním byl život pana Petra Voka z Rosenberka, napsaný v letech 1612—1615 (ke konci si povzdychl, konče celou kroniku: »a tak buď Pánu Bohu chvála, spis ten dokonal jsem 12. junii 1615 a po druhé na čisto přepsal«), vydaný nynějším nástupcem Březanovým F. MAREŠEM 1880. Z celého díla učinil Březan »krátký a sumovní výtah« 1609, zachovaný v rukopise jindřichohradeckém.

Ukázkou životopisu p. Viléma stůj zde:

»1564 9. decembris, jinak v sobotu den památný sv. Joachima, pan Joachim z Hradce, kancléř k. Č., z Vídně tyto noviny panu švagru svému, panu Petrovi z Rožmberka, napsal: J. M. císařská nejméně třikrát na lovy každý tejden jezditi ráčí a divné šermicle od sviní jmívají. Neboť těchto dnův tak znamenitě mužnú svini jmíti ráčil, kteráž tak hospodařila, že jest množství dvořanů porazila, skausala, tak že pan musili některé na kočím domů vézti. Jakž pak Vchynského porazila a v nohu pod kolenem ho tak skausala, že v lůži ležeti musí a praví, že mu již na to přišlo, nejprv že est všecko utratil při dvoře, tak že nic nejmá — a naposledy že ho svině chtějí sníst. Kezlovice dvakrát nebo třikrát porazila a hrubý šrám mu

v noze udělala. Smečanského hodila dvakrát, rozumím znamenitě vysoce nahoru. Petra Mollara také z jakéhosi vozu dolů stáhla a kdyby nebyl plášť k ní dolů zpustil, tehdy by ho jistě byla porazila a zhryzla; ten jest se více o svůj pláštěk nežli o život hněval a žádnému se víceji nesmáli, nežli jemu, jakž spůsob jeho znáte. Ten z Pruku ten jest se tak bránil, že ho svině dobrau chvíli po blátě v jakési lauži vláčela, několiko koní ranila, až naposledy potom utržiti musila. A tak já hádám, že ještě, než se ten svinský lov vykoná, někdo o nohu neb o ruku přijde. Každý se sám o sebe starej a Pán Bůh o všecky«. —

Ve vyprávění svém počíná si Březan čistě věcně a dosti suchopárně. U Dačického oživují výklad některé úvahy a vzdechy spisovatelovy, tu a tam vpleten je nějaký verš z Prostopravdy, vždy je viděti stanovisko původcovo, třebas někdy na úkor jasnosti a zřetelnosti; u Březana suše za sebou řadí se událost k události, spisovatel je pouze zpravodajem, nemísí se svými úvahami do víru dějů. Čím důležitější jest dějepisci, tím menší ceny jest umělecké. A tak, jak psal svou velikou kroniku rožmberskou, psal i drobné spisky jiné rodopisné a letopisné, nyní vesměs v rukopisech v Třeboni uchované.

Z menších jeho spisků jsou známy: »Kroniky duchovní o víře v Krista Ježíše« (1607, »o rodu starožitném a heroitském pánů z Šternberka« (1619), »historie o korunování Rudolfa II.« a »o smrti císaře Maximiliana« — obojí dle latiny pro pana Petra Voka z Rožmberka. Po smrti páně Vokově († 1611; odkázal Březanovi 700 kop gr.) vstoupil do služeb p. Jana Jiřího z Švamberka a pro své nové pány psal druhé své rozsáhlé dílo »Rod Jich Mí. pánů z Švamberka« 1612—1618, a kromě toho asi dvacet drobných ještě prací rodopisných o jiných pánech; poslední jeho práce je spis »o rodu pánů Šliků z Holejčic« z r. 1618.

Bývá mu také připisována mnohými »kronika česká«, proti Hájkovi psaná a sahající do r. 1160. Dopsána r. 1608 chová se nyní v Brně; ale dle MAREŠE jest prací cizí.

Jako Dačický sbíral paměti Horské a Březan zápisky o rodech Rožmberském, Švamberském a j., tak vzrostla v těchto dobách hojnost pamětí a letopisů jednotlivých měst a rodů, většinou beze jména původcova Literarní ceny tyto zápisy, nejvíce v knihách městských se vyskytující, sice nemají, ale pro místní dějiny nejsou bez důležitosti.

Knihu pamětní města Chrudimě psal 1579 notář Duchoslav TUGURIN, radní městský († 1612); vkládal do ní verše, jako Dačický do svých Pamětí; kroniku Plzně vydal J. Strnad 1883; paměti Prostějova do r. 1582 psal Jan BĚLKOVSKÝ Z RONŠOVA; paměti Kyjova psal primator Václav BZENECKÝ; D. VEPŘEK psal paměti Slaného atd.; rovněž tak měli své rodinné paměti páni z Lobkovic, z Weitmile, z Mitrovic atd.

Pravým však zástupcem tohoto rodopisného a letopisného písemnictví je Polák Bartoloměj **Paprocký z Hlohol**, čelný zástupce zároveň oné dosti hojné řady spisovatelů, kteří vládli tehdy obojím jazykem. Za šestnáctého

století totiž vládla ještě v Polsku čeština, která nabyla tam rozšíření již od dob Karlových, později za válek husitských ovládla písemnictví a ještě hluboko do stol. XVI. nedávala vznikati samostatnému písemnictví polskému. Kolem polovice XVI. století vzniká však v Polsku boj proti češtině, vytlačuje ji ode dvora i ze šlechty, až konečně v XVII. stol. pádem samovlády v Čechách přichází čeština i o panství své v Polsku a ve Slezsku. Pan Paprocký (nar. 1540) vzdělal se na universitě krakovské, oženil se bohatě, ale nemoha snésti týrání ženina, vydal se ve službách panských na cesty do Cařihradu a teprv r. 1572, po smrti ženině, ujal se svých statkův a záhy vystoupil pak na poli spisovatelském. Ve zmatcích, které nastaly v Polsku po vymření Jagailovců (1572) a posmrti Štěpána Bátoryho († 1586) držel se pánů Zborovských a s nimi také strany rakouského arciknížete Maximiliana. Měl při tom kdy ještě k pracím vědeckým, založiv velikými svými díly »Gniazdo cnoty« 1578 a »Herby rycerstva polskiego« 1584 rodopisné písemnictví polské, ale také ke spisům tendenčním, uštěpačným a jizlivým, jimiž si nadělal mnoho nepřátel. 1575 znepřátelil mu jeho »Panosza« šlechtu podolskou a červenoruskou, 1587 znepřátelil mu »Upominek aibo przestroga zacnemu narodowi polskiemu« mocného kancléře Jana Zamojského. A když povedlo se Zamojskému nastoliti na trůn polský švédského královice Zigmunda a když v rozhodné bitvě pod Býčinou r. 1588 zvítězila strana Zamojského (Paprocký marně v ní osobně bojoval) na dobro, musil Paprocký hledati spásu v útěku do zemí českých. A tu zůstal až do té doby, kdy změnou poměrů mohl se opět vrátiti do vlasti po dvacítiletém vyhnanství a tak 1614 složil opět kosti na rodné svojí půdě.

Paprocký v Čechách a na Moravě pobýval na různých místech, nejvíce (1590 až 1598) u biskupa Olomuckého, Stanislava Pavlovského. Ten zjednal Paprockému klid a bezpečné přístřeší a v letním sídle biskupově, v Kroměříži, oddal se Paprocký spisování českému. Z počátku spisoval polsky a biskupský zřízenec VODIČKA překládal do češtiny; tak vzniklo veliké jeho dílo: »Zrcadlo slavného markrabství moravského, v kterémž každý stav vzácnost i povinnost svau uhlédá« (1593; i do němčiny přeloženo), obsahující dějiny Moravy, rodopis panstva moravského a popis větších měst. Vydání bylo velice nákladné a zapletlo Paprockého do nemilých sporů peněžitých, tak že rád vzdaloval se z Moravy do Čech a konečně po smrti Pavlovského se s Moravou již nadobro rozloučil. V Čechách zjednalo mu vydání Zrcadla vážnost u panstva i u císaře Rudolfa II.; v málo letech mohl již, z prvu ještě s pomocí přátelskou, pak úplně sám spisovati po česku a díla jeho následovala rychle za sebou, jakož vůbec náleží Paprocký k nejpilnějším a nejplodnějším spisovatelům tohoto období. Na dvacet českých, přes dvacet polských prací nese jeho jméno.

Jako na Moravě ujímal se Paprockého biskup Pavlovský a jeho přízní hlavně vzniklo ‚zrcadlo markrabství moravského', tak v Čechách již od r. 1595 byl mu štědrým příznivcem pan Jan Zbyněk z Hažmburka, jemuž Paprocký za to odvděčil se věnováním ‚Nové kratochvíle', ‚Obory' a části ‚Diadochu'. »Nová kratochvíle« je sbírka básní Paprockého, nepříliš vynikajících, za to »**Diadochos**«, vydaný v impresí šumanovské, obsahuje

důležitý výpočet králů, biskupů, panstva, rytířstva, stavu městského se stručnými dějinami Čech a Prahy.

Básně české skládal Paprocký již záhy; 1594 vydal »potěšitedlné napomenutí proti pohanům«, přeložené z polštiny, 1597 »písničky dvě ku poctivosti všem slavným obyvatelům království českého« etc., sbírku jich ve třech svazcích (I. Juno 1597, II. Venuše 1598, III. Minerva 1600) věnoval panu Zbyňkovi pod titulem: »Nová kratochvíle, s kterau tři bohyně Juno, Minerva a Venuše na svět přišly.« Vážné básně se mu nedařily, jen tu a tam jest zdařilý satirický šleh; na př.

O jednom alchymistovi.

Okolo zlata běháš, chtíc jiným působit;
mohlo by tě to zlato vždy jináč ozdobit.
Ve zlatě ruce mažeš, na hřbet nauze běží,
musíš pro nedostatek hnít ubohý v věži.

Za to tím důležitější je jeho: »**Diadochos** id est successio, ginák poſlauwnoſt knjžat a králům čeſkých, biſkupům y arcybiſkupům Pražſkých a wſſech třech ſtawům ſlawného králowſtwj čeſkého, to geſt panſkého, rytjřſkého a měſtkého, krátce ſebraná a wydaná ſkrze Bartholoměge Paprockého z Glogol a Paprocké Wůle," vyd. 1602 v několikerém upravení. Celé dílo věnováno císaři Rudolfu II. a uspořádáno dle starších »titulářů.« Nejstarší takový titulář je knížka Brikcího z Zlicka (v. str. 334—335) z r. 1534, po něm sestavovali také adresáře, tituláře a kopiáře Šud z Semanína (v. str. 318), jehož »formy a notule listuov všelijakých« spolu s »titulářem stavuov« vyšly 1556 a 1572 (jiná vydání 1547 a 1567) a Šeb. FAUKNAR Z FONKENŠTEJNA, písař soudu komorního († po r. 1590), jehož titulář vydala 1589 rovněž impresí Šumanovská. Paprockého práce jest nejúplnější a nejdůkladnější.

Táž impresí Šumanovská vydala téhož roku i Paprockého ‚**Oboru**, neb zahradu, ve které rozličná zvířata rozmlauvání své mají', z polského zpracovanou, věnovanou p. Zbyňkovi a manželce jeho, rodilé Polyxeně Minkvicové.

Krom těchto větších spisů jsou od něho některé drobnější mravokárné a naučné: z r. 1601 ‚Kšaft, jenž byl od jednoho starce třem synům nepořádně se chovajícím učiněn', ‚Stav manželský,' ‚Třináct tabulí věku lidského' atd.

Když pak příznivci jeho schudli, dopřál si krátkého oddechu a pak donucen vzrůstajícími třenicemi náboženskými v Čechách, odebral se 1604 do Slezska. Našel tam nového příznivce pana Jana Oderwolfa na Urbanovicích, našel také krajany a soudruhy své, kteří po nešťastné bitvě pod Byčinou dosti pevně tam se uchytili — a tak vzrostlo nové jeho veliké dílo »**Štambuch slezský.**« Kromě něho vydal opět některé drobné spisky, ale jinak toužil již zpět, do vlasti. R. 1609 odebral se do Krakova, pak do Hnězdna, Poznaně, Wąchocka, Lędzie, vydávaje a spisuje stále, nyní již jen polsky a zemřev 27. prosince 1614 ve Lvově pochován tam u Františkánů.

»**Štambuch slezský**«, vydaný r. 160: v Brně (v. snímek titulu na str. 369), jest z nejlepších jeho prací rodopisných. Z počátku obsaženo jest dvacet náboženských rozmluv hospodáře s hostem, připsaných dvacíti rodům slezským; teprve v druhé části začíná vlastní rodopis.

Menší spisky jeho jsou podobného rozmluvného rázu, jako první část Štambuchu. »Rozmlauvání neb hádání chudého člověka s bohatým« a »rozmlauvání kollatora s farářem o postě, modlitbě a almužně« vyšlo v Brně 1607.

Polsky sepsal v Čechách »Ogród krolewski, w ktorem o poczatku cysarzów rzymskich, krolow polskich, czeskich... opisano,« jenž vyšel 1599 v Praze u Sedlčanského. Spisy polské tehdy hojně v Praze tištěny; ano v Praze vytištěna tehdy staroslovansky i slavná bible Ostrožská.

Vedle pamětí rodinných a zápisů rodových poznamenávány (a vydávány také) události jednotlivé, důležitější i méně důležité. Taková »akta«, »poznamenání«, »zprávy«, »historie«, »vypsání«... množila se do r. 1620 nesmírně, k nim družily se později různé »apologie«, »obrany« atd.

O starších »aktech« Sixta z Ottersdorfa a o úředních »aktech«, jež k nim zavdaly podnět, byla zmínka již shora; taktéž o příbězích za Rudolfa II. sepsaných M. Bydžovským z Florentina (v. str. 320); menší váhy pak jsou »akta a kopie některých psaní«... z r. 1611, přeložené z němčiny od Fridr. Litvína a vydaná závodem Bohutského; rovněž menší ceny jsou hojné příležitostné spisky Jiřího ZÁVĚTY ZE ZÁVĚTIC (1575—1637), dvorního dějepisce císaře Matyáše, později sekretáře dvorské kanceláře stavovské. Závěta, horlivý člen Jednoty Bratrské, pro účastenství v odboji potrestán 1621 vězením, ale již roku následujícího z něho propuštěn. Spisky jeho vyplynuly částečně z jeho povinnosti úřední: »Akta těch všech věcí, které se zběhly mezi Rudolfem a Matyášem« 1611, »vypsání příjezdu Matyášova do Prahy« 1611 atd. až do »korunování Ferdinanda II. na král. české« 1617; kromě těchto úředních popisův a líčení vydal Závěta 1616 i »Rorate aneb zpěvové pobožní« a ještě zajímavější knížku »schola aulica t. j. dvořská škola, v níž se obsahuje naučení a výstraha dvořanům a všechněm těm slaužící, ješto králův, knížat a pánův se přídržejí, jich dotýkají, při nich zůstávají a s nimi jako obecenství své mají. Též čím jest to... že zřídka kdy až do konce v milosti a lásce při nich setrvají.« Jako obratný dvořan praví Závěta v předmluvě, vydávaje tohoto »dvorného společníka« r. 1607 v impresí Šumanovské, že knihu tu obdržel k vydání od jednoho dobrého přítele.

Větší důležitosti literarní nabývají teprve Akta Budovcova a zápisy Žerotínovy, obou mužů upřímně vlasteneckých a širokým rozhledem vynikajících. Budovec a Žerotín kreslí dobu prvního počátku století sedmnáctého, krátce před vzplápoláním války třicítileté; výborně jsouce obeznámeni s řídícími osobnostmi i vedenými davy, nemajíce proč vlastní myšlení zapírati a jdouce vždy cestou svou, stojíce oba, ač osobně přátelé, v čele dvou proudů sporných a účastníce se dějů samých i zapisujíce je ve věku již zralém a vykvašeném podávají nám díla ceny trvalé.

Václav Budovec z Budova, nazývaný Kozí Brádka, narodil se v čas prvního odboje stavů českých proti Ferdinandu I. 1547 a skončil na popravišti, jako účastník druhého odboje proti Ferdinandovi II. r. 1621. Vychování měl pečlivé; mezi učiteli jeho poznali jsme na str. 358 i učeného Hubera z Rysenpachu, a nepochybně pobyl také ve školách bratrských, dobře řízených. Od r. 1565 býval na cestách; viděl »dvory cizích potentátů«, znal Německo s Dánskem, Francii s Nizozemskem ano i Anglii a Řím. Na cestách svých seznámil se se slavnými učenci cizími, hlavně s Th. Bezou,

osvojil si důkladně několik cizích řečí i důkladnou znalost právních zvyků i státních zřízení cizokrajných a vrátil se teprve r. 1577 domů. Avšak neunavnému cestovateli, když poznal západ, sever i jih, chtělo se poznati i východ; a sotva že pobyl doma »několik neděl,« naskytla se mu i k tomu vhodná příležitost. Pan Joachim ‚Syncndorf', vyslaný císařem do Cařihradu, hledal komonstvo; i přihlásil se Budovec za hofmistra (sekretářem byl dr. ‚Pec') a pobyl odtud v poselství sedm let v Turecku, nejvíce v Cařihradě. Seznámil se, zatím co ostatní členové vyslanectva podnikali různé výlety, rovně s turečtinou a arabštinou jako s náboženstvím a státním zřízením tureckým, hleděl v hádáních Turky i poturčence přesvědčiti o jalovosti jejich víry a nasbíral si hojně látky pro spis proti Mohamedovi, jejž pojal úmysl napsati. Vrátiv se, byl jmenován od císaře 1584 radou nad appellacími a od té doby stál v popředí veřejné činnosti, udržuje zejména přátelství s panem Karlem z Žerotína. R. 1603 výmluvnou řečí opřel se jménem rytířstva na sněmě patentu královskému z r. 1602, jímž Bratřím bylo zakázáno vyznávati vlastní víru. Řeč tato, za níž následovala písemná žádost podaná císaři, však uvalila naň nemilost císařskou a Budovec musil se na čas vzdáti veřejné činnosti, i oddával se spisovatelství, již z dob dřívějších oblíbenému, čím dále tím horlivěji. V té době vznikl asi **Antialkoran.**

Z nejstarších jeho spisů jsou asi ‚kroniky duchovní katolické na 4 díly rozdělené', jichž rukopis chová se nyní v Brně spolu s rukopisem ‚kšaftu duchovního', rovněž náboženského obsahu. Již záhy přikročil také ke spisování díla, jehož plán pojal již v Cařihradě, totiž obraně křesťanství proti islamu. R. 1593 podal Rudolfovi II. »Tureckého podvodného náboženství, aneb radějí bezboženství hrozného v učení i obcování jejich pošlého krátké poznamenání«; práci svou rozšířil na dva díly a podal k přehlédnutí panu Adamovi z Hradce, nejvyššímu kancléři, a Zbyňkovi Berkovi z Dubé, arcibiskupu pražskému. Poněvadž však tito otáleli se schválením díla, kolovalo nejprve v rukopisech (r. 1608 měl takový přepis p. Petr Vok z Rožmberka), až konečně Budovec dílo přepracoval znova a dokončiv je r. 1613 dal k přehlédnutí administratoru konsistoře podobojí, Šudovi, který je bez odkladu donesl do tiskárny. R. 1614 pak již vyšel na světlo »**Antialkoran** to jest mocní a nepřemožení důvodové toho, že alkorán turecký z ďábla pošel a to původem Aryánů s vědomým proti Duchu svatému rauháním. To se prokazuje od urozeného pána, pana Václava Budovce z Budova a na Hradišti, Zásadce a Kláštere, JMC. raddy.« Ve třech knihách díla tohoto, věnovaného »všem pokřtěným«, probírá a vyvrací učení koranu podle vydání latinského, do němčiny přelož. z r. 1550; díl I. nazval »larvou tureckého náboženství«; vykládá v něm jednotlivé sury (nazývá je »azoary«), celkem 105 ve 23 kapitolách; zajímavá jest jeho poznámka, že turecký název kadi pro soudce i v Čechách se shledává: rychtáře prý »katy« jmenují. V kn. II. »odkrytí té larvy Mahometovy a básní jejich« způsobem vášnivým někdy vyvrací jejich nauky a nešetří slov silných; v kn. III. konečně je soubor několika polomystických traktátků: »měsíčný kompast«, »Zrcadlo z Mojžíše«, »slunečný kompast« (tu také důkaz mezi jiným, že Šalomoun znal Ameriku), »zrcadlo z Nového Zákona«, dva »kontrfekty«, Krista totiž a Antikrista, »harmonia« (shoda Starého Zákona s Novým), pak vysvětlení »Figury trojice«, o »předivných proměnách«, o odpadlcích a konečně »o rytíři křesťanském«. Dílo ozdobeno jest obrázky, zejmena obrázkem psa Mohameda, marně proti nebi štěkajícího — a svým mystickým závěrem zapletlo Budovce záhy do sporů; za-

kládal si totiž na svém měsíčném a slunečném »kompastu«, jež ukazovaly, jak děje pohanské (na kompastu měsíčném, zcela již zašlém) a židovské (na části kompastu slunečného) již zašly a že nyní povládne již jedna víra — víra Kristova. Hlavní obsah toho vydal i lat. v Hannoveru 1616: »Circulus horologii lunaris et solaris«...; proti tomu vystoupil bohoslovec dr. M. Hoë z Hoëneggu 1617 v Lipsku zvláštním spiskem. Budovec bránil se knihou: »Gnomon apologeticus.«

Zatím poměry domácí spěly již ke krvavému rozhodnutí, které rozmanitými ústupky a dohodami bylo sice oddalováno, ale nikoliv odklizováno.

V. Budovec z Budova.

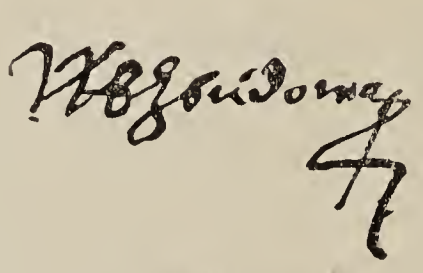

Budovec, od r. 1607 již do stavu panského přijatý, stál 1608 v boji mezi Rudolfem a Matyášem na straně Matyášově spolu s Žerotínem a po uklizení těchto sporů postavil se v čelo stavů protestantských a vymohl 9. července 1609 konečně na Rudolfu slavný majestát (v. str. 336); od zvítězivších stavů zvolen pak 10. října téhož roku mezi defensory, 26. března 1610 zvolen do komise (spolu s Hubrem), která měla na starosti opravu university. Pohnuté tyto děje, kde Budovec musil opírati se nejen proti moci královské a strany katolické, nýbrž musil i hleděti k tomu, aby různice

mezi stavy evangelickými nevznikly dříve, než svornosti jejich bude vymožen majestát, Budovec sám vypsal v znamenitém díle »Akta a příběhové«, které však bohužel zůstává v rukopise.

Plný název díla jeho jest: »Akta a příběhové, kteří se dáli od tří stavův království českého tělo a krev pod obojí přijímajících od r. 1608 až do 20. máje 1609 též odtud až do 23. února 1610«; rukopis chová se v knihovně hr. Schafgotschů.

Krištof Harant z Polžic.

Virtus cat.

A znovu ještě uvedly ho děje veřejné do popředí národa jako starce již sedmdesátiletého. Druhý den po vyhození místodržících zvolen byl mezi direktory, nedlouho potom spolu s panem Vilémem z Roupova jednal se Žerotínem o připojení stavů moravských. Jsa z nejhorlivějších evangelíků hleděl stavy sjednotiti a nadchnouti k svorné a upřímné obraně vlasti; 21. srpna 1619 vyznal, že přispěje k uhrazení potřebných nákladů nejen

zlatem a stříbrem, klenoty a šperky, nýbrž že i hrdla za vlast se odváží. Účastnil se ovšem i »apologií« stavy českými vydaných; od Fridricha Falckého jmenován komořím a presidentem nad appellacími. Po bitvě bělohorské vyprovodil rodinu svou z Prahy, ale vrátil se, jsa strážcem české koruny, zpět. Uvězněn a marně byv obracen na víru katolickou, zemřel rukou katovou dne 21. června 1621, bez útěchy duchovní, s myslí pevnou a nesklíčenou.

Spisovatelství se tehdy již neúčastnil. »Apologie« stavů českých i strany císařské vydávány byly tehda hojně česky i německy; název a obsah býval podobný jako u první »Apologia neboližto osvědčení všech tří stavův království českého tělo a krev P. našeho J. K. pod obojí přijímajících, z kterých příčin jsau jistau defensí a hotovost nařiditi musili« ... 1618.

Úpravou slovesnou ještě nad Budovce předčí přítel jeho **Karel z Žerotína,** syn Jana staršího z Žerotína, známého příznivce Bratří. Nar. 14. září 1564 v Brandýse n. Orlicí, vychován na školách bratrských, pak v Štrasburku, Basileji a Ženevě. Osiřev (matka zemřela 1578, otec 1583) doplnil vzdělání své cestováním po Německu, Nizozemsku, Anglii a Francii a teprve r. 1588 uvázal se ve správu jmění rodinného. Od r. 1589—1591 byl poprvé ženat s Barb. Krajířkou z Krajku; ovdověv odebral se do Francie, kde v leženích vojenských (před Rouenem a j.) nabyl zkušeností válečnických; r. 1592 odebral se do Uher k vojskům císařským, aby vojenské své vzdělání zdokonalil ve vojnách tureckých, kdež vytrval až do r. 1596, kdy se po druhé oženil s příbuznou prvé choti, Eliškou Krajířkou († 1600). Zatím nabyla však na Moravě vrch výbojná strana katolická a Žerotín 1599 žalován i z velezrady. Soud sice dopadl 1601 tak příznivě, že žalobce hanbou se utrápil; za to však bratr jeho, kardinal František z Dietrichšteina, jehož rok před tím donutil Žerotín (nemoha zabrániti jeho přijetí do soudu zemského) učiti se česky, způsobil, že Žerotín vyloučen byl 1601 ze soudu zemského. Žerotín, tím roztrpčen a sklíčen neštěstím rodinným (zemřelať mu znovu choť a krátce za ní synáček Fridrich) uchýlil se do zátiší a žil v Rosicích jen správě svých statků a spisovatelství. Ani nové manželství nebylo šťastné; po roce zemřela mu (1605) i třetí choť, Kateřina Anna z Waldšteina, sestra slavného vojevůdce, jehož Žerotín svým vlivem tehdy doporučil arciknížeti Matyášovi. Země v bouřích těchto let stále hynula a zemí nedovedl chrániti ani panovník, ani sněm, r. 1605 v Brně rokující, jehož se i Žerotín účastnil. Poněvadž pan Jiřík z Hodic mu na sněmě před jinými veřejně vytýkal, že nejedná správně, neprospívali vlasti svým nadáním, Žerotín nejprve (v červnu 1606) obránil se slavnou později svou **»Apologií«** a hned potom obrátil se k činnosti veřejné znovu, jejíž osou byl pak v letech následujících.

Spisovatelskou činnost počal Žerotín překládáním; záhy však obrátil se k spisování dějepisnému. Vzorným jazykem a ušlechtilou snahou vynikají jeho »Zápisové o soudu panském 1594—1614« vydané 1866 V. BRANDLEM ve dvou dílech; táž chvála náleží jeho »popsání sněmův obecních v Brně 1594, 1596 a 1597«, vyd. týmž učencem v I. díle Listů Žerotínových 1870.

Nejlepší slovesná práce Žerotínova jest však »Apologia neb obrana ode mne Karla Staršího z Žerotína ku p. Jiříkovi z Hodic«, nejprve v rukopisech zachovaná, pak po různu v časopisech a čítankách otiskovaná, konečně V. MARKALOUSEM věrně dle rukopisu biskupské knihovny Litoměřické a s připojením různočtení r. 1891 vydaná.

Ukázkou stůj zde z ní:

Jako umělí marináři, kteří, pokud utišení na moři jest, po malu sem i tam se znášejíce, vítr do plachet svých lapají, a když bauřka se zdvíhá, i od přímé cesty na čas, se s větrem na zpět obracejíce, vždy však předce na moři zůstávají a pravidlem kompasu se spravují, až by větru příhodného a ku portu, k němuž měří, je vedaucích dočekati se mohli: tým spůsobem já nynějšímu času zlému a nesnadnostem jeho ustupuji a jako před povětřím nějakým pod střechau se skrývám, až by příhodnější léta nastaly a to, co ve mně zavřeno a do času schováno jest, jako z pokladu nějakého vynésti a k dobrému vlasti této vynaložiti dopustily.. *Jáť jinak v pravdě zemi tuto*, ač poněkud ke mně za dobrodiní, nechci říci ode mne, ale od předkův mých přijatá, nevděčnau, *hrubě miluji, a srdečnau bolest nad zkázau a pádem jejím sám v sobě cítě*, žalostivě neštěstí její a poplenění Bohu taužím, i modlitbami svými jemuji často připomínaje, uléčení, *napravení a vysvobození jejího věrně žádám.* Nad to což více učiniti mohu? Odkoho platnější pomoci jí hledati, než od toho, který plení i štěpuje, boří i vzdělává, ponižuje i povyšuje? *Nebo zdaliž patrné není, že Bůh ku pádu zemi tuto nastrojuje?* Slaupy její podrazil, ohrady potříškal, aby ji do konce obnažiti a jako vyvrátiti mohl. Zdaliž se na oko nevidí, že, chtějíc ji zbaviti všeho ovoce spravedlnosti, řádu a opatrnosti, stromy její zpodtínal, štěpy vytrhal, rauby polámal, aby nic jiného než pláně nerodila a tak do konce, trním a bodláčím porostlá jsauc, na zpuštění přišla? Zdaliž i to zjevné není, že, chtěje ji na největší saužení přivésti, zohavil všecky ty, kteří ji vzdělávali, zvelebil všecky kteří ji oblaupili, osadil jitěmi, kteří ji nenáviděli, vykořenil ty, kteří ji milovali: a tak spravedlivau pomstu svau na ni vylévaje, zřetedlnými také znameními hněvu svého při ní dokazoval? K tomu tehdy sem se obrátil, který se odvrátil od ní, tomu ji poručil, který ji na čas opustil. tak aby ji uléčil zase, kdo ji zranil, a vyvýšil, kdo ji pohřížil. Obyčejně, což nejmilejšího máme, Bohu k ochraně poraučíme, v nejnebezpečnějších příčinách k němu se utíkáme, v největších těžkostech a spletcích rady a zproštění od něho vyhledáváme. Pročež i já, nevěda od nikud podstatnějšího retunku, na Boha sem se ohlídl, od něhož také svým časem

otcovského na nás vzezření a naplnění modliteb svých očekávám.

Avšak ne tak do konce rukau svých k nebi pozdvihuji, abych jich také, kdež potřeba ukazuje, k dílu nedonášel; nýbrž jako někdy židé, jednau rukau zbraň držíce, druhau dělajíce, Jeruzalem stavěli, i já k modlitbám práce přičiňuji, vlasti své hájím, tu kde vzdělávati pro překážky nemohu, aspoň, aby od jiných bořeno nebylo, nedopauštěje, a přítomností svau zlost jiných, aby se do konce k zahanbení našemu nevykydla, zdržuji. A pro tu příčinu nejvíce ke sněmu jezdím i na sjezdy se dostavuji, i obecných nákladův neutíkám, i břemena společní s ochotností nesu, abych tudy své vlasti slaužil a synovského srdce k ní dokazoval: ješto by mi mnohem snáze bylo doma v pokoji seděti, i užitečněji, peníze, které mi na ty jízdy vycházejí, chovati, i mileji, rozkoší mých a prací domácích věcí se dotýkati. Ano, což více jest, zdali bych také, kdybych dobrého své vlasti nehledal, pod srozuměním k tomu přivésti neuměl, abych potlačením země zrostu a vyvýšení nějakého vedle jiných došel? Zdali bych nepřátely své spuntováním se s nimi proti obecnému dobrému ukojiti a tak se z mnoha starostí a strastí zprostiti a vysvoboditi nemohl? *Všeho toho ještě snadno bych dovedl, kdybych lásky ke své vlasti tak do srdce vštípené neměl, že pro ni i sebe samého i to, což mám, kaziti a ztratiti nelituji.*

Podobným duchem vlasteneckým a upřímným provanuta je celá »apologie;« Žerotín sice správně ukazuje, s jak nesmírnými obtížemi musí bojovati každý upřímný vlastenec a že ne každý, kdo veřejné činnosti se vzdává, již proto snad má býti podezírán z nevlastenectví a z nečinnosti, ale přece slova pána z Hodic zanechala v něm kvas silnější, příliš »hluboce zajala a dosti tuze přes hřbet přemrštila«, jak sám praví, než aby se byl spokojil pouze touto obranou listovou; nýbrž přistoupil od slov k skutkům.

Za nedlouho již stál pan z Žerotína v čele celého hnutí stavovského na Moravě, v Čechách, v Uhrách a v Rakousích, které hodlalo Rudolfa s trůnu sesaditi a na místo jeho povznésti arciknížete rakouského Matyáše. Nejprve uzrály věci na Moravě: dosavadní hejtman zemský Berka s úřadu složen a v čelo zemské vlády postaven kníže Karel z Liechtenštejna. A nedlouho potom postupovala vojska spojenců ku Praze; Žerotín, udržující čilé styky s nekatolíky českými, hlavně s p. Budovcem z Budova a p. Petrem Vokem z Rožmberka, vyslán z Českého Brodu do Prahy napřed, aby sněmující panstvo české přiměl ku přistoupení k požadavkům spojenců. Ohnivá jeho dvouhodinová řeč vyzněla však naprázdno; stavové čeští spokojili se tím, že vymohli na Rudolfovi majestát a tak smlouvou libeňskou 1609 dostalo se Matyášovi jen Moravy, Rakous i Uher. Na sněmě zemském moravském, hned na to v Olomouci shromážděném, zvolen 16. července Žerotín za

nejvyššího hejtmana v markrabství a potvrzen novým panovníkem. Ale vzrůstající moc fanatické strany katolické, zejmena pletichy kardinála Klesla, znechutily mu již po čtyřletém vladaření úřad hejtmanský tak, že si vyžádal a od císaře 1615 i obdržel propuštění.

Z této doby pochází dílo Žerotínovo »Sněm, držaný l. 1612«, vydané V. BRANDLEM v Brně 1864, jež podobným stručným, jasným a klidným způsobem líčí pohnuté děje tohoto roku, jako díla již dříve uvedená.

Ale bouřlivá léta následující neponechala Žerotína dlouho v novém jeho zátiší. Odboj stavů českých zčeřil i vlny veřejného života moravského; Žerotín vyslán sněmem k stavům českým, ale marně konejšil rozlícené mysli, marně snažil se prostředkovati mezi korunou a národem. Tak jako před sedmi lety zanikla veliká jeho řeč bez účinku, rovněž tak i 17. září 1618 marně vykládal stavům beznadějnost a neprospěšnost ozbrojeného odboje. Naopak — i mysli moravských stavů odvrátily se od něho, zejmena když švakr jeho, Albrecht z Waldštejna, unikl do Vídně a Žerotín byl by 8. května 1619 ve sněmu brněnském s kardinálem Dietrichšteinem málem zakusil téhož osudu, jako před rokem v Praze Slavata a Martinic. Vězněn nicméně, panství jeho v Čechách zabaveno — ale opět propuštěn a o přízeň jeho marně se vynasnažoval v únoru 1620 i sám »zimní král.« Žerotín předvídaje konce věcí odepřel rozhodně zrušiti věrnost, kterou byl slíbil Ferdinandovi II. a všechno naléhání naň bylo marné.

Od r. 1614 byl znovu ženat; vzal si Kateřinu z Waldšteina, vdovu po příteli Smilu OSOVSKÉM Z DAUBRAVICE († 1613), štědrém příznivci Jednoty a předním pánu moravském toho věku; pan Osovský zapisoval si též rozmanité příhody jako Žerotín; mezi jiným zachováno dosud v rukopise »Poznamenání« cesty, kterou konal s arcikn. Maximilianem, jenž ucházel se o korunu polskou, do Polska. Paní Kateřina Žerotína přežila; listy její, svědčící o vzácné ušlechtilosti ducha i srdce, z let 1631—1635 vydal archivář Frant. DVORSKÝ ve dvou dílech 1894—1895.

V pohromách, které se na Moravu přivalily po bitvě bělohorské, byl Žerotín první osobou, ke které stavové i celá země se obraceli s prosbou o přímluvu. Žerotínovi dostalo se skvělého zadostiučinění, jmění konfiskované mu navráceno, milost císařská zůstávala při něm, přes všecky úštěpky a útržky zhrdlé nyní strany katolické. Pan Karel však výhodného, ač obtížného postavení svého nezneužil pro sebe, nýbrž staral se horlivě a vážil několikerou cestu do Vídně, aby odvrátil neštěstí na vlast se hrnoucí a na statcích jeho jediné nacházeli štvaní Bratří útočiště, na jeho panství brandýsském mohl i Komenský skládati svůj Labyrint. Ale kolo osudu zachvátilo i Žerotína; r. 1628 vydán patent proti nekatolíkům a Žerotín s bolestí musil rovně jiným voliti pobyt v cizině. Milostí císařskou povoleno mu pobývání a případně i pohřbení v Brandýse nad Orlicí, jakož i svobodné přijíždění do Čech a na Moravu. Připraviv prodej svých statků, z nichž Naměšti a Rosice koupil švakr jeho, Albrecht z Valdštejna, a postarav se

zvláště o bezpečné přestěhování své knihovny, odebral se sám ke konci r. 1629 do ciziny a usadil se ve Vratislavi. Tehdejší exulanti planoucí nenávistí proti utlačovatelům, s nimiž Žerotín dovedl se smluviti, složili naň posměšný spisek, jehož však Žerotín nedbal. Z Vratislavě dojížděl časem do Čech i na Moravu a když při jedné návštěvě jeho v Brandýse stihla ho ‚nenadálá zvěst, že Sasové 1631 dobyli Prahy a exulanti slavně pohřbili hlavy svých souvěrců, na mostní věži vztyčené, zvěst, kteráž vzbudila mnoho nadějí a mnoho nového doufání, Žerotín ani tu nesdílel nadějí ostatních, nýbrž odebral se do Vratislavě »nemaje naděje v žádném z lidí, než jediné v Bohu samém.« Na jedné takové vyjížďce zemřel v Přerově 9. října 1636; pochován v Brandýse n. Orlicí. Knihovnu jeho chová nyní Vratislav, písemní pozůstalost rodina hraběcí.

Listy jeho, psané česky, vydal V. BRANDL ve třech dílech v Brně 1870—1872; z listů lat. a něm. učinil a otiskl výběr Chlumecký v druhém díle životopisu. Nejobšírnější jeho životopis sepsal Petr rytíř CHLUMECKÝ »Carl von Zierotin und seine Zeit« 1564—1615; I. sv. 1862, II. sv. 1879.

Pan Karel z Žerotína vyniká vysoko nad ostatní své součastníky slovesnou formou i vzácným obsahem svých děl; rozsáhlá vzdělanost a ušlechtilá povaha zrcadlí se v jeho spisech i listech co nejzřejměji. Láska k vlasti a přísná nezištnost vyznamenávají ho před ostatními pány souvěkými, veliká sčetlost a povýšený názor světový před jinými literaty. Vládl ostatně rovněž tak dobře pérem po česku, jako po latinsku a po německu.

Na straně katolické podobného dějepisce máme v p. Slavatovi; ale hlavní jeho působení spadá až do doby následující; v. proto o něm níže.

Vedle obou těchto panských dějepisců-Bratří, vychovala škola bratrská dějepisná, která se vyvíjela při ‚Archivu' Jednoty, celou řadu dějepisců menších a drobnějších. Z nich nejznámější jest ještě bratr Jan JAFET, správce zboru horažďovického a církevní dějepisec bratrský, jehož díla však téměř úplně zůstala v rukopise.

Členem Jednoty byl Jafet již od 2. pol. XVI. stol.; ale dějepravou její počal se zabývati teprve r. 1599 na vyzvání br. Lanecia a napsal nejprve kratší »Hlas Strážného« 1605, pak důležitý »Meč Goliášův,« jenž obsahuje »vypsání zřízené, pravé a stálé sukcessí osobné neb linie a poslaupnosti řádných a pravých biskupův i kněží v Jednotě bratrské«, konečně obšírnou a důkladnou »Historii o původu Jednoty Bratrské a oddělení se jejím od církve zavedené a při tom vyzdvižení v ní a zřízení služebníkův církve a provedení řádného kněžství a biskupství v též Jednotě i odvedení proti tomu dějících se rozličných hanění a nářkův«, kterouž z uložení Jednoty sestavil 1614 hlavně proti námitkám a útokům Šturmovým, jež u výtahu zopakoval již r. 1585 moravský kněz Lukáš LAETUS († 1603) a jež 1613 znovu byly vydány (pod názvem: »Krátký spis o Jednotě Bratří Waldenských, jestliže z Boha jest«). Jafet po klidném působení zemřel v Horažďovicích r. 1614 a pochován v tamním klášteře; po bitvě bělohorské však kosti jeho vykopány a na hřbitově spáleny.

Kromě těchto spisovatelů větší důležitosti jsou i dějepisci a kronikáři menší váhy a pouzí překladatelé. Mimo básníka Grylla (v str. 328), jenž vedle svých básní vydal i »Sečtení roků od počátku světa» 1588, a kazatele Žalanského, o němž následuje zmínka doleji, jsou to na př. STIPACIUS a PETŘEK Z POLKOVIC, překladatelé spisů dějepisných z němčiny, V. RAMEŠ, pokračovatel v díle Lupáčově atd.

Mik. STIPACIUS, napřed učitel, pak radní v Hradci Králové († 1602), mimo dvoje »Modlitby« přeložil 1591 D. Kybera »Krátké obsažení o válce židovské«, jež znovu vydal 1806 KRAMERIUS.

Benjamin PETŘEK Z POLKOVIC, úředník buštěhradský († 1598 na rány, jež mu loupežníky při přepadu zasazeny), přeložil z němčiny 1596 obšírný Rejstřík historický, sepsaný od Abr. Buchholzera. Mimo to přeložil Jana Mathesia z Jáchymova: »Historie Pána a spasitele našeho« (je to 32 kázání).

VÁCLAV RAMEŠ, pražský učitel, pokračoval v díle Lupáčově a vydal 1589 »Historické vypsání o Zikmundovi císaři, uherském a českém králi.«

Rovněž bohaté a cenné je písemnictví cestopisné a zeměpisné. Již při písemnictví dějepisném bylo patrno, s jakou dychtivostí čtly se tehdy ‚kroniky' ‚moskevské' i ‚turecké' — vedle Ruska a Turecka však stále bavil a zajímal popis Sv. země a popis Ameriky. Mnohé takové spisy cestopisné a zeměpisné překládány, pravda, z němčiny a z latiny (v. shora při Veleslavínovi), ale mnoho jest i sepsání původních, od Čechů, kteří z dalekých těch zemí se vrátivše milým krajanům své příhody a nehody vyprávěli tu poutavěji tu suchopárněji.

Ze všech největší obliby nabyly »Příhody« pana Václava VRATISLAVA Z MITROVIC. (1576—1635) Tento statečný šlechtic jevil již v chlapectví, které strávil na školách jesuitských, velikou zálibu v cestopisech a touha, uviděti cizí krajiny, se mu vyplnila r. 1591. Toho roku totiž pojal ho pan Fridrich Krekvic, odebíraje se s poselstvím císařským ke dvoru tureckému, do svého komonstva jako »komorní pachole«; z Vídně přes Budín a Bělehrad došli do Cařihradu a věci jejich dařily se z počátku dosti dobře, až roku následujícího (1592), když císařští zadrželi poplatek Turkům, pojato proti poselstvu podezření, které skončilo jich zajetím. Vězněni nejprve v arsenálu, pak ukováni na galejích, konečně uvrženi do ‚Černé věže', jejíž hrůzy Vratislav mistrným pérem popisuje. Teprve r. 1595 mohl se Vratislav, Jan z Vinoře a K. Zahrádecký vyplatiti z vězení dvěma sty dukátů a pod ochranou anglického vyslance dostali se až do Bělehradu. Odtud pak po rozmanitých nesnázích dostali se konečně k vojsku císařskému ve Vácově a konečně šťastně do vlasti. Pan Vratislav, jemuž od dlouhého pobytu v Turecku říkáno po tom ‚Turček', příhody své r. 1599 popsal; téhož roku ujal se i správy svých statků, jež sňatkem a dědictvím znamenitě rozmnožil. Ve válkách proti Turkům účastnil se horlivě a v odboji stavovském r. 1618 zůstal věren Ferdinandovi. Povýšen za to r. 1629 do stavu panského a stav tento r. 1633 potvrzen mu i pro Říši a ostatní země císařské.

Své »příhody«, za něž marně vymáhal u Rudolfa II. nějaké náhrady, popsal způsobem poutavým a prostosrdečným. Vypráví ve způsobu deníku asi takto:

Toho Czasu poſlal Krygala=Baſſa, aby některé ſtaré Wězně z naſſeho Wězenj do geho Seraglio neb do Paláce geho Žen poſláni byli, kteřjby tam něgaká pobořená Stawenj wyrumowali a wyklidili: neboť Turcy magjce każdý, wzláſſtě mocněgſſý, wjce nežli gednu ženu, ačkoliw žádnému z Turkůw do Obydlj swých Žen gjti nedagj, méně s njmi mluwiti dowolugj, wſſak před zbědowanými Wězněmi s njmi ſe newkrýwagj, nýbrž Ženám swým s njmi žertowati, bláznili a gim ſe poſmjwati nebránj; nedomnjwagjce ſe Turcy, aby gegich pěkné Ženy s tak oſmáhlými a zhubenými Křeſtiany miloſtnau známoſt včiniti měli, aniž pozorugjce, že Láſka Očj nemá. Mezy giným Wězněmi geden Němec, Gménem Matěg Saller, aby w tom ženſkým

Karel starší z Žerotina.

Palácy wykljzel, poſlán byl. Ten pobyw tam ſotwa dwě neděle, a ſobě wykázanau Prácy hnotnau kouaw, s Ženami téhož Baſſete ſnadno ſe ſeznámil; — a ſpatřiw gegich wſſecky Skrewſſe, gednu Almaru w Nocy wylámal, z nj tři Pásy welmi pěkné, drahým Kamenjm wyſazowané, kteřj ſe w Turcých noſý (każdý ten Pás na deſet Tiſýc Důkatůw ſſacowán byl) též dwa Koſljky wkradl, a do Wězenj tagně, an žádný nic o tom newěděl, přineſl, neſmjrnau Radoſti naplněný, myſle ſe ſkrze to Bohatſtwj z Wězenj wyplatiti. Když pak ty Pásy neopatrně zřezal, a Kamenj drahé od Dyamantůw, Rubinůw, Sſmaragdůw, Turkuſůw, a giné přepěkné Okraſy zlampal, to wſſe kde lehával, do Země we Džbánu zakopal. Ale nepřálo mu toho Sſtěſtj. Neboť z Wězňůw někdo geg, an zahrabáwá, ſpatřiw, po Odchodu geho Zloděgi Zloděg zaſe ty Wěcy wkradl: gakož také on potom s Pláčem toho hledal, a co geſt ſtratil, nám ſe ſwěřil. Mage pak geſſtě malý Koſlíček ſtřjbrný, ten Turkowi gednomu

gda na Robotu prodal, a tim se prozradil. Neboť po některém Dni ten Kosljček byl poznán, a od kohoby pocházel, doptáwáno. Kupec když wyznal, žeby geg od gednoho Wězně byl kaupil, y také toho Wězně gmenowal, přissel Kihaja, neb Dwornosta téhož Krygaly Bassete s mnohými Turky, okolo 40 Osob, a toho Matěge wywolati poručil; který ginák se nedomniwage, nežli že bez Milosti oběssen bude, umjnil sobě hrdinsky umřjti, a Památku po sobě zanechati. Y mage z Žaláře wycházeti, wzal s sebau tagně dlauhý Nůž, a když před Kihaja, totiž, před Dwornostu přissel, kde má ty vkradené Pásy? tázáu, wssechno prawdiwě wyznal: že ge syce sám vkradl, do Země zakopal, a od giného zase oblaupen byl. Tehdy Kihaja chopiti se ho kázal, což on vslyssaw, nenadále s tim Nožem k témuž Dwornostowi přiskočil, a njm geg prohnati chtěl: wssak od Množstwj Turkům překáženo mu bylo. Tu teprw Kihaja na Turky, aby se ho gali, wolati počal: on pak na Nohy se dage, a wida

Dr. Václav Šturm.

že vtecy nemůže, statečně tim Nožem se bránil, y také několik Turkům ranil, až naposledy Kamenjm tak byl vházen, že na Zem padnauti musyl. Turcy pak vgawsse ho, až k Dwornostowi, po zemi nim ssmeykagjce, přiwlekli, gemuž on nebohému Tisýc Ran Kýgmi dáti poručil, tak, že wssecken co Žába neb Měchýř otekl, a živli gest, čili mrtew, znáti nebylo. Wězňowé pak wezmauce ho, pod Hrdlo do Hno,e zakopali, a do třetího Dne tak ležeti nechali: on pak pomalu, gako Maucha okřjwal, tak že nevmřel, wssak bledý co Raucha wždyckny byl, a Břjcho oteklé měl. Wěc k Wjře nepodobná, ale prawdiwá, aby Cžlowěk tak mnoho wytrpěti mohl.

W tom přissly Nowiny, kterak nassý w Uhřjch slawné Wjtězstwj nad Turkem obdrželi, a mnoho Tisýc Turkům potlaukli; což my slyssýce opět gsme v welikém Strachu byli: nebo na nás Turcy sskaredě hleděli, Zuby skřjpěli, a že nás na Háky zwěsseti dagj, hrozyli. A přissed k Wězenj Kihaja, neb Dwornosta cýsařský nás wssecky wen wywolati dal, a že nám Nosy y Vssy odřežj, prawil, proto, že

naſſý Přátelé, Bratřj a Stregcowé tak mnoho Muſulmanůw (to geſt Turkůw) pobili. My gſme ſe pak gak gſme mohli, že tjm winnj negſme, wymlauwali. Když ten odeſſel, přiſſli ginj, w Důwěrnoſti nám oznamugjce a welice ſe klnauce, že konečně nám Noſy a Vſſy vřezati magj. Tu my ſmutnj a zarmaucenj giž newědauce co Strachem činiti, ſwých Noſů a Vſſy ſrdečně gſme oplakali a ſpolečně wſſyckni Přiſahau gſme ſe zawázali, geſtliže nám to včinj, a nám ſe dá Pán Bůh do Křeſtianſtwa nawrátiti, že do naſſý Smrti proti Turkům walčiti a kterého zaſe doſtaneme, Nos y Vſſy vřezati chceme y giné k tomu napomjnati také budeme.

Sepsání Vratislavovo zůstávalo však rukopisem, ovšem v mnohých opisech rozšířeným, až do r. 1777. Teprve tehdy vydal je PELCL a přeložil 1786 i do němčiny. Vydání jeho učiněno podle opatření, která učinil vnuk spisovatelův Václav Ignac hr. z Mitrovic: tento chtěl již r. 1727 dílko svého děda vydati a rozdělil je k tomu konci na čtyři knihy: první o výjezdu z města Vídně, druhou o bytu v Konstantinopoli, třetí o zajetí a žaláři poselství našeho a čtvrtou o našem z vězení propuštění. Po Pelclovi vydal »Příhody« 1807 KRAMERIUS, po něm 1855 J. V. ROZUM (avšak s textem pozměněným), poslední otisk je z r. 1875. Bývá dnes ještě oblíbenou knížkou mladých čtenářů: přelož. mimo němč. i do angličiny od příbuzného A. H. WRATISLAWA 1862 a do ruštiny.

Mnohem vyšší cíle, nežli prosté a zvědavé komorní pachole Krekvicovo, vytkl si učený a ctižádostivý pan Krištof **Harant** z Polžic a Bezdružic, pán na Pecce. Na krásném Klenovém v Klatovsku r. 1564 narozený, dlel již od r. 1576 na dvoře arcikníže te Ferdinanda Tyrolského, s nímž procestoval Říši a Italii. Vrátiv se po smrti otcově 1584 domů oženil se s Evou Černínovou, ale již 1593 bojoval v čele houfů českých v Uhrách proti Turkům. Po čtyrletém válčení byl u dvora vítán laskavě a odměněn penězi; manželka mu však zatím zemřela a proto pan Harant vydal se na nové cesty spolu s Heřmanem Černínem z Chudenic. Dne 2. dubna 1598 vyjeli z Březnice a přes Benátky, Kretu a Cypr přijeli do Palestiny; 3. září byli již v Jerusalemě, kdež Černín pasován za rytíře Božího Hrobu. Odtud pak 16. září dali se přes Damiettu do Kaira, z Kaira na Oreb a Sinai; vrátivše se odtud do Egypta, vypluli 3. listopadu z Alexandrie a 26. prosince byli v Benátkách, kdež odpočívali po svízelích a nebezpečenstvích své cesty. Černín přidružil se na začátku následujícího roku 1599 k průvodu arcikněžny Markety, která se ubírala tudy do Španěl, Harant pak zůstal ještě v Benátkách a později v Padově. Teprve po delší době se vrátil do vlasti, skoro zároveň s Černínem, který se vracel ze Španěl a oba vstoupili r. 1600 do služby Rudolfa II. spolu s Vilémem Slavatou.

Pan HEŘMAN ČERNÍN Z CHUDENIC (1589—1651) postupoval pak z počátku v hodnostech sice pomaleji (1603 teprve jmenován komorníkem, 1607 přijat teprve do stavu panského), ale za to tím rychlejší byl postup po bitvě bělohorské. Pan Heřman v bouřích stavovských stál pevně k císaři, fedroval všemožně jeho podniky válečné i státnické a v bitvě bělohorské, jak sám vyznal, jediný ze všeho panstva českého bojoval proti svým krajanům. Hned po bitvě jmenován pak hejtmanem staroměstským, 1623 říšským baronem, 1627 českým (a 1644 říšským) hrabětem a král. místodržícím,

pak cís. tajným radou, 1645—1648 sudím dvorským, 1649—1650 nejv. sudím zemským, 1650 nejv. komorníkem a krátce před smrtí i nejv. hofmistrem. Jmění jeho rostlo touž měrou; sice již r. 1615 ukazovala se jeho šetrnost a hospodárnost ve vzrůstu jeho jmění a statků, ale teprve po r. 1623 vzrůstaly jeho statky dary, koupěmi, dědictvím atd. do nesmírna: sám na svůj groš mohl 1631 postaviti císaři celý pluk těžké jízdy. Panovníku svému konal stále služby důležité; z nejdůležitějších bylo jeho druhé poselství v Cařihradě r. 1644—1645 (poprvé byl tam s poselstvím Matyášovým 1616—1618 a vymohl slib míru dvacítiletého), když hrozila císaři válka s Turky, popichovanými zvláště od Benátčanů; Černín svou znalostí věcí a osob toto hrozné nebezpečenství oddálil. Zajímavá jest jeho poslední vůle, kteráž — rovně tak jako dopiska jeho choti a dcery — jasně ukazuje jeho poctivé smýšlení a staročeskou upřímnost.

Popis první cesty (1616—1618) vydal německy 1665 Ad. Wenner: »Türkisches Reisebuch von Prag bis Constantinopel«; druhou cestu popsal Černín sám, jejíž rukopis chová se v arch. jindřichohradeckém; vydán byl sice, jako jeho závěť a listy některé, již v časopisech, ale o sobě ještě nevyšel.

Dopisy jeho poslední choti »Sylvičky« (od 1638 byl po třetí ženat se Sylvií Kateřinou hraběnkou Millesimovou; druhou chotí jeho byla od r. 1625 třetí žena Harantova, paní Anna Salomena Hradištská z Hořovic) a dcery, známé »Zuzanky«, vydal Fr. DVORSKÝ r. 1872 a 1886.

A na výsluní přízně císařské rychle stoupal Harant k bohatství i důstojnostem. Již r. 1601 jmenován komorníkem a král. radou, 1603 povýšen do stavu panského. Za služby prokázané obdarován Rudolfem 4000 tolarů a plat komornický zvýšen mu na 1200 tolarů; druhá manželka jeho (1603—1607) přinesla mu věnem polovici statku Pecky a rovněž bohatá byla třetí jeho manželka, paní Anna Salomena Hradištská z Hořovic, s níž se oženil r. 1609. Po smrti Rudolfově uchýlil se na zámeček Pecku, jehož druhou polovici koupil r. 1614 a jejž dal skvostně okrášliti a umělecky vyzdobiti; zřídil si tam i nástroje hudební, jsa velikým přítelem malby i hudby. R. 1614—1615 byl ve Španělsku, vraceje v Madridě odznaky řádu zlatého rouna, uděleného Rudolfovi; na cestě té viděl Brussel i Paříž, Milán i Norimberk a z Madridu samého udělal si výlet do proslaveného místa poutnického San Jago di Compostella. Bouřné poměry věcí veřejných strhly i jeho do víru; ježto pak jako katolík a císařský nemohl se nadíti žádné důstojnosti od stavů podobojí, přestoupil k víře evangelické a přidal se k odbojným stavům; za to v březnu 1619 zřízen komisařem nad vojenskou hotovostí Slanska, Rakovnicka, Žatecka a Litoměřicka; v červnu pak téhož roku velel při Thurnově výpravě na Vídeň českému dělostřelectvu a na rozkaz jeho padaly dělové kule do oken hradu císařského, v jehož komnatách tísnili Ferdinanda II. stavové dolnorakouští. Za vlády Fridrichovy stal se královským radou i presidentem komory české — ale sláva tato dlouho netrvala; po bitvě bělohorské na Pecce, odkud pro nedostatek hotových peněz neodcházel, zatčen, odvezen do Prahy, souzen a sťat na staroměstském náměstí spolu s Budovcem 21. června 1621.

Ze svého života Harant dosti se snažil, aby jméno jeho vyniklo a s úctou bylo všude vyslovováno; jistá ješitnost, která později vedla i k chytrosti neopatrně užité,

dá se rozpoznati v mnohých jeho krocích životních. Obrazy a plány k dílu svému kreslil sám, sám dal si vyrýti podobiznu Sadelerem (na str. 377 otištěnou) s hrdým nápisem okružním, sám — a k tomu ještě částečně v notách — dal si pod ni nadpis: »virtus ut sol micat« (cnost jako slunce se třpytí): ale před smrtí choval se nestatečně, žebral o milost a po marném namáhání žalostivě nad osudem svým naříkal.

Docela jinak, nežli muž Harant, vedl si stařec Budovec.

Dílo jeho: »**Cesta z království českého** do Benátek a odtud do sv. země« řadí se obsahem k hojnému již tehdy písemnictví cestopisů palestinských — poznali jsme již Kabátníka i Prefáta, pana Jana z Lobkovic a j. ani nečítajíc —, vyniká nad ostatní svou rozsáhlostí a učeností, ale úpravou slovesnou stojí za nimi za všemi. Pan Harant chce více poučovati než baviti a při tom poučování upadá mnohdy do tonu suše učitelského.

Nadpis, po způsobu tehdejším obšírný, zní úplně: »**Cesta z království Českého** do Benátek, odtud po moři do země svaté, země judské a dále až do Egypta, potom na horu Sinai, Oreb a sv. Kateřiny v pusté Arabii ležícý, kterau jsem s pomocý Pána Boha všemohaucýho já Krištof Harant z Polžic a Bezdružic na Pecce etc., římského cýsaře J. Mti radda a komorník šťastně vykonal.« Tiskem vyšla s mnohými (asi 150) dřevoryty, mezi nimiž jsou i mapy zemí a plány měst, a s podobiznou Harantovou 1608 v Praze ve dvou dílech; nové vydání nákladem Matice české pořídil rovněž ve dvou dílech K. J. ERBEN r. 1854—1855, bohužel bez obrázků.

Cestopis svůj napsal Harant česky na žádost mnohých pánův a obšírně provedl proto, poněvadž zase »vzácní páni« přáli si nejen popisu oněch míst, jež sám viděl, nýbrž i oněch, o nichž jinak byl poučen. Podává zároveň přehled dosavádních českých cestopisů, ukazuje, že již nedostačují a v díle svém nahromadil veliké množství poučení nejen zeměpisného a národopisného, nýbrž i dějepisného a přírodopisného; tu a tam vtroušena je zábavná historka, jak oklamali nedůvěřivě vlaské pohraniční strážníky, jak chudě je pohostil arcibiskup v klášteře sv. Kateřiny . . . nebo prostonárodní přirovnání, přísloví a úsloví (»nenávidí se, jak kdy pes psu blechy vybírá«, turecká muzika zní, jakoby »osel bubnoval a svině pískala« atd.) . . . ale celkem působí dojmem dosti suchopárným.

Do němčiny přeložil dílo jeho mladší bratr JAN JIŘÍ HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC (nar. r. 1580, horlivý evangelík, po bitvě bělohorské v cizině ve vyhnanství zapadlý), jenž i sám se pokusil ve spisovatelství. Zapisoval si »paměti« let 1624—1648, které vydal 1897 péčí České Akademie FERDINAND MENČÍK.

Vedle cestopisů původních těšily se oblibě stejné i překlady; tu zejména sluší uvésti cestopis kalvínského kazatele J. de Lery do Brasilie, který r. 1590 do češtiny převedli Bratří Pavel SLOVACIUS a Matěj CYRUS; práce jejich seznamovala lid náš s dalným západem, kamž později i Komenský pomýšlel se odebrati.

Pavel SLOVACIUS, churavý duchovní bratrský († 1604), kromě tohoto překladu vydal jen kázání a 1600 i »traktátec o moru a zemětřesení«

Ještě méně Matěj CYRUS (1566—1618), kazatel bratrský při kapli betlemské a později biskup, účastnil se činnosti literární. Mimo kázání nad Petrem Vokem z r. 1612 jest od jeho jen právě onen překlad společně se Slovaciem z latinského vydání (původně napsal Lery spis svůj francouzsky) učiněný.

A rovněž tak vábil mysli dalný východ — Indie a Japan, kam právě nově založený řád — otcův Tovaryšstva Ježíšova — se obracel se svou činností. Rozšiřování křesťanství v těch končinách popsal Baltazar HOSTOUNSKÝ (1534—1600), v Římě od Ignáce z Loyoly v řádu vychovaný dobrý bohoslovec, ale chatrný kazatel.

Baltazar HOSTAUNSKÝ (HOSTOVINUS zlatiněle), rodilý z Horšova Týna, byl r. 1555 poslán do Říma, kdež stal se i doktorem bohosloví. 1564—1568 dlel s papežským legátem v Polsku, kdež odvykl češtině tak, že kázati česky již nemohl. Od 1575 učil v Praze řečtině; v řádu svém byl velice oblíben.

Překládal spisky nábožné ze sv. Augustina (»traktát, že všecky věci na světě jsau marnost«) 1573, ze sv. Tomáše Kempenského (»o následování Krista Pána«) 1590, 1598, ze Stanislava Hosia (»De expresso Dei verbo«) 1590, z A. Possevina (»křesťanské odpovědi a znamení církve katolické«) 1584, konečně z Vinc. Lérinského »o poznání církve svaté« 1584 (dvakrát) a ještě 1784 vyšlo dílo toto, biskupu Pavlovskému věnované, znovu. Vlastní spisy jeho jsou: »Rozjímání« 1573, »Výklad pravého pod obojí způsobau přijímání« 1614, »Pravidlo Tovaryšstva Ježíšova« 1600 (a ještě 1667 i 1724) a j. Ale nad jiné byla oblíbena »Historia o rozšíření víry křesťanské ve východních krajinách« 1581 a 1585, přeložená z vlaštiny a věnovaná p. Vilému z Rožmberka; sem patří i jeho »Listy z Indie.«

A vedle větších těchto děl cestopisných a zeměpisných, národopisných a letopisných byly ovšem v hojnosti cestopisy drobnější, zeměpisy menší: svou cestu popsal i p. HYSRLE a p. Z DONÍNA, Island vylíčil Daniel STREJC, popis Čech vydal i LEBEDA, o papežích psal i ENNIUS atd., ale spisy jejich větším právě uvedeným dílům nemohou se rovnati.

VÁCLAV LEBEDA Z BEDRŠDORFU, po bitvě bělohorské světský člen řádu jesuitského, vydal důkladnou »knížku, obsahující v sobě kratičké poznamenání měst, zámkův, hradův, tvrzí i jiných sídel v tomto slavném království ležících.« Tento předchůdce Palackého Popisu obsahoval abecední výčet českých osad. spolu s označením jich vzdálenosti od Prahy a o jeho praktičnosti a potřebě svědčí počet jeho vydání: vyšel 1610, 1622, 1681, 1682, 1687, 1692, 1709, 1778.

Daniel STREYC (neboli VETTERUS či FETTER), syn známého Jiřího Streyce, byl učitelem češtiny při dvoře zimního krále, později správce bratrské knihtiskárny v Lešně, kdež se i oženil se známou Kristinou Poňatovskou. Po požáru lešenském usadil se po mnohých putováních konečně v Břehu, kdež — asi po r. 1660 — i zemřel. Spolu s br. Salmonem navštívil Island a popis tohoto ostrova vydal Strejc nejprve polsky v Lešně r. 1638, jenž vyšel 1640 německy, 1859 i dánsky. Před vydáním dílo jeho, sepsané 1631, kolovalo v rukopisech a dotíráno naň, aby je vydal také česky »v mateřském jazyku.« To r. 1632 Strejc učinil pod názvem »Islandia aneb krátké vypsání ostrova Islandu«, ale dílo jeho vydáno tiskem teprve r. 1673. Nové vydání učinil dr. Čeněk ZÍBRT r. 1895.

Tak daleko, jako bludný exulant a poutník islandský, neputoval ovšem pan Jindřich Michal HYSRLE Z CHODŮV A NA ZÁLEZLÍ, Strejcův vrstevník; ale přece od

r. 1584 ve službách arcivévody Arnošta a od r. 1594 ve službách královských proti Turkům a — Čechům viděl Říši, Francii, Uhry a jiné země; od r. 1611 již přijat do říšského stavu panského byl 1626 Ferdinandem II. za zásluhy při potírání odboje stavů českých (bojoval i na Bílé Hoře ve vojsku Maximilianově) přijat i do stavu panského koruny české. Cesty své i život vůbec popsal 1614 spisem: »Život, v němž se obsahují některé jízdy a tažení, kteréž jsem já Jindřich Hysrle svobodný pán z Chodů činil; též způsob všeho života mého, co sem sobě od dětinství svého pro pamět rodu svému, dědicům a budoucím svým poznamenával a do těchto knih svou vlastní rukou vepsal a figurami ozdobiti dal«, jenž zůstává dosud v rukopise.

Pan FRIDRICH Z DONÍNA († před r. 1617) je znám spíše svou zálibou v cestování, nežli zajímavými ‚klepy z cest'. První cestu podnikl 1588—1591 do Rakous a do Uher, druhou 1592—1593 do Německa, třetí 1593—1594 do Italie, kdež mu ve Florencii zemřel bratr, poslední opětně do Italie 1605—1607. Popsání jeho cest vydáno dosud jen v časopisech.

Šimon ENNIUS Z FÖNIXFELDU († 1561 v Klatovech), člen básnické družiny Hodějovského, přeložil 1565 z Barnesa »kroniky« o římských papežích. Překladů takových však byla tehdy hojnost.

A podobně bohatě jako v zeměpise a dějepise rozvíjela se činnost literarní na poli písemnictví bohoslovného a náboženského. Spory jednotlivých stran náboženských rodí hojné spisky a traktáty bojovné, výkladné, útočné i obranné; zvláště vyniká v tom směru strana katolická a její mluvčí Jesuité.

Se strany evangelické nejzajímavější je zjev kněze Havla **Žalanského.** Tento svatojilský nástupce Milíčův je jeden z řídkých kněží evangelických, který jde ještě věrně stopou Husovou. Z počátku jsa nucen ukládati si mlčení a opatrnost v řeči, píše od r. 1617 směleji a ohnivěji — on zavádí znovu úctu k mučedlníkům českým, Husovi a Jeronymovi, tehdy již u evangelíků a Bratří valně klesající.

Vycházely sice stále ještě »písničky« o svatých M. J. Husovi a Jeronymovi; 1597 Trojan BYLANSKÝ vydal takovou lidovou knížku o Husovi, 1598 VALECIUS o Jeronymovi, 1620 ARTOPAEUS srovnával Husa s Eliášem, ještě r. 1622 mají kalendáře červeně vytištěn svátek obou 6. července. Ale jinak úcta obou již upadá; od r. 1580 zjevují se již kalendáře bez jejich svátku; ZÁVORKA 1607 klade Husův svátek již jen mezi svátky menší, v bratrských kancionalech pozdějších nalézají písně o něm místo jen mezi jinými písněmi »o obnovení církve« a je jich čím dál tím méně: kancional Šamotulský má v prvním vydání jen čtyři, ve vyd. z r. 1597 již jen tři.

Poprve věnoval oběma »svatým a blahoslaveným mučedlníkům českým« kázání vřelé r. 1611; druhé kázání, konané v Betlemě r. 1612, věnováno pouze Husovi; zase oběma spolu s jinými světci evangelíků věnoval kázání, rovněž v Betlemě učiněné, r. 1614; další u sv. Jiljí věnováno opět oběma 1616; 1618 věnoval opět Husovi kázání u sv. Jiljí, poslední konečně oběma tamže r. 1619.

Ukázkou jeho stůj zde úryvek z kázání r. 1612:

4. O úřadu a pracích v povolání M. Jana Husi.

Píše v své dialektice M. Petr Codicillus, že Jan Hus s mnichy, protože z nich někteří vysoce učení byli, rád ob-

coval, obzvláště pro knihy to činil, kterých mnoho v klášteřích mívali, které pilně čítal. A když vždycky víc a víc prospíval a pán bůh pracím jeho žehnal, brzy mistrem sedmera umění svobodného učiněn byl, ale filosofii brzy opustil a svaté theologii se oddal. Nebo jako svatý Pavel hned z života matky k tomu byl předřízen, aby jsa k víře obrácen evangelium kázal a jméno Kristovo před pohany nosil; tak i Jan Hus od boha k tomu vyvolen byl, aby též evangelium kázal a církev obnovil. Pročež umění mudrcké poodložil a do čítání svatých písem se dal, je pilně a bedlivě v noci i ve dne rozjímal, v zákoně Páně přemyšloval, a to opět s takovým prospěchem, že svatých písem neb theologie bakalářem jest učiněn. Potom brzy i na kněžství posvěcen a v tomto kostele sv. Matěje a Matauše, jinák Betlémě, kterýž nějaký Kříž kramář vystavěti dal, a Jan z Milheima, krále Václava dvořenín nadal, aby v něm dva kněží čeští chováni byli, kázati začal, a to léta páně 1402.

Taktéž akademie Pražské byl děkanem. V tom úřadu věrně, s velikau svau i národu českého pochvalau se choval. Tehdáž Čechové byli bídni, v své vlastní vlasti podruzi, jakož i na to posavád naříkáme a říkati smutně musíme: »Exulat in patria, terra Bohema sua« — t. j.: Ve vlastní zemi své Čech jest cizincem. Nebo Němci a cizí národové vším vládli a úřady přední obsáhli. Kronika česká tvrdí, že na radnicích v radě vždycky bylo šestnácte Němců a toliko dva Čechové; v koleji také Němci měli tři hlasy, Čechové toliko jeden. I stalo se tehdáž, že čeští mistři s německými se svadili o hlasy neb o přednost; bylo zajisté jim toho žel, že národové cizí v zemi jejich vládnauti mají. Bylo tehdáž českých mistrů mnoho, a ti jak v správě tak i v učení Němcům netoliko se vyrovnati mohli, ale je i převyšovali. Protož radau a původem Jana Husi se uradili a předstaupili před krále Václava s žádostí tau, aby jim Čechům v Čechách přednosti příti a propůjčiti ráčil. Král Václav mistrů českých dospělost a k správě dostatečnost poznávaje, žádosti jejich povolil a jim v moc správu akademie uvedl. Pročež hned proměna divná naopak se stala; Němci, kteří prvé tři hlasy měli, měli toliko jeden a Čechové tři. Tak se stalo i v obci; kde prvé bylo na úřadě šestnácte Němců, tu posazeno šestnácte Čechů a kde dva Čechové, tu dva Němci.

Všecka tato kázání vydával nejprve jednotlivě, pak souborně r. 1619 pod názvem: »Spisové o mučedlnících českých, o jejich učení, obcování, nespravedlivém usmrcení a o bauřech velikých válečných, které smrt jejich následovaly« (výbor z celé té sbírky

vydán u Kobra v Praze 1869 a 1874). Sbírku svou věnoval senatoru pražskému Lukáši Karbanovi z Volšan, a rozdělil ji na šest oddílů: v prvním otiskl kázání prvé z r. 1611, v druhém až šestém kázání shora již vypočtená; poslední dvě vyšla téhož roku i zvlášť pod titulem: »Ku památce mučedlníků našich českých etc.« a »O velikých těžkých a krvavých protivenstvích církve a o veliké předivné a heroitské stálosti mučedlníkův církve prvotní našich českých, franských, nydrlandských.« Nové toto vydání je značně proti staršímu přepracováno a pozměněno.

Nejvíce však se zabýval hloubáním o rozličných tajemstvích víry: o svátosti oltářní, o čtyřech posledních věcech člověka, o beránku Božím atd. Farářoval nejprve (1600—1602) v Ledči, pak (do 1610) v Kutné Hoře;

Jiří Pontan z Praitenberka.

již tu působil literarně a podpisoval se na svých knížkách obyčejně jmenem Phaeton. Hlavní činnost rozvinul teprve v Praze, kdež i zemřel r. 1621 ve věku 56 let.

Náležel k nejplodnějším spisovatelům náboženským své doby. Rozjímání »o jmenu Ježíš« z r. 1606 (později rozhojněná) jsou prací jeho nejstarší; k nim druží se rozjímání »o dvau posledních a nejutěšenějších víry křesťanské artikulích, totiž o radostném z mrtvých vstání a o životu věčném«, z téhož roku, dále »o starosti neb věku sešlém a šedivém, item o smrti náhlé« z r. 1609 a 1610, »o nejsvětějším slovu božím« 1613 a 1615, »o čtyrech věcech, kteréž se nejposlednější jmenují, smrti, posledním saudu, mukách, životu věčném« 1615, »o beránku božím« atd. Mimo to psal knížky o andělích a svatých ženách, o prorocích a zkáze Jerusalema, kázání pohřební a vybízení k míru — přes třicet větších a menších traktatů vydal v patnácti letech své činnosti spisovatelské.

Žalanskému rozsáhlostí činnosti spisovatelské i upřímnou snahou o nápravu tehdejší společnosti ostatní bohoslovci a kněží evangeličtí se nerovnají. Hojností spisů blíží se mu ještě Jan **Štelcar** a upřímností snah kněz **Philadelphus-Zámrský.** Štelcar svým prostonárodním slohem skládá hojnost traktátů mravokárných i obranných, nyní na mnoze ztracených, kněz Zámrský naproti tomu svou Postillou působí hluboce na mysli vrstevníků a řadí se důstojně k upřímnému Bavorovskému.

Jan ŠTELCAR ŽELETAVSKÝ Z ŽELETAVY kaplanoval a farářoval v druhé polovici XVI. stol. na různých venkovských farách na Kouřimsku. Rozmanitá kázání a modlitby, jakož i překlady a mravokárné spisky proti ženám nemají pro nás dnes již zajímavosti, rovněž jako výklady jeho »o zlých a dobrých andělích« (1584), »o pravé a falešné církvi« (1589), o čarodějnicích a čarodějnicích atd. Důležitá však dějepisci literarnímu je jeho »kniha nová o původu kněžství Krista Pána, patriarchův, prorokův a apoštolův a že dítky jak za patriarchův a prorokův vírau, tak nyní ve křtu sv. přijímají tělo a krev Krista Pána« 1592, v níž uvádí seznam knih českých, o té věci dotud sepsaných, nám nyní na mnoze neznámých (za první českou knihu tištěnou klade knížku Husovu z r. 1459, nyní neznámou).

Martin PHILADELPHUS ZÁMRSKÝ (1550—1592), horlivý luterán, na konec života duchovní správce v Opavě, věnoval celý téměř svůj život sepsání Postilly, která ve výkladech evangelií i v písních připojených měla nejen účel apoštolský — zjednati nové přívržence luteranstvi — nýbrž i hluboce mravní. Zámrský v ní ostře kárá i odsuzuje veškeré nešvary a zlořády tehdejší a při tom mimochodem zachovává nám popis mnohého obyčeje a zvyku staročeského, nyní již vyhynulého. Dokonání díla svého Zámrský se nedočkal; nežli 1592 pan nejv. hejtman moravský Hynek starší Bruntalský z Vrbna ji na svém zámku Bruntale mohl dáti dotisknouti, kněz Martin již zemřel. Vydání hned, pokud mohl, dal konfiskovati biskup Pavlovský, a když r. 1602 vydali ji znova čilí pražští knihtiskaři Sedlčanský v Drážďanech a Dačický v Lipsku, potrestáni za to oba vězením. Zámrského »Postilla evangelistská aneb výkladové na evangelia nedělní a sváteční« je podnes nepřebranou studnicí všem dějepiscům dob tehdejších.

Kromě těchto tří mužů mělo kališnictví a luteranství u nás ovšem ještě velice mnoho jiných spisovatelův a obhájcův; Postilly podobné dílu Zámrského psali i BEPTA a DIKAST, modlitby a písně skládali MELISSAEOVÉ, ZÁVORKA (v. shora), ROSACIOVÉ a j. — ale činnost ta je vesměs nepatrná.

Bohuslav BEPTA († asi 1608), farář miletínský, napsal Postillu menší nežli Jiří DIKAST (1560—1630), administrator církve pod obojí, jenž spolu s br. Cyrem korunoval Fridricha Falckého. Dikast složil také několikery modlitby; po bitvě bělohorské musil odejíti do Žitavy.

Oba MELISSAEOVÉ KRTŠTÍ, starší Václav i mladší Jakub, skládali v druhé polovici XVI. stol. nábožné písničky, rovně jako později ROSACIOVÉ zase modlitby a rozjímání. Tu možno i vzpomenouti TROJANA NIGELLA Z OSKOŘÍNA (1537—1604), professora university Karlovy, překladatele nábožných traktátů ze sv. otců církevních, kn. ZAHUMENSKÉHO, po bitvě bělohorské ke katolíkům přestouplého, HANUŠE LANDŠKROUNSKÉHO a j. a j.

Bratří účastnili se ovšem též hojně písemnictví bohoslovného a slušný počet spisů tehdejších připadá na různé jejich obrany a apologie; ale

vydávali díla svá většinou bez jména původcova, tak že znamenitější spisovatel jejich z této doby je pouze jediný, br. Matouš KONEČNÝ (1572—1622), biskup bratrský, překladatel Polanových ‚Rozdílů theologických' a spisovatel několika knížek náboženských.

»Rozdílové theologičtí« z Amanda Polana v Kralicích 1598 přeložení, zůstávají dosud v rukopise. Za to tiskem vyšly původní: »Kniha o povinnostech křesťanských« (druhé vydání 1612), »Pravda vítězící« 1614, »Theatrum divinum Divadlo boží« 1616, a »Kazatel domovní« 1618, 1625 a 1783.

Tím hojnější počet spisovatelův a bojovníků vystupuje na kolbiště literarní v řadách katolických. Z nich největší počet a nejlepší hlavy náležejí řádu jesuitskému, jenž od r. 1555 vychoval v Čechách i na Moravě nesmírný počet příkrých stranníků katolických, vášnivých odpůrců protestanství i bratrství a jenž brzy na sebe strhl vedení strany královské v Čechách a uvalil nenávist nižších i vyšších vrstev nekatolických tak, že z prvních činů vlády stavovské r. 1618 bylo — vypovězení Jesuitů.

Tehdy vznikaly pamflety a letáky, jako: »O Jesuitích. Co jsau, jaká sekta neb řehola, kým původem a kterého času vylíhnuta a na jaký konec vyzdvižena« 1619; nebo: »Zrcadlo Jesuitův. Spis, v němž se ukazuje o tovaryšstva Jesuitského původu, počátku, zmocnění, vzrostu etc. nad to i o účincích, skutcích v končinách světa původem jejich vykonaných« téhož roku — atd.

Lid obecný většinou neviděl, že za své — ovšem veliké a neuvěřitelné — úspěchy děkoval řád jesuitský svému výbornému zřízení, tuhé kázni, sebezapření členstva a vysokému vzdělání — vlastnostem, které sotva anebo měrou jen velmi skrovnou nacházíme u tehdejšího duchovenstva všech stran, jen Bratří poněkud vyjímaje. Katoličtí mniši a opati rázu toho, jak byli kumpáni Dačického nebo kněz Benešovský (v. dole) ani kališníci, o jejichž životě smutné zprávy svědectví uchránila sama konsistoř podobojí, nemohli se otcům Tovaryšstva Ježíšova rovnati ani z daleka zbraní duševní širokou sčetlostí a bystrým důmyslem; proto hleděli jiným způsobem — opřením o lid obecný — staviti působení Jesuitů ve vrstvách vyšších, které ve školách, výborně řízených a hojně zakládaných, odvracelo i nejlepší synky šlechtické od víry podobojí a vracelo je do klína samospasitelné matky církve. A poněvadž Jesuité při svém působení neznali ohledův ani šetrnosti tam, kde měli moc v rukou, poněvadž brali se vždy neúprosně a příkře za jediným cílem — mocí řádu a slávou církve, nabývaly snahy odporné v širších vrstvách — i katolických — náležité ozvěny, která se zjevila r. 1618.

O moc Tovaryšstva Ježíšova nejvíce zasloužili se první jeho členové čeští, kteří ještě byli vzděláváni v Římě pod dozorem samého zakladatele řádu, Ignace z Loyoly. Dvanáct jinochů českých bylo 1555 na přání císařovo posláno do Říma — dvanáct apoštolů, zanícených pro slávu církve a moc řádu, vrátilo se do Čech. Z nich o Hostounském bylo již vyloženo shora; nad něho však ještě daleko předčil krajan VÁCLAV ŠTURM nebo ŠTUREM.

Šturm, narozený 1533 v Horšově Týně, byl z počátku ve školách utrakvistických a r. 1555 s jedenácti druhy vypraven do Říma, kde vstoupil pod dozor samého zakladatele řádu. Od r. 1558 působil zase v Praze, nejprve jako kazatel u sv. Klimenta. Ale nezvyklost v novém působišti, částečné zapomenutí češtiny, ostýchavost u vystupování veřejném vedla k neúspěchům a Šturm po roce vrátil se zase do Říma. Pobyv tam dvě leta měl r. 1561 v pražské kolleji již postavení mnohem snazší a lepší; ale přece putoval do Říma ještě po třetí a vrátil se 1565 již navždy do Čech, úplně vyzbrojen a vystrojen k nové své úloze. V Římě nabyl i doktoratu bohosloveckého. Učil pak v Praze a od r. 1574 v Olomouci na akademiích jesuitských — měl k tomu uloženo ještě od arcibiskupa, aby se dal do boje s Jednotou, která spisy své nejvíce tajně šířila a vydávala. Poněvadž tento druhý úkol, jejž ovšem arcibiskup i Šturm sám kladli na první místo, těžko bylo vykonati v Olomouci, odebral se Šturm po smrti Maximilianově do předního střediska bratrského, do Litomyšle. Tu a (od r. 1584) v Krumlově bojoval Šturm svůj desítiletý boj s Jednotou, který poprve ve velikých rozměrech a ve formě vědecké tu vzplanul mezi novokatolictvím a bratrstvím, boj, ve kterém řady Jednoty valně mezi vzdělanstvem prořídly a řady katolické zmohutněly a sesílely. V letech 1592—1595 byl rektorem kolleje a akademie pražské, pak dlel zase v Olomouci, kdež i zemřel r. 1601.

Vážnost Šturmova byla všeobecná; byl oblíben u katolíků téměř všech, hlavně v rodech šlechtických, u Rožmberků a j. a ovšem i u pražských členů řádu, jež dvakrát zastupoval na valném shromáždění v Římě.

Boj s Bratřími vedl slovem i písmem; všude, kam přibyl, nabízel se k veřejnému hádání se členy Jednoty, všude šířil své knihy a v osobních stycích vyhledával nové stoupence. Při tom měl tu a tam mnohé nesnáze.

Ve sporu svém počínal si dosti věcně a přímo. Když tiskař jeho Dačický na př. nechtěl o své ujmě tisknouti odpovědi bratrské na jeho traktát a ptal se ho o dobrozdání, odpověděl mu Šturm dosti nestranně: »Mně ste vděk učinili, že ste mé knihy vytiskli; budete-li i odporné těm tisknouti, proti mně nic neučiníte ani mne tím nerozhněváte.« Ale žádal od Bratří, aby nevydávali svých spisův a knížek beze jmena, nýbrž aby se »ti kněží a starší Jednoty Bratrské zejména podepsali tak, jako on se podpisuje dr. V. Šturm.« Bratří však vedli i s nim boj beze jmena a nenalezajíce záliby v neustálém sporu — Šturm na každou obranu odpovídal novým útokem — ustali konečně vůbec. A tak v tomto desítiletém boji Šturm opanoval bojiště.

První spis jeho tohoto směru byl »**Srovnání víry a učení** Bratří starších, kteří sebe sami zákona Kristova a jiní je Valdenskými a Boleslavskými, jinak Pikharty jmenují,« jejž napsal již r. 1580 v Olomouci bez vědomí a pomoci ostatních bratří řádových, ale vydal teprve 1582 v Litomyšli. Ježto »srovnání« učinilo veliký dojem na obecenstvo (— chystal se i překlad polský, německý a latinský —), vydali Bratří 1583 hlavně na utvrzení členů Jednoty: »Kratičké ohlášení se Jednoty Bratrské na důtklivá psaní, proti nim těchto časů vydaná.« Šturm sotva se spisu toho dopídil; ale jakmile jej obdržel, hned r. 1584 odpověděl »Krátkým ozvánim,« v němž celé

‚Ohlášení otiskl do slova a připojil k tomu »index a poznamenání všech knih a spisův«, kterých užil v »Srovnání«. Jednota chystala odpověď z péra Uberinova, ale prodlévala s ní, tak že zatím Šturm u mnohých opanoval pole. Důvody jeho a dokazování líbily se katolíkům a bylo projevováno přání, aby byla z obšírného a důkladného spisu původního vydána jakási stručná tresť. To podnikl kn. L. LAETUS r. 1585 (dílo jeho vydáno ještě znovu 1613 a také tehdy z uložení Jednoty odpověděl na ně br. Jafet, v. shora) a ještě stručněji (na dvou listech) 1587 Šturm sám. Ku jeho letáku: »Důvodů šest pěkných a krátkých, ale však podstatných, kterýmiž se důvodně prokazuje, že Jednota Bratří Boleslavských z Boha není a že žádný v ní spasen býti nemůže« tiskař připojil listy Šturmovy i Uberinovy.

Sylvius UBERIN, z Třebíče rodilý, člen Jednoty, znám jest pouze svými odpovědmi Šturmovi; působil v Polsku i na Moravě. První odpověď — na srovnání — nevyšla tiskem; druhá »odpověď na šest důvodův podvodných jakéhosi dra. Václava Šturema« vyšla u Dačického, přitištěna k letáku Šturmovu; třetí odpověď »spis proti churavé a hubené apologii neb obranu dra. V. Šturema, jíž všecky z Jednoty Bratrské odsuzovati nepřestává« známa jest dosud jen podle názvu.

Tento leták zalíbil se velice; vyšel podruhé ještě téhož roku v Praze, po třetí a po čtvrté 1589 a 1591 v Litomyšli, přešel v podstatě do pozdějších bojovných spisků katolických a donutil konečně Jednotu, že vydala skrze Uberina ještě téhož roku »odpověď na šest důvodů.« Šturm však, obratně postřehnuv mnohé slabé stránky této odpovědi, vydal hned »Apologii, to jest obranu proti nedůvodné a nestřídmé odpovědi Sylvia Uberina, kterou na místě Bratří Boleslavských dává na šest podstatných důvodův dr. Václava Šturma proti Bratřím učiněných.« Bratří proti rázné této apologii teprve později se obrátili — po česku zase perem Uberinovým, po latinsku 1589 v Herborně spiskem: »Analysis sex paralogismatum Venceslai Sturmii.« Šturm zatím zabral se do práce jiné a na tyto spisky již neodpověděl.

Bojovné spisy Šturmovy vynikají lepší formou i vyšším stanoviskem nad spisy strany protivné. Šturm zná se výborně v písemnictví českém, zná díla Husova, Chelčického, starší letáky z dob původu Jednoty atd., vede si věcně a dokazuje jasně a zřetelně. Důkaz jeho na př., že ve věrouce Hus od Bratří se odchyluje naprosto a shoduje s církví katolickou, je nevývratný a Bratří hleděli jej pouze oslabiti. Taktéž když později ukazuje, že Bratři podkládají Husovi mnohé písně v textu, jenž od Husa nepochází — i tu je výtka nezvratná a odkaz Bratří, že i jinde se tisknou ty písně v textu nepravém, proti výtce Šturmově váží málo. A na mnoho Bratří neodpovidají, mnohým výtkám — zejmena tenkým odstínům věroučným — ani neporozuměli.

Poněvadž totiž Bratří a přátelé jejich vytýkali mu, že jim ubližuje a křivdí, umínil si kriticky probrati některé jejich veliké dílo a vybral si k tomu kancional, 1576 v Evančicích vydaný. Již roku následujícího (1588) vydal »Rozsauzení a bedlivé uvážení velikého kancionalu od Bratří Valdenských, jinak Boleslavských, sepsaného . .«, jež rozdělil na tři důvody (»o víře« »o pýše« etc.) a v němž uznávaje sice »tisknutí pěkné,

slova lahodná, noty a melodie líbezné« dokazuje přece -- a na mnoha místech jistě právem — že některé písně jsou »bludné, pyšné, bauřlivé« ano i »z katolických zfalšované.« Důkazy jeho vzbudily opětně veliký dojem, Bratří téhož roku vydali proti němu »Obranu mírnou a slušnou kancionalu bratrského, kterýž Šturem neprávě zhaněl«, na niž roku následujícího jakýs Vitolid Poskok (patrně jen jméno přijaté) odpověděl se strany katolické odkazem k chystané odpovědi Šturmově, která také 1590 vyšla pod názvem: »Odpověď slušná a důvodná na velmi hanlivau a rauhavau obranu kancionalu bratrského«, v níž obvyklým svým způsobem odpovědi bratrské rozdrtil a rozcupoval. Obě strany pak po té se již odmlčely — Šturm úkolu arcibiskupem na se vzneseném dostál měrou vrchovatou.

V »Rozsauzení«, věnovaném 1. května 1588 z Krumlova Olomouckému biskupu Pavlovskému, Šturm podobně jako dříve vytýká Bratřím nekritičnost a neučenost. To ukazuje zejmena o Augustovi, s kterým mluvil v kolleji pražské 1561; to ukazuje rozborem písní t. zv. Husových; to ukazuje i při rozboru tónu, jakým Bratří píší. Bratří, jako vůbec tehdejší evangelíci, mluvili o papeži jen v samých nadsázkách a tak, až prý »hrůzou vlasy vstávají« — ovšem žádného nikdy neviděvše. Šturm viděl však a mluvil se dvěma papeži, nic takového hrozného neviděl a potvrzuje, že 1555 přišli se papeži poklonit i křesťané až z Japanu atd.

Tímto dvojím sporem, provedeným až do konce, Šturm ukázal, jak strašnou zbraní je řád jesuitský v boji proti nekatolíkům; ale on dovedl i stavěti: jeho působení učitelské i kazatelské zjednávalo církvi ještě daleko více přívrženců, nežli tyto tak břitce a obratně vedené spory. On vyniká v řádu i církvi nad ostatní vrstevníky; druzí Jesuité, jako SCIPIO a j., se mu již nerovnají, a hledí pokračovati v stavbě katolického písemnictví, pro něž Šturm desítiletým bojem půdu vybojoval.

Vojtěch Šeb. SCIPIO (vlastně BERLIČKA Z CHMELČE) vychován v řádu u slavného Skargy v Krakově a Šturma v Olomouci, učil v Praze na školách, po roce pak opustil řád a zprávy o něm se ztrácejí. Překládal (1600 ze Skargy »Životy svatých«, 1602 ze sv. Řehoře »Rozmlouvání o životech a zázracích svatých«, bojoval (1617 spisem »bezženství kněžské« proti Adamu Klementovi, jenž zavrhoval celibat, 1619 proti druhé apologii stavovské) i stavěl; od něho je »Postilla« z r. 1618, psaná způsobem Postilly Zámrského a velmi oblíbená (vydaná ještě 1667—1668, 1695 a 1776) a »Kancional katolický« z r. 1611.

Pod štítem a mečem jesuitským roste pak a vzmáhá se ostatní písemnictví katolické; nejvýše vážen byl své doby slavný latinský básník, dlouholetý generalní vikář arcibiskupský a probošt kapitoly svatovítské Jiří **Barthold** z Praitenberka, obecně zvaný PONTANUS; literarní činnost jeho česká je však jen nepatrná; překládáním hlavně se zabývali FLAXIUS a Adam Z VINOŘE, veliký kancional sestavil ROZENPLUT, obranami BROSIUS atd.

Jiří BARTHOLD, rodilý z Mostu, odkud se později zval PONTANUS, vychovaný na školách jesuitských v Praze, zalíbil se záhy neoblomnou svou neústupností ve věci církve katolické a uhlazenými latinskými básněmi tak, že již r. 1582 stal se kanovníkem,

1586 korunovaným básníkem a 1588 šlechticem s přídomkem »z Praitenberka«. Jako generalní vikář arcibiskupský provedl kolem r. 1600 na proboštském statku Hostouni reformaci, osadiv dosavadní utrakvistickou faru tamní knězem katolickým, což ho zapletlo do sporu s universitou, jejž vyhrál. Církevní jeho dějepis Čech, pod názvem »Bohemia pia« 1608 ve Frankfurtě vyšlý, všímá si s láskou a úctou českých svatých a světic; týmž předmětem obírají se i jeho dva spisky české: »Život sv. Ivana« 1592 a »Duchovní obveselení koruny české« 1599. Od dějepisců německých bývá počítán za Němce; † 1616.

Bartoloměj FLAXIUS († 1603), rovněž kanovník a později děkan pražský a »nesmířitelný« jako Pontanus, účastnil se jako duchovní správce 1594 vojenského tažení v Uhrách proti Turkům. Za to a za horlivé služby pro věc katolickou obdržel 1598 šlechtictví ‚z Čenkova'. Překládal z horlivců katolických německých a francouzských: Vieuxmonta, Scherera, Franka, Querthala a j. — měl však při tom i hrdé národní uvědomění.

Rovněž k nesmířitelným náležel jiný odchovanec Šturmův, kněz ADAM z VINOŘE († 1599), děkan karlštejnský, později arcijáhen kapituly pražské. Překládal ze sv. Augustina (mimo jiné i XXII. kn. »o městě Božím«, která vyšla poprve 1589, pak vydána 1786 Procházkou a konečně přejata 1833 do překladu celého díla Čelakovským) a z Alberta Velikého »Ráj duše« 1589).

Také tak rázný a neústupný byl moravský chráněnec biskupa Pavlovského, Jan ROZENPLUT ZE ŠVARCENPACHU († 1602), probošt augustinianů ve Šternberku, jenž teprve katolíkům sestavil ze starších cizích a svých písní kancional, jenž rozsáhlostí (na 1000 stran 4°) a úpravou mohl se aspoň poněkud postaviti po bok kancionálům bratrským. Vyšel tento: »Kancional t. j. sebrání zpěvův pobožných, kterých k duchovnímu potěšení každý veřejný křesťan na veyroční svátky a jiných svatých památky i časy užívati může. Teprva s nemalou prací a nákladem Jana Rozenpluta, probošta kláštera Šternberského, něco z starodávných písní vybráním, něco v nově složením ... spořádané«.

Ještě urputnější byl soubojovník Šturmův, Václav BROSIUS († 1613), jenž nejspíše i pod přijatým jménem Vitolida Poska boje se účastnil, rovněž vychovanec jesuitský a ke konci života probošt Jindřichohradecký. Proti »pikhartům« psal vtipně, ale i ostře a příkře — a boj ten vedl nejen spisky původními, nýbrž překládal, podobně jako Flaxius, i bojovná dílka katolického horlivce německého J. Scherera.

Ale i ostatní vědy a umění — kromě věd dějepisných a bohosloveckých — těšily se značné přízni a oblibě. Filosofické spisy skládali **Pěčka** a **Ad. Šturm**, vzdělávána logika, mathematika i právnictví, kvetlo lékařství i vědy přírodní, vydávány i knížky hledící k odborům čistě praktickým (o hospodářství, štěpařství, apatekářství, kuchařství, pouštění žilou, vojenství . . .) a všímáno si konečně i jazyka: mluvnice a slovníky rodily se v hojnosti. O hlavních zástupcích vědeckých této doby bylo pojednáno již v souvislosti při období dřívějším.

K tomu přistupuje znamenitý rozvoj českého školství, jak katolického tak utrakvistického; školy střední jako Kutnohorská, Chrudimská, Žatecká a j., akademie pražská (obojí), olomucká a j. měly pověst i v cizině; zvláště pak tuhou kázní vynikaly školy jesuitské a bratrské.

Připočteme-li konečně nesmírné rozšíření knihtisku po všech zemích českých, zálibu v knihách, jaká se jeví ve velikých knihovnách panských a malých, ale za to hojných knihovnách měšťanských a vesnických, a široké pole, jaké otvíralo se tehdy českému jazyku vůbec, nepodivíme se, že naši pozdější buditelé, v tak malých rozměrech pracující a strádající, nazvali celou tuto dobu dobou zlatou.

V e f i l o s o f i c k é m písemnictví vynikl Michal PĚČKA (nar. 1580, zemřelý po r. 1622), latinský satirik a »veliký pochlebník jesuitský«, dílem vtipným a obratně složeným: »A k c í a r o z e p ř e mezi filosofem, v lékařství doktorem a oratorem neb prokuratorem« 1609; po rodu zval se též SMRŽICKÝM neb SMIŘICKÝM. Ze starší doby ještě byl br. Adam ŠTURM Hranický († 1565), jenž zabýval se duchovním básnictvím a složil »dialog, to jest dvau formanuo rozmlauvání, Peterky a Valaucha«. 1543, v němž po způsobu tehdy obvyklém vyvracel učení kněze Václava, děkana kutnohorského.

L o g i k a Šimona GELENIA Sušického († 1599), jenž vydal překlad žalmů veršovaný 1581, zůstala však v rukopise (Musejním), zrovna tak, jako některé spisy m a t h e m a t i c k é tohoto období; nejvíce jich vydal ŠIMON PARTLIC (nar. 1588), později »z Špicperka« nazvaný, vychovatel v rodech šlechtických a pak i v rodině zimního krále, po r. 1620 dlouho trávivší ve vyhnanství. Mimo kalendáře hospodářské, jež ještě r. 1640 vydával u Bylanského v Praze, jest od něho »tractatus cometographicus o dvau nových hvězdách čili kometách« 1619 a »judicium astrologicum neb saud hvězdářský o nových domnělých hvězdách« 1620.

Hojně za to tištěny a vydávány spisy p r á v n i c k é nejrozmanitějších odborů: mimo spisy Ojíře z Očedělic, Menšíka, Podolského a j. důležita jsou zvláště usnesení sněmovní, jež nyní pod názvem SNĚMY ČESKÉ nákladem království Českého vydává archiv zemský.

Rovněž tak hojné jsou jednotlivé knihy l é k a ř s k é; z lékařů tehdejších nejvíce byl slaven Matiáš BORBONIUS Z BORBENHAYMU († 1629), jenž znám je však hlavně svými denníky. Tón a obsah jich znázorňuj ukázka:

»1622, 25. č e r v n a. Divně pán Bůh mne navštívil. Pan rychtář JMC. skrze Adama služebníka svýho, mne povolal a tři punkty mi předložil 1. Proč ho neuznávám za svau vrchnost. 2. Proč naň supplikuji k JM. knížecí a jeho proč pobíhám. 3. Proč z domu vycházím a nemocným slaužím. Potom dal mne dvaum biřicům vésti za ruce. Od domu Vovsa ševce dva po hřbetě a po nohách kyjmi opálenými mne bez lítosti bili až do domu, kde bydlím, s tím křikem: »Bejvej doma!« Daniel, písař rychtářův, ten začal bíti žilau po pravým boku mým a přes hlavu u dveří domu mýho. Naposledy do domu biřic poslán, že mi má kyjem třikrát přes hubu dáti a zuby vytlauci. Rukau levau sem se zavrhl, že mi nic neublížil. Zatím pan rychtář JMC. křičel, aby mi hnáty spřeráželi.

25. č e r v n a. Na rathauze, sláčejíc se z šatův, řekl p. rychtář JMC. před paní Karbanovou: »Již sem se nad tím šelmau starau pomstil« a na týž den do arrestu na poručení JM. knížecí na rathauz novoměstský vzat.

26. č e r v n a. Dostaven arcus triumphalis nákladně v kolleji p. Jesuitů.

27. června. Déšť hned od rána beze všeho hřmění a celý den oblačnej, mživej.

27. června. Služebník pana Albrechta Pagana ráno s východem slunce v domě pana rychtáře JMC. v sobotu s strany ňáký jistoty byl, a již tam se čtyřmi pochopy rychtář městský byl a kyje opálený s sebau měl a přisáhl před domem Vovsa, že neví, co chce se mnau pan rychtář JMC. dělati. Na dekret se neptal; ješto ani popravce nic před sebe nebéře, leč jemu jest ortel prvé přečten. Toho mi zprávu učinil ten služebník v pondělí (27.) když pro lékařství pánu svému přišel.«

Z těch jeho denníků lze dosti dobře se poučiti i o jeho životě: nar. 1566 v Kolínci, nabyl po nuzném mládí v Basileji 1597 doktorátu lékařského a za lat. báseň »Caesares« 1596 šlechtictví. Praxí lékařskou nabyl později nemalé obliby, vážnosti i bohatství — 1598 cestoval po Italii — pro účastenství v povstání byl však hrdla odsouzen — ale v poledne 21. června 1621 pardonován a pouze ztrátou jmění a doživotním žalářem potrestán. Osudů jeho v krušných letech následujících (1621—1627) vypráví denník sice jen počátek, ovšem velmi trudný; ale nejhorší doba mu nastala, když po vydání patentu reformačního 1627 musil se rozloučiti i s vlastí. Zemřel v Turíni, jako lékař knížete a pozdějšího krále Polského Vladislava II. r. 1629, zlomen hořem a zžírán touhou po vlasti. Spisy lékařské zůstaly v rukopise, »dva denníky« vydal 1896 nákladem Akademie MAX DVOŘÁK.

Proti němu ostatní souvěkovci ustupují do pozadí: Martin ŘEPANSKÝ († okolo r. 1600), lékař vysokomýtský, jenž vydal »krátký spis o neplodnosti manželské« 1587, Matouš DAČICKÝ, zvaný do 1575 PHILOMATESEM, od r. 1575, byv povýšen do stavu šlechtického, WALKENBERGEREM Z WALKENBERKA, jenž zabývaje se horlivě vědami přírodními, mimo jiné vydal i oblíbenou tehdy »Růžovou zahrádku žen neplodných« (vydána 1576 a 1581), atd. Nověji (1895) otiskl V. PAULUS sbírku takových anonymních poučení z r. 1597: Knihy lékařské z mnohých knih vybrané.

Naproti tomu sláva Adama ZALUŽANSKÉHO Z ZALUŽAN († 1613) založena hlavně na latinských jeho pracích rostlinopisných, ačkoli působil rovněž jako lékař a české jeho dva spisy (»Řád apatekářský« 1592 a »Cena neb vyměření všech lékařství« téhož roku) spíše náležejí lékařství.

On, syn Matyášez Mnichova Hradiště (prvotně proto zván Mathiades HRADIŠTENUS) povýšen 1587 za doktora lékařství v Helmstedtu a četl pak na universitě. Poněvadž však se 1594 oženil, donutili ho kollegové z university vystoupiti, začež později Zalužanský jim mnohé nesnáze připravil. Bývala mu přičítána zásluha, že před Linnéem objevil již jeho soustavu rostlinnou; ale toto mínění na pravou míru uvedl nověji prof. L. ČELAKOVSKÝ.

O školství zasloužil se nejvíce rektor universitní, jemuž jeho řízení náleželo, Martin BACHÁČEK NAUMĚŘSKÝ Z NAUMĚŘIC (1539—1612), jenž sám dosti vzdělán hleděl úroveň vzdělání obecného pokud možná zvyšovati. Literarní činnost jeho však jest nepatrná.

V té době konečně byly také položeny základy českého mluvnictví a slovníkářství. O pracích Veleslavínových a j. byla řeč již shora; taktéž jen menší zmínka stačí o latinské dialektice slavného PETRA KODICILLA Z TULECHOVA (1533 až 1589), kterýžto slavný básník latinský znám je více tím, že roku 1585 vypustil z kalendáře svátek Husův a byl za to stíhán posměšnými popěvky: »Stal se Čechům protivný kus — vyletěla jim z Prahy hus — prodal ji mistr Kodicillus« — nežli svými

Zřízení zemské.

(Ferdinanda I. z r. 1530)
List titulní.

332.

Grosman a Svoboda v Praze.

Cysaře Rzjmské

Vherského a Cžeského / ꝛc. Krále / ꝛc.

Geho Milosti FERDYNANDA
Druhého / ꝛc.

Obnowené Práwo a Zřjzenj
Zemské
Dědjčného Králowstwj Cžeského.

Liber Monasterii B. M. V. Virginis Plassensis, Sacri Ordinis Cisterciensis

Anno Dni 1650.

1 . 6 . . 2 7
Cum Gratia et Priuil: S. C. M.tis speciali ad decennium.

Zřízení zemské.

(Obnovené; Ferdinanda II. z r. 1627)
List titulní.

písněmi, modlitbami a výklady o kometě, za to tím důležitější je »Grammatika česká« kn. MATOUŠE PHILONOMA BENEŠOVSKÉHO, věnovaná r. 1577 císaři Rudolfovi II., ve které poprvé podává se úplný přehled českého sklonění a časování. K ní připojil překlad časoměrný několika žalmův a předmluvu, v níž ukazuje k rozšíření a velikosti národů slovanských a zároveň ukazuje panovníkovi, že by snadno mohl pro přízeň národů slovanských nad nimi vládnouti. A zjednal si tak — stavěje se horlivým katolíkem — brzy opatství kláštera emausského 1582, čímž došel vrcholu svého přání. Opatství sloužilo mu totiž k tomu, aby se bavil střelbou, kuželkami a pitím — a nemaje toho všeho dosti, zapudil od sebe svou dosavadní souložnici Salomenu a oženil se 1589 s dcerou šenkýře Prasátka k velikému obveselení sousedů novoměstských. Byl však 1590 sesazen a ze země vypovězen. Ke grammatice se vrátil ještě 1587; ve své »knížce slov českých vyložených, odkud svůj počátek mají, totiž jaký jejich jest rozum« užívá první k výkladu také jazyka staroslovanského.

Ještě dále pokročil usedlejší ovšem a vážnější profesor universitní Vavřinec BENEDIKT nebo BENEDIKTI Z NUDOŽER (1555—1615), rodilý Slovák, jehož »Gramm. bohem. libri duo« 1603 vyd. projevují neobyčejnou znalost věci a bystrý důmysl a jenž také r. 1606 v překladu žalmů ustálil prosodii časoměrnou (o překládání jeho více vyloženo u Komenského). Jeho gramatika je nejlepší a nejsamostatnější plod českého písemnictví mluvnického téměř na dvě století.

Sixt z Ottersdorfa.

329.

Exekuce staroměstská dne 21. června 1621, dle souvěké rytiny.

3. ÚPADEK JAZYKA I PÍSEMNICTVÍ.

(R. 1620—1705.)

. . . Však tu nic tak nelituji,
jako tu naši slávu:
již ten lev náš snad nikdy
zas nepozdvihne svou hlavu.
Píseň národní.

Na pláni bělohorské metány byly železné kostky nejen o královskou korunu sv. Václavskou a císařskou korunu německou, nýbrž i o národ a jazyk český. Osudné rozhodnutí stálo hlavu odbojného pána, vzalo majetek měšťanu, zotročilo vesničana, zničilo národ, vyhladilo písemnictví. Jako mohutný strom stálo písemnictví naše před pohromou bělohorskou; sekera přiložena ke pni, větve jeho sklonily se a zasypávaly vadnoucím listím cizí luhy, zatím co pařez, v rodné půdě tkvící kořeny, nehnal větví, nevyrážel v květy, nenesl ovoce. Květ národa klesl rukou katovou anebo pohynul v cizině; ujařmené a udupané zbytky lidu v zemi, schudlé a opovržené, zapomněly na svou minulost, na ‚ohavnou rebelii' i na své mučeníky tehdejší i dřívější. Řád jesuitský, jejž kdysi potupně hnala pražská cháska z města, vrátil se v nové slávě zpět a nádherné stavby značily úplné jeho vítězství v zemi odbojné. Knihy české, vydávané v Amsterodamě a Žitavě, v Zho-

řelci a Berlíně, neměly ve vůkolí svém čtenářů a zapadaly do zaprášených polic cizích knihoven — a lid domácí zase zbaven každého slova psaného i tištěného žíznil a hynul nedostatkem knih. Nebylo spojitosti mezi spisovatelstvem, vyštvaným do ciziny a mezi čtenářstvem, zbaveným spisovatelstva, přervaná souvislost vedla k záhubě obojích. Za lidský věk téměř vyhynulo vzdělané vystěhovalectvo v cizině, nemajíc styku s rodnou půdou a v témž čase zapomnělo úplně zbylé doma čtenářstvo, jaké byly kdysi myšlénky jeho otcův i dědův a propadlo úplně písemnictví jesuitskému.

Nemnohem více než třicet let trvalo toto násilné lámání dosavádní skvělé naší vzdělanosti, sotva plný lidský věk uplynul, co s pomocí dragounů Huertových a učeníků Loyolových začala opravdově práce nového pokatoličení zemí českých — a za tu dobu byla již zhruba dokonána. Kosti předních mužů českých vykopávány z hrobův a páleny na hřbitovech, květ národa položil hlavu na špalek, oprátkou žoldnéřů končila nesčetná řada štvaných sedlákův i selek, veliká povstání selská utopena v proudech krve a dýmu požárů, statky národa rozchváceny cizinci odevšad přilétlými, šavle a mušketa dávaly zákony — »odjata byla berla od Judy.« Peníze kaženy, zápisy trhány, knihy páleny . . . v zemi zbyla čtvrtina jen obyvatelstva a ta byla ještě ožebračena. Nebylo naděje, nebylo spásy: ubozí vyhnanci, nenacházejíce v trapné přítomnosti nejmenší útěchy, oddávali se snům a vidinám, místo na skutečné rumy a žárovistě hleděli raději do temných stran ‚Zjevení' a proroka Daniele — duch hrozil se procitnouti.

A tento duch doby jeví se i v památné poslední ústavě, v proslulém od té doby »**obnoveném zřízení zemském**« z r. 1627. Toto navždy zapudilo klam, že by byla bývala bitva bělohorská vítězstvím jedné strany národa (katolické) nad stranou druhou. Nikoli vítězný Čech, nýbrž hrdý dobyvatel mluví z jeho paragrafů; poslyšme jen úvod:

„My Ferdinand Druhý, z Boží Milosti volený Římský Císař, po všecky časy Rozmnožitel Říše, v Germanyi, Uherský, Český, Dalmátský, Charvátský etc. Král etc. Arcykníže Rakauské, Margkrabě Moravské, Lucemburské a Slezské Kníže a Lužické Markrabě etc. Známo činíme všem vůbec, že hned, **jak jsme z Milosti a Pomocy svrchovaného Pána Boha zase Dědičné Království naše České Mečem dobyti, v Moc a pod Poslušenství Naše uvesti Ráčili,** *o to nejvícejí jsme pečovali, jakby v dotčeném KRÁLOVSTVÍ Našem Českém Čest a Sláva Boží vzrůst svůj bráti a ti, kteří jsau se proti nám, jakožto jich pořádné od Boha představené vrchnosti pozdvihli a té mimulé vysoce ohavné Rebellij (skrze kterauž netoliko Vlast jich, ale y všecka křesťanská Království a Země zbaurené a v Nepokoj uvedené jsau) učastna učinili, vedlé Zaslaužení a Povahy takového neslýchaného Přečinění, jiným ku příkladu a výstraze pro uvarování budaucýho zlého, kteréby napotom netoliko nám, nýbrž všem jiným Potentátům Křesťanským z toho pojíti mohlo, náležitě, užíváním však přitom přirozené Naší Milosti a upuštěním*

od toho, co syce Přísnost Práva s sebau jest přinášela, ztrestání: Naproti tomu pak ti, kteří sau nám Věrnost a Stálost svau v trvající Rebellij skutkem dokázali a neohledajíce se na to, že jest Království Naše Dědičné in forma universitatis Rebellirovalo, oni nicméně a jeden každý sám od sebe, všeho se opovážíce, raději Vlast svau opustili, nežliby v čem proti nám se ,postaviti chtěli, všelijakau Počestností, Důstojenstvím a Statky obdařeni byli.“

V některých exemplářích následuje po titulu králově ještě pozdrav a obvyklý vzkaz milosti císařské a královské; místo příkrého a úsečného »známo činíme« čte se pak: »Věrní milí! Věděti vám dáváme«, ale přísná slova vítězného panovníka ostatní jsou celkem nezměněna. Dále v úvodě vykládá panovník, že práva ta vydává jen prozatím, k stavení »neřádů a nedostatků«, z vlastní svrchovanosti a že si zůstavuje moc »k rozšíření, změnění, opravení y činění všeho toho, což s sebau Jus legis ferendae neboližto mocnost práv ustanovování přináší« a že pak vše potřebné »decidirovati a resolvirovati chtíti ráčíme.« Předmluva dána »v městě našem Vídni 10. dne měsíce Máje, Léta Páně 1627«. Na prvním místě položen výklad o dědičné successí, dále pak výklad o přísahách »poddaných« krále, úředníků, soudců atd., o sněmu a stavech, o soudech, o řízení soudním atd. na konec »o neřádném a rozpustilém životu«, »o žebrácích« atp. Stále opakuje se výraz »dědičné království české« a duch vane týž, jako v předmluvě. Na př. článek *A XXIII.* O Religi neboližto Náboženství vyloživ v prvním odstavci, že rozdílnost v náboženství vedla k »té proti nám povstalé vysoce ohavné Rebellí: a My, když jsme toto Dědičné Království Naše již zase velkým a těžkým nákladem válečným dobyli..... milostivě resolvirovati sme se Ráčili« »aby netoliko nad tím, co sme tak v věcech, Náboženství se dotýkajících, od Času Nám od Pána Boha propůjčeného Vítězství, v tomto Dědičném Království našem, skrze rozličné Resolucy milostivě nařídili, stále a pevně držáno, ale také vše to, co proti tomu k ujmě a škodě Našeho Svatého Katholického Náboženství skrze Majestáty, Sněmovní snešení, Reversy, Resolucý, Privilegia aneb jiné Nařízení, jak ta jmenována býti mohau, ustanoveno a od Stavův, jenž jsau se pod obojí jmenovali, kteréhokoliv času k libosti jich vyjednáno, obdržáno a zavříno jest, nyní y na budaucý věčné časy cassirováno a v nic obráceno bylo a zustalo «

»Obnovené zřízení« vyšlo 1627 pouze německy úplně; českého vydání vyšla jen ustanovení od A—F, asi třetina — ale zbývající dvě třetiny bývají v exemplářích zachovaných rukopisně doplněny. Kromě toho bývají přivazovány k němu »narovnání o hory a kovy« z r. 1575 a »smlouva Svatováclavská« z r.:1517, na něž se ‚Obnovené zřízení‘ v čl. *A XXI.* a *A XXXV.* výslovně odvolává; doplňky ty vyšly rovněž 1627 v impresí Šumanské jako ono samo. List titulní má zvenčí znak císařský (v. příl. č. 29), v zadu pak znak zemský. Nové vydání pořídil Hermen. JIREČEK 1888 ve sbírce své »Codex juris bohemici,« otisknuv text český i německý vedle sebe.

Morava obdržela podobně ‚obnovené zřízení‘ téhož způsobu i ducha, ale o rok později, 10. května 1628, kdežto vévodství opavské jím opatřeno teprve 27. června 1673.

‚Obnoveným zřízením‘ uzákoněn i formálně onen nový stav, v němž »dědičné království« po bitvě bělohorské se ocítilo; jím vzata stavům stará privilegia, vzata volnost náboženská, vzata svoboda volby královské . . .; jím zřízen a v čelo ostatních postaven stav duchovní, jím uzákoněna rovnoprávnost němčiny, jím utvrzena a upevněna svrchovaná moc panovníkova. Celý ten ohromný rozvrat, jaký způsobila ve veřejném zřízení

království bitva bělohorská, celé pokoření národa a síla vítěze zrcadlí se v ‚Obnoveném zřízení' jasně a zřetelně, bez ohledu na citlivost a hoře podlehlých.

»Obnoveným zřízením«, které uzákoněno jen z vůle panovníkovy a jeho plnosti moci, končí se dějiny samostatného státu českého ve skutečnosti, ačkoli na papíře trval jeho stín ještě dále. A ‚obnoveným zřízením' končí se také dějiny panství českého jazyka; jím poprvé a navždy prohlášena němčina formalně za jazyk rovnoprávný s češtinou, vskutku však za první, jakož vskutku i ‚Obnovené zřízení' ani česky celé nevyšlo.

A úpadek jazyka českého bral se krokem vždy rychlejším; k vysokým a vyšším úřadům dosazováni cizinci — Čechové nehodili se již svým původem —, kteří jazyk český znali chatrně nebo vůbec neznali, vyšší vrstvy měšťanstva — bohatý kupec, zámožný řemeslník — učily se od nejvyšších stavů německy, vzorů českých nových nebylo a staré buď popáleny anebo pozamykány v nepřístupných knihovnách klášterních a tak i horliví vlastenci, kteří s láskou vzpomínali na slavné doby českého jazyka a jeho písemnictví, kteří líbali kosti Karlovy a s palčivou bolestí se modlili závěreční verše písně svatováclavské, i ti vlastenci, jako Pešina, Balbín, Rosa a j., neuměli již česky a spisy své skládali buď latinsky anebo německy. A jakou ještě latinou! Sličná latina humanistů, na níž se vzdělali Veleslavín a Žerotín, nahrazena zase středověkou latinou církevní, promíšenou hrubými chybami a hroznými novotvary: z té nekynulo ani jazyku ani písemnictví obrození a posily; ukládala se jako příkrov pohřební na celé písemnictví Čech.

Ovšem — i ti jesuité a vojáci mluvili po případě s domácím lidem česky; a to tím hojněji, čím více sami byli domácí rodáci. A vydávali také české knihy i noviny — písemnictví české katolické vykazuje i dosti slušnou hromádku knih. Ale knihy tyto nebyly — přes svůj jazyk — přec jen českým písemnictvím; nevycházely z lidu a přece do něho vnikajíce — hladovému každá strava dobrá — neměly úmyslu s ním se stotožňovati, jeho přání tlumočiti a hověti jeho potřebám. Bylo to písemnictví sloužící cizím myšlénkám, cizí ideje u nás udomácňující; pronikalo do lidu jako vniká prach do úst a saze do očí; nános tento cizí rostl a mohutněl a udusil konečně veškeré teměř smýšlení české a slovanské, jaké ještě pod povrchem doutnalo a zmíralo.

Toto smýšlení české, hlavně v krajinách pohraničních, živili hojně podloudníci knih, kteří ze šťastnějšího Saska a Slovenska, kam se vyhnanci a vystěhovalci naši uchylovali nejvíce, v noci a v sněhu, v temnotách a deštích pronášeli do Čech a na Moravu české knihy tištěné v Berlíně a v Žitavě, v Amsterodamě a v Magdeburku, v Trenčíně a v Trnavě, v Skalici a v Báňské Bystřici. Do zdí zazdívali, pod prahy zakopávali, do špalků zavírali domácí krajané tyto vzácné knihy: a při zavřených dveřích v nočních schůzkách opatrně je z úkrytů jejich vynímali a předčítali.

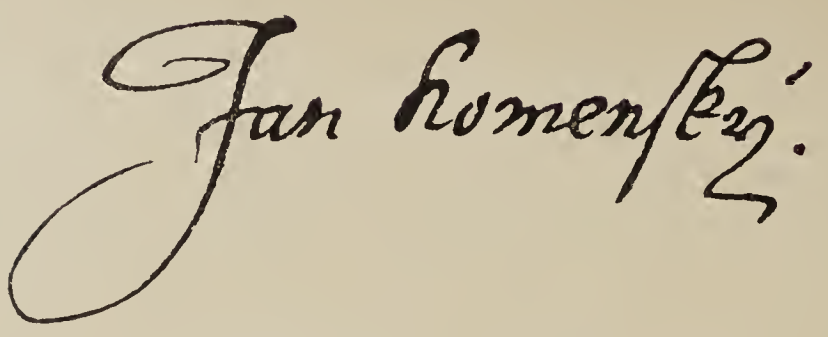

Snímek podpisu Komenského.

V čele veškerého vyhnanstva českého stojí obrovitá postava Jana Amosa **Komenského.** Jako vůbec českými vyhnanci rozptýlil se v cizině květ národa našeho, zušlechťuje a oplozuje půdu cizí, která mu byla druhou vlastí, tak zejmena vlídného přijetí v cizině docházeli členové Jednoty, mezi nimi na prvním místě poslední jejich biskup.

Jednota Bratrská měla již od starodávna své sbory sesterské v Německu a v Polsku; čas od času navštěvovali se členové obojích a překládali i srovnávali své zpěvníky a modlitby. Ale důležitost jejích polských sborů vyniká teprve v době zkoušek — polské sbory byly jí útočištěm.

Arciotec novověkého vyučovatelství narodil se na Moravě na Uhersko-Brodsku 20. března 1592 z rodičů venkovských. Otec jeho Martin, příjmím Milíčka, pocházel z Komny, odtud i jméno KOMENSKÝ, byl Bratr a patrně zámožnější; avšak zemřel již r. 1602, tak že Komenský, po rovněž časné smrti matčině, záhy osiřel. Jako sirotek chodil 1604—1605 do bratrské školy v Strážnici, r. 1608 postoupil do škol latinských, odkudž pak na vyšší vzdělání odebral se po třech letech do ciziny.

O jeho mládí a původu, ačkoli zprávy jsou celkem hojné, jsme zpraveni přec jen nedostatečně; mnoho také bývá nověji k tomu ještě přibíráno důmyslem a uvažováním, tak že jest velmi obtížno ve směsici zpráv rozmanitých se vyznati.

Rodiště jeho není úplně jisto; za starších dob byla pokládána za ně ves Komna, za novějších dob Nivnice, podle několika lat. zápisů, kde Komenský sám nazývá se Nivanus; nejnověji konečně pokládají mnozí za rodiště jeho Uherský Brod; poněvadž i druhá dvě místa jsou poblíže Brodu, připojen zde obraz Uh. Brodu, ačkoli tím nemíní se snad Brod určovati za jeho rodiště s plnou jistotou. Tolik ovšem je jisto, že rodina jeho pochází z Komny; jinak zajisté jméno vyložiti nelze.

Jméno jeho rovněž je záhadno; jmenoval-li se původně již Jan Amos, či jen Jan neb Amos a odkud pochází jméno Amos. Někteří domnívali se, že Amos je jen zlatinělé jméno Milíčka, jak asi rodina nazývala se v Komně; druzí zase — a snad správněji — že Amos je jméno biblické, jaká Bratří rádi přidávali svým členům; ovšem že jméno to dostal Komenský již záhy.

Vychování v mládí, do r. 1611, rovněž není úplně zjištěno; Komenský sám málo o tom se zmiňuje a zprávy jiné nejsou dosti bezpečné.

Od r. 1611—1614 studoval Komenský na protestantských akademiích v Herborně a v Heidelberce; v Heidelberce studoval spolu s mladým

Uherský Brod.

Jetřichem z Žerotína. Na těchto akademiích kladl Komenský základy k svému rozsáhlému vzdělání, osvojoval si postup pracovní, poznával spisy vědecké, theologické i filosofické, lnul k určitým myšlénkám vlivem svých učitelů theologa Piscatora a filosofa Alstedta a vybíral si již pevně své budoucí povolání. Tu pokoušel se i poprvé ve spisování.

V Heidelberce koupil Komenský vzácný vlastní rukopis slavného díla Koperníkova, nejcennější to knihy světa, nyní v knihovně Nostické v Praze: ale Komenský, obrněný přísnou naukou theologickou, Koperníkovi sice připustil, že dovozuje pěkně a slušně, ale nikdy nepřipustil pravdivost jeho učení, příčícího se víře.

Od učitelů svých pojal Komenský i myšlénky chiliastické (viz nahoře), které později u něho vybujely měrou nesmírnou.

Kromě knih — z filosofů starých oblíbil si Seneku — vzdělával se i cestováním; r. 1613 viděl již Amsterodam a moře, na zpáteční cestě nejspíše Alpy; Prahou vrátil se pěšky domů.

Spisováním zabýval se již v Herborně 1612; umínil si, psáti česky a o tom svém záměru psal po 50 letech Montanovi: »latinsky psáti něco, ovšem pak vydávati nikdy neměl jsem na mysli. Již jako jinocha pojala mne touha, abych hleděl prospěti národu toliko svému knihami některými složenými jazykem mateřským — a neopustila mne po padesát let.«

První práce »Linguae Bohemicae Thesaurus, hoc est: Lexicon plenissimum, Grammatica accurata, idiotismorum elegantiae et emphases adagiaque« (= »Pokladnice jazyka českého to jest slovník nejúplnější, přesná mluvnice, uhlazená a důrazná zvláštní rčeni a přísloví«) zabývala Komenského v prázdných chvílích přes čtyřiačtyřicet let, 1612 až 1656, ale bohužel, celé dílo, již k tisku chystané, shořelo v Lešně 1656. Zachovaly se — dle slov Komenského — pouze základy díla samého, sebrání všech českých kořenů s hojností odvozenin a složenin, nejspíše v díle Rosově (v. níže).

Rovněž tak obšírně založeno bylo jeho »Theatrum universitatis rerum to geſt diwadlo swěta a wſſechněch wſſudy prediwných wěcý geho, kteréž na nebi, na zemi, pod zemj, w wodách, w powětřj a kdekoli w ſwětě gſau aneb ſe děgj a djti budau od počátku ſwěta až do ſkonánj geho a až náwěky wěkůw«, které dlouho pokládáno bylo za ztracené. Ukázkou jeho následuje část předmluvy:

„Než povímť sic, čtenáři milý, co mně nejprve všeho tohoto mého předsevzetí příčinau bylo, aby snáze úmyslu mému vyrozuměl. Předně pak mysl má umění žádostivá k tomu mne vedla, že jsem prohlédaje umění svobodná, kde jsem koli čemu vyrozuměl, to pro budaucí paměť sobě poznamenával a shromažďoval, v jistý pořádek všecko to uvodě. Odkudž šlo, že čím dále vždy více to rostlo a v kolikasi létech mimo nadáni vzrostlo: až odtud mysl se udělala, abych nejen po kusích to neb jiné zaznamenané měl, ale abych všecko, což v světě a v lidských uměních jest, pod jisté titule spořádal a o každé věci něco sobě poznamenal, buď což bych z vlastního o ní přemýšlování vyrozuměl aneb z knih vyhledal. I zarodilo mi se tu v mysli, že ta věc, k cíli ji přiveda,

Pomník Komenského pod Klopoty u Brandýsa n. Orl.

nejen samému mně se hoditi, ale i jiným k užitku býti moci bude. Protož uložil jsem, abych to českým jazykem, pokudž by možné bylo, vypsal a pro poslaužení milým svým krajanům na světlo vydal. Ne že bych tak způsobný k tomu sobě se býti zdál aneb ku psáni nějak chvátavý byl. Vímť to a sauditi umím, jak nebezpečno jest všechněm na světlo vystaupiti a k takovému examenu se podati, kdež každý umělý i neumělý svůj sand častokrát bez saudu a rozmysla vynáší, nevěda, jak a proč to neb jiné se poví; když jen s jeho zdáním tu hned se nesrovná, již křív býti musíš. **Ale ponukla mne opravdová láska k milé vlasti a lítostivá nad krajanů nedbánlivostí bolest. Příliš jsem, vyznati musím, vlasti a jazyku svého milovný,** *tak že po ničem netaužím íce, jako aby ten všelijak vzdělán a ozdoben byl. Protož bych i sám k zmocnění se*

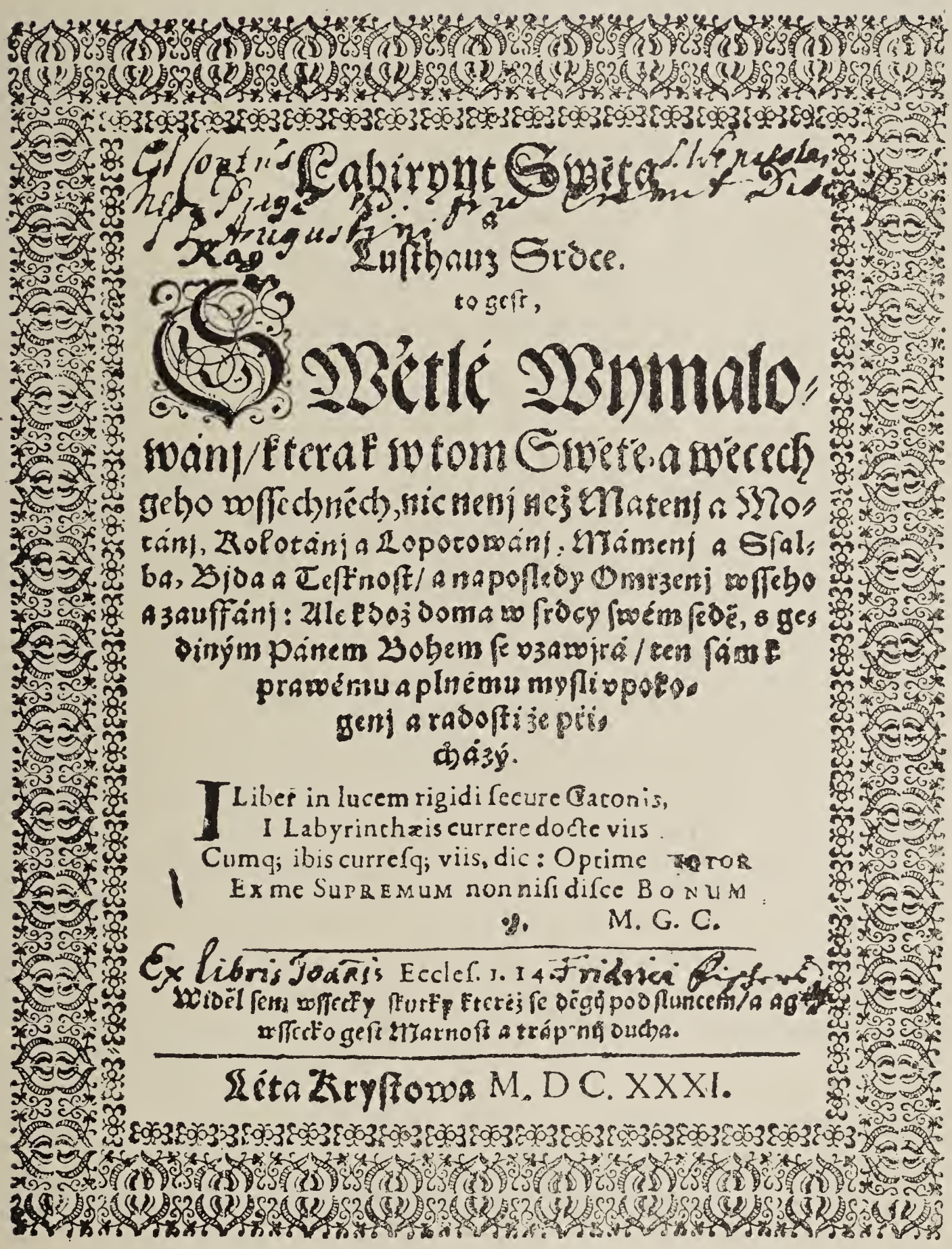

Labirynt Swěta
a
Lusthauz Srdce.
to gest,
Swětlé Wymalowánj/ kterak w tom Swětě, a wěcech geho wssechněch, nic nenj než Matenj a Motánj, Kolotánj a Loporowánj, Mámenj a Ssalba, Bjda a Tesknost/ a naposledy Omrzenj wsseho a zauffánj: Ale kdož doma w srdcy swém sedě, s gediným Pánem Bohem se vzawjrá/ ten sám k prawému a plnému mysli vpokogenj a radosti že přicházý.

I Liber in lucem rigidi secure Catonis,
I Labyrinthæis currere docte viis.
Cumq; ibis curresq; viis, dic: Optime TOTOR
Ex me SUPREMUM non nisi disce BONUM.
M. G. C.

Ex libris Joannis Eccles. 1. 14. Fridrici
Widěl sem wssecky skutky kteréž se děgý pod sluncem/ a ag wssecko gest Marnost a trápenj ducha.

Léta Krystowa M. DC. XXXI.

Snímek titulní stránky prvního vydání Komenského Labyrintu.

v něm rád sobě poslaužil i jiným k vzdělávání jeho příčinau byl. Obzvlášlně pak hnulo mnau, když jsem in Jovio historico o Dalmalech (a tak i o nás) četl, kterak vychvalujíc je, že historie a kroniky nejen o věcech a příbězích svých, ale i římských a řeckých v jazyku svém popsané maji, a i jiných nemálo užitečných knih, naposledy dokládá: Philosophiam vero et sideralem scienliam caeterasque disciplinas nunquam attigere — to jest: Filosofie pak a hvězdářského neb i jiných svobodných umění nikdá nedosáhli. I maje já věcí těch nemálo pohotově, a ovšem v úmysle více maje, myslil jsem ohledati loho, mohl-li bych já příčinau býti, aby, což jiní vidí, že se nám k ozdobě jazyku našeho nedoslává, to k doplnění bylo přivedeno. Nebo dobrá jesl stará ona rada: Quid nocet tentare in rebus bonis?

Samo třeba ohledání
v věcech dobrých škodau není.

A bychť i já, čehož jsem žádosliv, dovésti nemohl (jakož lak mnoho sobě neslibuji), tedy cestu aspoň jiným proklesnili a k daišímu na ty věci pomýšlení příčinau býti, dosti mi bude.“

Své »Theatrum universitatis rerum« Komenský začal skládati pod vlivem učenosti Alstedtovy a první počátky — sbírání látky, rozvržení díla — náleží jistě ještě době Herbornské. To viděti i z toho, že podepsán, jako na nejstarších svých dílech, jen IAN (= Ioannes Amos Niwniczensis). Chtěl pak v svém Theatrum podati stručný náčrtek všech věd, méně ve způsobě díla již hotového a na vrcholu vědy stojícího, jako spíše ve způsobě pobídek, aby ostatní učenci národní díla o jednotlivých vědách vypracovali. Dílo jeho má účel a základ náboženský: svět a člověka máme poznávati, poněvadž nás Písmo k tomu vybízí a poněvadž pak Písmu lépe rozumíme. Veškeru látku rozvrhl na 16, později 28 knih; z počátku pracoval jen nástinem, později důkladněji (tak II. kn. — obecný popis země — měla později 125 kapitol), proto později změnil i titul, nazvav dílo »Amphitheatrum etc.« Nám důkladněji známo jest jen rozvržení starší, které dělilo oněch 16 knih na 4 díly o 4 knihách: I. díl obsahoval »Theatrum naturae« (a to 1. kn. »o světu veřejně«, 2. »o nižší světa straně, v níž bydlení máme«, 3. »o vyšší viditedlné světa straně, jenž jest obloha«, 4. »o neviditelných světa stranách, nebi a peklu«), 2. díl »Theatrum vitae humanae« (1. kn. »o porušení, zmatení a zmotání člověka a všechněch věcí jeho, na duši i na těle«, 2. »o pomocech božských«, 3. »o lidských divných skutcích, předsevzetích, uměních etc., kterýmiž se zanášejí lidé pod sluncem«, 4. »o divných a rozličných příhodách lidských«), 3. díl »Theatrum orbis terrarum« (kn. 1. »Geographia generalis«, kn. 2. »o Europě«, kn. 3. »o Asii«, kn. 4. »o Africe, Americe a Magellánice«), 4. konečně díl obsahoval »Theatrum seculorum« (1. kn. »o dlauhosti času .... a pořádek příběhů v světě«, 2. »kn. Historia světa«, 3. kn. »Historia církve«, 4. kn. »O budaucím způsobu světa a církve až do skonání časů«). Bohužel, z díla nezachována než troska: kromě předmluvy, úvodu a rozvrhu pouze XIX kapitol knihy první; vše ostatní asi zahynulo, zejmena kn. II. shořela v Lešně.

Zbytek, nalezený 1893 v Holešově, chová se v Museu král. Českého a vydán od J. V. NOVÁKA a AD. PATERY nákl. Č. Akademie 1897.

V cizině Komenský položil základ svým budoucím studiím; tu na čtyřicet let pojal plán velikého slovníka českého a veliké příručnice naučné, tu přijal do sebe stežejní zásadu svého pozdějšího hloubání, že východiskem a cílem všeho poznání i života je jen Bůh a jeho učení, v Písmě uložené, tu vycvičil se v dialektice, tehdy každému nutně potřebné, tu nashromáždil si vědomosti, tu osvojil si postup, tu vytkl si vzory . . . do Čech vracel se již hotový muž.

Z doby Herbornské pocházejí i jeho universitní úvahy, latinsky vydané v Herborně: první z r. 1612 má názvem »Problemata miscellanea« (= různé otázky), druhá z r. 1613, uvedená básní Alstedtovou, nadpis: »Sylloge quaestionum controversarum« (= Sbírka sporných otázek«).

Na Moravě přejal nejprve na pozvání pana Karla z Žerotína správu bratrské školy v Přerově a pokusil se již tam o snadnější a »měkčí cestu« při vyučování jazykům. R. 1616 (26. dubna) o synodě Žeravické byl — spolu s Drabíkem — vysvěcen za kněze: obojí tento úřad, učitelský i kněžský, vedl ho ke spisování — ale dílka jeho nám nezachována.

V Přerově sepsal spisek »o andělích«, nám nezachovaný a »Grammaticae facilioris praecepta« (= naučení snadnější grammatiky), tištěná sice 1616 v Praze, ale rovněž ztracená.

Jako kněz (první jeho působiště nám však není známo) sepsal a 1617 v Olomouci vydal traktátek: »Listové do nebe, v kterých chudí a bohatí před Kristem žaloby a stížnosti na sebe vespolek vedou a rozeznáni býti žádají« — nyní neznámý.

R. 1618 poslán za správce církve i školy do německého Fulneka kázal i vyučoval stádo své německy a laskavostí, vlídností i učeností svou nabyl záhy veliké obliby a úcty i u jinověrců. Ve Fulneku prožil Komenský nejklidnější a nejšťastnější leta svého života; zde se i oženil a zde rostly pomalu spisy jeho starší, k nimž pojal plány již v Herborně, i novější, k nimž veden byl poměry místními. Ale dlouho štěstí jeho netrvalo: r. 1621 vojsko španělské dobylo i vydrancovalo Fulnek, i přišla knihovna jeho i jeho papíry v plen; mandátem královským ze dne 13. prosince 1621 vypovězen pak sám jako všichni kněží evangeličtí ze všech zemí královských. Rok skrýval se Komenský po Fulnecku — v té době vzniklo několik jeho prací rozjímavých i žalostných — až konečně v říjnu r. 1622 ujala se ho opět mocná ruka p. Žerotínova a Komenský nalezl na čas útulek v Čechách, na Brandýsském panství p. Žerotínově.

Z neznámých nyní spisů do té doby náležejí »Starožitnosti moravské«, jež Komenský z mnohých pramenů ve dvou dílech sestaviv věnoval p. K. z Žerotína a spis »o původu a činech rodu Žerotínských«, jejž však Komenský teprve r. 1630 rovněž p. Karlovi podal.

Nejznamenitější práce jeho z této doby je však časoměrné přeložení žalmů. Komenský lituje, že r. 1620 při dobytí Prahy přišel na zmar překlad Nudožerského, ujal se práce té sám.

Pabásniti žalmy Davidovy veršem novověkým i starověkým, v rýmech i bez rýmu, přiměla spisovatele XVI. stol. hlavně reformace. Z latinských přebásnění takových nabyla největší slávy práce Jiřího Buchanana († 1585), s nímž téměř současně ujal se též práce v Polsku slavný Jan Kochanowski († 1584), z něhož nám některé básně převedl Paprocký.

V českém písemnictví k potřebě bratrské přebásnil tak žalmy br. Jiří Streyc (v. o něm str. 348), známý překladatel bible kralické. Jeho přetlumočení došlo obliby

největší, ač básnická cena jeho je velmi skrovná (ukázku v. zde str. 413). Učinil pak své přetlumočení dle vzoru francouzského zveršování Kl. Marota a Th. Bezy k nápěvům Kl. Gaudinela; rýmy jsou dosti chatrné a verš jen počítá slabiky.

Mnohem lepší — ale necelé a proto Streycem snadno zatlačené — byly překlady některých básníků časoměrných. První tak překládal žalmy br. Blahoslav (o jeho překladech v. str. 303—304), po něm připojil překlad prvních osmi žalmů s dvojverším elegickým ke své grammatice 1577 kn. Matouš Benešovský (v. shora str. 401), jehož

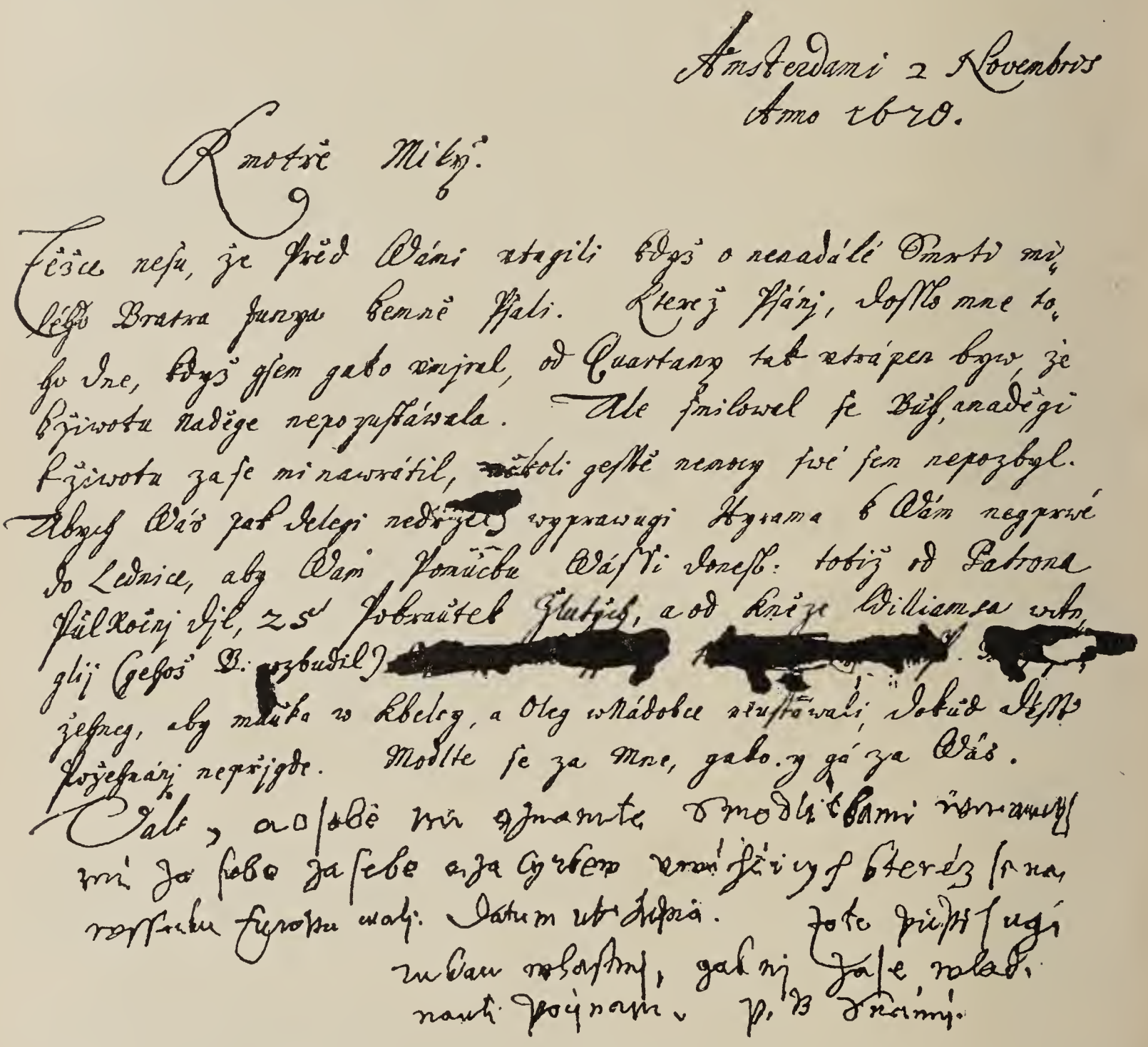

Snímek vlastního rukopisu Komenského (dolejších pět řádek) z konce života.

práce tato však záhy omrzela. Za to tím důkladněji dal se do díla M. Vavřinec Benedikti z Nudožer (v. shora str. 401), jenž ke své grammatice české z r. 1603 — nejlepší té doby — připojil již r. 1606 výklad o prosodii časoměrné (neznaje Blahoslavovy Musiky, rovněž jako jí neznal Benešovský — tak málo byly známy spisy bratrské ve vrstvách širších) — spolu s ukázkou překladu desíti žalmů. Přebásnění jeho i jeho pravidla prosodická jsou vzorně správná — deset žalmů podává jen ukázkou: měl tou dobou jich metricky přeloženo již přes 100. K těmto desíti téhož ještě roku

přidal ukázku další dvou; ostatek však, jakož i jeho poetika, zůstal v rukopise a při dobytí Prahy 1620 se ztratil.

Vzorně správné ukázky Nudožerského zalíbily se Komenskému — a žele, že dílo celé přišlo na zmar, přeložil sám metricky žalmy (asi již před r. 1626, ačkoli datování není spolehlivé) všechny; z výtisku však uchránila se pouze část (žalm 1.—64.) v univ. knihovně pražské bez jména původcova. Překlad připisoval ŠAFAŘÍK Benešovskému; teprve J. JIREČEK správně ukázal, že náleží Komenskému, rozebral jej a otiskl spolu se žalmy Blahoslavovými, Benešovského a Nudožerského 1861: »Časoměrné překlady žalmův br. Jana Amosa Komenského atd.«

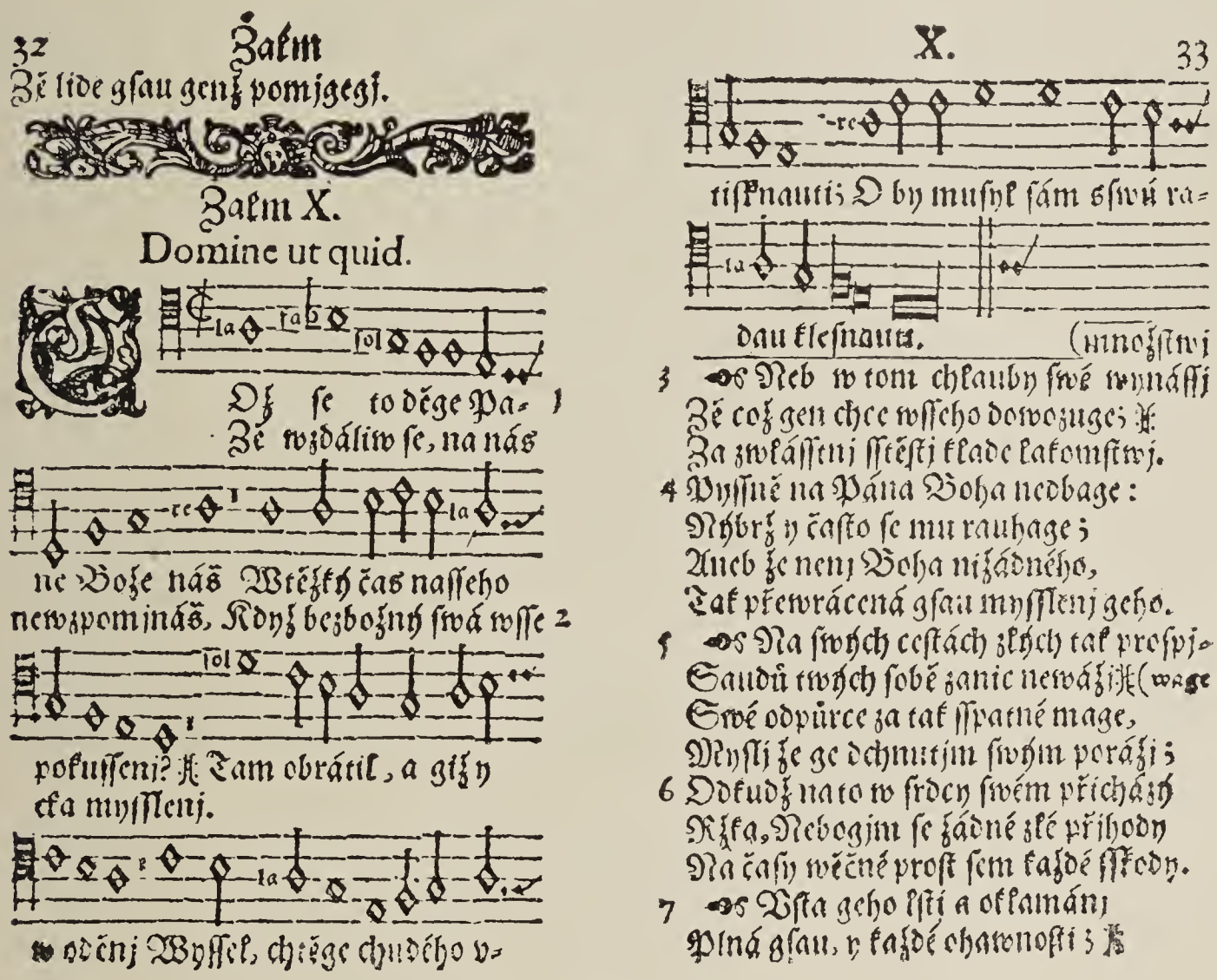
32 Žalm
Žě lide gſau genž pomjgegj.
Žalm X.
Domine ut quid.
Oſ ſe to děge Pa-
Žě wzdáliw ſe, na nás
ne Boże nás Wtěžkỹch čas naſſeho
newzpominás, Když bezbožnỹ ſwá wſſe
pokuſſeni? A Tam obrátil, a giž y
cka myſſlenj.
w odčnj Wyſſel, chtěge chudého v-
X. 33
tiſknauti; O by muſyl ſám ſwú ra-
dau kleſnauti. (mnoſtwj
3 Neb w tom chlauby ſwé wynáſſj
Žě což gen chce wſſeho dowozuge; A
Za zwkáſſtnj ſſtěſtj klade kakomſtwj.
4 Wyſſně na Pána Boha nedbage:
Nýbrž y často ſe mu rauhage;
Aneb že nenj Boha nižádného,
Tak přewrácená gſau myſſlenj geho.
5 Na ſwých ceſtách zlých tak proſpj-
Saudů twých ſobě zanic neváži: (wage
Swé odpůrce za tak ſſpatné mage,
Myſlj že ge dchnutjm ſwým poráži;
6 Odkudž nato w ſrdcy ſwém přichážj
Rzka, Nebogjm ſe žádné zlé přihody
Na časy wěčné proſt ſem každé ſſkody.
7 Vſta geho lſtj a okkamánj
Plná gſau, y každé chawnoſti; A

Ukázka Strejcova zveršování Žalmů.

Ukázkou otištěn na str. 304 žalm pátý (tam omylem připsán Blahoslavovi).

Z rozjímavých jeho spisů buďtež zde uvedeny z této doby pocházející ‚Retuňk duchovní', ‚Přemyšlování o dokonalosti křesťanské', ‚Nedobytedlný hrad jméno Hospodinovo' a ‚Dialogi animae afflictae cum ratione, cum fide . . . ', jež vesměs projevují jen hlubokou sklíčenost a zoufalou náladu myslí, jaká tehdy u nás se rozhostila — a při tom přece stálou a pevnou důvěru v Boha.

»Retuňk duchovní věrným a mnohými pokušeními zemdleným křesťanům ku posilnění podaný« tištěn teprve 1696, ale před tím rozšířen v hojných rukopisech.

»Přemyšlování o dokonalosti křesťanské, kteraužto Bůh vyvoleným svým v slovu svém ukazuje, Duchem svým vnitř vnuká a ji v nich k nevypravitedlnému jich potěšení, rozličnými odpornými věcmi rozněcuje a k plnosti přivodí, k obecnému poučování, rozhorlení a potěšení nyní na světlo vydaný« tištěno v Praze 1622, v Halle 1765, v Pešti 1893 a v Karlíně 1864. Vzniklo hned téměř po zapuzení Komenského z Fulneka a vyjadřuje »truc ďáblu a všechněm holomkům jeho« slovy silné víry a zbožného zanícení.

Podobného rázu jest »Nedobytedlný hrad jmeno Hospodinovo, k němuž kdo se koli v svých jakýchkoli souženích a nebezpečenstvích utíká, přichráněn a zachován bývá.« Tištěno záhy po ‚Přemyšlování', pak 1765, 1843 a 1864 s ním zároveň. Komenský věnoval je, odcházeje z Moravy, příteli svému kterémus 10. října 1622.

»Dialogi animae afflictae cum ratione, cum fide et cum Christo« (= Rozmluvy duše zarmoucené, s rozumem, s věrou a s Kristem) zůstaly z větší části v rukopise (díl I. zpracován 1623, druhý 1624, třetí 1651, čtvrtý 1660), nyní neznámém. Díl I. a II. vyšel 1624 pod názvem: ‚Truchlivý', taktéž v německém překladu — český text, nově nalezený, vydal 1893 prof. J. ŠMAHA.

Tím většího rozšíření nabylo však dílko, které Komenský v bezpečném útulku p. Žerotínově složil pod horou Klopoty: ‚slavný' jeho ‚Labyrint', při jehož skládání Komenský sám poněkud oddychl od starostí a útrap naň se valících a při jehož četbě rovněž okřívaly četné zástupy exulantů.

Obsah Labyrintu (Komenský ve vydáních dosti měnil) jest asi tento:

Po dedikaci (chráněnec věnuje dílo svému mocnému příznivci, p. Karlu z Žerotína) spisovatel čtenáře stručně poučuje o původu a účelu spisu: »zamyslil jsem sobě tuto pout nebo vandr do světa, kdež jaké jsem potvorné věci buď spatřil neb se s nimi potkal, a kde naposledy a jak žádaného a ve světě nadarmo hledaného potěšení se doptal, vše to v přítomném traktátu jsem jako vymaloval« -- hledal pak Komenský »vrch dobrého» (summum bonum).

V oddíle prvním (kap. 1—36) vypisuje se ‚Labyrint světa': Komenský v osobě ‚poutníkově' chtě si vybrati povolání (kap. 1.) dostane od královny světa Marnosti (říká si však Moudrost) vůdcem Všudybuda (kap. 2.) a Mámení za průvodčího (kap. 3.), kteří dají mu do úst »uzdu všetečnosti« (sšita z řemení všetečnosti a ze železa urputnosti v předsevzetích) a na oči »bryle mámení« (ze skla domnění a z rohu zvyku) (kap. 4.). Prohlédnuv si s výše svět (kap. 5.), dostane od Osudu údělem »zpytování« (kap. 6.) a pak počíná prohlédati svět: nejprve »ryňk«, kde vidí přetvářky, »pachtování« marné, smrt a nemoci (kap. 7.), dále řád a stav manželů [o něm »neví co povědíti: více-li potěšení v něm, když se zdaří (jakož se domnívám, že mně se tak bylo vedlo) čili žalosti více«] (k. 8.) a řemeslníků s rozmanitými »kvaltováními« (tu zejména známo je líčení bouře mořské) (9); kap. 10.—16. věnovány jsou stavu »učených« a líčení je zde více žertovné než kde jinde (kap. 10. obsahuje popis obecný, kap. 11. filosofy, 12. alchymii 13. »Rose-crucios«, 14. medicinu, 15. »juris prudentiam«, 16. popis promoce); kapitoly tyto činí zlatý hřeb celého díla, jsou nejlépe a nejobšírněji provedeny, proto připojuje se zde ukázkou z nich kap. závěrečná:

Kapitola XVI.:

Poutník se na promocí mistrů a doktorů dívá.

Ale aj, v tom trouby zvuk zazvoní, jako svolávajících se ke slavnosti. a Všezvěd srozuměje co bude, dí: „Navraťme se ještě medle, tu se bude nač podívati.“ — ‚I což to bude?‘ dím já. — On: „Akademia bude korunovati ty, kteříž nad jiné byvše pilnější vrchu umění dosáhli. Ti, pravím, jiným na příklad korunováni budou.“ Já tedy věc tak zvláštní viděti žádostiv jsa a houfy sbíhajících se vida, vejdu za jinými také: a aj, tu pod filosofickým nebem jakýsi stál s papírovým sceptrum, k němuž z prostřed houfu někteří přistupovali, svědectví vysokého umění žádajíce. On žádost jejich, že slušna jest, schváliv poručil, aby co uměji a nač stvrzení žádají, na cedulce poznamenané dali. I odvozovali jeden filosofie summu, jiný jurisprudentiae, měščem při tom, aby to hladčeji šlo, podmazujíce.

2. On tedy jednoho za druhým bera, každému na čelo titul: „toto jest svobodných umění mistr, toto mediciny doktor, toto práv obojích licenciát“. atd. přilepil a pečetí přitvrdil, pod nemilostí bolyně Pallady všechněm přítomným i nepřítomným poroučeje, aby jich na potkání žádný jinak nejmenoval. A s tím je i zástupy rozpustil. I řekl jsem: ‚Budeliž co více?‘ — „A což tobě ještě dosti není?“ dí tlumočník; „či nevidíš, jak jim všickni ustupují?“ Jakož pak ustupovali.

3. Nicméně já chtěje vždy, co pak dále z nich bude, viděti, hledím po jednom tom umění mistru, ať mu teď počítati cos poroučejí, on neuměl; poroučejí měřiti, neuměl; poroučejí hvězdy jmenovati, neuměl; poroučejí syllogismy dělati, neuměl; poroučejí cizími jazyky mluviti, neuměl; poroučejí svým jazykem řečňovati, neuměl; poroučejí naposledy čísti a psáti, neuměl. ‚Ký pak lířich‘ řekl jsem já ‚mistrem sedmerého umění se psáti a žádného neuměti?‘ Tlumočník odpověděl: „Neumíli ten, umí druhý, třetí, čtvrtý; nemůž všudy plné býti.“ — ‚Tedy já rozumím‘, řekl jsem ‚že po strávení ve školách věku, po vynaložení na to statku, po přivěšení titulů a pečetí naposledy zeptati se potřebí, učilli se čemu? Bopomozi té správy!‘ — „Ty mudrlantství nepřestaneš“ dí on „leč sobě něco utržíš. Žvi jen přece, přísahámť, že se s něčím potkáš.“ — ‚I nu tedy‘ řekl jsem ‚nechť jsou třeba sedmdesatera sedmera umění mistři a doktoři, a nech třeba všecka uměji aneb žádného, říkati nic víc nechci; jen pojďme odtud.‘

V kap. následujících (17—18) prohlédá »stav náboženníků« (židů, mohamedánů, křesťanů rozličných), v kap. 19. »stav vrchnosti«, v 20. »stav soldátský« (v živém a názorném jeho líčení vyniká zase popis bitvy), v 21. »stav rytířský« a v 22. konečně »stav novinářský«. Prohlédnuv tak svět, vystupuje sám na hrad Fortuny (kap. 23) a prohlédá stav boháčů (24) a »rozkošných« (25) »povýšených« (26) a »slovutných« (27) tohoto světa;

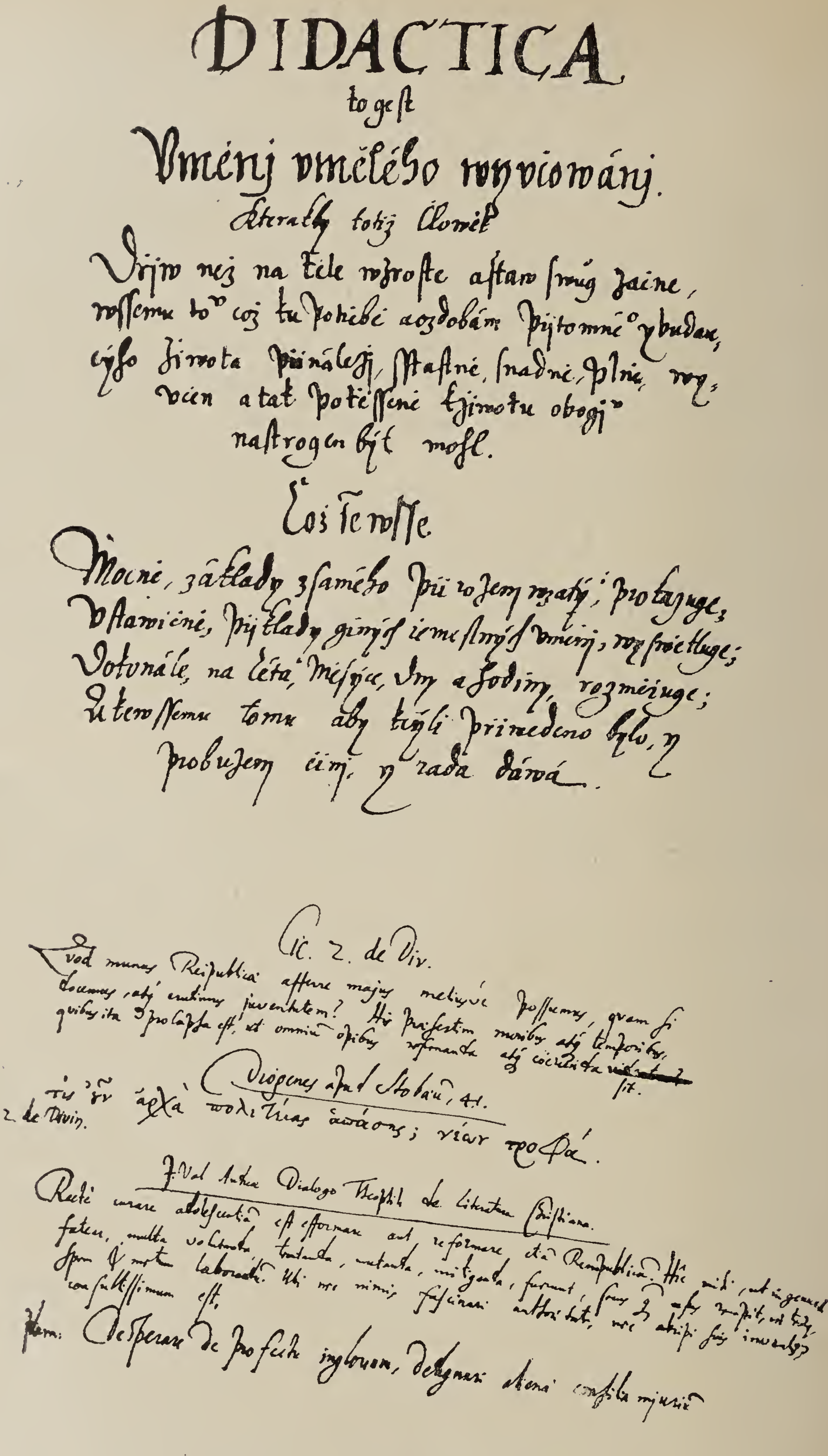

DIDACTICA
to gest
Umenj umělého wyučowánj.
Kterakby totiž Člowěk
Dijw než na těle wzroste a stawu swůg zaine,
wssemu tomu což ku potřebě a ozdobám přjtomného y budau-
cýho žiwota přináležj, sstastně, snadně, plně wy-
učen a tak potěssenj žiwotu obogjmu
nastrogen býti mohl.
Čož se wsse
Mocně, základy z samého přirozenj wzatý, protažuge,
Ustawičně, příklady gjných řemeslných uměnj, wyswětluge;
Dokonale, na léta, Měsýce, Dny a Hodiny, rozměřuge;
K čemu ssemu tomu aby tiché přiwedeno bylo, y
pohodlným čjm, y rada dáwá.

Cic. 2. de Div.
Quod munus Reipublicae afferre majus meliusve possumus, quam si
docemus atque erudimus juventutem? His praesertim moribus atque temporibus,
quibus ita prolapsa est, ut omnium opibus refrenanda atque coërcenda sit.
Diogenes apud Stobaeum, 41.
Cic. 2. de Divin. Τίς ἡ ἀρχὴ πολιτείας; νέων τροφή.
J. Val. Andreae Dialogo Theophil. de Literatura Christiana.
Recte omnino adolescentiam est efformare aut reformare, etiam Respublica. Hic mihi, ut ingenue
fatear, multa volvenda, tentanda, mutanda, mitiganda, ferenda, [illegible]
[illegible]
consultissimum est.
Item: Desperare de profectu [illegible] consilia [illegible]

Titulní stránka rukopisu Komenského Didaktiky.

Titulní list souborného latinského vydání didaktických spisů Jana Amosa Komenského.

416.

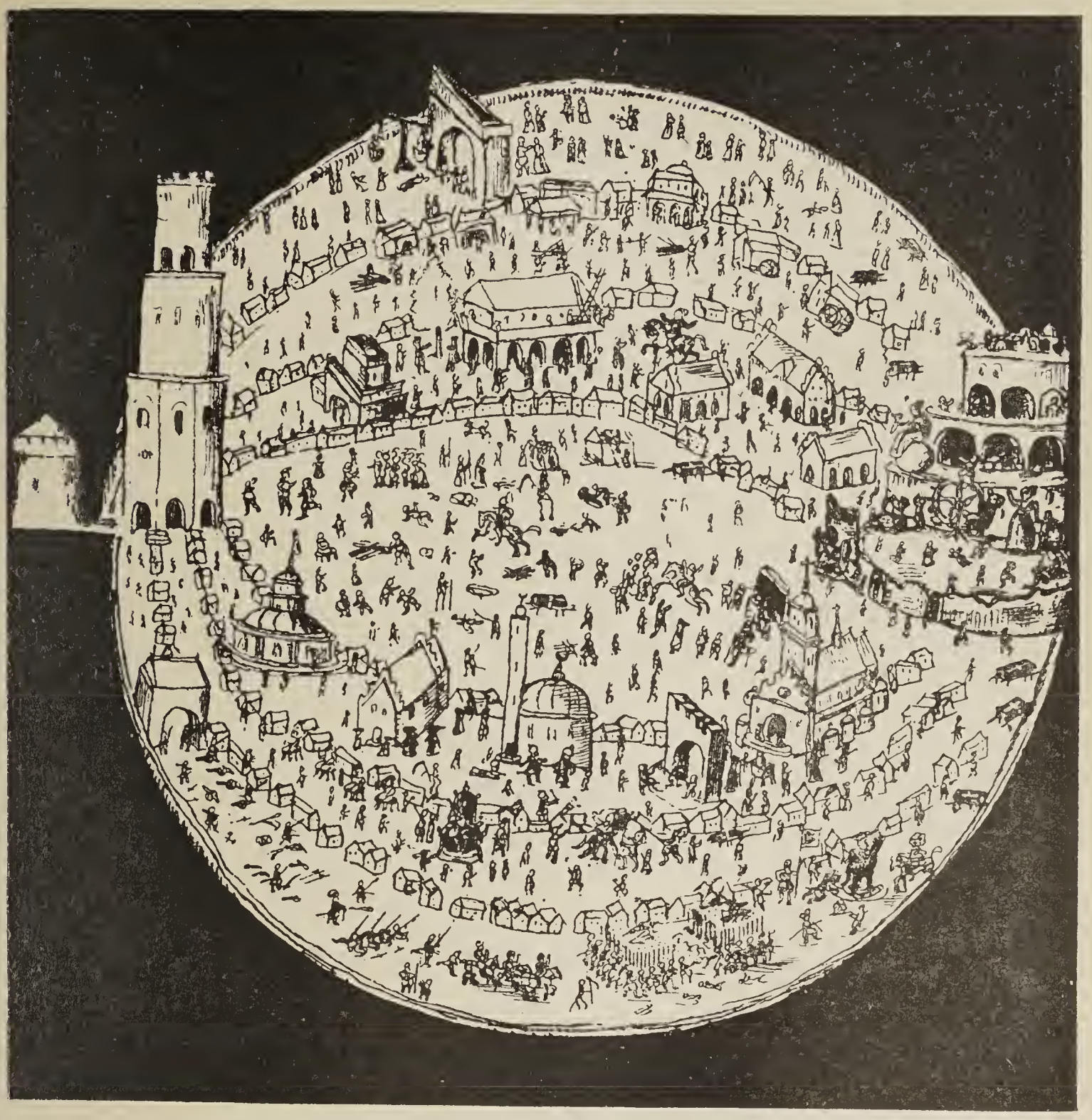

Komenského vlastní náčrtek Labyrintu,
chovaný ve Vratislavi a připojený k exempláři, věnovanému Žerotínovi.

vida pak i tu marnost a klam »sobě zoufati počíná« (28), načež ho oba vůdcové uvedou do vnitř hradu (kap. 29) a před královnou Moudrostí (vl. Marností) obžalují (30) — tu zejmena vyniká pěkný popis rad a úřednic královských. V tom přichází na hrad Moudrosti Šalomoun s velikým tovaryšstvem (kap. 31); před ním i v přítomnosti poutníkově Moudrost rozhoduje rozmanité stížnosti od jednotlivých stavů přednášené (32). Šalomoun prohlédne šalby a podvody (kap. 33), ale jest zapleten do stavu manželského a vtažen konečně úplně do stavu nábožníků (kap. 34), tovaryšstvo jeho pak rozplašeno a pobito (kap. 35). Tu poutník hrůzou trna (Mámení se ztratí) zoufale pohlíží na lidské umírání a hrozným procitnutím (i Vševěd nebo Všudybud se nyní ztratí) ze světských marností probuzen propuká v pláč a volání: »Ach kéž jsem se nikdy nenarodil! . . . Bože, jestliže

jaký Bůh jsi, smiluj se nade mnou bídným!« — tak úplným pohřbením všech nadějí končí se prvý oddíl Labyrintu (kap. 36).

V oddíle druhém, kratším a slabším, poutník vrací se napřed do srdce svého (kap. 37) a »vrchním oknem« v »klenutí toho pokojíčka« srdce svého dostává Krista hostem (kap. 38) a nabývá poučení, jak má žíti dle zákonův a vůle Kristovy (kap. 39). Poutník okřeje (kap. 40) a poslán do církve neviditelné; dostává nové jho (poslušenství Krista) a »perspicille« (okolek jich zhotoven ze slova Božího a sklo z Ducha svatého) a přichází ke dveřím zastřeným pravé církve (kap. 41); popis její a jejích obyvatelů, pravých a vnitřních křesťanů vyplňuje kap. 42—51. V kap. 52 poutník spatřuje slávu Boží, v 53. přijat za domácího Božího: kap. 54 vyplňuje celou modlitba díků.

Dopsán byl ‚Labirynt' v bratrském domě pod lesnatou strání Klopoty u Brandýsa nad Orlicí 13. prosince 1623; rukopis však daleko ještě neobsahoval tolik, kolik v pozdějších vydáních nacházíme. Ale i tento náčrtek zalíbil se velice čtenářům a Komenský proto dílo rozmnožil (k těm doplňkům náleží kap. 29.—35.), uhladil a vydal tiskem r. 1631 v Lešně (titulní stranu v. zde str. 409). Ale ani potom nepokládal dílko za celek; vydání druhé Amsterodamské z r. 1663 Komenským rozmnoženo (přidán na př. popis bouře mořské atd.) a opraveno (titul od té doby zní ‚Labirynt světa a ráj srdce'. Dílo pak od té doby bylo ještě dvanáctkrát tištěno v celku (dobré vydání je nové vydání FR. BÍLÉHO, pořízené ke školní potřebě i s poznámkami a obšírným úvodem r. 1891) a ještě častěji v jednotlivých úryvcích (tu zejmena bývají vybírány kapitoly o učených, o ‚stavu soldátském', líčení bouře mořské atd.). Oblibu jeho dosvědčuje i hojný počet překladů: maďarský, ruský a německý. Mnohdy bývá ukazováno k nepoměru obou částí a tvrzeno, že Komenský měl asi v úmyslu dílo doplniti vylíčením idealního státu křesťanského. Nezdá se však, že by takové vylíčení bylo bývalo ve plánu Komenského; jakési však doplnění (t. j. širší vypracování myšlének ‚Ráje') podávají v skutku díla bezprostředně následující: ‚Centrum securitatis' a ‚Renuntiatio mundi' — v. níže.

Cíle svého — Komenský chce vésti lidstvo k Bohu tím, že mu staví před oči zrcadlo, v němž by vidělo marnost, nerozumnost a útrapy světského ‚kvaltování' — arciučitel lidstva dostihl; dostihl ho zajímavě, přesvědčivě a zábavně, což učinilo knížku jeho miláčkem veškerého téměř čtenářstva. Komenský s nevyrovnanou mistrností vzbuzuje ve čtenáři úsměv a veselost nad zvrácenými učenci, žal a bolest nad zmámenými vojáky a námořníky, hluboké politování a vážné zamyšlení nad trampotami a bídou světa. A v dobách tehdejších, kdy po vlastech našich apoštolováno krví a železem, dovedla nadchnouti a mysli okouzliti i část druhá a její živé a prorocké (ač nikoli tak názorné, jako v části prvé) líčení blaha a štěstí na světě onom, lepším a šťastnějším tohoto slzavého údolí.

Myšlénku a osnovu podala Komenskému dvě díla Jana Valentina Andreae (1586—1654); pro Labyrint bylo mu vzorem »Peregrini in patria errores« (= bloudění poutníka ve vlasti), pro Ráj »Civis Christianus« (= občan křesťanský); odtamtud vzal poutníka s průvodčím i uzdou, odtamtud hlavní obraz světa atd. Ale přece dílo Komenského není tak nesamostatné a nepůvodní, za jaké někdy bývá prohlašováno.

Komenský myšlénku, která v dílech Andreaeových jest nadhozena, provedl a uskutečnil, kostru Andreaeovu naplnil teprve masem a krví. Mistrně dílo své přizpůsobil době své a svým osudům, jakož Labyrint je z nejdůležitějších příspěvků ku poznání života našeho národa vůbec a života Komenského zvlášť

V Brandýse Komenský i po druhé se oženil (manželka první zemřela ještě r. 1622 na Moravě) 3. září 1624 s Dorotou, dcerou br. Cyrilla, seniora konsistoře podobojí, jenž s Dikastem korunoval Fridricha Falckého na království české. Po boku manželky Komenský klidněji snášel strasti naň se hrnoucí — z těch dob pocházejí proto asi ‚Hlubina bezpečnosti' (latinsky ‚Centrum securitatis' nazývané), kde Komenský, svět ke kolu přirovnávaje, neustále se točícímu, jehož centrum jest Bůh (a v něm také jediná spása), podobným asi způsobem, ale klidnějším a vyrovnanějším nežli v Labyrintu provádí svou myšlénku o marnosti světa a jediné spáse v Bohu — a dále jeho ‚Vejhost světu' (= Renuntiatio mundi), menší spisek, hlásící se k Labyrintu již samým názvem a postupem myšlének.

»Centrum securitatis to jest světlé vymalování, jak v samém jediném Bohu a pokorném se jemu na všecku jeho vůli oddání a poddání všecka dokonalá přítomného života bezpečnost, pokoj a blahoslavenství záleží« vyšlo poprvé v Lešně 1633, uvedeno čtyrverším, nápis nepříliš hladce vykládajícím. Druhé vydání — amsterodamské z r. 1663 — Komenský přepracoval a opravil (odtud pak název: »Centrum securitatis to jest Hlubina bezpečnosti etc.«), zejmena ono úvodní čtyrverší, jež zní pak v lahodných verších časoměrných takto:

Svět se točí vůkol, vůkol v světě všecko se valí,
vzhůru dolů sem tam v něm tady všecko chodí.
Ač nechodí — létá, kácí, převrací se kotrlcem,
málo co svým řádem kráčeje, všecko maní.
Sám jediný světa pán (nade vším, pode vším, skrze všecko
jda) světu sám věčná podpora pevně stojí.
Ó blažený, kdo v centrum věčném usadí se! Na věčnost
v srdci božím svému srdci nalezne pokoj!

Pak vydáno »Centrum« ještě pětkrát (posl. 1878) a přeloženo 1737 i do němčiny.

Komenský ‚běh světa' ukázal podobenstvím kola: jako kolo má v sobě ‚centrum, okršlek a paprslky', tak v kole veškerenstva centrum všeho jest Bůh, viditelný okršlek jest tento svět a paprsky jsou tvorové rozumní. Kolo neustále se točí, centrum však v klidu trvá: a paprsky čím blíže centra, tím tišeji, čím blíže okršlku, tím prudčeji se hýbají. Všecky pak strasti pocházejí z toho, když člověk z centra se vymkne — a k tomu vede lidská »samosvojnost« — člověk oškliví si příkazy Boží, chce býti sám sobě Bohem; odchýlením z centra vzniká pak »jinudost,« to jest marné namáhání a zmatky »jinudy« nežli skrze centrum pomoc a spásu hledající. Všecky ty snahy o spásu jsou marné: jediná pomoc jest »navrácení se do centrum, jenž jest Bůh,« týmiž cestami, jak stala se odchylka: ovšem nutno se zříci dříve ‚samosvojnosti' a ‚jinudosti': nutno pak s Bohem úplně splynouti a státi se v rukou Božích nástrojem tak »jak v ruce člověka bývá sekera, nůž, kniha, péro a jiný nástroj, který vezma člověk seká, řeže, otvírá, zavírá, užívá summou « . . . A tak teprve člověk nabude »přepotěšených užitků« (stálost a trpělivost v životě i smrti, dobrá vždycky mysl etc.), kdežto jinak »svět« není než »zmeť«; »všecko v něm jen hrčí, trčí a různo prší« —

Komenského představa všehomira.
Vlastnoruční náčrtek k prvému sepsání ‚Theatrum'.

a tak Komenský jiným pouze způsobem, klidnějším, rozjímavějším dochází k témuž výsledku jako došel v Labyrintě.

Myšlénkami a jejich provedením hlásí se k ‚Hlubině' malý spisek »Renuntiatio Mundi, to jest Vejhost světu, kterýmž jeden z utrápených, skrze práčata světa prohnaných, kolotáním rozličným zmatených, avšak do Centrum milosrdenství Božího zase uvedených a Bohu na všecku jeho vůli cele oddaných, nehodných Ježíše Krista služebníků, ode všech nepobožných, zemstvím čenichajících a v tělesných žádostech pohřížených světa synů zjevně se odděluje.« Vydána spolu s Hlubinou (a s ní věnována 24. října 1633 Rafaelu Leštinskému) v Lešně, v Amsterodamě 1663 a j. a ještě 1878.

Ze starší ještě doby (1622—1624), zdá se, pocházejí dvě díla, pro poznání Komenského činnosti velmi zajímavá, literárně však méně cenná; je to jeho »mapa Moravy«, vydaná asi třicetkrát, proslavená a vůbec rozšířená a traktát »o sirobě«, sepsaný r. 1624, ale zajisté na jeho počátku.

První mapa Moravy byla přidána ke kosmografii Münsterově 1545; druhá, od PAVLA FABRICIA, lékaře Ferdinanda I., r. 1570 navržená a 1575 vydaná, byla pak otiskována s rozmanitými chybami, což Komenského přivedlo k navržení mapy nové, úplnější, obojjazyčné, jež vyšla poprve r. 1627 v Amsterodamě, od té doby pak častokrát a naposledy vydáním J. METELKY r. 1892. V. příl. č. 31.

»O sirobě t. j. o potracování milých přátel, ochránců a dobrodinců. Co a jak žalostná jest ta příhoda, odkud a proč přichází? co v ní činiti a čím se těšiti? i jak se k smutným a osiřelým chovati náleží. Spisek pro potřebu přítomných žalostných časů z Božího slova sebraný l. P. 1624 a l. 1634 v čas rány Boží morové v Lešně Polském vytištěný« vyšlo i polsky.

Ale již roku 1625 začaly zase události veřejné tíže doléhati na Komenského; p. Karel z Žerotína byl nucen uposlechnouti též rozkazů císařských a po vydání ‚Obnoveného zřízení' r. 1627 nemohl již Komenský pobývati v Čechách. Byl již r. 1625 vyslán do Polska, aby opatřil Jednotě nová sídla — a při těch cestách, jež v r. 1625—1626 mezi Polskem, Berlínem a Lužicí konal, vykvetl v jeho nitru zárodek chiliastický, již z Herborna v něm klíčící, působením vidin Kotterových a Kr. Poňatovské.

Ubozí vyhnanci, tehdy právě na prahu vlasti stojící a veškeré takřka naděje zbavení (válka dánská skončila se právě úplným vítězstvím zbraní císařských) úzkostlivě a dychtivě toužili po nějakém paprsku naděje. Věci veřejné stály tak, že jen zázrakem bylo by bývalo možno vyplnění nadějí a snů českého vystěhovalstva: ozbrojená moc proticísařská byla úplně zničena, král Fridrich ve vyhnanství, hrdý Albrecht z Valdštejna ve službách císařských, neunavný Mansfeld zmíral právě v Dalmacii. Tu vystoupil právě se svými viděními a zjeveními Krištof Kotter: věstil příchod mstitele, vítězství kalicha, povýšení utlačených — vše v době blízké a určité — srdce exulantská letěla mu vstříc.

S ním seznámil se na cestě do Polska 1625 ve Sprottavě i Komenský; šestnáct dní u něho pobyl, zapsal vidění jeho německy, přeložil je do češtiny a působením ostatních věřících uvěřil sám.

»Vidění a zjevení Kr. Kottera, souseda a jircháře Šprotavského, kteráž měl od l. 1616 až do 1624«; překl. z němčiny do češtiny vydal Komenský asi 1626 v Perně, překlad do latiny později.

Kotter sám, když proroctví jeho se nevyplnila, byl 1627 pranýřován, ze Sprottavy vyhnán a zemřel r. 1647 v Zhořelci.

A víra jeho utvrzovala se, když shledal se s Kotterem po druhé a když uviděl, že jedno proroctví jeho se vyplnilo: Komenský pak sám

horlivě jeho zjevení šířil — exemplář jich podal zimnímu králi. Víra jeho dotvrdila se konečně viděními Kristiny Poňatovské r. 1627 a 1628, a duch Komenského, jenž zdál se býti Labyrintem, Centrem a Renunciací již uklidněn a se světem vyrovnán, upadl rovněž v horečná snění a s netrpělivou dychtivostí ssál do sebe tato blouznivá snění — až konečně mír Vestfalský ho z jeho vidin hrozně probudil.

Kristina byla dcera polského bratra, Juliana Poňatovského, v Čechách již od r. 1617 usedlého, jenž nevěřil ani Kotterovi ani z počátku viděním své dcery. Byv jim však o Vánocích 1627—1628 přítomen, uvěřil sám a krátce před smrtí (zemřel hned potom, 16. února 1628) vypsal důvody, jež ho vedly k víře. Kristina vidění svá měla na Branné v Krkonoších, kdež spatřil ji Komenský, jenž tehdy meškal nedaleko odtud na Třemešné, panství p. Sádovského, chystaje a připravuje vystěhování Jednoty. Kristina (mimo jiné) v lednu 1628 věštila vystěhování Čechů na sever a na východ, bídný konec Valdštejna atd. Odešla pak s vyhnanci do Lešna.

Viděními a zjeveními Kristininými a Kotterovými bolest exulantů nad ztrátou vlasti sice poněkud byla mírněna: věřiliť, že vyhnanství toto jest dočasné, že po krátké době vrátí se zase v slávě a vítězství zpět; ale přes to s pláčem a nářky loučili se v prvních dnech února 1628 s drahou vlastí, jim v čele sám Komenský; 8. února 1628 došli do Lešna v Polsku.

V roce 1627—1628 skrýval se Komenský, připravuje vše k odchodu Jednoty, na panstvích pana J. Sádovského v Krkonoších u pramenů Labských; tu v Třemešné, tu v Branné, tu v Žacléři, odkudž spolu s Kristinou vybral se do vyhnanství. A v těch dobách, když ve Vlčicích prohlížel knihovnu páně Zylvarovu, kde chována byla nedávno vydaná Didaktika Bodinova, vznikla v něm myšlénka české »Didaktiky« s tím úmyslem »abychom, kdyby Bůh okem milosrdenství svého na nás shlédnouti ráčil, především mládeži vlastenské ku pomoci přispěli, zarazíce co nejdříve školy nové a opatříce je knihami dobrými a methodou přirozenou i světlou, aby tak láska k umění liternímu, k ctnosti a k pobožnosti co nejlépe zase zkvétati počala.«

V Lešně, kde sbor bratrský trval již od r. 1552, škola »reformovaná evangelická« od r. 1555, gymnasium od r. 1624, vyhnanci nalezli vlídného a ochotného přijetí; Komenský pak jal se pokračovati dále ve svém zaměstnání učitelském, z něhož ho pád Fulneka tak nelítostně byl vytrhl. Vyučoval z počátku asi soukromě, od r. 1632 měl pak uloženo Jednotou vedení těch studujících, kteří chtěli se z Lešna odebrati na vyšší studia do ciziny. Komenský téhož roku (1632), kdy byl ustanoven správcem vyučování mládeže šlechtické, byl zvolen i písařem (tajemníkem) Jednoty, čímž stal se duševním ředitelem veškeré Jednoty, v Lešně usedlé.

V tomto období měl poprvé příležitost své opravné plány, jak vznikly v jeho mysli při četbě Bodinovy knihy, vtělovati a uskutečňovati. V tomto období vznikla jeho veliká »**didaktika,**« která obrátila mysl jeho téměř výhradně již jen na pole vychovatelské a která mu založila slávu nehynoucí.

Ukázkou práce Komenského může býti zde výklad jeho o slovnících (v. str. 425) přidaný k hl. XXI. »Jak snadně, mocně a hbitě člověk naučen býti můž, dělati čehokoli?«

»*Toto poněvadžby se buď nemožné neb k dovedení nesnadné někomu zdáti mohto, doložím aspoň o slovníku, jak náramně mnoho na něm zátežeti může, kdyby dobře spraven byl: jakž spraveného posavad ještě nevíme v žádném jazyku. Předně zajisté všickni posavad v češtině, němčině atd. dikcionáře psati, latinu jen do svého jazyka překládajíc, ješto mládeži české Lexicon Latino-Bohemicum (aneb německé Latino-Germanicum) dávati jest tak mnoho, jako kdybych někomu z Čech do Vlach jeti strojícímu cesty pořádek ne od Prahy k Římu, než od Říma k Praze dat a tím se jemu spravovati poručil. Tu zajisté poněvadž nestojí kam od Prahy nejprvé se hnauti, než kam od Říma (kdež on ještě nebyl a míst těch povědomosti žádné nemá) nač mu to bude? Díš: může ten cesty registřík zpátkem čísti, od spodu začna. Odpovím: a pročež mu tedy neudělal tak, jakž ho užívati má? Nač jest to tak hrozné ὕστερον πρότερον (= páté přes deváté)? Mezitím není možné, aby to s takovým užitkem bylo. Nebo dámti pautníkovi přímé cesty vyznamenání, odkud, kam a kudy, půjde snadně, vždycky před očima to což míti má, maje, každý vrch, les, věži, řeku, zátoku atd. přímo-li k ní směřovati či na pravo neb na levo nechati a kam se uhnauti, podté ukázání svého vida. Sic podté onoho opačného, více za sebe než před sebe, račím obyčejem hleděti musí a to ne bez mnohem větší a zamotanější práce a tytýž ještě ne bez omylu. Ale takového Dikcionářů strojení ratotéstka jest veřejného toho hlavního, v hlavě XVIII. základ 4. ukázaného omylu, že všecko posavad methodo analytica (= postupem rozborným) dětáváno bylo. To tedy při texicích veliký jeden omyl (na nějž sám Gregorius Knapius, potský lexicographus [= slovníkář] prohlédna vydáním Lexici Polonico-Latini jej napravil) se natézá, pro nějž nemožné jest mládeži platně a hbitě prospívati. Ale díš: I však u nás také na to prostředek jest. Zdali Reschelius při latinském dikcionáři českého registříku, po němž se všecko najíti může, nepoložil? Zdali M. Adam Sylvam quadritinguem, kdež čeština všady napřed stojí, nevydal? Odp. Tak jest, stalo se oboje příkladem Němců, když to tak v svém jazyku prvé spravili a naši, jejich šlépějemi jdauc, tauž podobně věcí svým poslaužiti. Ale tu opět dvůj přenáramně veliký zůstává nedostatek, pro nějž všecko to instituování víc než kusé jest. Předně zajisté od žádného není celý mateřský jazyk proti cetému latinskému ohledáu. Protož v žádném tom dikcionáři, nedím polovice, ale ani třetí ani čtvrtý díl slov a frází českých není; jakž snadně pozná, kdo náš (bohdá) dikcionář s jinými těmi srovná, aneb sám toho rozumně ohledá. Chtětliby se zajisté kdo uprázdniti a vezma před sebe některau knihu českau (ne podté latiny psanau, než právě českau, jacíž jsau starých spisové a zejména Husovy, Chelčického, Michalcovy, Augustovy, Blahostavovy atd. knihy, rozmlauvání Valaucha s Petrkau, Labyrint světa atd.) čísti je a co tam slov a frazí najde, těch v dikcionáři neb Sylvě hledati, nalezne to, co pravím, nedostatek hrozný a to nejpotřebnějších a nejptatnějších slov neb způsobů mluvení; tak že z češtiny do latiny ničeho nelze překládati, z latiny do češtiny kuse, tvrdě, nevlastně, tak že to ani české ani latinské nebude. Nebo i ten jest druhý v týchž dikcionářích nedostatek, že ani ta slova a způsoby mluvení, kteráž shledána jsau, nejsau tak místně a jadrně vyložena, aby s výkladem tím všudy obstáti byto; často leda se věchtem díra zastrčila, ledcos ledkams. Čehož se na ujmu a zlehčování předků a proceptorů milých nic nemluvi (požehnaná buď památka všech, kteříkoli upřímně vlasti tím, čím mohli, staužili), ale proto, že mámeli sobě z nedostatků pomáhati, vyrozumívati jim musíme. Ne pojednau vysýpá dary své Pán Bůh; po stupních maudrost jeho vždycky a všude kráčí. I naše invencí, ač předešlých nedostatků mnoho napraviti mohau, novými však a jemnějšími invencími že zastíněny býti mohau, víme: a že bohdá skrze discipute [= žáky] naše budau, náději sobě děláme.*

Slovníka tedy žádáme takového, podlé něhožby i latinské všelijaké knihy do pěkně, libé, dokonalé češtiny snadně a ze hry překládány i zase cokoli českého do pěkné latiny a to ještě buď Ciceronovým neb Plautovým neb Tacitovým atd. slohem, jak kdo chce, uvozováno býti mohlo. **Jakýž slovník již začat a požehnáli milý Bůh života, dle možnosti dokonán bude.**

»Didaktiku« svou čili »umění umělého vyučování« Komenský psal v letech 1627—1632, v čas prvního pobytu Lešenského a vyložil v ní nové své zásady vychovatelské, dle nichž jednak již tehdy řídil školu Lešenskou, jednak později školy nově zřizované. V ní již ukazuje důležitost názorného vyučování, v ní ukazuje nutnost postupu srovnavacího a souborného, jí stál se zakladatelem novodobého vychovatelství.

Cílem jejím bylo »kterak by totiž člověk, dřív než na těle vzroste a stav svůj začne, všemu tomu, což ku potřebě a ozdobám přítomného i budoucího života přináleží šťastně, snadně, pilně vyučen a tak potěšeně k životu obojímu nastrojen býti mohl.

Lešno.

Což se vše mocně základy z samého přirození vzatými prokazuje; ustavičné příklady jiných řemeslných umění vysvětluje, dokonale na léta, měsíce, dny a hodiny rozměřuje«.. Skládal ji ovšem původně po česku: »jazykem svým píšeme, protože národu svému píšeme«; sepsání původní prohlédl ještě r. 1650. Ale tiskem pro nepříznivé poměry českého vyhnanstva (naděje k návratu do vlasti, mocně podnícené r. 1631 vpádem saským, hynuly stále) nevyšla a byla pokládána za ztracenou, až r. 1841 ji objevil J. PURKYNĚ, ale teprve 1849 po mnohých nesnázích vydána V. V. TOMKEM; druhé vydání 1871 pořídil J. BERÁNEK, opraviv text dle rukopisu, nyní v Museu chovaného (ukázku jeho v. str. 416); pak tištěna ještě 1872 a 1892.

Latinsky Komenský Didaktiku zpracoval kolem r. 1640 a vydal poprvé 1657 v Amsterodamě v sebraném vydání svých spisů vychovatelských (snímek titulu v. příl.

č. 30); toto pak — přepracované a opravené vydání — přeložil do češtiny Jos. ŠMAHA 1884; do chorvatštiny přeložena 1871, do němčiny čtyřikrát, posledně 1892 PAPPENHEIMEM.

Didaktika určena byla školám v Čechách; dle ní měla se státi veliká náprava a oprava celého školství českého; odtud nazývána »Veliká«; poněvadž však naděje na návrat do vlasti mizela stále víc, nevyšla vůbec tiskem a bylli Komenský nucen vydati některý ze spisků, jež na jejích zásadách byly složeny, připojována k těmto dílkům malá didaktička pro snadnější porozumění.

(14)

VI.

Nubes. Oblak.

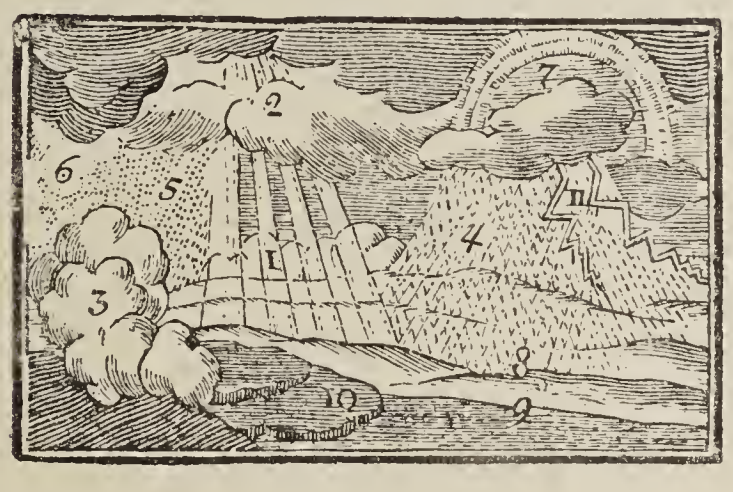

Ex aqua	z Wody	
aſcēndit	wyſtupuge	Aſcendĕre, n. 3. wy-
vapor. 1. m. 3. ;	Pára 1.	ſtupowati.
Inde fit *nubes*;	Odtud dělá ſe	
2. f. 3.	Oblak; 2.	
et prope terram	a bljzko Země	
nebŭla. 3. f. 1.	Mlha 3.	
E nube	Z Oblaku	
ſtillat (deſſŭit)	kape (teče po Krů-	Stillāre, n. 1. kapati.
guttātim)	pěgjch)	
pluvĭa 4. f. 1.	Deſſtjk 4.	Deſſuĕre, n. 3. - dolu
et *imber*; m. 3.	a Deſſt; (huſtý,	tecy.
	ligawy Deſſt):	
quae gelāta	kterýž zmrzlý	Gelātus, a, um, zmr-
grando; 5. f. 3.	Kraupy, (Krupobitj) 5.	zly.

ſemi-

Snímek stránky ‚Orbis pictus'.

443

Zabývaje se takto přemyšlováním didaktickým a odchovávaje dospělejší jinochy, gymnasiu urostlé pro školy vyšší, měl Komenský příležitost obecných svých zásad užiti na jednotlivých případech. Za nejdůležitější pokládal Komenský opraviti a ulehčiti učení jazykům, zejmena latině; tím způsobem vznikla slavná jeho »zlatá brána jazyků« nebo, jak původně a obyčejněji se nazývá, »Janua linguarum.«

Myšlénku »Brány«, to jest uvésti latinský slovní poklad v pochopitelnější a stravitelnější formu, než jak ji obyčejně vidíme v slovnících, provedli nejprve jesuité

španělšti, kteří vydali »Janua linguarum« jakéhosi rytíře Batla, jenž srovnal asi 5000 slov latinských do 1200 vět. Španělskou »Bránu« přeložili si 1615 Angličané, o něco později Francouzi a r. 1629 vyšla již ve vydání osmijazyčném. Ale přece brána jesuitská svým složením nevyhovovala a zejména tím, že věty nebyly přirozeně srovnány; proto Komenský umínil si provésti myšlénku její příhodněji a pochopitelněji. Spis podobný chtěl psáti již, když skládal Didaktiku; ale tehdy dal své látce, poněkud jiným způsobem srovnané, název »Seminarium« (Semeniště) — pak dle Brány španělské nazval ji též ‚Branou', rozdělil na určité oddíly, postupoval od kratších vět k delším a užil každého slova (vyjma částice atp.) jen jednou. Celkem vpracoval do Brány 8000 slov v 1000 větách dle 100 různých oddělení.

Původně určena ovšem jen pro latinu a vyšla poprve v Lešně 1631 pod názvem: »Janua linguarum reserata sive seminarium linguarum etc.«, pak ještě (za života Komenského) 1648, 1652, 1657; německy vyšla téhož ještě roku 1631, anglicky roku následujícího 1632, česky poprvé 1633 s názvem: »Dvéře jazykův otevřené aneb Planiště všech řečí a umění, t. j. krátký způsob z latinského a kteréhokoliv jiného jazyka spolu s začátky všech umění svobodných pochopení pod stem titulův v tisících propovědích obsažený, nejprv v jazyku latinském a nyní v českém zhotovené« (druhé vyd. lat. č. něm. v Praze 1667, 3. vyd. lat. it. č. něm. 1694 — pak ještě pětkrát, posledně 1880). Za života Komenského ještě vydán spis v 12 jazycích evropských a 4 asijských.

Komenský hledí v ‚Bráně' — dle zásad v Didaktice vyložených — ovšem naučiti po přednosti věcem, proto jazyku — zejmena klassickému — tu a tam činí se násilí; také přílišné množství věcí a slov v pozdějších vydáních mládež spíše přetěžovalo — ale není pochybnosti, že cesta, na kterou vyučování jazykům tímto spisem obrací, byla dobrá a správná.

»Brána« sama byla jen vrcholem této činnosti spisovatelské; před ní a kolem ní kupí se řada menších spisků, jež ji jednak připravovaly, jednak doplňovaly. Pro vychování nejútlejší drobotiny určeno bylo starší »Informatorium školy mateřské«, hojně otiskované, žactvu škol obecných byla určena »škola prostonárodní«, nám nedochovaná, pro ty gymnasisty, jimž Brána by byla nesnadna, složil Komenský »Vestibulum«, často vydávané a těm konečně, kteří Branou již prošli, určena byla »Moudrost starých předků«, nam teprve od r. 1849 šíře známá.

»Informatorium školy mateřské t. j. pořádná a zřetedlná zpráva, kterak rodičové pobožní i sami i skrze chůvy, pěstouny a jiné pomocníky své nejdražší svůj klenot, dítky své milé, v prvním jejich a počátečním věku rozumně a počestně, k slávě Bohu, sobě ku potěšení, dítkám pak svým ku spasení vésti a cvičiti mají«. Určeno bylo pro školy české, když však naděje na návrat do vlasti pominula, vydáno v překladě německém (1633, 1634, 1636 a j.), polském a anglickém (1641), pak přeloženo i do latiny. Český rukopis objeven teprve 1856 a vydán 1858 MATICÍ ČESKOU; dle něho vyšel 1892 i překlad slovenský. Nově vydal BERGER 1893.

Celkem má Komenský v ‚informatorium' požadavky vyšší, než jak nyní jich žádáme od školek mateřských, jednotlivosti lépe se mu zdařily než v ‚Didaktice' a hlavní zásluha knížky spočívá v tom, že Komenský dovedl se přizpůsobiti povaze dětské a mnoho dobrého z obyčejné praxe vychovatelské zde zaznamenal a uvedl v jednotnou soustavu. Jest dosud nejlepší a nejupřímnější spis o vychování dítek nejmenších.

»Škola prostonárodní« byla rozpočtena na šest tříd; pro každou napsána kniha zvláštní (1. violarium, 2. rosarium, 3. viridarium, 4. Labyrinthus sapientiae, 5. Spirituale Balsamentum, 6. Paradisus animae) — ale spisky ty nám nedochovány.

»Januae linguarum reseratae **Vestibulum**, quo primus ad latinam linguam aditus tirunculis paratur (= »Předbraní otevřené brány jazyků, jimž nováčkům připravuje se první přístup k řeči latinské«) vydáno poprve v Lešně 1633 a určeno pro první žáčky, majíc jim vpravovati nejabstraktnější základy všech věcí. Názorné vyučování v této příčině Komenský nepokládal za možné a proto spokojuje se úplně zařízením Brány. Vyšlo pak ještě hollandský, anglicky, maďarsky, švédsky, polsky atd. Lat.-č.-něm. vyšla 1649 v Trenčíně.

»Moudrost starých předků v, za zrcadlo vystavená potomkům« je sbírka přísloví, kterou Komenský chystal již ode dávna, již užil v Theatrum universitatis i pojal do svého ‚Thesauru'. Přizpůsobil ji však postupu ‚Brány' a radil jí užívati po probrání celé ‚Brány'. Přidána k českému vydání Didaktiky r. 1849 a s ní zároveň ještě později několikrát. Při svých příslovích — sebral jich přes 2000 — Komenský patrně užil také sbírek starších; ale srovnání je cele jeho — přibližuje se nejvíce pořádku jeho ‚Brány' — a také výklady, jež k nim místy přičiňuje. Ukázkou stůjte zde přísloví »od umění všelijakých vzatá«:

Ani B ani C (nic neodpověděl).

Lepší počkej než bych (znamená t. jép na příležitost počekati, nežli se ukvapiti a potom litovati).

Proplákl sobě latinau usta.
Musí od učení dáti (když kdo v začátku škodu vezme) . . .
Umí jako otčenáš (jako z biče, jakoby peří dral).
Děti po ulicích to umějí.
I největším kumštýřům umění chybuje.
Řekl by, že do pěti načíst neumí.
Po tmě se učil, nedával Candelares.
V biblí jako v lesi: první výklad nebezpečný.
Cvičení a zkušení dává umění.

Dělá kalendáře (t. o smutných se říká. Item: Má Cornelia. Zádný přijatých dobrodiní do kalendáře nezapisuje. Seneca.

Vedle spisů vychovatelských nezapominal ovšem Komenský ani na spisy náboženské, duchovní a bohoslovné. Z prvních let Lešenských pocházejí zajisté jeho Praxis pietatis, vydaná r. 1630—1631 a Haggaeus redivivus, r. 1632 již dokončený, pak vědecké spíše práce Konkordance české písem sv., jež k pobídnutí a zajisté i s nemalou Komenského účastí byly pracovány, konečně ‚Historie o umučení a smrti, pohřbu i vzkříšení Pána našeho Ježíše Krista'; spisky tyto zabývaly Komenského vedle jeho spisů didaktických jen měrou již vedlejší.

Neboť — a to jest důležitá okolnost v Lešenském životě Komenského — r. 1632 sklamání ubohých vystěhovalců dostoupilo vrcholu; mužové, jimž nejisté věštby dosavadní zvěstovaly slávu a vítězství budoucí, vůdcové

»lidu Božího«; Fridrich Falcký i Gustav Adolf švédský, toho roku zemřeli — Gustav na poli válečném, v bitvě vítězné, Fridrich jako vyhnanec v Amsterodamě. Sklamání věřících bylo veliké — zvláštní synoda v Ostrorogu 1633 svolaná ustanovila mlčení o zjeveních Kotterových a Kristininých, aby potomci předkům se nevysmáli. Komenský pak, nemaje již naděje prospívati, jen vlasti rodným jazykem, slouží cizině v jazycích cizích.

»Konkordanci« t. j. abecední srovnání všech slov písma, kolikrátkoli přicházejí, knihu neobyčejně potřebnou pro rychlé hledání v Bibli, skládala komise z Jednoty podobným způsobem vybraná jako kdysi ku překladu bible. Nesmírná ta práce byla již r. 1632 zhruba dokonána a br. Janu ŠTADIOVI odevzdána k dodělání a přihotovení k tisku; dříve však, než tisk počal, rukopis shořel 1656.

»Historie o umučení . . . Pána . . Krista«, jakýsi spis předběžný k veliké harmonii evangelií, sám také »Harmonii« nazývaný, vyšel za to 1631 v Lešně a v Amsterodamě 1663 (pak ještě třikrát); větší spis shořel v Lešně 1656. Dílo to Komenský pracoval s obzvláštní pílí a veden byl k němu hlavně učením Socinianů, kteří upirali Kristu přirozenost božskou.

»Praxis pietatis to jest o cvičení se v pobožnosti pravé knížka milostná, kterakby křesťanský člověk v pravé a spasitedlné známosti jak Boha tak i sebe samého platně prospívati a život svůj v bázni Boží dobře spořádaje, potěšeně v svědomí pokojném stráviti i naposledy jej po dokonání běhu blahoslaveně zavříti mohl vyučující« nabyla u Bratří obliby veliké. K prvému vydání již 1640 a 1641 vyšlo v Lešně druhé a třetí, stkvostné bylo vydání čtvrté v Amsterodamě 1661, pak vydána ještě 1674, 1754, 1782, 1786 a často jindy; kap. 29.—33. vycházela i zvlášť pod názvem: »Náboţná přemyšlování o večeři Páně«. Celý spisek je překlad z německého překladu anglického díla ‚Practice of Piety' biskupa Lewisa Baylea, velice oblíbeného (vyšel v málo letech anglicky třicetkrát, rovněž tak často německy a francouzsky). Třetí a čtvrté skvostné vydání rozmnožil Komenský »rytmovními modlitbičkami«, jež přecházely potom do modliteb a čítanek.

»Haggaeus redivivus, to jest křesťanských vrchností, kněží Páně a všeho pobožného lidu z antikristského babylonského zajetí a rozptýlení navrátilých, k živé a vroucí pokáním svatých horlivosti a k horlivému vzdělaní a znovu spořádání domu Božího (jenž jest církev) horlivé a vroucí jmenem Božím napomenutí«, obsahoval plán o návratu do vlasti; byl sice již 1632 hotov a synodou schválen, ale když pak naděje v návrat úplně zmizely, zůstal ležeti v rukopise a vydán teprve 1893 J. MÜLLEREM.

Do těch dob Lešenských náležejí konečně i první Komenského spisy filosofické. Sám v Labyrintě označuje za své životní povolání úděl filosofů »speculare« (zpytuj), již od let pracoval na svém velikém »Amphitheatrum universitatis rerum« (v. shora), v Lešně poprvé díla jeho uzrávají ve spisy jednotlivé.

Komenský ve svém filosofování jde ovšem stopou učitele svého Alstedta a jeho vzoru Campanelly. On pokouší se vyčistiti filosofický chlév Augiášův — to jest navrátiti zkoumání filosofické k prvotnímu základu — ke Kristu a Písmu sv. Komenský brojí ovšem proti filosofům a básníkům pohanským, zejména Aristotelovi — ale v celku má týž kruh poznatků, jako Aristoteles a z kruhu jeho nevykračuje; Komenský, pokrok

shledávaje v návratu k Písmu, vrací se vlastně zpět k filosofii středověké scholastické, kteréž filosofie byla jen služkou bohosloví: ale proto přec nepřijímá žádné starší soustavy zhola, nýbrž řídí se a sestrojuje si nauku svou, osobní.

A tak 1632 vyšel první spis filosofický, **Fysika,** jež vykládala myšlénky jeho o přírodě; Komenský vykládá tu a doplňuje věci, probírané ve škole v první části ‚Brány'. Vše — dle něho — v světě viditelném děje se a jest z látky v duchu a skrze oheň čili světlo; základní látky jsou mu rtuť, síra a sůl; všecky však věci souvisejí spolu tak, že svět jest jediný celek, ustupněný od živlu z něhož vzniká pára . . . až k člověku, nad nímž stojí anděl jako nejdokonalejší tvor. Celá pak kniha nese na sobě stopy mystiky -- hlavně posvátná trojice a sedmička se stále vracejí.

Potok.
441.

»**Physicae** ad lumen divinum reformatae synopsis, philodidacticorum et theodidacticorum censurae exposita« vyšla nejprve 1633 v Lipsku, pak v Amsterodamě 1643, 1645, 1663 a j., nejnověji pak REBEREM; český překlad vydal J. ŠMAHA, výtah H. SOLDÁT.

»Fysiku« Komenský zpracoval původně pro školy; v prvních letech pobytu amsterodamského zabýval se novým jejím zpracování veškerým; ale nedošlo dále než k novému náčrtku některých kapitol.

Téhož roku 1632 psal i Komenský podobnou Astronomii latinskou, nám však nyní nezachovanou.

A úspěch tohoto díla ve spojení s úspěchem »Brány« podnítil Komenského ku práci nové, ještě obsáhlejší a mnohem rozložitější; byla to »**Pansofie.**«

Když totiž sestavoval ‚Bránu' slov a podařilo se mu celý jazyk uvésti na několik málo základů, pojal mínění, že takového cos by bylo možno složiti i o věcech, jejichž znaky právě slova jsou. Kdyby se tedy mládeži po ‚Bráně jazyků' mohla předložiti podobná ‚Brána věcí' — jsouť beztoho (dle fysiky) veškery věci harmonicky spořádány a z nemnohých základů vyvedeny, —, mohla by mládež vnikati v znalost všech věcí, vznikla by tak opravdová vševěda. Kniha taková byla by pak jádrem knih božích, přírody, Písma i svědomí, nahradila by všecky knihy a učinila by knihovny vůbec zbytečnými. »Branou věcí« by mládež nabyla pravé moudrosti.

Tuto »Bránu věcí« oznámil Komenský 1633 v lipském knihkupeckém seznamu, zároveň pak zmínil se o ní v listě příteli HARTLIBOVI, který o ní zvěděl již dříve skrze žáky Lešenské do Anglie přišle. List Komenského Hartlibovi tak se zalíbil, že — jsa s ukázkami díla chystaného úplně spokojen — jej bez vědomí Komenského vydal v Oxfordě 1637 s názvem »Conatuum Comenianorum praeludia« (pak ještě častěji latinsky s názvem »Prodromus Pansophiae«; do češtiny přelož. J. ZOUBEK 1879 »Předchůdce Vševědy«).

Hlavní zásady, dle nichž Komenský svou pansofii chtěl sestaviti, byly asi tyto: přál si míti sneseny všecky věci poznání hodné jako v poklad; každou věc zase položenu jen jednou a vše položeno na svém místě, ve vlastním smyslu, spolu s udáním, kde o čem v knihách již vykládáno (později pojmenoval tuto část panhistorií). Srovnání musí býti harmonické, panharmonické a pro to vytkl si Komenský, řídě se posvátnou trojicí, osmnáct pravidel, jako na př. tato: XII. Základem všech věcí, jež se mají utvořiti a poznati, jest harmonie; XIII. Prvním požadavkem jejím jest, aby nic nebylo nesouzvučného; XIV. Druhým, aby vše bylo souhlasné; XV, Třetím, že při nekonečné rozmanitosti vše vzniká z několika málo zásad a málo druhů rozdílů atp.

Přátelé, jako anglický filosof Hartlib a německý učenec Hübner, Komenského v díle tom s nadšením uvítali a horlivě podporovali; ctitelé Komenského a nadšenci spatřovali v podniku jeho dobrodiní, »nad něž většího nebylo dáno pokolení lidskému po světle slova Božího« — naděje »vřely po všech koutech Evropy«; ale také se zjevili odpůrci; přirozeno ovšem, že filosofové odborníci stavěli se proti takovému harmonisování vědy a víry a že jim dílo Komenského po spisech Descartesových připadalo úpadkem a poblouzením; ale ještě pochopitelnější skoro jest, že se proti dílu Komenského postavili přísní Bratři, vyhlašujíce chystanou vševědu za nebezpečnou míchanici věcí božských s lidskými, filosofie s theologií, křesťanství s pohanstvím a vůbec tmy se světlem. Odpor příkrých těch věřících byl tak mohutný a zachvátil tak široké kruhy Jednoty, že Komenský musil 1638 na synodě veřejně se hájiti a tak vznikl jeho obranný spisek: »Conatuum pansophicorum dilucidatio in gratiam censorum facta« (= Objasnění snah vševědných učiněné k libosti soudců), ve kterém mysticismem úplně zaplavuje veškerý původně čistě vědecký plán vševědy. Dle »Objasnění« nemá ‚chrám moudrosti' býti ničím jiným, než napodobením chrámu Šalomounova; při tomto byla stavivem trojí věc: kámen, dřevo, kov — tu zas poznání smyslové, rozum a zjevení; jako chrám jeruzalemský má i chrám moudrosti míti 1. Předbraní — vnější úpravu, potřebu, možnost do chrámu vstoupiti, 2. Bránu — pomocí pojmů vrozených znáti nejvyšší rody, tvary, zákony věcí; 3. Síň první — svět viditelný; 4. Síň druhou, člověka rozumného mysli mocnost, život rozumný 5. Síň vnitřní, svobodu vůle, život duchovní, 6. Síň poslední a svatyni nejsvětější — Bůh střed pokoje, 7. Pramen vod živých, t. j. užívání moudrosti pravé, z chrámu božího řinoucí.

V těchto oblíbených spisováních svých Komenský býval vyrušován pracemi, jež mu úřad jeho »písaře« Jednoty ukládal. Byly to hlavně spisky dějepisné a věroučné, jež Jednota dávala sestavovati a jež větším dílem pocházejí neli celé aspoň konečnou úpravou od Komenského; nejslavnější z nich je spisek latinský, též česky a německy vyšlý »Historia o protivenstvích církve české.«

Jednota 1632 usnesla se, aby »Historia o původu Jednoty české byla přehlédnuta« a připojen k ní díl IV. ‚ex annalibus' (= z letopisů) »summarně, obšírněji však než in Synopsi latina« (= v přehledu latinském). Práce tato vložena na Komenského, není nám však známo, že by byla bývala vyšla.

Od Komenského pocházejí snad i latinský řád Jednoty z r. 1632 a »oboji církve, pravé i falešné, základ a starožitná trvanlivost« r. 1632 při ‚řádu' vydaný; pak »otázky některé o Jednotě Bratří českých«, přeložd. do němčiny a »rada o obnovení kancionalu« z r. 1634.

»Historia o protivenstvích« vznikla vnějším popudem, až z Anglie přišlým. V těchto dobách totiž, když protestantství pevně již se usadilo v severních zemích evropských, pojali Angličané myšlénku sestaviti dějiny mučeníků evangelických a vyžádali si k tomu, sami vydavše napřed dějiny pronásledování anglických, pomoc církví ostatních. Komise bratrská, v níž hlavně pracoval Komenský, opozdila se poněkud a tak se stalo, že dílo již r. 1632 hotové nemohlo býti do souborného spisu pojato a vyšlo teprve r. 1647 latinsky o sobě; česky vyšlo r. 1655, německy již 1650 poprvé.

Vypisují se tam utrpení církve české od r. 894 — od stíhání Drahomíry — až do r. 1632; dobám nejstarším je věnováno místa přirozeně nejméně — od kap. VIII. již vypráví se o Husovi - a nejvíce ovšem pronásledování poslednímu (1618—1632), jež jde od kap. XLII (»Ferdinand II., úhlavní všech evanjelíků nepřítel, proti vůli Čechů králem učiněn«) až do kap. CVII. Jak o této »persekuci« píše, praví sám toto:

Několikráte Don Martin de Huerda (kterýž v Španělích se urodiv a řemeslu krejčovskému vyučiv, do Čech se dostal a při panských dvořích sloužil; potom skrze uchvácení hraběnky z Serinu, jenž rodem byla z Kolovrat, slovutným učiněn a vojenským štěstím k tomu přiveden, že do stavu panského přijat byl) tím se podobojím v oči chlubíval, kterak, když nejprvé císaři o vítězství novina do Vídně přinešena byla, on císaři při boku stoje k tomu radil, aby bez rozdílu všecky mordovati dal, aby tak nevěrného kacířského národa ani nohy nezůstalo. Ale prý císař odpověděl, že již skrze kníže bavorské naděje dána k milosti: jiné však že se najdou k skrocení i kacířství i vzpoury bujného národa cesty. Kteréž cesty jaké byly, ukázalo se to z jejich postupování, což se již oznamovati bude, stručně však a krátce.

Pomník Komenského v Naardenu.

450.

Nebo kdyby všecky buď lsti a chytrosti, buď ukrutná s lidmi zacházení a jich trápení vyčítány býti měly, subtylnějšího by k tomu vtipu, nežli holubičího národu našeho sprostnost to s sebou nese, potřebí bylo; a knihy širší by se musily psáti, než nyní úmysl jest. Co tam zajisté evanjelista řekl, že kdyby všickni Kristovi dobří činové pořád psáni býti měli, nechopil by jich ten svět: to též o antikristu řečeno býti může, že jeho zlí a nad míru obmyslní činové vzrostli, až by tomu svět sotva uvěřiti mohl. V tom se před Božím obličejem osvědčujeme, že co tu psáti budeme, v tom se věrně a upřímě zachováme, byť pak všeho částečnými příklady ne tak plně provozovati lze bylo, buď pro krátkost, aneb že v takovém rozptýlení ne všeho ještě (zvláště jmen některých) uptáno býti mohlo.

A z této části ‚Historie' nejvíce bylo čteno a rozšířeno popsání o exekucí staroměstské, jež psáno je jako plamenná obžaloba, volající do nebes o pomstu za krev nevinně vylitou, při němž bouřila se mysl exulantů a jež podnes naplňuje čtenáře českého dojmem hlubokým.

Slyšme popis popravy p. Bohuslava z Michalovic:

Kapitola LXX.

Bohuslav z Michalovic a na Rvenicích.

Byl člověk velikými dary od Boha poctěný a znamenitě horlivý, při králích i království Českém dobře zasloužilý.

J. A. Komenské

připsaná p. Ladislavu Ve

Písemnictví české.

…kr. Moravského

…a, dle vydání z r. 1633.

Grosman a Svoboda v Praze.

Deska pomníku v Naardenu.

2. Když k smrti odsouzen byl, řekl, že mu to vděčnější věci jest, než kdyby mu císař život daroval, statky navrátil, i jiných přidal. Nebo že ví jejich tajnosti, a vidí co za tím půjde, „strach a bolest, smrt (řekl) na krátko trvá, ale za tím jde žalostivé odpočinutí.“ Byv od služebníka Božího spolu s jinými na to tázán: znají-li, že jsou k té smrti spravedlivě odsouzeni? odpověděl on: „Kdybychom příčinu těch zlých věcí v sobě nacházeli, vyznati a odprositi bychom se nestyděli. Ale nechceme se klaněti a za milost prositi, abychom povinné Bohu cti na lidi nepřenášeli, a neviny své sami v podezření nedávali. Neboť Bůh ví, že jednušky dávno to lstivě obmýšleli, což se již děje. Dávno nás dráždili a poštívali, abychom se zbraně chopili: a nyní mnoho nám utrhavě přičítají, což nám ani na mysl nevstoupilo. Svědkem jest nám Bůh, že jsme mimo svobody náboženství ničeho jiného nehledali. Ale že jsme přemoženi a na smrt odsouzeni, poznáváme, že Bůh ne mečem naším, ale krví naší na ten čas pravdy své zastávati chce. Pomřeme tedy, v jisté naději, že smrt naše bude před očima Božíma mučedlnictvím; anobrž k smrti té pospícháme, abychom tím dříve v kůr mučedlníkův svatých byli přijati.“

3. Kteréž po mučedlnictví dychtění i v hodinu smrti znáti se dalo. Nebo když pán z Bílé od rychtářů volán byl, on jako by tu čas byl o přednost se hádati, řekl: „Proč má z Bílé na smrt přede mnou jíti? poněvadž jsem já v tomto životě před ním chodíval?“ Avšak vstav, objal se s ním a políbiv ho, řekl: „Jdi bratře milý napřed, když tak Bůh chce, já půjdu za tebou.“ A že mezi tím páni Otta, Černín, Konecchlumský pořád voláni byli, on jako by se bál, že ho pominou, smutným hlasem řekl: „Což to jest, můj Bože? však víš, že jsem se tobě cele oddal. Ach nepohrdej služebníkem svým, pospěš a vytrhni mne!“ Když se rychtář vracel, a kněz ho uzřev řekl: „K které tak pospícháte slávě, již tu bude; nebo již jdou volati vás,“ on s radostí: „Chvála tobě, můj Bože, že již z světa vzat býti mám, abych byl s Kristem, a šel proti nim.“

4. Když kněz slova Kristova „Nenechám vás sirotků“ připomínal, on spěšně přidal: „Takť zaslíbil Spasitel, ale také doložil: Otče, chci, kde jsem já, aby tu byl i můj služebník, aby viděl slávu, kterouž jsi mi dal. Poněvadž tedy otec nebeský jedné a též vůle jest s synem svým, vím že to neomýlí: protož pospíchám umříti, abych s Kristem byl a viděl slávu jeho.“ A *tak s dobrou myslí mučedlnictví podnikl.*

»Synopsis historica persecutionum Ecclesiae Bohemicae, jam inde a primordiis conversionis suae, hoc est, anno 894, ad annum usque 1632 continuata et nunc primum edita« vyšla v latinském rouše 1647 a 1648 v Amsterodamě; překlad německý (Martyrbüchlein a j.) vyšel 1650, 1669, 1764, 1766, 1869; překl. český konečně. »Historia o protivenstvích církve české, hned od počátku jejího na víru křesťanskou obrácení l. P. 894 až do l. 1632 za panování Ferdinanda II.« vyšel 1655, 1663 a j.; nejnověji ještě 1870, 1888. ‚Historie‘ celá, jak již z názvu patrno, byla r. 1632 hotova a do tisku připravena; dle přání Jednoty měl býti připojen »místo appendix latinským také jazykem, ‚Řád Jednoty‘ podle poslední edicí pilně zpravený.« Ale protože zvláště české vydání se opozdilo, doplněno pozdějšími událostmi a připojena i »historie o persekucí Valdenských leta tohoto (1655) stalé.« Ve vydáních dalších bývají přičiňovány ještě mnohé jiné doplňky.

V letech těch měl také Komenský jako představitel Jednoty spory s některými exulanty jinověrci dosti tuhé; z nich nejvíce vynikal M. Samuel MARTINIUS Z DRAŽOVA, který Komenského přiměl i k bojovnému spisku z r. 1635.

Spisek ten slove: »Na spis proti jednotě bratrské, od M. Sam. Martinia z Dražova sepsaný a na vyvrácení k řádu jejímu v pobožných lidech k dověrnosti v 35 příčinách (jak je a na vyvrácení k řádu jejímu v pobožných lidech dověrnosti v třídcíti pěti příčinách (jakž je nazývá) vůbec vydaný potřebné, mírné, křesťanské starších kněží též Jednoty Bratrské na ten čas v Lešně Polském v exilium zůstávajících .. ohlášení.«

Tento mistr Samuel MARTINIUS Z DRAŽOVA, také HOŘOVINUS nazývaný (nar. r. 1593) byl od r. 1618 utrakvistickým farářem u sv. Haštala; jako horlivý evangelík (1618 vydal latinský spis: »Hussus et Lutherus« srovnávající reformatora našeho s německým) byl koncem r. 1621 vypovězen z Prahy a pobýval nějaký čas v Sasku, pak za studiem mediciny byl na universitách Lipské, Jenské, Helmstädtské i Roztocké, z Hamburku navštívil i Hollandsko, kde vstoupil do služeb starého válečníka Hendr. Mat. hr. z Thurnu; s jeho svolením ujal se vychování mladých hrabat Kaplířů a putoval s nimi po rozmanitých městech německých, hollandských i anglických: v Londýně od krále Karla obdržel 1626 šlechtictví. Proputovav s Kaplíři ještě Francii a Švýcarsko, odebral se do Benátek k Thurnovi, s nímž pak nastoupil další putování po Evropě; Thurn konečně nechal ho v Míšni, aby mohl lépe exulantům prospívati a on 1628 uvázal se ve správu evangelické církve české v Perně, kdež si za nedlouho zařídil i tiskárnu. Záhy však nastaly různice mezi Bratřími a Luterány a s velikou radostí proto odebral se 1631, po dobytí Prahy saským vojskem, do rodné vlasti s celou obcí duchovní. V prosinci ještě téhož roku sňali exulanti hlavy na věži vztyčené a Martinius měl nad nimi v Týně pohřební řeč. Hned potom vyvolen administratorem církve poděbojí a uveden na faru Týnskou; záhy počal také čísti na universitě. Však již po půlroce byli nuceni exulanti Prahu opustiti, Martinius usadil se opět v Perně, kde zapletl se do boje s Bratřími, v němž ho překvačila smrt 7. února 1639. Spisů jeho byla řada předlouhá, ale největší část jich byla latinská, české pak jsou jen vydání

některých modliteb a konfessí, pak bojovné spisky proti Bratřím a »historie církví evangelických,« jež však se nám nedochovala. Proti Bratřím vedl boj urputný; r. 1635 byli jeho návodem vypovězeni z Perna a r. 1635 vydal první spis bojovný: »Pěti a třidceti mocných, znamenitých a slušných důvodů neb příčin, pro které všickni evangelistští Čechové za jedno býti . . mají, mohau a povinni jsau.« Tu zejmena vytýká Bratřím, že nyní v době nepříhodné, bez potřeby se od ostatních oddělují.

»Na spis proti Jednotě Bratrské od M. Samuele Martinia etc. sepsaný« . . . vydal Komenský téhož ještě roku jménem »starších kněží též Jednoty Bratrské na ten čas v Lešně Polském v exilium zůstávajících« »potřebné, mírné, křesťanské OHLÁŠENÍ« spis dosti obšírný, v němž pořádkem Martiniovým rozbírá důvod za důvodem a vyvrací. Vyvraceni jeho je důkladné a ostré.

Oba spisy nověji vydal dr. Jos. MÜLLER nákladem České Akademie 1898.

Tím Martinius ovšem byl donucen vydati rozsáhlou »Obranu« r. 1636, která nese se tonem mnohem ostřejším než první jeho spis útočný a spolu s předešlými spisky má velikou důležitost pro dějiny písemnictví i náboženství. Martinius dokládá se tam a otiskuje mnohé zprávy, která jinak jen těžce jsou přístupny.

Proti Martiniově obraně vydal Komenský roku 1637 menší spisek »Cesta pokoje«, jež na rozdíl od bojovného »Ohlášení« elegickým tonem napomíná k smíru a vybízí k lásce — ovšem vedle Komenského »Cesty« vydala Jednota ostrý spisek Felinův »Rozebrání spisu druhého M. Samuele Martinia«, jenž příkrou mluvou značně jestě předčí Martiniovu »Obranu«.

»Cesta pokoje t. j. pravý, neomylný, jediný prostředek, kterýmž církev boží v pokoji, svornosti a lásce zachována býti může, za příčinau nepokojných spisův Mr. S. Martinia z písem sv. vyhledaná, prokázaná a všechněm věrným Čechům podaná« vykládá předně, co jest pokoj, že tři cesty k němu klamné a jedna pravá, jež na tré se rozchází a konečně, jak může se státi náprava předešlých přestupků.

Br. Jan FELIN (nejspíše pravnuk překladatele Xenofonta, Adama FELINA, v. str. 357), vychovatel mládeže bratrské v Lešně († 1662), znám je hlavně jen touto odpovědí a pak bojem proti blouznivci Drabíkovi. Na oba ty spisky odpověděl 1638 Martinius dílem: »Induciae Martinianae aneb zpráva, proč odpovědi se nedává na ty dva důtklivé a hanlivé spisy od starších kněží bratrských« — smrt jeho pak další boj ukončila.

Boj s Martiniem nebyl jediný, jejž Komenský z uložení starších musil vybojovati. Touže skoro dobou měl německý spor se sociňany, kteří upírali Kristu přirozenost božskou a se Stolzem, žákem Felgenhauerovým, jenž zase upíral Kristu přirozenost lidskou; krom toho měl ještě boje o své záměry vševědné a didaktické, o nichž již shora bylo zmíněno.

Proti sociňanovi M. Schafferovi vydal Komenský 1638: »Frage, ob Kristus sich selbst auferwecket«; latinsky vyšlo ještě 1659 v Amsterodamě. Dále spisek »De Christianorum uno Deo, patre, filio, spiritu sancto, fide antiqua contra novatores« 1640 (znovu 1659 v Amsterodamě).

Dále patří do této doby dvě divadelní hry, jež po tehdejším zvyku provozovány na gymnasiu lešenském: »Diogenes cynicus redivivus« složený 1638, vydaný latinsky 1658, 1661, 1673 a »Abrahamus patriarcha,« složený 1641 a vydaný 1661.

Konečně vznikl v této době (1637) i »Faber fortunae sive ars consulendi sibi ipsi,« vyšlý v Amsterodamě 1657 a 1661.

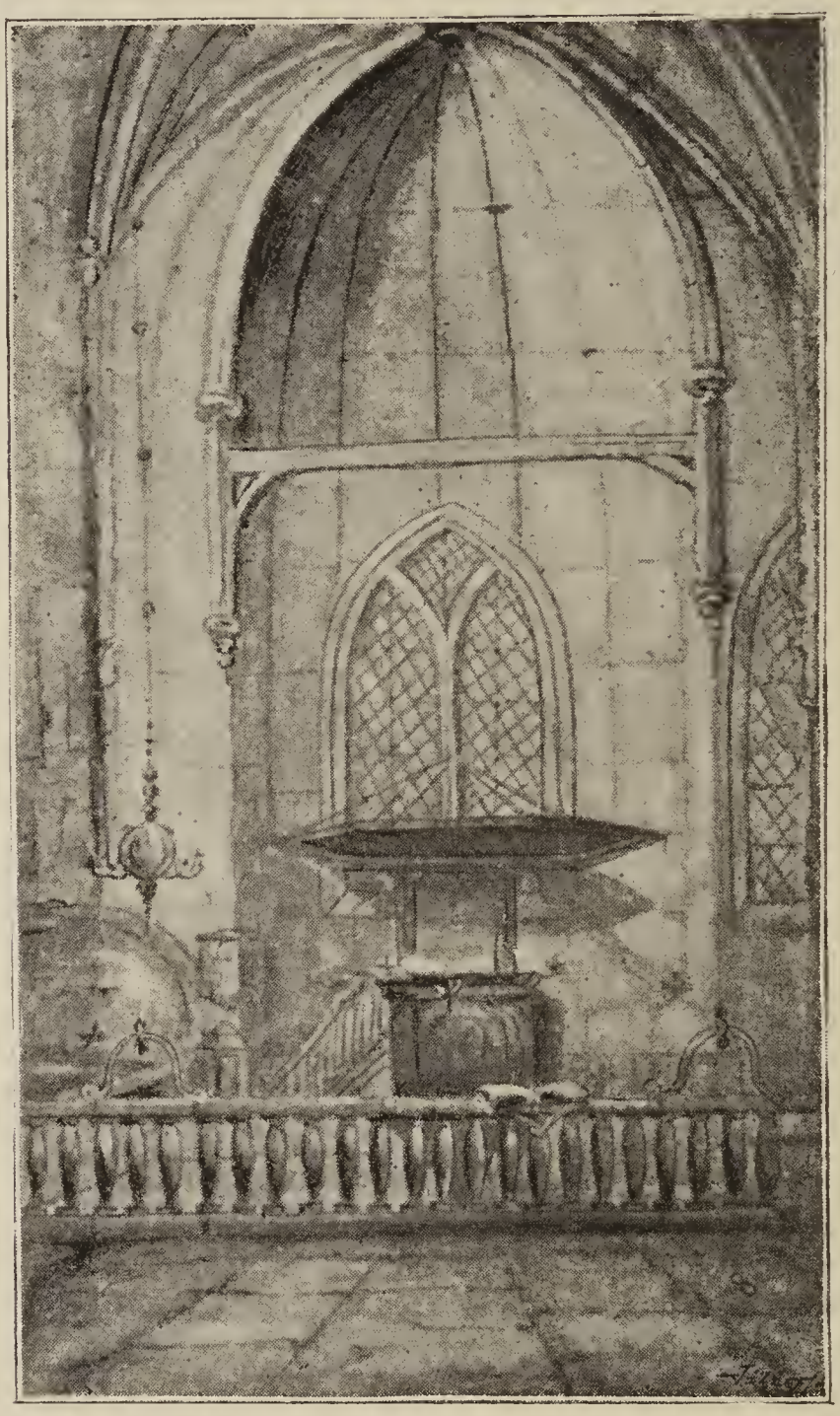

Hrob Komenského v Naardenu.

457.

Zatím blížily se vševědné snahy Komenského svému uskutečnění; Komenský sám ze spisů Baconových pojal myšlenku spíše schopnou uskutečnění, než-li byla dříve jeho janua rerum — zříditi totiž akademii, světovou, všenárodní, hojně opatřenou důchody i knihami, řády i osobami, jež by vševědné myšlénky snadno mohla provésti — a přátelé angličtí, zejména Hartlib, postarali se o hmotnou pomoc získáním parlamentu.

A tak r. 1641, pozván byv »dlouhým parlamentem«, přibyl Komenský, přetrpěv bouři mořskou, již potom vylíčil v novém vydání Labyrintu, v září

do Londýna a byl zatím poukázán čekati. Čekání se prodlužovalo, ježto parlament zatím vedl válku s Irskem i s králem a Komenský v zimě r. 1641—1642 složil v Londýně pamětní spis »Via lucis«.

»Via lucis vestigata et vestiganda« (titul širší; = cesta světla nalezená a nalezena býti mající«) vyšla tiskem sice teprve 1668, ale obsahem v podstatě byla učencům souvěkým známa již dříve. V této ‚via lucis' (celá čitá 22 kap. Komenský za první potřebu k budoucí akademii pokládal školství nižší dobře spořádané; dále měly býti složeny tři knihy vševědné: pansofie, výsledky všeho zkoumání křesťanského, panhistorie, dějiny přírody i věcí lidských a pandogmatie, soubor mínění spisovatelů všech věkův a národův. Kromě toho Komenský žádá stálé a usilovné vzývání Boha o pomoc a sestrojení nového jazyka, jenž by byl obcovací řečí všech vzdělanců na světě.

Zatím však politický stav věcí v Anglii obracel se stále nepříznivěji; i hleděl Komenský, aby myšlénky své mohl jinde uskutečniti. Měl pak nabídku již od lonska, hned po příjezdu do Londýna, od bohatého továrníka Ludvíka Geera, Nizozemce v Švédsku obývajícího, který nabízel pracím Komenského hojnou podporu skrze anglického přítele Hottona. Vyjednávání z počátku vázlo — Komenský stále doufal v příznivé pořízení v Londýně a Geer zase měl obavy, podobně jako již dříve od jiných byly projevovány, že pansofie snad čelí proti víře — ale nesnáze konečně urovnány a v červnu 1642., rozloučiv se vřele s přátely anglickými, kteří mu kladli na srdce, aby se věnoval jen pansofii, Komenský opustil Londýn.

Cestou Komenský stavěl se v Leydenu, kde zvěděl, že jeho ‚Brána jazyků' překládá se do jazyků orientálních, v Haagu dostal od Duraea doporučení biskupovi Matthiaemu, přednímu rádci Kristininu — v Holandsku také guvernér massachusettský, Rich. Winthrop, nabízel Komenskému správu první americké university (nabídku překazil švédský vyslanec): a v srpnu byl již v Norrköpingu, bydlišti páně Geerově, koncem září pak v Stockholmě, kde měl časté rozmluvy zejmena s říšským kancléřem, slavným Axelem Oxenstjernou — v říjnu pak byl již v Prusku, v Elblągu, kde se usadil po přání švédských přátel, aby měl blízko do Švédska.

Ale celkem nedopadla mu cesta švédská podle jeho přání; bystrý, střízlivý a praktický Oxenstjerna nenalézal záliby v pansofických pracích Komenského — a při rozmluvách dovedl Komenského přiměti k tomu, že hodlal se věnovati zase na čas spisovatelství vychovatelskému a vyučovatelskému. Komenský s těžkým srdcem k tomu se uvolil, ale ještě tíže nesli jeho rozhodnutí přátelé angličtí, mezi nimi zejmena Hartlib.

Aby je poněkud utišil, vydal v letě 1643 v Gdansku plán pansofie, již v Londýně začatý: »Pansophiae Diatyposis« (pak ještě 1645 vydaný v Amsterodamě), jenž obsahoval »ichnographii«, »orthographii« a »scenographii« budoucí pansofie.

A v Elblągu Komenský počal zase vyučovati na škole městské; užíval při tom zamýšlené stále »Brány věcí«, aby tak ze sešitů žákovských zjednal

si zatím před vytištěním více opisů; v Elblągu vznikly jeho »regulae vitae bene ordinatae« a »methodus linguarum novissima«, poslaná do Švédska, jež byla jen úvodem k opraveným Komenského knihám pro latinu.

»Brána věcí« (»Janua rerum sive metaphysica pansophica«) byla 1644 již hotova, aspoň zhruba; ukázkou z ní vydal v Lešně 1649 pět listů, nyní velmi vzácných, celé dílo vyšlo až r. 1681 (do češtiny přeloženo ŠMAHOU 1886).

»Regulae vitae« dopsány byly 1645 pro mladého šlechtice Kochlewského a vydány v Amsterodamě 1657 a 1661.

»Methodus linguarum novissima«, pracovaná r. 1643—1645 podává nejobšírněji a nejdůkladněji theoretické názory Komenského o jazyce; vydána 1648 v Elblągu (ačkoli již 1645 byla úplně k tisku hotova a 1647 i rejstříky a doplňky opatřena), pak v II. díle sebraných spisů didaktických. Do češtiny 5. a 10. kapitolu z ní (»didaktika analytická«) přeložil Fr. ZOUBEK 1874, celou pak J. ŠMAHA v Rychnově 1883—1887.

Šest plných let zabýval se Komenský v Elblągu těmito pracemi vyučovatelskými; pan Geer platil mu zpočátku i pět pomocníků (jako Cyrilla, Perea, Nigrina, Jablonského a j.) a Komenský zřekl se k vůli těmto pracím i značné části své dopisky; ale pokračovaly přec jen pomalu a Komenský býval rušen hádkami náboženskými i zjeveními blouznivců.

Zvláště ho sváděl spolupracovník jeho Nigrinus od spojenství se Švédy; Komenský mu proto 1643 napsal spisek »De dissidentium in rebus fidei Christianorum reconciliatione Hypomnemata quaedam«, chovaný v rukopise knihovny Gotinské, v němž tak jasně dokazuje nutnost jednoty rozštěpených církví křesťanských, že Nigrin přestoupil — ke katolictví; v týž čas padá i spisek podobného obsahu »Huldrici Neufeld judicium«, vydaný v Gdansku 1644 a v Amsterodamě 1658, namířený proti spisku učeného kapucína Valeriana Magniho.

A roku následujícího 1644 donesla se ke Komenskému zjevení Mikuláše Drabíka, jeho spolužáka a rodáka, která mu přinesl z Uher kněz D. Rufus. Komenský přidal se k Drabíkovi a tím pevněji věřil v zjevení Kristiny, jíž znovu se v Lešně na pravost jejích snů dotazoval.

A pro ten pomalý postup prací, přerývaný jinými věcmi a hádkami, Komenský měl i nepříjemnosti s p. Geerem, který si přál uspíšení; ačkoli Komenský měl nyní již zase nové nabídky (od knížete Radziwilla a od sedmihradského knížete Rákócziho) a výtky Geerovy ho velmi bolely, přece nechtěl od smlouvy své s Geerem ustoupiti, dokud by neustoupil sám Geer. Od konce r. 1644 přibral si tedy dva vědecké spolupracovníky, doktora Kinnera a Jiřího Ritschelia, ale tím přibylo mu jen starostí, když podpora Geerova nedocházela a i druzí příznivci, belgičtí, kteří se mu dobrovolně nabídli, nic neposílali.

K tomu pak přistupovaly nesnáze další, když na př. ‚Methodus‘ byla hotova a šlo o její tisk, když šlo o obrázky k novému vydání Janue (Komenský k rytí jich doporoučel slavného V. Hollara) atd., takže Komenský

velice rád poslechl povolání Jednoty, když byl 1648 zvolen posledním jejím biskupem.

Vrátil se hned do Lešna, nejmilejšího svého sídla v cizině — ale tu bylo mu zakoušeti nových ran a nehod. Sotva že se v Lešně usadil, zemřela mu druhá manželka, s níž měl pět dítek (Komenshý oženil se v Toruni 17. května 1649 po třetí s Joh. Gajusovou, jež ho přežila) a sotva že manželku pohřbil, došla druhá Jobova zvěst, že při sjednání míru vestfalského, končícího na stálo krvavý zápas válečný dvou náboženství, na Čechy se strany švédské úplně zapomenuto. Zoufalá slova psal Komenský kancléři Oxenstjernovi a do smrti nosil v sobě ránu tuto nezhojitelnou; a když se přesvědčil, že všecky naděje na změnu jsou marné, rozpustil Jednotu svým krásným a dojemným »Kšaftem umírající matky Jednoty Bratrské«.

V »Kšaftu« ústy Jednoty loučí se Komenský s národem a vlastí; bez žalob a stesků, jen s tichým hořem a odevzdanou myslí činí zde poslední pořízení; Jednota svolavši napřed syny a dcery své, rozděluje mezi ně své statky duchovní (statků světských nemá; neboť »mělali jsem co z drobnějších vezdejších věcí, domečků, zborečků roliček, viniček — i z toho svlékli, vyhnavše mne«): předně, lásku k pravdě, 2. touhu rozuměti Písmu, 3. lásku k církevní kázni a řádu, 4. jednotu v církvi, 5. »snažnost v pulerování, vyčišťování a vzdělávání milého našeho a milostného otcovského jazyka«, 6. »mládeže lepší, pilnější a zdárnější cvičení«; na konec pak udílí celému národu veliké požehnání (»živ buď, národe posvěcený, neumírej! mužové svoji ať jsou bez počtu!)«

Ukázkou slohu stůjž zde odkaz první a druhý:

„Na tebe, národe Český a Moravský! vlasti milá! zapomenauti také nemohu při svém již dokonalém s tebau se laučení, nýbrž k tobě se nejpředněji obracejíc, tebe pokladů svých, kteréž mi byl svěřil Pán, nápadníkem činím, příkladem některých bohatých měšťanů římských i králů jejich pomezních, kteříž umírajíce, dědicem věcí svých obec římskau, vládu okršku zemského ujímající, kšafty svými nařizovali. **Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu, hříchy našimi na hlavy naše uvedeného, vláda věcí tvých k Tobě se zase navrátí, ó lide český!** *a pro tu naději tebe dědicem činím všeho toho, co sem koli po předcích svých byla zdědila a přes těžké a nesnadné časy přechovávala, nýbrž i v čemkoli dobrém, skrze práci synů mých a požehnání Boží, rozhojnění sem přijala, to všecko tobě zcela odkazuji a oddávám, zejména:*

Napřed, milost k pravdě Boží čisté, kterauž nám před jinými národy službau mistra Jana Husa našeho ukazovati začal Pán; a kterauž on s pomocníkem svým i mnohými jinými věrnými Čechy krví svau zpečetil a od níž Antikrist na onen čas chytrostmi svými na sněmu Basilejském,

teď pak mocí válečnau a ukrutnau tebe byl odvedl, já pak s syny svými, kteříž za světlem jíti chtěli, posaváde se přidržeti jsem hleděla, tvéť to jest dědictví, tobě před jinými národy dané, ó vlasti milá! Ujmiž se zase práva svého, jako svého, když tobě milosrdenství prokáže Pán a pravdě své průchod navrátí Pán slitovník tvůj.

Druhé, poraučím tobě horlivau žádost k vyrozumívání vždy plnějšímu a jasnějšímu též pravdy Boží, aby znajíc Hospodina, hojněji jej poznávati se snažovala...“

Ostatek citátu, vztahující se na bibli Kralickou, otištěn již při str. 349.

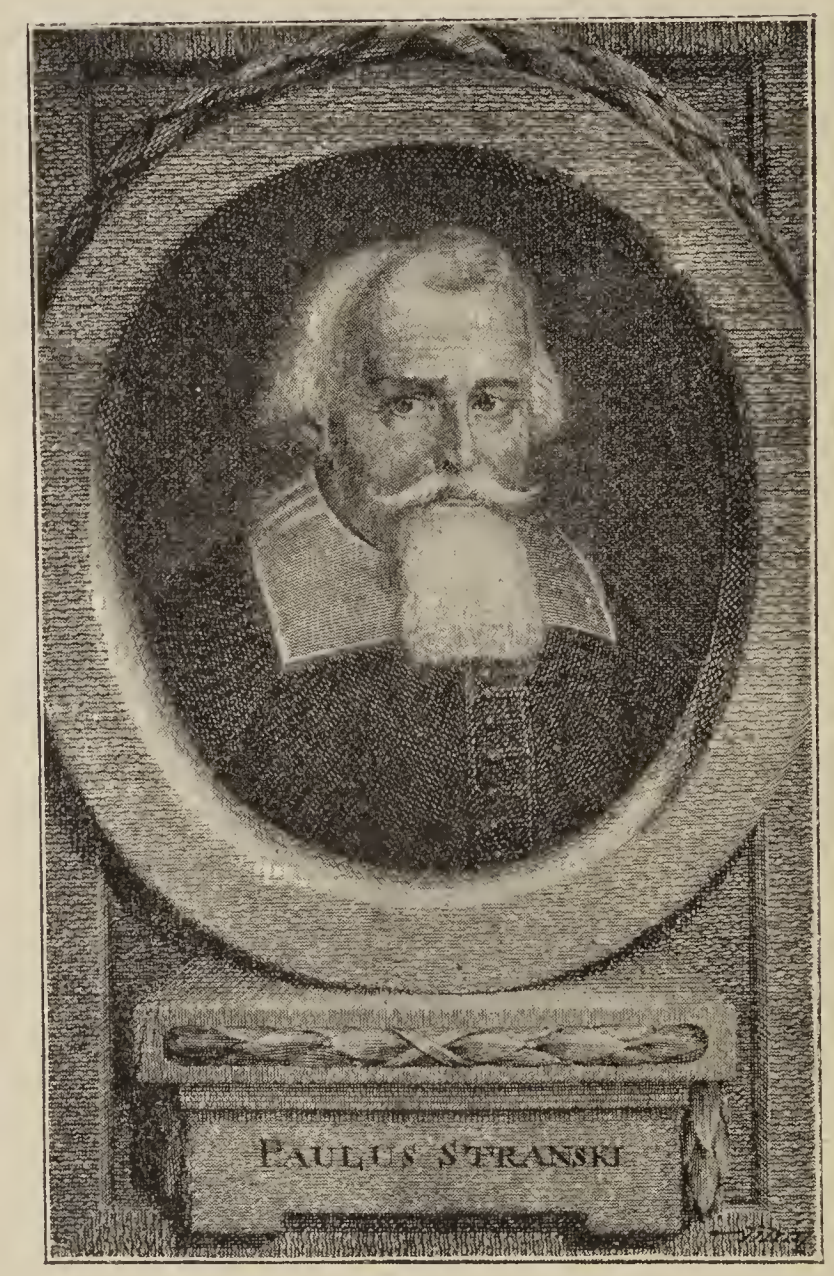

Pavel Stránský ze Zapské Stránky.

»K š a f t umírající matky Jednoty Bratrské, kterýmž (v národu svém a obzvláštnosti své dokonávající) svěřené sobě někdy od Pána Boha poklady mezi syny a dcery a dědice své rozděluje« vyšlý nejprve 1650 v Lešně, otiskován často zvlášť i při jiných spisích Komenského (posl. vydán 1879 a 1892); přelož. i do němčiny.

Z jiných spisů této doby mohou býti zmíněny ještě: »D e r e r u m h u m a n a r u m e m e n d a t i o n e c o n s u l t a t i o catholica ad genus humanum« (= rada všeobecná pokolení lidskému o nápravě věcí lidských) již r. 1645 předkládající nový plán pansofický v šesti dílech (1. Panegersia, 2. Panaugia, 3. Pantaxia [= pansofie],

4. Pampaedia, 5. Panglottia, 6. Panorthosia), z něhož však tiskem vyšly pouze první dva 1666 v Amsterodamě (do češtiny přeloženy 1890 ŠMAHOU). Rovněž tiskem hned nevydán a později vůbec nevyšel pamětní spis polskému králi Vladislavovi IV.: »Christianismus reconciliabilis reconciliatore Christo«, 1646 sepsaný za sjednocením evangelíků polských; za týmž účelem napsal evangelíkům anglickým: »Independentia aeternarum confusionum origo . . .« 1648; pak jsou nová spracování »vestibula« a »Janue« dle zásad vyložených v »Methodus novissima«; pak kázaní 7. března 1649: »o vymítání něměho i jakéhokoli jiného ďábelství; konečně vydání osmé knihy Lasitského Historie Jednoty. Jan Lasicki totiž, šlechtic polský, popsal v 2. pol. XVI. století dvakrát dějiny a zřízení Jednoty; větší dílo věnoval 1599 panu Karlovi st. z Žerotína, z jehož knihovny dostalo se Lešenské Jednotě. Komenský nepokládaje za vhodné, aby dílo tak důležité tlelo ještě

Hr. Vilém Slavata z Chlumu a z Košumberka.

453.

dále v rukopise, vydal z ní S. kn. latinsky (»Joh. Lasitii, nobilis Poloni, Historiae de origine et rebus gestis fratrum Bohemorum liber VIII.«) spolu s obsahem ostatních sedmi knih a některými přídavky 1649 (podruhé 1660). Knížka tato líbila se a Komenský vydal ji i česky téhož roku pod názvem: »K navrácení se na první opuštěnou lásku Jednoty Bratrské rozptýleným jejím z Čech a z Moravy ostatkům jmenem Božím učiněné napomenutí« (další vydání pak 1655, 1660, 1763, 1765, 1869).

Tu pak obdržel nové vyzvání od kněžny Rákócziové skrze vychovatele knížecího Jana Tolnaie, aby zařídil dle myšlének svých vzornou a slavnou školu v Potoku (Blatný Potok, Sáros-Patak v. obr. str. 425)

v Uhrách; a když Komenský prohlédl si poměry na místě samém a zejména uviděl ochotu a přízeň kněžninu (kníže Jiří byl zatím zemřel 1648), zatoužil upřímně po novém zase působení. Jednota konečně i pan Geer svolili k odchodu Komenského do Uher a Komenský, nechav rodinu v Lešně, odebral se v říjnu 1650 na nové své působiště.

Plán nové školy vyložil zvláštním dílem »Schola pansophica«, vyd. 1651, věnovaným mladému Zikmundovi Rákóczimu, později v sebr. spisech vychovatelských otištěným. Český překlad učinil Fr. ZOUBEK 1875.

Z doby Potocké již asi pochází »Umění kazatelské« vydané J. L. Zieglerem 1822 dle rukopisu nyní neznámého a ještě 1872 otištěné.

Ačkoli pak rodina knížecí chtěla, aby školní vyučování ihned začalo, Komenský přece odkládal, dokud nebudou knihy sepsány; zatím však aby přec s činností svou počal, měl 24. listopadu 1650 ve větší síni školy Potocké řeč o »vzdělávání vtipu« a 28. listopadu »o prospěšném užívání nejhlavnějšího nástroje ke vzdělávání vtipu, knih« — ale teprve za čtvrt roku potom mohlo gymnasium opravdu býti otevřeno.

Stalo se tak, když potřebné knihy theoretické i cvičebné byly připraveny, 13. února 1651; tehdy otevřena třída prvá »Vestibulka«, v níž učitelem měl býti Štěpán Tolnai, se 113 žáky: Komenský mél opět řeč: »chválu pravé methody«. Pak 14. března t. r. otevřena třída druhá »Janualka,« v níž byl učitelem Pavel Káposi, při čemž měl Komenský opět řeč: »o prospěšnosti správného pojmenování věcí« — třetí třída konečně otevřena až 10. ledna 1652, Komenský i tu zase zvlášť řečnil »o uhlazeném uhlazeností užívání.«

Knihy sice byly již připraveny, ale tisk ještě nebyl dokončen, některé vyšly dokonce až po letech; krom toho žáci i učitelé daleko zůstávali za idealy Komenského, jak si je tento představoval; měl proto již na počátku hojnost svízelů, mrzutostí a posměchu. Dal proto otisknouti »zlaté« knížky Desidera Erasma a J. Fortia »De ratione studii« a rozdával je — ale marně; napsal sám spisek »Fortius redivivus« (čili o vypuzení ze škol lenivosti) 1652 — rovněž marně; marné byly i knihy, které pro školu svou latinsky a maďarsky vydal: »Eruditionis scholasticae pars I. Vestibulum« 1652 (2. vyd. lat. něm. v Tubinkách, lat.-belg. v Amsterod. 1658, holl. lat. něm. 1673), téhož díla »pars II. Janua, rerum et linguarum structuram exhibens« (obsahuje slovník, grammatiku a »contextus janualis«) a pars III. Atrium, rerum et linguarum ornamenta exhibens« 1651 (mělo obsahovati rovněž slovník, gramm. a »contextus«, ale slovník vyšel teprve 1657 a 1686 v Amsterodamě s názvem: Lexicon atriale). Své řeči, jež měl otvíraje gymnasium, vydal s názvem »Primitiae laborum scholasticorum« 1651; druhé tři při otvírání jednotlivých tříd s názvem: »Laborum scholasticorum in ill. Patakino gymnasio continuatio« 1652. »Fortius redivivus« vznikl téhož roku (Komenský marně vydal »k vyhnání lenosti ze škol« spis Fortia Ringelberga De ratione studii, marně podobný spisek Erasma Rotterdamského, marně sám takový též sepsal atd.)

Tak jednak neschopností a nevhodností žactva i učitelstvaKomenský byl srážen s výše svých idealů — zaříditi totiž úplnou školu pansofickou,

jednak i vnější poměry opět Komenskému nepřály. Jeho horlivý příznivec a sám nadšenec pansofický, mladý kníže Zikmund Rákóczi zemřel na poč. r. 1652 a kníže Jiří již takové horlivosti nebyl. Komenský musil pohřbiti všechny naděje v otevření vyšších ještě tříd a musil se spokojiti s dosavadním trojtřídním gymnasiem. Postarav se tedy ještě o upevnění školy své zejmena divadelními hrami vrátil se Komenský koncem června 1654 zase do Lešna; 2. června se rozloučil velikou řečí se školou svou i celým městem.

V Potoce také Komenský počal sestavovati slavný svůj »**Orbis pictus**« jež však vydal teprve 1658 v Norimberce, nemaje v Uhrách s dostatek výtvarníků pro potřebné obrazy. Tento »svět viditelný namalovaný« — určený původně pro mládež uherskou, která nemohla doma viděti vše, jak by bylo potřebí, poněvadž vzděláním stály tehdy Uhry ještě za ostatní Evropou — dobyl si rychle záliby mládeže celé zeměkoule (v. obr. str. 421.) a vydání jeho je bez počtu.

‚Orbis sensualium pictus' vyšel poprve ve vydání lat.-německém 1658 (pak ještě 1659, 1661), ve vydání anglickém ještě téhož roku; vydání lat.-něm.-maď.-české vyšlo teprve péčí Jonáše BUBENKY v Levoči 1685 (pak ještě několikrát; nejnovější vydání lat.-česko-něm.-francouzské v Hradci Králové 1883 a 1896), podle něhož pak vyšlo zmenšené vydání »Malý orbis pictus« v Praze 1854. Rusky vyšlo 1788 v Petrohradě, pětijazyčné (lat.-něm.-čes.-pol.-frc.) v Hradci Králové péčí Jos. CHMELY 1833 atd.

Zařízení je toto: podávají se napřed obraty věcí viditelných týmž postupem jako v ‚Bráně' s příslušnými čísly, k nimž připojeny jsou příslušné názvy a popisy obrázků. Z Potoka krom toho pochází také řada (8) latinských divadelních her »schola ludus«, vyd. 1655, 1656, 1657, přeložených do němčiny a také do češtiny od Jos. ŠMAHY.

V Lešně zatím za nepřítomnosti Komenského věci se obrátily v neprospěch Bratří; p. Leštinský sám přestoupil ke katolictví, odňal nekatolíkům chrám, dotud propůjčovaný ... ale hlavní pohroma stihla je v následující válce polskošvédské.

Nový nástupce Kristinin totiž, Karel X. Gustav, hleděl vítěznou válkou napraviti zase pokleslou vážnost Švédska i seslabenou moc královskou. Kn. Rákoczi jednal pak prostřednictvím Komenského o spolek protestanského Švédska i Anglie, aby se mohli lépe opříti nekatolíci katolíkům. A když 1655 rozpoutala se na novo vichřice válečná, byly země polské jejím hlavním dějištěm. Švédové v bojích těch vyhýbali se Lešnu, kde osada exulantská jistě veškeré snahy jejich provázela modlitbami; ano vložili později do něho i malou posádku. Avšak tím větší nebezpečenství hrozilo Lešnu od rozvášněných polských katolíků, kteří umínili si, že zrádné město vyvrátí a zahladí; hrůzou trnuli Bratří nad budoucím svým osudem, takže je Komenský musil těšiti zvláštním kázáním. Než osudu svého neušli: Poláci, vedeni Opaliňským, porazili před městem švédskou posádku, a město samo, které — prý na radu Komenského — se nevzdalo, 29. dubna 1656 dobyto, vypáleno a vydrancováno; Komenský s holýma téměř rukama

uprchl do Slezska k panu Václavovi Theodorovi z Budova. Knihy jeho a rukopisy — byla již shora zmínka o drahocenných dílech od let chystaných — zničeny tu téměř všecky; jen málo pozdějším hledáním zachráněno.

Hrozný osud Lešna a tamní osady bratrské vypsal Komenský téhož ještě roku spiskem latinským: »Lessnae Excidium anno MDCLVI in Aprili factum fide historica narratum« (vyšlo v Amsterodamě).

Pešina z Čechorodu.

Rovněž tak vydal Komenský své četné řeči a kázání lešenská. Veliká sbírka jich sice shořela, také spisek »evigila, Polonia« (— ‚probuď se, Polsko') z r. 1655 není nám jinak znám, ale několikrát vyšly na př.: »Panegyricus Carolo Gustavo, magno Suecorum Gothorum Vandalorumque regi« (— ‚Chvalořeč na Karla Gustava, velikého krále Švédského, Gotského, Vandalského'), tištěný 1655, 1656, 1657; dále »Útočiště v saužení i nebezpečenství nejjistší aneb Boj s Bohem modlitbami« (kázání konané v Lešně 24. září 1655) tištěné 1655, 1765: »Enoch t. j. o stálém lidí Bohu oddaných s Bohem chození a kterak lidi takové Pán Bůh k sobě bere« (kázaní ze dne 9. ledna

1656), tišť. 1656; »Matuzalém t. j. o daru dlauhověkosti« (kázaní při pohřbu konseniora Václava Lochara, 25. ledna 1656), tišť. 1656 — a j.

Mnoho ovšem shořelo: bylo již pověděno, že část Amphitheatrum, skoro všecky materialy k Thesaurus linguae bohemicae, sbírka kázaní Komenského, veliká část dopisky jeho, dále »materiarum pansophicarum sylva« (= ‚zásoba látek pansofických') »sapientia bis et ter oculata« (= moudrost očkovaná dva — i třikrát) atd.

Ze Slezska odebral se Komenský do Frankfurtu nad Odrou, odtud do Štětína a do Hamburku, až konečně naskytla se mu pomoc syna páně Geerova, mladého Vavřince Geera, který usadil se v Hollandsku a zval

Bohuslav Balbín.

Komenského do Amsterodámu. Komenský s radostí nabídku tuto přijal a koncem září 1656 usadil se pak již na stálo v Amsterodamě, kdež záhy usadila se s ním i jeho rodina a podařilo se mu zase nabýti knihovny, jíž tak dychtivě žádal. Tak Komenský, maje zaručenu štědrou podporu páně Geerovu a ochotné vydávání svých děl tiskaři amsterodamskými, ocitl se v poměrech nejpříznivějších a mohl se oddati úplně svým zamilovaným pracím pansofickým a didaktickým.

Komenský v zimě 1656—1657 doplnil své spisy didaktické hojnými novými pracemi a na žádost senátu městského i jiných svých příznivců

vydal nákladem Vavřince z Geeru obrovský foliový svazek svých latinských »sebraných spisů vyučovatelských« (»Opera didactica omnia«), jímž zjednal si brzy v učeném světě místo první. Pojal tam — ve čtyřech dílech — veškeré své práce starší, české i latinské, v letech 1627—1654 složené, doplnil je novými pracemi, v zimě sepsanými a uspořádal vše dle určité soustavy. Jeho »sebrané spisy vyučovatelské« jsou klassické dílo novověkého vyučovatelství.

Obsah jejich jest tento:

I. díl obsahuje spisy z r. 1627—1642: Didaktika veliká (přeložená nověji odtud i do angličiny od Keatingea), Škola mateřská (rovněž do angličiny od W. Monroe nově přeložená), Nákres školy prostonárodní, Brána jazyka latinského, Předbraní, Obraz chrámu latiny, O studiu latiny, Předchůdce pansofie a Snah pansofických vyložení.

V díle II. obsaženy jsou spisy, vzniklé 1642—1650: Nákres pansofie, Nejnovější způsob učiti jazykům, Předbraní věcí a jazyků, Brána nová, Slovník k Bráně lat.-něm., Mluvnice, O síni věcí a jazyků.

Díl III. obsahuje spisy z r. 1650—1654: Škola pansofická (7 třídní), O překážkách pansofie, O duševním vzdělání, O knihách, O škole trojtřídní latinské, Předbraní, Brána, Síň věcí a jazyků, O vypuzení lenosti ze škol, Pravidla mravů, Pravidla školní, Svět v obrazech, Škola hra, Prací školních dovršení, Průvod duše dobří skutkové.

V díle posledním obsaženy práce nové: »Vestibuli linguae latinae auctarium (= ‚rozhojnění předbraní jazyka latinského'; 700 větiček), obrana (své latiny, kterou mnozí zamítali), Věječka moudrosti (= »Ventilabrum sapientiae«), východ ze školních labyrintů (= »E scholasticis Labyrinthis exitus in planum«), nové Latium (= »Latium redivivum«, přeloženo do češtiny od J. ŠMAHY), Živá tiskárna (»typographaeum vivum«), Navrácení ráje mládeži křesťanské (= »Paradisus iuventuti Christianae reducendus«), Podání pochodně (= »Traditio lampadis;« do češtiny přeložil J. ZOUBEK 1876 s názvem: »závěť didaktická«).

Přece však Komenský zapletl se ještě na konec života do sporův a hádek, jež mu nastaly horlivou věrou a šířením proroctví Drabíkových. Komenský, již z mládí napojen myšlénkami chiliastickými, stoje právě v dvousté výročí nad úplným rozkotáním Jednoty, 1457 založené, věře stále ještě v hloubi duše — přes všecko sklamání a přes všecky stroskotané naděje — planým proroctvím Kotterovým a Kristininým, věřil znova Drabíkovi, ve vyhnanství v Uhrách prorokujícímu zkázu rodu Habsburskému a rozdělení jeho zemí mezi jeho nepřátele (Drabík za to skončil 1671 na popravišti) — a poháněn k tomu tímto moravským blouznivcem vydal jeho proroctví 1657 latinsky pod názvem Lux in tenebris (= Světlo v temnotách) spolu s proroctvími Kotterovými a Kristininými. Marně mnozí učení přátelé Komenskému dokazovali jeho poblouzení, Komenský víry své držel se pevně a vydal — po rozmanitých ještě jiných bojích a půtkách — proroctví ta ještě 1663 a 1665 — konec světa očekával v květnu r. 1667.

Prvé vydání »Lux in tenebris« s obšírným titulem opatřil Komenský traktatem »de veris et falsis prophetis« (= o pravých a klamných prorocích) sepsaným již r. 1629; druhé vydání z r. 1663 jest jen výtah z prvého a má titul: »Revelationum divinarum in usum seculi nostri quibusdam nuper factarum epitome« (= Výtah božských zjevení, učiněných některým na prospěch našeho věku); za to obšírné a skvostnými obrázky opatřené je nové vydání všech proroctví (670) Drabíkových, Kotterových i Kristininých, s názvem: »Lux e tenebris« (= světlo z temnot), vyšlé r. 1665.

Proroctví těch bránil Komenský zejmena proti ARNOLDOVI zvláštním ostrým spiskem 1659; téhož roku vydal také zvláštní »Historia revelationum« (dějiny zjevení); měl pak ještě na konec o ně boje s Maresiem a jiné boje se sociňanem Zwickerem, tak že poslední dny Komenského dosti byly těmito půtkami ztrpčovány.

Důležitější byl jeho list z 10. prosince 1661, psaný knihtiskaři amsterodamskému Petrovi van der Berge, známějšímu pod zlatinělým jmenem Montanus, v němž Komenský ku přání jeho podává mu úplný seznam všech svých spisů.

Tento ‚dopis k Montanovi', jak krátce bývá nazýván, je svrchovaně důležit pro poznání literární činnosti Komenského; ačkoli Komenský sám všude již dobře se nerozpomíná na tituly a dobu svých spisů, přec je pro nás neocenitelnou pomůckou hlavně pro ty spisy, jež buď se nám nezachovaly anebo které Komenský vydal beze jména.

A maje jako biskup Jednoty svěřeno rozdílení almužen, zvláště z Anglie a Hollandska pro Jednotu hojně docházejících (1658 činila podpora anglická 22.000 tolarů, 1659 skoro 13.000 atd.), užil peněz těch nejen k štědré podpoře strádajících rodin církve české a polské, nýbrž i k tomu, že znovu zřídil v Amsterodamě bratrskou tiskárnu a vydal některé důležité a potřebné knihy církevní. 1658 vydal tak »Manualník aneb Jádro celé biblí svaté«, 1659 »Kancional« s důležitou předmluvou, 1661 »Katechismus« pro mládež; kromě toho neustal ve svých jiných pracích bohoslovných i obranných.

Komenský již dříve z uložení Jednoty vydal oběma církvím, české i polské, nový otisk bible; poněvadž však bylo potřebí knihy příručnější, vydal ‚Manualník' »bibličku«, jež obsahuje vše, co Bůh lidem »I. k věření vyjevil, II. k činění poručil, III. k očekávání zaslíbil;« byla pak to právě »všech postillí matka, kořen, základ, studnice, pramen, jádro a míza, tuk a mozk, světlo a klíč.« Podobného rázu byly i soudobé spisy latinské: »Janua seu introductio in biblia sacra«, vydaná 1658 v Norimberce pro mládež školní a »Epitome Novi testamenti« téhož roku vydaná.

Kancional vydal česky, polsky i německy; české vydání rozmnoženo překlady písní polských i německých.

Mimo to vydal 1660 pro církev anglickou obšírnou zprávu o Jednotě Bratrské, věnovanou králi Karlu II. s názvem: »De Bono unitatis et ordinis disciplinaeque et oboedientiae. In Ecclesia recte constituta vel constituenda Ecclesiae Bohemicae ad Anglicanam paraenesis«, obsahující mimo jiné »řád jednoty« a »dějinky církve slovanské« (přeložené do češtiny drem BIDLEM 1893), konečně »napomenutí k církvi anglické« (přeloženo do angličiny 1660, 1703 a j., do němčiny 1738).

Vida pak, že veškery snahy o další udržení trosek Jednoty jsou marné, rozloučil se poslední biskup s posledními svými ovečkami žalostným spisem: »Smutný hlas zaplašeného hněvem Božím pastýře k rozplašenému, hynoucímu stádu«, podobného asi dojmu a slohu, jako jeho shora již zmíněný »Kšaft« — Komenský loučí se jím s Jednotou podruhé a naposled.

Jesuita Jiří Plachý.

465.

»Všechny Jednoty církve české, na něž jsme se byli ode 200 let rozešli, zhasly; naše světlem evangelium a řádu dobrých ještě svíti světu žádostiva jsauci, hájila svícnu svého, opravovala lampy své; ale aj! i ta snážnost daremná! Hasnau přece lampy náše, upadá přece svícen náš! přece i tato částka církve . . . k usnutí svému se blíží. Já sice, jako poslední toho ovčince vrátný, chtěl jsem rozložení tomu vždy přece ještě ubrániti, aby se mnau jedním nekleslo všecko. Ale nechtělo býti; ne tak, že nebylo koho . . . ale že přišla hodina naše . . .« takový duch vane celým tímto spiskem, vydaným v březnu 1660.

Poslední pak léta života svého — mimo některé spory s Zwickerem a Maresiem — ztrávil Komenský již v klidném rozjímání a tichém odříkání. Jako Štítný oddával se již v kruhu rodinném bezestrastnému přemítání

o posledních věcech člověka a lidstva; sám po krušném živobytí nabyv míru hleděl zjednati mír světu celému — sjednotiti národy ve víře jediné — »Andělem míru« nazval své dílko z r. 1667 — a jsa na smrt úplně připraven zapěl svou labutí píseň: »Unum necessarium« z r. 1668. Při tom stále — ale již bez horečných vysoko planoucích nadějí — zabýval se svou milenou pansofií a krátce před smrtí dokončil v srpnu 1670 »Triertium catholicum«.

Z posledních jeho děl bylo poslední vydání české konfesse r. 1662, dále překlad distich Katonových (v. o nich str. 100—102), vydaný v pěkných dvojverších 1662, 1670, pak ještě 1672, 1705, 1746, 1842, 1853 a 1876; »Angelus pacis« vyšel v květnu 1667, »Unum necessarium« v březnu 1668 (a ještě 1682, 1724 a j.). »Unum necessarium« (= »Jedno potřebné«) vyšlo i německy 1690, 1735

Jan Beckovský.

1845; do češtiny přeložena nejprve kap. desátá 1765, pak dílo celé od Jos. ŠMAHY 1881. Do té doby připadá také vydání ‚Panegersie' a ‚Panaugie' (v. o ní shora), dále v listě Petru SERARIOVI z r. 1666 obšírné vyvrácení bezejmenného spisu »Philosophia scripturae interpres,« pak důkladný list právě založené král. učené společnosti v Londýně z r. 1668, vyučovatelské knihy teprve po smrti jeho vydané: »Spicilegium didacticum« 1680 a »Janua rerum reserata« z r. 1681, konečně ‚Triertium catholicum', taktéž r. 1681 vydané, podávající tresť jeho názorů pansofických.

Nejslavnější z nich jest dílo »Unum necessarium«, kde Komenský v desíti kapitolách ukazuje podobenstvím Labyrintu, kamene Sisyfova i muk Tantalových marné snažení a úsilí lidské a jedinou spásu v Kristu, jemuž na konec sama sebe i vše své odevzdává. Ale kdežto v ‚Labyrintu' a ‚Hlubině' mladý muž hleděl dle Boha zaříditi svůj život budoucí a pln důvěry v pomoc Boží se odevzdává pro pouť budoucí, v ‚Unum necessarium' Komenský činí počet ze svého života a těší se již vstoupiti v ono království, jež není s tohoto světa. »Poslední mou starostí býti má: »Uč se umírati tomuto životu a naroditi se budoucímu.«

A tak Komenský uzavřev své práce a rozloučiv se s Jednotou i světem ostatním očekával jen smrt: dlouho na ni nečekal, 15. listopadu

1670 klidně skonal v náručí svých milých v Naardenu a pochován v tamním kostelíku vallonském. Díla jeho pojišťují mu slávu nesmrtelnou a Naarden sám stal se od té doby Mekkou českých poutníků.

Pomník jeho tamější v. na str. 432—433; hrob jeho v kostelíku vallonském (nyní kostelík ten přeměněn v kasárny) v. na str. 435 (deska jeho ostatky kryjíc označéna číslem 8.). Pomníků jeho je řada veliká; z nejstarších jest pomník pod horou Klopoty (v. str. 408), z nejnovějších pomník v Lešně — ale důstojného velikého pomníku dosud arciučitel lidstva nemá. V Praze slaví jeho památku v Pantheonu Musea veliká socha bronzová a nádherný obraz Brožíkův.

Komenský v dějinách lidstva zastupuje čestně národ náš jako největší jeho syn v sedmnáctém století a jako světlý zjev snah míru a vědy uprostřed hlomozného ryku války třicetileté. Názory jeho vychovatelské daleko předstihují dobu svou — jsou červánkem století budoucích — a názory jeho vševědné ukazují ideal, ke kterému lidstvo vždy směřovalo a bude směřovati. Na půldruhého sta jeho velikých děl i menších spisků ukazuje, že Komenský také pro myšlénky své vskutku pracoval, že je pracovník neúmorný a neunavný a že i v nejtěžších dobách svého života konal svou povinnost věrně a do posledního dechu. Že Komenský je při tom věrný syn svého národa, že chtěl napřed jemu sloužiti a teprve vnějšími okolnostmi byl veden k práci pro národy jiné, germanské — to činí nám arciučitele národů ještě bližším a milejším.

Spisy jeho hojně byly otiskovány a vydávány; o jednotlivých vydáních v. shora při spisech jednotlivých. Latinské jeho spisy vydává hojně i cizina; u nás ‚drobnější spisy' jeho vydal řed. Fr. ZOUBEK, ‚spisy vychovatelské' nověji Jos. ŠMAHA.

Rovněž tak hojné jsou jeho životopisy; k nejdůkladnějším náleží životopis, jejž 1871 vydal na počest 200leté ročnice úmrtí Fr. ZOUBEK a jejž 1892 dle pozůstalosti zemřelého spisovatele znovu vydal na počest 300letých narozenin dr. J. V. NOVÁK. Výborný životopis J. ŠMAHY vydávaný 1892—1894 bohužel nebyl dokončen. Z cizích sluší jmenovati německý životopis J. KVACSALY, 1892.

Komenského spisy a život staly se zvláště v novověku předmětem horlivého zkoumání; v Německu sestoupil se zvláštní spolek »Comenius-Gesellschaft«, který ve svém časopise uveřejňuje články důležité, Komenského se týkající; u nás doma jménem jeho přezvala se rozmanitá sdružení učitelská, tu za vědeckým, tu za vychovatelským cílem se ubírající. Spisy jeho nyní hojně se vydávají a do češtiny překládají; v tom zvláště vynikli F. ZOUBEK a J. ŠMAHA; sbírají se také jeho listy a od r. 1892 stojí v čele této činnosti Česká Akademie, jež vydává jeho spisy (dosud tři svazky) a jeho korrespondenci (dosud dva svazky, vydané bibl. A. PATEROU a J. KVAČALOU)

Vedle Komenského a vlastně za ním stojí celá řada spisovatelů emigrantských, kteří ve svých spisech stavějí své otčině pomník nehynoucí. Jsou to zvláště dějepisci, mezi nimi na prvním místě Pavel Skála ze Zhoře a Pavel Stránský.

Pavel SKÁLA ZE ZHOŘE, měšťan Žatecký, horlivý luterán, narozen v Praze 10. července 1583. Vzdělal se na universitě wittenberské a cestami

po západní Evropě; vrátiv se do vlasti, oženil se 1604 v Žatci bohatě a jako zámožný a vážený měšťan žatecký účastnil se horlivě věcí veřejných. R. 1618 přestěhoval se do Prahy a pracoval v české kanceláři stavovské; po bitvě bělohorské musil proto opustiti vlast; připojil se k družině zimního krále, od něhož byl často posílán s listy a poselstvími. Když pak Friedrich, propustiv vojsko své pod vedením Mansfeldovým, vzdal se dalšího boje za korunu českou r. 1622, oddělil se od něho i Skála a po obtížné cestě došel do Freiberku v Sasku, kdež se na stálo usadil. Žil tam v zátiší, spolu se synem a bratřími Hošťálky, syny švakra jeho, Maximiliana Hošťálka, primasa žateckého, r. 1621 na staroměstském náměstí popraveného a oddával se úplně spisování historickému. Byl ještě r. 1640 na živě.

Spisy jeho historické zjednaly mu jméno nejrozmanitějšího a nejobšírnějšího českého historika. Vypravuje plynně a jasně, ačkoliv vsouvá příliš často a příliš mnoho zpráv cizích do textu svého, čímž přehlednost trpí; je nestranný a věcný, ačkoliv protestant a věrný Čech v něm se nikdy nezapírá, hledí čtenáře zpraviti o všem důkladně a spolehlivě a je konečně v největší části svého díla sám svědkem očitým a bezprostředním. Ukázkou z »Historie« doslov o bitvě Bělohorské:

Jan Cluverius v historii své latinské vzav celou zprávu svou o bitvě té z jiných a snášeje se s nimi na tom z strany počtu v ní zbitých, že by po naší straně 8000 a po císařské 2000 padnouti mělo, doložil mezi jinými věcmi slov těchto: Zdálo se jistě, že v ty časy jakási osudná váhavost a zpozdilost byla Čechy posedla; nebo domnívajíce se, jakoby sobě zboží jeden každý z nich a poklady své domácí v celosti zachovati mohli, byť krásně i o vlast všickni přišli, s tak velikou snažností i úsilím nad zlatem a stříbrem svým ruku drželi a s nim se, jak mohli, ukrývali a skrblili Když pak přišlo k bitvě, téměř větší díl jich v nohách a ne v rukách radu i zmužilost svou měli. Alstedius také nic zvláštního mimo jiné nemá, kromě že jistí, že z českého vojska jak na bojišti tak potom i na utíkání do 6000 pomordováno. V aktách pak obecných od Michala Lundorfa vydaných v dílu II. na str. 906., 908. dokládá se, že v bitvě té nezůstalo lidu z obojí strany přes 3000; po straně však císařské víceji nežli po naší. Jiní ibidem na str. 911. píší o 6000. Též také doložím jedenáctou zprávu jednoho šlechetného a pravdomluvného a prozřetedlného muže z krajanův mých, kterýž v tu dobu byl v počtu konšelův Novoměstských a toho dne nedělního po bitvě dle povinnosti naň od úřadu vzložené mnohých věcí platných se dotýkal. Ten tedy v pamětech svých toho roku a dne věcí zběhlých zaznamenal sobě o tom nešťastném pádu našem v slovích a v smyslu následujícím toto:

„V neděli 21. po sv. Trojici — k níž to v kalendáři jeho českém přiloženo jest evangelium o uzdravení syna králíkova, a ne, jakž strana druhá jistí, o penízi daně, leč snad Římané v církvi své něco jiného ten rok zachovávali (Skála) — stala se veliká porážka mezi lidem císařským a če-

ským, kdežto císařští obdrževše pole, byli by ještě toho dne lehkou ranou Prahy dosáhli. Nebo jsouci zděšeno všecko množství soldatův českých tou znamenitou porážkou, kde jen a kam kteří z nich cestu před sebou viděli, tam utíkali, ba ani hlubokosti řeky Pražské se neděsíce, nýbrž jako ňákou silnicí na koních i pěšky, čím se jich také nemálo ztopilo, skrze ni plouli a bředli, jak kde stačovalo, k Starému i Novému městu pospíchajíce. Tudy také i sám jeden nejvyšší moravský, Stubenful, přebředl a k rathauzu Novoměstkému všecek zmákaný na koni přijev, žádal přítomných, aby mu buď místo vykázali aneb oheň k vysušení se zanítiti poručili. Čehož i užil spolu s jinými. Ale sami vozové špižní z Bílé hory k Hradčanům před nepřítelem pospíchající zhájili soldatům císařským toho dne do Prahy přijíti a to tím: když v tom utíkání nemohvši jim s Bílé hory se spouštějícím cesta vozová v tom ouvoze postačovati, an jeden přes druhého chtěl dříve utéci; tedy zapletvše se dohromady, díl dobrý se jich zpřevrácel, tak že jimi jako šanc nějaký v těch úvozích před Pohořeleckou branou byl udělán. Z čehož souditi patrnou pokutu boží na pyšné uvedenou a zase znamenité opatrování božské v zvrácení týchž vozův. Nebo kdyby se bylo toho nestalo, a soldati císařští do Prahy v tom svém rozpálení přišli, byli by všecky napořád vinné s nevinnými beze vší milosti mordovali, nešanujíc ani toho dítěte malého, jakž neřkuli sami potom to mluvili, alebrž i sám kníže Pražanům při audienci to oznámil, doloživ slov těch: aby pánu Bohu děkovali, že v té vzteklosti první chasa jeho a císařská do města se nedostala.

Spisy jeho dějepisné jsou celkem tři: »Chronologie církevní«, kterou psal v letech 1623—1628, »Paralipomena«, z doby asi téže, nám nedochovaná a konečně obrovská »Historie církevní«, na níž psal od r. 1628 až do r. 1640. »Chronologie« jest jen snůška dat, namnoze fantastických a jaksi jen průprava k veliké »Historii církevní«; chová se dosud v rukopise v hr. knihovně Waldsteinské v Duchcově. Vykládá stručně v šesti epochách děje od stvoření světa.

Za to aspoň částečně v nejdůležitější své části vyšla obrovská jeho »Historie«: plní 10 velikých foliantů, z nichž mnohý počítá přes půldruhého tisíce stran. Obsah jejich jest tento: Foliant I. vypráví o nejstarší době náboženství: o pohanství, o vzniku křesťanství; II. děje církve až do reformace; III. leta 1516—1535, IV. 1535—1565, V. 1565—1575, VI. 1575—1600, VII. 1600—1611, VIII. 1611—1618, IX. 1618—1620, X. 1620—1623: rukopis v knihovně Waldsteinské v Duchcově, jen část IV. knihy chová se v knihovně universitní. Části kn. VII.—X., obsahující »Historii českou od r. 1602 do r. 1623« vydal v pěti dílech 1865—1870 K. TIEFTRUNK.

Kromě toho přeložil z latiny 1640 i »důvody pilného povážení hodné, k jakému cíli vojna v Čechách začata, potom i do Říše německé přenesena a Fridrich Falcký tak náhle do klatby Říše dán jest.«

Stejného roku se Skálou (1583) narodil se v Zapské Stránce blíže Brandýsa druhý slavný historik český **Pavel Stránský.** R. 1607 stal se mistrem svobodných umění, pak učiteloval v Praze a v Litoměřicích, kdež se 1611 i bohatě oženil a do rady městské byl přijat. V bouřích následujících věrně stál ke straně evangelické a byl za to 1623 pokutován ztrátou

$^2/_3$ všeho majetku. R. 1627, 3. srpna, — zprvu ještě vítězně přehádal dva kapucíny, k obrácení města na katolictví do Litoměřic vyslané — musil se vystěhovati z vlasti, »poněvadž náboženství čistší kladl nad lásku k vlasti a bohatství.« Uchýlil se do Perna, ale brzy pletichami M. Samuela Martinia (v. str. 434.) i odtud musil odejíti; od roku 1631 pobýval v Drážďanech, v Lipsku, ve Freiberce . . ., na konec pak 1647 stal se professorem a inspektorem gymnasia v Toruni, kdež i zemřel r. 1657.

Bohužel českého od něho nemáme zachováno nic, mimo některé listy v archivu litoměřickém chované. Jinak napsal (1633) dílo pouze jediné »Respublica Bojema« (Stát český) na požádání nakladatelství br. Elzevirů v Leydenu, kteří vydávali sbírku popisů všech států. Dílo své rozdělil na 20 hlav, v nichž vykládá poměry zeměpisné, národopisné, správní, veřejné státu českého tehdejšího, o králích a královnách, o stavech, zákonech a sněmích, o úřadech a soudech, konečně pak o bohatství, moci, penězích a závěrem o pohřbu králů českých. Vůdčí myšlénkou celého díla, znamenitého i látkou a úpravou, je důkaz, že Čechy jsou královstvím volebním; láska k vlasti a hrdost národní pronikají celým dílem velmi živě a patrně.

»Respublica Bojema« vyšla nejprve 1634 v Leydenu, podruhé asi o šestinu rozmnožená a opravená, 1654 tamže; pak ještě 1713 v Amsterodamě a 1719 ve Frankfurtě při vydání díla Melichara Goldasta, dvorního historika Ferdinanda II., jenž novoty císařem zaváděné podpíral historickými doklady. Tohoto Goldasta často Stránský vyvrací a proto vydavatel Goldastův Schminck dílo Stránského k němu připojil. Do němčiny přeloženo Ign. CORNOVOU 1792—1803 (v 7 svazcích; Cornova totiž Stránského nesmírně rozšířil), do češtiny pak (zabarvené v duchu XVII. století) 1893 EM. TONNEREM, jenž připojil pěkný úvod o životě Stránského a jeho díle (otiskl tam také jeho listy). Ukázkou stůj zde dle Tonnerova překladu konec hlavy VIII.:

»Po vítězství, jehož, jak jsme pravili, proti králi Bedřichovi u Prahy na Bílé Hoře dobyl císař

55. **Ferdinand,** vyslav hned Karla z Lichtenštejna jakožto místokrále, uvázal se v království, právem válečným nabyté a dav popraviti skoro třicet nejčelnějších mužův strany protivné, některé zas do věčného žaláře odsoudiv, přemnoho pak zámožnějších na celém jmění pokutovav a národu úplně vyrvav právo, voliti si krále, v Čechách dle libosti své a mocí neomezenou jal se panovati a podnes ještě panuje.

XVII. Ostatně, poněvadž jest to věc choulostivá, kteréž skoro všude vyhýbají se mužové vzdělaní, totižto psáti o králích ještě žijících, jakož i, aby nikdo nedomníval se, že ježto týmž císařem byl jsem přinucen pro náboženství opustiti všecko své jmění i vlast, u vypisování více než slušelo, hověl jsem bolu svému, proto potomstvu svobodnějšímu a výmluvnějšímu ponechávám vypsání všeho, co veleslavný panovník tento jak jinde tak v Čechách vykonal ve vojnách po všecek čas, co panoval, v Němcích, ve Vlaších, v Prusích až dosud vedených«.

A tak mnozí jiní ještě vyhnanci a vystěhovalci zapisovali tou dobou děje církve a vlasti; tak vrstevník Stránského, Ondřej HABERNFELD, jehož tenounká knížečka »Bellum Bohemicum« skoro úplně vyhlazena, Bohuslav KŘINECKÝ Z RONOVA, jehož »Historie království Božího« 1632 upomíná na práci Skálovu a j. a j.

Docela jiným směrem šlo dějepisné spisování prvního pána katolického v koruně české, pana **Viléma Slavaty z Chlumu a z Košumberka.** Tento muž, jenž na nejvyšším místě hodnostním za dvou císařů až do smrti své se udržel, nejvyšším řádem církve katolické byl vyznamenán a s upřímnou oddaností k rodu panovnickému spojoval urputnou zášť ke

všem nekatolíkům, že spíše znám jest politickým vystupováním nežli spisovatelskou činností.

Narodil se 1572 (1. prosince) v Čestíně Kostele z rodičův evangelických; prvního vychování nabyl ve škole bratrské v Čestíně, kde měl od roku 1581 učitelem br. Jafeta. S příbuzným svým, Jáchymem Oldřichem z Hradce, vzdělával se pak dále (1589—1592) v Praze; na vyšší studie odebral se do Vlach s pomocí p. Adama z Hradce a Petra Voka z Rožmberka; do Benátek přijel již koncem r. 1592, kdež prodlel čtvrt leta zajížděje časem do Padovy. 1593 navštívil Florencii a v Sieně oddal se studiím právnickým. Pak ještě prohlédl si Řím, Neapol, Sicilii, Maltu a vrátil se 1596 do Čech, kdež uchýlil se do Jindř. Hradce k panu Adamovi. Tu zpozoroval záhy — a rodina pánů z Hradce sama mu v tom ukazovala cestu — že jeho náboženství bratrské zamezuje mu postup k vyšším hodnostem; ano, že kdyby byl katolíkem, mohl by snadno i nesmírné jmění vymírající této rodiny na sebe převésti. Pobyt v Italii zviklal v něm již mnoho z jeho přísného přesvědčení, ostatek dokonali Otcové Tovaryšstva Ježíšova, v kolleji hradecké usedlí, k nimž 1597 pan Vilém horlivě docházel. Mezi otcem, horlivým Bratrem, a synem, chýlícím se nyní k odpadlictví, rozvinulo se důrazné dopisování, ale to, i prostřednictví p. Petra Voka z Rožmberka, jenž svedl na Krumlově žáka s bývalým učitelem Jafetem, bylo bez výsledku; mladý pan Vilém, vyhlédnuv si již nevěstu v bohaté sestře přítele Jáchyma, přestoupil v srpnu 1597 ke katolictví a 21. září přijal svátost oltářní po způsobu římském, k velikému pohoršení celé rodiny Slavatovské, ode dávna kališnické, i ostatního členstva Jednoty.

Pohoršení bylo tak veliké, že se Slavata odhodlal svého činu brániti zvláštním spiskem: »Příčiny jednoho pána mladého, v nichž vypravuje, proč jest od víry evangelistské, kteráž pod obojí slove, odstaupil a k víře římské přistaupil«; spisek ten určen byl hlavně příbuzným a rodině. Neznámý Bratr (Jafet?), skrývající se za jméno Nikodema Filadelfa, napsal k tomuto spisku Slavatovu důkladnou odpověď — obojí spisek chová se v rukopise v Ochranově a v Petrohradě.

Aby ušel nepříjemnostem, jež mu z jeho pokatoličení vznikly, odebral se pan Adam na cesty, na nichž pobyl 1597—1600 v Německu, v Dánsku, v Hollandsku, v Anglii, ve Škotsku, ve Francii a ve Španělsku. Vrátiv se, povolán byl ke dvoru císařskému a postupoval rychle k vysokým úřadům: zasedal na větším soudě zemském, stal se komorníkem a maršálkem dvorským, později purkrabím karlštejnským a tajným radou císařským. A ruku v ruce s tímto postupem šla moc a bohatství osobní: 1602 s velikou slávou oženil se s hradeckou dědičkou, Lucií Otilií, pak smířil se s rodinou svou a převzal náležitý svůj podíl, konečně r. 1604 podědil po smrti p. Jáchyma z Hradce nesmírné jmění tohoto předního rodu panského. A náležeje takto — ač mlád — k nejmocnějším a nejpřednějším pánům zemským, měl přirozeně nemalý vliv na utváření osudů království. Vždy stavěl se příkře proti stranám nekatolickým a v roce 1609 byl spolu s Martinicem a Lob-

kovicem nejvášnivějším odpůrcem majestátu, jehož v srdci nikdy neuznal. Zdá se, že měl nějaké účastenství ve vpádu Pasovských do Prahy roku 1610 — ačkoli výrokem zemského soudu 1612 byl viny té sproštěn. Za Matyáše rovněž náležel k nejurputnějším protivníkům podobojích a ačkoli byl nejhorlivějším stoupencem (1617) kandidatury arcikníže Ferdinanda štyrského na trůn český, přece velice těžce nesl, že arcikníže k radě Jesuitů potvrdil zemská privilegia, mezi nimi i majestát. Po odjezdu obou králů z Prahy byl Slavata, jsa od r. 1612 president komory české, z desíti místodržících a 23. května 1618 spolu s Martinicem a Fabriciem od stavův evangelických svržen s okna hradního. Při pádu dosti se zranil, ale uchránil se potom v domě paní Polyxeny z Lobkovic, kdež přes rok zůstal, jsa hlídán stráží stavovskou. Tu psal své paměti z let 1608, 1609 a 1618 a pilně dopisoval císaři o všech věcech, jež stavové podnikali. V srpnu roku 1619 podařilo se mu uprchnouti do Saska, odtud pak odebral se do Aschaffenburku ke korunovanému tehdy právě na císařství Ferdinandovi a vrátil se s ním do Rakous, kdež vykázal mu císař místo v Pasově.

Po bitvě bělohorské Slavata dosazen opětně ve všechny své úřady a 1621 povýšen do stavu hraběcího; měl účastenství v radách, jak nalo žiti s dobytým královstvím. Darem obdržel 1622 od císaře 50.000 kop, jichž však přímo nevzal, nýbrž, půjčiv císaři ještě dalších 50.000 kop, dal si celých 100.000 kop zapsati na statcích Zbirově, Točníku a Král. Dvoře; k tomu ještě roku následujícího půjčil císaři 200.000 zlatých rýnských, jež mu zapsány na panství mělnickém. R. 1622 odstěhoval se také z Pasova do Brna, kde zasedal v soudě nad stavy moravskými. 1625 dáno jemu, pak Martinicovi a Adamovi z Valdštejna první místo na sněmě, přede všemi úředníky hned po knížatech, zároveň pak i titul »vladaře domu Hradeského«. Roku 1627 postoupil za nejvyššího hofmistra a dědičného číšníka, 1628 stal se nejvyšším kancléřem, od kteréž doby přebýval nejvíce ve Vídni. Roku 1632 chtěla se strana dvorská Slavaty zbaviti a nastrojila to tímto způsobem: Ferdinand II. svěřil správu království Českého korunovanému již tehdy králi Ferdinandovi III.; tento usídlil se v Praze a měl tedy Slavata jako první úředník králův odebrati se s ním do Prahy. Ale Slavata ukazoval k tomu, že nejvyšší kancléř království Českého spravuje nejen království, nýbrž i markrabství Moravské, vévodství Slezské a obojí Lužici; správu těch zemí že má císař a proto že musí vytrvati u jeho osoby ve Vídni. Mínění své zastával tak houževnatě, že do Čech poslán jako kancléř pouze pro království syn Jaroslava z Martinic, pan Jiří Adam. Když se nepovedlo tímto způsobem straně dvorské odkliditi Slavatu, zkusila to následujícího roku, 1633, kdy docházela lhůta kancléřství, jinak: vzbudila v pobožném Slavatovi pochybnosti o oprávnění jeho k úřadu tomu, ukazujíc mu z kroniky Hájkovy, že kancléřem má býti vždy probošt Vyšehradský. Tu vznikly v Slavatovi boje, v nichž těšil ho zpovědník, známý otec Lamormain; chtěl žádati papeže za dispens, ale bylo mu konečně ukázáno, že Hájkovo tvrzení je pouhá smyšlenka. Potvrzen tedy v úřadě na

dalších pět let od císaře s velikou pochvalou. Téhož roku (1633) zemřela mu též manželka a nabízeny mu se všech stran výhodné partie, jež však všechny Slavata odmítl, chýle se již k životu rozjímavému a samotářskému.

Když pak po smrti Ferdinanda II. r. 1637 vrátil se do Vídně Ferdinand III., veliký přítel a příznivec Slavatův, aby nastoupil na trůn císařský, a spolu s ním i mladý Martinic, rozděleno kancléřství mezi oba tak, že Slavata zůstal kancléřem nejvyšším, Martinic pak kancléřem pro království české; v úřadu svém nejvyššího kancléře potvrzen od panovníka 1638,

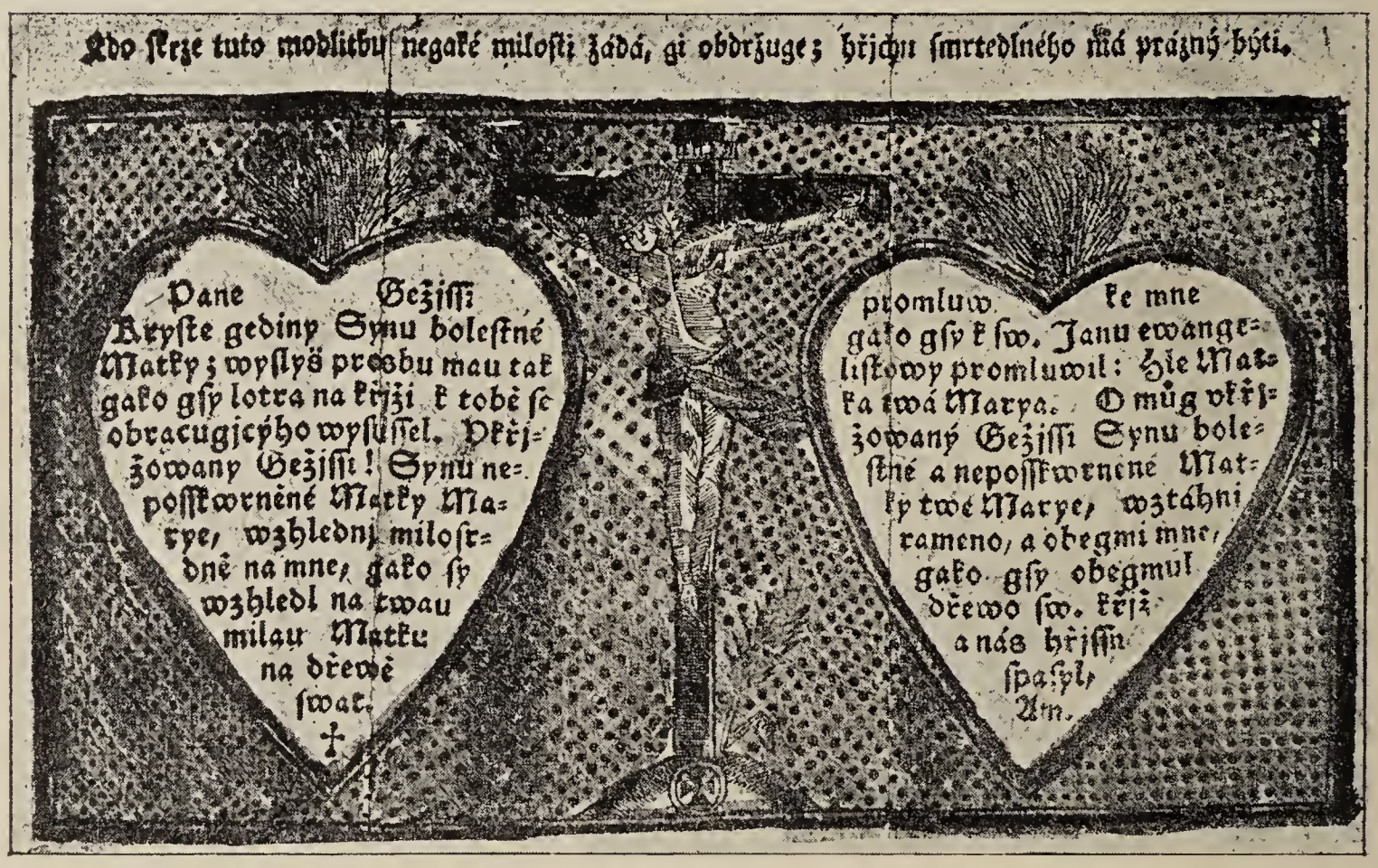

Nábožná vzdechnutí k P. Ježíši ze XVII. století.

1643 i 1648, vždy za nejvyšších vyznamenání se strany panovníkovy; roku 1643 vymohl mu Ferdinand nejvyšší řád katolický, zlaté rouno od krále španělského a vybízel ho k další službě vlídnými slovy: »Můj Slavato, dokud sme já a vy živi, nemá nás než toliko smrt rozloučiti.«

Ovšem v poslední této době všechno břímě úřadu spočívalo již na bedrách Martinicových; Slavata sám obíral se již více a více činností literární a hloubáním náboženským. Chtěl dokonce vstoupiti do koleje jesuitské v Jindř. Hradci (a jen s obtížemi ho přemluvili, aby tak nečinil), oddával se mysticismu a zanedbával i své hospodářské poměry. Mělník, zastavený mu kdysi od císaře ve 200.000 zl., postoupil panovníkovi zpět za 120.000, Košumberk, kdysi majetek rodu Slavatovského, 1623 koupený, prodal opět 1634 Hendrichovi Slavatovi, půjčoval i panovníkům peníze —

a tak po smrti jeho shledáno 426.000 zl. dluhů, kdežto sám měl jen asi 200.000 zl. pohledávek. 1651 učinil poslední pořízení, dal se pak, cítě blízkost smrti, donésti do domu jesuitského ve Vídni a tam 19. ledna 1652 zemřel; mrtvola oblečena dle přání jeho v hábit jesuitský a v kryptě jesuitské v Jindř. Hradci pohřbena.

Dwotce
z Růžj
Neyswětěgssýho Ar-
cy-Bratrstwa Swatého
Růžence
Blahoslawené Pánenky a
Orodownice Hřjssnikůw
MARIÆ.
Předně wydané od
P. Fr. Tomásse Nygryna/ Řjá-
du S. Dominyka / na ten čas Kaza-
tele Klásstera S. Gilgj w Králowstem
Starém Městě Pražském.
Nynj pak po Druhý z Nowu
S Dowolenjm Welebné
Wrchnosti
Wytiskl Jan Wáclaw Helm/ w
Starém Městě Pražském/ Léta 1710.

Nábožná knížka P. Nigrína z r. 1710.

Z literarní jeho činnosti, kromě zmíněné již obrany přestupu k víře katolické důležity jsou jeho listy, hlavně Martinicovi psané, pak jeho účastenství při ‚Obnoveném zřízení' 1627 (v. str. 400—401), konečně a nejvíce jeho ‚historické spisování'.

‚Paměti' své, nejdůležitější dílo katolického dějepisectví v Čechách, Slavata počal spisovati r. 1636; toho totiž roku vydal starý vůdce českého povstání, hr. M. Thurn, obranný spisek o Albrechtovi z Valdštejna, v němž podobně jako Stránský proti ‚Obnovenému zřízení' dokazoval, že Cechy jsou královstvím volebním. Slavata, jako

hlavní původce ‚Obnoveného zřízení dědičného království českého' začal obšírně vyvraceti vývody Thurnovy, pak přikročil k rozboru volebního práva českého a konečně dílo své rozšířil až k r. 1527, to jest psal pokračování kroniky Hájkovy. Dílo jest velmi obšírné, v několika rukopisích zachované, ale dosud jen částečně vydáno.

Celou práci svou — Slavata sám nepsal, nýbrž diktoval tajemníkovi — rozdělil na 14 knih, z nichž kn. I.—II., obsahující děje z let 1608—1609, napsal v l. 1637—1639 (tato část vydána Jos. JIREČKEM v Praze 1866 a 1868), kn. III. a IV., hlavně proti Thurnovi namířená, vznikla r. 1640—1641 a od r. 1642 do 1651 psal každý rok knihu další; těchto posledních 10 knih obsahuje děje domu Habsburského v letech 1527—1592 (z toho vydány opět J. JIREČKEM ‚Děje uherské za Ferdinanda I. 1526—1546', ve Vídni 1857): dílo patrně nedokončeno. Ukázkou následuje:

Povaha císaře Ferdinanda I.

Byl jistě císař Ferdinand monarcha pobožný, církve katolické opravdový ochrance a víry katolické upřímný následovník. Nebyl sice tak šťastný bojovník jako císař Karel Pátý, bratr jeho, však nicméně při válkách, které vedl, při něm zjevně se spatřovala pravice božská a zvláště pak v té nerovnosti moci a síly tyrana tureckého milostivě jeho chránila. A ačkoliv přední krajiny království uherského Turek opanoval, však proto s pomocí boží tak mnoho témuž lstnému nepříteli odepřel císař Ferdinand, že jest se dále nepustil a těmto zemím škoditi nemohl.

Císař Ferdinand vždycky byl ve všem podobný a v ničemž se nikda neměnil, byl dobrý a nebylo při něm nic ošemetného, a v tom všem měl velikau pomoc od umění. Byl pilen toho, což konati a říditi měl, a ne mnoho se na to ohlížel, což o něm vůbec rozprávěli. Nejvíce pak stkvěly se při císaři Ferdinandovi tyto ctnosti: pobožnost, spravedlnost, milostnost, vhlídnost, bedlivost a střídmost. Snažně Boha ctíti hleděl a vyznával ho v pravé katolické víře, modle se jemu v oběti mše svaté každodenně a poraučeje mu v ochranu všecka království světa. Anobrž i v nemoci své o to nejvíce pečoval, aby církev křesťanská, od kacířův nedávno před tím původem Martina Luthera vzniklých roztrhaná, v jednotu a svornost uvedena býti mohla.

Byl bedlivý strážce práva a řádu obecného; každému, bohatému i chudému, za spravedlivé činil, neohlédaje se na osoby. Častokrát ta slova říkával, jimiž se k spravedlnosti jako ponukoval; „Fiat justitia, pereat mundus," nechť, prý, spravedlnost má svůj průchod, by pak všecken svět zahynouti měl.

Těm, kteříž se mu kořili, rád provinění odpaušťel, ano i mnohým, ježto těžkých pokut zaslaužili, milost učinil. Píše Christophorus Varsovecius, rodem Polák, že císař Ferdinand byl zapověděl pod těžkými pokutami a přísným trestem háj blíž města Vídně ležící, aby žádný do něho nechodil, ani dříví v něm nesekal, jakožto v místě k provozování myslivosti příhodném. Toho času zůstával při císařském dvoře pan Jan Přeręba, někdy království Polského místokanclíř a tehdáž již arcibiskup hvězdenský,

muž vysoce vznešený. Přitrefilo se, že jeho čeládka, kočí a jinší, zapřáhvše ednoho dne do velmi velikého formanského vozu osm silných klisen, z Vídně ven vyjeli, aby sobě dříví přivezli. Kteřížto, buď že o jiném lesu nevěděli mimo dotčený háj, neb že se snad dáleji na cestu vydati obávali, do téhož háje s vozem vtrhvše, tu sobě, což mohl vůz snésti a osm silných koní utáhnouti, dříví nasekali a naložili, a s veselím s ním z téhož háje k městu utíkali. Císař, spatřiv je nenadále z háje vyjížděti, velice se na ně rozhněval a bez meškání proti nim na koni jeti a jich se tázati netoliko poručil, čí by oni kočí neb formani byli, ale i sám, dav je před sebe povolati, jich na to se ptal. Tu oni latinskou řečí odpovídali a takovou odpovědí císařský hněv císaři i všem přítomným v smích obrátili, že, jsauce kočí, tak krásně řečí latinskau mimo všecko nadání jeho Velebnosti směle odpověď dali. Čemuž se císař i divil a i v pravdě smál, že se nikdy nedomníval, aby Poláci tak učeni byli, že i ty maršťalíři a kočí u nich latinsky mluví. A tak z té latinské řeči nenadále císař od nich k smíchu byv přiveden, s takovým dřívím do hospody jejich svobodno jeti jim rozkázal, maje na pozoru legátství, které pán jejich při císařském dvoře na ten čas řídil. Císař Ferdinand ovšem vždyckny toho šetřil, aby právo všech národův v ničemž nejmenším uraženo nebylo. I toto při té příležitosti může se doložiti, že času jednoho císař Ferdinand, maje s jedním legátem v saukromí jisté rozmlauvání, v tom, když z nepozoru slovo jedno proti regulím grammatickým poněkud nedobře promluvil, tu týž legát řekl, že to slovo latinské není. Zasmáv se tomu císař, odpověděl: „Zapomněl sem, prý, že ne s legátem, ale že s praeceptorem mluvím.“ Všetečnost toho maudráčka tau svau zdvořilau, dobrativau, libau a směšnau odpovědí v žert obrátil.

Domácí války v Říši opatrností svau spokojil a radami svými císaře Karla k tomu naklonil, že i při vítězství mírnost zachoval a žádostivý pokoj v Říši utvrdil, kterážto, jakž se byla jednau nebezpečně polmula, nezdála se moci zase upokojiti, leč s velikau svau záhubau a jistým všeho císařství skrze kacířstvo vyvrácením.

Práce své každodenní rozděloval na jisté hodiny, kteréž také bedlivě zachovával. U veliké autlosti těla svého a nedostatku zdraví svého snášel tak těžké práce, že snad i nejsilnějším a nejzdravějším nesnesitedlné býti mohly. Ale sílu mysli i těla zdržoval a v sobě rozmnožoval zdrželivostí a střídmostí. Častokráte za den jednau toliko jedl a to skrovně, aby volný čas míti mohl k radám a uvažování potřeb a sporův lidských. Po obědě dával všechněm vůbec audiencí, vyslýchal žádosti a přijímal supplikací všechněch, i těch nejmenších, nejnižších a nejchudších, a každému milostivě a dobrotivě odpovídal. Jednoho času velmi těžce domlauval komorníku svému, že nějaké chudé ženy k němu pustiti nechtěl, řka: „Jestli že my nepustíme před sebe chudých lidí, to se nám též stane před stolicí boží.“

Za stolem při jídle sedě, rád poslauchal učených lidí mluvících o věcech přirozených anebo o něčem užitečném. Sám také za časté netoliko se

vyptával, ale také i své zdání oznamoval. Když se něco mimo naději přitrefilo, měl obyčej připomínati tento verš: „Accidit in puncto, quod non sperabatur in anno,“ to jest, Časem v okamžení stává se to, co se téměř v celém roce nenadává. A když jeden z rad jeho to obrátil, řka: „Perditur in puncto, quod non reparatur in anno“, to jest, Časem v okamžení se ztratí to, což zase v celém roce dostati se nemůže, na to jemu odpověděl: „Tomu zlému v cestu se vjíti a překaziti může pobožnými modlitbami a maudrau radau.“

Práci svou Slavata posílal přátelům na posouzení a dával překládati pro své dvorské příznivce i do němčiny.

Dílo jeho (v. ukázku právě položenou z první knihy) důležito je nám hojnou látkou listinnou, jasným vypravováním očitého svědka a katolickým názorem spisovatelovým. Spolu se Skálovou Historií církevní náleží k nezbytným pramenům dějepisce tohoto věku.

Ostatní dějepisci této doby píší buď jazykem cizím anebo pouze nářečím lidovým; tímto nářečím lidovým psali zejména mnozí skladatelé rozmanitých městských pamětí, ‚letopisů‘ a ‚dennopisů‘. Německy a latinsky psala pak mladší vrstva dějepisců, vychovaná v dobách pobělohorských, která neovládala již jazyka českého tolik, aby mohla v něm své myšlenky vyjadřovati.

Z těchto latinských historiků nejdůležitější jest BOHUSLAV BALBIN (1621—1688), rodilý z Král. Hradce, potomek vládycké větve Balbínů čili Škorniců z Vorličné. Studoval v Jičíně a v Olomouci a již roku 1636 vstoupil do řádu jesuitského. 1650 vysvěcen na kněžství a dvakrát byl missionářem v rodném kraji hradeckém; při tom — a ovšem již dříve za celého svého mládí — viděl z blízka ony hrůzy doby protireformační: sám snažil se obraceti nekatolíky pouhým slovem na víru katolickou, podařilo se mu to i u 1500 osob — ale představeným jeho takováto činnost se nezamlouvala. Balbín odvolán a určen k úřadu učitelskému. Od roku 1640—1662 učil tak v nejrůznějších školách řádových — v Krumlově v Kladsku, v Praze, v Brně, v Jindř. Hradci a v Jičíně, zabývaje se při tom sbíráním pramenů dějepisných. Na konec usadil se v kolleji klementinské v Praze a již r. 1664 mohl uveřejniti první plod svých historických studií, ovšem latinsky: »Vita venerabilis Arnesti«, životopis Arnošta z Pardubic.

Výpisků, které si na cestách v archivech Jindřicho-Hradeckém, Krumlovském a Třeboňském učinil, zužitkoval nejprve nejrozsáhlejší měrou ve svém obšírném dějepise českém: »Epitomererum bohemicarum,« který začal vydávati r. 1670, ale po velikých překážkách teprve r. 1677 mohl dokončiti.

»Epitome«, snůška to zpráv nejen archivních, nýbrž i z nejrozmanitějších historiků, dokončena byla Balbínem již 1669; ale když začala se tisknouti, nalezl

v jejím vlasteneckém duchu nejv. purkrabí, hr. Bernart Ignác z Martinic, nesrovnalost se skutečným stavem věcí, zastavil další tisk, celé dílo podrobeno novému posudku vládnímu a řádovému a Balbín poslán z Prahy do vyhnanství do Klatov; odtud 1674 přeložen do Opavy; tu však konečně pomohla mu skvělá recense bibliotekáře císaře Leopolda Petra Lambecia i přímluva příznivce hr. Fr. Kinského a na rozhodnutí samého císaře 1677 »Epitome« vydána a Balbín vrátil se zpět do Prahy.

Nesnázím, které se vydání jeho ‚Epitome' v cestu stavěly, Balbín tedy šťastně odolal, ale trpkosti, která se v něm při tom nastřádala, dal prudký a upřímný výraz ve své slavné **Obraně jazyka českého** (»Dissertatio apologetica pro lingua slavonica praecipue bohemica«), psané ve vyhnanství v Klatovech, věnované velikému příteli Tomáši Pešinovi z Čechorodu a teprve sto let po prvním napsání s velikými obtížemi tiskem vydané.

Obrana jeho měla původně nadpis: »De regni Bohemiae felici quondam, nunc calamitoso statu« (»o šťastném kdysi, nyní nešťastném stavu království Českého«) a je plamennou obžalobou tehdejších útisků a útrap lidu českého, tím důležitější, že psána je vrstevníkem a horlivým katolíkem. Na konec vyznívá ve vroucí modlitbu k Bohu za zachování českého národa a zavírá se (po česku) známým veršem písně kostelní: »Nedej zahynouti nám ni budoucím, svatý Václave!«

Za života spisovatelova nebylo ovšem ani pomyšlení, že by byla mohla vyjíti tiskem; teprve 1775 ji vydal F. M. PELCL, ale vydání hned bylo zabaveno; do češtiny přeložil ji 1869 EM. TONNER ve sbírce »Matice Lidu« pod názvem »Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště pak českého.«

Znovu pak v Praze trávě, začal r. 1680 vydávati vlastivědu českou »Miscellanea historica regni Bohemiae« kterých do smrti jeho vyšlo deset foliových svazků, jejichž úplného vydání (částí jejich měla býti i »Bohemia docta« = Učené Čechy) Balbín se však nedožil.

Celá »Miscellanea« (směs) Balbín rozvrhl na dvě dekady, každou o desíti foliantech. V první dekadě mělo býti všestranné poučení o zeměpise, přírodopise, státním a církevním zřízení, o listinách a rukopisech českých atd., v dekadě druhé pak měly býti obsaženy výpisy všech rodů českých.

Z nich vyšlo do r. 1688 prvého oddílu osm, druhého oddílu dva svazky. Prvý oddíl po smrti Balbínově ještě dokončen; IX. část totiž »Bohemia docta« vydal r. 1776—1780 R. UNGAR (vydání Ungarovo zdálo se býti P. CANDIDOVI, podporovanému DOBROVSKÝM, nesprávné i vydal druhý díl sám 1776; v literární půtce, která pak povstala, vydal DOBROVSKÝ »Corrigenda in Bohemia docta B. Balbini ed. a R. Ungar« 1777), díl X. (»liber curialis«) vydal 1793 RIEGGER. Za to druhý oddíl zůstal již necelý; Balbín sám, vydav 1687 zmíněné dva díly, nemohl vydati již více a tak ze všeho ostatního veřejnosti se dostaly jen kniha »o pánech z Kolovrat«, vyd. r. 1767, a »o pánech z Guttensteina«, 1665 předběžně Balbínem samým vydaná.

Kromě těchto historie politické se týkajících děl, Balbín zabýval se také spisováním životů svatých; zejmena život P. Marie a sv. Jana Nepomuckého, jehož úcta tehdy v Čechách začínala nahrazovati úctu k Mistru Husovi, byly oblíbeným jeho předmětem; také psal básně a učebnice.

Roku 1683 byl raněn mrtvicí, ale ani tu neustal v práci literární, vzal si písaře a až do své smrti († 29. listop. 1688) horlivě a vytrvale zabýval se spisovatelstvím.

Rovněž vlastenecky si vedl vrstevník a přítel jeho Tomáš **Pešina**, později do stavu šlechtického s přídomkem »z Čechorodu« povýšený. Narodil še 19. prosince 1629 v Počátkách, 1653 vysvěcen na kněžství, kaplanoval dvě leta v Kostelci nad Orlicí, stal se tam farářem, 1657 děkanem v Litomyšli, 1658 biskupským vikářem. Jako přítel Balbín obrátil se k dějepisu; a kdežto mladý jesuita obral si za předmět svých badání osudy království, vybral si litomyšlský děkan za předmět Moravu; do r. 1663 měl již tři díly svého podrobného »Moravopisu« vypracovány. Chtě obrátiti pozornost veřejnosti na své dílo, vydal nejdříve »Summovní výtah všeho toho, co v Moravopisu obšírně položeno bude«, zároveň pak latinské vyzvání k válce proti Turkům.

Toto vyzvání má nadpis »Ucalegon Germaniae, Italiae et Poloniae-Hungariae flamma belli turcici ardens« (= »Ukalegon [t. j. asi nejbližší soused] Německa, Italie a Polska-Uherska plamenem války turecké hořící), praktických výsledků sice nemělo, ale dočkalo se v krátké době trojího vydání a vyneslo spisovateli čestný titul moravského dějepisce. »Summovní výtah« má vlastně název »Předchůdce Moravopisu«.

Téhož r. 1663 jmenován kanovníkem a českým kazatelem u sv. Víta, 1670 stal se děkanem a tajným radou císařským, 1675 pak světícím biskupem: tu zejména horlivě zastával se práv kapitoly proti přehmatům arcibiskupovým a pečoval s nesmírnou láskou o zachování dómu svatovítského. On postaral se také o důstojné uložení kostí králů českých, zejmena Karla IV., jež ležely do té doby pohozeny v kryptě chrámové.

Zastávaje tak důležitý úřad v kapitole svatovítské, zabral se záhy také do dějin slavného dómu, ponechávaje na čas prací svých Moravopisných. Výsledek této práce byl 1673 »Phosphorus septicornis h. e. metropolitanae d. Viti ecclesiae maiestas et gloria« (= »Sedmirohý světlonoš t. j. sídelního dómu sv. Víta velebnost a sláva«), pak zabral se docela do svého Moravopisu. R. 1677. vyšel prvý díl dějin válečných s názvem »Mars Moravicus«, díl druhý však nedošel k vytištění.

»Mars Moravicus« obsahuje dějiny Moravy od nejstarších dob až do r. 1527, ovšem hlavně jen se stanoviska různých válek a bojů; díl druhý, obsahující vypsání válek z let 1527—1632 Pešina sice dokončil, ale nevydal. Rukopis jeho, jakož i jiných děl, chovají se částečně v Duchcově, částečně v zemském archivu v Brně.

Pešina totiž na konec svého života zabral se do rozsáhlých podniků; 1678 koupil statek Obořiště a založil tam klášter Pavlánů; práce s tím spojené zaujaly ho tak, že nemohl svých rozpracovaných děl dokončiti, neboť zemřel, nedočkav se ani dostavení kláštera, 2. února 1680.

Oba tito mužové — Pešina i Balbín — činí skvělou výminku mezi ostatními vrstevníky. Na nich však již zároveň vidno, jak hrozný byl úpadek národa v těch nějakých šedesáti letech jejich života. Oba horoucí vlastenci, ctitelé svého národa, jeho jazyka i dějin — oba však nemají již ani schopnosti, ani odvahy psáti díla svá po česku.

Jinou cestou bral se Matěj Václav **Štýr** neboli **Šteyer**, rovněž horlivý člen Tovaryšstva Ježíšova. Nar. 1630 (otec jeho byl pekař novoměstský v Praze), vstoupil do řádu 1647 a 1665 vykonal poslední sliby; učil na školách řádových a kázal na místech poutnických i v Praze.

Při svém misionářském působení neoddělával se od lidu, jak činili mnozí jiní, nýbrž lna k svému národu, hleděl s ním splývati; předříkával modlitby, předzpěvoval písně, rozdával otisky starších knih katolických, vyměňoval nové za staré »kacířské« — a byl tak oblíben, že k jeho kázaním na Svaté Hoře přicházívalo 50—60.000 věřících.

Vida pak při svém působení — podobně jako Balbín — jak téměř celé české písemnictví hyne v plamenech, chtěl tuto stále vznikající a šířící se ztrátu nahraditi aspoň částečně vydáváním nových dobrých a otiskováním starých katolických knih. K tomu účelu věnoval již 1662 svůj mateřský podíl 500 zl. jako jistinu zakládací, přiměl pak matku, že dala k témuž účelu 800 zl. 1669 a konečně věnovány jím k témuž účelu peníze (do r. 1671 zl. 250), jež utrženy z prodeje Balbínovy knížky »Přepodivná matka svatohorská Maria«, kterou Štýr vydal 1666 v Litomyšli s tím úmyslem, aby byla na Sv. Hoře poutníkům prodávána. 19. června 1669 vzniklo tak pod ochranou provinciala řádu »dědictví sv. Václava« »založení věčné na české pobožné knihy neb knížky, aby se pokudž bude možné každoročně tiskly nebo skupovaly a pro odplatu Boží na spůsob almužny rozdávaly«. Chtěla pak tato pobožná pekařka tímto základem »obzvláště Čechům dobře učiniti.«

»Dědictví svatováclavské« takto založené rostlo a zkvétalo; 1670 rozdáno již 825, 1671 1508, 1672 2351, 1673 již 3367 knih. První kniha, nákladem »Dědictví« vydaná, byla »Světlo katolického učení« 1670 — a do r. 1790 vydávalo »Dědictví« knihy v počtu stále hojnějším. R. 1790 činnost jeho byla zastavena, jistina státním úpadkem na počátku XIX. stol. značně se ztenčila, až teprve r. 1859 znovu dávnému účelu vrácena. Jako první kniha obnoveného »Dědictví« vyšel výklad evangelií od Fr. PAVLÍČKA.

Největší práce, které se Šteyer podjal a která také prospěla značně »Dědictví«, byl však nový překlad Bible. Stálým pálením totiž biblí nekatolických nastal konečně v zemích koruny české a na Slovensku takový nedostatek Písma, že již arcibiskup M. Ferd. z Bielenberku († 1675) ustanovil bibli vydati po česku znova a svěřil práci tu horlivému jesuitovi Jiřímu **Konstancovi,** překladateli knížek nábožných a brusiči češtiny.

Tento JIŘÍ KONSTANC (nebo CONSTANTIUS), rodilý z Řepína u Mělníka (1607 až 1673), byl vychován z počátku v náboženství evangelickém, po roce 1620 však ve školách jesuitských zalíbil si víru katolickou tak, že 1628 vstoupil do řádu jesuitského, dlouhá léta vyučoval na školách řádových a missionářoval, překládal hojné knížky po-

božné (vydal deset pobožných knížek českých 1652—1672, devět latinských), zabýval se i mluvnicí — tu proslul jeho spisek »Lima linguae bohemicae. Brus jazyka českého, spis o poopravení a naostření řeči české« 1667 — a r. 1670 dal se se Šteyerem ku přání arcibiskupovu do překládání Písma. Ale uprostřed práce zastihla ho smrt 1673.

Po smrti Konstancově pracoval nicméně Šteyer neunavně dále, ale dílo mělo ještě další průtah smrtí arcibiskupa Bielenberka († 1675) a teprve za nástupce jeho, hr. z Valdšteina, vyšel 1677 prvý díl, Nový Zákon, slavné později **bible svatováclavské**. Další dva díly, obsahující Zákon Starý, vyšly teprve dlouho po smrti Šteyerově, a po smrti následníka jeho BARNERA, r. 1712 a 1715.

Správa Hystorycká
O Siwotě
Mučedlnictwi a Zázracých
Sw. JANA
Nepomuckého/
Kanownika Pražského/
Pro
Swátostnj Tagnost, a Mlčenj Swaté
Spowědi/ Nepřemožitedlně/ a stále
zachowánau/
Do Rzeky Moldawy/ neb Wltawy whozeného/
a vtopeného.
S Powolenjm Duchownj Wrchnosti.
Wytisstěno w Praze, v Karla Jana Hraby, Gegich Milosti PP. Stawůw Králowstwj Czeského Inpresora.

Leták o sv. Janu Nepomuckém z XVIII. stol.

Překlad Šteyerův vyšel nákladem a schválením arcibiskupovým ve velmi pěkné úpravě; text upraven hlavně podle biblí starších katolických, dřevořezeb užito z bible Melantrichovy. Po smrti Šteyerově přejal další práci jesuita Jan BARNER (1643—1708), rodilý z Jičína, jenž hlavně působil jako kazatel. Podobně jako Konstanc překládal do češtiny spisy pobožné německé i francouzské (ŠEREROVU postillu 1704 a kázaní sváteční 1724 atd.), k vyzvání arcibiskupovu zaujal pak místo Šteyerovo, ale dotištění díla se nedočkal. Ani arcibiskup Valdštein se dokončení tohoto díla nedočkal († 1694); vyšlo teprve za jeho nástupce.

Díl prvý této bible, pokud byl ještě na skladě (2100 výtisků), věnoval 1692 arcibiskup dědictví sv. Václavskému s podmínkou, aby stržené peníze byly přiráženy k základní jistině; proto vydání dílu II. a III., jež stálo 6000 zl., způsobovalo mnohé nesnáze peněžní. Hojně tu přispívali jesuité bratří TANNEROVÉ (starší Jan † 1694 mladší Matěj 1692), oba spisovatelé knížek nábožných, pak BALBÍN A CRUGER.

Biblí svatováclavskou dospělo ve čtyřicítiletí (1676—1715) reformační působení katolictví, vedené řádem jesuitským, vrcholu. Kolem bible svatováclavské sdružil se četný sbor spisovatelů jezuitských, cvičili se sice stále v jejím jazyce, ale proto přece spisovná řeč klesala hloub a hloub; vnikaly do ní tvary sprosté mluvy lidu víc a více surovějícího.

Veliký sál knihovny klementinske.
(Vyobrazení z Ungarova vydání Balbinova díla: Bohemia docta.)

461

Nejpilnější ze všech spisovatelů řádových této doby byl však **Jiří Plachý**, jesuita, bratranec známého vůdce pražského studentstva proti Švédům r. 1648. Plachý, obyčejně latinsky FERUS nazývaný (1585—1659), vstoupil již r. 1602 do řádu a byl od r. 1620 českým kazatelem u sv. Salvatora v Praze, později i knihovníkem kolleje klementinské. Kázaní jeho byla ohnivá a příkrá, tak že na stížnost jistého šlechtice přeložen do Prachatic, kde velikou část obyvatel obrátil na víru katolickou. Avšak ku prosbám obyvatelstva pražského povolán zase zpět a teprve r. 1650 odebral se na odpočinek do Březnice, kdež i zemřel.

Byl výborně obeznámen s dějinami i písemnictvím dob starších; Slavatovi pomáhal při jeho »Historickém spisování« a sám vydal r. 1630—1644 na padesát spisů

náboženských. Jsou to nejvíce překlady z němčiny a z latiny, nejznámější jest »Mappa katolická aneb obrácení národů celého světa« 1630 : od něho je také nesčetněkrát potom vydávaný »Zlatý nebe klíč« 1637.

A mnichů i kněží, nejusilovnějším způsobem i literárně snažících se zakořeniti a udomácniti víru katolickou v Čechách, přibývalo rok co rok; množily se hojné ty ‚modlitbičky', ‚vzdechnutí nábožná,' ‚zlaté hodinky', ‚utěšená rozjímání' . . ., vzrůstala četná poutnická místa se zázračnými obrazy, prameny, stromy . . . a ovšem i dobrá a veliká jejich popsání, bohatly kostely a kláštery, přibývalo svatých a světic: řád premonstrátský přenesl úctu sv. Norberta do Čech spolu s jeho kostmi, řád jesuitský stvořil úctu sv. Jana Nepomuckého, četné řády žebravé šířily kult Panny Marie a všecko ostatní, co netýkalo se těchto věcí, hynulo a ničeno.

Zahynulo tak a odumřelo v Čechách i na Moravě veškeré písemnictví vyšších snah, zahynulo tak i spisovatelstvo a jen někteří písničkáři a písmácí lidoví vyrůstali na tomto suchopáru literárním.

Z takových je Václav František **Kozmanecius**, jinak též Kozmanides, rodilý r. 1607 v Čáslavi. Vychován ve víře pod obojí, vzdělal se v Uherském Brodě, kdež vpádem Gabr. Betlena r. 1626 octl se na mizině, zakusiv mnoho bídy i hladu, přestoupil 1627 ke katolictví a odebral se k dalšímu vzdělání do Prahy. Byv povýšen za bakaláře, učil nejprve na venkově, kolem r. 1640 přišel pak do Prahy, zde se bohatě oženil, byl od r. 1644 rektorem kůru (u sv. Jindřicha, pak u sv. Štěpána) a zemřel v pohodlném zátiší 1679, spisuje hojné své verše a paměti.

Spisy jeho z největší části chovají se rukopisně v knihovně kláštera strahovského; nejznámější je »spis o hrozné válce, která se 1618 v české zemi začala« ostatní jeho spisy, veršované i prostomluvou psané, pobožné, mravokárné i dějepisné, jsou menší důležitosti.

Podobný asi spisovatel byl Jan Norbert **Zatočil**: rodák ze Sedlčan účastnil se v legii akademické 1648 obrany měst pražských proti Švédům, obdržel 1659 přídomek »z LÖWENBRUCKU«, vstoupil do služeb staroměstských a od r. 1678 zastával úřad kancléřský († 1685). Příhody za švédského obléhání, hrdinné i směšné, vypsal prostým slohem a s věrnou oddaností k rodu panovnickému.

Jeho »Leto- a dennopis, to jest celého královského Starého a Nového měst pražských léta 1648 patnácte neděl dnem a nocí trvajícího obležení švédského pravdivé a ubezpečlivé vypsání« dožil se několikera vydání; o sobě tištěn 1684, 1703, 1819.

Takoví kronikáři byli ještě ku konci 17. stol. učený premonstrát Jiří EVERMOD KOŠETICKÝ (1630—1700), jenž na Strahovském klášterním zátiší vedle sbírky kázaní v několika folianteeh také rozličné paměti své doby zaznamenal, dále Václav NOSIDLO, emigrant, který si do tištěného Historického kalendáře Veleslavínova na prázdné listy zapisoval svá stíhání a soužení z l. 1626—1636, pak Pavel MIKŠOVIC, lounský měšťan († 1632), jenž psal kroniku svého rodiště, Mikuláš FLEŠKYN Z AUERSBACHU, velitel hradu Pern-

štýna, jehož obležení Švédy r. 1645 popsal, Ondřej SIVÝ, měšťan meziříčský (zapsal děje M. Mezříče v l. 1539—1648) a j. a j.

Vedle těchto lidových spisovatelů — mnoho jich ovšem působilo i za hranicemi zemí českých, ve vyhnanství na Slovensku, v Němcích a v Polště — jejichž jazyk stále upadá a klesá, vzrůstá a vyniká zvláště v Čechách písemnictví latinské a německé. Čechy vstupují v oblast písemnictví německého, nábožné knížky tehdejší vycházejí oboujazyčně, při čemž české překlady hemží se hroznými chybami jazykovými i pravopisnými, na universitě pražské (od r. 1653 spojena bývalá kališnická Karolinská s jezuitskou Klementinskou v jedinou Karlo-Ferdinandovu) kvete bohoslovné, právnické a lékařské písemnictví latinské. Katolictví upevňuje se a rozšiřuje zřízením dvou nových biskupství (v Hradci Králové a v Litoměřicích), zaváděním nových řádů, přísnou censurou knih a působením hojných missionářů; mimo přísně nábožné a čistě kronikářské spisky nesmí nésti nic jiného v písemnictví, než co je naprosto nezávadné v očích přísných blouznivců.

Za takové nezávadné byly dovoleny ze staršího písemnictví jen některé prostonárodní knížky a kroniky: z poučných bylo dovoleno tisknouti — a tu pak v Litomyšli a v Jindř. Hradci, v Uh. Skalici a v Praze tiskly se tyto švabachové knížečky v nesčetných výtiscích s hrubými řezbami — některé cestopisy: cestopis Kabátníkův a j., některé popisy Sv. země a jiných krajin, některá »proroctví« j. Sibylly, Libuše, Slepého mládence a j., selské »pranostiky«, některé přírodopisné knihy — jako Lucidář, Jádra lékařská atd., hlavně pak rozmanité kroniky o hrabatech a císařích, rytířích a princeznách.

Z těch kronik — některé kořeny svými zasahují do dob před Kristem, do písemnictví řeckého a římského — otiskovány kroniky o Griseldě, ženě věrné a Brizeldě, ženě nevěrné; otiskovány vyňatky z Gest Romanorum, starší n. př. ‚kronika o císaři Jovianovi' a mladší (kolem r. 1700 učiněný) překlad z němčiny ‚Historie o hraběti Jindřichovi'; pak »Kronika o sedmi mudrcích« (a část její později osamostatnělá »Kronika o jednom znamenitém rytíři jmenem Alexandrovi«). Většinou na základě německých překladů vnikaly k nám kroniky »o Genovefě«, »o ctné a šlechetné panně Meluzině«, »o Hyrlandě, vévodkyni bretaňské«, »o krásné kněžně Mageloně a o udatném rytíři Petrovi«, »o trpělivé Heleně« atp. Velmi často byly tištěny kroniky »o Perytonovi, měšťanu římském« »o Fortunatovi«, »o Eulenspieglovi« a j.

Tyto ‚kroniky' — tu poslední odraz starého východního románu jevící, tu zase odlesk novel Boccacciových i francouzských básníků, tu konečně otrocké přetlumočení německých vtipů a anekdot — měnily se a rozkládaly v těchto dobách úpadku našeho písemnictví měrou podivuhodnou. Výtisky

jejich — rozšiřované o poutech a jarmarcích — zaplavovaly hojně lid venkovský, ten učil se jim v zimních večerech z poslouchání takřka nazpamět, nápodobil, měnil a skládal je sám znova a tak v této době XVII. a XVIII. stol. zrodily se z těchto neúhledných tisků krásné lidové pohádky, báchorky a pověsti. Pohádka »o Plaváčkovi« koření v Gestech Romanorum, povídky »o Popelce« ve vyprávěních francouzské hraběnky XVII. stol. a některé domněle prastaré vlastenecké pověsti národní ve zpracováních Krameriových a P. Šedivého. Jenom že ovšem jazyk a slovesná úprava těchto lidových útvarů je mnohem správnější, dokonalejší a krásnější, nežli jejich knižných vzorů.

A podobným způsobem, jako koření v těchto neumělých knížkách lidové pohádky (i hádanky měly své kořeny v románu o Apollonovi tyrském), koření zase v duchovních písních, v jejích nápěvech i slovech, novější básnictví prostonárodní.

Básnictví duchovní kvetlo i za těch těžkých dob. Vyhnanec český ulevoval si nábožnými písněmi i zoufalými vzdechy, domácí katolík slavil Pannu Marii i sv. Jana Nepomuckého nadšenými zpěvy. Oba přejímali nápěvy (text opravovali) ze starších kancionalů bratrských.

Zpěvníky nekatolické všechny valnou většinou byly vzdělány na základě textu Šamotulského. O kancionalu Komenského byla již zmínka; nejvíce rozšíření nabyla, poprvé v Levoči na Slovensku 1636 tištěná, »Cithara sanctorum« kněze Jiřího TŘANOVSKÉHO.

Jiří TŘANOVSKÝ (1591—1637) narodil se v Těšíně, studoval v Němcích a farářoval nejprvé na Moravě; po reformaci katolické musil odejíti do Slezska, odtud pak na Slovensko kdež i v Liptavském sv. Mikuláši zemřel. Jeho »Cithara sanctorum« dočkala se téměř 70 vydání a ze 400 písní, jež obsahovala 1636, rozmnožena 1874 na 1148 čísel. Syn jeho SAMUEL přestoupil ke katolictví,

Méně nežli »cithara« Třanovského rozšířily se písně a kancionaly druhých exulantů: »Harfa Davidova« Stěp. PILAŘÍKA, známého Samuele MARTINIA Z DRAŽOVA »Roráte«, drobné písničky P. J. KASSIA, M. KROCINOVSKÉHO, K. MOTĚŠICKÉHO a j.

Štěp. PILAŘÍK (1616—1674), kaplanovav a farářovav na mnoha místech Uh. Slovenska, byl 1663 v zajetí tatarském a šťastně z něho vyváznuv byl z vlasti vypovězen. Kromě »Harfy Davidovy« popsal také své příhody v zajetí tatarském pod názvem »Sors Pilarikiana.«

Jan KASSIUS, vlastně KAŠKA, bohatý měšťan vysokomýtský, po r. 1628 rovněž na Slovensku pobývající, složil »písničku o divném a milostném Božím člověka Bohu oddaného vedení«, když přečetl Labyrint Komenského. Syn jeho Daniel žil 1666 s Komenským v Amsterodamě.

Od KROCINOVSKÉHO (M. KROCÍN 1583—1648), několikrát z vyhnanství do Čech přišlého a znovu vypovězeného, kromě »písně exulantů českých« je několik spisků pobožných i výkladných. Zemřel v Žitavě, kteréž obci i svou knihovnu odkázal. Tam také

žil a 1689 zemřel i Kašpar MOTĚŠICKÝ, jenž rovněž vedle několika pobožných knížek složil i některé duchovní písně.

V Čechách a na Moravě však tyto zpěvníky nekatolické byly přísně stíhány; místo nich musili se spokojiti zpěvníky katolickými, staršími i mladšími. Takové byly Adama MICHNY »Česká Marianská muzika radostná i žalostná« z r. 1647, J. Hynka DLAUHOVESKÉHO »Ager benedictionis. Požehnané pole, na kterémžto švítorný podletní jarní ptáček skřivánek se proletuje . . . a sobě nad kostelem Rodičky Boží v Staré Boleslavi vesele a radostně prozpěvuje«, V. K. HOLANA »Kaple královská zpěvní a muzikalní v řeči a v jazyce českém svatováclavském« z r. 1693 . . . a hlavně veliký, nákladem dědictví svatováclavského vydaný, kancional M. ŠTEJERA, okolo 900 písní obsahující v ll. 1687—1764 šestkrát vydaný a na základě starších zpěvníků upravený.

Václav HOLAN, od r. 1671 varhanník Vyšehradský, vydal svou »kapli« 1693; podobně Adam MICHNA, rovněž varhanník Jindřichohradecký, kromě zmíněné v textu »muziky «vydal jen ještě 1661 »svatoroční muzika aneb sváteční kancional«. Tím větší činnost rozvíjel Jan Ignác DLAUHOVESKÝ, kanovník, probošt, generalní vikář a světící biskup pražský († 1701); napsal hojně spisů nábožných, kázaní, modliteb, legend: od něho jsou n. př. modlitby k českým patronům »Koruna česká« 1673, modlitby k Panně Marii »Věnec neuvadlý« 1675 a j. Sepsal též »Aurora consurgens. Dennice vstupující, do řádu a řehole sv. otce Dominika vcházející slečna Marie, rozená hraběnka ze Šternberka« 1678, ale i po německu život sv. Jana Nepom. 1668. Jmění své ustanovil z veliké části na podporu kněžím deficientům.

A z těchto kancionalů tištěných, většinou notami opatřených, přecházely pak písně do kancionalů selských a měšťanských rukopisných, tu uměleji, tu neuměle obrázky a arabeskami vyzdobovaných, jež ještě do počátku XIX. století vyráběli doma umní »písmáci«. Z tištěných přebírajíce písně nespokojovali se přec úplně jejich textem, měnili i opravovali, skládali sami v nově, měnili v písničky světské a tak vznikla valná část našich písní lidových nynějších.

Konečně v těchto dobách koření také lidové a prostonárodní básnictví dramatické. Na vysokých školách sice kvetlo ještě po klassických vzorech Plauta a Seneky učené básnictví dramatické latinské — dle těch vzorů skládán i »sv. Václav« od kolleje Klementinské r. 1685 provozovaný — ale kolem r. 1700 vniklo do našich zemí i novověké herectví, přinesené nejprve Angličany a Vlachy, pak Němci. Angličané hráli v Čechách již 1595, 1596, 1610, 1617 a 1619; hráli i kusy Shakespearovy: »Julius Caesar«. »Romeo a Julie«, »Kupec benátský« a j. byly na jejich programu. Ale teprve po bitvě bělohorské světské divadlo herecké zakořenilo se v našich zemích pevně; staré duchovní a školské drama trvalo ovšem stále vedle něho, až bylo nařízeními císařskými z r. 1764 a 1769 úplně zrušeno a zakázáno — ještě Komenský měl v programu své vzorné školy divadelní hry — ale hynulo a zakrňovalo; kdežto divadlo světské ve všech svých různých podobách kvetlo a sílelo.

Již r. 1651 hráli mnichové svatojakubští kard. Harrachovi vlaskou komedii a společnost anglická pražskému obecenstvu »Cesara«, »Fausta« a j.; 1659 u hr. Maxa Martinice byli »vlaští komedianti« a hrána komedie o »Genovefě«, 1660 u hr. z Vrtby hra »o Jovianovi, králi Britanském« atd. 10. ledna 1657 v Praze vystupuje první divadlo s loutkami.

Z těchto divadel, jež po vzoru vlašském a německém v každém kuse měly osobu veselého šaška »pimprle« »burlekýna« »harlekýna« a p., rozvinulo se pak umělé drama novodobé, u nás ovšem z počátku německé — a také drama lidové, provozované při výročních slavnostech, zejmena o tři krále, o sv. Dorotu, a sv. Řehoře atd. Na toto drama lidové mělo však také veliký vliv staré drama školské.

A tak v této době hynoucího a zmírajícího písemnictví umělého rodí se mezi lidem prostým písemnictví nové, lidové — tyto zárodky, hrubé a nedokonalé, opovrhované a snížené, nesou jediné písemnictví naše do doby následující dále — jinak u nás panuje ve vědě i v umění jazyk německý i latinský.

Z těch ještě českými věcmi se zabývali n. př. dějepisec Florian HAMMERSCHMIED († 1737), známý svými spisky nábožnými a velikým »Prodromus gloriae Pragenae«, Mat. BOLELUCKÝ († 1690), jenž zejména dílkem »Rosa Bohemiae«, 1680, popsal život sv. Vojtěcha, učený Jesuita Vojtěch CHANOVSKÝ († 1645), jehož život popsal později (1680) rovněž člen řádu Jan TANNER, již zmíněný, pilný sběratel legend Jiří CRUGER († 1671) a j.

Klementinum.

4. VLÁDA NĚMČINY.

(R. 1705—1774.)

Hojnými vítězstvími v Uhrách nad Turky i stavy domácími, snížením národa českého v porobený stav selský nabyla ústřední vláda zemí domu Habsburského za dob Leopoldových nebývalé před tím moci a síly v zemích, do té doby jen volně souvisejících. Účinky tohoto vědomí síly a moci jevily se patrně ve snižování a stlačování moci a práv sněmu ve prospěch panovníkův a přirozeně ovšem také v zatlačování a snižování jazyka českého na prospěch jazyka německého. Za vlády Karla VI. vydán poprvé pro všechny země nynějšího mocnářství společný zákon základní — sankce pragmatická, za následující vlády Marie Terezie utuženy svazky země české s ostatními zeměmi spojující zejmena centralisací a germanisací. Krok za krokem ustupovala a vytlačována čeština ze všech svých položení, z listin královských, z ústředních úřadů vojenských, soudních a správních, z úřadů patrimoniálních, z knih městských, z listů soukromých . . . až konečně na konci této doby r. 1774 císařským nařízením čeština vyhoštěna i ze všech škol a úřadů, dosud aspoň částečně českých. Mezi r. 1615, kdy čeština nabyla platnosti výhradné zemským zákonem a r. 1774, kdy nadobro z veřejného života vyloučena — jaký to ohromný obrat bitvou bělohorskou!

Když nebylo místa jazyku, nebylo ani místa jeho písemnictví. Viditelným toho znamením jsou smutně pověstné »indexy librorum prohibitorum« — v nich celé české písemnictví od r. 1414 do r. 1635 prohlášeno za podezřelé kacířstvím a tyto seznamy knih zapovězených obsahují téměř úplný seznam všech starších českých knih.

»Index bohemicorum librorum prohibitorum« vlastně »Klíč kacířské bludy k rozeznání otvírající . .« sestaven nejprvé r. 1729 pověstným A. KO-

Básně wřecí wázané.

Wydané

od

Wáclawa Thána.

Carmen amat, quisquis carmine digna gerit.
CLAUDIAN.

První sebrání.

W Praze,
v Rosenmüllerských dědicŭ, za Jana Beránka
Faktora. 1785.

Titulní list první sbírky Thamovy.

494.

NIÁŠEM. Vydán po druhé 1749 a rozmnožen 1767 ve vydání arcibiskupa Pražského. Obsahuje nejenom seznam knih závadných, nýbrž i úplné poučení, co je v nich závadného, jak závadu odkliditi atd. Trojí jeho vydání — byly v něm i knihy od papežů sepsané, na rozkaz krále vydané, od arcibiskupů schválené atd. — svědčí samo výmluvně, jak kleslo a musilo klesati v těchto dobách české písemnictví — Koniáš pojal do něho dokonce i knihy, jichž nikdy neviděl a jejichž jsoucnost buď právem anebo neprávem z uvozování jiných spisovatelů předpokládal.

Jeli takto »klíč« Koniášův — teprve za vlády Josefovy úředně zrušený — viditelným znamením úplného vyhlazení domácího písemnictví (Koniáš

ovšem nestranně do svého »indexu« přijal i knihy cizojazyčné), jsou zase mluvnice české, mezi nimi hlavně Pohlova, viditelným důkazem úplného pádu a ponížení českého jazyka. Docela směle vymýšlí nový reformátor slova nová, nečeská a protičeská, hřeší proti všemu českému tvarosloví i hláskosloví, proti skladbě i slovníku a jeho mluvnice, věnována svatému Václavu a císaři Josefovi II., dočkala se dokonce čtvera vydání!

Josef Dobrovský.

Jan Václav POHL, rodilý Hradečan, přídveřník u dvora Marie Terezie, byl učitelem češtiny dítek jejích, také pozdějšího císaře Josefa II. Vypráví se, že jeho nesprávné nauky vzbudily bouři selskou: Josef II. prý, naučen tak Pohlovou češtinou odkázal sedláky, žádající o svá práva, slovy »Jděte na pány« a tito pak vskutku prý poslechli. (Tak aspoň vypráví o tom Josef Dobrovský.) Pohl později za odměnu stal se učitelem češtiny na teresiánské akademii vojenské, čili, jak se sám psal: »v cís. král. urozeninské věstni řeči čechské nejvejš vzřízený učitel» a vzal si do hlavy přetvořiti, vlastně znovu stvořiti češtinu. Zavrhoval »bezzákladný obyčeje něhdejšich českomoravských bratru a krajinohubných žiščanů« a vymycoval horlivě »starodávni k nynějšímu vzlepšenýmu řečistavu nehodlivé običeje«. Svou »grammatica linguae bohemicae, oder die böhm. Sprachkunst, bestehend in vier Theilen« vydal poprvé r. 1756 (pak ještě 1764, 1773, 1783). Úspěch, jaký mluvnice tato přese všecky nepříznivé jinak posudky — později zejména Pelcl a Dobrovský se proti ni stavěli velice ostře — přiměl Pohla k tomu, že podjal se i opravy českého pravopisu a r. 1786 vydal: »Pravopisnost řeči čechské, ředlně založená, též i důkazmi obvíněná, k užitečné potřebě c. k. urozeninské věstny a veškerého obecli vydané. Vídni. Tištěná u T. šlechtičnína z Trattnern, c. k. dvorského tiskatele.« Přídveřným císařským zůstal až do své smrti († 23. června 1790.)

Pohlovi podoben byl učitel českého jazyka na c. k. vojenské akademii v Novém Městě za Vídní, Maximilian ŠIMEK (1748—1798). Narodiv se a studovav ve Štyrsku, vstoupil v Dolních Rakousích do řádu piaristského, professoroval v akademii od r. 1774, na gymnasiu v Rohu od r. 1780, přestoupil však do duchovní správy a od r. 1781 žil na faře ranšpurské. Spolu s Pohlem, jehož se zastával upřímně (pracoval i on a tříbil) jazyk český, vědomosti jeho však byly značně rozsáhlejší. Některá jeho díla nedošla k tisku, nejznámější jest »Handbuch für einen Lehrer der böhm Literatur 1785« (Příručka učiteli české literatury), která jest jen výtahem z Miegových a Zlobického spisů. Česky napsal jen »krátký výtah všeobecné historie přirozených věcí mimo přílepku některých pamětihodných příběhů k všeužitečné potřebě českýho jazyka v c. k. terez. vojenské akademii v Novém městě navržený« 1778.

Mluvnice Pohlova — nestvůry její, jako »chozevník« »polnosta« »zákamli« »obecli« atd. dlouho ještě některým podivínům se líbívaly — a Koniášův »klíč« — podnes v našich příručnicích dějin literárních některá díla jsou označena jako známá jen Koniášovi — jasně označují (a tak také na konci toho období soudili Dobrovský, Pelcl a j.), v této době jazyk a písemnictví české jako vyhynulé a vyškrtnuté z řad jazykův a písemnictví evropských. A totéž platilo o státě a náboženství českém: na počátku XVIII.

stol. panovník již z vlastní svrchovanosti měl připravenu pro Čechy ústavu novou, jíž klesalo za pouhou provincii »dědičných zemí« domu Habsburského (jen náhodou se stalo, že sešlo s jejího prohlášení), od r. 1713 sloučeny země české »pragmatickou sankcí« »nerozdílně a nerozlučně« s ostatními zeměmi mocnářství — touž dobou také vítězný řád jesuitský dovedl vymoci prohlášení Jana Nepomuckého za svatého a nahraditi jím úctu Husovu v Čechách. Od r. 1729 tento nový světec — při jeho prohlášení stal se dokonce omyl v osobě — povýšen za prvního patrona království českého — Jan z Pomuka, rodilý Němec, zatlačil tak a úplně přejal na více než sto let starou kališnickou představu mučeníka Kostnického.

»Národ i čest zmizely, s jazykem bohové tu zanikli« — »z toho možná pravděpodobně usuzovati, že Čechy budou kdysi v témž stavu, jako Míšeň, Braniborsko a Slezsko, kde se mluví veskrz německy a kde z řeči slovanské nezbývá nyní nic jiného nežli jména měst, vesnic a řek« — psal vrstevník těch dob PELCL, sám horlivý vlastenec — písemnictví české těch dob vykazuje plody prostonárodní a nic jiného.

Básnictví přirozené omezovalo se jen na písně prostonárodní, jinak dosti pěkné, na některá veršování příležitostná a rýmované modlitby.

Bývá obyčejně uváděn jako básník těch dob Felix KADLINSKÝ, jenž ovšem životem svým náleží ještě době předcházející. Jeho »Zdoroslavíček v kratochvilném háječku postavený« (vyšlý 1668 a 1726) jest pouhý překlad z německého »Trutznachtigall« Jesuity Fridricha Spee. Úmysl Kadlinského »aby Bůh také v naší řeči české své veršovce měl, jenž by chválu a jméno jeho tak uměle, jako jinší národové v svých řečích, zvelebovati a vypravovati mohli« — byl dobrý, ale síly slabé.

Felix KADLINSKÝ (1613—1675), rodák Horšovotýnský, vstoupil do řádu jezuitského r. 1635, kdež nějaký čas vyučoval, pak zabýval se prokuratorstvím provincie a byl prefektem spiritualním. Na konec života svého byl sklíčen dnou tak, že ani choditi nemohl.

Napsal několik spisků pobožných »život sv. Ludmily« (vyd. 1702), vydal Tannerův «Život sv. Václava« 1669, 1702 a 1710, a překládal z němčiny: ze Speea kromě »Zdoroslavíčka« přeložil ještě »Zlatou ctnosti knihu« (r. 1662) a j.

Ukázkou jeho umělosti stůj zde rozmluva pastýřská:

»Mavon. O slunce zlaté pěknosti, tyť můžeš slavit Pána,
z jehožto pouhé milosti jest ti ta krása dána!
On tě po cestách upřímých vede přes všecku zemi,
byť tvých papršlkův ohnivých svět zkusil horkých velmi.

Davon. On tě řídí, on spravuje, on tě v svých rukau chová,
on zlaté šaty formuje a vždy premuje z nova,
bys jako obr přesilný z běhu své cesty zplesal,
jsa v té práci slušně pilný, z unavení neklesal.

Mavon. On ti, když ráno povstáváš, ptactvo v cestu vysílá,
jichžto musiku seznáváš, jak jest líbezně milá,
když ti na vše všudy strany, tě vítajíc, zpívají;
neb žes jim od Boha daný, o tom vědomost mají.

Davon. On tobě polní zelenost široce rozprostírá,
on v zahradách květnou slíčnost tobě k vůli otvírá,
on byliny i obilí, on stromy a vinice
byť skrze tebe ožily, nařídil, i chmelnice.«

Básní takových, pobožných i světských, bylo více; prostonárodní n. př. byly zpěvy rodu VOLNÝCH, ovčáků na Chlumecku. Starší ‚básníci' toho rodu byli okolo roku 1700 bratří LUKÁŠ a VÁCLAV, po nich — písně jeho sebral Vavák, vydal V. HANKA 1822 — skládal své verše syn Lukášův JIŘÍ († 1745), K nim družili se později rozmanití pernikáři, vyrábějící nápisy na své výtvory, zpěváci, skládající pro jarmarky své písničky atd.

Avšak nejznámější a nejrozšířenější byly duchovní a pobožné písně smutně pověstného Antonína KONIÁŠE. Tento náboženský horlivec po vzoru Třanovského složil »Cytaru nového zákona aneb Písně celoroční« (poprvé tištěna r. 1727), jež sice méně vyniká básnickou cenou jako snahou o »neomylně římskou katolickou víru«. Tištěna častokrát a rozdávána od Koniáše za pobrané jim kancionaly bratrské.

Neboť Koniáš — a v tom je hlavní základ jeho pověsti literární — proslul nejen jako horlivý skladatel písní a sestavovatel »Klíče« (v. shora), nýbrž i jako neunavný, neúprosný a nesmiřitelný missionář. Pocházeje z knihtiskařské rodiny Koniášů (nověji bylo vysloveno mínění, že zvala se vlastně Koňasové), vstoupil r. 1708 jako sedmnáctiletý mistr filosofie do řádu Jesuitského. Učiv a kázav nějaký čas oddal se později úplně činnosti missionářské; zprvu působil na Hradecku, od r. 1737 na Berounsku, konečně na Hradecku. Slídil v celém životě po kacířích a knihách bludařských; o „klíči" jeho, jímž dával poučení, jak hledati a nalézati knihy takové bludné a kacířské, byla zmínka již shora. Životopisec jeho vypravuje, že přes 60.000 jich spálil, nečítaje oněch, které zabavil a opravil. Před jeho slídivým zrakem nebyla ani šlechta, ani knihkupci jisti. Rovněž tak horlivý byl ve stíhání a obracení kacířů; slovy dojemnými i přísnými, pláčem i modlitbami, mukami i sliby obracel je na katolictví; kázával denně — česky německy — třikrát, čtyřikrát i pětkrát, muky pekelné líčil nejživějšími barvami a když líčil soudný den, vystupoval na kazatelnu s řetězem okolo krku. Zemřel 27. října 1760.

R. 1730 n. př. vzal na Hradecku jalémus Pitovi bibli kališnickou; tento si však opatřil jinou a po letech upadl v bludy; marně ho obraceli jesuité hradečtí i pražští; konečně (1748) přišel sám Koniáš — Pita se za nesmírného jásotu celého Kr. Hradce obrátil, vyzpovídal nábožně, zašit pak do kůže a spálen. Po popravě jeho měl za nesmírného lijáku Koniáš ke 4000 shromážděného lidu výstražnou řeč.

Mimo »Klíč« »Cytharu« a »Postillu« (tato kromě trojího českého vydání — 1746, 1750, 1756 — vyšla i německy 1747) vydal ještě: »Rozmlouvání o pochybné artikule zvláště v Čechách« 1728, »Jediná choti Beránkova . . . všeobecná římská Církev« 1733 a 1755 (přes 600 stran), »Spasitedlný týden« 1754; vedle toho k tisku připravil starší knížky: »Pravá katolických rodičů moudrost« (z r. 1636; 1753 vyšla péčí Koniášovou po deváté) a PFLAUNEROVA »Katolická rozmlouvání« (do češtiny r. 1654 přeložená SMOLÍKEM, od Koniáše otištěna 1728 s titulem »Zlatá neomylné římskokatolické pravdy dennice«).

S Koniášem ještě celý zástup kněží řádových i světských, laiků i žen dokonával v těchto dobách dílo katolické reformace. Kromě »Zlatého nebeklíče«, jenž od těch dob v nejrozmanitějších vydáních zůstal hlavní modlitební knihou, byl »Věčný pekelný žalář« Šteyerův duchovní stravou našich pradědů; překlady německých postill a kázání, modliteb a zaříkávání, původní spisky ŽALKOVSKÉHO, ČAKERTA, HUBACIA .. zaplavovaly celé Čechy a Moravu; kdežto evangelíci, kteří několikrát ještě v první polovici XVIII. stol. byli z Čech vypovídáni, v cizině těšili se knížkami KLEYCHOVÝMI, LIBERDOVÝMI, KOPECKÉHO a j.

Jesuita Tobiáš ČAKERT (1669—1728) překládal i spisoval samostatně; o Frant. ŽALKOVSKÉM Z ŽALKOVIC, faráři a děkanu, nemnohem více víme, nežli že 1696 vydal »Růži duchovní líbeznosti« a 1698 »Kvítek májový uvadlý« (kázaní při pohřbu opata želivského Švendy); tím více za to o premonstrátu strahovském M. J. HUBACIOVI Z KOTNOVA (1660—1726), jenž vydal »Hvězdička růžencová, srdce bratrské osvěcující« 1699, »Umíráček pobožný o čtyřech posledních věcech« 1725 a přeložil opata svého HIRNHAIMA «Kvítí hory sionské« 1721. Tak ještě psali NITSCH, KLEKLAR, VESELÝ, BÍLOVSKÝ a j. a j. Nám z četných těch spisovatelů zajímavý je jen Ant. FROZÍN, vladyka plzeňský, jenž kolem 1700 v třiceti měsících prochodil jako poutník marianský celou svou vlast a hledal kromě marianských obrazů také rozšíření českého národa a jazyka. Výsledky svého dlouhého putování (ušel téměř 25.000 kilometrů) uložil 1704 v předmluvě k překladu »Obroviště Marianského Atlanta, svět celý Marianský v jedné knížce nesauciho« (sepsal V. KUMPENBERK). Jeho shledání — přejal je potom do kroniky své PELCL — je truchlým svědectvím úpadku češtiny; za něho česky mluvilo se jen v lidu selském, »vlastenci« se za češtinu styděli, česká kniha ve velikých knihovnách domácích se nevyskytovala. Ale zase je popis jeho — velmi přesný a svědomitý — důkazem, že od té doby území českého jazyka valně se nezměnilo; hranice jeho shodují se s nynějšími; jen Litoměřice byly ještě za Frozína české.

Tím zajímavější však jest činnost nových vystěhovalců (1717—1733), jimž M. KOPECKÝ (1688—1754), nejprve několikrát od Jesuitů přistižený, pokutovaný a žalářovaný podloudník Kleychových českých knih evangelických do Čech, pak vystěhovalec v Hennersdorfu s LIBERDOU, v Žitavě s PEŠKEM, konečně v Berlíně, složil veliký »Labutí zpěv«, nyní jen z německého překladu známý. Kr. PEŠEK, v Žitavě 1676 rodilý a po bludném životě tamže 1744 jako gymn. učitel zemřelý, zabýval se sice hlavně počtářstvím a hvězdářstvím (měl doma hvězdárnu a četná jeho německé knížky počtářské proslavily ho po celém Němceku), vedle toho však nezapomínal na utištěné své souvěrce, skladal písně, přeložil LANGHANSOVU Postillu (vyšla 1712, 1734, 1738), vydával a předmluvami opatřoval zpěvníky evangelické. Byl pomocen radou zvláště Václavu KLEYCHOVI (1678—1737), sedláku českému z Lažan u Litomyšle. Ten stíhavými slídiči prozrazen byv, musil pro čtení knih bratrských 1705 s manželkou a se dvěma dětmi opustiti v noci statek a uprchl do Žitavy; tam pak záhy věnoval se vydavatelství knížek.

evangelických. Vydával nové spisy (své, Peškovy a j.) a upravoval znovu staré, všechny ve formě t. ř. »špalíčků« — t. j. malých, tlustých svazečků. Kniky tyto pak podloudně byly doprovovány do Čech, na Moravu i na Slovensko, mnoho ovšem — tak na př. Kopeckému a j. — zachyceno, pobráno a spáleno, ale přece Kleych zásoboval tak »písmáky« a »čtenáře« duševní stravou dobrou a příhodnou. Hlavní jeho práce bylo vydání »evangelického kancionalu« — (vyšel 1717, 1722, 1727) a »Nového Zákona« (1720 a 1721 dle Kralické bible z r. 1613). Obě tato díla pomáhal mu upravovati Daniel KRMAN (mladší; otec jeho, evang. duchovní zemřel 1687,) rodilý 1663, rovněž, jako otec, duchovní evangelický v Uhrách, osudem všelijak zmítaný; 1731 uvržen do žaláře, v němž r. 1740 zemřel. Skládal mnohé písně a pobožné modlitby, ano i grammatiku slovenskou.

Díla jejich roznášel a přenášel do Čech, na Moravu i do Slezska Jan LIBERDA (1701—1742), horlivec náboženský a obratný agitator. 1725 vystěhoval se, vydav první svůj spis »*A καὶ Ω*. Klíč Davidův k otevření pokladův království Božího v tajemství skrytých« (1725, 1727, 1729, 1731, 1737), do V. Hennersdorfu u Žitavy, odtud 1732 do Berlína, kdež vystavěn na památku Husovu nový Betlém. Téhož roku však byl saskou vládou přes protest Pruska zajat a teprve r. 1737 se mu podařilo uprchnouti k rodákům; ze spisů jeho ještě možno jmenovati »Harfu novou na hoře Sion« 1732.

Těm snahám, jednak katolickým, jednak evangelickým, musilo sloužiti i básnictví; a mimo kancionaly, písně příležitostné, duchovní dramata, pobožné idylly atp. (vesměs ceny nepatrné) nemůže se písemnictví vykázati žádným plodem básnickým. Zajímavy jsou některé písničky missionářské a pak žertovná slátanina Hamršmídova »Allegoria«.

Z písniček missionářských známa je (česky i německy) hlavně následující z roku 1740, svědectví opětné hlubokého úpadku našeho národa:

»Zapalte kacířské bludy,
zkazte pekelné obludy,
spalte pohanskou nevěru
i každou babskou pověru.
Hořiž, hořiž, Jene Huse,
ať nehoří naše duše!
Hořiž Martine Luthere,
čert se o tvou duši dere!
Hořiž ty, Jene Kalvíne,
ať nás oheň věčný mine.
Hořiž Filip, Jarolíme,
ať se s tebou nekalíme!
Hořiž, Jiří Poděbradský,
zasloužils dvě mastné facky!
Hořiž, hořiž, Jene Žižka,
jak v smůle smažená šiška!

Tak hluboko klesl tehdy lid český, že tyto písně, od missionářů mu po česku i po německu vnucované, zpívala mládež vesnická, když byly páleny pobrané knihy bludařské.

Veselejšího rázu jsou verše Floriana HAMMERSCHMIEDA (1652—1735), faráře Týnského, dějepisce shora již zmíněného. Kromě ‚Prodromu' vydal ‚Historii klatovskou' 1699, žertovný výklad historický »v Praze blaze, kdo má peníze« 1715, něco zanechal v rukopise, mezi tím také nedokončenou »Allegoria. Proteus felicitatis et miseriae čechiae«; tyto latinskočeské žertovné verše, jevící úpadek vkusu, dokončili (Hammerschmied složil 1715 jen 105 veršů) Jesuité, vydávány později častokrát; 1817 HÝBLEM 1860 H. JIREČKEM, 1891 F. BAČKOVSKÝM. Ukázkou stůj zde v. 79 nn.

Qualis bida fuit! qualis běhavka strachusque!
Et dum zavalenos zverbávit Žižka pacholkos
et lenivum Pragae vyhnávit z postele Vaškum!

dum pepulit cepis mečisque holisque vojákos
atque suo pražskás implevit milite bránas:
Qualis psota fuit! qualis tunc trampota clero!
dum ferus ad častam chodívával Žižka procházkam
chasaque per cappas vytahábat z kláštera mnichos
atque cepis zbitos crudeliter ense necabat
et Bohu posvěcenás foedabat crimine pannas!
Quae tunc hanba fuit! quae tunc Vestalibus hrůza!
Et dum Pražákos conversos v housata vidit,
Husus Vicleficis nacpávit housata libris,
housata, quae totum zmotaverunt dogmate clerum
et Pragae haereticis šlapábant compita nohis!
Qualis světus erat, qualis tunc undique řádus!

Vědy a nauky ležely rovněž ladem; jen některé dějepisné spisy — většinou zápisy roční anebo výtahy ze starších, pak mluvnická a slovnikářská díla vznikla v tomto období; věda přírodní a mathematická, lékařství a zeměpis nemá než díla zrna nejnižšího. Skutečně vynikající duchové té doby, Bél, Diviš, Dobner a j., psali latinsky.

Z dějepisců nejvíce vyniká Jan František **Beckovský**, učený křižovník, jenž umínil si — vzácnou již tehdy — kroniku Hájkovu jednak vydati znovu, jednak dovésti až na svou dobu. O to staral se důkladným studiem pramenů i vlastními cestami — ale proto přece dílo jeho, pokud tištěno, došlo pouze do r. 1527; ostatek zanechal v rukopise. Kritikou pramenů však nad Hájka nevyniká, ano dílo jeho místy je od Hájkovy kroniky téměř naprosto odvislé.

Jan Fr. BECKOVSKÝ, rodilý 1658 v Něm, Brodě. vstoupil 1687 do řádu křižovnického; psal spisy vzdělavatelné i nábožné (»Dioklecian a Maximian« 1697), hlavně však se zabýval dějepisem. Užil zpráv Slavatových i Pešinových, cestoval po Čechách, Moravě i Uhrách a v letech 1690—1699 napsal první díl své »Poselkyně starých příběhů českých« (vyšel 1700 v Praze); důležitější byl ovšem díl druhý, obsahující děje 1527—1715, v nichž zejména ve smyslu přísně katolickém líčí dobu války třicítileté, Díl druhý vyšel však teprve po smrti spisovatelově († 26. prosince 1725) 1870—1880 ve třech svazcích péčí A. REZKA — vyniká hlavně čistou mluvou a úplností vypravování.

Ostatní spisovatelé nevynikají nad prostřednost obyčejných letopisců.

Za to dosti poměrně dařilo se mluvnictví a slovníkářství; nad staršího upřímného vlastence V. ROSU vynikl později v mluvnictví Slovák Pavel **Doležal**; co u nás zatím JANDYT a jeho opisovatelé napsali, jsou většinou jen napodobení Šteyerova Žáčka. Veliké a důkladné byly rovněž slovníky (českoněmecké, českolatinské atp.) WUSSÍNŮV, KROPFŮV a ROHNŮV; čeština stále podle jména zůstávala rovnoprávná, sněmovní jednání, soudní řády, vyhlášky veřejné, patenty královské vydávány ještě stále česky, bylo takových pomůcek stále potřebí. Ač ovšem i tyto tlusté a veliké pomůcky mnoho nepomáhaly: samy již nevládly prakticky s dostatek jazykem

spisovným a tak vyvrcholily pověstným POHLEM, o němž byla zmínka již napřed, v úplnou zkázu jazykovou.

Václav ROSA, doktor práv, od r. 1670 rada nad appellacími, věnoval v mládí své milostence A. L. Benolové 1651 svazek básní po francouzském způsobu; záhy však se odtud obrátil k jazykovědě; 1672 vydal »Čechořečnost seu grammatica linguae bohemicae«, ve které důmyslným způsobem pojednává o videch českého slovesa, celkem správně pravidla, ale nesprávně příklady podává, zejmena začal tvořiti neobratně nová slova, v čemž ho druzí následovali. Veliký slovník českolatinskoněmecký ve 4 svazcích zůstal po něm v rukopise († 1689) — zdá se, že k němu užil látky Komenského. Slovník ten uspořádán je etymologicky, podle kořenův a kmenů, byl několikrát chystán k vydání, ale vždycky se jednání rozbilo. Chová se v Museu.

Pavel DOLEŽAL, Slovák ze Skalice uherské, pak kazatel v Necpalech, později v Boci, kdež kolem r. 1764 zemřel, zabýval se hlavně mluvnictvím. 1717 vydal »Orthographia bohemoslavica«, 1748 »Donatus latinoslavicus« 1752 »Elementa linguae slavico-bohemicae«, 1756 »Sama učící abeceda a tak spořádaný slabikář« . . ; hlavní dílo jeho jest »Grammatica slavico-bohemica« vyšlá v Prešpurku 1746. V ní poprvé rozděleno české sloveso na šest tříd, v ní naposled ještě učí se celkem správné češtině; pak ustoupila grammatikám Pohlovým.

Předmluvu k mluvnici Doležalově napsal Matěj BÉL (1684—1749), učený vševěd, »veliká chlouba Uher«, na rozkaz králův — byl v Prešpurku rektorem gymnasia — podporovaný v dějepisných studiích úřady i šlechtou, překladatel (s pomocí jiných) pobožných knížek Jana ARNDA. Ale tento učenec evropského jména psal a působil jen ve vyšších vrstvách, cizích jazykem i smýšlením — a tak památka jeho se spisy jeho docela zapadla.

Grammatika jesuity Václava JANDYTA (vydaná poprvé 1704 a pak častokrát) je nepatrný výtah ze Šteyera, Rosy a j.

Kašpar VUSÍN, knihkupec v Praze, vydal 1700—1706 veliký trojdílný slovník lat.-něm. český (díl něm. lat. č. vyšel 1742 již po třetí): tomuto velikému slovníku nemohl se rovnati menší slovníček jesuity Frant. KROPFA, jenž vydal 1753 podobný slovník, avšak menší a velmi špatnou češtinou. Podobně dosti nesprávna je čeština ve slovníku křížovníka Jana K. ROHNA (1711—1779,) od něhož mimo rukopisné studie grammatické a »Diarium o obležení města Prahy 1757« vyšel 1764—1768 čtyrdílný: »Nomenclator to jest jmenovatel neb rozličných jmen jak v české a latinské tak i v německé řeči oznamitel. Rohn, rodilý Němec, přirozeně nemohl se uvarovati chyb, ale ještě větší chybou bylo, že dal se již vésti příkladem Pohlovým; Rohn překládá Klinge zvučka, Büchsenmacher ručnikář atp. Týž Pohl zavedl i Václ. WIEDEMANNA, učitele češtiny na vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě, jenž rovněž mnohá slova si ve svém něm. českém slovníku vymyslil.

Slovník J. J. ZEBERERA (1712—1789), radního písaře a později kancléře obce pražské, byl sice lepší, nežli tyto uvedené, ale nevyšel vůbec tiskem.

Zkáza češtiny jeví se tak nejen v písemnictví, nýbrž i v mluvnici a slovníku úplná; v druhé polovici XVIII. stol. nebylo již ani vůbec lze češtině se naučiti.

Jak byla zkažena i čeština knižní, o tom malou ukázku: Jan Šlerka, r. 1755 z Čech vystěhovalý, vydal v Královci znova br. Lukášův spis: »O původu církve svaté«; praví o něm v titule (do písmene): »Niny Wnowe spis tento Bez promněni w celosty gak od předků zebsan Bil, spomoci Boži sem přetis k naút dal nakladem mym kpotesseni oztatkúw Bratřim Cezkim

ochúzenim a pocizich krainach roz ptilenim Bohú wssak . Wěrnym a milim do rúkaúch podawam přetis knúti w panowani . Mozkewzkim 1761.« Sám podpisoval se »mnež taňin a wi účeni řemesla řemenařskiho«; omlouvá se sice »jesliby pochybený nekteře slovo bylo, podle svého rozvážení sám sobě naprav neb impressor Čech nebyl ani tech liter dostatečných, jak v naší milý vlasti naši starý Bratři mneli« — ale i z té omluvy viděti, že nebyla to všude jen vina tiskařova.

Fr. F. Procházka.

480.
II

Patriarcha slavistiky, abbé Jos. Dobrovský a hr. Joachim Šternberk

5. VZKŘÍŠENÍ JAZYKA I PÍSEMNICTVÍ.

(R. 1774—1815.)

Císařské nařízení ze dne 6. prosince 1774, jímž čeština vyloučena ze všeho veřejného života zřízením německého školství, stojí na počátku tohoto období — císařské nařízení ze dne 23. srpna 1816, jímž uvádí se čeština do gymnasií a za profesory a politické úředníky se přijímají po přednosti žadatelé češtiny znalí, stojí na konci tohoto období: obě jsou výmluvné znamení ve svém odporu. V těch čtyřicíti letech vstala čeština z hrobu, v těch čtyřicíti letech vyrostlo nové písemnictví, v těch čtyřicíti letech vstoupilo na kolbiště literarní dvojí pokolení »vlastenců«, jejichž jediným cílem bylo vzkřísiti znovu jazyk a písemnictví.

Příčiny, které vedly v tento nerovný boj, byly několikeré. Hnutí duchů v západní Evropě, jež vrcholu svého došlo velikou revolucí francouzskou, zachvátilo i Evropu střední, její vzdělance, šlechtu i mocnáře, uvolňujíc

tlak, který ležel na dosavadním písemnictví, nová osvěta přirozeně otvírala místo a zjednávala půdu písemnictví v pravdě národnímu. Záliba, z Anglie se šířící, v plodech lidu a jeho vzdělání, vedla i u nás vzdělance do chat selských a mezi prostý lid — tím pak přirozeně i k zálibě v plodech staršího písemnictví, jež ještě leckdes na venkově starý písmák některý v malých »špalíčcích« uchovával. Konečně neposlední příčinou bylo okřívající a ožívající vědomí slovanské, jež na počátku XIX. a na konci XVIII. století šířilo u nás vojsko ruské, společně s rakouským bojující proti orlům francouzským.

Tato trojí příčina dává také písemnictví českému látku a směr. Písemnictví moderní osvěty užívá přec jen z největší části francziny anebo němčiny — z té doby uchovala si ještě Praha pověst města, kde se mluví nejčistší němčinou — ačkoli ovšem i české plody rostou; za to tím hojnější jscu plody prostonárodního písemnictví, avšak nyní od spisovatelů a nikoli z lidu vycházejícího, a nové otisky písemnictví staršího; konečně v básních a románech tehdejších mohutně zní struna slovanská. Otcem a stělesněním všech tří směrů nového křísícího se písemnictví, zákonodárce jazyka i pravopisu, vědy i básnictví je slavný »patriarcha slavistiky« **Josef Dobrovský.**

S jeho jménem a životem nerozlučně spojeno je veškeré tehdejší písemnictví; se staršími vrstevníky — latinsky a německy píšícími — stýkaje se jako upřímný přítel a druh, s novým pokolením literatů, píšících jenom česky, stýkaje se jako učitel a příznivec, stojí tento veliký muž na počátku doby vzkříšení jako socha Memnonova, obrácená sice ještě tváří k noci, ale hlasem vítající již vycházející slunce.

Pocházeje z české rodiny selské — Doubravských ze Solnice — (jména Dobrovský dostalo se mu omylem polního kaplana, Neslovana, který v Děrmetu u Rábu pokřtil strážmistru dragounskému, Jakubu Doubravskému, synáčka, jenž se mu na pochodu v ležení 17. srpna 1753 narodil) byl přece mladý Dobrovský, když otec vrátil se z vojny a usadil v Horšově Týně, po německu vychován. Když matka ovdověla a po druhé se provdala za Charvata Steinbacha, ovšem poněmčeného, trpěl malý Dobrovský mnohé svízele a útisky. Byl tedy jen rád, když byl dán na studia do Něm. Brodu, kde měl otčím nějaký dluh. Poněvadž dlužník neplatil, byl určen Dobrovský, aby dluh vyjídal; odbyv tak studia nižší, odebral se na vyšší gymnasium z téže příčiny do Klatov, kdež zalíbil si zejména své učitele, jesuity. V Něm. Brodě se naučil česky — ovšem za rozmanitých příkoří a ústrků, jež mu od bujné mládeže bylo vytrpěti — v Klatovech pojal myšlénku, státi se knězem a vstoupiti do řádu jesuitského.

První studia pražská však byla velmi obtížná; chudý student měl tehdy před sebou dráhu trnitou. Ale Dobrovský překonal všechny nesnáze, vykonal studia filosofická a — na přímluvu universitního svého učitele,

slavného mathematika Steplinga, přijat byl do řádu jesuitského. Ale osud mladému novicovi nepřál; dříve ještě, nežli dokončil noviciat, byl 1773 řád zrušen a Dobrovský odebral se z Brna, kde noviciat vykonával, zpět do Prahy.

Tu oddal se s novým zápalem bohosloví; studoval hlavně znění Písma, probíral se v knihovnách, vyučoval soukromě a nabyl záhy již takové vážnosti a obliby, že doporučen byl za vychovatele do domu hr. Nostice později nejvyššího purkrabí, první osoby po králi v Čechách; tam prožil od r. 1776 nejlepší svá léta.

U hr. Nostice ocitl se mladý bohoslovec v kruhu osob a myšlenek zcela nových. Jeho zajisté dosud ani nenapadlo, zabývati se jazykem a písemnictvím českým, tím méně asi, když si vzpomněl, jak v Něm. Brodě si jej osvojil. Mladý bohoslovec, pro bibli zaujatý, neměl rovněž ani zvláštní záliby v nových proudech myšlenkových a v novém hnutí domácím, které vřelo mezi panstvem a vyššími stavy.

V Čechách totiž již od r. 1769 zasíval šlechtic Ignác z Bornu nové myšlénky francouzských encyklopedistů; ruku v ruce s tím šlo i založení lože zednářské. Brzy povedlo se uhlazenému a vysoce vzdělanému Bornovi potáhnouti do kruhu svého přední šlechtu — kn. Fürstenberga, Kinského, hr. Sternberga, Lažanského, ryt. Neuberga, Jeníka a j. — i vzdělance tehdejší, Cornovu, Pelcla, Schallera . . . Z lože zednářské rozvinula se pak i »soukromá společnost učená«, která po některých přeměnách ustrojila se r. 1784 na »královskou společnost nauk« a dosud trvá, jejímiž členy byli kromě vysoké šlechty i mnozí jiní vzdělanci, jako Pelcl, Cornova, Ungar, Schaller, Mayer, David a j.

V kruzích těchto vzdělanců a aristokratů — mluvících na vzájem německy — měly myšlénky francouzských osvícenců dvojí výsledek. Aristokraté, dosud na sněm každoročně se shromažďující a představující historický český národ, čerpali z myšlének těch podnět k práci a úsilí za navrácení starých práv stavovských, vládou ústřední osekaných a zadržovaných. Čím dál tím směleji si vedli Černínové, Nosticové, Lobkovicové, Kinští . . . v starobylé síni stavovské, čím dál tím ostřeji zněla slova odporu a se zalíbením čítali stavové v historii svých předchůdců; pánové z Rožmberka, Švamberka, Pernštejna, Poděbrad . . . byli jim vzorem a příkladem. Vzdělanci rodu nízkého však obraceli se s láskou k lidu, z něhož vyrostli a začínali s vřelým nadšením všímati si jeho jazyka, pracujíce jinak rovnoběžně s urozenou šlechtou o nabytí starých práv slavného druhdy království Českého. Volnou půdu tomu hnutí zjednávaly myšlénky osvícenské.

V tomto vlnění místo čelné zaujímal František **Pelcl**. Od r. 1769 byl již — přišed od Šternberků — vychovatelem u Nosticů a smělá slova, jež padala v salonech šlechty o tehdejší vládě a církvi, nalezla v něm

vděčného posluchače. Tento Rychnovan však vedle tužeb státoprávních měl i horoucí lásku k starým dějinám. Jemu zalíbila se historie i její pisatelé, hlavně Balbín. R. 1774 vydal první své dílo: »Kurzgefasste Geschichte von Böhmen«, psané v duchu vlasteneckém, r. 1775 otiskl slavnou Balbínovu »Dissertatio apologetica pro lingua slavonica (v. shora) — vydání toto zabáveno, censor sesazen —, r. 1777 vydal »Příhody Václava Vratislava z Mitrovic«. Od r. 1776 pracovali společně s Dobrovským; spolu vydali důležité prameny dějin českých (»Scriptores rerum bohemicarum« 2 sv., 1783—1784), k novému (3.) vydání jeho »Gesch. d. Böhmen« napsal Dobrovský r. 1782 úvodní pojednání, jeho česká grammatika 1795 je sestavena dle soustavy Dobrovského a veliká část z netištěného dotud rukopisu Dobrovského slovně přejata: a zase naopak Dobrovský v těchto letech sbíral hojně Pelclovi material pro jeho dějiny Karla IV. a Václava IV., jím hlavně byl veden k vydání prvního svého díla »Evangelium s. Marci«, Pelclem konečně byl veden k boji s Ungarem za Balbínovu ‚Bohemia docta'. Pelcl 1793 dostoupil i na universitní stolici češtiny, takřka stvořenou pro Dobrovského, nedočkal se však v tomto úřadě dlouhého působení.

Fr. Martin PELCL (vlastencům slul žertem Kožíšek) narodil se 12. listop. 1734 v Rychnově nad Kněžnou; studia právnická, k nimž se jako bakalář filosofie obrátil, přervala r. 1757 válka pruská. Po válce obíral se vychovatelstvím šlechtickým u Šternberků, pak u Nosticů, kdež jal se vydávati (spolu s Voigtem) »Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten« (1773—1782) jichž doplňkem bylo dílo pozdější (1786): »Böhmische, mährische und schlesische Gelehrte aus dem Orden der Jesuiten.« Jsa vyrostlý ve starší generaci. zoufal nad možností vzkříšení jazyka českého a napsal (l. 1791 dokončil) do pojednání učené společnosti »Geschichte der Deutschen in Böhmen«, v jejichž

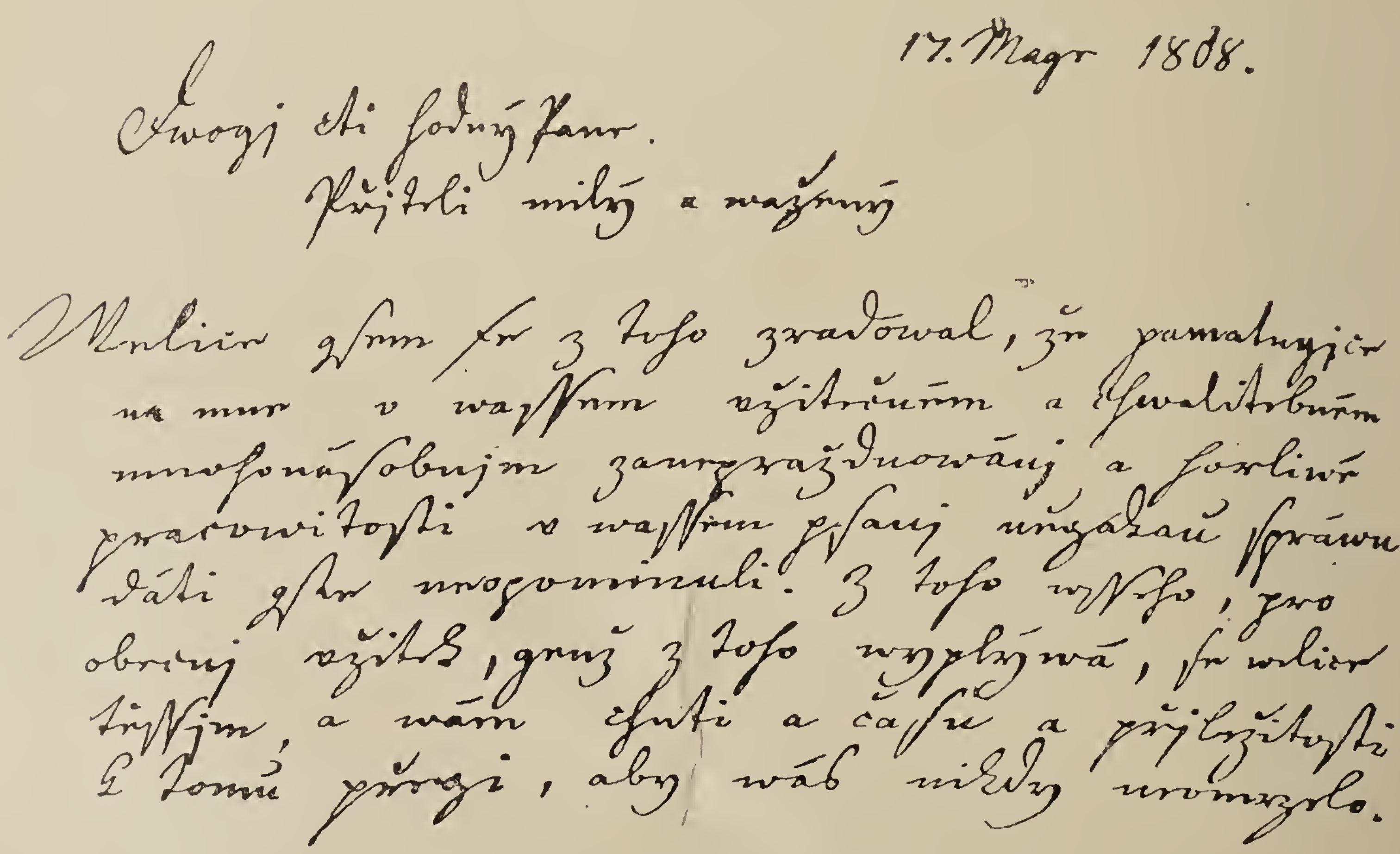
17. Mage 1808.

Twogj Cti hodný Pane.
Přjteli milý a wažený

Welice gsem se z toho zradowal, že pamatugjce na mne w wassem užitečném a chwalitebném mnohonásobným zaměstknáwánj a horliwé pracowitosti w wassem psanj uwádáte sprawu dáti gste neopominuli. Z toho wssého, pro obecný užitek, genž z toho wyplýwá, se welice těssjm, a wám chuti a času a příležitosti k tomu přegi, aby wás nikdy neomrzelo.

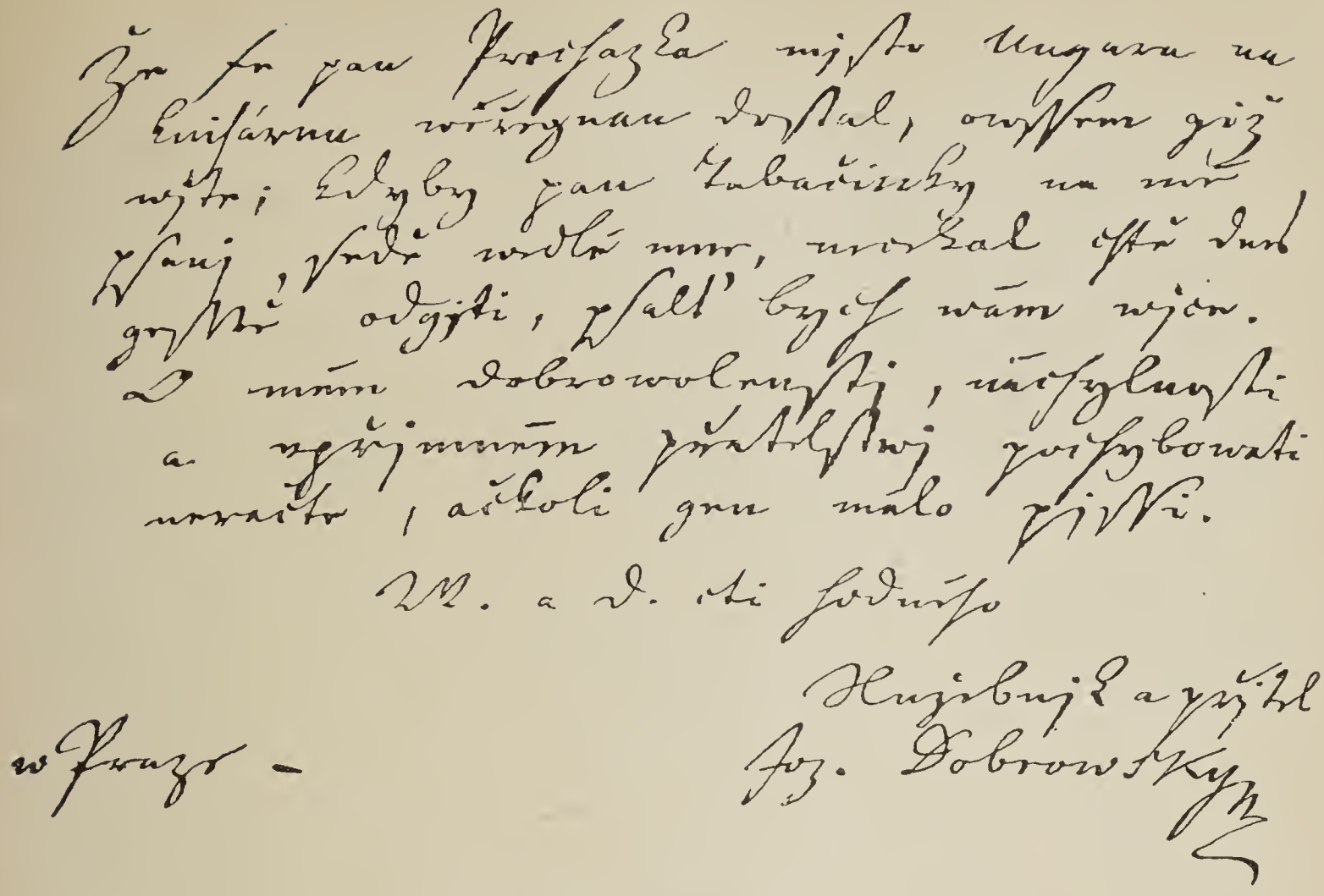

Dopis Jos. Dobrovského Leškovi.

závěrku sou shora otištěná slova o budoucnosti českého národa. Ale téhož ještě roku po smrti císaře Josefa II. obrátila se mysl vznětlivého Pelcla k doufání a již 1791 začal vydávati velikou »Novou kroniku českou« (do r. 1796 vyšly 3 svazky, čtvrtý zůstal v rukopise) a když byl 5. ledna 1793 jmenován dvorským dekretem prvním professorem jazyka a písemnictví českého na universitě pražské, ohnivou řečí uvedl se svým posluchačům (vyšla i tiskem »Akademische Antrittsrede über den Nutzen und die Wichtigkeit der böhm. Sprache«). Pro ně také, dle rozvrhu Dobrovským mu půjčeného, sestavil téhož ještě roku »Typus declinationum linguae bohemicae, nova methodo dispositarum« (po druhé 1795) brzy pak přikročil k sestavení české grammatiky (»Grundzüge der böhm. Grammatik« 1795 a 1798) a české bibliografie — tato zůstala v rukopise. Zemřel 24. února 1801 a rodiště jeho Rychnov uctilo památku jeho pomníkem. R. 1793 při jubileu jeho professury vydán v Rychnově »Pelclův almanach.«

Dobrovský, ochotný a sdílný jako málo kdo, podporoval svého chefa — Pelcl měl vrchní dozor na vychování mladých hrabat, z nichž hr. Bedřicha provázel Dobrovský, klerik a magister filosofie, do přednášek právnických — v oblíbených jeho pracích; Pelcl sbíral zejména listiny a zprávy pro dobu karolinskou a Dobrovský konal tedy svá pátrání také v tomto směru. Ve třech letech nahromadil si z knihovny klementinské, strahovské, kapitulní a j. takové poklady vědomostí, že málo kdo mohl se mu rovnati. V knihovně klementinské nalezl při tom a s pomocí Durichovou uveřejnil v Michaelisově časopise zlomky hebrejských rukopisů; v knihovně nostické nalezl několik staroslovanských rukopisů, při jejichž luštění týž Durich byl mu pomocen; v knihovně kapitulní konečně prozkoumal důkladně

domnělý rukopis sv. Marka, jejž Karel IV. daroval kapitule — a vydání tohoto rukopisu (jehož náklad vzal na sebe Pelcl) přivedlo ho do prvního boje literarního.

R. 1778 vydal totiž toto evangelium pod názvem »Fragmentum Pragense evangeli · s. Marci vulgo autographi«, při kterémž vydání méně ovšem vzbudil pozornost text, věrně se všemi různočteními otištěný, více však úvod, v čemž příkře a ostře se postavil Dobrovský proti vládnoucí ještě tehdy pověře a nekritičnosti některých kruhů církevních. Boj tento zjednal mu mocné nepřátele, ale také vážné a hojné přátele.

Hned potom nastal druhý boj: Pelcl totiž i Dobrovský přáli Kandidovi, bibliotekáři (zrušeného později) kláštera augustinianského u sv. Václava na Novém Městě, když začal vydávati pohrobní spis Balbinův »Bohemia docta« (v. shora). Tuto počal již dříve (1776) vydávati Rafael Ungar, knihovník strahovský a později klementinské knihovny veřejné a když začal P. Kandid — mimochodem řečeno, mnohem méně připravený k práci této nežli Ungar — r. 1777 vydávati spis ten samostatně, odpověděl (1778) Ungar otiskem jeho předmluvy a opravou chyb. Boj takto vzniklý, v němž Kandid nechápal se vždy zbraní čestných, dal Pelcl, jenž hlavně Kandida k tomu přiměl, provésti Dobrovskému a Dobrovský zvláštním spiskem »Corrigenda in Bohemia docta« vyčetl Ungarovu vydání (II. dílu z r. 1778) řadu chyb způsobem příkrým a urážlivým.

Karel Ungar (nar. 12. dubna 1743, zemřel 14. července 1807), Němec ze Žatce, vstoupil pod jménem Rafael do řádu premonstrátského, v němž od r. 1770 byl knihovníkem. R. 1780 stal se prvním kustodem knihovny universitní, pak jejím bibliothekářem a měl nesmírné zásluhy o tento přední vědecký ústav český za vlády Josefovy, kdy s ohromnou prací a nasazením zdraví zachoval knihovně vzácné poklady tisků a rukopisů z rušených právě klášterů. Jsa povahy velmi ušlechtilé byl nedlouho jen v boji s Dobrovským, záhy se smířili — Dobrovský sám rád uznal znamenité zásluhy Ungarovy i o knihovnu klementinskou i o písemnictví české a Ungar dokonce přispěl 1786 do nového časopisu Dobrovského »Litter. Magazin« výborným a cenným seznamem »Allgemeine böhmische Bibliothek«.

Ungar zprvu mlčel. Dobrovský však k tomuto sporu druhému připojil ihned třetí. Jal se vydávati na poč. roku 1779 (předmluva datována ze dne 24. března) nový časopis: »Böhmische Litteratur auf das Jahr 1779«, jenž měl seznamovati čtenářstvo s novým písemnictvím českým (t. j. v Čechách vydávaným; zabýval se nejenom českou, nýbrž — z největší části — německou, pak i latinskou a hebrejskou literaturou). Klada si nové cíle a bera se cestou novou, psal Dobrovský — tehdy jen klerik církevní — velice ostře a irónicky, dovoloval si vtipy a výtky nejen proti universitě a jejím professorům, nýbrž i proti soukromým učencům a vědě úřední. Z okolí Dobrovského — oněch hrdých aristokratů a vlastimilovných spisovatelů — vysvětlovalo se hrdé vědomí vlastenecké: Dobrovský na př. vytýká potřebu »české literatury« (arci ve smyslu již označeném) tím, že ve spisech o »rakouské literatuře« jednajících (jako byl spis rady Luky

»Gelehrtes Oesterreich«) nikdo české literatury nehledá, tak jako ne ve spisech o Hannoveru nehledá poučení o Anglii. Výtky všecky — činěné tu rektorovi, tu fakultě právnické, tu strahovskému klášteru .... — jsou stručné a příkré: rostou sice z počátku od stránky k stránce, ale mírní se později sešit od sešitu; příčinou toho byla odpověď Ungarova.

Ungar — vhodně užívaje obecného rozhořčení úředního učeného světa proti mladému kritikovi — splatil nyní, v květnu 1779, Dobrovskému »Corrigenda« ostrou, ale věcnou, »Revisí české literatury« (německy). Rozvinula se z toho půtka, kde Dobrovský, radou Pelclovou, odvážil se proti Ungarovi i slov neuctivých a urážlivých, půtka však, která záhy se ukončila vzájemným smírem a trvalým upřímným přátelstvím obou těchto mužů.

K tomu přispíval také nemálo důležitý obsah dalších svazků Dobrovského »Böhm. Litter.« (pozdější ročníky nazvány, podle přání Ungarova, »Böhmische und mährische Litteratur«); v nich již Dobrovský vytýkal cíle, za nimiž později šla a nesla se celá jeho činnost, v nich Dobrovský předkládal a luštil řadu otázek z písemnictví a jazyka českého a staroslovanského, v nich poprvé v kruh vědeckého zkoumání zabrána i čeština stará, v nich konečně ostrou kritikou odklízeny i bludy dosaváde kolující. Že Dobrovský od zkoumání bohoslovného k těmto studiím se obrátil, je velikou zásluhou Fortunata Duricha, s nímž horlivě si dopisoval.

Václav Michal DURICH (nar. 28. září 1735, zemřel 31. srpna 1802), rodilý Turnovan, vstoupil do řádu pavlánského pode jménem Fortunát: přednášel v řádu bohosloví ve Vídni, v Mnichově a v Praze. Zabýval se hlavně východními jazyky a byl také zkušebním komisařem řečtiny a hebrejštiny v Praze, ale při tom byl horlivým čtenářem Balbína a zanícený vlastenec i horlivý Slovan. On přivedl Dobrovského k studiím slovanským, ačkoli sám byl poněkud fantastických názorů; Dobrovský zase naopak jeho vedl a nutil k vydávání prací tiskem, k čemuž se skromný Durich jen ztěžka odhodlával. Jen neustálému naléhání Dobrovského se podařilo, že začal r. 1795 vydávati své životní dílo, mající položiti základy slovenské jazykovědě: »Bibliotheca slavica antiquissimae dialecti«: ale ačkoliv podařilo se Dobrovskému ještě na něm vymoci 1800 napsání části druhé, přec dílo zůstalo nedokončeno — tiskař udělal bankrot — a i část dosud vydaná zůstala téměř neznána. Vedle slovanštiny zabýval se Durich horlivě i češtinou: sem náleží jeho nejstarší spisek (1777): »De slavobohemica sacri codicis versione dissertatio« »O slovansko-českém překladě sv. Písma«) a r. 1778 svěřeno mu spolu s F. Procházkou vydání nové české bible, jež na rozkaz císařovny Marie Theresie chystal arcibiskup. Jejich »biblí česká« ve dvou dílech vyšla r. 1778—1780, též s pomocí Dobrovského. Po r. 1784 odstěhoval se do Vídně, kdež zejména horlivě zkoumal poklady dvorní knihovny, po zrušení pak tamějšího kláštera pavlánského 1796 do rodiště svého Turnova, kdež mu v rozmanitých, zvláště peněžních, svízelích byl Dobrovský pravým spasitelem. R. 1800 ranila ho mrtvice, kteráž ho i 31. srpna 1802 vysvobodila z trapného života.

Nejkrásnějším plodem vzájemného jejich obcování jest sbírka dopisů, chovaná v českém Museu a vydaná 1894 A. PATEROU nákladem České Akademie.

Ukázkou stůj zde z jeho listů (latinských) k Durichovi dopis, psaný v duševním rozčilení, 24. listopadu 1795:

. . . „*Ale nyní již jiný věcí řád, jiný obrat se začíná. Co bylo první, bude poslední a naopak. První ze všech my Čechové, jako kdysi židé, i z důvodu etymologie (Čech od [po]číti) i pro zachování mateřských ctností t. j. dobrotivosti, věrnosti, trpělivosti. Co jsem řekl o věrnosti slovanského národa před Leopoldem, od málokterých řádně bylo pochopeno; od nějakého člověka (jistě neznaboha a nepřítele Čechů), když aršík byl vydáván, úmyslně a bezbožně změněna byla ona prorocká slova: „Jest zajisté v pravdě hodno veškeré pozornosti, jak podivuhodně Prozřetelnost osudy celých národů řídí a určuje.“ Byla zaměněna podvrženými, která se čtou v tištěném exempláři; „jak velice se změnilo položení všech slovanských národností“. Ten člověk, chlapeckého ducha, který neotázav se mne o tom místě opovážil se porušiti pravdu, nyní ve Vídni předsedá, jak slyším, onomu sboru, který se radí o opravě studií.*

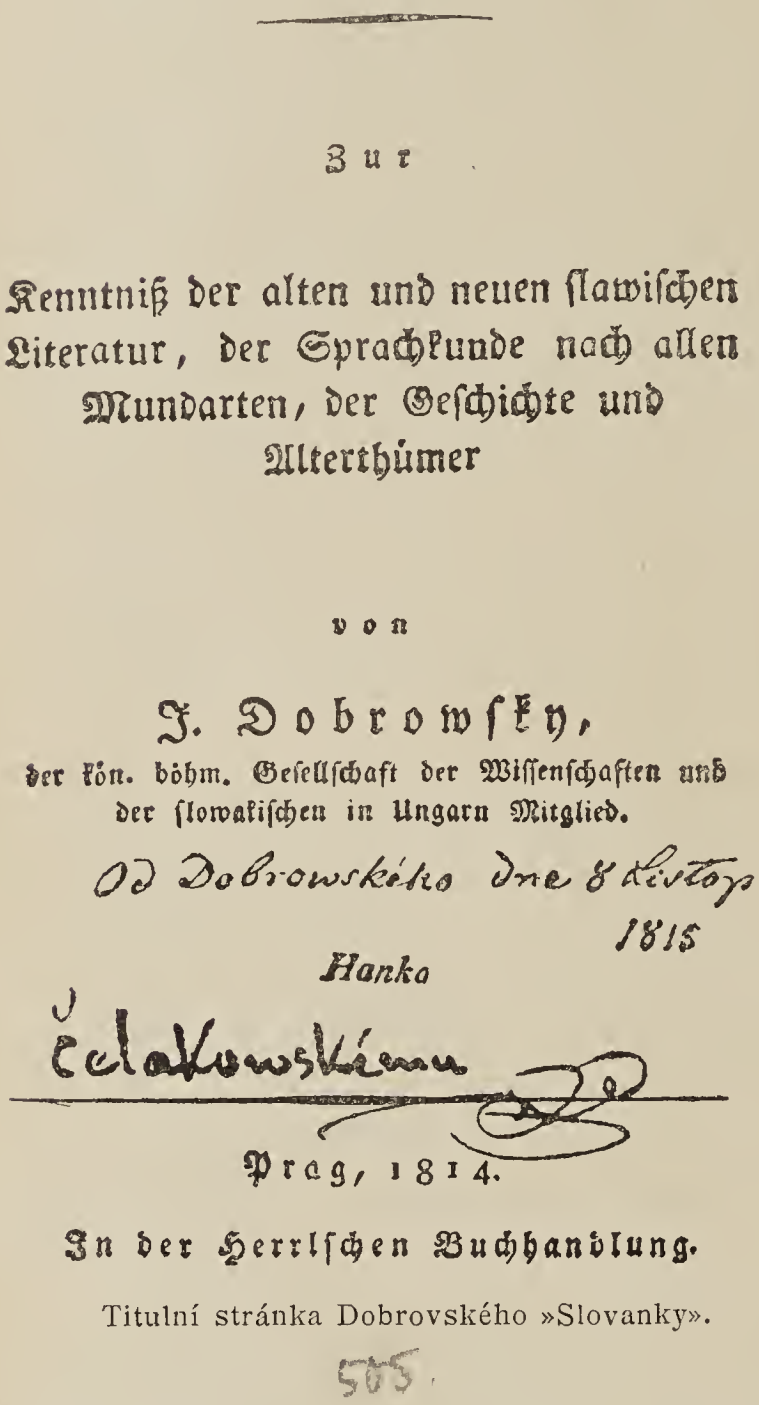

Slovanka.

Zur

Kenntniß der alten und neuen slawischen Literatur, der Sprachkunde nach allen Mundarten, der Geschichte und Alterthümer

von

J. Dobrowsky,

der kön. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften und der slowakischen in Ungarn Mitglied.

Od Dobrowského dne 8 Listop. 1815

Hanka

Čelakowskému

Prag, 1814.

In der Herrlschen Buchhandlung.

Titulní stránka Dobrovského »Slovanky«.

505

My Čechové nepotřebujeme rady těchto lidí. My postačujeme v tom sami sobě, protože týmiž od Boha schopnostmi jsme nadáni, kterými svět říditi chtí oslové vídeňští. Od nás musí se bráti příklad, dle něhož mají se reformovati studia. U nás světlo vznikne a již vzniklo první, rozšířiti se pak musí k ostatním, kteří by chtěli přijmouti ochotnou myslí. Vídeňákům zajisté nejprve musí se doporučiti ono: „Pilně pak se varujte, aby snad nebyla obtížena srdce vaše obžerstvím a opilstvím a pečováním o tento život a v náhle přikvačil by vás ten den“ (Lukáš 21. 34.). Nám však věříme, že řečeno jest: „Protož bděte, všelikého času modlíce se, abyste hodni byli ujíti všech těch věcí, kteréž se budou díti a postaviti se před Synem člověka“. Radím tedy všem dobrým, aby co nejrychleji do Čech se přestěhovali aneb aspoň cítíce tlak ducha, déle neodporovali. Kéž bys, bratře, abych Ti — leč snad mého naučení již nepotřebuješ, sám jsa v tom, co se týče Božské prozřetelnosti ve spáse, vykoupení a svobodě národu — mohl vykládati tajemství Písma. Mně totiž přihodilo se totéž, co Pavlu apoštolu. Viděl jsem světlo nejednou, ale častěji, měl jsem sny,

vidění, ale nemohu nyní vykládati vše. Duch věje, kde a kdy chce. O dobách, kdybych to chtěl určovati, nejvíce vázmu, ale třeba trpělivosti. Den ode dne pokračuji. Všecko čas má. Znáš upřímnou touhu ducha mého pokračovati v každém odboru užitečných věd. Tak odměňuje Pán věrné sluhy. Když jsem před třemi lety ze slovanských rukopisů různá čtení v Moskvě vytahoval, nepřišlo mi ještě na mysl, že se někdy stane, abych postihl mimo písmeny i smysl Apokalypse. Čti, prosím, kap. XIII. a uvaž, neměli to řečeno o Francii a Německu, co se tam čte.

Pozdravuj přátele a všecky dobré občany.“

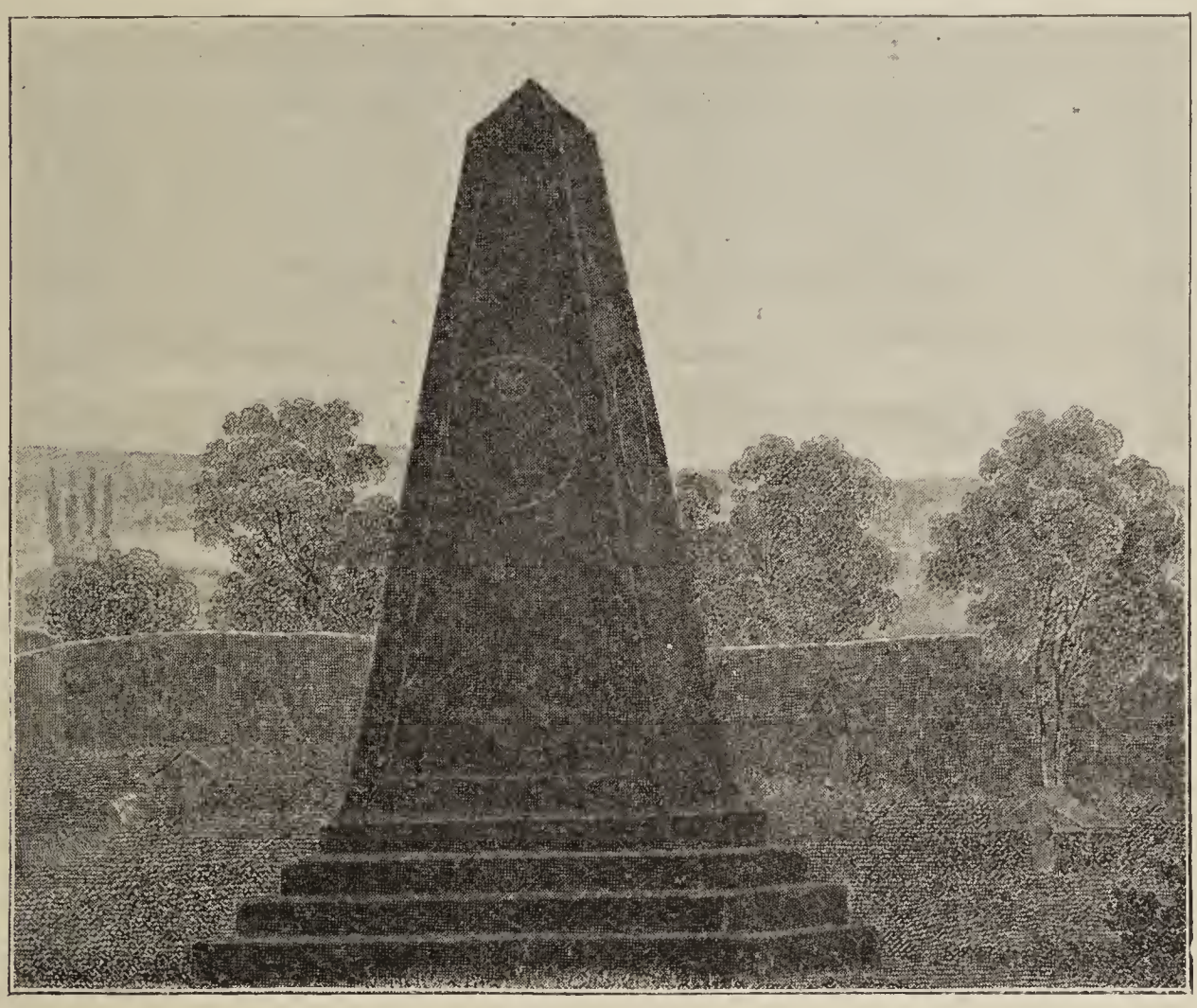

Pomník Dobrovského na hřbitově Brněnském.

Takto v ‚Böhm. Litteratur‘ klada základy budoucí české jazykovědy i dějin písemnictví, Dobrovský měl příležitost vstoupiti ve styk se všemi téměř učenci souvěkými. Někdy přátelský, někdy nepřátelský. Přátelsky utvářely se zejména styky jeho s mladšími učenci a spisovateli, kteří chýlili se k vzdělávání českého písemnictví po česku, upjaté a mnohdy nepřátelské byly styky s učenci staršími, vzdělávajícími díla svá německy a latinsky. V čele oněch stál **Procházka,** v čele těchto byl slavný **Dobner.**

Gelasius DOBNER (1719—1790), Pražan rodilý a téměř celý život v Praze žijící, byl nejslavnější dějepisec český XVIII. stol. a zaslouzil si čestných názvů, jimiž jej vrstevníci zahrnovali. Od malička již jsa přítelem domácího dějepisu, vstoupil, odbyv

gymnasium v Praze, do řádu piaristského — přijal klášterní jméno Felix Job a Sta. Catharina —, učil pak ve Vídni, v Mikulově a v Kroměříži na školách svého řádu, až konečně 1752 se mu podařilo zaříditi gymnasium piaristské i v Praze; tohoto gymnasia byl pak 1762—1778 rektorem. Odebrav se na odpočinek, vyznamenán byl uznáním císařovny i provinciala řádu, po smrti pak mramorovým pomníkem král. č. učené společnosti, k jejímž ozdobám náležel. Svá oblíbená studia dějepisná chtěl nejprve začíti vydáním vlasteneckého slovníka dějepisného; ale ku přání světícího biskupa Vokouna zanechal tohoto plánu a oddal se úplně kritickému zkoumání dějin českých. Dle Schlözera on byl první, jenž »v historii české a polské přestal blouzniti« — a prvním velikým toho důkazem bylo jeho poznámkové vydání kroniky Hájkovy (v. shora). Tehdy totiž na náklad hr. Berky z Dubé, chtěl řád piaristský vydati této kroniky latinský překlad Jevinův, ale poněvadž tento věřil úplně Hájkovi, navrhl Dobner opravu chyb jeho i Hájkových v poznámkách a když řád na to přistoupil, vydal v šesti dílech slavné »Wenczeslai Hajek a Liboczan Annales Bohemorum« 1764—1786, jimiž poprvé, jak trefně o něm pověděl Procházka, »odkryv nesprávnost lhaní konec učinil.« Tyto »Annales Bohemorum,« rozhojněné listinami a doklady původními, byly jen jednou stránkou jeho práce; za druhou, důležitější, pokládal vydání pramenů k dějinám českým a zároveň tedy s vydáváním tohoto proslulého poznámkového vydání Hájka (v němž v poznámkách vyvrací se to, co v textu tvrzeno) vydal v téže době (1764—1786) rovněž šest svazků »Monumenta historica nusquam antehac edita.« Těmito díly položil Dobner základ ke kritickému dějepisu českému — v jeho šlépějích kráčeli později Dobrovský a Palacký — dokázal nejen mylnost dosavadní dějepravy české, jež dotud stavěla s naprostou důvěrou za Hájkovi, nýbrž i bezpečné prameny a methodu, jíž má se říditi budoucí český dějepisec. Bohužel Dobner sám tímto vydáváním Hájka byl od vlastní práce odveden; krom toho od práce jej odváděly četné spory, do nichž ho zapletly ostré a zamítavé poznámky k Hájkovi. Zejména jeho výklad o nejstarších dějinách českých a odkázání knížat Čecha, Lecha a Mecha do říše bájí vzbudilo mu ostré odpůrce doma i za hranicemi. Z domácích byli to hlavně P. Václav DUCHOVSKÝ, P. ATHANASIUS PUBIČKA, KŘÍŽ a j.; proti Duchovského spisku útočnému »Lucifer lucens« bránil se ostrou replikou:« »Epístola apologetica adversus Luciferum urentem non lucentem«« (»List obranný proti světlonoši, pálícímu ne svítícímu«) 1767, a spor táhl se dlouhá léta. Pozdě teprve poznal Dobner že vyvracením lží a povídaček Hájkových se vlastně od práce dějepisné vzdaluje; i nechav díla nedokončeného — tak se mu práce ta zmrzela — obrátil se k pracím samostatným, jež otiskoval v pojednáních učené společnosti. Tyto práce zase uvedly ho ve spor s Dobrovským: Dobner totiž (mezi jiným) hájil stáří hlaholice proti kyrilici (v. s hora) a přijímal za jisté, že staročeský překlad bible učiněn byl na základě překladu staroslovanského; v obou těchto věcech stál Dobrovský na stanovisku příkře zamítavém. Ale veliká vážnost, jakou Nestor českého dějepisu i u mladého střízlivého Dobrovského vzbuzoval, nedopustila vzniknouti většímu boji a tak různosti mínění obou slavných dějepisců jevily se více jen v temných narážkách a v boji podzemním, nežli ve velikých bitvách literarních. Dobrovský však proto nicméně Dobnera si vážil nesmírně a věnoval mu jako tajemník společnosti krásnou a vřele psanou vzpomínku pohrobní.

Kdežto Dobner při všech různostech a mínění při vší převaze, jaká mimovolně vyplývala z veliké jeho práce vědecké, zůstával Dobrovskému vzorem a řídítkem, zůstával František PROCHÁZKA (1749—1809) stranou učeného života, ačkoli postavení jeho mohlo ho stavěti v čelo ruchu vědeckého. Pocházel z Nové Paky a vstoupil, po trudných studiích, pod jmenem Faustin do řádu pavlánského; 1770 povýšen za mistra svob. umění, 1772 vysvěcen za kněze. Spolu s Durichem, k němuž vřele přilnul a od něhož, jako Dobrovský, pojal horlivou lásku k písemnictví domácímu, přeložili znova Písmo (nové vydání pořídil pak Procházka s neobyčejnou důkladností sám 1786 a 1804). Lásku k písemnictví českému osvědčil nejen prvním výkladným spisem o něm (vydal totiž 1782 dějiny českého i latinského písemnictví v Čechách pod názvem: »De saecu-

laribus artium liberalium in Bohemia et Moravia fatis commentarius«), nejen vydáváním dalšího časopisu, když Dobrovského Böhm. Litter. zanikla (Miscellaneen der böhm. und mährischen Litteratur« 1784 a 1785), nýbrž i soustavným plánem, jak aspoň částečně nahraditi nesmírný úbytek, jenž v písemnictví našem nastal působením hojných těch Koniášů. S knihkupcem Widmanem a tiskařem Diesbachem pojali plán, vydávati plody staršího písemnictví českého ve čtyrech pořadích (1. dějepisné české 2. cizí 3. náboženské ostatní) a ještě r. 1786 vydali také skutečně z Dalimila a Pulkavu, Prefáta a Hoziovu kron. moskevskou, různé překlady ze sv. Augustina, Erasma a Ignacia, konečně výtah z Koppova Regimentu zdraví. Tato činnost tak zdárně počatá a tak nesmírně důležitá přivedla Procházku do sporu s tehdejšími horlivci náboženskými, v nichž Procházka misionářům těmto ostře a příkře se sice ubránil, ale nicméně další své práce již zastavil. 1786 jmenován ředitelem pražských gymnasií, 1807 direktorem všech gymnasií v Čechách a správcem pražské veřejné knihovny — avšak čím více postupoval v hodnostech (byl také censorem), tím méně věnoval se písemnictví. Jsa »osvícenec« rázu Josefinského a příkře hájící své názory ocitl se v dosti hojných sporech a zůstávaje věren starším svým názorům až do smrti, měl ve svých úřadech, zejmena v knihovně, dosti nesnází a nepříjemností se svými podřízenými, z nichž ho konečně mrtvice vysvobodila. Jeho činnost namnoze kryla se, předcházela i doplňovala činnost Dobrovského; ale jelikož záhy ustal — veliké sbírky jeho slovníkářské dostaly se později Jugmannovi — nezabírá v dějinách našeho písemnictví toho postavení, jaké by dle svých schopností a hodností byl mohl zabírati.

Zatím Dobrovský pro rozmanité nesnáze s vydáváním díla svého se opozďoval, až konečně protivníci jeho vymohli i zákaz dalšího vycházení. Spolu s Pelclem vydával 1783—1784 »Scriptores rerum bohemicarum«, spolu s Dobnerem účastnil se horlivě pracemi svými v pojednáních učené společnosti, ano rozptyloval se krom toho ještě různými pracemi odlehlými, méně důležitými.

Z prací jeho v pojednáních učené společnosti je zejmena důležitá první úvaha o stáří českého překladu Písma (1782), dosud základní kámen dějin českého písemnictv tvořící, jeho etymologie jména Slovan (1784) a krásný rozbor břevnovské zakládací listiny (1785), jež dosud je vzorem pro kritické probírání starých listin latinských. Z prací, jimiž se rozptyloval, sluší uvésti spis »De antiquis Hebraeorum characteribus dissertatio« (1783 »o starých písmenech Židů«) jímž hodlal se ucházeti o místo pro východní jazyky, dále sbírku různočtení, jimiž přispěl J. ROSSIMU, vydávajícimu původní text Písma, konečně »Prüfung der Gedanken über die Feldwirtschaften der Landgeistlichen« (1781), v nichž ironicky rozbíral myšlénky nějakého kněze, jenž zamítal venkovská hospodářství kněžská jakožto církvi, státu i knězi samému škodná.

Ale všecky práce Dobrovského, všecko jeho působení v kruhu domácích učenců, vlastenecké šlechty i národního spisovatelstva nemohlo Dobrovskému nahraditi nevolnost postavení, v jaké se ocitoval jako hraběcí vychovatel, později beztoho, když dorostli jeho vychovanci, v rodině přebytečný. Rodina Nostická hleděla sice vším způsobem svému milému vychovateli pobyt zpříjemniti, zvláště od té doby, co za jednoho syna 1782 i život nasadil — ale mysl Dobrovského po samostatnosti toužící, přála si sebe menšího samostatného postavení, a aby nabyl potřebné způsobilosti, dal se 17. prosince 1786 i za kněze vysvětiti.

Fr. M. Pelcl.

R. 1782 na honě v Jindřichovicích, letním sídle Nostickém, krátkozraká hraběnka Nosticová střelila místo po jelenu po jednom z mladých hrabat; Dobrovský vlastním tělem kuli zachytil — tato nemohla mu býti nikdy z těla vyňata — a této kuli přičítal duševní chorobu, která se ho časem zmocňovala.

Příležitost konečně se naskytla; 7. července 1787 jmenován Dobrovský vicerektorem semináře Hradištského, jejž vláda císařská zřídila v bývalém klášteře premonstrátském u Olomouce, záhy (1788) pak i rektorem. Postavení jeho bylo slušné i čestné; jsa u představeného svého, dvorního rady Zippea, a jím i u mocnáře oblíben, měl tím volnější postavení směrem dolů ke svým kollegům. Ve sboru učitelském činil mu sice z počátku mnohé nesnáze Václav STACH, ale konečně se podrobil; když však Dobrovský nejlépe si své postavení oblíbil, učinila smrt císařova (1790) všemu konec. Generalní semináře zrušeny, výchova kněžstva odevzdána biskupům, Dobrovský (ne tak i ostatní učitelé) dán na odpočinek a 1. ledna 1791 usadil se na stálo v Praze.

V Praze přátelé ho uvítali s otevřenou náručí; Dobrovský, zkusiv nyní i podřízené postavení vychovatelské i samostatnou hodnost úřední rozhodl se na příště pro neodvislé postavení soukromého učence. Práce, dotud vydané, zjednaly mu již přední místo mezi domácími učenci a vlastenecké jeho smýšlení postavilo ho i v čelo spisovatelstva národního; a tak se stalo, že 25. září 1791 mluvil Dobrovský před nově korunovaným králem českým Leopoldem II. ve jménu českého národa o příchylnosti Slovanů k arcidomu Rakouskému.

Z těch let Hradištských jsou některá pojednání v aktech učené společnosti, dále předmluvou ke slovníku F. TOMSY (1791) úvaha o původu a tvorbě slovanštiny a zvláště češtiny, pak úvodem k J. V. MONSEOVÝM Dějinám Moravy úvaha »o nejstarších sídlech Slovanů v Evropě« a některé věci drobnější.

Ze starší ještě doby je pokračování časopisu »Böhm. Litteratur«, tuto totiž vydal jen část do r. 1780, ale poslední sešit ani nevyšel, r. 1786 vydal tento sešit (za r. 1781) částečně také s novým titulem: »Litterarisches Magazin für Böhmen u. Mähren«; také další svazky (za r. 1782 a 1783) vyšly 1786 a 1787, ale opět zanikl.

Kromě toho vydal r. 1787 jediný svůj vypravující spisek dějepisný: »De sacerdotum in Bohemia coelibatu narratio historica« (»Dějepisné vyprávění o bezženství kněží v Čechách«), při čemž vydal ustanovení koncilu Mohučského z r. 1244.

Gel. Dobner.

Nejznamenitější však a nejdůležitější jeho dílo byl stručný jen nástin »dějin českého jazyka« v pojednáních učené společnosti 1791. V díle tom, nepatrném původně, skromné počátky Balbinovy a Procházkovy rozvily se v novou vědu, poprvé zde založenou a upevněnou, zde poprvé na základě pramenů, starých kronikářů latinských i českých rukopisů stanoví se rozsah a objem písemnictví českého, vykládají dějiny jazyka a před užaslými vrstevníky objevuje půltisícileté kulturní ohnisko, jež může se směle stavěti po bok kterémukoli jinému

Tyto skromné původně »dějiny českého jazyka« měly takový úspěch a takové působení, že již roku následujícího (1792) mohl Dobrovský vydati zvláštní knížku »Geschichte der böhm. Sprache und Litteratur«, ve které podává celé dějiny českého jazyka i písemnictví až po svou dobu. Tato knížka stala se základním kamenem nového odvětví české vědy a zůstává podnes (ač 1818 Dobrovský ji značně přepracoval) nepřekonaným vzorem každému podobnému dílu budoucímu.

Obsah její rozdělen na 12 §§: »1. Slované, řeč slovanská. 2. Povaha řeči slovanské. 3. Tvoření a ohybání slov slovanských. 4. Slovanská nářečí. 5. Slovanská písma; obřad ve slovanské řeči. 6. Osudy slovanského obřadu v Čechách. 7. Období vzdělávání českého jazyka. Období první (—r. 845). 8. Druhé období (—1310). 9. Třetí období (—1419). 10. Čtvrté období, jež může se zváti vládnoucím českým. (—1526) 11. Páté období, které by se mohlo nazvati krásným nebo zlatým věkem českého písemnictví (—1620). 12. Šesté období. Jazyk český upadá.

Závěrkem připojil báseň Františka KNOBLOCHA (seniora kapitoly staroboleslavské), po dnes zajímavou i slohovou úpravou, tvrdou a neumělou, i myšlénkami, prostými a nesmělými:

Weyſtraha

na hánce jazyka ſeſkého.

Ač ſy přjtel Čecha weyſká,
Ač mnj, že wyhráno geſt!
Předc geſt tak zle, aż ſe ſteyſká,
Geho řeči kleſne čeſt,

Čeč chce na bok Němce mjti,
Nelze býti včeným.
Ano: s tjm gen ſmj wegjti
K vměloſti bohynjm.

W herně Čech ſyc mjſta doſſel,
Wſſak gen z láſky některých;
Včený časem z kterýchżby poſſel
Mjſt, newcházý wjc do nich,

Gen że Čech geſt — hned ſe bránj
Genu na ſe pláſtě wzýt,
Ten hned ze ſſkol ſe wyhánj,
Neſmj do nich wjc wegjt.

Tewtone, twá mně řeč geſt milá,
Ne wſſak wjc než Čechowa:
W wlaſti, buď černá neb bjlá,
Swé ſýdlo předc mjti má.

Newěř gen, ſſpatná tak nenj,
Gak ſe tobě wůbec zdá,
Ku wſſemu ſe ſchopně měnj,
Wázat, gak weljš, ſe dá.

Tak krutým bys neměl býti,
Nechť ſy twá y předek má;
Mně bys neměl wſſeho wzýti
Mjſſta, s twau ak přebýwá.

Tato báseň Knoblochova nebyla ovšem prvním plodem novočeského básnictví; r. 1785 vyšlo »sebrání první« Václava THAMA s titulem: »Básně v řeči vázané,« k němuž ještě téhož roku se přidružilo »sebrání druhé«. Obojí otiskovalo básně minulého století a překlady vedle nových básní původních. Úprava byla velice jednoduchá; tak jednoduchá a začátečnická. jako úprava prvních her dramatických, jež téhož roku (20. ledna 1785) poprve byly hrány v Praze po čcsku. Tomuto divadelnímu umění a zároveň básnictví dramatickému českému věnoval se pak Václav Tham úplně (zapadl později jako herec divadelní v cizině r. 1812), zvláště když od r. 1786 (12. červen téhož roku slaven proto jako zlatá epocha českého jazyka a herectví) měly hry české svůj samostatný stánek v dřevěné budově, zvané »Bouda«, na Václavském náměstí. Dramata jeho byla původní (zůstala však v rukopise) i přeložená z němčiny: z r. 1785 je z WAIDMANNA přeložená veselohra »Neslýchaná náhoda strašlivého hromobití aneb žebravý student«, z r. 1792 »vlastenská činohra« »vzdělaná« podle IFFLANDA: »Fridrich rakouský aneb věrnost českého národa« atd.

Ale, ačkoli dobré vůle těmto plodům nescházelo, neměla tato díla ani básnického ducha, ani ušlechtilé mluvy, ani konečně řádného rhytmu: to vše bylo zůstaveno teprve době následující.

Tyto počátky, skromné, ale slibně vzrůstající, novočeského písemnictví nabyly zvláště nové posily korunovací Leopolda II. za krále českého. Tito drobní vlastenci, na hrubém papíře a se škodou vlastní vydávající své vlastenecké plody, v boudách a v prázdných odpoledních hrající obecenstvu své chatrné kusy veselé i smutné — ti všichni cítili se pojednou jako dědicové, praví a jediní, oněch zemí českých, jejichž koruna právě se zastkvěla na hlavě Habsburků. Velkodušný dar královský — Leopold věnoval 6000 zl. učené společnosti na podniky vědecké — ve spojení se založením stolice jazyka českého na pražské universitě napjal vysoko naděje všech vlastenců a dodával nové odvahy ke studiím dějin českého národa i jeho písemnictví.

Tisíc zlatých z této královské dotace určila učená společnost na podporu studií nynější »hlavy všech učených Slávů« Dobrovského. Neboť jeho zajisté byl to plán, aby se na místě samém, ve Švédsku a Finsku, ohledalo, jaké asi ztráty utrpělo písemnictví české drancováním Švédů r. 1648. Učená společnost pražská vyslala ho na tuto herodotskou cestu a provázen smělými nadějemi všech vlastenců, jimž Švédsko se zjevovalo

jako pravá země zlata, nastoupil Dobrovský (v průvodu hr. Jáchyma Sternberka) 10. května 1792 své poslání.

Jako dříve rozsáhlé studium knihoven pražských, olomuckých a vídeňských vyzbrojilo Dobrovského nesmírnou zásobou vědomostí o Čechách a Češích, tak nyní velikou svou poutí nashromáždil i ohromnou hojnost vědomostí slovanských. Viděl Jenu, Erfurt, Gotu a Hamburk; studoval v Kodani, přes Malmö, Lund a Linköping přibyl do Stockholmu, kdež v král. knihovně (pak i v Upsale) řešil horlivě svou úlohu; ze Švédska odplul do Finska, pracoval v Abo a v Helsingforsu, odtud konečně navštívil v Rusku Moskvu a Petrohrad, v Polsku Krakov a Varšavu a teprve 22. února 1793 vrátil se do Prahy, uvítán nadšenou básní Dlabačovou.

Jan Bohumír DLABAČ (1758—1820), knihovník strahovský, horlivý sběratel a pisovatel starých knih a rukopisů českých, oddaný a upřímný přítel Dobrovského, psal hlavně po německu, nejdůležitější jeho spis jest: »Allgemeines böhm. Künstlerlexicon.« V pojednáních učené společnosti uveřejnil několik prací literarně dějepisných.

Celkem však, ač rozhled Dobrovského zejména po slovanském světě nesmírně se rozšířil, nebyl patriarcha slavistiky se svou cestou spokojen; naděje ukázaly se mylné, rukopisy švédské pozdní, knihy známé. Popis cesty jeho, r. 1793 vydaný poprvé v pojednáních učené společnosti, r. 1796 pak o sobě po druhé, spíše tedy sklamal nežli uspokojil. Tím větší působení však měla jeho nauka o prosodii české, téhož r. 1795 připojená k mluvnici Pelclově.

Popis cesty vyšel pod názvem: »Litterärische Nachrichten von einer auf Veranlassung der königl. böhm Gesellschaft der Wissenschaften im Jahre 1792 unternommenen Reise nach Schweden und Russland« připojeno k tomu ještě »Vergleichung der russischen und böhm. Sprache nach dem Petersburger Vergleichungs-Wörterbuche aller Sprachen.« Titulní obrázek v. str. 431.

Neboť nyní, působením Pelclových přednášek na universitě, vyrůstalo na poli domácího písemnictví již nové pokolení, mezi nimi také první básníci nové doby české. Tito, chtíce vyjádřiti své city a nenalézajíce ve vzorech starších náležité záliby, obrátili se konečně k Dobrovskému o zákony českého básnictví — a prosodií r. 1795 položil právě Dobrovský tyto, posud vzorné a nezviklané, základy české prosodie.

Mezi novými těmito nadšenci vynikl duchem básnickým nejvíce mladý bohoslovec, z německého spisovatele teprve Hněvkovským v českého básníka obrácený, slavný později Antonín Jaroslav **Puchmajer.** V dětinné takřka úctě k Dobrovskému vytrval až do smrti, sám pomáhaje mistrovi budovati později veliký německočeský slovník, jenž ho konečně i udolal.

Antonín Jaroslav PUCHMAJER (nar 11. ledna 1769 v Týně nad Vltavou) studoval v Budějovicích a v Praze, nabyl rozsáhlého vzdělání, přijal svěcení kněžské a přízní Dobrovského obdržel 1806 u Šternberků faru v Radnicích. S Dobrovským se poznal záhy

již a jsa nadán vskutku duchem básnickým, vyžádal si od něho zákony českého básnictví a dle nich s několika přátely vydal pak první sbírku r. 1795.

»Sebrání básní a zpěvů« 1795 (druhý svazeček vyšel 1797, III. 1798, IV. 1802, V. 1814), věnované Dobrovskému, jehož podobizna připojena, přináší básně celé řady nových básníků, jejichž plody již docela jinak se čtou, nežli plody Thamovy Stachovy, Dlabačovy a j. Sice ještě starší samoukové, jako P. ŠEDIVÝ, F. HEK a j. dokonce i J. JUNGMANN, básní po způsobu starším, ale od r. 1797 jdou již všichni básníci novočeští stopou Dobrovského a Puchmajerovou. Puchmajer sám ze své školy vyniká nejvýše; druhové jeho V. HNĚVKOVSKÝ, bratří NEJEDLÍ (v. níže) a j., nedostihují jeho výše ani myšlénkami, ani úpravou. Síla jeho ovšem není ve velikých dílech

Fr. Faustin Procházka.

původních, nýbrž v překladech, zpracováních a pabásněních, tu bajek polských a francouzských, tu různých básní ruských a německých. Učeník Dobrovského poprvé čerpá ze zřídel slovanských a struna jeho básní zní vždycky mocným tonem českým.

Jak pokročilo umění básnické jeho proti souvěkovcům, toho důkazem budiž srovnání přetlumočení Strejcova žalmu 103. (ještě r. 1790 otištěného) a přebásnění Puchmajerova:

„Tys velký, Bože; tobě sláva zvláště:
ty světlem odíváš se místo pláště;
tys nebe, nad nímž vody visíc stojí,
v stan stkvostný mocnou rozbil rukou svojí.
Tvůj mračna vůz a vichry koně vozné,
tvým poslem bouře, sluhou hromy hrozné!

PŘÍLOHA Č. 32.

Snímek

titulního listu a přílohy obrázkového Hněvkovského

„DĚVÍNA“.

Písemnictví české. Grosman a Svoboda v Praze.

523.

Reyss. J. Bergler J. Berka ryt.

Děwjn.

I: zpěw.

Děwjn.

Báseň směssnohrdinská

w dwanácti zpěwjch.

Od

Ssebestyána Hněwkowského.

Djl prwnj.

W Praze, 1805.

v Frantisska Geřábka w klássteře sw. Hawla.

Tvou země silnou ztvrzena jest mocí,
tvým kynutím den za černou jde nocí;
a které stín a světlo věrně slúží,
propasti mhlu jí daly za okruží.
Jen slovo's řek', i hned se změny dály:
šla pole v důl a vzhůru pošly skály.

Ty, vykázav mez moři po vše věky,
z skal hojně zřídly rozvodňuješ řeky:
tu zvěř se chladí, na polích co žije,
tu los a žíznivý tam jelen pije;
tam po větvičkách ptáci poskakují,
a střídajíc se, vděčně prozpěvují...

tak asi pěje Puchmýr (jak později jej nazývali) — a takto asi starý Streyc:

„Ey, nuž má duše Pána oslavúj;
rcič k němu: „Hospodine, Bože můj,
jaks ty neobsáhlý v své velikosti,
jak divný v své kráse a velebnosti:
světlo máš místo raucha krásného,
jímž se zastíráš času každého:
jako opona k svému přebývání
nebesa roztáh's předivně nad námi.

Ty si palác sklenul na vodách,
ty oblaky všeho světa v stranách
místo vozů ráčíš rozkošných míti:
ty se můžeš i na větru nositi:
své posly rychlé z povětří činíš,
a ty vysíláš, jakž kde umíníš,
tvé spravedlnosti věrní služebníci
jsau hrom, oheň prudce plápolající.„

Na první poslech znáti, že verše Puchmajerovy hlásí se do doby Goetha a Schillera, verše Strejcovy však že nikterak nepřipomínají věk Shakespearův a Tassův.

Kromě jednotlivých básní drobnějších (soubor jich vydal po smrti jeho 1833 Vojt. NEJEDLÝ s názvem: »Fialky«) přeložil Puchmajer 1804 velikou báseň Montesquieuovu: »Chrám gnidský«.

Z básní jeho dožily se největší obliby a největšího rozšíření »óda na Žižku«: »Žižko, první mezi Čechy reku« atd., pak některé šťastně zčeštěné bajky: »Zklamaná naděje« (‚o paní Pepici'), »Tesař a Merkur« atp. Kromě básní, jimiž založil první novočeskou školu básnickou (v. o ní Jar. VLČKA První novočeská škola básnická 1896) zabýval se Puchmajer po vzoru mistrově i mluvnicí a slovníkem. O slovníku bude níže řeč, mluvnici složil cikánskou (»Romáňi Čib« 1821) a ruskou. Při této poslední byl mu

vzorem Dobrovský: patriarcha slavistiky složil 1799 ku potřebě Pražanů »Neues Hilfsmittel die russiche Sprache leichter zu verstehen« — tehdy táhli Rusové Čechy proti Napoleonovi s Rakušany; a když 1813 táhli podruhé, vyšla i příručka Dobrovského v rozmnoženém vydání. Puchmajer 1818 složil pak úplnou mluvnici (po německu), věnovanou ruské carevně, k níž Dobrovský napsal pěknou předmluvu.

Poslední leta života ztrávil Puchmajer v trapné nemoci, z níž ho vysvobodila smrt v pražské nemocnici 29. září 1820.

A. Jar. Puchmajer.

Základy, na nichž Dobrovský českou prosodii vystavěl, byly velice jednoduché: české verše — i napodobení rozměrův řeckých a římských — mají se říditi přízvukem; přízvuk český spočívá vždy na první slabice slova a nelze ho nahraditi délkou. Podle toho pak nazváno básnictví toto přízvučné a zastánci jeho přízvučníci.

Vedle obránců této zásady, již Dobrovský postavil na místo starého bezvládí, pouhého počítání slabik, vyskytovali se mužové, kteří si přáli, aby za základ českého

veršování byla položena míra slabiky; střídáním délek a kratí po způsobu klassickém aby byly skládány verše. Tito nazýváni později časoměrníky: v těchto dobách jediným — avšak jen pro svou osobu — byl Jungmann, jemuž teprve později dostalo se podpory se strany jiné.

Zřejmě tehdy proti nové prosodii vystoupil pouze Václav STACH (1754—1831). Tento nespokojenec, pod různými jmeny v písemnictví našem vystupující [psal se Václav PETRÝN — pod tím pseudonymem přeložil svobodomyslné Roykovy dějiny koncilu kostnického –, PODBĚLOVSKÝ — pod tím uveřejňoval některé své básně —, V. CHARDA (dle svého rodného domu, narodil se totiž »u Chardů« v Přešticích) a P. ZÁSADSKÝ ZE ŠLEVÍZU], studoval nejprvé filosofii, 1781 stal se knězem, 1786 profesorem generalního semináře Hradištského. Jevě zřejmě názory svobodomyslné, ano nevěrecké, dostal se do sporu se svými představenými, také s Dobrovským. Ani po odchodu Dobrovského se nespokojiv, dán byl 1799 do výslužby. Poslední leta svého života trávil ve Vídni. Nechuť, která v něm již v Hradišti se zakořenila proti Dobrovskému, propukla veřejně teprve r. 1797 následkem nepříznivého posouzení jeho veršů Dobrovským v Pelclově grammatice. Náležeľ Stach k nejplodnějším »básníkům« českým, ač ovšem verše jeho byly prázdných myšlének a úpravy velice kostrbaté. R. 1797 složil proti Dobrovskému velikou, jen v rukopise zachovanou báseň »Divný oučinek potěhu. Má vzbuzená chuť k zpěvu a obrana staročeského veršovství proti novým základným nápadům. Přídavek k nové Kožíškově [= Pelclově] gramatice«, r. 1806 podobnou »Harmonie a dobrozvučnost jazyka českého kritickým přirovnáváním německéko, řeckého a latinského s ohledem na prosodickou povahu jejich vyložená, ode všech matenic nejnovějšího veršovství osvobozená a rozmanitými příklady vyjádřená«: z obou těch jen některé části jsou pojaty do tištěného r. 1805 »Starého veršovce«, jehož vydání umožnil K. Ign. Thám, tehdy právě s Dobrovským znepřátelený. Básně tyto jsou všecky nechutné, rovněž jako jeho »kritický výklad pomatených českých grammatik«. Dobrovského, jejž jmenuje Vtipkem aneb Původem, opěvá takto:

Vševědoucně rozkazovat — Pavučiny roztahovat,
Chytat do nich komáry — S nimi tropit nešvary.
Na zásluhy mužů šlapat — Velké jméno děcky lapat,
Jenom učit slabikovat — S literkami povykovat,
Hanit podle libosti — toť jsou Vtipka schopnosti.

Dav takto zákony českému básnictví, ustanoviv novou vědu — literární dějepis, položiv již — prostřednictvím Pelclovým — základy české mluvnici, Dobrovský na nějaký čas, jako Komenský a Šafařík, stal se obětí duševní choroby. Koncem roku 1795 napadla ho poprvé ona duševní sklíčenost a záliba ve viděních, jaká ho již do smrti neopustila. V letech 1795—1802 byla tato choroba provázena příznaky tak nebezpečnými a zlověstnými, že jeden čas bylo přátely jeho pomýšleno i na to, zavříti ho do blázince. Avšak na radu dra. Helda, slavného tehdy lékaře (Dobrovský později za to se mu vděčil, jak mohl, nejvíce), od toho úmyslu upuštěno, nejsilnější záchvaty šťastně překonány a život ve volné přírodě — hrabě Nostic daroval k tomu konci Dobrovskému domek na ostrově Kampě — uzdravil patriarchu dokonale. Jen ještě čas od času — když se příliš rozčilil — vracela se nemoc, posledně ještě krátce před smrtí.

V nemoci projevoval Dobrovský své rozhodné vlastenecké smýšlení — jež jindy chladná a uzavřená povaha jeho tlumila — a své náboženské smýšlení. R. 1796 v zá-

chvatu té nemoci, když táhli Prahou do pole myslivci chrudimského kraje, nasadil si Dobrovský červenobílou kokardu a táhl s nimi pak do Plzně; měl mínění, že je povolán zříditi znova svět a že má moc křísiti mrtvé. S oblibou odíval se celý modře — míval odtud název »der blaue Abbé«; rád léčil vodou; sloužil mši staroslovanským jazykem. psal české průpovídky a verše po zdech do svých bytů.

Měl také i jiné nehody: 16. července 1797 se topil, když se při převozu převrhl na Vltavě prám, nějaký čas měl i domněnku, že je stíhán a pozorován policií: ale i tyto nesnáze šťastně překonal.

Překonav tyto záchvaty šílenství (dopis v takovém okamžiku psaný viz str. 488), a rozšířiv novými cestami svůj obzor duševní ještě dále, Dobrovský přikročil k práci sobě nejmilejší — k spisování české mluvnice. Práce se však zpozďovala — došlo teprve po letech k jejímu vydání, Dobrovský zatím uvázal se v práci jinou — v sestavení slovníka německo-českého.

Nové takové cesty podnikal Dobrovský n. př. r. 1794 v průvodu svého bývalého žáka hr. Bedřicha Nostice do Německa a do Italie. Tehdy Dobrovský navštívil Rýn, viděl jeho vodopády Schaffhausské, postál i v Kostnici na popravišti Husovu, plul po zelených vlnách Bodamského jezera, byl v Terstu, v Benátkách i v Lublani. R. 1796 byl ve Vídni, kde zejmena usilovně pracoval v knihovně dvorní; r. 1797 zase na Moravě — v Brně, v Olomouci v Rajhradě atd., všude sbíraje látku k mluvnici a ke slovníku, všímaje si rovně starých rukopisů jako živé řeči lidové.

Sebrání
Básní a Zpěwů,
wydané
od
Antonina Puchmayera.
S wyobrazenjm P. F. F. Procházky.
Swazek druhý.
Nákladem wydawatelowým.
W Praze, 1797.
v Grabowských Dědicú

Titulní stránka druhé sbírky Puchmajerovy.

Knihkupec Herrle totiž umínil si místo starého slovníku Thamova vydávati nový, lepší; ku práci doporučil mu Dobrovský Lešku, sám hodlaje vésti vrchní dozor. Brzy však klidná práce přerušena — Tham zjednav si jiného nakladatele pustil se do boje s Dobrovským, vedeného sice se strany mistrovy věcně a pádně, nicméně však prohraného, poněvadž vydávání slovníka uvázlo nechutí Dobrovského, kdežto Tham svou zimničnou činností dílo záhy dokonal. Slovník, jejž Dobrovský s mladistvým zápalem a bojovnou odhodlaností začal, jenž měl uskutečniti plány, již v mládí pojaté, je tak v největší části dílem cizím, prací Lešky, Nejedlého, Puchmajera a Hanky.

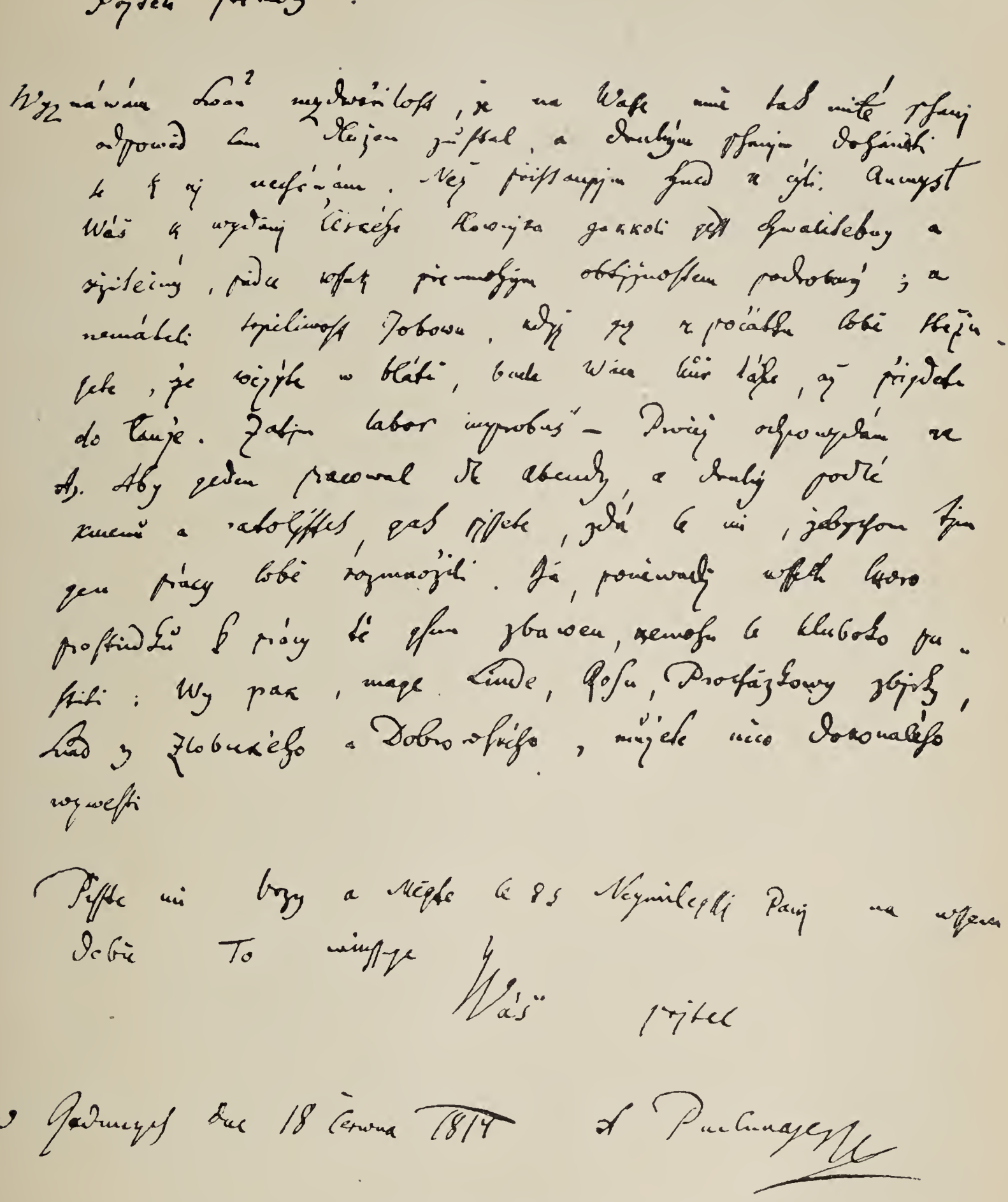

List Puchmajerův Jungmannovi.

Počátky této činnosti Dobrovského sahají do let starších; již v letech 80tých vznikla celá řada českých slovníkářů, kteří však sbírky své činili většinou jen pro soukromou zálibu. Sbírku takových slovníkářů, dra MICHALOVSKÉHO a PIŠELYHO učinil Dobrovský základem svých sbírek; r. 1784 ustavila se dokonce celá společnost studujících, BERGNER, MRÁZEK, THAM, TOMSA a j., která se zabývala jen sbíráním slov.

Když tato společnost zanikla, dva její údové, THAM a TOMSA, vedli — oba s pomocí a pochvalou Dobrovského — práci dále. Zejména pilný, na počátku své

dráhy, byl Fr. J. TOMSA (1753—1814), úředník normalního knihoskladu; již r. 1791 vyšel od něho slovník českoněmeckolatinský s předmluvou Dobrovského (v. shora), sestavoval i mluvnice, ano r. 1805 vydal i první pěkný výbor ze staročeského písemnictví pod názvem »Über die Veränderungen der čech. Sprache«; později však upadl v nečinnost a zemřel téměř v zapomenutí.

Rovněž tak pilný byl Kar. Ign. THAM (1763—1816), bratr shora zmíněného Václava a pomocník jeho v herectví i v básnictvím dramatickém; byl soukromým učitelem jazyka českého v Praze a proslul zejména ohnivým vlasteneckým smýšlením; od něho je »Obrana jazyka českého proti zlobivým jeho utrhačům, též mnohým vlastencům v cvičení se v něm liknavým a nedbalým sepsaná«, která r. 1783 způsobila nemalé vzrušení. Pak oddal se hlavně jazykozpytu: sestavil slovník něm.-český (»Deutschböhmisches Nazionallexicon« 1788), k němuž předmluvu napsal slovutný tehdy znalec němčiny ADELUNG (později vydal nové vydání slovníka Tomsova spolu s Tomsou 1805—1807), jenž vyšel ještě 1798 a 1814 v rozmnožených vydáních, krom toho však i v rozmanitých přepracováních. Mluvnici českou pro Němce (s francouzskými rozmluvami) vydal 1785, 1798, 1800, 1801, 1804 (ano ještě po smrti spisovatelově 1821 vydána Hankou) — byl tedy dosti plodný a podnikavý. Jeho rychlá tvorba však znepřátelila mu Dobrovského a Pelcla; nemalou vinu toho mělo také sebevědomí Thamovo, jehož nikterak neskrýval. A tak již r. 1797 nastaly rozmíšky, které vzrostly, když 1798 mladý posluchač Pelclův, JAN NEJEDLÝ, velmi nepříznivě posoudil právě vydaný nový otisk Thamovy mluvnice, kterou prohlásil za pouhý nedovolený výtah z Pelclovy. Napětí se stupňovalo, když vyšlo téhož roku na jevo, že knihkupectví Herrlovo (Thamův slovník převzal knihkupec Neureutter) chce vydávati nový slovník. Záhy — již při oznámení předběžném — Dobrovský vytkl staršímu vydání Thamova slovníku řadu chyb, k čemuž Tham nemlčel; z toho se pak rozvinula dlouhá půtka literární, nejostřejší a nejdelší, jaké — mimo poslední o Libušině Soudu — Dobrovský se podjal.

Dobrovský s Thamem v r. 1798 vedl boj v t. zv. »Zehende« t. j. v desítkách chyb, jež vypočítával v jeho slovníku; Tham odpovídal »Antikritikami«. Boj konečně dostoupil takové ostrosti a takové příkrosti, že po několikeré replice a duplice censura zakázala Dobrovskému dále s Thamem bojovati veřejně; ale vlastní práce pokračovala velice pomalu. Dobrovský vzal si nejprvé za pomocníka Slováka Štěpána Lešku; tento však, sotva se do práce dal, odešel do Uher (1798). Zůstala tedy veškera práce na Dobrovském, který do vydávání takového pouze praktického slovníka valné chuti nejevil; za celý rok vydal Dobrovský 5 archů, kdežto Tham celý první díl — zřekl se záhy této práce skoro nadobro a nechal ji svému nejvěrnějšímu žáku Puchmajerovi; a teprve roku 1802 vydán první díl slovníka (A—K.)

Štěpán LEŠKA (1757—1818). Moravan rodem, Slovák vychováním, byl evangelickým duchovním na Slovensku a v Čechách; 1794—1798 dlel v Praze. Pak odebral se zpět do Uher, kdež zemřel na faře malo-kerešské 21. ledna 1818. Napsal několik básní duchovních i světských; vydával 1783—1784 noviny v Prešpurku a složil několik knížek bohoslovných; slovník Dobrovského je jen z nejmenší části dílo jeho.

Tham však r. 1802 kromě obou dílů slovníka vydal již dvojí vydání kapesního slovníka a zvláštní slovníček novinářský (1800); předstihl tedy Dobrovského nadobro a naprosto. Nešetřil krom toho posměšky a naráž-

kami: Dobrovský měl tou dobou již plány nové, pouštěl se do díla nového — tím více vázl slovník. Konečně Dobrovský nemohl toho déle snésti a odpověděl dvěma díly, jež sice přímo Thama se netýkají, ale vlastně jenom proti němu byly psány.

Tou dobou Dobrovský rozptyloval se i jinými pracemi; v nemoci své duševní oblíbil si nejvíce rostlinopis — také Thamovi nejvíce vytýkal chybné názvosloví rostlinářské — a myšlénky své vydal 1802 pod názvem: »Entwurf eines Pflanzensystemes nach Zahlen und Verhältnissen«; že tou dobou vydal k potřebě Pelclově nové roztřídění českých sloves: »Slovo slavenicum in specie čechicum« 1799 a příruční mluvnici ruskou: »Neues Hilfsmittel«, bylo již zmíněno. Tuto ruskou mluvničku Tham téměř slovně opsal a vydal pod titulem: »Russischer Dollmätscher«.

Vedle těchto vedlejších zaměstnání Dobrovský však zabýval se ještě jinými; rytíř NEUBERK, syn starého šlechetného vlastence Jana ryt. z NEUBERKA, sběratele a vydavatele starých českých knih († 1784), daroval nakladatelství exemplář slovníka ROSOVA (v. shora). Dobrovský zabýval se plánem, vydati jej buď nezměněný nebo s doplňky; sbíral proto a vyžadoval si pomoci přátel — ale tím opět stála a roztřišťovala se práce dřívější.

Jsou to předně »Die Bildsamkeit der slav. Sprache an der Bildung der Substantive und Adjective in der böhm. Sprache dargestellt« (1799), práce rozvádějící a doplňující částečně látku, zpracovanou úvodem k slovníku Tomsovu (1791) a »Vorbericht« ke slovníku, datovaný 20. března 1800. V »Bildsamkeit« podává Dobrovský základy českého kmenosloví: jako Dobner v dějinách »konec učinil lhaní« dle slov Procházkových, tak tímto spisem Dobrovský konec učinil tvoření nových slov; ve »Vorbericht« podává pak stručnou, ale dosud nepřekonanou a stále platící, kritiku dosavadních prací slovníkových.

Ostré narážky a přímé výtky Thamovi jsou těmto pracím základem; ještě 1809 Dobrovský takovou narážku učinil. Ale osud Thamův, chudého domácího učitele a v potu tváři pracujícího lexikografa, Dobrovského s ním konečně smířil; když Tham schudlý později ležel v nemocnici, podporoval ho, a když 1816 zemřel a nezanechal ani na pohřeb, Dobrovský sám mu rakev koupil, aby nemusel býti v pytli pochován. Oba tito bratří Thamové, z nejidealnějších vlastenců doby rokokové, tak byli stlačeni a zdrceni nepříznivým osudem, že zůstali dlouho ostatním varovným příkladem, jak olovo neurovnaných poměrů přeráží křídla i snahám nejkrásnějším.

Dobrovský dokonce Thamovi, když 1815 znovu vydával »Radu zvířat« (v. shora), napsal předmluvu literarní, jednu z málo prací českých, které od něho máme — tak přemáhala šlechetná mysl jeho starou roztrpčenost.

Ostatek slovníka, k němuž horlivě přispívali i mladý Nejedlý a starý Píšely, odevzdal Dobrovský docela Puchmajerovi. Tento pracoval pomalu; slovník dovedl až k písmeně V, ale musel jej, cítě již blížící se konec, odevzdati Hankovi, nejmladšímu žáku Dobrovského a teprve r. 1821 vydán II. díl slovníka Dobrovského, »Deutsch-böhmisches Wörterbuch«, v němž však všude pohřešujeme ducha mistrova.

Vojtěch Nejedlý.

Antonín PÍŠELY (1756—1806), vojenský kněz, důvěrný přítel Dobrovského náležel k nejhorlivějším, ale také nejskromnějším vlastencům. Dobrovskému posílal sbírky slov ze všech konců říše, kam jej jeho vojenské povolání zaválo; samostatně vydal s Dobrovským — je to první a předposlední česká knížka Dobrovského (o pozdější ‚Radě zvířat' již byla zmínka) — 1804 »Českých přísloví zbírku«. Je to rozmnožené a opravené vydání sbírky Srncovy a Horkého (v. shora) a uvedeno je významnými dvěma hesly: »Vřeť každému srdce po jazyku svému« a »kdo si mála neváží, po mnohu ať nebaží«.

Vyváznuv takto z úmorné a tvrdé práce slovníkářské, obrátil se Dobrovský ke starým svým oblíbeným studiím staroslovenským. Doba Cyrilla a Methoděje, jejich působení v zemích českých, nejstarší knížata křesťanská v Čechách, nejstarší překlad Písma — to vše opět a opět zabývalo velmistra vědy slovanské. Styky s Rusy, kteří v těchto letech několikrát táhli Prahou, z části známí ještě z cesty švédské a ruské, zejména s admirálem Šiškovem, presidentem ruské akademie věd, generalem Barclayem de Tolly a j. dodávaly osobnosti Dobrovského lesku i před domácími úřady; práce jeho — starší vrstevníci pomalu zemřeli — povýšily ho v očích učeného světa, cizího i domácího, na první místo mezi slovanskými učenci — Dobrovský na počátku XIX. stol. jest rovněž uznanou hlavou národovců a vlastenců českých i slovanských vůbec jako první autoritou slovanskou u domácích i cizích učenců.

Z těchto prací o pravěku křesťanském nejznámější jsou jeho »pokusy« starší české dějiny očistiti od pozdějších myšlének« (»Kritische Versuche, die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen«). První svazek jich, vyšel 1803, zabývá se křtem Bořivojovým »Bořiwoy's Taufe«, druhý, z r. 1807, známou otázkou o Drahomíře: »Ludmila und Drahomir«; poslední, z r. 1819, sv. Václavem »Wenzel und Boleslaw.« Ale úpravou i věcně sem náleží ještě další spisky, se samostatným již názvem vydané: »Cyrill und Method, der Slaven Apostel« z r. 1823, pak »Mährische Legende von Cyrill und Method« z r. 1826; podobné pak pojednání o sv. Prokopu zůstalo podnes v rukopise v pozůstalosti Dobrovského v Českém Museu.

Myšlénka všeslovanského časopisu — u Dobrovského ovšem jevila se ještě v rouše německém —, jež Dobrovského již od r. 1791 zajímala, vtělila se konečně ve »Slavína« — syna pramateře Slávy, který z Čech putuje ke všem slovanským národům. První svazek jeho vyšel r. 1806; byl to první časopis, v němž pěstovány všechny jazyky a písemnictví Slovanů; ale doba

jeho nebyla šťastně volena, snad ani ne jazyk; zanikl — a rovněž zanikla i sestra jeho »Slovanka«, která r. 1814 a 1815 hleděla myšlénky jeho dále šířiti.

»Slawin, Botschaft aus Böhmen an alle slavischen Völker oder Beiträge zur Kenntniss der slav. Litteratur nach allen Mundarten« vyšel poprve v několika svazečcích

Snímek titulní strany »Posledního soudu«.

r. 1806; poněvadž vydání se nerozešlo, vyšlo 1808 s novou obálkou; ale ani tu ještě nebylo rozebráno, 1834 uspořádal Hanka nové vydání.

»Slovanka. Zur Kenntniss der alten und neuen slavischen Litteratur, der Sprachkunde nach allen Mundarten, der Geschichte und Alterthümer« ve dvou svazcích, ale objemu nemnohem většího než jeden svazek Slavína, přináší přece články důležitosti namnoze ještě větší nežli ve Slavínu, kde Dobrovský často si musil pomáhati překlady.

Jinak ovšem uspořádání Slavína je promyšlenější a zajímavější; rozdělen na části, nazvané jednotlivými písmeny slovanské abecedy a ukázkou jich může zde státi začátek:

1.

A. Az. A.

Bez předmluvy.

1. Slava v vyšnih Bogu,
2. i na zemli mir
3: v človieciech blagovolenie.
(*Luk. II. 14.*)

Jdi k svým slovanským bratřím, milý Slavíne, z Čech jsa poslán; dones jim toto radostné poselství. Nechci tím zrovna říci, že bys je neměl seznamovati s jinými, obyčejnými pozdravy, které ovšem mohou býti velice různé v zemích, kam příjdeš. Leč s tímto pozdravem, z bible vyňatým, můžeš vystačiti, ač se přece musím obávati, že mu všude nebudou rozuměti. Jak pak by se mohlo též žádati od leckterého malého, mezi Němcí žijicího národku aby měl rozuměti výhodu z évangelií kolem r. 865 přeložených ještě docela a úphně? Že bys však mohl najíti vůbec někde slovanské lidi, kteří by vůbcc žádnému slovu z toho nerozuměli, sotvo lze věřiei. Leč nžjakou pomoc můžeš přcce poskytnoutí mnohým, zejména těm, kteří neužívají staré slovanské aíble a teprve v novějších dobách vlastní překlad bible sestavili . . .

Takovým srdečným a upřímným způsobem psán jest celý Slavín i Slovanka.

Doplňkem těchto slovanských studií byl malý spisek »Glagolitica« 1807 (a později znovu 1833 V. HANKOU), obsahující výklad Dobrovského názoru o hlaholici,

Od těchto studií přivedlo vzmáhající se a rostoucí vědomí národní Dobrovského zase k studiím češtiny. Žáci jeho a Pelclovi, Puchmajerové a Nejedlí, Hněvkovští a Krameriové . . . měli docela již jiné, pevnější a sebevědomější smýšlení, nežli učitel jejich a patriarcha sám. Duch doby, který učil Rakousko opírati se o Slovany, který pro vojíny arciknížete Karla složil zvláštní »Marš každého Čecha ctného v tému arciknížete Karla udatně bojujícího«, který dokonce vzbudil myšlénku rakouského panslavismu, ten duch doby válek napoleonských a mohutného hnutí národního dodával mysli i našim buditelům, mladým těm učeníkům a žákům patriarchovým. Jejich zápal tlačil pak na mistra, aby z rozptýlených a rozházených svých lístků sestavoval díla, kladoucí základy českému jazykozpytu — Dobrovský poddal se a r. 1809 vznikla slavná jeho, dodnes nepřekonaná a nepředstižená, česká mluvnice »Ausführliches Lehrgebäude der böhm. Sprache.«

V mluvnici jeho poprvé byl ve svá práva uveden starý jazyk spisovný, poprvé roztříděna jména podstatná způsobem podnes platným, poprvé roztříděna slovesa na 6 tříd, poprvé zpracována skladba, poprvé také položeny základy budoucího opraveného pravopisu. Správně o ní řekl J. JUNGMANN, že to jest »nejvýtečnější práce jeho, kterouž on z pilného čtení českých spisův . . . a kterouž sobě o jazyk český nesmrtelnou zá-

sluhu získal... Bojím se, aby se nedařilo novým grammatikám ji měnícím, jako se dálo po Euklidovi geometrickým soustavám, kteréž dle úsudku velikého Kästnera, čím dále od Euklida odstupovaly, tím byly horší.« Ale Jungmannova slova vyjadřují zásluh Dobrovského touto grammatikou zjednaných jen část, nemalá zajistá zásluha záležela i v tom, že česká mluvnice tu poprvé osnována na podkladě slovanském a že veškeré uspořádání látky proti starému třídění mechanickému poprvé děje se způsobem vědeckým.

Toto dílo Dobrovského zůstalo úhelním kamenem české jazykovědy; druhé, částečně přepracované, částečně zkrácené vydání, vyšlo r. 1819, do češtiny přeložena 1822 V. HANKOU (druhé vydání 1831). Dle ní skládány mluvnice ruské (PUCHMAJEROVA, v. shora), polské (HANKOVA 1839 a j.) srbské atd.

Dobrovského mluvnice, později i pravopis a učení, sjednotila veškeré české spisovatelstvo; dle jeho zásad učil na universitě nástupce Pelclův jeho a Dobrovskéko žák, **Jan Nejedlý**, dle jeho rozvrhu vydával staročeské památky a budoval nové písemnictví horlivý **Václ. M. Kramerius**, ano učenci ruští a polští, srbští i slovinští vstupovali s ním do styku. Polák LINDE i Rus VOSTOKOV, Srb MUŠICKI i Slovinec KOPITAR s úctou skláněli se před patriarchou — Dobrovský snažil se i Slovanstvo spojiti tak jednou páskou, to se však mu nepodařilo.

Snahy všeslovanské týkaly se tehdy hlavně pravopisu a abecedy, přání českých spisovatelů nesla se pouze tímto směrem. A není pochyby, že kdyby byly pronikly — jak snadno aspoň u nás, u Jihoslovanů a u Srbů lužických bylo možno, při nepatrném počtu vzdělanstva — snahy, zavésti uzpůsobenou nějak cyrillici za společnou abecedu všech Slovanů, že by ani nebylo bývalo potřebí společného jazyka, takový význam by bylo mělo samo společné písmo. Co by bylo ještě v písmě snad odchylného, byl by odklidil pravopis, přiměřeně volený. V Čechách — vlivem Dobrovského — byly poměry tak příhodné, že každý téměř český vlastenec snadno mohl přejíti od písma západního k cyrillici; tak byla tehdy znalost azbuky u nás rozšířena. Bohužel — tyto snahy rozbily se na nenahraditelnou ztrátu vzájemnosti slovanské; od starého švabachu přešlo české písemnictví k latince, od pravopisu bratrského k pravopisu analogickému a místo jednoty s ostatními větvemi odtrhla se větev slovenská: Ant. BERNOLÁK, vrstevník Dobrovského, dokonal a dovršil snahy, odděliti se od Čechů literárně, již před ním se vyskytující — a snažení Bernolákovo, přes odpor téměř veškerého spisovatelstva českého, proniklo v letech padesátých veskrze a naprosto. Hlas Dobrovského, k němuž později se přidružil hlas Palackého, Šafaříka, Jungmanna, zanikl naprosto.

O pravopise bratrském bylo již shora zmíněno, pravopis analogický děkuje za svůj vznik malé poznámce v Dobrovského grammatice: »po *z, s, c* píše se jen *y*; leč mělo by se *podle analogie* v mnohých případech psáti také *i*, na př. v Dat: *kněži, si*, v přídavných se zakončením *kozí, psí, telecí*, v Nom. plur. *koželuzi, vojáci*. v slovesích na —iti: *kaziti, hasiti*, což také vskutku, kde toho obecné pravidlo vyžaduje, v této mluvnici chceme činiti. V slovanštině píše se *jazyk, syn, s jery* (t. j. s *y*), *zima, síla*, s *i*, ale tento tenký rozdíl již dávno nebyl českému uchu zřetelný, pročež se vytvořilo

libovolné pravidlo, psáti po *z, s, c,* vždy *y.*« A z této malé poznámky vznikl za nedlouho boj urputný, ve kterém »*analogický*« pravopis zvítězil úplně.

Latinka teprve od konce XVIII. stol. začala se vlivem písemnictví francouzského ukazovati v našem písemnictví na místo starého švabachu. První důležitější dílo české, které celé je latinkou tištěno, je J. Nejedlého překlad Iliady z r. 1801 — úprava tohoto díla, nám zdající se dosti jednoduchá, ač vkusná, byla tehdy slavena mezi vlastenci jako veliká událost literarní. Ale dlouho ještě zápasil švabach a fraktura s nově se rozmáhající latinkou; teprve Jungmannova »Slovesnost« r. 1820 zjednala ve vědeckém písemnictví českém výhradní platnost latince, kdežto švabach a faktura živoří ještě až podnes v knížkách lidových.

Tyto lidové knížky, švabachem ovšem, vydával horlivý milovník národa i jazyka českého Václav Matěj (vlasteneckým jmenem nazývaný správně Rodomil) KRAMERIUS, rodilý Klatovan (1759—1808). později v Praze usedlý jako redaktor novin českých a správce »české expedice.« Dobrovským seznámen se starým rytířem z Neuberka přilnul ohnivý jinoch záhy k vlasteneckému písemnictví celou duší; vydával hojně starší díla česká, překládal nová (zejména německé tehdy obvyklé rytířské romány, jež vnikly do nejširšíchvrstev lidových), rozprodával vlastencům díla jimi tehdy výhradně na vlastní náklad — vydávaná a řídil obratně české noviny. České noviny sice, podle výsady císařské, začal již na počátku XVIII. stol. vydávati ROSENMÜLLER, ale teprve knihkupec SCHÖNFELD na konci XVIII. stol. učinil z nich skutečný, řádně pokračující podnik novinářský Redaktorem jich byl 1786 až 1789 Kramerius nejprve u Schönfelda, pak však začal vydávavati noviny české sám a dovedl touhy a zvědavosti prostonárodní užiti nejen k rozšiřování zpráv denního a pomíjejícího významu, nýbrž i k vlasteneckému uvědoměn a cviku v českém slohu. »V české expedici« Krameriově — v Poštovské ulici — soustřeďoval se ruch český téměř úplně; Kramerius, stoje uprostřed spisovatelstva českého a neváže si lehce nyšších požadavků, dovedl přece tak obratně poutati k sobě nižší vrstvy čtenářské a odběratelské, že má na probuzení lidu českého kus plné a platné zásluhy. Práce jeho, hlavně časopisecká, nemají ovšem té uhlazenosti slohové, toho myšlenkového obsahu ani konečně původnosti, aby snad mohly se měřiti s pracemi ostatních větších vrstevníků. Nejdůležitější jsou ovšem »Krameriusovy c. k. vlastenské noviny«, jež — spolu s českou expedicí — r. 1825 za syna jeho Václava Rodomila zanikly, pak »Nový kalendář tolerancí pro veškeren národ český katolického i evangelického náboženství« (1787—1798), konečně rozmanité povídky, přeložené i původní »Rozličné povídačky« »Arabské pohádky« »Mravové šlechetných dítek« atp., nebo »Rybrcol«, »Čarodějnice Megera« »Mladší Robinson« atd. Takové povídky tiskl ve svých novinách, kalendářích i zvláštních sbornících »Přítel lidu« 1806—1807) »Večerní shromáždění Dobrovické obce« 1801 a j. Celkem vydal 84 spisů.

Jan Nejedlý.

Synové Krameriovi Vojtěch a Václav Rodomil), ačkoti oba se pokoušeli týmž způsobem v písemnictví, jako otec jich sám, nedovedli přece udržeti si obliby otcovy,

»Česká expedice« založená 1790, zanikla a na místo časopisů Krameriových nastoupily jiné.

Šeb. Hněvkovský.

Byl to zejména Jan HÝBL (1786—1834), jenž se věnoval cele písemnictví českému. 1816—1822 vydával »Rozmanitosti«, vedle nich 1820—1821 také »Hyllos« — s těmito časopisy soutěžily mladšího Krameria »Cechoslav« (1820—1825), tak jako později, Hýblovým »Jindy a nyní« 1829—1833 zaze Krameriovo »Veřejné vyražení« 1830—1834). Hýbl pokoušel se i vzkřísiti Krameriovy toleranční kalendáře — marně. Překládal mnohé náboženské spisky, vydával povídky, kratochvilné historie, psal básně — přes 50 svazků napsal a vydal samostatně. Jazyk jeho byl správný, ač ne tak lidový a prostonárodní, jeho mladšího Krameria.

Vedle Krameria a Hýbla činnost ostatních povídkářů ustupuje do pozadí; aspoň uvedeni býti mohou zasloužilý farář Žďárský Matěj SYCHRA (1776 až 1830), pilný přispěvatel do časopisů doby tehdejší, vydavatel »Povídatele« (1815—1817) a »Kratochvilníka (1819—1820), důkladný a svědomitý brusič, Prokop ŠEDIVÝ, horlivý pomocník Krameriův, starší Jan RULÍK, choralista svatovítský, upřímný vlastenec, jenž vydal na 50 drobnějších spisků poučných i zábavných, Josef RAUTENKRANC, farář Sedlecký 1776—1818), překladatel rakouské hymny císařské, STUNA, TANDLER, BULA, A. ZIMA, A. BOROVÝ, J. JAVŮREK, J. JAVORNICKÝ (oba kněží; poslednější zvláště plodný spisovatel pro mládež), T. KUBELKA, J. J. HÜBNER, A. A. ŠVIHLÍK a j.

Zatím, co tito mužové v Čechách snažili se opatřovati lidu záživnou stravu v řeči starých předků, jichž spisy vydával Kramerius (Letopisy Trojanské, Ezopa . .) jako Procházka — v této době na Slovensku pomalu vznikal a rostl proud opačný, Dvojí vrstva spisovatelstva byla tím proudem zachvacována; nejdříve vrstva katolická a z úplna, pak vrstva evangelická a to jen částečně.

Na Slovensku totiž již od XVII. stol. upadala znalost spisovné češtiny tak jako v Čechách a na Moravě; dokud však žili ještě staří vrstevníci Komenského a Bratří a dokud mělo evangelické písemnictví rozhodnou převahu, držel se ještě váhou Písma starý jazyk biblický — čeština spisovná. Však kolem r. 1700 i na Slovensku vítězila reformace katolická; Leopoldovi po nešťastném spiknutí frankopanském podařilo se moc královskou utužiti i v zemích koruny svatoštěpánské — znalosti spisovného jazyka ubývalo, katolíků — kteří nebyli vázáni jazykem šestidílky přibývalo a zjejich řad r. 1691 vyšla již první slovenčící: »Prava katolicka ručny knyžka» vydaná zemanem Tamášim. Spisy Smrtníka, Robíka, Máčaje, Benediktoviče . . a j. v XVIII. stol. kolísají pak stále mezi spisovným a lidovým nářečím, tak jako verše františkána Gavloviče: první, kdo vědomě — nikoli již z neumělosti, ale úmyslně — píše jen slovensky je katolík J. I. Bajza, jehož slovenština stojí však ještě pod silným vlivem českým.

Mikuláš TAMÁŠI (nebo, jak se psával po maďarsku THAMASSY), notář v Žilině bývalý evangelík, vydal svůj spisek v Trnavě proti evangelické knížce dra. M. Hoe s názvem: »Prava katolicka ručny knyžka, kteražto ručny knizce ale levej doktora Matyáše Hoe na odpor vydana jest: že nabožensťvy tak nazvanych luteranuv není evangelítske, neni katolicke, neni opravdive, ale slovu božimu a určeny apoštolskemu odporne,« téhož roku vyšel v Žilině Františkána Benigna SMRTNÍKA »Poklad serafínský«, rovněž slovenčicí; Jan ROBÍK, kanovník ostřihomský, zřejmě již 1702 nazývá jazyk svého díla »slovenským« — a týmž způsobem pavlán Alexander MÁČAJ nazývá 1718 spisek svůj, slovenčící, »Chleby prvotin«, poněvadž je to první postilla, psaná jazykem slovenským.

Benedikt BENEDIKTOVIČ psal 1738 svůj »Poklad dušní« n. př. takto: »Tyto modlitby sama sv. Brigita složila a je každodenně modliti se običej pobožný mívala, kterej zjevíce se Kristus Pán přislíbil všem těm, kterí by ji se pobožně modlili, hojné dary a milosti a obzvláštně privilegia: kdyžby pak dlúho sama žádala vědět počet ran ktere na svem svatem těle snesl a přijal, odpoveděl jí Kristus, že by mel ran 5475, ktere když by kdo chtěl uctit, musil by každý den cez cely rok patnáct Otčenášův a tolik Zdravas Maria se modlit, ktere ona sama take k predešlem modlitbám vždycky pridávala a tak počet víš poveděný ran Kristových 5475 vyplňovala.

Privilegia udělené modlicím se vyšpolčených patnást Otčenášuv, s tolika Zdravas Maria každodenně za celý rok: Z jeho rodiny patnást duší z očistca vyslobozeno bude ...« A týmž asi způsobem psal dlouhověký Ugolín GAVLOVIČ (1712—1787) františkán kláštera pruščanského, jehož mravoučné verše »Valaská škola«, sepsané r. 1755, teprve 1830—1831 vyšly v Trnavě péčí M. REŠETKY, ostatní díla však ještě v rukopise zůstala. Hojně za to vydával a tiskl Jos. Ign. BAJZA (1754—1836), farář dolnodubovský, pak kanovník prešpurský, spisy jeho, pobožné i zábavné, vycházely 1783—1820, z nich důležité je hlavně veliké pětisvazkové dílo: »Křesťanského katolického náboženstva, které lidu svému vikládal a pro všeobecný prošpěch vidal, Pjeť díluv« 1789—1796, psané již pouhou slovenčinou.

Těch jednotlivých složek českých, jaké i ve slovenštině Bajzově se vyskytaly — evangelíci psali stále česky, tak Dobrovského přátelé Št. LEŠKA, shora již zmíněný a Jiří RYBAY, vedle jiných — sprostil slovenštinu teprve její první zákonodárce Ant. BERNOLÁK. Tento horlivec slovenský již jako klerik 1787 žádal i v theorii slovenštinu spisovnou, jako kněz 1790 vydal prvou grammatiku slovenštiny a dohotovil pak tuhou prací celého života veliký slovník nového člena rodiny slovanské — jazyka slovenského. On povýšil nářečí trnavské za spisovné a třebas se mu nepodařilo ani svému nářečí zjednati pozdějšího uznání, ani obrátiti k němu většinu spisovatelů slovenských, on přece je první zakladatel slovenštiny spisovné, jejím Dobrovským i Jungmannem.

Ant. BERNOLÁK (1762—1813) studoval v semináři prešpurském a tam již 1787 vydal dvě (lat.) úvahy: ‚Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum', v níž podal návrh na literarní jazyk slovenský, a ‚Linguae slavicae ... compendíosa ... orthographia', v níž vybízí k formálnímu provedení. Stav se kaplanem v Čeklési vydal dle těchto svých myšlének 1790 »grammatica slavica ad systema scholarum rationalium in visionibus caesareo-regis accommotata«: v této grammatice, podle Doležalovy ustrojené, nemálo však Pohlem zavánějící, ustanovil zákony písma i jazyka slovenského. Později stal se farářem a arciděkanem v Nových Zámcích, kdež pilně spisoval veliký slovník; vydání jeho se však nedočkal: »Slovár Slovenskí Česko-Latinsko-Německo-Uherskí seu

lexicon bohemico-latino-germanico-ungaricum« vyšel v šesti dílech (přes 5000 str.) teprve 1825—1827 v Budíně nákladem university; slovenština tak před češtinou (slovník Jungmannův vyšel teprve později) měla položeny základy spisovného jazyka úplně. Nejhorlivější ze stoupenců jeho byl Juro FÁNDLI (1754—1810), farář v Naháči.

Bajzovými, Bernolákovými a Zandlovými novotami rozpoutal se první boj v českém písemnictví, vedený ovšem nejvíce na Slovensku; evangelíci slovenští — mimo Lešku a Rybaye pak zvláště TABLIC a PALKOVIČ — upřímně a horlivě drželi se starého jazyka spisovného — sám Bernolák se neopovážil poslovenštiti biblí — v tom arci byli podporováni spisovatelstvem českým. Dobrovský sám byl zatažen do sporu, bylo mu vytýkáno, nesprávně, že podporoval tyto mladé blouznivce a patriarcha slavistiky tedy slavnostně 1815 v druhém svazku Slovanky tyto snahy, zbudovati nový slovenský jazyk spisovný odmítl a odsoudil. Za to však dostalo se Slovákům podpory od jiných Slovanův, zejména drobnějších větví; horlivým přítelem jejich snah byl Slovinec Kopitar a j., a když pak v Čechách od r. 1815 převládala strana rovněž novotářská, když spisovná čeština vedením Jungmannovým uchylovala se víc a víc od spisovné mluvy bratrské, rozšiřovala se propast mezi oběma stranami dál a dále, až konečně i evangelíci slovenští, třebas vzato potom jiné nářečí za základ, od společné mluvy Komenského a Blahoslava se odtrhli úplně a naprosto. Již r. 1826 poprvé popisoval Šafařík samostatně písemnictví slovenské — přes opětný odpor Dobrovského a Jungmannův — dnes písemnictví slovenské žije svým samostatným, osobitým životem. Psané a mluvené slovo české ztratilo dva miliony příslušníků, Slováci odřekli se půltisíciletého písemnictví společného, na němž od dob Šekvencionáře až po Tablice a Palkoviče ze XIV. stol. také synové Slovenska tak čestně a horlivě pracovali.

Jiří RYBAY († 1813 jeho evangelický kazatel v Condrotě v Uhrách) náležel k nejhorlivějším sběratelům knih českých a k nejpilnějším podporovatelům Dobrovského. Tomuto zasílal své sbírky slovenských slov a rčení již v letech osmdesátýnh století osmnáctého; vynucoval na něm — Dobrovský nerad česky psával, nemaje cviku — české dopisy a byl mu pravým skladištěm znalostí o Slovensku a Slovácích. Práce jeho zůstaly nejvíce v rukopise; nejdůležitější však je vzájemná dopiska s Dobrovským, kterou vydal 1897 V. JAGIĆ (jest obsažena v II. sv. dopisky Dobrovského s Kopitarem, kterou od r. 1885 vydává petrohradská akademie nauk.) Životopis jeho vydal 1897 F. MENČÍK.

Vysloviv se v »Slovance« 1815 proti Bernolákovi a vzbudiv si tak nepřízeň mladých nadšenců nejen slovenských ale i jiných slovanských, dostal se Dobrovský záhy i do sporů s mladším pokolením vlastenců českých. Koncem r. 1815 přesídlil se Jungmann z Litoměřic do Prahy a brzy kolem něho utvořilo se středisko, které se vědomě stavělo proti středisku starších u Dobrovského.

Dobrovský totiž — a v tom podstatně se nezměnil po celý svůj život — pokládal písemnictví a jazyk český v tom rozsahu, jaké bylo za dob Ru-

dolfových a v jakém za jeho dob se rozvíjela na př. písemnictví francouzské, německé, anglické nebo polské a ruské, za mrtvé; nevěřil, že by kdy opět nabylo takového rozsahu, jako kdysi a všeliké pokusy o získání ztracených oblastí pokládal za marné a nerozumné. Taktéž — později — měl poslední rozdělení Polsky za konečné a nezvratné: »periit gloria nostra, vestra; doleo« (»zahynula vaše i naše sláva! Lituji toho«) psal Polákům resignovaně. Na něho — vyjma doby duševního rozechvění, kdy pukala ledové kůra rozumu — nepůsobilo ohromné národní nadšení válek napoleonských, jeho — osvícence z dob josefínských — nerozplamenily massy pluků ruských, on nestýkal se tak důvěrně a přímo s lidem, jako Kramerius, Thamové, Rautenkranc, Ziegler a j. Jemu — a starším vrstevníkům jeho — vědecké písemnictví české bylo děckem mrtvě narozeným; proto se vzpíral tvoření nových slov — pouť zbytečná — proto opravám nepřál a proto konečně psal všechna svá vědecká díla německy nebo latinsky. Čeština — dle něho — měla místo jen v písemnictví lidovém; tak sám vydal po česku ona ‚Přísloví' a doporučil ‚Radu zvířat'; svá studia o češtině konal s takovým klidem, jako studia o mrtvé a zahynulé staroslověnštině; on necítil, že v žilách mrtvoly tepe ještě krev, že v prsou bije ještě srdce.

Naproti tomu mladší vlastenci, z těch českých chýší a chaloupek pocházející, celou duší žijící s lidem a celý mladý věk pohříženi ve velikém ruchu válek napoleonských, kdy s orly francouzskými na ledné pláně severu a žhoucí pouště egyptské dolétala myšlénka svobody a volnosti národů, kdy na tisícerých bojištích evropských Němci a Španělé válčili proti zpupnému Korsikánu jménem vlasti a národa . . . tito mladí nadšenci (sám Jungmann prožil tuto dobu celou jako muž, Palacký, Šafařík, Kollár . . . . dorůstali za ní v jinochy) nebyli již schopni oné resignace a oné odevzdanosti do vůle osudu, jako Dobrovský, Puchmajer, Nejedlý a j. Na Napoleonovi samém a na okolí jeho — ‚z bláta' tvořil on své generály, vévody a krále — viděli, co zmůže mohutný a silný jednotlivec proti řádům staletími posvěceným a utvrzeným; Evropa, která dosud žila jen na západě viděla pojednou se zvedati na východě nový svět slovanský — a pohled' na tuto obří moc, od

St. Vydra.

Snímek rytiny přidané k překladu

JANA NEJEDLÉHO Prvního zpěvu Iliady r. 1801.

Snímek titulního listu

prvního vydání Hankových „Písní“.

Baltu až ke Kamčatce, od Krymu až k moři Ledovému se prostírající, plní A. Marka, Jungmanna . . . a jak se ostatní ta družina jmenovala, sebevědomím a nadšením, jež se střízlivému a chladnému Dobrovskému, znalému osob a věcí, zdá nesmyslným blouzněním. Jeho vlastní práce — proti jeho vůli a úmyslu takměř budí a podporují toto nadšení; národ tisícileté vzdělanosti — tak jak to naznačil prvními slovy Slavína — zabírající v Evropě a v Asii téměř polovici tehdejšího vzdělaného světa, v jehož zemích slunce nezapadá — ten národ nedopustí, aby západní jeho větev uschla a nevzrostla zase tak jako ostatní! V nás samých je vina — tak asi psali vlastenci těch dob — nikoli v okolnostech; není-li vědeckého písemnictví českého, třeba je stvořiti, není-li slov, třeba je udělati, není-li škol, třeba je zříditi, nemá-li místa v úřadech, třeba mu je zjednati. V nich oživla krev Husova a jeho myšlénky: jsou-li úřady a školy české obsazeny cizinci, je to zlozvyk, abusus — ten má ustoupiti řádu pravému: Čech je v Čechách domovem, on je pravý dědic a syn této země: slova Knoblochova z r. 1792 o přednosti němčiny zastarala.

Nastává nové období: po svítání a jitřence lepší doby plane ráno — to cele se připojuje k jménu Josefa Jungmanna.

Jiří Palkovič.

511

Rodný domek Jungmannův v Hudlicích.

516

6. OBDOBI PŘEDBŘEZNOVÉ.

(R. 1815—1848.)

Nařízení císařské z 23. srpna 1816, povolující nepatrné ústupky jazyku českému ve školách a v úřadech, stojí na prahu této doby — kabinetní list krále českého Ferdinanda V. ze dne 8. dubna 1848 zaručující ve všech oborech státní správy úplnou rovnoprávnost obou jazyků v království Českém (později i v markrabství Moravském) stojí na jeho konci; boj vlastenců českých nebyl nadarmo.

Kdežto v období předcházejícím největší část vlastenců užívá také anebo skoro výhradně němčiny a latiny, v období předbřeznovém (zvaném tak proto, že 13. března 1848 poprvé po staletích sešel se veřejně lid český a porokoval o svých přáních a stížnostech) za vlastnost pravého národovce se klade prospívati národu jen vlastním mateřským jazykem. Vlastenci období předešlého nedělili se rodem: Němec Ungar jako Čech Dlabač společně bádali o českém písemnictví a jazyce; šlechticové z poněmčilých rodů pracně učili se teprve jazyku svých předků a když před panovníkem centralisujícím a germanisujícím chtěli projevovati své národní smýšlení, lámali stíží a neobratně jazyk domácí. Ale působením těchto obětavých vrstev vyšších,

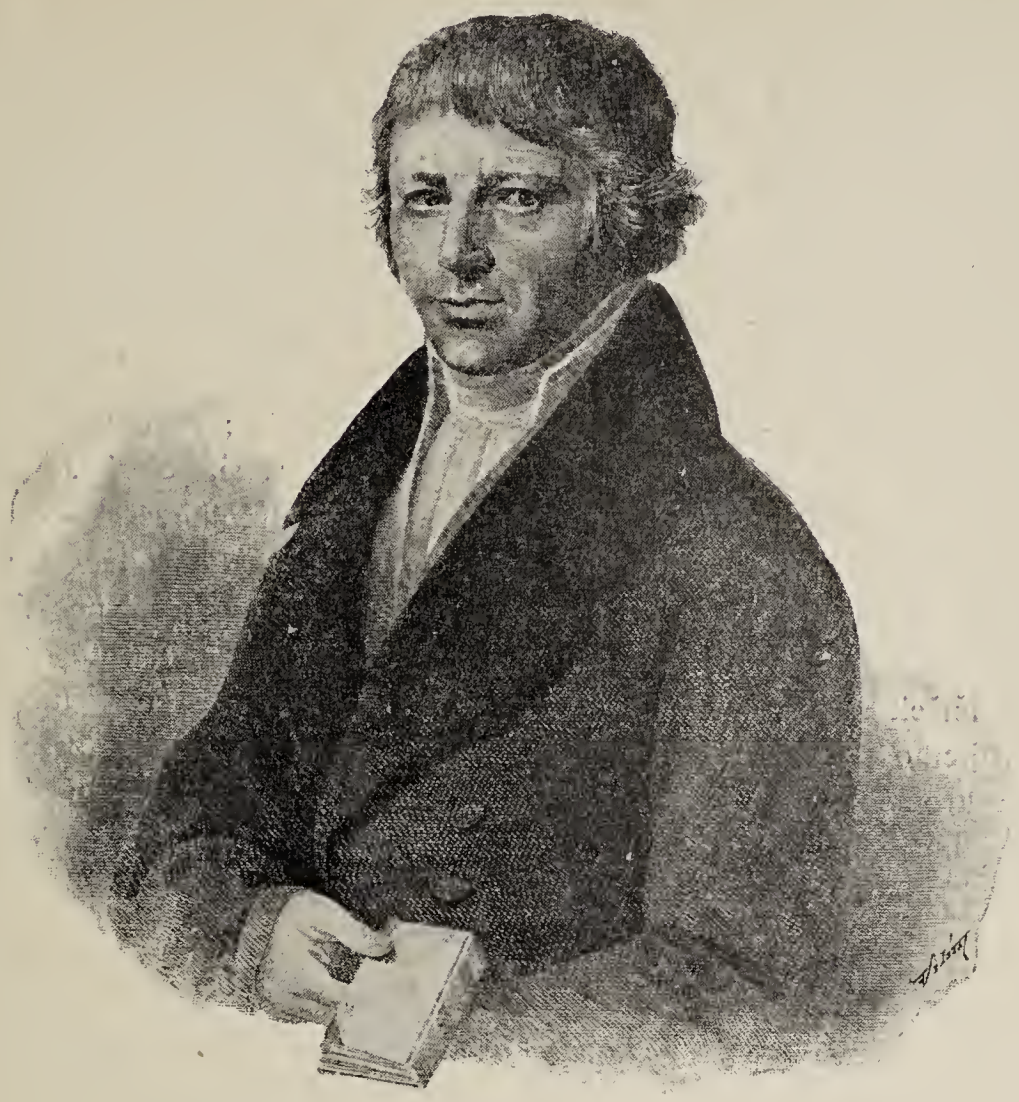

J. Jungmann.

kterým v první řadě šlo o blaho společné vlasti — ještě r. 1845 mohl hr. Thun o sobě říci: »Ich bin weder eine Čeche noch ein Deutscher, sondern ein Böhme« — a ve kterém rovnoprávně pracovali vedle sebe český vzdělanec i zněmčilý aristokrat, a jejich horlivou činností dostavilo se záhy poznání (a to ovšem nezvratně bylo potvrzováno dějinami národa i jeho písemnictví), že země tato, o jejíž blaho a prospěch tak pracováno, je přece jen dědictví a vlastnictví jedněch z nich, potomků jejich vzdělavatelův a obráncův, že Čechy náležejí Čechům. A jakmile toto poznání proniklo a uvědomilo se, byl již zpředu rozhodnut osud toho písemnictví německého a latinského, od Čechů Čechům určovaného: bylo určeno k zahynutí, povinností Čechů bylo psáti jen česky.

Hlavou této mladší vrstvy spisovatelské, jejím vůdcem i ředitelem byl Josef **Jungmann**. V něm ztělesňuje se český svět novodobý, on vědomě staví se v protivu k Dobrovskému, on hlavní díla jeho provádí po česku, on v jeho nepřítomnosti a pak i v jeho přítomnosti přejímá na sebe vedení, on stává se »baťuškou« »Mladoněm« českých spisovatelů — období toto docela je jím zabráno a vyplněno. On je zakladatelem novočeského písemnictví krásného i naukového, boj, jejž svádí s Dobrovským a jeho staršími vrstevníky, končí se jeho vítězstvím. Proudy nové zabírají celé řečiště písemnictví.

Josef JUNGMANN, prostý selský synek venkovský, z Hudlic u Berouna rodilý, odbyv školy berounské studoval v Praze. Znelíbiv si postavení domácího učitele, k němuž byl nucen chudobou, obrátil se k profesuře a r. 1799 přijal místo na gymnasiu litoměřickém. Tam zjednal si záhy výhodným sňatkem nezávislé postavení a mohl se věnovati v prázdných chvílích písemnictví českému, k němuž byl za mladých let v Praze přilnul láskou neuhasitelnou.

Narodil se 16. července 1776 z rodiny sťarousedlé; vyrůstal v němčícím okruhu tehdejších škol — prý úsměšek jakési družičky venkovské (která Jungmanna, zatrhujícího v češtině, odbyla slovy: »Jáť myslila, že jen v Otročiněvsi« — odtud totiž byla — »koktají; ale vidím, že i v Hudlicích«) přivedl ho teprve ke vzdělávání se v češtině — a na vysokých školách pražských seznámil se s písemnictvím německým, francouzským i anglickým. Příhoda opět přivedla ho k profesuře: kdysi mu totiž v bohaté jakés rodině nedali lžiček stříbrných jako ostatním, nýbrž jen sprostší — umínil si proto z tohoto pokořujícího postavení vybřednouti. V Litoměřicích usadil se záhy na stálo; koupil si domek a kromě gymnasia učil i na biskupském bohosloveckém ústavě češtině; ze žáků svých tamějších vychoval si oddané spolupracovníky, VETEŠNÍKA, KÁRU a j., nad jiné však hlavně A. MARKA.

V Praze za studentských let poslouchal totiž na universitě nejen Seibta, Cornovu a Bučka, nýbrž i horlivého Pelcla a seznámil se brzy s kroužkem mladších i starších vlastenců. Nejvíce na něho působila ohnivá mysl Jana NEJEDLÉHO, právníka, později nástupce Pelclova na universitní stolici češtiny, také se starším HNĚVKOVSKÝM a PUCHMAJEREM upřímně a důvěrně se stýkal a již r. 1798 vystoupil v Sebrání Puchmajerově s první českou básničkou.

Jan NEJEDLÝ, vrstevník Jungmannův (nar. 25. dubna 1776 v Žebráce), později doktor práv a zemský advokát v Praze, učil od r. 1801 na universitě jazyku českému. Jeho ohnivý zápal a svaté nadšení pro věc národní strhlo za sebou kolem r. 1800 celou družinu vybraných spisovatelů; překládal nejprvé idylly, tehdy tak oblíbené, GESSNEROVY (1800 a j.) a FLORIANOVY (»Numa Pompilius« 1808), odvážil se pak, sice po Palkovičovi, ale — nevěda o jeho překladě — přece první překladu Iliady Homérovy (na zkoušku pouze první zpěv), jejž vydal s nebývalou dotud nádherou 1801 a v šestiměru přízvučném s vlasteneckou předmluvou. Hrdě na obrázku připojeném vzpírá se pod Achilleem, tasícím v rozhorlení meč na Agamemnona (v. obrázek) český lvíček o korunu svatováclavskou a verše jeho, první pokus tohoto druhu, zněji dosti lahodně a silně. Ukázkou stůj zde počátek:

»Achilla Peleovic hněv zpívej, Bohyně, zhoubný,
kterýž převelikou Achajským působil žalost,
množství na onen svět i udatných zprovodiv duší
hrdinových i pozanechav jich mrtviny pastvě
ptákům a psům. I tak se Zevsova doznala vůle:
od toho dne, co prvníkrát se rozhněval vádou
zlítiv se Atreovec, král národů, s Achillem božským.«

Překlad Nejedlého jest otcem asi sta překladů, které pak v následujícím stu let zpěvy Homérovy k nám převáděly. Nejdůležitejší jeho podnik byl sborník »Hlasatel

český« (1806, 1807, 1808 a 1818), ducha taktéž ohnivého a smělého, jehož hned od počátku se Jungmann účastnil. Ale když vyznamenán Nejedlý za revidování občanského zákonníka (»kniha všeobecných práv městských«, přel. VESELÝ) titulem c. k. rady, ulevila jeho horlivost a ztratil vedení ostatních z rukou. V boji, který později se rozvinul se stranou Jungmannovou a který Hanka přenesl i do učebních síní »pana císařského rady«, Nejedlý vyhlášen za arcizpátečníka a zemřel dosti nepovšimnut téhož roku, kdy vydáván prvý díl Jungmannova Slovníka (31. prosince 1834). Kromě těch prací literarních sepsal (po německu) českou grammatiku, jež dožila se čtvera vydání (1804—1830). Životopis jeho — jakož i mnohých jiných vrstevníků, napsal A. RYBIČKA ve výborném dvousvazkovém díle: »Přední křisitelé národa českého« 1883.

S těmito vlastenci, zvláště s Nejedlým, zůstával Jungmann v čilém spojení písemném i v Litoměřicích; bylo však zcela přirozeno, že Jungmann ve staroslavném tom krajském městě začal se obírati i plány samostatnými a že vychoval takměř školu svou. Šlo mu hlavně o to, aby do češtiny převedena byla klassická díla písemnictví světových a k tomu aby byl vytvořen nový jazyk přejetím jednak slov zastaralých a jinoslovanských, jednak utvořením nových na základě starých kmenův a kořenův. Že ani starým, zdomácnělým již cizoslovům nepřál, že raději slovanských slov přejímal více nežli méně, leží úplně v povaze a proudu doby.

Nemoha sám všeho zmoci, vybízel zvláště A. MARKA, svého dříve posluchače, později přítele nejdůvěrnějšího, k pracem podobným, jimiž záhy písemnictví české se obohacovalo k velikému podivení starší řady vlastenců, někdy k jejich nemalému ustrnutí.

Ant. MAREK, rodilý Turnovan (1785—1877), jeden z mála vyvolených vlastenců, kterému bylo dopřáno osudem viděti celé znovuzrození českého národa až do jeho vyvrcholení, studoval nejprve v Litoměřicích bohosloví. Tu seznámil se s Jungmannem, s nímž si pak od r. 1807 neustále dopisoval, a jemuž byl neocenitelným pomocníkem a důvěrníkem. Později stal se farářem a děkanem v Libuni u Jičína, na konec života trávil odpočinek svůj na Smíchově.

Ku přání Jungmannovu skládal básně, jichž tento potřeboval pro Slovesnost, překládal Schillerovy ballady, oslavil svého mistra nadšeným »Posláním« 1817, posílal hojné sbírky pro Slovník a sepsal »Umnici« 1820 (1844 rozšířenou o »Základní filosofii a metafysiku«). Krom toho vydal »šestero kázání postních.« Spisy jeho (srovnej na př. »Umnice« = Logika) vynikají velikou zálibou v nových slovech, zejména přejatých z ruštiny a z polštiny; sám se proto nazýval Bolemír IZBORSKY; tato náchylnost k slovanství jeví se i v jeho osobním působení, jímž téměř celé Jičínsko bylo národně probuzeno. Životopis jeho (chatrný) napsal 1896 rodák Libunecký J. JAKUBEC.

První prací takovou byl 1815 Jungmannův překlad CHATEAUBRIANDOVY ‚Ataly' (čili »Láska dvou divochů na poušti«): tato sladkosnivá idylla lásky byla přeložena Jungmannem zajisté k vůli čtenářstvu, jehož vkus tehdy v idyllách si liboval; ale překlad podán češtinou tak novou, obratnou a krásnou, že vzbudil upřímný podiv. Ale přeložením této malé idylly Jungmann se nespokojil; přeloživ v prázdných chvílích ještě BÜRGEROVU Lenoru, jež rovněž svým pochmurným rázem mnohem více se líbila nežli

GÖTHEOVO klassické epos: Heřman a Dorota (překlad také, již r. 1809 učiněný, mohl Jungmann vydati teprve po letech), obrátil se k cíli nejvyššímu, přeložiti některé epos světové do češtiny. Překlad Iliady Palkovičův, Nejedlého i pozdější Puchmajerův zůstal při prvním zpěvu vězeti — Jungmann však přeložil dílo, na něž se odvážil, celé: 1811 vyšel jeho překlad MILTONOVA ‚Ztraceného ráje', dílo klassické formy a ze základních pilířů novočeského jazyka básnického.

oder Schüler an der Hochschule, ein Akademiker. Akademici. *Com. prot.* 22.

AKADEMIKUGI, owati, al, ánj. *med. ndk. w akademii studowati*, an einer Akademie studieren. *L.* — § = *mudrowati*, vernünfteln. *L.*

AKADEMISTA, y, *m. učedlnjk školy rytjřské*, ein Schüler einer Ritterschule. *L.*

AKANT, u, *m.* acanthus, *pokolenj rostlin od něho tak nazwaných* akantowitých (acanthaceae). *Rostl* 1. 246. *b. Rodowé*: *α*) A. měkký, wlaský nedwědj paznehť, acanthus mollis. *Linn.* Bärentatze, *D.* Wälsch Bärenklau. *Wq.* 2. *β*) Akant trnitý, A. spinosus, *γ*) keřnatý, arboreus.

AKCENT, u, *m. dem.* AKCENTJK, u, *m.* (*z lat.* accentus, *jakoby nápěw, přjpěw.*) *a*) = *silněyšj hlasu pozdwiženj w některé syllabě, wyjraz hlasu, přjzwuk, přjhlas*, der Ton, die Betonung der Sylben. *Rozdjlnj gest akcent w nářečjch slowanskych, k. p.* woda *u Čechů na prwnj syllabě, u Rusů na druhé má akcent. Polák w slowě* dobrota *posledněj syllabu akcentuge,* (*Puchm. přdm. na Zbjr. pocz.* II. IV.) *ostatně prawidelně na předposledni syllabu přjhlas klade. W Českém gazyku akcent nebo přjzwuk dle Dobrowského wždy na prwnj syllabě leží, dle Stacha ale jako u Řeků a Latinjků přechodj, od třetj z posledka nikdy se neoddaluge; k. p. w slowcjch* miluge *na* mi, *w* milowali *na* lo, *w slowci* dáwá *na* dá, *w* milowánj, milowawše, *na* wá, waw *leží. Slušj jeg rozeznati od délky neb prodlauženj syllab časowého. b*) = *znamenj w pjsmě, čárka, praužek, znaménce*, Schriftzeichen, Akcent. *Gsau pak dwogj*: *α*) *liter, při nichž proměnu působj, buď že je změkčuge, jako*: č, ň, ř *atd. buď že je ztwrzuge, jako*: ģ, ľ, *nebo prodlužuge, jako*: á, é, ó, ů, ú, ý, *a tyto posledni neyobyčegněgi akcenty slowau; β*) *akcenty neb čárky smyslu*, Interpunktion. Unterscheidungszeichen; *mezi pjsmem se kladau, a smysl geho patrnj činj. Wšecky pospolu nalezagj se u Mat.* 8, 26. „I dj gim Kristus: Proč se bogjte? O malé wjry! Tehdy wstaw, pohrozil wětrům a moři; i stalo se utišenj weliké."

ty stupeň pòswěcenj magjcj, der Acoluth, Akolyth. *Akolyti knězi při službách božjch přisluhugj, rozžženaw swjci nosjce, a obřady konati pomáhagjce. Počátek gich gest w třetjm stoletj po nar. Kr.* — § *Tr.* = *sluha, towaryš*, Diener. *L.*

AKOMA, y, *f.* homalium, *pokolenj rostlin dwaudčložnjch, gegjž rodowé jsau*: A. hroznatá, H. racemosum; latnatá, spicatum. *Presl.*

AKORUM, *n. a*) prawé, *bylina a kořen, kterýž lékaři latině* calamum aromaticum *nawlastně gmenugj. Byl.* 3. *D.*; *b*) falešné, *aneb* kosatec žlutý, pseudoacorum. *Byl.* 3. *C.*; *w.* PRUSTWOREC *a* POTOČNJ LILIUM.

AKSAMJT, *slc.* AKSAMÉT, u, *m.* (*græc.* ἑξάμιτος = *šestidrátowý, šestinitnj, med. lat.* exametum, samis) *hustá, silná tkanina neb sukno z hedbáwj, na které při tkánj powrchu řady gednoduchých nitj se zůstawugj* (*aksamjt hladký*); *obyčegně wšak tyto niti se potom prořezáwagj, odkudž swrchek krátké, měkké srsti nabýwá* (*aksamjt chlupatý*) der Sammet. *Wn.* 486. *Aksamjt rozeznáwá se hladký a ozdobený; ginak se rozděluge w lehký, těžký, nestřihaný, kwětowaný. Planý aksamjt, t. polohedbáwnj, buršet*, hyposericum, holosericum, Burschet. *Wn.* 488. Planého aksamitu buben. *Klat.* 143. Suknj axamitem premowanych, Röcke mit Sammet verbrämt. *Ib.* 101. A plášť (z) aksamita nowý. *St. skl.* 2, 213. W aksamitu choditi. *Us.* — § *Botan.* Aksamjt = *wlasy na powrchu rostlin se nalezagjcj, přehusté, měkké, krátké a leskawé*, velumen. *Rostl.* 1. 40. *a.* — § *Zoolog.* Aksamjt = *zwjřecj srst, welmi autlá, měkká, krátká, hustá, jako se n. p. u krta nacházj. Prc.* Sammethaar.

AKSAMJTITI, jm, il, cen, cenj, *čn. ndk. aksamjtem powlékati*, mit Sammet überziehen. Aksamjcený, holosericatus, *pol. L.*

AKSAMJTKA, y, *f. wěc něgaká z aksamjtu, jako*: *stužka aksamjtowá*, Sammetband; *čepička dětská aksamjtem obyčegně pošitá*, Sammetmützchen, Fallmützchen. — § *Botan.* Aksamjtky = *karafiláty Indičnské, pro kladkost a pěknost gegich.* Flos africanus.

Z Jungmannova slovníku.

Ve ‚Ztraceném ráji' (Jungmannovi byly jamby anglického básníka trochu nepohodlné i nahradil je trocheji) užil Jungmann takového bohatství nových (t. j. jinoslovanských anebo staročeských slov, že připojil zvláštní slovníček ku porozumění a že mnohým starším vlastencům zdály se vyvstávati znova doby Pohlovy. Nicméně slova Jungmannem zavedená, ač od Nejedlého, Palkoviče a j. káraná, ujala se: p ř í r o d a, v z d u c h . . . dnes nikdo ani vzdáleně nepokládá za slova Jungmannova.

»Ztracený ráj« vyšel kromě prvého neúhledného vydání ještě dvakrát v »Sebraných spisech« Jungmannových.

Proti sbírkám Puchmajerovým, idyllám J. Nejedlého, povídkám Krameriovým, vyprávěním Šedivého, dramatům Thamovým . . . značily tyto překlady Jungmannovy nesmírný krok do předu. Přetlumočení velkolepé básně dvanáctizpěvové anglického slepce s obšírnou rozsáhlostí míst i dějů — za ráj vede se boj v nebesích i v pekle, vedle něžných řečí Eviných

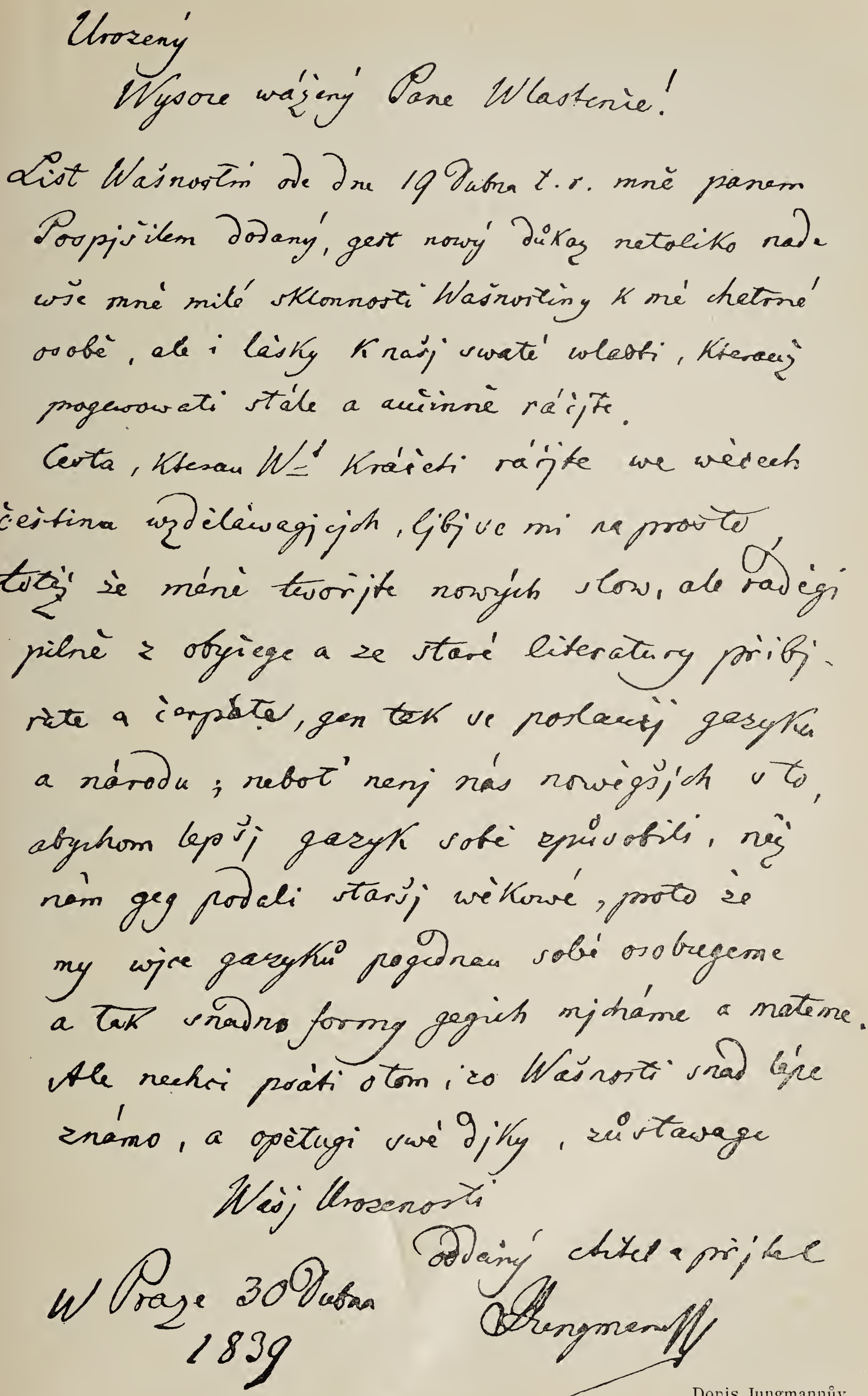

Urozený

Wysoce wážený Pane Wlastenče!

List Wašnosti ode dne 19 Dubna t. r. mně panem Pospjšilem dodaný, gest nowý důkaz netoliko nade wše mně milé sklonnosti Wašnosti k mé chatrné osobě, ale i lásky k naší swaté wlasti, kterauž progewowati stále a aučinně rácjte.

Cesta, kterau W. M. kráčeti ráčjte we wěcech češtinu wzdělávagjcjch, líbj se mi ne prosto, totiž že méně tworjte nowých slow, ale raději pilně z obyčege a ze staré literatury přibjrate a čerpáte, gen tak se poslaužj gazyku a národu; neboť nenj nás nowěgšjch v to, abychom lepšj gazyk sobě způsobili, než nám geg podali staršj wěkowé, proto že my wjce gazyků pogednau sobě osobugeme a tak snadno formy gegich mjcháme a mateme. Ale nechci psáti o tom, co Wašnosti snad lépe známo, a opětugi swé djky, zůstawage

Wašj Urozenosti

oddaný ctitel a přjtel

Jungmann

W Praze 30 Dubna 1839

Dopis Jungmannův.

rozléhá se kletba Satanova a zní výroky Trojice — rovněž jako převedení drobounké idylly Ataly, kde krásné popisy přírodních líčení závodí s dojemným líčením nešťastné lásky Renéa k Atale a truchlivého jejího skonu: přebásnění klassicky úměrného Heřmana jakož i zpracování divoké Lenory — to vše předpokládalo jazyk tak rozvitý a pružný, že starší počátky české řeči básnické připadají jen jako trosky velikých staveb Jungmannových. Smělým vrhem postavil proti nauce o mrtvém písemnictví Jungmann dva svazky ‚Ztraceného ráje': »ejhle, písemnictví!«

Položiv takto v Litoměřicích základy krásnému písemnictví českému chtěl se obrátiti k druhé práci a založiti písemnictví vědecké. Toho nebylo možno dodělati se v Litoměřicích; příznivý osud přesadil Jungmanna 1815 do střediska veškerých snah českých, do Prahy. Stal se tu professorem akademického gymnasia, zařídil se v brzku — koupiv si opět dům v bývalé Široké, nyní Jungmannově ulici — po domácku a záhy sestředil ve svých rukou vedení mladších a nejmladších.

V Litoměřicích vznikl již plán k velikému slovníku českému; obdržel sbírky Procházkovy a Dobrovského — tento se zatím svých plánů slovníkových zřekl nadobro — a mínil z počátku pracovati společně s Puchmajerem; ale tento viděl se mu příliš zdlouhavým. Pak mínil ještě s jinými, Palkovičem . . . , o práci se rozděliti, na které již od r. 1810 pilně robotoval; ale i tyto plány se rozbily, Jungmann 1813 si umínil spolu s A. Markem práci podniknouti sám a r. 1815 stěhuje se do Prahy, přinášel s sebou již vypracovaný začátek slovníku, zajímavou náhodou až po slovo »dlauhočekanlivý.«

Od této doby — týmž rokem zároveň kongressem vídeňským zjednán na 30 let téměř pokoj a klid v Evropě — počíná se tichý boj mezi starším a mladším pokolením spisovatelským. Jungmannovi a pozdějším jeho stoupencům byl Dobrovský »ein slavisirender Deutsche«, Dobrovskému zase a jeho družině Jungmann »ein erhitzter Kopf« a jeho díla »časomírno-básňomatlaniny«; nechuť obojího tábora jevila se čím dále tím prudčeji.

Jungmann již od dávných dob byl odpůrcem Dobrovského, zejména v prosodii. I Jungmann viděl sice, že není možno v básnictví takové bezvládí, jako bylo před r. 1795, před ustanovením základů prosodie přízvučné; ale on si představoval jako budoucí českou prosodii prosodii časoměrnou a již r. 1804 poslal v rukopise vlastencům »Nepředsudné mínění«, ve kterém vyvracel mínění Dobrovského. Rukopis přišel mu bez poznámky zpět. Zatím však dorostla nová škola, zejména Palacký (* 1798) a Šafařík (* 1795), rovněž láskou k starým metrům antickým prodšená — doba zdála se nyní Jungmannovi příhodnější.

Druhý bod, ve kterém se značně rozcházeli oba koryfeové, byl názor o pravěku národa a písemnictví českého. Jungmann, dovozuje vzdělanost starých Slovanů z idealního obrazu Indů a Peršanů, věřil — a i do historie literatury přejal — bajkám Hájkovým o deskách Libušiných a o zákonech

Přemyslových; těmto smyšlénkám Dobrovský co nejhorlivěji odporoval. A v této době právě zjevily se prastaré básně české, dle domnění nálezců z X—XIII. stol., známé později pod jménem Libušin soud, Píseň pod Vyšehradem atd., které mínění Jungmannovo stkvěle potvrzovaly, které však Dobrovský rovněž tak rozhodně prohlašoval za padělky.

Třetí konečně bod různosti byly zmíněné již názory o budoucím českém písemnictví. Jungmann a jeho přátelé chtěli nové písemnictví, krásné i vědecké, stvořiti, třebas i na úkor správnosti mluvnické a slovníkové; proti tomu, stavěje se na dějinnou souvislost a oprávnění, Dobrovský bojoval s ostatními. Boj ten měl několik stránek; šlo tu jednak o zatlačení starého švabachu latinkou — Jungmannova Slovesnost je první větší dílo, úplně tištěné latinkou — dále o zatlačení starého pravopisu bratrského novým analogickým, pak o tvoření nových a přejímání jinoslovanských a zastaralých slov, konečně o pěstování nových odborů písemnictví.

Ve všech těch směrech strana Jungmannova zvítězila úplně, ale ovšem jen na čas a nezcela právem. Po nedlouhém trvání prosodie časoměrná klesala stále hloub a nyní opět docela právem platí prosodie přízvučná; po nedlouhém trvání ukázala se pravost všech památek, Dobrovským odsuzovaných, pochybná a zavrženy úplně; taktéž valná většina slov nových, Jungmannem a j. natvořená, zahynula — jen nový pravopis, latinka a obnovené pěstování krásného písemnictví a vědeckého zůstalo, ačkoli jazyk i směry valně se potom změnily.

Boj o prosodii, který od r. 1804 dřímal pod listy »Nepředsudného mínění« Jungmannova, boj o pravopis, který od r. 1809 doutnal v malé poznámce Dobrovského mluvnice, boj o pravěk český, jenž podnítil se 1816 objevením t. zv. Písně pod Vyšehradem . . . tento boj poprve otevřeně propukl r. 1818 vydáním »Počátků českého básnictví« od F. Palackého a P. J. Šafaříka.

Palacký již r. 1815 klonil se k časomíře, 1817 domluvil se se Šafaříkem, jenž v Jeně rovněž se odvrátil od přízvuku a při pražské návštěvě Jungmanna přiklonil k časomíře, že vydají své odsouzení prosodie přízvučné ve způsobě listů. Šest těchto listů, ostře zamítavých (list 1. 2. a 5. jest od Palackého, 3. 4. a 6. od Šafaříka) vydal pak J. BLAHOSLAV (oba spisovatelé jméno své zatajili; i jméno Blahoslav je pouze pseudonym prof. Benediktiho) v Prešpurku a smělým jejich vystoupením zvítězila prosodie časoměrná na ten čas nadobro a úplně.

Proti ostrému tónu Počátků (prosodie přízvučná nazvána v nich »německo-česko-přepřízvučná potvora«, Dobrovský »studeným grammatikem« atp. — tyto výrazy jsou ještě z nejmírnějších) vystoupiti hodlali sice Dobrovský sám — ale dle svého zvyku věc odložil — a Puchmajer (ten však dříve zemřel), ale vskutku zůstala obrana jen na HNĚVKOVSKÉM a obou NEJEDLÝCH. Vmísili se sice do sporu i jiní, ŠTĚPNIČKA, KLICPERA atd., leč hlas jejich neměl váhy.

Frant. Bohumír ŠTĚPNIČKA (1785—1832), kameralní rada na Moravě, básnil jako mnozí jiní tehdejší vlastenci (prof. J. KRÁL jich napočetl přes 600), ale bez nadání i vzletu. Kromě četných veršů v časopisech vydal 1817 a 1823 »Hlas lyry české« ve dvou svazcích, nechutné rymovačky.

Ale odpor Jana NEJEDLÉHO omezil se pouze na kathedru universitní a bojovná báseň staršího jeho bratra Vojtěcha zůstala v rukopise; takže v celku k veřejné obraně zůstaly jen Šeb. HNĚVKOVSKÉHO »Zlomky o českém básnictví« 1820. Hněvkovský však vedl si příliš opatrně a mírně, žádal — místo výhradného panství přízvuku, jak náleželo — jen aspoň místo také pro přízvuk a tak mohl Jungmann snadno r. 1821 v Kroku prohlásiti vítězství časomíry bez dalšího odporu.

Dům s deskou Jungmannovou v Praze.

Vojtěch NEJEDLÝ, starší bratr Janův (1772—1844), na konec života děkan v rodišti svém Žebráce, náležel celou svou povahou k nejupřímnějším vlastencům českým. A pokládaje — jako Štěpnička — za hlavní činnost vlasteneckou psaní veršů, kromě mnohých básní v časopisech (dvě sbírky jich »Básně« vydal o sobě 1833) napsal čtyři rozsáhlé eposy z dějin vlasteneckých: »Ottokar« (ve třech dílech o 20 zpěvích), líčící výpravu Přemysla II. proti Prusům, »Vratislav« (ve dvou dílech o 17 zpěvích 1836), opěvující hrdinné skutky Vratislava, syna Ladislavova, v Palestýně, »Václav«, v osmi zpěvech život svatého patrona vypravující (1837), a konečně »Karel Čtvrtý« (1835), naučnou formou podávající jednotlivé výjevy z doby tohoto slavného Lucemburka. Všecky tyto eposy i drobné básně mají formu obhroublou, jazyk neobratný, myšlénky placké a nízké — zůstaly dětmi mrtvě narozenými.

Mimo tyto básně složil i menší »Poslední soud« (v. snímek titulu na str. 512) a účastnil se prosodického sporu básní »Bohyně«; tato však zůstala v rukopise. Že napsal i »kázání« (2 sv.), poznamenejme mimochodem. Zajímavější, nežli suchopárné, rozvláčné a nabubřelé plody staršího Nejedlého, jsou díla Šebestiana HNĚVKOVSKÉHO

Pomník Jungmannův v Praze.

(1770—1847), třetího rodáka Žebráckého, pak úředníka u rozličných městských úřadů, konečně purkmistra v Poličce. Kromě drobných básní (sbírky jich »básně drobné« 1820 a »nové básně drobné« 1841) vydal známý směšnohrdinský spis »Děvín«, (1805, dvanáct zpěvů), jejž později (1529) přepracoval na epos romantický v osmnácti zpěvích (snímek věrný titulu prvního vydání v. příl. č. 32), jenž sice krásnou úpravou básnickou nevyniká, ale aspoň jadrným vtipem a prostou řečí. Nejvíce ho však proslavily některé ballady, jichž byl prvním v novočeském písemnictví skladatelem: hlavně truchlivá »Vnislav a Běla«: »Na blízku za městem spatříš tam hrob ...«, také zpracování pověsti o Faustu, konečně i překlady některých dramat a oper. Prostý a otevřený, jak již byl, pustil se ve svých »Zlomcích« do obrany věci jistě spravedlivé tak prostosrdečně a neobratně, že svým vystoupením zjednal jen časoměrníkům laciné vítězství.

Boj byl dobojován, ale ovšem jen na čas a na krátko; beze všech obran a hájení uhájil si přízvuk přece své místo sám a roztrpčení, vzniklé u starších, bylo by se uložilo i uklidnilo brzy, kdyby nebyly přistoupily k tomu spory další.

Nejzuřivější a nejprudší byl spor o t. zv. rukopisy. R. 1816 (nebo 1817) objevil totiž LINDA, druh VÁCLAVA HANKY, domněle starou »píseň pod Vyšehradem«:

„Ha ty naše slunce,
Vyšehrade tvrd,
ty smělě i hrdě
na příkře stojiš,
na skále stojieši,
všem cuziem po strach.
Pod tobú řeka
bystrá valie sě
valie sě řeka,
Vhltava jará.
Po kraju řeky
Vhltavy čisty
stojie siela chrastia
po chládeček mil.
Tu slavieček malý
veselo pěje . . . atd.

plnou mohutné síly vlastenecké; k němu přidružil se téhož roku, 16. září, V. HANKA, nálezem ‚rukopisu Královdvorského' (v. o něm napřed), v listopadu pak roku následujícího (1818) zaslán byl důchodním KOVÁŘEM do Prahy nejvyššímu purkrabí pro Museum t. zv. ‚rukopis Zelenohorský', zlomek básní pocházející dle podoby písma a jazyka z X. stol.

Nejv. purkrabí, hr. Kolovrat, dal tento zlomek čísti Puchmajerovi a Dobrovskému; jim se rozluštění nepodařilo, za to však Jungmannovi, Hankovi a Lindovi, kteří brzy shledali v něm zbytky dvou básní: konec básně zvané ‚Sněmy' a začátek eposu ‚Libušin soud'. Zlomek první byl sice méně důležitý básnicky, tím důležitější však byl zlomek básně druhé, ve které líčí se spor dvou bratří, Chrudoše a Šťáhlava, o dědictví otcovské. Chrudoš domáhá se dědictví celého právem prvorozenství, Šťáhlav právem slovanským chce díl rovný. Na sněmě Libuše rozhodne ve smyslu Šťáhlavově, což rozlítí nesmírně Chrudoše:

»vstanu Chrudoš ot Otavy krivy,
žleč sě jemu rozli po útrobě,
triasechu sě l'útostiu vsi údi,
máchnu rukú, zarve jarým turem:
»Gore ptencem, imže zmija vnorí,
gore mužem, imže žena vlade:
mužu vlásti mužem zápodobno,
prvěncu dědinu dáti pravda.«
Vsta Radovan ot gor Krkonoší,
jě sě tako slovo govoriti:
»Nechvalno nám v Němciech iskati pravdu,
u nás pravda po zákonu svatu,
jiže prinesechu otci naši
v sieže žírné vlasti přěs tri řěky.«

Jakmile však Jungmann s Hankou báseň rozluštili — tím rozluštěním vyvstala pojednou před oči nejen překrásná báseň ze století X., ale i vysoké vzdělání století VI.—IX.: ústavní život s vyslanci, předsedou sněmu a hlasováním, scentralisovaný stát český, dědičná moc knížat, bohatství jejich, láska k rodné zemi a starému právu . . . — Dobrovský přímo a určitě prohlásil ji za padělek, ačkoli památky před tím objevené vřele uvítal a ve svých Dějinách literatury s radostí oznámil.

»Geschichte der böhm. Sprache und ältern Litteratur« dovedl Dobrovský v novém vydání pouze do r. 1526; přes rok je tiskl a teprve r. 1818 vyšla tato důležitá kniha. Jungmann jen litoval, že nevyšla česky a umínil si hned, tento nedostatek napraviti. V »Geschichte« věnoval Dobrovský »Písni pod Vyšehradem« zvláštní otisk a Rukopisu Kralodvorskému zvláštní doplněk, v němž jej prohlašuje za nejkrásnější sbírku ze všech, co se dosud starých básní nalezlo.

S úsudkem Dobrovského spokojila se sice správa Musea, ale nespokojili se mladší vlastenci; ‚Soud Libušin' (teprve V. V. TOMEK objevil 1859 že nalezen byl vlastně na Zelené Hoře a odtud slove ‚rukopisem zelenohorským' koloval v opisech mezi vlastenci — ač se ho pod dojmem odsudku patriarchova neopovážili vytisknouti — až teprve bratr Jungmannův poslal jej k tisku Rakověckému do Rus. Když pak v jeho ‚Ruské pravdě' 1824 vyšel a prohlášen za nejstarší památku českou, ukázal Dobrovský ve »Wiener Jahrbücher« břitce a úsečně jeho nepravost: vskutku také celý ráz písma, nemožné tvary jazykové, odpory se zjištěným stavem vzdělanosti našich předků a tajuplný způsob objevu dávaly do ruky zbraně výtečné. Avšak místo konečného rozhodnutí spor byl tím teprve začat; vlastenci mladší vrstvy, již od sporu prosodického zaujatí, vyslali do boje A. S. SVOBODU, jenž téhož ještě roku v témž časopise příkrým a dosti zlým tónem zastal se tohoto padělku proti velmistrovi českého jazykozpytu; a když podrážděný Dobrovský odpověděl novým odsudkem, ještě příkřejším, stupňovaly se i odsudky a — bohužel — mnohdy i pomluvy mladého pokolení.

Vrcholu svého dosáhly tyto rozmíšky, když V. HANKA nalezl nové památky, které zdály se pravost svrchu uvedených podporovati. R. 1827 nalezl Hanka přípisky ve slovníku zvaném »Mater Verborum« (v. shora str. 19), dle udání z r. 1202, které odhalovaly celý svět staročeských a staroslovanských bohyň (‚Perun' a ‚Děvana', .Přije' a ‚Živa', ‚Letnice, a ‚Lada' atd.), celé staročeské umění písařské a malířské (‚Miroslav' písař, ‚Vacerad' malíř), a když k těmto přípiskům nalezl roku následujícího znamenitý kus staročeského překladu evangelia sv. Jana se stopami staroslovanskými a pocházející až z X. století. Všechny toto nálezy shodovaly se jazykem a svědectvími vzdělanostními; ano i kustodovi ZIMMERMANNOVI podařil se nález podobný: objevil lístek pergamenový, na němž s jedné strany byla napsána píseň »Jelen« z rukopisu královdvorského, s druhé strany ještě staročeský original jedné německé básně krále Václava II.

Později, po smrti Dobrovského tyto objevy ustaly; teprve r. 1849 objevil zase V. Hanka ‚Libušino proroctví', jež však záhy bylo poznáno za padělek; zaslaný mu odjinud ‚starý' německý překlad ‚Písně pod Vyšehradem ani sám neuveřejnil, jsa rovněž o jeho padělání přesvědčen.

Mimo tyto větší padělky zjevily se i některé menší: v Žaltáři Musejním (v. příl. č. 3. a str. 21) byly padělány dva překlady žalmů, v některých rukopisech musejních padělány některé přípisky staročeské, jinde vyškrábány koncovky, jinde zas přidělány atp. to vše asi v tomto dalším období, kdy nebylo již odvahy k velikým padělkům.

Tyto nové padělky, z let 1826—1828 přiostřily spor tím více, že přidal se k němu v těch letech také spor o písemnictví novočeské. Jungmann totiž k písemnictví krásnému, jež založil již v Litoměřicích klassickými převody Miltona a Chateaubrianda, vytvářel pomalu v Praze nové písemnictví vědecké. Hlavními pracovníky byli v tom oba P r e s l o v é, pak V. SEDLÁČEK

a ovšem starý přítel A. MAREK. Velikého významu byla v této příčině Jungmannova **Slovesnost**, vydaná r. 1820, v níž k vědecké theorii o druzích básnictví přistupovaly také praktické příklady, namnoze teprve zvlášť k tomu hotovené a připravované.

»Slovesnost« (později přepracovaná a valně rozšířená vyšla 1845 a 1846) měla tlumočiti cizí slovo »Poetika«; a jako již název označoval smělého novotáře,

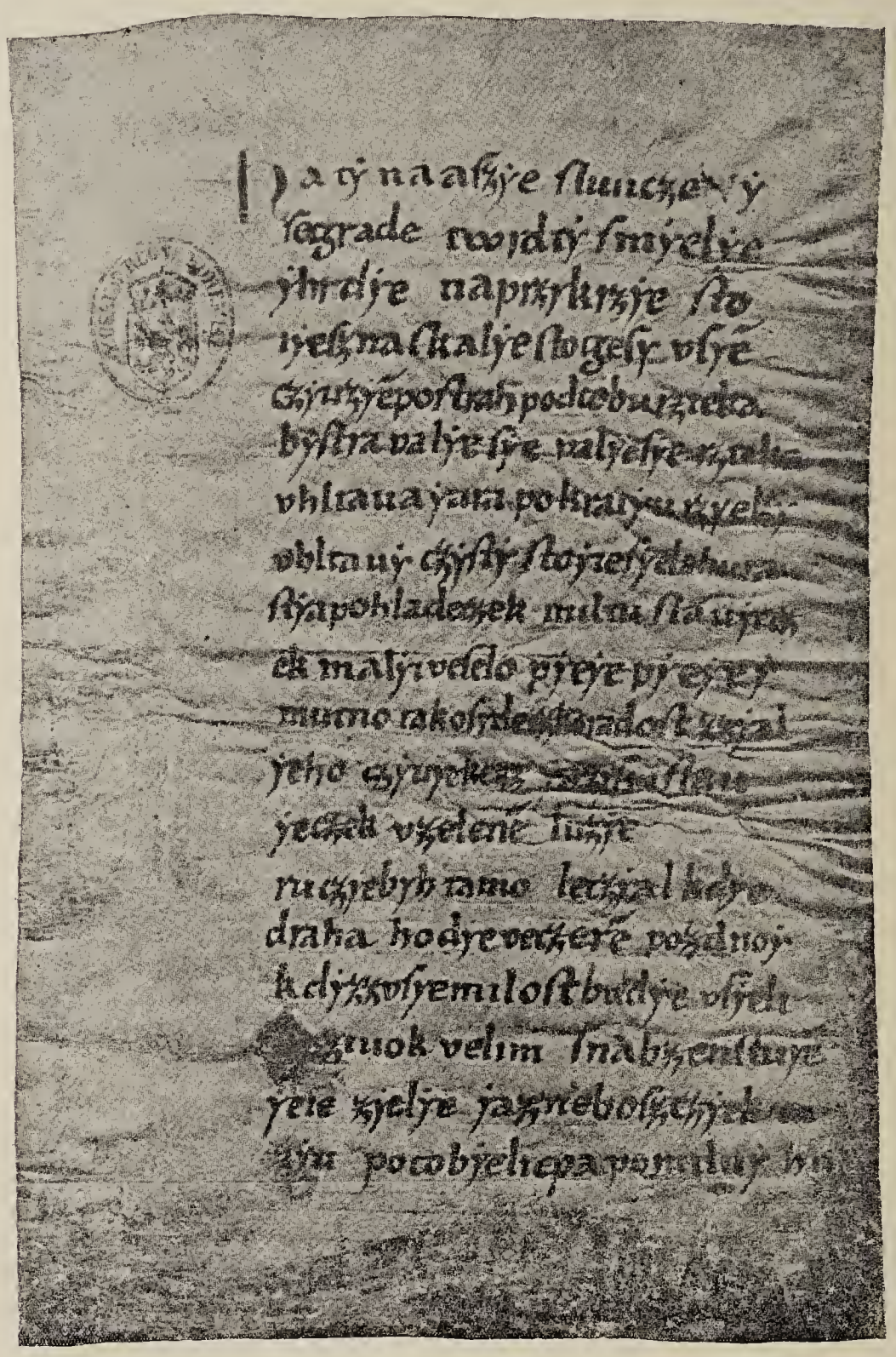

Rukopisný snímek písně »Pod Vyšehradem«.

takový byl též obsah i v theorii i v příkladech. Dobrovský proto nazval knihu tu »českou potvorou« (»das böhmische Ungeheuer«) — a Jungmann v pozdějším vydání sám mnoho novotvarů pozměnil a vynechal.

Ještě důležitější však bylo vydávání prvního velikého českého časopisu vědeckého »Krok«, vycházejícího péčí J. Sv. Presla, jehož od r. 1821

V. Hanka.

až 1840 vyšlo přes 2000 stran ve čtyřech dílech a třinácti sešitech. Tam ukládali své práce přední učenci národní a vlastenečtí, tam vytvořeno první české názvosloví vědecké pro »přírodnictví«, »krasovědu«, »umnici« a t. d., tam podávány přísné úvahy o nových spisech českých, zde vycházely studie Jungmannovy i práce Preslovy, zde soustřeďoval se učený život mladší školy vlastenecké.

Korunou všech těch snah bylo r. 1825 epochální vydání Jungmannovy »Historie literatury české«. Veliká, silná tato kniha (přes 700 stran) obsahující úplný výčet všech knih českých od nejstarších dob až po dobu Jungmannovu měla kromě této bibliografie ještě krátký přehled dějin politických, kulturních (»osvícení«), jazyka i literatury: v ní názory vlastenecké školy mladší byly uzákoněny a vyhlášeny. Zakládala se ovšem z největší části na díle Dobrovského a doplňky čerpány byly z pramenů dosti kalných: nicméně práce tato, třikrát větší díla Dobrovského, zůstala v knihopisu vzorem na dlouhá léta.

Na novém, opraveném jejím vydání pracoval Jungmann poslední léta svého života; toto nové, téměř dvakrát větší vydání, prodlouženo až do r. 1846 a vydáno 1849—1851. V. V. TOMEK připojil k němu bohatý a obšírný seznam spisovatelů i spisů probíraných. Toto druhé vydání jest až podnes jediným úplným knihopisem českým a spolu s Jirečkovou Rukovětí nezbytnou pomůckou každého českého dějepisce literarního. Nad ně písemnictvo české nevyniklo.

»Slovesností« a »Historií literatury« (— Dobrovský ironicky později poznamenal, že Jungmann mohl tento název přeložiti —) postaveny byly nyní také základy českému písemnictví vědeckému, jež vhodně doplňovala díla Preslova, Markova, Sedláčkova a j. Mnoho ovšem bylo v těch dílech nedozrálého ještě a nehotového, mnoho upřílišeného a ukvapeného: ale nedostatky časem samy zmizely a vykonaná práce zůstala.

Stůj kde stůj, vlast miluj.
Jan Svatopl. Presl

O pracích Markových filosofických (»mudroslovných«) byla zmínka již shora; o Preslech bude vyloženo níže, kde také bude výklad o šlechetném jejich pomocníku hr. Berchtholdovi. Vojtěch SEDLÁČEK, ušlechtilý premonstrát Tepelský (1785—1836), professor mathematiky a řečtiny v Plzni náleží k nejjasnějším postavám buditelským. Spisuje básně, jako jiní vlastenci; jako kněz píše také kázání (mezi nimi také to, které

promluvil 13. srpna 1826 při installaci Vojtěcha Nejedlého); jako professor mathematiky 1822 »Základové měřictví« a r. 1825 »Zakladové přírodnictví aneb fysiky a Matematiky potažené nebo li smíšené.« Povoluje ve věcech jazykových naléhání Jungmannova kroužku, zůstává přece oddaným ctitelem Dobrovského až do své smrti.

Tak si nepředstavovali starší buditelé práci na poli národním; založení jejich Museum, kterého r. 1818 se podjali přední šlechtici a literáti obojího jazyka, mělo v plánu pěstování obou národností a památek celé země, národnosti české i německé. Podle toho vypadal i první výbor Musea — Jungmann při jednotlivých jeho členech stále téměř činí poznámky: »Němec« »kovaný Němec« — a Museum, tento předůležitý kulturní ústav království ano celého národa, ztrácelo záhy v kruzích mladších vlastenců oblibu. Tím však neubývalo jeho sbírek; ano, když se upevnilo, pojalo i plán literární: společnost musejní měla ovšem úmysl pěstovati také písemnictví, ale v obou jazycích a v českém ovšem jen písemnictví lidové. Mysli české proto od tohoto podniku se více a více odvracely, až nastoupil obrat příchodem do Prahy Fr. PALACKÉHO, 11. dubna 1823.

Palackému, svému bývalému odpůrci z »Počátků«, Dobrovský totiž — veden ušlechtilou snahou, opatřil v Praze přístup do vyšších kruhů, mezi šlechtu rodovou a úřednickou, pokud se zabývala dějinami a písemnictvím Čech. Tím za krátko byla mladší vrstva vlastenecká v přímém spojení s oněmi kruhy, jejichž šest set rodin — dle výroku pozdějšího učence — vládne Rakouskem, měla mezi nimi přímého mluvčího a ovšem odhodlaného (Palacký arci vedle nových idejí choval také hlubokou vážnost k otci slavistiky) a následky toho jevily se již záhy a pronikavě.

Na boží hod Vánoční r. 1825 sešli se u hr. Fr. Šternberka členové výboru Musejního: Kašpar hr. Šternberk a Dobrovský, naříkali si na neúčast českého obecenstva k Museu a zejména starší Šternberk stěžoval si na nepřízeň jeho k sbírkám musejním. Mladý Palacký však odtušil, že je tím vinno samo Museum, že je povinností jeho podporovati řeč a písemnictví české. A když Dobrovský spolu se starším Šternberkem tvrdili, že nyní jest již pozdě mysliti na vzkříšení národa českého, rozhorlil se mladý vlastenec a od obrany přešel k útoku. Ostrými slovy — původce Počátků se nezapřel — vytýkal Dobrovskému, že píše jen německy a skončil plamennými slovy: »Budeme-li tak všichni se chovati, pak ovšem musí zahynouti náš národ hladem duchovním; já aspoň, kdybych byl třebas cikánského rodu a již poslední jeho potomek, ještě za povinnost bych si pokládal, přičiniti se všemožně k tomu, aby aspoň čestná památka po něm zůstala v dějinách člověčenstva.« A rozhodná i vřelá slova Palackého u šedivých těch vlastenců prolomila led starého přesvědčení; na sklonek rozmluvy vyžádal si hr. František od Palackého plán budoucího časopisu a Dobrovský slíbil své příspěvky — tou dobou byl založen Nestor českého časopisectva první a přední náš vědecký orgán »Časopis společnosti vlastenského Musea.«

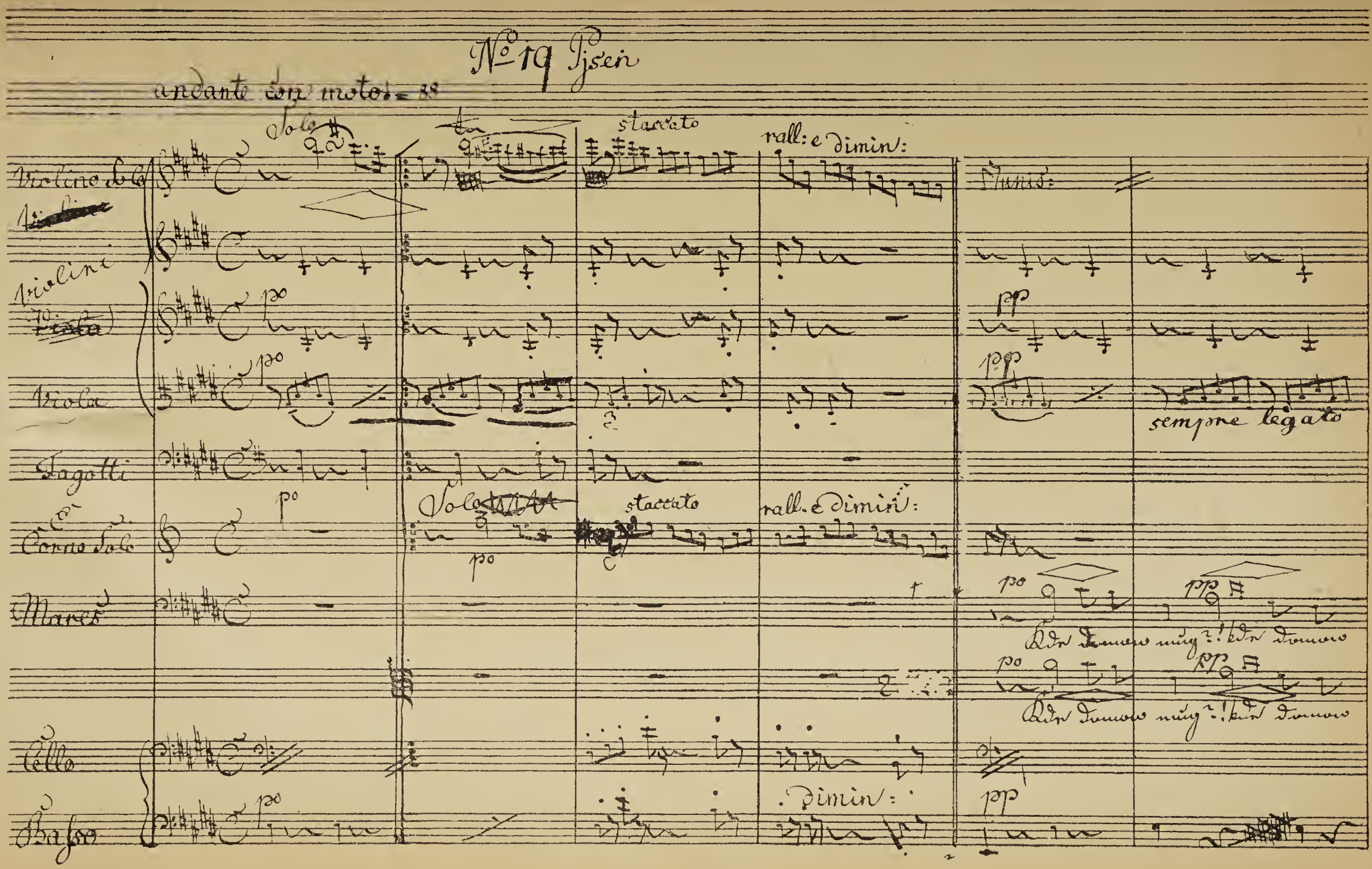

Kde domov můj ?

Vlastní rukopis Škroupův na slova J. K. Tyla.

Hr. František ŠTERNBERK (1763—1830) náležel k oněm vzácným českým šlechticům, kteří stáli u kolébky našeho písemnictví. V živém styku jsa se všemi vrstevníky učenými — královská česká společnost nauk zvolila ho čestným členem — sbíral hlavně mince a obrazy; vlasteneckého přesvědčení byl tak uvědomělého a rozhodného že nemohl zapomenouti předku svému, Zdeňku ze Šternberka a z Konopiště, jeho odboj proti Jiříkovi. Byl pokladníkem Musea a podporoval všechny snahy vědecké i umělecké nejen mravně ale i hmotně. Česky bohužel nepsal. Cestoval mnoho v Německu. Ještě horlivějším byl druhý ŠTERNBERK, hrabě KAŠPAR (1761—1838). Věnoval se hlavně rostlinopisu — měl znamenité jméno i v kruzích zahraničních — a napsal (psal opět jen po německu) »Pojednání o bylinářství v Čechách«, jež přeložil do češtiny 1819 A. J. PUCHMAYER. Náležel k nejhorlivějším příznivcům ruchu národního — s Dobrovským i Palackým spojovalo jej ušlechtilé přátelství.

A tak 1827 zjevil se nový časopis — švabachem ještě, ale pravopisem analogickým tištěný, nové nauky, ale ve smyslu Dobrovského pěstující — redakcí Palackého, jenž tím zasedá na staré křeslo Dobrovského. Sice horkokrevným vlastencům mnoho se u redaktora Palackého nelíbilo: Jungmann byl rozmrzen, že Palacký článek jeho »o klassičnosti«, mířený proti Nejedlému a Dobrovskému, zbavil všech hrotů polemických, Kollár se mrzel, že Palacký nechtěl dopustiti v Musejníku boj proti Dobrovskému, Čelakovský, Kamarýt a j. nevrle se ho stranili: ale Palackého směr, nové neodmítající, starého si vážící, prorazil si a zjednal záhy úplné uznání. Dobrovský sám, úkaz to nevídaný a neslýchaný — psal česky do sborníka Palackého: socha Memnonova vítala blížící se den.

Dohodl-li se však Palacký s Dobrovským, nedohodl se Dobrovský s Jungmannem a užším kroužkem jeho vrstevníků; spor pronikl do konců, kde naskytá se truchlivý pohled na sebevražedný boj českých vlastenců.

Dobrovský, vyzván Kopitarem, napsal o Jungmannově ‚Historii Literatury' (a o touže dobou vyšlých, týmž duchem se nesoucích, německých Šafaříkových ‚Dějinách slov. liter.') přísný, ale věcný a neurážlivý posudek do vídeňského jednoho časopisu. Zmínil se při tom i o boji o prosodii a o podvržených památkách — a Jungmann tento přísný soud (Palacký výtky Dobrovského téměř všechny otiskl v Musejníku, přidav ovšem slova pochvalná) těžce nesl. A když anglický učenec Jan BOWRING sháněl pro své dílo o Slovanských literaturách (o českém písemnictví pojednával v únoru 1828 v ‚Quarterly Review') spisy české prostřednictvím Kopitarovým, byl vlivem kroužku Jungmannova a snad i Kopitarovým Dobrovský u něho osočen tak, že učený Angličan spokojil se o zásluhách Dobrovského slovy: »Cokoliv Dobrovský píše, je plno učenosti, ačkoliv jeho kritické a filosofické zásluhy nejsou snad v souhlase s jeho vědomostmi.«

Slovy těmi, jichž ostří Dobrovský tím tíže cítil (Palacký hned se v Musejníku proti těmto zlehčujícím slovům ohradil), čím jasněji byl si vědom jejich nesprávnosti, byl arciotec Slovanů hluboce uražen. V téže době přidružil se k tomuto bolu ještě další spor o nové »objevené« evan-

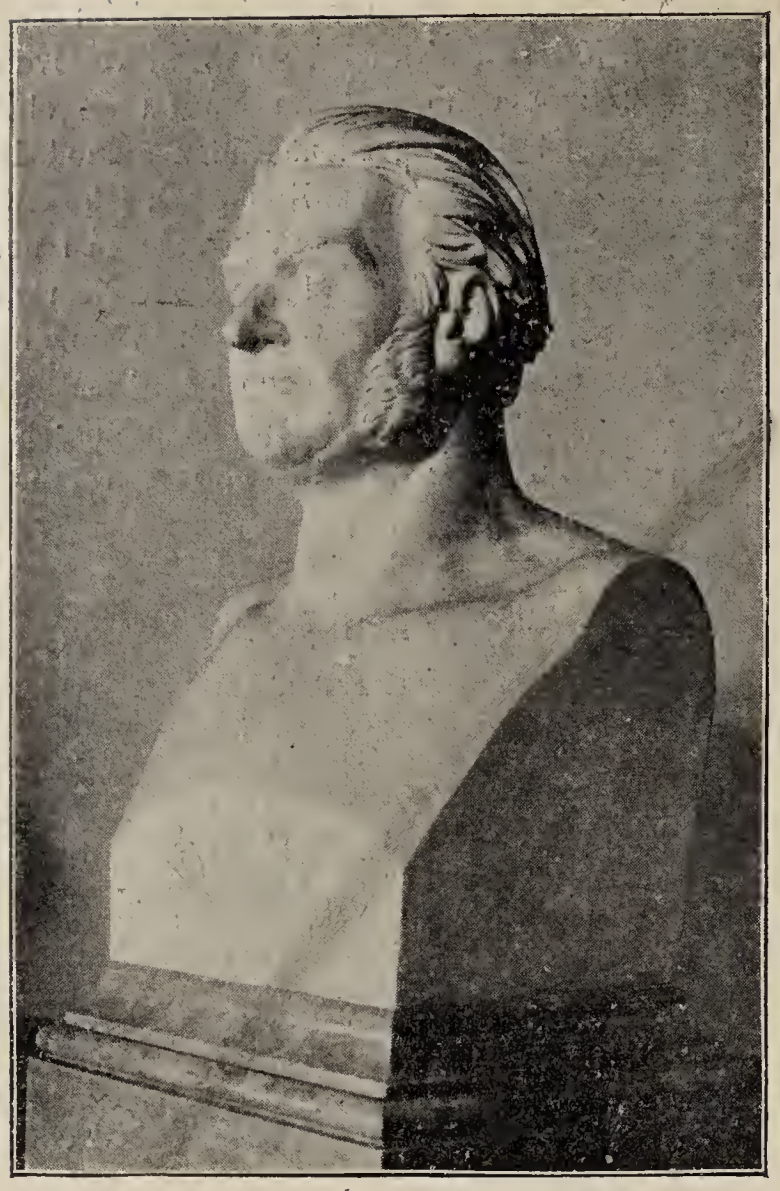

Poprsí Šafaříkovo v knihovně universitní.

gelium svatojanské, který rozčilil Dobrovského měrou nejvyšší. Psal zajisté 30. srpna 1828 V. Hankovi:

»Že mne Palacký zastal proti zavedenému Bowringovi, to mu časem odplatím. Svoboda mne skoro za blázna vyhlásil, Angličan za nefilosofa, ale přece za vědníka. Mají-li pak Čechové mnoho takových bláznů vědníků? Nepřestanu však proto vším dobrým se odměňovati . . . Kýž by se staří rukopisové nalézti mohli. Však ne snad od nějakého falešníka kovaní a podvrhlí jako Libušin soud. Co pan prof. Jungmann Bowringovi psal, nevím sice, když mu literaturu českou odeslal, že mě ale Angličan nedobře zpraven křivdu velikou činí, vy sami uznáte po malém času . . .«

A vznikla z toho rozčilení u patriarchy opět duševní choroba, ze které se sice na čas zotavil, ale jejíž následků nebylo již možno odčiniti. Vraceje se z Vídně do Čech, kde konal studia k vydání Jornanda, zemřel v Brně 6. ledna 1829.

V posledních letech svého života obíral se nejvíce slovanskými věcmi; na prosby a naléhání Kopitarovo přesídlil 1821 do Vídně a tam chystal a vydal velikou mluvnici jazyka staroslovenského: »Institutiones linguae slavicae dialecti veteris.« Kniha tato byla první mluvnice slovanská, založená na srovnavacím studiu všech jazyků slovanských: jí Dobrovský stal se zakladatelem slavistiky.

Kromě této práce slavistické Dobrovský pracoval sice ještě o dějepise vlasti. Vydal »Historia expeditionis Friderici imperatoris« 1827, dle rukopisu mnicha Ansberta, jím klášteru strahovskému věnovaného. Velikých však děl v tomto období o dějinách jazyka i písemnictví národa českého již nevydal.

Smrt jeho působila dojmem nesmírným; pohřben za velikého účastenství všech kruhů brněnských na hřbitově v Starém Brně, kdež mu ctitel jeho, hr. Salm, dal postaviti železný pomník. Životopisy jeho psali mnozí přátelé: po německu od RITTERSBERGA (1829), LEGISGLÜCKSELIGA (1837) a FR. PALACKÉHO (1833); rusky psal SNEGIREV (1883) (1885 vyšlo vydání druhé). Konečně po česku ocenil jeho »Literární působení« 1867 J. HANUŠ, 1884 jeho životopis napsal obšírným a důkladným způsobem V. BRANDL. Kromě toho památku jeho oživili výborným pérem v románech A. V. ŠMILOVSKÝ (»Za ranních červánků«) a A. JIRÁSEK (»F. L. Věk«).

S Dobrovským klesl a zahynul svorník, který dosud pojil veškeré slovanské spisovatele v jeden celek; ani Kopitar, ani Palacký, ani Jungmann nemohli Dobrovského nahraditi. Ale i v národovcích českých nastalo nyní úplné rozštěpení, rozštěpení, které zvláště bylo uměle živeno v těchto posledních letech bojem o **i** a **y**.

Jungmann a strana jeho, mezi nimi zvláště mladší HANKA, LINDA a j., vedli boj (o jeho vzniku a příčině bylo již shora vyloženo) s příkrostí a ostrostí až přílišnou; potupné písničky a urážky jen se chrlily na Nedlého, Hněvkovského a jiné zastánce **y** (nazývali je ypsilonisty, sami si říkajíce jotisté). Jungmann usadil se zatím v Praze pevně; r. 1834 stal se ředitelem (»prefektem«) akademického gymnasia — hvězda jeho stoupala. U něho »baťušky« scházeli se mladší spisovatelé, on po Dobrovském stal se uznanou hlavou českého národa, ačkoli vlastní vedení octlo se v rukou jiných.

Duševním organisatorem a vůdcem byl Palacký. I on stal se tou dobou hmotně nezávislým: přiženiv se do zámožné pražské rodiny patri-

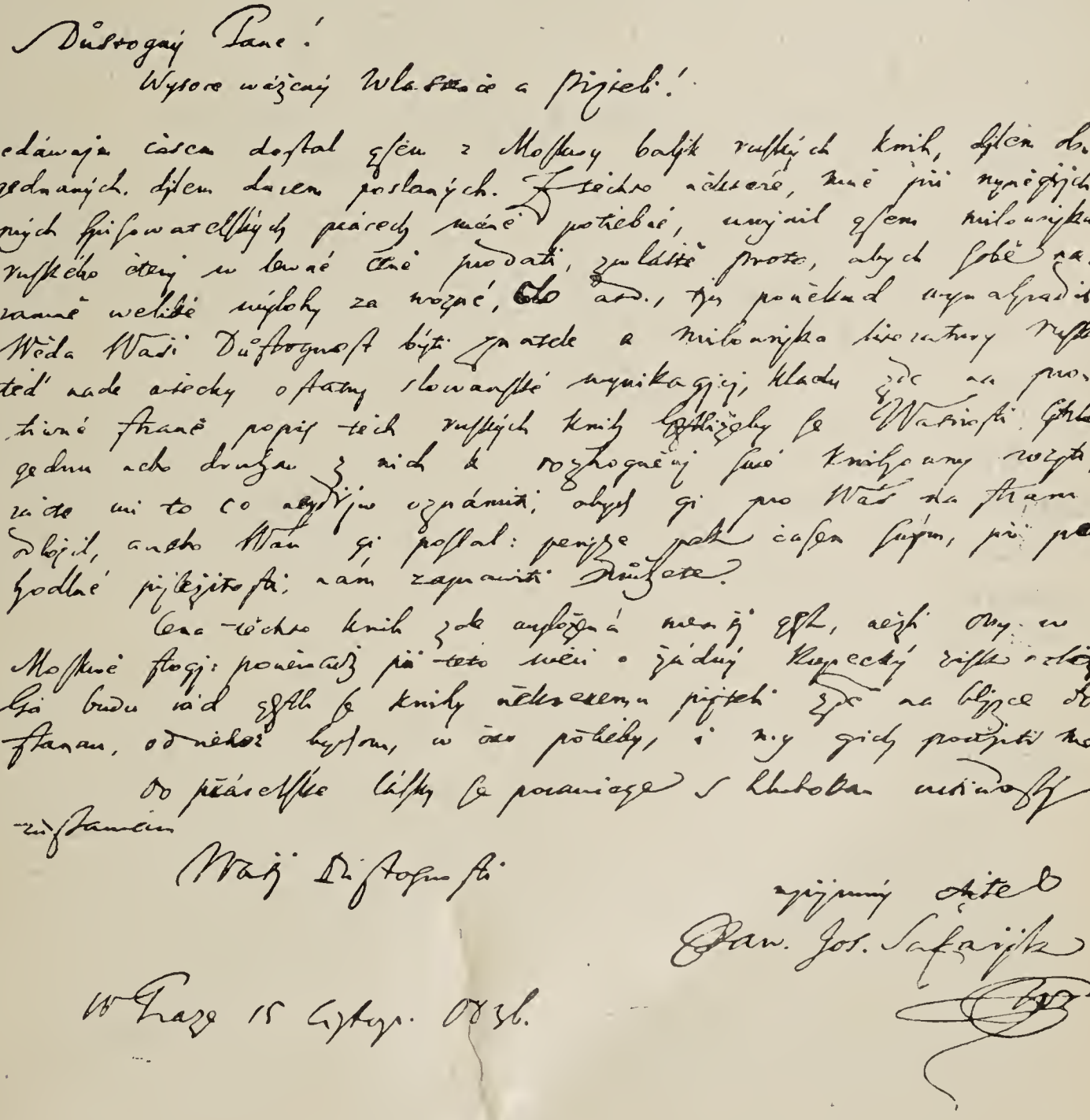

Šafaříkův dopis.

cijské (pojal za manželku Terezii Měchurovu) a přízní šlechty stav se dějepiscem stavů českých měl postavení tak výhodné a svobodné, jako žádný z českých spisovatelů tehdejších. O velikosti ducha Palackého svědčí nejlépe ta okolnost, že těchto výhod svého postavení užíval k prospěchu svých vrstevníků a svého národa.

Největší zásluhou, již si v těchto dobách o národ a písemnictví získal, bylo vysvobození Šafaříka z maďarského poručnictví. Šafařík, spolu s Palackým původce »Počátků«, záhy po svých letech studijních (tato ztrávil v Jeně) přijal místo professorské, brzy i ředitelství na srbském gymnasiu v Novém Sadě. Pokusů básnických — ještě v Jeně přeložil Aristofanovy Oblaky a Schillerovu Marii Stuartku — nechal později naprosto; oddal se en vědě a to slavistice. S professurou bylo spojeno zároveň ředitelství ústavu: a toto zejména stalo se mu pramenem nesčíslných svízelů. K těmto svízelům přidružily se i jiné: Šafařík — a celá jeho rodina; r. 1822 se totiž oženil — churavěl nezdravým podnebím bažinatým, děti zmíraly, manželka postonávala; absolutistická vláda katolická netrpěla evangelíků na místech vůdčích: r. 1825 vzato Šafaříkovi ředitelství a ponechán jen professorem; maďarství, podporované nečinností srbské pravoslavné obce (jíž gymnasium náleželo), doléhalo vždy tužeji, takže Šafařík sám musil jazyku maďarskému vyučovati na gymnasiu. Není tedy divno, že hleděl na pobyt svůj novosadský jako na očistec a že hleděl každým způsobem z něho se vyprostiti. R. 1830 nabízeno mu (a Hankovi s Čelakovským) placené členství akademie petrohradské (ročně 4000 rublů), 1831 zase vyjednáváno s ním o professuru slovanských jazyků na universitě vratislavské: ale obojí jednání se rozbilo. Tu konečně vlastenci pražští — Šafařík horlivě i z Nového Sadu účastnil se literarního ruchu, psal do Kroka, dopisoval si s Jungmannem, Palackým a j. — zřídivše si zatím středisko literární »Matici českou« (v. níže), sjednotili se — přičiněním hlavně Palackého a opatřili Šafaříkovi jistý roční příjem dobrovolnou sbírkou (zprvu 350, pak 480 zl.; přispívali Jungmann, Presl, Štěpánek . . ., pokladníkem byl Palacký) a tak 4. května 1833 usadil se Šafařík na stálo v Praze; odtud místo dvojice Jungmann-Palacký vedlo osudy našeho písemnictví trojhvězdí: Palacký-Šafařík-Jungmann.

Pavel Josef ŠAFAŘÍK narodil se 13. května 1795 v Kobelárově na Slovensku, z rodiny evangelického duchovního. Již r. 1805 studoval na gymnasiu Rožnovském, od 1808 v Dobšiné, r. 1810 byl již na lyceu kežmarském. Zde byl pět let v klínu hor, v kruhu přátel (Jan BENEDIKTI — onen Blahoslav, vydavatel Počátků —, Jan ZMEŠKAL, Samuel FERJENČÍK, KRALOVANSKÝ a j.) a zde teprve, r. 1811, dostal se mu do ruky Jungmannův článek v Hlasateli 1803, jenž z něho utvořil vlastence. Od té doby teprve počíná jeho uvědomění národní, od té doby jeho zápal, jenž ani v posledních letech života neuhasl.

Jako ostatní, i Šafařík umínil si prospívati vlasti nejprvé básněmi; 1814 vyšla jeho »Tatranská Muza s lyrou slovanskou«, psal do časopisů: ale pobyt v Jeně (od r. 1815) obrátil mysl jeho zpět k studiím vědeckým. V Jeně seznámil se s Kollárem

a skrze Benediktiho i s Palackým, jenž mu poslal své básnické prvotiny. Výsledkem jejich styku byly ‚Počátky', o nichž již shora bylo vyloženo. Když pak rakouská vláda — v Jeně byly tehdy studentské projevy, známé jmenem »slavnosti wartburské« — volala studující rakouské domů, musil se vrátiti 1817 i Šafařík; nerad a nespokojen. Jena byla mu »vyhnanství těla, ráj duše«; tam nabyl již určitého směru, tam vyhranily se v něm pozdější jeho snahy a touhy.

Obrátil se k dějinám, místopisu a starožitnostem slovanským; z nejstarších jeho prací je výborné dílo »Geschichte der slavischen Sprache und Litteratur nach allen Mundarten« 1825, dílo, které sám Dobrovský zrecensoval ve vídeňském časopise (spolu s Jungmannovou Historií Literatury): tu ponejprv bylo učenému světu předvedeno veškeré slovanské písemnictví před oči (písemnictví slovenské Šafařík oddělil od českého). Roku 1828 následovalo »Über die Abkunft der Slaven« podle V. SUROWIECKÉHO — tam jako v jádře jeví se již názory, které Šafařík teprve později Starožitnostmi provedl a opodstatnil. Kromě těchto prací všímal si i jednotlivých větví slovanských: vydal 1823—1827 spolu s BENEDIKTIM a KOLLÁREM: »Písně světské lidu slovenského v Uhřích« ve dvou svazcích, r. 1833 též sbírku starosrbských textů s výklady: »Serbische Lesekörner«.

Přízeň přátel pojistila mu pak v Praze již pevné místo, aby se mohl oddati studiím slovanským v celém rozsahu a v celé své touze; jak je miloval, svědčí již r. 1814 báseň jedna z jeho ‚Tatranské Múzy':

»Nechť kouř z objetí v hloubi prsou zňatých
Zaclání struny mé; nechť genius volá:
Aj, tvé krásy tajemství!
Věčné, Slávie, mé hoře!
Když jen odražený sladčeji přátelům
Zábřesk ňadra kojí, ohlas uším vzeje:
Aj, tvé krásy tajemství!
Věčné, Slavie, mé vděky!

Že Šafařík i mimo úřad mohl se věnovati cele svým studiím, že zůstal vlasti zachován a že písemnictví naše plodilo nyní veliká díla vědecká, to vše bylo hlavně zásluhou Palackého, jenž dovedl řady vlastenců organisovati. Nejpevnějším a nejtrvalejším ústavem národním, nyní již jednojazyčným a výhradně českým, stala se od r. 1831 »Matice Česká«. Toho roku totiž zřídili k podnětu a vedením Palackého vlastenci »pokladnici na vydávání dobrých knih českých« se jménem »Matice České« (podle vzoru Matice srbské) jako pobočný ústav Musejní — a pomocí její mohla záhy vycházeti díla, o nichž dříve bylo možno jen sníti.

Tou dobou také zahynulo německé dvojče českého Musejníku. Palacký, jako redaktor obojího časopisu, snažil se sice všemožně udržeti oba časopisy — Göthe sám napsal o nich pochvalný úsudek 1830 — ale marně; českému odběratelů přibývalo, německému ubývalo: r. 1831 německý zašel, od r. 1834 přejal pak při českém část prací redakčních Šafařík: věc česká byla patrně na postupu.

Z Göthova posudku o obou musejnících je zejména slavný jeho úsudek o Dobrovském; dí doslovně: »Abbé Dobrovský, patriarcha kritického dějezpytu v Čechách,

Mjsto odpowědi

Isai. LIX. 5-6.

Wegce Bazališkowo wyseděl, a plátna pawaukowého natkal: kdožby gedl wegce geho umře; pakli ge roztlačj, wynikne geštěrka; plátno geho nehodj se na raucho, aniž se odége djlem swým.

Wyswětlenj wiz w Branské Biblj.

Absentem qui rodit amicum,
Qui non defendit alio culpante; solutos
Qui captat risus hominum famamque dicacis;
Fingere qui non visa potest, commissa tacere
Qui nequit: hic niger est, hunc tu; Slovene, caveto.

W Praze
5ho Prosince 1838.

P. J. Šafařjk

Šafaříkův přípisek, týkající se útoků Kopitarových.

tento vzácný muž, který již záhy ubíral se za všeobecným studiem slovanských jazykův a písemnictví genialni pílí knižnou a herodotskými cestami, přiváděl každý výtěžek vždy se zálibou na lidopis a zeměpis Čech a spojil tak s největší slávou ve vědě řidší ještě slávu jména populárního. Kam sáhne, všude jest viděti mistra, jenž svůj předmět všude pojal a jemuž se rychle zlomky rovnají v celek.« Ale ani Göthovo doporučení a přízeň Musejního Výboru nemohly již německého časopisu udržeti.

Nově zřízená — s podporami hlavně chudých vlastenců, studentů a bohoslovců — Matice Česká pomohla uskutečniti i vrchol snah Jungman-

nových vědeckých — vydání velikého slovníka českého. Jungmann od svého přestěhování do Prahy nepouštěl toto hlavní své dílo z ruky a se zřetele, a zejména horlivě pokračoval od té doby, co mu arcibiskup pražský, CHLUMČANSKÝ Z PŘESTAVLK platil na radu VINAŘICKÉHO zvláštního písaře (těmi byli TOMÍČEK, FRANTA a SUCHARDA). Dostávalo se podpory hojné a horlivé ode všech téměř vlastenců; zvláště Šafařík, nyní v Praze usedlý, byl mu nesmírně ve všem pomocen; také bratří jeho (Antonín a Jan), dále známý již A. MAREK, pak V. HANKA, D. KYNSKÝ, J. KOLMÁR, VRÁNA, BEZDĚKA a j. a j., takže pomalu slovník Jungmannův stával se dílem celého národa. Tím vzrostl také nesmírně, tak že Jungmann, na počátku let třicátých dodělávaje rukopis, s hrůzou a zoufalstvím pozoroval jeho nesmírnost. Zdálo se nemožným, dílo toto vydati. Ale »Matice« po-

Šafaříkův náhrobek na hřbitově Karlínském.

mohla: její pomocí vyšel v říjnu 1834 první svazek prvního dílu památného díla tohoto (početí vydávání je zaznamenáno v životě Jungmannově smrtí nejstaršího syna), a její pomocí celé dílo po pěti letech šťastně dokonáno.

»Slovník česko-německý Josefa Jungmanna, doktora filosofie, prefekta c. k. akademického gymnasia na Starém městě pražském, auda učené společnosti pražské a zboru pro vědecké vzdělávání řeči a literatury české při národním museum« vyšel v pěti velikých dílech (přes 4500 stran) v letech 1834—1839. Vlastenci nedali si vzíti, aby dílo nebylo ozdobeno podobiznou Jungmannovou a nejnadšenější básně vycházení jeho oslavovaly. Slovník Jungmannův zřízen byl po vzoru Lindova slovníku polského; mnoho slov, tehdy potřebných, ale ještě neexistujících, Jungmann prostě z Linda přejal;

mnoho jiných utvořil sám: ale největší část je přece přejata ze spisovatelů starších a novějších. Jungmann pro slovník vyčerpal přes 200 spisovatelů a spisů; srovnal tyto výpisky podle příbuzenství významu a uvnitř významu podle času spisovatelů; jazyk, jímž vykládal, byl německý, ačkoli užito i latiny. Při stanovení kořenu a původního významu byl Jungmannovi radou zvláště Šafařík.

Vydáním velkolepých těch kvartantů nepokládal Jungmann úkol svůj za ukončený; přál si vydati ještě slovník kořenů — a v to se uvázal ČELAKOVSKÝ — a ještě oddělení druhé, slovník německo-český: v tuto práci uvázal se FRANTA. Obojí dílo však nevyšlo: s kořenovým slovníkem nemohl býti Čelakovský hotov a záhy práci odložil; po letech (1851) vydal pouze maličké Dodatky ke slovníku Jungmannovu; Frantovi pak nelíbil se plán Jungmannův a provedl již dílo docela nové, dle svého rozumu a uznání.

Úpravu Slovníku Jungmannova znázorňuje připojený shora snímek.

Dílem Jungmannovým bylo dobudováno české písemnictví naukové; ukončením jeho dokonáno je i národní naše probuzení. »Slovník« jeho představil nejen užaslé cizině nesmírné bohatství češtiny a hojnost látky jejích spisovatelů, nýbrž ukázal i domácím spisovatelům, často se různými cestami beroucím a nesprávná a zbytečná nová slova vytvářejícím hojnou zásobu domácího starého slovního pokladu. Dílo Jungmannovo je pro věky a dosud nepřekonané; veliké rozvrhem, veliké provedením, veliké láskou k jazyku a národu, jaká jen nesmírné toto dílo mohla podniknouti a dokonati.

Od r. 1839 bylo několikrát pomýšleno na nové vydání Jungmanna, jenž se stává stále vzácnějším. R. 1878 podnikl novou práci takovou prof. Fr. KOTT, jehož »Slovník českoněmecký«, zvláště grammaticko-fraseologický« v sedmi dílech 1878—1894 shrnul veškeré zásoby od té doby znovu se objevivší (nové »Dodatky« vydal 1897 péčí České Akademie), jenž objemem svým sice Jungmanna dvakrát převyšuje a vydává rovněž tak chvalné svědectví o neúmorné píli spisovatelově a důkladnosti jeho prací předběžných, ale ovšem tak neovládá a nestělesňuje svou dobu, jako slovník Jungmannův období předbřeznové.

V těchže letech, kdy Jungmann vydává rok za rokem objemné díly svého slovníka, pracují a vydávají i oba druzí členové trojlístku buditelů svá díla monumentalní.

Palacký po dlouhých bojích, které stavové musili vésti za něho s vládou císařskou, stává se konečně i úředně stavovským dějepiscem království Českého, může s podporou stavů prohlédnouti archivy a knihovny zahraničné a r. 1836 vychází první díl veliké jeho práce životní — německy psaná »Geschichte von Böhmen«.

Poněvadž pro písemnictví naše značí nejvíce vydání české, z r. 1848, je obšírnější výklad podán až v období následujícím.

A zrovna tak Šafařík: v nuzných a chudých poměrech usazený (teprve později podařilo se vlastencům zjednati mu kromě zmíněného ročního platu ještě postavení censora českých knih, postavení velmi kolísavé

a nepříjemné — obtíže jeho nesla častěji pí. Šafaříková sama), dožebrávaje takřka a doprošuje se u přátel svých polských a ruských potřebných knih a map, věnuje se přece výhradně písemnictví českému a to zejména bádání o nejstarších dějinách Slovanstva. Pomáhaje při tom s vděčnou myslí přátelům svým Palackému při pracích jeho a Jungmannovi při Slovníku nasazuje noci, nešetří zdraví ani peněz, aby mohl výtěžky své práce konečně souborně vydati tiskem. A když naposled dílo tolika prací, tolik namáhání a úskrků má býti vydáno, tytéž hmotné nesnáze, tytéž nesmírné překážky stavějí se v cestu, jako vydání »Slovníka«: jen štědrá podpora ruská, prostředkovaná Pogodinem, umožnila konečně, že r. 1837 zjevily se »Slovanské starožitnosti« Šafaříkovy, označené jako díl první, bohužel však také poslední.

S Palackým Šafařík vydal některé práce společně; nejvíce oba se zajímali o některé staročeské památky, jichž pravost Dobrovský — jak víme právem — popíral. Šafařík hleděl je obrániti se stanoviska jazykového, Palacký se stanoviska dějepisného. Plodem jejich studií byla 1840 slavná kniha »Älteste Denkmäler der böhm. Sprache«, ve kteréž oba rozbírají a obhajují tak zv. Libušin soud, pak Evangelium svatojanské a přípisky v Mater Verborum (památky vesměs téměř nepravé); jen jediná z památek, nejmenší a nejnepatrnější, přípisky v základní listině Litoměřické (v. str. 18), je pravá.

Podobně r. 1845 oba účastnili se při spisu hr. M. Thuna »Gedichte aus Böhmens Vorzeit«, jenž vydal některé padělané památky (také Rukopis kralodvorský) v německém překladu, k němuž úvod napsal Šafařík a poznámky Palacký.

»Starožitnostmi« Šafaříkovými byl položen základ slovanské vzájemnosti a nového směru slavistického v Čechách. Stojíce na přísném základě vědeckém — Šafařík v nich probírá nejprve nejstarší společné dějiny veškerého Slovanstva a jich původ i vzdělání, pak dějiny jednotlivých větví až do doby křesťanské — podávají »Starožitnosti« přece celým duchem a líčením obraz, jak si Šafařík i budoucí život Slovanstva představuje. Na základech Dobrovským položených staví Šafařík dílo obrovské: ale již jazykem slovanským hlásá svoje názory (česky a rusky: záhy totiž Starožitnosti přeloženy BODJANSKÝM do ruštiny) — a názory tyto roznáší po celém světě jazykem německým přítel jeho KOLLÁR.

Touž dobou totiž Kollár napsal epochalní svou malou rozpravu o literarní vzájemnosti slovanské; nejdříve vyšla po česku 1836 v Hronce, pak vyšla r. 1837 v německém překladě: »Über die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschieden Stämmen und Mundarten der slavischen Nation«. Myšlénky, které rostly v srdcích a hlavách našich buditelů, tak jak jejich semínka kladl první Dobrovský, nabyly vědeckého opodstatnění dílem Šafaříkovým a světového rozšíření brošurkou Kollárovou. Kollár je tvůrcem panslavismu, Šafařík jeho vědeckým zakladatelem.

Dle nich Slované jsou národ budoucnosti:
»ráno Slovan, den Němci mají, Anglicko poledne:
Francouz svačky, večer Vlach již a Hišpani noc«

— tak pěl a soudil Kollár —, ale národ své vlastní vzdělanosti, vyšší a lepší nežli bylo a jest vzdělání západní a jižní, germánsko-romansko-hellenské! Tuto vlastní vzdělanost našel Šafařík již u původních Slovanů: Slované byli »národ osedlý« »stavěli domy« »přirozená lahodnost jejich povahy a mravů« a »náchylnost k životu svobodnému« »byly panující příznaky ve mravní povaze jejich«; přirozeně ovšem »Slované ctili jednoho nejvyššího Boha«, »zabíjení lidí u nich nemělo místa«, »správa obecních věcí nalézala se v rukou národa samého«, »porota a nevolnictví naskrze

Jan Kollár

místa nemělo«, vězeň nebo zajatý, jakmile vstoupil na půdu slovanskou, »přestával býti nevolníkem«, »opatrování starcův, neduživých a chudých bylo přední povinností«; »pospolitost lidu mívala jen po jediné ženě«, »jevili náklonnost k obchodu a kupectví«, měli »nauky a písmo«, »lékařství, básnictví, časopočtu vyučovali«: a jediné dvě vady měli podle slavného tvůrce slovanského pravěku: nesvornost a »nezřízené milování cizozemštiny«. A tato skvělá původní vzdělanost slovanská (můžeme ji usuzovati také podle toho, že podnes mnozí Slované v mravech, obřadech a zvycích se shodují), samorostlá, lepší a vyšší než vzdělanost antická a středověká (Římané krvavým zabíjením a otroctvím, Řekové mnohoženstvím, jiní

Mošovce, rodiště Kollárovo.

národové jinak »zhyzdili« obraz své skvělé vzdělanosti) je zároveň idealem a má býti cílem budoucího Slovanstva. Tak jak žili naši praotcové, tak vzdělaní, lahodní, ušlechtilí, máme býti i my: jen vystříhejme se jejich chyb: nesvornosti a obliby cizoty!

A tyto myšlénky Šafaříkovy — společný majetek Slovanů všech, zvláště mladšího pokolení — rozletěly se na perutech slov Kollárových po celém světě. Jak kdysi ironicky Dobrovský mluvíval o pravěku slovanském (»stranné« byly podle Šafaříka zprávy Kosmovy, Jornandovy a j., »lichými« se ukázaly po rozřešení otázek těch Šafaříkem) a jak pohrdlivě mluvíval o souvislosti s Indy a jak resignovaně o budoucnosti Poláků, Srbů, Chorvatův i Bulharů — tak nadšeně a prorocky s plnou jistotou hlásá Kollár:

»Co z nás Slávů bude o sto roků!«

A užaslé Evropě před očima probouzel se nyní kolos slovanský: národ stomillionový, nejblíže příbuzný stomillionovému národu Indů, chovající v lůně svém nejen hrdinné sokoly černohorské, slovanské Spartany, nýbrž i vysoce vzdělané a jemné Polabany, zdolané hrabivými Němci, zároveň malý národ český i nesmírný národ ruský, v patriarchalním stavu ještě žijící Srby jako rytířské a uhlazené Poláky, rozmetaný dosud osudem po jednotlivých říších evropských, žijící jen v troskách, zříceninách a zlomcích, ten přišel nyní k vědomí své sounáležitosti, své síly a velikosti. S obavou a hrůzou viděli státníci a učenci západoevropští pojiti se a jednotiti roztroušené zlomky v nesmírný celek: panslavismus stal se postrachem Evropy a předně ovšem sousedního Germánstva.

Ale Kollár sám viděl, že plné uskutečnění těchto snů o veliké budoucí »Slávii«, kde by stanula proti svým nepřátelům, zejména »závistné Teutonii« s jedním křížem, jednou řečí, jedním písmem, jednou vzdělaností, jednou

Ulice v Mošovcích, kde stál rodný domek Kollárův.

myšlénkou a jednou hlavou v čele, je příliš daleké zatím představoval si jako stupeň první sjednocení aspoň Slovanů rakouských, z panslavismu vznikl austroslavismus.

I to byla ještě myšlénka veliká: sjednotiti Čechy a Poláky, Srby a Chorvaty, Rusy a Slovince v jeden nerozborný šik, tyto spojiti, když ne věrou, aspoň řečí spisovnou a písmem v jedno. Ale i toto sjednocení zdálo se býti téměř nedostižné: Kollár i tu jde ještě pod míru žádoucí budoucí vzájemnosti a představuje si vzájemnost asi takto.

Čtyři jsou podle něho hlavní nářečí slovanská: ruské, polské, československé a srbskochorvatské; každý kmen slovanský mějž si svou mluvu spisovnou. Ale vzdělanec slovanský, má-li jím opravdu slouti, musí znáti kromě své mluvy domácí ještě další tři hlavní nářečí aspoň tak, aby bez obtíže rozuměl knihám jimi psaným; ať ve svém okolí působí dále a pak bude možno přejíti od pouhé vzájemnosti literarní také ke vzájemnosti další, na poli uměleckém, národním atd.

Prakticky tedy myšlénky Kollárovy, opřené Šafaříkem (jeho názory přirozeně přejal i Palacký 1836 do nejstarší doby dějin českých), nejdou tak daleko, jak malovali je němečtí někteří novináři a jak zdály se úzkostlivým úředníkům policejním. Ale ovšem docela jinak, nežli se stalo při skutečném návrhu praktického provedení, jevily se věci tyto v Kollárových básních, zejména v slavné a slavené jeho »Slávy Dceři«.

Kollar totiž, vzdělav se za mladých let podobně a spolu se Šafaříkem v Jeně, zahořel nejen láskou k spanilé dceři pastora v Lobdě, nýbrž i k humanitě, tehdy po vzoru Herderově na kathedrách německých hlásané a ke Slovanstvu. Vrátiv se r. 1819 domů přes Prahu a Vídeň, dal citům svým roku 1821 průchod v nepatrné sbírce znělek (celkem 86) pod názvem »Básně Jana Kollára«; láska k spanilé Míně (Vilhemina Schmidtova) ovládá téměř úplně srdce básníkovo.

Jan KOLLÁR, 29. července 1793 v Mošovcích na Slovensku rodilý, studoval nejprve v Kremnici a Báňské Bystřici, později teprve se odebral na studia bohoslovecká do Prešpurku. 1817 odebral se do Jeny — tam účastnil se i slavnosti Wartburské (tehdy totiž nadšená mládež studentská oslavila upálením zpátečnických spisů tři století německé reformace), kdež zahořel láskou k svobodě i svého národa — a v Jeně také seznámil se s Göthem, jenž ovšem mladého Slováka si příliš nevšiml. V Jeně dostalo se mu i pozvání, aby zastupoval onemocnělého evangelického faráře v nedaleké

Lobdě, při čemž se seznámil se spanilou jeho dcerou Wilhelminou. A putuje po širých rovinách Sály (později tak procestoval i Polabí) vzpomínal na poslední Polabany a Pomořany, jejichž ztělesněním zdála se mu Mína (ovšem již poněmčilá). Vrátiv se domů, ustanoven 1819 kazatelem evangelické církve v Pešti, prožil veškerý ruch ožívajícího Maďarstva, viděl vznik a vítězství revoluce a teprve r. 1849 povolán do Vídně.

K lásce k spanilé Míně přidružila se záhy láska k Slovanstvu; tato převládla a v novém, dvakrát tak velikém, vydání znělek 1824 pojat již plán nový: Mina pojata jako »Dcera Slávy«, báseň rozdělena na tři zpěvy (po 50 znělkách) a přidán proslulý předzpěv. R. 1832 konečně ke třem zpěvům popisným přidruženy zpěv odměňující (Lethe) a kárající i trestající (Acheron) — zvláštní »výklad«, namnoze Šafaříkovským způsobem vedený, objasňoval báseň podrobněji: r. 1851 vzrostla konečně báseň na 645 znělek, obsahujících takřka evangelium mladého pokolení.

Kollárovo smýšlení označuje jasně znělka 120. zpěvu prvního:

(Jeden duch s holým mečem:)

Ode Babigory v tomto rouše stínu
vlast mne s heslem k tobě posílá:
slyš, by sokyní dál nebyla:
Miluješ-li vlast svou více nežli Mínu?

(Druhý duch s lukem napřaženým.)

a já tam z těch břehů tobě známých plynu
tři dni šíp ten Lada ostřila
mluv, neb chce, by jednou zkusila:
Miluješ-li vlast svou více čili Mínu?«

Půlnoc bije. Já se z lůžka tiše vztáhnu,
stanu před ně různým svědomím;
meč tam — tu šíp, vlast tam — tu má přítelkyně.

Mlčím, váhám; rázem rukou v ňadra sáhnu,
srdce vyrvu, na dvé rozlomím:
»Na« řku »jednu vlasti půlku, druhou Míně«.

Kollárova »Slávy Dcera« vyšla v několika takto textem různých vydáních; vydání poslední, ještě básníkem pořízené, r. 1851 zachovává zvláštnost tu, že místo samohlasného *l*, *r* (vlk, mlčí, prst . . .) píše *lu*, *er* (mlučí, perst) a tak mluvu »změkčuje«, dle Kollára mluví tak Slované v nebi. Jest to ústupek slovenštině, proti které sice Kollár z počátku se stavěl vlivem Jungmannovým, ale později přece udělal ústupky.

Plán celého díla — Byronův velkolepý Child-Harold a Danteova slavná Božská komedie rovnoprávně se oň dělí, Petrarkova kniha dala formu znělky — je dosti jednoduchý. Ve zpěvu prvním (‚Sála‘) kreslí se

nám spanilá ‚Slávy Dcera' milenka básníkova a vzpomínky na dalnou vlast, ve zpěvu druhém (‚Labe, Rén, Vltava') básník, dostav Milku za průvodce, prochází se po hrobech bývalých Slovanů polabských a pomořských, zalétá do Naardenu a do Kostnice, odtud pak do Čech, opěvá Prahu a přechází na Moravu. Ve zpěvu III. (‚Dunaj') zastavuje se ve Vídni, pak prochází Uhry, slétá s Milkem na Balkán, kde se s ním Milek rozloučí; truchlivými i povzbuzujícími úvahami loučí se básník se Slovanstvem

SLÁWY DCERA.

Lyricko-epická báseň

w pěti

ZPĚWJCH

od

Jana Kollára.

Úplné wydánj.

W Pešti

tiskem Trattnera a Károliho,

1832.

Titulní list Kollárovy »Slávy dcery«.

541.

i se Slávy Dcerou; tato vstoupivši na nebesa, ve zpěvu IV. (‚Léthé') líčí básníkovi radosti a vypočítává jednotlivé blažence slovanského nebe, ve zpěvu V. (‚Acheron') strasti a zatracence slovanského pekla. Ohnivým napomenutím báseň se zavírá.

A tento jednoduchý plán Kollár provádí mnohdy nejasně; dosti těžko někdy čtenář rozeznává osoby mluvící a dosti obtížně jim rozumí: Kollár nakupil hojně učenosti do svých znělek, přetížil je narážkami, znesnadnil novými slovy, udusil takřka na konec myšlénku látkou. A přece tyto verše

— nesmírně těžké a pracné, tvrdé a neobratné — hořely a plály v Čechách soudobých i ve Slovanstvu osťatním, jasně vyjadřovaly myšlénky a touhy celého mladého pokolení — báseň Kollárova právem stala se národním evangeliem.

Kollár vědomě, na mnohých místech, hlásí se za učeníka Dobrovského; nejvzácnější a nejslavnější jsou verše (II. 132:)

»Tam se v Brně ve hrob uložilo
tělo otce Slávů učených,
moře zásluh jeho vznešených
na Evropu celou působilo;
zvláště český jazyk zpovinnilo
k činění mu díků skroušených,
an se tři sta roků ztracených
tímto mužem jemu navrátilo.
Zrozen v Uhřích; bydlel v Čechách; spatřil
Rusko, Polsko; zemřel v Moravě,
aby tak náš celý národ sbratřil;
proto zde si potomkové jeho
přisahejte lásku ke slávě —
neboť to jest oltář Dobrovského.«

Jako Dobrovskému, kloní se Kollár i Jungmanu, Komenskému a ovšem i Husovi; hranice jeho (II. 91.)

»oheň ten prý století tu svítí
a Rén, moře, řeky, studnice
nemohou jej nijakž uhasiti«:

činí tak proto, ježto (III. 17.)

»Kdo ctí národ, všeho rád si všímá
co mu národ v pamět uvodí,
ves, kde muž se velký narodí,
hrob, jenž drahé kosti v sobě třímá.«

Přirozeně nejsilněji ozývá se vlastenecká struna Kollárova při slavném oslovení Čech:

»Jak tě vítat, slzou čili zpěvem,
jako matku či jak macechu
země, plná cti i posměchů,
slavná přízní bohů jako hněvem?
Hrady tvé se sov a plazů chlévem,
kraje pastvou staly Nečechů,

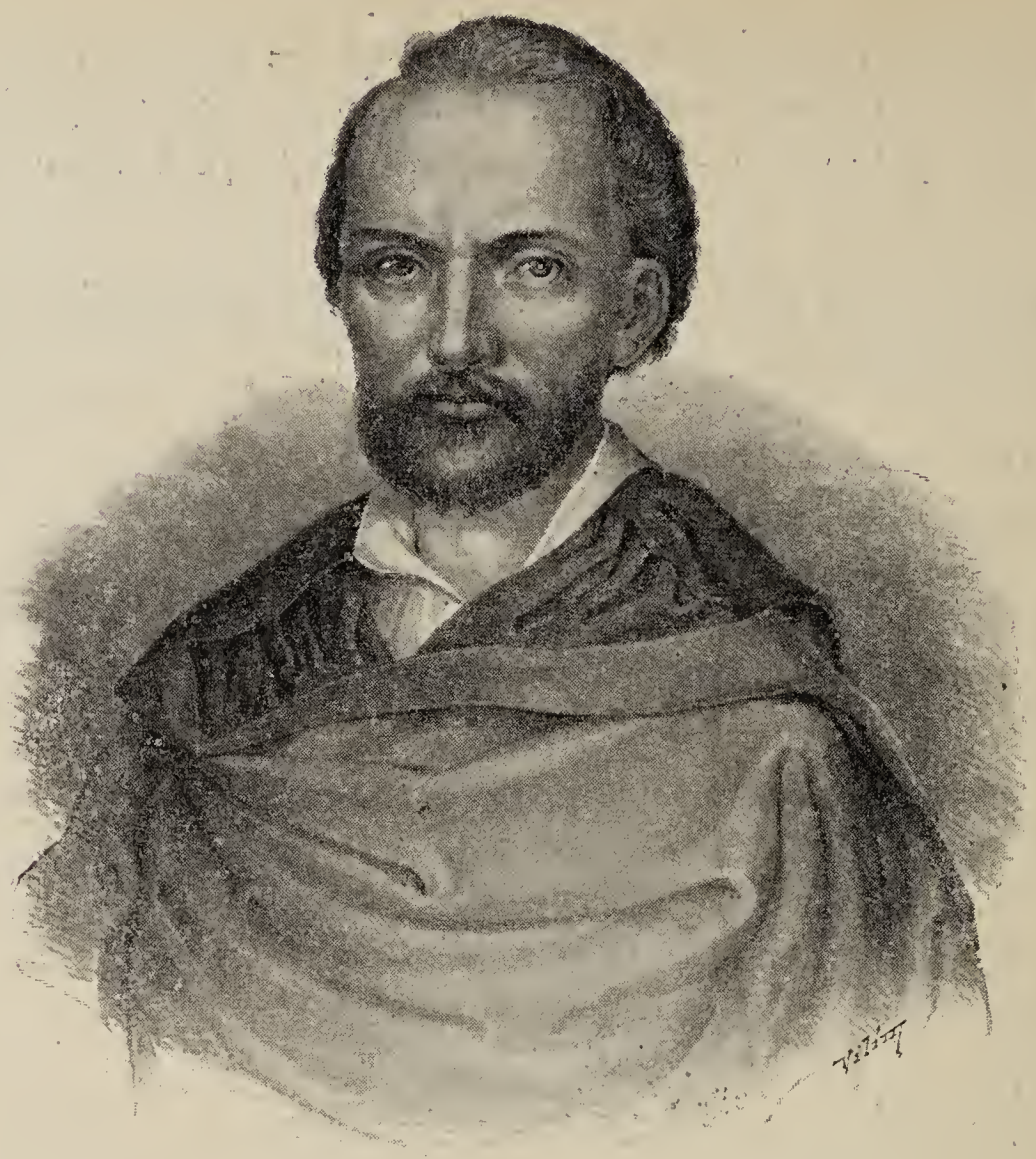

54.G

lev ti silný slouží za věchu
smrt a mdloba vězí pod oděvem«. (II. 99)

ale země česká, třebas v porobě, je přece básníku nejdražší:

»Všudy dobře doma nejlépeji,
Parom po všech všudy cizinách!
Ach, mně ve slavjanských krajinách
sama zem už voní příjemněji!« (II. 100)

Týmž způsobem vítá i Prahu:

»Tožť jest ona veleslavná Praha,
ty zdi, hrady, věže obrovské,
ono město Čechů královské,
krásné jako Slávy Dcera drahá.
Tam ten jest hrob Otakara, Braha,
Vojtěcha a Vlasty rekovské,
tu most, dílo Karla mistrovské,
na němž pěla Múza z Budče nahá.

Sbor česko-morawsko-slowenský

Č.

1. Václav Hanka bibliotekář w Praze
2. Miloslav Jozef Hurban, ev. a. vyz. farár v Hlbokém, Slovák.
3. Jan Helcelet Prof. w Holomouci, Morawec.
4. Pawel Josef Šafařík bibliotekář w Praze.
5. Ant. Marek děkan w Libuni
6. Jan F. Šmidt (:Schmidt:) appellační rada w Pr.
7. hrab. pán Hildprandt w Praze
8. Jan Sw. Presl Doktor w Lékařství a c. k. Profesor w Praze
9. J. Erazim Wocel redaktor musejn. časopisu w Praze.
10. Dr. Josef Čejka w Praze.
11. Dr. Staněk w Praze
12. Frant. Palacký w Praze
13. Jan rytíř z Neuberku w Praze
14. Dr. Jan Dvořáček z Morawan
15. Martin Brabec měšťan w Praze
16. Karel Storch redaktor w Praze
17. Michal Miloslaw Hodža pastor w Liptowě na Slowensku
18. Karel Chwála woj. sudí.
19. Ferd. B. Mikowec spisowatel w Praze.
20. Jan Lepař ~~[illegible] Holomouci~~ před. slowanské Lípy Holomoucké.

Presenční listina českého odboru slovanského sjezdu v červnu r. 1848.

Už tvé berly zlatolesklé zhasly
a meč tupne při své štěrbině,
před nímž Tatry, Balt i Řím se třásly.
Přece věčným Slávy budeš chrámem,
pěknobřehá Němci sokyně,
zvítězivši v přemožení samém.« (II. 111)

A z téhož citu vytryskly i známé verše: »krásněji se nikdo nehonosí — smělým čelem jako vlastenec — jenž v svém srdci celý národ nosí«; z téhož i verše: »pracuj každý s chutí usilovnou — na národa roli dědičné« atd.

Kollárův cit vlastenecký je však jen částí velikého citu slovanského: z tohoto citu prýští se láska k jednotlivému národu, celý cit ten objímá však Slovany všechny:

»Slávie, ó Slávie, ty jméno
sladkých zvuků, hořkých památek,
stokrát rozervané na zmatek,
aby vždycky více bylo ctěno.
Od Uralů Tatrám na temeno,
v pouštích kde má rovník počátek,
až kde slunka mizí dostatek,
království jest tvoje rozloženo!
Mnohos nesla, avšak křivdy činů
nepřátelských všecky přežila,
ba i špatný nevděk vlastních synů.
Tak, když jiní snadno v půdě měkké,
ty jsi trůny sobě tvrdila
na století rumy dlouhověké. (II. 138)

A to, co vytýkal Šafařík, onu nesvornost a opičení po cizotě, to hlásá i Kollár slovy plamennými:

Stokráte jsem mluvil, teď už křičím
k vám, ó rozkydaní Slávové,
buďme celek a ne drobtové,
buďme aneb všecko aneb ničím (III. 62)

nebo: Slávové, vy ducha nesvorného,
živí v rozbrojích a hryzotě,
jděte všichni spolu jednotě
od uhlí se učit řeřavého:
ve hromadě svazku společného
dokud to jest, hoří v teplotě,

hasne každý uhel v samotě
odervaný ode druha svého.
Učiňte tu radost milé matce,
Rusi, Srbi, Češi, Poláci,
žíte svorně jako jedno stádce.
Tak vám vojna lidožerná vládce,
tak vlast neroztrhnou chytráci
a váš národ první bude v krátce. (II. 141)

A rovněž tak ostře znějí slova proti cizotě:

»nám krev milou cizí žízeň chlastá
a syn, slávy otců neznaje,
ještě svojím otroctvím se chvastá!« (II. 143)
. . . »zřiďte obec, jedním jménem zvanou,
pevnou, ať ji cizí holomci,
svornou, ať ji vlastní lakomci
nezbourají novou zase ranou!« (II. 56)
»Nejedenkrát věru tak se zdálo
mysli mé a srdci bolnému,
jakby ku otroctví věčnému
všechny Slávy nebe odhodlalo;
tak je duší samostatných málo,
tak se chladně mají ke svému,
tak se přilepují k cizému,
jakby vlastních sil jim chybovalo« (III. 60)

Nicméně Kollár věří vítězství Slovanstva — jako hymna budoucnosti a jako slova věštce, s hory Abarim do země zaslíbené pohlížejícího, znějí slova:

Co z nás Slávů bude o sto roků?
Cože bude z celé Evropy!?
Slávský život, na vzor potopy,
rozšíří svých všudy meze kroků.
A ta, kterou měli za otroků
jen řeč křivé Němců pochopy,
ozývati se má pod stropy
paláců i v ústech samých soků.
Vědy slávským potekou též žlabem,
kroj, zvyk i zpěv lidu našeho
bude modným nad Seinou i Labem!
O kýž i já raději v tu jsem dobu
narodil se panství slávského,
aneb potom vstanu ještě z hrobu! (III. 110)

A jak silná je jeho láska k národu i celému Slovanstvu, jak pevná naděje v lepší budoucnost, zrovna tak prudká je nenávist k zrádcům vlasti, nenávist proti Němcům, nenávist proti všem utlačovatelům národa i Slovanstva: nejhorší hřích (horší nežli ‚krádež, zrada, žhářstvo, otravy') jest »nevděk ku národu svému«; ale i nejhorší zase z těch synů Slovanstva, kteří za to v pekle strádají, »v peklo jen zlost Němců veštvala, těchto věčných Slávy Antikristů: Nebo to se musí dáti Slávě, že lid její k Bohu náchylný — tichý, dobrý při moudré je správě.«

A hromem duní závěrečná sloha celé Slávy Dcery:

O vy bratří, o vy sestry sladké,
co jste živi ještě na zemi,
prosím, volných uší přejte mi,
ať vám přidám naučení krátké.
Varujte se oné cesty hladké,
kterou ďábel protkal sítěmi,
aby na ní zrádce s dušemi
lapat mohl do své pasti vratké.
Pojďte semhle příklad sobě bráti
i k těm dobrým i k těm šibalům,
učte se svůj národ milovati.
Hučte, Tatry, hlas ten k horám Černým,
hučte Krkonoše k Uralům:
»Peklo zrádcům, nebe Slávům věrným!«

A jako mohutným tímto akkordem celá báseň končí, zrovna tak mohutným předzpěvem — hově tehdejší časomíře, připsal jej Kollár klassickým šestiměrem — báseň se otvírá. V něm jde vlna básníkova nadšení, jeho lásky i nenávisti nejvýše, ten stal se záhy nejoblíbenější a nejznámější básní celého českého písemnictví. Slova Kollárova:

»A kdo se loupeže té, volající vzhůru, dopustil?
Kdo zhanobil v jednom národu lidstvo celé?
Zardi se, závistná Teutonie, sousedo Slávy:
tvé vin těchto počet spáchaly někdy ruky.
Neb krve nikdo tolik nevylil černidlaže žádný
nepřítel, co vylil k záhubě Slávy Němec«

jasně a ostře vyjadřovala celé národní smýšlení a cítění, Kollár je jimi stejně český jako časový.

»Slávy Dcerou« básnická činnost Kollárova se dovršila a vyvrcholila. Ostatní jeho básně a epigramy jsou poměrně malé důležitosti. To platí ještě více o dílech jeho vědeckých: Kollár zejmena v posledních letech svého

Rodný dům Karla H. Máchy.

546

života zabýval se starožitnostmi a jazykozpytem: ale díla jeho vyznačují se více smělou obrazotvorností nežli přesným vědeckým úsudkem.

O ‚Slávy Dceři' pracoval až do smrti; ve vydání z r. 1852 je na př. ještě mimo jiné přidána znělka na smrt Jungmannovu, který tam poprve nazván »tichým geniem«; v těch posledních vydáních je již příliš mnoho učenosti a rozmanitých zvláštnůstek Kollárových; z těch je nejznámější jeho infinitiv »strávivšeti«.

Kollár v Pešti měl postavení velmi nesnadné, boj za českou školu a české bohoslužby trval, při vzrůstajícím maďarismu, dvanáct let a ohrožoval postavení i zdraví Kollárovo. Pro školy vydal r. 1825 »Čítanku« a 1826 »Slabikář«; pro své ovečky vydal: »Nedělní, sváteční i příležitostné kázně a řeči« (dva silné svazky 1831 a 1844); sbíral slovenské písně: dva svazky jejich, s názvem »Národnie zpievanky« vyšly 1834 a 1835.

Zatím se mu r. 1835 podařilo pojmouti milovanou Mínu, již pokládal za mrtvou, za manželku (dcera jejich Ludmila vrátila se po smrti otcově do Weimaru); r. 1841 a 1844 podnikl dvojí cestu do Italie, kterouž obojí popsal. Od té doby však stává se postavení pešťské čím dále tím nesnesitelnějším; Kollár upadá do bojů i se zastánci spisovné slovenštiny, vliv Košutův žene věci v Uhrách do revoluce a tak jako spasná hvězda zazářilo Kollárovi pozvání do Vídně. R. 1849 jmenován profesorem slovanských starožitností na universitě vídeňské, kdež i 24. ledna 1852 zemřel a na marxském hřbitově pochován. Ze spisů jeho ostatních ještě jmenovati dlužno ‚Paměti' (ve kterých Kollár sám popisuje osud první polovice svého života), ‚Rozpravy o jmenách, počátkách i starožitnostech národa slávského i jeho kmenů' 1830, ‚Sláva bohyně a původ jména Slávů' 1839 a konečně ‚Staroitalia slavjanská' vydaná podporou vídeňské akademie po smrti Kollárově 1853. Tyto starožitnické a jazykozpytné spisy chybují valnou většinou tím, že hledají Slovany i tam, kde jich nebylo a že podpírají tyto nejisté domněnky ještě nejistšími doklady.

Ale básnické slávě Kollárově slabost jeho prací vědeckých neuškodila; Kollár stal se, jako málokterý jiný, miláčkem svého národa a prvním jeho klassikem. Slávy Dcera dožila se tolika vydání, jako žádná jiná báseň česká podobné rozsáhlosti; rozšířila se do nejširších vrstev a verše její podnes jsou vzorem básnictví vlasteneckého. Stoletou pamět narozenin Kollárových oslavil celý národ způsobem nejdůstojnějším.

‚Spisy' Kollárovy vyšly v Praze ve čtyřech svazcích 1861 — 1863; tu vyšla Sláva Dcera po páté; šesté, sedmé a osmé vydání vyšlo 1868, 1885 a 1891; kromě toho vyšly z ní výbory J. E. HULAKOVSKÉHO (1890) a J. JAKUBCE (ve dvou dílech; znělky milostné vyšly v 2. vyd. 1894 a znělky vlastenecké — spolu s výběrem i z básní ostatních 1894). Části její přeložili do němčiny WENZIG a ALBERT.

Životopis Kollárův napsal stručně 1893 J. JAKUBEC, jenž nyní vůbec horlivě se zabývá studium jeho života i rozborem jeho spisů. Cenné příspěvky k poznání jeho děl i života jsou uloženy v krásném sborníku ‚Jan Kollár', jenž vydán r. 1893 redakcí F. PASTRNKA na stoletou památku narozenin Kollárových. Slovinsky touž dobou psal o něm M. MURKO, jenž 1896 rozebral i v důkladném spise německém »Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhm. Romantik« celé ovzduší tehdejší; myšlénkami jeho politickými zabýval se T. G. MASARYK v díle »Česká Otázka« (1894) a J. KAIZL ve spise »České myšlénky« (1895). O stoletých jeho narozeninách zakoupen Svatoborem i rodný jeho domek.

Mnohem nepříznivěji však byl posuzován a uštván první skutečný básník český, nešťastný Kollárův vrstevník **K. H. Mácha.** Tento mladý básník, korouhevník českého básnického slohu i jeho první mučedník, v chudobě a nouzi vyrostlý, polským prostřednictvím s velkolepou postavou Byronovou seznámený, životem zlomený i kritikou zavržený, je nejskvělejší básnický duch doby předbřeznové. Jeho »Máj« ční jako zářivý maják vysoko nade všechnu ostatní poesii; a důstojně se druží r. 1836 k ostatním klassickým dílům tehdejším jako základní kámen novočeského básnictví.

Karel Hynek Mácha, 10. listopadu 1836 na Újezdě v Praze rodilý, prošel trpkou školu nouze a chudoby. Na gymnasiu v Litoměřicích — jako ostatní i on vyrůstal po německu — teprve česká kniha učinila ho vědomým vlastencem; Goethe a Schiller měl na něho vliv hluboký. Na universitě všímal si básnictví polského — z polských překladů poznal i démonického Byrona — pak vstoupil do služby státní a stal se právním praktikantem v Litoměřicích. Láska jeho k spanilé Marii byla tlačena poutem chudoby; básník — ač otec synáčka — nemohl se ani oženiti a nachladiv se při požáru zemřel 5. listopadu 1836 rozerván a v duševním roztruchlení v Litoměřicích, kdež i pohřben.

Máchův hrob na hřbitově litoměřickém.

Proti Kollárovým, namnoze jednotvárným, přeučeným, těžkopádným a nevybroušeným znělkám, opěvujícím city většinou abstraktní a vyčtené, bije ve verších Máchových, znějících jako čarovná hudba a jako tóny příštích desítiletí, vřelá krev srdce živého. Poslyšme jen slavný konec Máje:

»I v smutném zraku mém dvě velké slzy stály
co jiskry v jezeru po mé si tváři hrály;
neb můj též krásný věk, dětinství mého věk
daleko odnesl divoký času vztek.
Dalekoť jeho sen, umrlý jako stín,
obraz co bílých měst u vody stopen klín,
takť jako zemřelých myšlénka poslední,
tak jako jména jich, pradávných bojů hluk,
dávná severní zář, vyhaslé světlo s ní,
zbortěné harfy tón, ztrhané struny zvuk,
zašlého věku děj, umřelé hvězdy svit,
zašlé bludice pouť, mrtvé milenky cit,
zapomenutý hrob, věčnosti skleslý byt,
vyhasla ohně kouř, slitého zvonu hlas,
mrtvé labutě zpěv, ztracený lidstva ráj —
to dětinský můj věk.
Nynější ale čas
jinošství mého je, co tato báseň, máj.
Večerní jako máj ve lůně pustých skal;
na tváři lehký smích, hluboký v srdci žal. —
Vidíš-li poutníka, an dlouhou lučinou
spěchá ku cíli než červánky pohynou?
Tohoto poutníka zrak již neuzří tvůj,
jak zajde za onou v obzoru skalinou,
nikdy — ach nikdy. To budoucí život můj.
Kdo srdci takému útěchy jaké dá?
Bez konce láska je! — Zklamánať láska má!

A podobných krásných líčení, mohutných obrazů, dojemných vzdechů je všude v »Máji« rozseto. Neprávem vytýká se mnohdy jednoduchý a přece prý nejasný děj — báseň v I. oddíle líčí po překrásném popise májového večera dívku, které posel zvěstuje, že miláček její Vilém, »strašný lesů pán,« pro vraždu otce svého (zabilť jej, ježto ji svedl) očekává smrt ve vězení; v oddíle II. líčí se duševní boj Viléma v strašném vězení, kde jen »kapky hlas svým pádem opět měří čas;« v intermezzu prvém přípravy přírody k pohřbu Vilémovu; v III. oddíle po překrásném popise krajiny poprava Vilémova, v intermezzu druhém dojem její na jeho soudruhy, v oddíle posledním konečně dojem básníkův, když spatřil jeho mrtvolu — v tom neleží váha a krása básně, nýbrž v jejích líčeních krajin a citů, v té kou-

zelné a omamující hudbě řeči, v té nádherné kráse výrazů a slov, jež báseň prosycují. »Máj« je pravý vzor básnické mluvy, dílo dokonalé a nevyrovnané.

Kromě »Máje« sepsal Mácha řadu básní drobnějších a příležitostných; z větších básní (»Mnich« a některá dramata) zachovány jen zlomky. Kromě básní skládal i romány nejslavnější jsou »Cikáni,« jež podobají se dějem Máji, pak »Márinka« a j.

Mohutná síla básní Máchových a krásná forma jeho děl u kritiky tehdejší nepronikla; naopak: kamenovali mladého básníka, na jehož straně byla mládež, téměř všickni posuzovatelé a jen mladý RIEGER věnoval mu krásnou vzpomínku posmrtnou. Zdálo se, že báseň Máchova zapadne jako zářící meteor, ale během času rostla síla této hvězdy a již r. 1845 SABINA, vydávaje jeho »Spisy« — osudem velmi Máchovi podobný — celkem správně určil význam velkého tohoto pěvce. Od dob Sabinova vydání hvězda Máchova stoupala výš a výš — kritiky Tomíčka, Tyla, Malého a j. dávno zapomenuty — a dnes září na obloze českého básnictví předbřeznového jako slunce, v jehož záři bledne i lesk Kollárův a Čelakovského.

Od té doby pak spisy Máchovy rostly v oblibě; podruhé vydány 1862 ve dvou svazcích, po třetí (jen básně) 1898 J. KVAPILEM; nesčíslněkrát takřka otiskován zvláště »Máj«: obrazové vydání jeho je z r. 1860, 1881, 1893; pouhý text nejlépe vydán v jubilejním roce jeho vydání 1886; »Cikáni« vyšli ještě r. 1898.

Ze životopisů nejlepší a nejnovější jest J. ARBESA K. Hynek Mácha: spis jubilejní r. 1886 (jakož Arbes vůbec si zjednal o poznání Máchy zásluh největších); nejobšírněji — ne vždy správně — byronismus Máchův rozebrán ve spise M. ZDZIECHOWSKÉHO Karel Hynek Mácha i bajronizmus czeski 1894 (do češtiny přeložil 1896 J. VOBORNÍK). Máchou zabývá se také mimo jiné) Jar. VLČEK ve spise. Několik kapitolek z české literatury 1898.

Pro české písemnictví básnické tehdejší byl ovšem zjev Máchův jenom přeletavým meteorem — české básnictví doby tehdejší stojí úplně ve službách myšlénky vlastenecké a pod vlivem Kollárovým. Týmž směrem i duchem béře se i jeho pozdější kollega v povolání, slavný pěvec ‚růže stolisté' **František Ladislav Čelakovský.**

Čelakovský, z tesařské rodiny strakonické pocházející, studoval nejprve v Budějovicích, kdež vstoupil v důvěrné přátelství s Kamarýtem, pak v Písku, kdež probudil v něm profesor Alois Uhle vlastenecké uvědomění, v němž utvrdil ho ještě více strakonický truhlář Jan Plánek. Studia další konal v Praze, kde se seznámil s novým, šlechetným přítelem Chmelenským, pak v Budějovicích, odkud však musil odejíti, ježto byl přistižen při čtení Husovy Postilly; teprve r. 1820 mohl v Linci svá studia začíti znovu.

Narozen byl v Strakonicích 7. března 1799; prvním základům nauk přiučil se u své matky Anny, jež později za ním i do Budějovic a do Písku donášela, čeho bylo potřebí.

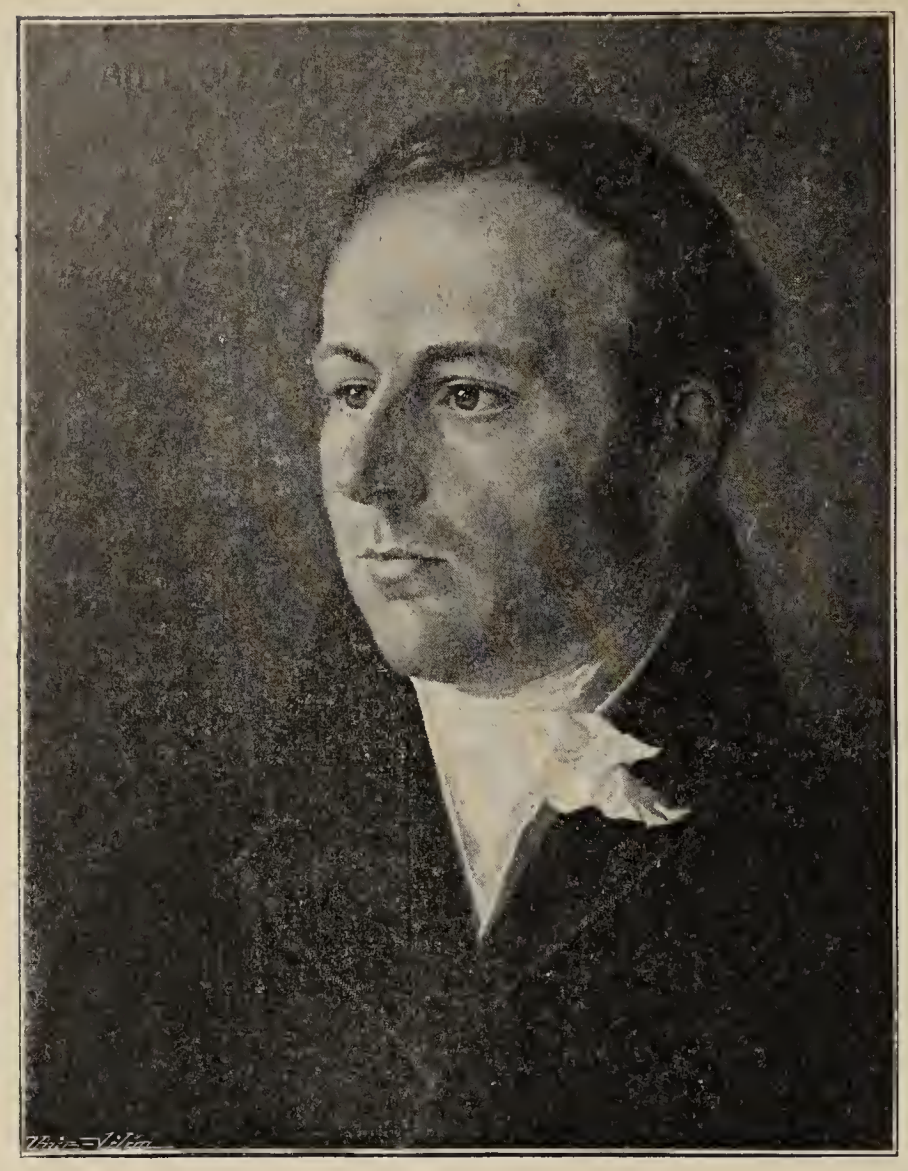

František Ladislav Čelakovský.
551.

Prof. A. Uhle kdysi, r. 1812, napsal potupný spisek o češtině, za nějž Jungmann, nazvav ho Bohemariusem, ho pokáral v Hlasateli tak, že se Uhle stal nejhorlivějším vlastencem. Čelakovský proto se ho později ujal, když Kollár — podle článku Jungmannova, nevěda o jeho důkladném obratu — jej zařadil do slovanského pekla. Čelakovského zastání nebylo Uhleovi nic platno; ještě dlouho po tom vlastenci tepali ho písničkou: »Jsou, jsou po Slovanech Češata«..

Josef KAMARÝT — s Čelakovským přijal později vlastenecké jmeno Vlastimil — nejdůvěrnější a nejmilejší přítel Čelakovského (1797 – 1833) byl rodem z Budějovska (z Velešína u Krumlova) a působil později jako kněz na Táborsku (v Táboře byl kaplanem, pak farářem v Klokotech). Příklad Čelakovského vedl i jeho k básnictví (r. 1822 vydal sbírku svých básní — sebrané vyšly teprve 1867), ovšem s nevalným zdarem; důležitější je jeho veliká sbírka českých písní duchovních, vydaná r. 1831—1832. Dopiska s Čelakovským (vydaná v »Sebraných listech« 1870) je důležitým pramenem literarnímu dějepisci.

Ještě důležitější byl svou pomocí v dobách nejtrudnějších Čelakovskému druhý přítel, ušlechtilý Josef — později také vlasteneckého příjmení Krasoslav — CHMELENSKÝ (1800—1839), rodák Bavorovský, rovněž záhy jako Kamarýt Čelakovskému smrtí vyrvaný. Studovav práva (nabyl i titulu doktorského) vstoupil do státní služby a r. 1835 stal se místosudím při dvorském soudu lenním v Praze. Ušlechtilý vkus jeho jevil se zejmena v některých úsudcích o dílech básnických, pak i v skládání a překládání operních textů (od něho pochází text k opeře »Dráteník« 1826, »Oldřich a Božena« 1828 — obě složil Fr. ŠKROUP), konečně ve vlastních básních. Těchto je počet dosti skrovný (více překládal; mezi jiným i text známé opery »Němá z Portici«): »Básně« jeho vyšly r. 1823 (a pak u Výboru v Národní Bibliotece 1870.), ale lahodnost jejich a zpěvná úprava pomáhaly jim k oblibě — a píseň jeho nejedna znárodněla. Z těch je nejznámější »Růže Tetínská« (‚Nad Berounkou pod Tetínem'), jíž hudba Škroupova pomohla i k několika překladům: oba přátelé píseň tu složili prý původem sázky, zdali jeden za vykouření doutníku, druhý za vypití kávy složí text nebo hudbu. Sázku oba vyhráli. Kromě toho Chmelenský účastnil se psaní i do časopisů, vydával sám almanach »Kytka« (1836—1838) a psal i články vědecké; bohužel jeho šlechetnému a vzornému působení vlasteneckému záhy položily mez zákeřné souchotiny.

V Linci, »ve vyhnanství«, Čelakovský rozhodl se věnovati se úplně českému písemnictví — z té doby jsou jeho nejstarší básně — tu přešel

k pravopisu analogickému, tu konečně — hlavně působením dra Klicpery — přilnul úplně ke směru slovanskému — a touha po vlasti byla tak mocná, že již r. 1820 vrátil se do Prahy dostudovat filosofii.

František KLICPERA (známější je mladší rodák, dramatik Václav Kliment), rodák z Chlumce nad Cidlinou (1790—1820), záhy již přilnul k rostoucímu hnutí národnímu. Osud zavál ho — byl doktorem lékařství — do Lince, kde aspoň Čelakovskému poskytoval svou knihovnou poučení a útěchy. Zemřel téhož roku, kdy Čelakovský na dobro s Lincem se rozloučil.

Rodný domek Čelakovského ve Strakonicích.

Když usadil se pevně v Praze, stal se záhy věrným pomocníkem a druhem Jungmannovým; dobýval si výživy vyučováním v rodinách (nejprve u Preslů) a prázdných chvil užíval k tomu, že básnil a dále studoval. Básně jeho (první jich sbírka »Smíšené básně« vyšla roku 1822) vynikaly pěknou formou a vlasteneckým duchem (z nich znárodněla zejména báseň »Za dnů mladosti kdo radostné«, později Havlíčkem travestovaná), hlavní však slávy nabyl teprve později — »Růží stolistou«.

Čelakovský totiž r. 1830 zamiloval si v Strakonicích spanilou Marii Ventovou; city, jež k ní choval, projevil v řadě krátkých básniček (podobně jako Kollár) — sbírka jich pod názvem »Pomněnky Votavské« vyšla roku

1831; po smrti své staré mateřské přítelkyně Antonie († 1831) a když se i hmotné jeho poměry zlepšily ustanovením za redaktora úředních »Pražských Novin« (1834), pojal ji za manželku a básně své rozhojnil. Pojal myšlénku širší a hlubší — po způsobu německých básníků umínil si rovnou měrou Musu svou zasvětiti lásce i moudrosti a tak r. 1840 zjevila se místo »Pomněnek Vatavských« v novém uspořádání »Růže stolistá«, jež obsahuje 50 básniček milostných, nejlepší část sbírky, jež však záhy upadly v zapomenutí, a 50 básniček mudroslovných, v nichž podobně jako Kollár stělesnil názory tehdejšího vlasteneckého kroužku Jungmannova.

Marie Antonie (tak nazývala se klášterním jmenem), vlastně Josefa PEDÁLOVA (1780—1831), jeptiška řádu Alžbětinek, vynikla také v písemnictví českém pode jmenem »Dobrovlastka« (vydala 1816—1830 několik knížek pobožných). Čelakovskému byla věrnou a upřímnou přítelkyní; smrt její ho hluboce dojala.

A tyto vlastenecké básničky také založily slávu »Růže stolisté«; rozšířily se po celém národě a dodnes zaznívají ještě její:

»Potem, krví svatá země
matko mužů velikých!
Div, hle ještě žije plémě
tvé po bouřích tolikých!

Měst tvých účel býval slávy
domknouti se výšiny
a co ves, to bystré hlavy,
a co hrad, to hrdiny.

Nuž, té pozasuté sopky
svou pochodní tajné kobky
sám, Palacký, osvěcuj,
dávní láskou rozněcuj!

Nebo:

S námi štěstí ať zahrálo
na pány neb posluhy,
k činům přec každému přálo
dosti volné okruhy.

Nepaměti do propasti
klesne pustý darmochleb!
bláh, kdo pěstoval své vlasti
jednu růži, jeden štěp.

Komu však los méně stkvoucí
padl, aspoň pro budoucí
poutníky a poutnice
urovnávej silnice.

Tyto a podobné básničky (celá »růže« je z podobných trojslohových — sloha o čtyřech verších s dvojím rýmem sdruženým — básniček) založily básnickou slávu Čelakovského. Ačkoli filosofie jejich je dosti záhadná, zápal lásky dosti slabý, úprava slovesná velmi chatrná (mnoho nových, částečně z ostatní slovanštiny přejatých, slov, mnoho rčení prosaických i rýmy místy otřelé a všední) — přec podobně jako u Kollára zjednala její časová povaha ‚Růži' oblibu všestrannou. Vydána nejčastěji ze všech básní Čelakovského; kromě otisku ve vydáních souborných vyšla šestkrát o sobě; z novějších jest nejlepší vydání Fr. BÍLÉHO (s úvodem a výkladem) 1894 již podruhé vyšlé.

»Růže stolistá« je vyvrcholení básnických snah a tužeb Čelakovského; jí Čelakovský postoupil ve svém snažení nejdále. Ale vedle těchto uměleckých snah — vedených vzorem Maďara Kisfaludyho — stvořiti dílo umělecky dokonalé zabýval se Čelakovský ještě pracemi jinými, věnovanými jednak překladům znamenitých cizích děl básnických, jednak sbírání a napodobování básnictví národního českého i vůbec slovanského.

K tomuto obojímu směru vedl ho jistě vliv Jungmannův a záliba v Göthovi; první popud k tomu dal mu asi Hanka. Ten totiž již záhy zabýval se sbíráním písní národních a jejich napodobením — když pak pracemi při Museu a vlastní ješitností byl od podobné práce vydavatelské zdržován, dal své sbírky Čelakovskému a tento vydal 1822—1827 ve třech svazcích »Slovanské národní písně« (později k nim připojil i písně litevské ze sbírky Rhesovy).

Václav HANKA (1791–1861), rodilý z Hořiněvsi u Králové Hradce (v tomto městě studoval gymnasium, universitu pak v Praze i ve Vídni), záhy přilnul k Dobrovskému, jehož přízní stal se 1818 kustodem a 1823 prvním knihovníkem Musejním. Símě přednášek Dobrovského padlo u něho na půdu úrodnou — on záhy stal se živým představitelem slovanské vzájemnosti, hovoře téměř všemi slovanskými jazyky; jeho pracovna musejní, zejmena po smrti Dobrovského, stala se cílem pouti slovanských učenců, hlavně mladých slavistů ruských Bodjanského, Sreznevského, Pogodina a j. A viditelných toho znamení — řádu sv. Anny, drahocenného prstenu, županu atd. — věnovaných mu caři a carevnami ruskými vážil si Hanka s dětinnou radostí, jakož vůbec jeho literarní působení vyznačuje se rozmanitými osobními libůstkami. Spisy své vydával zvláštním pravopisem (vynalezl totiž pro č, š, ž, h zvláštní písmeny), své písně dával komponovati výtečným hudebníkům, k písním svým dával rýti obrázky od nejlepších umělců, dával je tisknouti v nádherné a miniaturní úpravě — přirozeně i jeho podobizen je bez počtu. Ostatní vlastenci proto naň shlíželi s útrpností někdy a někdy také s rozhořčením.

K nejstarším jeho pracím náleží sbírka (dvanácti) Písní 1815, vydaná pak častokrát, z nichž mnohé znárodněly — ovšem nikoli cenou básnickou, nýbrž krásou hudby: »Moravo, Moravo« atd.; kromě několika příležitostných nad tyto básně nepokročil. Ukázkou jich může býti blahopřání Dobrovskému 18. března 1817:

»Z toho pahorečku od wýchodnj ſtrany
kde Dobroſlaw rozbil s čeledj ſwau ſtany,
tam kde z wěkoſněžných krkonoſſkých ſkalj
byſtré Labe w drawau Orlicy ſe walj —
odtuď přigmete Wy, Hrdinové ſtkwaucý.
naſſi wěrnau wděčnoſt, naſſi wděčnost wraucy.
Wy ſte zachowali drahý poklad Wlaſti,
zachowali poklad ten v krutokruté ſtraſti,
když giž obſtaupena, gazyk němý neſla,
a když k mateřſkému naděge wſſem kleſla;
gako s přjwalem hrom krupobitj hrne,
roztříſſtěné žjto ledem, ohněm trne;
tak ſe dálo s námi: — oněměti mělo
wſſe, co libým zwukem Slowěnčiny znělo.
Vplynulo žitj wnuků Slawomila,
gimž otcowská wláda wladau celau byla;

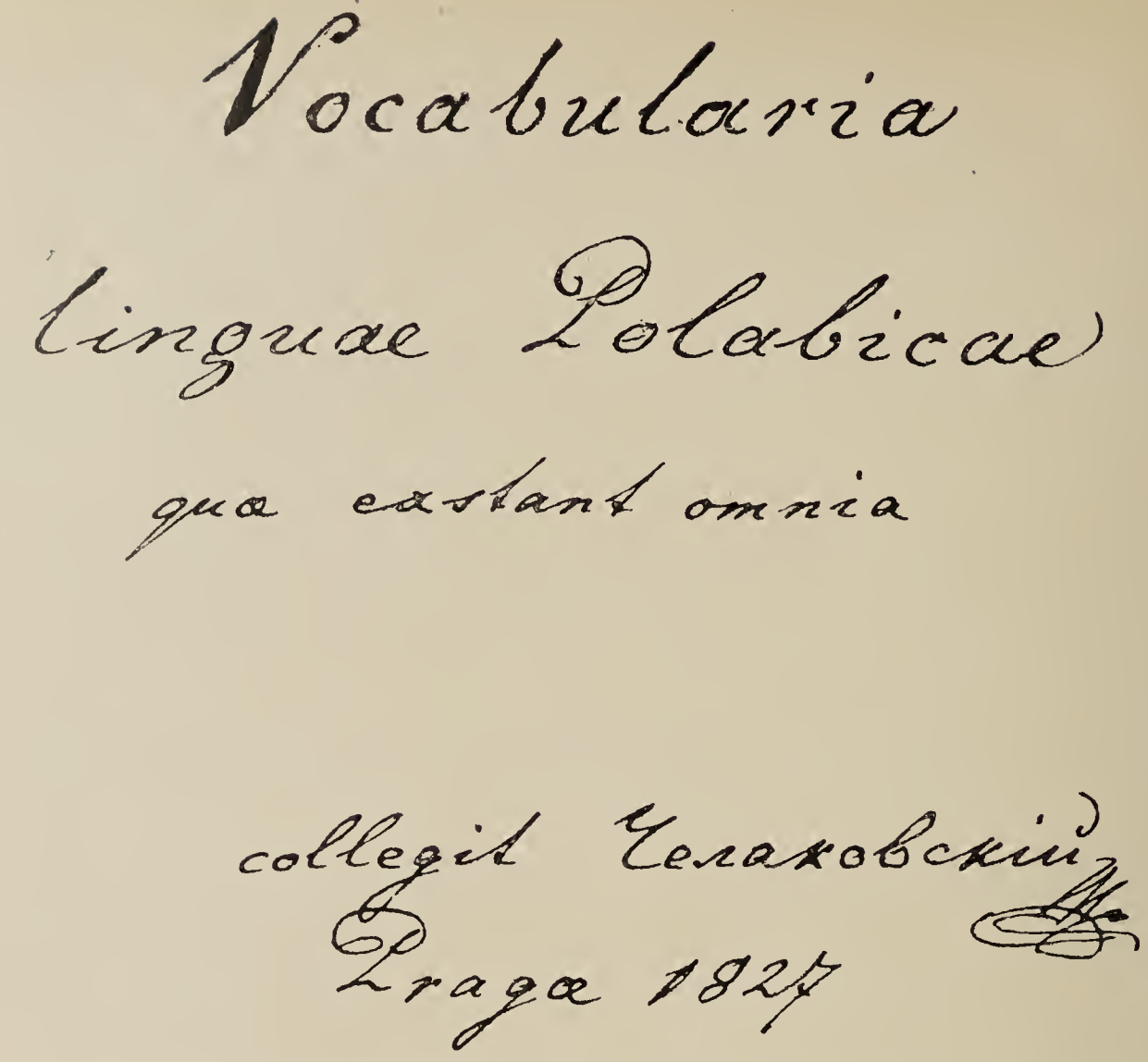

Titulní list polabského slovníka s ruským podpisem Čelakovského.

nezpomenau na to Senonice lučné,
že zrodily Samo pro ty bitwy hlučné;
w kterých Karla ztepaw, Sláwy wyſwobodil,
a na pomstu w krwi wrahowſké ſe brodil.
Odletěla od nás y blažená léta,
co zde ſauſedila s námi Eližběta;
ač památka gegj chrám a hradba dwogj
geſſtě poſud hrdě na odiwu ſtogj.
Vtichl hlas, njmž Tkadlec na neſſtěstí wolal,
Neplach Hořeňovský, co nám děje ſnowal;
od počátku naſſe okolí ſe ſtkwělo,
ono Plody, Muzy, ono Meče mělo:
my ſme pod praporcy Chwalowými ſtáli
a gak wjtr plewy, tak ſme Němce ſwáli:
hláſaly to tehdáž y wyſoké planě
kde ſme porazyli nepřátelſké zbraně.
U nás w zboru wedl ſpráwu Rokycána
ta w občanſkých wěcech Giřjmu geſt dána;
na památku ctjme w znaku geho gméno,
které korůnau geſt králů oſlaweno.
Balbjn s Wydrau v nás prwnj ſpatřil ſwětlo
v nás mnoho giných ſlawných mužů kwětlo.
My gſme poſud zárod z kmene Dobroſlawa,
genž byl w tomto kraji wſſechněch Čechů hlawa:
ay, y Dobrowſký náš wykwětl z toho dawu,
Dobrowský, ta hlawa wſſech včených Sláwů!

Mnozí ovšem přičítali Hankovi i původství t. zv. Rukopisu kralodvorského (v. str. 60) a Zelenohorského (v. str. 524), ale zdá se, že neprávem. Básně jeho milostné i výpravné takového podezření nepotvrzují. Za to ovšem větším právem možno Hankovi přičísti původství některých památek meziřádkových: Evangelia svatojanského, Gloss v Mater Verborum, překladů v t. zv. Žaltáři glossovaném (v. str. 24.) a j.; k těm Hankovy vědomosti dostačily.

Neboť — ačkoli vrstovníci schopnosti i spisy Hankovy znamenitě přeceňovali (byl nazýván akademií ruskou soupeřem Dobrovského, jako člen král. č. učené společnosti přednášel od r. 1849 i na universitě, pochován s největší slávou na Vyšehradě a hrob jeho ozdoben zvláštním pomníkem »Svatobora«) — Hanka přece rozvíjel činnost vskutku pozoruhodnou. Kromě překladů Gessnerových idyll (1817), jímž projevil jen hold duchu doby povinný, překládal a vydával texty slovanské i staročeské: ze slovanských tak vydal t. zv. evangelium Remešské (v. str. 173, 1846), staroslovanský rukopis evangelia Ostromirova (1853), staroruský zpěv o výpravě Igorově, spolu s překladem českým i německým (1821), překlad písní srbských ve dvou svazečcích: »Prostonárodní srbská Muza do Čech převedená« (1817) atd. Ze staročeských vydání nejdůležitější je jeho sbírka staročeských textů, vycházevší — většinou podle opisů Dobrovského — v šesti svazcích 1817—1824 s názvem »Starobylá skládanie« (tam oti-

Titulní stránka první sbírky Čelakovského.

štěny kromě t. zv. rkp. Hradeckého, Svatovítského a Alexandreidy ještě Tkadleček, Tristram a Tandariáš, většinou památky XIV.—XV. stol.), pak »Stará pověst o Stojmíru a Bruncvíkovi« (1827), Husova Dcerka (1828) (vydána v podobě značně osekané), Zbírka nejdávnějších slovníků latinskočeských 1833 (obsahuje téměř všecky padělky, Hankovi přičítané a velice mnoho chybných čtení) konečně Dalimilova kronika (1851) — tuto Hanka »v nejdávnější čtení navrátil« t. j. všechny neshody u verši vymýtil a opravil. Tato činnost vydavatelská nebyla tedy ani šťastna ani správná; Hankova vydání (i s jeho vysvětleními »pozatemnělejších slovíček«) stala se později vzorem, jak se staré památky vydávati nemají.

Ještě méně vyniká jeho činnost mluvnická; tu vydal některá »opravená« vydání spisů Dobrovského (Glagolitica, Slavin atd.), dále překlad jeho »Lehrgebäude« (1822, 1831, 1849) — dle něho sestavil i mluvnici ruskou (1849, 1857) a polskou (1839, 1850) a z velikolepých Institutic mistrových sestavil maličkou mluvničku staroslovanskou (1846, 1859). Tyto jeho knížky a knížečky osobním působením Hankovým docházely četných vydání: »Pravopis český« byl vydán dokonce devětkrát; ale v kruzích vědeckých ani ony, ani články Hankovy v Musejníku a Pojednáních učené společnosti neměly vážnosti. To Hanka nesl zvláště těžce a tato nelibost k badatelům skutečným (ačkoli jinak, zejmena leckterá bibliografická práce Hankova, jako jeho soupis českých prvotisků 1851 atd., podává přece velmi cennou látku) zapletla ho 1851 do boje s Miklosichem, žákem a nástupcem Kopitarovým, jenž skončil úplnou porážkou Hankovou.

Ještě větší nesnáze však mu připravilo objevení t. zv. Rukopisu Královédvorského (1817, 16. září v. shora) a některé padělky v textech starých. Již Dobrovský pokládal ho určitě za padělatele evangelia svatojanského a měl za to, že ani při ostatních nebyl bez účastenství. Toto podezření, udržované Kopitarem, později téměř jasně projevil 1858 časopis Tages-

Josef Chmelenský.

bote; Hankovi nastala krušná povinnost, redaktora Kuha žalovati — při Hanka vyhrál (Kuh byl odsouzen, ale později mu udělena zvláštní shodou okolností indemnita) ale chřadl od té doby tělesně i duševně, zvláště, když již r. 1857 chemickým zkoumáním shledala se podvrženost dvou památek, jež Hanka stále při vydáních Rukopisu Královdvorského otiskoval (byly to píseň pod Vyšehradem a milostná píseň krále Václava). Nezdá se sice, že by právě tyto písně byly jeho padělky, ale na něho bylo obecné podezření.

Spíše by se zdálo, že původcem »písně pod Vyšehradem« byl její »nálezce« Josef LINDA (1793—1834), spisovatel, redaktor a také jeden čas úředník pražské knihovny veřejné. Tento důvěrný přítel Hankův, ale člověk jinak záhy osudem zlomený a zničený, redigoval »Pražské noviny« »Poštovské noviny« a j., překládal

z němčiny (Schillerova Fieska a Ouklady a láska; pro mládež: »obrazní přírodopisná kniha« atd.), psal do časopisů a vydával také samostatné knihy, vážící děj ze starých dějin českých a naivním způsobem nápodobující řeč i mrav předků. Takové je drama »Jaroslav Sternberg v boji proti Tatarům« z r. 1823, jež namnoze dějem se kryje s Jaroslavem rukopisu Královédvorského a takový je i román předvěký: »Záře nad pohanstvem nebo Vácslav a Boleslav; vyobrazení z dávnověkosti vlastenské«, vyšlý 1818. Tento román, v němž staří pohané čeští jsou s větší láskou kresleni, nežli první křesťanský světec, jeví pozoruhodné podoby s rukopisem t. zv. Zelenohorským (později objeveným) i s jinými spornými památkami. Jak asi napodoboval starou češtinu, svědčiž modlitba a věštba kněze Svantovítova Boleslavovi.

»Pobědonosný Svantovíte! mohušči mečem i kopěm, dalekobystrý okomže, uchomže. Tvoj meč jedním razom razkoliti možet velije hory i kopě tvoje možet pronzati kamenyje hory tvrdeje i dochnovenje tvoje, imže puščaeš strach na vrahy Slavjan, možet naduti razpjataja nebesa v trojaku vyšňu i širinu kako bublinu vodňuju. Prijmi žertvu seju, tobě prijatný ljubezný pětuch; i otvori očam mojim strany buduščaho věka, dajže jazyku mojemu slovesa izjasňujušča volju tvoju! Ty Boh širokovláden! Vidju množstvje jelenov pasúcjech sje v krajině tučnej po stráněch a po vrších a scházejú sje v údoljé k čistej vodě a pijú a lízajú sje ochotno a nikakoe nevole mezi nimi. Aj se! tam ot lesa pricházejú jeleni jini; ale není jim vjece podoba jelenov krásnych pasúcjech se v krajině rozkošnej a kako by dychali jeleni ti cuzie lásku a prjátelstvo jelenom pasúcjem sje v krajině? Ale jich dech jest jedovat a jeleni v krajině nim nakaženi tratje krásu svú i zdajú sje, kako by neběchu vjece jeleny i stanú sje potvorami jeden drtje druha. Krajina ta krásná, ta rozkošná stává sje pustinú jako bahnem. Viděny zděs potvory neznámy a žížaly a draci. A bohové sešlú oheň, ten spalje všechno a sešlú vodu a učinja propasť z krajiny sej. — Povětrje nakaženo jedem a zkázú — sirá hustá mlha stoijé nad propastěj černú a vsaký pták a živočich vsaký mženju padá zachvácen jedem. I letje hejno orlov do jizliny sej a jeden letje pred nimi, jenž jesti najvyšší z nich a jest mu zlato na hlavě a bohové napjenajú oheň a vodu, aby spálili vsje a vsje potopili. A se — tu priletí jiný orel zlatohlav a z jedné matky s orlem pravým a rozrazí hlavu orla letěcjeho pred hajnem: i spadne orel ten na zemju zabit a druzje vracuju sje od propasti do svojich krajin blahosti a bohové milujú je.«

Jak patrno, Linda tu jeví jazyk velmi podobný, jako v podvržené Písni pod Vyšehradem. Poněvadž pak v těch dobách — oba ještě studenti — bydlili společně s Hankou a v té době právě zjevily se i ostatní památky nepravé a podezřelé, je dosti pravděpodobno, že Linda je původcem básnických, Hanka pak meziřádkových podvrhů.

Čelakovskému ovšem tato činnost Hankova a Lindova zůstala utajena, ale s opravdovou láskou šel stopou Hankovou ve sbírání a napodobování písní národních dále. Kdežto Hanka se nepovznesl nad nápodobení (ovšem dosti šťastné) některých národních písní milostných, Čelakovský myšlénku

Karel A. Vinařický.

tvořiti dále provedl velkolepým způsobem ve dvou klassických dílech: v »Ohlasu písní ruských« (1828) a později v »Ohlasu písní českých« (1839); ohlas ruský vyniká mistrností úpravy i rozsáhlostí skladeb nad ohlas český, kterýž však zase dobrým vystižením národního ducha českého z valné části znárodněl.

»Ohlas písní ruských« — obsahuje většinou veliké básně výpravné »Ilija Volžanin«, »Čurila Plenkovič«, »Bohatýr Muromec« atd., jichž děj vesměs je vážen z báječné doby starých ruských zkazek — vzbudil takovou účast a zároveň takový podiv, že bylo projevováno domnění, jako by Čelakovský básně ty byl z ruštiny přeložil. Jsou zajisté všechny téměř zvláštnosti ruské mluvy básnické tak věrně vystiženy, prostředí i osoby jednající tak správně vykresleny, že není domněnka ta tak vzdálená; a přece i pečlivý a podrobný rozbor MÁCHALŮV ukázal, že je mylná. Bohatýr Čurila, který zabije ptáka Velikána Velikánoviče, hrdina Muromec, jenž pomstí smrt krásného mládce na třech jeho vrazích Tatarech, rek Ilija, jehož matička Volha opatří šalebnou výstrojí válečnou . . . . tyto všechny osoby zrovna tak hlubokým dojmem naplňují srdce čtenářovo jako zase vesele působí »veliký trh ptačí« a žalost prodavače pana čápa, jenž dodnes »penízek po penízku« shledává a ze žab vytřepává; i v drobnějších písních milostných umění Čelakovského jeví se v světle nejpříznivějším. Právem Palacký v úvaze Musejníkové přiřadil »Ohlas« ke Kollárově Slávy Dceři. R. 1883 vyšel se skvostnými illustracemi M. ALŠE; kromě toho i jindy často. Úspěch, jehož se dožil Ohlas ruský, již r. 1830 vedl Čelakovského ke psaní ‚Ohlasu písní českých'; nepříznivé poměry však byly příčinou, že český Ohlas — Čelakovský v předmluvě sám naznačil jeho rozdíl proti Ohlasu ruskému — vyšel až po desíti letech. Povaha českých písní je v něm vystižena rovněž dokonale: »Cikánova píšťalka«, »Pocestný«, »Český sedlák«, »Radost a žalost« a j. znárodněly a zpívají se podnes; méně se zdařily Čelakovskému básně výpravné, ačkoli i z nich »Toman a lesni panna« náleží k nejlepším plodům českého básnictví výpravného.

Kromě básnictví zabýval se Čelakovský v těchto dobách také studiem jazyků slovanských; sestavoval slovník vyhynulého jazyka polabských Slovanův a zvláště horlivě studoval lužické srbštiny; stále také ještě pomýšlel na professuru někde v Rusku — jednáno o to s ním, s Hankou a Šafaříkem, ale vinou Hankovou se jednání jak známo rozbilo — až konečně sňatek s Marií Ventovou jej — podle zdání — připoutal na stálo k domovu.

Z nových přátel — Chmelenský i Kamarýt ho záhy opustili — slušno jmenovati Karla VINAŘICKÉHO a Fr. Jar. VACKA-KAMENICKÉHO. Z těch zvláště byl mu nakloněn slánský rodák **Vinařický** (1803—1869), arcibiskupský ceremoniář a tajemník (v tom úřadě vymohl i Jungmannovi podporu arcibiskupa Chlumčanského na vydávání Slovníka), od r. 1833 farář v Kováni, od r. 1849 děkan v Týně nad Vltavou, konečně kanovník na Vyšehradě. Vinařický náležel k nejhorlivějším buditelům tehdejším: smýšlení arci ryze katolického — měl hlavní účast při vzniku »Časopisu pro katolické du-

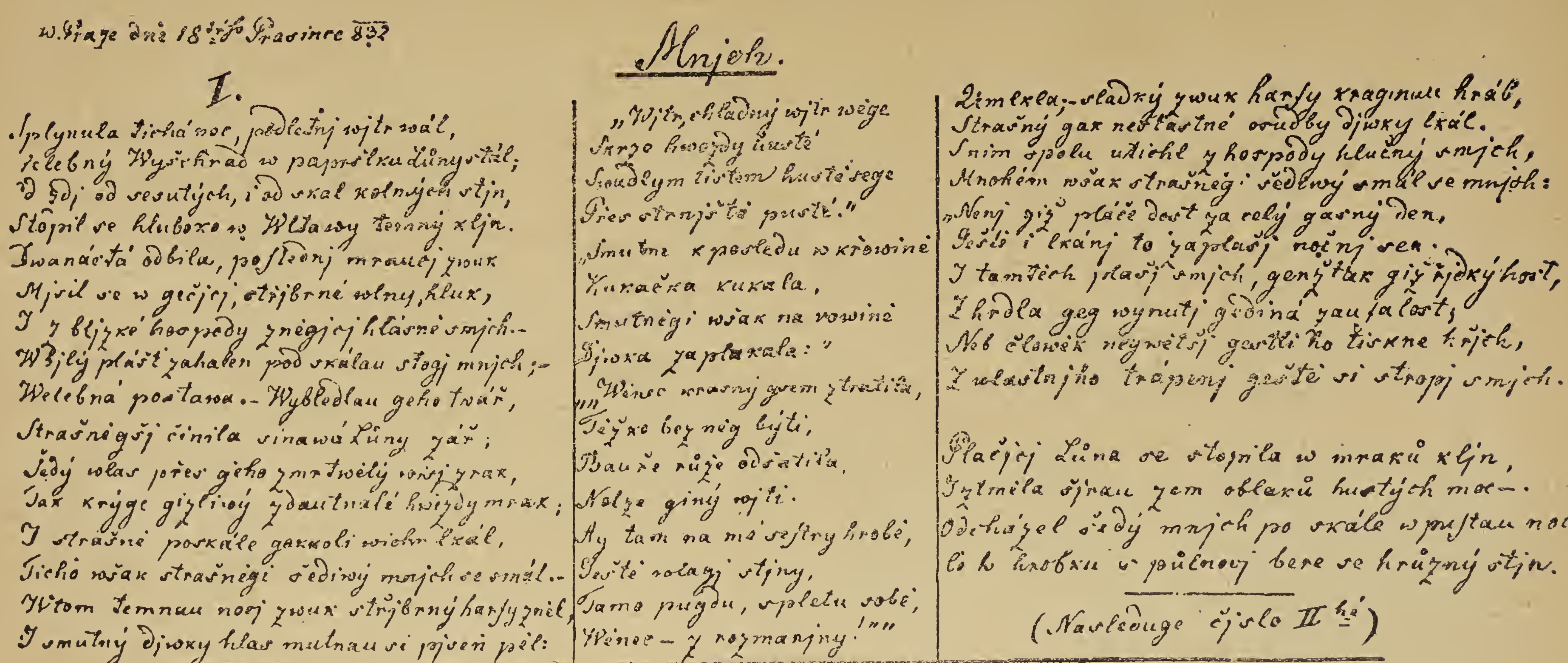

w Praze dne 18ho Prasince 832

Mnich.

I.

Splynula tichá noc, poslednj wjtr wál,
Lebný Wyšehrad w paprslku lůny stál;
Od zdj, od sesutých, i od skal kolmých stjn,
Stopil se hluboko w Wltawy temný klín.
Dwanáctá odbila, poslednj mraucý zwuk
Mřil se w gegjch, stříbrné wlny, hluk,
I z blízké hospody znégjcj hlasné smjch. —
W bjlý plášť zahalen pod skalau stogj mnjch; —
Welebná postawa. — Wybledlau geho twář,
Strašnégšj činila sinawá lůny zář;
Šedý wlas přes geho zmrtwělý wisj zrak,
Jak kryge gizlinoy zdaultnalé hwězdy mrak;
I strašně poskalé gakkoli wichr lkál,
Ticho wšak strašnégi šediwý mnjch se smál. —
W tom temnau nocj zwuk stříbrný harfy znél,
I smutný djwky hlas mutnau si pjseň pěl:

„Wjtr, chladný wjtr wěge
Skrze hwozdy husté
Swadlým listem hustě sege
Přes strnjště pusté."
„Smutně k posledu w křowině
Kuračka kukala,
Smutněgi wšak na rowině
Djwka zaplakala:"
„Wěnec krasný gsem ztratila,
Těžko bez něg býti,
Bauře růže odsatila,
Nelze giný wjti.
Ay tam na mé sestry hrobě,
Ještě rostau stjny,
Tamo pugdu, vpletu sobě,
Wěnec — z rozmarjny."

Zamlkla, — sladký zwuk harfy zraginau hráb,
Strašný gak nešťastné osudby djwky lkál.
S nim spolu utichl z hospody hlučný smjch,
Mnohém wšak strašněgi šediwý smál se mnjch:
„Nenj giž pláče dost za celý gasný den,
Ještě i lkánj to zaplašj nočnj sen.
I tam těch plašj smjch, genž tak giž řjdký host,
Z hrdla geg wynutj gediná zaufalost;
Neb člowěk negwětšj gestli ho tiskne hřjch,
Z wlastnjho trápenj geště si strogj smjch."

Plačjcj Lůna se stopila w mraků klín,
Ztmila zjrau zem oblaků hustých moc. —
Odcházel šedý mnjch po skále w pustau noc,
Co k hrobku w půlnocj bere se hrůzný stjn.

(Následuge čjslo IIhé)

Snímek rukopisu K. H. Máchy.

(V původní velikosti.)

Grosman a Svoboda v Praze.

W Praze dne 8 Dubna. 1836.

Já gsem wydal na swůg náklad „Máj" Báseň roman-
tyckau, to gest weršowaný románek, bude obnášeti asi
$2\frac{1}{2}$ tištěného archu, gakož o tom we „Kwětech" dáli Bůh
obšjrněgšj. obdržjš zprávu. Asi 100 exemplářů dal
gsem wytisknauti na welmi skwostném papjru, i osta-
tnj přjprawy k tomu gsau skwostné. Gaký exemplář pro
Tebe, to wjm; gestli ale pro někoho w okolj budeš něco po-
třebowati, tedy piš w listu na mne, kolik, a na
gakém papjrů, chceš exemplářů; a více - za to Tě žádám - bys
to; - byt gsi i třeba nepsal o exempláře. Swoboda Tě po-
zdrawuge.

Swůg.

Kar. Hyn. Mácha.

Výňatek z dopisu Máchova Petru Veselskému, učitelskému pomocníku ve Světlé.

(V původní velikosti.)

549.

Fr. Jaroslav Vacek- Kamenický.

chovenstvo« 1828 (je to po Musejníku nejstarší nynější český časopis — v l. 1853—1859 však nevycházel), při založení »dědictví sv. Prokopa« r. 1860 (jež vydává vědecké knihy katolického bohosloví), při jednání (1830) o vydáváni slovníka naučného atd. a rozsáhlých svých známostí v kruzích vysokého kněžstva a úřednictva užíval velmi obratně a vydatně ve prospěch českého písemnictví i spisovatelstva. Čelakovského v trudných dobách podporoval co nejvydatněji; ano on dokonce pro něho podnikl šlechetný čin, který na nějaký čas oba přátely od sebe odpudil. Čelakovský totiž ucházel se o profesuru českého jazyka a měl hojně soupeřů; mezi nimi byl i Vinařický, který přízni kruhů úřednických byl navržen na místě druhém. Toto jednání pokládal pěvec Ohlasů za zrádné; ostrými slovy si ulevoval ve svém bolu — ale Vinařický tak učinil jen proto, aby v rozhodné chvíli vzal žádost zpět a zbavil tak Čelakovského nemilých soupeřů (místa ovšem přítel ani tak nedostal). Rovněž blahodárné a vlastenecké bylo působení jeho za prvního ruchu národního v letech šedesátých, když nastala doba života veřejného.

Básně a překlady jeho, rovněž i studia soukromá, svědčí, že Vinařický měl jisté oblíbené koníčky. Slovanství doby tehdejší zmocnilo se i jeho přes míru; etymologisoval o Keltech až přílišně; a více ovšem vhodný žert, nežli básnické tvoření byly některé jeho básně, jimiž dokazoval proti německým pomluvačům lahodu a líbeznost našeho jazyka. Sbírka jich vyšla 1843 pod názvem »V a r i t o a l y r a«; tam nikde v žádné básni nestýkají se dvě souhlásky (ukázkou stůj zde sloha o létě:)

»Louka kosou sečená voňavé tady zápachy dýše;
žíto bělá se, lepou lakomá rosa růži napájí.
Úpaly záhubivými nový tamo sádek umírá,
nápoje žádoucí. Košatou sedají pode lípu
vazačové a hoví si, by síly nabývaly údy.
Žíto žaté ze polí již oráči vozí. Nenadále
bouře divá rachotí; i valí se palouky hubící
lijavec údolinou. Luh i háj zotaví se po bouři.

Vedle takových hříček básnických — později přidružil se k nim spisek »Der Sprachenklangmesser«, vydaný ještě nejnověji knihkupectvím J. R. VILÍMKA — Vinařický psal i básně obšírnější. Z nich nejznámější jsou »S n ě m y z v í ř a t«, vyšlé 1841 (přepracované ještě 1863), v nichž farář kováňský a později vyšehradský kanovník dal nepokrytý výraz svému konservativnímu — dle jiných zpátečnickému — smýšlení a posmíval se zejmena západnickému ruchu liberalnímu. Týmž asi duchem psány jsou jeho »básně dětské«, truchlohra »Jan Slepý« a j.

Důležitější však je činnost překladatelská. Pracoval na nich dlouhá leta a měl při nich své zvláštnosti. Nejlepší je překlad Vergiliových »Spisů básnických«, hlavně Aeneidy (1851), nejpracnější důkladný spis: »Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic věk a spisy vybrané« (1836); jal se také překládati Iliadu Homérovu, ale uchýliv se k svým zvláštnůstkám (chtěl totiž převáděti antický šestiměr daktylský slovanským pětistopým trochejem, domnívaje se, že i Homer tak původně psal a že později jeho verše byly rozšířeny rozmanitými zbytečnými slůvky anebo roztahovanými tvary slov) vyvolal ostré odmítnutí Čelakovského, tak že od další práce upustil.

Ukázkou z překladů stůj zde epigram Bohuslavův na Všehrda:

»Výmluvnost květná vznešenou Demosthenu někdy
a spolu vlasti jeho získala slávu a čest! . . .
Tvým vedením do krajin krasořečnost přišla severních,
vlasti naší vznešená osvěto, pýcho a cti!
Andeského zpěvem, ano grajské věštce neméně,
Viktorine, nyní tvým jsme přemohli duchem.

Literarní činnost jeho — slušno se zmíniti ještě o jeho čítankách pro školy obecné, jež sestavil po vyzvání ministerstva — celkem je menší váhy nežli jeho působení osobní, jímž náleží k buditelům nejpřednějším. »Sebrané spisy« jeho vyšly v ‚Národní bibliothece' ve 2 dílech 1871—1875.

Druhý Čelakovského přítel — Fr. Jaroslav VACEK, dle rodiště později nazývaný KAMENICKÝM (1806—1869), na konec děkan v Blovicích, nahrazoval Čelakovskému záhy zesnulého Kamarýta. Přátelství obou utužilo se zejmena, když Vackovi zemřela 1839 matka, jejíž smrt opěval krásnou elegií časoměrnou. Dovedl také výborně, po způsobu Čelakovského Ohlasu, nápodobiti písně české, jichž 1833 vydal sbírku s názvem: »Písně v národním českém duchu«; jiná sbírka 1846 »Lilie a růže« podává řadu znělek. Mnohé z jeho básní (»U panského dvora« »V Čechách tam já jsem zrozena« atd.) znárodněly. Obšírný životopis napsal J. RAUŠAR 1885.

A tak v polovici třicátých let stojí písemnictví české znovu pevně zakotveno; má svá střediska, své časopisy, své ústavy, své vůdce, své nakladatele, své spisovatele i své básníky. Sic ještě, jako v mladém národě, cítí se celá literární obec česká jako jedna rodina — nemálo k tomu přispělo, že v posledních letech odebrali se na věčnost téměř všichni čelnější zástupcové starší vrstvy literární — ale požadavky jsou přece zvýšeny, Palacký výslovně oznamuje, že od r. 1836 nastala přísnější kritika v Musejníku, vůdci časopisectva, poněvadž literatura naše vyrostla; přestává doba dětství, naivního vynášení a s velikými díly vědeckými, jako byly Jungmannův Slovník, Šafaříkovy Starožitnosti, Palackého Dějiny (1836 vyšel jich prvý díl, ještě po německu) jdou rovnoprávně znamenité práce básnické — Máchův Máj, Kollárova Slávy Dcera, Čelakovského Ohlasy. Ano, literatura česká podniká již pouť i za hranice; známý nám (v. str. 529) Angličan BOWRING přeložil r. 1832 v »Cheskian Anthology« řadu plodů básnických nové školy, r. 1830 sám velmistr GOETHE věstí této nové družině šťastnou budoucnost.

V poslední době zemřeli přední zástupcové starší školy: 1829 patriarcha Dobrovský (v. shora) a 1834 hlava »staromilců« Jan Nejedlý; v těch dobách anebo do té doby zemřela však i největší část starých ještě vrstevníků doby josefínské. Zemřela ta celá řada šlechticů, LAŽANŠTÍ, FÜRSTENBERKOVÉ, NOSTICOVÉ, VALDŠTEJNOVÉ a j., kteří kdysi soustřeďovali se v král. č. učené společnosti — na místo jejich nastoupili KINŠTÍ, KOLOVRATOVÉ, CHOTKOVÉ, BERCHTOLDOVÉ, DEYMOVÉ, VILLANIOVÉ, THUNOVÉ a j., kteří družili se kolem Musea a Matice; zemřela řada starých těch učenců v allonžových parukách a se vzornými copánky, kteří ještě po německu a latinsku pěstovali vědy domácí: Adaukt VOIGT (1733—1787), učený znalec mincí a předchůdce Dobrovského svým časopisem »Acta litteraria«, Kašpar ROYKO (1741—1819) a Aug. ZITTE — oba kněží církevní — horliví historikové a obhájcové Husa, o něhož s horli-

vými řeholníky pražskými vedli vytrvalou polemiku, Jar. SCHALLER (1738—1809) a W. SOMMER, pilní topografové českého království a stověžaté Prahy, jejichž práce teprve dobou nejnovější zastarala, BIENER z Bienenberka († 1798) a KALINA z Jäthensteina, oba horliví archaeologové, CORNOVA (1740—1822) a RIEGGER, právníci a vydavatelé staročeských spisů právnických; Riegger (mladší) zejména vydával ve způsobu časopisu své příspěvky ke statistice a historii Čech; Ant. STRNAD (1747—1799) a Stanislav VYDRA (1741—1804), oba horliví mathematikové, oba jesuité, z nichž zvláště Vydra do posledních let svého života neustával, ač osleplý, pracovati pro milou svou vlast a drahý národ český; od něho jsou i (latinské) dějiny zamilované jeho královny věd v Čechách a také prvá novočeská kniha mathematická: »Počátkové arithmetiky«, jež však vyšla až 1806 po smrti Vydrově péčí žáka a nástupce jeho na universitě, známého později L. JANDERY; Josef Valentin ZLOBICKÝ (1743—1810), prof. češtiny na vídeňské akademii v Terezianu, úřední překladatel zákonů a Jan ZIMMERMANN, (1788—1836), křižovník, úředník knihovny universitní, jehož některé vydavatelské práce dějepisné vyznamenávají se hlavně chybami atd. atd.

Konečně odmlčeli se nebo zemřeli někteří mladší vlastenci, buď ke škole starší nebo mladší se hlásící: tak na př. profesor a později justiciár Karel Sudímír ŠNAIDER (1766—1835), jehož slávu založila báseň Čelakovského »Jan za chrta dán«, kterou otiskl s pseudonymem Žofie Jandové ve svém »Okusu v básnění českém« (2 sbírky, 1823 a 1830); mladý Slovák, Samuel ROŽNAY, překladatel Anakreonta († 1815) se starším krajanen Bohuslavem TABLICEM (1769—1832), evangelickým kazatelem a překladatelem, vydavatelem původních i přeložených básniček, zastupuje v tehdejšim Parnasse tak Tatry, jako J. H. GALLAŠ (1756—1840), vojenský lékař, svou »Moravskou Muzou« Beskydy a potrhlý J. HROMÁDKO (1783—1850) Čechy vídeňské. Tento poslední lektor češtiny na universitě vídeňské, vydavatel »Novin vídeňských« a »Prvotin pěkných umění« (1812—1816), poddával se každé marottě přispěvatelů (sám psal se brzo HROMÁTKO, brzy HROMÁDKA atd.) a spojoval s literarní činností tolik zaměstnání vedlejšího, že konečně všeho musil nechati (»chlap je blázen docela« charakterisoval ho krátce Dobrovský) a snad i ke škodě přišel. Mnohem výše nad tyto více diletanty nežli literáty vynikal ušlechtilý kněz Vincenc ZAHRADNÍK (1790—1836), jenž vedle sbírek kázání vydal 1831 i pěkné »bajky«, nebo podobný jemu ušlechtilou povahou rovněž kněz František SLÁMA (Bojenický) (1792—1844), jenž několikrát horlivě se ujal práv češtiny — nade všecky však zvláště Josef Liboslav ZIEGLER (1782—1846), na konec děkan chrudimský, horlivý rozšiřovatel české literatury krásné i dětské, vydavatel »Přítele mládeže«, jenž na své dobřanské faře záhy uvítal veškeré české spisovatele. Slušno tu vzpomenouti i obou Jiří PALKOVIČŮ, rodilých Slováků, z nichž mladší (1769—1850), proslavený vydáním největšího českého slovníku před Jungmannem, vydával 1832—1847 »Tatranku« a učil češtině na lyceu Přešpurském, starší však (1763—1835), na konec probošt kapituly ostřihomské, za své skrblictví octl se v Kollárově pekle slovanském. Slušno i vzpomenouti manželů Rettigových, z nichž méně proslula hlava rodiny, Jan RETTIG (1774—1844), magistrátní rada a skladatel některých veseloher, více však choť, Magdalena Dobromila RETTIGOVA (1785—1845), jejíž rozmanité belletristické

Magdalena Dobromila Rettigová.

spisky zatlačily oblibou spisy její praktické: »Mladá hospodyňka« (1840) »Kafíčko a vše, co je sladkého« (1843) a několikrát vydaná (poprvé 1826) a často napodobovaná »Domácí kuchařka«. Profesor A. V. SVOBODA (z Navarova rodilý) (1791—1849) a Josef CHMELA (1792—1847) vynikali hlavně překlady: onen i básněmi v cizích jazycích, tento také vydáním Komenského Orbis pictus (1833) a velikého Slovníka lat.-něm.-českého (1830); kollega jejich Jičínský, Karel Šimon MACHÁČEK (1799—1846) překládal sice rovněž hojně (Horatia, Cicerona, Caesara . . . . . ale i Götha a Schillera; z tohoto přeložil 1828 Pannu Orleanskou), ale rovněž hojně básnil samostatně; známa je zejmena jeho ballada »Heřman z Bubna« a pak veselohra, Kovařovicovou hudbou nověji nepaměti vytržená, »Ženichové« (1826); kromě ní složil ještě tragedii »Záviš« a vydal sbírku deklamací »Krasořečník«. Jaroslava KALINU (1816—1847) proslavil jeho »Kšaft« — ballada na způsob jarmarečních písní vyrobená, vytištěná a prodávaná — více náhodou nežli vlastní cenou.

Josef Kajetán Tyl.
565.

Očitým svědectvím velikého rozkvětu literatury v těchto dobách bylo i založení dvou konkurujících listů zábavných, které přistoupily nyní k ctihodným veteránům literárním, k Musejníku a k Časopisu katolického duchovenstva. Byly to »Květy«, jež r. 1834 založilo čilé nakladatelství Pospíšilovo v Praze redakcí »Týla Horníka« (t. j. známého J. K. Tyla, rodáka kutnohorského), na místo staršího rozvleklého »Jindy a nyní« — a »Česká Včela«, ve kterou téhož roku proměnil přílohu úředních »Pražských Novin«, dříve ‚Rozličnosti' nazývanou, nový jejich redaktor, Čelakovský.

Oba tyto časopisy, do nichž brzo ukládali nejpřednější literáti své povídky, básně — a kritiky, mohly jíti docela vedle sebe. »Květy« Tylovy — už vnějšek jich k tomu ukazoval — počítaly hlavně na obecenstvo vrstev nižších, chtěly jíti stopou Krameriovou a různých těch »Dobroslavů«, »Večerních vyražení« atp.; kdežto Čelakovského »Česká Včela« — někdy i na úkor původnosti listu — hleděla si směru moderního, počítala na vzdělanstvo. Ale nemělo tak býti: Tyl nedovedl se místy zdržet úsměšků nad pachtěním se po cizotě, jakým se mu zdála »Česká Včela« a Čelakovský ještě méně dovedl zdržovati se satiry a persifláže. Ve své »Včele« tropil si posměšky nejen z »uzdoby« Tylovy (tímto slovem chtěl »Horník« nahraditi »vzdělanost«), nýbrž i z Hankových plodů a z rozmanitých nedochůdčat mladého písemnictví. Tak zapletl se do sporů novinářských, kterým

náhlý konec učinilo sesazení jeho s redakce i učitelství češtiny při universitě.

Deska Tylova na domě čís. 114 st. v Praze I.

Josef Kajetán TYL (v K. Hoře 4. února 1808 rozený) náleží ke vzorným takřka příkladům trnité dráhy českého spisovatele doby předbřeznové. Záhy odešel ze studií, byl nějaký čas zaměstnán při voj. účtárně v Praze a zde oddal se plnou chutí redigování časopisů Pospíšilových. Již na gymnasiu zabýval se spisováním; novella »Statný Beneda« vynesla mu honorářem obnošený kabát, při »Květech« pak rozlila se činnost jeho do veliké šířky, ač ovšem nemohla býti dosti prohloubena. Stvořil takřka českou novellu a román: jsou arci dosti romantické někdy až nepravděpodobné, také tendence — vždycky vlastenecká a národní — jeví se někdy příliš patrně; ale nesmíme měřiti je nynějšími pracemi — byly své doby vskutku nejlepší.

Látku k nim bral Tyl z dějin vlasteneckých anebo ze života současného: »Rozina Ruthardova« (1838) náleží k nejstarším, »Dekret kutnohorský« (1841) a »Poslední Čech« (1844) k pracím jeho nejlepším. »Poslední Čech«, vyznamenaný na posudek Jungmannův, jenž nezamlčel dosti vadnou jeho stránku jazykovou, cenou »Matice České« a líčící osudy potomka starého rodu šlechtického až příliš dobrodružně a s přílišnou tendencí vlasteneckou, vzbudil ostrou kritiku mladého Havlíčka, jež Tyla s dráhy literarní na dobro zapudila na dráhu divadelní.

Divadlo bylo totiž Tylovým polem nejoblíbenějším: k divadlu prchl již ze studií, pro divadlo pražské české vystoupil ze služby úřední, později útěk k německé společnosti divadelní připravil ho o redakci Květů (1846) — a zdálo se tedy, že — když se stal dramaturgem stavovského divadla — zůstane v tomto kýženém postavení na stálo. Ale rok 1848 i z tohoto teplého útulku ho zahnal; a když byl pro »Jana Husa« i z Prahy vypuzen, musil se uchýliti na venkov za režiséra k venkovské (Zöllnerově) společnosti divadelní. Zlomen úplně, zahájil tak v říjnu 1851 bludnou pouť po Čechách stíhán reakcí a neuvědoměním i v posledním svém postavení, končí naposled v bídě a v nouzi, takřka o hladu a jako žebrák, pozemskou svou cestu v Plzni 11. července 1856. V posledních dnech šlechetně se ho ujali plzenští profesoři vlastenci, premonstráti tepelští, Hugo KARLÍK, spisovatel české mluvnice a obšírných »Životů svatých«, a Jos. Fr. SMETANA (1801—1861), z nejpilnějších spisovatelů tehdejších, horlivý ctitel a podpůrce snah vlasteneckých. Svými »Základy hvězdářství« (1837) a »Fysikou« (1842) hověl zamilovanému svému předmětu, ku přání vlastenců pak složil pro chystanou malou encyklopedii i znamenitá díla dějepisná: »Obraz starého světa« (1834) a» Obecný dějepis občanský« (1846) vynikají zejména krásným a plynným slohem.

Jos. Fr. Smetana.

Ačkoli Tyl ani na poli dramatickém, sobě nejmilejším, nemohl stvořiti díla znamenitá, přece má o divadlo vůbec a dramatické písemnictví naše zásluhy neocenitelné. On je

Fr. Škroup.

tvůrcem a propagatorem českého umění dramatického, jeho pomocí — ano i pomocí českých besed a bálů — připoutává lhostejné obyvatelstvo pražské a venkovské myšlénce vlastenecké, překládá, píše, řídí a hraje sám kusy veselé i smutné. Jeho dramat počítá se na s t o a podnes ještě jeho »Paličova dcera« (1847), »Paní Marianka, matka pluku aneb ženské srdce« (1845), »Strakonický dudák«, »Jiříkovo vidění« jsou viděny s oblibou na našich jevištích. K nejznámějším, ačkoli censurou posledně na jeviště nepřipuštěná, náleží truchlohra »Jan Hus« (1849), která však je spíše řadou jednotlivých obrazů nežli vlastní drama; k nejstarším náleží »Fidlo vačka« (1834), v níž vyskytá se jako kuplet vložená píseň »Kde domov můj«. Fraška sama propadla, ale píseň se zalíbila, a přese všecko pronásledování a stíhání stala se od té doby prvni hymnou národa českého. Ovšem více nežli slova Tylova, přispěla k její oblibě hudba, kterou složil Fr. ŠKROUP (1801—1862), slavný skladatel, jenž nápěvy svými celé řadě básní Chmelenského, Čelakovského, Hanky a j. pomohl k oblibě.

Prací Tylových vůbec je řada téměř nekonečná; poněvadž velmi mnoho psal anonymně a pod různými šiframi, není ani úplný výčet jejich možný. Ač mají — životní osudy jeho mu ani nedovolovaly psáti lépe — dosti mnoho nedostatků, přec ony v první řadě budily lhostejné dotud vrstvy široké: jeho romány a novelly táhly za sebou ženy a dívky tehdejší, jeho fraŝky, truchlohry a obrazy ze života massy všedního diváctva. On, jako druhý Kramerius, znárodnil české písemnictví.

Po smrti hleděno aspoň rodině jeho sbírkami se za služby Tylem národu prokázané odvděčiti; povídky vyšly ve 13 svazcích v Národní Bibliotéce 1870—1882, dramata ve 14 svazcích o něco později 1889—1892) — obojí péčí J. L. TURNOVSKÉHO. Životopis napsal V. FILÍPEK: J. Kajetán Tyl, jeho snažení a působení (1859) a obšírněji J. L. TURNOVSKÝ: O životě a působení J. Kajetána Tyla (1880). Píseň »Kde domov můj« s dějinami jejími, autografem (v. zde příl. č. 20), podobiznami atd., vydal ve dvojím vydání jubilejním 1884 F. BAČKOVSKÝ.

Příčina, která tak náhle přervala spokojený život Čelakovského, byla dosti nepatrná. Propustil totiž 26. listopadu 1835 nepříznivou zmínku o ruském caru v úředních »Pražských Novinách«; zmínka byla ochotnými nepřátely předložena ruskému vyslanectvu ve Vídni a již v prosinci téhož roku byl Čelakovský zbaven veškerého svého úředního postavení.

V těchto trpkých dobách teprve Čelakovský poznal nejen nepřátelství svých odpůrců (k nimž náležel Hanka, ale nikoli Tyl — s tímto se Čelakovský záhy smířil), ale také věrnost a podporu svých přátel. Palacký zasadil všechny páky ve Vídni, aby aspoň místo profesury české nebylo na ten čas obsazeno, Vinařický staral se o zapuzení nepohodlných konkurentů, Chmelenský radou i penězi pomáhal nésti Čelakovskému krušný osud tehdejší, Jungmann postaral se, aby Čelakovský nabyl zaměstnání při Slovníku a svěřeno mu i pořádání Musejníka (1836) — a když dosa-

vadní příznivec Čelakovského, kníže Kinský, zemřel, vymohl Palacký 1838 i u vdovy jeho zachování dosavadního platu (400 zl.) pod titulem služeb bibliotekářských.

Přese všecky snahy a usilování vlastenců české stolice universitní se Čelakovskému již nedostalo. 1839 stal se profesorem Jan Pravoslav KOUBEK (rodilý v Blatné 4. června 1805), jenž bohaté své vědomosti literární a jazykové doplnil i znamenitým společenským chováním, jehož nabyl jako vychovatel ve šlechtických rodinách polských v Haliči. V r. 1848 stal se — jako Tyl, Havlíček a j. — poslancem, roku následujícího vrátil se opět na universitu. Přednášky jeho — učil později zároveň s Čelakovským, pro něhož zřízena kathedra slovanské filologie — byly velmi oblíbeny; ale postonával a zemřel v Blatné 28. prosince 1854 souchotinami.

Bohužel, prosou psal málo; básně jeho ukazují jemný vtip a ostrou satiru. Z drobných básniček známa jest jeho »Rokoko« — idylka z nejlepších našeho písemnictví, »Krotké znělky« a j. Z větších jsou známy satirické »Sněm paní« a »Básníkova cesta do pekel«, patrně nedokončená. Kromě toho zanechal sbírku básní »Hroby básníků slovanských«, v nichž v prvé části opěvá básníky polské, ruské a Máchu, v druhé Kollára, Čelakovského a Chmelenského.

Životopis jeho připojil k vydání sebraných spisů jeho (4 svazky ve dvou dílech 1856—1859) vydavatel Karel SABINA.

Vedle Čelakovského trpěl tou dobou i Šafařík nedostatkem hmotným, tak že přijal konečně pro obživu i úřad censorský, jejž však vykonávala choť, i stíháním policejním. Málo bylo platno, že veškera evropská kritika jednosvorně stavěla ho na první místo mezi souvěkými slavisty. Málo bylo platno, že byl volán do Ruska a Pruska na nově zřizované stolice slovanské filologie; málo platno, že byl takřka hlavou učeného Slovanstva — Praha za jeho doby stala se cílem poutí Slovanů jižních i východních: byli to zejmena Rusové Sreznevský, Bodjanský, Pogodin, Grigorovič a j., kteří s ním trvali ve styku i hmotně ho podporovali — Šafařík zase naopak posílal Čechy na východ; jeho doporučením stal se mladý Havlíček vychovatelem v domě moskevského professora, jeho doporučením jmenován byl Čelakovský professorem na universitě Vratislavské. Sám však stále zůstával odstrčen, v nouzi, bez pomůcek vědeckých a příležitosti okřáti — teprve r. 1842 neunavným přičiněním Palackého dostalo se mu kustodství při pražské universitní knihovně; téhož roku odešel i Čelakovský do Vratislavě.

Zabýval se stále pokračováním svých »Starožitností slovanských«, ale nebylo mu dopřáno práce dokončiti. R. 1842 vydal přece aspoň část svých studií: »Slovanský národopis«, shrnutou pro širší obecenstvo. Je to první a úplný přehled slovanského světa; statistický, ethnografický i literární, k němuž připojena byla znamenitá mapa národopisná. Knížka tato byla právem nazvána »zlatá« a nemáme dotud lepší příručnice.

Vedle starožitností zahloubával se Šafařík čím dále tím více do grammatiky slovanské a srovnávací. Některé články jeho v Časopise Musea a j. otištěné, mají význam epochální. Když pak Jangmann podnítil myšlénku, aby Matice vydala »Výbor

z literatury české« a hlavní práce připadla Palackému, Jungmannovi a jemu, připojil k tomuto Výboru, r. 1845 vyšlému (pouze díl I., literatura staročeská; díl II. vydal teprvé po letech K. J. ERBEN), své slavné »Počátky mluvnice staročeské.« V nich poprvé pokročil nad Dobrovského, jimi poprvé byla uvedena stará čeština do oboru vědeckého zkoumání, zpracováno hláskosloví atd.

V letech následujících Šafařík zabíral se a více více do studií staroslovanských; 1848 jmenován byl bibliotekářem a později professorem universitním, avšak nikdy neučil. Týž bouřný rok postavil ho v čelo událostí politických; byl z předních členů »slovanského sjezdu« a měl na něm i ohnivou řeč, ve které velebil raději čestnou smrt nežli hanebné otroctví. Mohutná jeho slova, poslední, kdy ještě veřejně vystoupil, učinila ohromný dojem na shromážděné — ozval se tu ještě naposled básník Šafařík z let dvacátých. Ale za krátko reakce nastávající a neutěšené poměry domácí krušily nešťastného učence; vyhýbal se lidem, churavěl, odmítal součinnost literarní. V těch posledních letech zabral se výhradně do otázky o hlaholici. Vydal tak 1851 »Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův« a 1853 »Památky hlaholského písemnictví«; na konec života pak 1859 pojednání »Über den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus«. Kromě toho vydal s Konst. Höflerem 1857 hlaholské zlomky t. zv. pražské, jež se podařilo objeviti v kapitulní knihovně; na přání ministerstva súčastnil se konečně v letech padesátých vytvoření vědeckého názvosloví českého. Dodáme-li ještě, že po smrti Čelakovského vydal ku přání Matice jeho přednášky o srovnavací mluvnici slovanské (1854), máme asi obraz jeho literární činnosti těchto dob zakončen.

Jan Ev. Purkyně.

Ale tím není ukončena duševní činnost tohoto mučeníka vědy; nepříznivé poměry politické i soukromé hlodaly na duši jeho tak, že konečně zmohly obrovskou sílu duševní a Šafařík v návalu melancholie 13. května 1861 vrhl se do Vltavy. Byl zachráněn, ale ne na dlouho; 26. června 1861 sprostila ho již smrt všech útrap a svízelů. Pohřben byl na hřbitově karlínském blíže Rusů, padlých 1813 u Chlumce; 13. května 1900 ostatky jeho ve slavném průvodu přeneseny byly na hřbitov Olšanský.

Pamět Šafaříkova zůstane věčná; vysoko vynikaje nade všechny své vrstevníky rozsáhlou učeností a mohutnou tvůrčí silou byl jako stvořen k tomu, aby vytvořil díla věkovitá. Leč nepříznivý osud učence malého a utlačeného národa zlámal křídla jeho geniu; na sklonek života vyznal sám o sobě: »zamýšlel jsem mnoho, zkoušel ledacos, vykonal pramálo: nejvíce jsem zanechal rozdělaných prací velikých«. Ale tyto výsledky byly přivozeny jinými, ne jím; jeho snaha, nejčistší a vždycky ideální, staví ho do nejpřednější řady našich buditelů; jeho díla — ačkoli fragmentarní a nedokončená — zůstávají stále ještě světlým vzorem vědecké přesnosti a mohutnosti tvůrčí síly Šafaříkovy.

Libochovický zámek — rodiště Purkyňovo.

Sebrané jeho spisy české vyšly 1862—1865 ve třech dílech u firmy TEMPSKÉHO; životopis nejlepší jest od V. BRANDLA z r. 1887. R. 1895 slavena stá památka jeho narození a k tomu jubileu vyšla (krom popisu »Oslava stých narozenin P. J. Šafaříka« vydaného pořádajícími společnostmi: Českou Akademií, Král. Č. Společností Nauk a Společností Musejní) řada spisů příležitostných: Jar. VLČEK: P. J. Šafařík, Jos. HANUŠ: Pavel Jos. Šafařík v životě i spisích a j.

Nejcennější z nich je práce K. JIREČKA: Šafařík mezi Jihoslovany (původně vyšlá v Osvětě).

Pomocí Šafaříkovou přijal r. 1842 — když Šafařík sám nabídku pruského ministra Eichhorna odmítl — Čelakovský professuru slovanského jazykozpytu ve Vratislavi. Přání přátel — Staňka, Palackého, Jungmanna a j. — provázelo ho na nové jeho působiště, kdež prožil poměrně léta nejklidnější a nejspokojenější. Nebyl tam opuštěn: spolu s ním učil na téže universitě slavný náš fysiolog Jan Ev. **Purkyně.**

MUDr. Václav STANĚK (1804 až 1871), z nejupřímnějších a nejvěrnějších přátel Čelakovského, byl také literarně činný. Napsal Základy pitvy s atlasem (1840), Prostonárodní přírodopis (1843) a j. Spolu s Erbenem vydal Rhazesovo ranné lékařství (1863) a redigoval Časopis českých lékařů.

Jan Evangelista PURKYNĚ, (rozený v Libochovicích 17. prosince 1787) náleží k předním evropským učencům své doby. Obral si dráhu lékařskou a vynikl záhy tak, že již r. 1823 povolán byl za professora na universitu vratislavskou, kde zařídil první ústav fysiologický v Evropě. Ve Vratislavi nezapomínal na češtinu: 1841 vydal překlad básní Schillerových. Výzkumy jeho vědecké — zabýval se hlavně fysiologií a je původcem známé věty: »Omne vivum ex ovo« (= Vše živé z vejce) — upozornily na něho i vládu rakouskou a roku 1849 povolán spolu s Čelakovským na universitu pražskou. Zde založil vědecký časopis přírodnický »Živa« (1853—1867), jenž však pro netečnost obecenstva nemohl se udržeti. Do tohoto svého časopisu a do Musejníka napsal řadu vzácných rozprav lékařských (o snění, o zraku) a zachoval si

Pomník Purkyňův v Libochovicích.

až do vysokého věku (zemřel 28. července 1869) čilý zájem pro literaturu a umění. Byl vysoce vážen, ačkoli hlavní jeho práce psány byly latinsky a německy a ač většího díla souborného nenapsal, náležel k předákům národa i v životě veřejném a pohřben s velikou slávou na Vyšehradě. Na oslavu jeho stých narozenin vydán 1887 jubilejní spis: Památce J. E. Purkyně. V pozdějších svých článcích vymanil se z novotářství, jemuž starší články v Preslově Kroku příliš hoidovaly.

Čelakovský mohl nyní jen z daleka sledovati literarní činnost pražskou kruhu Jungmannova. Tato řízením Palackého a majíc od r. 1830 středisko v Matici České, dokonavši vydání velikého Slovníka Jungmannova, obracela se k činnosti rozsáhlejší. Palacký pojal plán, jejž před ním již dlouho nosil Jungmann, vydávati malou encyklopedii nauk, aby všechny vědy byly jazykem českým zpracovány. Plán byl velkolepý, konaly se hojné přípravy — ale za nějaký čas pro ohromnost cíle sešlo s celé práce.

Jen některá jednotlivá díla vyšla; mezi nimi V. STAŇKA Přírodopis prostonárodní, KODYMOVA Zdravověda, TOMKŮV Dějepis všeobecný, rakouský a český, K. V. ZAPA Zeměpis atd. Tu vyšla i »Dobrověda« Fr. M. KLÁCELA. Tento dobrý augustinian Brněnský, podle rodiště svého (nar. r. 1808 v České Třebové) také TŘEBOVSKÝ nazývaný, zahloubal se příliš do nauk filosofických a oddal se jim celou duší tak, že musil se zříci nejprve profesorské stolice (byl profesorem filosofie v Brně), dáti se na redaktorství a konečně rozžehnati se i s vlastí — zemřel v Americe 1882, kde založil i novou sektu náboženskou. Jeho zanícenost pro myšlénky jeví se i ve vřelém přilnutí k ideám kruhu Jungmannova: tisíce mladých Moravanů tento řádný mnich přivedl v lůno vlasti; r. 1848 musil před poštvanou luzou brněnskou opustiti město.

A takové, jako jeho nadšená a čistá duše, byly i jeho spisy. Podle cizích vzorů složil »Ferinu Lišáka z Kuliferdy« (1848) a »Jahůdky ze slovanských lesů« (1845); také jeho »Zrnka« (1856) a »Básně lyrické« (1836) nesou na sobě stopy vlivů cizích. Nejmilejší však mu bylo spisování filosofické: tak psal do Musejníka i do (úředních) Moravských Novin (jež 1848—1850 redigoval), tak překládal i »Bajky Bidpajovy« (1846), nové jich vydání s vřelou vzpomínkou 1894 od Ed. VALEČKY), tak psal »Listy k přítelkyni« (1849) a »Mostek« (1842), tak konečně se zahloubal i do původu jazyka: 1843 vydal »Počátky vědecké mluvnictví českého«. Klácel náležel k oněm vzácným lidem, kteří za myšlénkou pojatou jdou vždy zpříma, i přes vlastní existenci.

K takovým lidem nálčžel i muž, ve mnohém Klácelovi podobný, křižovník pražský Augustin SMETANA (1814—1851). Tento odchovanec Bolzanův záhy jako profesor filosofie uvalil na sebe nepřízeň vyššího kléru, byl vyobcován z církve (trest byl tím trapnější, že byl vyhlašován i v témž kostele, v němž otec jeho byl kostelníkem) a záhy potom zemřel plicním neduhem. Filosofické názory své však ukládal nejvíce v dílech německých, tak že byl i vyhlášen za filosofa německého; česky psal jen velice málo — i »zápisky z církve vyobcovaného kněze *n« (vyšlé po smrti jeho) jsou přeloženy z němčiny. Pohřben byl na hřbitově Karlínském a pomník jeho nesl významná slova: »Stál jsem pevně — vždyť jsem stál v přesvědčení svém«.

Veliký podnik Jungmanna a Palackého tedy stroskotal — teprve po třicíti letech podařilo se Riegrovi jedenáctidílným »Slovníkem naučným« myšlenky Palackého stělesniti a vyplniti — ale znamenitou část jeho provedli dva bratří, neunavní pracovníci a vzorní učenci své doby. Byli to oba bratří **Preslové** se šlechetným hrabětem Berchtoldem.

Hrabě Bedřich Všemír BERCHTOLD Z UHERČIC (1781—1876), znamenitý botanik, cestoval mnoho a velice horlivě se súčastnil, hmotně i duševně, vědecké činnosti obou bratří Preslů. Byl doktor lékařství, psal do Kroka, pomáhal sestavovati »Flora čechica«, vydával »Rostlinář« — tvořil krátce s Presly ušlechtilou trojici učenců exaktních.

Jan Svatopluk PRESL (nar. 4. září 1791 v Praze), doktor lékařství, zprvu profesor lycea olomuckého, od 1820 pak profesor zoologie a mineralogie na lékařské fakultě university pražské (mladší bratr, Karel Bořivoj, byl rovněž profesor přírodopisu na fakultě filosofické) je vzor neunavného, skromného a znamenitého pracovníka literarního. Přilnuv celou duší k myšlénkám Jungmannovým umínil si, s pomocí bratra a hr. Berchtolda, otevříti také širé pole věd exaktních a přírodních obecenstvu českému. Této myšlence obětoval své jmění i svůj život; plana myšlénkou vlasteneckou nebyl odrážen ani netečností obecenstva ani ústrky censury ani pohrdáním kollegů. Když bylo potřebí, celé dni opisoval svazky Kroka, censurou zamítnuté a poslední halíř věnoval na zjednání obrázků k rostlinopisu. A práce této trojice měla výsledky: založila a s nesmírným strádáním udržela prvý vědecký časopis, sestavila příručnice všech nauk přírodních a vytvořila úplné názvosloví vědecké, vše za nejnepříznivějších poměrů, s jedinou odměnou — vědomím vykonané povinnosti.

O založení a významu ‚Kroka' (myšlénka vlastně Purkyňova, jenž horlivě také příspěvky ji prováděl) bylo již shora (526—527) vyloženo šíře; ale založení a udržování časopisu bylo Preslům a hr. Berchtoldovi prací jen vedlejší; s neunavnou pílí vytvářeli vědecké písemnictví české. Starší obral si v zamýšlené encyklopedii Jungmannově chemii, avšak »Lučba čili chemie zkusná« vyšla teprve 1828—1835 (ve dvou dílech; první chemický spis české literatury; důstojně se družila k SEDLÁČKOVÝM základům měřictví a fysiky; viz str. 528). Po chemii s hr. Berchtoldem a bratrem Karlem obrali si zpracovati botaniku: první díl jejich práce »Rostlináře« (nebo »O přirozenosti rostlin«), obsahující část obecnou, vyšel sice již r. 1820, ale díl další, soustavný popis rostlinstva německo-český, s krásnými obrazy Preslem samým kreslenými, zůstal nedokončen (1823—1835 vyšlo skoro 200 obrazů v 50 sešitech, ale »pro nedostatek odbytu více nevyšlo« poznamenal smutně Jungmann). »Rostlinář« měl formu a úpravu nádhernou na své doby; podnes zůstává chloubou českého písemnictví i vědy. Téhož roku (1820) vydali oba bratří první příručku botanickou »Flora čechica«, jež pak často opakována; r. 1846 vydal konečně závěrkem svých studií botanických starší Presl sám dvoudílný »Všeobecný rostlinopis«.

»Rostlinář« věnovali oba učenci »Slovanům, národu velemocnému«; ale nezdar podniku Presla neodstrašil od další svízelné práce. Maje heslem »stůj kde stůj, vlasť

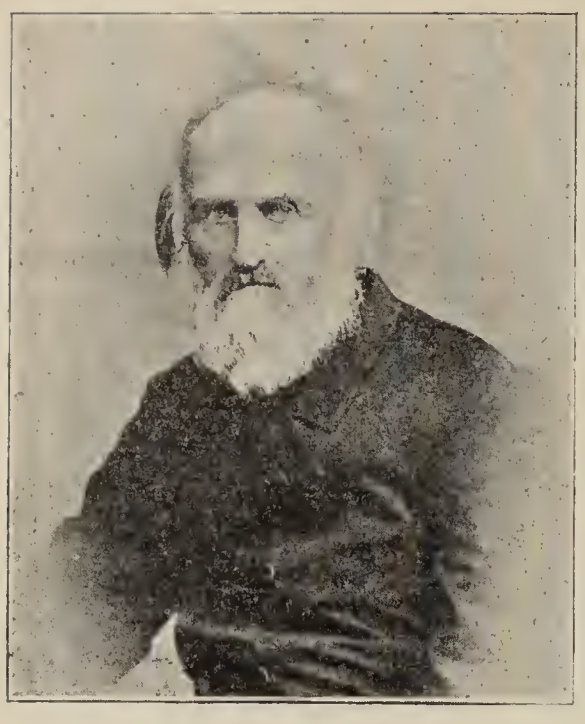

Karel Slavoj Amerling.

miluj« a jsa přesvědčen, že »kdo ku vzdělání lidskému cizího jazyka vyhledává, ten plýtvá s lidským živobytím, maří čas .... zničuje pocit mravní a nábožný«, do konce života pokračoval v dílech svých. Zemřel v Praze 6. dubna 1849.

Další veliké dílo Presla staršího je nádherný »Nerostopis čili mineralogia« (přes 600 stran a téměř 1700 výkresů) z roku 1837; rovněž nesmírné důležitosti jest obšírná »Technologie«, kterou ve třech dílech (»všeobecná« a »obzvláštní«; název, po způsobu tehdejším, počeštěn: »Obšírné a prostonárodní naučení o řemeslech a umělostech«) vydal 1836—1837 (»Časopis technologický«, který počal 1839 vydávati, bohužel zašel prvním ročníkem). Scházela z věd přírodních ještě zoologie a geologie; professor Jos. KOUBLE (1785—1824) převzal na sebe sepsání ‚zoologie' ale zemřel dříve vydání; proto Presl i tu hradil nedostatek i 1834 vydal »Ssavectvo« a téhož roku přeložil CUVIEROVU »Rozpravu o převratech kůry země a o proměnách v živočišstvu jimi způsobených«. Práci ostatní provedli pak již mladší pracovníci KODYM, ŠÍR, STANĚK a AMERLING.

O pracích Staňkových bylo již vyloženo; František ŠÍR (1796—1867) byl vlastně povoláním filolog (nejdříve profesor, pak ředitel gymnasia Jičínského). Překládal mnoho (»Výbor ze spisovatelů českých« 1826—1828, »Zápisky M. Aurelia« a j.), ale tehdejší potřebě, sestaviti příručný přírodopis, vyhověl 1835 »Krátkým přírodopisem«. Nevyhověl však přísnému kritiku Květů. Tímto byl horlivý vlastenec Karel Slavoj AMERLING (1807—1884), rodilý Klatovan; tento studovav ve Vídni a v Praze lékařství byl 1833—1837 assistentem staršího Presla a přiložil na knihu Širovu měřítko poněkud přísnější. Byl pak ředitelem normální školy pražské, konečně ústavu idiotů.

Amerling napsal řadu populárních knížek poučných (1836 knížku o hmyzech, 1840—1846 Lučbu čili chemii řemeslní, 1851 Přírodněnu českou, 1852 Živočichy a rostliny v obrazích atd.), ale hlavní jeho působení bylo apoštolské mezi současníky všech vrstev. Šířil ideje Preslovy mezi lidem přednáškami, rozdával jeho technologii a Technologický časopis, tvořil horlivě nová slova a staral se o vystavění domu po přání Komenského pro učence a umělce všech odborů. Tato »Budeč«, jak se nazývala, byl podnik vskutku velkolepý, ale byl ovšem podniknut s nedostatečnými prostředky a proto dům sám později proměněn v dům činžovní, knihovna pak přišla škole normalní (nyní učitelskému ústavu v Panské ulici). Životopis jeho napsal J. J. JAHN 1893. Amerlingovi ve mnohém podoben byl Filip Stanislav KODYM (1811—1889), rovněž, lékař a horlivý popularisator myšlenek probuzených. Redigoval Hospodářské noviny (1852—1862), Posla z Prahy (1864—1867), Hlas a j., překládal horlivě i některé knížky Verneovy — a psal hojnost popularních knížek. Z nich největší obliby došla »Mladá matka« (1852), »Naučení o živlech« (dva svazky; druhé vydání 1873—1875), »Zdravověda« 1853—1854), »Úvod do tělovědy člověka« (1862) atd.

V těchto letech sesílilo působením Tylovým a Kolárovým a vystavěním 1842 nového divadla českého v Růžové ulici také dramatické básnictví české. Bylo již vyloženo, jak nadšeně slavili vlastenci první hry české v t. zv. »Boudě« (1786—1790); ale po snesení ‚Boudy' (v. str. 494) české dramatické umění potloukalo se všelijak po rozličných jevištích pražských. Před r. 1820 sestavil Jan N. Štěpánek společnost ochotnickou, která sehrála na 50 kusů; když toto podniknutí zmařeno, nová společnost 1821 až 1824 hrála výhradně kusy V. Klimenta Klicpery. Konečně neunavnému Štěpánkovi podařilo se státi spoluředitelem divadla stavovského a hrál pak na něm stále kusy české (r. 1826, 2. února dávána — k veliké radosti Jungmannově — první česká opera »Dráteník«), hlavně ovšem své. Proti tomuto protežování — a za nového řed. Stögera zanedbávání — utvořila se 1835 v Kajetanském domě vedením Tylovým nová divadelní společnost: Mácha, Rubeš, Filípek, Hajniš a j. k ní náleželi. Tu Štěpánek vynaložil vše, aby divadlu stavovskému zůstal monopol; a skutečně se mu podařilo, že nový podnik zanikl, ale za to důkladně byly osvěženy hry české na divadle stavovském. Nová budova z r. 1842 nemálo přispěla k oblibě dramatické Musy v kruzích vlasteneckých a horlivost Tylova a jeho kroužku nedala již českým hrám zaniknouti.

Jan Nep. ŠTĚPÁNEK (1783—1844) náležel k nejhorlivějším stoupencům dramatického písemnictví českého. Překládal a psal kusy veselé i smutné; z veliké řady jeho prací podnes ještě se dávají veselohry »Čech a Němec« (1816) »Vlastenci« (1815) a činohra »Břetislav« (1813), ale napsal přes 100 kusů, ceny ovšem namnoze dosti nepatrné. Sbírka jeho dramatických děl (»Divadlo v Praze«) vyšla v 16 dílech 1820—1832. Byl také — s Preslem, Jungmannem a j. — jeden z ochotných podporovatelů Šafaříkových.

František Jaromír RUBEŠ (1814—1853), dle rodiště — Čížkova — nazývaný také Čížkovský, náležel k nejoblíbenějším a nejproslavenějším spisovatelům doby předbřeznové. Studovav napřed bohosloví, obrátil se k právnictví a již r. 1837 vydal první svazeček »Deklamovánek« a když r. 1839 vydával čtvrtý svazek, byl již nejoblíbenější český spisovatel vedle Tyla. »Deklamovánky« výborně se hodily době tehdejší; mírný a přece žahavý jejich ráz činil je nezbytnými v »besedách« a »merendách«, které zavedl přítel Rubšův, rovněž dobrý humorista, František HAJNIŠ (1815—1885), později rada poštovní. Oba přátelé — Hajniš zjednal si později jméno epigramy Trnkami (1841), Kopřivami (1853) a Krotkými znělkami (1860) — pojali plán vydávati humoristický časopis »Paleček«. Tyto drobounké svazečky, s prostičkými obrázky a nevinnými vtipy, nabyly nesmírného rozšíření; r. 1841—1846 vyšlo »Palečka« 18 svazečků a tištěno ho — neslýchané číslo — 4000 exmpl., oba redaktoři dostali — říkali jim prostě »Palečkové« — také slušný honorář (před tím dostával Rubeš za své práce exempláře — Rettigové kuchařky). Vedle Hajniše a Rubše účastnil se vydávání Palečka také »Ještě Někdo« — tento »Ještě Někdo« byl Václav FILÍPEK (1812—1863), životopisec Tylův; poslední svazečky redigoval již hlavně Filípek sám. Rubeš oddal se totiž na konec výhradně povolání praktickému:

Jan Nep. Štěpánek.

František Jaromír Rubeš.

když r. 1847 odešel z Prahy za syndika do Načerace, Paleček zahynul a Hajniš teprve po letech dočkal se vzkříšení nového Palečka redakcí Nevšímalovou.

Slávu Rubšovu pojistila na stálo výtečná novelka (1841) »Pan amanuensis na venku, aneb Putování za novellou«, častokrát otiskovaná, v níž výborně jsou nakresleny osoby pražské i venkovské doby předbřeznové: němčící společnost vrstev t. zv. vyšších, nezdařený venkov, drsní karabáčníci a »páni Francové« a zvláště velkomožný pan správce, jenž nemůže mladému amanuensovi zapomenouti toho, že »nepozdravil u vrbiček«.

Bohužel, na konec života Rubeš úplně utonul ve všedním životě — posledně úřadoval ve Skutči — a památku jeho takřka znovu osvěžil 1860 spoluredaktor Filípek, když podal, otiskuje jeho spisy (nový otisk ve 2 dílech 1887—1888), pěkný životopis k soubornému vydání. 1893 nový životopis napsal J. L. TURNOVSKÝ.

Mnoho k neutuchajícímu zájmu pro české básnictví vůbec a také dramatické přispěly venkovské besedy a merendy, založené Hajnišem, jež zvláště v Bohdánči provozoval a řídil Jaroslav **Langer**. Kromě besed a merend propagovaly českou řeč a bývaly ve spojení s hrami divadelními také české bály a plesy — z nich nejhlavnější Národní Beseda pražská, konečně veřejné přednášky a deklamace. Hajniš žertovně takového předčítatele popisuje takto:

»Nejnebezpečnějším na světě odvětvím čtenářů jsou čtenářové, kteří jiným pouze předčítávají. Nejnovějšího času tato třída čtoucích vznesla se tak vysoko, že po světě cestuje a čítavé koncerty dává. Takový putující člověk pozůstává obyčejně z dlouhých vlasů, černého fraku, bílých rukaviček, ze dvou svíček, stolku a stolice, bývá bledého vzezření, zdržuje se ve velkých salonech, mívá okolo sebe velkou společnost, žije od potlesku a chvály, bývá jemného sluchu a na vyvolání třeba jen polohlasité již přichází, aby se ještě jednou představil obecenstvu. On čítává nejraději co sám napsal a bývá často samojediným čtenářem svého díla.«

Josef Jaroslav LANGER (1806—1846), rodák Bohdanečský, podobá se ve mnohém Rubšovi. Vyniká nad něho pojetím vyšším a výborným složením: oba jeho články Musejníkové »Rukopis Bohdanecký« (1831), který našel ve sklepě pivovarském a jenž (podle nové orthografie náležel do XXI. století) jedovatými čtyrveršími tepe pražské slečinky, a »Den v Kocourkově« (1832) opravňovaly k nejlepším nadějím. Zejmena

poslední, věnovaný »blahotesanému Turkovi z kamena, seděním na mostě nad Vltavou«, jeví břitkou satiru a již před Havlíčkem lví dráp mravokárcův. Výborná je řeč filosofa kocourkovského Famfrnocha, jenž strhne k souhlasu se svým protiženským učením všechny muže kocourkovské, kteří však jsou za to velmi citelně potrestáni. Ale podobně jako Rubeš, v nejlepší své činnosti ustal a zemřel téměř zapomenut jako důchodní v rodišti svém.

I některé jeho drobnější básně (vlastenecká »Jednorožců rod« a j.) nebo »Kopřivy« jak jim říkával, a »Selanky« — řada drobných idyl — jeví šťastného básníka. Všímal si i prostonárodních obyčejů.

Spisy jeho ve dvou svazečcích vyšly 1863 v Praze spolu s životopisem.

Vlastní však písemnictví dramatické stvořili teprve nástupcové Thamů a Štěpánka: byli to dva ušlechtilí básníci opravdoví — starší, plodný a řízný, třebas někdy kvapný a psavý, Václav Kliment **Klicpera**, mladší, jemný a dumavý František **Turinský.** Je-li Klicpera opravdu teprve tvůrcem české veselohry, je Turinský tvůrce české truchlohry; vynikal-li profesor Chlumecký hojností a rozmanitostí plodů, předčí ho rodák Poděbradský vybroušenou formou a hlubokým i myšlénkami. Klicperův »Rohovín Čtverrohý«, »Hadrian z Římsů«, »Veselohra na mostě«, »Lhář a jeho rod«, »Žižkův meč« a j. zůstanou ještě dlouho vděčným předmětem divadelním, tak jako »Angelina« zase a »Pražané v r. 1648« jsou stále kabinetní kousky jemné práce literární. Jsou to arci jen počátky — ale počátky pěkné a proti pokusům konce století minulého stojí počátek nového století nekonečně umělecky výše.

Václav Kliment KLICPERA (1792—1859), rodák z Chlumce nad Cidlinou, teprve dosti pozdě odebral se na studia. Záhy však obíral se dramatickým básnictvím a již r. 1813 dáván ochotníky v Praze jeho »Blaník«. Pak dlouhá léta profesoroval v Hradci Králové — tu vznikla největší část jeho prací a tu také ku přání studentů vznikl »Rohovín Čtverrohý«, pozdě teprve přišel do Prahy, kde 1850 stal se ředitelem akademického gymnasia. Za vlády reakce 1853 byl dán na odpočinek — a na pohřbu jeho (pochován na Olšanech) řečnil již nástupce jeho dramatický, Vítězslav Hálek.

Klicperův rodný domek v Chlumci n. Cidl.

Klicpera byl dramatik tělem duší. V Hradci byl duší ochotnického divadla a již r. 1832 složil přes třicet kusů divadelních. Nejlépe se mu dařily veselohry: mimo vyjmenované ještě na př. »Veselohra na mostě«, »Divotvorný klobouk«, »Bělouši« atd., nejméně činohry a truchlohry: »Jan za chrta dán«, »Loketský zvon«, »Soběslav«, »Eliška Přemyslovna« atd. Skládal některá dramata i veršem, ale velmi chatrným; z nich nejvíce cení se »Soběslav«. Drama »Jan Hus« spálil za doby reakce ještě v rukopise.

Kromě dramat psal i básně a povídky (»Točník« a j.), ale se štěstím nepatrným; za tím větší obliby získal si jako učitel a vychovatel: »otce Klicperu« připomínali si dlouho ještě Tyl, Neruda, Hálek a jiní jeho žáci.

Spisy dramatické vyšly v 9 dílech 1862—1869; život jeho popsali syn Ivan KLICPERA a E. SEMERÁD 1874 ke slavnosti odhalení pomníku v Chlumci nad Cidlinou; dramatickou činnost rozebral 1898 F. A. ŠUBERT: Klicpera dramatik.

Pravým opakem Klicperovým, co se týče plodnosti, je Frant. TURINSKÝ (1797—1852), rodilý z Poděbrad. Byl právníkem a spolu s přítelem Klicperou věnoval se Muse dramatické. Proti těžkému místy slohu Klicperovu a nehledanému, někdy až obhroublému výrazu profesorovu vládne Turinský jazykem velmi obratně. Truchlohra »Angelina« (1821), romanticky zabarvená podle vlastního osudu autorova (Turinský chodil s kytarou zpívat na hrob své milenky) a »Virginie« (1841) holdují soudobému romantismu, kdežto v »Pražanech r. 1648« (1848) mocně zní struna vlastenecká. Ve všech dramatech však převládá silně živel lyrický — Turinský složil i velikou řadu básní milostných. Básnické spisy jeho — později s dráhy spisovatelské ustoupil, ponořiv se do života praktického (byl od 1848 okresním soudcem na Křivoklátě) — vyšly se životopisem M. Turinského 1880 v Národní bibliothéce.

A tak v létech třicátých a čtyřicátých kruh Jungmannův vede písemnictví české od úspěchu k úspěchu. Jsou sice stále ještě některé úspěchy nadsazovány — tak práce J. J. MARKA, M. Z. POLÁKA, J. PICKA a jiných — ale přece literatura mohutní a roste. V letech čtyřicátých vy-

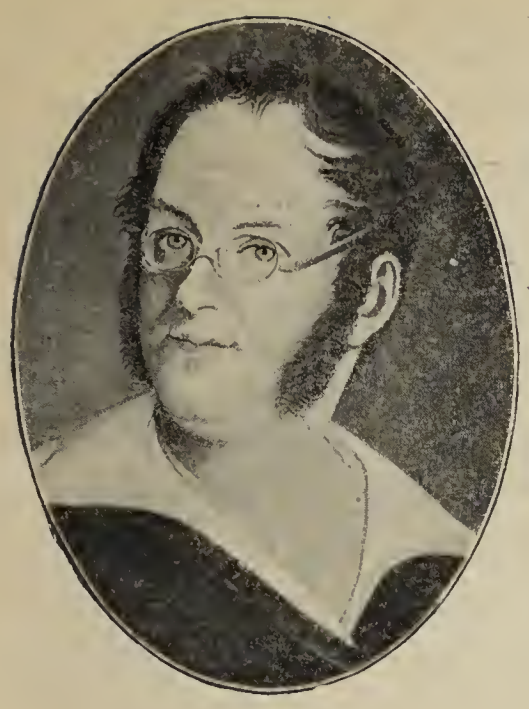

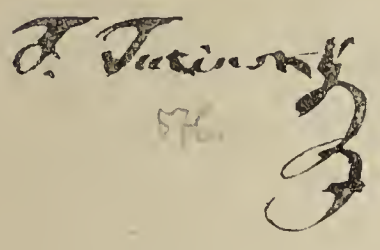

růstá i nové pokolení spisovatelské: Havlíček, Němcová, Erben a j., které plnou vahou účastní se literatury teprve v bouřlivém roce 1848, v těch letech dokončují se tak poslední boje s odrůstající dcerou českého písemnictví — s literaturou slovenskou (ještě r. 1846 vydává kroužek Jungmannův v Matici České »Hlasy o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky«, v nichž téměř všichni nejpřednější mužové našeho národa položili marně svůj hlas proti mohutnějící a odtrhující se slovenštině), v těch letech (1845) vydává Matice Česká veliký »Výbor« a spisy velikého zakladatele Jungmanna. R. 1847 zmírá Jungmann, dočkav se vyplnění svých snů literarních a rokem 1848 začíná i v literatuře naší jaro národů.

Jan Jindřich MAREK (1803—1853), spisovatelským jmenem dle rodiště Liblinský nebo obyčejně JAN Z HVĚZDY, naposled farář v Kralovicích, byl v letech čtyřicátých vedle Tyla nejoblíbenějším romanopiscem. Jeho romantické povídky z historie vlastenecké (»Konvalinky« 1824 a 1826, »Mastičkář« 1845 a »Jarohněv z Hrádku« 1873) líbily se vrstevníkům zrovna tak, jako jeho básně, z nichž ještě v čítankách našich kolují »Horymírův skok«, »Návrat z Palestýny« a j. O oblibě svědčí i dvojí vydání jeho sebraných spisů (1846

Klicperův pomník v Chlumci nad Cidlinou.

až 1847 o 10 sv., 1873—1876 ve 3 dílech) — ale básně jeho nemají uměleckého vkusu a romány nemohou se rovnati ani pracím Tylovým.

Zrovna tak slaven byl Milota Zdirad POLÁK (1788—1856), jenž jako mladý důstojník nabyl jména »Vznešenosti přírody« (1819), popisnou básní, druhdy velice slavenou, samým Jungmannem přepracovanou a vypilovanou, ale velmi prosaickou (»Vznešenost hudby«, podobného rázu, dle básní Hallerových a Popeových, nebyla vytištěna). Polák sám, když dostoupil vyšších důstojenství (byl 1827 až 1849 profesorem na vojenské akademii v Novém Městě za Vídní) odcizil se úplně literatuře a rodina jeho se poněmčila. Je to dosti smutné svědectví o vlasteneckém uvědomění básníka znárodnělé písně »Sil jsem proso na souvrati«, vlastence-generála a prvního novočeského cestopisce (»Cesta do Italie« 1820). Spisy jeho vyšly 1862.

Některé básničky Václava Jaromíra PICKA (1812—1869), naposled okresního soudího ve Zbraslavi, vyjadřují velmi dobře city básníkovy a jeví také porozumění pro píseň lidovou; ale celkem nevynikají nijak nad prostřednost.

Smrtí Jungmannovou ukončuje se období písemnictví našeho, jemuž jsme zvykli říkati »předbřeznové«; snahy a cíle tohoto období jsou nám sice dosti známy, ale pohnutky a osoby jednající podnes jsou nám zahaleny rouškou nejistoty. Není dosud díla, vyličujícího pragmaticky toto období; není kritického vydání dopisky předních osob tehdejších, není zpracována rukopisná pozůstalost předních buditelů, vydání novější jejich spisů jsou přetisky na mnoze vadné a povrchní. O některých důležitých mužích není vůbec monografií a jiné zase práce, jež podrobně osvětlují činnost některých velikánů, nepřihlížejí dostatečnou měrou k okolnostem tehdejším a jejich vrstevníkům. Tu zbývá vykonati ještě téměř vše — ovšem na základě pramenného studia.

Souborně popsal život menších vrstevníků Jungmannových v důkladném a pěkném díle A. RYBIČKA: »Přední křisitelé národa českého« 1883—1884 (dva svazky); populárního jenom rázu jest »Slavín« vydávaný F. PEŘINOU. Pokusem o podrobný popis tohoto období celého jsou dra Františka BAČKOVSKÉHO »Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové«, jež však 1887 uvázly při prvním díle nedokončeném. Proto jsou stále potřebné drobnější vzpomínky a práce: Jakub MALÝ »Vzpomínky starého vlastence« a »Naše znovuzrození« (1880, 6 svazků), Jindř. ŠOLC »Národnost a její význam v životě veřejném« (1881), A. SKÉNE »Vznik a rozvoj slovanského hnutí v Čechách a na Moravě v XIX. století« (1893; vyšlo i německy), K. ADÁMEK »Doba poroby a vzkříšení« (1878), dr. J. MELICHAR »K dějinám našeho probuzení« (3 sv. 1886 až 1890) K. TIEFTRUNK, Dějiny Matice České 1881 a j.

Ze životopisů Jungmannových nejlepší a nejdůkladnější je jubilejní spis V. ZELENÉHO »Život Josefa Jungmanna« (1873; druhé vydání péčí Tieftrunkovou a s rejstříkem F. Bílého vyšlo 1881), jenž pokusil se také o charakteristiku celého období; z drobnějších životopisů — zejména hojně k jubileu vyšlých — nejlepší jest F. SCHULZE Jos. Jungmann (1873, v Matici Lidu). K nim třeba připojiti vydání některých dopisek Jungmannových v Časopise Českého Musea 1880—1890 a Jakubcův životopis Jungmannova přítele A. Marka.

Pohřeb Jungmannův — poslední leta jeho, když 1845 vstoupil do výslužby, plynula v úplném klidu a novém vydávání prací starších; nově psal pro sebe »Zápisky«, které

až po smrti jeho byly vytištěny a jasně ukázaly, že Jungmann zůstával stále pod uhlazenou tváří úřední zaníceným stoupencem snah osvícenských — stal se veřejným projevem národním. Tisíce lidstva doprovodily patriarchu české literatury, na konec i panovníky vyznamenaného, za rektora voleného, členem mnohých akademií jmenovaného, až na Olšany a projevily tím, jak správně dí Tomek, nejen »úctu, jaké požíval Jungmann, ale vážnost, jaké nabyla věc, jíž on obětoval práce celého svého života.«

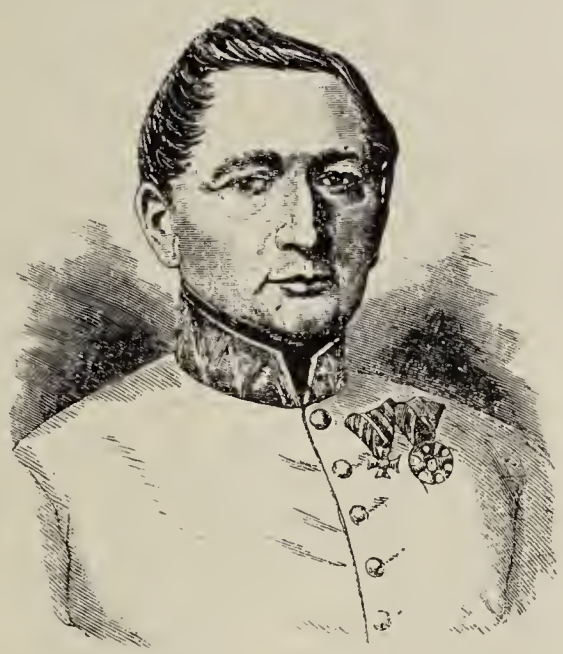

Rodný domek Palackého v Hodslavicích.

583.

II. DOBA NEJNOVĚJŠÍ.

(Od počátku ústavního života moderního až po naše dni.)

1. PRVNÍ KVĚT.

(R. 1848—1879.)

Rokem 1848 počíná se nové období veřejného života našeho i našeho písemnictví. Ruku v ruce šly s idealy národa a jejich potlačením také knihy a spisy české a jako roku 1848 je doba nadprodukce a zavodnění písemnictví péry dosti nepovolanými, tak zase deset let následujících vytlačila reakce nejschopnější muže i z pouhé literatury.

Již červencovou revolucí francouzskou r. 1830 znamenitě sesílely v našem národě snahy po svobodě, za které stejně ještě bojovali spisovatelé čeští s německými, Ebertem, Meissnerem, Bachmannem, Hornem a j., ale teprve bouřlivým rokem 1848 nastává úplný převrat v dosavadních poměrech vládních, společenských i národních, teprve rokem 1848 vystupuje aké skutečně národ český znovu na dějiště světové.

Do té doby byly snahy vlastenců jen zaměstnáním — a dle některých »opatrných« lidí zábavou a hříčkou — několika celkem lidí, kruhu Jungmannova a ostatních jeho stoupenců. Byly sice neseny i mezi netečné vrstvy měšťáků, zněmčilých anebo němčících, i mezi ujařmené zástupy lidu selského, opičícího se po měšťáctvu a kastě vojenské a úřednické; ale celkem přece největší část »vlastenců«, jak jim posměšně přezdíváno,

Svoji ke svému a vždy dle pravdy,

František Palacký

byli hlavně kněží, učitelé a studující. Jednotlivci vrstev ostatních nebyli organisováni, nebyli vědomi své síly.

Kruh vlastenců, jak výmluvně svědčí »zápisky« Jungmannovy, byl úplně oddán myšlénkám veliké Revoluce: politická svoboda, volnost tisku a mínění, volnost vyznání a národností, právo petiční a shromažďovací, zákonodárnou moc lidu .... to byla asi hesla, jak více méně jasně tanula na mysli každému vlastenci; k tomu přistupovala hesla domácí: spojení zemí koruny české, nabytí (vlastně vrácení) politické samostatnosti, rovné právo obou jazyků v českém státě trojjediném, slovanská vzájemnost literarní .... tato hesla spolu s předešlými vrhl rok 1848 do mass národa, ještě uspaného absolutismem Metternichovským — a v několika měsících zjevil se k úžasu světa národ český v řadě ostatních.

Jak tvrdý byl spánek širokých mass lidových, svědčí výmluvně verše německého básníka A. Meissnera (1822—1885). Tento, opěvuje 1846 (jako Ebert Vlastu, Grillparzer Libuši) Žižku, zavírá báseň mohutnými slovy:

»Das ist schon lang! Ob Starke und Verwaiste
Aufgeht ein neues, hohes Morgenroth
Und Böhmen sind noch Waisen; von dem Geiste
Der Vorzeit kaum dass noch ein Funke loht.
Indess die Fremden an den Tisch gekommen,
Lebt nun der Böhm im eig'nen Haus als Knecht
Ein armer Waise, dem die Zeit genommen
Sein letztes Erb': der Sprache heil'ges Recht.
Nur wie ein altes Schwert an morscher Mauer
Das Pfand verscholiner Tage froh und frei
Hat jede Hütte noch ihr Lied der Trauer,
Das leise kündet: *Alles sei vorbei.*
Und ist's vorbei und wirst du nie erwachen,
Du, armes Volk, aus deinem Todesschlaf?
Ist's wahr, zertrümmert sei dein starker Nacken
Vom wilden Sturm, der dich so hart betraf?
Sieh, rings mit grossen, holderstaunten Augen
Erwacht die Welt beim frischen Morgenwehn,
Was lebt, will Frühlingssonne in sich saugen,
Willst du nicht mit den Andern auferstehn?
Es regt im Westen sich, regt sich im Norden,
Doch mir im Herzen spricht die Ahnung schwer:
Nach solchen Tagen, wie sie dir geworden
Erwacht kein Volk zu vollem Leben mehr!
Geschritten bin ich, reich an Freud' und Schmerzen
Durch's schöne Land von Wald und Berg umhegt
Und hab' gelauscht an der Scheinleiche Herzen,
Die Hand auf jede Scholle Land's gelegt.
Noch pocht das Blut tief in des Herzens Kammer
Des Lebens Quellen gehen ihren Lauf
Oft aus dem Schlaf, in unsagbarem Jammer,
Blickt stumm das Land zum blauen Himmel, auf.
Doch wird's gelingen, dieses Herz zu retten.
Ersteht die Kranke stark zu neuem Licht?,
Nun wirft sie sich umher auf ihren Betten —
Wird ihr ein Retter nahn? Ich weiss es nicht.
Doch, weiss ich, kommt ein Tag noch wo zum Ringen
Zum letzten Ringen sich dies Land erhebt,
Wo es, zu brechen seines Zaubers Schlingen
Noch in der Brüder Fleisch die Nägel gräbt!
Ein Tag des Kampfs, von Schmerzen und von Leiden
Wie'n Becher bis zum Rande übervoll,
Ein Tag, an dem im Kampf sich soll entscheiden

Ob Deutsch ob Böhmisch endlich siegen soll.
Ich aber will nicht wissen, was ihm werde,
Für eine Losung diesem Tag von Blut,
Ich freue mich, dass dann in kühler Erde
Wohl lange schon mein kühler Leichnam ruht.«

Vlastenecká síla — některá místa »Žižky« by ani Kollár ohnivěji nenapsal — básně jevila se v řadě vydání; do češtiny 1864 přeložena E. ŠPINDLEREM. Ukazuje, jak vřelý cit jevili tehdy Němci domácí a společné vlasti a jaký mohutný dojem činily na ně české dějiny. To vše se ovšem — a zvláště u samého Meissnera — rokem 1848 důkladně změnilo.

Bylo proto nesmírné překvapení potom v řadách Němců pražských, když za týden v březnu 1848 najednou Praha se počeštila; když hovor český výhradně opanoval po ulicích, když rohy zaplavovala česká návěstí, když přes noc elegantní krámy vyvěšovaly české firmy a nápisy. S hrdostí nosily se nyní národní barvy, o překot studovaly se národní dějiny (18. března 1848 počalo se vydávati první vydání prvního dílu českých Dějin Palackého), vyrostly české rodiny, povstali čeští řečníci — ano, v Praze sešel se první slovanský sjezd.

Ukázala se tehdy hned prakticky pravda, za kterou bojovali »vlastenci« let třicátých. Kdežto na Moravě trval tlak německý téměř neustále a obě hlavní města, Olomouc i Brno, zůstala věrna německému nátěru, v Čechách ihned po uvolnění politické spoutanosti se objevilo, že Čechy náleží Čechům. Pevně semknut vstoupil kruh vlastenecký do arény veřejné: myšlénka svobody pomáhala myšlénce národní, poslanci čeští stáli v prvních řadách zastánců mladé svobody.

Těmito poslanci českými byli, jak přirozeno, velicí spisovatelé; nejlepší jména spisovatelská stala se zároveň jmény vůdců národa, oni v pravdě nejplnější zastupovali celý národ. A v čele sboru vůdců stál otec národa, první z nejpřednějších, František **Palacký.**

Jméno Palackého mocně je vtištěno celému tomu období. On stojí v popředí v bouřlivých dnech roku osmačtyřicátého, on je stíhán a chikanován za následující potom reakce, on vede potom v letech šedesátých a sedmdesátých literárně i politicky boj za práva národa. Za jeho vedení několikrát již usmívají se na národ zlatá jablka Hesperidek; a když nepřízní okolností se vzdalují, s pravou českou vytrvalostí a takřka tvrdohlavostí pokračuje Palacký v boji, věře, že konečně pravda zvítězí. Za něho národ i písemnictví vystupuje nejdále a nejvýše; ale i proti němu vzniká odboj domácí, který podlamuje svornému odporu půdu a po smrti Palackého konečně odpor ten ustává docela: 24. září 1878 vstupuje poselstvo celého národa na sněm český, 7. října 1879 konečně i na radu říšskou; boj za vysoké idealy Palackého — státní samostatnost českou — je, jak ukazuje budoucnost, definitivně zakončen. Národ český boj ten prohrál.

Vysoké idealy Palackého jsou přímé dědictví idealů národních; rodilý Moravan, z rodiny evangelické, uveden v Praze Dobrovským do

předních rodin šlechtických, v nichž držely se ještě tradice staroslavného království Českého, zároveň pak přilnul ke kruhu Jungmannovu, jehož snahy hleděl opatrným vykořisťováním poměrů dle možnosti uskutečňovati. Po smrti Dobrovského sám přejímá vedení — drže na uzdě ctižádostivého, ale mělkého Hanku, užívaje ve všem obtížnějším jednání vědeckém pomoci přítele Šafaříka, jehož sám z bahen novosadských zachránil, s úctou se kloně před ‚baťuškou' Jungmannem, je duší všeho podnikání vlasteneckého a za jeho nepřítomnosti vázne vše. On (v. str. 528—529) vede k založení Časopisu Musejního, nabývá v letech třicátých sňatkem (1827,

Dům, v němž v Praze žil a zemřel Frant. Palacký.

12. září) s Teresií Měchurovou, dcerou zámožné rodiny měšťanské, potřebné neodvislosti hmotné a usnesením sněmu (1829, 13. dubna — ten svěřil mu úřad historiografa českého) budoucího povolání. R. 1836 vydává již — shledav material dlouhými a dalekými cestami — první díl, ještě německý, dějepisu Čech, r. 1847 dává však již do tisku české své arcidílo, »Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě«.

František PALACKÝ narodil se 14. června 1798 v Hodslavicích na Moravě ze staré rodiny bratrské; otec učitel vštípil mu záhy touhu po knihách; v pěti letech již přečetl bibli. 1807 odebral se do Kunvaldu, naučit se němčině, 1809 do Trenčína

a 1812 do Prešpurka na studia středoškolská, kdež začal psáti do týdenníku PALKOVIČOVA. 1817 v Prešpurce seznámil se se Šafaříkem, plodem jejich rozmluv byly »Počátky« (v. str. 521). 1818 stal se vychovatelem v rodině Zerdahelyů. Vychovávav ještě v jiných rodinách a obrav si za cíl životní studium českých dějin, přibyl 11. dubna 1823 do Prahy. Zde Dobrovský opatřil mu zaměstnání historické nejprve v hraběcím domě Šternberském, pak svěřeno mu vydávání třetího dílu »Scriptores rerum bohemicarum« (v. str. 491), vypsána pro něho cena historická a ustanoven redaktorem Musejníka. Tak byl uveden do středu celé literarní společnosti české; nenalézaje záliby v hádkách pravopisných a netrpě zbytečné polemiky, byl z počátku Jungmannem, Kollárem, Čelakovským a j. míjen, až za nedlouho správný postup jeho a výborné práce jím vydané učinily z něho osu celého života českého.

F. Palacký a F. L. Rieger.

Z počátku hleděl si hlavně básnictví; první »Básně« jeho vydal 1898 J. JAKUBEC, jež pocházejí — Palacký byl časoměrník — z let 1813—1817. Do básnictví náležel i jeho překlad zpěvů Ossianových, nedokončený, a jeho studia o aesthetice (čili »krasovědě«, jak říkal Palacký), rovněž nedokončená. Sem náležejí i dva listy Palackého v »Počátcích českého básnictví«.

Ale záhy od malicherných těchto hříček — ducha básnického Palacký neměl — odvrátil se ke studiím vědeckým. Mimo menší práce slávu jeho založila 1826 vydání »Starých Letopisů českých« (v. o nich str. 239) (str. XVIII. + 524 + 16 str. rejstříku) jež znamenitě se řadila k výborným dvěma dílům »Scriptores« vydaných Pelclem a Dobrovským — a z nejlepších prací Palackého »Würdigung der alten böhm. Geschichtsschreiber« (»Ocenění starých českých dějepisců«) 1830. Práce tato byla odpovědí k otázce král. českou společností nauk uložené, a byla po zásluze odměněna cenou. Je to kritický rozbor českých historikův od Kosmy až po Hájka, podnes jediný a nepřekonaný, plod stejné mravenčí píle jako pronikavého důmyslu.

Mladá léta Palackého známe celkem velmi dobře, psalť totiž až do r. 1818 sám svou »Autobiografii« (vydala r. 1885 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ; otisk z »Osvěty«); pokračovati v ní měl »každodenníček«, jenž nám zachoval výpis činnosti z listopadu 1818 až do května 1820. Pak sice již nepsal soustavně, ale přece důležitější události stále zapisoval. Všechny tyto zápisky až do r. 1863 (s jistým omezením) vydal z uložení a nákladem České Akademie 1898 V. J. NOVÁČEK: Fr. Palackého korrespondence a zápisky; díl I.

Ustanovení za historiografa setkalo se s obtížemi u vlády; nicméně stavové nepovolili a r. 1837 dostalo se Palackému i vládního stvrzení. Z cest jeho nejdůležitější byly pouti do Italie 1837 a 1838—1839, jejichž výsledky Palacký vypsal zvláštním

spisem. Maje u stavů slovo veliké váhy, vymohl si Palacký, že mohl psáti dějiny české dle svého vlastního plánu a vymohl si dále podpory na rozmanitá díla vedlejši, jež hlavní jeho dílo měla doplňovati. Z těchto vedlejších podniků nejdůležitější byl ARCHIV ČESKÝ (1840—1872), jenž v 6 dílech obsahoval nejdůležitější české písemnosti soukromé, panovníků a šlechticů, zápisy sněmovní, jednot a země, právnické rukojeti, návrhy zákonů atd. Nyní se ve vydávání Archivu českého zase pokračuje; redakcí Kalouskovou vyšel právě díl již XVII. Vydání listin veřejných, latinských, podnikl později K. J. ERBEN; dílo jeho »Regesta Bohemiae« podávalo však pouze výtahy z listin a snaha Palackého, vydati diplomatář český, jak jej na Moravě vydával moravský historiograf A. BOČEK, zůstává stále ještě nesplněna. — Jiné takové dílo vedlejší, velmi důležité, jest: »Popis království českého« (1848), obsahující správné a původní názvy všech osad a míst celého království podle krajů; tato veledůležitá práce byla od té doby několikrát znovu podniknuta; 1870 vydán takový »Slovník Čech« od ORTHA a SLÁDKA, 1894 nové zpracování vyšlo od J. KOTYŠKY, jehož historický doplněk od A. SEDLÁČKA počal vycházeti r. 1897.

Hlavním dílem Palackého jsou velikolepé Dějiny. Snaha vypsati na základě pramenů veškeré dějiny české, jeví se již ve století XVIII. a bylo vyloženo již shora o pracích Dobnerových, Pelclových a Dobrovského. Stavové sami ujali se té myšlénky a nákladem země vydával Frant. PUBITSCHKA obšírnou »Geschichte Böhmens«; díla nedokončil. Palacký pojal úlohu svou s hlediska nejširšího a nejvyššího; dle jeho mínění nestačilo excerpovati a kriticky rovnati zprávy starších historiků a kronik, ani když by se doplnily prozkumem městských knih a studiem domácích listin. Dle něho bylo potřebí konati studia předně v cizině; pro ony doby, kde Čechy měly hojné styky s římskou stolicí, byl material patrně v Římě, pro styky s Německem v různých archivech a knihovnách německých, pro doby pozdější v archivu vídeňském státním i dvorním.

Palacký umínil si tedy celou práci začíti znovu na základech moderních. Mělo toto počínání ovšem nevýhodu: práce šla velmi pomalu; teprve 1836 vyšel dějin Čech svazek první. Ale přes titul, vnucený tradicí, dle něhož stavové chtěli čísti dějiny jedné rakouské provincie (zrovna tak stavové moravští starali se o dějiny Moravy), Palacký nespokojil se pouhými dějinami Čech. Zcela správně nazval své vydání české »dějiny národu českého«, tedy jediného národa v rakouské zemi korunní, ale neomezil se za to dějinami Čechů v Čechách, nýbrž zároveň vypravuje o osudech národa našeho na Moravě. Bylo to pojetí historie české jediné správné: také Pelcl psal »Geschichte der Böhmen«, a v samém pojetí látky již jevila se historikova snaha vlastenecká.

A tyto dějiny národa českého sestavoval Palacký dle hesla svého »Svoji k svému a vždy dle pravdy«; nezapíral, co v dějinách českých není chvalné, ale také neopakoval prostě staré klepy a pohádky, od německých historiků vybájené. S nesmírnou prací a námahou vyhledával v archivech a knihovnách pravý obraz dějin domácích, s velikou opatrností a pečlivostí skládal pak své výsledky v knihu, aby censura mu je

aspoň částečně propustila. Nejtužší boj měl v letech posledních, když 1845 vyšel třetí díl jeho dějin, líčící osudy Husovy a války husitské; Palacký, nadšený husita, musil mnoho měniti a vynechávati, ale konečně dílo bylo přece provedeno.

Palacký dílo své dokonal, ale nedokončil. Již záhy poznal, že síly jeho nepostačí, aby napsal celé dějiny, až po svou dobu, i omezil se r. 1526, kdy tištěné prameny začínají již hojněji téci a kdy celý duch dějin českých se mění. Látku rozdělil na pět dílů, jež dále se skládají z jednotlivých částek. Dílu I. částka 1. obsahuje dobu do r. 1125, částka 2. do r. 1253: k celému dílu přidán úvod o duchu dějin českých a o dějepisectví českém před Palackým; díl II. obsahuje dobu královskou (částka I. do r. 1346, částka 2. 1346—1403); díl III. dobu válek husitských (částka 1. 1403—1419, částka 2. 1419—1424, částka 3. 1424—1439), díl IV. dobu Poděbradovu (částka 1. 1439—1458, částka 2. 1458 - 1471), díl poslední konečně dobu Jagellonskou (částka 1. 1471—1516, částka 2. 1516—1526).

Jednotlivé díly vycházely v různých dobách a ne po pořádku; poslední arch českého (německy vyšlo v 5 dílech o 10 svazcích již dříve) dopsal Palacký teprve v březnu 1876. Vydáno bylo několikrát; třetí vydání (1876—1878) opatřil J. Kalousek životopisem; šesté vydání, bez poznámek, pro lid vyšlo v 6 svazcích 1898—1899. Pokračování dílo Palackého se nedočkalo.

Ukázkou textu podává se předmluva prvního dílu českého:

Wydáwaje prwní tuto částku díla již od dáwna i chystaného i očekáwaného, nemohu opominauti, abych neoswědčil se o něm weřejně aspoň několika slowy.

Ode mládi neznal sem tužby wřelejší ani wyšší pro wezdejší žiwot swůj, nežli abych poslaužil milowanému národu swému wěrným obrazem minulosti jeho, we kterémžtoby jako w zrcadle poznal sebe sám a spamatowal se w tom, čeho mu potřebí jest. Již z té příčiny mělo dílo mé sepsáno býti také jazykem i duchem národním; a snadbych owšem nikdy byl nestal se dějepiscem wůbec, kdybych byl hned od prwopočátku neobětowal se cele ke službě literatury české, bohužel! ještě příliš chudé a zanedbané.

Pročež přálbych, aby milí wlastenci naši nedomníwali se, že wydaw již několik částek díla svého jazykem německým, a teprw počínaje po česku, nedbal sem posawad na potřeby a žádosti jejich. Anobrž neostýchám se wyznati, že wšecky dosawadní historické spisy swé, newyjímaje žádného, poważowal sem wždy a poważuji ještě za předběžná takořka studia čili

za pauhé příprawy k dílu přítomnému; a že tudíž tyto „Dějiny národu českého“ pokládám za hlawní a poslední aučel weškerého dosawadního snažení swého.

Dílo Palackého má však nejen nesmírnou cenu vědeckou, nýbrž i veliký význam národní. To, co bylo vidinou vlastenců, to, co Šafařík nalezl v minulosti slovanské, co Kollár hledal v budoucnosti, to, co Jungmann stopoval v dějinách českého písemnictví — to Palacký sebral v dějinách národa. Jeho staří Čechové jsou jako staří Slované Šafaříkovi (viz, co o nich 537—538 vyloženo); a protiva mezi živlem germanským a slovanským vyplňuje Palackému správně celé české dějiny. Leč slyšme, jak vypráví sám velmistr českého dějepisu:

— »Jakmile Němec uvázal se byl výbojem u veliké starého Říma dědictví, Slovan mírný tiše za ním postoupiv, usadil se vedle něho. S ním vkročil spolu nový živel národní do života evropského, neméně ušlechtilý, ale i neméně úhonný. Volnost a rovnost všech občanův mezi sebou, co synů téže rodiny, byly hlavní známka starých Slovanův; kéž se k nim jen i svornost byla přidružila! Patriarchální mravy a způsoby jejich byly by snad postačily ku pojištění jejich blahobytu, kdyby národům jako jedincům dáno bylo pode štítem moci vyšší uchrániti se všech bouří a pohrom mimořádných. Slovanova nábožnost, prostoduchost a jemnost nezbavila ho vší svéhlavosti a urputnosti. Nechtěje panství ani státu, ale jen obcí, zamítal s jednotou národní také silné úvazky řádu a vlády; přeje stejných práv a stejné všem domácí svobody, žádal spolu, aby všickni drželi se také stejné koleje starých zvyků; nedávaje u sebe místa ni rozdílům stavův ni výsadám, nehověl přece ani vlivu výtečných osob ani rychlému rozmáhání se vyšší osvěty; nebaživ po výboji, sotva sám se brániti uměl; žádaje v pokoji požívati úrod pole svého, tím častěji podléhal rozkazům cizincův. Neměl-li konečně zahynouti, musel‘i Slovan postupem věkův zjinačiti způsoby své a přimísiti živlův římanských i německých do národního života svého.

Hlavní tedy obsah a základní tah celého dějinstva českomoravského jest, jakož jsme již podotkli, ustavičné stýkání a potýkání se Slovanství s Římanstvím a Němectvím vesmyslu nyní vyloženém; a jelikož Římanství dotýkalo se Čechův ne samo sebou, ale téměř veskrze jen prostředkem Němectva, může se také říci, že dějiny české zakládají se vůbec hlavně na sporu s Němectvem, čili na pojímání a zamítání

způsobův a řádův německých od Čechův. Jest sice pravda, že i u jiných kmenův slovanských dálo se takovéto stýkání obojích živlův: ale buď nebylo tak všestranné, živé a pronikavé, na příklad u Polanův a Rusův, buďto skončilo se již dávno záhubou národnosti slovanské, jako u někdejších Luticův. Bodrcův a jiných Polabanův. Český národ sám jediný, k německému co roveň k rovni se přibočiv a od více nežli tisíciletí do svazkův nejužších s ním vstoupiv, uhájil až podnes národnosti své, a jakkoli mnoho německého do života svého pojal, duchovně zažil, nepřestal proto býti slovanským národem. I dnes ještě tatáž z dějin, jako z povahy zeměpisné, úloha jemu se klade: sloužiti za most mezi Němectvem a Slovanstvem, mezi východem a západem v Evropě vůbec.«

A vypravování dějin domácích nese se stále tímto směrem; u Palackého dějiny České jsou také soudem Čechů; »ušlechtilý vlastenec« a »myslitel výtečný« docházejí stejně zasloužené pochvaly, jako »nevěrný zrádce« a »nízký sobec« přísného odsouzení. Kniha Palackého je zrcadlo, ve kterém národ v minulosti může viděti i budoucnost.

Nejvýše ze všech období českých dějin kladl Palacký dobu válek husitských a působení Husova vůbec; je to již rozsahem patrno a také z vedlejších prací. O době husitské Palacký pracoval nejvíce; nemoha část svých prací o předchůdcích Husových vydati doma pro censuru, vydal v Lipsku se jménem J. P. JORDANA »Die Vorläufer des Hussitenthums« 1846. Později — kromě jiných menších prací — zabředl o dějiny husitské do bojů s prof. K. HÖFLEREM, jež vedl hlavně ve spise: »Die Geschichte des Hussitenthums und prof. C. Höfler» 1868. Konečně všecky dokumentární zprávy o husitství v Čechách, spolu s listy a obranami Husovými vydal 1869 ve velikém a slavném díle: »Documenta Mag. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam et controversias de religione in Bohemia annis 1403—1418 motas illustrantia«.

Jsa již za Jungmanna duší celého života literárního — jeho popudem vznikl 1826 český Musejník, jeho přičiněním 1830 Česká Matice, jeho usilováním »Malá Encyklopaedie nauk«, jeho prací 1840 Archiv český, jeho snahou 1845 Výbor z literatury — nastupuje po smrti Jungmannově a hlavně r. 1848 i dle jména v čelo celého hnutí českého. On jest uznaný vůdce českého národa; on jménem celého národa vyjednává ve Vídni s ministerstvem a v Inšpruku s císařem; odmítá nabízené ministerstvo vyučování; zavrhuje pozvání k volbám frankfurtským; po jeho hlavě dychtí poštvaná luza vídeňská — a on konečně v areopagu evropském znamenitými články mluví za svůj národ.

Palackému v těžkém boji těchto let byl pomocníkem a spolubojovníkem nad jiné věrným Karel HAVLÍČEK. Tento první satirik doby předbřeznové záhy uchýlil se k novinářství a od literární satiry na satiru politickou. Rok 1848 i jeho uvrhl do víru veřejného života; stoje pevně na programu Palackého musil jednak proti vládě, jednak proti horkokrevnějším

mladším živlům hájiti jeho zásady. K tomu konci vystoupil z redakce úředních »Pražských Novin« a založil v dubnu 1848 neodvislý časopis opositční »Národní Noviny«, jenž stal se předním hlasatelem veřejného mínění českého. Pro článek Palackého, čelící proti vzmáhající se reakci, »Nár. Noviny« 1850 potlačeny; Havlíček však boje se nevzdal. Vydával v Kutné Hoře dále »Slovana« ale vida, že neubrání se násilí reakce, v srpnu 1851 i tento časopis sám dobrovolně zastavil. Veřejné mínění — jak se ukázalo v procesu tiskovém, jejž Havlíček před porotou kutno-

Hrobka Palackého na hřbitově v Lobkovicích.

horskou slavně vyhrál, a ve velikém počtu odběratelstva i ctitelů — stálo na straně Havlíčkově; osoba jeho, ačkoli mínil se zase vrátiti k literatuře, byla stále ještě příliš nebezpečná a tak vláda Bachova dala ho 16. prosince 1851 násilně zavézti do Brixenu, odkud se 27. dubna 1855 vrátil do Čech již jen pro smrt.

Karel HAVLÍČEK (dle rodiště také BOROVSKÝ nazývaný; žertem v mladších letech podpisoval se KOHOUTEK, HAVEL atd.) v Borové u Něm. Brodu 31. října 1821 narozený, obral si nejprve ke studiu bohosloví; když však nepřízni představeného se mu znechutilo, obrátil se na spisovatelství, přijav doporučením Šafaříkovým 1843—1844 vychovatelství v rodině moskevského profesora Ševyreva. Tento pobyt v Rusku učinil na mladého nadšence českého mohutný dojem; proti starší vrstvě, která většinou znala Rusko jen z doslechu, Havlíček vědomě a příkře stavěl se proti slepému zbožňování

carství. Již v Rusku počal psáti své jedovaté epigramy, které později jmeno jeho tak proslavily, a příležitost užiti svého ostrého a bodavého sarkasmu naskytla se mu brzy po návratu do Čech. Havlíček s Gablerem a jinými přátely měli v úmyslu písemnictví české obroditi a přívésti je z pouhého plýtvání city, v jakých si liboval zejména Tyl, na skutečnou půdu denního života.

Jména nabyl mladý spisovatel ostrou kritikou (1845) Tylova »Posledního Čecha«. Satirický její hrot, výborný zejména v odpovědi, ublížil Tylovi ještě více, nežli bylo třeba — Havlíček na konec s Tylem se smířil — ale bylo již patrno, že nepřítomný Čelakovský zastoupen jest znamenitým náhradníkem. Nám je zajímava však ne tak její satirická břitkost — vykonala svou úlohu, Tylův »Poslední Čech« byl také vskutku poslední román podobný —, jako spíše několik jejích řádků programových, kde Havlíček rozvinuje své požadavky:

»Nám začíná býti již nanic z těch neustálých řečí o vlastenectví, o vlastencích a vlastenkách, kterými nás veršem i prosou naši spisovatelé, a nejvíce Tyl, již drahně let nemilosrdně pronásledují. Byl by již čas, aby nám to naše vlastenectví ráčilo konečně z úst vjeti do rukou a do těla, abychom totiž více z lásky pro svůj národ jednali, než o té lásce mluvili; neboť pro samé povzbuzování k vlastenectví zapomínáme na vzdělávání národa. Kdybychom čas a práci, které nakládáme na přemlouvání lidu našeho, aby místo lepších cizích čítal z vlastenectví naše špatnější — kdybychom, pravím, ten čas a tu práci vynaložili raději na to, aby byly naše spisy lepší než cizí, moudřeji a prospěšněji bychom jednali. — Já ale, co se mého osobního mínění týče, jsem přesvědčen, že jest snadněji a veseleji za vlast umříti, než to množství jednotvárných spisů o vlastenectví přečísti.«

V národě ovšem proslavily Havlíčkovo jméno jeho články politické. Již jako redaktor vládních Pražských Novin a České Včely (od 1. ledna 1846) obratně psanými články dovedl vládě co nejostřeji odporovati; zvolen také r. 1848 poslancem do říšského sněmu, ale hlavní činnosti nehledal na kolbišti parlamentárním, nýbrž zase ve svých »Národních Novinách«, k nimž 1849 přidružil humoristický list »Šotek«. Stíhán v Praze a nemoha se pro výminečný stav hnouti, vedl v Kutné Hoře odpor dále; tu také výbor důležitějších článků o církvi, státu a vládě sebral v »Epištolách Kutnohorských«.

Literarně nejcennější jsou však jeho »Epigramy« z mladších let; sbírku jich nejstarší nazval »Jehelníček«; k nim pak družily se později básně a články satirické. Z článků jsou nejznámější parodie na milostné romány a novelly (vypravující o zamilovaných vrabcích), z básní starších pak satirické vylíčení z r. 1847 shromáždění společnosti Musejní. Z roku 1848 znárodněla písnička »Šuselka nám píše«. Hlavní však práce satirické vznikly až v Brixenu. Na předním místě stojí tu »Tyrolské elegie«, jež šťastným napodobením národních písní opěvují smutný osud Havlíčkův, pak »Král Lávra«, v němž allegoricky a humoristicky, a konečně »Křest sv. Vladimíra«, v němž satiricky a ironicky persiflují se tehdejší veřejné poměry státní.

Nejlepší prací jest právě »Křest sv. Vladimíra«, dlouho rukopisně kolující, pak častokrát tištěný, jenž s naturalistickou někde otevřeností mrská veškery shnilé formy státní i církevní. Car Vladimír, uražen, že bůh Perun nechce na svátek jeho hřmíti, dá boha Peruna zatknouti a — když občanské soudy neznají žádného paragrafu — vojenským soudem odsouditi. Když pak vznikne nespokojenost mezi kněžstvem a lidem, vypíše na obsazení uprázdněného místa Boha konkurs, k jehož účasti pozvána jsou všechna náboženství. Jesuité vypraví se na rozkaz papežův se zvláštním maršem na Rus — báseň patrně nedokončena.

Karel Havlíček

Ukázkou stůj zde zpěv 3., líčící »vojenský soud«:

»Bože, kýž jsem policajtem!
To je vyražení!
Koho chce, toho si chytne
a dá do vězení.

Každý si ho musí vážit:
jak naň zaškaredí,
pro urážku policajta
ve štokhauze sedí.

Ctěte hoši, policajty!
ouvej, jak to bolí!
stát vyplácí krejčům metlou,
ale ševcům holí.

Slyšte, lidé, pro výstrahu
mé smutné zpívání,
že se proti policajtům
sám Bůh neubrání.

Už ho vedou svázaného,
všechno ve mně hrká!
dva ho táhnou za ramena,
jeden vzadu strká.

»Jenom mne po humnech veďte,
však já s vámi pudu,
nedělejte mi ve městě
veřejnou ostudu!«

Ale na humnech u strouhy
paní Perunice
zapírala Peruňátku
něco na sukničce.

Jak poznala svého pána,
hned se s hrozným křikem
na pochopy obořila
mokrým lavičníkem.

Ale Perun dobrotisko
sám ji napomíná:
»Schovej, ženo, meč do pochvy,
přišla má hodina!«

Policajti s Perunicí
na humnech se vadí,
u dvora se zákonníci
o Peruna radí.

A již Perun upoutaný
v šatlavě nocuje:
jurístům se z paragrafů
žádný nešikuje.

Neboť ten, kdo zákony dál,
neměl ani zdání,
že car vezme někdy Boha
do vyšetřování.

Ráno přišla apelace
k caru celá bledá,
že se proti Perunovi
zákon najít nedá.

Car se na ně zle osopil,
řek' jim, že jsou osli,
poslal hned pro vojenský soud
do kasáren posly.

Vojenský soud, to je samec!
soudí, jen se práší:
on má všechny paragrafy
v jedné patrontaši.

Vojenský soud na civilní
dívá se s vysoka,
nesoudí podle zákonů,
jenom tak od oka.

Vojenský soud má žaludek
zdravý jako štika:
nevinného na komando
stráví jak vinníka.

Vojenský soud z ničeho nic,
jako ňáký tvůrce,
nález právě potvrzený
měl jako na šňůrce:

»Že dle vyšlé proklamace
komandujícího
a dle ostatních zákonů
soudu hrdelního,
pro urážku první třídy
Jeho Veličenství,
pro vzpouru, nemravné řeči,
pro neposlušenství,
Perun Bůh je odsouzený
k provazu dle práva,
že však k utopení v Dněpru
milost se mu dává:
Bude ale pro výstrahu
neposlušné chase
vlečen k řece po ulicích
na koňském ocase!«

Právě jeden žurnalista
seděl také v díře,
protože se Bohu rouhal
a psal proti víře.

Soud jej odsoudil, použiv
té příležitosti
k stejnému trestu s Perunem
k vůli nestrannosti.

Pro tyto ostré a důrazné hroty satirické z počátku básně Havlíčkovy šířily se jen v rukopisech; i dlouho po smrti jeho (zemřel v Praze, 29. července 1856) zůstávaly uschovány. Teprvu r. 1870 Svatoborem vydány »Sebrané Spisy« (péčí V. ZELENÉHO), jež však zůstaly při jediném díle, až K. TŮMA vydal 1882—1885 (později v novém vydání) ve třech dílech »Vybrané spisy K. Havlíčka« v Kutné Hoře. Výborné vydání

Památce Havlíčkově.

(Zmenšená reprodukce obrazu, vydaného v Praze r. 1863 nákladem knihkupectví I. L. Kobra.)

v každém směru jest práce L. QUISA »Básnické spisy K. Havlíčka« (1898), jež obsahuje veškera jeho díla básnická podle rukopisné pozůstalosti. Nejnověji začal spisy jeho vydávati dr. ZD. TOBOLKA. Havlíček sám některé své články vydal zvláště: kromě »Kutnohorských epištol« také »Duch Národních Novin« 1851. V nejnovější době jednotlivé práce otiskovány často: »Básně a epigramy«, »Křest sv. Vladimíra«, »Tyrolské elegie« náležejí k nejoblíbenějším (vydány i s illustracemi); také »Epištoly kutnohorské« vyšly 1896 dvakrát. Kromě těchto spisů otiskují se některé překlady: Havlíček přeložil »některé pověsti« Voltairovy 1851 (2. vyd. 1897), z Gogola některé drobnější črty (»Nos«, »Plášť«, atd.; otišt. 1892—1893) a veliký román »Mrtvé duše« (překlad ten otištěn teprve 1894).

Pomník K. Havlíčka v Hoře Kutné.

Havlíčkovo působení vykázalo literatuře nové dráhy; odstranivši prázdné klinkání dovedlo na místo jeho položiti živnou stravu novou; jda stopou Palackého stál Havlíček přece na přední stráži svobody a osvěty; proti přepínání Slovanství s hrdostí pronesl »Já jsem Čech«. Myšlénky své projadřoval prostě a obratně; tim způsobem pak vnesl i do nejširších mass uvědomění národní.

Život jeho nenalezl posud důstojného dějepisce; prvně počal se jím zabývati V. ZELENÝ (v Osvětě 1872 a 1873), ale práce nedokončil; životopis K. TŮMY K. Havlíček Borovský, nejslavnější publicista českého národa, 1890, všímá si málo jeho činnosti literarní; T. G. MASARYKŮV Karel Havlíček 1897 není založen na studiu pramenném — a poslední životopis V. ŘEZNÍČKA (1897 v Modré knihovně) látky ještě daleko nevyčerpává. »Rodinné listy brixenské« vydal V. ZELENÝ (mladší).

Měl-li takto Palacký v Havlíčkovi pomocníka na poli politickém, měl ve V. Vl. **Tomkovi** neunavného pomocníka v pracích vědeckých. Tomek, smýšlení konservativního, za nastalé reakce udržel se na křesle universitního profesora rakouských dějin, zabral se do prací s dílem Palackého téměř souběžných, vychoval řadu žáků a velikolepým ‚Dějinám' Palackého, postavil po bok monumentalní ‚Dějepis města Prahy'. Vysokým věkem přečkav Palackého dožil se i znovuzřízení české university, jejímž byl prvním rektorem a jemu právem připadla úloha ve slavnostním shromáždění české vědy dne 14. června 1898 věnovati posmrtnou vzpomínku velikému Palackému.

Václav Vladivoj TOMEK, narozený 31. května 1818 v Hradci Králové, obrátil se nejprve na dráhu právnickou, ale brzy se oddal úplně dějepisu. Pomáhav nejprvé Pa-

lackému, byl 1850 jmenován professorem dějepisu rakouského na universitě pražské(přestoupil 1882 na universitu českou, byl jejím prvním rektorem a vstoupil na odpočinek 1889) a později stal se dějepiscem města Prahy. V posledních letech shrnuly se naň pocty a důstojenství: jmenován členem panské sněmovny, povýšen do stavu rytířského, zvolen presidentem král. české společnosti nauk, vybrán za kurátora »Matice České, vyznamenán řády a 80té narozeniny jeho byly skvěle oslaveny celou veřejností českou. V letech bouřlivých byl národem vyslán na sněm i do rady říšské, Palackým již 1847 předurčen za následníka a pokračovatele — ale tato veškera vyznamenání a důvěra Tomka neopojila ani s dráhy vytčené nesvedla. Dnes ještě s touže svěžestí i láskou pracuje na svém díle životním, jako před padesáti lety, a vzorný pracovník vědecký zasluhuje právem čestného příjmení Nestora naší vědy i literatury.

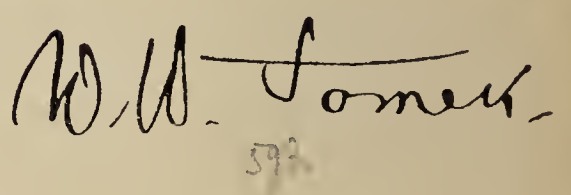

Rada městská v Praze již r. 1841 pojala záměr vydati dějepis sídelního města králů českých. Na radu Palackého práce vložena na Tomka, který se jí oddal pro celý svůj život. R. 1855 vyšel díl I. (od té doby v 2. vydání), ale teprve r. 1871 zjevil se díl II. Tomek totiž shledal nezbytným vyhledati z pramenů takřka každý dům zvláště a sestaviti si úplný místopisný plán staré Prahy. Tyto předběžné práce vykonal Tomek v nesmírném díle »Základové starého místopisu pražského« (1865—1875) čtyrsvazkovém, v němž »starou Prahu vykopával co nějaké Pompeje«. Širšímu obecenstvu a pro praktický přehled znázornil Tomek své výsledky třemi »Mapami staré Prahy« (na jednom listu, z r. 1200, 1348, 1419), vydanými 1892. Pak pokračoval »Dějepis města Prahy« již chodem pravidelným; r. 1875 vyšel díl III., obsahující mezi jiným krásné vylíčení osudů Husových, r. 1879 díl IV., obsahující opět pěkné líčení Žižkovo: ku přání obecenstva vydal téhož roku »pokus« životopisný »Jan Žižka« i zvláště, brzy pak v překladě německém i ruském atd. R. 1897 vyšel XI. díl, obsahující děje pražské do r. 1548 a díl XII., obsahující děje ty do Maximiliana, se právě tiskne.

Dějiny Prahy jsou ovšem z největší části také dějinami národa českého; a tak dílo Tomkovo stává se samo sebou doplňkem, pokračováním a opravou díla Palackého. Tak i celé dílo jest zařízeno; kdežto Palacký, buduje dílo od základu, dokládá se nesčíslnými prameny pod čarou, Tomek — spoléhaje a předpokládaje u čtenáře znalost Palackého — vydává »Dějepis« svůj bez učeného apparátu citatů. Obírajíc se thematem užším dílo Tomkovo jde ovšem do nepatrných podrobností a výčtů co nejúplnějších; nicméně však přehlednost nikde není zvláště stížena. Mnoho — na základě hojnějších pramenů — z díla Palackého je v práci Tomkově opraveno; nejdůležitější doplňky podává ovšem dílo Tomkovo v částech posledních, kde překračuje mez, kterou si Palacký pro dílo své vytkl. Tu je jediné a neocenitelné.

Vedle tohoto životního díla jsou od Tomka některá díla menší; o jeho ‚dějepisech' příručných byla již shora zmínka, o ‚Janu Žižkovi' při dějepisu pražském; že psal i mluvnice české a veřejná osvědčení, budiž připomenuto pro úplnost. Jméno však mu získala první větší práce jubilejní, rovněž na radu Palackého mu svěřená, »Děje university pražské« (1849), jež Tomek na oslavu jubilea (1848 slavila pětistyletou památku založení; Tomek napsal i stručný dějepis německý: »Geschichte der Prager Universität«) začal s obvyklou důkladností z pramenů sestavovati, jichž však nedokončil (díl I., do

r. 1436 sahající, zůstal jediný) a jež teprve nejnověji pracemi Z. WINTRA docházejí důstojného pokračování. Svému rodišti napsal »Místopisné paměti města Králové Hradce« (1885) a rodiště své choti zvěčnil týmž způsobem: »Příběhy kláštera a města Police nad Medhují« (1881); velmi důležité jsou i jiné práce vedlejší: »Sněmy české dle obnoveného zřízení zemského Ferdinanda II.« (1868) a překlad »Kroniky Kosmovy« (1882)

Jako profesor rakouského dějepisu vynikl zvláštní methodou, jíž proti staršímu centralistickému způsobu výkladu líčil dějiny Rakouska jako dějiny jednotlivých zemí a říší až do r. 1526 a tento rok položil za dobu, kdy Rakousko vzniklo. Tím způsobem vyložil »Děje mocnářství Rakouského« ve dvojím zpracování: školním a obšírnějším (třetí vydání 1875), tím způsobem složil »Novější dějepis rakouský« (1887), v němž vykládá dějiny let 1527—1860, tím způsobem působil i na kathedře universitní.

Největší obliby dožily se »Děje země české«, vyšlé ponejprv 1843 v Malé Encyklopedii, a po sedmé, ve vydání jubilejním (s titulem »Děje království českého«), 1898. Jest to nejlepší (stručný) český dějepis.

Tomek, podobně jako (arci v menší míře) Palacký, je smýšlení konservativního; byl proto terčem úštěpků Havlíčkových; ještě roku 1889 postavil se proto proti »husitskému« stanovisku na sněmě. To jeví se i v jedné nepatrnosti, již sdílel s Palackým. Oba tito historikové s nevolí pohlíželi na opravy pravopisné, konce neberoucí; když r. 1842 zaveden byl pravopis tak zv. skladný na důvody hlavně Šafaříkem přednesené (m. staršího gegj psáno pak její, m. woley psáno wolej), byly tím proměny pro oba historiky ukončeny. Ale veliká část spisovatelstva — mezi nimi Hanka a j. — chtěla ještě m. w pouze v a m. au chtěla ou (m. wdowau chtěla psáti vdovou) Palacký tomu novotaření se opřel 1846 zvlášť důrazně a slovo mělo takovou váhu, že smělí novotáři někteří, j. Tyl, Havlíček a j., zase se vrátili ke způsobu staršímu. Leč netrvalo dlouho, r. 1849 pronikla zavržená změna veskrze, jen Palacký do své smrti a Tomek podnes ještě drží se starého způsobu.

Vedle Tomka stáli po boku Palackého dva básníci-historikové, z nichž mladší, **Erben**, získal si již záhy jméno skrovnou sbírkou básní vlastních a velikým sebráním písní národních, starší, **Vocel**, získal si u vlastenců slávu domácího Vergila a Homéra svými cykly básní o herojské době našeho národa. Erben k této slávě básnické, jež přetrvala Vocelovu, připojil chvalnou pověst dobrého vydavatele památek staročeských a na radu i s pomocí Palackého podnikl veledůležité vydávání »Regest«, jež byly nutným doplňkem »Archivu« Palackého a zároveň nalezištěm dokladů k jeho »Dějinám« (1855), Vocel zase znamenitým »Pravěkem země české« (dva díly 1866—1868) napsal nezbytnou předsíň veliké stavby Palackého a rozmanitými jednotlivými články stavěl jednotlivé kamínky pro kulturní dějiny české, jichž Palacký napsati již nestačil.

O Vocelovi, jeho »Přemyslovcích«, »Meči a kalichu« a »Labyrintu slávy« bylo vyloženo již shora; slávou básnickou i literární převýšil ho K. J. ERBEN. Tento rodák Miletínský (1811—1870) vynikal nad Vocela stálostí a vytrvalostí. Psal již v létech třicátých básně (tehdy ještě se jménem Jarmil místo pozdějšího Jaromír), měl dosti autokritiky, že s vydáním jich nespěchal; veselohra »Sládci« z r. 1833 vydána teprve G. TOUŽILEM 1891, z menších básní vydal sám »Kytici« teprve r. 1853. Původní její název »Kytice z pověstí národních« označoval po většině obsah: jsouť to nejvíce veršované pověsti národní: »Poklad«, »Záhořovo lože«, »Svatební košile«, »Zlatý kolovrat«, »Vrba«, »Štědrý den« atp. Verše ty nabyly nesmírného rozšíření: jednak prostá

J. Erazim Vocel.

mluva jejich, zejména ve »Vodníku« velmi dobře napodobená po mluvě lidové, jednak jejich jímavý obsah — tu nejvíce »Svatební košile« a »Štědrý den« napínaly pozornost — k tomuto rozšíření přispěly v širokých vrstvách lidových; ale neméně, zvláště v době nejnovější, pomohly jejich rozšíření klidný ton a ve všem vyrovnaný názor světový, jež je doporučují zvláště školám. V posledních vydáních Erben přičinil některé překlady a romantickou básničku »Lilie«; proto změněn i název a sluje od té doby: »Kytice z básní K. Jar. Erbena«.

Vydání jsou četná; sedmé vyšlo 1893; skvostně illustrované a úvodem VRCHLICKÉHO opatřené 1891. Starší rozbor jest od ZELENÉHO 1859 (v »Máji«).

Ale při básnění Erben nezapomínal na svá studia; vystudovav práva byl při soudu hrdelním a fiskalním do 1842; pak stal se pomocníkem Palackého, účastnil se veřejného ruchu r. 1848 a 1851 stal se archivářem města Prahy, ve kterémž úřadě i zemřel 21. listopadu 1870. Postavení jeho bylo trudné; při malých příjmech a chatrném zdraví musil se ubíjeti rozmanitými pracemi pro pouhý honorář; maje rozsáhlé spojení s ostatním slovanským světem — 1867 účastnil se též pouti moskevské — býval mnohdy nesvědomitými mluvky vykořisťován; své rozdělané práce musil odkládati anebo uveřejňovati dříve času — a tak ve mnohém jeho působení podobá se činnosti Šafaříkově.

Nejznamenitější kus práce vykonal Erben při vydávání památek staročeských. Nejenom že vydal druhý díl velikého »Výboru«, jejž komise Matiční vydati již nestačila (tento druhý díl vyšel 1855—1857, v neustálých bojích s censurou, jež donutila i Erbena k okleštění některých vlasteneckých a k násilnému výkladu některých »závadných« článků; obsahuje dobu století XV. a XVI.), nýbrž vydal i díla dvou předních spisovatelů staročeských (Štítného a Husa) se znamenitým literárním úvodem, kromě jiných ještě textů starších i pozdějších.

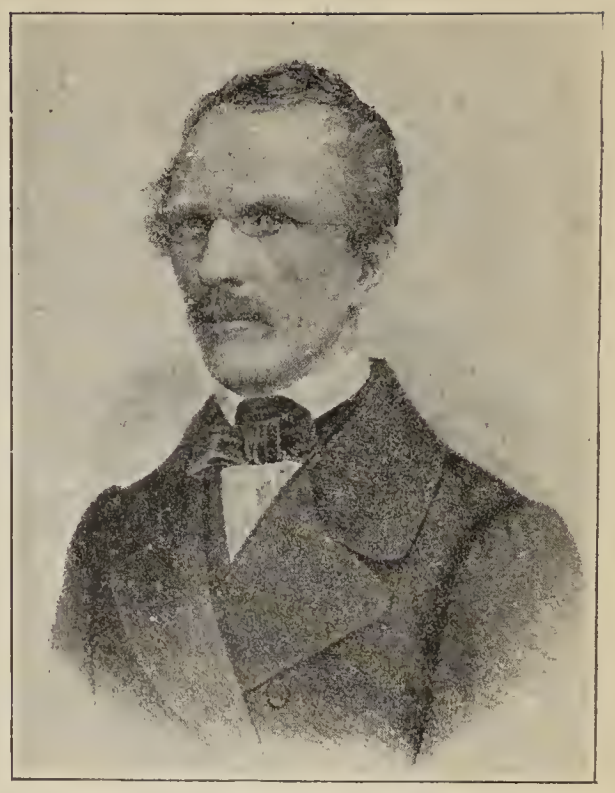

K. J. Erben

Vydání ŠTÍTNÉHO »knížek šesterých« (1851) mělo býti vlastně oslavou jubilea 500letého trvání university Pražské; ale bouřlivými dobami se opozdilo. Úvod Erbenův náleží k nejlepším a nejdůkladnějším jeho pracím. Vydání M. J. HUSI (tři svazky, 1864—1868) opozdilo se rovněž válkou pruskorakouskou; je to úplné vydání všech českých spisů Mistrových a úvod (připojený k dílu III.) náleží k nejlepším pracím o Husovi vůbec.

Kromě těchto dvou klassiků vydal i kroniku pražskou t. zv. »BARTOŠE PÍSAŘE« (1851), HARANTA Z POLŽIC Cestu do sv. země (1855), spolu s PEČÍRKOU Legendu o sv. Kateřině (1860, ve dvojím vydání) a i některé překlady z ruštiny: byl to zejména text a překlad »Slova o pluku Igorevě« a »Zádonština«, jež vydal pod názvem »Dvé zpěvů staroruských« 1869 a překlad NESTOROVA Letopisu ruského. O vydání prvního dílu »Regest« (obsahuje výňatky z listin, Čech se týkajících, od r. 600—1253; další díly, II.—IV., do pol. XIV. stol., vydány později Jos. EMLEREM) byla již zmínka.

K tomuto rozsáhlému oboru činnosti přistupovala ještě značná činnost na poli národního podání českého i slovanského vůbec. Erben, ačkoli neubránil se některým romantisujícím výstřelkům své doby, byl prost blouznění, s jakým někteří vrstevníci v českých písních a říkadlech hledali stopy indické a perské; hleděl napřed sbírati co zachováno. Tak již 1842 až 1845 vydal »Písně národní v Čechách«, k nimž 1865 přidal výbornou sbírku »Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních«. Jsou-li »Písně národní« (v druhém vydání na 2000 čísel s nápěvy obsahující) neocenitelný poklad poesie našeho lidu jejž Erben ještě v poslední hodině vyrval zapomenutí, jest »Sto pohádek« (nebo jak druhý titul správně praví »Slovanská čítanka«) vedle Šafaříkova »Slovanského národopisu« opravdu zlatá knížka vzájemnosti slovanské. Poprvé zjevila se tu v jedné knize všechna živá nářečí slovanská a kniha samým obsahem (mnoho pohádek — české sebral Erben sám — zjevilo se tu ponejprv) již cenná, svým uspořádáním a vzornými slovníky činí pravou epochu slovanského studia.

V. S. Krolmus.

»Písně národní v Čechách« vyšly ještě r. 1890 v třetím vydání, nápěvy připojil MARTINÁK. Srovnány jsou dle obsahu a to podle věku lidského — napřed říkadla dětská, pak písně mládenecké atd.

»Sto prostonárodních pohádek« vyšlo spolu s titulem ruským a 1869 v překladu českém »Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských«. Pěkný životopis — drobnější bývají připojovány k vydáním »Kytice« — napsal V. BRANDL 1887 (otisk ze Světozora 1883).

Fantasiemi rozmanitými bájeslovnými, zvykoslovnými i jinými vynikal dobrosrdečný farář, vlastenec duší tělem, V. S. KROLMUS (nebo, jak se podpisovával SUMLORK, 1797—1861). Byl horlivý sběratel — sbíral starožitnosti, písně, hádanky atd. (»Staročeské pověsti, zpěvy, hry, obyčeje, slavnosti a nápěvy ohledem na bájesloví československé« 3 svazky, 1845) — arci velmi nekritický, ale za to tím horlivější apoštol myšlének vlasteneckých (v r. 1848 byl vzat vojenským soudem do vězení) u prostého lidu pražského a venkovského. Takový apoštol byl i kněz-vlastenec ŠMIDINGER, jenž rok co rok putoval po vlastech českých, rozdávaje a rozprodávaje knihy české (po smrti své, † 1852, odkázal veškeré jmění »Matici České«), takový byl i obr ŘEHOŘ, jenž vzal si za úkol rozšířiti v Praze tolik knih českých, kolik jich dle pověsti Koniáš kdysi spálil, takoví horliví vlastenci byli i dřevař DITTRICH, sládek MŇOUČEK, mlynář SLAVÍK a j. a j.

Vedle historiků pracovali s Palackým v Museu, v Matici a král. č. spol. nauk i nově dorůstající literární historikové. Kromě Šembery a Rybičky, jejichž hlavní díla náležejí době o něco pozdější, vynikli v literární historii české dva mužové: ušlechtilý a vysoce vzdělaný V. NEBESKÝ, jenž první konal studia o starší české literatuře se širokým rozhledem po ostatním písemnictví světovém, jenž překlady z jazyků klassických i moderních znamenitě rozšířil domácí náš obzor literární, jenž konečně — podobně jako Vocel o Fausta — pokusil se i básnicky zpracovati látku o Ahasverovi; a druhý, sečtělý a učený Ign. J. HANUŠ, jenž rozptyluje své síly mezi filosofií a literaturou, mezi bibliografií a mythologií, již svým postavením jako úředník největší domácí knihovny měl sice příležitost k mnohým nálezům literárním, ale podivnůstkářským mnohdy zpracováním a nejasným slohem sám mnoho svým nálezům ubližoval. Proti oběma těmto mužům ustupovala literární činnost vrátivšího se Čelakovského do pozadí, zákeřná nemoc a nespokojenost s domácími poměry sklátily ho po třech letech do hrobu.

V. B. Nebeský.

Čelakovský, vrátiv se 1849 do Prahy, ještě ve Vratislavi uspořádal (1847 v Praze) souborné vydání svých děl básnických: »Spisů básnických knihy šestery« (1.—3. kniha obsahuje ‚Růži' a oba ‚Ohlasy', 4. básně ‚Smíšené', 5. ‚Epigrammy' a 6. ‚Anthologii') Ve Vratislavi také se znovu oženil s vlastenkou Bohuslavou RAJSKOU (sl. Reissovou) jíž napsal některé epigramy květinové (»Kvítí«; na př. »Jahodník« a j.), kteréž manželství však nebylo šťastné. V Praze oddal se jen pracím odborným: tu vyšlo 1852 »Mudrosloví národu slovanského v příslovích« (2. vyd. od J. V. NOVÁKA 1893), jež obsahovalo přísloví všech národů slovanských s překladem, tu vyšel »Malý Výbor«, jejž uspořádal za čítanku pro gymnasia, tu vyšlo »Všeslovanské počáteční čtení« 1852 (jen díl I. a II., z polského a ruského písemnictví), tu vyšla jeho »Česká kniha pro II. tř. škol středních« — Čelakovský ku přání ministerstva sestavoval čítanky, ale měl s články vybíranými takové potíže, že byly mu břemenem nesnesitelným. Nedlouho po smrti manželčině zemřel i sám (5. srpna 1852) a pochován na Olšanech. Ještě po smrti vydána z pozůstalosti jeho dvě díla: »Čtení o srovnávací mluvnici slovanské« (1853) a »Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury národů slovanských« (1877) — obojí nákladem Matice České. »Sebrané spisy« jeho vyšly ve 4 dílech v Národní bibliotéce 1871—1880. ‚Sebrané listy' s přátely vydány 1864, 1869; dopisy s Bohuslavou Rajskou vyšly 1872 (‚Z let probuzení' v Ženské bibliotéce).

Životopis obšírný připravuje Fr. BÍLÝ (připojil také 1880 stručný náčrtek k IV. dílu ‚Sebraných spisů'); stručný jest životopis jubilejní V. ŘEZNÍČKA 1899.

»Život a působení F. L. Čelakovského« popsal 1855 i I. J. HANUŠ (1812—1869) jenž ve mnohém jeví příbuzné osudy. Oddav se filosofii, byl professorem university Lvovské, ale přívrženství filosofie Heglovy (nový organisator ministerský, Exner, přál filosofii Herbartově) stálo ho kathedru universitní a přivedlo do universitní bibliotheky pražské, jejímž byl na konec bibliotekářem. V rozmanitých spisech a pojednáních (»Bajeslovný kalendář slovanský« 1860, »Die Wissenschaft des slav. Mythus« 1842, »Děva, zlatovlasá bohyně pohanských Slovanův« 1860, »Nástin báječných bytostí Báby a Děda« 1864 . . . .) přednášel své podivné mythologické názory (slovo na př. novočeské »k a b r ň á k« bylo mu stopou pohanské bytosti, známé u Němců jménem »Dietrich von Bern«), rovněž tak vmísil se i do otázky kyrillice a hlaholice (»Svatý Kyrill nepsal kyrillsky než hlaholsky« 1857), do stilistiky a grammatiky (»Nástin Sloho-vědy čili stilistiky« 1864, »Zkouška, jak by skladba a tvarosloví české návodem rozborným v nově uspořádati se daly« 1866), do literatury a bibliografie. Jeho »Malý výbor ze staročeské literatury« (1863) a »Die lat.-böhm. Osterspiele« (1864) otiskují díla velmi cenná a důležitá, ale v přepise tak nešťastně voleném a v úryvcích tak neobratně vybraných, že zavalují čtenáři nesmírné obtížc; jeho »Die geïälschten böhmischen Gedichte aus den Jahren 1815—1849« (1868) a »Das Schriftwesen und Schriftthum . . .« (1869) probírají otázku sporných rukopisů s takovým vynaložením fantasie a pomíjením zjištěných fakt, že jsou téměř bezcenné. Jeho »Rozbor filosofie Tomáše ze Štítného dle rukopisu ‚řečí besedních'« (1852) obsahuje několik správných myšlének obsahových tak zasypaných zbytečným ballastem učeným, že je naprosto nepřehledný; jeho »Literarní působení Josefa Dobrovského« (1867) se vzornou bibliografickou úplností pojí takové roztříštění materialu, že by bez indexu nebylo k potřebě; o Čelakovském (jeho se týká i »Literatura příslovnictví slovanského a německého« 1853) psal ještě nejlépe. Velmi cenná jest jeho »Quellenkunde und Bibliographie der böhm.-slov. Litteraturgeschichte« (1868), jež podává soupis prací o české literatuře od XIV. věku až po r. 1868, v nešťastném pořádku, a nejcennější jsou »Dodavky a doplňky k Jungmannově Historii literatury české« (1869 a 1871, 2 sešity), jež však probírají jen nejmenší část Jungmanna.

Mnohem střízlivěji a opatrněji si vedl nástupce Erbenův v sekretářství Musea, Václav Bolemír NEBESKÝ (1818—1882), rozený z Nového Dvora u Kokořína. Studovav v Litoměřicích, v Praze a ve Vídni zabýval se nejprvé lékařstvím, ale zanechav toto

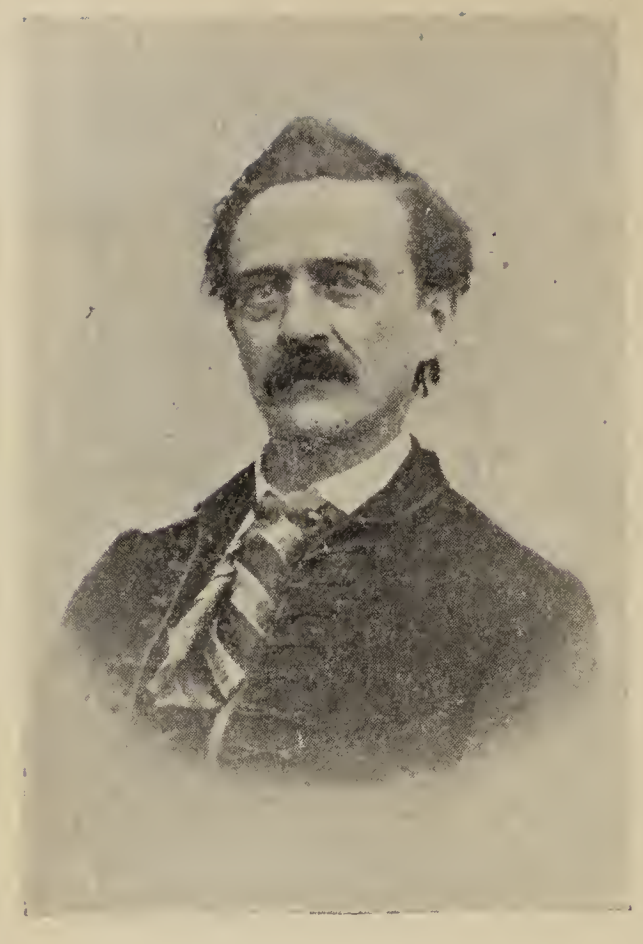

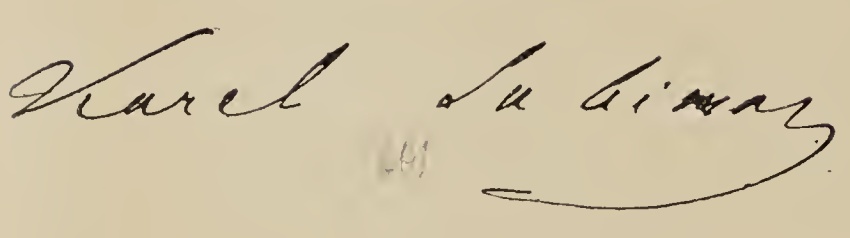

studium, věnoval se literatuře. Byl pak vychovatelem, od r. 1851 tajemníkem Musea a později i Matice České. Vynikaje širokým rozhledem literarním a pevným uceleným názorem světovým byl téměř opak a protichůdce Hanušův, s nímž 1858 utkal se v boji literarním, který ovšem neskončil Hanušovým vítězstvím.

Z mládí básnil, spolu se Sabinou v duchu Byronově a ve stopách Máchových; ale pevnější povaha jeho nebyla »světobolem« zlomena, nýbrž vedena pouze k resignaci. Kromě drobnějších básní vyniká zvláště zpracování mythu ahasverovského »Protichůdci« (1844): Ahasver, životem unavený, a jinoch, jenž životem nenasycený žádá si věčného žití, ale stižen jest Morem, setkávají se po své pouti světem oba přemožení; anděl přinese jim smír — smrt a:

»jinoch zmizel, a zem pro své syny
hrob otvírá — sesuje se skála.
Nad nima teď vzejde život jiný;
a kde stará znamení dřív stála,
nová vyšší nad jich hrobem plála.«

Zrovna tak ušlechtilou mysl (»Protichůdci« vyšli ještě 1890) jeví ostatní jeho básně (soubor jich vyšel 1886 v Poetických besedách) a znamenité překlady: »Kytice ze španělských romancí« (1862), »Novočeské národní písně« (1864); »Prometheus« a »Eumenidy« Aischylovy (1862), Aristofanovy »Žáby« (1870; překlad nejlepší), Terentiovi »Bratří« (1827) a Plautovi »Plenníci« (1873).

Výborné jsou jeho literární rozbory staročeských památek; nejlepší jest pojednání »Rukopis kralodvorský« (1859), znamenité jsou i úvahy o Alexandreidě, Mastičkáři i j., vesměs otištěné v Časopise Českého Musea. Škoda, že nebyly vydány v knize. Životopis jeho napsal dr. Jos. HANUŠ 1893.

Nebeský měl kromě literarních zásluh i společenské. Jednu z nich Havlíček v jedovatém svém popise zasedání společnosti Musejní 1847 vyslovil verši: »Za Franckem stál Vašek z Nebe — jenž splodil Kapra ze sebe.« Tím se naráží na Siegfrieda KAPPERA (1821—1879), doktora mediciny, Žida rodem, jejž Nebeský obrátil k vlastenectví a jím vzbudil tak zvané »českožidovské hnutí«. Kapper začal básněmi »České Listy« hned se hlásiti k českému národu — a tu Havlíček ostrým článkem se proti tomuto snažení ozval. »Židé jsou židé«, jsou národ, nikoli vyznání — to byl asi smysl toho článku, tak hnutí českožidovské našlo hned z počátku odpor. Kapper však i potom se — vedle německé — věnoval české literatuře a r. 1874 přeložil »Zpěvy lidu srbského« (2 d.) a napsal »Pohádky přímořské« (1873) a »Gusle, ohlasy písní černohorských« (2. vyd. 1882).

Šel-li takto Palacký, kruhem starších vlastenců a dorůstající mládeží otočen do bojů let osmačtyřicátých stále cestou zákonnou, konaje vše v mezích zákona a s povolením úřadů, nejmladší vrstva, právě na kolbiště veřejné vystupující, odštěpovala se od Palackého a Havlíčka, šla cestou svou, třebas i na barikády, do žalářů a ve vyhnanstvi. Dvě silné osobnosti

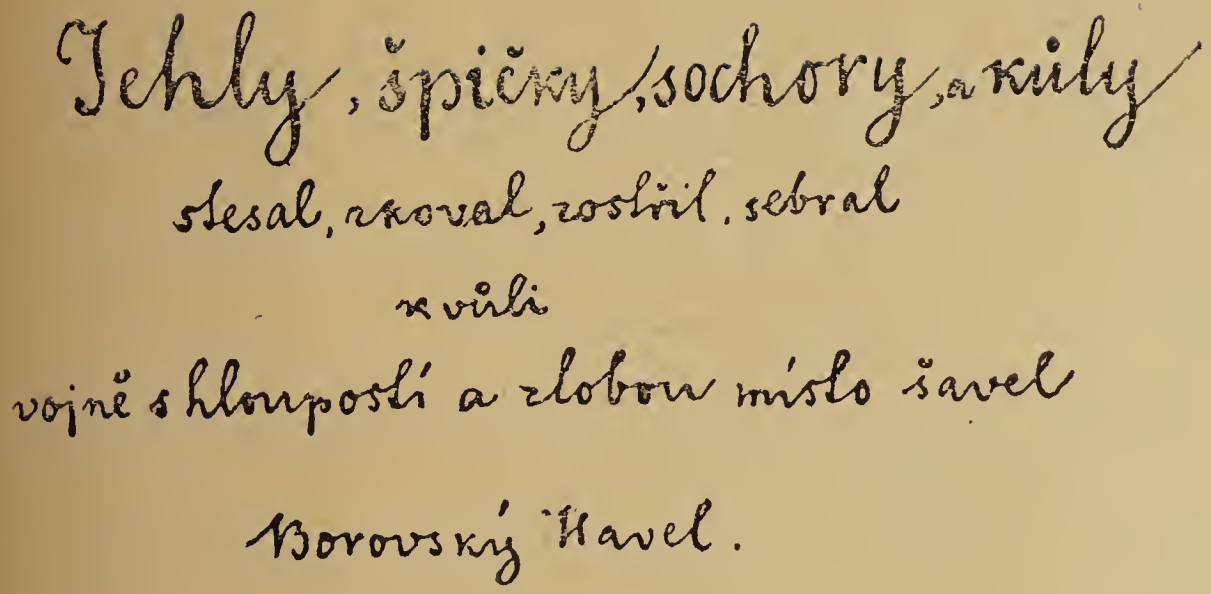

1845.

Snímek titulního listu a čtyř epigramů ze sbírky Havlíčkovy „Jehly, špičky, sochory a kůly".

(V původní velikosti.)

ísemnictví české. Grosman a Svoboda v Praze.

590.

Skeptická modlitba

Bože milý!
Jsi li?!
Chraň duši mou!
Máml i jakou!?...

Originálnost.

Není nad původnost!
Každý po ní touží;
Lidi chodej' přes most
To já půjdu touží.

—

Česká modlitba.

Svatý Jene z Nepomuku
Drž nad námi svoji ruku,
Ať nám Bůh dá co dal Tobě –
By náš jazyk nezhnil v hrobě.

Nápis na jistém domě na Hradčanech

"Pochválen buď Hospodin!
Nebuď brachu tůlulum;
Není zde větrný mlýn
Je zde české Museum.

stojí v čele jejím; blouznivý ze zámožné rodiny pocházející Jos. V. FRIČ a nadšený, stále za kůrku chleba zápasící, SABINA.

4. dubna 1848 podepsali ještě společně němečtí spisovatelé staří (Ebert, Ambros a j.) i mladí (Meissner, Horn a j.) s českými veřejné prohlášení, na němž čteme vedle Palackého jména starých vlastenců (Hanka, Tyl, Klicpera), mladších stoupenců Palackého mírnějších (Tomek, Vocel, Koubek, Erben, Jireček) i ohnivějších (Havlíček, Gabler, Brauner . . .) a nalézáme mezi nimi také jméno Sabinovo. Tento mladý proletář měl literaturu jen za jednu část svého života; druhá bylo veřejné působení mezi lidem, řečnění ve schůzích a třebas na barikádách, stálá výzva »v před«, vášnivý boj proti zpátečnictví. Žalář a okovy nezkrušily mladého bojovníka, ani starosti rodinné. Jako pravý dělník vydělával si obratným perem žebrácký honorář a teprve v dobách nejkrutší bídy nabídl se do služeb policie. V čas nesmírného rozhořčení (1872) českého obecenstva proti všem stvůrám vládním bylo marno dokazovati, že nekonal služeb politického vyzvědače; byl národní radou vypovězen z Čech, vyvezen na hranice — a když se, nouzí puzen, vrátil, zemřel v úplném zapomenutí a zavržení jako typický »zrádce národa«.

Karel SABINA, 26. prosince 1813 v Praze narozený, vyrostl v nuzných poměrech a nedokončiv studií právnických obrátil se již 1834 k písemnictví. Již tehdy obrátil na sebe pozornost výmluvností ohnivou, rozsáhlým věděním a vysokým vzděláním. Byl vychovatelem, psal pro honorář a i jinak si vydělával žebrácký groš; potřebuje stále peněz, byl opovrhován majetnějšími, a píše pro výdělek, nemohl pilovati ani přepracovávati. Leč básně jeho — šel stopou Byronovou — a povídky (do těch zavedl živel socialní) se líbily; uměl něco a dovedl to pověděti; psal do všech českých i do některých německých listů; a když bylo potřebí, pracoval i vědecky.

A již v třicátých letech trpěl policií: zatčen 1835 pro své červené radikalní smýšlení, papíry jeho konfiskovány; neméně pečlivé oko měla naň censura, tak že tiskl i za hranicemi. V letech čtyřicátých v radikalním spolku »Repeal« (dle hesla za svobodu Irska) vedl s ARNOLDEM hlavní slovo a záhy zjednal si nejširší oblibu v dělnictvu i studentstvu.

Rok 1848 byl Sabinovi tím, co rybě voda. Přejav od Havlíčka vedení úředních »Pražských Novin« brzy se toho zaměstnání zřekl a věnoval se docela životu veřejnému. Byl agitatorem, řečníkem, žurnalistou, členem »Národního Výboru«, poslancem na sněmě, duší »Slovanské Lípy«, jejíž noviny redigoval. Ve všem vedl si i jednal s nejširší svobodomyslností; jako římský tribun rozplameňoval davy a na něho svalováno i svatodušní povstání. Byl hned v červnu zatčen a teprve po 4 měsících propuštěn; a když v květnu 1849 chystáno nové povstání, zatčen znovu a odsouzen na smrt. Trest mu zmírněn na 18letý žalář, jejž snášel v pevnosti Olomucké; tu r. 1857 amnestován a vrátil se do Prahy. V Praze okolo něho shrnulo se vše, co nesouhlasilo se zahnívajícími poměry domácími; stal se protektorem nového hnutí literarního, aniž se však domohl lepšího postavení hmotného. Do těch dob připadají jeho hlavní práce literarní, jimž teprve rok 1870, kdy vrženo na Sabinu podezření policejního agentství, učinil konec. Podezření rostlo a plížilo se stále, 30. července 1872 postaven před soud osmi důvěrníků národních, usvědčen ze styků s policií a 7. srpna t. r. vyvezen za hranice. Odtud vrátil se, ale zemřel v nepovšimnutí a opovržení 8. listopadu 1877; obranám

jeho nikdo nevěřil, ani řečem pohrobním. Pokus, spojení jeho s policií vyložiti a nevinnému zjednati dostiučinění, podnikl teprve 1895 v Naší Době Jak. ARBES.

Z prací Sabinových, vždy chvatných a nedopracovaných, sluší na prvním místě jmenovati román »Oživené hroby« (1870), v němž s nesmírnou jemností a výbornou znalostí věci stělesnil žalářní život rakouský let padesátých. Je v tom kus Dostojevského, ovšem jasnějšího názoru a většího umění slovesného. Vedle »Oživených hrobů« vydal romantický román »Blouznění« (1858), »Hedviku« 1858, humoristický román »Věčný ženich« (1863), sentimentalní »Sen tři léta« (1860, 1872), »Na poušti« (1863), novelu »Jaroslava« (1859, 1868), pochmurný »Hrobník« (1862 třetí vydání), »Bratří« (1866), za starších dob psal i historické »Obrazy ze XIV. a XV. věku« (1844: ‚Kat krále Václava', Schůzka na Karlově Týně'). Kromě románů a novel psal i básně (sbírku jich vydal 1841), dramata (veselohra »Inserát« 1866, fraška »Maloměstské klepny«, tragoedie »Černá růže« 1868), operní texty (z nich nejznámější k Smetanovým dílům: »Prodaná nevěsta« 1866, »Braniboři v Čechách« a j.), knížky populární: (»Duchovní kommunismus» 1861, »P. Jos. Šafařík« 1861 a j.) ano i díla vědecká: 1866 počal vydávati rozsáhlý »Dějepis literatury československé«, jenž však zabřednuv příliš do šířky musel býti necelý ukončen (odtud později titul »Dějepis literatury československé staré a střední doby«; má 948 stran) a 1870 vydal dobrou skizzu literární: »Václav Stach, jeho doba a spisy.«

Ukázkou textu jeho může býti úryvek z »Oživených hrobů«. Vězňové — horkokrevný Bianchi, zarmoucený Asti, starý revolucionář Forti — tři Vlachové spolu s chladným Maďarem Honem a resignovaným Čechem Slavem — v pevnosti jakés dostanou nového druha, veselého Vídeňáka Schauberka, jemuž sdělují naděje na amnestii. Forti se ho jednou táže:

»Co říkáte té prorokované amnestii, pane doktore?«

Schauberk se usmál:

»Mně jsou dnes mé špekové knedlíky milejší, nežli všechna taková proroctví, a tuším, že nevěřící mají pravdu zde, jakož obyčejně i jinde, a že pan Város [— vězeň jiné cely —] se svým deduktivním spůsobem myšlení zabloudil do slepé uličky, odkud chtěj nechtěj se bude musit vrátiti. Jeho logika kulhá. Postaviv jako theologové svůj článek víry v čelo, dokazuje nyní jeho pravdu. Kdyby byl učinil opak a vyšel z kruhů, v nichž o takové věci se rozhoduje, byl by se dopídil jiného resultatu. Vy jste, pánové, byli už po léta zavřeni, kdežto já ještě v hlavním městě žil, znám tedy ony faktory lépe, s kterými se zde počítati musí, a pravím vám s Dantem: ‚lasciate ogni sperenza!' — Líbánky reakce jsou příliš mladé. Za těžký rok strachu se ona aspoň desítiletým pouštěním hrůzy mstíti musí, nežli se nasytí. Stojí posud u plného koryta a žere, lid pak v blbosti své

V Paříži 20 září 1862

Jos. Kajetán Tyl

sbírá ochotně odpadky a žere též. Ti i oni jsou rádi, že se vás sprostili a ta hrstka tajných politických exaltadův hryze teď kosti zabitého liberalismu a mlčí. Co Város o té jakés vznešené dračici píše, bude as svatá pravda. Nejhorší při tom jest, že není jediná svého druhu, nýbrž jedna z mnohých set. Nemáte ani ponětí o nynějším tak zvaném veřejném mínění onoho stáda, jež se obecenstvem nazývá a žurnalistika jest věrný jeho ohlas. Mohl bych vám o tom vypravovati zvláštní kousky a jmenovitě pana Slava bych upozornil na to, co české listy o svých zatčencích psaly a vídeňské z nich přeložily. Jeden a to největší a nejrozšířenější v Praze, ochotně s uspokojením se projevil o pozavírání demokratických potřeštěnců, svých to krajanů! druhý zase s neobaleným cynismem přímo radost svou hlásal při odsouzení jich, praviv, že se jim dobře stalo a že jiného nic nezasloužili! — A co tomu konečně řeknete? Žena jednoho odsouzence prosila velmi liberalního advokáta, aby jí napsal prosbu k vladaři, za jejího manžela. Slíbil jí to i učinil. Ale liberální choť tohoto výtečníka k ní pravila: »Raději ho tam nechte. Co by dělal, kdyby byl propuštěn! Bude žebrákem a vám k obtíži. Je kompromitován před celým světem a nedopídí se nikde výživy. Ani řemeslník ho do díla nepřijme, a nezbude mu leda městi ulice!« A to nebyla ani kněžna ani hraběnka, nýbrž žena bývalého a proslulého demokrata, jež sama si na demokratku hrála. Při takovémto stavu věcí by reakce nahoře byla hloupá, aby byla lepší než její pancharté dole, pokud nějaký hrom do nich do všech neuhodí!«

»Ale uhodí! Při sám bůh, že uhodí!« zvolal Forti v rozhořčení.

»Ano, a pak se ta malá spřež pohrne zase za praporem vaším a nebude nikoho, kdož by na ni vzal karabáč. — Ah, mé knedlíky už vystoupají. Tohle bude dnes pochoutka!«

Doktor toto vše mluvil, sedě u kamen a zaměstnávaje se kuchařením. Vytahuje pak své jídlo z hrnce, ukládal je na mísu a neúčastnil se dále v hovoru soudruhův. Přibyla potom večerní visita a přinesené zamluvené víno mu přišlo právě vhod. Jedl a pil s chutí, jakéž by mu byli mnozí lidé na svobodě záviděli.« —

Jak patrno, Sabina vyjadřuje své mínění ostře a nepokrytě; nehledí žádných autorit a nehledá nikde opory; jde i ve slohu i v invenci svou vlastní cestou. »Oživené hroby«, jako »Jen tři léta«, jako »Hrobník« a j. končí chmurně: amnestie se vězňům nedostane, pouze přesazení do lepšího vězení.

Sabina vedl celou mladou generaci — byl proto napadán od kruhu Palackého, Havlíček ho kreslil jako zbrklého radikála — z úzkých mezí poesie a literatury domácí ven. Poesie francouzská a anglická, Byron a Hugo, byly vzory jeho stoupenců; poprvé pociťuje se, že národ obklopuje se čínskou zdí. Básníci čeští poprvé — od té doby pak již pravidlem — putují do Paříže a Říma; velkolepý svět moderní v sídle Francie a nesmrtelný svět antický věčného města vzbuzuje tím větší nespokojenost s českým malým literárním životem domácím. Tento život v první polovici let padesátých vlastně uhasl docela; spisovatelé znamenitější buď vytlačeni ze života veřejného — sám Palacký nezvolen do Výboru musejního, nucen psáti Dějiny zase po německu, nebo vyhnáni do ciziny či pozaviráni v žalářích. Proti nesčetné řadě novin, časopisův a knih, jež ruch r. 1848 vyvolal, nevycházelo 1851—1854 téměř nic; kruh nejmladších literátů lomcoval zdmi vězení a konečně je prorazil.

Praporečník těchto nových směrů, Sabinou vedených, byl mladý ztřeštěnec, jak ho nazývali, Josef Václav **Frič**. Narozen (1829) z vážené rodiny vlastenecké, pečlivě vychován a rozmazlen takřka, záhy se vrhl do života veřejného; rok 1848 vylákal ho na barikády a hned na to uvedl do vězení; rok 1849 viděl ho zase v řadách nespokojenců a opětně v žaláři Munkáčském. Vypovězen konečně z vlasti toulal se světem, hlavně městem vyhnanců, Paříží — a v nevinnosti srdce pokládaje se za českého Byrona, snažil se i životem, druhdy volným, i básněmi jíti jeho stopou. V něm stělesňovalo se nevykvašené ještě hnutí mladé; a ustrnutí vzbudil 1855 v kruzích »starovlasteneckých« almanach jeho »Lada Niola«; k němu se přidružil 1861 v Ženevě »Výbor básní«. V obou těch sbírkách jeví se vědomé pokračování Máchy; zbožňování Byrona a Huga vedlo

k některým výstřelkům chorobným, vzdálenost vlasti k některým nesprávnostem jazykovým. Jak asi píše, ukázkou báseň ‚Dožij — dopij‘:

Dožij ten život měnivý,
a třeba plný hrůzy byl;
dopij ten pohár pěnivý,
a třeba jed a zhoubu kryl.
Jen jednou žiješ v světě tom,
a chceš-li nesmrtelným být,
nesmíš se bát, když zuří hrom,
a nesmíš bát se — jedy pít.
Dožij — dopij!

Trpký to kalich umírat,
a ještě trpčí muset žít!
strašná to kletba s blesky hrát
a strašnější — je muset krýt!
A kde je skryješ? v srdci svém?!
Tam ti tvou lásku vypálí.
Vidíš titána? klesá v zem
a svět již hanbu kutálí —
Dožij — dopij!

Podobné jsou i ostatní básně: nedostatky slovesné, přepjaté sebevědomí, nejasnost výrazu, chorobné napodobení — to vše vytýkaly, a celkem správně, již první kritiky, první organ, který se (na rok) zase zjevil 1855 »Obzor« Erbenův. Bylo ovšem zase nesprávno, chyby jednotlivce rozšiřovati na celý směr literarní — Byron byl Fričem nevinen.

Starší básně (již 1849 básnil Frič) vydal v pěkném výboru Jar. VRCHLICKÝ 1898 jako »Odkaz J. V. Friče«; tam pojat i výbor z básní, uveřejněných Fričem v »Sebraných spisech veršem i prozou« (4 sv., 1879—1881), jejichž díl II. a IV. obsahuje veškeré »Povídky a fantasie«, díl I. drama »Svatopluk a Rastislav«. Dramata psal Frič až na konec života (tragedie »Ivan Mazepa« 1864, »Pobělohorci« 1885, fraška »Paní Sandová v Brandýse aneb Jen žádnou frašku, pane Kopecký« 1880 atd.). R. 1879 dostal amnestii a vrátil se do Prahy, kde 14. října 1890 zemřel, zachovav si do posledního okamžiku ještě oheň nadšení, jakým v mládí plápolal.

Kromě vlastních prací překládal i hojně: Byronova Manfreda 1882, Krasińského Irydion (1863; překlad vyšel s předmluvou Sabinovou) a j.; dnešnímu historikovi literarnímu nejcennější jsou »Paměti« (4 sv., 1885—1889; druhé vydání 1890), v nichž Frič perem obratným zaznamenal velikou spoustu drobných dat zejména doby revoluční. —

»Ladu Niolu« podařilo se vůdčím kruhům ušlapati, ale nepodařilo se ušlapati kruh mladších literatů, kteří vstoupili v její šlépěje. Byli to literati, kteří vášnivě ke konci let padesátých všímali si cizí veliké poesie světové a při tom ponořovali se do krás národní poesie české a slovanské vůbec. Ctíce Máchu vzali si »Máj« heslem; a r. 1858 zjevil se poprve redakcí Nerudovou (1859, 1860 a 1862 vyšel již redakcí Hálkovou) vítězný pokračovatel Niolin, »Máj«, jenž zvítězil úplně a veskrze.

»Máj» výslovně se manifestoval jako dědic snů a tuh Máchových; vřelou vzpomínku v něm věnoval nešťastnému pěvci »Máje« duševní vůdce, K. Sabina, kdežto Frič uváděl jej jednou ze svých divokých básní, jež přede vším konstatuje sourodnost starého a nového »Máje«. Kapitánové nové této lodi byli dva — protichůdní a přece vzájemně se doplňující — Hálek a Neruda; členové výpravy Heyduk, Mayer, Barák, (jenž nesl jméno redaktora), Světlá a Podlipská, ze starších účastnil se Erben a Němcová.

Práce, jež »kruh Májový« ve svém almanachu, v máji 1858 vyšlém, otiskl, byly celkem dobré a mnohem zralejší již a vykvašenější nežli horko-

Rodný dům Jana Nerudy v Praze na Malé Straně.

krevné plody Fričovy. Přes to však, že i »Máj« byl kritikou svorně napaden a měli tedy členové sdružení proč býti svorni, vznikly záhy mezi vůdčími duchy, Hálkem a Nerudou, rozpory zásad. Neruda přál si skutečné »zbourání čínské zdi«, aby poesie česká na jednom poli pracovala s ostatními, Hálek byl spokojen s průlomem, jenž poskytoval spojení; kritický a skeptický Neruda přál si reformovati literaturu stále a vždy, Hálek spokojoval se s rozšířením reforem počatých. Různost jejich snah měla své kořeny již v jejich životě.

Jan **Neruda**, narozený v Praze 9. července 1834, pocházel z rodiny chudé ale přičinlivé. Vystudovav gymnasium, byl by se z lásky k matce málem stal knězem, pak však obrátil se k profesuře a nějaký čas suploval na německé reálce. Záhy se však oddal úplně literatuře a rozšířiv své vzdělání rozsáhlými cestami na východ, západ a jih vstoupil na dráhu novinářskou. Idealem jeho bylo míti vlastní list, jímž by mohl reformní myšlénky své prováděti; redakce »Obrazů života« (1859), »Rodinné kroniky« (1863), »Květů« (spolu s Hálkem 1865) atd. však netrvala dlouho, a unavený bojovník musil vzíti konečně za vděk feuilletonem v »Národních Listech.«

Jan NERUDA byl ještě více nežli Pražan; byl »Malostraňák«, jak o sobě psával, zrozen byl v Újezdských kasárnách. Otec, voják, syna nerozmazloval, tím více však mu láskou přísnost otcovu nahrazovala pečlivá matička. Dojmy malostranské živě se jeví v jeho dílech; působení otcovo a matčino zvěčnil několika krásnými básněmí.

Snahy jeho po vlastním časopise byly vždy marné, ani redakce »Poetických besed« 1883—1890 nemůže se za vyplnění jeho idealu pokládati. Do redakce »Národních Listů« vstoupil již 1865; Hálek byl přispěvatelem od samého počátku. K moci a váze tohoto prvního denníku českého Neruda přispěl měrou nemalou; feuilletony jeho všímaly si divadla i literatury, jako života veřejného i soukromého; stojíce na stanovisku vítězného liberalismu let šedesátých ostře potíraly klerikalismus a zpátečnictví, ať již vystupovalo v kterýchkoli formách.

»Národní Listy« byly, když po porážkách italských začal váti volnější větřík ve vládních kruzích, chystány sdružením vlastenců již roku 1860; když však Rieger nemohl pro svou osobu dostati koncessi, vyzval Julia Grégra k žádosti a ten ji také obdržel. Od roku 1861 vycházejí pak Národní Listy — mimo nepatrné přestávky v době persekuce — stále; program jejich vytýčil Rieger a mezi prvními spolupracovníky byli František Palacký, Václav Hanka, Purkyně, Krejčí, Kodym, Malý ze starších,

jako Hálek, Jahn a j. ml. »Národní Listy« vedením Julia Grégra domohly se v letech sedmdesátých prvenství v českém novinářstvu, a dnes jsou první list český, největší, nejrozšířenější a nejvlivnější.

Nerudovo snažení o vlastní list se nesplnilo; myšlénky své mohl šířiti jen svými pracemi. Byly to jednak básně, jednak feuilletony, v nichž se vyjadřoval obecenstvu.

Nedopracoval se ovšem hned ke svému a ujasněnému názoru celkovému; v prvních pracích (»Hřbitovní kvítí« 1858, »Knihy veršů« 1867 a 1873, »Francesca di Rimini« 1860) patrně lze viděti Heinea a Byrona, ale v dobách pozdějších, zbořiv čínskou zeď, vypracoval se v domácího klassika. Stvořil lehký, zábavný sloh feuilletonistický, zobrazil v něm věrně duši Prahy i národa; vytvořil svéráznou formou řadu znamenitých básní, jejichž národní ráz pojí se výborně s hlubokým myšlénkovým obsahem. I **»Kosmické písně«**, nejslavnější jeho dílo, i »Malostranské povídky«, sbírka nejčtenější, jeví se již schopné soutěže evropské, zastupujíce v ní čestně strunu českou a slovanskou.

»Písně kosmické« (poprvé 1878 vyšlé, po čtvrté s illustracemi 1893) jest první básnická práce česká novověká, která pronikla (v překladě) i do Němec. Myšlénky jich — týkající se nesmírného všehomíra, jeho sluncí, oběžnic a měsíců — jsou sice

Nerudova pracovna.

Dům ve Vladislavě ulici, v němž žil a zemřel Jan Neruda.

všelidské, ale při tom čistě národní. Úspěch jejich byl nesmírný; mnoho ovšem přispěla obliba feuilletonisty k slávě básníkově; ale že nebyl nezasloužen, svědčí perly sbírky samé. Ukázkou stůj zde po jedné z obou oborů:

Jak lvové bijem o mříže,
jak lvové v kleci jatí,
my bychom vzhůru k nebesům
a jsme zde zemi spjati.

Nám zdá se, s hvězd že vane hlas:
»Nuž, pojďte, páni, blíže,
jen trochu blíže, hrdobci,
jimž hrouda nohy víže.

My přijdem! Odpusť, matičko,
již jsi nám, země, malá,
my blesk k myšlénkám spřaháme
a noha parou cválá.

My přijdem blíž, my přijdem blíž,
my světů dožijeme,
my bijem o mříž, ducha lvi,
a my ji rozbijeme«.

Vzhůru již hlavu, národe,
k nebi své zdvihni oči!
Viz: jsou tam i malé hvězdičky,
kol nichž se velké točí!

Toť prostě tím: ty maličké
z jadrného jsou fládru,
ale ty velké a poslušné
jen z plynových jsou hadrů.

Troufám, že při té myšlénce
srdce ti povyskočí —
nuž — buďme tou malou hvězdičkou,
kol níž se velké točí!

Jde to, ach, jde! Jen každý hleď
k vlastnímu dobře jádru:
bude-li každý z nás z křemene,
je celý národ z kvádrů!

Taktéž umělecky vysoce dokonalé jsou »Ballady a romance« (1883), z nichž do čítanek přešla »balada horská«, »Prosté motivy« (1883) a hlavně »Zpěvy páteční« (vyšlé po smrti básníkově; † 22. srpna 1891) z r. 1896. V těch zní národní struna Nerudova nejsilněji; v nich také Neruda podal krásnou variaci na thema Havlíčkovo (12. července 1854 tento v Brixenu si zapsal známé heslo: »Přislibujte si mně — poroučejte si mně — vyhrožujte si mně — přece zrádcem nebudu! — Moje barva červená a bílá — dědictví mé poctivost a síla; — varte, Němci: Já jsem Čech! — hr, já jsem Čech«), v níž mezi jiným básník volá nadšeně:

»Dvě číše zvedám květně pozavilé,
v té jedné víno červené a v druhé víno bílé:
vy barvy dvě, dvě světla, přes věky nám svěťte,

J. Neruda

Grosman a Svoboda v Praze.

a národ bojem, mírem k slávy chrámům veďte!
A pakli lidstvo po zemi se hlubným mořem plní,
Čech bílý, rudý korál buď, jenž moře vzdorně vlní;
a pakli lidstvo výší se, jak Alpstvo nad tou zemí,
Čech buď Mont-blanc a Mont-rosa a zvýšen nade všemi;
a pakli lidstvo podobá se nebes hvězdné tváři,
Čech buď v ní bílou jitřenkou a rudým Marsem září! —
Leť vzhůru, prapore náš rudě svěží!
Jak Spartané v svém rudém bitev kroji
pod tebou Čechové ať s mečem v ruce stojí —
ty veď nás, k předu leť a vrahy oslň, sežži!«

Méně se dařily Nerudovi básně dramatické: ačkoli »Prodaná láska« dožila se již 1886 čtvrtého vydání, a »Ženich z hladu«, »Já to nejsem« a j. podnes se dávají na venkovských jevištích, přec tyto veselohry své obliby docílily spíše effekty fraškovými nežli uměleckou stavbou; za to tím větší obliby došly práce prosaické. Mezi nimi první místo zaujímají »Povídky malostranské« (3. vyd. 1898), jež obsahují řadu drobnějších i větších prací: z těch hlavně »Figurky« a »Týden v tichém domě«, v oněch jzase »Doktor kazisvět« a »Večerní šplechty« nejvíce bavívají. Německý překlad jich vyšel v Reklamově »Universalbibliothek«. Vedle tohoto hlavního díla jsou prosaické práce hlavně dvojí: starší cestopisné (»Obrazy z ciziny« 1872, později do »Feuilletonů« pojaté, »Různí lidé« a j.) a pozdější rozmanité sbírky feuilletonů: »Feuilletony« (1876—1881, 5 dílů) »Divadelní táčky« a j. Sebrané spisy, jež pořádá Ign. HERMANN, vyšly ve 12 dílech 1892-1899; tam otištěny i některé starší drobnější (Báby i baby« 1886 a j.) Praktické potřebě sloužil »Kalendářík lidstva« 1876. Podrobný životopis Nerudův psal B. ČERMÁK v Květech 1895—1897; ale souvislého ocenění celé činnosti dosud není.

Zcela jinak rýsuje se spisovatelská podoba soudruha Nerudova, Vítězslava **Hálka**. Také Hálek oddal se záhy jen literatuře, redigoval »Máj«, pak »Slovanské besedy« a »Lumír«, pak konečně své časopisy

Rodný domek Hálkův v Dolinku.

»Zlatou Prahu« a »Květy«. Také on psával pod čáru »Národních Listů« a místo lehkého posměšku Nerudova ostrými důtkami tepal netečnost a tupost národní a uměleckou. Ale proti hloubavému a stále pokračujícímu Nerudovi Hálek ostal věren první své podobě spisovatelské; kritického ducha nahrazoval častěji pouhým vznětem slov, formu veršovou nechal takřka beze změny. Snažilli se Neruda české motivy zpracovati s virtuositou cizích velikánů, hleděl-li české myšlénky vyjádřiti formou rovnocennou cizině, Hálek spokojil se básněním po vzorech cizích; jeho básně i dramata prorážejí sice novou dráhu u nás, ale nikoli v cizině; Heine i Shakespeare dusí jeho nitro — a teprve na konec, když v povídkách začal se cizím vůdcům odvíjeti, teprve tehdy psal díla ceny trvalé; bohužel smrt v plné síle ho sklátila 8. října 1874.

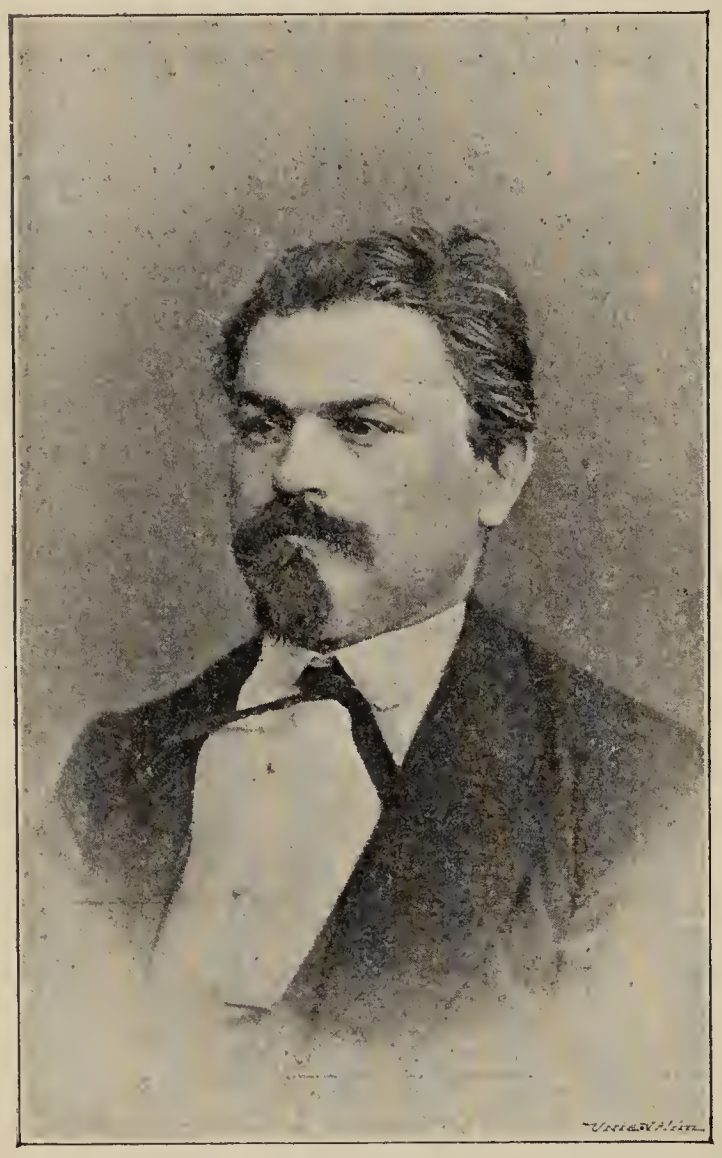

Vítězslav Hálek.

Vítězslav HÁLEK, v Dolínku u Vodolky 5. dubna 1835 rozený, již za let studentských (studoval na gymnasiu akademickém) věnoval se literatuře. Dobyv si již 1858 jména »Večerními písněmi«, byl přirozeným vůdcem kruhu Májového. 1861 redigoval sbírku románů původních i přeložených z jazyků slovanských (»Slovanské besedy«), 1862—1863 po smrti Mikovcově jediný téměř list český let padesátých »Lumír«. —

»Lumír« byl majetkem Ferdinanda Břetislava MIKOVCE (1826—1862), kterýž otevřel 1851, vrátiv se z vyhnanství do Prahy, sloupce jeho překladům zábavným a článkům hlavně dějepisným. Mikovec sám zabýval se horlivě areheologií, ale z mladických let (kdy bojoval také na barikadách) zbyla mu záliba v básnictví; dramata »Záhuba rodu Přemyslovského« (1851), »Dimitr Ivanovič« (1856) svědčí o ní výmluvně, ovšem i o pilných studiích historických. Po smrti jeho ujal se »Lumíra« Hálek, ale proměnil jej 1864 ve »Zlatou Prahu«, jež však již po roce zašla; a když taktéž zašly 1872 »Květy«, jež nastoupily 1866 na místo »Zlaté Prahy«, vzkřísil opět Neruda s Hálkem starý »Lumír« (1872), jenž později redakcí Sládkovou stal se předním organem nejmladší školy básnické. R. 1879 vzkřísil pak Sv. Čech »Květy« a 1883 F. Schulz i »Zlatou Prahu« — všechny tři časopisy pak podnes jsou nejpřednější zastupci naší obce literární.

Co nepodařilo se Nerudovi — Neruda pronikl svými dvěma arcidíly po dvacítileté téměř činnosti literarní — zjednati si totiž uznání všeobecné a naprosté u vrstevníků, podařilo se měrou plnou a vrchovatou Hálkovi. Jeho »Alfred« a »Večerní písně« již v prvním roce působení (1858

až 1859) upoutaly naň všeobecnou pozornost a povýšily básníka za modlu. Úplně rozebraný v málo dnech náklad »Alfreda« byl úspěch, jemuž nebylo rovně, a dvanáct vydání »Večerních písní« (1890 vyšlo vydáni s illustraceni; mnohé z nich znárodněly a rozšířily se s krásnou hudbou i v cizině) překonávalo daleko, až do Sv. Čecha, rozšířením všecky předchozí a následující sbírky básnické.

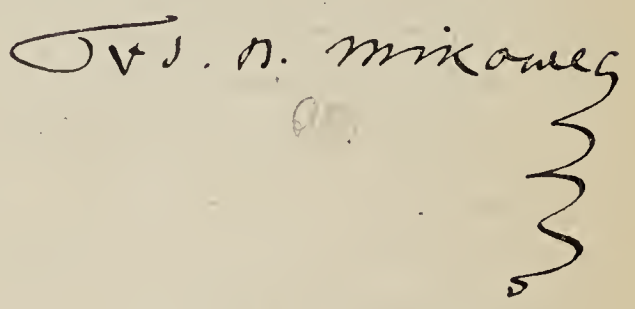

»Alfred« počíná řadu byronovských skladeb Hálkových milostně výpravných, na nichž velmi patrna jest stopa »Lary«, »Korsara«, »Nevěsty z Abydu« a j. Rok po něm (1859) zjevila se »Krásna Lejla« spolu s »Mejrimou a Hussejnem«, 1864 vyšlo nejdokonalejší dílo toho směru, slavený »Goar«, 1867 pak sentimentalní »Černý prapor«. Obsah těchto nejvíce ponurých a vysokolétajících veršů bývá podobný; nejlépe stělesnil své touhy básník v ‚Goaru', mladém, statečném, nadaném princi, jehož zlí rádcové svedli k násilnické vládě. Byl proto vypuzen a usadil se v pustině, lidem nevšímán a nevšímaje si lidu. Při písni lidové, zlořečící násilnému Goarovi, poznal své chyby, a láska spanilé Marfy, jež kajícímu odpouští, vrátí ho znova životu. Pečuje nyní o svobodu lidu a když nový vetřelec chce volnost uloupiti, padne — jako neznámý vůdce zástupů — v boji za svobodu, zabiv před tím násilníka. Lid, zvěděv na konec jméno osvoboditelovo, věnuje mu nesmrtelnou památku.

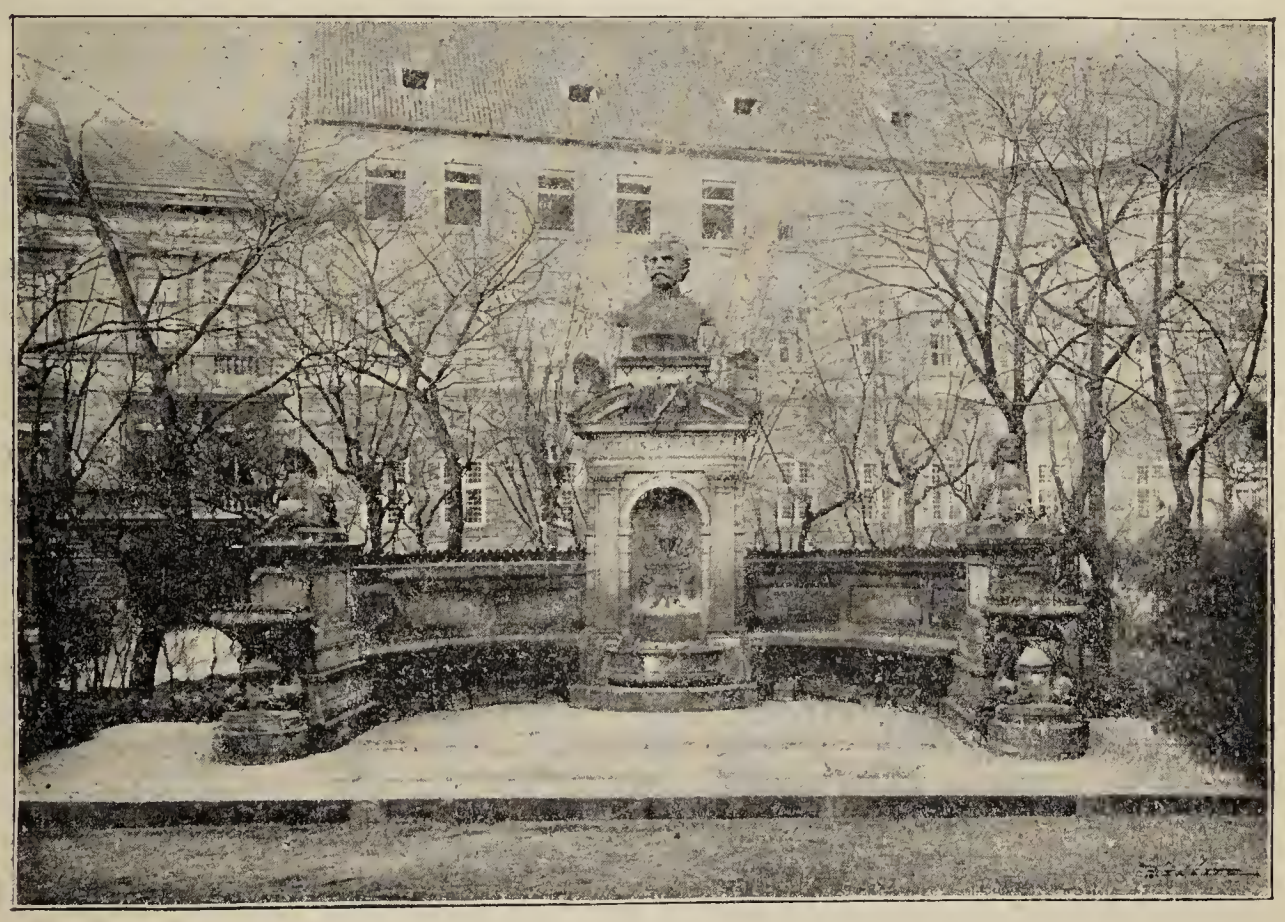

Hálkův pomník v Praze.

Tento jednoduchý děj ve čtyřech zpěvech, někdy nejasně zpracovaný, jest básníku ovšem jen podstavcem, na němž tím mohutněji se zvedají nadšené výlevy citů vznešených, nádherná líčení přírody, mohutné řeči a vzletná oslovení; a tak jest i v ostatních dílech: v Černém praporu Goar jmenuje se Milan, Marfa Jelenka — jen moment žárlivosti ještě přistupuje. Leč postavy Hálkovy bývají často jen pablesk postav cizích, city často jen ohlas četby, místo a čas mlhavé a neurčité; teprve v pozdějších pracích »Dědicové Bílé Hory« (1869) a »Děvče z Tater« (1871) básník, vraceje se na konkretní půdu jednak domácích dějin, jednak krásné vlasti, stává se určitějším a zřetelnějším.

Leč vlastní slávu pěvcovu založily »Večerní písně«, cyklus 65 drobných básní milostných, k nimž později (1872—1874) přistoupily tři řady umělečtějších písní »V přírodě«. Ukázkou stůj zde po nejznámější z obou sbírek:

(»Večerní písně.«)

Má milá, pojď a poklekni,
teď právě čas je k modlení —
měsíček vyšel nad lesy,
a čas můj minul k prodlení.

Však ruce, drahá, nespínej,
Já Tebe, mne obemkni Ty —
a místo rukou srdce dvě
k modlitbě budou sepnuty.

A ústa k ústům tiskni mým,
z úst jedněch nás se modlit nech —
já v ústa vložím slova Ti,
a k nebi Tvůj je pošle dech.

A bude naše modlitba
tou nejčistší, věř, obětí —
neb když se modlí andělé —
jen v tom se modlí objetí.

(»V přírodě.«)

Nic nejsem víc, nežli ta růže,
nic víc, než slavík v podletí;
mé lístky s jarem opadají,
má píseň v jeseň odletí.

Však jako slavík má svou chvíli,
a růže v vůni propučí,
tak duch můj k své se chvíli hlásí,
a co je v něm, to zazvučí.

A to mi dosti, v chvíli pravé
že vydechnul jsem nápěvy,
v nichž zaplesal jsem beze stesku
a dotesknil se úlevy.

Pak nechť i zahrajou si větry
nad hrobu mého trávníkem;
já v chvíli své, v mých růží květu
jsem přec jen býval slavíkem.

Písně ty působí dosud na vnímavou mysl mladistvou kouzlem nepopsatelným přes to, že přísná a nestranná kritika J. Durdíkova nalezla v cyklu »V přírodě« velikou řadu nedostatků, přes to, že ve »Večerních písních« někdy činí básník násilí rýmu a řeči (»Hvězdičky zlaty« XXXII., »odejmul« LXI., »reju« LXIII. atd.), přes to konečně, že na mnohých místech slyšíme Heineovu »Knihu písní« . . . Cítíme a vidíme patrně, že básník tu poprve po česku vyjádřil to, čeho projádřením tak se proslavili Byron, Hugo a Heine. Tato věc, nová dráha domácí poesii vykázaná, vyzvedla vysoko u vrstevníků cenu těchto písní, snad až příliš vysoko; ale zároveň tento význam jim také nikdy nemůže býti vzat a třebas následovníci Hálkovi thema potom vyčerpali do dna, »Večerní písně« a »V přírodě« působí podnes tím čistým, čerstvým dojmem, jako první kvítek jarní.

Sláva pěvce »Alfreda« i »Večerních písní« rozšířila se i za hranice národa; »Večerní písně« přeloženy do němčiny A. WALDAUEM a o dramatech jeho rozhovořil se s ním při návštěvě na jihu i černohorský kníže; svorné mínění vrstevníků předurčilo Hálka k věcem nejvyšším a korunovalo za knížete básníků. Vrcholem básnictví vidělo se vrstevníkům drama; Hálek psal tedy dramata; kníže básníků mohl volně rozhodovati o svých

budoucích oborech — prosaická povídka lidová vedla ho k soupeřství s Němcovou a Pravdou, a skládání lidských ballad a veršovaných pohádek v soupeřství s Čelakovským a Erbenem: Hálek mohl se této soutěže odvážiti, směle a vědomě. Leč dříve než mohl dospěti k vrcholu svého tvoření, skosila ho smrt. Básník dožil se vyplnění svého přání — Bůh mu nedal sevšedněti — a hvězda jeho zašla v plném lesku, právě v čas, když vycházela nová slunce Čecha a Vrchlického. Památka jeho uctěna hrobem na Vyšehradě, pomníkem v Dolínku, souborným vydáním děl a celou řadou ctitelův a napodobitelův.

I dramaty dosáhl Hálek na poprve nejvyššího cíle: již r. 1860 došla první truchlohra »Carevič Alexej« úplného úspěchu a »Záviš z Falkenštejna« spolu s »Králem Rudolfem« odnesly první dvě udělené ceny z vypsání Náprstkova (— známý měšťan pražský, Ferdinand FINGERHUT--NÁPRSTEK vypsal odměnu 1857 na nejlepší práce dramatické, jež poprvé udělena 1859, podruhé pak 1860). Obě vyznamenaná dramata jeví silný stín Shakespeara, Záviš zejmena stopu Macbetha, osoby nejednají s dosti historickou věrností — to zvláště platí i o prvním Hálkově dramatu. Přes to přece byla dramata ta velmi oblíbena — »Záviš« přeložen i do ruštiny — a pozdější dramata byla slabší: na slabosti lyrické »Amnona a Tamary« (1874) ukázal Durdík, »Král Vukašin« a »Sergius Catilina« na jevišti propadly; Hálek sám slabosti jejich cítil velmi dobře. Vliv Shakespearův ostatně dal by se omluviti působením velikého podniku Matičního: 1854—1872 vydala totiž v překladech DOUCHY, MALÉHO, L. ČELAKOVSKÉHO, J. J. KOLÁRA a j. Matice souborný převod »Dramatických děl Williama Shakespeara«.

Mnohem lépe dařily se Hálkovi povídky vesnické veršem i prosou: »Pohádky z naší vesnice« (1873) rozšířily se hojně — zejména téměř znárodněl »Frajtr Kalina«; povídka »Na statku a v chaloupce« dožila se dvojího vydání (1871, 1885); vyprávění »Pod dutým stromem« (1872) a »Pod pustým kopcem« (1874) vynikají znamenitou úměrností mezi líčením přírody a lidí; poněkud slabší jest »Na výměnku« (1872). Nejvíc však podařily se mu drobné črty, jako »Muzikantská Liduška« (vyšlo i zvlášť 1881), »Poldík rumař«, »Študent Kvoch« a j. Veliký (dvoudílný) romák »Komediant«, který napsal 1861 pro své »Slovanské besedy«, trpí mnoho roztříštěností děje.

Vedle vesnických povídek psal Hálek i divadelní úvahy a feuilletony do Nár. Listů ze svých cest po Bosporu, Italii a Dalmacii, jež vyšly později v souborném vydání; napsal i »Epištoly k našemu studentstvu«, vydané později BAČKOVSKÝM; napsal konečně i některé recense a kritiky.

Souborné vydání jeho »Spisů«, ačkoli značně neúplné, vyšlo 1878—1887 péčí F. SCHULZE v jedenácti dílech, spolu s životopisem; básnickou činnost jeho ocenil 1892 Jar. VLČEK (v programu pražské realky) a 1894 J. S. MACHAR, jenž ostrým tonem vzbudil boj, ve kterém Hálka zastal se obrněným slovem VRCHLICKÝ, GOLL, KRÁSNOHORSKÁ a j. »Psychologie dramatických básní Hálkových« je výborně nastíněna L. ČECHEM, jenž i znamenitě probral »V. Hálka dramata se Shakespearem srovnaná« Poslední úvaha jest od J. VLČKA v »Několika kapitolkách z dějin naší poesie«.

Poslední léta Hálkova plynula šťastněji; výhodným sňatkem zjednal si příznivé postavení a mohl se bezstarostně věnovati literatuře; leč při výletu jednom na Závist (vztyčen tam později básníku pomník) nachladil se a zemřel v Praze 8. října 1874.

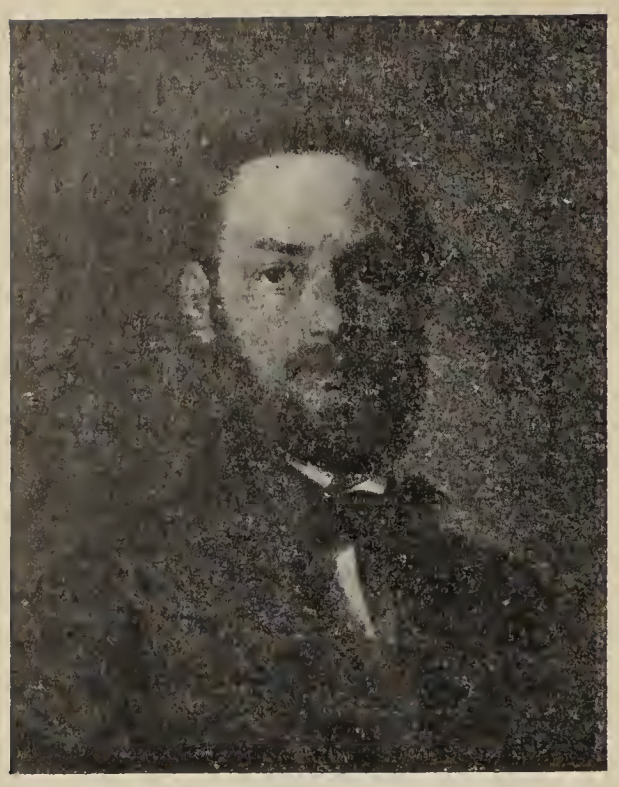

Rudolf Mayer.

Za svými dvěma praporečníky kráčela malá družina: z nich největší a nejsilnější, Rudolf **Mayer,** záhy byl sklácen — dříve než básnické své dílo mohl dokonati — do hrobu. Silou myšlének a výraznou formou náleží k nejlepším našim hlavám básnickým; hluboký soucit s nízkými a trpícími vedl ho k prvním veršům socialním (»V poledne«) a krásný obraz melancholické duše své uložil i v připojeném sonetu:

»Ta štíhlá palma v listův plném květu
se pyšně z chrastí ku obloze vznesla
a na vše strany rozpjala jak vesla
své listy jako loď u rychlém letu.

A chtěla veplout do neznámých světů,
kam temná, předivná ji touha nesla,
však těžký svět — a jako plachta sklesla,
kdy stojí loď, tak listy kloní v hnětu.

I v srdci mém předivná palma vzešla,
a temně, truchlivě zní šepty její,
jak na ráj vzpomínka, jak touha přešlá.
Polož na srdce mé mdlou hlavu svoji,
v sladký tě spánek jeho písně vpějí,
a žhavé rány tvé se ztiší, zhojí.

Narodil se 13. října 1837 na Nové Hospodě u Stránčic (blíže Plánice), studoval horlivě práva, a jsa útlého zdraví, podlehl rok po promoci doktorské svému namáhání v Loučími u Klatov 12. srpna 1865. Ballada »Věčnost«, pochmurného rázu, proslavila ho stejně, jako továrním duchem prodšená báseň »V poledne« obeznámila s ním vrstvy dělnictva. »Básně« jeho vydal 1873 Jos. DURDÍK — jsou to jen trosky a začátky. Byron a Lenau dávají jim náladu a tón; ale znamenitý smysl pro hudbu řeči a vzácný cit pro koncisnost obsahu staví je na první místo tehdejšího Parnassu.

Podobně jako Mayer záhy klesl na své pouti básnické Václav **Šolc** (1838—1871). Mladý tento bohém, puzen nestálou povahou, odešel ze studií a vrhl se na herectví; vrátil se sice znovu studovat historii na universitě, ale záhy odešel naposled k matce s tělem již zlomeným. Leč přece sbírka jeho — jako Mayer zanechal po sobě jen jednu knihu — »Prvosenky« zjednává mu čestné místo mezi ostatními; elegantní forma (Šolc pěstoval s oblibou formy cizokrajné: ghazel, sonet . . .) spolu s hlubokou myšlénkou činí některé jeho básně pravými drahokamy.

»Prvosenky« vyšly 1868, 1870 a ještě 1893 u výběru; 1881 otištěny z nich »Dědovy vrásky«. Nejmohutněji z nich působí některé »sonety svatováclavské«, nejznámější je báseň, věnovaná »Našim chaloupkám«; formu a myšlénky pěkně ukazuje zde následující:

Píseň o ruce mozolné.

Václav Šolc.

Mozolná ruko, tvrdá jako kámen,
jenž v nitru skrývá jasný jisker plamen,
ty hradbo skalná, co již od pravěku
vzdoruješ válek bouravému vzteku,
a ač v tvém stínu kvetou luhy, role,
ty k nebi zvedáš přec jen větve holé —
ty černý prute ve pravici Pána —
mozolná ruko, budiž zulíbána.

Nad milenčino sladké obejmutí
mně dražší úsilné tvé postisknutí,
to vřelé, přátelské, vší šalby prosté,
že ruka s rukou v jedno srdce sroste,
ač s oka se mi při tom slza dere,
když vidím, cítím ty tvé jizvy steré,
a že's jak starý prapor rozedrána —
mozolná ruko, budiž zulíbána.

Ty chlebem daříš člověčenstvo celé,
ty připínáš i duchu křídlo smělé,
když z pozemské té tmavé ze propasti
zatouží po nebeské rodné vlasti;
ty jako pilná včelka z vonných květů
med snášíš nevlídnému na tě světu,
ač sladkost jeho tebou nepoznána —
mozolná ruko, budiž zulíbána.

Tyť milovanou svojí prácí, snahou,
divoké lesy měníš na vlast drahou
a pustá lada v květné luhy, ráje,
že srdce zakochá se v také kraje,
že národ celý láskou pozaplesá,
až píseň velká vzlétne na nebesa,
před trůnem božstva pějíc hosiana —
mozolná ruko, budiž zulíbána.

Ty rozněcuješ rodinné ohnisko,
kde srdce k srdci se tak vine blízko,
kde otec, matka, žena, muž i děti,
kde bratr, sestra svátek lásky světí,
kde časně kvetou staré báje, věsti,
kde srdce ztracené zas najde štěstí,
když života mu loďka rozkotána —
mozolná ruko, budiž zulíbána.

Ty klenby stavíš Bohu Hospodinu,
v jejichžto šerém posvěceném stínu
se duše lidská zbožně ve prach metá
a k Bohu touží, zapomníc kol světa,
i Musám snášíš kámen ku oltáři,
ač málo kdy tě lesk jejich ozáří,
vždyť chrámův jejich zavřena ti brána —
mozolná ruko, budiž zulíbána.

Ty jak ten lásky prorok velký, svatý,
obláčíš v hedváb i své kruté katy,
a paláce jim stavíš převysoké,
že nezří tě pak v bídě přehluboké,
i trůny králů vzpíráš silou svojí,
že pevně v požehnaném míru stojí,
jak v květných luzích skála věncovaná —
mozolná ruko, budiž zulíbána.

Tys i můj národ nešťastný a padlý,
když do hrobu jej hrobaři už kladli,
vyrvala silou křečovitou, slední,
a k jasnému jej vynesla zas ke dni,
a když mu časem srdce zakrvácí,
ty rány hojíš tichou pilnou prací,
ač při tom sama's na krev rozedrána —
mozolná ruko, budiž zulíbána.

Ó, ruko tvrdá, že's tak bídná, bídná!
Pakliže píseň sesterská a vlídná
ti aspoň trochu vřelým slovem lásky
ty sterých jizev shladit může vrásky:
tož přijmi ji co prvosenku léta,
jež vzkvetla ti na pustém luhu světa,
když pod tvým stínem byla vyzpívána,
ó, ruko tvrdá, budiž zulíbána. —

Nejplodnější z kruhu Májového byl ctihodný jeho Nestor nynější, Adolf **Heyduk,** »slavík pootavský«, jak jej nazývá stálé příjmení literarní. Zakotviv ze všech bojovníkův, po odbytých studiích technických, v klidném útulku realního professora v Písku, měl často příležitost, aby zlaté své srdce osvědčil v přátelství k druhům méně příznivým osudem obdařeným. Neštěstí rodinná — smrt milované dcerušky a j. — vynutila na něm

Adolf Heyduk

nejkrásnější sbírky básní — a do dob Vrchlického a Čecha byl králem našeho Parnassu. Nevázal se ani oborem lyrickým, jenž mu byl nejvlastnější, ani oborem epickým, jenž často z básníka učinil kronikáře; ochotně vyhovoval redaktorům časopisův i pořadatelům slavností proslovy i úvody, a tak mnohdy svou básnickou činnost rozptyloval; leč proto přece vždy »Cymbál a husle«, »Hořec a srdečník«, »Dřevorubec« a »Sekerník« budou náležeti k nejlepším plodům českého básnictví.

Adolf HEYDUK, narozený 7. června 1834 v Rychenburce, od r. 1860 byl téměř nepřetržitě (jen 1876—1877 učil na gymnasiu pražském) profesorem kreslení na realce v Písku; v Praze žije na odpočinku. Cesty po Šumavě a Slovensku, Italii a Krymu rozšířily značně látku jeho básní a pilné studium cizích vzorů jeví se i v překladu Baumbachovy básně »Zlatorog« (1885); že za mládí svého (1863) sepsal i »Nástin bájesloví slovanského a germanského«, může býti též vzpomenuto. Oblíbeným polem básnickým bylo Heydukovi Slovensko: je opěval řadou básní, o jejichž formě a obsahu může poučiti připojené zvolání z »Cymbálu«:

Slovensko, ty ještě spíš?

Už roztál sníh s těch vrchů vyvětralých,
a dolů kalné bystřiny se ženou,
i Perun zase v mračnech černokalých
svým kopím blýská rukou napřaženou,
tepleji slunce svítí níž a níž —
a Slovensko, ty ještě spíš?

Už přišli čápi, přišly vlašťovice,
a vše se navrátilo v svoje chatky,
už kvete hloh i keře ostružnice,
což nevrátíš se k rodné matce zpátky?
což naše jaro za nic neceníš?
Ach, Slovensko, ty ještě spíš?

Už z hájů bujných na pouť vesna kráčí
a různé svěží kvítí nese v klíně,
zas plna zpěvu je ta chasa ptačí,
čil skáče srn i jelen v doubravině,
a všecko hledá svoji skrýš —
a Slovensko ty ještě spíš?

U domku tvého cizák javor seče,
tak jako osekal už naše lípy,
v sbor cizí mládce, šuhaje ti vleče
a s děvuškami tvými vilně chlípí,
hleď, vlk se k salaším tvým krade blíž —
a Slovensko, ty ještě spíš?

Ó, vstaň, ó, pojď, už slunce k jitru spěchá,
z mladého jitra není dlouho ke dni,
ten ztrácí věk, kdo chvíli prchnout nechá,
ó, nesmuť přec, a k nám své oko zvedni:
tak ruku v ruce šťastni budem, slyš,
ó, Slovensko mé, procitniž!

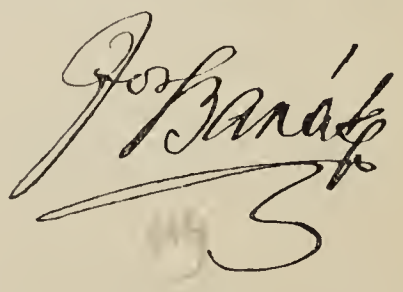

Sbírek jeho je množství veliké; trojí »Básně« vydané 1859, 1864 a 1865, postavily ho do popředí, k Hálkovi a Nerudovi; zejmena »Cigánské melodie«, obsažené v první sbírce, byly velmi oblíbeny. Vlastenecké rozhořčení nad urážlivou básní Hebblovou, v níž německý pěvec hrubým slovem se otřel o Slovanstvo, vynutilo Heydukovi 1862 obrněnou odpověď »Karyatidy«; vrátil se však zase ke klidnému opěvání prostých citů a vznešených krás přírodnich v »Lesním kvítí« (1873; v druhém, přepracovaném vydání 1895): již tu opěvá v samém středu jejich krás panenskou tehdy Šumavu a jí věnoval také 1882 nejlepší svou báseň epickou, děje velmi jednoduchého »Dřevorubec«. »Cymbál a husle« 1876 vyjadřují nesmírnou lásku básnikovu ke Slovensku: tato veliká osmidílná sbírka stává se mnohdy plamennou obžalobou vládnoucí kasty maďarské; »Cymbál« je vlastně jen umělecké vyvrcholení a zdokonalení »cikánských melodií«, jejichž poslední dozvuky vyšly ještě 1897 (»Nové cigánské melodie«). Štěstí manželské opěvá sbírka »V zátiší« (1883), k níž však záhy se přidružily žalostné »Hořec a srdečník« (1884) a »Zaváté listy« (1886) — v těch postavil pomník své zemřelé dcerušce. I »Ptačí motivy« a »Šípy a pa-

prsky« (1888) mají částečně touž látku. »Písně« (1884), »Na potulkách« (1894), »Na přástkách« (1884), »Obrázky« (1888) a j. jsou další plody jeho Musy lyrické.

Záhy však začal psáti i povídky veršem a drobné idyly: »Oldřich a Božena, (1883 a 1893), je z nich vážena z dějin domácích, »Běla« (1886) a »Dudák« (1881) opět ze života šumavského; největší slávy došla allegorie »Dědův odkaz« (4. vydání 1895), nejnovější jest »Na vlnách« (1890) — ale všechny tyto básnické povídky celkem nerovnají se jeho skladbám lyrickým. A ještě méně daří se Heydukovi básně epické; sbírka romancí »Bohatýři« (1894) ještě dosti snadně se čte, také líčení krás šumavských smiřuje nás s jednotvárným líčením manželského ráje ve veliké básni »Pod Vítkovým kamenem« (1884); ale naprosto nevěrná historicky je »Zvěst z Orientu« r. 1878 vydaná: »Mahomed II.« Nešťastným napodobením Rukopisu Kralodvorského co do tónu a verše značně utrpěla »Píseň o bitvě u Kressenbrunnu« (1887 vydána s kommentářem J. V. NOVÁKA pro školy) a velkolepě založená epopeje »Za volnost a víru« (1883) marně látkou i formou soupeří s nesmrtelným Michalovicem Čechovým. Ještě nejlépe podařil se Heydukovi »Sekerník« (1893 a 1897), obrázek ze života plavců vltavských.

Práce Heydukova je tedy velmi rozsáhlá a v líčení krás šumavských a slovenských je nepřekonatelný odborník. Vůně lesů a horský vzduch vane takřka z jeho veršů a jeho drobnomalby citů člověka v horské pustině nemají sobě rovných.

Leč básník mnohdy vznáší se ze svých hor a lesů do šera dějin a do domů městských: tu pak čtenář často zapomíná na krásu prací jeho ostatních. Sebrané »Spisy« vycházejí od r. 1897 a rozličné příležitostné články oslavily básníkovy 50leté a 60leté narozeniny; kritického rozboru děl však dosud nemáme.

Proti činnosti těchto velikých representantů nové školy ustupují ostatní horlivci, mezi nimi i sám redaktor prvního Máje, Jos. **Barák,** skromně do pozadí. Kdo také dnes již zná nebo cituje básně B. Jandy, J. V. Jahna, Pflegra-Moravského.. Čacké, Balcárka, Březanovského, Trnobranského... ani již nevzpomínaje? Kdo plody ušlechtilých kněží-vlastenců, buditelův a také básníků — Jablonského, Douchy, Sušila, a Šťastného — rodem nebo myšlénkami, tak jako Furch, Havelka, Wenzig a j., při starším pokolení dlících, postaví ke jménu Nerudovu nebo Hálkovu; kdo epochálním své doby skladbám Pflegrovým, jako »Královna noci« věnuje místo vedle ‚Goara' nebo ‚Černého praporu', kdo přiřadí básničky Šťastného k balladám Nerudovým, nebo dokonce kdo naučné veršování Jablonského k znělkám Vrchlického, sestiny Douchovy a sonety Sušilovy k strofám Čechovým či veršům Zeyerovým? A to jsou ještě jména nejzvučnější: kde jest ostatních oněch 650 veršovců, jež v těchto letech (1854—1865) napočítal kdysi profesor Jos. Král? Oni též kladli do svých veršů své sny a touhy, svou práci a svou zábavu: čas zasypal je rumem zapomnění, někdy dokonce zvěčnil je — na postrach ostatním — ve školních čítankách.

Jan Bohumil JANDA (1831—1875), dle polohy rodiště svého Pátku též CIDLINSKÝ, byl na konec sekretářem zemského výboru království Českého; psal vedle povídek i básně (větší z nich »Jan Talafús z Ostrova« vyšla 1864), jež vyšly sebrané

v »Národní bibliotéce« 1873. Z románů jeho nejlepší jsou Podčbradská trilogie »Pod Vyšehradem (1869), »Anna Městecká« (1870) a »Boček« (1881). Básním školního rady J. V. JAHNA, kdysi ředitele reálky Pardubické a poslance na radě říšské (* 1838), vyšlé 1862 (»Růženec«, »Sibyllinské věštby«) a 1861 (truchlohra »Kateřina z Pernštejna«) byly později daleko zastíněny činností jeho naukovou: o životopisu Amerlingově byla již zmínka, život Riegrův popsal 1861 a 1890; ještě více však prospěly jeho překlady vědeckých knížek přírodovědeckých (Schödlerova ‚Kniha přírody' 1869 v 2. vydání, ‚Chemie' a j.), jeho školní cvičebnice (‚Počátkové chemie' 1877, ‚Chemie nerostná' 1868 a j.) a jeho příspěvky ve velkých dílech souborných: »Kroniku práce« počal 1865 vydávati sám, »Názorný atlas k Slovníku Naučnému« redigoval ke konci.

Zrovna tak zastínila romanopisecká činnost PFLEGEROVA jeho básně a dramata, zrovna tak Jos. BARÁK (1833—1883), rodilý Pražan, oddal se po básnické nemoci mladých let úplně žurnalistice. Byv spolupracovníkem »Času« a »Hlasu«, vydával sám v letech sedmdesátých radikální časopis »Svobodu«, v němž palcovým druhdy písmem potíral »tmáře« a »zpátečníky«.

V redakci »Nár. Listů«, jejímž členem byl od r. 1874, postoupil za odpovědného ředitele listu, což mu vyneslo několikerý žalář a okovy. Byl rozený agitator: své straně — byl horlivý Mladočech, nejčervenější ze svobodomyslných — dovedl získati nejen legie studentstva, ale i zástupy dělnictva; pohřeb jeho stal se velikou demonstrací živlů pokrokových.

O A. BALCÁRKOVI († 1862), BŘEZANOVSKÉM Jar. (vlastně J. J. ŠRÁMKOVI), Jos. UHLÍŘI, Vojt. Kaz. ŠEMBEROVI (synu bu ditele Šembery a později odpadlíku) Václ. TRNOBRANSKÉM (1819—1883), M. ČACKÉ (vlastně pí. PICHLOVÉ, choti známého vydavatele ‚Krasořečníka' J. B. PICHLA), Vlastimile RŮŽIČKOVÉ a j. stačí dotčení, že rovněž v mládí tiskli a vydávali ‚Básně', ‚Písně' atd.

A týž asi úsudek mohl by se pronésti o básnických plodech zmíněných shora vlasteneckých duchovních. Boleslav JABLONSKÝ na příklad (1813—1881, vlastním jménem Karel Eugen Tupý), přes to, že svými »Básněmi« (1841; 8. vydání 1893) pronikl slavně, dnes přec jen s velikou shovívavostí bývá počítán mezi kněze Mus. V Kardašově Řečici rodilý studoval v Jindř. Hradci a v Praze, věnoval se stavu kněžskému a vstoupil do řádu premonstrátského na Strahově. Byl r. 1841 vysvěcen za kněze, kaplanoval šest let v Radonicích a pak až do smrti (27. února 1881) působil jako probošt u jeptišek kláštera Zvěřineckého blíže Krakova.

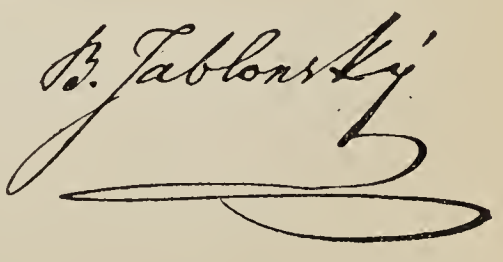

»B á s n ě« jeho proslavila malá sbírka didaktických básniček, nazvaná zprvu Moudrost otcovská'; vida velikou oblibu tohoto oddílu, Jablonský učinil z něho, přezvav jej ‚Salomónem', těžiště celého díla, rozšířiv jej na 110 čísel v 5 částech. Tyto drobné básničky, málo kdy víc, než rýmovaná prósa, začínající obyčejně známým oslovením: »Synu . . . « a končící nějakým mravním naučením, zdomácněly brzo v čítankách i v knihách pro mládež a Jablonský stal se učitelem národa: po smrti ve slavném průvodu tělo jeho převezeno do vlasti a pohřbeno na Vyšehradě. A »Salomón» také přispěl k oblibě a uchránil od zapomenutí některé drobné básně: po vlastech českých rozléhalo se dlouho sentimentální

lkání »Pěvce v cizině« (‚Zpívej, zpívej — tak voláte . . .‘), hlaholily »Tři doby země České« (‚Byl jednou čas . . .‘) atd. Ale tím není obsah ‚Básní‘ vyčerpán: obsahují i ohnivé slohy milostné, jež mladý kněz nazval ‚Písně milosti‘, veršovanou báchorku ‚Tři zlaté vlasy‘, romantický ‚Lásky boj‘ a j.

František Doucha
levou.

Méně šťasten byl druhý přítel dítek, František DOUCHA (1810—1884), rodilý Pražan. Vybrav si rovněž stav duchovní — na kněze byl vysvěcen 1834 — konal úřad kněžský (v Petrovicích) jen krátkou dobu; již r. 1838, porušiv si mluvidla, musil se odebrati na odpočinek, jejž v apoštolské chudobě trávil od r. 1848 v pražském klášteře minoritském — před tím kaplanoval v domech šlechtických. Ani tu však ho neštěstí neopustilo: ochrnuv písařskou křečí (Doucha se nešetřil, pracuje do úpadku nejen pro sebe, nýbrž i pro cizí) na pravici, musil se naučiti psáti levicí — k tomu se přidružily později i jiné choroby; byv konečně smrtí vysvobozen, pochován byl na Vyšehradě. nedaleko šťastnějšího Jablonského.

Doucha nadeň vynikal širokým rozhledem v literaturách světových — překládal do češtiny Dantea, Shakespeara, Byrona, Huga, Camoesa, Tegnéra, Mickiewicze, Puškina, atd. atd., udomáčňoval vlastními, jemně pracovanými a vyrovnanými myšlénkami oplývajícími verši u nás cizokrajné formy básnické a byl takřka druhý Jungmann, pokud se tichého, buditelského působení týče. A buditelské působení vedlo ho i na dráhu spisovatele pro mládež, dráhu málo slavnou,za to hodně trnitou. Těžce nesa, že čeští rodiče musí dětem kupovati obrázky a spisy německé, umínil si, že tento nedostatek nahradí — a také vskutku nahradil. Není tu místo vypočítávati asi sto jeho spisů pro mládež (některé v několika vydáních); stačí říci, že rozšířily jméno Douchovo do poslední chatky, ačkoliv těžká tato práce, rychle konaná, musila se díti na ujmu umělecké formy a měnila tedy mnohdy jeho verše v prósu. Nicméně práce jeho má nesmírnou zásluhu — a nynější pohrdlivé opomíjení její není snad správné, jistě však ubližuje skromnému tomuto kněži-vlastenci, jenž schromlými prsty vyráběl nejen umělé terciny a sestiny, nejen knížky pro dívky a hochy, nýbrž i slovníčky a fraseologie, a zachycoval kus živé mluvy lidové.

Douchovi nezištným, neunavným a skromným působením velmi se podobá buditel moravský, František SUŠIL (1804—1868), od roku 1837 do smrti profesor theologického ústavu v Brně. I on vydával »Básně« (1847; 1862 nové rozmnožené vydání; 1870) a j., ve kterých snaha poučovati převládá a básnické umění často se nahrazuje násilným novotařením; i on překládal — při překladech z klassiků ustálil zákony prosodie časoměrné (praktický jich výklad »Krátká prosodie česká« dožil se trojího vydání, 1855, 1861, 1863) — ale ani jedno ani druhé není hlavní jeho zásluhou. Ta spočívá ve vřelém vlasteneckém působení na kathedře theologické (pro své žáky také pořídil theologickou učeností — a novými nebo zastaralými slovy — oplývající překlad a výklad »Nového Zákona« 1864—1868) a ve velké jeho práci sběratelské. Dědinu od dědiny putoval, aby sbíral »Moravské národní písně«, jichž málem 1000 obsahuje sbírka jeho, velmi důkladně zařízená, ještě pracnější, nežli sbírka Erbenova. Životopis tohoto vzácného muže sepsal M. PROCHÁZKA 1871.

Rovněž Moravan-kněz je katecheta brněnského gymnasia Vladimír ŠŤASTNÝ, narozený 17. března 1841 v Rudíkově u Třebíče, redaktor »Obzoru« a spisovatel několika prostých sbírek: »Kvítí májové« (1869), »Drobné kvítí« (1887), »Kytka z Moravy« (1879) a j.

A k těmto prostým básním kněžským, mravním i naučným, řadí se obsahem i básně obou HAVELKŮ (starší Matěj 1808—1892, byl radou vrchního zemského soudu v Praze a vydal své »Básně« sebrané v Nár. bibl. 1873, mladší Jan 1839—1886, byl profesor v Olomouci a »Sebrané básně« vyšly 1888), Vinc. FURCHA (1817—1864), jehož starší sbírky vyšly souborně v Nár. Bibl., Jos. WENZIGA (1807—1876) ředitele realky pražské, horlivého překladatele českých děl do němčiny (své původní práce vydal ve třech svazcích v Nár. bibl. 1872—1876) DRAHOŇOVSKÉHO, SOUKOPA, HALKA a j.

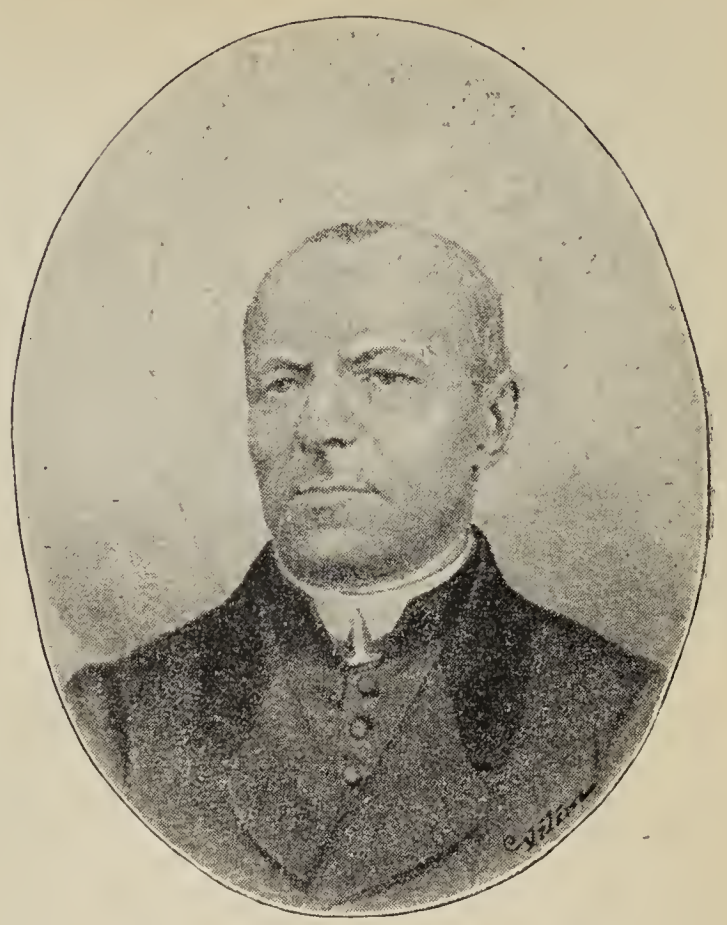

František Sušil.

Poněkud stranou stojí starý bojovník Václav Svatopluk ŠTULC (1814—1887) rodák kladenský, žák Jungmannův, katecheta gymnasijní, od r. 1860 kanovník a 1871 konečně probošt kapituly Vyšehradské. Ctitel Husův vystavěl přece nicméně v srdci oltář Církvi a náležel u nás k nejpřednějším jejím členům bojujícím. Časopis »Blahověst« a rozmanité kalendáře byly jeho kolbištěm a trpěl proto mnohé posměšky pokrokových vrstevníků — Havlíčkem počínaje a Nerudou konče. Vlastenecké přesvědčení přivedlo ho v dobách persekuce i do vězení a proniklo i do sbírek básní: »České dumy« (1867) a »Harfa Sionská« (1868). Tyto nemohou se arci rovnati básním velikých vrstevníků a v čas t. zv. kulturního boje dali mu protivníci tuto slabost ostře pocítiti, leč bylo by nesprávno, pro několik prostičkých sbírek veršů (»Padesáte bajek« vyšlo již 1868 po čtvrté, »Pomněnky na cestách života« 1845, »Perly nebeské« 1865 a j. ještě, kromě shora jmenovaných) odsuzovati bohatou a požehnanou činnost vlasteneckou. Básně jeho i překlady (on uvedl k nám čelné básně Mickiewiczovy: Gražyna, Konrad Wallenrod a Dziady) vyšly 1874—1878 ve dvou svazcích v Národní bibliotéce.

Lepší osud měli někteří starší básníci slovenští; jejich jména uchránilo vděčně vznikající mladé písemnictví jako jmena prvních zakladatelův a budovatelův. Bernolákova škola dochovala mladší generaci velikého epika Jana HOLLÉHO a znárodnělého dramatika Jana CHALÚPKU, ve škole Štúrově vyrostli opravdoví básníci Andrej SLÁDKOVIČ, Samo CHALUPKA a Janko KRÁL.

V tomto desítiletí se totiž dokonal osud písemnictví slovenského. Mladý Ludevít ŠTÚR (1815—1856), duše slovenské mládeže Prešpurské, v Halle Heglovou filosofií napojený, již r. 1843 v hovoru s Hodžou a Hurbanem vyslovil se rozhodně pro samostatnou slovenštinu. Této spisovným jazykem přál si míti centrální nářečí, nitrančinu. 27. srpna 1844 přijal spolek »Tatrín« novou slovenštinu za svou řeč úřední a druhý ročník Hurbanovy Nitry na r. 1845 již také veřejně se odtrhl od Čechů, věda, že Češi »budú toto mať za odtrhnutie sa od ních, bár spojenie literárnô nie je samô pravô

spojenië: duch len robí podstatu spojenia pravjeho«; 1. srpna 1845 vyšlo již první číslo »Slovenských národních novin« a »Orla tatránského« — roztržka byla dokonána. 1846 Štúr zvláštním spisem: »Nárečia slovenskô alebo potreba pisanie v tomto nárečí« dle svého domnění nezvratně dokázal nutnost tohoto kroku, všecky prosby staršího pokolení Slovenského, vtipy Havlíčkovy (— ten oznámil vznik nového písemnictví jedovatou poznámkou s dvěma »tiskovými« chybami: »Od té doby, co se tam počala tatarská literatúra, přestalo být toto prasidlo jazyka českého s Moravou a Čechy ve spojení« —), i »Hlasy« autorit o potřebě společného jazyka (vydala Matice, 1846) atd. byly marny. Ačkoli nová škola ani v pravopise se neshodovala, přec bouřlivé události roku 1848 a 1849, ve kterých Slovensko vypravilo zvláštní sbor dobrovolníků proti revoluční armádě maďarské, pomohly k nesmírnému rozšíření novému »jazyku«. Písně Janka Krále roznesly jej všude po severu Uher a zazněla i slovenská hymna »Hej, Slováci« (u nás známější počeštěná: ‚Hej Slované') Sam. Tomášika (1813—1887), sice již 1834 v Praze složená, teprve 1838 poprvé vytištěná, ale vlastně revolucí po deseti letech k pravé platnosti přivedená. Marně pak za dob reakce zaváděna na Slovensku zase spisovná čeština; jakmile povolil tlak, ustoupila zase slovenštině, jejíž vědeckou mluvnici napsal v letech šedesátých profesor HATTALA — a nyní nikdo ani nepomýšlí na žádné straně na opětné splynutí obojí literatury.

Básně Jana HOLLEHO (1785—1849). Sama CHALÚPKY (1812—1883) a j. jsou psány také některé česky; ale ve všech je silně znáti autora Slováka. Výklad o nich proto náleží do dějin literatury slovenské; tyto znamenitě vypsal Jar. VLČEK (nejprve po česku: »Literatura na Slovensku, její vznik, rozvoj, význam a úspěchy« 1881 [ruský překlad vyšel v Kyjevě 1889] a pak i slovensky »Dejiny literatúry slovenskej« 1890 v Turč. sv. Martině), na jehož knihu tu odkazujeme.

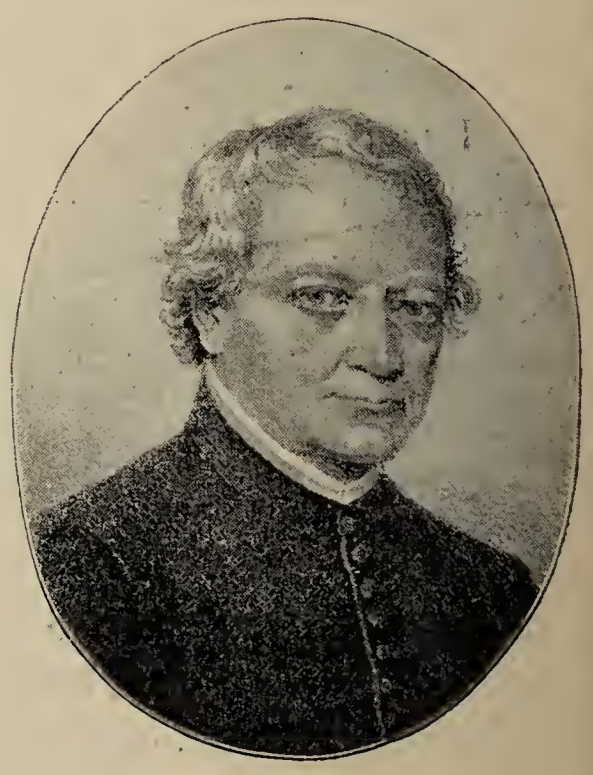

Jan Hollý.

Stvořilali škola »Máje« v dobách úplné reakce nové směry literární v básnictví, zjevila se v těchto letech padesátých také znamenitá díla české prosy. Zjevily se 1855 historické romány Prokopa **Chocholouška**, vycházely vesnické povídky Františka **Pravdy** (podobným povídkám Ehren-

bergrovým scházela právě prostota) a vydána slavná »Babička« Boženy **Němcové**. Historické romány Chocholouškovy nemohly sice soupeřiti provedením a dikcí s romány Sabinovými, ale látka jich zjednala jim přece velikou oblibu, kterou získala zase povídkám Pravdovým jejich prostota a jednoduchost. Uměleckou komposicí nad ně daleko vynikají práce Němcové, jejíž »Babička« je skutečný obraz — a velmi poutavý — nejen jejího dětství, nýbrž i celého národního života venkovského za doby probuzení.

Sam. Tomášik.

Prokop CHOCHOLOUŠEK (1819—1864), ze Sedlce u Votic, jal se z počátku studovati lékařství, ale záhy se obrátil k literatuře. R. 1855 vyšly romány »Přivitan, kmet staropražský«, »Dvě královny«, »Rodina Harambašova«; své starší povídky (psal již v letech čtyřicátých) z jihu slovanského vydával 1862—1863 (2. vyd. 1877—1878) s názvem »Jih«. Jiné romány a povídky jsou: »Kola di Rienzi« 1856, »Harač« 1861, »Hrad« 1860, »Křižáci« (1867), »Poprava českobrodská« (1867), »Soběslav«, »Dvůr krále Václava« a »Všeobecné rukojemství« (1868) atd. »Sebrané spisy« vycházely od r. 1870 v 8 dílech, nové vydání začalo vycházeti 1886, avšak nedospělo než k I. dílu, nejnovější konečně (díl I.—IV.) vychází pro lid od r. 1899.

František PRAVDA, nejstarší (nar. 1817) žijící spisovatel český (vlastně Vojtěch HLINKA) pochází z Nekrasína u Jindř. Hradce, kteráž obě místa ve svých povídkách zvěčnil. Oddal se stavu duchovnímu, byl vychovatelem a žije nyní na odpočinku na Hrádku u Sušice: 80té jeho narozeniny oslavila svorně celá česká veřejnost. Jako vyjmenovaní druzí shora kněží-básníci má i Pravda ve svých pracích účel: chce lid poučovati a vychovávati. Sám z mládí vynikaje spíše jako sedlák nežli jako student, přilnul horoucí láskou k stavu rolnickému a jemu věnoval své první prosté povídky. Líbily se; »Kterak u Jehličků dohospodařili« a »Štěpánův Vít učí se na kněze«, »Matka studentů« »Bohatý Konečný a chudý Novotný« atd. čtly se s oblibou a porozuměním. Pravda proto vydával je souborně: 1851—53 vyšly jeho »Povídky z kraje«, 1871—1877 vyšly v Národní bibliotéce čtyry díly »Sebraných spisů«, a od r. 1877 vyšlo »Sebraných povídek pro lid« již patnáct svazků. Nejsou ovšem všecky stejné ceny, mnoho jich nese na sobě patrné stopy vlivu Auerbachova, ale mezi lidem venkovským svou povinnost plní čestně a poctivě.

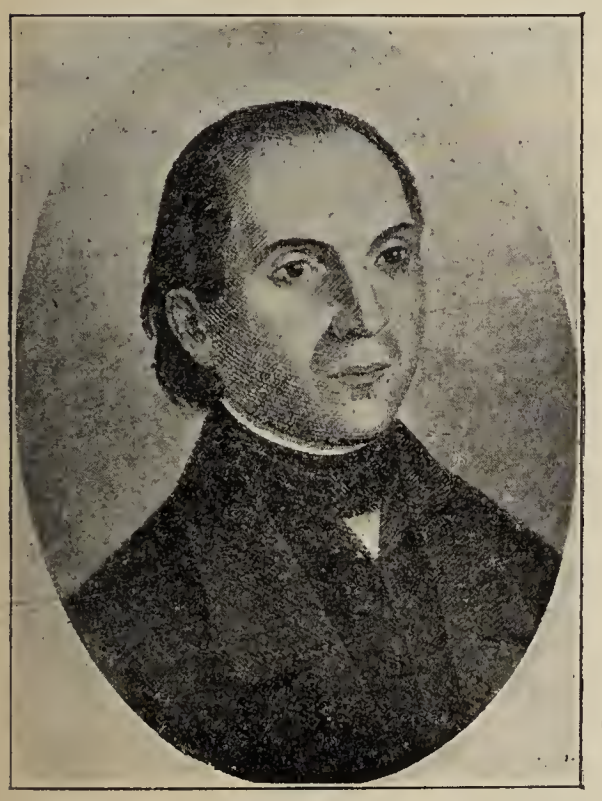

Ondřej Sládkovič.

Rovněž tak klidně plynul život druhého kněze-povídkáře, Josefa EHRENBERGERA (1815—1882), posléze kanovníka kapituly vyšehradské. Povídky jeho mívají někdy děj příliš složitý a tendence mravní mění se často v náboženskou a církevní, proto nedošly takového souhlasu, jako dílka Pravdova. Z nejznámějších jsou: »Boj a vítězství pravdy Boží v Čechách« (1872), »Tataři na Moravě« (1873 v 2. vyd.), »Čermákova rodina« (1867). »Vlasta a Markéta« (1870) atd.

Prokop Chocholoušek.

Tím pohnutější byl však život slavné Boženy NĚMCOVÉ (rozené Barbory PANKLOVÉ). Ve Vídni 5. února 1820 jako dcera otce Němce spatřila světlo světa; když otec její s vrchností přesídlil do Čech, usadila se rodina v údolíčku Ratibořickém na samotě u České Skalice. Zde nad vychováním dítek bděla »babička« — a celé dětství své, jeho nevinné radosti a rozkoše, přírodní pohromy a krásy — to vše vypsala později malá Barunka v »Babičce«. Krásná dívka zalíbila se pak Josefu Němci, komisaři stráže finanční, stala se jeho průvodkyní na dráze života, velmi měnlivé. R. 1842 přišla s ním do Prahy, kdež octla se v středu vlastenecké společnosti: z té zvláště na ni působili ušlechtilý Nebeský a vzdělaný dr. Josef ČEJKA (1812 až 1862, lékař, překladatel Shakespeara); tu také poprvé uvedena do literatury. Pobyt v Domažlicích (1845), ve Všerubech (1847), v Nymburce (1848) a v Liberci (1849) rozšiřoval stále její sbírky látek, když 1850 přeložen Němec do Gyarmatu, zůstala Němcová v Praze s dítkami a zpracovávala nastřádanou látku. Zlé však dny dolehly na Němcovou, když 1854 muž propuštěn ze služby a ona nedovedla se zříci svých společností a své důvěřivosti. Leckterý blatošlap oklamal ji o peníze a bída i hlad dívaly se do rodiny její otevřenými okny; zlomena hořem i sklamáním, zemřela 21. ledna 1862. Od prvních básniček, jimiž již v letech čtyřicátých družila se věrně k ostatním vlastencům, obrátila se záhy Němcová k studiu lidu a jeho popisům. Neměla sice oné přesnosti sběratelské, jak ji moderní kritika vyžaduje; dva svazky jejích »Národních báchorek a pověstí českých« (k nimž náležejí další dva svazky »Slovenských pohádek a pověstí«) trpí příliš volnou fantasií a smělým idealisováním; totéž platí asi o jejích »Obrázcích« ze života slovenského, z okolí Domažlického a j. Ale tato chyba při věrném popisu stává se předností romancierky; tu na prvním místě sluší jmenovati »Babičku«, jež stala se parádním kusem českého písemnictví v soutěži světové (překlad německý, ruský, francouzský, rumunský a j. svědčí o tom zrovna tak, jako 9. vydání českých a skvostné zvláštní illustrované). V »Babičce« líčeny jsou české věci a osoby — krajiny, zvyky, slavnosti, řeči atd. — s takovou věrností a přec zase s takovým uměleckým rámcem, že Němcová právem počtena za první českou spisovatelku a poctěna pohřbem i pomníkem na Vyšehradě.

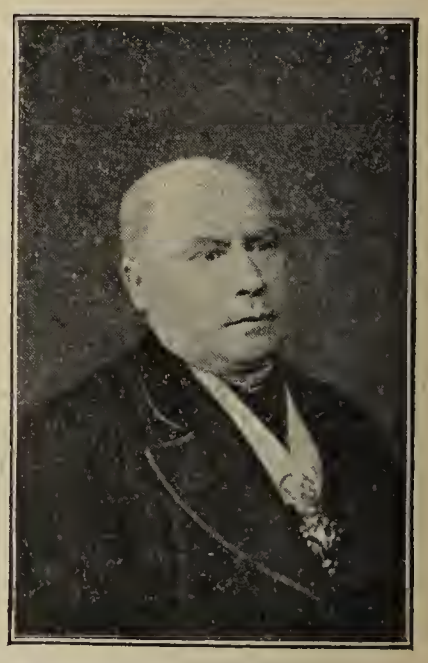

Josef Ehrenberger.

Proti »Babičce« ostatní dílo ustupují do pozadí; »Pohorská vesnice (1856) komposicí se jí sice rovná, ale episody nejsou tak zábavné, jako na př. ztrestání písaře Mílou v ‚Babičce' a míšení řeči (psána je totiž slovensky, chodsky a spisovnou češtinou) povídce této ublížilo v očích obecenstva. Dočkala se jen čtyř vydání. Ostatní díla její »Karla«, »V zámku a podzámčí«, »Pan učitel«, »Chudí lidé«, »Divá Bára«, »Dobrý člověk«, »Chýše pod horami«, »Rozárka« a j. drobností svou a jednodušším složením nemohou s těmito jejími dvěma arcidíly soupeřiti. Němcová nemohla se odhodlati, aby poslechla rad přátel — psáti jako G. Sand — a dobře učinila: díla její nevynikají sice duchaplnou řečí, řešením denních otázek nebo spletitých problémů, ale za to zobrazují věrně, správným jazykem a jasným slohem duši českého venkova i jeho scenerii přírodní. Proto Němcová stala se záhy klassikem národním; jednotlivá

PŘÍLOHA Č. 43.

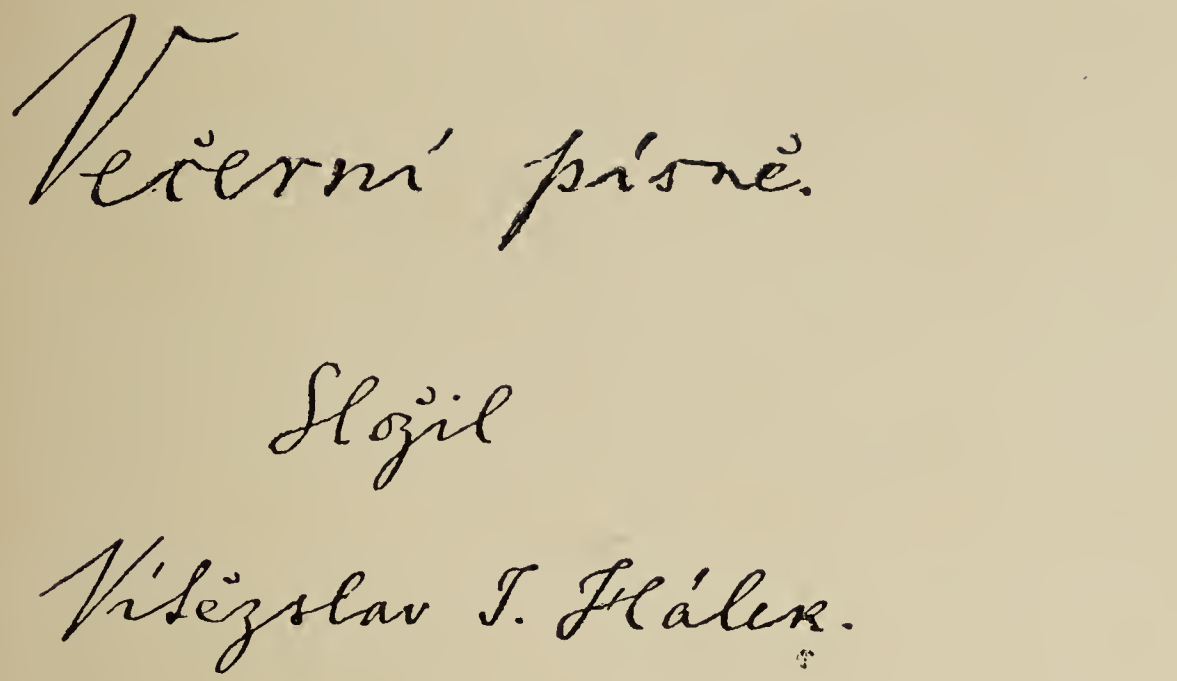

Snímek titulního listu a V. písně z Hálkových »Večerních písní«.
(V původní velikosti.)

V.

Na nebi na sto hvězdiček,
měsíc se s nimi hrátí,
a z nebe pánbůh s anděly
na ten svět dolů patří.

A s nebe anděl sstupuje,
na tváři ani vrásky,
a krásný, jasno jarní den —
ten anděl to je láska.

Ten kamkoliv se přiblíží,
vše tone sladkou mukou,
a slavíci a hrdličky
ty pěkné písně tlukou.

A koho křídlem dotkne se,
ten celičký se změní,
a v srdci něco pocítí,
co není k vyslovení.

díla její vydávána ve zpracováních pro mládež a ve výborech (4svazkový pořídil 1893—1896 Fr. BARTOŠ), vycházela v souborech (»Sebrané spisy« 1862—63, pak v devíti svazcích v Národní bibliotéce 1869—1891; konečně illustrované od r. 1896), probírána kriticky i aestheticky a psán její životopis. Nejlepší jest od J. HANUŠE (1894) a V. VÁVRY (1895): tento poslední, zpracovaný pro mládež, má nicméně vysokou cenu literarní.

František Pravda.

Vedle těchto koryfeů zase řada ostatních ustupuje do pozadí: tak Jakub MALÝ (1811—1885), vševěd a všeuměl, jenž na konec zemřel v chudobinci pražském, pokoušel se i v románech: překládal Bulwera a Kraszewského. Důležita je za to jeho šestidílná knížka dějepisná »Naše znovuzrození« (1880—1884), k níž náležejí »Zpomínky a úvahy starého vlastence« — jinak překládal Shakespeara, redigoval »Slovník naučný«, vydával »Příručný slovník všeobecných vědomostí« atd. atd. Jsa celkem ducha omezeného, nerozuměl velikým mužům své doby a trpěl proto mnoho později, snad více, než neunavný tento literarní v pravdě nádenník zasloužil.

Tak psal: FORMÁNEK-ČINOVESKÝ (1809—78), z jehož románů »Ctiboj z Dolan« dožil se 1890 i 2. vydání, J. J. KRIČENSKÝ (1812—1886), J. J. KOLLÁR (o jehož románech bude vyloženo při dramatě), E. HEROLD (1820—1895) malíř a topograf (romány »Alchymista« 1873 a »Čertova krčma« těšily se celkem menší oblibě, než jeho dvojjazyčné »Malebné cesty po Praze«), Fr. GÖBL-KOPIDLANSKÝ, A. GALLAT a j. a j.

Tak poesie i prosa česká některé směry vítězně otevřela již v dusném období reakčním, k plnému rozmachu však vznesla ji první léta obnoveného konstitučního života po roce 1860.

Jako vždy, i tu Palacký se zetěm Fr. L. RIEGREM stojí v čele ruchu. Povolán opětně důvěrou národa v čelo a zastupuje před Evropou, u panovníka, na sněmě a v radě říšské neohroženě zájmy české. Pomoh zříditi »Národní Listy«, první a nejpřednější orgán novinářský český, zřizuje, když strana nová počíná se ze staré vydělovati, orgán staré strany národní »Národ«. Rieger konečně uskutečňuje dávnou myšlénku Jungmannovu a později Palackého: 1860 vychází první svazek velikolepého »Slovníka naučného«, jenž dávné přání Palackého uskutečňuje měrou nejvyšší.

S ústavou vrací se zpět svoboda slova: zkvétá řečnictví; mohutný Rieger, velebný Palacký, ohnivý E. Grégr, vznícený Sladkovský a j. na

Božena Němcová.

tribunách poprvé zase dávají slyšeti českou řeč; s ústavou rostou spolky 1861 zakládá starý Palacký spolek na podporu starých a potřebných spisovatelů »Svatobor«, rychle za sebou šíří se po vlastech spolky: tělocvičné »Sokol«, »vojsko národní«, i pěvecké, »Hlahol«, v nichž ve všech, v tisících členech pěstuje se myšlénka národní; s ústavou vzkvétá veřejný život — střediskem intelligence pražské literární stává se »Umělecká Beseda« (1862), po venkově šíří se »Čtenářské Besedy«, spolky »stálců« atd.; s ústavou mohutní obchod a průmysl: záložny a spořitelny dávají národnímu životu pevnou hmotnou oporu, organisovaná nově města a obce zakládají školy, ústavy vzdělavací i dobročinné — národ český mohutným krokem béře se v před s ostatními Evropany.

A při tom celý národ stojí v pevném nerozborném šiku za svá práva a řeč; rok od roku mohutní hnutí národní, čím více dušeno mocí vládní, tím výše vypíná a vzdouvá vlny své. S hrdostí odhaluje lid český pomníky svým prvním buditelům; jako mohutný veletok valí se 1867—69 oslavovat paměť Husovu do Husince i do Kostnice; svorný jásot provází vybrané poutníky — Palackého, Riegra... — do Moskvy 1867 k velikému strýčkovi slovanskému; neutuchající bouře jásotu vítá 1867 vracející se v slávě korunu svatováclavskou opět do Prahy; s nesmírnou slávou a velkolepým nadšením klade celý národ 16. května 1868 základní kámen k »zlaté kapličce« — a nejvyšší očekávání napjala 12. září 1871 slova panovníkova: »Majíce v paměti státoprávní postavení koruny České a jsouce Sobě povědomi slávy a moci, kteréž tato koruna Nám a předkům Našim propůjčila, mimo to jsouce pamětlivi neoblomné věrnosti, s kterou obyvatelstvo země České každé doby trůn náš podporovalo, uznáváme rádi práva tohoto království a jsme hotovi toto uznání přísahou Naší korunovační obnoviti.«

A tento mohutný ruch a vzruch života veřejného, jehož ani několikeré zklamání pozdější nedovedlo utlumiti, toto rychlé žilobití národního tělesa jeví se i v písemnictví. V těch patnácti letech (1862—1877) prvého vznětu

české síly vykvetlo i české básnictví nejmocněji, v čele jeho stojí veliká dvě jména, **Čech** a **Vrchlický**.

Nikdy před tím a nikdy potom nedostal český duch a český cit povolanějšího tlumočníka nad synka hospodářského správce v Ostředku u Benešova, jejž osud sám již přezval Čechem. Pocházeje z rodiny vlastenecké,

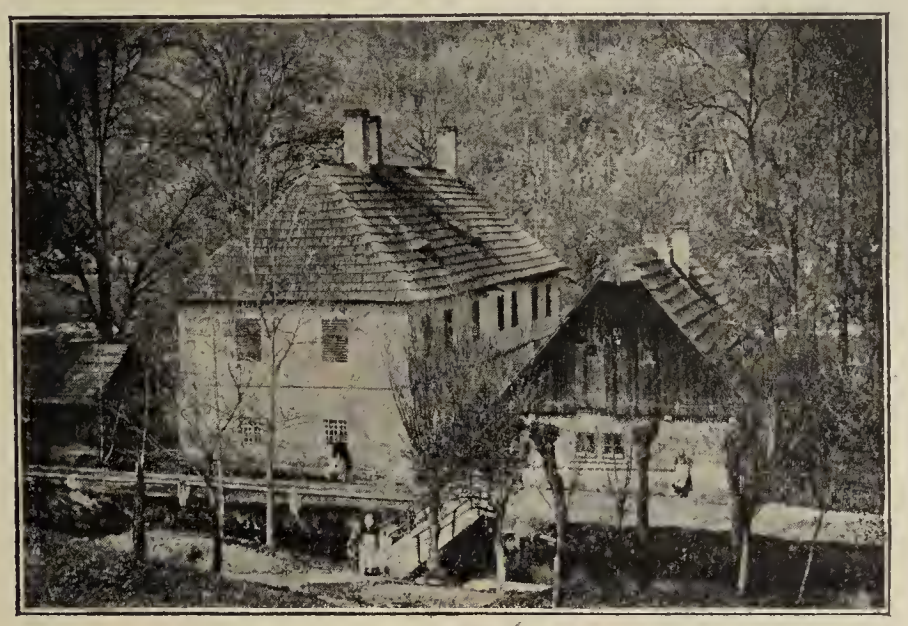

Chalupa, v níž rodiče Boženy Němcové v Ratibořicích bydleli.

kteréž věnoval první své »Básně«, vyrostl v pochmurných zdech semináře pražského a vstoupil na fakultu právnickou. Leč již v dvacíti letech táhla mladého vlastence k sobě Musa potají; a když nabyl volnosti jednati, oddal se úplně literatuře. Byl v různých redakcích, ale záhy (1879) založil si vlastní časopis »Květy«, jenž od té doby přináší nejenom všechny veliké práce básníkovy, nýbrž soustřeďuje v sobě květ české produkce poetické.

Ratibořské (»Babičino«) údolí.

Svatopluk Čech narodil se 21. února 1846; mládí jeho nejútlejší připadlo do bouřných let revolučních, jež otec jeho těžce přetrpěl; konečně však po několikerých změnách usadil se pevně a mohl synu svému věnovati pečlivé vychování. Tyto doby dětství Čech v řadě spisů (posledně v »Druhém květu«) poznamenal s hlubokou pietou

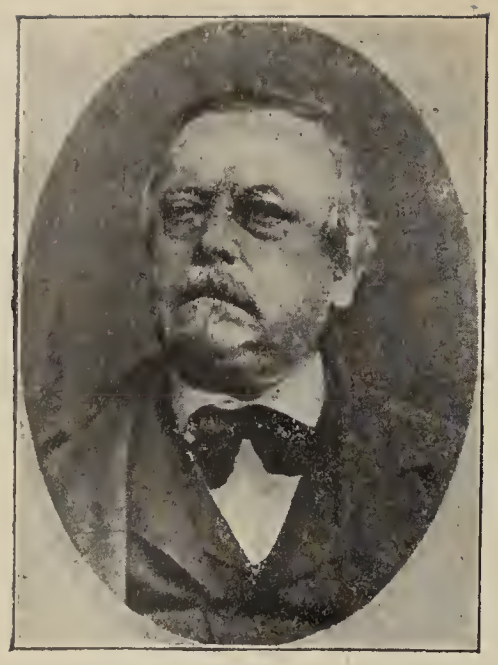

Jakub Malý.

k otci a nesmírnou láskou k matce. V Praze byl konviktistou a pak studoval práva, státní zkoušku vykonal sice s vyznamenáním, ale teprve po jistém odbočení na dráhu novinářskou (do Pokroka a Světozora) vstoupil do praxe, jako advokátní koncipient v Slaném (1873). Lcč záhy obrátil se zpět k literatuře; 1873—76 redigoval se Sládkem »Lumír«, tuto pochodeň nové osvěty, 1879 založil si »Květy« s bratrem Vladimírem a románopiscem Hellerem. Od té doby pak žije střídavě na cestách, v Praze a na venkově (~~nyní žije~~ v Obříství pod Mělníkem).

Život jeho je skromného poustevníka; básník nenaleznuv družky života, zasvětil jej cele vlasti a kráse; nemoha úplně se vymknouti společnosti, míjí ji přec, pokud může; vyznamenání a pocty odmítá důsledně (1890 odmítl členství Akademie, 1895 měšťanství Pražské a říšský mandát) — v něm cele stělesněn je ideál Čecha z let šedesátých, hrdého, skromného a nepoddajného — ni zisk ni slávu. O vlasteneckém způsobu jeho smýšlení i nádherné formě tvoření stůjž předem zde ukázka:

Dva zvony.

Dva zvony visí pod Petřínem,
dva věrní druzi mnohý čas;
nad marianským vzlétá týnem
tři staletí jich velký hlas,
jej opětují stráně kolem,
on mocně duní širým dolem
a plní Prahu zpěvem svým;
však nasloucháš-li bystrým sluchem,
zvuk proznívá těch zvonů ruchem:
Hus, Hus, Jeroným:

Mnich bosák obraz matky Boží
kdys před vítězným vojskem nes',
a svaté Panně za podnoží
vzdor lidu kacířského kles',
na popravišti strašným soudem
krev odbojníků tekla proudem,
a znovu v Čechách vládl Řím;
meč břitký s ohněm vyplel sémě,
jež zasili v prsť naší země
Jan Hus, Jeroným!

A řád, jenž zažeh' svaté hněvy,
zde vyvolil si byt a chrám,
v něm spasný obraz rajské děvy
nad oltář vztýčil k modlitbám
a za slavíky štíhlé věži
ze staré kaple bludných kněží
dva zvony vyrval ssutým zdím,
dva zvony, s nichžto vyhlazena
zlá dvojí líc, dvě kletá jména:
Jan Hus, Jeroným!

Tak sám ten arcikacíř dvojí,
jenž chystal pravé víře zmar,
měl nyní slavit v novém kroji
pád bludařství a církve zdar —
Než poprve když v bytě novém
zpěv jejich zazněl zvučným kovem,
tu mnichy zděsil pekla šprým —
jak výsměch vzdorný v jejich cely
ty zvony nepodajné zněly:
Hus, Hus, Jeroným!

Hned snešeny jsou zvony s hůry,
a vytržena srdce z nich,
i přelity jsou v nové stvůry,
jež vykropil a žehnal mnich,
kol vryta do nich zbožná slova,
šperk svatých znaků, jména nová —
kříž zvítězil nad čarem zlým:
Již nezaznělo s hůry divě,
již umlklo na české nivě:
Hus, Hus, Jeroným...

Leč nikoli! V tom kovu starém
přec vytrval i starý zvuk,
a pod vnuceným cizím tvarem
bil tajně dávný srdce tluk.
Jej nevytiskla z věrných zvonů
moc exorcismu, svatých konů,
on pod útlakem pouze zdřím',
a duším věrným v jejich znění
vždy duníval jak dálné hřmění:
Hus, Hus, Jeroným!

A teď jej slyší tisíc uší,
těch družných zvonů pravý hlas,
jež z mrtvých srdcí k živým buší
jak mučenníků svatých vzkaz,
»Jak zvonům nám, i, lide, tobě
sok vyrval jaré srdce v zlobě,
znak cizí údům vtiskna mdlým,
byl's přelit v nástroj svého vraha,
z úst vyrvána ti jména drahá:
Jan Hus, Jeroným.

Však nechať tebe přetvořili
všem zemím v pohrdu a smích,
přec v mošně žebrácké ti zbyly
dva skvosty vzácné předků tvých:
Ať svalili tvůj Sion v rumy
a zdeptali tvé smělé dumy,
tvé bible vmetli v žár a dým:
vždy tajně choval's pravdy žízeň,
s níž podstoupili ohně trýzeň
Jan Hus, Jeroným.

A drahý odkaz, klenot ryzí:
to milý hlahol rodných slov;
nechť přeléván ve tvary cizí,
jím stále zvonil český kov.
Ó, chraň jej dál jak záři oka
před úskokem a zlobou soka,
vždyť rosteš, vadneš, hyneš s ním —
stůj v boji zaň jak tvrdá skála,
jak dvojice ta velká stála:
Jan Hus, Jeroným!

Je trudno kol. — Na nivy naše
voj stínů slaví smutný vjezd,
a mraky šeré halí piaše
nám dvojici těch jasných hvězd.
Teď prapor světla lichá třáseň
a s ostychem jen volí báseň
o řeči rodné sešlý rým —
Pryč, péro chabé! — Náhle ke mně
hlas dálných zvonů donik' temně:
Hus, Hus, Jeroným!

Ó nebe, rozhluč uraganem
těch zvonů rety kovové,
ať znovu svatým ohněm vzplanem'
v jich staré písně hromové,
ať v čela vrátí hrdé vzdory
a zápal zhaslý v chabé zory,
ať sílu pažím vdechnou mdlým,
ať k novému se vypne vzletu
duch český, z něhož bleskli světu
Jan Hus, Jeroným!

Takový, jako jeho báseň, jest i názor světový i životní dílo. Má-li básník býti věštcem svého národa, ozvěnou jeho myšlének a hvězdou jeho snů, je jím věru Čech jako nikdo jiný. Žádná báseň česká nedočkala se dosud toho čísla vydání, jako jeho »Písně otroka«, žádný básník nedožil se tolika vydání všech takřka sbírek, jako Čech; žádný básník nenalezl pro díla svá téměř všecka obecenstvo tak vděčné, jako ‚náš Svatopluk'.

A tato obliba a populárnost není snad ulovena tím, že by se basnik k úrovni svého čtenářstva snižoval; nikoli. Čech stále jde výš a výš. Není také zjednána tím, že by satiru svou mířil na určité osoby a budil chtivost skandálu a klepu; nikoli: pod rolničkou šaška vidíme vždy soucit s pobloudilým a vědomí vlastní slabosti. Věru — tato sláva je vrchovatě zasloužena nepřekonanou hudebností řeči, jejím vybroušeným tónem do posledních odstínů; je dobyta přesným a správným formulováním myšlének, jež hýbají českým srdcem a českou hlavou; je získána krásou výrazu a třpytností barev, jimiž dovede své výroky haliti a ozařovati.

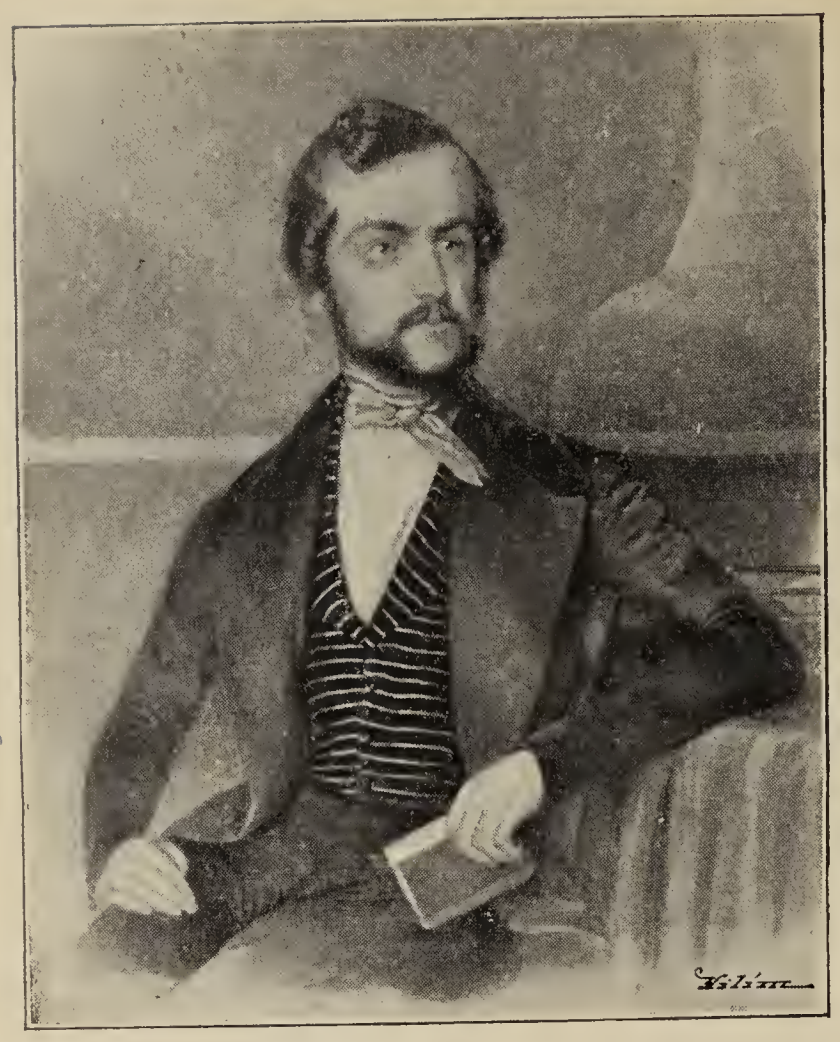

Fr. L. Rieger z r. 1848.

Čech postupoval pomalu; teprve r. 1874 vydal první svou sbírku »Básně«, ale již tu bylo viděti z obsahu mistra. Nebylo dotud v literatuře naší básně epické, jež by se hloubkou myšlének a krásnou úpravou jejich mohla rovnati »Adamitům«; nebylo básně, jejíž zvuk mohl by se přirovnati hudbě úvodních veršů »Bouře« nebo některých strof »Anděla«; dojímavé »věnování« zrovna tak charakterisovalo skromnost básníkovu jako jeho vděčnost; tu bylo hned patrno, poesie česká má svého knížete Parnassu.

Do »Básní« pojal Čech některé starší menší básně, z nichž zejména známy jsou »Husita na Baltu« a »V klášterním sklepě«, (v této jako v jádře je již obsažena jedna veselá scéna »Ve stínu lípy«), a některé větší: »Bouře« (zrodila potom ‚Evropu') »Snové« (z nichž rozšířena episoda o věrných manželích, dědečkoví a babičce), »Adamité« (v 7 zpěvích velkolepá epopeje z činů Žižkových, plná hlubokých filosofických přemítání a nádherná velebným klidem básníkovým; 1897 vyšla ještě zvlášť s illustracemi Muchovými) a »Anděl«, zpěv biblický nesmírné lahody řeči. Druhé vydání (bez »Adamitů«) vyšlo 1896.

Od vydání »Básní« byl Svatopluk Čech uznaný pěvec národa; básník zatím podnikl cestu na Východ — viděl Rus a Turecko, Černé moře a Kavkaz —; kromě přírody seznámil se důkladněji i s poesií polskou a ruskou a toho patrné a jasné stopy jsou v dalších jeho básních. Své vzdělání básnik ještě rozšířil později cestou do Dánska a na jih, konečně pak pobytem v Paříži; volné cesty pěšky po Čechách a na Moravě seznámily ho ještě důkladněji s lidem domácím. Prvním plodem cest jeho východních byla 1880 »Nová sbírka veršovaných prací«, z níž hlavně proslul vlastenecký »Žižka« a sbírka roztomilých idylek »Ve stínu lípy«; Čech jimi rázem pronikl do škol a stal se klassikem.

V »Nové sbírce« (4. vydání 1894) obsažena jest »Evropa«, jež svým socialním problemem značí nový stupeň v Čechově vývoji«, »Čerkes« (5. vydání 1894), jenž spolu s »Handžárem« a »Na hrob Havlasův« je plod cest východních a vyniká nádherným líčením Kavkazu, pak »Ve stínu lípy« (7. vydání 1894), jež utkvěla v myslích čtenářstva hlavně veselým vypravováním vysloužilce a krejčíka, pak »Žižka« a »Zimní noc«. V »Žižkovi« vyniká překrásná řeč Rokycanova, jež je nejkrásnější apostrofou Prahy, jaká ve verších českých napsána.

K tomu přispěla i jeho prósa. Jako nikdo jiný z českých autorů, ani Nerudy nevyjímaje, vládne Sv. Čech s nesmírnou lehkostí jazykem, nespokojuje se povrchním vtipem, nýbrž lehkým humorem hledí v čtenáři vzbuditi dojem hlubší a pod usměvavou maskou básníka tušíme soucitný vzhled člověka. Již 1878 počaly vycházeti »Povídky, arabesky a humoresky« (do roku 1883 4 díly), jež potom získaly původci nedělní přílohu a feuilleton »Národních Listů« (roku 1881), kteréžto redakce se však později vzdal.

»Povídky, arabesky a humoresky« mají látku společenskou, veřejnou i literární. Sv. Čech výbornou satirou usmívá se nad brusiči, tepe vyrábitele krvavých románů, kárá nevlasteneckou šlechtu, staví na pranýř němčící Prahu (»Mr. Plumpudding v Praze«) — ale také kreslí malé romány (»Jestřáb contra Hrdlička«) a krásné novelly (»Sláva«). Třetí vydání jich s obrazy K. Maška vyšlo 1895.

A nesen takto souhlasem kritiky a nadšením obecenstva, stoupal Čech k úkolům dalším a vyšším. V šesti zpěvech s mohutným předzpěvem vytvořil 1882 Sv. Čech české veliké epos »Václav z Michalovic«, jež berouc látku z doby pobělohorské rozněcuje nesmírně lásku k vlasti; a velikolepá »Slavie« (1884) rozvinuje a řeší krásně Kollárovu záhadu všeslovanstva; »Dagmaře« (1885), třetímu z velikých jeho eposů, jen široké rozměry básně nedaly proniknouti tak, jako oběma druhým.

»Václav z Michalovic« (4. vydání 1897; se skvostnými illustracemi Liebscherovými 1882) líčí osud děcka Václava, jejž jesuita Sidecius naleznuv po bitvě bělohorské vychová v řádu. Starý sluha Ambrož však vyjeviv kdysi hochu osud otcův (sťat dne 21. června 1621) a bratrův (Smil; sbírá vojsko proti vetřelcům) — vzbudí v něm odpor k řádu a touhu povstati. To donese druh Konrád otci rektorovi, Václav uvězněn, ale prchne do galerie chrámu Salvatorského a když Konrád chce jej odvléci do cely, sřítí se s ním před nohy spanilé Ignacie, schovanky Huertovy, již si při náhodných setkáních Václav byl zamiloval. Ignacie rovněž zmírá hořem.

Je-li »Václav z Michalovic« českou Iliadou, je »Slavie« českou Odyssejí. Úlohu rozhněvaného Poseidona hraje polský hrabě, jehož dcera Jadviga nesmí si živa vzíti Rusa Ivana. Na lodi, na níž plují, vznikne povstání plavců, Jadviga je stržena do vln a Ivan, jenž v boji zvítězil, zachrániv ji, přináší dceru hraběti, jenž mu ji nyní dává za manželku.

V obou těch dílech zní vlastenecká struna básníkova nejsilněji; není nikoho, kdo by nebyl dojat mohutnými řečmi Václava ve 4., 5. a 6. zpěvu: není nikoho, kdo přísahu hraběte ve ‚Slavii' nebo výklady Ivanovy a Vladimírovy mohl by slyšeti bez pohnutí; nebyloli do Čecha eposu, Čech stvořil tři.

Třetí, Dagmar, líčí osudy spanilé princezny české Drahomíře (dánsky Dagmar) na chladném severu; její dobrotu a laskavost, její opuštění chotěm, zrazení strýcem královým, její konečnou smrt a smíření.

Ještě ohnivěji však, nežli ve velikých eposech, mohl Svatopluk Čech pěti v písních lyrických; rozený epik přikročil i k této práci a tři jeho sbírky písní: »Jitřní písně«, »Nové písně« a »Písně otroka« náležejí k nejkrásnějším plodům české poesie lyrické.

Ukázkou z ‚Jitřních písní' podány shora ‚Dva zvony'; z ‚Nových písní' stůj zde:

Podzemní hlas.

Za hřmotu kladiv, za sykotu páry
za hluku tržby, za skřipotu per,
v tom všedním shonu zábavy a práce,
jenž kolem šumí z rána po večer,
my pachtíme se, hrajeme a sníme,
jde stezkou vyšlapanou žití směr —
Však časem náhlé zděšení nás jime,
když pustá vřava chvilkou oněmí:
neb slyšet mníme,
že duní cos a reptá pod zemí.

Kol soptí váda plemen, vládců říší,
svět veškeren se zmítá v rozporu
a časem dvojí lidstva mrak se sbírá
pod zpupná hesla divých praporů,
by pro píď země, mrzký zisk a pýchu
sil smrť a hrůzu v širém prostoru —
Než mír kdy svitne na zdeptanou líchu,
vír bubnů, chropot padlých oněmí:
tu v smrtném tichu
bouř jinou slyšíš dunět pod zemí.

Pod věncem erbů počernalých věkem
vlá, šustí hedbáv, blýská drahý kov,
kruh vyšnořený hodovníků pyšných
své správce haní, chválí dnešní lov,
po sličných tvářích žhoucím okem těká,
hrá jemným žertem, květem dvorných slov;
leč poduška když panstvu kyne měkká,
a v temnu zámek s parkem oněmí:
tu ve snu leká
je dutý řev, jenž táhne pod zemí.

Do skvostných salonů a dusných dílen,
pod klenbu sněmoven i krčmy vích,
do našich modliteb a blasfemií,
v žen štěbetání, dívek jasný smích,
do fanfár slavnostních a denních sporů,
do lehkých vtipů, frází květnatých —
jak pod scénou hněv tragického choru,
když vině hrozí Erinnyemi,
ve hrozbě, vzdoru
zní temný hlas, jenž reptá pod zemí.

Muž vědy zkoumá pronikavým zrakem
svět vodní krůpěje i hvězdnou říš
a v labyrintu záhad smělým krokem
až v nejtajnější vniká pravdy skrýš,
tká křídla, jimiž v netušené síle
se ponese duch lidský výš a výš —
leč náhle ustal v důmyslném díle
a s bledými naslouchá tvářemi —
to z tiché píle
jej vzrušil temný rachot pod zemí.

Nadarmo hlasač volá: »Prázdné tlachy,
sen fantastický potřeštěných hlav!
Řád lidstva stojí na žulových sloupech
a stráží bezpečnou mu starý mrav,
na stolci nerozborném zákon trůní
a pouty železnými třímá dav —
kde zmije zasyčí z těch kalných tůní,
hned rozpoltěna mečem oněmí — —«
Dál přece duní,
ba věřte, duní bouře pod zemí.

Ve chrámu krásy sochařovo dláto
se štětcem o náš obdiv zápolí
a hudba čarná v opojenou duši
hřmí vodopádem, ptáčkem šveholí,
zrak pěvce nadšený se hvězdou leskne
a rtoma boží zvon mu hlaholí —
Však časem přelétne stín dumy teskné
tu krásu všechnu, struna oněmí
a temně třeskne
nám v ucho hrom, jenž duní pod zemí.

Jen ucho skloňte k půdě kolísavé,
jak výš se nese temný hluk a šum,
jak rachot v hlubinách se blíže valí
a vyplnění chystá teskným snům,
kdy společnosti krok se v bezdno sveze,
řád její slétne jako z karet dům,
kdy ortel soudce, anathema kněze
i prosba pěvce hrůzou oněmí,
až prorve meze
ta děsná bouř, jež duní pod zemí.

Čech pokusil se již před »Jitřními písněmi« (1887; 3. vydání 1895) a »Novými písněmi« (1888, 2. vydání 1893) o lehkou lyriku v básni »Lešetínský kovář« (tato při vydání 1883 konfiskována, pak patištěna v Americe, konečně 1900

otištěna v opraveném vydání). Tu podnikl pokus vlastenecký děj doprovázeti vložkami lyrickými, řídké krásy, napodobenými po písních národních, z nichž některé (»Ještě jen dále pojď«, »Lešetínské zvony« atd.) skutečně znárodněly.

Zámek v Ostředku, rodiště Sv. Čecha.

V »Jitřních písních« Čech vítal nové hnutí v mládeži řadou ohnivých básní vlasteneckých (»Nevěřme nikomu«, »Dosti nás« atd.); v »Nových písních« přibral látky všelidské, socialní. Ale pohled na nezměrný úpadek veřejného života českého přiměl básníka 1895 k »Písním otroka«, nejsilnějším, jaké z péra jeho vyšly. Došly neskonalé obliby: v několika dnech dočkaly se 27. vydání, vynesly básníku volbu na říšskou radu, čestné měšťanství pražské (obého nepřijal) a palčivé jejich slohy zařezávají se ještě podnes do všech duší nízkých a zištných. Ukázkou jejich mohutné síly stůj zde

Jsme otroci. Jsme cizí zvůle loutky
v nás bez trestu smí bušit každá pěst,
co máme, hříčkou ledačí je choutky,
a v pospas každému je naše čest.
Jsme zástup skotu v jařmu bičem štvaný
pro cizí prospěch z jitra do noci —

Sbor otroků:
Jsme bez vůle, bez práva, bez ochrany,
jsme otroci.

Pán dí: Jen plahočte se v potu, znoji,
žeň bujnou klopotně mi noste z lích,
bych mohl skojit každou choutku svoji
a štědře plnit ruce milců svých,
bych mohl pořídit vám pouta tužší
a nové důtky na vás, otroci!

Sbor otroků:
Smích věčné potupy nám řeže duší,
jsme otroci.

Nic není našeho, vším jiný vládne,
náš pro něho pot rosí předků lán,
krom jeho pro nás není vůle žádné,
nám právem, zákonem jen, co chce pán.
Lež pravdou proti nám a křivda řádem,
a pro nás nebe samo bez moci —

Sbor otroků:
Jsme lájí bez práva, jsme bídným stádem,
jsme otroci!

Tři tyto sbírky značí vyvrcholení lyriky Čechovy; mistrem jejím osvědčoval se Čech již dříve příležitostně: 1881 za báseň slavící Calderona vyznamenán byl cenou španělské Akademie, téhož roku nadšenou básní (»Dva požáry«) vyzýval ohnivě k novým sbírkám na vyhořelé Národní Divadlo, 1884 vítal mohutnými verši americké Čechy, nově zbudovaný stánek Mus navštěvující, dělnictvu dvakrát projevil své sympatie vřelými verši v jeho listech májových.

Také první jeho báseň (1864, »Vánoční sen«) byla příležitostná a dostala cenu při konkursu »Zlatých klasů Písecký ch« pro vydávání dětských knížek; spolu s jinými účastnil se různých almanachů (1868 »Ruch«, 1869 »Almanach Českého studenstva«, 1872 »Máj«) a byl tak ochotným pisatelem a přispěvatelem, že byl zaplaven různými redaktory a pořadateli — a tak se v letech devadesátých veřejně zřekl psaní podobných básní příležitostných.

V letech nejposlednějších však jeho epika i lyrika nabyla zadumaného a rozmýšlejícího rázu. Klade se nyní jak lehká mlha kolem vysokých hor na verše jeho reflexe melancholická — a místo silných akkordů pěvce »Písní otroka« slyší se i tichý stesk srdce sevřeného bolem ostatních a vlídná slova k zástupům utlačených. Již »pohádka veršem«, určená dětem »O čarovném pavouku« nese na sobě ráz vlídného odpouštění, nebránění zlému, cosi z duše Tolstého a Dostojevského; týmž způsobem, umělecky vyšším, nese se »Sníh«, právě vyšlý ve formě knižní, týmž způsobem »Zpěvník Jana Buriana« (druhé vydání 1895), týmž způsobem idyllické epos »Václav Živsa« — nejvyššího však vrcholu dospěla tato úvahová poesie Čechova »Modlitbami k Neznámému« (1896) v nichž Svatopluk Čech stkvělým způsobem a duchem v pravdě českým obírá se nejvyššími záhadami člověka. Vlastní vyznání jeho tu otištěné — básník je k sobě arci přísný a neúprosný soudce — náleží k perlám české lyriky a »Palestýnské sny« překvapují hloubkou citu a dálkou obzoru.

»O čarovném pavouku« (1895), illustrované Olivou, vypráví dítkám — a zajisté i dorostlému obecenstvu — jak mylně domnívá se chudý hoch, jemuž čarovný pavouk natkal zlata, že si zlato udrží násilím nebo vraždou; podobně Jan Burian, ne naleznuv smrt rukou vlastní — chtěl se usmrtiti, poněvadž byla láska jeho šlechtičnou sklamána — nalézá konečně blaho u prosté dívky vesnické, jak svědčí »Zpěvník Jana Buriana« (1894, druhé vydání 1895). Tytéž myšlénky ve »Sněhu (1900) vyjadřuje zvláště pěkně vánoční zpěv andělů — ostatně i myšlénka základní upomíná na »Zpěvník Jana Buriana«. »Václav Živsa« (1889—1891; vychází v VIII. díle Čechových spisů sebraných), epos idyllický v sedmi zpěvích, již nezvyklou formou — složen hexametrem časoměrným — ukazuje, že Čech se zabral do látek dosud nezvyklých. Doktor práv, Václav Živsa, pln nových názorů životních, zamiluje si neť faráře Velemínského Ludmilu a když fantastický sok jeho Bohdan uprchne bojovat na Balkán proti Turkům, nabude i její ruky. Rozhovory pak faráře i Václava jsou osou básně, jež na bývá rázu elegického také dojemnými vzpomínkami básníkovými na doby mládí.

»Modlitby k Neznámému« (druhé vydání 1897) představují poslední stanici duševního vývoje Čechova. Naučené v mládí náboženství a v jinošství vyčtená romantika podléhají záhy v bouřích životních materialistickému názoru světovému; ale když dostavuje se chladněji uvažující stáří, nepostačuje ani hrubý materialismus ani jemnější racionalismus. A na troskách nevěry a pavěry zbuduje si čistší víra nový chrám, básník šťasten novokřesťanstvím pěje potom píseň míru.

Vedle poesie epické a lyrické je však Čech i mistr prósy. Jak znamenitě píše, stůj zde ukázkou feuilleton Pokroku z r. 1870:

Zázračné těžítko.

Bylo-nebylo. Byl jeden ministr osvěty, jehož jména nevezmu nadarmo. Jest vám zajisté povědomo, že mají ministři dostatečné příjmy, aby jakožto těžítek na své papíry mohli používati ozdobných sošek. Obyčejně volí si každý z nich sošku, která jaksi, třeba jen z daleka, oboru jeho se dotýká: ministr vojenství na příklad umírajícího gladiatora, ministr financí malou žebračku, ministr zahraničních záležitostí rumunského žida a p. Z téhož důvodu představovalo těžítko našeho ministra Palladu Athenu, obrněnou, jak vyskočila kdysi z hlavy hřímatelovy. Zároveň zastávala figurka ta úřad ještě jiný. Tvořilať pro pana ministra jakýsi soustřeďující bod myšlenek: při psaní upírával totiž na ni oči, čemuž tak navykl, že by se byl v nepřítomnosti její ani na bídný cirkulář nezmohl.

I stalo se jednou, když pan ministr oči na sošku upjal, že se zarazil, péro upustil, oči si dlaní přejel, poznovu na těžítko je upřel a po té chvějící se ruku po zvonci vztáhl.

Na zvonění jeho vstoupil šedivý sluha.

»Jean«, otázal se pan ministr, obestřev příčinu úžasu svého kapesním šátkem. »Jean, řekť mi, kde má figurka, kterou zde přikrývám, svou přilbici?

»Na hlavě, excellencí!«

»Podíval se!« velel pan ministr odestřev šátek.

»Dnes ji ráčí mít v ruce.«

»A to praví tak lhostejně, jako by řekl: dnes je pěkné počasí? Což je to možné, aby neživá figurka sňala svou přilbu? Což nevidí v tom zjevnou vzpouru proti zákonům přírody? Divná, prapodivná věc! A on řekne jen »má přilbici v ruce", jako by to bylo u takových sošek zakořeněnou zvyklostí. Jean, vidím, že stárne, rozum jeho se kalí, není hrubě již k potřebě, již čas, abych ho udělal někde školním dozorcem . . . Divná, prapodivná věc!«

Skutečně stala se přepodivná věc. Minerva držela přilbici, která jindy bohaté kadeře její objímala, ve vztažené ruce způsobem, který zdomácněl mezi obyvateli rozcestí.

»Řekl bych, že je to čirá nemožnost«, bručel pan ministr, přecházeje prudce po pokoji. »Ale zde to vidím, hmatám. Hle, jak významuě svou přilbici nastavuje — člověk by zrovna do kapsy sáhl. Bože! a to se musí státi právě mně, mně, ministru osvěty v osvíceném státě za našich osvícených dob! Vždyť je to zázrak in optima forma, zázrak, že by se na něm člověk zhlídnouti mohl. Vlasy bych si s hlavy rval! Nač pak shledávám pro naše university profesory ze všech koutů Německa, když se může tohle to přihodit! Aby se to tak rozneslo! Každý školník by se domníval, že si může dovolovati zázraky. Ultramontáni by si mnuli ruce, cizina by se nám vysmála . . . Jean, jestli jediné slůvko o té události kdekoli probleptne, okamžitě ho propustím, nebo ho strčím na normálku — bůh ví — na normálku!«

Jean sklonil hluboko šedivou hlavu, položil prst na ústa, pravici pak pozdvihl k nebi.

Což, na něho lze spoléhati! — (Leč věc vyzradila milenka ministrova.) —

Tehdy bylo mnoho lidí, kteří neměli nic pilnějšího na práci, než glossovati činy ministerské nemístnými poznámkami, bylo mnoho ošumělých bytostí, které se plížily v podvečer do kaváren, aby tam zkritisovaly vládu a zůstaly dlužny, bylo mnoho jinak usedlých občanů, kteří za sklenicí piva brávali na sebe zarputilou, státu nebezpečnou tvářnost.

Všichni tito a jiní vrhli se dychtivě na pikantní historku o zázračném těžítku. Ultramontáni, zjevní i tajní, spatřovali v tom prst boží, i počínali jísti oheň, křísiti mrtvé, choditi povětřím a dělati všeliké jiné zázraky, že až hrůza byla na to patřiti. Lidé malé víry vyčenichali v tom Jezovity a použili příležitosti té, aby poznovu projevili, že nevěří v čerta a záslužnost postu. Mnozí pak pomíjejíce stránku zázračnou mlčením, soustředili vtip svůj v nastavené přilbě bohyně věd a umění, házejíce kolem sebe běžnými frázemi o macešském pěstování tohoto oboru.

Proti všem těmto lidem vystoupily arci rozumné, nepředpojaté atd. listy, doma i za hranicemi. Popíraly, že by se byl vůbec řečený zázrak stal, a připouštějíce ho per inconcessum, odmítaly výklad, jako by Minerva příčinu měla, něčeho se dožebrávati. Poukazovaly k ohromným výdajům na stálé vojsko, na nesčetné úřednictvo, na veřejné mínění Evropy — což tu může vybýti? pravily, že vydání v osvětovém oboru náležejí vlastně obcím a zemím, vládě pouze dozor, a ten prý vykonává nejzpůsobilejšími orgány. Upozorňovaly na rozkvět domácích universit a mnohé podobné věci. Hladce napjatý měšec disposiční prý při těch výkladech valně zřasnatěl.

A mezitím stála na stolku pana ministra bohyně věd a umění nastavujíc přilbici, jako by o almužnu žebrala, a (k vůli pohádkovému zakončení) jestli ji Jean nerozbil, stojí tam až podnes . . .

Tato mistrnost jeho prósy, jevící se již v starších feuilletonech v (Pokroku a — později — v Národních Listech) a větších pak »Povídkách, arabeskách i humoreskách« (v. shora), dostupuje vrcholu v kresbách z cest a v románech. »Upomínky z Východu« (1885 a nyní podruhé v VII. díle Spisů sebraných) jsou kořistí z cesty na Kavkaz neposlední a »Kandidát nesmrtelnosti« (1884, druhé vydání 1896) zakořenil u nás nový druh románu, jenž bez šípů satiry přece hojně užívá bičíku humoru.

Obydlí Svatopluka Čecha v Obříství n. L.

Feuilletony své z různých cest a zkušeností sebral Čech v několika knihách k »Upomínkám z Východu«, všímajícím si dosti podrobně přírody i lidu kavkazského, řadí se »Kresby z cest« (1884), jež podávají spíše prchavé dojmy rychlého turisty. Téhož roku vydaných: »Několik obrázků moravských« nyní vedle vřele cítěných stran vlasteneckých obsahuje i stránky groteskního humoru »čtyřiadvacet hodin čertem«. Dojmy z cest a krátké žertovné povídky střídají se v »Různých črtách« (1887), kdežto »Humoresky, satiry a drobné črty« (druhé vydání 1890) a »Několik povídek« (1888) všímají si hojných nedostatků společenských i národních. Vůbec nejsou tyto drobné causerie jen přeletavá hra fantasie, nýbrž pod úsměvnou škraboškou humoristovou vyzírá často starostlivá tvář upřímného vlastence. V »besedě

kabátů« na př., kde papa Muneles pouhým objevením zarazí rozhašteřenou čamaru i nadutý frak, nebo v »archaeologické přednášce«, kde se dokazuje, že bývalý národ Čechů mluvil německy . . . tu všude vidíme, jak zdánlivě směšné nepatrnůstky jsou vážnými příznaky těžkého ochuravění národního tělesa. Svatopluk Čech není ani lékař, aby prořezával rány hnisající a jitřící; je k tomu příliš útlocitný a nesnáší vůně krve; ale jeho upozornění otřesou čtenářem a vedou k nápravě.

»Kandidát nesmrtelnosti«, volný rámec osudů mladistvého básníka, do něhož zasazeno jest několik drobných povídek, částečně již z »Povídek, arabesek a humoresek« známých, udělal sensaci své doby rozmarným líčením naivního života nastávajících nesmrtelníků a pichlavou satirou na výrobce krvavých románů, jako je pan Brzobohatý. Taktní a jemná ironie, s jakou básník pohlíží na starou poesii předbřeznovou, snáší se dobře i s pietou ku prvním pionýrům českého básnictví i s nutným prosekáním volné dráhy novému umění.

Poměrně důkladněji pracovaný a šíře založený »Ikaros«, román mladého snílka trochu ve slohu Arbesově a s lehkým nádechem zádumčivého humoru — přes některé bujnou veselostí překypující stránky — znamenal 1885 nový krok ku předu: a veliký jeho význam nezastřela ani okolnost, že básník sám ustoupil s tohoto pole širokých látek, mohutných rozvrhů na užší luhy a rozdvojil spojovanou dotud činnost svoji prosaickou na dvě hlavní větve.

»Ikaros«, vyšlý v Květech a líčící pochmurný osud snílka Vysockého, vymýšlejícího létací stroj a končícího s rozdrcenými údy pod svatovítskou věží, na niž hnal ho cit lásky i touha slávy, má mnohé scény nevázaného veselí — když n. př. spitý pekař s hostem svým, mladým básníkem po prohýřené noci představují se idealu hrdiny, dceře pekařově — rozmarně kreslené a do posledních jednotlivostí, až do toho »památníku«, jejž domácí slečna nese básníku k podpisu, věrně zobrazené, vedle scén hluboké úvahy a čarokrásného popisu města i přírody.

Neboť na dvé rozrůstá nyní netržitý dotud proud Čechovy prósy: poddávaje se volně náklonnosti své k humoru, pouští mu uzdu na plno a po způsobu Daudetových Tartarinů vytváří nyní řadu svých Broučkiad. A druhá strana, elegická a melancholická, ta která s nevyrovnanou krásou zněla již v některých drobných ‚Povídkách, arabeskách a humoreskách' (nejlépe asi a nejumělečtěji vyvrcholena v drobnokresbě ‚Sláva'), rozezvučuje se volně v memoirových vzpomínkách básníkových na mladost, jejichž posledním a nejzralejším plodem jest »Druhý květ« (1899 v novém přepracovaném vydání).

Největší obliby došly arci a básníka rázem i nejširším vrstvám populárním učinily jeho Broučkiady. Zmocniv se veselou myslí postavy prostředního pražského šosáka, majitele domu a ctitele chmeloviny, Matěje Brauška, dovedl básník obratným způsobem uvésti milého šosáčka do situací a konfliktů, jež působí vždycky komicky, ale přece ne vždy opovržením pro malého šosáčka. Čech dovede zjednati sympatie i praktickému jádru měšťákovu a smyslu jeho pro moderní pokročilá zařízení — a ukazuje takto

planému historismu i horovnému idealismu cestu ke kompromisu ve věcech realních, odmítaje jej však hrdě a naprosto ve výšinách ideí morálních.

První pokus (pod přijatým jmenem B. ROUSEK) o Broučkiadu — chtěl totiž parodisovati směr t. zv. pseudovědecký — se básníku nezdařil podle chuti; za to druhým románem »Pravý výlet pana Broučka do měsíce« (1887) Čech dotkl se pravé struny nitra svého i obecenstva. S rozkoší čtly se nasládlé vzdechy Blankytného, exotické slohy Ethereje, potutelné líčení chrámu Všeuměny — a třebas že zprvu čtenář ve všem nesouhlasil s prosaickým břicháčkem staroměstským, na konec přece uznal jeho počínání na měsíci za lidsky vysvětlitelné a omluvitelné. Že ostatně i pan Brouček mnoho slevil se svých původních hran, pochopili bychom i bez výslovného ujištění básníkova.

O mocné oblibě svědčí již samo rozšíření díla; třetí vydání, s obrázky V. OLIVY, vyšlo ještě 1896 a zájem rovnoměrně se dělí o truchlo-komické vzdechy epikurejského pana domácího jako o elegicko-nasládlé sonety mistryně Ethereje. Pan Brouček — jenž účinkem přitažlivosti měsíční dle svého domnění spadl na měsíc, tam padl do rukou nadšenému Blankytnému »věštci« měsíčnému, jehož lásku však zbožňovaná Etherea, dcera starce Lunobora, neopětuje, naopak, oblíbí si spadlého p. Broučka; pan Brouček po marných pokusech uniknouti ze začarované země, vznese se k zemi na křídlech Pegasa moravské kritiky — kreslen jest se zvláštní obratností jako pohodlný sobík, jenž však přece vlivem okolností činí některé ústupky ideji národnostní a snaze umělecké.

Pohybovala-li se komika básníkova ve výletu měsíčním ještě ve vyvolených mezích, s jemností šlechtickou a vybranou taktností, volí si pozdější (1889) »Nový epochalní výlet pana Broučka, tentokrát do XV. století« za terč humoru nejenom komické situace nýbrž i formu slovesnou a nepohrdá druhdy i vtipem dosti silnějším. Po módě doby užito ke zvýšení rázu komického i zabarvení starého jazyka českého, jehož nadávky zní mnohem plněji a šťavnatěji nežli vybledlé frase novočeské — ale za to kontrast mezi přísností moralní starých předků a laxností mravní u jejich pozdějšího potomka je narýsován mnohem ostřeji a výrazněji nežli dříve. Kdežto »na měsíci« nedovedli přese všechny tirády a fráse nás nakvašení a citliví měsíčané bez podmínky strhnouti k souhlasu, »v XV. století« pan Brouček propadá i v našich očích stejně přísnému odsouzení, jako za dob Žižkových, a mocným mravním akkordem znějí závěrečná slova Žižkova »toho bohdá nebude, abychom takové měli potomky!«

»Výlet do XV. století« (druhé vydání 1897) se stanoviska uměleckého značí vyvrcholení Čechových ‚Broučkiad', třeba některé slovní vtipy a nelichotivé poznámky o hlavním hrdinovi (»trpasleku břichatý«, »larvo lotrovská«, »machomete nečistý« atp.) značně již sestupovaly s výše, k jaké básník plul v prvé své knížce.

Odumírání celé ideje jeví se ve dvoudílných »Pestrých cestách po Čechách« (1891—92). V nich hleděl Sv. Čech látku rozšířiti a zobecniti, místo šosáka pražského mělo nastoupiti několik typů — profesor pedan

Kostlivý, učitelka básnířka Těšínská atp., ale dílo samo, právě pro svou obsáhlost, rozplynulo se pod rukama. Zůstaly z dílu I. jen trosky, díl II. pak Sv. Čech napsal v prostém slohu svých obou dřívějších Broučkiad — jen že tentokráte nechal Broučka blouditi po jubilejní výstavě.

Svatopluk Čech ve své zahrádce v Obříství.

628.

»Pestré cesty po Čechách« otevřeny jsou krásnou básní »Čechám«, pak následuje rozprava úvodní, v níž autor podává plán celého díla, z něhož však v díle I. jen velmi málo jest provedeno. Několik básní Bř. Boubínského, cestopis Kostlivého, memoiry V. Maliny atd. — toť asi vše, co z velikého plánu zůstalo vypracováno. V díle II pak sice spolupracovníci Kostlivý, Boubínský, Furioso se zjevují, ale jen jako osoby podružné; hlavní zůstává p. Brouček, jehož náhlému vlasteneckému nadšení učiní konec zatčení strážníkem.

Nicméně přes to, že dílo zůstalo torsem, mají velikou cenu zejmena jednotlivé kapitolky díla prvého. Z příspěvků, jež jednotliví pracovníci měli poslati, vynikají hlavně stkvostné básně, mezi nimi »na Valdštýně«, v níž Sv. Čech poklonil se svým skromným způsobem velikému pěvci Máje, o němž je pověst, že byl maliři k obrazu Jana křtitele vzorem. Poněvadž báseň tato zároveň vhodně ukazuje stupeň výšky, na jakou poesie česká od dob Máchových vystoupila, otiskuje se tu celá (verše Máchovy, ke srovnání vhodné, jsou otištěny již shora str. 550.):

Presenční listina dne 28 ledna 1863.

Výtvorné umění	Hudba	Krásná literatura	Přátelé umění
Antonín Wildt.	L. Dvorbázkal	Josef Šaráka	
Art. Jobrod Vyšek	Eduard	Vilém Hálek	
Franz Roška	Tom. Tomášek	Hruschka	Jos. Hlavatý.
L. Sucha	Jos. Foerster	Ferd. Schulz	
K. Purkyně.	Ed. Smetana	V. L. Domovský	Wilhelm Hank als Gast des Abends mit 10 fl.
	J. Sittner	Bendlová	
J. Hanuš	W. K. Horák	K. V. Holz	
Vincenc Havránek	J. Polák	J. Wenig	Vilém Zahrádka
H. Wenig	H. Pollak	Vinar.	
Fürbach	Jos. Leop.	Schwarz	A. Pfeiffer
Franta Heidelberg	V. Prošek	Vincenc Havránek	Jan Rubáš
Josef Heidelberg	Prokš	J. Hais	E. Vacura
Antonín Liebscher	Franc. Kocourek	Jan Neruda	Jar. Jelínek
Ferdy	Jos. Lhoty	Jos. Kolář	F. Rebec
Ignác Leschtitzner.	K. Jiří	Prof. Francescon	Všeř.
	J. L. Linhart		Dr. Rud. Faus
	Josef Wenig		Karl Sapy
18 listků odevzdáno	Ant. Foerstera	Odevzdáno 14 hlasů.	Odevzdáno 17 hlasů.
Platných jest 3 absolutní většina	Jos. Kvapil	8. absolutní většina	absolutní většina 6 hlasů.
	Ferd. Kovář	Zvolen jsou:	Zvolení jsou:
Zvolení jsou.	J. Barák	1 Hála 14 hlasy	Tříslavý 11 hlasy
1 Hanuš 14 hlasy	19 listků odevzdáno.	2 Pulc 12 „	Zeithamer 11 „
2 Purkyně 12 „	10 absolutní většina	3 Barák 10 „	Sklenář 10 „
3 Hanuš 10 „	zvolení jsou:	4 Wdova 10 „	Kuřera 11 „
4 Wildner 10 „	1 Smetana 19 hlasy	5 Bratři 8 „	Jeřábka 11 „
Tovarý 7 hlasů	2 Zvoner 18 „		
Wild 7 hlasů	3 Horák 17 „		
Užší volba mezi pány	Užší volba se přidlego.	Školní rada Wonzig	
Tovarý a Wild	la mezi pány: Sittner, Wild	zvolen jednohlasně	
odevzdáno 12. listků a	Heller a Procházka.	za předsedu	
zvolen p. Tovarý 8 hlasy	Listků se odevzdalo 18/0 abs. čísl.	Umělecké Besedy.	
	zvolen jsou Heller 11 hlasy		
	a Procházka 10 „		

Presenční listina členů »Umělecké Besedy« při valné schůzi dne 28. ledna 1863.

»Na Valdštýně.«

Po můstku kamenném, kde světců sochy šedé
pnou hlavy zvětralé a z hloubi tyčí les
dav štíhlých, strmých pňův a větví řásnou směs,
jež kolem v propasti noc zelenavou přede,
jsem vešel v nádvoří, před kaplí kroky stavil,
a „Hle, tu pěvec Máje!“ průvodce můj pravil.

Jak náhlý blesk to slovo padlo v moje dumy —
jáť, lesní jenom vděk tu hledaje a rumy,
jsem zapomněl, že skryt je v těchto troskách skvost
mně předrahý, ač lesk mu kalí pochybnost.
Tvář světce ušlechtilá z kaple na mne zírá
svým okem hlubokým, jenž divnou dumou zpit:
v něm zář je blouzuivá i cos, jak slzy třpyt,
a jemná zármutku jej chmura obestírá:
zří jako z daleka, jak z tajemného snu
a jímá duši mou až k nejhlubšímu dnu —
Toť, Hynku, pohled Tvůj! Opásán drsnou koží,
Jan Křtitel pouště té, sníš divný sen tu Boží.

A jak zřím na tebe, vše náhle jiné kol:
Je večer májový, o lásce šeptá mech,
strom kvetoucí i bor i růže vonný vzdech;
i širé jezero lká tiše lásky bol,
v něm vlna s vlnou hraje, jiskra jiskru honí
a tvář svou krásnou, bledou nad ním luna kloní.
Pod skalou dívčina, šat bílý vánkem vlaje,
a přes hladinu vod zrak letí v dálné kraje,
zkad blíže po vlnách se plachta člunu houpá
jak bílé holoubě, jak vodní lilie květ
a rostouc vlaje blíž jak čápa vážný let —
To on! Již po skále muž k dívce vzhůru stoupá —
Ach žel, to není on! Krev hrůzou se jí staví
když posel s prokletím jí děsná slova praví,
v dál ruku vztahuje, kde bílý věže stín
je stopen hluboko v jezera šerý klín,
hloub záře okénka, kde Vilém v poutech sní
sen žalný, strašlivý své noci poslední . . .

Teď růžný jitra svit se po jezeře míhá,
a s pahorku se kůl, na kůlu kolo zdvíhá.
Tam čeká s mečem kat; již odsouzenců hled
do jarních země vnad se ztápí naposled.

Jsou města vzdálena, jak bílý v modru mrak,
přes ně v kraj daleký se nese smutný zrak,
tam, kde co dítě on — — Pak náhlý meče blesk,
a srdcem třese mi tvůj nesmrtelný stesk:
Daleko jeho sen, umrlý jako stín,
jak obraz bílých měst u vody stopen klín,
tak jako zemřelých myšlénka poslední,
tak jako jméno jich, pradávných bojů hluk,
dávná severní zář, vyhaslé světlo z ní,
zbortěné harfy tón, ztrhané struny zvuk,
zašlého věku děj, umřelé hvězdy svit,
zašlé bludice pout, mrtvé milenky cit,
zapomenutý hrob, věčnosti skleslý byt,
vyhasla ohně kouř, slitého zvonu hlas — —
To můj i zlatý sen — můj zašlý jarní čas — —

Již dávno uvadnul i tvého žití máj,
ó pěvče veliký! Snů časných kdysi schrána,
tvá lebka prázdna již, půl věku pochována,
a krátký život tvůj nám dávná, mlžná báj,
půl zapomenutá; ba sotva možno říc',
zda na mne z malby té tvá v pravdě zírá líc,
zda nebyl přeludem ten vážný snivý zjev,
s nímž z let již chlapeckých jsem družíval tvůj zpěv . . .

Tvůj odkveť dávno máj, však jiný nechal's nám,
jenž nikdy nezvadne. Duch času rozbil v rumy
ten pomurý, v němž snívals, romantiky chrám,
my jinou cestou šli a jiné předli dumy,
z čel mladších nový svět zas klíčí v divném vření,
neb moře myšlenek své vlny věčně mění —
však čarovný tvůj Máj nás jímá, stále svěží,
svým modrým jezerem, s tou bílou v dálce věží,
svou vůní opojnou, svým snivým lunným leskem,
svým sladkým blouzněním i přehlubokým steskem —
neb všim tu mluví k nám ta, která věčně žije,
ta ve všech podobách vždy božská Poesie.
Nechť slovy prázdnými ten onen věk se baví,
nechť jednou krásu v před, zas pravdu v čelo staví,
ó věřte: pravda, krása věčně bydlí v sobě,
jen v pravdě krása žije, pravda v krásy zdobě.
Kde pravda bez krásy, to pravda není celá,
toť zlozvuk vyrvaný je z božské symfonie,
jenž v celek souladný jen větší půvab vije,
a krása bez pravdy je prázdná slupka skvělá.

Leč pravdou více jest, než mnohý mudřec tuší:
Jest pravdou nejen sval, jejž ocel pitvy ruší,
než také kouzlo divné, kterým onen sval
kdys v dívčím usmívání hochu rozum vzal:
jest pravdou nejen van, jenž lupením se smuje,
než báj i tajemná, již snílku vypravuje;
ne pouze vnější svět, i obraz jeho v duši,
co člověk vidí v něm, i co jen matně tuší;
i všechno blouznění, jež duchem lidským zmítá,
ať z oblak stvůry své, ať z hrobních stínů splítá, —
vše pravda jest, co vskutku člověk myslí, cítí,
a lež jen to, co prázdnou skořápkou se třpytí.

Však dosti marných slov! Zní jako znesvěcení
jich všední, planý zvuk ve tvoje božské snění.
Zde tento obraz tvůj a vše, co v duši křísí,
v té siré svatyni, již druhem dávný rum,
v té lesní samotě, kde v bříz a jedlí šum
jen z dálky unyle hlas žežulky se mísí —
nám hlásá mocněji, než slova všeliká,
co poesie jest, ta svatá, veliká.

Jest volná dcera hvězd . . . Škol pouta lichá deptá . . .
Co chce, tu jednomu, tam jiné jiným šeptá,
v té věčné různosti však jedna věčně jest. — —
Má hlava před tebou se v úctě zbožné sklání,
ó krásy proroku! Jdu dále povznesen
a nazpět v žití hluk si nesu v dumné skráni
s bříz, jedlí šuměním tvůj hvězdný, jarní sen.

Tyto básně — ještě »Kost«, »Na Humprechtě« a j. — jsou pravé stkvosty prvého dílu, kdežto zase rozmarné slohy Boubínského a Furiosa vtroušené do druhého dílu Pestrých cest řadí se k roztomilým sonetům Ethereje ve Výletu na měsíc.

V. Malina, B. Rousek — jsou pseudonymy Sv. Čecha; má jich slušnou řadu: BAŽANT, ČERYCH, KAZDA, RAK, VRANINI atd., kromě skladeb původně anonymně vyšlých. Tyto pseudonymy volil Sv. Čech zvláště na počátku své dráhy literární a pak v Květech, aby tak spíše zahalil původ některých drobotin.

Ve vyprávění V. Maliny v prvním díle Pestrých cest hlásí se již druhý onen směr prosy Čechovy, ráz melancholických memoirů. Tyto drobné povídky, uložené v různých sloupcích denního tisku, vynesly 1893 stkvostnou skladbu »Druhý květ« »odlesky přítomnosti a minulosti«, jež vedle vzácných a, podle dokumentů, jemně zachycených obrázků z let našeho jara národního přináší také volnou historii básníkovy nynější činnosti a tvořivosti.

»Druhý květ«, jehož novým vydáním 1899 Sv. Čech otevřel své sebrané spisy dává znamenité svědectví o neutuchající činnosti básníkově. Rozmarné, s humorem rozkošným psané stránky počáteční ustupují drobně a pečlivě ciselovaným vzpomínkám z mladosti — plasticky vystupují spolužáci i rodiče Čechovi — a zavírají se nádherným líčením májové krajiny vltavské, s grandiosní applikací na vlastní život básníkův.

Drobnější práce vzpomínkové sbírá nyní ve svazcích (dvou dosud) »Vzpomínek z cest a života«; tam vedle nových příspěvků zachráněny jsou od zapomenutí i řádky otištěné dříve v denních listech. K těm také náleží znamenitý gratulační feuilleton Nár. Listů 15. února 1893, jímž Sv. Čech složil za literarní obec českou hold Vrchlickému.

Zbývá ještě zmíniti se o řadě básní a eposů humoristických a satirických. V letech osmdesátých, kdy nejtíže se cítil nesmírný úpadek veřejného našeho života po jarém vzruchu let šedesátých a sedmdesátých, kdy začaly hlodati v české společnosti první výčitky svědomí nad opuštěnými idealy, kdy konečně poslední boje o některé domněle staročeské památky (rukopis Zelenohorský, Evangelium svatojanské atp., k nimž přidružil se boj o rukopis Kralodvorský, v. shora) rozvířily prach veřejnosti spoustou nevědeckých urážek a surovostí na stranách obou . . . v těch dobách nezůstal ani titan klidný a tu se zrodily jeho básně allegoricko-satirické a humoristické. V »Petrklíčích« (1883) jeví se básníku spory národní, zejména rukopisný, ještě v růžovém světle humoru a vtipu; ostřeji již prosvitá satira 1884 v »Hanumanu«, z něhož lze již vyčísti temný stín melancholie. Ale nejsilněji proniká ve dvou téměř současných skladbách (1885—1886) »Pravdě« a »Šotku«, jejichž důtky ostře tepají prohnilé tehdy poměry politické i literární. Poslední plod tohoto odvětví básnické činnosti Čechovy jest »Kratochvilná historie o ptáku Velikánu Velikánovičí« (1890), jež trpkým a zahořklým závěrem věstí již básníkův obrat k oné poesii a prose resignované melancholie, jejímiž význačnými plody jsou ‚Modlitby k Neznámému' a ‚Druhý květ'.

»Petrklíče« (3. vydání, stkvostně illustrované, 1893, 4. v Sebr. spisech 1900 popisují osudy zlatých klíčů nebeského vrátníka na zemi. Nepřinesly nikomu štěstí, až pak, vracejíce se do nebes, ranou meče archandělova roztřískly se a proměnily v kvítky petrklíčů. Z různých jejich osudů básník zvláště stkvostným humorem vylíčil učence, jenž se domníval, že v nich našel klíče Vyšehradu — a jemuž, když nastoupila skepse, havran s nimi uletěl.

»Hanuman« (poprvé 1884 v Poet. Besedách, ve 4. vydání v Sebr. spisech 1899) je veselá historie krále opic Hanumana, jenž poznav na svých potulkách v Evropě kulturu západní, obláčí celý národ opičí přes protesty konservativního Vindragupty v roucho evropské civilisace: šlehy na nevhodnou akklimatisaci kultury cizí u národů slovanských, na rozmanité lži nové společnosti básně ani nepřetěžují ani nepřesycují.

»Pravda« (1885 složená; vyšlá 1886 s »drobnými básněmi« jako ‚Svlačec' a j.) je proti Hanumanu a Petrklíčům báseň dalekých cílů a vysokých snah. Osudy velebné dcery nebes na zemi, její naprostý neúspěch a konečné se rozloučení s básníkem a návrat do nebes, zatím co podvodníci stále v zámku prázdném Pravdu hlídají, dávají již samy básníku látku vhodnou — jež široko rozkládá své vidění nejen nad domácími

poměry, malými i lživými, nýbrž i nad celým lidstvem (krásná jsou zejména líčení bojiště a novověkých nositelův osvěty) — končí trpkým zklamáním a palčivou ironií, jak čilý nakladatel básníkův

»spis doporučil ve prospektu chlubném,
po vlastech zarachotil reklam bubnem
a na dračku šla, z ruky v ruku létla
ta perná, satirická na lež metla,
nad ranní kávou hltali ji lháři
a slzy smíchu splývaly jim s tváří.«

Kdežto »Pravda« vyniká velkolepou koncepcí, která ovšem nevyčerpala předmětu do dna, omezuje se »Šotek« (1886) na satiru a allegorii rozměrů skrovnějších, totiž na břitkou kritiku poměrů domácích a na allegorické stělesnění básníkových snů. Báseň zůstala zlomkem a troskou — podle úvodu, kde básník v rozmluvě s nakladatelem slibuje »veršovaný nesmysl«. Skladatel, podle předpisu prostonárodní mythologie, vypěstil si z vejce černé slepice Šotka, jenž mu vypráví své příhody — v Museu jak tropil neplechy, v klubu poslanců, jak unikl pátrající universitě — a pak unáší jej do krajů pohádkových. Je-li prvá část — vyprávění o Museu, parlamentním klubu atd. palčivou satirou na tehdejší boje a spory v národě, je druhá část básně překrásné a s nedostižnou nádherou barev provedené líčení světa pohádek. Básníkova touha po kráse a pravdě, víra v lepší budoucnost národa, světový názor resignovaný, naděje ve vítězství dobra a práva . . . to vše pověděno je mocnými tony a lahodnou řečí. I v těch zlomcích, jichž básník nyní již netroufá si přepracovati, je báseň z nejskvělejších plodů Musy Čechovy a její vyrovnaný, smírný tón řadí ji k dílům klassickým literatury evropské.

»Kratochvilná historie o ptáku Velikánu Velikánoviči« (1890) — vypravující, jak z obrovského vejce z Ruska zaslaného zrodil se nesmírný pták (známý z Ohlasu Čelakovského), jejž zahubily teprve novinářské polemiky, které polkl — má arci všechny přednosti řeči básní Čechových, ale omezuje se pouze stránkou humoristicko-satirickou a zůstává pouze básní časovou.

Poslední plod Musy Čechovy je drama ‚Roháč na Sioně' (1899), jež ukazuje, že tvůrčí síla básníkova odvažuje se i cílů nejvyšších a že básník ve své klidné resignaci zůstává stále hrdým synem svého národa.

»Roháč na Sioně« vyšel v Květech — obsahem jeho je známý děj z posledních let odboje českého národa proti věrolomnému Zikmundovi.

Úhrnný soud o básníku, na vrcholu literární činnosti stojícímu, přes onu lehkou mlhu resignace stařecké, jaká se kolem posledních (arci ne všech) prací jeho klade, svorně kritikou i obecenstvem v čelo veškerého českého písemnictví stavěného, jest lehký a těžký zároveň. Těžký proto, že všichni jsme vyrostli a žijeme v témže prostředí jako on, že tedy plody jeho působí na nás dvojnásobnou silou, aspoň jistě větší, nežli na cizince a potomky; je proto těžko najíti nám absolutního měřítka, vyvléci se z vlastního svého okolí, abychom mohli básníka srovnati s genii ostatní Evropy. A lehký zase proto, že básnická jeho činnost tak jasně se odráží v našem písemnictví, zanechává po sobě takovou stopu, že úsudek je snadno hotov.

A toto literární měřítko jest konečně také nejsprávnější. Žádný jiný básník nestvořil tolik nových a tak dokonalých děl básnických, jako právě

Sv. Čech. Velkolepá koncepce jeho eposů, těžké jejich zrno myšlénkové, dokonalá a umělecká forma, nevyrovnaná čistota a hudba řeči . . . to snad nalezne se po různu i u básníků jiných, sloučeno sotva. Ale u Čecha přistupuje k tomu ještě původnost látky a jasné tlumočení citů veškerého národa; básník je v pravdě věštcem a prorokem svého lidu, jde s ním a v jeho čele. Hrdá pýcha na tisícileté naše dějiny, dětinná úcta ke všem velikánům naší historie a literatury, pevná víra ve vítězství spravedlivého boje našeho, upřímná důvěra v sílu lidu našeho a v mohutnost vědomí slovanského, naděje v poslání Čechů i Slovanů . . . . to vše vyslovil Svatopluk Čech mnohdy první, vždycky však lépe a silněji než kdokoli před ním a po něm. Máli literatura naše klassiky, jest jím Svatopluk Čech; můželi soutěžiti s ostatními literaturami Evropy, jest Svatopluk Čech její první bojovník.

Tento soud o Svatoplukovi Čechovi jest ustálen málem již lidský věk; hned první jeho »Básně« ukazovaly jeho sílu a velikost. To se jeví i v rozšíření jeho plodů: »Písně otroka« dožily se 27. vydání v krátkosti, jeho prosa i poesie takřka znárodněla. S illustracemi předních umělců vyšly: Michalovic, Adamité, Sníh, Petrklíče, Povídky, arabesky a humoresky, Výlety pana Broučka; jednotlivé písně Lešetínského kováře složeny v hudbu a znárodněly; výlety Broučkovy vedly k písničkám, fraškám, napodobením (prof. F. J. Studnička napsal jakousi odpověď: »Luňan Hvězdomír Blankytný v Praze« 1893); v Museu postaveno mu spolu s Vrchlickým za živa již poprsí. V cizině roste sláva jeho rok od roku; překlady jeho básní a povídek jsou v němčině, francině, dánštině, švédštině, ruštině, polštině, srbštině . . . , některé několikrát: »Písně otroka« »die Lieder eines Sklaven« přeloženy tak do němčiny dvakrát, taktéž povídka »Jabloň« z ‚Povídek, arabesek i humoresek' atd. Německy věnována mu i jediná dosud studie o něm J. Sutnara.

Jinak, mimo jednotlivé rozbory a články příležitostné, písemnictví české rozboru velkolepé jeho činnosti nemá. »Sebrané spisy« počaly vycházeti 1899 u F. TOPIČE a v dosavadních 8 svazcich obsahují: I. Druhý květ, II. Lešetínský kovář a menší básně, III. První kniha povídek a črt, IV. Báchorky veršem (Šotek, Petrklíče, Pravda,

Louny, rodiště Jaroslava Vrchlického.

Hanuman), V. a VII. Vzpomínky z cest a života 1, 2, VI. Václav z Michalovic, Evropa, Čerkes, Anděl, VIII. Václav Živsa.

Svatopluk Čech, básniv již v letech šedesátých, přihlásil se veřejně 1868 v almanachu Ruchu k nové kohortě mladých bojovníků; bývá od té doby počítán do této družiny, k níž v letech sedmdesátých přidružil se nový bojovník, neomezující se žádnými mezemi prosy ani poesie, stejně veliký básník původní jako překladatel a vykladatel — Jaroslav **Vrchlický**.

Rodný dům J. Vrchlického v Lounech.

R. 1874 zjevily se klassické »Básně« Čechovy — a téhož roku zjevují se »Básně Viktora Huga« v překladu Vrchlického, roku následujícího pak již první sbírka samostatná »Z hlubin«. Poesie česká dostává druhého knížete Parnassu, plodného a bojovného, jako žádný před ním.

Jaroslav **Vrchlický** (vlastním jménem Emil Frida) začal básniti již na gymnasiu; již tehdy ‚tajně ho k svému dílu táhla Musa'. Vystudovav a pobyv rok na jihu oddal se v Praze — mnoho nevyrušován kratšími výlety do Paříže a pracemi úředními — cele básnictví. Již 1883 byl Nerudou prohlášen za nejplodnějšího básníka českého a činnost jeho může bohatstvím plodů soupeřiti s Goethem, Hugem nebo Calderonem.

Narodil se 16. února 1853 v Lounech z rodiny obchodnické. Čtyřletý byl dán na vychování ke strýci farářovi Kolářovi do Ovčár (u Kolína), což mělo zajisté vliv na to, že vychodiv gymnasium (studoval v Slaném, v Praze u Piaristů a v Klatovech) vstoupil 1872 do semináře.

Seminář arci nemohl mladého básníka uspokojiti; již za půl léta vystoupil a studoval v r. 1873—1876 na filosofické fakultě pražské university. Pak byl vychovatelem u hraběte Montecuccoli-Ladeschi, s kterouž rodinou pobyl 1876-1877 v Italii. Tam naklonil se literatuře klassické a románské, jejichž předním pionýrem stal se u nás jednak překlady a jednak vlastním tvořením.

Jeho první perioda básnická končí se asi r. 1880, kdy dokonal hlavní své překlady a vydal nejslavnější své sbírky lyrické a epické. Není tu arci možný úplný výčet veškerých plodů básníkových; ale bude hleděno ukázati aspoň k nejhlavnějším.

Pro první dvě doby básníkova tvoření dobrým průvodcem je Eduard ALBERT, »Jaroslav Vrchlický. Příprava k budoucím studiím jeho lyriky a epiky« 1893 (druhé vydání).

Jméno mladému básníku zjednala první jeho sbírka »Z hlubin«. Čistě osobní kniha nových forem a vzácné hudby veršové pojímala lásku se stanoviska nového, životnějšího a smyslnějšího, nežli poesie Hálkova a Nerudova; zvítězila nad starším směrem úplně.

Ukázkou může býti číslo sbírky »Dopisy a rozmary«:

Jaroslav Vrchlický.
(Podobizna z roku 1878.)

Na každé struně pěl jsem krásu tvoji.

Na každé struně pěl jsem krásu tvoji,
ve sterých zjevech vídal jsem tě v snění,
tvé oko blesk a plamen políbení
a vlnivý vlas roven zlata zdroji.

A já se děsil, ač jsi byla mojí,
se dotknout lemu řízy tvé a v bdění
svých dlouhých nocí v novém utrpení
na každé struně pěl jsem krásu tvoji.

Teď jsem jak malíř, celý život dlouhý
jenž pouze půdu k obrazu si zlatil,
kam tahy paní své i tváře ovál

chtěl vdechnouti — však oslněn zrak ztratil.
I přišel anděl, obraz domaloval . . .
Leč kdo vysloví vás, mé sny a touhy?

»Z hlubin« ozářily jasně novou dráhu české lyrice (2. vydání 1882): forma i myšlénky překonávají daleko Hálka; jas nové poesie rozlévá se z jejich stran. Jako »Adamité« Čechovi zakládají novou epiku, zakládá Vrchlický takto novou lyriku. »Z hlubin« arci nebyla první báseň Vrchlického; drobotiny ty, ve Světozoru 1871 otištěné (»V brnění«), básník tou dobou již překonal. Zůstal mu z nich jen pseudonym — Jaroslav Vrchlický — jejž přijal v Klatovech dle rady přítelovy.

A rychle nyní šly za sebou sbírky básnikovy lyrické, líčící osudy básníkovy na jihu i štěstí jeho domácí: »Sny o štěstí« (1876), »Rok na jihu« (1878), »Symfonie« (1878), »Dojmy a rozmary« (1880), »Eklogy a písně« (1880) . . . všechno básně líčící ohnivými verši štěstí milenců i manželské, barvami tak živými a nádhernými, že záhy básník byl dán na index od přísných zelotů a že strhla se v listech církevnických bouře nevole, která neváhala poskvrniti i osobní čest básníkovu.

Žhoucí vášeň těchto sbírek vynesla jim slávu i hojně čtenářů; »Eklogy a písně« vyšly 1889, »Sny o štěstí« 1887, »Duch a svět« již 1882 v druhém vydání. Mistrný verš básníkův přetrval všechny útoky — i když přicházely se stran sebe četnějších.

K těmto útokům přísných mravokárců družily se však i útoky mladší školy vlastenecké, když básník ve svých sbírkách epických: »Epické

básně« (1876), »Duch a svět« (1878) a »Vittoria Colonna« (1877) zahloubával se do látek cizích, klassických a románských. Nebylo nic platno, že v prvním svazku »Mythů« (1879) básník zašel pro látky do luhů domácích, vytýkal se jim duch nečeský a neslovanský, k němuž přispívalo arci, že v nich českého poutníka Božetěcha potkává na Alpách Ahasver, čemuž však nebránilo, že je v nich obsažena nejpopularnější báseň Vrchlického »Legenda o sv. Prokopu«.

O »Epických básních« sluší zejména vytknouti, že jimi Vrchlický znamenitě rozšířil úzký doposud obzor českého básnictví; že český básník cítí se rovnocenný s ostatní evropskou literaturou a čerpá jako rovný s rovnými z jejích zdrojů látkových. Třetí jejich vydání vyšlo 1895. »Nové epické básně« 1885 jdou v podstatě stopou sbírky první.

»Mythy«, cyklus prvý, obsahují tři velkolepé básně českých látek: »Šárka«, »Legenda o sv. Prokopu« a »Kříž Božetěchův«. Zpracování těchto podnětů není, jako v dosavadním českém básnictví bývalo: Vrchlický uvádí české mythy do širého kola ostatních mythů evropských a i Legenda o sv. Prokopu jeví takové názory o přírodě, jež dosud v českých básních nebyly slýchány.

»Legenda o sv. Prokopu«, ačkoli jest z málokterých básní nerýmovaných jež Vrchlický složil, nabyla ze všech básní autorových rozšíření největšího: 1884 vydána zvláště s illustracemi Liebscherovými, 1897 vydal ji s poznámkami ku potřebě středních škol F. PRUSÍK.

Tyto výtky o nenárodnosti směru potvrzovaly zvláště také hojné překlady z literatur románských, především z italské. Byly to překlady z »poesie francouzské nové doby«, hlavně ovšem veliký Viktor Hugo, jehož Legendy věků silný stín byl pozorován na epických básních Vrchlického, a pak velkolepý a monumentální překlad Dantea, na němž Vrchlický léta pracoval a jenž by sám stačil zajistiti jmenu jeho nesmrtelnost.

»Poesie francouzské nové doby« vyšla 1877, její doplněk pozdější »Moderní básnictví francouzské« 1892; z jednotlivých básníků překládal zvláště LECONTE DE LISLEA, jehož Kaina přeložil 1880 a ‚Výbor básní' 1886. Největší práci věnoval překladům z VICTORA HUGA, jehož ‚Básněmi' 1874 svou činnost začal, jehož ‚Nové básně' přeložil 1882 a jemuž věnoval několik pěkných literarních studií.

Nejvíce arci pěstoval překlady z poesie italské, jež ho okouzlila již 1875—1876. Učinil si jaksi životním úkolem klassická její veledíla převésti úplně do češtiny — některé překlady mohl vydati až teprve v letech příznivějších — a to stejnou měrou díla starší jako novější. Roku 1876 vydal LEOPARDIHO Básně, o němž vydal 1880 stručnou ale přehlednou studii, 1885 vyšla v překladech ‚Poesie italské nové doby', ale nade vše vyniká klassický převod Dantea.

Již r. 1879 začal vycházeti — nákladem Lumíra — velkolepý překlad DANTEOVY Božské komedie; toho roku vyšel díl I. Peklo; díl II. Očistec vyšel roku následujícího, ale teprve 1882 vyšlo dokončení — díl III. Ráj. Dílo to má na sobě pečeť klassičnosti; Vrchlický podává jím nejen své vysvědčení básnické dospělosti, nýbrž i úctyhodný kus vědecké práce. Zabral se do Dantea tak, jako odborníci italští — věnoval mu také

pramennou studii v Českém Časopise Historickém 1895. A práce jeho došla uznání 1890—1892 zjevilo se překladu toho vydání nové, dokonalejší. Tím povzbuzen přikročil Vrchlický k dokončení své práce úplnému a vydal 1891 také Danteův ‚Nový život a básně' v překladě českém — dílo životní bylo tak dokonáno.

Překladem Božské komedie ukončuje se a uzavírá zhruba první období básníkovy činnosti: v grandiosních rysech vystupuje tu před národ básník mohutné tvořivosti, universálního rozhledu, směřující za cíli nejvyššími, vystupující smělou nohou v okol do zápasu s literaturou evropskou: jím teprve uvádí se literatura česká vědomě a hrdě jako rovnocenná k ostatním kulturním; a naopak zase, on evropské otvírá okna, proráží cesty, rovná silnice. V takových rozměrech nepředstavovali si obrození české literatury ani Mácha, ani Neruda; Vrchlický je jediný a sám.

Básně jeho lyrické zjednávají mu již jmena prvního našeho lyrika hned první sbírkou; v básních epických hned na poprvé zjevují se skvosty takové, jako jsou ‚Pohřeb Alarichův', ‚Tvář Jidášova' a ‚Kořist oceánu', jež váží své náměty ze širého oceánu dějin lidstva a hudbou řeči i krásou formy důstojně se řadí k nejkrásnějším pracím Čechovým. Vzniká sice proti němu boj — proti smyslnému žáru jeho lyriky a proti cizotě předmětů jeho epiky, ale Vrchlický není S. Čech, aby nesl s klidem prvního křesťana urážky, zvláště když pocházejí od lidí intelligencí inferiornějších. Rána za ránu — brzy vidí protivníci, že první poeta je také dobrý prosaista — a nejvíce ovšem brání svých zásad, nového ducha, jejž do literatury naší přenesl.

Tuto kritiku pěstovala zejména některá část moravských listů; a když nekonečnými kritikami štvala takřka překlad Danta, dílo celého života, ozval se básník 20. května 1890 suverenní odpovědí, jejíž závěrek — ukázkou i jeho činnosti polemické — tuto následuje:

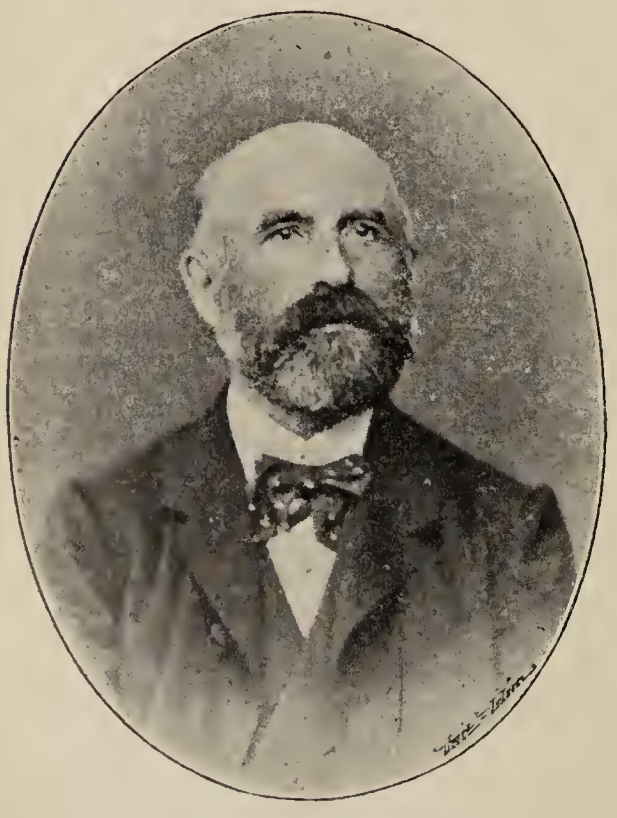

Filip Jakub Frida, otec Jar. Vrchlického.

»Nemysliž nikdo, že vydávám svůj překlad Danta za jediný a nejlepší. Tak malicherný nejsem. Vím, že báseň Dantova je pralcs, kde si budou lámati zuby ještě generace a generace, vím dobře, že se dá mnoho říci jinak a lépe. Ale můj překlad je v češtině první, a to měl pan [X. Y.], kdyby byl objektivním kritikem, respektovati. I když vyjde český překlad desátý a dvacátý, jako na př. v Němcích, a k tomu snad ještě bez rýmu a verše, nesmí se jíti naň s takovou methodou, nebo pak by se nemohlo vůbec

překládati anebo by jazyk český musil býti ve slovech i formách svých totožný s jazykem vlaským a pak by opět nebylo překladu zapotřebí.

Marie Fridová, roz. Kolářová, matka Jar. Vrchlického.

Kdyby někdo vydal nový překlad »Božské komedie« alepšího, uvítal bych jej první s nadšením, nebo viděl bych, že snaha moje nesla ovoce, že nepracoval jsem nadarmo. Někdo ovšem začíti musí, a že začátek je nejtěžší, mohl by viděti pan [X. Y.] na pokusech a fragmentech nebožtíka Douchy, který měl více času a snad po stránce theologické i více povolání k překládání Danta než já, a přece ustal v této kyklopické práci, jíž pan [X. Y.] tak lehkomyslně bagatelisuje.

Končím, nebo jiné vážnější práce než polemika s panem [X. Y.] mne volají. Bylo to vůbec naposled, co promluvil jsem »pro domo mea«; neučiním toho příště, hledaje v další práci nové cíle a ono pravé uspokojení, které se žádné »pitevní kritiky« lekati nemusí. Odhodlal jsem se pro příště ignorovati úplně nejen nájezdy strany klerikální, nýbrž i jakékoliv jiné strany neb koterie, čerpaje síly z práce samé a ze souhlasu těch, kteří dobrou práci ještě oceniti dovedou. A jest jich ještě i přes hartusivé útoky lidí maličkých a všetečných stále pořád tolik, že to stojí za to, pracovati pro ně, a kdyby i počet jejich na minimum se měl scvrknouti, je vždy lépe pracovati pro sebe a pro budoucnost, než brodit se blátem osobní ješitnosti, domýšlivosti, titěrné závisti a domnělého velikášství.

Nájezdy a útoky pohltí čas, přes hroby odpůrců začeří se tráva a pouze vykonaná práce zůstane.«

Vrchlický si ostrým perem i výbornou prací literarní vydobyl takto v písemnictví místa, jež mu náleželo, a přes to, že útoky na něho ani v nejposlednějších dnech neustávají — a asi neustanou —, každý protivník uznává, že Vrchlický jest veliký tvůrce novodobé naší literatury básnické a pokloní se nesmírnému jeho dílu kulturnímu.

V desítiletí následujícím mistr na základech položených buduje dále a toto desítiletí je nejproduktivnější a nejšťastnější celé jeho činnosti dosavadní. Sám básník kladl vrchol svůj »do čtyřicíti« — a řada jeho velkolepých děl nejrozmanitějších jest toho svědkem nejvýmluvnějším.

V tomto období také básník zakotvil loď svého života v klidném přístavu; sňatkem se zbožňovanou Ludmilou nabývá štěstí domácího a vášnivá láska ženy doplňována jest později nadšenými hymnami na kadeřavou hlavinku dcerušky. Nenalézaje záliby v zaprášeném povolání učitelském (1877 po návratu z Italie suppoval rok na pražském paedagogiu mužském) stal se r. 1878 sekretářem vysokých škol technických, k čemuž se později přidružil i úřad tajemníka c. k. zkušební komise pro kandidáty učitelství gymnasijního. V těchto dobách účastní se horlivě časopisectva: jeden čas redigoval »Světozor«. byl z hlavních spolupracovníků obnoveného »Lumíra«, přispíval do Nedělních listů »Hlasu Národa«, Zlaté Prahy atd.

V této době (1880—1890) vznikly nejskvostnější jeho sbírky lyrické: »Poutí z Eldorádu« (1882), »Sfinx« (1883), »Co život dal« (1883), »Jak táhla mračna« (1885), »Sonety samotáře« (1885), »Selské ballady« (1886), »Hudba v duši« (1886), (sbírka z nejkrásnějších) »Motýli všech barev« (1887), »Čarovná zahrada« (1888), »Dědictví Tantalovo« (1888), »Na domácí půdě« (1888), »Různé masky« (1889), »Hořká jádra« (1889), »Dni a noci« (1889) »Zlatý prach« (1887), a drobounká sbírka »È morta« (1890).

Největší část těchto sbírek má motivy romanské a antické, ale přirůstají již také momenty české (v »Selských balladách« zejména skvostným provedením vyniká ballada o Matyáši Ulickém a ballada o smrti Jana Koziny zase svým šťastně napodobeným rázem písní národních; »Na domácí půdě« má jméno své podle látek domácích) a slovanské. Ale nicméně i těmto sbírkám neustále vytýkána jejich cizota a nečešství.

»Sonety samotáře«, k nimž později (1891) přidružily se i »Nové sonety samotáře« a na konec »Poslední sonety samotáře«, podávají obratnou rukou výraz motivům cizím. »È morta« je drobná sbírka, věnovaná památce Klementy KALAŠOVÉ, zemřelé v Brasilii, vynikající krásným a nelíčeným citem.

Ukázkou myšlének a citů básníkových na vrcholu jeho tvoření může býti následující zde báseň, mající ráz konfesse, poprvé otištěná v Lumíru 1882, pak ve sbírce »Sfinx«.

Při objevení nové pyramidy v Meydunu.

I.

V své ruce lampu, která sluje věda,
duch lidský neunavně dále kráčí,
tmou dere se a zápasí a hledá;
břeh moře, dálné písky, skála šedá,
vše látkou mu, řev hromů i zpěv ptačí.

Tu podstať svého žití poznat chtěje,
cíl touhy své a svého zápolení,
sfing kamenného ptá se obličeje,
jak chaldejský mag počítá hvězd reje;
tam vniká, pravdy den kde tají snění.

Dnes novou pyramidu našel v písku.
Ó, dive, co dřív bylo věkům horou,
teď výše pne se hranou obelisku!
Tam Osiris svou zlatou zvedá mísku
a diví se, že vyplašen jest zorou.

A člověk, jehož touha jako moře,
teď na brány té dávné hrobky tluče,
zní motyk ruch ve Faraonů dvoře
a slyšíš vozy skřípat a ržát oře,
sta kladiv hřímá v tuhý granit ruče.

A jako bůh, jejž zloba lidí malých
ve hmotu spjala, rozbíjí své kruhy,
tak pyramida v ranách kladiv stálých
se odhaluje, jak z vln lotos kalich
své témě noří i svůj pancíř tuhý.

Zřím ještě dále. Jižní noc je ztmělá.
A pyramida činí již k hvězdám celá,
k ní člověk troskami se dere s tíží
a tluče na vrata té hrobky němé.
Ó, tajemství! ó, stíne, v kterém jdeme!
Vzplá jitro přec tím dnem, který se blíží?

A na zdi, které věkům vzdorovaly,
teď člověk hřmí, až ohlasem zní skály;
zeď povolí, vchod objeví se úzký,
a zvědav, těmto mysteriím cizí
již nové doby člověk ve tmách mizí,
jde, hmatá, stěn i půdy lem je kluzký.

Tu náhle ostrý svit. — Mha mizí šedá.
Ó, hrůzo, před ním z rakve svojí zvedá
se postava v svůj byssus zahalena;
kol čela svatých písmen plné stuhy
se vinou přes obličej siný, tuhý.
Byl král to, kněz, či faraona žena?

Zas jedno okno do neznámých světů
se, duchu lidský, tobě odhaluje
Zas krůpěj tvému žíznivému rctu!
A měsíc hvězdy zastavuje v letu
řka: »Nový, neznámý svět vstříc nám pluje.«

II.

A hlasem divným k smělci vážně praví:
»Já nedivím se, že vnikáš až v tmavý
hrob minulosti; otázku však jednu
mi zodpověz, než pustím tebe dále.
Chceš moři vyrvat jeho taj i skále?
Rci, nahléď hloub jsi, než já všeho ke dnu?

Sta věků prchlo, co mne uložili
při zpěvu kněží v tento byssus bílý
po strašném soudu v tato svatá místa,
však odpověz, tvá duše plná snahy,
jež za božství až vniknouti chce prahy,
jest aspoň jako moje pevna, čista?

Jste králi světa, vesmír jak lev zkrocen
váš líže trůn, jenž lidskou krví zbrocen.
Věř, čistější svit kanul na mé líce.
Ty celý svět máš, rovník, moře, hvězdy,
leč staré sfingy báj tě hlodá vezdy,
co po smrti jest, rci, oč ty víš více?!«

A nové doby člověk mlčel, zpátky
strach hnal jej divý: »Mlč! jsi z téže látky
dum, pochyb, tísně, jak já byl jsem stvořen.
Meť dříve, otroku, práh svého domu!«
A tělo kleslo v rakev s třeskem hromu.

III.

V tom procitť člověk strašným snem tím zmořen
a pravil klidný:

IV.

»»Já vím, kam se snažím.
Dnes Osiris jsem já a já svět vážím,
jdu k světlu tmou, jsa hmota chci být duchem.
Dnes jedno mi, co hrob v svém lůně skrývá,
mně na dně jeho naděje pták zpívá,
mně celý vesmír života zní ruchem.

Ta smrt, pro kterou žil's, mně hračkou pouhou;
mně život cílem, nadějí a touhou;
bůh je-li, jeho soud mne nepoleká;
můj rýč zas v zem, má myšlénka zas v bezdna
se taje ztrácí, zlatá záře hvězdná
jak valná řeka do duše mi stéká.

Žít, pracovat, chtít, myslit — to je všecko.
Mně člověk minulých dnů jest jak děcko,
má práce teprv z něho muže dělá —
a v snaze této, věř, mne nezastaví
tvá bázeň před smrtí, ni purpur tmavý,
jímž často věštců skráň se zkrvavěla.

Jdu dále, stále dál! Dnes pyramida
a zítra nová vlasatice hlídá
práh mého badání, mez mého chtění.
Jsem zoří! Já jsem ibis, pravdy zrnem
chci živen být, a ne mystickým trnem.
Ne šero večera, chci světlo denní!

Ta víra pavézou jest mojí silý!
Tou hymny žití zpívám u mohyly.
Jsem Fénix báje, Herkul budoucnosti;
prach mohyl i prach hvězd mně jednou látkou:
vše zladím v souzvuk a vše v píseň sladkou
až zatřesou se plesem mrtvých kosti.

Znám cesty své a znám též svoje pouta;
leč blesky šlehnou z lebky mojí kouta;
kde přestanu, syn mého syna začne;
tvář země obrátím od pólu k pólu,
jak vichr proletím ji, aureolu
až slákám na své čelo z tůně mračné.

Ten úpis rájů příštích metám v plamen:
svůj mozek znám i rozpjetí svých ramen,
být velkým pouze člověkem mně stačí;
hrst hlíny své rád jednou zemi vrátím
v té myšlence, že, v hmotě když se ztratím,
můj syn nepůjde k světlu přes bodláčí!

Nuž, zvedejte se, chrámy, obelisky,
trofeje minulosti! Den je blízký!
Dnes moře nedělí nás, nýbrž váže:
a mléčná dráha s Oriona sponou
jest řasnatého roucha pouze clonou,
zkad bohů neznámých nám kynou páže!««

Rovněž tak mohutnými tóny zní dále jeho struna epická. Z plodů těch sluší zde první místo »Twardowskému« (1885), jenž představuje první pokus básníkův o veliké epos a slučuje německou báji faustovskou s polskou její obdobou ‚Twardowski' — a jenž podal svými osudy (byl konfiskován censurou pro místa prý nemravná) výbornou zbraň mravokárným odpůrcům básníkovým; dále jest uvésti druhý cyklus »Mythů« (1883), jenž rozsáhlými obzory seznamuje české čtenářstvo s bájemi indickými, řeckými, starokřesťanskými, španělskými . . . s nevyrovnanou krásou formy a čarovnou hudebností řeči, a konečně »Staré zvěsti« (1883), jež doplňují rozsáhlý kruh bájí druhého cyklu Mythů ještě bájemi arabskými, staronordickými a vůbec germanskými. V »Perspektivách« (vzniklých 1878—1884, vydaných 1884) a jejich pokračování »Zlomcích epopeje« (1886) básník nádhernými barvami líčí jednotlivé události z bájí hebrejských, indických, perských a řeckých — někdy ovšem se silnými vzpomínkami na básně cizích mistrů, jež o těchto látkách byly napsány.

»Twardowski« (1885 nové vydání, prologem rozmnožené) líčí osudy mladého Poláka, jehož matka dopustila se cizoložství se sluhou, za obrazem ukrytým. Toho užil ďábel již při křtu Twardowského a zaváže si ho pak dokonale smlouvou o poskytnutí veškeré rozkoše. Twardowski hýří, svede dívku — jež pěje píseň Marianskou — dává si od ďábla vytvářeti stíny starověkých žen, prožívá orgie v Benátkách, vidí svého otce (vlastně otčíma) na Sibíři, svůdce matčina v blázinci, provádí všeliké šprýmy — a padá konečně do drápů ďáblových. Avšak píseň Marianská, již slyšel od oné dívky svedené, zachrání ho, že po vůli Boží vznáší se mezi nebem a hvězdami do té doby, až malý pavouček (jeho vlastní sluha, jejž pro neobratnost v tuto podobu zaklel) mu oznámí vítězství lidskosti na zemi.

Tu: »Twardowski slét k zemi — roven větru třísni:

On má již mír, ty ale v boj jdeš, písni!«

›Píseň« šla skutečně »v boj«; konfiskována při knižném otištění (v Lumíru vyšla bez závady), ale konfiskace po provedeném soudním líčení zrušena.

Z »Mythů« (oba cykly vyšly v 3. vydání 1894) druhého cyklu vynikají umělou formou »Smrt Aischylova« a »Narození Sakuntaly«. »Eloa«, »fragment pekelné komedie« věští již nový obor Vrchlického tvorby — básně dramatické.

Kromě těchto větších epických básní jest uvésti ještě »Hilarion« (1882) líčící zápas křesťanství a pohanství v prvých stoletích naší éry — mnich Hilarion v poušti africké všechna pokušení vítězně překonává.

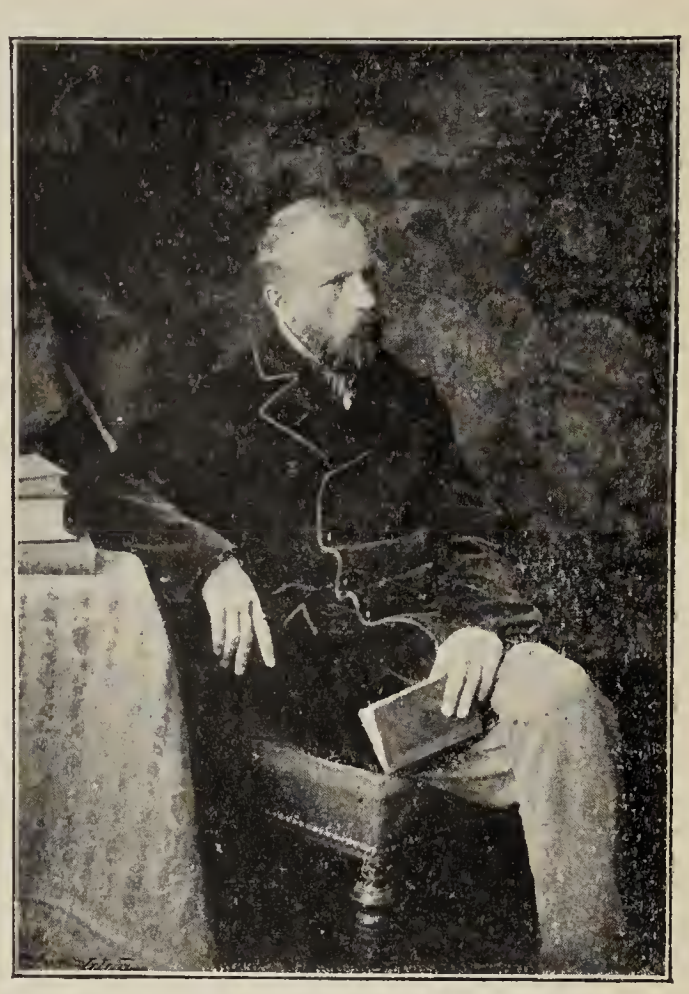

K těmto dvěma strunám připíná básník ještě strunu dramatickou: jeho dramata, nejvíce veselohry, látek antických i domácích, vítězí skvěle na jevišti Národního Divadla — a autor, dobyv rozsáhlých oborů epiky a lyriky, podmaňuje si rovněž tak hravě jeviště a diváctvo.

Nejznamenitější prací tohoto oboru jest velkolepá trilogie »Hippodamie«. Po způsobu a vzoru Aischylově zpracoval Vrchlický tři dramata »Námluvy Pelopovy« (1887), »Smír Tantalův« (1890) a »Smrt Hippodamie« (1883) v jednu mohutnou báseň (1889-1891), k níž hudbu napsal Fibich. Látka již rozsahem svým je nesmírná; ještě větší obtíže zavaluje básníku několikeré a vždy cizí prostředí, v němž osoby dramatu se pohybují; a přece všechny tyto obtíže překonal básník znamenitě. Rovněž tak se líbily krátké veselohry antické: »V sudě Diogena« (1881) a »Pomsta Catullova« (1887), méně šťasten byl však se svými tragoediemi klassickými: »Smrt Odyssea« (1882) a »Julian Apostata» (1884).

V trilogii ‚Hippodamii' rozvrhl Vrchlický látku svých tragoedií po známém schematu Aischylově na trojí oddíl: ‚vina — pokuta — smír'. Zvláště umělou formou, veskrze přízvučně, jsou provedena metra sborová. Trilogie však přece obecenstvo neuchvátila tak, jak si autor přál: jednak forma melodramatu mnohému překážela, jiného odpuzovala délka uměleckého požitku. A tak autor nesklízel vždycky vavřínů.

»V sudě Diogena« je vzorek lehkého veselého kousku antického, jenž výborným užitím postavy filosofovy, kryjícího dva milence před pomstou Alexandrovou, stále vděčně baví i širší vrstvy diváků.

Také látky domácí nezaručovaly vždycky básníku příznivého přijetí. Tragoedie »Drahomíra« (1881), »Bratři« (1888) a »Exulanti« (1886) neměly rovněž úspěchu pronikavého; za to líbila se »Rabínská moudrost« (1886) a nade všechna dramata Vrchlického populárnější »Noc

na Karlštejně« (1882), líčící veselou zápletku otce vlasti Karla se svým vlastním rozkazem.

»Noc na Karlštejně (vyšlá již v třetím vydání) mnoho za svou populárnost děkuje arci osobě Karla IV., jehož zákaz, aby žena nedlela přes noc na oblíbeném jeho sídle, je tu přestupován dvěma sličnými hříšnicemi, z nichž jedna je sama císařovna, toužící po větší lásce manželově. Zápletka rozluští se ke spokojenosti obecné přispěním důstojného arcibiskupa Arnošta — a drama toto dlouho ještě bude plniti domy obecenstvem intelligentnějším.

A zrovna tak různý úspěch měly jeho pokusy prosaické. Některé — studie vědecké — náleží svým celým rázem až období následujícímu; jiné — práce belletristické — dožily se sice i překladů, ale přece ukazují, že mistr slova básnického ve všedním chodu mluvy pohybuje se velmi nezvykle. Jeho prose schází lehký švih a prostá elegance, jaké se divíme u Svatopluka Čecha — a tyto práce jsou asi jeho nejslabší.

Jsou to: »Povídky ironické a sentimentální« (1886), »Barevné střepy« (1887) a »Nové barevné střepy« (1887), obsahu dosti rozmanitého. Básník sám cítě asi půdu nepevnou, od těchto povídek později upustil.

Za to však skvostně se mu zase daří překlady. K veledílu Dantovu připojuje v době této další veledílo staršího písemnictví vlaského: je to Tassův »Osvobozený Jerusalém« (1889); ale Musa jeho zalétá již i do krajů germánských a východních: překlad Hafizova Divanu (1881) záhy zatlačuje váhou svou překlad Byronových Hebrejských melodií (1889) a nade všechny vysoko vyniká překlad veledíla písemnictví německého, Göthova Fausta (oba díly, 1890—1891).

Překlad Tassova ‚Osvobozeného Jerusalema' proveden je mistrnými stancemi a se vzornou péčí; není arci jediné dílo vlašského písemnictví, jež Vrchlický tou dobou přeložil; učinil a přeložil »Výbor básní« 1884 z Cannizzara a 1890 z Carducciho. Rovněž i »Básně« Michela Angela Buonarrotiho zjevily se 1889 v jeho překladě.

Při překladu Háfizova Divanu užil Vrchlický pomoci mladého orientalisty KOŠUTA, tak jako později u překladu Fausta pomoci dra A. KRAUSE. Překlad Fausta byl tím obtížnější, že byl sice již několikerý překlad dřívější (KOLÁRŮV, VLČKŮV), ale jen prvního dílu a jazyka dosti neohebného.

Taktéž Byron nebyl jediný, jejž Vrchlický z angličiny překládal; převedl rovněž slavného Havrana POE-ova s ostatními jeho básněmi (1891).

V desítiletí posledním Vrchlický patrně oddává se drahám a studiím novým; jednak toho byli příčinou odpůrci, kteří znechutili mu na čas divadlo a i v básnění mu vyráželi péro z ruky, jinak nové jeho povolání — professura universitní. O bojích nitra svědčí na př. připojená ukázka z »Mojí sonaty«.

Svatopluk Čech

Ballada,

psaná Svatopluku Čechovi v dobách zlých ze srdce upřímného.

Kdys lásce Villon zasvětil tu sloku
a Banville různých hříček rozmaru,
proč nesměl bych ji psáti, slzu v oku,
snům o mládí při plném poháru,
snům o kráse i slávě, o jaru?
Ať času peruť vše již odvane,
nám v peluň změní kapky nektaru:
Čím kdo je z nás, tím také zůstane!

Jdu za tvou písní v každém jejím kroku,
vzrůst její v každém stíhám útvaru:
Toť lepá socha od spánků až k boku,
plá, svítí, hoří, nezná bez žáru
chvil krušných váhání a nezdaru!
Pod polibkem tvým k žití povstane,
čím letu orla kroky soumarů? —
Čím kdo je z nás, tím také zůstane!

Svůj věčný zdroj má srdce ve hluboku,
ne v kalné pěně cizích odvarů,
je v letu sokolem a srnou v skoku,
niv dcerou je, ne městských výparů!
Nech bzukot kritických všech komárů,
zrak v sebe skloň, hni kšticí, titane! —
Dál sáhni směle v hmotu bez tvarů:
Čím kdo je z nás, tím také zůstane!

Poslání.

Jen ohněm přijde voda do varu,
jen mukou hvězd zář světci zaplane,
svůj pohár zvedám tobě ku zdaru:
Čím kdo je z nás, tím také zůsta ne!

Zeyer — Sládek — Vrchlický.

V tomto desítiletí — hlavně u příležitosti básníkových čtyřicátých narozenin — hrnula se na pěvce vyznamenání a hodnosti, jež částečně změnily také působení jeho životní. R. 1890 jmenován panovníkem řádným členem nově zřízené České Akademie — i rozvinul jako sekretář čtvrté třídy její bohatou činnost iniciativní, 1891 — 1892 jmenován čestným členem král. Akademie Padovské, pražské Umělecké Besedy, felibrů Marseillských, čestným doktorem filosofie university české pražské, 1893 čestným měšťanem král. hlavního města Prahy a mimořádným professorem moderních literatur na fakultě filosofické (později jmenován i řádným professorem téhož oboru), vyznamenán nově založeným čestným odznakem pro vědu a umění atd. Jako professoru universitnímu naskytla se mu možnost rozvinouti novou, bohatou činnost na poli vědeckém a vlastnímu básnickému tvoření dáti větší hloubku a širší ještě obzory. A tím vším stal se Vrchlický nyní prvním a jediným officielním representantem české poesie doma i v cizině; pod

jeho aegidou vycházejí díla mladších básníků, on reguluje postup překladů z evropské literatury ve »Sborníku světové poesie« vydávaném Akademií, jeho hlavně návrhy řídí se udílení cen akademických za výborná díla české poesie, v rukou jeho sbíhají se nitky a vedení celé naší organisace krásného písemnictví.

Osoba vůdcova však přijímá nejen všechen lesk, na ni dopadá také všechna hana a potupa okolního davu. Vrchlický vypil na dno kalich tohoto utrpení — a odtud nad plody jeho rozestřena jest zahořklá resignace bojovníka, jenž musil bojovati sám a opuštěn. Ta resignace jeví se již i v názvech jeho posledních sbírek; a že u Vrchlického »překročen zenith«, svědčí i to, že básník přistoupil sám k výborům svých básní a že vydává též svoje »spisy sebrané«.

»Anthologie z básní Jaroslava Vrchlického« v elegantní úpravě vyšla roku 1894 spolu se studií o Vrchlickém od Zenona PRZESMYCKÉHO (známějšího básnickým jménem polského poety MIRIAMA). Kromě toho z děl básníkových pro školy vyšla péčí Fr. BÍLÉHO Kytka ballad, romancí a legend (1896) a »Kytka lyriky« (1898). Širšímu obecenstvu anthologii jeho výroků sestavil H. V. WUNSCH: Jaroslav Vrchlický jako básník milostný (1894) a Jaroslav Vrchlický jako učitel lidstva (1895). Mimo to Vrchlický naplňuje anthologií svých plodů větší část IV. dílu České Poesie XIX. věku vydávané Májem.

»Souborné vydání básnických spisů Jaroslava Vrchlického« vychází u firmy J. OTTY od r. 1897 a obsahuje nyní již 36 svazků starších i nových sbírek, starší někdy v přepracovaném vydání; »dramatická díla Jaroslava Vrchlického« vyšla 1886—1896 u F. ŠIMÁČKA v 27 svazcích.

Ukázkou »Nových sonetů samotáře« stůj zde:

Své dceři.

Až jednou budou lidé po let sklonu,
ó, dcero, ptát se, čím tvůj otec byl,
tu odpověz: Člun, který ztratil cíl,
a jelen, uštván smečkou chrtů v shonu.

Zvon, který v ňadrech tisíce měl tónů,
však nevyzpíval nejkrasší, jejž snil,
mrak, z něhož časem zlatý déšť se lil,
však v bláto roztál, jak sjel do záhonů.

A jestli to vše zní jak chvála všední,
(neb neskromným být vždycky básník zdá se,
toť anděl, jenž čím výš lét', hlouběj spaď):

Tu zamlč, dobru čím jsem byl a kráse,
leč hrdě tu svou drahou hlavu zvedni
a řekni: Měl mne nevýslovně rád!

* * *

Širokým proudem nicméně valí se stále — i v tomto desítiletí — ještě jeho lyrika. Některé knihy vycházejí sice jen v novém vydání (Motýli všech barev, Sny o štěstí, Rok na jihu...) jiné starší básník doplnil a definitivně upravil: ‚Zlatý prach', ‚Hlasy v poušti' a j., ale přece slušná je řada knih nových, mezi nimi sbírek nevyrovnané formy umělecké a nádherné stavby i jazyka.

Kromě sbírek ‚Okna v bouři' (1894), ‚Kniha sudiček' (1895), ‚Rok básníkův' (1898), ‚Na sedmi strunách' (1897), ‚Písně poutníka' (1896), ‚Život a smrt' (1892), ‚Potulky královny Mab' (1893) jsou to zejména ‚Brevíř moderního člověka' (1891) a ‚Moje sonata' (1896), jež ukazují sílu básníkovu neztenčenu a nezdolánu. Mohutné a vzdorné myšlenky ‚Brevíře' nalézají sourodé sobě umělé formy ‚Mojí sonaty« a není obavy, že by básník — podle jiných sbírek — hodlal zmlknouti docela.

»Zlatý prach« vyšel původně 1884 ve skvostné úpravě salonní; k novému vydání básník připojil některé opravy a doplňky.

»Moje sonata« náleží k nejkrásnějším a nejumělečtějším sbírkám Vrchlického; čtyři její oddíly s prologem i epilogem podávají několik kabinetních kousků, jak Vrchlický ovládá i nejtěžší formy básnické: rispety i ritornely, ballady i ballaty . . . vše ovládáno rukou mistrnou.

Bylo by třeba ještě zmíniti se o menších sbírkách: na příklad sonety: »Portréty básníků« (z r. 1898) aj., pak o nových vydáních drobnějších děl: ‚Selské ballady' atd.; ale díla ta vesměs jsou anebo budou otištěna v »Souborném vydání«.

V některých sbírkách sice básník titulem již hlásí se k únavě a klidu: ‚Bodláčí s Parnasu' (1892), ‚Skvrny na slunci' (1897), ‚Překročen zenith' (1894) a zejména ve sbírkách z r. 1895: ‚Pavučiny', ‚Kytky aster' a ‚Než zmlknu docela'... Jsou to sbírky z dob, kdy na činnost básníkovu přišla nová doba bojů, tentokráte ani od horlivých církevníků ani od zarytých brusičů, nýbrž od generace mladé a nejmladší, jíž zdál se Vrchlický frásovitým parnassistou a přežitkem dob dávno minulých. Pochmurná nálada knih uvedených však nevadí, aby struna básníkova z nich nevyznívala dojmem mohutným a plným; je málo básní, jež se rovnají silou působivosti malému oddílu ‚Co není v evangeliích' v knize ‚Než zmlknu docela'.

Boje, jimiž básník měl býti udolán, točily se hlavně kolem vystoupení tak zvané »České Moderny« (v. v oddíle následujícím) a protagonistou jich byl zejména professor T. G. MASARYK. Nazýval je literarní revolucí a vytýkal Vrchlickému směr eklektický, tedy tu jeho universálnost, z níž naše písemnictví mělo největší prospěch a již Vrchlickému k chvále přičetl jiný učenec, dr. E. ALBERT.

Širším však ještě proudem vytryskla v těchto dobách poesie jeho epická. Roku 1897 vyšlo grandiosní epos, Bar-Kochba, jehož látka vážena je z dob posledního nešťastného povstání Židů za Hadriana, báseň, jež

vyniká nejen krásnou kresbou hlavního hrdiny (Bar-Kochba = syn hvězdy), nýbrž i znamenitým tlumočením názorů básníkových o historii a kosmu.

Vyšla sice v této době i starší jeho díla v nových vydáních; Legenda o sv. Prokopu v 6. vydání, ‚Duch a svět' v 3. vydání atd., také nová kniha, jakési pokračování ‚Zlomků Epopeje', totiž ‚Bozi a lidé' 1900, ale hlavní čin básnický je právě Bar-Kochba.

Bar-Kochba ve 12 zpěvech, líčící dle pozdějších bájí talmudských silného hrdinu židovského, ‚Antikrista' křesťanů ve stilu starozákonních knih Makabejských, byl opět básníku příčinou nových útoků a nesnází. Kritika hledala a nalezla v díle nejednotnost, nehistoričnost, přes to, že básník již dávno se vyslovil, že je suverenní ve zpracování látky historické, nalézala neshody a nerealnosti, přes to, že jich jsou plna díla všech velikých básníků. Počínání takové je snad vědecké a správné, nikoli literarní a spravedlivé.

A neméně trpký osud měla nová básníkova dramata: ‚Marie Calderonova' a ‚Epponina' (1896—1897), ‚Král a ptáčník' (1890) a ‚V uchu Dionysiově' (1900). Také jiná díla básníkova, v této době buď vydaná nebo poprvé provozovaná ‚Midasovy uši' (1890), ‚Pietro Aretino' (1888), ‚Trojí políbení' (1888) a ‚Láska a smrt' (1884) neměla úspěchu, jakému se mohla těšiti díla starší nebo některé jednoaktovky jako ‚K životu' (1885) nebo ‚Nad propastí' (1886).

I dramatická díla básníkova stíhána kritikou a často i vtipnou parodií. Dosti obecné bylo mínění, že básník neváže se ohledy na obecenstvo, jež musí nutně míti každý, kdo chce zvítěziti na jevišti. Bylo patrno, že na př. znamenitá veršovaná komedie ‚Soud lásky' (1885), jež náleží k nejskvostnějším pracím autorovým a jejíž verše zvoní pravou hudbou, zůstává právě pro své krásy básnické, příliš hojně nakupené, jenom dramatem knihovým. Totéž platí o ‚Epponině', hrdinné Gallce z prvních dob římských Caesarů, jejíž jednotlivé krásné passáže valně zdržují nepřetržitý tok děje a jejíž některá krásná místa nejsou uložena na vhodném místě a ve vhodném čase.

Tu by bylo ještě třeba se zmíniti o některých libretech Vrchlického a doprovodech: tak Dvořákovo oratorium ‚Svatá Lidmila', operu ‚Švanda dudák', obrazy Pirnerovy ‚Démon Láska' . . . mistr provází svým básnickým slovem.

Za to tím příznivěji byly přijaty překlady, jejichž obor Vrchlický zase nesmírně rozšířil. Sice až posavad ještě trůní na prvém místě v nich poesie italská: tu přeložil (vlastně vydal) poslední její dílo, Ludv. Ariosta Šíleného Rolanda (1891—1893), ale vedle ní již básník obrací hled k nejzazším národům a literaturám místně i časově tak, jak k nejbližším. Z německé literatury přeložil klassické dílo Hamerlingovo Ahasver (1900) a Schillerova Viléma Tella (1892), z maďarské básně Aranyovu (1891) (spolu s prof. Fr. BRÁBKEM), z polské slavnou Mickiewiczovu Tryznu (1895), z francouzské Rostandova Cyrana de Bergerac (1899) . . . ale také přeložil (spolu s Rud. DVOŘÁKEM) čínské ‚Ši-king'. katalonské Atlantis (od Jacinta Verdaguera, 1891) a dramata Calderonova — a ještě větší je počet toho, co posud chová zavřeno ve svém stolku, jenž stal se pokladnicí skoro celé světové poesie v překladech českých.

Díla autorů exotických vydává v překladech nyní ve ‚Sborníku poesie světové', jejž od r. 1890 vydává Česká Akademie hlavně jeho působením a řízením — a jenž asi ve 100 svazcích přinesl již hlavní díla poesie evropské, asijské i americké.

Kromě toho vydává i různé anthologie překladové: ‚Hostem u básníků' ‚Moderní básníci angličtí' a j.

Překlad Ariosta, autoru ze všech básníků nejmilejšího a nejsourodějšího, přinesl překladateli nové výtky, opáčné nežli mu činěny na počátku jeho dráhy. Některá totiž zvláště kluzká místa — neboť Ariosto nenáleží k básníkům nejcudnějším — překladatel v díle svém vypustil, ježto ‚Sborník' měl si najíti přístup i do škol — a tu zase básníku vytýkáno okleštění, farisejství atp.

Ne tak svorně příznivý byl a může býti soud o jeho pracích vědeckých a literarních »Studie a podobizny« (1892) »Nové stud. a pod.« (1897) Devět kapitol o nov. románu franc.« (1899) a »O knihách a lidech« (1899). Všecky tyto studie (a četné jiné v dennících i měsíčnících) vynikají oslňujícím leskem řeči, nesmírnou sčetlostí, bystrým úsudkem, elegantní formou — a jsou věru z nejkrásnějších feuilletonů, jež kdy u nás o literatuře byly napsány; ale schází v nich onen pomalý postup, drobnohledná methoda, všestranné porozumění, úplný apparát kritický, jaký shledáváme u vynikajících literarních historiků vědy anglické a francouzské. Je to spíše ‚zlatý prach', jak se vyjádřil kritik povolaný, ‚jenž odlétá pod rukou umělce' — a stkvostné tyto poznámky o jednotlivých autorech a plodech nechtí a nemohou býti než výrazem mínění básníkova, nikoli konečným a úplným oceněním.

V těchto ‚studiích' jsou ovšem zase na prvním místě zastoupeni básníci vlastí a francouzští; z nichž v prvé knize (‚Studie a podobizny') nejvíce se šíří autor o Hugovi a Manzonim (jeho »Pátém květnu«). O básnících jiných vykládá se též, ale ne s takovou láskou a porozuměním, jako o těchto miláčcích srdce autorova. Z anglických na příklad v knize uvedené zastoupen jest jen Shelley, z německých Hamerling (mimo jiné parallely), z českých hlavně Erben a Bozděch.

Mnohé tyto studie jsou zajímavější odchylným názorem básníkovým než správným pochopením jádra; studie o Kollárovi (původně přednesená v slavnostním shromáždění Akademie 1893) a Erbenovi (původně úvodem k illustrovanému vydání Kytice) svědčí jistě o hlubokém studiu básníkově a jeho zanícení pro tyto básníky, ale nemohou činiti — a také nečiní — nároků na poslední slovo o nich a na všestranné jich vyčerpání.

Ale bylo by nesprávno, těmto poznámkám básníkovým, tak jak si je činil na okraj své četby, upírati nesmírný význam a velikou cenu pro naši historii literarní. Tu zajisté ponejprv čteme svižně psané, slohem Tainea, Sainte-Beuve-a, Paul de Saint-Victora složené essaye literární u nás — a ony odchovaly celou řadu kritiků literarních, ony povznesly i časopiseckou kritiku výše a dál.

Máme-li po tomto stručném — a neúplném — výčtu hlavních prací básníkových podati úhrnný soud a ocenění, jest to věc ještě obtížnější nežli při Svatopluku Čechovi. Neboť i úsudky vrstevníků se značně liší — vedle nadšených přátel a osobních zbožňovatelů jsou i zarytí nepřátelé a básní-

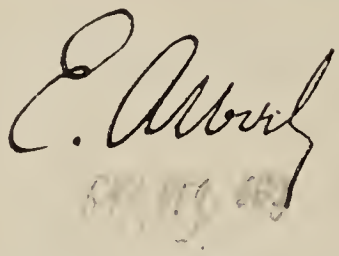

kovi pomlouvači. Leč měříme-li zase to, co básník vykonal, měřítkem, jakého básník sám vyžaduje, musíme vytknouti a uvésti neocenitelné jeho zásluhy a nekonečnou plodnou práci na místě nejpřednějším.

Vrchlickému prvnímu a jedinému náleží zásluha o nesmírný rozkvět a rozvoj moderního českého básnictví. Z osamělého zákoutí, v jakém živořila literatura česká do jeho dob (třebas že vydala i některé plody krásy klassické a významu evropského), on první uvedl ji do středu literatury světové a zase naopak — on plody této světové literatury první u nás v netušených rozměrech tlumočil a překládal. Universální jeho duch v šířce a hloubce oceanu převáděl vlny evropské k nám a vedl zase naše do Evropy — v své osobě on representuje veškeré české básnictví starší, shrnuje v sobě jeho látky, myšlénky i formy, a on zase je východiskem a kořenem všech nových směrů moderní poesie české — od Machara až po Neumanna. Bylo proneseno slovo — a do jisté míry správně — že Vrchlický není literát, ale literatura; a jinde zas byl srovnáván Svatopluk Čech se zlatou strunou českou, Vrchlický však s harfou, jež vydává všechny tóny celé Evropy. Mají-li ty parallely a vývody naznačovati onu universálnost genia, spočívá v nich mnoho pravdy.

Sv. Čecha lze mysliti bez ostatní naší moderní poesie; ale naše moderní básnictví nelze mysliti bez Vrchlického. V tragedii i v komedii, v lyrice i v epice, v překladu i v úvaze — všude Vrchlický ukazuje nové formy, razí nové dráhy, staví nové vzory; a jako nese české motivy a české báje do ciziny, tak zase zúrodňuje básnictví české látkami a formami ostatní Evropy.

Dvě různé obří postavy stojí na prahu české poesie věku XX. Jedna z nich, jež — zušlechtěná literaturou evropskou, kterou v sobě zpracovala a překonala — vytváří z látek českých a domácích nejdokonalejší formou díla nejskvostnější a nejvyšší, z jejichž plodů vane dech mírných rolí, vůně domácích lučin a lesů, — Sv. Čech. A druhá, která s obrovskou sčetlostí, neumdlévající prací snáší vše, co jinde krásného, do rodné půdy, slučuje a spojuje její prvky s cizími a na svých obřích ramenech nese celou mohutnou stavbu nového chrámu — Jar. Vrchlický. Oba jediní, oba svoji, oba čeští, oba velicí — jejich velikost roste tím více, čím menší jsou jejich epigoni.

Bohužel, oba tito velicí básníci nenašli svých kritiků. Také o Vrchlickém je psáno posud velmi málo a po jednotlivu jenom. O studiích ALBERTOVĚ a PRŽESMYCKÉHO byla již zmínka, studie jiné, na př. MASARYKOVA atd., nemají náležitého klidu nestranného posuzovatele. A tak práce celá čeká ještě vykonání.

Z toho, co vyloženo plyne, že Vrchlický nebyl — a asi nebude — nikdy populární, pěvec citů lidových a národových. To jeví se i na rozšíření jeho děl, z nichž jen některá — Noc na Karlštejně a Legenda o sv. Prokopu — mohou se pochlubiti větším rozšířením, ačkoli ani jejich popularita nemůže soupeřiti s popularitou děl Čechových a má částečně své kořeny v látce, nikoli ve zpracování básníkově. Za to tím ochotněji uznává se síla Vrchlického za hranicemi; překlady polské, německé, francouzské i vlaské nejsou vzácnostmi. Němcům zejména učinil jeho plody přístupnými E. ALBERT jedním dílem své »Poesie aus Böhmen«, kterou — vedle Gebauera — i věnoval »Jar. Vrchlický, dem Meister der böhm. Dichtkunst«; vedle Alberta překládali Vrchlického ještě A. GRÜN, hr. BOOS-WALDECK a j.

Vedle básnictví a zároveň s verši vyrůstala a vyrostla v tomto období také česká prósa, jejíž základy položeny byly Němcovou a Sabinou (viz shora) a jejíž vybudování náleží několika slavným jménům. Za Němcovou šly obě sestry, Světlá i Podlipská, za Sabinou Pfleger-Moravský, Kolár, Arbes i Vlček; největší však obliby se dožil a český román této doby nejlépe stělesňuje Alois Vojtěch ŠMILOVSKÝ.

Vojtěch Schmilauer, jak původně se nazýval, již ve svém rodišti Mladé Boleslavi, kde vyrostl pod ochranou dědečkovou, vssál do sebe živě dojmy svého okolí, jež zvěčnil později v »Rozptýlených kapitolách«. Vystudovav obrátil se na dráhu učitelskou při středních školách, působil nejprve jako profesor při gymnasiu v Klatovech, na konec jako okresní školní inspektor v Litomyšli, kdež i zemřel. Pohnutá doba tehdejší, kde zejména snadno šířily se klep i pomluva, byla by málem literáta zahrnula nepřízní, jíž bylo stíháno samo zřízení okresních inspektorátů; leč vděční žáci nedopustili tohoto bezpráví a památka Šmilovského zůstává čista a nezkalena.

A. V. Šmilovský

Narozen byl 24. ledna 1837 z rodiny zámožné; své vzdělání školní rozšířil i cestami na západ a na jih. V Klatovech profesoroval 1860-1873; krásná Šumava nadchla ho k některým jeho skladbám románovým: »Parnassie«, »Starohorský filosof«, »Za ranních červánků« a j. zrovna dýší vůní její lesů a skal.

V Litomyšli, kde míval jako okr. inspektor na gymnasiu dovolenou, byl všeobecně oblíben u žactva i učitelstva; za to však leckterý učitel venkovský zrádcoval ho v novinách, když z rozkazu vyšších úřadů Šmilovský musil někdy oznamovati vynesení a nařízení, jichž plnění bylo přece vždy zůstaveno jednotlivcům. A někteří jeho žáci zase po smrti učitelově byli by se rádi vyhřívali na výsluní jeho slávy. Zemřel 20. června 1883 v Litomyšli a památka jeho uctěna tam i pomníkem.

Šmilovský vytvořil český román a českou novellu. Samostatný ráz jeho tvorby, její prosté složení, lidová řeč, samorostlé myšlénky, rázovité povahy — vše je u něho české: látka i forma. Nezalétaje do daleké minulosti ani do mlhavých končin fantastických, zůstává doma, nejraději na Šumavě, mezi svými sedláky a měšťáky — a jejich osudy i řeči zaznamenává s věrností podivuhodnou a přece jemným vkusem. Povídky jeho nesou v sobě vždy ušlechtilou tendenci — umění mu není samo sobě cílem, chce buditi a vzdělávati svůj národ, činí to obratně a s výsledkem znamenitým.

Nejčtenější z jeho románů a povídek jest drobnější kousek: »Za ranních červánků«, poprvé 1875 vyšlý v Osvětě, v němž krásně se rýsuje na pozadí šumavských hvozdů a uprostřed jímavé idylly dvou mladých srdcí obrovitá postava Dobrovského. Že autor nezapomíná ani humoru, svědčí tato ukázka:

— »Přinesli koroptvičky. Abbé pojedl kousek masa a okusil několik kapek pravého mělnického vína. Obroční jej nutil do jídla i vína, Dobrovský však přestal na mále. Vyprosil si skleničku čerstvé vody a rozhovořil se. Ústa mu jela jako po másle a oba páni poslouchali jej pozorně a vděčně, divili se, smáli, tytýž i tak chechtali, že se popadali za boky. Dobrovský se rozjařil a metal vtip za vtipem, žert za žertem jim do duše. Když již se měl v duchu k odchodu, přemýšlel o vhodném finale svého hovoru. Této věci býval vůbec pamětliv i milovný a rád se zableskl před společností, kterou uměl lehkým i příjemným způsobem bavívati.

»Račte věděti, že jsem exjezuitou,« vypravoval, »a neměl bych svého hnízda chváliti, ale kdo rozumný odvážil by se upírati, že měli jezovité pravou životní moudrost, ať tak dím, najatu?«

»Ó, bylo to tovaryšstvo osvícené a učeností i moudrostí slynoucí,« polichotil mu farář.

»Za mladých let střečil jsem se kdysi s otcem jezovitou, jenž měl v duši více moudrosti nežli na hlavě šedin. ‚Otče důstojný,‘ pravím k němu ‚co jest mi činiti, abych šťastně a pokojně byl živ, jak při vaší velebnosti to spatřuji?‘ — ‚Přidrž se, synu milý, tří zásad, jež ti chci dáti na cestu životní. První jest: Noli parlare contra dominum praelatum. To jest: Mluv vždy slušně a pěkně o svých nadřízených; nepomlouvej jich nikdy, neposuzuj, nevytýkej jim chyb a třeba byly jako Krkonoše. Ještě nikomu na dobré nevyšlo, kdo mluvil a reptal proti nadřízencům. — Druhá jest: Facias officia tua taliter, qualiter. Neboť: budeš-li horlivcem vykonávaje své povinnosti, popudíš na se závist i nenávist svých soudruhův a budeš míti život

nepokojný; pakli budeš zanedbávati svých povinností, dostanou se ti nadřízenci tvoji na kobylku a vynajdou si již metlu na tebe. — Třetí jest: Sine mundum vadere, sicuti vadit. Svět má své nohy a svou hlavu a jde si po vůli. Já ho nezastavím, ty ho nezastavíš, my ho nezastavíme. Ergo: nestarej se o něj a nenarazíš, neklopýtneš!‘ Jak se vám líbí ty tři zásady otce jezovity?«

»Oh, výborně, výborně,« volali farář s obročním jedním dechem.

»Myslím, že by si je měl každý člověk zapsati, aby jich nezapomněl,« dodával farář.

»Ano, ano, do kalendáře,« doložil Dobrovský, propukaje v smích, nad nímž se oba pánové zarazili.

Dobrovský použil té pomlčky jejich, poroučel se a odešel.

»Je to duchaplný muž!« prohodil Konipas k faráři. »Duchaplný a moudrý!«

»Jen si to myslete,« namítal farář. »Máť on za ušima a nic dobrého v něm nevězí. Však to dokázal už z mládí s Pražským evangeliem sv. Marka. Nic mu není svatého. Skoro se mně zdá, jakoby si z nás a celého světa dělal blázny.«

»Ale jděte, jděte, velebníčku.«

»Však my také víme, kam pěnkava nosem sedá. Však jsme jen tak do větru neabsolvovali dost pracně svých dvanácte škol.«

»To je pravda.«

»Ovšem, pravda, milý pane obroční. A my konáme povinnosti, k nimž nás bůh povolal, svědomitě a náležitě. Proč se nám plete abbé do toho, proč hasí, co ho nepálí?«

»To je pravda! Co má s tím arcidarebákem Hukalem? K čemu jsme my, úřad, tady? Nedostaneme-li Hukala dnes, dostaneme jej zítra, pozejtří. Do smrti mně to nevyjde z paměti, že jsem toho ničemu tak zhola propustil. A bez trestu! Toť proti všemu předpisu. To by tak bylo!«

»Vidíte!«

Idylka románku točí se kolem švarné venkovské dívky, Madlenky z Lučic, již si zamiluje František, syn obročního Konipasa. Ten sňatku nepřeje a také nepřeje mladým lidem farář Strnad, jenž nerad vidí, že Madlenka dochází na pobožnost k dědečkovi Mrštinovi, »tajnému kacíři«. Obroční a farář nastroji intriku, již však obratným způsobem Dobrovský přetrhne a ve prospěch obou mladých lidí obrátí. Zejmena humoristické je líčení, jak Dobrovský při jedné vyjížďce s hrabětem Černínem na faráře, hřejícího se na sluníčku, spáchá první český hexametr:

»Ejhle bukáč baňatý podepřen tamo o stěnu chrouní.«

Idyllickým rázem blíží se tomuto krásnému románku i »Setník Dřevnický« (1872) a »Krupař Kleofáš«; leč i o větší díla Šmilovský pokoušel se se zdarem. »Starohorský filosof« — podle něhož je člověk »nevděčné zvíře« — je z větších takových vážných a hlubokých prací, nejoblíbenější jsou však »Nebesa«, nazvaná dle starého faráře,

jehož oblíbeným zvoláním »nebesa!« jest román nazván, a »Na čerstvém vzduchu«, jehož prvá část (»Sladké nesmysly«) překypuje bujným humorem, druhá pak (»Vážné pravdy«) ukazuje rozsáhlou životní zkušenost a hlubokou mravní tendenci. »Mély«, hrdinka »Čerstvého vzduchu«, jest čtenářkám Šmilovského zjev nejsympathičtější. Tragického rázu — tendence arci až snad příliš zřejmé — jest »Martin Oliva«, kdežto v »Kmotru Rozumci« hlavní hrdina jest pouhým rámcem, do něhož zasazena jest řada mravoučných povídek.

(Dle medaillonu sochaře J. Jilka.)

Sebrané ‚spisy výpravné' Šmilovského, vyšlé v 10 svazcích u Fr. ŠIMÁČKA (1880—1896; 3. vyd. 1898—1899) obsahují kromě uvedených ještě řadu drobnějších povídek, původně do kalendářů psaných, ‚z města' i ‚vesnických', dále drobné kresby »Starý varhaník«, »Starý Měchura«, »Procul negotiis«, pak šest drobných vzpomínek »Rozptýlené kapitoly«, dvě novely »Bez lásky« (jichž arci mělo býti původně »půl tuctu«) a konečně román šumavský »Parnassie«.

Práce novellistické a románové zajišťují Šmilovskému vždy místo v prvních řadách českého spisovatelstva; jeho díla však i jazykem — je protkán hojnými úslovími a pořekadly lidovými, jež Šmilovský na svých toulkách venkovem nasbíral — i formou i látkou vyslovují nejlépe ducha lidu českého. Arci Šmilovský nezůstal pouze při novellistice; pustil se i do

básnictví a dramat — novellistovi neuškodí, řekne-li se, že v tomto oboru setkal se s nezdarem.

»Básně« (1874) jeho pokoušely se jíti stopou Erbenovou; »Pozůstalá dramata«, (1891—1893) ve čtyřech svazcích obsahující truchlohry i veselohry (»Natalie«, »Žid z Prahy«, »Zlaté tele« atp.) nedočkala se ani provozování na jevišti.

Úvahy o něm — kromě některých článků časopiseckých — jsou řídké: 1885 napsal jeho životopis spolu s rozborem jeho prací Jos. NOVÁK v programu gymnasia litomyšlského.

Pracovna Karoliny Světlé.

Vážnou soupeřkou počtem a velikostí svých románů byla Šmilovskému starší jeho vrstevnice, šiřitelka a zastavatelka idejí kruhu Májového, s nímž i do literatury vstoupila, paní **Karolina Světlá**. Vstupujíc do života jako poněmčená dívka pražské rodiny měšťanské, záhy působením svého domácího učitele a (později) manžela Mužáka přilnula na stálo a vřele k myšlénce vlastenecké; přejímajíc pak po smrti Němcové její dědictví stala se i horlivou bojovnicí za práva žen, jejich emancipaci. Tyto ideje — vlasteneckou mezi ženami, ženskou mezi muži — šířila neunavně svými hojnými povídkami a romány; a nestačujíc pérem, šířila je i veřejným vystupováním, řečmi a jednáním. Ona je první bojovnice a řešitelka ženské otázky u nás — ona také dovedla připoutati první vítězství k jejím praporům.

Nadšení, jaké drželo Světlou stále v čele ruchu ženského i literárního je vtištěno i jejím plodům; ve všech jejích pracích je jakási horečka a vášeň, její postavy jsou spíše vidiny nežli osoby, její rozmluvy spíše žaloby a obrany, její spis spíše jen napovězení toho, co autorka chtěla říci. Dobrou ukázkou tohoto bojovného ducha jest kletba Jozy Kobosilové, vesničanky, v »Kříži u potoka«:

»Zdaž, ó bože, bídnějšího jsi stvořil tvora nad ženu?! Kde asi bloudila spravedlnost tvoje, když muži ji vydals v šanc, když stanovils, on že pánem jejím bude, nechť udělá ze srdce jejího podnož, nechť duši její rozšklube jako dítě na louce kvítko, nechť si lásku a čest její v bláto zašlape, hříchem že to nebude ni před tebou ni před lidmi? Kterýžto [zeměplas svijící se pod nohou lidskou je ničemnější mne, ženy zhanobené? Každý vlas na hlavě lidské prý počítáš a slze ronící se z očí žen nepočítáš? Každý zločin tresceš mečem plamenným, jen na ženě-li spáchána mužem křivda, zrada, vražda, tu odvracuješ tváře, aby ti nebylo trestat oblíbence svého? Avšak tenkráte pomstit musíš! Dovolávám se práva věčné pravdy, které vše přetrvá co je a bude, které nezhyne i kdyby země se propadla, nebesa se zbořila a trůn tvůj se překotil. Oslyšíš-li mne, pak volati budu, kamkoli mne zatratíš, aby to slyšelo i slunce i hvězdy i kůry andělské a lidstvo i propasti pekelné, že nejsi, že nikdy nebyls, zvuku jen a stínu že se klaněli a báli . . . a smáti, nahlas se smáti budu, poženou-li pak andělé zlí, tebou z ráje potupně vyvržení, útokem na bašty hradu tvého nebeského a budou-li ti chtít vyrvat žezlo. Ba vyrvou ti je, neb seslabena bude pravice tvoje, spravedlnosti-li se vzdáš; onať pavézou a štítem tvým, základ, po němž nohy tvoje kráčejí, roucho, v něž se obláčíš a koruna hlavy tvé, bez níž přestaneš být i ty. I dovolávám se tedy po druhé i po třetí práva věčné pravdy, žádajíc si na tobě, aby plémě to podvodné pod střechou tou zrozené, týmž hříchem vyhubeno a zničeno bylo, čím na mne se provinilo, nebudiž při Potockých nikdy již lásky poctivé —«

A tento bojovný zápal vede dále k idealismu, jenž líčí někdy vše jiné, krásnější, vznešenější než ve skutečnosti, jenž potom nevšímá si daných poměrů a osob, přenáší se lehce přes rozdíly věků, stavů i pohlaví. Jako sama již v dětství lehce se přenášela — aspoň v mysli — přes leckteré předsudky některých členů rodiny, tak počínají si i její hrdinové a rekyně.

Světlá — vlastně Johanna Rottová — narodila se v Praze 24. února 1830 (v ulici Poštovské, jež později na její počest přezvána ulicí K. Světlé). Otec její pocházel prý ze staré rodiny, kdysi francouzské, matka z německého rodu porýnského. Leč v příbuzenstvu jejího muže, za něhož se 1852 provdala, bila ještě neporušená krev českého venkova. Petr Mužák, domácí učitel zprvu a pak manžel Světlé, pocházel z Podještědí a vlastní prací domohl se ve studiích čestného postavení; byl profesorem kreslení na realce pražské. Z manželství nezůstalo potomků — jediné dítko záhy zemřelo.

Spisovatelské jméno zvolila si po rodišti svého manžela — Světlé, vesničce podještědské.

První práce její, kterou se účastnila snah kruhu Májového, bylo významně pojmenované »Dvojí probuzení« (1858); pak spisovatelská činnost již neutuchá a přes nemoci i veřejné zaměstnání Světlá rozvíjí činnost stále bohatší. Náleží k nejplodnějším našim osobnostem literárním — na 100 prací pochází od ní, v době ne plných čtyřicíti let.

Dům, v němž žila a zemřela Karolina Světlá.
(V Praze, nároží Karlova nám. a Ječné ulice.)

Romány její a povídky čerpají svou látku hlavně z dvojího ovzduší — staropražského a ještědského. S ovzduším staropražským důkladně se seznámila v mládí — a z toho je čerpán její takřka programový román »První Češka« (1861), její romantickým šerem obestřený kus pochmurného děje »Zvonečková královna« a jiné menší (»Škapulíř«, »Motýl« atp.), do ovzduší ještědského zapadala pak již jako vyspělá spisovatelka, s úmyslem studií a umělecké práce. Sice marně se snažila uvésti mezi své známé stařenky a dědečky také Boženu Němcovou, ale sama z postav těch severočeských vytvořila hrdiny svých nejlepších románů: »Kříž u potoka« (1868) z nich nabyl největší slávy, »Kantůrčice« jest asi nejmilejší dílo autorčino; mimo tyto však jsou ještě široce rozloženy »Vesnický román (1867), »Nemodlenec« (1873), »Frantina« (1870), »Láska básníkova« a j.

Z ostatních brzo větších brzo drobnějších prací Světlé, mohou býti ještě uvedeny. »Společnice« (1859; vyšlá v 3. vydání), »Skalák« a »O krejčíkovic Anežce« (rovněž třikrát vyšlé), »V hložinách«, »Cizota«, »Kresby z Ještědí«, »Konec a počátek«, »Hubička«, »Cikánka«, »Líbánky koketiny«, »Lamač a jeho dítě«, »Rozcestí«, »Poslední paní Hlohovská«, »Černý Petříček« atd.

Některé spisy mají ráz vzpomínek a zápisků; takové jsou »Několik archů z rodinné kroniky« a »Ještě několik archů z rodinné kroniky«, pak »Upomínky« a konečně velmi cenné příspěvky k pozdější době našeho probuzení: »Z literarního soukromí« (1880, o sobě 1898).

»Spisy sebrané« začaly vycházeti několikrát; v jednom vydání (1874—1880 5 svazků) vyšly hlavně povídky vesnické, v druhém (5 sv., v Nár. Bibliotéce, 1874 až 1887) větší její romány spolu s drobnějšími povídkami. Nové vydání vychází od r. 1899 u OTTY [dosud 11 dílů].

Světlá byla i hojně činna veřejně; její hlavně prací 1872 byl zřízen »Ženský výrobní spolek český«, ona hlavně organisovala spolkový ruch ženský u nás, ona mluvila jménem českých žen při slavnostních příležitostech, ona pomáhala 1890 budovati první střední školu ženskou »Minervu«. I její veřejné vystupování podobá se působení literárnímu, s nímž tvoří nerozlučný celek; jako nejmohutnější místa jejích románů znějí její veřejná proslovení; tak 1. července 1862 končila řeč svou, zatloukajíc hřeb do praporové žerdi Sokola pražského (při svěcení praporu českých dam):

Žofie Podlipská.

»Žádáme si od vás, byste se vždy zastali slabého a před mocným se nechvěli, jen ušlechtilosti se kořili a lži a zrádě vždy odhodlaně na hlavu šlápli, žádáme, byste otčinu vždy nade vše milovali a lidskost nejen v srdcích nosili, ale také ve skutcích jevili, žádáme, byste si cti nad život vážili a v ženě vždy viděli kněžku všeho dobrého a krásného!«

Toto veřejné hlavně působení rozšířilo jméno její po celém národě; to zjevilo se při úmrtí 7. září r. 1899. Pohřeb její byl národní manifestací — a články všech listů oceňovaly její nesmírné působení.

Světlá dočkala se také několika studií a rozborů; ze životopisů nejlepší jest práce Terezy NOVÁKOVÉ »K. Světlá, její život a její spisy« (v »Mat. lidu« 1890), z rozborů pak nade všecky literarní práce naší doby vyniká výborný spis Leandra ČECHA »Karolina Světlá. Kritická studie« (Brno, 1891; původně v »Hlídce literarní«).

Kdežto Světlá působení své rovnoměrně rozdělila na forum veřejnosti a do práce literární, činíc si z knihy jenom nové řečiště a obětujíc často formu i obsah ideji, její mladší sestra, paní **Žofie Podlipská,** vybrala si cíle vyšší a umělečtější. Kdežto romány Světlé, ač mnohdy široce založeny a na bystrém studiu lidu vystaveny, přece svou rhetoričností znavují a zůstávají, pokud se dokonalosti týče, za jednoduššími a skromnějším pracemi Šmilovského, paní Podlipská — méně tvoříc, více pilujíc — provedla první u nás velkolepé romány historické, se zdarem se pokusila i v románě sociálním a zanechala několik zdařilých povídek drobnějších.

Žofie Rottová (narozená 15. května 1833) stejně asi se sestrou Karolinou vstoupila do literatury; podléhajíc však více vlivu manžela, lékaře MDra. Josefa Podlipského, věnovala dílům svým více práce — vázána rodinou nemohla se také tolik oddávati životu veřejnému. Věnujíc se po smrti manželově cele svým dětem (syn její, Prokop Podlipský, náležel k nejčelnějším politikům mladším, dcera její Ludmila provdala se za Vrchlickeho) a literatuře, zemřela 17. prosince 1897.

K největším jejím dílům náleží rozsáhlý cyklus románový: »Anežka Přemyslovna« (1879), »Jaroslav Sternberg« (1881) a »Přemysl Otakar« (1892—1893). Velkolepý tento román dějem čerpaný z 12.—13. století je první pokus o práci, již později s lepším výsledkem provedl Jirásek. Podlipské nepodařilo se ještě náležitě zobraziti dobu tehdejší, osoby jedna-

jící nejsou ani železní mužové, jak je líčí kroniky, ani kajícné ženy, jak je kreslí staré passionály. Také myšlénky, jež vkládá svým rekům do hlavy a na jazyk, jen místy se hodí k této době rytířstva — a nejvznešenèjší ideje věku XIX. nemohou nás smířiti s anachronismem, jejž u svých nositelů způsobují.

Gustav Pfleger-Moravský.

Lépe se jí dařily romány sociální: první její práce taková, »Osud a nadání« (1872) ukazovala již její mistrnost, a vrcholu dostoupila »Peregrinem« (1881), v němž podobně jako sestra Karolina vhodně užila svých vzpomínek staropražských, ale jen k vyzdobení děje vlastního. Mohutné pak rozpory lidí silných se železnými kolesy osudu, spory talentu a tradice, boje za svobodu i lásku — s krásným líčením bouřlivého ovzduší jara národů i hřbitovního klidu reakce — to vše činí z románu Podlipské dílo nejzávažnější. Menší práce, jako »Žíti neb nežíti« »Právo lásky« (1890), »Nalžovský« (1878) a j., druží se důstojně k těmto jejím dvěma arcidílům.

Mimo jmenované v textu jest od Podlipské ještě řada jiných prací: rozlohou »Peregrinu« se blíží »Příbuzní« 1878; »Dvě novely«, »Pozemský prach«, »Stará píseň« (1895) a »Illuse« (1897) náležejí k větším, »Vrtochy pana Pětihorského« a »Svědomí« k menším jejím pracím novellistickým. V rukopise zanechala »Mír« (otištěn 1898).

Kromě belletrie pokoušela se i v dramatě: »Ženská pýcha« (1898) (arci nerovná se jejím romanům), psala pro mládež (jako sestra Karolina) a překládala z francíny — román Sandové »Konsuelo« (1864—1867) a Scribeovu »Sklenici vody«.

»Sebrané spisy« její počaly vycházeti již 1867 (v Nár. bibliotéce, 4 svazky), nyní vychází nový soubor. Ocenění celé práce však dosud není.

Sociální román arci již pěstoval před Podlipskou u nás všestranný Gustav **Pfleger-Moravský**, její vrstevník. Rodák moravský studoval v Praze, ale nemoha pro zákeřnou chorobu studií dokončiti, věnoval se pak hlavně literatuře. Z počátku táhla ho k sobě lyrika; sbírky jeho prozrazují silný vliv Byrona — když jej překonal, ujal se díla velkolepého. Umínil si stvořiti po vzoru Puškinova Oněgina (jenž ovšem také v posledních koncích má vzorem Byronova Dona Juana) také veršovaný román český, v němž by s osudy mladého rozervance byl zobrazen život městský i venkovský současný. »Pan Vyšinský« (1857—1859) však tohoto úkolu nesplnil; společnost česká tehdejší byla příliš malá — Pfleger i děj si musil vy-

půjčiti z jedné povídky Fričovy v »Ladě Niole« — hrdina, jímž byl Pfleger sám, nebyl dosti činný — a tak dílo zůstalo troskou, již opraviti a dokončiti básníku smrt zamezila.

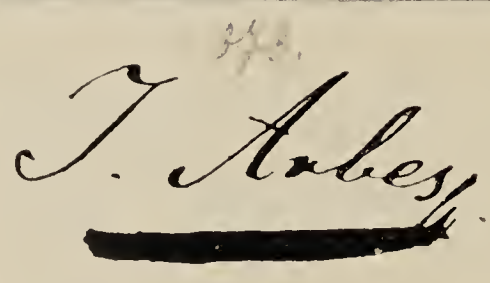

Sbírky jeho menší »Dumky« (1857) a »Cypříše« (1861) nezůstaly osamělé; později k nim přibyla stkvostná báseň romantická »Královna noci« (1875), jež vyniká nádhernou formou. I v pozůstalosti jeho nalezeny básně, jež pak otištěny v I. a III. svazku jeho Spisů sebraných. Mnoho básní sám spálil, byv uražen pošklebnou moravskou kritikou svých »Dumek«.

»Pan Vyšinský« přivedl básníka k románu prosou; »Ztracený život« (1862) — otištěný v Slovanských besedách Hálkových — nepronikl ještě tak, jako pozdější »Paní fabrikantová«. V této práci Pfleger již vkročil do ovzduší továren, z něhož vytvořil pak (1863) nejlepší svou práci: »Z malého světa«. V tomto románu pokusil se pak Pfleger zpracovati otázku sociální, na níž pak ještě pozdější spisovatelé s různým zdarem zkoušeli své síly.

Vedle těchto hlavních románů, několikrát vydaných, jsou od Pflegra ještě některé drobnější novelly a románky: »Alex« (vyšel ještě 1881), »Dva umělci«, »Dvojí věno«, zlomky cestopisů a j.

V »malém světě« konflikty osob jednajících líčeny jsou úchvatnými barvami a mohutnou silou. Zvláštní síla leží v jejich dialogu — a již z tohoto románu bylo viděti, že Pfleger má také značné nadání dramatické. Dramaty také literární činnost Pflegrova se uzavírá: lépe se mu dařily veselohry (»Ona mne miluje«, »Kapitola I. II. III.«), z nichž dosud se na jevištích udržel »Telegram«, nežli truchlohry, jež trpí silným vlivem Shakespeara a dramatiků německých. Smrt nedopřála básníkovi rozepnouti křídla k letu vyššímu a smělejšímu.

Narodil se 27. července 1833 v Karasejně na Moravě, zemřel dne 20. září 1875 jako úředník České spořitelny. Nechal po sobě hojnost prací rozdělaných, jejichž některé zlomky byly otištěny při jeho spisech sebraných. »Sebrané spisy« tyto vyšly v sedmi svazcích v »Národní Bibliotéce«; tam jsou otištěny i zbytky pokračování »Pana Vyšinského«, jenž měl se státi nejlepší jeho prací, ale zůstal velikou troskou. Ukázkou díla, jež líčí osudy mladého rozervance, po způsobu Oněgina rovněž nezdarem konečným trestaného, stůjž zde fragment části I.:

— — — — — — — — — — —

Mně sic nebude již přáno jařmo staré s šíje střást,
mojí hlavě posivělé v otrockou se skloní prst,
otrocké mi ruce hodí k poutům v hrobě hliny hrst,
ale vy, ó druzi mladí, než vám skončí věku běh,
vystoupíte nohou šťastnou na svobody slunný břeh.

Protož nechať v temnu vůkol bičem vládne hrubá pěst,
každý v srdci věrně chovej budoucnosti blahou zvěst,
všechny myšli sdružuj pevně jedné velké snahy svaz,
všechny síly sbírejte se, až je k činu svolá čas,
pobratří se lidstvo volné, klesnou pouta otroků,
a též prapor náš, ó bratři, zavlá v jasném vysoku.

Svatopluk Čech

Snímek rukopisu (z »Písní otroka«) Svatopluka Čecha.

633.

Grosman a Svoboda v Praze.

(XLVIII.)

Leč dál! — Na druhém křídle obydliště
Se kryla básníkova kancelář;
Tam však ni přeskrovného útočiště
Neměla elegance světská tvář.
Těch devěti Muz svaté obětiště
Se nerovnalo chrámu přeslavnému,
Nad nímž se klenba k nebi zhvězděnému
V závratné výši volně vypínala
A ku nadšení mocnému tak zvala:
Vchod do svatyně bohů Olympických
Byl bez ozdob a sloupů bez jonických.

(XLIX.)

Jen holé zdi a skoro bez nářadí:
Toť reka našeho Muz jesti chrám!
Zde o pořádek oko nezavadí,
Když k stolu vzhlédne, k starým almarám,
V nichž tlupa básníků své lyry ladí.
Na židlích srovnán papír na chumáče,
V nichž v mnohé básni srdce láskou pláče;
Pak vzácný divan z předpotopních časů
A pantofle, tož ze všech světa pásů,
A župan, jemuž schází rukáv levý:
Jen to se zraku zdivenému jeví.

(L.)

Tam turecká se dýmka o Miltona
Podpírá dlouhou z třešně trubicí:
Zde stará šavle seká do Platona,
Že mudrc od ran skoro krvácí;
Tam těžká hůl své velké panství koná
Převážně ležíc na zákonníku.
Co Němce Kanta slavnou kritiku
Svou nohou židle rozlámaná drtí,
Co Hegel s Schellingem se v koutě škrtí:
Podává Heine s Börnem sobě ruku
se líbajíce srdcí ve souzvuku.«

Daleko za sebou však všechny romanopisce let padesátých nechal hojností plodů, širokým obzorem myšlenkovým, hlubokostí koncepce a uměleckým zpracováním látky nejlepší hlava celé české literatury tehdejší **Jakub Arbes.** Není autora, jenž dovede lépe dojímati, uměleji zapřádati pásmo děje, čtenáře lehčeji pobaviti a přece zanechati v jeho mysli těžké zrno myšlenky, jako tento osamělý tvořitel smíchovský. Žije jako orel sám na vrcholech své tvorby, nedostihuje sice čistotou jazyka Šmilovského a neodposlouchal také tak pečlivě tluk srdce českého jako litomyšlský inspektor škol venkovských: ale on povznesl román český na výši ostatních literatur moderních, on pronikl také do ostatní Evropy svými pracemi, on vytvořil díla umělecká prvního řádu, stvořil nový druh v belletrii, obrodi český román i novellu.

Samostatný, jako jeho literární tvářnost, jest i jeho život. Narodiv se 12. června 1840 na Smíchově (— rodiště svého nikdy po delší dobu neopustil —), byl chudými rodiči určen k řemeslu, ale ponechán konečně na studiích, jimž se horlivě věnoval jak na reálce, tak i na technice. Již 1855 počal spisovati — nejprve německy, jako Mácha; leč záhy přilnul horlivě k ruchu národnímu a byl pak žurnalistou, což mu vyneslo i vězení v době bojů s vládou ústaváckou. I žurnalismus opustil, strávil několik let v redakcích Politiky, Národních Listů, Šotka a j., stal se sice na čas dramaturgem zemského divadla českého (1876—1879), ale opustil konečně každé povolání, aby se mohl věnovati jedině svým studiím a práci literární.

Arbesovi není žádná půda vědy cizí; zabývá se s oblibou mathematikou jako logikou, psychologií jako filologií; naučiv se několika jazykům románským, germánským i slovanským, všímá si pečlivě proudění literatur světových, ale neméně laskavě a vřele zahloubává se do zažloutlých listů starých českých knih a on, romanopisec řídkého nadání, jenž stejně vládne bohatou fantasií jako úzkostlivým pozorováním skutečnosti, nepohrdá úmornou prací literárního historika — on vykopal takřka znovu ze zřícenin stkvělý obraz Máchův, on prvý pokusil se rehabilitovati nešťastného Sabinu.

Obraz jeho myšlenek i cítění podávají arci nejlépe jeho romány a romanetta, s nimiž vystoupil již r. 1866. Ale ještě snad lépe se jeví v závěrku jeho »studie povahopisné« o Máchovi, v němž promlouvá o pěvci Máje takto:

»*Svrchovaně šťastný a blažený básník neb aspoň básník o ničem jiném nežli o štěstí, blahu a slasti zpívající jest v Čechách řídkou výjimkou i za nynějších dob, neřkuli za dob Máchových — ba více, takový básník jest v Čechách skoro anomalií . . .*

Německé esthetiky pro dorůstající mládež a poetisující diletanty arci zcela opravdově předpisují, že prý má býti duše básníkova sama o sobě svrchovanou harmonií — odleskem samého božství . . .

Ale toť předpis pro šťastné Němce, národ panujících — českým poetům mužům diktuje srdce a cit český předpisy poněkud jiné . . .

Neboť, kdož medle z nás, kteří máme jen ždibek citu a známe dějiny české, kdož z nás mohl by zapomenouti na bezpříkladné utrpení národa našeho — kdo z nás může býti svrchovaně šťastným při vzpomínce, čím jsme druhdy bývali a čím jsme nyní?

Avšak nedosti na tom!

Déle nežli půl věku bijeme se už hrdě v prsa, volajíce: »My — my« atd. — -- a přece když kdokoli z nás upřímně a poctivě všecky ty skutky české v útulném zátiší zkoumá — zda není mu tak bolestně, jako by se mu slza mimoděk tlačila do očí?

Ne, ne — býti v Čechách svrchovaně šťastným a blaženým, není upřímnému Čechu ani nyní ještě možno . . .

Na okamžik, na chvíli, na čas možno snad na vše, co minulo, co trvá a co nás ještě trpkého, bolestného, ba krutého očekává, zapomenouti — ale trpkost, přirozená a oprávněná, poněvadž z minulosti, přítomnosti i nejbližší budoucnosti (pokud tuto lze předvídati) resultující trpkost dostaví se u každé poctivé české duše konečně přece zase — a tak ovšem, je-li člověk básníkem, nelze vždy a ve všem dostáti německým předpisům o svrchované harmonii básnické duše vůbec.

. . . . . [Mácha] Žije více světu, jak obráží se v jasném, nepředpojatém zrcadle jeho duše nežli skutečnosti, nalézá potěšení a útěchy jediné v duševní práci. Namáhavá, úmorná a obětovná práce duševní jest mu vším. Hlučných, veselých nebo rozpustilých společností nemiluje. Překážejít

mu. Samota, ve které může myšlénkám svým úplně uzdu popustiti, jest mu milejší vzrušujících a rozptylujících zábav.“

Práce Arbesovy vesměs svědčí o mohutné snaze umělecké a širokém podkladu pozorování a vědomostí, na nichž jsou vybudovány. Jméno jeho sloučeno je s novým druhem literárním, jejž v romanopisectví zavedl — je to romanetto. Romanetto, jímž literární dráhu svou začal, jest také dosud jeho nejvlastnější půdou: vědecké hypothesy rád tu provádí na základě minuciesně provedených podrobných popisů dějem rychlého spádu, jenž obyčejně naplňuje čtenáře chmurným děsem a chladnou hrůzou. Málokteré dílo české může se vykázati scénami toho dojmu a příšerné hrůzy, jako jsou na př. scény ve »Svatém Xaveriovi« — ať již se líčí noční scéna v chrámě, kde zavřený přítel básníkův prožívá všechny hrůzy horečné fantasie, anebo děsná scéna nad hřbitovem na Malvazinkách, kde za žlutavého plápolu vykopávají oba poklad Balkův — nebo scény v »Ukřižované«, kde mračný kněz vráží nůž do prsou Krista a vyřine teplá krev, nebo závratně hrůzná scéna v »Newtonově mozku«, kde na kolísajícím se trojhranu zápasí oba hrdinové nad bezednou propastí věků . . . atd. atd. Jen tvůrčí fantasie nekonečné bohatosti opřená o důkladnou znalost nejpodrobnějších věd a řízená železným strojem logickým mohla se vůbec k líčení těchto úchvatných scén odvážiti — a je mistrnou formou dokonale provésti.

»Romanetta« jeho, vyšlá ve třech dílech 1878—1884, založila slávu Arbesovu a zjednala mu i čestné uznání v soutěži evropské. Nejfantastičtější z nich jest asi »Newtonův mozek«, 3. vydání 1901, drobotinka sice, ale železnou logikou uchvacující a strhující, největší slávy došel »Svatý Xaverius«, jehož třetí vydání s illustracemi Böttingerovými vyšlo 1899. »Svatý Xaverius« stělesňuje asi nejlépe vůdčí myšlenky Arbesova romanetta. Autor seznámí se v pochmurné scéně, byv náhodou zavřen v chrámě svatomikulášském, s neznámým mužem, jenž vyskočil na oltář před obraz sv. Xaveria. Doví se — zvláště za pozdějších schůzí s novým přítelem — že malíř obrazu skryl (podle vyprávění babičky) v něm jisté tajemství; kdo by to tajemství rozluštil, že nabude vzácných pokladů. Přítel autorův tajemství rozlušťuje — jisté zádrhliny na obraze, spojené v síť, dávají cestu k pokladu, jejž vyjdou oba přátelé v noci kopat. Zdá se z prvu, že v skutku našli poklad — ale když kopají dále, převrhne se svítilna, v žáru živeném kusy síranů domnívá se přítel autorův viděti hrozícího sv. Xaveria i prchne. Shledá pak, že nález je bezcenný — ale je zatčen. V touž noc byla totiž spáchána loupež v kostele svatomikulášském, on v rozčilení zapomněl na vše, co se tehdy dálo, nemohl se ospravedlniti a byl odsouzen. Autor setká se s ním náhodou v trestnici a doví se datum oné loupeže. Pozná, že je to datum oné noci, kdy v noci za Smíchovem vykopávali poklad, vymůže pomocí přátel obnovení pře a rehabilitaci, ale donáší zprávu příteli, když tento na dvoře vězenském na slámě a pryčnách umírá — tak, jak zobrazen v chrámě svatomikulášském umírající sv. Xaverius. Rovněž mohutně působí »Ukřižovaná«, zrovna tak přesně psychologicky zase je vybudován »Ďábel na skřipci«. Nádhernou kresbou vynikají »Akrobati«, vzpomínkami zase na rok 48. zase »Sivooký démon« — »Zázračná madonna«, »Elegie o černých očích« a »Můj přítel vrah« kruh romanett zakončují. Rozsahem a formou náležejí k nim vlastně romány »Ethiopská lilie« (1886, 1891 a 1900),

jež velmi jímavým způsobem zavádí čtenáře do dějin objevení Neptuna, a »Poslední dnové lidstva« (1895), jež arci nikterak nepodávají to, co by čtenář podle názvu očekával.

Od romanett postoupil autor k románům; některá romanetta beztoho již širokým založením stávají se romány (»Sivooký démon«), ale vlastní práce románové zabíhají záhy k jiným látkám, obírají se otázkami sociálními a místo železné stavby logické a nečekaných komplikací nastupuje v nich tendence, jež vede často k rozvláčnosti a mnohomluvnosti. Tak veliký román »Mesiáš« (1883) je již touto vadou stižen, »Štrajchpudlíci« zůstali vůbec nedokončeni. Jiné takové jsou »Anděl míru« otištěné 1889 v Národních Listech, »Démantová garnitura« (1889) »Moderní upíři« (1882), »Kandidati existence« a j. Některé konečně čistou tendencí socialistickou ztrácejí mnoho ze své ceny umělecké: takové jsou: »Pro bratra socialistu« (1894), »Z víru života« a j.

Některé své romány Arbes přepracovával: »Epikurejce« na př., ale s nevalným štěstím; »Moderní upíry« dokonce 1884 zdramatisoval, ale ukázalo se, že divadelní obecenstvo není schopno v hledišti stopovati spletenou psychologii autorovu.

Lépe se dařily drobnější práce, jichž je rovněž celá řada: z nich nejvíce vynikají kabinetní kousky Arbesova tvoření: »Mravokárné románky«, jež žíravým sarkasmem illustrují několik lidumilných hesel. Jim příbuzné jsou »Předměstské arabesky« (1883), »Miniatury«, »Drobnokresby« a »Silhouety«. Některé mají již ráz studií literárně historických anebo o dějinách umění: »Český Paganini« (1884) »Ze zákulisí« (1888), »Z martyrologie umění« (1892), »Ve službě umění« (1885), »Idylly utrpení a bídy« a některé drobnější.

Podobně jako sám v těchto povídkách a skizzách jde vždy cestou svou, samostatně a bez ohledů, táhla ho k sobě i díla jiných, samorostlá a samosvojná. Tak přeložil revoluční román S. Koliše (pod pseudonymem Antonín BOUSEK) »Košut a Metternich« (1894), jejž arci pro nedostatek volnosti tiskové musil »upraviti« — a zajímavého Leisewitze jediné dílo: »Julius Tarentský« (truchlohra).

Novost a svéráznost jeho literární činnosti přivedla však básníka i do mnohých nesnází a svízelů. Částečně byly to nepříznivé poměry — boje národa českého s vládami nepříznivými 1867—1879 — jež zavedly autora i za mříže žalářní, částečně neústupné jakési doktrinářské lpění na zásadách volnosti (i v kritice) a svobody (i v životě literárním), jež Arbesa krušilo. Zobrazuje boje ty ve svých románech chtěl přece i dokumenty samy zůstaviti budoucím — z toho vzniklo několik sbírek materialů, jež jednak mají tendenci čistě politickou, jednak také literárně historickou.

Největší jeho práce taková jest »Pláč koruny české neboli Persekuce lidu českého v letech 1868—1873«, která ve velikém svazku den po dni, hodinu za hodinou, podle článků novinářských a vlastních zápisků zaznamenává ztráty národa českého ve prudkém tom boji s vládami vídeňskými. Téhož asi směru jest pozdější sbírka: »J. Exc.

hr. Fr. Thun z Hohensteina, c. k. místodržící v království Českém« (1896), jež však již samou látkou zůstává za velikou sbírkou první. Neukončeny zůstaly náběhy k některým jiným sbírkám; jiná díla vydal s pseudonymem »J. Svoboda«, konečně v »epištolách svobody« vydal anonymně 1880: »Lež a pravda o sv. Janu Nepomuckém«.

»Pláč koruny české« vyšlo i v 2. vydání 1894—1896 a působí mohutně právě suchým kalendářním postupem, ač nelze upříti, že by nějaký výběr a seskupení podle určitých oborů látku více zpřístupnil.

Z drobnějších možno jmenovati: »První sociální revoluce« (1892) a »Z bojův o vykořenění lidské bídy«.

Literárně cenné jsou zvláště jeho »Karel Hynek Mácha« (1886), vzpomínka jubilejní, pak »Nejstarší památník« (1890) a »Nejstarší české relikvie a památky« (1887). Arbes některé tyto látky zpracoval i belletristicky (»Z martyrologie umění«), jiné zase zůstaly ještě pohřbeny v novinách a časopisech. Práce tyto jsou vesměs ceny veliké, založené často na důkladném studiu pramenném a jeví všestrannost Arbesovu ve světle nejskvělejším.

Leč nicméně přes veškeru práci a snahu nepodařilo se Arbesovi se svým talentem proniknouti naprosto; básník nedostoupil oněch slunných výšin, se kterých by mohl zírati suverénně na hemžící se pod ním lidstvo, zůstal stále v církvi bojující, strádající a resignující. Neshodnuv se s nakladateli, počal dvakráte vydávati své »Spisy sebrané« vlastním nákladem (1885 a 1895), ale po obakrát podnik zašel nedostatkem odběratelů. Ač veřejnost zdánlivě oslavila 60. narozeniny autorovy, přec v literární obci naší zaujímá Arbes pouze křeslo dopisujícího člena Akademie s nejmladšími literáty zároveň. Daleko většího uznání dostalo se autorovi v cizině.

Proti Sabinovi, Arbesovi a Šmilovskému, proti Pflegru-Moravskému a sestrám Rottovým ustupují ostatní zástupcové románu do pozadí. Nikoli snad tím, že by jména jako Vlček, Kolár, Schulz, Turnovský, Svátek, Stankovský a j. neměla v písemnictví našem dobrý zvuk: ale látky a jejich zpracování zůstávají celkem tytéž, nastává jen broušení a pilování, zdokonalování a tříbení, jímž pomalu český sloh románový vzrůstá k samostatnosti, jazyk nabývá pružnosti a ohebnosti, s jakou pak v období následujícím autoři noví tvoří díla v skutku klassická.

Nejpilnější z těchto dělníků na roli národní a nejlepší mistr jazyka jest **Václav Vlček**. Zní-li ještě čeština Sabinova (na př. v »Na Poušti« a j.) skoro sprostě nízce, je-li jazyk Světlé ještě tvrdý a neobratný, libuje-li si Arbes v cizích slovech, Šmilovský zas přesycuje úslovími — řeč románů Vlčkových je ono zlaté středocestí, o jakém blouznili naši buditelé. A totéž platí o stavbě a látce jeho románů: proti tendenčnosti Světlé, realismu Sabinovu, logičnosti Arbesově, romantice Pflegrově spojuje Vlček v rozlehlých a rozsáhlých svých dílech vše, co průměrného čtenáře může zajímati. V té době, kdy se líbily romány Schwarzové a Flygaré-Carlénové,

(Václav Vlček.)

kdy byl v oblibě starý Zschokke i nový Freytag, v době Postela a Meissnera, Bret-Harta a Dickensa romány Vlčkovy plnily zdárně svou úlohu. V desítitisících exemplářích rozletujíce se do světa, budíce lásku k vlasti a národním ideálům, vedouce k dobru a kráse, řečí správnou a lahodnou, měly neposlední zásluhu — snad ještě větší než obě ženské autorky — o získání širých vrstev českých dívek a matek.

Václav Vlček narodil se 1. září 1839 v Střechově u Kácova nad Sázavou. Studoval v Praze a záhy již účastnil se ruchu literárního jako žák gymnasia akademického. Po odbyté filosofii učil nějaký čas na gymnasiu budějovickém, vstoupil pak do redakcí denníkův a usadil se konečně od r. 1871 na Vinohradech jako redaktor i vydavatel »Osvěty.« Od té doby stojí v popředí života veřejného, zvláště jako člen výboru »Svatobora«, jemuž věnuje nezištně činnost namahavou.

K písemnictví přilnul záhy; již 1863 vyšel veliký román »Po půlnoci«, v němž literární tvář autorova jeví se dosti zřetelně; rychle za ním následovala řada drobnějších i větších románů, z nichž veliká část poprvé vyšla v »Osvětě«, podruhé pak ve sbírce laciné četby ženské »Libuše«. V »Sebraných spisech« autorových (vydávaných od 1899 nakladatelstvím Šimáčkovým) vycházejí práce jeho většinou již po třetí.

Nejslavnější a nejrozsáhlejší jeho román jest »Věnec vavřínový« (1872, 1879, 1885), jehož děj vzat jest z tehdejších poměrů společenských a jehož závěrek působí jako mohutný akkord varhan při truchlé mši zádušní, nejlépe provedeny a propracovány jsou »Samohrady« (1884 až 1886, 2. vydání 1889), v nichž zejména autoru se povedly kresby povah dětských. K těmto velikým románům sociálním druží se některé historické: »Dalibor« (1868) a »Ctibor Hlava« (1869), k těmto pak řada drobnějších novel historických: »Jan Švehla«, »Paní Lichnická« a j. Všechny vynikají uhlazenou formou, ideální snahou a čistou tendencí vlasteneckou.

Z větších mohou býti ještě jmenovány »Zlato v ohni« (3. vyd. 1900), »Jan Hvězda z Vícemilic« (2. vyd. 1874), »Černé jezero«, a »Setník Halaburd« (1892); z menších ještě »Jan Pašek z Vratu« (1868) v »Matici Lidu«) a »Ondřej Puklice« (1897 s názvem »Ve jménu božím«).

Nová vydání Vlčkových románů vycházejí značně přepracovaná; ano, některé romány své Vlček i zdramatisoval. Z románu »Samohrady« stala se tak tragedie »Povodeň« — Vlček vůbec již od prvopočátku lnul k dramatu. Z těch nejčtenější jest »Eliška Přemyslovna« (z r. 1866), nejmohutněji na scéně působí effektní »Lipany« (1881); méně se dařily autoru veselohry.

Vlček vůbec na veřejnost vystoupil verši; »Moderní Mysing« v »Humoristických Listech« byl jeho prací první — a již 1864 dobyl truchlohrou »Soběslavem« ceny. Z r. 1865 je »Přemysl Otakar«, z r. 1866 »Milada«. Veselohry »Šachy« a »Rebelie v Kocourkově« jsou rovněž z prvních let básníkovy činnosti. »Eliška Přemyslovna« vyšla 1893 po čtvrté.

Vedle této bohaté činnosti belletristické i dramatické je ještě důležité Vlčkovo působení veřejné. Tu na prvním místě sluší vytknouti vydavatelství »Osvěty«. Vzmáhající se ruch literární let šedesátých vyžadoval nutně kritické časopisy, jež by sledovaly jednak pokrok literatur cizích, jednak stopovaly domácí produkci. Takový měsíčník vznikl redakcí Vlčkovou, spolupracovnictvím hlavně Zákrejsovým, a byl dlouhá léta vedle Časopisu Českého Musea jedinou naší vědeckou revuí; třicet ročníků »Osvěty« v nichž vyšla řada nejlepších prací Šmilovského, Jiráskových, Vlčkových a j., v nichž pravidelně registrována česká literatura, v nichž vždy Vlček stál na stráži proti všemu, co bylo nebo mohlo býti škodlivo vlasti a národu — třicet těch ročníků samo je nejlepším svědectvím mohutné pracovní síly autorovy.

V »Osvětě« Vlček účastnil se také rozmanitých bojův a půtek literárních; některé z těchto bojovných článků vydal i o sobě: tak zejména »Vlastenecké epištoly« a »Jednoho jest potřebí«.

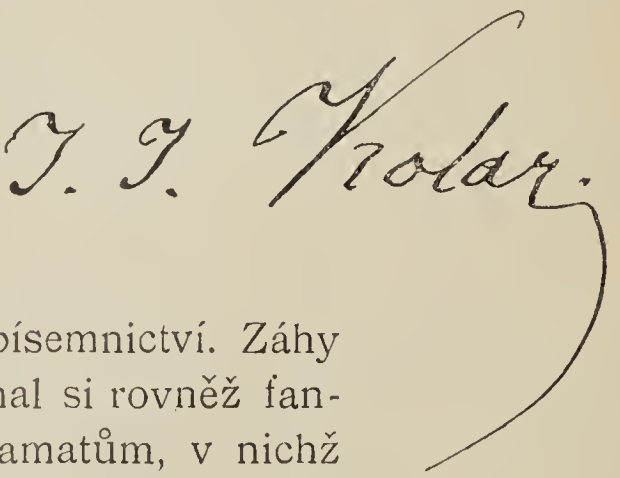

Podobně jako Václav Vlček činnost svou mezi román a drama rozdělil samorostlý a sukovitý Josef Jiří **Kolár** (vlastně Kolář). Podobaje se svým samostatným vzdělám Arbesovi, vedl si neméně svérázně i v písemnictví. Záhy již oddal se romanopisectví, v němž počínal si rovněž fantasticky jako odvážlivě, přistoupil pak k dramatům, v nichž hlavně překvapovala volnost názoru o původnosti, pokoušel se i v básnictví lyrickém a epickém, hojně překládal — a zabředl na konec do kulturní historie. Hranatý v obcování vybral si povoláním divadlo; nepříliš pečlivý vnější formy obíral se nejraději salonní veselohrou. Některá dramata jeho mají podnes znamenitý úspěch, což ovšem částečně

Dům (v Praze II. na Zderaze), v němž žil a 1896 zemřel J. J. Kolár.

lze vyložiti jeho výbornou znalostí divadelní techniky. »Pražský žid« a »Žižkova smrt« ještě dnes plnívají domy, třebas pathos jejich vyznívá někdy dutě, »Tři faraoni« a »Mravenci« jsou snad nejveselejší kusy českého divadla, třebas trpěly značně fraškovitostí.

Narozen 9. února 1812 ze staré rodiny pražské nabyl studiemi na fakultě filosofické v Praze a v Pešti, kdež byl vychovatelem, rozsáhlého a nevšedního vzdělání. V Uhrách seznámil se také s Kolárem, na něhož upomíná i jméno spisovatelské, a jenž vzbudil v něm vědomí národní. Vrátiv se do Prahy, byl Tylem uveden na dráhu divadelní, náležel k nejstarší četě českého herectva a zemřel na odpočinku v Praze 31. ledna 1896. Bratr jeho František věnoval se rovněž umění divadelnímu.

Literárně vystoupil již 1847 truchlohrou »Monikou«; 1850 přidružila se k ní »Magelona«, 1851 »Žižkova smrt«. Těmto prvním dramatům mnoho ceny ubrala pozdější literární kritika, ukazujíc o nich, že jsou velikými plagiáty. Cennější jsou pozdější »Pražský žid (1872), »Smiřičtí« (1882) a »Primator« (1883); neúspěch divadelní »Umrlčí hlavy« (1885) a »Královny Barbory« (1884) velice Kolára zabolel. Tím větší obliby došly za to veselohry »Dejte mi čamaru« (1871), »Mravenci« (Malíř Rainer čili Praha před sto lety) (1870), »Ďáblova Legenda« a »Tři faraoni«.

Úspěch dramat, třebas někdy jen částečný, vedl Kolára i k básnění: není však v písemnictví našem hned něco tak groteskního a bizarního, jako jeho »Básně« z roku 1879, z nichž dlouho se šířily tragické verše

»rodičům své Majdaly
poslal pak ty kajdaly.«

Lépe se mu dařily překlady básní — dramat cizích. Z těch zvláště byl slaven překlad Göthova »Fausta«, provázený obrněnou předmluvou, pak Schillerova dramata »Loupežníci«, »Valdštýn« a »Úklady a láska«, dále Shakespearova dramata »Hamlet« »Makbeth«, »Kupec benátský«, »Zkrocení zlé ženy« a j.

Z románů jeho největší slávy došli »Muzikanti« nebo »Ďábel ve fraku« (původně v Lumíru Mikovcově 1859, pak o sobě 1867); jasně ukazují také jeho způsob tvoření »Pekla zplozenci«, »Malíř Rainer« aj. Nepohrdal ani látkami fraškovitými: »Povídačky veselého studenta s červenou karkulkou« jsou jedna z mnohých prací takových.

»Muzikanti« probírají filosofii umění a dějiny české hudby — ale zapleteny a propleteny jsou tak silně rozmanitými scénami bizarními a fraškovitými, že dojem uměleckého povznesení ve čtenáři značně je roztřesen a otupen. Mimo jmenované v textu Kolár vydal ještě »Libuše v Americe« a j.

Sebrané romány jeho počaly vycházeti již 1854; do 1861 vyšlo jich 6 svazků; naproti tomu vydání v »Nár. Bibliotéce« Kobrově záhy uvázlo.

Kromě románů zabýval se i obrázky kulturními; napsal tak: »V staré Praze« (1887) a »Světem bludů« (1889).

Podobný oběma romanopiscům-dramatikům Stankovský dovedl rovněž obratně psáti drama jako romány, ale činnost jeho zastíněna byla šťastnějšími druhy, přes to, že psal mnoho a dosti obratně, kdežto méně plodného Špindlera od zapomenutí uchránily nejen některé obratné překlady, nýbrž i veřejná činnost a čilost žurnalistická.

Josef Jiří STANKOVSKÝ (1844—1879) náležel k pilnějším a svědomitějším pracovníkům literárním: vzpomínkou literární jsou »Vlastencové z Boudy«, pěkně pracovaný román historický z dob českého povstání »Maxmilian Rumpal, prachatický primator« (v Matici Lidu 1875), z vlastního života: »O slávě herecké« (1879). Cíle jeho byly vysoké; věnoval se úplně dráze spisovatelské, opustiv práva, ale zemřel dříve (35letý), než mohl své ideje uskutečniti. Vzdělával se překlady: »Písně Mirzy Šaffyho« (1876), »Faust« Lenauův (1875) a téhož »Albigenští« (úryvky jich vyšly ve Světozoru 1872) svědčily o dobré snaze po správnosti formy; překlady jiné za to, hotovené na rychlo pro divadlo, projevují příliš patrně kvap a chvat: byly to zejména operetní texty (»Krásná Helena« a j.) a také některé tragedie a dramata (Wilbrandtova ‚Aria a Messalina', Calderonův ‚Lékař své cti', starý ‚Sedlák křivopřísežník' a j.) Připravoval se tak na dráhu dramatickou, na kterou šťastně vkročil několika menšími veselohrami: »Literární nádenníci«, »Nedejme se«, »Hej Slované« a j. Ale první veliký jeho pokus — šestiaktové drama »Žebráci« — ztroskotal se úplně přes šetrnou přízeň obecenstva i vlídnou celkem kritiku DURDÍKOVU. K této práci konal i podrobná studia historická — výtěžek jejich vydal 1872: »Odboj Nizozemska proti Filipu II.« V pozůstalosti jeho nalezené dějiny českého divadla později doplnil a vydal J. L. TURNOVSKÝ; 1881 vyšla ještě veselohra »Malý král«.

Josef Jiří Stankovský.

Z románů a novel mohou býti ještě jmenovány »Král a biskup« (1875), »Z dob prvé persekuce«, »Dobrodruzi« (2. vydání 1897) »Vnučka farářova« (2. vyd. 1894), »Milovský reformator«, »Drobné povídky« a j. Sebrané jeho spisy výpravné počaly vycházeti r. 1897.

Šťastnější osudem literárním i životním byl Ervín ŠPINDLER. Narozen 29. srpna 1843 v Chocni usídlil se záhy na Podřipsku, kde stal se — založiv později si orgán »Podřipan« — sloupem strany mladočeské. Trpěv za své přesvědčení nejen od vlády, ale i od strany staročeské, dožil se naposled plného vítězství své strany a s ním i veřejných hodností — purkmistrovství Roudnického, okresního starostství a poslanectví na sněmě království i na radě říšské. Dramatického básnictví účastnil se jen překlady — Wilbrandtova »Grakcha« (1876) a Girardinův »Návrat z hrobu« byly jím zčeštěny, za to platně posloužil národnímu uvědomění jeho román vlastenecký »Bělohorští mučedlníci« (2. vyd. 1867) — méně již byly oblíbeny dva svazky »Historických povídek« — ale nejvíce založila jeho slávu činnost lyrická a epická. Vlastní »Básně« (1866) stojí příliš pod

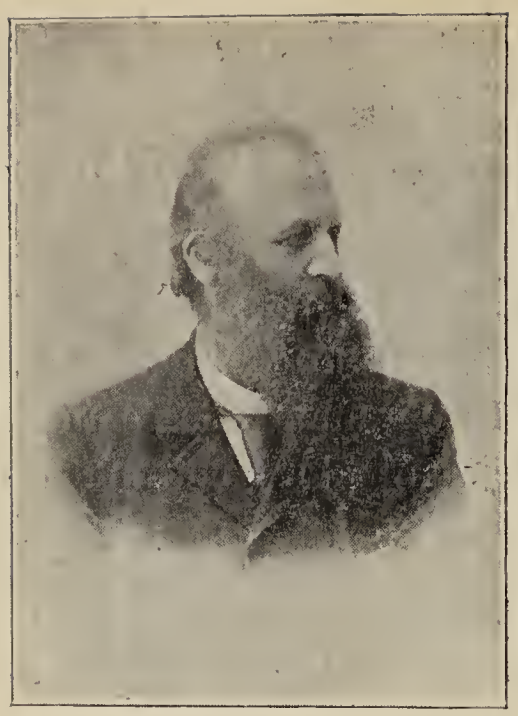

(Ervín Špindler.)

vlivem Heineovým, jehož překladem právě se zasloužil. Zčeštil jeho »Atta Troll«, což se mu však nezdařilo tak dobře, jako »Kniha písní«, jejímž překladem Špindler u nás mnoho básníků obrátil k Heineovi. Ještě větší vliv však měl jeho překlad Meissnerova »Žižky« (dokončený 29. února 1864), věnovaný »pravému příteli lidu, JUDru Rudolfu Thurn-Taxisovi«, jenž mohutnými akkordy zněl zvláště v bojích ústavních 1867—1871.

Ukázkou jazyka tehdejšího může zde státi úryvek závěrku překladu (tytéž slohy, jež v originále Meissnerově uvedeny již shora):

»Toť dlouho již! Nová se záře lesku
osiřelým i silným opět stkví.
Čech dosud sirotkem; starého blesku
sotva že jiskra v duchu jeho tlí.
Zatím, kdy ku stolu cizáci zasednuli,
Čech v domě svém je živ co pacholek,
jemuž i řeči svatých práv uzmuli!
Poslední dědictví mu ničí časův vztek.
Jen jako meč na vetché stěně sálu —
dob zástava, kdy Čechů slyšeno —
má každá chatrč tu svou píseň žalu,
jevící šeptem vše, co ztraceno!

Ztraceno vše a nezbudíš se více
ze spánku smrti, chudý lide můj?
Je pravda to, že tvoje zřítelnice,
že mrtev jest veškerý život tvůj?
Viz kolem kol s vyjevenými zraky
probouzí svět se ze sna, aby žil,
nechceš s jinými z hrobu vstáti taky,
roznítiv opět životních svých sil?
I západ, sever vše probouzí sebe,
však k mému srdci dí zlé tušení:
Po takových dnech, jaké potkaly tebe,
se žádný národ více nevzbudí! —

I kráčel jsem — s radostmi a i s bolem
tou krásnou zemí vrchy vroubenou,
naslouchaje domnělým nad mrtvolem
na každou hroudu klada ruku svou.
Ó v srdci jeho dosud krev se proudí,
života pramen běh svůj nestaví,
a ze spaní, kdy vášeň v hruď se loudí,
zem němě vzhlíží v blankyt modravý.
Leč, zdali pak se jeho rány zhojí?
Unikne chorý hrobům ledovým?
Teď na loži se hází v nepokoji —
najde se spasitel? — Já nepovím!

Však vím, že přijde ještě den, kde k boji,
v poslední zápas zem ta povstane,
kde k soudu, k pomstě naposled se zrojí,
a v bratrův maso nehty veklane;
den zápasu, bolesti, utrpení,
jak číše až na pokraj plněná,
den kde ve válce najde rozřešení,
zda Čech — či Němec zvítěziti má!
Já však o této krveplné době,
jak skončena, nic nechci věděti,
mne těší to, že dávno v chladném hrobě
chladné mé tělo bude ležeti.

Všestranná za to byla činnost Ferdinanda Schulze. Obíraje se zprvu literaturou s hlediska čistě vědeckého — v časopisech let šedesátých

Ferdinand Schulz.

a sedmdesátých, leckdy anonymně, je skryta leckterá výborná jeho studie literární — pak jako několikanásobný redaktor, přešel konečně úplně do tábora belletristů. Po drobnějších novelliách historických přišly veliké romány — z nichž zvláště slaveny »Latinská babička« (1886), »Nymburská rychta« (1889) a bojovný »Doktor Johánek« (1887).

Z prací jeho ostatních mohou býti uvedeny ještě »Starý pán z Domašic«, »Čeští vystěhovalci« (1876), »Dvorské panstvo«, »Česká Magdalena«, »Povídky« (3 svazky), »Povídky olšanské« (1895), »Šlechtické novely« (1886), »Mžikové fotografie a figurky«, »Moderní novelly« a j. a j.

Řada ostatních novellistů a povídkářů je téměř nepřehledná: redaktor Svátek bral si látky historické, v nichž liboval si i archivář Dvorský; povídky ze svých zkušeností životních psali Turnovský a Herrmann; humoresky Gallat, Züngel a Melišová-Körschnerová; dámské povídky Věnceslava Lužická, Moravou se obírala Františka Stránecká . . . . . mnoho jich přikrylo již vůbec zapomenutí: osud starších údů nových literatur, že jako na svadlé listí klade se nové, tak řady jejich zasypány jsou vrstvami mladších.

Josef Ladislav Turnovský.

Josef SVÁTEK (1835—1897), dlouholetý redaktor vládního »Pražského Denníku« náležel k nejlepším znatelům doby rudolfinské a z ní také volil nejlepší své romány. Práce jeho vycházely v příloze »Denníka« a je jich slušná řada — »Marie Terezie a Karel VII.«, »Čeští křižáci«, »Sasové v Praze 1631«, »Vězeň na Křivoklátě«, »Astrolog«, »Paměti katovské rodiny Mydlářů« a j.; 1895 počal vydávati své sebrané dějepisné romány, z nichž známy jsou »Tajnosti pražské« z roku 1848. Ještě známější jsou — a také důležitější — některé jeho práce historické: »Obrazy z kulturních dějin českých« 1891 (2 svazky) a »Ze staré Prahy« (1899). Po Rezkovi ujal se pokračování v Zapově kronice českomoravské, což provedl velmi pečlivě a svědomitě. Sbírka »pražských pověstí a legend« (1883) je však příliš idealisována.

Archivář František DVORSKÝ (nar. 3. října 1839 v Sobotce) napsal »Naše staré obrázky« (1879—1880), Josef Ladislav TURNOVSKÝ (1838—1901), ředitel kanceláře Ústřední Matice Školské, vydal 1882 zajímavý kousek autobiografický: »Z potulného života hereckého« (kromě toho ještě několikeré povídky a humoresky); ve věrném obraze starší doby spočívá hlavní důležitost práce té, jakož i v jeho »Pamětech«, jež počal vydávati 1900. Rovněž důležité tímto věrným líčením doby jsou i ostatní jeho práce vzpomínkové: »Z naší doby«, »O životě a působení Jos. Kajetána Tyla« (2. vyd. 1892) a »Frant. Jaroslav Rubeš« (1895). Jinak činnost jeho je hlavně žurnalistická a čistě časová. Nepatrné jsou jen práce Gustava Herrmanna (1839—1873), Em. Fr. Züngla (1840—1894) a Antonie Melišové-Körschnerové (1833—1894); tím rozsáhlejší činnost za to vyvinula Věnceslava LUŽICKÁ (nar. 6. prosince 1835 v Hořovicích), původním jménem Anna Srbová. Ona byla hlavní přispěvatelkou »Libuše« a nahrazovala českým čtenářkám Flygaré-Carlenovou. »Povídky z malého města« (4 sv. 1878—1884), »Chlumy« (3 sv., 1886—1890), »Na zříceninách«, »Saloména«, »U kamen-

ného domu« atd. jsou jen některé názvy — že psala i pro mládež, dorůstající i odrůstající, samo se vysvětluje. Větší význam náleží pracím Františky STRÁNECKÉ (1839 až 1888), jejíž »Některé črty« (1885), »Z pohoří moravského (1886), »Z našeho lidu« (1883) a souborné »Povídky, obrazy a črty« (1889—1892) projevují podrobné studium Moravy a svědomitou práci autorčinu.

Největší skoro část všech těchto novějších romanopisců — po vzoru Tylově — spojovala již s činností touto také činnost dramatickou. Tak vedla k tomu sama doba — nebylo ještě stálé scény, na které by se mohl český autor dramatický zkoušeti — teprve 1881 otevřena budova Národního Divadla. Do té doby české drama stále mělo jaksi dobu průpravnou.

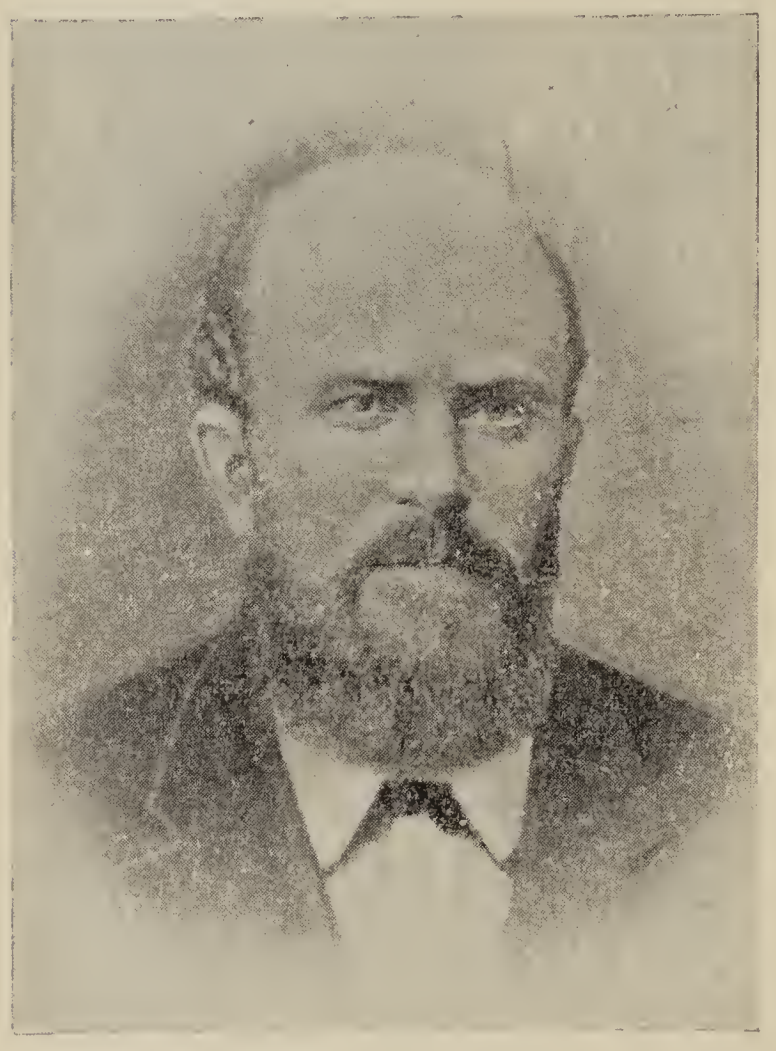

Emanuel Bozděch.

Z těch průkopníků českého dramatu byl nejlepší hlava chmurným osudem stižený Emanuel **Bozděch.** Vyrostlý také z románu a prošed rozmanitými redakcemi — také německými — vybral si s pevným odhodláním úděl dramatika. A s touže svědomitostí a péčí, s jakou se k tomuto povolání připravil, tvořil i svá dramata, tragedie i komedie, nemnohé, ale vzorné a na svou dobu dokonalé. Jeho dialog je mistrný, kresba povah ucelená, řeč lahodná a vybroušená, vtip jemný a uhlazený — práce jeho jsou chloubou českého písemnictví.

Klassický kus jeho je jednoaktová »Zkouška státníkova«. Malou ukázkou její znamenité stavby může býti část 10. výstupu, kde Kounic přemlouvá Marii Terezii proti vůli císařově, aby sjednala spolek s Francií. Básník, dávaje slovo Kounicovi, praví jeho ústy:

Kounic: Dvé velkých říší vidím ucházeti se o přízeň slavného domu rakouského: Francii a Prusko. Obě mu nabízejí ratolest míru a zlaté ovoce svornosti; z jedné však jenom ruky může jich přijmouti vznešená panovnice má a stisknuvši ruku jednu zamítnouti musí druhou. Příliš veliká jest řevnivost mezi Paříží a Berlínem, příliš hluboká propast, dělící tyto dva mocné státy, než aby ticho, které se od poslední války rozprostřelo nad Evropou, něčím jiným bylo než mrtvem před bouřkou. Co nevidět strhne se lítá vichřice, západ počne zápasiti s východem a hlavě rodu habsburského nutnost nastane rozhodnouti se, které z obou vážek by přitížila svým mečem. Kéž by to byla vážka Francie! Neb ratolest, kterou lstivé Prusko co klamným odznakem míru krýti chce nedostavenou dosud pevnost, není z bohulibé olivy, nýbrž z proklaté jívy, na které Jidáš se oběsil, a lesknoucí se ovoce, které nás vnadí, není zlaté jablko

Hesperidek, jehož požívání dodává mladosti a síly, nýbrž záhubný plod se stromu upasového, jenž v sobě chová smrt. Požehnání aspoň nespočívá na ruce loupežné, která trhala diademy s velebného čela osiřelé dcery šestého Karla a nemohouc provésti zločin celý, aspoň z posvátné koruny české vyloupla drahokam slezský!

Marie Terezie: To boží pravda! O mé krásné Slezsko! Srdce mně puká, tebe-li vzpomínám!

Císař: Co se stalo, jest oželeno, nestane se však více. Nač vzpomínati smutné události!

Kounic: Minulost nám věští budoucnost a věru těžko věřiti, že by mladý tygr, ochutnav jednou krev, ku mléku se vrátil a opeřený nyní sup, urvav klobouk knížecí, klidně z hnízda na lesknoucí se koruny hleděl!

Císař: Jedna koruna vskutku byla by ohrožena, ale spolkem s Francií: koruna Karla Velikého, koruna německá.

Kounic: Pouhé pozlátko na ryzích korunách království českého a uherského.

Císař: Pro českou, zdá se, že chováte zvláštní úctu.

Kounic: Ctím ji, neb v její záštitě vyrostla na silný kmen rodu mého letorost. Krev česká proudí v žilách mých a v jedenáctém století již měli Kounicové čest patřiti ku šlechtě česko-moravské, což by mně arci málo prospělo, kdybych nebyl měl ten dobrý nápad něčemu se naučiti.

Císař (s úsměvem poněkud ironickým): Chápu arci, že hrabě Václav Kounic blouzní o koruně svatováclavské a k vůli ní o koruně svatoštěpánské; zdá se mi však přece, že ty starobylé šperky trochu přeceňuje.

Kounic: Že je přeceňuji? Koruny, které se vznášejí nad nepřehlednými bohatými nivami, nad rozsáhlými stověžími městy, nad miliony statných občanů? Při sám bůh! Těch nelze přeceniti ani oceniti, dlužno však je ctíti, střežiti a hájiti spíše aspoň, než onen dle starého ztraceného klenotu padělaný kruh, jenž obkličuje prázdný vzduch.

Císař: Pane hrabě! Nezapomínejte, že před vámi stojí zvolený císař německý.

Kounic: Vaše Veličenstvo račiž odpustiti, avšak Její Milost zvolená královna česká i uherská a dědička zemí rakouských mně přikázala, abych byl upřímným.

Marie Terezie: A děkuji mu. Jedna starost však mne tíží. Miluji národy, které bůh sloučil pod žezlem mým, a ráda bych krev svou pro ně vycedila. Nebudou však němečtí moji poddaní reptati a to právem reptati, nakloním-li se k odvěkému nepříteli říše německé?

Císař: Ano, hrabě, to dlužno míti na zřeteli. Rody naše, jak císařovnin tak můj, jsou původu německého, a velká část obyvatelů v těchto územích mluví jazykem německým.

Kounic: A mnohem větší jazyky jinými. Ci by neměl Čech, Maďar, Horvat, Srb zrovna tolik práva, by se ohled bral na jeho tužby, přání, stesky jako Němec? Spolkem s Francií nikomu z nich se neublíží, všem prospěje. Sblížení se k národu, jenž — toho upříti nelze — v čele kráčí vzdělanosti, vyvine se ono ušlechtilé světoobčanství, na jehož rovnoprávné půdě setkati se mohou veškeří národové této staroslavné říše bez újmy své národnosti. Buď si rodem i jazykem Němec nebo Čech, Maďar neb Horvat, vzděláním můžeš býti Francouzem, to jest celého světa občanem nezpronevěřiv se proto svému původu. Půdy podobné však, na které by se různí kmenové těchto území setkali, sblížili a seznali, jest zapotřebí, aby v celé své kráse se rozvinouti mohla idea, která utvořila i udržuje tu jednotu různých obcí, idea to snášenlivosti a lásky, která pilného rolníka krajů polabských tak dobře víže k společné vlasti, jako pastýře na výšinách alpských, jako čikoše na pustách podunajských, idea nerozlučného spolku království českého, uherského a zemí dědičných rodu habsburského, idea to velikého, svorného a mocného Rakouska. Jí zasvětil jsem život, a bude-li mně dopřáno, bych spatřil, jak spojuje co démantový kruh veškeré ty staroslavné koruny, pak ať mně oči zapadnou, neb divadla krasšího více neshlédnou, a ústa má ať zašeptají: Vítej mi, smrti! Nežil jsem nadarmo!

V těch slovech obráží se jasně také jiná význačná vlastnost dramat Bozděchových: je to jejich vlastenecké vědomí. Tím vlasteneckým uvědoměním dýše celá »Zkouška státníkova«, na tom silném, hrdém uvědomění je vystaveno i druhé nejlepší drama Bozděchovo, pětiaktová tragedie »Baron Goertz«. Ačkoli v letech sedmdesátých mohla úspěch ještě značně zvýšiti její časovost — v cizáckém rádci, jenž lehce přenáší se přes vůli země a sněmu, kreslen je známý budovatel dualismu, saský kdysi státník baron Beust — přec není toto mohutné dílo snad jen efemérní hříčkou. Postava Olafa samého stačí, aby drama udržela budoucnosti — a baron Goertz je podnes nejlepší dílo českého tragického básnictví.

Baron Goertz je schudlý šlechtic holštýnský, jenž omámí švédského Karla XII. touhou po slávě; král poslance sněmu vzpírající se cizímu ministru dá uvěznit. Po koruně a slávě baží i sestra Karlova, Ulrika Eleonora; té se nabídne Siquier, zchytralý dvořan, k vraždě královně, baže po šlechtictví švédském. Po slávě však baží i ztřeštěný theolog, Olaf Knudson, jenž prohlížeje u své nevěsty Ebby hodiny, připadne na myšlenku proslaviti se vraždou královou. Krále také Olaf skutečně při obléhání Frederikstenu tajně zavraždí; smrtí královou přichází na trůn Ulrika Eleonora. Propouští sice vězněné poslance, ale tito spojí se s vojskem a vynutí na královně ústavu svobodnější. Siquier, jenž neopatrně se honosil svými sny o šlechtictví, musí opustiti Švédsko, Goertz padne rukou katovou a Olaf Knudson, jenž hlásá pyšně svůj hrozný čin, je zavřen do bláznice, spatřiv ještě dříve, jak milenka jeho Ebba, jež uhodla tajemství vraždy, vrhne se do vln Mälarských.

Drama samo správně nazval Jos. Durdík hned při prvním provozování hrou »slavomamu«; vskutku slavomamem churavějí všechny osoby jednající. Ale drama má také hlubokou morální tendenci a vzácné přednosti básnické. Správně pověděl týž kritik o něm dále: »celý kus se vyjímá jako klenot granátový na stříbrném podkladě; tolik granátů vroucně rudých, ale to stříbro tak chladné ve své bělosti a úzké pruhy jeho mizí pod drahokamy. Jeho lepá krása, jeho čistota, tak že dělá zrovna dojem cudnosti, přetrvá a hra bude se líbiti ještě, až mnohé z jiných říznějších plodů zmizí z repertoiru.

»Baron Goertz« (1869) i »Zkouška státníkova« (1872) dočkaly se několika vydání; úspěchem jim rovnati se nemohou, ale umělou technikou stavějí se jim takřka po bok dvě veselohry ze života francouzského »Z doby kotillonův« a »Světa pán v županu«. Obě tato znamenitá dílka takřka nahrazují našemu písemnictví práce Scribeovy — Scribe sám by jich lépe nenapsal. Z tohoto francouzského ovzduší jest i »Jenerál bez vojska« (1889), nalezený v pozůstalosti autorově, kdežto mohutné drama »Dobrodruzi (1885) pohybuje se ve sférách dvora Rudolfova.

Bozděch stvořil teprve drama české; co bylo před ním, byly jen pokusy, začátky, cvičení. A stvořil dramata klassická, vzorná — v tom je jeho zásluha nehynoucí. Nejsou arci dramata jeho čistě originální — silný stín Scribeův táhne se po nich — a i látky jejich jsou dosti příbuzné; ale nejsou ani bezduché patvoření, ani novotářská originalita, jež obětuje formu i myšlenku látce hrubé a nepodajné. Co vykonal nad to, zásluhu jeho ještě zvyšuje.

Po historických dramatech přešel Bozděch na pole moderní veselohry; ale dříve než nový tento směr jeho mohl se zjeviti na jevišti, autor dobrovolně vykročil ze

života. Jen v jeho papírech se nalezlo drama »Spoutání« a veselohra »Náramek« (vyšlá 1890.)

Vedle dramat zabýval se Bozděch i novellistikou. Sbírka jeho novellek vyšla 1877 (»Novellky«) a obsahuje šest drobnějších prací, jemně kreslených a dobře stavěných. Nejlepší jest »Rosa Klepetářová«.

Básně složil jen některé; rovněž málo překládal — »Pan Alfons« Dumasův, Sardouova »Fernanda« a z němčiny přeložená »Slavnost založení« spolu s některým studiemi literárními činnost jeho dovršují.

Narodil se 21. července 1841 v Praze; vystudovav gymnasium zabýval se nejprve právy, pak filosofií, byl vychovatelem v rodině německé, šlechtické a 1869 stal se dramaturgem českého divadla. Nebyl však se svými životními poměry spokojen — opustil proto místo dramaturga, aby se věnoval jen literatuře. Roku 1867 pronikl již veselohrou »Z doby kotillonův«, r. 1868 měl nesmírný úspěch »Baron Goertz« a Bozděchova dramata nastoupila pouť světem. Leč ani tu nebyl básník valně spokojen — polští provozovatelé jeho her nechtěli rozuměti, že mají za cizí hru také platiti, domácí ředitelé nemohli se s Bozděchem shodnouti o ceně jeho dramat a v Německu aspoň kritika hleděla ztrpčiti úspěch českého autora. Bozděch, který se tak svědomitě připravoval k divadlu, že první, dobrou práci (»Omyly srdce«) vůbec neuveřejnil, že překlad svých dvou veseloher do němčiny opatřil sám (»König Cottillon«, »Der Weltbeherrscher im Hauskleide«), který si přál žíti pro divadlo, ale zase také býti od divadla živ, přicházel do rozporů větších a větších. Odmlčel se uražen, zřekl se divadla i svých referátů novinářských (psával i do pražských časopisů německých a vládních) a 10. října 1889 konečně odešel z domova, aby se již nevrátil. Zahynul beze stopy. O Bozděchovi také málo bylo napsáno; nejlepší ještě jest práce Jar. VRCHLICKÉHO »Emanuel Bozděch« v jeho »Studiích a podobiznách«.

Z ostatních básníků dramatických Bozděchovi arci rovnati se nemůže žádný; někteří blíží se mu dosti značně, ale jejich pracem scházívá výborná technika a brillantní dikce Bozděchova. Nejvíce se mu blíží a osudem částečně i podobají **F. V. Jeřábek** a F. L. **Stroupežnický.**

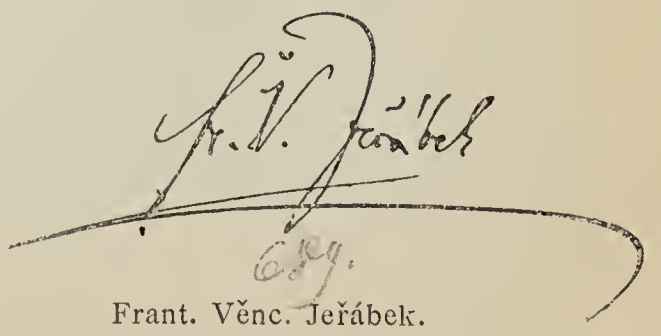

Frant. Věnc. Jeřábek.

Zejména **Stroupežnický** je osobnost v mnohém ohledu Bozděchovi podobná. Osudem zmítán tak jako málokdo a uvržen konečně do nízkého postavení magistrátního diurnisty, stěží jen se vypracoval na místo kdysi Bozděchovo — stal se dramaturgem Národního Divadla. Ale i tu zase kupila se nesnáz na nesnáz; zamítaní autoři nebyli spokojeni se svým kritikem, vytýkáno mu, že protežuje svá díla a své chráněnce — a tak i Stroupežnický vypil vrchovatě kalich žluči a pelyňku.

Stroupežnický dostal se k dramatu, jako jiní, cestou novellisty a humoristy. Podivno dost — člověk nespokojený a zcahmuřený psával veselé povídky a drobné

humoresky; arci bylo to spíše proto, aby se jiným vysmál, aspoň v literatuře, nežli aby jiné bavil. Humoresky jeho roztroušeny bývaly po nejrozmanitějších časopisech — a teprve v jejich sbírkách ukázalo se, jak znamenitě jsou některé z nich nakresleny. Stroupežnický neměl ovšem nepřízni osudu, vyššího vzdělání, jako měl Bozděch; neměl také takové autokritiky, jako autor Goertze, aby dlouho piloval a dílo třebas léta doma zavíral — ale proto přece některé práce jeví znamenitého pozorovatele a dobrého i obratného mistra řeči. »Souboj v kavárně« na př., nebo »Zrzoun« a j. jeví dobrou ruku a nepůsobí jenom vtipy banálními.

Prací veselých jest od něho hojnost: »Rozmarné historky«, »Humoristické čtení«, »Lidé směšní a ubozí« (1884), »Žalostný konec přátelství dvou přátel«, »Z Prahy a z venkova« (1891) neobsahují ani vše, co veselého napsal; leč pokoušel se i v próse vážné. »Po trnitých stezkách« (1887) a »Povídky a novely« (1878) jsou ještě na rozhraní obou živlů, ale »Cavani« (1878) a »Synové grafitového rytíře« (1881 a 1891) jsou práce veliké, které činí vysoké nároky. Leč právě v těchto pracích Stroupežnický své síly přeceňoval — a tak úspěch jejich nebyl po přání autorově.

Ještě méně se mu zdařila báseň »Den soudu«, jakož i některé drobnější: pathos jeho je prázdný, báseň vyznívá hluše a bez dojmu.

A jako v novellistice stvořil několik dobrých drobných prací, zrovna tak podařilo se mu stvořiti u nás historickou veselohru. Již záhy pustil se sice na prkna divadelní, ale teprve »Zvíkovský rarášek« ukázal mu (1883) cestu, po které dobral se úspěchu. Nejvýše vyspěl v »Paní mincmistrové«, kde zvláště dobře povedlo se mu zachytiti řeč věku Rudolfova a zobraziti starého hejska Dačického; nejcennější asi ze všech jeho prací zůstanou »Naši furianti«, kteří se znamenitou věrností zobrazují život české vesnice let šedesátých. A zase jako v novellistice bral se nešťastně za látkami vážnými, zrovna tak dožil se sklamání při svých tragediích (»Černé duše«, »Velký sen« . .) a zvláště při velkolepé hře výpravné »Christoforo Colombo«, od níž si sliboval slávu evropskou.

Veselohry skládal již 1875: z té doby jsou »Noviny a karty«, z r. 1877 je »Pan Měsíček obchodník« (2. vyd. 1885), jež spíše si hledí effektů fraškovitých; ještě 1884 složil takové »Triumfy vědy«. Ale úspěchem »Zvíkovského raráška« byl obrácen na cestu veselohry historické — kromě »Paní mincmistrové« ještě složil »V panském čeledníku«. Vedle těchto historických veseloher napsal veselohry i činohry ještě jiné (»Na Valdštejnské šachtě«, »Vojtěch Žák, výtečník«, »Zkažená krev« atd.), z nichž vysoké aspirace si kladly »Černé duše« (drama podobného obsahu s Kolárovými »Smiřickými«) a »Veliký sen«, tragedie historická velikého slohu, povstání Přemysla II. proti otci Václavovi I. představující, jejíž úspěch však byl opravdu jen veliký sen autorův.

Fr. L. Stroupežnický (1850—1892), v Cerhonicích ze zámožnější rodiny pocházející, pro neústupnost povahy ze škol časně zbioudilý, rozmanitými příhodami i tělesnými nedostatky stíhaný, teprve 1884 domohl se místa dramaturga Národního Divadla. Obliba humoresek pomohla mu ke křeslu dramaturgovu; místo dramaturga zase ukazovalo mu vždy lépe nedostatky dosavadní jeho činnosti dramatické.

Působení jeho všestranně a zajímavě probral Jaroslav KAMPER v Časopise Českého Musea 1900—1901.

Jaroslav Vrchlický ve své pracovně.

Písemnictví české

Tisk Dra. Edv. Grégra v Praze.

Grosman a Svoboda v Praze.

Vedle Stroupežnického ještě někteří básníci dramatičtí mohou se postaviti. Nehledíme-li k pracím již jmenovaných jinde autorů a dále ku pracím Jos. DURDÍKA, jehož činnosti těžiště spočívá přece hlavně na kathedře universitní, jsou to ještě Bernard **Guldener,** jenž hlavně v tragedii, a F. V. **Jeřábek,** jenž zase ve veselohře, písemnictví naše obohatili díly ceny trvalé. Činnost dramatická oběma byla však jen podružná — a proto neurvali oba vítězství celého, nýbrž jen částečné. Guldenerova »Sofonisba« i Jeřábkovy »Cesty veřejného mínění« náležejí přes to přece k lepším plodům dramatické Musy české.

Bernard GULDENER (nar. 5. července 1836, zemřelý 15. září 1877 v Lomnici nad Popelkou), povoláním svým notář, získal si jméno dramatickým zpracováním tragického osudu nešťastné princezny numidské »Sofonisby« (1875, ale provozováno na Nár. Divadle teprve 1880), jejž zpracoval i J. DURDÍK« v »Karthagince«. Leč ze suchých zpráv kronikářů latinských netěžil Guldener ani tak jako Durdík, jehož práci zvláště Zákrejs přísně odsoudil. Vedle »Sofonisby« složil ještě »Had v růžích« (původně nazvané »Kateřina II. a král polský«, otištěno 1895) a ještě jiné. Kromě několika článků časopiseckých a programových není správného ocenění jeho činnosti.

František Věnceslav JEŘÁBEK narodil se 25. ledna 1836 v Sobotce, studoval v Chomutově, Ml. Boleslavi, v Praze a v Jičíně, 1854—1856 dlel v semináři, na čas i později, a pak se oddal studiu filologie. První dramatická práce »Hána« (1858) zvěčnila milenku (od r. 1866 manželku) jeho Luisu, r. 1859 dobyl již »Svatoplukem« menší ceny Náprstkovy, 1860 vznikla konečně první jeho práce tištěná »Veselohra« (1864). Účastnil se pak novinářství, byl učitelem soukromým i veřejným; r. 1872 pak byl jmenován profesorem vyšší dívčí školy pražské, na níž působil až do smrti (zemřel 31. března 1893), ačkoli při tom stále zůstal věren divadlu i novinám. Nejlepší veselohra jeho »Cesty veřejného mínění« (hrána 14. března 1866) je znamenitá práce umělecká i odnesla právem cenu Náprstkovu, z r. 1870 pak zvítězil se svým nejlepším dramatem »Služebník svého pána« (přeloženo i do němčiny a chorvatštiny). Roku 1878 vznikla čtyřaktovka »Syn člověka aneb Prusové v Čechách r. 1757«, jež dosáhla rovněž čestného úspěchu — ale Jeřábek tou dobou obrátil se již k literární historii. Tou zabýval se již záhy — asi tak záhy, jako básnictvím lyrickým, jež pěstoval již v letech padesátých; ale teprve jednání o zřízení české university, jehož Jeřábek sám se účastnil (byl do 1884 říšským a do 1889 poslancem zemským), vzbudilo v něm myšlenku habilitovati se na universitě. Udělal proto 1879 doktorát filosofie a 1883 vydal obšírnou studii ze srovnavací literatury »Stará doba romantického básnictví«. Kritika — prý zjednaná — dílo v pravdě ubila, Jeřábek cíle svého nedošel a chřadl potom tělesně i duševně. Obrátil se zase k dramatu, ale práce jeho klesají postupně: »Závist« (tištěná 1898) nedošla již 1884 vypsané ceny pražské (Hostinský, Durdík a Stroupežnický právem jí vytkli vady podstatné), 1887 docela debutoval pod pseudonymem Jan SOUČEK rovněž marně veselohrou »Kterak sláva omrzí« a 1891 vzal dokonce novou hru »Magdalena našeho věku« sám z konkursu, nedoufaje ani ve vítězství. Smrt jenom zakončila jeho muka tělesná i duševní.

Z ostatních může býti ještě jmenována řada dramatiků: František ZÁKREJS nabyl více jména jako kritik a redaktor nežli jako básník dramatický, E. PESKOVÁ úžasnou produktivností přece nevyvažuje svou působnost hereckou, PINKAS, VÁVRA a SOKOL psali tak veselohry jako povídky, Jos. JUNGHANS a hr. KOLOVRAT-KRAKOVSKÝ věnovali se

svým pracím dramatickým s větší pílí nežli štěstím a úspěchem — F. F. ŠAMBERK naproti tomu nabyl slávy i úspěchů spíše momenty fraškovitými a dobrou znalostí technickou nežli prací uměleckou a hlubší tendencí.

F. F. Šamberk.

F. F. ŠAMBERK (narozený 21. dubna 1839), dlouholetý herec Národního Divadla, náleží k autorům nejplodnějším a nejznámějším. Fraška »Jedenácté přikázání« (již ve 3. vydání) obešla a obchází všecka jeviště česká a v překladech i mnohá cizí, »Kulatý svět«, »Blázinec v prvním poschodí«, »Ravuggiollo«, »Sedmašedesátníci«, »Osudná kule«, »Éra Kubánkova«, »Palackého třída č. 27« a mnohé jiné plní stále pokladny venkovských společností a baví lehce i příjemně nevybíravé obecenstvo. K vyšším cílům nesou se některé činohry (»J. K. Tyl« [1882], »Karel Havlíček« [1883] a j.), jež Šamberk dovedl obratně vypraviti, při nichž však přece lehce se pozoruje vlastní fraškovitý směr autorův.

A. H. SOKOL (1847—1889) a J. VÁVRA (nar. 1843, ředitel záložny v Hradci Králové) věnovali se novellistice jako dramatu stejně, ale tak málo asi, jako O. PINKAS (1849—1890), muž všestranně vzdělaný, ale v písemnictví málo produktivní. Nesmírně hojnou produkcí (napsala asi 50 her a kolem 600 přeložila) vynikla za to Eliška PEŠKOVÁ (1833—1895), herečka Národního Divadla a manželka divadelního ředitele Pavla Švandy ze Semčic, jež arci při veliké produkci nemohla hleděti ani k jakosti ani k původnosti. Tím větší práci dali si oba dramatikové-diletanti, advokát Josef JUNGHANS a potomek starého rodu šlechtického, hr. KOLOVRAT-KRAKOVSKÝ. Prvější, 1837 v Jičíně rodilý, od 1871 v Slaném usedlý, počal veselohrou »Poslední Mohykán« a ulpěl na tragedii. »Sňatek z přinucení« (1882), »Život hádanka« (1880) a »Kunhuta« jsou jen menší náběhy, o veliké drama historické pokusil se dvojí hrou: »Přemysl Otakar v Samlandu« (1863) a pozdějším pokračováním »Smrt Přemysla Otakara II.«. Leč úspěch nepřál mu ani tak, jako hr. Zdeňkovi KOLOVRATU-KRAKOVSKÉMU (1836 až 1892), jenž přestěhovav se 1868 do Čech přilnul vřele k vlasteneckým kruhům tehdejším a napsal několik dobrých, v letech sedmdesátých často hraných veseloher. »Zmeškal hodinu« (1871) přeložena i do ruštiny a lehounkým slohem líčí nehody učeného profesora. »Trosky« (1873), »Domácí prostředek« (1875), »Staroušková« (1886) jsou další jeho díla — také psal činohry »Libuše«, »Na rozcestí«. Vzácná jeho láska k národu činí původce těchto dramat nám ještě dražším a milejším: i rodina jeho vychována po česku.

František ZÁKREJS (nar. 7. května 1839 v Poličce) věnoval se zprvu novinářství a redaktorství, pak vstoupil do služeb samosprávných a působí jako ředitel okresního úřadu v Karlíně. Literárně nejvíce váží činnost jeho jako divadelního referenta a kritika básní v »Osvětě«; důležité bylo i redaktorství Kobrovy »Národní bibliotéky«. Ve svém zaměstnání mladistvém (byl vychovatelem ve šlechtické rodině) našel myšlenku k veselohře »Národní hospodář« (1867), časové a tendenční, k níž připojily se později ještě podobné »Červenobílá stolistka« (1881) a »Naši vyhráli«. Pokročil pak k veselohře historické »Dvé krásných očí« (1873) a na konec věnoval se tragedii: »Anežka« (1869), »Poděbradovna« (1872), »Král svého lidu« (1879). Dramata jeho, jako jeho úvahy a studie, jsou pečlivě pracována, ideální snahou nesena, ušlechtilou řečí přednesena — ale schází jim tluk srdce a živý tep krve životní.

Kromě těchto menších psali dramata ještě mnozí nejmenší: J. DVORSKÝ, V. GABLER, V. HAUSMANN, F. J. JANKE, F. JAROŠ, G. B. MIŠKOVSKÝ, M. KRAJNÍK,

J. WENZIG, J. O. VESELY, F. J. PROCHÁZKA, LIPOVSKÝ, ŠPAČEK, ŽOFKA, WINDER, HOCKE atd. atd.

A tak jako s divadlem teprve mohla růsti dramata, tak teprve s otevřením volné tribuny parlamentní mohlo růsti české řečnictví a s otevřením českého vyššího školství také česká věda. Obojí však — řečnictví i věda — nabývá teprve po r. 1879 pravé své půdy — vstoupením českého poselstva na stálo do sborů zákonodárných a zřízením české university a České Akademie. Tohoto období však světlý vůdce národa se již nedočkal.

V posledních letech Palacký těžce nesl neúspěchy, jimiž byla stíhána veřejná činnost národa. Několikrát již již domníváno se, že požadavky české zvítězily — konečně však vždy poraženy a zamítnuty a národ tlačen se stupně k stupni. K tomu zvedala se domácí nespokojenost — vyvstaly mladší směry liberální, jež nesouhlasily s politikou dosavadní strany vedoucí, k tomu přidružila se konečně i opposice protestantů, kterým se nelíbila účast Palackého 1873 při 500letém jubileu pražského biskupství. Podrážděným tonem několikrát — jako starý lev — ozval se Palacký proti nešetrným útokům — radostnou událostí bylo jen dokončení »Dějin«, jež oslavil »Český klub« 24. dubna 1876 banketem na Žofíně. 26. května 1876, sotva měsíc po dokončení Dějin, Palacký dokončil i svou pouť pozemskou.

Kromě »Dějin« Palacký vydal v posledních letech ještě výbor svých starších drobnějších prací »Radhošť« (ve třech svazcích), pak některé doklady o svých pracích historických v dílku »Zur böhmischen Geschichtsschreibung«, 1874 pak ve dvou svazcích »Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges 1419—1436«. »Gedenkblätter« konečně obsahují hlavně politické spisky Palackého.

Když byl mu 1868 k 70. narozeninám věnován čestný dar národní, ustanovil, aby se z úroků jeho vydávaly »Prameny dějin českých« do r. 1500: sbírka ta náleží k nejvážnějším vědeckým publikacím českým a obsahuje pět silných svazků kronik latinských i českých.

Louče se s národem 24. dubna 1876 pravil Palacký na konec řeči toto:

»Když nyní mohu mluvit ku květu národa našeho, chci upozorniti přátely své — a všichni jsou moji přátelé, kteří pracují pro povznesení národa — na velkou potřebu a ta jest následující: Máme mnoho vlastenců, kteří rádi se honosí vlastenectvím, ale nečiní ničeho ve prospěch vlasti a národu svého. Náš národ jest v nebezpečí velikém, všude obklopen nepřátely, já však nezoufám a doufám, že národ dovede odolati všem, budeli totiž chtíti. Není dosti říci »já chci«, ale každý musí se přičinit, musí pracovat, obětovat, co může, k obecnému dobru, zvláště k udržení národnosti. Minulost za sebou má národ Český slavnou. Doba Husova slavná jest doba, tenkráte předčil Český národ vzděláním duševním všecky národy ostatní Evropy. To děkovat měl Karlu IV., avšak nejen jemu, ale i sobě, že užíval příležitosti ku vzdělání. Ted potřebí, abychom se vzdělávali a dle vzdělaného rozumu jednali. To jest jediná závět, kterou bych národu svému, takřka umíraje, odkázal.«

Pohřeb Palackého byl velkolepou a důstojnou manifestací národní, jaké předtím ani potom již Praha neviděla. Památka Palackého a jeho snažení zůstalo pak již na stálo ideálem společným celého českého národa a stoletá paměť jeho narozenin v roce 1898 při příležitosti kladení základního kamene k jeho pomníku v Praze i při slavném shromáždění čtyř učených korporací národních v Pantheoně musejním tuto všeobecnou vážnost objevila znovu a výrazně.

Palacký je typický představitel české vědy a literatury ve století XIX.; zásluhy jeho nevymizí z paměti národa našeho, jak pěkně pravil 18. června 1898 v jubilejní řeči druh jeho Tomek: a správně také skončil týž stříbrovlasý nestor řeč svou pobídkou celému národu: »Palacký nedočkal se splnění všelikých oprávněných přání národa českého a my po smrti jeho rovněž nedočkali jsme se ho; ale pracujme s důvěrou dále a památka Palackého budiž nám posilou v naší práci!«

Jak již bývá, Palacký nenalezl obšírného životopisce, jenž by osudy jeho životní i snahy a práce byl náležitě vylíčil. Jest tu jen skromný, ale výborný náčrtek J. KALOUSKA, přidaný k novému vydání Dějin Palackého, pak znamenitý jubilejní spis J. GOLLŮV »František Palacký«, všímající si arci jen ocenění práce historické, konečně populární dílo V. ŘEZNÍČKA »František Palacký« (původně v Modré knihovně, pak s názvem »Velký Čech« 1898 ve stkvostném vydání illustrovaném). Nejcennější arci jsou drobné i větší články, jejichž soubor jako »Památník na oslavu stých narozenin Fr. Palackého» vyšel redakcí J. V. NOVÁČKA. Týž autor také, spolu s B. RIEGREM, upravil k novému vydání Palackého »Spisy drobné« (2 díly, 1898—1900); o jeho vydání »Korrespondence« v. str. 584.

Národní divadlo.

2. NAŠE DNI.

(R. 1879—1900.)

Smrtí Palackého nastává ve veřejném životě českém — také v písemnictví — veliká mezera. Klesl svorník, který udržoval klenbu národního života — tato rozpadá se pomalu, ale jistě v atomy, tím jistěji, čím více vrývá se do písemnictví našeho nový kriticismus a skepticismus.

Byl sice i odboj proti Palackému; ale odboj ten neodvažoval se popírati absolutní svrchovanosti jeho vědecké, literární i vůbec veřejné; boj proti autoritě starších vůbec zvedl se teprve později, po smrti Palackého a v čele toho odboje stál a stojí T. G. MASARYK.

Náležela-li doba právě minulá velikým dílům české vědy (Palackého Dějiny 1848—1876, Slovník naučný 1859—1871, Tomek, Základy místopisu a t. d.), mohutným zpěvům a velkolepým dramatům (Čech, Vrchlický, Bozděch), znamenitým románům (Šmilovský, Arbes) . . . . krátce stavbám monumentálním a pracovníkům velikým, jest na konci století čas epigonů, kritiků, rovnatelů, tříbitelů, upravovatelu, zpracovatelů, vydavatelů, ano i vykladatelů a objevovatelů, malá doba malých lidí.

Ale doba ta jest nejen dobou kritiky a zpracování, jest také dobou úpadku a rozvratu. Jako po bitvě prohrané zmocňuje se vojska demoralisace a strach, pozbývá odvahy a smělosti, tak i v písemnictví jeví se týž úpadek a rozvrat ideálů národních. Proti hrdé jednojazyčnosti velikých našich buditelů (Palacký na konec proti smlouvě se stavy dějiny vydával původně jen po česku) vystupuje nyní okázalá dvojjazyčnost, proti horovnému vlastenectví doby táborů vyniká vědomé pohrdání ‚vlastenčením' a ‚šovinismem', proti výlučně českému a slovanskému rázu básně i prósy doby právě minulé rodí se okázalé přízvukování cizí vzdělanosti a odsuzování domácí ‚nevědomosti' a ‚neznalosti'.

Syn prosté rodiny moravské přilnul na svých studiích v cizině záhy k onomu kosmopolitickému směru novodobé kultury západoevropské, jenž ve Francii stejně jako v Německu, v Anglii jako v Rusku činí vzdělance

různých národností si navzájem příbuznými a bližšími, nežli různé vrstvy téhož národa a kraje. Touže býti reformátorem a pionýrem nové doby a nových směrů, Masaryk výhodnou konstellací okolností domohl se i hmotné neodvislosti i povýšeného místa, aby názory své propagoval v kruhu nižší intelligence. A tak r. 1883 počíná v Praze s veškerou vervou a energií, sobě vlastní, boj za ideály nové evropské kultury.

Tomáš Garrigue MASARYK narodil se 7. března 1850 v Hodoníně na Moravě z chudé rodiny selské. Vystudovav střední školy a universitu ve Vídni vstoupil za vychovatele do zámožné rodiny německé a věnoval se později docentuře vídeňské. Pojav za choť Angličanku nabyl větší příležitosti zabývati se literaturami západní Evropy a dosti pozdě teprve věnoval se literatuře české. 1877 v almanachu na oslavu Šemberovu napsal (jako »dr. Th. Vlastimil Masaryk«) článek: »O pokroku, vývoji a osvětě«, v letech následujících otiskl pak několik drobnějších přednášek ve »Sbírce přednášek a rozprav.«

Jméno si získal poprve 1881 studií »Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung«, v níž docela se přiřadil k ostatní evropské literatuře filosofické, nedávaje nikde probleskovati původu svému slovanskému. A když 1882—1883 budována působením českého poselstva na říšské radě česká universita, T. G. Masaryk jmenován mimořádným jejím professorem. Činnost jeho česká byla té doby arci nepatrná: »O hypnotismu« (1880), »Počet pravděpodobnosti a Humova skepse« (1883), »Blaise Pascal, jeho živo a filosofie« (1883) . . . vesměs drobné přednášky, formy ještě nevykvašené a neurovnané ani jazykově, byly — mimo některé úvahy a článečky — všecko, čím se mohl vykázati

V prvních letech svého působení pražského Masaryk zápasil ještě mnoho s formou jazykovou i s nezvyklými poměry. Jeho tehdejší práce zapadaly nečtené a nepochopené, i německá jejich zpracování jen tu a tam nalezla posudek, ne právě příznivý. Leč již v těch dobách okazoval se v Masarykovi duch mohutný, lámající a drtící staré, razící přístup novému — již r. 1883 založil si časopis »Athenaeum«, v němž moderní evropská kritika a věda poprvé našly přístup do Čech. A v Athenaeu právě — jež po způsobu londýnského jmenovce nebo »Litterarisches Centralblatt« mělo referovati o všem důležitém v evropské vědě a literatuře a udržovati českou vědu ve stálém styku s ostatní kulturou — jeví se v letech 1883—1886 všechny význačné vlastnosti Masarykovy. Rozsáhlá sečtělost, o níž pochvalné svědectví vydává spousta látky zpracované, ostrý ton psaní, jenž vyzval probošta Lenze, doktora Trakala atd. k bojům dotud nevídaným, pohrdlivé shlížení na domácí literaturu, jež pravidlem recensována nepříznivě (větší pochvalný úsudek věnován jen — Masarykově Logice), pečlivé a uctivé registrování cizí práce literární, to vše jasně a ostře odlišuje časopis i jeho redaktora od dosavadního idyllického ruchu našeho písemnictví.

Theol. Dr. Antonín LENZ (nar. 1829 v Netolicích), zprvu správce budějovického semináře, pak probošt vyšehradské kapituly, obral si za úkol obrániti jednání církve proti starým i novým útočníkům na její učení a organisaci. Nejlepší jeho prací jest »Učení M. J. Husi« (1870), v níž provádí důkaz, že koncil kostnický správně Husa odsoudil (prvou část díla zpracoval německy prof. Kubišta v progr. gymn. budějovického). Jsa povahy bojovné, pravý zástupce církve bojující, vystoupil v řadě drobných

spisků zejmena proti učení Chelčického (»Učení Petra Chelčického o očistci« atd.), někdy arci se stanoviska katolického správně, ne však historicky. V bojích s Masarykem zůstal až do konce; i nejnovější jeho díla (»Soustava učení M. Jana Viklifa na základě pramenů«, »Socialismus«, »Jest pravdou, že M. J. Hus zemřel smrtí mučenickou« atd.) jsou touto polemikou naplněna.

Jos. TRAKAL, nyní ředitel akademie hraběte Straky, 1885 dílem: »Hlavní směry novější právní a státní filosofie« vzbudil pozornost a rovněž obrněnou odpovědí na ostrou kritiku Masarykovu. Ale později činností literární se již nezabýval.

Samostatné práce Masarykovy v té době jsou: »Theorie dějin dle zásad T. H. Bucklea« (1884) a »O studiu děl básnických« (1884), dvě dílka drobnější, jako dřívější rozpravy, a pak »Základové konkretné logiky«, dílo hluboce založené, výborně zpracované, ale i v německém zpracování jen zlomkovité a nedodělané.

»Theorie dějin dle zásad T. H. Bucklea« (1884) vedla Masaryka i k boji s Janem VÁŇOU (nar. 1848; studoval v Anglii a v Rusku, byl professorem obchodní akademie, jest soukromý učitel anglického a ruského jazyka). Váňa totiž přeložil zkráceně Buckleovy Dějiny vzdělanosti, a když Masaryk ostrým svým způsobem některé chyby pokáral, odpověděl bojovným letákem »Tomáš Hařík Masařík«. Váňa bojů podobných vedl velmi mnoho — překládaje z ruštiny a z angličiny (Emersona, Lubbocka, Macaulaye atd.) vedl si dosti volně; a poněvadž i ve svých informačních publikacích (»Světem« — zprvu časopis, pak volné svazky publikac, »Rusko-česká knihovna« atd.) nešetřil náležitého klidu a taktu (klidné jsou snad jen jeho obě mluvnice, ruská a anglická (1891), a ruskočeský slovník), zapletl se brzy do polemik a svárů s ostatními literáty, jež potom »zvěčnil« v »Kokrhách« (1891), »Mých krákorách« (1893), »Pláči spravedlnosti české« (1898), »Třepetech nad domácím hnízdem« (1900) a j.

»O studiu děl básnických« bylo inaugurační přednáškou Masarykovou; základní pojmy nejsou ostře definovány a jasně odlišeny; 1886 vydal jako druhý svazeček tohoto článku Aesthetický rozbor rukopisu královdvorského a zelenohorského.

»Základové konkretné logiky« (německy se skromnějším názvem »Versuch einer concreten Logik«), druhým názvem »Třídění a soustava věd«, vyšly v roce 1885. V »Konkretné logice« Masaryk pokouší se položiti základy nové vědy — vědy věd, jak srozumitelněji praví druhý titul: »Třídění a soustava věd«. Je to nauka o naukách, důležitá zejmena tím, že je odkázáno při každé vědě, kde by bylo možno se o ní poučiti, a že při každé je také určena její cena pro vzdělání lidského citu a rozumu. Ukázkou Masarykova slohu může býti část úvodu:

„Záhady tyto důsledně vedou k otázce po jsoucnosti světa vnějšího. Ptáme-li se, zdali vědecká soustava vzniká pozorováním daných fakt a jejich poměrův a svazkův, aneb i tvořením pojmů, rozumným usuzováním, vysuzováním a spojováním našich pojmův, otázka po jsoucnosti předmětenstva nabývá váhy.

Dokázati jsoucnost světa vnějšího na dobro nikomu posud se nepovedlo a většim dílem nepovede, ale můžeme dokazovati, že jsoucnost předmětenstva větší do sebe má pravděpodobnost, než theorie Berkeleyova, než-li Kantovo lišení věcí o sobě a zjevův a než-li výmysly pozdějších soustav idealistických. I když přidržíme se Descartesova cogito ergo sum, jen tolik

pravíme, že poznání našich vniterných jevů duševních nejjistějším je poznáním věcným, ale neoddáváme se proto subjektivismu, a racionalismu svého proto s idealismem nestotožňujeme.

§ 5. Obmezenost rozumu lidského jeví se i v tom, že citům, snahám a rozmanitým slepým silám jsme podrobeni v míře takové, že vtírá se nám přesvědčení, že člověku pravý ráz dodává cit a vůle. Zdá se, že intensita a kvantita rozumovosti menší je, než intensita a kvantita citův a snah různých; také city a pudy naše jsou mnohotvárnějšími, než rozumové mohutnosti, konečně rozum citům a snahám mnohem více je podřízen, než-li city a snahy rozumu.

Nelze pochybovati, že slepé síly člověka více a déle řídí, než účelná samočinnost rozumná. Rozličné pudy dohánějí nás ku práci nejen hmotné, ale i duchové; abychom dost učinili přirozeným svým potřebám, pracujeme, myslíme, vynalézáme. Posud nemnoho filosofů Schillerovi by mohlo říci, co vlastně vedle hladu a lásky lidstvo udržuje! Nejen pudy, i jiné slepé síly člověkem vládnou, a předně odrazivost; odrazových konů v životě svém mnohem více vykonáme než úmyslných. Dále vysvětliti můžeme velikou část konů svých z nadživotnosti jakési; nastřádaná energie bez naší vůle obměňuje se v rozličné kony. K těmto sílám hýbajícím člověkem přistupuje ku vší činnosti zvyk; vzpomeňme jen, co o něm Pascal a Hume učili. Kolik konů nevykládá se dále cele nebo částečně nápodobou, a kdo nám vyloží, kterým mechanismem tak zvané utkvělé idee působí?

Avšak i úmyslné kony a jednání naše svou poslední pohnutku mají ne v rozumu, ale v citech, a to jednání skoro všecko. Rozum nevedl by nás k jednání a práci, rozum nepřiměl by nás k rozhodnutím, kdyby nebylo citů, které nás k věcem a činům nakloňují. Rozum poslední účely jednání poznává a nám je představuje, ale city a náklonnosti naše nás k nim vedou.

Přes to i pouhé uvažování rozumné přiměti nás může k činnosti. Člověk může poslouchati rozumu, ale poslouchá ho jen málokdy a ve věcech menších. Říditi se ve všem a všady úvahami rozumnými, jest údělem snad největších mudrců, ač je-li lidí takových vůbec.

Otázku pak, co vlastně rozum náš udržuje činným, zda-li Schopenhauerova mystická »vůle« aneb síla jiná, nesnadno je řešiti. Máme-liž rozumu připisovati samočinnost, a snad jen rozumu? A do které míry? V celku, toho nelze upříti, rozum slouží těm různým slepým silám, citům a snahám, přání a tužby naše bývají myšlének našich rodičemi a život jednotlivců i národů více city než ideami řízen jest. Kdyby člověk byl bytostí v pravdě rozumovou, samy sebou by se vymoženosti ducha jeho zachovávaly a člověčenstvo nekráčelo by křížovou cestou vášní a bludův. Je ten rozum náš jako svítilnička světlušky: skromné světélko bez tepla osvětluje místečko, na které světluška si byla usedla — že tam sedla, svítilnička nezpůsobila.

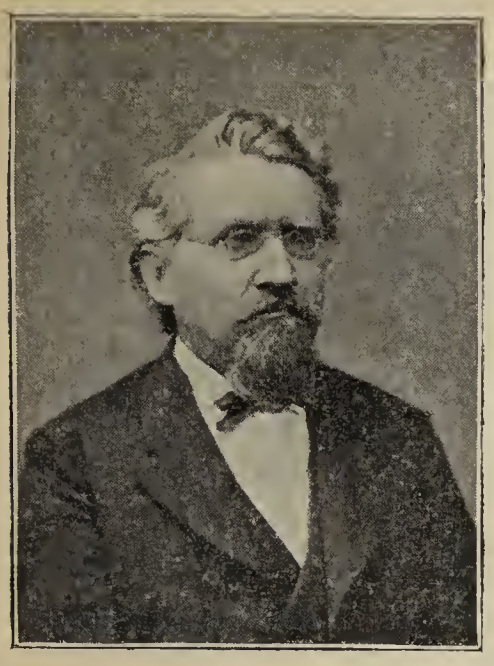

G. Lindner

Zrovna tak myšlénkově bohatý je závěr celého díla v němž vyslovuje novou svou theorii o mythu a vědě.

Tímto dílem, jež pravdu hledá, jež poprvé v českém písemnictví pracuje na moderních základech moderní methodou a jež při tom ve všem je dílo čistě osobní, jímž všude prozařuje osoba autorova, postavil se Masaryk také do boje za pěstování nové filosofie, filosofie anglické a francouzské. Postavil se tak proti starším směrům, jež pěstovaly hlavně rozmanité systémy německé. Nejvíce vládla filosofie Herbartova; ale i Heglova a Schellingova byla pěstována. Kdežto (výše již zmíněný) I. J. HANUŠ byl Heglovec, zabývali se oba universitní professoři J. DASTICH (1835—1870) (»Základy praktické filosofie« 1863, mimo knihy školní) a G. A. LINDNER (1828—1887) hlavně Herbartem. Zejména Lindner napsal několik důležitých prací paedagogických (»Všeobecné vychovatelství« 1878 a »Všeobecné vyučovatelství« 1878; pohrobní jest »Paedagogika na základě nauky o vývoji přirozeném, kulturním a mravním« 1888). S nimi šli i ostatní: K. A. MADIERA (1831—1899), Petr DURDÍK (nar. 22. března 1845), G. ZÁBA (nar. 1854) a j.

A nauky, jež hlásal v »Konkr. Logice«, zastával břitkým pérem také v Athenaeu; tu zejména ostře posoudil práce dosavadního zástupce filosofie v Čechách Josefa DURDÍKA. Tento neúmorný dělník, vlastní prací a po těžkých strádáních došlý kathedry universitní, snažil se pusté lány domácího písemnictví zarostiti prací úrodnou. Překládal klassická díla moderní poesie do češtiny, kritisoval a recensoval dobrá nová díla česká a pomalu, pečlivě a obratně zaplňoval mezery dosavadní české literatury filosofické. On razil u nás dráhu Darwinovi a Byronovi, ocenil Štítného, vedl Bozděcha i Hálka, on napsal velikou »Aesthetiku«, rozsáhlou »Poetiku« a krom menších pojednání, hlavně velkolepé dějiny filosofie, jimiž dána písemnictví našemu kniha filosofická nejpotřebnější a nejcennější.

Prof. J. Durdík

Josef DURDÍK narodil se 15. října 1837 v Hořicích z chudé a četné rodiny (uvedený právě Petr DURDÍK jest jeho bratr, jakož i překladatel Alois DURDÍK a cestopisec Pavel DURDÍK). Těžce vystudoval a v nuzných poměrech byl i později; ale umíniv si od prvopočátku dostoupiti kathedry universitní, habilitoval se spisem »Leibnitz und Newton« (1869) na pražské universitě, 1882 pak přestoupil na universitu českou. Se svými pracemi vystoupil jako zralý muž; z počátku zalíbil si Byrona (přeložil jeho Kaina, 2. vyd. 1895), jemuž věnoval krásnou studii (»O poesii a povaze lorda Byrona« 2. vyd. 1890), pak jal se kritisovati nové zjevy umělecké (»Kritika« 1874) — ale byv hrubě za-

křiknut, uchýlil se na vlastní pole filosofické. Tu kromě knih školních (»Psychologie pro školu a dům«, 4. vydání 1893) jsou některé drobnější články informační (»T. Štítný« 1879, »O velikém hvězdáři Koprníkovi«, »O filosofii a činnosti B. Bolzana« 1881 a j.) pak některé monografie: »Karakter« (3 .vydání 1889), »O letorách« (3. vydání 1896) »O Kantově kritice čistého rozumu« (2. vyd. 1896), »Kallilogie čili nauka o výslovnosti« (1872), »O pokroku mravnosti« (2. vydání 1889), »Leibnitzova Monadologie« (1884) a j. K těmto menším pracím (jsou také ve sbírkách »Rozpravy filosofické« 1876, »O pokroku přírodních věd« 1874) druží se dále veliká díla systematická: »Všeobecná aesthetika« (1875), »Poetika jakožto aesthetika umění básnického« (díl I. 1881) a nejlepší jeho práce: »Dějepisný nástin filosofie novověké« (1870), k němuž se druží »Dějiny filosofie nejnovější« (1887). Přesný a jasný výklad je těchto děl Durdíkových zrovna takovou ozdobou, jako snaha po čistotě jazykové a elegantním slohu. —

Mimo tyto práce věnoval se Durdík také životu veřejnému. Některé populární přednášky, jež míval při nejrůznějších příležitostech, vyšly i o sobě (takové jsou: »O významu náuky Herbartovy« 1876, »O methodičnosti ve studiu filosofie« 1882, »O modní filosofii naší doby« 1883 atd.); účastnil se také života veřejného jako poslanec na sněmu království Českého a měl slavnostní řeč ve shromáždění České Akademie 16. května 1891, jejímž členem byl panovníkem jmenován. Články jeho v »Ottově Slovníku naučném« vyznačují ss obsažností a důkladností.

Leč přes to vše navykla si přítomnost tato díla podceňovati; Durdík uchyluje se nyní stále více v ústraní a »Dějiny filosofie nejnovější«, Masarykem odsouzené, jsou jeho poslední prací velikou.

Vybojovav takto v »Athenaeu« místo novému svému učení na fakultě filosofické přes práci starších kollegů, přikročil 1886 Masaryk s touž odvahou a bezohledností k útoku na veškeru organisaci českou vědeckou a literární, jak zůstávala od dob Palackého. Nevěře v pravost některých památek staročeských (v. shora) již z dob vídeňských, vyzval professora Gebauera otevřeným listem k výkladu pochybností zejména o ‚rukopise kralodvorském' a ‚zelenohorském' a v tisících exemplářích zvláštního otisku (»Potřeba nových zkoušek rukopisu Kralodvorského a Zelenohorského«) zapředl v Athenaeu boj, jemuž rovného literatura naše dosud neviděla. Skoro celá veřejnost postavila se proti Masarykovi, zejmena když doznal, že boj o rukopisy jest jen prostředkem k rozvrácení a rozražení staré organisace národní a třebas přihlašovali se stále noví stoupenci, zejména vahou důvodů professora Gebauera, přec ani tito neodvažovali se zastávati všech vývodů Masarykových, jaké na příklad uložil ve svém »Aesthetickém rozboru« několika básní obou rukopisů.

Jan GEBAUER (nar. 8. října 1838 v Oubislavicích u Nové Paky) studoval v Jičíně a v Praze, pak byl nějaký čas v redakci Slovníka Naučného, odtud přešel na reálku v Pardubicích. Přeložen byv do Prahy, habilitoval se r. 1873 na universitě, jmenován mimořádným professorem slovanské filologie a zařídil slovanský seminář. R. 1883 přestoupil na českou universitu jako professor řádný; byl 1893 děkanem a 1900 rektorem; od r. 1898 má titul dvorního rady.

Studium jeho zabývalo se z počátku jazykozpytem v nejširším slova smyslu; psal rozmanité články do Slovníka naučného, překládal do Hálkových týdenníků, vydával starší mluvnice české, polské atd. V těch dobách vzniklo i »Uvedení do mluvnice

české« (vydané až r. 1876), v němž probíral podle vzorů cizích obecné zjevy jazykové. Záhy však obracel se již výhradně k češtině, ačkoli z počátku držel se ještě svého učitele Hattaly. Z těch prací lze jmenovati »Příspěvek k historii českých samohlásek« (1870), »Příspěvky k historii českého pravopisu a výslovnosti staročeské« (1871) a největší »Hláskosloví jazyka českého« (1877). Leč během studií ukazovalo se, že památky staročeské a jazyk staročeský vůbec není dosud spolehlivě a pečlivě prozkoumán, i věnoval probádání staročeských památek, hlavně Štítnému, od r. 1876 práci výhradnou a vydatnou na základě rukopisů a nových vydání. Sám vydal 1876 »Novou Radu« Smila Flašky z Pardubic, 1879 »Legendu o sv. Dorotě«, 1880 »Žaltář Wittenberský« a 1881 »Staročeský zlomek evangelia svatojanského«, při čemž připojil obšírnou obranu proti těm, kteří o pravosti jeho pochybovali. Studia grammatická, která o těchto památkách konal, ukládal jednak v »Listech filologických a paedagogických«, jichž spolu s J. Kvíčalou byl redaktorem, jednak v »Pojednáních král. č. společnosti nauk« (tam vyšla jeho »Sklonění substantiv kmene -o, -i, -a, zájmenné a složené), konečně ve zprávách akademie vídeňské (po německu). Tato studia vedla ho pak k obraně některých památek (»Mastičkáře«, »Evangelia svatojanského«), ale také k pochybování a popírání pravosti rukopisů t. zv. Královodvorského a Zelenohorského.

Jan Gebauer.

Námitky Gebauerovy proti pravosti obou rukopisů nebyly sice veskrze nové; učinil jich mnoho již před lety J. DOBROVSKÝ a nedávno před tím A. VAŠEK a V. A. ŠEMBERA. Ale nač tito dva kladli váhu jen nepatrnou — na shody totiž mezi staršími chybami Hankovými a později objevenými rukopisy (v. shora, str. 42—45) — na to položena u Gebauera hlavní váha a toho také Masaryk užil k útokům nejprudším.

A. VAŠEK, r. 1881 předčasně zemřelý professor gymnasia brněnského, bystrý grammatik a veliký pracovník o záchranu Slezska, vystoupil 1879 se sensačním »Filologickým důkazem, že rukopis Kralodvorský a Zelenohorský, jakož i evangelium sv. Jana jsou podvržená díla Václava Hanky«, v němž ke svým jiným důkazům podvrženosti na konec přidal zjištění původství Hankova. Hanka — dle něho — děti své znamenal jako červenou rudkou hláskou *i*, jež v jeho padělcích znamená pravidlem *a*, kdežto obyčejné *a* dostalo význam *ale*.

Vojtěch Alois ŠEMBERA, 21. března 1807 ve Vysokém Mýtě rodilý, náležel k nejčelnějším našim buditelům. Vystudovav práva, stal se na konec profesorem češtiny na universitě vídeňské a zabýval se nejprvé dějepisem. Starší dějiny Vysokého Mýta, pánů z Boskovic a Olomouce uvedli v zapomenutí »Západní Slované v pravěku, čili rozbor kritický, že Čechové, Moravané a Slováci a vůbec Slované v Germanii a Illyrii bydlí ve své vlasti od doby předhistorické« (1868). Dílo toto — po způsobu Kollárově hledajíc Slovany v dobách a na místech nevhodných — zavdalo podnět k ostrému odsouzení M. Hattaly a bylo poslední větší prací Šemberovou dějepisnou; zabývav se již dříve jazykozpytem (1864 vydal důležité »Základy dialektologie českoslo-

vanské«) obrátil se k historii liter.: »Dějiny řeči a literatury české« (1869 v 3. vydání) byly pak již jeho prací jedinou, zejmena doba nejstarší. Roku 1878 vydal svých »Dějin« věk starý ve čtvrtém vydání již bez Rukopisu Zelenohorského, což vyložil 1879 spiskem: »Libušin soud, domnělá nejstarší památka řeči české jest podvržen, též zlomek evangelia sv. Jana«, r. 1880 pak přidal k tomu rukopis Kralodvorský: »Kdo sepsal Kralodvorský rukopis 1817«, na konec pak i Mastičkáře. Proti těmto, místy nesprávným, vývodům a výkladům zvedl se odpor, odpor tak silný, že Šembera zemřel v úplném roztrpčení a rozhořčení 23. března 1882 a syn jeho Vojtěch Kazimír SCHEMBERA se úplně poněmčil.

Proti těmto námitkám zvedl se boj, v němž na straně obránců zejména vynikly »Národní Listy« články Jul. Grégra, k nimž materiál dodal M. Hattala, pak Vlčkova »Osvěta«, kdež na obranu Rukopisů vystoupili F. Zákrejs, F. X. Prusík a Jos. Kalousek. Boj záhy vykročil z úzkých mezí diskuse vědecké do široké areny veřejné a záhy již bylo takřka nemožno něco proti Rukopisům napsati mimo Athenaeum; tak svorně postavila se celá veřejnost na obranu napadených památek.

Martin Hattala.

M. HATTALA (nar. 4. listopadu 1821 v Trstěné na Slovensku) obral si nejprve dráhu duchovní; stav se v Uhrách knězem, přilnul k jazykozpytu již jako kaplan v Hodruši a zjednal si jmena znamenitým »Zvukoslovím jazyka staročeského i novočeského a slovenského« (1854). K tomu přistoupila brzy »Srovnavací mluvnice jazyka českého a slovenského« (1857) a tak stal se z mladého kaplana hlavně pomocí Šafaříkovou professor slovanské filologie na universitě pražské. Svým rodákům napsal již dříve »Gramatica linguae slavicae«, k níž 1864—1865 se přidružila dvoudílná: »Mluvnica jazyka slovenského« — v Praze pak zabýval se 1865—1870 studiem o počátečních skupeninách souhlásek. Časem však vyvinul se u něho duch polemický; vystoupiv již 1869 proti A. Schleicherovi po německu, znepřátelil si svým »Brusem jazyka českého« takměř všecky tehdejší filology, 1880 pak vydáním »Zbytků rýmovaných Alexandreid« (spolu s A. PATEROU) prokázal sice důležitou službu českému jazykozpytu, ale ostrým úvodem vyvolal boj s Gebauerem o pravidlo o staročeském *ě*. Boj, vedený od Hattaly v »Přídavku k prvému dílu rýmovaných Alexandreid staročeských« skončil vítězstvím Gebauerovým. Od r. 1870 pak zapletl se do bojů o rukopis Kralodvorský, při čemž napsal sice řadu drobnějších polemik, ale veliká »Obrana« slibovaná málem třicet let, posud nevyšla. R. 1878 vydal »Brus jazyka českého«, jenž pod úzkým titulem skrývá mnoho nepříhodného a ještě více polemiky. Roku 1897 vydal Štítného »Řeči besední«.

Práce Hattalovy byly hlavní pomůckou JUDra Julia GRÉGRA (1831 - 1897), majitele Národních Listů, jenž ve sloupcích svého žurnálu bojoval perem ostrým a dolehavým; články ty vyšly sebrané: »Na obranu rukopisů Královédvorského a Zelenohorského« (1886), neměly však nikterak té váhy, jako klidné a vtipné články Josefa KALOUSKA v Osvětě (1886—1887). Jos. KALOUSEK (nar. 2. dubna 1838 ve Vamberce), zprvu professor střední školy malostranské, pak profesor dějepisu českého na universitě pražské, řádný člen České Akademie, sekretář třídy filosoficko-historické při král. české

společnosti nauk, získal si jmeno spisem »České státní právo« (1871; 2. vyd. 1891), jenž právě vhod dokázal kontinuitu starého státu českého až do r. 1848. Jsa povahy kritické, účastnil se různých kontrovers: »Obrana knížete Václava Svatého proti smyšlenkám a křivým úsudkům o jeho povaze« (1872), »O historii kalicha v dobách předhusitských« (1881, namířeno hlavně proti některým slavistům ruským), drobnějšími články (»O novém předělávání staré historie české« atd.) a také feuilletony časopisů. Populární životopis Karlův (»Karel IV., otec vlasti«), vyšlý k 500letému jubileu úmrtí, náleží k nejlepším populárním pracím českým, jakož zase »Děje královské České Společnosti Náuk« (1885 ke 100letému jejímu výročí vyšlé) přináleží k nejlepším našim pracím bibliografickým. Monografie jednotlivé (»O historii kalicha v dobách předhusitských«, »O staročeském právě dědickém« atd). jsou zrovna tak pracné a cenné, jako četná vydání historických pramenů, nebo jeho tři historické mapy přidané k 5. vydání Tomkových Dějin království českého. Že vydal (spolu s paní M. Červinkovou-Riegrovou) »Řeči dra Fr. L. Riegra« a třetí vydání Dějin Palackého, jakož i že seznamoval naše obecenstvo pravidelnými referáty s cizími publikacemi o Čechách, připomeňme si mimochodem.

JUDr. Julius Grégr.

Proti článkům Kalouskovým ustupují i odborné články F. X. PRUSÍKA (* 1834) do pozadí. Byv ředitelem gymnasia Roudnického odebral se za professora gymnasia akademického do Prahy a zabýval se nějaký čas i řízením ženského gymnasia spolku »Minervy« v Praze. Práce jeho jsou z počátku hlavně etymologické — dostal se nepříznivou úvahou o Gebauerově Hláskosloví i do sporu s Gebauerem — později založiv časopis »Krok« (1888—1899) pěstoval i literární historii. Vydal Alexandreidu a úvahu o jejích pramenech (v. shora str. 50—nsl.)

Josef Kalousek

Spor však dostoupil vrcholu teprve dalšími boji, v nichž na stranu Athenaea přistoupila veliká část profesorů filosofické fakulty universitní. Nejvíce však působil spis bystroduchého profesora historie, Jaroslava GOLLA, nazvaný: »Historický rozbor rukopisu kralodvorského«. V něm poprvé u nás — jako Masaryk užil moderních method ve filosofii — pracováno methodou moderní, na základě rozsáhlé znalosti literatury, a přes to, že proti němu oba nejlepší historikové starší školy, Kalousek a Tomek, se postavili znamenitými replikami, nabyl nejen souhlasu historiků mladších (A. REZEK jej schválil ve Sborníku historickém), nýbrž i zůstavil v myslích široké intelligence nejvážnější pochybnosti, dosud úplně nevyvrácené.

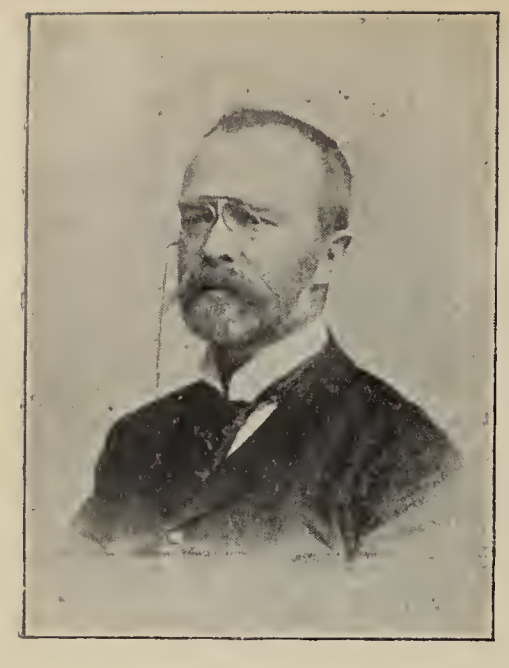

Jaroslav Goll.

Jaroslav GOLL (nar. 11. července 1846 v Chlumci nad Cidlinou), muž právě tak vysokého vzdělání jako hluboké učenosti, studoval v Praze i na cizích universitách a věnoval se záhy dějepisu. Stal se řádným profesorem české university, k jejímž ozdobám náleží a vyniká zrovna tak poutavou přednáškou s kathedry jako vzornou láskou a péčí o své posluchače. Ušlechtilá mysl jeví se i v tom, že se zálibou věnuje se i musám: 1872 vydal »Anthologie české lyriky«, k níž 1874 přidružily se vlastní jeho »Básně« a stále ještě, i mezi namahavým úřadem akademického učitele, v rozličných časopisech, arci pod pseudonymy, holdoval své tajné zálibě. R. 1896 vydal spolu s Vrchlickým překlad BAUDELAIREových »Květů zla«. V historii jest Goll pracovník vzorný: jako jiní vydává prameny (1878 tak vydal »Vypsání o mistru Jeronymovi z Prahy a kronika o Janu Žižkovi«, 1879 »Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der böhm. Brüder«, 1893 »Kronika Vavřince z Březové« atd.), jako jiní vydává spisy populárni (»Vznik anglického parlamentu« 1879, »František Palacký« 1898), pro něž s HOSTINSKÝM založil zvláštní »Sbírku přednášek a rozprav«, jako jiní konečně přistoupil i ku pracím souborným. Jeho »Čechy a Prusy ve středověku« (1897) náležejí k dokonalým plodům české prosy vědecké — čtou se jako román, ačkoli věda jejich je přísná jako astronomické tabulky a jeho »Historický rozbor« je nejlepší kritická studie rozborná u nás. Zrovna tak znamenité jsou jeho menší články: práce o Jednotě Bratří Českých, tu pak zejména o Petru Chelčickém, jsou podnes jediné a nejlepší.

Leč nejen tato znamenitá zpracování dějin a výborná vydání pramenů svědčí o pilné práci Gollově, ještě více snad dosvědčují jeho energii pokusy o stálou organisaci a revisi vědecké naší historické práce. Vydávav již dříve spolu s Hostinským »Sbírku přednášek a rozprav«, účastniv se horlivě při REZKOVĚ »Sborníku historickém«, založil konečně r. 1894 spolu s REZKEM veledůležitý »Český časopis historický« jenž přináší znamenitá pojednání a výborně informuje o literárním ruchu u nás i v cizině. Spoluvydavatel (arci jen do 1897) A. REZEK (13. ledna 1853 v Jindř. Hradci narozený) suppoval nejdříve na realkách a gymnasiích pražských i předměstských, habilitoval se pak z dějin na universitě a po odchodu Tomkově zaujal jeho stolici rakouského dějepisu na universitě české. R. 1897 vstoupil do ministerstva vyučování, stoupal z ministerského rady na odborného přednostu a konečně (1900) na ministra-krajana pro Čechy. Jméno si získal 1878 »Zvolením a korunováním Ferdinanda I. na krále českého«, čímž se oznámil jaksi za pokračovatele dějin Palackého. »Sborník historický«, který vydával 1882 až 1886, zanikl právě v bojích rukopisných. I on vydával staré prameny (»Paměti Mikuláše Dačického z Heslova« 1878—1880, 2 svazky »Poselkyně« Beckovského druhý díl) a shrnoval výzkumy hojných archiválních studií v populárních spisech: pokračoval totiž v Zapově »Českomoravské kronice« (K. F. Vl. ZAP, 1812—1872, rodilý Pražan, v Polsku působivší, kde se i s pozdější svou chotí Honoratou z WIŚNIEWSKÝCH seznámil, na konec profesor české reálky v Praze, byl pilný historik let padesátých a šedesátých, jenž vydával rozmanité populární popisy Prahy (1868), zeměpisy,

Ant. Rezek.

cestopisy (po Haliči) a na konec založil »Kroniku českomoravskou«, veliké populární illustrované dílo historické, jež však sám dovedl ve 3 dílech pouze do r. 1526; vydávání posmrtné přejal J. KOŘÁN (nar. 1838), nyní ředitel kanceláře České Akademie, pak přešlo na Rezka, jenž je odevzdal Jos. Svátkovi, ten pak J. V. Práškovi). Založil dílo své šíře, moderní formou, ale ani této práce neukončil — musil ji přejmouti J. Svátek, jak již bylo ukázáno; vyšly z ní otisky zvláště: »Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. až do konce 30leté války (1890), »Dějiny saského vpádu do Čech a návrat emigrace« (1892) a »Dějiny Čech a Moravy nové doby« (1893). Touto dobou zabývají se též »Dějiny prostonárodního hnutí náboženského v Čechách od vydání tolerančního patentu až na naše časy« (1887), jež byly rovněž jen částí díla dosud neukončeného.

Vedle historiků vmísili se záhy do sporu i literární historikové. Na stranu Masarykovu, jenž sám užíval hojně důvodů literárně historických, přistoupili zejména Jaroslav VLČEK a Josef TRUHLÁŘ, na straně obránců vynikal vysoko nade všechny učený Jos. JIREČEK, pak K. TIEFTRUNK, A. TRUHLÁŘ a jiní. Proti důvodům historickým obou stran, vzorně předneseným, o bohatý materiál se opírajícím, omezila se literární historie na několik článků novinářských a denních brožurek.

Jos. Truhlář.

Jaroslav VLČEK, (nar. 22. ledna 1860 v Baňské Bystřici v Uhrách, původu českého) vybral si učitelství na středních školách. Učiv na realce pražské, habilitoval se 1898 na české universitě jako docent české literatury. Jméno si získal 1881 »Literaturou na Slovensku«, v níž poprvé zpracoval písemnictví Slováků. Spisek přeložen i do ruštiny a Vlček později (1890) zpracoval celé dílo obšírněji a důkladněji po slovensku »Dejiny literatury slovenskej«. Překládal Hellwaldovy kulturní dějiny a 1885 poprvé obrátil se k dějinám české literatury. Ale »Přehled dějin literatury české« toho roku počatý musil ukončiti již sešitem prvým a teprve roku 1892 zjevilo se nové dílo »Dějiny literatury české«. Tyto »Dějiny«, které pomalu rostly tak jako rostla Vlčkova erudice a kritičnost (v nejnovějších sešitech jsou to malé obrázky celého kulturního života českého ve století XVIII.), dokončily r. 1898 teprve dílu I. část prvou; díl druhý vychází od r. 1899. Práce jeho jest největší a nejlepší spis o české literatuře, ačkoli počátek její není v souměru s ostatními částmi. Kromě tohoto svého arcidíla vydal »První novočeská škola básnická« (1896), »Pavel Josef Šafařík« (1897) a »Několik kapitolek z dějin naší poesie« (1898).

Zabývá-li se Vlček hlavně novou dobou naší literatury, věnoval síly své středověkému humanismu kustos universitní knihovny Josef TRUHLÁŘ (nar. 16. října 1840 v Tálíně). Dlouholeté práce své o těchto Češích latinsky píšících vydává od r. 1892 v publikacích České Akademie. Nejcennější jsou: »Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II.« (1894) pak »Počátky humanismu v Čechách« (1892). Vydal i »Listář Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic« (1893) a »Manualník M. Václava Korandy« (1889); řada pilných drobnějších článků je roztroušena v časopisech.

Proti těmto zástupcům školy mladší postavili se staří učenci, mezi nimi na prvém místě Josef JIREČEK. Jos. Jireček, rodák vysokomýtský, spolu s mladším bratrem Hermenegildem již záhy vystoupil do života veřejného. Pracovav v novinách Havlíčkových v Praze odešel 1849 do Vídně, kdež vstoupil i s bratrem do ministerstva vyučování a jali se vydávati vládní »Vídeňský Denník«, v němž vedle politiky všímali si také pečlivě literatury. Jos. Jireček, oženiv se s dcerou Šafaříkovou, veden byl ještě více k filologi, kdežto Hermenegild uchyloval se víc a více k právům. Společně vydali oba bratří 1860 »Rozpravy filologické«, které uvázly při prvním svazku, a společně také ujali se obrany Rukopisu královédvorského 1862 znamenitým dílem »Die Echtheit der Königinhofer Handschrift kritisch nachgewiesen«, společně také pracovali na vydání starých právnických pramenů ve sbírce, již Hermenegild počal vydávati 1866 s názvem »Codex iuris bohemici.« Leč kdežto Hermenegild kariéru svou skončil teprve v 65. roce věku (nar. 13. dubna 1827) 1892 jako odborný přednosta ministerský a »rytíř ze Samokova«, starší Josef již 46letý (nar. 9. října 1825) r. 1871 vystoupil na vrchol své dráhy, zaujav křeslo ministra vyučování v kabinetě Hohenwartově. Krátké ministerství jeho značně prospělo školství českému a polskému (za něho vybudována akademie a universita krakovská), ještě více pak pozdější prázdeň našemu písemnictví.

Jos. Jireček

V prvých letech svého odpočinku vydal svá nejcennější díla: 1875—1876 vyšla ve dvou svazcích neocenitelná a nenahraditelná jeho »Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. stol.«, v níž ve formě životopisného a knihopisného slovníka sestavil veškera data, historiku literárnímu potřebná, a v níž zároveň opravil bezpečně na tisíce chyb předchůdců; o dvě leta později vyšly »Dějiny církevního básnictví českého až do XVIII. stol.«, obyčejně kratším názvem »Hymnologia« uváděné.

I tato kniha náleží k nejpotřebnějším a nejhledanějším. A touže dobou také vystoupil opětně na obranu podezíraného rukopisu proti Šemberovi. R. 1879 vstoupil zase do rušného života veřejného; stal se poslancem na radě říšské, později presidentem král. české společnosti nauk; a v jejích pojednáních vycházely nyní nejpřednější jeho úvahy: velmi důležitá »Jan Hodějovský z Hodějova, jeho rod i působení a latinští básníci tovaryšstva jeho« (1884), grammatické pojednání o stč. náměstce »žádný« (1883) atd. A r. 1886—1888 konečně zabral se do tuhých bojů o pravost obou rukopisů: hájil nejprvé v »Osvětě« výtahy z dopisů Šafaříkových, že tento nikdy o pravosti jejich nepochyboval, později proti studiím J. Polívky o vlastních jmenech a konečně důkladným a velikým dílem: »O zvláštnostech češtiny v rukopisech moravských« (1888), v němž sice nepřímo ale přece bezpečně dokázal, že některé jazykové zvláštnosti Rukopisu kralodvorského lze vyložiti za moravismy a že je lze doložiti i ve starých rukopisech českých původu moravského. Spis tento byl namnoze nespravedlivě posuzován a hanoben, přese všechen cenný material, jejž přinášel — byla také odsuzována šmahem veškera dosavadní činnost Jirečkova (tu zejmena odsuzován jeho »Nákres mluvnice staročeské« 1870, jenž arci měl mnoho nedostatků, zavrhovány studie o staročeské literatuře — hlavně o překladu evangelií 1859 a starého zákona 1864 atd.), tak že Jireček 25. listopadu 1888 zemřel v roztrpčení. Pochován na Vyšehradě. Boj, jemuž smrt vyrvala zápasníka nejpovolanějšího, vedl i po smrti bratrově dále Hermenegild; již 1863 jeho »Slovanské právo v Čechách a na Moravě« bylo vlastně založeno v nej-

Modlitba na Řípu.

V trudu, potu, boží mdlobě
z drahé bídy, z drahé vzdechů
modlíme se vroucně k tobě,
děde Čechu!

Dej, by otců síla stálá
našim dětem u kolébky,
aby vždy jas Tvá plála
tuhé lebky!

V bázni, strázni, v tísni, v zlobě,
z drahé, ale drahé nám hýří,
modlíme se vroucně k tobě,
svatý Jiří!

Sílu valnou vlaď a dlaním,
ať se každý díla chopí,
jak ty v bitvě mlokům, saním
vrazil kopí!

S hory této, kam zrak sahá,
ať zní hymna plnýma rtoma:
Tvá je zas vlast naše drahá!
Zde jsme doma!

Jar. Vrchlický

Snímek rukopisu Jar. Vrchlického.

starší části na rukopise zelenohorském, později po smrti bratrově věnoval se bádání o nejstarší historii a geografii české, zejmena u Kosmy, a došel mnohých pěkných výsledků. Ve studiích těchto i nyní pokračuje.

Nejcennější práce společná obou bratří jest »Codex iuris bohemici«, k němuž vlastně se táhne i několik publikac, kromě něho otištěných. Tam vydal na př. Josef Koldina, Hermenegild Brikcího a Všehrda, tak vydán i »Korunní archiv svatováclavský«, »Zřízení zemská království českého a markrabství moravského« atd. Hermenegild sbírku českou doplnil později i »Svodem zákonů slovanských« (1880), Josef vydal kromě právnických i jiné památky staročeské: »Podkoní a žák« (1878), »Staročeské divadelní hry« (1879), »Paměti Viléma hraběte Slavaty« (1868), »Staročeské překlady žalmů« (1861) atd., ano pro školy pořídil dlouho užívané »Anthologie z literatury české« ve třech dílech.

Proti excellenci J. Jirečkově ustupuje skromně do pozadí professor Antonín TRUHLÁŘ (narozen 5. listopadu 1849 v Ličně), dlouhá léta již působící na pražském gymnasiu akademickém. Vzor jsa vědecké přesnosti a vzácné nestrannosti, tuhé práce a šťastné kombinace obírá se již léta studiem pozdějších českých humanistů věku XVI. a XVII. a uložil výsledky některé v různých znamenitých rozpravách. Činem piety byl 1882 spisek »František Šír«, školní potřebě vyhovuje jeho »Výbor z literatury české doby nové« (1898 v 3. vydání), popularisaci vědy určeny jsou rozmanité články v Ottově Slovníce Naučném, v Österreichisch-Ungarische Monarchie a j. Za to klassické přímo vydání jest jeho poslední kniha »Ezopovy fábule« (1901), v níž složeny jsou výsledky pracného badání a dlouhých studií zcela nové a naprosto bezpečné. Jest to jediná edice v českém písemnictví novějším, která žádá a snáší nejpřísnější měřítko.

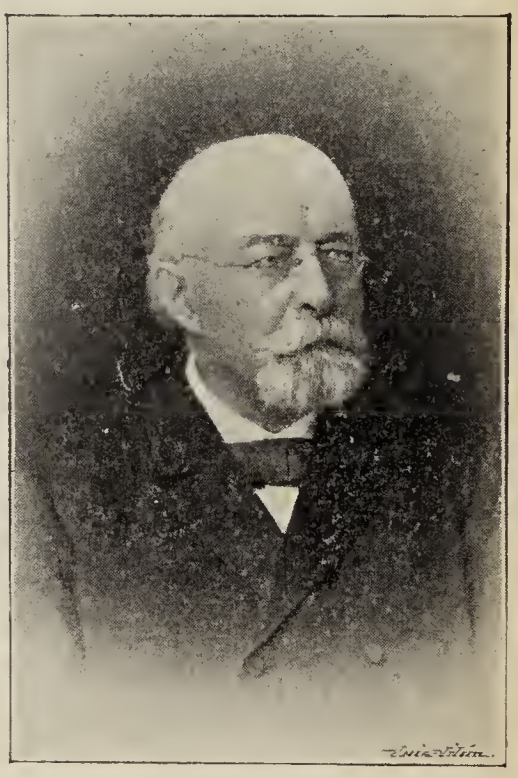

K. Tieftrunk

Karel TIEFTRUNK (1829—1897), professor, pak ředitel gymnasia v Žitné ulici, zabýval se z počátku dějepisem — vydal 1865—1870 v pěti objemných svazcích Pavla Skály ze Zhoře »Historii českou 1602—1623« (je to jen výtah ze Skálovy veliké ‚Historie církevní'), druhá pak jeho obšírná práce »Odpor stavů českých proti Ferdinandovi I. r. 1547« (z r. 1872) k výpisům ze Sixta z Ottersdorfa připojila i excerpta archivní a vlastní vypravování. Pak pomalu přecházel na pole historie literarní a on podjal se prvý úkolu napsati pragmatickou »Historii literatury české« (1. vydání 1874, 3. vydání 1885), jež poprvé obsáhlou látku zpracovala přehledně a úplně — pozdějších vydání nemohl již autor doplniti dodatky své doby, poslední pak jeho práce, důkladná a důležitá, byly jubilejní »Dějiny Matice české« (1881).

Tak záhy rozlil se spor do nejširších rozměrů; Masaryk i Gebauer, oba přední protagonisté, účastnili se ho různými pracemi. V pracích Gebauerových vyrůstaly hotové monografie, skizzovala se budoucí jeho veliká díla, práce Masarykovy proti tomu překvapovaly všeobecně — a to nejen příznivě rozsáhlou sčetlostí autorovou, ale i nepříznivě příkrými úsudky o dosavadní naší organisaci společenské i literarní. V těch rozborech

a úvahách Masaryk první vnesl do vědecké literatury naší okřídlené slovo o augurech i samozvancích a znepřátelil se tak hlavně se starší intelligencí, za niž veřejně vystoupila řada slavných jmen, mezi nimi první Tomek, tehdy rektor české university.

Práce Gebauerovy tímto bojem byly na čas zastaveny; 1886—1887 podnikl generalní útok proti oběma rukopisům v »Archivu für slavische Philologie« vydávaném Jagićem, 1888 vydal pro široké vrstvy vzdělanstva zvláštní »Poučení o padělaných rukopisích královédv. a zelenohorském«, pak vrátil se ke svým pracím grammatickým a lexikalním. Teprve r. 1890 přistoupil k souhrnu svého zkoumání; v těchto letech (1890—1891) sebral své výzkumy nejdříve v přehlednou »Mluvnici českou« školní (dvojí; k ní 1900 přidružila se »Příručná mluvnice jazyka českého«), pak ve veliké »Historické mluvnici jazyka českého« (díl I. ‚Hláskosloví' 1894, dílu III. část 1. »Skloňování« 1896, část 2. »Časování« 1898) dosud nedokončené, na sedm dílů rozpočtené, konečně v monumentalním »Slovníku staročeském«, jenž 1901 počal vycházeti.

Tato poslední díla proslavila jméno Gebauerovo i za hranicemi užší domoviny; postavila ho do řad akademií, učených korporací, zjednala ceny a vyznamenání, povýšila na stolec rektorský; zajisté právem. Gebauer první zase vrátil se k původním pramenům, z nich oživil usychající studium staré češtiny a jím zase vyrostla nová škola filologů českých, kteří ve stopách jeho kráčejí dále.

Masaryk naproti tomu zabíral se víc a více do otázek denních; místo knih psával články do měsíčníků, pak týdenníků, konečně denníků; nové práce jeho jsou právě jen otisky časopiseckých článků: »Česká otázka« (1895), bohatá myšlénkami a přehledně skizzující rozvoj českého probuzení, jest jen otisk článků »Naší Doby«, další spis »Naše nynější krise« jsou vlastně jen tři výstřižky novinářské, ani ne původně české. »Jan Hus« a »Karel Havlíček« (1896) podávají nikoli názory obou těchto mužů, nýbrž názory Masaryka samého, volně jen připojené k těmto dvěma slavným jménům; totéž platí o spisech pozdějších, z nichž některé jsou jen čistě agitační a efemerní.

A vlny, které tohoto roku způsobila otázka rukopisná, do které v roce 1886 a 1887 zapletena byla i chemie a historie, paleografie a filologie klassická, vlny tohoto ruchu zmnožily se a vzrostly dalšími ještě boji, zejména vystoupením (1886—1889) nové školy básnické a nové školy kritiků.

Vyložili jsme shora, jak ve škole Máje v letech 70tých, přesně řečeno 1868 almanachem »Ruch«, přibyla nová generace básnická, jež svého vrcholu dostoupila Vrchlickým a Čechem. Tato generace, k níž vedle jmenovaných patří řada slavných jmen — Sládek, Krásnohorská, Červinka, Krajník, Mokrý a j. — brzy pověděla vše, anebo skoro vše, co pověděti chtěla, prorazila dráhu svému novému nazírání básnickému a zjednala místo i novým pěvcům, kteří se nyní přihlásili.

J. V. SLÁDEK, nar. 27. října 1845 ve Zbiroze, věnoval se téměř výhradně lyrice. Básnil již jako student — jeho přičiněním hlavně vyšel almanach »Ruch«, on hlavně vedl (až do r. 1898) časopis nové generace »Lumír«, on vstoupil s ostatními předáky poprvé přes prah Akademie — a nabyv rozsáhlého vzdělání zvláště na svých cestách po Americe, vyučoval na středních i vysokých školách pražských zvláště angličině.

Starší práce: »Básně« 1875, »Jiskry na moři« 1880, »Světlou stopou« 1881, »Na prahu ráje« 1883, »Sluncem a stínem« 1887 a j. vyjadřují nejvíce osobní city autorovy, z počátku elegické, později smírnější a radostnější. Forma jejich je vysoce umělá a hudebná, ale verše Vrchlického zatlačily je do pozadí. Za to v letech pozdějších Sládek šťastně se obrátil na pole poesie národní: »Selské písně«, »Skřivánčí písně«, »České znělky«, »Směska«, »Starosvětské písničky«, »České písně« (1889—1892) znamenitě napodobují ducha písní národních.

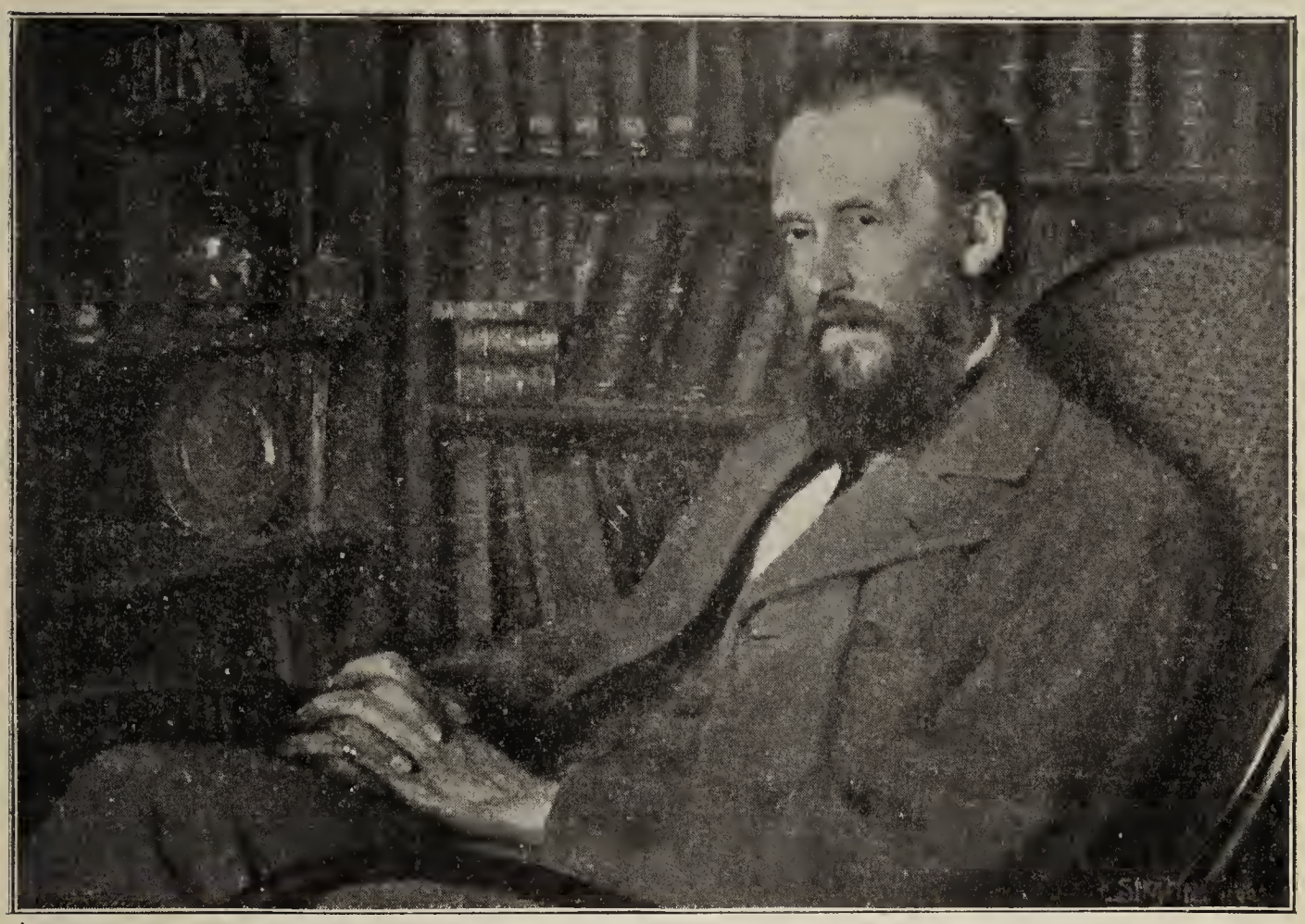

(Dle originálu F. Šimona.)

Jos. V. Sládek.

Že Sládek těžil i z hřivny jiné, ze své znalosti angličiny, jest u něho samozřejmé: jeho »Mluvnice anglická«, ve dvojím vydání vyšlá, ponejprv opustila staré koleje školských vět a čerpá látku jazykovou z bohatého pokladu básnické literatury anglické, své překlady šťastně uvedl již 1872 převodem LONGFELLOWOVY »Písně o Hiavatě«, pak následovaly některé překlady z Burnse a Coleridgea, na konec pak oddal se novému přebásnění dramat Shakespearových, jichž vydal již 14 svazků, z nich nejlepší »Hamlet« a »Romeo a Julie.«

Kromě z angličiny překládal Sládek i ze švédského (Tegnérovu »Píseň o Frithjofovi«), z polštiny (Mickiewiczova »Konráda Wallenroda«), ze španělštiny (Valerův román: ‚Pepita Ximenez') a společně s Vrchlickým přeložil Byronovy »Hebrejské melodie« (1890).

Docela jiným směrem brala se druhá básnířka lyrická, Eliška KRÁSNOHORSKÁ. Narozena 18. listopadu 1847 v Praze (jako Eliška PECHOVÁ) neopustila svého rodiště

E. Krásnohorská.

mimo krátké výlety nikdy na delší dobu a srostla úplně s národním životem naším, jehož heslům slouží celý svůj život. Přilnula záhy k myšlénkám Karoliny Světlé, stala se přední průkopnicí ženských snah a tuh, přes překážky nepřestupné a vleklou chorobu dovedla své ideje k vítězství a podobně jako Světlá i ona pokládala literaturu jen za jiné pole svého veřejného působeni. Duch její, v pravdě mužský, zněl nejprve mohutnou strunou svobody a volnosti, lásky a pravdy (jsou to starší sbírky: »Z máje žití«1870, 3. vydání 1885, »Ze Šumavy« 1873, »K slovanskému jihu« 1880, »Vlny v proudu« 1885 a j.) záhy však přešla k látkám národním a vlasteneckým, jejichž nejsilnější ohlas jest ve sbírce »Na živé struně« (1895). Mohutná síla jejích slov bývá arci někdy oslabována malými předměty, o nichž se takto šíří, ale tato jakási rhetoričnost bývá vyvažována zase skvělou formou a hudebností řeči.

Ukázkou může zde státi známé vybídnutí:

Co's vykonal.

»Co's vykonal?« to sebe sama ptej se,
kdy poprvé zříš na svůj život zpět;
kdy počítáš dnů zašlých květy, znej se,
zda vypučel ti z nich též činu květ!
Ó, paměť neblahá, kdy dnové jarní
jen rozsudek v ní čtou, že byli marní!
Suď sám a hned, než chladný smrti ret
»co's vykonal?« se zeptá naposled!

Byť žití strom ti dlouho vztýčen zůstal,
zda zmrhané by mládí nahradil?
byť činu plod i pozdě zrál a vzrůstal,
jen záhy spěš, bys štěpy zasadil!
Tvé žely, radosti, tvé sny a přání
jsou déšť a slunce svit i větrů vání,
jest bouř a hrom tvůj osud v žití tom,
— tys půdy hrst, — tvůj čin je plod i strom!

Kromě těchto sbírek vlasteneckých napsala i »Bajky velkých« (1889), pak idyllky »Šumavský Robinson« (1887) a »Vlaštovičky« (1883) a řadu básní příležitostných. Jako předsedkyně spolku »Minerva« a dlouholetá redaktorka (od r. 1874) »Ženských Listů« měla k nim příležitosti nazbyt.

Antal Stašek

I Krásnohorská sloužila literatuře naší překlady: z nich nejslavnější jest Mickiewiczův ‚Pan Tadeáš' (1882; 2. vydání 1892), chlouba české literatury překladové, dále Byronova ‚Child-Haroldova pouť' (1890) a některé vybrané básně Puškinovy. Pokusila se i v oboru dramatickém, k němuž ostatně se formou hlásí i novelka »Náš druhý sbor« (1888), rovněž hrdé vlastenecké uvědomění hlásající. Některé literarní studie a úvahy zapletly Krásnohorskou do rozmanitých bojů, v nichž vždy si vedla jako neumdlévající a nezoufající bojovnice za vlast a krásu.

ČERVINKA Otakar (nar. 1846), povolánim úředník, jest naproti tomu epik velikých rozměrů. Jeho »Jan z Dubé« (1871), »Žižka« (1874), »Aleš Romanov« (1881), »Husitská svatba« (1884) plynou rovněž tak širým tokem, jako jeho román (s pseudonymem F. X. Renatus) »Jarní bouře« (1893).

Jemu podoben ve veršich jest Antal STAŠEK (vlastně JUDr. Antonín ZEMAN) nar. 1843 ve Stanově a působící jako advokát v Semilech.

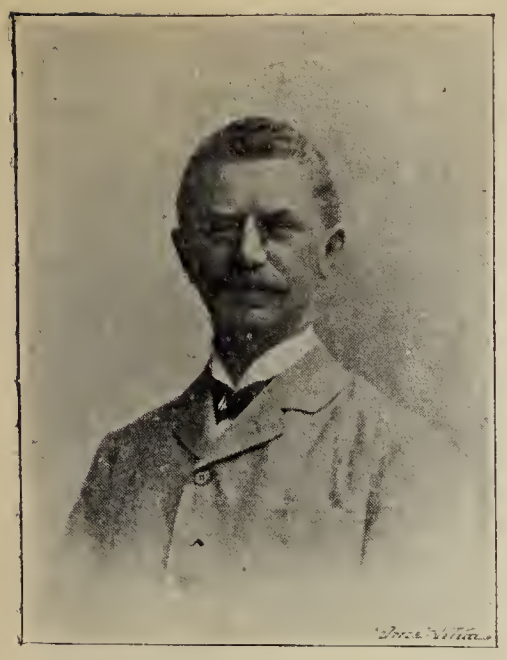

JUDr. Miroslav Krajník.

I on zabýval se různými epickými látkami, ale přešel záhy k novellistice. Tu starší práce »Nedokončený obraz« (1878) sice ještě nepronikla, ale za to krásně se mu podařily dva díly jeho obrázků pojizerského lidu: »Blouznivci našich hor« (1895).

JUDr. Miroslav KRAJNÍK (nar. 1. ledna 1850) přesedl z křesla advokátského do síně sněmovní; zanechal tak dráhy básnické, v níž »Básně« (1870, 2. vydání 1876) věstily mu skvělou budoucnost. Naproti tomu Ladislav QUIS (5. února 1846 v Čáslavi rodilý) dovedl spojiti povolání obojí: jsa advokát v Přelouči, pokračuje přece stále ve svých verších, jimiž vystoupil již 1872 (»Z ruchu«). Obral si hlavně humoristické povídky veršované, na konec píše i »Epigramy« (1897). Leč ani vlastní básně ani některé dobré překlady (z Kolcova a Götha) neznačí takový kus práce, jako jeho vydání »Básnických spisů Karla Havlíčka« (1897). Je to vydání každým směrem vzorné, a v Quisovi rázem povstal znamenitý literární historik; další vydání pak a některé literární studie úsudek tento ještě potvrzují. Otokar MOKRÝ (1854 až 1899), notář ve Vodňanech, kromě některých povídek a dramat, napsal řadu básní, jevících stejně veliké umění básnické jako hlubokou, vážnou mysl a vřelé uvědomění vlastenecké. »Jihočeské melodie« (1881) nabyly důstojných pokračování v »Básních« (1881) a sbírce »Jasem i šerem« (1893); jihočeská báseň výpravná »Na dívčím kameni« (1885) rovněž tak skvostné nástupce v »Dumách a legendách« (1888). Některé básně »Jihoč. melodií« a »Legend« náležejí vskutku k perlám české epiky.

Ladislav Quis

Kromě těchto výrazných hlav starších možno vzpomenouti i některých, jejichž nadání buď povolání nebo osud postavily záhy meze nepřekročitelné. Jan NEČAS (narozený 1849 na Moravě, rada zemského soudu v Těšíně) jevil ve svých starších sbírkách dosti pěkné náběhy, zvláště k poesii žertovné; i jeho překlady z Goetha, Mickiewicze, Syrokomly a Malczevského tuto naději potvrzovaly. Leč odvrátil se časem docela k právům a nyní zjevuje se jen tu a tam některou básní mravokárnou v kalendářích. Bohdana JELÍNKA (1851—1874) zase, na konec úředníka poštovního, zachvátila dříve smrt, nežli mohl veškeré své plány básnické provésti. Přátelská ruka však se postarala, aby aspoň to málo nezahynulo — »Spisy B. Jelínka veršem i prósou« vydal 1880 Jar. Vrchlický. Rovněž Rudolf POKORNÝ (1853 až 1887), redaktor »Palečka«, pak okresní tajemník v Libochovicích, byl nepříznivým osudem odvolán dříve času. Překládal z polštiny a ruštiny, šířil horlivě vzájemnost československou a v ně-

R. Pokorný.

kolika lyrických sbírkách vyslovil své tužby i štěstí (»Básně« 1877, »Z hor« 1881, »S procitlým jarem« 1882, »Vlasti a svobodě« atd.): s pseudonymy »Ranko Petar« a »Heřman Městecký« psával i básně humoristické a satirické.

Z drobnějších mohou býti jmenováni: Josef KALUS (1855 nar.) kdysi tkadlec-samouk, nyní učitel, V. J. POKORNÝ-PIKULÍK (1842), samouk-obuvník, Jaroslav MARTINEC (vlastně Jos. Martin, nar. 1842), literarní amatér, katechetové Vojtěch PAKOSTA (1846 až 1892) a Jan JEŽEK (nar. 1849), kteří razili dráhu písemnictví a básnictví katolickému, Eman. MIŘIOVSKÝ (nar. 1846, profesor paedagogia v Král. Hradci), původce několika sbírek básní i povídek a také příručnice českého jazyka i písemnictví, prostonárodní Josef KUCHAŘ (nar. 1847), spisovatel několika básní a novel ještě ve slohu předbřeznovém, J. TŮMA (ředitel gymnasia brněnského, nar. 1846), jenž pokusil se básniti ve slohu Rukopisu kralodvorského, H. UDEN (t. j. *oudèr*, vlastně MUDr. Jar. HRUŠKA, purkmistr města Kladna), advokáti KALIS, BAŠE (1850 až 1899) a j., učitelé HRUBÝ, VRÁNA (1853—1882), básnířky Irma GEISSLOVÁ (naroz. 1855, obratná novellistka) a Albína Dvořáková-Mráčková a j. a j.

Bohdan Jelínek.

Nové směry v básnictví českém v letech osmdesátých representuje řada básníků: směrem starých romantiků, zjasněných však novokřesťanským mysticismem, béře se gigantická postava Zeyerova, směrem nového životního realismu, protichůdným, vystupuje J. S. Machar, za čistým uměním vysoké vzdělanosti moderní béře se Jaromír Borecký, lehkým slovem a veselým veršem věrně kreslí vrstevníky Bohdan Kaminský; k těmto čtyřem větším zástupcům druží se pak celá souhvězdí nových, mladších básníků, jednak jdoucích za vzory staršími, jednak k těmto čtyřem se přimykajících a připojujících.

Irma Geisslová.

Poesii českou poslední doby vedla dále škola básníků dekadentních, symbolistických, novomystikův a jak ještě se někdy nazývají. Vyryli si v literatuře mohutné řečiště a vtiskli patrně svůj znak novému tvoření.

Proti Vrchlickému a Čechovi (a jejich stoupencům) kladou tito mladí nadšenci hlavní váhu na novost dojmu, na přesný výraz citu jemně odstíněnými slovy a hudebním kouzlem verše. Umění jejich jest vysoce aristokratické, pro jemně ustrojené mozky a vybroušený esthetický vkus. Hledí i v myšlénkách pohybovati se drahami novými, nezvyklými; zkoušejí místo vyjezděných kolejí, otřelých metafor, opotřebovaných obrazů působiti čerstvými slovy, svěžími myšlénkami, třebas někdy nápadnými, nesrozumitelnými a podivínskými. Pozorují na předmětech odstíny dosud přehlížené, zabývají se city dosud opovrhovanými nebo kaceřovanými — opojeni písemnictvím francouzským udomáčňují u nás celé zástupy cizích slov a zvučných frasí, pěstují horlivě kritiku a snaží se vyvýšiti čisté umění nad službu kterýmkoli modlám, ať se již zvou vlastenectví, mravnost, pravda, cudnost atd. Neznají hranic ani mezí — umělec je vskutku suverén.

Dr. Jaromír Borecký.

Ph. Dr. Jaromír BORECKÝ (nar. 1869 v Budějovicích, skriptor veřejné knihovny pražské) vystoupil poprvé se sbírkou takovou: »Rosa mystica« (1892). Že vzdělal se na vzorech francouzských, jest patrno i z dlouhé řady překladů, jež z této literatury opatřil. Tato sbírka vyniká vzácným smyslem pro bystré vnímání jednotlivostí přehlížených, nesmírnou vybroušeností obrazův i myšlének, lahodou řeči a hudebním takřka zvukem veršů. Ukázkou této nové poesie může býti:

Parabola.

Tma spala již na sloupech z mramoru.
a Šalamoun dlel v kapli v Tadmoru,
král Šalamoun dlel na modlitbách svých,
tma stékala s řas opon chrámových,
kde zrcadlo se chvělo tíží snů
z melancholií černých koberců,
v něž věčná lampa tkala temný nach,
jak žhavá slza umírajíc v tmách.

Zrcadlo:

Ó, dcero oleje, jak mdle se mžíš,
tvé světlo neprolomí stínů mříž,
jen ze mne můžeš čerpat síly zdroj,
ve vítězný s tmou povedu tě boj,
já žhavější tvou, světlo, činím tvář,
o boky hran mých slunce tříští zář,
mé plochy mlékem v jas se spijí svět,
já vssaju paprsk, požár házím zpět.

Věčná lampa:

Ó, synu, který světlo odrážíš,
mým plamenům se rovnat odvážíš,
jež schvívají pod zlatým klenutím
se v myrrhy vůni, ve kadidla dým
a hoří věčně? Král když kloní leb
za tonů harf nad taji modliteb,
má záře plná krve, zarudlá
v sny s brilantů mu diadému plá.

Zrcadlo:

Když s obětí šla v chrám, můj obraz chyť
jak cedr štíhlou, smědou Sulamit,
že chvěla se krás vlastních půvaby,
v mně královna se zřela ze Sáby,
jak prsů nach jí spíná roucha lem
v průsvitných byssů rythmu ospalém,
a k sloupům noh, jež svítí z tylu pěn,
jak vlas se řítí vůní prosycen.

Věčná lampa:

Ty obraz netvoříš, jen zachytneš,
jak paprsky mé vrhnou jej v tvou spěž,
já rabbi jsem, ty's otrokem mých cest,
bez světla kov tvůj okem slepců jest,
jež marně v tmu jak Sahil krvácí;
jsem sestrou slunce, jež se potácí
k božímu trůnu v hymny závrati,
má síla věčná, tma mne neschvátí!

Král slyšel vše a vstal a lampu zhas',
tma stékala zas s opon těžkých řas,
tma spala zas na sloupech z mramoru,
král o marnosti dnů snil v Tadmoru,
tma po stříbrné lampě splývala,
hlaď zrcadla v tmu slepá zívala,
a hynuly jak noc hvězd bez svitu,
bez lásky krása, rozum bez citu.

Stopou Boreckého šli pak mnozí: A. SOVA (nar. 1864), jenž ve starších básních (s pseudonymem Ilja GEORGOV) držel se ještě šlépějí Vrchlického, novými knihami (»Vybouřené smutky« 1897 a j.) připojil se úplně, Otakar AUŘEDNÍČEK (naroz. 1868), záhy veršů se vzdavší, A. ČERNÝ (s pseudonymem J. ROKYTY) atd., z nich nejvíce se odlišují nynější oba vůdcové Arnošt PROCHÁZKA (nar. 1869, úředník zemského výboru), jenž svým ‚Prostibolo duše' (1894) již vnější úpravou a arci celým obsahem pobouřil značně stojaté vlny literární veřejnosti, a Jiří KARÁSEK (nar. 1871, poštovní úředník), jehož ‚Zazděná okna' (1894) ‚Kniha aristokratická' (1896) ‚Sexus necans' (1897) a j. důstojně se druží k pracím Procházkovým. Oba založili a vydávají »Moderní Revui« (od r. 1894), v níž zejmena ostrými kritikami a silnými výrazy vybojovali novému směru vítězně místo v literatuře. V tom značnou pomoc jim poskytl F. X. ŠALDA, mladý a neohrožený kritik, vzácného rozhledu a bystré analyse, jenž s neohroženou myslí vystoupil koncem let osmdesátých proti některým zašlým již veličinám a jenž poprvé etabloval v české literatuře kritiku jako obor samostatný. Kromě překladů a článků v Ottově Slovníku knižně nic nevydal; vlastní jeho pokusy v belletrii selhaly; ale za to vynikaji

jeho některé básně, v nichž arci drží se nové školy moderní. Ukázkou stůj zde:

Potlesk.

Jak moře příboj potlesk zní, ryk bouřný davu,
jenž vidět chce ho znovu, tragedie reka,
a hlučí divě v jeku, bouří se a vzteká
jak lev svou zvedající v řvaní dutém hlavu.

Jak jisker zářný liják, světla žhoucí řeka,
jež nebe celé svoji stápí ve záplavu
vše vzkřik teď mocný rázem v děsnou schvátí vřavu,
a jásot fena jest, jež vyje jen a štěká.

Leč v chvíli té, kdy hrdel sta ho volá v ryku,
své dílo řevem toho měřc okamžiku
on zří, jak malým je ten potlesk k jeho práci . . .

A s gracií když potom v mramorové líci
ten těžký béře peníz slávy vítězící,
ve snění hořké vždy se duše jeho ztrácí.

S. Bouška

Šalda vedl boj jednak ve starších již »Literarních Listech« brněnských, jednak v nově založených »Rozhledech« chrudimských. Jeho kritiky, zaslána a polemiky dovršily vítězství směrů nových a má-li kdo o nynější volný rozvoj literatury a kritiky zasluhy, zásluhy skutečné práce a nasazení celého jmena literarního, je to jen Šalda. On prvý postavil i literaturu na stanovisko vědecké, dovedl i činnost lyrického básníka rozložiti v jednotlivé prvky a proti starší úctě genia uvedl správně potřebu a cenu intelligence.

Karel Dostál Lutinov.

Karásek a Procházka arci se nespokojili jen básněmi; ve svém časopise pěstovali i román a drama, stopovali vlnění domácí a cizích literatur a hojně překládali. Leč ostatní práce jejich proti básním ustupují do pozadí. Na konec se i se Šaldou roz šli, tak jako s ostatními stoupenci, z nichž rozvinuly se pak směry samostatné.

Jeden z nich — katolickou modernu — zastupuje kněz Karel DOSTÁL-LUTINOV (naroz. 1871 v Prostějově), jenž časopisem »Nový Život« pokusil se zříditi (1896) orgán podobný ‚Moderní Revui«, arci ve smyslu katolickém. Z jejích stoupenců nejvýše vyniká Sigmund BOUŠKA, básník zrovna tak vybroušeného citu jako obratný překladatel. Postavili se na počátku své dráhy s úctou k nestoru českých kněží-vlastenců B. M. KULDOVI (nar. 1820 v Ivančicích, na konec kanovník na Vyšehradě), jenž ke svým starším pracím folkloristickým (vydal 4 svazky »Moravských národních pohádek« . . . 1874 a 1892 až 1893, popsal »Svatbu v národě československém«, 4. vydání 1890) připojil na konec svého života řadu sbírek veršů, arci jen více pro

vlastní útěchu nežli pro vavřín básnický. Chtě spojiti nemožnosti — moderní život se středověkými institucemi — upadá Dostál do rozporů na stranách obou, kdežto jiný básník těchto směrů, Kar. Stanislav NEUMANN, důsledně pronikl se svými názory až k anarchismu a negaci. Jeho orgánem jest »Nový kult«, časopis nepravidelných lhůt, v němž Neumann s cynickou otevřeností a neostýchavostí hlásá svoje umělecké kredo. Zajímavé jest, jak »Nový kult« — arci zcela důsledně — odhodil příkře i dosavadní modlu vlastenectví, prohlásiv se s hrdostí a pýchou za Rakušana, příslušníka mocného státu a ne za vzdychavého snílka po jakémsi neexistujícím báječném státu českém. Zrovna s takovou upřímností a důsledností vyvodil poslední závěry i proti církvi a organisaci moderní společnosti. Knihy jeho: »Satanova sláva mezi námi« 1898 atp. nejsou ani tak výrazné, jako příležitostné zmínky a kritiky.

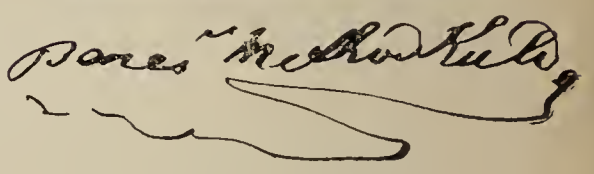

Beneš Method Kulda.

Tím směrem novým jde nyní největší část generace dorůstající mnohému pak stává se ponenáhlu marotta vším a leckterá báseň moderní jest pak jen soubor zvuků, bez veškeré mnohdy myšlénky a souvislosti. Nejsilnější nyní osobnost jest nepopíratelně Otakar BŘEZINA; vedle něho mizí ostatní, mezi nimi někteří nejasných cílů a ještě temnější formy.

OT. BŘEZINA (vlastně Václav JEBAVÝ) nar. 1868, učitel v Nové Říši na Moravě, jest autorem několika pěkných sbírek: »Tajemné dálky« 1895, »Svítání na západě« (1896), (2. vydání 1900), »Větry od pólů (1897) a »Stavitelé chrámu« (1899).

Ukázkou Březinovy tvorby budiž báseň »Návštěva« ze sbírky Tajemné dálky.

Řekl jsem: Sestro, jež záři vyhaslých sluncí máš ve zraku,
prodli, a studenou ruku svou mi (bych zahřál ji) ponech.
Byl večer a něco teskně minulého vonělo v soumraku
a plakalo kovovým zaštkáním v zvonech.

I uviděl jsem ji, Duši svou, zardělou mladosti záchvěvem,
jak vystoupla jednou do šedivé mlhy svítání mého;
zapomenuté dítě, jež před bouří hraje si s úsměvem
na prahu domu uzamčeného.

V závoji bílém a veselou, jak družičku v průvodu pohřebním,
a šťastnou, jak v domě, kde oheň vypukl v noci, dech spících,
panenskou nevěstu v modlitbách přede dnem svatebním
nad loži umírajících.

Dechla mi do tváří, jak vůně odkvetlých růží když zavane
ze vzdálených zahrad a na rtech usládne v pocel,
a záclony záře východní, z nejčistších paprsků utkané,
mým nemocným touhám zavěšovala do cel.

Daleko skromnější jest počet těch, kteří přidávají se k opačným směrům, k prostému a nehledanému, mnohdy vtipnému a veselému verši B. Kaminského. Kaminský, básník pravého posvěcení a silné duše, dovede v próse i ve verších udržeti vládu nad sebou a svými city, a třebas nesháněl se po effektech hledaných a strojených, třebas nehrál slovy a neladil zvlášť veršů, dovede přece plně a zajímavě zachytiti celý obraz současného života českého. Z veršů jeho některé náladové a elegické (»Ze Sychrova« »Den štěstí« atd.) mohou se měřiti s básněmi Heydukovými, avšak jeho veselé rýmy (»Verše humoristické a satirické«) jsou v našem písemnictví nejlepší a vynikají vysoko nad neohrabané starší rymovačky. A taktéž jeho prosa: truchlivé a rozsmutnělé povídky některé a kresby (»Mecenáš«, »Různé panstvo«) dobře soupeří i s pracemi Lierovými a Heritesovými, ale jeho humoristická prósa je vrchol všeho českého tvoření; jemně přibroušená pointa, ušlechtilý vtip, hladký tok řeči a výrazná stručná charakteristika činí je pravými kabinetními kousky našeho písemnictví.

Bohdan KAMINSKÝ (nar. 24. února 1859 v Huse u Sychrova), vlastním jmenem Karel BUSEK, ze studií gymnasijních odešel na malířskou akademii a věnoval se pak cele literatuře. Pobyt v Paříži vybrousil značně jeho formu a výborné práce získaly mu členství Akademie. Z elegických tonů, jakými zaznívaly zejmena starší práce (»Ztracené volání« 1884, »Rokoko« 1889, »Den štěstí« 1890, »Z Příkopů« 1892, »Protesty« 1892, »Muži a ženy« 1893, »V samotách« 1893) pokročil brzy k smírnějšímu názoru a jasnějším náladám, jež se jeví zejmena v jeho »Verších humoristických a satirických« (1893), »Motivech ze Sychrova« (1896), »Doma a jinde« (1899), »Zlomcích románu« (1898) a »Povídkách veršem« (1900). Tu jsou některé básně humoristické, zejmena vtipné parodie některých slavných literarně jmen, jež svou oblibou zatlačují málem originaly: parodie na př. Erbenova »Štědrého večera« nebo Vrchlického »Zlatého vlasu královny Elsy« nebo Jana z Hvězdy »Heimana z Bubna« atd. Totéž platí o jeho povídkách: i tu starší elegické mnohdy kresby, ač zdařilé (Kresby« 1888, »Nová prosa« 1889, »Různé panstvo« 1891, »Mecenáš« 1893 a j.), ustupují skladbám humoristickým. »Črty humoristické a satirické« (1892) mají některá čísla brillantní — z nich »Král pianistů« nebo rozkošná sbírka kapitol astronomické, topografické, geografické atd., výborně líčený souboj na hrací stroje nebo ostře přibroušená pointa humoresky o malých botách venkovského seladona — to vše dýše humorem nevyrovnaným. Že Kaminsky také výborně překládá (»Kollega Crampton« a j.), že píše libretta a texty původní k operám, může býti též vzpomenuto.

Ke Kaminskému druží se řada básníků, rovněž prósu i poesii humoristickým i elegickým perem vzdělávajících; z nich nejširší jest činnost F. X. SVOBODY a K. LEGERA; rovněž Fr. KVAPIL a Fr. S. PROCHÁZKA vynikají z řady ostatních, mezi nimiž jsou jména A. ŠNAJDAUFA, J. ČERVENKY, Fr. TÁBORSKÉHO, Fr. CHALUPY a j. a j.

Franț. Xav. Svoboda

Růžena Svobodová.

Fr. X. SVOBODA (nar. 1860), úředník městské spořitelny, vyniká nesmírnou plodností, jež kromě sbírek básní drobných (»Básně« 2 sv. 1895, »Květy mých lučin« 1896, »V našem vzduchu« 1890—1891) odvažuje se na celé skladby románové veršem (»Noví vesničané« 1895, »Pavel Liška« 1898) i prosou. Jeho šestidílný román »Rozkvět« (1898) náleží k největším nového písemnictví, ačkoli starší drobnější »Náladové povídky« (1894), »Drobné příhody« (1896), »Pestré povídky« (1899) a j. byly více oblíbeny.

Karel Leger

Nespokojen s pracemi románovými, psal i dramata: »Směry života«, »Podvrácený dub« »Rozklad«, »Útok zisku«, »Odpoutané zlo«, »Čekanky«, »Dědečku, dědečku« atd, jež těšily se tu větší, tu menší přízni divadelního obecenstva. Možno tu připomenouti, že i choť básníkova Růžena (rozená ČÁPOVÁ) libuje si v rozlehlých a mnohdy rozvleklých románech: od drobných črt (»Povídky« 1896, »V odlehlé dědině« 1898 atd) postoupila k pracím větším (»Přetížený klas« 1896, »Ztroskotáno« 1896 atd.), konečně k velikým románům »Zamotaná vlákna« (1899), »Ozlacenou branou dobrodružné mladosti (1900) atd.

F. Kvapil

Karel LEGER (nar. 1859 v Kolíně, kdež po odbytých studiích gymnasijních oddal se hospodářství), vydal řadu drobných i větších povídek veršových: »Tři povídky« (1887), »Poslední rusalka« (1887), »Fantastické povídky« (1900), »Povídky veršem« (1888), »V zátiší« (1890) atd.; taktéž prosou nakreslil »Emancipovanou« (1898). Méně se mu dařily skladby výpravné (»Pohádka z naší vesnice« 1883 a j.), ještě slabší jsou jeho verše lyrické (»Zapomenuté sny« 1882).

František KVAPIL (rozený 1855 ve Žherech) nyní sekretář musejní — dříve novinář a feuilletonista, literatuře české koná neocenitelné služby jako tlumočník vzájemnosti českopolské. Překládal tak Krasińského (2 svazky 1880), Asnyka (1886 a 1893) a Kraszewského

(»Z denníku starcova« 1883), a dovedl obratně knihou »Ženy a milenky básníků slovanských« (1893) budíti zájem pro literaturu polskou i ruskou. Vlastní práce jeho starší »Zpěvy knížecí« (2. vyd. 1887) pokračovala zase v Čelakovského Ohlasech a novější sbírky »Z výstavních táček« 1891 i »Zaváté stopy« (1887) svědčí příznivě o básníkově vytříbeném citu pro formu veršovou.

Fr. S. PROCHÁZKA (nar. 5. ledna 1861 v Náměšti) obrátil se z dráhy učitelské ke spisovatelství a vydal několik sbírek básní lyrických (z nich nejlépe se podařily »Písničky« 1898) a výpravnou báseň »Jazyk« (1895); znamenitý jest překlad Hauptmannova »Potopeného zvonu« (1900) a hluboké jádro myšlénkové obsahují jeho »Bajky velkých« (1901).

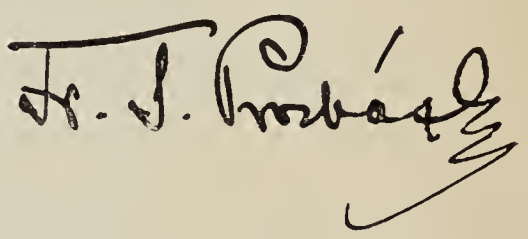

Ph. Dr. Antonín ŠNAJDAUF (nar. 1860) zaměnil brzo péro básníkovo s tužkou professorskou, tak jako František TÁBORSKÝ (nar. 1858), jenž aspoň později jemného vkusu svého vhodně užil při překladu Lermontova (2 sv. 1892 až 1895).

Frant. CHALUPA (1857—1890) spisovatel a žurnalista, neměl při klopotné práci denní kdy, aby četné své básně a povídky mohl vypilovati a přivésti k větší dokonalosti; to sice bylo možno Janu ČERVENKOVI (nar. 1861, nyní městský úředník na Král. Vinohradech), ale práce jeho jsou dosti skrovné: »Písně Závišovy« (1891) vynikají žhoucí lyrikou, jako starší »Amoroso« (1883) a »Ztišené vlny« (1886); za to pěkně propracovány jsou »Babí leto« a prosaické »Dětské kartony« a »Novelly« (1887); veselohra »Opuštěný« (1897) nezdařila se mu tak jako překlad Calderonova »Soudce Zalamejského« (1898).

Řada ještě skrovnější stoupá za jiným praporečníkem nového směru J. S. Macharem, který 1886 smělým slovem v úvodu své prvé sbírky vyhrazoval si úplnou volnost básnickému výrazu a jenž zároveň s bojem ve vyšších vrstvách vědeckých o dosavadní organisaci vědeckou a společenskou roznítil záhy potom i boj o naši organisaci literární a spisovatelskou.

Machar, básník mohutného citu a silného slova, neváhal v přímém odporu s dosavadní poesií salonů a vznikající její nástupkyní, poesií boudoiru a sálů mramorových, s její vybranou řečí a rafinovaností obrazů, sestoupiti k prostému člověku, nehledanému jeho výrazu a jednoduché formě veršové. Ač zachycuje takřka fotograficky věrně tyto nižiny společnosti i ducha, dovedl přece uchrániti si ironický svůj úsměv vyvýšenosti intelligenta a jeho vyvýšená resignace není nikterak tupé zoufalství. Že i jeho ‚pěší Musa' dovede však ve vhodný okamžik povznésti se k jasným idealům národním, svědčí následující úryvek z jeho »Tristium«:

Koruně svatováclavské.

Blíž mrtvých králů, kteří vždy jen v pýše
a úctě nosili tě na skráni,
ty, symbole náš, odpočíváš tiše
ve zamřížením temném ústraní.

Je dobře tak . . . Ti králové jsou prachem,
a co z nich žije, jest jen pohádkou —
nuž zůstaň ty i s povybledlým nachem,
kameny, zlatem na ně památkou.

Je dobře tak . . . Ty v zamřížené schráně,
a je ať kryje kámen zvětralý —
nač nutili tě jenom na čís skráně,
jež o tě vůbec ani nestály? —

Ať oplete tě pavouk! Nerušený
ten obraz bude! Ty tak zastřena,
z králů je popel, národ ponížený —
ta trocha cti však není ztracena!

J. S. Machar.

J. S. MACHAR, narozen 29. února 1864 v Kolíně, studoval na akademickém gymnasiu v Praze, pak na universitě, vstoupil nějaký čas do vojska, byl pak žurnalistou a žije nyní jako bankovní úředník ve Vídni. Záhy již oddal se literatuře; psával verše elegické i illustrativní do Světozora, satirické do Palečka a j., 1886 vystoupil se sbírkou »Confiteor« (2. vydání 1899), jež mistrně zachytila tehdejší náladu mládeže. Jsa ducha silného a bojovného, nasytil se záhy tonů elegických, k nimž přispívalo nejisté postavení a také vídeňské »vyhnanství«, a v pozdější době své činnosti vynikl hlavně ostrými útoky na některé staré legendy a idealy národní a vlastenecké.

Ke »Confiteoru« přidružily se záhy »Bez názvu« (1889) a »Třetí kniha lyriky« (1892) — vynikající rovněž takovou srdečností a prostotou, jako první svazek veršů; k těmto třem knihám lyrickým v letech 1891 až 1893 přidružily se čtyři svazky sonetů (»Letní«, »Zimní«, »Jarní«, »Podzimní«) a pak Machar zabral se do hlubších úvah a vážnějších přemítání. »Pêle-Mêle« (1892) nejeví tuto stránku reflexivní ještě tak silně, jako mohutná sbírka »Tristium Vindobona« (1893), jež náleží k nejkrásnějším veršům Macharovým; básník v plné zralosti názoru líčí city Čecha ve Vídni, nezapomíná na vlast v okovech, překypuje silným citem národním a končí dojemným věnováním drahé otčině.

Ukázka z »Tristií« (2. vydání vyšlo 1900) otištěná shora jeví tuto sílu uvědomění velmi zřetelně; tím více překvapil tedy obrat, jaký se v duši básníkově vlivem učení socialního a realistického dokonal. Již »Magdalena« (1894, 2. vydání 1900) jeví některé názory skeptické a socialní, jež odporují našemu národnímu snažení, jeví se v nich trpká ironie s jedovatou satirou, dále jdou »Zde by měly kvést růže« (1894), psané téměř v tonu socialně-demokratickém. V básních »1893—1896« (1896) má Machar soucit a přízeň i pro anarchisty a dynamitníky francouzské, poslední pak kniha »Výlet na Krim« (1900) vyjadřuje se způsobem leckdy i urážlivým o idealech národních i náboženských.

Tytéž názory, mnohdy s příkrostí snad neoprávněnou projevované, Machar ukládal i ve svých polemikách literarních; účastnil se také boje nejmladší generace v časopise »Rozhledech« verši, parodujícími zejmena společnost našich parlamentarních a novinářských zástupců. Ostré ty verše vydal souborně s illustracemi pod jmenem »prof. dr. Č. FOLKLOR« (starší pseudonym byl A. ROUSEK, ORLICKÝ a j.), 1897 s názvem »Boží bojovníci, vlastenecká historie z XV. stol. z rukopisu Vinohradského«.

Machar sám, jenž na konec do své satiry a roztrpčení takřka se vepsal a vžil, měl několik málo stoupenců a následovníků, leč všichni časem překlonili se zase k směrům jiným; docela osamocen však stojí jiný veliký básník, třetí v kruhu největších, rovnoprávný s Čechem a Vrchlickým, duše v pravdě poetická — **Jul. Zeyer**.

Julius ZEYER (narozený 26. dubna 1841 a zemřelý 29. ledna 1901 v Praze) pocházel ze zámožné rodiny staropražské a mohl dosti hověti svým libůstkám osobním. Vystudovav reálku nejevil nicméně touhy po životě praktickém; putoval sice po střední a západní Evropě, ale vrátil se zase do Prahy, aby se oddal studiu exotických jazykův a literatur na filosofické fakultě pražské university. Pobyv potom nějaký čas na Rusi, vrátil se opětně do Prahy ke svým pracím literarním a na konec usídlil se jako literarní poustevník ve Vodňanech. Když odchodem přátel Heritesa a Mokrého osamotněl, odebral se zpět do Prahy, kdež po krátkém pobytu zemřel. Jmění své odkázal České Akademii, jejíhož členství se byl záhy zřekl.

Zeyer poměrně pozdě vystoupil na kolbiště literarní, v těch letech, kdy jiní s něho odstupují a odstoupili; ale literarní jeho tvář za to zůstala nezměněna: tak jak se jeví »Ondřej Černyšev«, jeví se i poslední jeho »V soumraku bohů« a týmž tonem, jako »Vyšehrad«, zní i »Karolinská epopeja«. Je to čistý romantik, jenž neváže se nízkou skutečností; jeho poesie vlaje nad třísní země jako bílá říza bytosti nadzemské a jako bytosti nadzemské i on má svou, vlastní, řeč, své obrazy a své sny a touhy. Nepoddávaje se všedním snahám davu těžce přece nese jeho tupost a nechápavost; nečině ve svých dramatech nejmenších ústupků touze diváků po ději a jednání, býval přece roztrpčen neúspěchem svým v divadle a ozbrojoval proto svá dramata obrněnými listy, plnými pohrdání a opovržení pro malé závistivce. A v básních svých i románech zalétaje do krajin nejodlehlejších místem a časem, do Japonska a Číny, mezi staré Řeky a pravěký Israel nebýval přece spokojen s nevšímavostí, jakou nejširší vrstvy čtenářské jemu projevovaly. Vytvářeje reky, kteří byli hlasateli jeho idejí, mluvčí jeho snů, s důsledností železnou a jemností uměleckou uváděl

Herites. Zeyer. Mokrý.

je do situac, děsných i příšerných, jako zajímavých a napínavých, aby zase volně a pomalu, s majestátním klidem osobami nadpřirozenými, vyšší vůlí, uzel rozplétal i rozvazoval. Hudba slov — vyhýbal se při tom prázdnému klinkání rýmů — pojila si s nádhernými obrazy a stkvělými myšlénkami, jimž znamenitou podložku podávaly důkladné studie historické, kterým se oddal ve svém mládí a z nichž si sestavil celé museum.

Ukázkou jeho slohu a tvorby může býti úryvek z ‚Neklana' — rozmluva Klimby s Tyrem:

Klimba. Jak? Co to bylo? Kdo ti velet smí?
On, který dal ti mě? Ty bojíš se?
Kdo pánem tvým? A kdo je nad tebou?

Tyr. Ten, jehož neznáš, Klimbo, pán nás všech!
Ty nezaslechlas nikdy, Klimbo, vím,
o světlém Bohu, který zjevil se
kdes daleko za mořem, za siným,
v tom kraji, odkud slunce spěchá k nám!
Ó dívko, jaký sladký, velký div
tam udál se! Tam v lidské podobě
ten kráčel Bůh, jejž panna zrodila
nad všechny ženy krásná, čistá tak,
že před ní klaněly se mátohy
ty bílé s perutěmi orlími,
jež slcuží v nebes výších prabohu,
a tam ji odnesly, když zemřela,
v tu nekonečnou její zahradu,
kde zlatá slunce zrají na stromech,
tak širých košů, jako obzor jest!

Klimba. Jak podivnou to hlásáš, Tyre, zvěst!

Tyr. Syn čisté panny, světlý onen Bůh
na zemi žil, co člověk v pokoře
a pohanění snášel, bol a trud,
by lidi spasil. Plakal s truchlými
a odpuštění hlásal, očistu
a třtinu nalomenou nezlomil
a nezveď kámen proti hříšníkům!

Klimba (zamyšleně): A třtinu nalomenou nezlomil?

Tyr. Ne! Slitování bylo korouhví,
jež nad ním vlála.

Klimba. Třtinu nezlomil!

Tyr. Na zavržené sladce usmál se
a pravil těm, již v trudu klesali:
Sem pojďte ke mně, já vás ukojím!

Klimba. Kde světlo ono svítí sladké tak?
On třtinu nalomenou nezlomil!

Tyr. Však usmrtili krutí vrazi jej.

Klimba. Žel! Shaslo tedy světlo?

Tyr. Plane teď
nad širým světem září nejkrasší.

Dům ve Vodňanech, kde žil čtrnáct let Zeyer.

Ta drahá krev luh světa pronikla
a v každém srdci lidském zárodek
dlí zázračný, jenž vzroste v svatý květ,
když paprsk do něj vnikne učení,
jež zanechal na zemi bílý Bůh!
Nuž, Klimbo, věz, já z věrných jeho jsem
On pánem mým, on králem duše mé!
Ten dům zde hostil kmeta cizího,
jenž v lesy naše přines' tajně zvěst,
o které jsem ti mluvil, Klimbo má,
já tomu Bohu slavně přísahal,
když s tebou před pramátí klečel jsem,
že řádem jeho tebe pojímám
za ženu svou. A nyní rozloučit
nás nikdo na zemi už nemůže,
jen svatá smrt, jež vede k němu nás.

A tak jako v této ukázce vidíme proplétati se a bojovati dvojí vzdělanost a dvojí svět — křesťanský a pohanský, vlivy slovanské a německé, tak již v první své sbírce »Vyšehradu« (1880) Zeyer se pokusil kombinovati na půdě starých Čech živly germanské, keltické a slovanské. Na čas zdálo se, jako by se uchyloval k lyrice, ale záhy se zase vrátil k epice a ponořil se se zálibou do báječného světa pověstí a legend romanských a germanských. »Kronika o sv. Brandanu« je první takový veliký pokus, »Karolinská epopeja« jejich vyvrcholení a zároveň nejslavnější práce Zeyerova. V ní jeví se všechny stkvělé vlastnosti Zeyerovy měrou nejvyšší.

»Vyšehrad« (2. vydání 1899) obsahuje ‚Kruh epických básní' čerpaných svými předměty z pravěku českého. »Libuša«, »Zelený vítěz«, »Vlasta«, »Ctirad« a »Lumír« jsou jednotlivé články tohoto kruhu, jejž Zeyer utkal z jednotlivých zmínek Hájkových. Mohutný jejich dojem neutrpěl ani německým překladem pí. MALYBROK-STIELEROVÉ (1898). Jakýmsi doplňkem kruhu těchto básní byl 1886 »Čechův příchod«. I v »Poesiích« (1884) vedle lyriky převládá silně ještě epika.

»Griselda« (1883) a »Z letopisů lásky« (1889—1893, 4 svazky) jsou drobnější skladby, z části domácích látek, z části již zalétajících daleko na západ a hluboko do věků minulých. Cele toto ovzduší zrcadlí »Kronika o sv. Brandanu« (1885, 2. vydání 1893), jež zastíněna byla ještě rozsáhlejší »Karolinskou epopejí« (1896). Tato obsahuje ‚pohádku o Karlu Velikém', ‚román o čtyřech synech Ajmonových', ‚o Rolandu' a ‚píseň o korunování krále Lovise'.

Ještě nádhernější jest umění Zeyerovo v jeho románech. Z nich nejstarší »Ondřej Černyšev« čerpá svou látku z doby Kateřiny II., hned však »Román o věrném přátelství Amise a Amila« pohřižuje se do oněch dob bretaňských a románských, jež Zeyera očarovaly. Nádherná

líčení rytířstva i kajícnictva středověkého, se všemi přednostmi barvitého slohu, širokého rozhledu a podrobné kresby na základě hlubokého vlastního studia. Je-li, román o přátelství' klassickým dílem tohoto směru Zeyerova, jiná drobnější povídka ‚Blaho v zahradě kvetoucích broskví' (v 2. sv. Novell) jest klassickým dílem básníkovy záliby v Orientě. Nejdále a nejvýše snad odvážil se Zeyer ve svých »Fantastických povídkách«; jsou jaksi vyhranění jeho umění i jeho snů nejdokonalejší. Z nich zejména »Opálová miska« v grandiosních rysech líčí utrpení lidstva v jeho velikánech od dob Buddhových až po konec středověku; je to pověst o svatém Grálu, pojatá básníkem moderním, který však nezapomněl na strunu vlasteneckou. Vlastenecký jest i nejoblíbenější román Zeyerův »Jan Maria Plojhar«, v němž dosti obratně připojil básník děje české k půdě klassického starověku.

»Ondřej Černyšev« (1875, 3. vydání 1886) obsahuje již základní postavy a ideje románů Zeyerových; snivé a hrdinné muže, nebeské a vlídné, pak zase chladné a nepřístupné ženy. V »Novellách« (2 díly, 1879—1884) obsaženy jsou ještě některé práce, které jeví touhu po sensaci a neobyčejnosti; za to »Báje Šošany« (1880) jsou již cele zeyerovské A'takové jsou i »Dobrodružství Madrány« (1882), »Gompači a Komurasaki« (1880), »Stratonika a jiné povídky« (1892), »Tři legendy o krucifixu« (1895; dvě z nich kladou děj do Čech a na Slovensko), »Amparo a jiné povídky« (1896), »Sestra Paskalina« (1887), »Obnovené obrazy« (1894) a »V soumraku bohů« (1897). Některé povídky uchylují se buď zpracováním neb thematem: »Rokoko« (1887) je humoreska, »Dům ‚utonoucí hvězdy'« (1897) zabývá se otázkami moderní společnosti; »Marianská zahrada« (1900) konečně jeví názory katolické, k nimž Zeyer na konec života se obrátil.

»Román o věrném přátelství Amise a Amila« vyšel 1899 s nádhernými illustracemi; »Ondřej Černyšev« přeložen i do ruštiny. »Jan Maria Plojhar« (1891) bývá ze všech prací Zeyerových ceněn nejvýše, ač o jeho cíli a účelu posuzovatelé se nemálo rozcházejí.

Kromě těchto povídek a románů napsal i životopis Vojty Náprstka (1896), v jehož museu dlíval velmi rád, a pro děti fantastickou pohádku: ‚Maeldunova výprava' (1896).

Stal-li se Zeyer svými romány miláčkem určitých vrstev českého čtenářstva, měl za to tím menší štěstí v dramatě. Ačkoli jeviště Národního Divadla ochotně všem pracím Zeyerovým se otvíralo, přec žádné z jeho dramat nenabylo pronikavého úspěchu, žádné nestalo se kusem kasovním. Příčina toho byla již zmíněna, a tak i »Neklan« nebo »Libušin hněv«, jež ještě nejspíše mohly české obecenstvo uchvátiti, selhaly. Ale přece dramata jeho ‚Sulamit' nebo ‚Z dob růžového jitra' působí mohutným dojmem na čtenáře stejně jako na diváka.

Nejstarší z jeho dramat jest »Stará historie« (1883); následující »Sulamit« (1885) a »Legenda z Erinu« (1886) svým neúspěchem básníka nejvíce roztrpčily. Pozdější »Libušin hněv« (1887) a »Doňa Sanča« (1895) nesou již stopy této roz-

mrzelosti, taktéž jest patrna na »Neklanu« a Třech komediích« (jsou to: Bratři, Z dob růžového jitra a Lásky hra). Větší obliby došla jen pohádka ‚Radúz a Mahulena‘ Kromě těchto větších dramat složil Zeyer některá menší; také libretto k opeře »Šárka«. Z Molièra přeložil »Šibalství Skapinova« (1898). Po smrti Zeyerově zjevila se o něm řada studií v časopisech i zvlášť; z nich nejobšírnější a nejdůležitější jest studie Jaroslava KAMPERA v Časopise Musea království Českého 1901; kromě toho o sobě vyšel ‚Julius Zeyer‘ F. V. KREJČÍHO (1901).

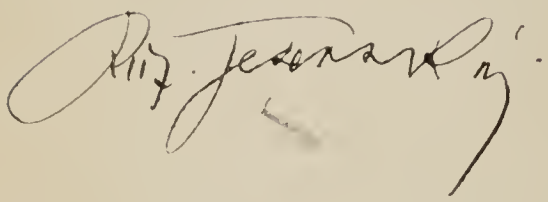

Zeyer strmí jako horský velikán, o samotě a zvlášť. Jeho stopou nekráčel nikdo z ostatních, ač řada básníků českých současných je téměř nedohledná. Jsou to však vesměs epigoni; žádný z nich nestvořil díla velikého a trvalého, mnozí z nich záhy se odmlčeli a u některých jest básnictví jen jakýsi druh sportu.

Kromě těch, kteří byli uvedeni shora, mohou býti ještě jmenováni Karel KUČERA (nar. 1854, gymn. professor), jenž zvláště si všímá bájí a forem klassických, Gust. DÖRFL, Jos. JAKUBEC (1858—1889), básník směru národního, Xaver DVOŘÁK (nar. 1858, katecheta v Praze), jdoucí trochu stopou Zeyerovou a trochu stopou katolické moderny, Aug. Eug. MUŽÍK (nar. 1859, redaktor »Besed Lidu«), původce několika sbírek básní jemného citu a lehké formy, Ladislav ARIETTO (vlastně JUDr. Ladislav ŠEBEK), překladatel z francíny, Růžena JESENSKÁ (učitelka, také se jménem Eva z HLUBOKÉ), básnířka všestranná, ale formy i myšlenek prostičkých, A. BRESKA (původce několika pěkných sbírek: ‚Hlasy v bouři‘, ‚V zajetí trpaslíků‘ atd.), Viktor DYK, E. rytíř z ČENKOVA (nar. 1868, magistr. úředník), lyrik pěkné formy, Alois ŠKAMPA (naroz. 1861), podobný svými verši A. KLÁŠTERSKÉMU, (nar. 1866, píše s pseudonymem P. JASMÍN), Jar. KVAPILOVI (nar. 1868, redaktor »Zlaté Prahy«) a Ant. KLOSEMU (nar. 1861), kteří všichni jdou stopou Vrchlického, jenž i některé jejich sbírky zvláštními předmluvami do světa uvedl, Milan FUČÍK, B. GRÜNWALD, Jos. HOLÝ (básník svérázné formy a humoristického nadání), G. JAROŠ (původce literarně archeologické novelly ‚Sláva‘, dosti obratně

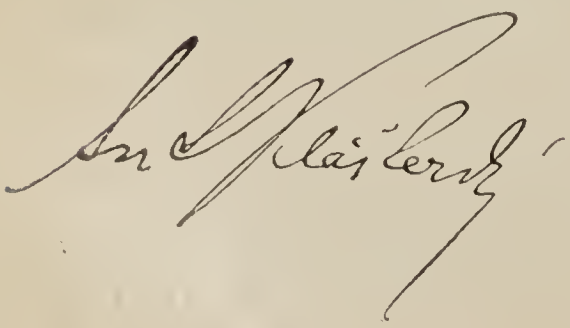

stilisované a dobře lokalisované), SEZIMA, PEČENKA, CHLUMECKÝ, OPOLSKÝ, Fr. SEKANINA (básník jemné formy), E. šl. z LEŠEHRADU (nar. 1877, velmi plodný, ale i dosti mělký), O. THEER, NEBESKÝ z WOJKOWICZ, Ferdinand TOMEK (prof. v Jičíně, původce několika sbírek), SKARLANDT, SCHEINPFLUG, ŠEDLBAUEROVÁ, K. ČERVINKA (nar. 1872, soudní auskultant, autor sbírek »Krajiny a nálady«, »Hledání samoty«, »Slunce v mlhách« a j.), Vladimír HOUDEK (vydal básně »Vykvetly blíny«, a »V pavučinách nervů«), JOSEF KUBELKA (1868—1894) atd. atd. Z nich ještě nejrázovitější sbírku uveřejnil Karel MAŠEK (pseudonym »Fa Presto«, úředník magistrátní, naroz. 1867) pod názvem »Utíkej Káčo!« 1894, v níž velmi obratným způsobem napodobuje téměř všechny rázovitější básníky české, mezi nimi i některé jen dilettanty a amatéry, jako F. ŠEBELE a j. a j.

Jaroslav Kvapil

Karel Mašek.

Tyto nové proudy básnické, jejichž signalem bylo 1886 vydání Macharova Confiteoru, vyryly si konečně 1892 nové řečiště v »Rozhledech« Josefa Pelcla, vydávaných v Chrudimi. Ale spory rukopisné vyryly si nové řečiště již dříve; byl to »Čas«, 1887 prvý ročník dovršující, v němž mladí horlivci, zejména J. JAKUBEC, V. TILLE, K. KRAMÁŘ, H. G. SCHAUER a j. hleděli si zasloužiti ostruh literarních přísným kritisováním starší generace. Redaktorem byl Jan HERBEN, jenž hleděl zejmena k prostonárodnímu slohu a náležitému zaostření textu.

Karel Červinka.

Vladimír Houdek

PhDr. J. JAKUBEC (nar. 1862 v Libunci, professor vyšší dívčí školy) zabýval se hlavně Kollárem a s podporami České Akademie a Svatoboru bádal v Německu i ve

Vídni v jeho stopách. Napsal 1893 »O životě a působení Jana Kollára«, vydal »Výbor Kollárových básní« a i v časopisech a programech Kollárem se zabýval. Mimo Kollárem zabýval se i A. Markem (jeho životopis vydal 1896) a Fr. Palackým (jeho »Básně« vydal 1898); ale vedle toho náležel k nejhorlivějším a nejostřejším přispěvatelům »Času«, arci — nepodepsaným.

PhDr. Václav TILLE (nar. 1866, skriptor univ. knihovny pražské) zabývá se hlavně studiem folkloru českého (»Literarní studie« I., 1889); JUDr. Karel KRAMÁŘ záhy přestoupil do činnosti parlamentarní; jako zemský a říšský poslanec nalézá málo příležitosti k literarnímu tvoření. H. G. SCHAUER, obratný novinář, dříve času zemřel.

Phil. Dr. Jan HERBEN (nar. 7. května 1857 v Brumovicích na Slovácku moravském) zabýval se po odbytých gymnasijních studiích brněnských na filosofické fakultě české university historií. Tu vydal některé drobnější práce historické. Chtěl se oddati dráze professorské, ale přešel k novinářství. Redigoval také »Prahu«, časopis výstavní z r. 1891, hlavně však věnoval se »Času«. jejž z měsíčníku rozvinul na čtrnáctidenník, týdenník, obdenník a nyní denník, s některými přílohami. Sám oddal se pak belletrii: největší jeho práce »Do třetího a čtvrtého pokolení« (1888—1892) trpí značně neurovnaností slohovou a disposiční, »Moravské obrázky« (1889), »Slovácké děti« (1890) a »Na dědině« (1893) byly by pěkné příspěvky folkloristické, kdyby jim nescházela původnost. Totéž platí i o jeho brošurkách o sv. Janu Nepomuckém (1893) a o M. Janu Husovi (1884; s pseudonymem J. SVOBODY), jež obě povážlivou měrou myslí i píší cizími myšlénkami a slovy.

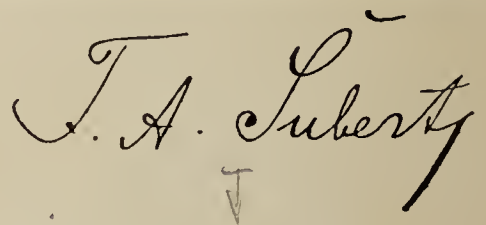

V těchto dobách konečně i dramatická Musa nabyla pevného stánku vybudováním Národního Divadla. Sice již od r. 1868 budováno ze sbírek sídlo našeho básnictví dramatického, leč teprve r. 1881 mohla býti »zlatá kaplička« otevřena, ale neblahý požár 12. srpna t. r. vzniklý oddálil další otevření opětně. Teprve r. 1883 mohlo býti otevřeno ‚Divadlo' na stálo a prvním ředitelem jeho stal se Fr. A. ŠUBERT, sám básník dramatický, dramaturgem byl STROUPEŽNICKÝ, taktéž dramatik prvního řádu, divadlo bylo otevřeno ‚Salomenou' neznámého dotud básníka Boh. ADÁMKA, a záhy se přihlásili (kromě VRCHLICKÉHO, ZEYERA, BOZDĚCHA a j.) truchlohrami i veselohrami ŠTECH, PIPPICH, ŠTOLBA, MRŠTÍKOVÉ, HILBERT a řada jiných. Leč děl opravdu velikých, mimo práce již jmenované, doba tato nepřinesla; podnes obecenstvo divadelní dává přednost dramatům buď cizím nebo starším.

Fr. Adolf ŠUBERT (nar. 1849 v Dobrušce, zprvu novinář, pak první ředitel Národního Divadla, s nímž zvítězil při mezinárodní výstavě divadelní ve Vídni, od r. 1900 ředitel »Unie«) zabýval se nejdříve romanopisectvím. Starší jeho »Povídky

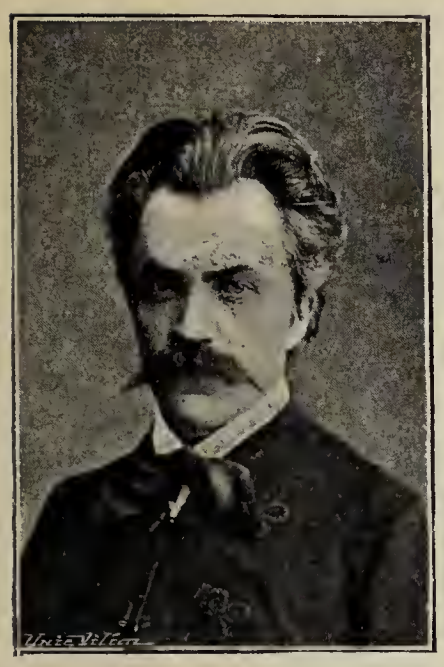

Bohumil Adámek

historické a jiné drobné« (1879, 3 díly), »Král Jiří z Poděbrad« a »Zajetí krále Václava« (1883) náležejí k těm starším pracím, ve kterých duní těžké kroky obrněných rytířů, po padacích mostech vjíždějí ve vlajících pláštích jezdci se zajatci a spanilé dívky vysvobozují vězně a nevinné; redigoval illustrované dílo »Čechy« a psal dramata. »Petr Vok Rožmberk« (1880) je práce nejstarší, za ní následují »Probuzenci«, již s »Janem Výravou« měli největší úspěch a došli i 2. vydání (1898). »Velkostatkář«, »Drama čtyř chudých stěn«, »Láska Rafaelova« a »Praktikus« mají společnou přednost obratné scenerie, ale nedosáhly pronikavého úspěchu. Kromě dramat Šubrt nalezl i kdy organisovati 1895 »Národopisnou výstavu československou« a na konec oddal se i studiím literarním a jazykovým: 1898 vydal »Klicpera dramatik« a téhož roku »Rujana, Arkona a Wittow«. Jsa muž vzácného taktu společenského a širokého rozhledu světového, získaného zejmena cestami do Italie a Francie, těší se veliké oblibě širokých vrstev, jež mu zjednala i členstvi Akademie a křesla ve sboru obecních starších pražských.

Bohumil ADÁMEK (nar. 8. listopadu 1848 v Hlinsku, kdež oddal se obchodu) pouze na čas zableskl se mezi dramatiky. »Salomena« jeho (1885) dostala první cenu a »Heralt« (1887) přijat kritikou příznivě. Za to s oblibou divadlem se zabýval JUDr. Josef ŠTOLBA (nar. 1846, notář v Pardubicích), již od r. 1869. Zprvu psal pouze frašky. 1872 pak veselohru »Zapovězené ovoce«. Roku 1885—1889 vznikly další komedie »Vodní družstvo«, »All right«, »Maloměstští diplomati« a »Závěť«, z nichž zejmena první těší se stále veliké oblibě. Pokusil se i o vážná dramata (»Matčino dílo« 1873, »Peníze a zloděj« a j.), také psal povídky a črty z cest, ale nikoli s úspěchem takovým, jako u veseloher. Z východu českého zajíždí na sněm český i do Národního Divadla také druhý dramatik veseloherní, JUDr. Karel PIPPICH, advokát v Chrudimi. Narozen 21. dubna 1849 ve Zlonicích u Slaného nezapomněl přes velikou kancelář i rozsáhlou činnost veřejnou (je zemským poslancem od r. 1891) na básnictví dramatické. Veselohry jeho »Z české domácnosti«, »Slečna nakladatelka« (3. vyd. 1897), »Ve veřejném životě« a »Svět zásad« náležejí k dramatům nejobratněji scenovaným. Méně se zdařilo drama »Slavomam«.

Dr. Josef Štolba

Štolba i Pippich s oblibou vybírají si figurky maloměstské; pravým mistrem tohoto oboru jest Václav STECH (narozený na Kladně 1859, učitel v Slaném. pak ředitel škol v Žižkově), jenž v lehké povídce i veselé komedii tepe šosácké poměry maloměstské. Veselohry »Maloměstské tradice« (1893), »Ohnivá země« (1898) a »Třetí zvonění« (1900)

Václav Štech

dovedou příjemně pobaviti (méně se podařilo drama »Zlatý déšť« 1890) a rovněž tak lehce se čtou jeho humoresky a povídky »Maloměstský pepř« 1893, »Koleje« 1895, »Hloží« 1896 a j. Jako výborný organisator napsal i některé spisky časové, z nichž jest nejcennější »Mladý živnostník«.

Jaroslav Hilbert.

Bratří Vilém (narozen 1863) a Alois MRŠTÍKOVÉ napsali společně drama »Maryšu« (2. vydání 1894), jež potkalo se s úspěchem, a »Bavlnkovy ženy a jiné povídky« (1897). Vilém kromě toho přeložil velmi mnoho (arci také dosti chvatně) z ruštiny a proslavil se zejména dvěma romány: »Santa Lucia« (1893), jež vyniká nádhernou malbou Prahy a jejího života, a »Pohádka máje« (1897), jež rovněž tak pěkně líčí krásy venkova. Jaroslav HILBERT (narozený 1871 v Lounech, nyní pouze literatuře oddaný) pronikl vítězně dramatem »Vina« (1896). Druhé dílo »O Boha« (1898), ačkoliv jde myšlenkově výše, nedosti pečlivým scenováním ztratilo přízeň obecenstva. Kromě těchto básníků pokusili se v dramatě ještě mnozí belletristé a romanopisci; sám Alois JIRÁSEK zašel si pro vavříny na jeviště, M. A. ŠIMÁČEK pronikl »Světem malých lidí«, Jar. KVAPILOVI podařila se »Princezna Pampeliška« (1897; proverb »Přítmí« a drama »Bludička« 1896 nenabyly již té obliby), za Gabrielou PREISSOVOU odvážily se na jeviště i B. VIKOVÁ-KUNĚTICKÁ a RŮŽENA JESENSKÁ atd. Někteří arci nepochodili: KARÁSKOVA »Hořící duše« (1899) ani před sourodým obecenstvem nenalezla přízně, ŠOLCOVO drama (s pseudonymem ABEL) »Hřích« propadlo, čet-

V. Mrštík

Růžena Viková Kunětická.

né hry Fr. RUTHA (nar. 1852) byly svorně obecenstvem odmítány, zhola nezdařené byly drobotiny KOUKLOVY a KUKLOVY atd. Také hry J. LADECKÉHO (nar. 1861 v Praze, redaktora České Thalie) nepronikly, činnost však jeho ostatní o dramatické naše básnictví jest velmi záslužná.

Jmenem mohou býti ještě vzpomenuti K. ŠIMŮNEK, J. O. VESELÝ, F. LORBER. A. LOKAY, J. TŘEBOVSKÝ, A. H. SOKOL (má některé dobré frašky), H. K. GRUNERT, K. KAMÍNEK (ze školy moderní) a j. a j.

JUDr. Jos. Kaizl.

A když tak v letech osmdesátých vybojováno místo směrům novým, když boj o rukopisy skončil zvolením prof. Masaryka 1889 do výkonného výboru strany mladočeské, když boj mladé generace kritické a literarní dokončen vybojováním a založením nových listů, organisovaly se také mladé směry samostatně. 1895 zvláštním manifestem odřekla se »Česká Moderna« (s Macharem v čele) prázdného »kdedomování« a »hejslovaněnní« — ale za rok se zase rozpadla. Příčinou, která spojila ‚Modernu', byl boj roku 1894, boj o Hálka.

Professor Masaryk totiž, vida, že vědeckou činností přízně širých mass si nezjedná, dal r. 1893 zajíti »Athenaeu«, v němž koncentrovala se do té doby vědecká činnost t. zv. realistů — t. j. stoupenců professora Masaryka. A založil 1894 nový časopis »Naši Dobu«, jež měla rovněž tak organisovati širší vrstvy literarní, jako »Athenaeum« organisovalo vrstvy vědecké. Ale záhy již oba spolupracovníci, dr. Drtina a prof. J. Kaizl, musili z redakce vystoupiti pro patrnou tendenci politickou; a ostrý článek Macharův o Hálkovi vzbudil bouři nevole ve starším literatstvu, jež zase naopak vedla k utvoření České Moderny.

PhDr. František DRTINA (profesor paedagogiky na české universitě) vynikl některými úvahami filosofickými, JUDr. Jos. KAIZL (kdysi profesor právnické fakulty, 1898—1899 ministr financí v kabinetě Thunově) vynikl znamenitou učebnici »Finanční věda«, přeloženou i do němčiny.

Následek tohoto nárazu byly ostré kritiky, vedené mladšími o starších; zejména trpěla produkce románová a novellistická, pak verše — tu zvláště Vrchlický stal se terčem útoků. Ale postaviti nová díla na místo klassických děl těchto starších autorů se novým kritikům nepovedlo.

Ke starší generaci náležejí na prvním místě **Alois Jirásek.** Tento mistr české prosy vynikl daleko nad své předchůdce — z novějších před ním a s ním pracovali zvláště V. B. TŘEBÍZSKÝ a V. ŘEZNÍČEK — pečlivým studiem pramenů, opatrnou stavbou svých románů, přesným

historickým líčením a znamenitým smyslem pro výraznost a sílu jazyka. Pohybuje se s oblibou v určitých dobách a na určitých místech může kresliti do podrobností nejdrobnějších a jsa při tom proniknut nejušlechtilejším citem vlasteneckým tvoří cele v duchu národním. Jeho »Psohlavci« takřka znárodnily u nás hrdinnou postavu Jana Sladkého, řečeného Koziny, jeho »F. L. Věkem« stvořen veliký románový obraz našeho probuzení v mohutných rysech a živými barvami, jeho trilogie »Mezi proudy« ukazuje v désném obrazu mravní zkázu a pokleslost Čech koncem XIV. století, jako zase »Proti všem« je grandiosní epopeje české síly a slávy.

Václav Beneš Třebízský

731

A tyto obrazy, pohybující se hlavně ve století XV. a XVIII., tvoří takřka nekonečnou řadu s malými, drobounkými kresbami, jež těžko je všechny vypočítati: jen »Z bouřlivých dob« samo obsahuje řadu obrázků, jež by stačily ke slávě autorově: drsný ‚Felice Tankredo', veselí ‚Turečkové', kus válečné epopeje ‚Na krvavém kameni' . . . každá drobotina krásně kreslená, jemně nastíněná. Spisy jeho mají také nesmírný kruh čtenářstva; Jirásek stal se i oblíbenou knížkou umělců, ‚Psohlavci' uvedeni i v operu — není autora, jehož obliba by byla taková, jako Jiráskova.

Fara v Klecanech, kde kaplanoval P. Beneš-Třebízský.

Václav BENEŠ-TŘEBÍZSKÝ (tak zvaný dle rodiště Třebíze u Slaného, kde se 27. února 1849 narodil z rodičů chudých), na konec kaplan v Klecanech proti Roztokám, kdež horlivým vykonáváním povinností duchovních i onemocněl (chorobě podlehl 20. června 1884 v Mar. Lázních a pohřben na Vyšehradě), byl již svým vychováním veden k tomu, aby se stal povídkářem. Stal se jím z nadšení a z lásky; jeho přečetné

Pomník Beneše Třebízského v Klecanech.

spisy (skoro 90 v 16 svazcích) jsou skoro vesměs jen variace na themata o slávě a ponížení vlasti české. Vytvořil si i svůj sloh a své obraty a největší sílu jeví v povídkách elegických. Tyto sbírky: »Povídky karlštejnského havrana«, »V čer-

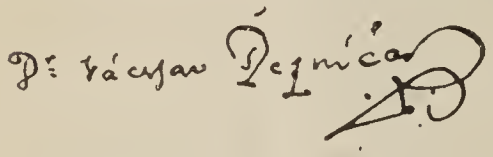

váncích a lesku kalicha«, »Pod doškovými střechami«, »Pobělohorské elegie«.. náležejí k jeho pracím nejlepším: méně se mu dařily velké romány (»Královna Dagmar«, »Stadický král« a j.), z nichž ještě nejvíce vyniká román o posledním Rožmberkovi »V podvečer pětilisté růže«. Psal i pro mládež.

»Sebrané spisy« jeho vyšly u Topiče 1885—1892 v 16 svazcích, spolu s životopisem Josefa BRAUNA. Braun (učitel, 1864—1891) byl duše Třebízskému spřízněná; jda jeho stopou psal podobně romány i drobné povídky historické (»Zašlými věky«, »Hořanští synové«, »Z dob pohanství« atd.).

PhDr. Václav ŘEZNÍČEK (narozen 1861 ve Skaličce, skriptor musejní knihovny) napsal rovněž řadu historických povídek, částečně i pro mládež; v »Modré knihovně«, jejímž jest redaktorem, píše nyní obrazy ze současného života a různé populární životopisy, z nichž »Frantisek Palacký« vyšel 1898 s nádhernými illustracemi u J. VILÍMKA (s názvem Velký Čech).

Alois JIRÁSEK (nar. 1851 v Hronově) profesoroval nejdříve v Litomyšli, od 1884 působí v Praze na gymnasiu v Žitné ulici. Činnost literarní přinesla mu titul školního rady, jmenování členem České Akademie, volbu do král. české společnosti nauk, čestná členství a obecnou vážnost ve všech vrstvách národa. »Sebrané spisy« jeho dosud vyšly v 29 svazcích, z nichž některé ve čtvrtém i pátém vydání. Nejdůležitější jest jeho »F. L. Věk«, dosud 4 svazky, v nichž líčí se osudy mladého kupce dobrušského v Praze mezi vlastenci ke konci XVIII. stol., tiché jeho působení v Dobrušce, jeho jízdy do Prahy a různá štěstí i neštěstí rodinná; nejvíce oblíbeni »Psohlavci« (1901 7. vyd.), nejrozsáhleji provedeno »Mezi proudy«, trilogie z doby Václava IV., v níž pěkně nakresleny první osudy Žižkovy (»Dvojí dvůr«, »Syn ohnivcův«, »Do tří hlasů«), pak dva souvislé romány: »Na dvoře vévodském« a »Ráj světa«, dále velkolepé »Bratrstvo« (díl II. »Bitva u Lučence«), dojemné »V cizích službách«, roztomilé

Rodný domek Jiráskův v Hronově.

»U nás« (2 svazky), drobnější »Nevolnice«, »Slavný den«, »Skaláci«... pak některé sbírky drobnějších: »Z bouřlivých dob« (2 svazky), »Z různých dob«, (3 svazky), »Povídky«, »Rozmanitá prósa« atd.

Skrovnou ukázkou mistrného slohu Jiráskova může býti rozmluva Krameriova s Vydrou na »frajbále« r. 1791 v II. díle Věka:

»Opodál stál Kramerius s profesorem Vydrou. Oba čile hovořili, zvlášť učený jezovita. Usmíval se a spokojeně hlavou pokyvoval, když mu majitel české expedice vypravoval, jak ve středu o slavném vjezdě sem tam, kde stáli vlastenci, po česku panovníka vítali.

»Slyšel jsem, slyšel, na své uši,« přisvědčoval profesor. »Naši studenti někteří hodně křičeli, až pan kollega Meissner se notně mračil. No, kdyby tak vezli velmistra jejich frajmaurské lože, to ano, ale tak, českého krále! Jak by ne, Sasík!«

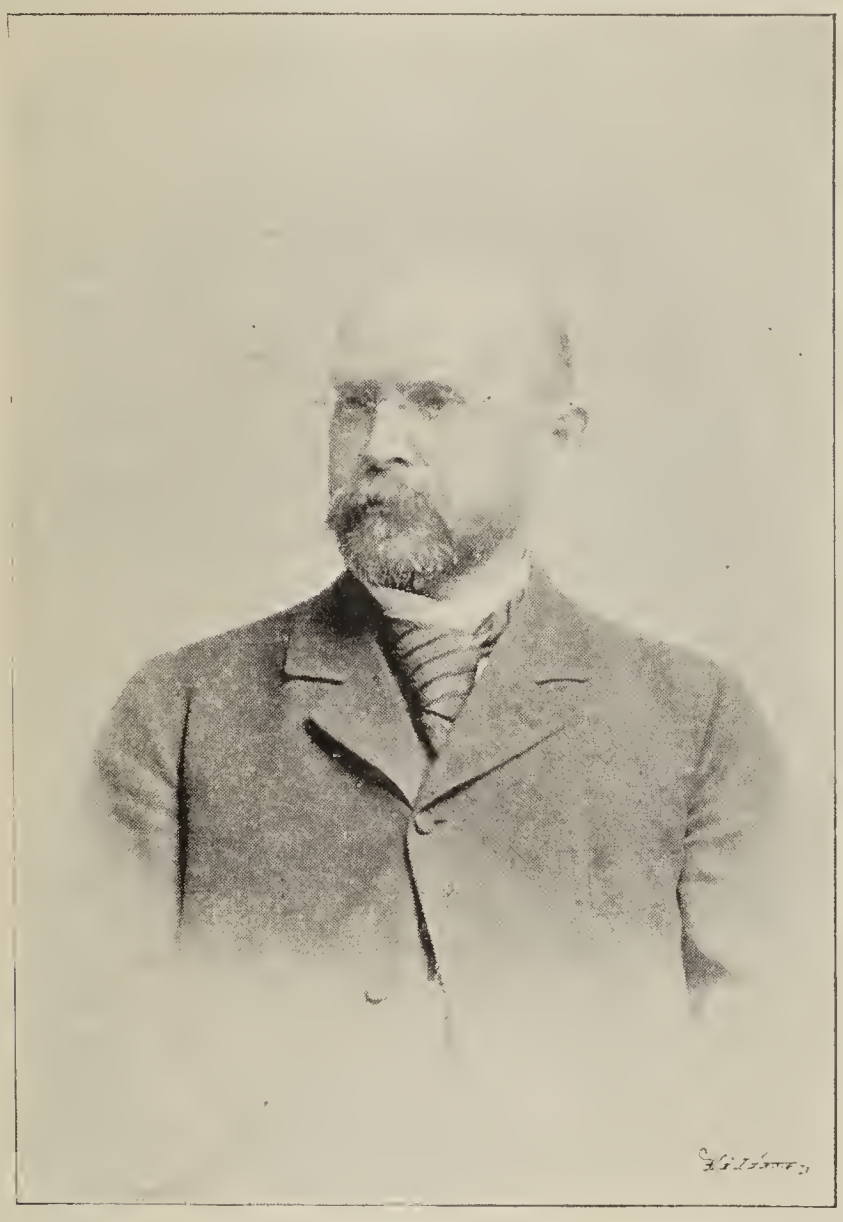

Alois Jirásek

»Ale složil korunovační kantátu.«

»Proč by nesložil? Nahoru se zalichotit, to není hloupá věc, a mezi svými říkat, že je korunovace jenom holá ceremonie —.«

»To že řekl?!«

»A řekl, a co, on, Němec, cizozemec, co mu je do naší vlasti. A ceremonie? Když národ svého krále korunuje a král od svého národa se

dává korunovati, to jest svaté jednání. Mluvte s ním, když je Němec! No, až dilectissimus dominus collega zví, že půjde král do naší královské české společnosti učených a co tam bude! Divějí se, co? Už je to jako jisté. Pan president to již vyjednal a již se chystá uvítání dvora a také o čem kdo bude řečňovati. Náš abbé [Dobrovský] — je tady? Neviděli ho?«

»Viděl jsem ho prve, stál s hrabětem Šternberkem, Joachymem, a s jinými kavalíry —.«

»Tam je jeho místo, tam nám poslouží; a svou učeností. Je štěstí, že teď už zůstane v Praze. On mezi urozené, oni do expedice, s lidem, a já — no, na katedru, každý dělá, co může, každý poctivý našinec má pro nás kousek utrhnout, kde to jde a kde může, a kousek toho ouhoru zdělat.«

»Ráčili se, doctissime, zmínit o panu Dobrovském, že ten v společnosti učených —«

»A tak, ten bude v naší společnosti před králem mluvit o věrnosti slovanských národů. Slovanských, rozumějí? Ale,« a temné, jiskrné oči profesorovy zamrkaly a hlas tlumeněji zazněl:

»A ještě jim svěřím, vlastenče, oč se také jedná.« Vydra se ke Krameriovi nachýlil; »oni se tam také dostanou,« a nedbaje úžasu Krameriova pokračoval: »Ale tištěný. Pan Dobrovský podá králi všecky spisy v jazyku českém sepsané a teď při korunovaci vydané a — a — slyšejí, veřejně poprosí J. Milost, aby práva naší řeči byla uznána, a že je svrchovaná potřeba, aby byla stolice české řeči při našem vysokém učení. Ta až bude! To bude oučinek, dá Pánbůh!« —

Zrovna tak oblíben je Jirásek i u mládeže: pro tu sestavil »Staré pověsti české« a přepsal ze staré češtiny vypravování Šaškovo »Z Čech až na konec světa« (1890).

Jirásek pokusil se i v oboru dramatickém, leč ne vždycky s úspěchem: hry jeho »Emigrant«, »Kolíbka«, »Vojnarka«, »Otec«, »Zkoušška«, »M. D. Rettigová« jsou sice obratně stavěny, ale nemají někdy dosti poutavého děje.

Vedle Jiráska vynikají ještě **Václav Kosmák**, obratný popisovatel venkovského lidu moravského, dobrodružný Bohumil **Havlasa**, originalní Servác **Heller**, svérázný Pavel **Albieri**, slovanskými látkami se obírající Josef **Holeček**, výborný pozorovatel František **Herites**, budovatel pražského románu Ignát **Herrmann**, znamenitý vzdělavatel povídky vesnické K. V. **Rais**, opěvatel Šumavy K. **Klostermann** a nástupce Pflegrův v poesii továrny,

Bohumil Havlasa.

M. A. **Šimáček**. U všech téměř jeví se obratná mluva, pečlivá kresba situac a umělecká tendence; každý z nich má své čtenářstvo, jež ho ochotně uznává za prvního prosaistu domácího.

Václav KOSMÁK (1843—1898), farář v Tvarožné, formou a uměním stojí z nich nejníže. Ale vyniká za to jemným pozorovatelským talentem, jenž se zejména jeví v 6 svazcích jeho »Kukátka« (1877—1890), pak hlubokou mravní tendencí, jak vystupuje ve větších románech »Slečna Eugenie«, »Chrt« atp.

Bohum. HAVLASA (1852 až 1877) padl jako dobrovolník ruský před Karsem. Jeho romány »Tiché vody«, »Kněz Jan«, »V družině dobrodruha krále« řadí ho k nejlepším románovým autorům tehdejším.

PhDr. Servác HELLER (nar. 1845), redaktor a poslanec, dovedl zvláště výborně líčiti život salonův a vysokých kruhů. Tak »Salomonida« (1888) uchvátila, »Román na bojišti« (1890) unášel — byly to obrazy z vysoké ruské společnosti, autor mohl ji poznati jako válečný zpravodaj Nár. Listů 1876-1877. K těm družily se rovněž napínavý »Román na moři« (1892), »Pan markýz« (1893), »Hermina« (1895), »V ovzduší kláštera« (1895) atd. Psal i knížky informační a historické.

Josef Holeček.

Poněkud příbuzný tvorbou jest Hellerovi Pavel ALBIERI (vlastně Jan MUCEK, rozený 1861 v Jaroměři, novinář a redaktor). Obrav si za hlavní obor povídky vojenské, dovedl je psáti brillantní dikcí Hellerovou a se zajímavostí ryze arbesovskou. »Když jsme táhli na Paříž«, »V zajetí Armidy», »Na kastelu«, »1848 až 1866« a j. jsou některé jejich názvy. Vedle tohoto oboru zahloubal se také do minulosti svého rodného kraje za časů Šporkových a tyto povídky píše cele v duchu Arbesově: »Kukské povídky« (1890), »Povídky pátera Cyrina« (1892) atd. atd.

Josef HOLEČEK (nar. 1853 ve Stožicích u Vodňan), redaktor Nár. Listů jako Servác Heller, nalezl na Černé Hoře ideal národa i vlády. Jí věnoval řadu povídek (»Za svobodu«, »Černá Hora v míru« atd.), z ní pak odnesl si hrdé vědomí národní a slovanské, k němuž bouří znovu českou veřejnost několika knihami: »Zájezd na Rus (1896), »Ruskočeské kapitoly«, »Naši«, »Rozmanité čtení« atd.

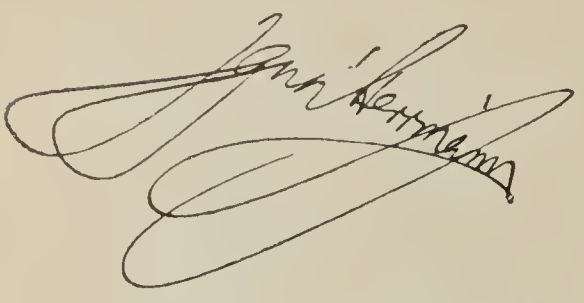

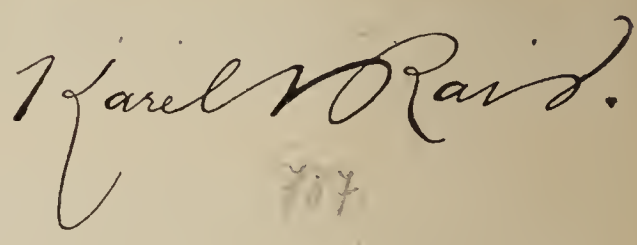

František HERITES (nar. 1851 ve Vodňanech, kdež dlouhá léta žil jako lékárník a purkmistr — nyní jest v redakci Národní Politiky v Praze) po stopě Nerudově od feuilletonu (»Psáno pod čáru«, »Drobná prósa«) přešel k arabeskám a kresbám (»Z mého herbáře« 1882, »Arabesky a kresby« 1880—1883, 2 svazky), humoreskám a drobným románkům (»Maloměstské humoresky« 2 sv. 1885—1886 »Na niti humoru« atd.), z nichž nejsilnější jsou »Všední zjevy« (1894), až konečně vystoupil k románu ve velikém slohu. Ne všecky arci se zdařily, ale některé náležejí k dobrým pracím naší prósy (»Můj přítel Sylvestr«, »Tajemství strýce Josefa«, »Měšťanská šlechta« atd. atd.

Ignát HERRMANN (1854 nar. v Chotěboři, původně věnoval se kupectví, pak stal se novinářem, nyní rediguje »Švandu dudáka«, jejž založil a z měsíčníku rozvinul na dobrý humoristický týdenník), objevil znamenité své nadání pozorovatelské první svou sbírkou »Z chudého kalamáře« (2. vydání 1883), jejíž veškeré parodie a humoristické črty nesmírně vynikaly nad tehdejší tuctové zboží vtipařské. Jeho pozorovatelský talent jeví se v drobných kresbách dalších »Pražské figurky«, »Drobní lidé« a »Bodří Pražané« 1884—1893), v nichž vzorně zobrazil drobný svět pražských ulic. Humoristický román ve velkých rozměrech, čistě pražský, jest jeho »Otec Kondelík a ženich Vejvara« (3. vydání 1900), jehož pokračování »Tchán Kondelík a zeť Vejvara« vychází ve »Švandovi Dudákovi«. Pokusil se i o vážný román pražský »U snědeného krámu« (1890) a uveřejnil řadu divadelních kritik, bystrých a vtipných, vytvořiv si zvláštní figurku, ředitele pimprlat, Vavřince Lebedy.

Kreslí-li Herrmann Prahu, kreslí K. V. RAIS (nar. 1859, ředitel měšťanské školy na Kr. Vinohr.) hlavně venkov. Prvé počátky jeho byly arci jen spisy pro mládež, ale záhy se z nich vypracoval. Další jeho obrázky »Potměchuť« (1892), »Výminkáři« (1892), »Horské kořeny« (1893), »Lopota« atd. vedou až k zahloubání se do studia lidu horského, jež zplodilo pak »Pantátu Bezoušku« (2. vydání 1897), »Západ« (1899), »Zapadlé vlastence« (1894), kteráž díla vynikají zajímavým dějem a hlubokou mravní tendencí. Jejich cena zjednala mu členství Akademie.

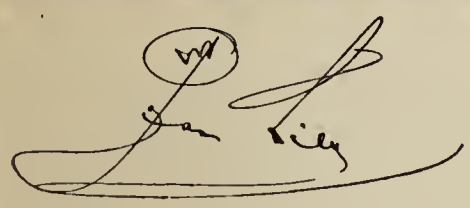

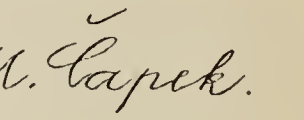

Kar. KLOSTERMANN (nar. 1848 v Hornich Rakousích, studoval lékařství, stal se profesorem německé realky plzeňské) popisuje podobným způsobem Šumavu. Jeho »Vráji šumavském« (1893), »Ze světa lesních samot« (1894) »V srdci šumavských hvozdů« (1896), »Sklář« (1897) náležejí k nejlepším a nejzajímavějším českým románům; méně se mu podařil román ze života vídeňských Čechů »Za štěstím« (1895), ještě méně humoristický »Domek v Poledni ulici« (1898).

Matěj Anastasia ŠIMÁČEK (nar. 1860 v Praze, dlouholetý redaktor »Světozora«, nyní vydavatel »Zvonu«) vystoupil se sbírkami lyriky, ale záhy se uchýlil na pole románu. Některé obrázky cukrovarské »Uřezaček« (1888), »Duše továrny« (1884), »Otec«, »Bratří« a j. byly jen jaksi náběhem, k němuž patří i »První služka« a »V novém životě«; romány velkého slohu pak byly »Štěstí« (1891), »Dvojí láska« a »Světla minulosti« (1900): v těch nedařilo se mu tak, jako v drobnějších pracích, udržeti stále pozornost čtenářovu napjatu. Že se pokusil také v dramatě, bylo již zmíněno. S pseudonymem »Martin HAVEL« vydal několik pěkných povídek »Ze zápisků Phil. stud. Filipa Kořínka« (5 svazků).

Z drobnějších mohou býti ještě jmenováni B. PEŠKA, A. H. SOKOL (autor několika veselých povídek), K. ŠKÁBA, Jan KLECANDA (autor řady drobných povídek, také vojenských, dlouholetý vydavatel »Vyšehradu«), Jan LIER (autor několika románů a mnohých feuilletonů), Kolda MALÍNSKÝ (profesor Josef LACINA, nar. 1850) spisovatel podobný Wintrovi; dříve zabýval se historií slánskou ve formě belletristické (»Světlo a stín«, »Slanské obrázky« a j.), na konec přešel úplně k historii (»Česká kronika«, »Obecná kronika«), Jan ANTOŠ, dr. Jiří GUTH, cestopisný povídkář, Alois DOSTÁL, Vojtěch PAKOSTA, V. Beneš ŠUMAVSKÝ (výborný povídkář), J. M. HOVORKA (drobné kresby se mu daří), Oldřich SEYKORA-KOSTELECKÝ, (nar. 1857 v Kostelci, trochu rozvláčný humorista, horlivý obránce Rukopisu Královédvorského), od něhož jsou některé velmi oblíbené povídky — některé, jako »Zajíc a mathematika«, »Ambrožovo přadýnko« atd. i se zdařilou kresbou povah — vyšlé ve sbírkách »Na ledě«, »Ze stráně« atd.; K. M. ČAPEK (nar. 1860, povoláním žurnalista), od něhož máme romány: »V třetím dvoře« (1895), »Nejzápadnější Slovan« a drobné povídky, Edvard JELÍNEK (1855—1896,

Edv. Jelínek

nadšený pěstitel vzájemnosti českopolské, jenž kromě drobných črt informačních pokusil se i o román velkého slohu (»Motýlek z norské pohádky«), Bohumil BRODSKÝ, Otakar BYSTŘINA (autor znamenitých kreseb hanáckých), dr. J. L. HRDINA a j.

Z nejmladších nabyli slávy nyní J. MERHAUT (narozen 1863) zvláště »Andělskou sonatou« (1899), prací skutečně dokonalou, B. VIKOVÁ-KUNĚTICKÁ (»Vzpoura« a j.), R. J. KRONBAUER (črtami »Z posledních stanic«), J. K. ŠLEJHAR (narozen 1864) některými kresbami realistickými, Jos. LAICHTER (romány »Za pravdou« a »Sychrova éra«), Václav HLADÍK (nar. 1868, redaktor »Lumíra«), některými pražskými romány, Jan OSTEN (vlastně Ohrenstein, nar. 1871) a Fr. HEJDA (nar. 1865) některými črtami humoristickými, G. PREISSOVÁ a Vlasta PITTNEROVÁ drobnými obrázky kraje i lidu, a Ign. HOŘICA vojenskými povídkami a různými upozorněními vlasteneckými.

Jaroslav Čelakovský

A tak rozrůstá literatura česká do hloubky i do šíři; s literaturou krásnou jde i ruku v ruce řečnictví, jehož někteří zástupcové parlamentární jsou i literarně činni, a s oběma kráčí spolu česká věda. Nemůže arci býti úkolem příručnice literarní, aby oceňovala odborné práce a poučovala o jejich ceně obecné; ale stačí vytknouti, že i tu literatura česká vítězně soupeří se svými sousedkami.

Zikmund Winter.

Josef Laichter

V theologii vynikli n. př. Kl. BOROVÝ, dr. A. LENZ, Fr. LAURIN, J. POSPÍŠIL, P. VYCHODIL, Fr. KRÁSL, F. X. KRYŠTŮFEK a j. a j., v právnictví Ant. RANDA (nar. 1834), E. OTT

Aug. Sedláček

(nar. 1845), Jaromír ČELAKOVSKÝ (nar.1846, původce znamenitých prací o právě českém a slovanském), Jiří PRAŽÁK, M. TALÍŘ, Boh. RIEGER (od něho zvláště »Zřízení krajské«), ZUCKER, BRÁF, STORCH, FIEDLER, PAVLÍČEK a j., ve filosofii OT. HOSTINSKÝ (z nejučenějších aesthetiků a jemný kritik hudby), O. KRAMÁŘ, F. ČÁDA, F. KREJČÍ, F. DRTINA a j., v zeměpise Jindř. METELKA, J. FREJLACH, J. PLISCHKE atd., v historii zvláště F. MAREŠ, F. A. SLAVÍK, J. PEKAŘ, Zikmund WINTER, (prof. akadem. gymnasia, nar. 1846 v Praze, původce mnoha důkladných a rozsáhlých prací, o české kulturní historii XV.– XVI. věku: »Život církevní«, »Děje university pražské« »Život na partikularních. školách« atd.; zpracoval některé své výpisky i ve formě belletristické: »Rakovnické obrázky«, »Pražské obrázky« atd.), Vinc. BRANDL (nar. 1834, býv. zemský archivář moravský), autor tří znamenitých životopisů: Dobrovského, Šafaříka a Erbena, Aug. SEDLÁČEK (nar. 1843) autor monumentalního díla 13svazkového »Hrady a zámky české«, F. TADRA, horlivý vydavatel, J. L. PÍČ (nar. 1847), neunavný archaeolog, Konstantin JIREČEK, Jos. SMOLÍK (numismatik), Č. ZÍBRT (naroz. 1864), neunavný kulturní historik, rovný Wintrovi, v přírodovědě K. KOŘISTKA, Lad. ČELAKOVSKÝ, A. FRIČ, K. VRBA, J. VELENOVSKÝ, J. N. WOLDŘICH, BAYER, HANSGIRG, BOŘICKÝ, KLVANA, ŘEHOŘOVSKÝ, AUGUSTIN, BARVÍŘ, KLAPÁLEK, POČTA a j., v mathematice a vědách technických: K. V. ZENGER, Fr. STUDNIČKA, A. PÁNEK, Jos. ŠOLÍN, E. WEYR, Fr. KOLÁČEK, V. STROUHAL, G. GRUSS, M. LERCH atd., v lékařství B. J. EISELT, J. SCHÖBL, A. SPINA, J. HLAVA, F. MAREŠ, J. JANOŠÍK, J. THOMAYER (činný i v belletrii jako R. E. JAMOT), MAIXNER, v chemii a naukách praktických B. RAÝMAN, B. BRAUNER, K. KRUIS, v literarní historii V. ZELENÝ (1825—1875, ředitel malostranské střední školy), známý životopisec Jungmannův, J. VOBORNÍK, FR. BÍLÝ (ředitel realky žižkovské), J. MÁCHAL, J. ŠMAHA, L. ČECH, V. VÁVRA, dr. J. V. NOVÁK (životopisec J. A. Komenského), J. E. KOSINA a j. a j., ve filologii J. KVÍČALA (nar. 1834, překladatel Herodota), Fr. BARTOŠ (nar. 1837 v Mlatcové u Zlína, býv. gymn. ředitel, neunavný sběratel písní moravských, zkumatel dialektů a jemný znatel spisovného jazyka), vysoce zasloužilý o jazyk a

J. Čeněk Zíbrt

Fr. Bartoš

písemnictví české, Fr. KOTT (nar. 1825 autor 7dílného slovníka českého, dvakrát většího Jungmannova), Ad. PATERA (vydavatel mnohých stč. památek, bibliotekář musejní), V. PRASEK, F. POLÍVKA a F. PASTRNEK, dva slavisté, JARNÍK (romanista), V. E. MOUREK (germanista), F. LEPAŘ (původce slovníka řecko-českého) atd. atd.

Střediskem nových snah vědeckých stala se Česká Akademie, založená r. 1890 z daru Jos. HLÁVKY, belletristé skupili se jednak v novém spolku »Máj«, jednak ve starší již »Umělecké Besedě«. —

Leč jen ta literatura i věda má pro národ cenu, která jemu slouží, která — stojíc na mezinárodní půdě hledání pravdy a krásy — hledí přece jíti také za národními ideály. Literatura a věda, odpoutávající se od vrozené půdy domácí, ztrácí cíl a oprávnění: není člověka, leč ve svazku národním, nemá býti ani knihy, jež by ideám národním nesloužila. Viděli jsme, že v jakémsi okamžitém roztrpčení někteří autoři i učenci této své povinnosti se vymykají, že prohlašují vlast za pojem zeměpisný, nestálý, že horlí s opovržením proti národnosti a jejím cílům, že organisují se strany, jež se od společných snah odlučují a vzdalují. Ty všechny měly by míti na paměti slovo Palackého, že povinností každého z nás je pracovati ku blahu národa, a vědouce, že kniha v nynějším zápasu duchů je zbraní nejmocnější, měli by stále rozuměti heslu »Osvětou k svobodě« v pravém jeho smyslu, v tom smyslu, jak mu rozuměl Hus: osvětou k svobodě národa našeho.

Ukazatel.

Abbé, der blaue 500.
Abbildungen böhm. u. mähr. Gelehrten 484.
Abeceda pobožné manželky 356.
Abkunft der Slaven 533.
de ablatione temporalium 168.
Abraham z Günterrodu 357.
Abrahamus patriarcha 436.
Acta litteraria 562.
Acta sanctorum 112.
Actor 336.
Adam 53, 354, 468.
Adam a Eva, v. legenda o Adamu.
Adámek Boh. 726, 727.
Adámek K. 578.
Adamité 237, 630, 646.
Adelung 502.
Adrichomius 355.
Aesopské bájky, v. bájky.
Ager benedictionis 469.
Ahasver 660.
Akademie česká 388, 435, 740.
Akcí a rozepře 399.
Akrobati 675.
Akta a kopie některých psaní 374.
Akta aneb knihy památné 323.
Akta a příběhové 377.
Akta Budovcova 374.
Akta neb skutky Krista Pána 328.
Alan 100.
Albertus Bohemus 20.
Albert E. 659, 663.
Albert Veliký 121, 39.
Albieri Pav. 734, 735.
Albigenští 651.
Albík z Uničova 75, 167.
Albrecht 288.
alby 92.
Alcuin 332.
Aleš Mik. 560.
Aleš Romanov 708.
Alex 672.
Alexandreis 19, 55, 68.
o Alexandrovi povídka 202.
Alexius, legenda 53.
Alfred 610, 611, 612.
alchymie 255, 288.
Alchymista 625.
o alchymistovi jednom 373.
All right 727.
Allegoria 477.
Allgemeine böhm. Bibliothek 486.
Allgemeines böhm. Künstler-Lexikon 495.
Almanach a pranostika 318.
Almanach čes. studentstva 634.
Almanach duchovní 338.
Almanach Pelclův 485.
o almužně 182.
Alstedt 407, 410, 411, 428, 451.
Alžběta 210.
Ambros 601.
Ambróž 323.
Ambrožovo přadýnko 737.
Amerling 572.
Amnon a Tamar 613.
Amoroso 717.
Amparo 723.
Amphitheatrum 410, 445, 428.
Amsterodam 421, 434, 438, 441, 442, 453.
Analysis sex paralogismatum Venc. Sturm 396.
Anděl 630, 647.
Anděl míru 449, 679.
o andělích zlých a dobrých 393, 411.
o andělích a svatých ženách 392.
Andreae J. V. 419.
Anežka 130, 690.
Angelina 576.
Angelus pacis 449.
Anglie 378.
Annales Rosenbergici 370.
Annenkov 221, 225, 226.
Anonymus 68, 123.
o sv. Anselmu 52, 53.
Anselm Kanterburský 54.
Anthologie čes. lyriky 702.
Anthologie lit. čes. 705.
Anthologie z básní Jar. Vrchl. 658.
Antialkoran 375.
Antikrist 179, 375.
Antiochus 349.
Antonius z Florencie 288.
Antoš Jan 737.
Antrittsrede, akademische 485.
Anvolimátor 306.
apokryfy 349.
o Apollonovi, králi Tyrském 202.
apolog 274.
Apologie 374, 378, 379, 393, 396.
Apologorum libri 274.
Apoštol Jan 66.
o apoštolích legenda, v. leg. o apošt.
Apoteka domácí 356.
Appellatio M. J. Hus 171.
Appendix 434.
Apterix 306.
Aquensis 307.
Aquila 329.
Aquilinas v. Vorličný Pavel.
Aquinus Vodička 349.
Arabesky a humoresky 646.
Arabesky a kresby 736.
Arany 660.
Arbes Jak. 551, 602, 673.
Archiv 382, 595.
Archiv Bratrský 299, 304, 305, 347.
Archiv český 585.
Archiv für slavische Philologie 706.
Archiv korunní svatovác. 705.
Aria a Messalina 681.
Arietto Lad. 724.
Aristarchus 345.
Aristofanes 317.
Ariston 349.
Aristoteles 428.
Arkléb z Kunovic 364.
Arnd Jan 479.
Arnold 447, 601.
Arnošt z Pardubic 75, 86, 390.
z Arrasu Matyáš 75.
Artemisius 327.

artikule 302.
artikule Pražské 237.
artium, v. liber viginti . .
Artopaeus 390.
Aryané 375.
o Asenech knížka 201.
o Asii 410.
asot 365.
Astrolog 683.
astronomie 429.
Atala 44, 517.
Athenae 353.
Athenaeum 729.
Atlanta Marianského Obroviště 660.
Atlas názorný k Slovníku nauč. 619.
Atta Troll 682.
Augusta Jan 293.
Augustin 355, 389, 339, 739.
Aujezdský Alexandr 303, 323.
Auředníček Ottakar 712.
Aurogall Chomutovský v. Chom. Aur.
Aurora consurgens 469.
z Aušavy Rendl, v. Rendl.
Autobiografie 584.
z Aventina Jiřík mladší 303.
Azbuka 9.
Azoary 375.

Babička 623, 624.
Babička latinská 683.
Babí léto 717.
Bačkovský Frant. 477, 566, 578, 613.
Bacháček Martin Nauměřský 400.
Báchorky národní 624.
Báchorky veršem 646.
Báje 4.
Báje a pověsti vybrané 598.
Báje Šošany 723.
Bájka o lišce a džbánu 54, 68.
Bájky Bidpajovy 274, 570.
» aesopské 68.
» nové 274.
Bájek padesáte 621.
Bájky velkých 708.
Bajza Jos. Ignác 509, 510.
Bakalář Adam 279.
Bakalář Martin 279.
Bakalář Mik. 279.
Balbín 144, 350, 351, 405, 460, 461, 465, 484.
Balcárek 618, 619.
Ballady a romance 603.
Balsamentum spirituale 428.
Baltazar z Domažlic 332.
Baltazar Hostounský 389.
Baltazar de Tusta 332.
Bára, divá 624.
Barák 605, 618, 619.
o bárce 293.
Barevné střepy 656.
Bar-Kochba 659, 660.
Barlaam 201.
Barner Jan 464,
Barnes 390.
Baron Goertz 686.
Bartoloměj 292.
Bartoš Frant. 625, 739.
Bartoš písař 292, 327, 597.
» starší z Prachňan 367.
Bartošek z Drahonic 243.
Barvíř 739.
Basilej 286, 298, 317, 378.
Básně 522, 552, 584, 614, 617, 620, 621, 627, 630, 646, 647, 689, 702, 707, 709, 716, 726.
Básně a epigramy 593.
Básně dětské 561.
Básně Jana Kollára 540.
Básně sebrané 621.
Básně nové, epické 649.
Básně smíšené 553.
Básně v řeči vázané 494.
Batl 426.
Batory Štěpán 373.
Bavlnkovy ženy 728.
Bavor 317.
Bavorovský Tomáš 311, 338.
Bayle Levis, v. L. B.
Bayer 739.
Bažant 643.
Beckovský Frant. 313, 478.
z Bedršdorfu Vác. Lebeda, v. Leb. V. z B.
Běh světa 419.
Bél Matěj 478.
Běla 618.
Belial 199, 247.
Bělkovský Jan z Ronšova 371.
Bellum Bohemicum 453.
Bělohorská bitva, v. b. Běl.
Bělohorští mučedlníci 681.
Bělouš 576.
Benátky 386.
Beneda statný 565.
Benedikt 521.
Benediktovič 509.
Beneš 41.
Benešovský Matouš Philonomus 394, 413.
Benolová 479.
Bepta 393.
Beránek J. 424.
o beránku Božím 392.
Berger 426.
Bergner 500.
van der Berge 447.
Berchtold 570, 562, 571.
Berka z Dubé 313, 375, 380.
Berlička z Chmelče 397.
Bernard sv. 282.
Bernolák Ant. 507, 510.
Bervald Filip 317.
Berúnský Dětřich 87, 125.
Běs 4.
Beseda Čtenářská 626.
» kabátů 638.
» umělecká 626, 740.
Besedy, poetické 606.
» slovanské 609, 610, 613.
Bessus 323.
Betlémská kaple 144.
Beza Theod. 374, 412.
Bezděka 322, 535.
Bez lásky 666.
» názvu 718.
Bezpero 306.
Bible 253.
„ Bočkova 253.
„ Boskovská 253.
„ česká 253.
„ Dlabačova 253.
„ Dráždanská 194.
„ Emauzská 194.
„ Hlaholská 194.
„ kališnická 475.
„ Kladrubská 253.
„ Králická 341, 349, 350, 411, 440, 477.
„ královny Kristiny 194.
„ Kutnohorská 194.
„ Leskovecká 194.
„ Litoměřická 194.
„ Melantrichova 464.
„ Moskevská 253.
„ Olomúcká 194.
„ Ostrožská 374.
„ Římská 194.
„ Slavatovská 194.
„ staropolská 195.
„ Strahovská 253.
„ Svatováclavská 464.
„ Šafhauzská 172.
„ Táborské mlynářky 253.
„ Vatikánská 194.
„ zlatá 313.
Biblička 447.
Bibliotheka národní 562, 619, 672.
Bibliotheca slavica antiquissima 487.
Bibliotheka staročeská 357.
Bidlo 447.
Bidpajovy bájky v. b. B.
z Bielenberku Ferd. 463.
Biener 563.
Bílá Hora 312, 363.
die Bildsamkeit der slavischen Sprache 503.
od Bílého Lva Matěj 259.
Bílejovský Bohuslav 320, 311.
Bílek Jan 295, 296.
Bílovský 476.
Bílý Frant. 418, 554, 599, 658, 739.
Biskup Quidenonský 274.
Biskupec Mikuláš 238.
proti biskupovi Táborskému replika. v. repl.
Blahoslav 232, 295, 297, 298, 316, 347, 349, 412, 511, 521.
Blaho v zahradě kvetoucích broskví 723.
Blaise Pascal 694.

Blahověst 621.
Blaník 44, 575.
Blázinec v prvním poschodí 690.
Blažek 114, 298.
Blíny, vykvetly 725.
Blouznění 602.
Blouznivci našich hor 709.
z Blovic Jan 287.
Bludička 728.
o bludích šesti 183.
Bocaccio 281, 467.
Boček A. 585, 619.
Bodinova didaktika, v. did. B.
Bodjanský 537, 555.
Bodláčí z Parnassu 659.
Bogarodzica 26.
o bohatci 54, 67.
Bohatý Konečný a chudý Novotný 623.
Bohatýři 618.
Bohemarius minor 123.
Bohemář 123.
Bohemia 368.
Bohemia docta 461. 484, 486.
Böhmische Literatur 486.
Bohuslav z Lobk. 316, 379.
Bohutský 358, 374.
Bohyně 522.
z Bochova Václ. 260.
Boj a vítězství pravdy Boží v Čechách 623.
Boj křesťanů s Tatary 39.
o bojování hříchuov s šlechetnostmi 131.
Boleslav II. 7, 11.
Boleslav Mladá 293, 299, 357.
Boleslavská kronika, v. Kr. B.
Boleslavský E. Jan 348.
Bologna 316.
sv. Bonaventura 21.
de bono unitatis 447.
Bononie 274, 284.
Bonus judex 366.
Boos-Waldeck 663.
z Borbenheimu Matiáš Borbonius 399.
Borecký Jaromír 710, 711.
Bořický 739.
Bořivoj 7, 11.
z Bornu Ignác 483.
Borový A. 509.
Borový Vil. 738.
Bosák 307.
Bouda 494, 573.
Bouře 630.
Bouře jarní 708.
„ mořská 309.
Bousek Ant. 676.
Bouška Sigm. 713.
Bowring Jan 529, 562.
Bozděch Em. 684, 687.
Bozi a lidé 660.
z Bozkovic Marta 283.
Božetěch 11, 14, 15.
Božská komedie 649.
Brábek Fr. 660.
Bracciolini 260.
Bracislav I. 11.
Bráf 739.
Brána nová 446.
„ Španělská 426.
„ věcí 430, 437, 438.
„ zlatá 425, 429, 430, 437, 443, 446.
Brandl V. 382, 530, 569, 598, 739.
Brandt 273.
Brandýs n. Orl. 378, 381, 382, 418.
z Brandýsa Vavř. 307.
Braniboři v Čechách 602.
Brasius Vác. 398.
Bratři 213, 292, 381, 600, 602, 655, 724, 737.
Bratři moravští 277.
» Vilémovští 277.
Bratrství 258.
Bratrstvo 732.
Braun 732.
Brauner D. 739.
Braunschweiger Jeron. 299.
Breska A. 724.
Břetislav 365, 573.
Brevíř moderního člověka 659.
Břežan Vác. 370.
Březanovský Jar. 618, 619.
Březina Ot. 714.
Březnice 386.
Březno 370.
z Březové Vavř. 313.
Brigita 142.
Brikcí ze Zlicka 333.
Brizelda 254, 255, 467.
Brno 371, 373, 374, 375, 382.
Brod Český 380.
Brodský Bohumil 738.
Brod Uherský 407.
z Broda Ondřej 108, 288.
Brosius 397.
Brouček Matěj 638.
Brožík 450.
Brtnický z Valdštejna 325.
Brtvín Jan z Ploskovic 327.
Brückner 86, 97.
Brûn z Schönbecka 57.
Bruncvik 203.
Bruntálský z Vrbna 393.
Brus jazyka českého 464, 700.
Brussel 387.
Bubenka Jonáš 443.
z Bubna Heřman 564
o budoucím způsobu světa 410.
Budovec z Budova 350, 376, 377, 387, 388.
z Budova Vác. Theodor 444.
Bukvice 9.
Bula 509.
Bulwer 625.
Bunting 355.
Bureš 165.
Bürger 517.
Burchard 21.
Burian 358.
Burlekýn 470.
Bydžovský Pavel 320, 321, 322, 339, 374.
Bylanský Trojan 399.
Bylináře 255.
Byron 656.
Bystřina Ot. 738.
Byšina 372.
Bzenecký Vác. 371.

Caepolla 348.
Cahera 327.
Calderonova Marie 660.
Camillo 316.
Candidus P. 461.
Carevič Alexej 613.
Carmina a poemata 321.
Carolides z Karlsperka 364.
Castratus 313.
de Causis Michal 169, 239.
Cavani 688.
Cena neb vyměření všech lékařství 400.
Centrum securitatis 418.
Cerronský rukopis 209.
Cesar 470.
Cessolis 139.
Cesta do Italie 578.
Cesta z království Českého 388.
Cesta do nebe 363.
Cesta do pekel básníkova 567.
Cesta pokoje 435.
Cesta z Prahy do Benátek 309.
Cesta světla 437.
Cesty, pestré po Čechách 639, 640.
Cesty veřejného mínění 689.
Cibulka 305, 347, 348.
Cidlinský 618.
Cikáni 551.
Cikánka 669.
Circulus horologii 376.
o císaři Rudolfu II. 363.
Cisiojanus Mnichovský 22, 23, 64.
Cithara sanctorum 468.
Civitatis Pragensis, v. Chronica c. P.
Cizota 669.
Claudius Clement 332.
Cluverius Jan 451.
Clûzenere Heinrich 19.
o cnostech vládců 354.
Codex giganteus 17.
Codex juris bohemici 404, 704, 705.
Codicillus Petr 390.
Cola di Rienzi 75, 76.
Collinus 329.
Colmistr 354.
Colonna Vittoria 649.
Comenius-Gesellschaft 450.
Computus cyrometricalis 287.

Conatuum Comenianorum praeludia 430.
Conatuum pansophicorum. 430.
Confiteor 718.
Contextus 442.
Contra occultum adversarium 165.
Cornova 453, 483, 563.
Cornu 296.
de Corpore Christi 151.
Corrigenda in Bohemia 461, 486.
Co život dal 652.
Crinesius K. 339.
Cronica Paparum 209.
Cruger Jiří 470.
Ctiboj z Dolan 625.
Ctibor Tovačovský 264, 279, 283.
Ctibor Hlava 678.
Ctirad 722.
o ctné a šlechetné panně Meluzině 283.
o Ctnosti 282.
Curych 296.
Cuvier 572.
Cvrček Jan z Rakovníka 328.
Cymbál a husle 616, 617.
Cypr 386.
Cyprian 355.
Cypiiše 672.
Cyrano de Bergerac 660.
Cyrill 11, 274, 419, 438.
Cyrillice 9.
Cyropaedia 357.
Cyrus biskup 4, 393.
Cyrus Matěj 388, 389.
Cytara nového zákona 475.
Cythara 476.

Čacká M. 618, 619.
Čáda Fr. 739.
Čakert Tobiáš 476.
Čapek K. M. 737.
od Čápů Jan 259.
Čarodějnice Megera 508.
Čarovná zahrada 652.
Čas 619, 725.
o času smrti 67.
Čáslav 334.
Časoměrné překlady žalmův 413.
Časopis český histor. 702.
Časopis pro katolické duchovenstvo 560,
o času dlouhosti, v. o dlouhosti času.
Čech Leandr 670, 739.
Čechořečnost 479.
Čech Svat. 610, 613, 616, 618, 627, 629, 630, 631, 635, 638, 639, 640, 643, 647, 662.
Čech Vlad. 628.
Čechám 640.
z Čechorodu 462.
z Čechtic Bohuslav 218.
Čejka Jos. 624.
Čechův příchod 722.
Čechy a Prusy ve středověku 702.
Čechy 727.
Čekanky 716.
Čelakovský F. 144, 286, 398, 400, 536, 551, 552, 555, 562, 564, 566, 570, 599, 613.
Čelakovský Jarom. 739.
Čelakovský Lad. 739.
z Čenkova 398, 724.
Čerkes 630, 647.
Čermák 609.
Čermákova rodina 623.
Černé jezero 678.
Černín Heřman 386, 387.
Černínova Eva 382.
Černobýl Mikul. 327, 355.
Černohorský 359.
Černoch 358.
Černý A. 712.
Černý Jan 299, 317.
Černý Jiří 358.
Černý Petříček 669.
Černý Záviše, v. Z. Č.
Černyšev Ondř. 723.
Čertova krčma 625.
Červenka Jan 717.
Červenka Matěj 295, 297.
Červinka Ot. 708, 725.
Červinková-Riegrova 584.
Čerych 643.
Česká Akademie 388, 435.
Český Paganini 676.
Čest a nevina pohlaví ženského 356.
Čestmír 39.
Češka Jan 322.
Činohra vlastenecká 494.
Čítanka 548.
Čítanka slovanská 597.
Člověk dobrý 624.
Črty, různé 637.
Črty některé 684.
Čstirad 2.
Čtení humoristické 688.
Čtenie zimního času 195.
Čtení o počátcích dějin vzděl. a liter. národa slovanského 599.
Čtení počátečné všeslovanské 599.
Čtení rozmanité 736.
„ o srovnávací mluvnici slov. 599.
Čtverohranáč 274.
o čtyrech věcech 392.
Čupr Frant. 355.

Ďábel čelední 355.
Ďábel na skřipci 675.
Ďábel ve fraku 680.
Ďáblova legenda 680.
Dačický Mik. 218, 357, 358, 359, 365, 366, 367, 369, 371, 393, 394, 395, 396.
Dagmar 631.
Dalibor 678.
Dalimil 37, 68.
Dálky tajemné 714.
Damiette 386.
Dánsko 374.
Dante 76, 541, 649.
Darmotlach 325.
Dastich 143, 697.
David 483.
Dcerka 179, 558.
de decimis 168.
Dědečku, dědečku 716.
Dědicové Bílé Hory 612.
Dědictví sv. Prokopa 561.
„ sv. Václava 463.
„ Tantalovo 652.
de dissidentium reconciliatione 438.
Dědovy vrásky 614.
de eclesia 183.
Defensio libri de Trinitate 165.
Defensio quorundam articulorum Viclef 168.
Defensor 356.
Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. 701.
Děje král. českého 595.
„ mocnář. Rak. 595.
„ uherské za Ferdin. I. 458.
„ university pražské 594.
„ země české 595, 739.
Dějepis 207, 594.
„ liter. československé 602.
Dějepis města Prahy 593, 594.
„ novější 595.
„ všeobecný rakouský 570.
Dějinky církve slovanské 447.
Dějiny 260, 585, 691.
„ církevního básnictví 704.
„ českého jazyka 493.
„ filosofie nejnovější 698.
„ liter. české 703.
„ literatury slovenskej 622, 703.
Dějiny matice české 578.
„ národa čes. 583.
„ našeho probuzení 578.
„ řeči a literatury československé 700.
„ saského vpádu 703.
„ zevrubné čes. písemnictví doby nové 578.
Dějiny zjevení 447.
Dejte mi čamaru 680.
Dekar z Rosenu 363.
Dekret Kutnohorský 159, 160, 565.
Deklamovánky 573.
Démantová garnitura 704.
Démon láska 660.
Den v Kocourkově 574.
Den slavný 732.
Den soudu 688.

Den štěstí 715.
z Denína Jan Stefan 362.
Denkmäler älteste 537.
Denník Jaroslavův 279.
de omni sanguine Christi 154.
Depositiones testium 188.
de ratione studii 442.
de regni Bohemiae felici statu 461.
Děrmet 482.
o desaterém věku života lidského 365.
de rerum humanarum emendatione 440.
Desatero 54, 66, 67, 68, 69.
„ malé 64, 66.
„ veliké 65, 66.
o desateru přikázání 157.
o desíti tisících rytířích 52, 54.
desky zemské 70.
Déšť, zlatý 728.
Děti, slovácké 731.
Dětské kartony 717.
Dera 599.
Devatero příčin, že jest lépe přijímati pod dvojí než pod jednou 280.
Devět článků proti kalichu 284.
Děvče z Tater 612.
Devět kapitol o novém románu francouzském 661.
Děvín 2, 7.
Deymové 562.
Diadoch 37, 372, 373.
Dialectica 390.
Dialog 399.
Dialogi animae 413, 414.
Dialogi Bohemarii 123.
Dialogus 146, 260, 271,
Diarium o obležení města Prahy 479.
Diarium sub Rudolfo rege 320.
Dicta Graeciae sapientum 338.
Dictionnarium 124.
Dictionnarium latinum 355.
Didacticum spicilegium, v. sp. d.
Didaktika analytická 438.
Didaktika Bodinova 422.
Didaktika veliká 446.
Diesbach 491.
z Dietrichšteina Frant 378, 381.
Dikast 393, 419.
Dimitr Ivanovič 610.
Diogen Laertský 360.
Diogenes cynicus redivivus 436.
Diokletian a Maximian 478.
Diplomati, maloměstští 727.
Dissertatio philologico-critica 510.
Dissertatio apologetica 484.
Dittrich J. 311, 598.
Divadlo v Praze 573.
Divan 656.
Diviš 478.
Divný účinek potěhu 499.
Dlabač 495, 496, 514.
o dlouhosti času 410.
Dluhoj 119.
Dni a noci 652.
Doba, naše 706, 729.
Doba poroby a vzkříšení 573.
Doba, stará romantického básnictví 689.
Dobner Gelasius 241, 313, 473, 489, 490, 491, 535.
z Dobřenic Dobřenský 327.
Dobrodruzi 681.
Dobrodružství Madrány 723.
Dobroslav 564.
Dobrověda 570.
Dobrovský Josef 22, 26, 32, 37. 42, 43, 101, 144, 191, 241, 274, 282, 324, 355, 461, 473, 482, 485, 486, 487, 491, 492, 493, 494, 495, 499, 502, 503, 555, 562, 568, 585, 699.
o dobytí Konstantinopole 354.
Documenta Mag. Joannis Hus 588.
Dodatky 536.
Dodavky a doplňky 599.
Dojmy a rozmary 648.
Doktor Johánek 683.
Doktor Kazisvět 609.
Doktora nezdvořilého Grobiána práva nepravá 367.
z Dolan Štěpán 239.
Doležal Pavel 478, 479.
Dollmätscher russischer 503.
Doma a jinde 715.
Domácí apotéka, v. ap. d.
z Domaslavě Jan 261.
Domek v poledni ulici 737.
Doňa Sanča 723.
Donatus latinoslavicus 479.
z Donína Fridrich 389, 393.
Doplňky 36.
Ďorděvič 323.
Dörfl 724.
sv. Dorota 38, 89, 130, 365, 419.
Dostál Al. 737.
Dostál-Lutinov Karel 713.
Do třetího a čtvrtého pokolení 726.
Do tří hlasů 732.
Doubravský Jak. 482.
Doucha Fr. 613, 618, 620.
Drabík 411, 435, 446, 447.
Drahomíra 431, 655.
Drahoňovský 621.
Drama čtyř chudých stěn 727.
Dráteník 552, 573.
z Dražic Jan 118.
z Dražova Martinius Samuel 434, 435, 468.
Dřevorubec 616, 617.
z Drnovic Ctibor Drnovský 334.
Drobné básně 644.
„ povídky 681.
Drobnokresby 676.
Drtina Fr. 729, 739.
Druhý květ 643, 644, 646.
Družstvo — vodní 727.
z Dubé Ondřej 206.
Dub podvrácený 716.
Dubravius Jan 94, 262.
Dudák strakonický 566, 618.
Duch Národních novin 593.
„ a povaha Žižkova 217.
„ a svět 660.
Duchcov 452.
Duchoslav Tugurin 371.
Duchovský Vác. 490.
Důkaz, filol. o podvržení rkp. Kralodv. a Zel. 699.
Dům u tonoucí hvězdy 723.
Dumky 672.
Dumy a legendy 709.
„ české 621.
Durdík Jos. 613, 614, 689, 697 Slavoš.
Durdík Al. 697, Pavel 697, Petr 697.
Durich Václav Fortunát 485, 487.
Duše černé 688.
„ hořící 728.
„ mrtvé 593.
„ továrny 737.
o duševním vzdělání 446.
Důvodů šest 396.
Důvody pilného považení hodné 452.
Dva denníky 400.
„ umělci 672.
Dvé krásných očí 690.
Dvě novelly 671.
Dvéře jazyků otevřené 426.
Dvojí dvůr 732.
Dvojí kázání při slavnosti 311.
„ probuzení 661.
„ věno 672.
Dvořák 400.
„ Rud. 660.
„ Xav. 724.
Dvořáková-Mráčková 710.
Dvorný společník 374.
Dvorský Frant. 381, 387, 683. 690.
o dvou posledních a nejutěšenějších viry křesť. artikulích 392.
o dvou potýkajících se 322.
Dvůr krále Václava 623.
Dziady 621.
Dyk Viktor 724.

Eberle 332.
Ebert 601.
Efraim Jan 348.
Ehrenberger Jos. 623.
die Echtheit der Königinhofer Handschrift (spis bratří Jirečků) 704.
Eiselt B. J. 739.
Eklogy a písně 643.
z Elbinku Plácel 357.
Elegantiarum Terentii . . . 355.
Elegie o černých očích 675.

Elegie pobělohorské 732.
„ Tyrolské 590, 593.
Elementa linguae slavico-bohemicae 479.
Eliášů Jan 160, 168, 238.
Elzevír 453.
Emancipovaná 716.
Emigrant 734.
Emler 71, 112, 597.
E morta 652.
Encyklopaedie nauk malá 587.
Eneas 305, 347,
Eneáš z Evančic 348.
Eneáš Sylvius 258, 272.
Ennius 389.
Enoch 444.
o Enšpiglovi 367.
Entwurf eines Pflanzensystems 503.
Epafras 345.
Epické básně 649.
Epigramy 590, 709.
Epistola apologetica 490.
Epištola od Božího syna a od svaté neděle 70.
Epištola k našemu studentstvu 613.
Epištoly 92, 225.
Epištoly Kutnohorské 590, 593.
Epištoly vlasten. 679.
Epitome 460, 461.
Epitome novi testamenti 447.
Epitome rerum bohemicarum 460.
Epopeja, Karolinská 720.
Epponina 660.
Éra Kubánkova 690.
Erasmus 346.
Erben K. J. 79, 143, 191, 287, 292, 388, 568, 585, 595, 605, 613.
Eruditio scholastica 442.
Erythraeus 295.
v. Eschenbach Ulrich, v. Ulr. v. E.
Ethiopská lilie 675.
Eugesipus 21.
o Eulenspieglovi 467.
Eumenidy 600.
Euripides 360.
Eusebius 363.
Eutropius 317.
z Evančic Albrecht 347.
z Evančic Eneáš 348.
Evangeliář Pražský 195.
„ Rokycanský 195.
„ Seitenstettenský 195.
„ Třeboňský 195.
„ Vídeňský 195.
Evangelistář 22.
Evangelium Emauzské 113.
„ s. Marci 484.
„ sv. Matouše 111.
„ Nikodemovo 254.
„ Sázavské neb Remešské 113, 557.
Evangelium Svatojanské 22, 557, 699.
Evigila Polonia 444.
Evropa 630.
Exekuce 363.
Ex insula hortensi 300.
Ex horto 300.
Expedice česká 509.
de expresso Dei verbo 389.
Exulanti 382, 655.
Ezop 96, 274. v. také níže fabule Ezopovy.

Faber fortunae 436.
Fabricius 355.
Fabricius Pavel 421.
Fábule Ezopovy 705.
Fándli Juro 511.
Fa Presto 725.
Farao 266.
Faraoni, tři 680.
Fauknar z Fonkenšteina 373.
Faust 470, 656, 680 681.
Fejfalík 435.
Felgenhauser 435.
Felice Tankredo 730.
Felin Adam 357, 435.
Felín Jan 436.
Ferjenčík Samuel 532.
Fernand 687.
Fetter 389.
Feuilletony 609.
Fialky 497.
Fiedler Jos. 307, 739.
Fiat justitia 458.
Fidlovačka 566.
Fiesko 559.
Figurky 609.
Figurky, pražské 736.
Figury Trojice 375.
Filemon 344.
Filípek Vác. 573, 574,
Filipika proti Misomusům 300, 304, 305.
o Finettě jinak Popelce 367.
Fingerhut-Náprstek Vojta 613.
Finitor 270.
Flaška Smil z Pardubic 93.
Flavinova Eva z Pokratic 356.
Flavius Jos. 337, 338.
Flaxius Bartol. 397, 398.
Fleškyn Mik. 466.
Flora Cechica 571.
z Florencie Ant. 390.
Folklor Č. 719.
z Fönixfeldu Šimon 359, 363, 364.
z Fonkenšteina Fauknar, v. F. z F.
Formánek-Činovesky 625.
Formy a notule listuov všelijakých 373.
Fortius redivivus 442.
o Fortunatovi 467.
Fotografie mžikové 683.
Frage, ob Cristus sich selbst auferweckt 435.
Fragment pekelné komedie 654.
Fragmentum Pragense evang. 486.
Frajtr Kalina 613.
Francesca di Rimini 607.
Frank 356, 398.
Frankfurt 453.
Franta 535, 536.
Frantina 669.
Fráse zlé 302.
Frauenlob 19.
Freiberk 451, 453.
Freilach J. 739.
Frič A. 739.
Frič V. J. 601, 604.
Fridríšek 350.
Frobenius 317.
Frozín 476.
Fučík Milan 724.
Fulnek 347, 411.
Furch Vinc. 618, 621.
Furianti, naši 688.
Fysiolog 274.

Gabler 590, 690.
Gabriel 4.
Gadači Joh. 439.
Gallaš J. H. 563.
Gallat A. 625, 683.
Gaudinel Kl. 412.
Gavlovič Ugolín 509, 510.
Gebauer Jan 22, 43, 45, 64, 94, 114, 118, 120, 698.
Gedichte aus Böhmens Vorzeit 537.
Gedichte böhm., gefälschte 599.
Geer Vavř. 438, 445.
Geisslova Irma 710.
Gelenius Sušický 270 316.
Gelehrte, böhmische, mähr. . . . 484.
Genovefa 254, 283, 467, 470.
Geographia generalis 410.
Georgov Ilja 712.
Gerson Jan 187.
Geschichte d. böhm. Sprache 499, 524.
Geschichte der Böhmen 454, 585.
Geschichte der Deutschen in Böhmen 484.
Geschichte der deutschen Literatur 339.
Geschichte der Prager Universität 594.
Geschichte der slav. Sprache 533.
Geschichte, kurzgefasste 484.
Geschichte von Böhmen 536.
Gessenius 348.
Gessner 516.
Gesta Romanorum 68, 210.
Ghismonda 254.
Glagolitica 558.

Glaser Petr 355.
Glösel Melichar 368.
Glossy stč. 20.
„ svatojirské 20.
„ svatořehořské 20.
„ v Mater Verborum 557.
Gniazdo cnoty 372.
Gnomon apologeticus 376.
Goar 611, 618.
Göbl-Kopidlanský 625.
Goertz, baron 686.
Goldast Melichar 453.
Goll Jar. 232, 233, 243, 613, 692, 701.
Gompači a Komurasaki 723.
z Górki Lukáš 303.
Gotinský rukopis 218.
Göthe 518, 533.
Gradual 323.
„ Lomnický 303.
„ Novoměstský 313.
Grakchus 681.
Grál 85.
Grammaticae bohem. libro duo 401.
Grammatika česká 300, 401.
„ praecepta 411.
„ linguae bohemicae 473, 700.
Grammatica slavica 510.
Gražyna 621.
Grégr E. 625.
Grégr Jul. 606, 700.
Grenoble 284.
o Grizeldě 254, 255, 467, 722.
Grundzüge der böhm. Grammatik 485.
Grün A. 663.
Grunnert H. K. 729.
Grünwald B. 724.
Gruss G. 739.
Gryll 383.
Gryllus de Gryllova 328.
Guagnini A. 357.
Guldener Bernard 689.
Günther Jan 303.
z Günterrodu Abr. 387.
Gusle, ohlasy písní černohorských 600.
Guth Jiří 737.
Guttenberg 259.
z Guttenšteina o pánech 461.
Gwiškard a Sigismunda 254.
Gzel Petr 301.

Habernfeld Ondřej 453.
Had v růžích 689.
Hádání neb rozepře mezi knězem a zemanem 359.
Hádání Prahy s Kutnou Horou 253.
Hádání pravdy a lži 247.
Hádání žebráků s kupcem 365.
Haggaeus redivivus 427, 428.
Hájek Tadeáš z Hájku 317, 337.
Hájek z Libočan 199.
Hájek Šimon 322.
Hajniš Frant. 573, 574.
Hálek Vítěz. 575, 605, 607, 609, 610, 612, 613, 617, 621.
Hamlet 680, 707.
Hammerschmied Florian 477, 516,
Hána 689.
Handbuch für einen Lehrer der böhm. Literatur 473.
Handžár 630.
Hanka Vác. 42, 43, 44, 85, 206, 281, 332, 348, 375, 475, 506, 507, 523, 524, 525, 530, 531.
Hansgirg 739, 555, 601, 606.
Hanuman 644.
Hanuš 36, 143, 260, 269, 270, 569, 593, 599, 600, 625, 697.
Hanuš Landškrounský 393.
Hanykýř A. 356
Harant Jiří z Polžic 388.
Harant Krištof 388, 597.
Harfa Davidova 468.
Harfa nová na hoře Sion 477.
Harfa Sionská 621.
Harlekýn 470.
Harmonia 375, 428.
Harmonie a dobrozvučnost jazyka 499.
Harrach 470.
Harrasser Walter 151.
Hartlib 430, 436.
Hasištejnský Boh. z Lobkovic 561.
Haštal sv. 365.
Hattala Mart. 22, 44, 58, 622, 699.
Hätzlerova Klára 281.
Haupt 27.
Hausmann 690.
Havel sv. 363.
„ Václav a Tábor 252.
„ Martin 737.
Havelka Matěj 618, 621, 690, 706.
Havlasa Boh. 734, 735.
Havlíček Karel 565, 567, 585, 589, 593
Havran 656.
z Hažemburka Jan Zbyněk 372.
Hebrejské melodie 656.
Hedvika 602.
Heidelberk 406.
Hej, Slováci 622.
Hej, Slované 681.
Hejda Fr. 738.
Hek Fr. 496.
Held 499.
o Heleně trpělivé 467.
Helic Lukáš 347.
Heller Serv. 628, 735.
helmbrecht 20.
Hennersdorf 476.
Heralt 727.
Herbář 287, 299, 319.
Herbář Mathiolův 18, 329, 356.
Herben Jan 729.
Herborn 406.
Herby rycerstva polskiego 372.
Herites Fr. 734, 736.
Heřman a Dorota 518.
Heřman z Bubna 715.
Heřman Poustevník 168.
Hermanóv Beneš 39.
Hermina 735.
Herodes 266.
Herold E. 625.
Herrmann 7.
Herrmann Gust. 683.
Herrmann Ign. 609, 683, 734.
Herrle 500.
z Heslova Mik. Dačický, v. Dač. z H.
Heyduk Ad. 605, 616, 617, 618.
Hilarion 655.
Hilarius 280, 284.
Hilbert Jar. 728.
Hildissen Jan 168.
Hilfsmittel, neues die russ. Sprache erlernen 498, 503.
Hippodamie 655.
Hippokrat 360.
Hirnhaim 476.
Historia expeditionis 530.
„ Klatovská 434.
„ o protivenstvích 434.
„ o původu Jednoty 431.
„ revelationum 447.
„ o rozšíření 389.
„ scholastica 209.
„ světa 410.
Historiae de origine et rebus 441.
Historica monumenta, v. mon. h.
Historie 374, 432, 436, 451.
Historie Bratrská 299.
„ církevní 452, 460.
„ církví evangelických 435.
Historie česká 452, 705.
„ duchovní o Samsonovi 358.
Historie o hraběti Jindřichovi 467.
Historie jeruzalemská 21.
„ kalicha 701.
„ klatovská 477.
„ o korunov. Rudolfa II, 371.
Historie království Božího 453.
„ o křesťanském odjití s tohoto světa 355.
Historie literatury české 527. 529.
Historie Melanchthonova 354.
„ Pána a Spasitele našeho 383.
Historie o persekuci Valdenských 434.
Historie o původu Jednoty Bratrské 382.

Historie o rodech stavů koruny české 331.
Historie o sedlském pacholku 365.
Historie stará 723.
„ o Tobiáši 329.
„ Trojanská 201.
„ o umučení 427, 428.
„ židovská 357.
Historky rozmarné 688.
Hladič Vác. Písecký 274, 276.
Hladík Vác. 738.
Hlahol 626.
Hlaholice 9.
Hlas 619.
„ , podzemní 632.
Hlas Strážného 382.
Hlasatel český 516.
Hláskosloví jaz. čes. 699.
Hlasy o potřebě jednoty spis. jazyka pro Čechy, Moravu a Slováky 577.
Hlasy v bouři 724.
„ v poušti 659.
Hlava J. 739.
z Hlaváčova Prokop v. Lupáč.
Hlávka J. 740.
Hlavsa 296.
Hledání samoty 725.
Hlinka Vojt. 623.
Hloží 728.
Hlubina bezpečnosti 419.
Hněvkovský 495, 516, 521, 522, 531.
Hocke 961.
Hodějovský z Hodějova 262, 269, 270, 273, 313, 327, 328, 331, 336, 340, 390.
z Hodic Jiřík 378, 379, 380.
Hodinky 210.
Hodiny 210.
Hodíštkova Konáč 270.
Hodža 621.
Hoë z Hoënegu 376.
Höfler 282, 292, 568, 588.
Holan V. K. 469.
Holeček Jos. 734, 736.
Holkot Rob. 139.
Hollar V. 438.
Hollý Jan 621, 622, 724.
Homér 44, 360, 561.
homiliář opatovický 14, 15, 21.
Hora Černá v míru 436.
Hořanští synové 732.
Horažďovice 382.
Hořec a srdečník 6, 6, 617.
Hořekování 273.
Hořica Ign. 736.
Hořká jádra 652.
Horn 601.
Horníci 343.
Horník, Tyl 564.
z Hořovic Beneš 209.
z Horovic Salomena 130.
Hořovinus 434.
Horšův Týn 385, 395.
Horymírův skok 577.
Hosius Mat. 357.
„ Stan. 389.
Hospodář Brtvínův 355.
„ Národní 690.
„ Veleslavínův 182.
Hospodyňka mladá 564.
Hostem u básníků 661.
Hostinský Ot. 304, 739.
Hostounský Baltazar 394.
Hostovinus 389.
Hošťálek 451.
Houdek Vladim. 725.
Hovorka J. M. 737.
Hra pěkných průpovídek 329.
Hrad 623.
Hrad nedobytedlný 413, 414.
z Hradce Jindř. Adam 266, 359, 375, 464,
z Hradce Jáchym Oldř. 451.
Hradec Jindřichův 456.
„ Králové 335, 354, 357, 383, 460.
Hradecký rukopis 54, 338.
„ sborník 52.
Hrádek, v. Kozí Hrádek 171.
Hradil Ign. 302.
Hradiště 375.
Hradišťská Salomena 387.
Hrady a zámky české 739.
Hrdina J. L. 738.
Hřích 728.
Hrob Boží 104.
Hrobník 602, 604.
Hroby, oživené 602.
Hromádko 563.
Hrubý Řehoř z Jelení 260, 262. 269, 270, 287, 298, 316, 317, 318.
Hrubý Zikmund z Jelení 276, 327.
Hrubý 710.
Hry s Bachusem 365.
Hry divadelní staročes. 705.
„ pašijové 60, 106.
„ staročes. divadelní 365.
„ velikonoční 365.
Hubácius z Kotnova 476.
Huber z Riesenpachu 319, 350, 356, 357, 374, 376.
Hubička 669.
Hübner Jan 430, 509.
Hudba v duši 652.
Hugo Viktor 649.
Hulakovský J. E. 549.
Huldrici Neufeld iudicium 438.
Humanismus 259, 327, 329, 350.
Humanismus a humanisté v Čechách za Vlad. II. 703.
Humanisté 352, 279.
Humoresky, satiry a drobné črty 637.
Humpolec z Prostiboře 333.
Hurban 621.
Hus Jan 60, 116, 147, 252, 283, 291, 350, 391, 396, 400, 431, 461, 474, 479, 500, 565, 566, 576, 597, 706.
Husař 327.
Húska Martin 238.
z Husi Mikuláš 213.
Husinec 147.
Husita na Baltu 630.
Hussus et Lutherus 434.
Hvězda mořská 89.
Hvězda z Vícemilic 678.
Hvězdička růžencová 476.
z Hvězdy Jan 577.
Hýbl Jan 477, 509.
Hyllos 509.
Hymnologia 704.
o Hyrlandě 467.
Hyzrle 389.

Chaloupkám našim 614.
Chalupa Fr. 715, 717.
Chalúpka Jan 621.
Chalúpka Samo 622.
Chanovský Vojt. 470.
Charon a Palinurus 271.
Chateaubriand 43, 517.
Chelčický Petr 218, 228, 229, 277, 396.
Cheskian Anthology 562.
Child-Harold 541, 708.
Chlouba Uher 479.
Chlouba Podagry 366.
Chlumčanský z Přestavlk 535.
Chlumecký Petr 382, 725.
z Chlumu Jan 190, 242.
z Chlumu Odolen 130.
Chlumy 683.
Chmel Josef 443, 564.
Chmelenský 551, 552, 560, 566.
z Chocenic Jindřich 335.
Chocholoušek Prok. 622, 623.
Chomutovský Aurogall 317.
z Chotěřiny 328.
Chotkové 562.
Chrám Gnidský 497.
Chrám moudrosti 430.
Christiasnimus reconciliabili reconciliatore Christo 441.
Christophorus Varsovecius 458.
Chronica Novae civitatis Pragensis 282.
Chronologie církevní (Pavla Skály ze Zhoře) 452.
Chrt 735.
Chrudim 371.
Chval Dubánek 225.
Chvála bláznovství 269, 293.
„ sv. Máří 55.
„ pravé methody 442.
Chýše pod horami 624.

Idylly Gessnerovy 557.
Idylly utrpení a bídy 676.
Iffland 414.
Ichnografie 437.
Ikaros 638.

Ilias 561.
Illuse 671.
Impressí Šumarská 358, 373, 374, 404.
Independentia 441.
Index a poznamenání všech knih a spisův 396
Indexy librorum prohibitorum 472.
Induciae Martiniae 435.
Informatorium školy mateřské 426.
inkunabule 259.
Inserát 602.
Institutiones linguae 530.
Instituce 336.
Instrukce 359, 361, 362.
Irydion 605.
Isagogicon 301.
Island 389.
Isokrates 274, 355, 360,
Italie 390.
Itinerarium s. scripturae 355.
Ivana sv. život, v. živ. sv. I.
Ivančice 300.
Izborský Bolemír 517.
Izrael 297.

Jablonský Bol. 433, 618, 619.
Jádra lékařská 467.
Jádro celé biblí svaté 447.
Jádro učení křesťanského 179, 187.
Jafet Jan 144, 382, 454.
Jagić 221, 226, 511.
Jahelníček 590.
Jahn J. V. 572, 607, 618, 619.
Jahody 41.
Jahrbücher, Wiener 525.
Jahůdky ze slovan. lesů 570.
Jáchym z Hradce 363.
z Jáchymova Mathesius 363.
Jakeš Vít 350.
Jak se kdy v Čechách tancovalo? 362.
Jakoubek ze Stříbra 149, 220, 233, 237.
Jak táhla mračna 652.
sv. Jakub, legenda 50, 80.
Jakubec Jan 549, 584, 725.
Jakubec Jos. 725.
Jamot R. E. 739.
Jan za chrta dán 576.
Janda Boh. 618.
Jandera 563.
Jandova Žof. 563.
Jandyt Vác. 478.
Janke F. J. 690.
Janošík J. 739.
z Janova Matěj 128.
Janua linguarum 425, 426, 427.
Janua rerum reserata 449.
Janua rerum sive metaphysica pansophica 438.
Janua seu introductio 447.
Jarloch 16.
Jarohněv z Hrádku 577.
Jaroslav, naučení synu Jar. 39, 279.
Jaroslava 602.
Jaroš F. 690.
Jaroš G. 724.
Jasem i šerem 709.
Já to nejsem 609.
Javornický J. 509.
Javůrek J. 509.
Jebavý Vác. 714.
Jednoho jest potřebí 679.
Jednorožců rod 575.
Jednota Bratrská 76, 232, 277, 283, 316, 356, 370, 374, 382.
Jelen 26, 41.
Jelínek Bohdan 709.
Jelínek Edv. 737.
Jen tři léta 604.
Jena 218.
Jeřábek F. V. 687, 689.
Jeremiáš 20, 21, 349.
Jeronym Pražský 159.
Jeronymův život 242.
Jeruzalem 386.
Jesen z Lipníka 347, 348.
z Jesenice Jan 166, 212.
Jesenská Růž. 728.
Jest pravdou, že Hus 695.
Jestřáb contra Hrdlička 631.
Ještě někdo 573.
Ještě několik archů z rodinné kroniky 669.
Jevíčko 299.
Jevina 313.
Jezu Kriste, štědrý kněže 60.
Jezu Salvator optime 153.
Ježek Jan 710.
z Jičína Jan 169.
Jičínský Blažej 358, 364, 365, 564.
Jidáš 68.
Jih 623.
Jirásek Alois 503, 728, 729, 732.
Jireček Hermenegild 268, 336, 477, 569, 601.
Jireček Josef 43, 233, 302, 36[illegible], 413, 458, 703, 704.
Jiříkovo vidění 254.
Jiskry na moři 707.
Jitčín nad Cidlinou 363.
o jménu Ježiš 392.
Joachim sv. 370.
Joachim z Hradce 370.
Joakim 349.
Jordan J. P. 588.
Jordan z Klausenburku 337.
o Jovianovi 467, 470.
Judicium astrologicum 399.
Judith 272, 273.
Julius Caesar 469.
Junghans Jos. 690.
Jungmann Jos. 44, 355, 496, 499, 506, 513, 515, 516, 517, 518, 521, 524, 535, 566, 570, 578.
Juno 373.
Justin 317.
Justinian 336.

Kabátník Martin 279, 293, 388,
Kadlec 165.
Kadlinský Felix 474.
Kafíčko a vše, co jest sladkého 564.
Kaizl J. 549, 729.
Kairo 386.
Kakas 292.
Kalaš 313.
Kalef Jan 296.
Kalendář bajeslovný slovanský 599.
Kalendář historický 350, 352, 353, 466.
Kalendář nový tolerancí (M. R. Krameria) 508.
Kalendářík lidstva 609.
Kalila a Dimna 274.
Kalina Jaroslav 564.
Kalis 710.
Kališníci 212.
Kališnictví 279.
z Kaliště Vác. 357.
Kalvín 293.
Kalousek J. 586, 692, 700.
Kalus Jos. 710.
Kamaryt Jos. 551, 552.
Kamenický 562.
z Kaménka Albrecht 347.
o kameni požehnaném 318.
Kamínek K. 729.
Kaminský B. 704, 710.
Kampan 365.
Kamper Jar. 724.
kancionaly 252, 279, 348, 362, 398, 447.
Kancional Bratrský 339.
„ evangelický 477.
„ Jistebnický 252.
„ kališnický 279, 302.
„ katolický 397.
„ Komenského 468.
„ Lomnického 363.
„ Šamotulský 297,302, 347, 390.
Kandidáti existence 676.
Kandidát nesmrtelnosti 637, 638.
Kandidus 486.
Kániš Petr 238.
Kantor Jan 302.
Kantůrčice 669.
Kapistran Jan 285.
Kapita Jan 348.
Kapitolky z dějin naší poesie 613.
Kapitola I., II., III. 672.
Kapitolek několik 703.
Kapitoly rozptýlené 666.
Kapitoly ruskočeské 736.
Kaplíř 434.

Kapper Siegfried 600.
Kára 516.
Karafiát 349.
Karakter 698.
Karásek Jiří 712.
Karban Lukáš 392.
Kardašova Řečice 358, 359.
Karel IV. Otec vlasti 701.
Karion, kronika světa 355.
Karla 624.
Karlík Hugo 565.
Karlštein 312.
Karmel 296.
Karolides z Karlsperka 364, 365, 366.
Karolinská epopeja 722.
Kartaginka 689.
Kassius 468.
Kaška 468.
Karyatidy 617.
Kat krále Václava 602.
Katechismus 447.
Katechismus jednoty bratrské 278.
Kateřina sv., leg. 388.
Kateřina Alžběta 347.
Kateřina Druhá a král polský 689.
Kato, disticha 338, 449.
Kázání sv. Bernarda o umučení Páně 355.
Kázání česká 153.
„ dolanská 210.
„ Husova 149.
„ latinská 153.
„ pohřební a vybízení k míru 308, 392.
Kázání o pokání 311.
„ postní 517.
„ Wilherinská 186.
Kazatel domovní 396.
Kazatel a Přísloví 355.
Kazda 643.
Kazi 2.
Kazín 2.
Kde domov můj 566.
Kdo sepsal Kralodv. rkp. 700.
Když jsme táhli na Paříž 735.
Keating 446.
Kempenský Tomáš 286, 389.
Kezlovic 370.
Kinner 438.
Kinský Fr. 461, 562, 567.
Kisfaludy 555.
Klácel 274, 570.
Klapálek 739.
Klas přetížený 716.
Klasy, zlaté Písecké 634.
Klášter Sázavský 11, 14.
Klášterský A. 724.
Klatba 164.
Klaudian Mik., mapa Čech 259, 288.
Klecanda Jan 737.
Kleklar 476.
Klement 332.
Klenovský 277, 278.
Klepetářova Rosa 687.
Klepny maloměstské 602.
Klepy z cest 390.
Klesl 381.
Klevetník 325, 327.
Klevetov 367.
Kleych 476, 477.
Klicman 128.
Klicpera 43, 44, 521, 727.
Klíč Davidův 475, 476, 477, 575, 576, 601.
Klíč kacířské bludy otvírající 472.
Klobouk divotvorný 576.
Klose Ant. 724.
Klostermann Kar. 737.
Klvaňa 739.
Kmotr Rozumec 666.
Kněz Jan 735.
„ kuchmistr 187.
Knieżky o šaších 139.
Kniha aristokratická 712.
„ lyriky, třetí 718.
„ na deset artikulů 280.
„ Drnovská 333.
„ dvacíti umění 286.
„ o hořekování a nařizování Spravedlnosti 273.
Kniha lidských ctností 318.
„ Makabejských 323.
„ nová o původu kněžství 393.
Kniha o ohni v Menším Městě Pražském 313.
Kniha písní 682.
„ o povinnostech křesťanských 394.
Kniha přírody 619.
„ Rožmberská 324.
„ sudiček 659.
„ Tovačovská 245, 333.
„ všeobecných práv česk. 517.
Kniha Zlatá 474.
Knihy devatery 94, 264, 368.
„ lékařské 399, 400.
„ městských práv 334.
„ o napravení padlého 262.
„ naučení křesťanského 131.
Knihy o pravém umění distilování aneb vod pálení 299.
Knihy o přijímání těla a krve Páně 322.
Knihy o příští Mesiáše 201.
„ sedmery 322.
„ snové 243.
„ o statečnosti válečné 269.
„ šestery 599.
„ veršů 607.
z Knína Matěj 158.
Knížka o Asenet 201.
„ o sedmi hroznych ďábelských řetězích 359.
„ zlatá 327.
Knížky sv. Augustina 131.
„ bosáka Davida 131.
„ o připravení srdce 138.
„ proti knězi kuchmistrovi 187.
Knížky Rikhardovy 139
„ o sedmi svátostech 236.
„ o zarmouceních velikých církve 128, 238.
Knobloch Frant. 493.
Knyžka prava katolicka 509.
Kobr 392.
Kocín z Kocinétu 350, 353, 354, 356, 357.
Kocourek 357.
Kodicill Petr z Tulechova 400.
Kodym 572, 606.
Kochanowski Jan 411.
Kochlewski 438.
Kokovec Mareš 279.
Kola di Rienzi 622.
Kokrhy 695.
Koláček Fr. 739.
Kolár Jos. Jiří 679.
Koldín 335, 336.
z Koldína v. Koldín.
Koleje 728.
Kolíbka 734.
Kolinský Št. 149.
Kollár Jan 532, 547, 549, 551, 552, 613, 625.
Kollega Crampton 715.
Kollin 331.
Kolovrat 524, 562.
z Kolovrat Anna 339.
z Kolovrat Kateřina 283.
Kolovrat-Krakovský 690.
Komedia česká o bohatci a Lazarovi 329, 364.
Komediant 613.
Komedia sedmi mudrcův 329.
Komedie z knihy zákona 365.
„ o králi Šalomounovi 375.
Komedie nová o vdově 364.
„ tři 724.
Komenský Jan Amos 101, 349, 381, 388, 401, 407, 410, 411, 413, 414, 418, 419, 420, 421, 424, 426, 427, 429, 430, 431, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 447, 448, 449, 469, 479, 499, 511.
Komestor 209.
Komna 406.
Kompaktata 237, 254, 259, 316, 346.
Kompast měsíčný 376.
Kommunismus duchovní 602.
Konáč z Hodíštkova 254, 262, 269, 270, 274, 329, 352.
Konec a počátek 669.
Konec žalostný přátelství 688.
Konečný Matouš 394.
Konfesse česká 449.
Koniáš Ant. 472, 473, 476.

Konkordance české písem sv. 427.
Konrád Wallenrod 621, 707.
Konstanc 350, 464.
Konstantin 8, 11.
Konstantinopol 386.
Konstantinovic Michal 323.
Konsuelo 671.
Kontrfekty 375.
Kopecký M. 476, 477.
Koperníkovo dílo 407.
Kopitar 42, 507, 511, 529, 558.
Kopp z Rauenthálu 337.
Kopřivy 575.
o korábu Noemově 131.
Kořán J. 703.
Koranda Vác. 280, 284.
Kořeny, horské 737.
Kořisť oceánu 650.
Kořistka 739.
Kornel ze Všehrd 94.
z Kornic Burian Sobek, viz Sobek
Korrespondence 692.
Korsar 611.
Korunování Ferdinanda II. 374.
Korvín Matyáš 281, 323.
Korybut Zikmund 287.
Kosina J. E. 739.
Kosmák Vác. 734.
Kosmas 15, 16, 17.
Kosmografie Münsterova 329, 331, 338, 352, 421.
Kosmonosy 370.
Kosť 643.
Kostka z Postupic 266, 279.
Košátecký z Kolovrat 266.
Košetický Jiří Evermod 466.
Košile svatební 595.
Košumberk 456.
Košut 222, 656.
Košut a Metternich 676.
Kott Fr. 538, 740.
Kotter 421, 422, 428, 446, 447.
Kotyška J. 585.
Koubek Prav. 567, 601.
Kouble Jos. 572.
Koukl 729.
Kounic Vilém 359, 360.
Kouřím 334, 393
Kovář 524.
Kovář, Lešetínský 632.
Kozí Brádka 374.
Kozmanecius Vác. Frant. 466.
Kožíšek 484.
Krabice Beneš z Weitmile 116, 120.
Krabice Hynek z Weitmile 337.
krajčí Řehoř 277.
Krajiny a nálady 725.
Krajíř z Krajku 299.
Krajířka Barbora z Krajku 378.
„ Eliška z Krajku 378.
„ Johanna 264, 283.
Krajník M. 690, 709.
Krákory, mé 695.
Krakov 373.
Král a biskup 681.
Král a ptáčník 660.
Král Janko 621, 622.
Král Jiří z Poděbrad 727.
Král Jos. 522, 618.
Král pianistů 715.
Král Rudolf 613.
Král Vukašin 613.
Král svého lidu 690.
Králice 303, 347, 348, 350.
Králíky 347.
Královanský 532.
Královec 295, 298.
Královna Barbora 680.
„ Dagmar 732.
„ noci 618, 672.
Královny, dvě 623.
Kramář Kar. 726.
„ Oldř. 739.
Kramerius Vác. Mat. 272, 357, 383, 386, 468, 507, 508, 509, 566.
Krásl F. 738.
Krásnohorská El. 613, 707.
Krasonický 277, 278, 293.
Krasořečník 619.
Krasořečník 564.
Kraszewski 625.
Krasoslav 552.
Kratičké ohlášení se jednoty Bratrské 395.
Krátká a jistotná zpráva veselého vítězství na moři adriatském 322.
Krátké obsažení o válce židovské 383.
Krátké ozvání 395.
„ sepsání o divné světlosti jedné hvězdy z hvězd 318.
Kratochvíle nová 372, 373.
Kratochvilná historie o ptáku Velikánu Velikánovičí 644.
Kratochvilník 509.
Kraus A. 19, 656.
Krbec J. 356.
Krejčí 606, 724, 739.
Krekvic Fridr. 386.
Kresby z cest 637, 715.
„ z Ještědí 669.
Křesomysl 2.
Křest sv. Vladimíra 590, 593.
Křeščaky 92.
Kreta 386.
Krev, zkažená 688.
Křičenský J. J. 625.
Křinecký Bohuslav 453.
Krise, naše nynější 706.
Křisitelé, přední 517, 578.
Kristian Pavel 336.
Kristina Poňatovská 389, 422.
Křišťan z Prachatic 149, 255, 287.
Krištof Harant z Polžic 377, 386, 388.
Křivoklát 291, 297.
Kříž 490.
„ Božetěchův 649.
„ Kramář 144.
„ Oldř. z Telče 123, 198.
„ u potoka 669.
Křižáci 623, 683.
Krman Daniel 477.
Krocín M. 468.
Krocinovský 468.
Krok 2, 526, 570, 571, 701.
Krolmus 598.
Kronbauer R. J. 738.
Kronika Bartošova 292.
„ Boleslavská 37.
„ o sv. Brandanu 722.
„ Břevnovská 31.
„ Česká 37, 313, 321, 331, 354, 371, 737.
Kronika Českomor. 703.
„ Dalimilova 31, 45.
„ Hájkova 329, 338, 352, 478.
Kronika a historie Trajana císaře 359.
Kronika o Janu Žižkovi 242.
„ o jednom znamenitém rytíři 467.
Kronika Kosmova 595.
„ Kuthenova 352.
„ Moskevská 355, 491.
„ Nová 37, 282, 485.
Kronika nová o národu tureckém 354.
„ obecná 737.
Kronika Opatovická 31.
„ práce 619.
„ Pražská 31.
„ Rosenberská 370.
„ o sedmi mudrcích 487.
„ světa 207, 243, 327.
„ Sylviova 322.
„ Táborská 242.
„ Tro anská 259.
„ všeobecná 286.
„ Vyšehradská 31.
„ o založení země české 322.
Kroniky duchovní 371.
„ dvě 354.
„ a knížky prostonárodní 356.
Kroniky turecké 322.
Kropáč Zikmund 363.
Krsek 165.
Kruis K. 739.
Krumlov 359, 370, 395.
Krupař Kleofáš 665.
Kruvoj 39.
o krvi Kristově 154.
Kryštůfek F. X. 738.
Kšaft 349, 373, 440, 564.
„ duchovní 375.
„ sv. Jeronýma 363.
„ umírající matky Jednoty Bratrské 439.

Kterak u Jehličků dohospodařili 623.
Kterak sláva omrzí 689.
Kubelka Jos. 725.
„ T. 509.
Kublaj 39,
Kučera Kar. 724.
Kuchař Jos. 710.
Kuchařka domácí 564.
Kuchařství, t. j. knížka o rozličných krmích 318.
Kukátko 738.
Kulda B. M. 713.
Kult, nový 714.
Kumpenberk V. 476.
Kukské povídky 735.
Kule osudná 696.
Kunhuta 24, 690.
z Kunovic Arkleba 364.
Kunvald 277.
Kupec benátský 469, 680.
Kusóv zlatých, devět 157.
Kuthen Martin 321, 354.
Kutná Hora 334, 366, 367, 369, 392.
Kvacsala J. 450.
Kvalt 341.
Kvapil Frant. 715, 716.
„ J. 551, 724, 728.
Květ, druhý 627, 638.
Květy 564, 565, 606, 610, 627, 628.
Květy zla 702.
„ mých lučin 716.
Kvíčala J. 165, 739.
Kvítí drobné 620.
„ hory Sionské 476.
„ hřbitovní 607.
„ lesní 617.
„ májové 620.
Kynský Dom. 535, 446.
Kyrmezer Pavel 329, 364, 365.
Kyropaedie Xenofontova, v. X. K.
Kytice 41, 595.
„ z básní K. J. Erbena 596.
Kytice ze španěl. romancí 600.
Kytka 552.
„ z Moravy 620.
Kytky aster 659.

z Labouně Zdeněk 160.
Labyrinth 251, 350, 381, 414, 418, 419, 422, 427, 428, 436, 449, 595.
Lacina Jos. 737.
Lactifer 307.
Lada Niola 604, 672.
Laetus Lukáš 396.
Laichter Jos. 738.
Lakomec 325.
Lamač a jeho dítě 669.
Lambecius Petr Leop. 461.
Lament Otců svatých 254.
Lamentace 359.
Lamento aneb tužba 362.
Lamormaine 455.
Lanecius bratr 382.
Langer Jar. 574.
Langhans 476.
Lanškroun 339.
Larva tureckého náboženství 375.
Lara 611.
o lásce nešťastné dvou zamilovaných 271.
Lasicki Jan 441.
Lasitského historie Jednoty 441.
Láska a smrt 660.
Láska básníkova 669.
Láska dvojí 737.
Láska prodaná 609.
Láska Rafaelova 661.
Lásky boj 620.
Lásky hra 724.
Latium nové 446.
Laurin 86, 738.
Lauterbeck Jiří 353.
Lávra král 590.
Leandr 325.
Lebeda Vác. z Bedršdorfu 389.
Leconte de Lisle 649.
Ledeč 392.
Legenda o Adamu a Evě 52.
„ o sv. Alexiovi 52.
„ o sv. Anselmu 52.
„ o Apoštolích 46.
„ o sv. Cyrillu a M. 113.
„ o sv. Dorotě 83, 699.
„ o sv. Duchu 46.
„ z Erinu 723.
„ o Filipovi 51.
„ o Jakubu 51.
„ o Janu evang. 51.
„ o Jidáši 46, 47.
„ o sv. Jiří 52.
„ o sv. Kateřině 77, 597.
„ o Marii Magdaleně 52.
„ o sv. Markétě 80, 83.
„ o Markovi 51.
„ o sv. Matyáši 51.
„ menší 79.
„ o Panně Marii 47, 51.
„ o sv. Petru 51.
„ o Pilátovi 46, 50, 254.
„ o sv. Prokopu 113, 649, 660.
Legenda Rajhradská 52.
„ Štokholmská 77.
„ o sv. Václavu 11, 112.
„ zlatá 114.
Legendy tři o krucifixu 723.
Leger Karel 716.
Legis Glückselig 550.
Lehner 14.
Lehrgebäude der böhm. Sprache 506, 558.
Leibnitz und Newton 697.
Lejla, krásná 611.
Lékař své cti 681.
Lékařské knihy 287.
Lékařství koňské 288.
Lékařství ranné 255, 288, 569.
Lenz Ant. 694, 738.
Lenoch 325.
Lenora 517.
Leopardi 649.
Lepař F. 740.
Lerch M. 739.
Lerinský Vinc. 389.
Léry J. de 389.
Lesekörner, serbische 533.
Lessnae, Excidium 444.
z Lešehradu šl. E. 725.
Lešetínský kovář 646
Leška Štěpán 500, 502, 510.
Lešno 348, 421.
Leštinský 443.
Letopis ruský 597.
Letopisové čeští 584.
Letopisy, staré české 209, 241, 339, 584.
Letopisy Trojanské 509.
Levoč 338.
Lev z Rožmitálu 258, 280.
Levštejnský 55.
Levštén 50, 80, 93.
Lewis Bayleus 428.
Lexicon atriale 442.
Lexicon symphonum 317.
Leyden 453.
Lhář a jeho rod 575.
Líbánky koketiny 669.
Liber Caesarum 209.
„ curialis 461.
„ pergrandis 17.
„ viginti artium 286.
Liberda 476.
de libris haereticorum legendis 165.
Libuša 722.
Libuše 660. 678, 690.
Libušin hněv 723.
Libušin soud 700.
z Licka Brikcí 344.
Lidé, drobní 736.
„ chudí 629.
„ různí 609.
„ směšní a ubozi 688.
Liduška muzikantská 613.
Lier Jan 737.
z Lichtenštejna Kar. 380.
Lilie 596.
„ a růže 562.
Lima linguae bohemicae 464.
Linda 44, 523, 524, 531, 558.
Linde 507
Lindner 14, 697.
Linguae bohemicae, Thesaurus 407.
Lípa slovanská 601.
Lipany 678.
Lipovský 691.
Lipsko 358, 376, 393, 453.
List do Anglie 166.
„ Bartošovi 216.
„ Bernartovi 216.

List Busbekův o Turcích 354.
„ mistru Janovi 231.
„ k pannám po spolu žijícím 172.
„ k Plzeňským 172.
„ Poggia Florent. 260.
„ poselací 362.
„ proti Pikartům 286.
„ pro řád Pravdy z Časova a na Světlově 271.
List s nebe seslaný 70.
„ Žižkův 283.
Listář Bohuslava Hasišt. z Lobkovic 269, 703.
Listové do nebe 411.
Listy Husovy 165.
„ z Indie 389.
„ královské Johanně 284.
„ Národní 606, 610, 619, 625, 631, 700.
Listy k přítelkyni 570.
„ rodinné Brixenské 593.
„ k Rokycanovi 231.
„ sebrané 552.
„ sedmery 277.
„ soukromé 283.
„ zaváté 617.
„ Žerotínovy 378.
Liška Pavel 716.
Literatura na Slovensku 622.
„ příslovnictví slovan. a něm. 599.
Literatura rakouská 486.
Litteratur 487.
„ böhmische 489, 492.
„ böhm.-mähr. 487.
Litoměřice 354, 379, 459.
Litomyšl 296, 395.
z Litomyšle Mik. 149.
Liturg Jan 337.
Litvín Fridr. 374.
z Lobkovic Boh. 260, 281, 338.
„ Jan 286, 313, 323.
„ Ladislav 339.
„ Oldřich Felix 357.
„ Polyxena 455.
„ Popel 338.
Lodoreker P. 292, 355.
Logika konkretní 697.
„ Šimona Gelen. Sušického 399.
Lochar Vác. 445.
z Lojoly Ign. 389, 394.
Lokay A. 729.
Lollardi 166.
Lomnice 358, 359.
z Lomnice Vác. 311.
Lomnický Šim. 105, 362, 363, 364, 365, 366.
Londýn 437.
Lopota 737.
Lorber J. 729.
Loserth 183.
Loquis 238.
Louda z Chlumčan 241.
Loupežníci 680.
z Löwenberka 331.
z Löwenbrucku 466.
Löwenklau 354.
Lucian 271.
Lucidář 209, 406.
Lucie Otilie 454.
Lucifer lucens 490.
Lučiště pekelné 284.
z Ludenic Vác. 295.
Ludiše 40.
Lukáš 220, 277, 279, 345, 479.
Lukáš antipapež 307.
Lumír 609, 610, 706, 722.
Lundorf Michal 451.
Lúny 354.
Lupáč Mart. 252, 331, 383.
Lupáč Prokop 331, 350.
Luteránské zpěvníky 302.
Luteránství 327.
Luther 277, 294, 327, 339.
Lux in tenebris 446, 447.
Lužická-Srbová Věnc 683.
Lykurg 351, 360.

Macedonský Filip 354.
Máčaj 509, 510.
Madiera A. 697.
Madrid 387.
Magazin literarisches 486, 492.
Magdalena 718.
Magdalena našeho věku 689.
Magelona 680.
o Mageloně, kněžně 467.
Mahomed II. 618.
Mahometi a Antikristi 215.
Mácha K. H. 549, 677.
Macháček K. Šim. 564.
Máchal 560, 739.
Machar J. S. 613, 717.
Machata Remigius 36.
Maiestas Carolina 120, 121.
Maixner 739.
Máj 549, 551, 605, 609, 622, 634.
Majer 605.
Majestát 343, 346, 376.
Makbeth 680.
Makovský z Makova Jan 359.
Makarius 306.
Malebné cesty po Praze 625.
Malina V. 643.
Malínský Kolda 737.
Malíř Rainer 680.
Maloměstské humoresky 730.
z Malovic Vilém 354.
Malý Jak. 578, 606, 613, 625.
Malybrok-Stielerová 722.
Malý král 681.
Mamotrekt 210.
Mandevilla cesty 207, 243.
Manfred 605.
Mansfeld 421.
Mantuanus Plzeňský 101.
Manuale 355.
Manualník 280, 284, 447.
Manualník M. V. Korandy 703
Manželství 186.
Mapa katolická 466.
„ Klaudianova 321.
„ Moravy 421.
„ země české 259.
Mappy staré Prahy 594.
Marek Antonín 513, 516, 517, 526, 535, 578.
Marek z Hradce 149.
Marek Jan Jindř. 576, 577.
Mareš Fr. 370, 371, 739.
Mareš Kokovec, v. Kok. M.
Máří Magdalena 54.
Marie Terezie a Karel VII. 683.
Marini 284.
Márinka 551.
Markalous V. 379.
Marot K. 412.
Mars Moravicus 462.
Martin Oliva 666.
Martinec Jar. 710.
Martínek 238.
Martiniani 209, 289.
Martinic Jiří Adam 363, 381, 454, 455, 456.
Martinic Bernart Ignác 461.
Martinic Max 470.
Martinius Matěj 350, 434.
Martinius Samuel 453.
Martinovský 598.
Maryša 728.
Masaryk T. G. 43, 45, 549, 593, 659, 693, 694, 695.
Maschata Remiquius 36.
Masopust 325, 327, 365.
Masopusty 365.
Mastičkář 60, 63, 577, 699.
Mastičkář Drkolenský 106.
Mašek K. 631, 725.
Matčino dílo 727.
Matěj Poustevník 277.
Mater verborum 20, 21, 44, 525.
Mathematika 398.
Mathesius z Jáchymova 383.
Mathiades Hradištenus 400.
Mathioli Petr Ondř. 319, 356.
Matice česká 370, 426, 532, 533, 565, 598.
Matka studentů 623.
Matka umírající 349.
Matouš, v. výklad na evang. sv. Mat.
Metuzalém 445.
Matyáš Korvín 341, 367, 374, 376, 386.
Matyášek 400.
Mauřenín Tobiáš 364, 365.
Maximilian 340, 341, 343, 372, 381.
Mazepa, Ivan 605.
Mayr 483.
Mayer Rud. 614.
Meč a kalich 595.
Meč země české 73.

Meč Goliášův 382.
Mědínek 366.
Meditationes vitae Christi 110.
Meissner A. 581, 601.
Mejrima a Hussejn 611.
Melanchton 317, 327, 354.
Melantrich 303, 319, 346, 350, 353.
melantriška 303, 346.
Melichar 578.
Melissaeové 393.
Melišová-Körschnerová 683.
Mělnický Martin 297.
Mělník 13, 456.
Melodie, cigánské 617.
Melodie, Hebrejské 707.
Melodie, jihočeské 709.
Melusina 254, 283.
Menčík Ferdinand 139, 511, 388.
Merhaut J. 738.
Merlín 85.
Mesiáš 676.
Městecká Anna 619.
Městecký Herman 710.
Město Boží 393.
Město Pražské 334.
Metelka J. 431, 739.
Methodius 8, 11.
Methodus linguarum novissima 438, 441
Metoděj v. Methodius.
Mezi proudy 732.
Meziříč 467.
Midasovy uši 660.
Mieg 473.
Michalovic 646.
z Michalovic Bohuslav 432.
„ „ Jan 19.
„ „ Václav 631.
Michalovský 500.
Michna Adam 469.
Miklosich 558.
Mikovec Ferd. Břet. 610.
Mikšovic Pavel 466.
Milada 679.
z Milheima Jan 144, 391.
Milíč Jan 35, 127, 390.
Milička 406.
Million 21, 255.
Milosrdenství 100.
Milovník svobodných umění 338.
Milovský reformátor 681.
Milton 518.
Mínění, nepředsudné 520.
Minerva 373, 708.
Miniatury 676.
Minkvicova Polyxena 375.
Minuce 288, 318, 328, 356.
Mír 671.
Miriam 658.
Mířinský 279, 302.
Miřiovský Em. 710.
Mirotický Jan 303.
Miscellanea historica regni Bohemiae 461.
Míska, opálová 723.
Misterie 60.
Míšeň 474.
Miškovský G. B. 690.
Mitis Tom. 328, 331, 360.
Mitmánek 291.
z Mitrovic Vác. Ign. 386.
z Mitrovic Vrat. 371, 383.
Mladá matka 572.
z Mladenovic Petr 191, 242.
Mládí Ježíšovo 52, 54.
Mnata 3.
Mnich 551.
Mnichovo Hradiště 400.
Mnichov 23.
Mňouček 598.
Modlitbičky rytmovné 428.
Modlitby sv. Brigity 143.
„ Habermanovy 338.
„ k Neznámému 634, 635, 644.
Modlitby pobožné 338.
Mohamed 375.
Mohykán poslední 690.
Mokrý Ot. 709.
Mollar Petr 364, 371.
Moller M., 355.
Monika 680.
Monroe 446.
Monse J. V. 492.
Montanus 407, 447.
Montesquieu 497.
Monumenta historica 490.
„ Rosenbergica 370.
Morávek Viktorin 366.
Moravo, Moravo 555.
Moravopis 462.
Moravská Musa 563.
o moru v Turcích 364.
Mostek 570.
Mošovský Jiří Tesák 365.
Motěšický Kašpar 468, 469.
Motivy prosté 608.
„ ptačí 617.
Motýl 669.
Motýlek z norské pohádky 738.
Motýli všech barev 652
Moudrost katol. rodičů 476.
„ otcovská 619.
„ starých předků 426, 427.
Mourek V. E. 740.
Mouřenín 364, 365.
Mracký Karel z Dubé 362.
Mravenci 680.
Mravíštko 271.
Mravové šlechetných dítek 508.
Mrázek 500.
Mrštík Al. 728.
Mrštík Vil. 728.
o z mrtvých vstání i o jeho oslavení 109.
Mucek Jan 735.
Mudrosloví nár. slov. 599.
Můj přítel Sylvestr 736.
Můj přítel vrah 675.
Müller J. 295, 428, 435.
Münster 329, 331, 354.
Murko M. 549.
Muromec Bohatýr 560.
Musa 362.
Museum 528.
Musica 300, 304.
Musophilus Jan 302.
Musuros Marek 316.
Mušicki 507.
Muza srbská prostonár. do Čech převedená 557.
Muza Tatranská 532.
Muzikanti 680.
Muziky 469.
Mužák Petr 668.
Muži a ženy 715.
Mužík Aug. Eug. 724.
Mysing, moderní 679.
Mystopol Jan 291.
Myšlénky české 549.
Mythy 649, 654.

Naarden 450.
Na čerstvém vzduchu 666.
Na dědině 726.
Nad Berounkou pod Tetínem 552.
Naděje zklamaná 497.
Nádenníci literární 681.
Na divčím kameni 709.
Nádherný 325.
Na domácí půdě 652.
Nad propastí 660.
Na dvoře vévodském 732.
o naháčích 37, 241, 282.
Náhoda strašlivého hromobití 494.
Na hrob Havlasův 630.
Na Humprechtě 643.
Nachrichten. 495.
Na kastelu 735.
o nakažení církve 321.
Nákres mluvnice staročeské 704.
Nákres pansofie 446.
„ školy prostonárod. 446.
Na krvavém kameni 700.
Na ledě 737.
Nález panský 121.
Nalžovský 67.
Náměšť 306, 381.
Námluvy Pelopovy 655.
Nanebevzetí 101.
Na niti humoru 736.
Na obranu rkp. Kralodv. a Zel. 700.
o nápadech odumrlých věcí 182.
Napomenutí k církvi anglické 447.
Napomenutí potěšitedlné 373.
Napomenutí k Pražanům 269.
Na potulkách 618.
Na Poušti 602.
Na prahu ráje 707.
Na přástkách 618.

Náprstek Vojta 723.
Národ 625.
Narodil se Kristus Pán 60.
Národnost a její význam 578.
Národopis slovanský 567.
Narovnání o hory a kovy 414.
Na rozcestí 690.
Narození Sakuntaly 654.
Na sedmi strunách 659.
Narrenschiff 273.
Následování Krista Pána 256, 389.
Nastal nám den veselý 89.
Na statku a v chaloupce 613.
Nástin bájesloví 617.
Nástin dějepisný 698.
Nástin slohový 599.
Naši vyhráli 690.
Natálie 667.
Naučení křesťanské 135.
„ manželské 363.
„ mravná mudrcuóv 273.
„ mudrcuov 335.
„ při stole 362.
„ prostonárodní obšírné 572.
Naučení synu Jaroslavovi 286.
Na Valdštýně 640.
Na vlnách 618.
Na Valdštejnské šachtě 688.
Navrácení ráje mládeži křesťanské 446.
Navrácení se do centrum 419.
Návrat z hrobu 681.
„ z Palestiny 577.
Navštiv nás, Kriste žádúcí 89.
Na výměnku 613.
Nazional-lexikon, deutschböhm. 502.
Na zříceninách 683.
Na živé struně 708.
Nebeklíč zlatý 466, 476.
Nebesa 665.
Nebeský V. 598, 599, 624.
Nebeský z Wojkowicz 725.
Nečas Jan 709.
Nedejme se 681.
Nejedlý Jan 502, 503, 507, 516, 517, 522, 562.
Nejedlý Vojt. 521, 522, 528, 531.
Neklan 721, 723, 724.
Několik archů z rodinné kroniky 669.
Nekrolog bratrský 307.
„ Olomúcký 17.
„ Opatovický 17.
„ Podlažický 17.
Němá z Portici 552.
Němcová 605, 613, 623, 624.
Němčanský Jan 349.
Nemicus 318
o nemocech morních 288, 299.
Nemodlenec 669.
Neplach 12.
o neplodnosti manželské 400.
Nerostopis 572.
Neruda Jan 606, 609, 610, 617, 631.
Neuberk Jan 503, 508.
Neudert 165.
Neumann Kar. St. 714.
Neureutter 502.
Nevěra polapená 365.
Nevěsta z Abydu 611.
o nevinně souzené sv. falckraběnce 283.
Nevolnice 732.
Než zmlknu docela 659.
z Nežetic Adam 152.
Niebelungy 44.
Niger 299.
Nigranus 299.
Nigrin Jiří 357, 358, 359, 362, 438.
Nikodem Filadelf 454.
Nietsch 476.
Nivnice 406.
Nivniczensis 410.
Nizozemsko 374, 378.
Noc na Karlštejně 655, 656.
Noc zimní 630.
Nomenclator 123, 355, 479.
Norimberk 299, 365, 378.
Norimberský Jan 279.
Nos 593.
Nosidlo Vác. 466.
Nostic Bedřich 500.
Nosticové 562.
Nota od pana Viléma Zajiece 30.
Nováček V. J. 584, 618.
Novák K. 149, 211.
Novák J. V. 410, 450, 599, 667. 793.
Nováková Tercza 670.
Novelky 687.
Novelly 717.
Novelly moderní 683.
Novelly šlechtické 689.
Novina pravdivá 363.
Noviny 271.
„ a karty 688.
„ hospodářské 572.
„ hrozné 322.
„ národní 589, 590.
„ poštovské 558.
„ pražské 554, 601.
„ slovenské nár. 622,
„ o Turku a o Budínu 322.
Noviny vídeňské 563.
„ vlastenecké 508.
Novotný 236.
Nový život a básně 650.
z Nudožer Benedicti 413, 533, 550.

Obecný dějepis občanský 565.
Objasnění 430.
Obnovení církve 390.
O Boha 728.
Obrana 44, 435, 446, 461.
Obrana jaz. českého 461, 502.
» kníž. Václava sv. 701.
„ mírná 397.
Obraz chrámu latiny 446.
„ nedokončený 709.
„ starého světa 565.
Obrázky 618, 624.
„ moravské 637, 726.
„ pražské 739.
„ Rakovnické 739.
„ Slánské 737.
Obrazy obnovené 723.
„ z ciziny 609.
„ z kulturních dějin čes. 683.
Obrazy ze XIV. a XV. věku 602.
Obrazy života 606.
Obroviště Marianského Atlanta 476.
o obru velikém 367.
Obzor 620.
O čarovném pavouku 634.
Óda na Žižku 497.
Odboj Nizozemska proti Filipu II 681.
Oderwolf Jan 373.
Odkaz J. V. Friče 605.
Odkaz dědův 618.
Odkrytí té larvy 375.
Odpadlci 375.
Odpor stavů čes. proti Ferd. I. 705.
Odpověď na šest důvodův 396.
Odvolání latinské 163.
Odvolání ke Kristu 172.
O filosofii a činnosti B. Bolzana 689.
Oftalmius Vít 334.
Ogród królevski 374.
Ohlas písní českých 560.
Ohlas písní ruských 560.
Ohlášení 435.
o ohni kniha 313.
O hypnotismu 694.
Ochranov 305, 454.
Ojíř z Očedělic 399.
o Kantově kritice čistého rozumu 698.
Okna v bouři 659.
„ zazděná 712.
O knihách a lidech 661.
O krejčíkovic Anežce 669.
Oks z Kolovsi Šebastian 318, 337, 358.
Okus v básnění českém 563.
Oldcastle Jan 166.
Oldřich a Božena 552, 618.
O lctorách 698.
Oliva Viktor 634, 639.
Olivet 298.
Olomouc (Olomúc) 261, 299, 327, 395.
O methodičnosti 698.
Omne vivum ex ovo 560.

O modní filosofii 698.
Omyly srdce 687.
Ona mne miluje 672.
Ondřej Štěpán 347.
Opatovský 16.
Opava 393.
Opera didactica omnia 446.
oplatek 7.
O pokroku mravnosti 698.
O pokroku přír. věd 698.
O pokroku, vývoji a osvětě 694.
Opolský 725.
Optát 346.
„ Beneš 301.
Opuščená 41.
Opuštěný 717.
Orbis pictus 443, 564.
Oreb 386.
Ořechovský 337.
Orlický 719.
Orlík 307.
Orloj staroměstský 23.
„ Susonův 134.
Orth 585.
orthographia 302.
Orthographia bohemoslavica 479.
z Oskořína Nigella Trojan 393.
oslava stých narozenin P. J. Šafaříka 569.
O slávě herecké 681.
Osovský 381.
Osten Jan 738.
Österreich-Gelehrtes 487.
Osterspiele-lat. böhm. 599.
O studiu děl básn. 695.
Osud a nadání 671.
Osvěta 584, 678, 700.
Otázka, česká 549, 700.
Otázky dětinské 293.
„ některé o Jednotě 431.
Otčenáš 9, 66.
Otec 734, 737.
„ Kondelík a ženich Vejvara 736.
Otec vlasti 72.
Ott Em. 738.
z Ottersdorfu Sixt 199, 322, 323, 346, 374, 401.
Otto 658.
Ouklady a láska 559.
O velikém hvězdáři Koperníkovi 698.
Ovoce zapovězené 727.
O významu nauky Herbartovy 698.
Oxenstjerna Axel 439.
Oxford 147.
Ozlacenou branou dobrodružné mladosti 716.
Ozvání krátké 395.
O životě a působení Jos. Kaj. Tyla 683.

Padova 386.
Pakosta Vojt. 710, 737.
Palackého třída č. 27. 690.
Palacký Fr. 22, 40, 43, 144, 165, 191, 232, 233, 241, 260, 279, 282, 283, 520, 528, 530, 531, 536, 566, 570, 582, 606, 625, 691, 692, 693, 702, 732.
Páleč Štěpán 151, 167, 168, 238.
Paleček 278, 573.
Paleokappas 113.
Palestina 386.
Paličova dcera 566.
Palkovič 511, 563, 584.
Palma Sixt 350.
Památky dřevního písemnictví Jihoslovanů 568.
Památky staré literatury české 36.
Památník na oslavu stých narozenin Fr. Palackého 692.
Paměti 366, 367, 369, 457, 605, 683.
Paměti a letopisy 388.
Paměti Horské 371.
„ katovské rodiny Mydlářů 683.
Paměti Kyjova 371.
„ města Král. Hradce 595.
„ Mikul. Dačického 702.
„ Prostějova 371.
„ Slaného 371.
„ Viléma hraběte Slavaty 705.
Pamfila mládence rozprávka 271.
Pampaedia 441.
Pan Alfons 687.
Pan amanuensis na venku 574.
Pánek S. 739.
Pan Měsíček, obchodník 688.
Panaugia 440, 449.
Pandogmatie 437.
Panegersie 449.
Panegyricus Carolo Gustavo 444.
Panglottia 441.
Panhistorie 430, 437.
Paní fabrikantová 672.
„ Lichnická 678.
„ Marjánka 566.
„ mincmistrová 688.
„ Sandová v Brandýse 605.
páni Francové 574.
o pánich z Říčan 370.
Panket 341.
Panklová Barb. 624.
Panna Orleanská 564.
o panně Meluzině 467.
Panorthosia 441.
Panosza 372.
Pán Rady 282.
Pansofie 429, 437, 440.
Pantaxia 440.
Pan Tadeáš 708.
Pantáta Bezoušek 737.
Pán světa 363.
Pan učitel 624.
„ Vyšínský 671.
Panstvo dvorské 683.
„ , různé 715.
Pappenheim 425.
Paprocký Bartoloměj z Hlohol 37, 366, 372, 373.
Papúšek 271.
Paradisus animae 427.
„ iuventutis 446.
Paralipomenon 452.
Parcival 85.
Pardubice 367.
Pardubský 358.
Paříž 387.
Parnassie 663, 666.
Particularis schola 332.
Partlic Simon 399.
Passional 10, 113, 259.
Pastrnek F. 549, 740.
Pašek Jan 290, 678.
Páteř zlých lidí 182.
Patera Adolf 22, 58, 64, 83, 107, 149, 459, 700, 740.
Patriarcha 277.
Paulirinus 285.
Paulus 400.
sv. Pavel 344.
Pavlíček Fr. 463.
Pavlovský Stan. 280, 372, 389, 393.
Pavučiny 659.
Payne Petr 239.
Peček Mich. 399.
Pečenka 725.
Pečírka 79, 597.
Pedalová Jos. 554.
Pekař Jos. 739.
Pekla zplozenci 680.
Pelcl Fr. M. 386, 461, 473, 474, 483, 486, 491.
z Pelhřimova Mikuláš 220.
Pêle-Mêle 718.
Peltrata 130.
Peníze a zloděj 727.
Pentateuch 69.
Pepita Ximenez 707.
Pepř maloměstský 728.
Peregrini in patria errores 418, 671.
Pereus 438.
Perikopy 22.
Peřina Fr. 578.
o Peritonovi a Dionysovi 283, 467.
Perla písma 338.
Perly nebeské 621.
Pernikářka 204.
Perno 453.
z Pernštejna Kateřina 619.
„ Ludvíček 266.
„ Vilém 283, 322.
„ Vojt. 338.
Perspektivy 654.
Pflauner 476.

Pešek 476, 477.
Pešina 463, 498.
Pešín 350, 405.
Peška B. 737.
Pešková El. 689, 0.
Pešl Neumburger 122.
Pětatřidceti mocných, znamenitých důvodů n. příčin 377.
Peterka 399.
Petrarka 75, 269, 541.
Petřek z Polkovic 383.
Petrklíče 644, 646.
Petrohrad 443, 454.
Petrýn Vác. 499.
Peycha života 363.
Pěvec v cizině 620
Pfleger Moravský 618, 619, 671.
Phaedrus 68.
Phaeton 392.
Philadelphus-Zámrský 393.
Philomates Vác. 302, 400.
Philosophia scripturae 449.
Phosphorus septicornis 462.
Physica 429.
Píč J. L. 739.
Picek V. 576, 578.
Pichl J. B. 619.
Pichlová 619.
Pikharti 267, 307, 322.
Pilařík Štěpán 468.
Pimperle 470.
Pinkas O. 690.
Pippich Kar. 726, 727.
Pipin 255.
Pirkheimer Vil. 366.
Piscator 407.
Pita 475.
Pius 362.
Písecký Václav Hladič 262, 273, 316.
Písek 354.
Píseň o bitvě u Kreščaku 92.
„ o božím Těle 16.
„ o [illegible] 363.
„ k sv. Dorotě 89.
„ o důstojenství sv. stavu manželského 359.
Píseň o Frithjofovi 707.
„ krále Václava 26, 558.
„ Kunhutina 24.
„ Ostrovská 24.
„ o velikém pobití 40.
„ pod Vyšehradem 558.
„ pohřební 363.
„ poslední 42.
„ pouliční 197.
„ Svatováclavská 24.
„ o Šternberkovi 26.
„ výpravná 196.
„ pod Vyšehradem 16, 44, 523.
Píseň o turecké ukrutnosti 362.
„ Závišova 90.
Písmo sv. 108, 220.
Písně 618.
„ duchovní 24.
Písně chval Božích 279.
„ jitřní 631, 632.
„ kosmické 607.
„ milosti 620.
„ Mirzy 681.
„ moravské 620, 631, 633.
„ národní v Cech. 597.
„ nové na evangelia nedělní 359.
Písně novočeské národní 600.
„ otroka 629, 631, 634, 646.
„ poutníka 659.
„ selské 707.
„ skřivánčí 707.
„ slovanské národní 555.
„ světské lidu slovenského v Uhřích 533.
Písně v národním duchu 562.
„ taneční 92.
„ večerní 610, 612,
„ Závišovy 717.
Písní dvanáct 555.
Písnička o divném a milostném 468.
Písnička o šťastném příjezdu 363.
Písničky dvě 373, 717.
Píšely Ant. 503, 504.
Píšťalka cikánova 560.
Pittnerová Vlasta 738.
Pjeť dílův křesť. nábož. 510.
Plácel z Elbinku 350, 357.
Pláč koruny české 677.
Pláč P. Marie 54, 107.
Pláč spravedlnosti české 695.
Plachý Jiří 465.
Plánek Jan 551.
Plankt nebo žaloščenie Matky Božie u veliký pátek 107.
Plášť 59.
Plautus 364.
o Plaváčkovi 468.
Plenníci 600.
Plenkovič Čurila 560.
Plinius starší 317.
Plischke J. 739.
Plojhar Jan Maria 723.
Plumpudding. Mr. v Praze 631.
Pluto a Terpsion 271.
Plzeň 371.
Pobělohorci 605.
Pobití veliké Sasíkóv 38.
Pocestný 560.
Počátkové arithmetiky 563.
„ husitství 241.
„ chemie 619.
„ čes. básnictví 584.
„ humanismu 703.
„ mluvnice staroč. 568.
„ vědecké mluvnictví českého 570.
Počátky 584.
Počet z víry 293.
Počta 739.
Podání pochodně 446.
Podbělovský 499.
Pod doškovými střechami 732.
Pod dutým stromem 613.
z Poděbrad Hynek 280.
„ Jiří 353.
Poděbradovna 690.
Podkoní a žák 89, 259, 705.
Podlipská Žof. 605, 670.
Pod pustým kopcem 613.
„ Vítkovým kamenem 618.
„ Vyšehradem 619.
Poe 656.
Poesie 722.
Poesie franc. doby 649.
„ italská 649.
Poetika 697, 698.
Poggio Florentinský 242, 260.
Pogodin 555.
Pohádka máje 728.
Pohádka veršem 634.
Pohádky a pověsti slovenské 624.
Pohádky arabské 508.
„ lidové 468.
„ moravské, národní 713.
„ přímořské 600.
„ prostonárodní 597.
„ z naší vesnice 713.
Pohl Jan Vác. 473, 479.
Pohřeb Alarichův 650.
Poklad 595.
„ dušní 510.
„ chudých 288.
„ serafínský 510.
Pokorný Pikulík 710
„ Rud. 709.
Pokračovatelé Kosmovi 17.
Pokrok 628.
Polák M. Zd. 576, 578.
Polan Amand 394.
Poldík rumař 613.
Politia historica 353, 356, 362.
Polívka Fr. 740.
„ Jiří 255.
z Polkovic Petřek 383.
Polo, Marko 21.
Polonus Martin 209.
Polsko 4, 341, 372. 381.
z Polžic Krištof Harant 377, 386.
Pomněnky o pomocech božských 410.
Pomněnky na cestách života 621.
Pomněnky Vatavské 553, 554.
Pomsta Catullova 655.
Poňatovská Kristina 421.
Poňatovský Julian 422.
Pontanus 269, 292, 397, 398.
Popel Jan z Lobkovic 338.
o Popelce 468.
Popis král. českého 585.
Popis země 410.
Poprava českobrodská 623.
Popsání sněmův 378.
Po půlnoci 678.
Porok koruny české 253.

Portréty básníkův 659.
Poručenství dvanácti patriarchů 201.
o porušení, zmatení a zmotání člověka 410.
Posel z Prahy 572.
Poselkyně 313, 478, 702.
Poslání 517.
Poslední paní Hlohovská 669.
Pospíšil J. 738.
Possevin A. 389.
Postilla česká 152, 184, 222, 235, 259, 311, 338, 393, 397, 476.
Postilla evangelická 393.
„ Husova 393, 551.
„ Králická 347.
„ latinská sváteční 186.
„ Šererova 311.
„ Zámrského 358, 397.
Postoloprty 370.
z Postupic Zdeněk 264.
Potměchuť 737.
Po trnitých stezkách 688.
Potulky královny Mab. 659.
Poučení o padělaných rkp. 706.
Poutí k eldorádu 652.
Povaha Žižkova, v. duch a pov. Ž.
Pověst o Stojmíru a Bruncvikovi 558.
Pověsti některé 593.
Pověsti staročeské 598, 734.
Povídatel 509.
Povídek několik 637.
Povídky, arabesky a humor. 631, 638.
Povídky a fantasie 605.
„ malostranské 607, 609.
„ sebrané 623.
„ z kraje 623, 643, 683, 732.
Povídky a novelly 688.
„ fantastické 723.
„ historické 681.
„ ironické a sent. 656.
„ Karlštejn. havrana 731.
„ náladové 716.
„ obrazy a čty 684.
„ olšanské 683.
„ pátera Cyrina 735.
„ pestré 716.
„ tři 716.
„ veršem 716.
„ z malého města 683.
Povodeň 678
Pozemský prach 671.
Poznamenání některých skutků Božích 295.
Poznamenání soudu 305.
Poznaň 373.
Poznání církve svaté 389.
Požáry, dva 661.
Practice of Piety 428.
de praedicatione 168.
Praha 331, 332, 350, 356, 373, 382, 395, 726.
Praha zlatá 610.
z Praitenberka Jiří B. 397, 398.
Praktikus 727.
Praktiky dvě 318.
Pramen vod živých 430.
Prameny dějin českých 36, 691.
Pranostika 288, 338.
„ nová s divnými proroctvími 318.
Prapor černý 611, 618.
Prasek V. 739.
Prášek J. V. 255, 279.
Práva 336.
„ císařská 245.
„ česká 245.
„ Magdeburská 207, 245.
„ městská král. čes. 336.
„ sasická 245.
„ Soběslavská 244.
„ Starého města Pražského 244.
Práva Velkého města Pr. 245.
Pravda 4, 57, 100, 102, 273, 644, 645.
Pravda Fr. 613, 622, 623.
Pravidla lidského života 274.
„ mravů 446.
„ školní 446.
„ star. i nov. zákona 128.
Právo, české státní 701.
„ hornické 207.
„ konšelské 207.
„ lásky 671.
„ manské 207.
„ zemské 120.
Pravopisnost řeči české 473.
Praxis pietatis 427, 428.
Pražák Jiří 739.
Pražané 2, 343, 576.
„ bodří 536.
Pražská příhoda 102.
Pražské pověsti a legendy 683.
Pražský žid 680.
Pře Jana Augusty 298.
Předbraní věcí 446.
Předělávání staré historie české 701.
Předchůdce Moravopisu 462.
„ pansofie 446.
„ Vševědy 430.
Předměstské arabesky 676.
Přednášky archaelogické 638.
Prelát Oldř. z Vlkanova 308, 316, 388.
Přehled dějin lit. čes. 703.
Přehledy žalmů staroč. 705.
Preis 347.
Preissová Gabr. 728, 738.
o překážkách pansofie 446.
Překlady Písma 69, 191.
Pekročen zenith 659.
Přemysl Ot. 670, 679.
„ v Samlandu 690.
Přemysl a Záviše 282.
Přemyslovci 595.
Přemyslovna Eliška 576, 678.
Přemyšlování nábožná 414, 428.
Přepodivná Matka Svatohorská 463.
Přeręba Jan 458.
Přerov 382.
Pressl Jan Svatopl. 525, 526, 571.
Prešpurk 479.
Příběhy kláštera a města Police 595.
Přibík 119.
z Přibramě Jan 128, 238.
Příbuzní 671.
Příčiny jednoho pána mladého 454.
Příčiny přiznání 298.
Přídavek k prvnímu dílu 700.
Příhoda Pražská 102.
Příhody drobné 716.
„ Václ. Vrat. z Mitrovic 484.
Přikázání jedenácté 690.
Primátor 680.
Primitiae laborum 442.
Přímluva za Onezima 344.
Princezna Pampeliška 728.
Přípisky svatojirské 20.
„ svatořehořské 14.
o připravování k smrti 338.
Přírodopis krátký 572.
Přírod. prostonár. 569.
Příručka učiteli české literatury 473.
o přísahách poddaných 404.
Přísloví Šalamounova 356.
Příspěvek k hist. českých samohlásek 699.
Přítel lidu 508.
Přítel mládí 563.
Přítmí 728.
Privilegia 404.
Přivitan kmet staropražský 623.
Problemata miscellanea 411.
Pro bratra socialistu 676.
Probuzenci 727.
Procul negotiis 666.
Prodaná nevěsta 602.
Prodromus gloriae Pragenae 470, 477.
Prodromus Pansophiae 430.
Procházka 120.
Procházka Arn. 712.
„ F. F. 309, 313, 356, 398.
„ F. J. 691.
„ Fr. S. 715, 717.
„ M. 621.
Procházka Frant. 489, 490, 509.
Prokop sv., legenda 11, 37, 52, 54.
o proměnách přepodivných 375.
Prometheus 600
Propadnutí měst sodomských 398.
Proroci 69, 195.
o prorocích a zkáze Jeruzaléma 392.

o proroctví 467.
Proroctví Libušino 37.
„ Lichtenberga 271.
Prosa drobná 736.
„ nová 715.
„ rozmanitá 732.
Prosodie krátká, česká 620.
o prospěšnosti správného pojmenování věcí 442.
Prostějov 299, 338.
Prostibolo duše 712.
z Prostiboře Humpolec 336.
Prostopravda 366, 367, 371.
Prostředek domácí 690.
Prósy roratní 87.
Protesty 715.
Proteus felicitas et miseriae čechicae 477.
Protichůdci 600.
Proti všem 730.
Protiva Jan 233, 145.
Provázek třípramenný 171.
Prusík F. 649, 701.
Prvosenky 614.
Prvotisky 259.
Providentia Dei 356.
Prüfung der Gedanken 491.
z Pruku 371.
Prusík F. X. 58.
Pručková Kat. 363.
Průvod duše dobří skutkové 448.
První Češka 669.
První kniha povídek 647.
První sociál, revoluce 677.
Prvotiny pěkných umění 563.
Psaní mistrů pražských proti Bratřím 280.
Psáno pod čáru 736.
Psohlavci 730, 732.
Psychologie dramat. básní Hálkových 613.
Psychologie pro školu i dům 698.
Pštros 358.
Ptochaeus 359.
Ptolomeus 349.
Pubička Athanasius 490, 585.
Pubitchka v. Pubička.
Puchmajer Ant. Jar. 495, 498, 503, 507, 516, 524.
z Puchova Zikmund 329, 337.
Puklice Cndř. 678.
Pulkava z Radenína 80, 117, 118, 119.
Purkyně J. 424, 606.
Působení liter. Jos. Dobrovského 599.
Pustrpalk 62.
Půta Švihovský 266.
Putování L. P. 1493 286.
Putování za novellou 574.
o původu církve svaté 749.
o původu Jednoty Bratrské 293.
o pýše 391.
Pytlík Jan 259.

Quadripartitus apologeticus 274.
Quellenkunde 599.
Quellen und Untersuchungen 702.
Querthal 398.
Questio de arguendo 158.
„ „ credere 179.
„ „ indulgentiiss 167.
Quis L. 593, 709.
Quodlibet 167.

Rába 4.
Rabínská moudroat 655.
z Rabštejna Jan 260,
Racek Doubravský 261.
Řád Jednoty 431.
„ korunování 121.
„ práva zemského 207.
Rada nová 93, 94, 274, 699.
„ obnovení kancionálu 431.
„ otce synovi 64, 93.
„ o zlepšení kupectví 284.
„ zvířat 262, 274, 503, 512,
Radhošť 691.
Radost a žalost 560.
Radosti sv. Máří 54.
Radúz a Mahulena 724.
Radziwill, kníže 458.
Rafael 486.
Rais K. V. 737.
Ráj duše 12, 398.
Rajská Bohuslava 599.
Rak 643.
Rákoczi Zikmund 438, 442, 443.
Rákocziova, kněžna 441.
Rakousy 380, 390.
Rameš Vác. 383.
de Rampigolio Ant. 313.
Randa Ant. 638.
Raněk z Ježova 75, 127.
Ranko Petar 710.
de ratione 442.
Raušar J. 562.
Rautenkranc Jos. 509.
Ravuggiollo 600.
Raýman B. 739.
reaggravatio 169.
Rebelie v Kocourkově 679.
Rebe- 429.
Řeč Ciceronova 269.
„ ve dvacáté kapitole sv. Matouše 225.
Řeč Isokratova k Demonikovi 276.
Řeč jinocha mladého a řeč kmetě starého 92.
Řeč sv. Pavla o starém člověku 225.
Řeč o základu zákonů lidských 230.
Řeč a zpráva o Těle Božím 230.
Řeči besední 135, 700.
„ Dra Lad. Riegra 701.
„ hlubokých mudrců 322.
„ nedělní a sváteční 138 548.
Řeči starých filosofů 318.
„ vybrané 302.
Refutatio scripti 8 doct. 183.
Regentenbuch 353.
Regesta 585, 595, 597.
Regiment zdravi 337, 356.
o regimentu a správě obcí 354.
Regulae communis civilis vitae 338.
Regulae vitae bene ordinatae 438.
Řehoř 260, 598.
„ Hrubý z Jelení 316.
Řehořovský 739.
Reimchroniken 33.
Reinmar von Zweter 19.
Reisebuch Türkisches 387.
Rejstřík historický 383.
Relatio de M. J. Hus . . 242.
o religii nebližto náboženství 404.
Reliquie a památky čes. 677.
Remicius 274.
Remigius Maschata 35.
Remundus 142.
Remunt z Lichtenberka 19.
Renatus F. X. 708.
Rendl 264, 266.
Renuntiatio Mundi 418, 420.
Řepanský Martin 400.
Replica 225.
„ contra occultum 165, 166.
Replica contra predicatorem Plznensem 179.
Replika na pranostiku 287.
„ proti Mikuláši Biskupci Táborskému 281.
Rerum bohemicarum ephemeris 332.
Resolucý 404.
Responsio ad scripta St. Páleč Doctoris theolog. 183.
Responsio ad scripta M. Stanisl. de Znoima 183.
Respublica Bojema 453.
Rešel Tomáš 334.
Řešetka M. 510.
Rettig Jan 563.
Rettigová Magdal. Dobromila 563, 734.
Retuňk duchovní 413.
Reus 337.
Revise české literatury 487.
Revue, moderni 712.
Rezek Ant. 292, 367, 478, 701, 702.
Řezníček V. 593, 599, 692, 729, 732.
Řezno 285, 295.
Rhazes 255, 287.
Rieger F. L. 551, 625.
„ Boh. 739.
Riegger 461, 563.
Řím 374, 389, 394, 395.
Ringelberg Fortius, spis 442.

Ritschelius Jiří 438.
Rittersberg 530.
o řízení a opatrování božském 356.
Robík 509, 510.
Robinson mladší 508.
„ Šumavský 708.
Rodina Harambašova 623.
Rod pánů z Švamberka 371.
Rodovský z Hustiřan 317, 318, 338, 339.
o rodu pánů Šliků z Holejčic 371.
o rodu starožitném pánů ze Šternberka 371.
Roger 287.
Roh Jan 296, 303.
Roháč na Sioně 645.
Rohn Jan K. 478, 479.
Rohovín Čtverrohý 575.
Rok básníkův 659.
„ na jihu 648.
Rokoko 567, 715, 723.
z Rokycan, Jan 203, 220, 252, 284, 297.
Rokyta Jan 712.
Roland 660.
Román na bojišti 735.
„ na moři 735.
„ o věrném přát. 722.
Romanetta 675.
Románi Čib. 497.
Romeo a Julie 469, 707.
Romulus 68.
Rorate 374, 468.
Rosa V. 405, 478, 479.
„ Bohemiae 470.
„ mystica 711.
Rosaciové 393.
Rosarium 427.
z Rosenberka Vilém 359, 389.
Rosenmüller 508.
Rosice 378, 381.
Rossi J. 491.
Rostlinář 20, 571.
Rostlinopis všeobecný 571.
o rotě milovné 306.
Rottová Joh. 668.
„ Žofie 670.
Roudnické Pravení o Božím umučení 83.
Rotterdamský E. 317, 338.
z Roupova Vilém 327, 377.
Rousek B. 639, 643.
„ Jan 719.
Royko 499, 562.
Rozarka 624.
Rozbor filosofie Tomáše ze Štít. 599.
Rozbor historický 702.
„ kralického Nov. Zákona 349.
Rozcestí 669.
Rozdílové theologičtí 394.
Rozenplut 397.
o rozeznání duchuov a o vočistci nejistém 230.
Rozhledy 713.
Rozjímání 111, 389.
Rozklad 716.
Rozkochaný 124.
Rozkvět 716.
Rozličnosti 564.
Rozmanitosti 509.
Rozmlouvání a hadrování 271.
„ duše se svědomím 131.
Rozmlouvání katolická 476.
„ kollatora 374.
„ neb hádání chudého 374.
Rozmlouvání Pána Krista 362.
„ o pochybné artikuli 476.
Rozmlouvání o pravé moudrosti 269.
Rozmlouvání o životech 397.
Rozmluvy uhlazené 338.
Rozprava na obranu jazyka slovansk. 461.
Rozprava o převratech kůry 572.
Rozpravy o jménech 548.
„ filologické 704.
Rozsauzení 396.
o rozpustilosti ďábelské 325.
Rozum J. V. 355, 357, 386.
z Rožmberka Jošt 284.
„ Oldřich 362.
„ Petr Vok 727.
„ Vilém 311, 318.
Rožnay Samuel 562.
Rubeš Jaromír 573, 683.
Rubin 62.
Rudolf 336, 340, 334, 356, 363, 364, 376, 280, 386, 387.
Rudolf a Brizelidis 254.
Ruch 634, 706.
Rukojemství všeob. 623.
rukopis alexandreidy 558.
„ Bavorovský 68.
„ Bohdanecký 574.
„ Budyšínský 253.
„ Cerronský 209.
„ Gotinský 218.
„ Hradecký 54, 338, 558.
„ Jenský 218.
„ Kralodvorský 7, 26, 48, 63, 557, 558, 600.
Rukopis Mikulovský 195, 238.
„ Neuberský 101.
„ Olomoucký 225.
„ Svatovítský 55, 101, 558.
Rukopis Tetovský 195.
„ Třeboňský 123.
„ Zelenohorský 26, 524, 557.
Rukověť k dějinám liter. 704.
Rulant 125.
Rulík Jan 509.
Rumpal Maxm. 681.
Rumplov 367.
Rusalka poslední 716.
Ruth 365, 729.
Ruthardova Rozina 565.
Různé masky 652.
Růže 41, 554.
„ černá 602.
„ stolistá 551, 553, 554.
„ tetínská 552.
Růženec 362, 619.
Růžičková Vlastim. 619.
Rvačovský Leandr 325, 326, 337.
Rybay Jiří 510, 511.
Rybička A. 517, 578.
Rybrcol 508.
Rychta Nymburská 683.
o rytíři křesťanském 375.

Sabina Karel 551, 567, 600, 601, 623.
sacerdotum in Bohem. coelibatus 492.
Sadeler 388.
Sádovský 422.
Sachsenspiegel 207, 245.
Salius Mik. 329.
Salmon bratr 389.
Salomena 683, 727.
Salomena Hradištská z Hořovie 130.
Salomón 619.
Salomonida 735.
Samo 2.
Samohrady 678.
Samson 365.
Samuel Adam 351, 468.
Sandel J. 313.
Sandová G. 624.
Santa Lucia 728.
Sapientia bis et ter ocultata 445.
Sasici 382.
Sasové v Praze 683.
Satanova sláva mezi námi 714.
Satiry o řemeslnících 68.
Sbírka českých přísloví 122, 504.
Sbírka Horného 504.
„ nová veršovaných prací 630.
Sbírka přednášek a rozprav 702.
Sbírka Srncova 504.
Sbor — náš druhý 708.
Sborník Bavorovský 86.
„ historický 702.
„ Jindř. Hradecký 65, 132.
Sborník Jezuitský 132.
„ Krumlovský 116.
„ Lvovský 196.
„ musejní 132.
„ Olomúcký 198.
„ Opatovický 142.
„ Pařížský 228.
„ Petrohradský 196.

Sborník Třeboňský 198.
„ universitní 131.
„ Vratislavský 198.
Sborníky Štitenské 131.
scenografie 437.
Scipio 360, 397.
Scriptores rerum bohemicarum 241, 584.
Sebrání básní a zpěvů 496.
„ kronik 241.
Secreta Aristotelis 318.
Sečtení roků od počátku světa 383.
Sedláček A. 571, 585, 739.
„ V. 525, 527.
Sedlák český 560.
„ křivopřísežník 681.
Sedlčanský Dan. 357, 358, 359, 365, 374, 393.
Sedlecký Heřman z Dubu 313.
Sedm listů 277.
Sedmašedesátníci 690.
o sedmi mudrcích 283.
o sedmimezcítma bláznich 103.
o sedmi smrtedlných hřieších 156.
Sedm radostí sv. Máříe 54, 101.
o sedmi vstupních 131.
o sedmi vášních 236.
Sekanina Fr. 725.
Sekerník 616, 618.
o sektě Táborské 37, 241.
Semerád E. 576.
Seminarium 426.
Sekvencionář 511.
Sen vánoční 634.
Sen, velký 688.
Serarius Petr 449.
Seslání sv. Ducha 51.
Sestra Pascalina 723.
Setník Dřevnický 665.
» Halaburd 678.
Severin Kramář 259.
de sex erroribus 183.
Sexus necans 712.
Seykora-Kostelecký 737.
Sezima 725.
Sfinx 652.
Shakespeare 469.
Shromáždění Dobrovické obce 508.
Schafgotsch 377.
Schaffer M. 435.
Schaller 483, 563.
Schauer H. G. 725, 726.
Scheinpflug K. 725.
Schembera Vojt. 700.
Scherer 398.
Schmilauer Vojt. 663.
Schminck 453.
Schöbl J. 739.
Schola aulica 374.
Schola pansophica 442.
Schola ludus 443.
Schönfeld 508.
z Schönfeldů ryt. Jan 313.
das Schriftwesen 599.
Schulz Ferd 682.
Schulz Fr, 578, 610, 613.
Schůzka na Karl. Týně 602.
Schwabenspiegel 245.
v. Schwarzprucken de Nigroponte 358.
Sibylla 467.
Sigeher 19.
Siegfried rohový 86.
Sieť víry 225.
Silhouetty 676.
Sil jsem proso na souvrati 578.
Silvanus Jan 251.
Sinai 386.
o síni věcí a jazyků 446.
o sirobě 421.
Síť víry 221, 259.
Sivooký démon 675.
Sivý Ondřej 467.
Sixt z Ottersdorfu 199, 322, 323, 346, 374, 401.
Skála Pavel ze Zhoře 450, 451, 452, 460.
Skaláci 732.
Skalák 669.
Skanderberg Jiří 475.
Skarga 311.
Skarlandt 725.
Skéne A. 578.
Skládání národní 30.
Skládání příležitostná 363.
Skládánie starobylá 557.
Skláři 737.
Sklenice vody 671.
Sklonění -i -a -o 699.
Skřivánek 42.
Skrovnětín 270.
Skutky apoštolské 46.
Skvrny na slunci 659.
Slabikář 548.
Sládci 595.
Sládek 585, 706.
Sladkovič Andrej 621.
Sladkovský 625.
Sláma 563.
Sláva 631, 724.
Sláva bohyně 548.
Slavata 324, 363, 381, 382, 454, 455, 456, 460, 465, 478.
Slavata Hendrich 456.
Slavata Vilém 363, 386, 453.
Slavie 631.
Slavík F A. 306, 598, 739.
Slavín 101, 504, 558, 578.
Slavnost založení 687.
de slavobohemica sacri codicis versione 487.
Slavomam 727.
Slávy Dcera 540, 542, 547.
Slawin 505.
Slečna Eugenie 735.
Slečna nakladatelka 727.
Slepý Jan 561.
slepý mládenec 367.
Slezsko 332, 372, 373.
Slivenská Kateř. 363.
Slovacius Pavel 338, 389.
Slovák 364.
Slovan 589.
Slovan nejzápadnější 737.
Slované 2.
Slované západni v pravěku 699.
na Slovanech 112.
Slovanka 505, 511.
Slovár slovenski 510.
Slovesnosť 526.
Slovníček latinsko-český 236, 338.
Slovník 123, 536, 537.
„ k Bráně lat.-něm. 446.
„ Čech 585.
„ česko latin.-něm. 479.
„ česko-něm. 535, 536.
Slovník Jungmannův 562.
„ latinsko-něm.-český 564.
Slovník Naučný 570, 625.
„ německo-český 536.
„ Prešpurský 123.
„ Rajhradský 123.
„ Rosův 503.
„ Staročeský 706.
„ Svatovítský 123.
„ všeobecných vědomostí 625.
Slovník J. J. Zeberera 479.
Slovo o pluku Igorově 597.
Slovo slavenicum in specie čechium 503.
o slovu Božím 292
Sluncem i stínem 707.
Služebník svého pána 689.
Služka první 737.
Smečno 371.
Směry, hlavní a nejnov. 695.
„ života 716.
Smetana Aug. 570.
„ J. 321, 565.
Smil Flaška 58.
Smír Tantalův 655.
Smiřický 399.
Smiřičtí 680.
Smolík Jos. 476, 739.
Smrt 92, 102.
„ Aischylova 654.
„ Hippodamie 655.
„ Odyssea 655.
„ Přem. Ot. II. 690.
o smrtedlnosti 67.
o smrti císaře Maximiliana 371.
Smrtník Benignus 509, 510.
Smržický 399.
Smutky, vybouřené 712.
Smyšlenov 367.
Snář 207, 243, 288, 313.
Sňatek z přinucení 690.
Snegirev 530.
Sněm držaný l. 1612, 381.
Sněm paní 567.
Sněmy 26, 524.
„ české 399, 595.

Sněmy zvířat 561.
Sníh 634.
Snové 630.
Sny Svatojanské 634.
„ o štěstí 648.
„ zapomenuté 716.
Sobec nízký 588.
Soběhrd 325.
Sobek Burian z Kornic 277, 327, 355.
Soběslav 576, 623, 679.
Socialismus 695.
Sokol A. H. 729, 737.
Soldát H. 429.
Solfernus 199, 247, 313.
Soliloquia 131, 355.
Solín 304.
„ Zach. 348.
Solnice 482.
Sonata andělská 738.
„ moje 659.
Sonetty samotáře 652.
„ svatováclavské 614.
Sommer W. 563.
Souček Jan 689.
Soud poslední 522.
Soudce Zalamejský 717.
Soudy Boží 120.
Soukup 621.
Soustava učení M. J. Viklifa 695.
Sova A. 712.
Spangenberský Jan 338.
Speculum 131.
„ sapientiae 274.
Spee Fridrich 474.
Spicilegium didacticum 449.
Spina A. 739.
Spis o hrozné válce 466.
„ proti churavé a hubené apologii 396.
Spis o Jednotě Bratří Waldenských 382.
Spisování historické 457, 465.
Spisové o mučenících českých 391.
Spisy 551, 613.
„ básn. 561.
„ sebrané 592, 599, 605, 623, 646, 669, 671, 672, 678. 709.
Spisy vybrané K. Havlíčka 592.
„ výpravné 666.
Společnice 669.
Spor duše s tělem 66.
o spracování a saudech lidských 335.
Sprachenklangmesser 561.
o správě obcí 354.
„ „ válečné 354.
Správovna 286.
S procitlým jarem 710.
Srbsko 4,
Sreznevský 555.
Srovnání víry 396.
Stach Vác. 492, 496, 499, 602.
Stálci 626.
Staněk V. 287, 569, 570, 572.
Stankovský Jos. 681.
Stará píseň 671.
Staré zvěsti 654.
Starohorský filosof 663.
Staromilci 562.
o starosti neb věku sešlém 392.
Staroušková 690.
Starožitnosti moravské 411.
„ slovanské 567.
„ Šafařikovy 562.
Starý Měchura 666.
„ pán z Domašic 683.
„ varhaník 666.
Stašek 168, 708.
Stav manželský 373.
o stavu člověka vnitřního 139.
Stepling 483.
Sternberg Jar. 559.
Stipacius Mik. 383.
Stokes Jan 168.
Stolístka červenobílá 690.
Stolz 435.
Stopou světlou 707.
Stopy zaváté 717.
Storch 739.
Strakonický dudák 566.
Stránecká Fr. 683, 684.
Straněnský J. 311, 338.
Stránský Pavel 440, 453, 457.
Stratonika 723.
Strejc Daniel 389
„ Jiří 305, 348, 389, 411, 413.
Střela Kupidova 359.
ze Stříbra Jakoubek, v. J. ze Stříbra.
Strnad Ant. 563.
Strnad J. 371.
Strouhal V. 739.
Stroupežnický F. L. 687, 736.
Stubenful 452.
Studie literární 726.
Studie a podobizny 661.
o studniciech pěti 103.
Studnička Fr. 739.
Stuna 509.
Sturm Vác. 356, 394.
Sucharda 535.
Sulamit 723.
Sumburk Fr. 19.
Summovník 297, 298, 312.
Summum bonum 414.
Susonův orloj 134.
Sušický Gelenius 270, 316.
Sušil Fr. 618, 620.
Sutnar J. 646.
Svár vody s vínem 100.
Svatba husitská 708.
Svatba v nár. československ. 713.
Svátek Jos. 683.
Svatobor 626, 678.
o svatokupectví 180.
Svatopluk 689.
Svatopluk a Rastislav 605.
Svatý Cyrill nepsal kyrillsky než hlaholsky 599.
Svatý Xaverius 675.
Svědomí 671.
Svět viditelný 443.
„ v obrazech 446.
„ kulatý 690.
Světem bludů 681.
Světlá Kar. 605, 667, 670.
Světla minulosti 737.
Světlo a stín 737.
„ katolického učení 463.
Svět malých lidí 728.
Svět zásad 727.
Světlonoš sedmirohý 462.
Světozor 628.
Svítání na západě 714.
Svítaníčka 92, 197.
Svlačec 644.
Svoboda 42, 43, 44.
„ (časop.) 619
„ M. V. 564.
„ F. X. 715.
„ J. 726.
„ A. S. 366.
Svobodová Růž. 716.
Svod zákonů slov 705.
Sychra Matěj 509.
Sychrova éra 738.
Sylloge questionum controversarum 411.
Sylva Helfrici Emmelii 355.
„ Quadrilinguis 347, 355.
Sylvius Eneáš 258, 260, 272, 354 aj.; v. také Eneas a Aeneas.
„ Uberin 396.
Symfonie 648.
Syn člověka 689.
„ ohnivcův 732.
Synové grafitového rytíře 688.
Synopsis historica persecutionm 434.
Synzendorf Joachim 375.
Šafařík 22, 42, 322, 413, 499, 511, 520, 532, 533, 536, 560, 567, 568, 584, 602, 703.
Šachy 679.
Šalda F. X. 712.
Šalomoun 375.
Šamberk F. F. 300, 690.
Šamotuly 348.
Šárka 2, 724.
Šašek z Mezihoří 280.
Šatný Jan 335.
Šebek Lad. 724.
Šebele F. 725.
Šedivý P. 468, 496.
Šedlbauerová M. 725.
Šejnoch 296.
z Sellenberka Jan 261.
o šelmě a obrazu jejím 230.
Šembera V. A. 26, 42. 43, 64, 598, 619, 699.
Šemík 86.
šestidílka 348, 349. 350.

šestery knížky 131, 132.
Ševětín 358, 359.
Sibalství Skapinova 724.
z Šidlovce Krištof 274.
Ši-king 660.
Šimáček F. 658.
„ M. A. 728, 735, 737.
Šimek Max. 473.
Šimůnek K. 729.
Šindel Jan 255, 287.
Šípy a paprsky 617.
Šír 572, 705.
Škába K. 737.
Škampa Al. 724.
Skanderberg Jiří 323.
Škapulíř 669.
Škola hra 446, 7.
„ mateřská 446.
„ pansofická 446
„ prostonárodní 426, 427.
„ Salernská 356.
„ valašská 510.
Škorně z Frimberka 302.
Škornicové z Vorličné 460.
Škroup 566.
Šlechta Jan 260, 261.
Šlechta měšťanská 736.
Slejhar J. V. 738.
Šlerka Jan 479.
Šmaha Jos. 414, 443, 446, 450, 739.
Šmidinger 598.
Šmilovský A. V. 530, 663.
Šnaider Karel Sudimír 563.
Šnajdauf Ant. 717.
Šolc Jindř. 578.
„ Vác. 614.
Šolín 739.
Šotek 590, 644, 645.
Špaček 691.
Španělsko 340, 387.
Španěly 386.
ze Špicberka 399.
Špindler 581, 681.
Šplechty večerní 609.
Šprochy vajovské 284.
Šrámek J. 619.
Štadius Jan 428.
Štambuch 374.
Šťastný Vlad. 620.
Štědrý den 595.
Štefan Ondiej 347.
„ Vác. 350.
Štech V. 726, 727.
Štejer M. 469.
Štěkna Jan 145.
Štelcar Jan 393.
Štemberk 93.
o Štemberkovi píseň 196.
Štěpánek Jan Nep. 573.
Štěpánův Vít učí se na kněze 623.
Štěpnička Fr. 521, 522.
Štěpování 288.
Šternberk Fr. 529.
„ Kašpar 528.
Šternberk Lad. 282.
o štěstí 273, 282, 737.
Šteyer 163, 464, 476, 479.
Štilfried 203, 86.
Štít víry 355.
Štítné 130.
Štítný 23, 46, 122, 129, 270, 448, 597, 698.
Štola 88.
Štolba Jos. 726, 727.
Štrajchpudlíci 676.
Štrassburk 293, 295, 356.
Student Kvoch 613.
Štulc Vác. 621.
Štúr Ludevít 621.
Šturm Adam 300, 399.
„ Vác. 303, 396, 398.
Štýr Vác. Mat. 463.
Šubrt A. 576, 726.
Šud 317, 318, 373, 375.
Šumavský Ben. 737.
„ Franta 295.
Šuselka nám píše 590.
ze Švamberka Jan Jiří 371.
Švanda dudák 660, 736.
ze Švarcenpachu Jan Rozenplut 398.
Švehla 678.
Švihlík A. 509.
Švorc ze Semanína 305.

Tablic Bohusl. 511, 563.
Táborský Fr. 717.
Táborský z Klokotské Hory 302.
Táčky, divadelní 609.
Tadra F. 739.
Tagesbote 42.
Tajemství strýce Josefa 736.
Tajnosti Aristotelovy 318.
Tajnosti pražské 683
Talafús Jan z Ostrova 618.
Talíř M. 739.
Tamaši Mik. 510.
Tandariáš a Floribella 85, 87, 558.
Tandler 509.
Tanec aneb traktát skrovný o tanci bujného těla 362.
Tanhuser 19.
Tanner Jan 476, 494.
Tarentský Jul. 676.
Tartarfürstin 441.
Tas 260.
Tasovský Vít z Lipoltic 335.
Tatranka 563.
Technologie 572.
Tataři na Moravě 623.
Tatrin 621.
Telegram 672.
Tell Vilém 727.
Tempský 569.
Terencius 329.
Terpsion a Pluto 271.
Tertullian 317.
Tesař a Merkur 497.
Testament nový 302.
Tetzel G. 280.
Tham Karel Ign. 502.
Tham Vác. 494, 498, 500, 504.
Theatrum divinum 394.
„ naturae 410.
„ seculorum 410.
„ universitatis rerum 407, 410.
Theatrum vitae humanae 410.
Theer O. 725.
Theorie dějin dle Bucklea 695.
Theriobulia 262.
Thesaurus 427.
Thesaurus linguae bohemicae 445.
Thomayer J. 739.
Thun 457, 537, 5.
Thun Fr. 677.
Tchán Kondelík 736.
Tieftrunk K. 452, 578, 703, 705.
Tille V. 725, 726.
Tiem Vác. 167.
Timoteus 344.
z Tišňova Šimon 238.
Tkadleček 68, 558
Tobiáš Mouřenín 361.
Tobolka Zd. 593.
Tobolka zlatá 363.
Točník 576.
Tolnai Jan 441.
Tolnai Štěpán 442.
Toman H. 218.
Toman a lesní panna 560.
Tomáš Kempenský. v. K. T.
Tomášík Sam. 622.
Tomek V. V. 217, 424, 525, 527, 570, 580, 593, 601, 725.
Tomíček 535, 551.
Tomsa F. 363, 492, 500, 502.
Tonner Em. 453, 461.
Toužil 595.
Tovačovský z Cimburka 246.
Tovaryšstvo Ježíšovo 389.
Tradice maloměstské 727.
Traditio lampadis 446.
Tragedý nová Panachius 328.
Trakal Jos. 695
Tranovský Jiří 475.
z Trattneru T. 473.
Třebáň 359, 361.
Třebízský Vác. Ben. 729, 731.
Třebovský 570, 729.
Třepety nad dom. hnízdem 695.
Trialog 124, 146.
de tribus hostibus 157.
Tři doby země české 620.
Triertium catholicum 449.
Tři faraoni 680.
de Trinitate defensio 164.
Tristian 83.
Tristium Vindobona 718.
Tristram 558.
Triumf neb komedie 359.
Triumfy vědy 688.
Tři zlaté vlasy 620.

Trnky 573.
Trnobranský Vác. 618, 619.
z Trocnova Jan Žižka 214.
Trojan Bylanský 390.
Trojan Nigellus z Oskořína 393.
Troji políbení 660.
Trosky 690.
Truc ďáblu 414.
Truhlář Ant. 261, 269, 280, 317, 703, 705.
Truhlář Jos. 261, 280, 703.
Truňk 341.
Trutznachtigall 474.
Tryumf 365
Tryzna 660.
Tubinky 305, 442.
Túllec 21.
Tůma Jos. 710.
Tůma K. 592, 593.
Tupý 619
Turček 383.
Turecko 375.
Turečkové 730
Turinský Fr. 576.
Türlin Ulrich 374.
Turnovský J. L. 566, 574, 681, 683.
Tursko 2, 39.
Túšek Jan 260, 271.
Tvář Jidášova 650.
Twardowský 654.
Twinger von Königshoven 209.
Týden spasitedlný 476.
Týden v tichém domě 609.
Tycho de Brahe 318.
Tyl Jos. K. 565, 567, 601.
Typus declinationum 485.
Tytulové stavů 334.

Uberin Sylvius 396.
Ucalegon 462.
Uden H. 710.
Uhel Alois 551, 552.
Uhlíř Jos. 619.
Uhry 390.
U kamenného domu 689.
Úklady a láska 680.
Ukřižovaná 675.
Ulrich von Eschenbach 19.
Ulrich von Türlin 19.
Umění kazatelské 442.
Umíráček pobožný 476.
Umnice 517.
Umrlčí hlavy 680.
Umučení 51, 242.
„ Krista Pána 24, 46.
„ Páně, legenda 52, 54.
U nás 732.
Ungar R. 461, 483, 514.
U panského dvora 562.
Upíři moderní 676.
Upomínky z Východu 637, 669.
Urban 332.
Urbanovice 373.
U řezaček 737.
Urkundliche Beiträge 691.
U snědeného krámu 736.
Utíkej, Káčo 725.
Útočiště v saužení 444.
Útok zisku 716.
Utrakvisté 350.
Utrhání Lucianovo 338.
o utrpení Páně 153.
Uvedení do mluvnice české 698.
Úvod do tělovědy člověka 572.
o užívání uhlazeností 442.

Vacek Jar. 562.
Vacek Kamenický 560.
Václav 11, 19, 73, 469, 475.
Vady kazatelův 306.
vaganti 90.
o válce s Uhry 37, 282.
o válce židovské 338.
z Valdeka Vilém Zajíc 30.
Valdštein 464, 680.
z Valdšteina Brtnický 325.
Valdšteinové 562.
Valecius 390.
Valečka Ed. 274, 570.
Valentin Andreae 418
Valerian Magni 438.
Váňa Jan 695.
Vartovský Jan 3 6, 347.
Vašek 42, 43, 699.
o vášních sedmi 236.
Vavák 475.
Vávra V. 625, 690, 739.
Vavřinec Benedikt 401.
V cizích službách 732.
V Čechách, tam já jsem zrozena 562.
Včela česká 564, 590.
V červáncích kalicha 732.
V družině dobrodr. krále 735.
Večer štědrý 715.
Věda finanční 729
z Vechty Konrád 180.
Věječka moudrosti 446.
Vejhost světu 420.
Věk F. L. 732.
Věk asištejnského 261.
Věky zašlými 732.
Velenovský J 739.
Velenský z Mnichova 296, 337.
z Veleslavína Dan. Ad 272, 319, 327, 339, 341, 347, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 406, 466.
Velkostatkář 727.
Věnec neuvadlý 469.
Věnec vavřínový 678.
Věno manželské 363.
Věnování 630.
Ventilabrum sapientiae 446.
Vepřek D. 371.
über die Veränderung der čech. Sprache 502.
Vergleichung der russischen u. böhm. Sprache 495.
Versuche, kritische 504.
Verše humor. a satir. 715.
Verše o vítězství u Domažlic 242.
Veršové o milovníku 281.
Veršovec statný 499.
Veselohra na mostě 575.
Veselý 476, 691, 749.
Ve službě umění 676.
Vesnice pohorská 629.
Vesnický román 669.
Vestibulka 442.
Vestibulum linguae 426, 441, 446.
Ve stínu lípy 630.
Veston 44.
Věštby Sibyllinské 619.
Vetešník 516.
Větry od pólů 714.
Vetterus 345, 389.
Ve veřejném životě 727.
Vězeň na Křivoklátě 683.
Věž Satanášova 307.
V hložinách 669.
Via lucis 437.
Victorinus a scta Cruce 313.
Vidění Jiříkovo 254, 566.
„ sv. Pavla 70, 254.
„ a Zjevení Kr. Kottera 421.
Vieuxmont 398.
Viklif 233.
Viková-Kunětická Bož. 728, 738.
Viktorin Kornel ze Všehrd 261.
Vilímek J. R. 561, 732.
Villaniové 562.
Vina 728.
Vinařický 261, 535, 560, 566.
Vincentius 16.
o víně žženém 288.
z Vinoře Adam 398.
„ „ Jan 383.
Violarium 427.
o víře 396.
Virginie 576.
viridarium 427.
Virtus ut sol micat 388.
Visio Philiberti 66.
Vita Christi 65.
Vítěz zelený 722.
Vitolid Poskok 398.
de Vitriaco Jakub 21.
Vivita Valentiniho »Navedení k moudrosti« 355.
Vídeň 370, 381, 386, 387.
V klášterním sklepě 630.
Vladislav IV. 441.
Vlákna zamotaná 716.
Vlasta a Markéta 623.
Vlastenci 573.
vlastenec ušlechtilý 588.
Vlastimil 552.
Vlas zlatý královny Elsy 715
Vlasta 722.
Vlastenci zapadlí 737.
Vlastencové z Boudy 681.
Vlasti a svobodě 710.
Vlaška 151.
Vlašťovičky 708.

Vlček Jar. 497, 569, 613, 622, 703.
Vlček Vác. 677, 678.
„ „ z Čenova 280.
z Vlkanova Oldř. Prefát 208, 316, 388.
Vlny v proudu 708.
„ ztišené 717.
V našem vzduchu 716.
V novém životě 737.
Vnučka farářova 681.
Voborník J. 44, 551, 740.
Vocel 595, 601.
o vodách pálených 299.
Vodička 372.
V odlehlé dědině 716.
Vodňanský Jan 307.
Vodník 596.
Vodolenský O. 335.
Vody — tiché 735.
Voigt 484, 562.
Vojnarka 734.
Vok Petr z Rožmberka 359, 360, 362, 370, 371, 380, 381, 454.
Volání ztracené 715.
o volení a korunování císaře Karla V. 354.
o volení služebníků církevních 327.
o Voluzianovi vypravování 254.
Volžanin Ilja 560.
Vorbericht 503.
Vorličný Pavel 101, 337, 338, 339.
Vostokov 507.
V ovzduší kláštera.
Vožralec 325.
V pavučinách nervů 725.
V podvečer pětilisté růže 782.
V poledne 614.
V přírodě 612.
V ráji šumavském 737.
Vrána 535, 710.
Vranini 643.
Vratislav 11, 67, 382, 383, 386.
o vraždách a vítězstvích 364.
Vrba 595, 739.
Vrchlický Jar. 596, 605, 613, 616, 618, 627, 647, 662.
Vriberc Heinrich 19.
Vrťátko 140.
z Vrtby hrabě 470.
Vrtoch 252.
V samotách 715.
V slovan. jihu 708.
V soumraku bohů 723.
V srdci šum. hvozdů 737.
V sudě Diogena 655.
Všehrd 260, 262, 269, 273, 279.
Všetýčka 325.
V třetím dvoře 737.
V uchu Dionysově 660.
Výbor 597.
„ básní 604.
„ malý 599, 656, 726.
„ z liter. české 280, 705.
Výbor národní 601.
„ ze spisovat. č. 572.
Vydání počtu z víry 296.
Vydra Stan. 563.
Vyhnání ze škol 442.
Východ ze školních labyrintů 441.
Vychodil P. 738.
Vychovatelství 697.
Výklad na čtení sv. Jana 230.
„ „ druhou epišt. sv. Jana 230.
Výklad na knihy múdrosti 139.
„ „ pašiji sv. Jana 225.
„ „ páteř 134.
Výklad písní Šalomounových 156.
Výklad na právo země české 206.
Výklad pravého pod obojí způsobou přijímání 389.
Výklad prostý 362.
„ na věřím Pána Boha 355.
Výklad víry 172.
„ na Zdrávas Maria 138.
„ „ zřízení zemské moravské 323.
Výklad 7 žalmů kajících 242.
Výlet do XV. stol. 63.
„ p. Broučka do měsíce 639.
Výlet na Krim 718.
o vymítání němého i jakéhokoli ďábelství 441.
Vypsání historické 383.
„ města Jerusaléma 355.
Vypsání o mistru Jeronymu z Brodu 702.
Vypsání příjezdu Matyášova do Prahy 374.
o vypuzení lenosti ze škol 446.
Výrava Jan 727.
Vyražení veřejné 509.
Výstava národop. 727.
Vystěhovalci čeští 683.
Vyšehrad 2, 720.
Výtah božských zjevení 447.
„ summovní 370, 462.
„ všeobecné historie 473.
Vyučovatelství 697.
V zajetí Armidy 735.
V zajetí trpaslíků 724.
V zámku a podzámčí 624.
V zátiší 617, 716.
Vzdechnutí k Panně Marii 101.
o vzdělávání vtipu 442.
Vzkříšení Krista Pána 365.
Vznešenost hudby 578.
Vznešenost přírody 578.
Vznik a rozvoj slov. hnutí 578.
Vzpomínky starého vlastence 578.
Vzpomínky z cest 644.
Vzpoura 738.
Vzteklík 325.
Vzývání P. Marie 101.

Wachorka 373.
Waidmann 494.
Waldau A. 612.
Waldhauser Konrád 127.
z Waldšteina Adam 455.
z Waldšteina Albrecht 381, 421.
Walkenberger z Walkenberka 400.
Wartburské slavnosti 533.
z Wartenberka 214.
über die literarische Wechselseitigkeit 577.
z Weitmile Beneš Krabic 371.
Welserova Filipina 297.
Wenner Ad. 387.
Wenzig J. 94, 99, 549, 618, 621, 691.
Wernher der Gartenaere 20.
Weysz Mich. 339.
Widman 491.
Wildemann Vác. 479.
Wiklif 146.
Wilehalm 19.
Wilhering 149.
Wilherinská kázání 186.
Wilsnak 154.
Winder 691.
Winter Zik. 595, 739.
die Wissenschaft des slavischen Mythus 599.
Wittemberg 296.
Wittemberský žaltář 108.
Wolf z Vřesovic 269, 323, 333.
Woldřich J. N. 739.
Wolkan 339.
Wörterbuch deutsch-böhm. 503.
Wratislaw A. H. 386.
Wünsch H. V. 658.
Wusín 478.

Xenofon 435.
Xenofontovy Kyropaedie 357.

Zába G. 697.
Záboj 40.
Zábřežany 383.
Za dnů mladosti kdo radostné 553.
Zádonština 597.
Záhořovo lože 595.
Zahrada marianská 723.
„ menší 86.
„ větší 86.
Zahrádecký 383.
Zahrádka žen neplodných 400.
Zahradník Vinc. 563.
Záhrobský z Těšína 364.
Záhuba rodu Přemyslovců 610.
Zahumenský 393.
Zajetí krále Václ. 727.
o zajetí Zikmunda Korybuta 241, 253.
Zajíc a mathematika 737.
Zajíc z Hazmburka 151, 309.

Zajic Vilém z Waldeka 30.
Základ pravé církve 431.
Základové konkr. logiky 695.
„ měřictví 528.
„ přírodnictví 528.
„ starého místopisu pražského 594.
Základy hvězdář. 565.
Základy pitvy 569.
Zákon nový 45, 195, 259, 278, 300, 346, 347, 620.
Zákon starý 45, 328, 346, 347, 464.
zákonník 133.
Zákrejs Fr. 689, 690.
Zálabský kníže 40.
Záložanský ze Záložan 400.
o zámku Segetu 322.
Zámojský Jan 372.
Zámrský Philadelphus 393.
Zap K. V. 570, 702.
Západ 737.
Zápisky M. Aurelia 572.
„ z církve vyobc. kněze 570.
Zápisník příruční 280.
Zápisové o soudu 378.
Zápisy Žerotínovy 374.
Za pravdou 738.
Za ranních červánků 663.
Záře nad pohanstvem 559.
Zásadec 375.
ze Zásadí Petr 298.
Zásadský Petr ze Šlevízu 499.
Za svobodu 736.
Za štěstím 737.
Zatočil Jan Norbert 466.
o závazcích křesťanských 298.
Závěť 727.
Závěta Jiří ze Závětic 374.
Závist 689.
Závistník 325.
Záviš z Falkenštejna 613.
Záviše Černý 190.
Závišova píseň 90.
Za volnost a víru 618.
Závorka 393.
o zázracích a požárech 364.
Zázračná madonna 675.
Zborský Ondř. 337.
Z bouřlivých dob 732.
Zbyhněv Ant. 363.
Zbyhoň 41.
Zbyněk 151, 373.
Zbytky rýmov. Alexandreid 700.
Z Čech až na konec 734.
Zde by měly kvést růže 718.
Z deníku starcova 717.
Zdík 15.
Zdislav ze Zvířetic 163.
Z dob pohanství 732.
Z dob prvé persekuce 681.
„ růž. jitra 723.
Z doby kotillonův 687.
Zdoroslavíček 474.
Zdrávas 66
Zdráva Matko přežádúcí 89.
Zdravověda 570, 572.
Zdziechowský 551.
Zelený V. 578, 592, 593, 596, 735.
Zeman Ant. 708.
Země ohnivá 727.
Zeměpis 570.
o zemi svaté 279.
Zenger V. V. 739.
Ze Staré Prahy 683.
Ze stráně 737.
Ze Sychrova 715.
Ze Šumavy 708.
Zeyer 618, 719.
Ze zákulisí 676.
Z hlubin 647.
Z hor 710.
Z chudého kalamáře 736.
Zíbrt Čeněk 318, 362, 365, 739.
Ziegler J. L. 442, 563.
Zika 332.
Zikmund 331.
Zima Ant. 509.
Zimmermann 241, 525, 563.
Zimní král 381.
Zitte Aug. 562.
Zjevení sv. Brigity 142.
„ sv. Jana 69.
„ Kristiny 143.
„ Mikuláše Drabíka 438.
Zjevy všední 736.
o zkáze Jeruzaléma a prorocích 392.
Zkouška, jak by skladba 599.
„ státníkova 684.
Zkrocení zlé ženy 680.
Zlatorog 617.
Zlatoústý, Jan 259, 322.
Zlato v ohni 678.
Zlatý kolovrat 595.
„ nebeklíč 466, 477.
„ prach 652.
Z let probuzení 599.
Z letopisů lásky 722.
Z liter. soukromí 669.
Zlobický 473, 563.
Zlomky o českém básnictví 522.
„ dějepravné 46.
„ epopeje 654.
„ Kyjevské 9.
„ Pražské 9.
„ románu 715.
Z máje žití 708.
Z malého světa 672.
Z mého herbáře 736.
Zmeškal hodinu 690.
„ , Jan 532.
Zmrzlík Petr 201.
o znamení nebeských 320.
Z našeho lidu 684.
Z naší doby 683.
Znělky krotké 567, 573.
ze Znojma Stanislav 149, 168.
Znovuzrození, naše 578, 625.
Zoubek Fr. 430, 442, 446, 450.
Zpěv staroruský 577.
Zpěvánky národnie 548.
Zpěvník Jana Buriana 634.
Zpěvníky luteránské 306.
Zpěvy lidu srbsk. 600.
„ knížecí 717.
„ páteční 608.
„ rodu Volných 475.
Z pohoří moravského 684.
Zpomínky a úvahy starého vlastence 625.
Z posledních stanic 738.
Z potulného života hereckého 683.
Z Prahy a z venkova 688.
Zpráva jednoho každému 327.
„ a naučení synu Jaroslavovi 286.
Zpráva o potěšování nemocných 352.
Zpráva o Těle Božím 230.
Z Příkopů 715.
Způsob učiti jazykům 446
o zrádcích vlasti 363.
Zrcadlo sv. Augustina 131, 157.
„ člověčieho spasení 115.
„ Jezuitův 394.
„ kněžské 288.
„ marnotratnosti 282.
„ menší člověka hříšného 157.
Zrcadlo Mojžíše 375.
„ moudrosti 274.
„ nového zákona 375.
„ Panny Marie 115.
„ poctivé ženy 348.
„ slavného markrabství moravského 372.
Zrcadlo věčného a blahoslaveného života 311.
Zrcadlo větši 157.
Zřízení, obnovené 404, 405, 421, 458.
Zřízení Vladislavské 332.
„ zemská 264, 266, 705, 739.
Z ruchu 709.
Z různých dob 732.
Zrzoun 688.
Ztracený ráj 518, 520.
„ život 672.
Ztratilať sem milého 93.
Ztroskotání 716.
Zucker 739.
Züngl Fr. 683.
Zur böhm. Geschichtschr. 691.
o Zuzaně 365.
Zuzanka 387.
Zvěst z Orientu 618.
Zvíkovský rarášek 688.
Z víru života 676.
Zvolení Ferdinanda I. 702.
Zvon Loketský 576.

Zvon, potopený 717.
Zvonečková královna 669.
Zvonění, třeti 727.
Zvony, dva 632.
Zvyk, postní 359.
Z výstavních táček 717.
Zwicker 447, 448.

Žáby 600.
Žák V. 688.
Žalanský Havel 350, 383, 393.
Žalář křivoklátský 295.
„ věčný, pekelný 476.
Žalkovský 476.
Žaltář Brněnský 69.
„ Glossovaný 21, 22, 44, 557.
Žaltář kapitulní 108.
„ Klementinský 69.
„ Mikulovský 195.
„ musejní 69.
„ Wittenberský 66, 699.
z Žatce Pavel 287.
Žatec 327, 354.
Žatecký Martin 309.
Žebráci 68.
o žebrácích 404.
Žebrák 359.
Želetavský z Zeletavy 393.
z Želiva Jan 213, 238.
Ženeva 378.
Ženich věčný 690.
Ženichové 564.
Ženich z hladu 620.
Ženská pýcha 671.
Ženy a milenky 717, 381.
z Žerotína Jan 370.
„ Jindř. 407.
„ Karel 350, 370, 375, 377, 378, 379, 380, 382, 405, 414, 421, 441.
Žid z Prahy 667.
Žídek Pavel 285.
Židlochovice 348.
Žitava 393.
Žitavský, Petr 117.
Žíti neb nežíti 671.
Živa 569.
Živnostník mladý 728.
Život Adamův, viz Ad. život.
„ církevní 739.
„ císaře Maxm. 320.
„ filosofský 210, 254, 359, 360
Život sv. Františka z Assissi 286.
„ „ Ivana 398.
„ Jana Augusty 295.
Život sv. Jeronyma 242.
„ Jos. Jungmanna 578.
„ Krista Pána 108, 109.
„ sv. Ludmily 474.
Život, v němž se obsahují některé jízdy a tažení 390.
Život nový 713.
Život pana Viléma z Rožmberka 370.
Život a smrt 659.
„ svatých Otců 210.
„ sv. Václava 474.
„ sv. Vojtěcha 470.
Životopis Karlův 323.
„ mistra J. Husi 242.
„ pana Viléma 370.
Životové 273.
o životu rozpustilém a neřádném 404.
Životy čtyř patriarchů 328.
„ svatých 397, 565.
„ otců egyptských 254.
Živsa Vác. 634.
Žižka Jan z Trocnova 215, 216, 630, 680, 682, 708.
Žižka, kronika o něm 582, 594.
Žižkův list 283.
Žižkův meč 575.

Oct 24 - Aug 5

47972/40

486836/4

PG
5001
F5

Flajšhans, Václav

Písemnictví české slovem i obrazem od nejdávnějších dob až po naše časy

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY